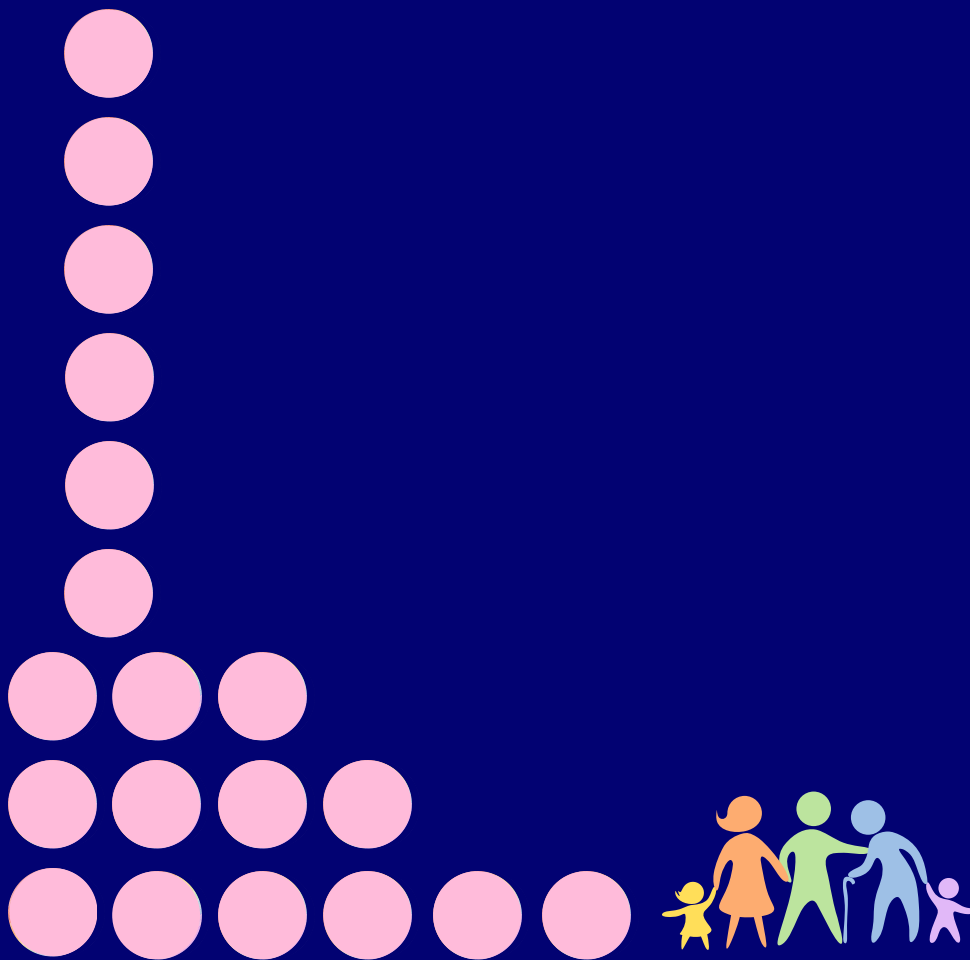


บทความฉบับสมบูรณ์

Full papers



การประชุมวิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ 2568

25 เมษายน 2568

โดย สมาคมนักประชากรไทย



การประชุมวิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ 2568
จัดโดยสมาคมนักประชากรไทย

การประชุมวิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ 2568
25 เมษายน 2568

ณ โรงแรมแมนดารินกรุงเทพ

จัดโดย
สมาคมนักประชากรไทย



การประชุมวิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ 2568

25 เมษายน 2568

เมษายน 2568

จัดรูปเล่มโดย

ปัทพร สุนธมาน
ยศ อมรกิจวิภัย
บุศริน บางแก้ว
รุจิเรศ จันทรจิเรศรัศมี
นันทวัน กิจประยูร
วรรณวดี จันทรวังโปง



สารบัญ

การประชุมวิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ 2568	1
หัวข้อ “สังคมกับการเปลี่ยนแปลงประชากรและครอบครัว”	1
- ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจรับวัคซีนโควิด 2019 (เพิ่มกระดุนประจำปี) ของประชากรมุสลิมในจังหวัดยะลา.....	2
- ความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในมิติเชิงพื้นที่	18
- The COVID-19: Financial Inclusion of Global Population.....	34
- การวิเคราะห์ห่อภิมาน: ความเชื่อมโยงระหว่างอิทธิพลของผู้ปกครองและความตั้งใจ ในการเป็นผู้ประกอบการของบุตร	56
- ปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนไทย: ข้อค้นพบจากโครงการประเมิน สมรรถนะนักเรียนตามมาตรฐานสากล (PISA) ปี ค.ศ. 2022	80
- วิถีชานวากับภาพสะท้อนความมั่นคงทางอาหารของสังคมไทย.....	101
- Family Caregivers of Older Adults with Dementia and Economic Burden: A Systematic Review	116
- ผลการพัฒนารูปแบบการบูรณาการมิติเพศภาวะกับการปฏิบัติงานคุ้มครองประพฤติ	138
หัวข้อ “การย้ายถิ่น ความเป็นเมือง และแรงงาน”	150
- พลวัตการย้ายถิ่นของคนอีสานในยุคหลังสมัยใหม่: การรื้อสร้างอัตลักษณ์และท้าทาย โครงสร้างอำนาจในจังหวัดอุทัยธานี	151
- แบบแผนการทำงานของแรงงานวัย Generation Z ในมิติพื้นที่.....	176
- คุณลักษณะสำคัญของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทย	189
- ปัจจัยที่มีผลต่อความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวของประชากรแฝงในกรุงเทพมหานคร.....	201
- แบบแผนการลงทุนจากเงินส่งกลับของครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังแรงงานอีสานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ.....	226
- ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่น ไปทำงานต่างประเทศ.....	240
- การพัฒนาทักษะและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในกลุ่มผู้ที่อยู่ในการทำงานในไทย.....	251
- การใช้ทุนในการแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนชนเมืองทำงานในไทย.....	268



หัวข้อ “เพศภาวะ สิทธิและสุขภาพทางเพศ และอนามัยเจริญพันธุ์”	285
- ความสัมพันธ์ระหว่างการตีตรา การเลือกปฏิบัติ และภาวะซึมเศร้าในกลุ่มชายรักชาย ที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์	286
- อิทธิพลของการเป็นคนข้ามเพศและการมีอัตลักษณ์ทับซ้อนต่อความต้องการบริการสุขภาพจิต	297
- ความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมด้านสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ ในสถานการณ์ฉุกเฉินของผู้หนีภัยชาวเมียนมา ในพื้นที่จังหวัดตากและแม่ฮ่องสอน	313
- พฤติกรรมเสี่ยงทางเพศของผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายที่ใช้บริการชานาเกย์	322
หัวข้อ “การสูงวัยของประชากร”	338
- ความเต็มใจจ่ายสำหรับการใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทย (กรณีศึกษากรุงเทพมหานครและปริมณฑล)	339
- คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุมุสลิมในอำเภอฮาทะ จังหวัดยะลา	357
- การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร	370
- The Role of Social Capital and Economic Capital on the Happiness of Older People Before and During the COVID-19 Pandemic in Thailand	392
หัวข้อ “ประชากรและสุขภาพอนามัย”	417
- การเปรียบเทียบภาระการดูแลผู้สูงอายุที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นและการได้ยิน	418
- ความซุกและปัจจัยด้านเพื่อนที่มีความสัมพันธ์กับความเครียด ในนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี	434
- ความซุกและปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล ของบุคลากรทางการแพทย์ในโรงพยาบาลชุมชน จังหวัดนครสวรรค์	446
- การกลับมารักษาตัวในโรงพยาบาลภายหลังผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองตีบออกจากโรงพยาบาล ในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา	459
หัวข้อ “ประเด็นประชากรปัจจุบัน: มุมมองระหว่างประเทศ”	472
- Internet Shapes Complementary and Alternative Medicine Use Among Older European Adults	473
- A Systematic Review and Meta-analysis of Capital Accumulation from International Migration in Indonesia	492
- Gender Inequality, Health rights and HIV/AIDS among women in the Border of Timor-Leste and Indonesia	510



หัวข้อ “สังคมกับการเปลี่ยนแปลงประชากรและครอบครัว”

- ▶ ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจรับวัคซีนโควิด 2019 (เข็มกระตุ้นประจำปี) ของประชากรมุสลิมในจังหวัดยะลา
- ▶ ความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในมิติเชิงพื้นที่
- ▶ The COVID-19: Financial Inclusion of Global Population
- ▶ การวิเคราะห์ห่อถัก: ความเชื่อมโยงระหว่างอิทธิพลของผู้ปกครองและความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการของบุตร
- ▶ ปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนไทย: ข้อค้นพบจากโครงการประเมินสมรรถนะนักเรียนตามมาตรฐานสากล (PISA) ปี ค.ศ. 2022
- ▶ วิถีชนวนากับภาพสะท้อนความมั่นคงทางอาหารของสังคมไทย
- ▶ Family Caregivers of Older Adults with Dementia and Economic Burden: A Scoping Review
- ▶ ผลการพัฒนาแบบการบูรณาการมิติเพศภาวะกับการปฏิบัติงานคุมประพฤติ



ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจรับวัคซีนโควิด 2019 (เข็มกระตุ้นประจำปี) ของประชากรมุสลิมในจังหวัดยะลา

(Factors affecting the decision to get the Covid-19 vaccine (annual booster dose)
of the Muslim population in Yala Province)

โดย

ฮาริเฟห์ กูดู^{1*} จิราลักษณ์ นนทารักษ์² ณัฐนารี เอมยงค์³ และนพพร โทหีระกุล³

Hareefah Koodoo^{4*} Jiraluck Nontarak⁵ Natnaree Aimyong⁵ and Nopporn Hothiraku⁶

¹ นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโรคติดต่อและวิทยาการระบาดทางการแพทย์ สาธารณสุข, คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพมหานคร 10400

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ภาควิชาระบาดวิทยา คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพมหานคร 10400

³ รองศาสตราจารย์, คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพมหานคร 10400

⁴ Master's student Program in Science, majoring in Infectious Diseases and Epidemiology, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400, Thailand

⁵ Assistant Professor, Department of Epidemiology, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400

⁶ Associate Professor, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400

* Corresponding author: E-mail address: harifah.1208@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นการศึกษาแบบ (Cross-sectional study) ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจรับวัคซีนโควิด-19 ประจำปีในประชากรมุสลิมอายุ 18 ปีขึ้นไปในจังหวัดยะลา กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดจำนวน 332 คน เลือกโดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเป็นระบบ (Systematic sampling) เก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์ เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการศึกษาแบ่งเป็น 3 ส่วน 1) ข้อมูลส่วนบุคคล 2) ข้อมูลเกี่ยวกับวัคซีน และ 3) ข้อคำถามเกี่ยวกับแบบความเชื่อด้านสุขภาพ 6 ด้าน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา เพื่ออธิบายลักษณะทางประชากรของกลุ่มตัวอย่างและนำเสนอความชุก และสถิติการถดถอยโลจิสติก เพื่อหาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจรับวัคซีนโควิด-19 เพิ่มกระตุ้นประจำปี ผลการศึกษาพบว่า จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 332 คนในการศึกษาครั้งนี้ เป็นเพศชาย ร้อยละ 26.50 เพศหญิง ร้อยละ 73.50 อายุเฉลี่ย 43.87 ปี (ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.89 ปี) ความต้องการรับวัคซีนโควิด-19 ประจำปี ร้อยละ 7.53 และผลของสถิติการถดถอยโลจิสติก ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจรับวัคซีนโควิด-19 เพิ่มกระตุ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p\text{-value} < 0.05$) ได้แก่ การรับแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับวัคซีนจากผู้นำศาสนา/ผู้นำชุมชน ($P = 0.039$, $OR = 2.596$, $95\%CI = 1.026\text{--}6.606$) และปัจจัยแบบความเชื่อด้านสุขภาพ ด้านการกระตุ้นการปฏิบัติ (Cues to actions) พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีการกระตุ้นการปฏิบัติระดับสูงมีความต้องการรับวัคซีนโควิด-19 เพิ่มกระตุ้นประจำปีสูงเมื่อเทียบกับกลุ่มตัวอย่างที่มีการกระตุ้นการปฏิบัติระดับต่ำ ($OR = 20.017$, $95\%CI = 4.496\text{--}89.118$)

ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้สามารถนำไปใช้งานได้หลายด้าน โดยเฉพาะในการพัฒนานโยบายและการส่งเสริมการฉีดวัคซีนต่างๆ ไม่เพียงแค่วัคซีนโควิด-19 ในกลุ่มประชากรมุสลิมที่มีข้อจำกัดบางประการเกี่ยวกับความเชื่อ การนับถือ ทำให้ต้องมีการวางแผนการสื่อสารและการจัดการข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแผนการให้บริการวัคซีนเพื่อให้สามารถเข้าถึงได้ง่าย สร้างความเข้าใจได้ง่ายโดยการสื่อสารผ่านผู้นำศาสนา/ผู้นำชุมชนที่กลุ่มประชากรตัวอย่างเคารพเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือในการให้บริการวัคซีนโรคอื่นๆ ต่อไป

คำสำคัญ: โรคโควิด-19, แบบความเชื่อด้านสุขภาพ, วัคซีนโควิด-19, ประชากรมุสลิม, ศาสนา

Abstract

This study is a cross-sectional study aimed at investigating the factors influencing the decision to receive the annual COVID-19 vaccine booster among the Muslim population aged 18 years and above in Yala Province. The total sample size was 332 people, selected through systematic sampling. Data were collected using interviews, and the study tool was divided into three parts: 1) Personal information, 2) Information about the vaccine, and 3) Questions related to the Health Belief Model in six domains. Data analysis was conducted using descriptive statistics to describe the demographic characteristics of the sample group and to present prevalence, as well as logistic regression statistics to identify factors associated with the decision to receive the annual COVID-19 booster vaccine. The results of the study showed that, among the 332 participants, 26.5% were male, and 73.5% were female, with an average age of 43.87 years (standard deviation = 0.89 years). The desire to receive the annual COVID-19 vaccine booster was 7.53%. Logistic regression analysis revealed that a factor significantly associated with the decision to receive the COVID-19 vaccine booster (p -value < 0.05) was receiving information about the vaccine from religious/community leaders ($P = 0.039$, $OR = 2.596$, $95\%CI = 1.026-6.606$) and the health belief model related to cues to action found that the sample group with high cues to action had a significantly higher desire to receive the annual COVID-19 booster vaccine compared to the sample group with low cues to action ($OR = 20.017$, $95\% CI = 4.496-89.118$).

Therefore, this study can be applied in various areas, particularly in the development of policies and the promotion of vaccine administration, not only for the COVID-19 vaccine but also for other vaccines within the Muslim population, which may have certain beliefs and practices that limit their acceptance. This highlights the need for strategic planning in communication and management of vaccine-related information to ensure accessibility and clarity. Effective communication through religious or community leaders, whom the target population respects, is crucial in building trust and facilitating the acceptance of vaccines for other diseases in the future.

Keywords: COVID-19, Health Belief Model, COVID-19 Vaccine, Muslim Population, Religion

ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจรับวัคซีนโควิด-19 (เข็มกระตุ้นประจำปี) ของประชากรมุสลิมในจังหวัดยะลา

(Factors affecting the decision to get the Covid-19 vaccine
(annual booster dose) of the Muslim population in Yala Province)

บทนำ

หลังจากประชาชนทั่วโลกต้องเผชิญกับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 มาสักระยะหนึ่ง สิ่งที่จะมาเป็นตัวแปรสำคัญในการควบคุมการระบาด คือ วัคซีน ปัจจุบันมีบริษัทหรือวัคซีนที่ได้รับการอนุมัติและใช้กันแล้วในหลายประเทศ ได้แก่ Pfizer BioNTech, Moderna, Gamaleya (Sputnik V), AstraZeneca, Sinovac, Johnson & Johnson, Novavax, Sinopharm และ CanSino Biologics เป็นต้น โดยมีทั้งชนิดที่ได้รับการอนุมัติทะเบียนอย่างสมบูรณ์และชนิดที่ได้รับการอนุมัติให้ใช้กรณีฉุกเฉิน ซึ่งประเทศไทยจะเน้นพิจารณาวัคซีนที่ผ่านการขึ้นทะเบียนและได้รับการอนุมัติจากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) อย่างถูกต้อง รวมถึงมีการอนุมัติใช้แล้วในหลากหลายประเทศและได้รับการรับรองจากองค์การอนามัยโลกแล้ว ซึ่งวัคซีนที่ประเทศไทยนำมาใช้นั้นมีเพียง 5 ยี่ห้อ ได้แก่ แอสตราเซนeca (AstraZeneca) ซิโนแวค (Sinovac) ซิโนฟาร์ม (Sinopharm) จอห์นสัน แอนด์ จอห์นสัน (Johnson & Johnson) โมเดอร์นา (Moderna) และไฟเซอร์ (Pfizer BioNTech)⁽¹⁵⁾

จากข้อมูลรายงานการฉีดวัคซีนโควิด-19 ข้อมูล ณ วันที่ 3 กันยายน 2565 พบว่าทั่วโลกมีรายงานการฉีดวัคซีน 1.2 หมื่นล้านโดส⁽¹⁵⁾ และประเทศไทยจากการติดตามผลการให้บริการวัคซีนโควิด-19 ในระบบฐานข้อมูล MOPH Immunization Center พบว่า ผู้ที่ได้รับวัคซีนสะสม ตั้งแต่วันที่ 26 ตุลาคม 2565 ทั้งหมด 138,092,685 โดส ใน 77 จังหวัดทั่วประเทศ เป็นผู้ได้รับวัคซีนเข็มที่ 1 จำนวน 56 ล้านโดส ได้รับวัคซีนครบตามเกณฑ์ (ได้รับวัคซีน 2 เข็ม) จำนวน 52 ล้านโดส และได้รับวัคซีนเข็มที่ 3 (Booster dose) จำนวน 24 ล้านโดส⁽¹⁾ โดยรายงานการฉีดวัคซีนในจังหวัดยะลาพบว่าผู้ที่ได้รับวัคซีนสะสม ณ วันที่ 25 ตุลาคม 2565 ทั้งหมด 747,954 โดส ผู้ได้รับวัคซีนเข็มที่ 1 จำนวน 365,010 ราย ผู้ได้รับวัคซีนครบตามเกณฑ์ (ได้รับวัคซีน 2 เข็ม) จำนวน 307,494 ราย และผู้ที่ได้รับวัคซีนเข็มที่ 3 (Booster dose) จำนวน 66,902 ราย จากรายงานดังกล่าวทำให้เห็นว่าภาพรวมของพื้นที่จังหวัดยะลามีอัตราการฉีดวัคซีนโควิด-19 เพียงร้อยละ 54.4⁽¹¹⁾ หากแยกเป็นรายอำเภอจากรายงานในพื้นที่ทั้งหมด 8 อำเภอในจังหวัดยะลา พบว่าอำเภอธารโตเป็นหนึ่งในอำเภอที่มีรายงานอัตราการฉีดวัคซีนโควิด-19 ในพื้นที่ค่อนข้างต่ำโดยมีอัตราการฉีดอยู่ที่ร้อยละ 51.19 ซึ่งปัญหาการฉีดวัคซีนที่เกิดขึ้นในพื้นที่ไม่ได้เพิ่งเกิดขึ้นกับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 เท่านั้น แต่เป็นปัญหาทางสาธารณสุขที่มีอยู่แล้วในพื้นที่จังหวัดยะลา โดยปัญหาการฉีดวัคซีนยังมีสะสมมาเรื่อยๆ นั่นก็คือ ปัญหาวัคซีนในเด็กตามกลุ่มวัยต่างๆ จากข้อมูลรายงานความครอบคลุมการฉีดวัคซีนแต่ละชนิดในเด็ก 1 ขวบ และ 2 ขวบ ยังคงต่ำกว่าเกณฑ์อย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับเป้าหมายที่กำหนด⁽¹⁰⁾ จากการศึกษาทบทวนงานวิจัยเกี่ยวกับการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรคของเด็กอายุ 0-5 ปี พบว่าพื้นที่จังหวัดยะลาการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรคของเด็กอายุ 0-5 ปี ไม่ครบตามเกณฑ์ เนื่องจากมีอัตราความครอบคลุมของวัคซีนโรคหัดต่ำในพื้นที่^(4,5,13)

ข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดยะลามีการรายงานข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการนับถือศาสนาของประชากรในพื้นที่พบว่าประชากรในพื้นที่จังหวัดยะลามีการนับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 22.74 ศาสนาอิสลาม ร้อยละ 76.58 ศาสนาอื่นๆ ร้อยละ 0.31 ของจำนวนประชากรทั้งหมด⁽¹⁰⁾ ทั้งนี้การที่ประชากรส่วนมากในพื้นที่จังหวัดยะลามีการนับถือศาสนาอิสลามจึงมีความหลากหลายด้านความเชื่อและวัฒนธรรมก็อาจจะเป็นหนึ่งในสาเหตุที่ส่งผลต่อการตัดสินใจรับวัคซีนป้องกันโรคของคนในพื้นที่ และจากปัญหาการปฏิเสธการรับวัคซีนก็ยังคงมีอยู่ในพื้นที่จังหวัดยะลา ผู้วิจัยจึงได้ทำการทบทวนวรรณกรรมก่อนหน้าเพื่อหาปัจจัยหลักๆ ที่ส่งผลต่อการตัดสินใจรับวัคซีน ซึ่งพบว่าหลายปัจจัยมีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจไม่รับวัคซีนในแต่ละกลุ่มประชากร โดยในกลุ่มประชากรวัยทำงาน 18-59 ปี ส่วนมากไม่รับวัคซีนเนื่องจากเชื่อว่าตนเองสุขภาพแข็งแรงและกังวลเรื่องผลข้างเคียงของวัคซีนที่หากเกิดขึ้นจะส่งผลกระทบต่อการทำงานรวมถึงการขาดรายได้ อีกทั้งเรื่องเวลาก็เป็นปัจจัย

สำคัญในประชากรวัยทำงาน กล่าวคือ ประชากรในวัยทำงานส่วนหนึ่งที่ปฏิเสธการรับวัคซีนเพราะไม่มีเวลาไปฉีดวัคซีน^(20,21) และกลุ่มประชากรสูงอายุ 60 ปีขึ้นไป พบว่ามีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความกังวลเกี่ยวกับผลข้างเคียงและคิดว่าไม่จำเป็นต้องฉีดวัคซีน เป็นสาเหตุที่พบบ่อยที่สุดในการไม่ได้รับการฉีดวัคซีนและผู้คนมองว่าตนเองมีสุขภาพที่ดีการไม่ได้รับวัคซีนก็ไม่ได้ทำให้ป่วย และการรับรู้วัคซีนทำให้ป่วยก็เป็นสาเหตุของการปฏิเสธวัคซีน อีกทั้งเรื่องอุปสรรคทางกายภาพก็เป็นหนึ่งปัจจัยสำคัญใน ประชากรสูงอายุ เช่น ไม่มีการขนส่ง ไม่สามารถมารับบริการได้เพราะปัญหาสุขภาพ เวลาการให้บริการไม่เหมาะสม รวมถึง ระยะทางและการเดินทาง^(18,19) และยังมีหลายงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่าปัจจัยด้านเพศ อายุ ระดับการศึกษา โรคประจำตัว ผลข้างเคียงของวัคซีน ประสิทธิภาพ ข้อมูลที่ไม่เพียงพอเกี่ยวกับวัคซีน^(3,8,9) มีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจไม่รับวัคซีน อีกทั้ง ในกลุ่มประชากรที่นับถือศาสนาอิสลามส่วนมากมีสาเหตุจากความเชื่อที่ยึดถือกันมา รวมถึงมุมมองทางสังคม วัฒนธรรม และการมีอิทธิพลต่อการรับรู้ถึงข้อห้ามทางศาสนา กล่าวคือ ประชากรกลุ่มในกลุ่มนี้เชื่อว่าวัคซีนมีส่วนประกอบในกระบวนการ ผลิตที่ไม่ถูกต้องหลักการตามศาสนาที่กำหนด^(15,16) ปัจจัยทั้งหมดส่งผลต่อการตัดสินใจรับวัคซีนป้องกันโรค

ในขณะที่ปัจจุบันกระทรวงสาธารณสุขมีมาตรการปรับโควิด-19 ให้เป็นโรคประจำถิ่น โดยได้ออกประกาศ 2 ฉบับ ซึ่งได้เผยแพร่ในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 20 กันยายน 2565 ประกอบด้วย 1) ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง ยกเลิก ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง ชื่อและอาการสำคัญของโรคติดต่ออันตราย (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2563 พ.ศ. 2565 และ 2) ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง ชื่อและอาการสำคัญของโรคติดต่อที่ต้องเฝ้าระวัง (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2565 โดยประกาศ ทั้ง 2 ฉบับจะมีผลยกเลิกโรคติดต่อเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 หรือโควิด-19 จากโรคติดต่ออันตราย แล้วกำหนดให้เป็นโรคติดต่อที่ ต้องเฝ้าระวัง ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2565 เป็นต้นไป โดยการยกเลิกโควิด-19 จากโรคติดต่ออันตรายนี้ เนื่องจากสถานการณ์ การระบาดทั่วโลก มีแนวโน้มจำนวนผู้ป่วยที่มีอาการรุนแรงและอัตราการเสียชีวิตลดลง ทั้งนี้โควิด-19 จึงถูกปรับเป็นโรคติดต่อ ที่ต้องเฝ้าระวัง ลำดับที่ 57 ตาม พ.ร.บ.โรคติดต่อ พ.ศ. 2558 ประกาศลงในราชกิจจานุเบกษามีผลตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2565 เป็นต้นไป อีกทั้งกระทรวงสาธารณสุขออกหนังสือให้คำแนะนำการให้วัคซีนโควิด-19 เข็มกระตุ้น ทางกระทรวงสาธารณสุข เห็นถึงความสำคัญของการระบาดที่ยังคงมีอย่างต่อเนื่อง จึงกำหนดนโยบายการฉีดวัคซีนเข็มกระตุ้น เข็มที่ 3 และเข็มอื่น ๆ ตามความเหมาะสมของระยะห่างในการรับวัคซีน เพื่อลดความรุนแรงของการเจ็บป่วยและเสียชีวิตด้วยโรคโควิด-19 หลังจากที่มี ประกาศเร่งรัดการฉีดวัคซีนโควิด-19 เข็มกระตุ้น พบว่าจังหวัดยะลายังคงเป็นพื้นที่ที่มีอัตราการเข้ารับบริการฉีดวัคซีนเข็มกระตุ้น ที่ต่ำ ซึ่งมีร้อยละการฉีดวัคซีนโควิด-19 เข็ม 3 เท่ากับ 13.47 หากแยกเป็นรายอำเภอจากรายงานในพื้นที่ทั้งหมด 8 อำเภอ ในจังหวัดยะลา พบว่าอำเภอธารโตเป็นหนึ่งในอำเภอที่มีรายงานอัตราการฉีดวัคซีนโควิด-19 ในพื้นที่ค่อนข้างต่ำโดยมีอัตรา การฉีดอยู่ที่ร้อยละ 51.19 รวมถึงวัคซีนเข็มกระตุ้นที่ยังคงน้อย ตามนโยบายของศูนย์บริหารสถานการณ์โควิด-19 (ศบค.) วัคซีนโควิด-19 รวมถึงวัคซีนเข็มกระตุ้น มากกว่าหรือเท่ากับร้อยละ 70

แม้ว่าวัคซีนโควิด-19 จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมการระบาด แต่จังหวัดยะลา ยังคงเผชิญกับอัตราการฉีด วัคซีนที่ต่ำ โดยเฉพาะในกลุ่มประชากรมุสลิม ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของพื้นที่ ปัญหานี้ไม่ได้จำกัดเฉพาะวัคซีนโควิด-19 เท่านั้น แต่ยังรวมถึงวัคซีนพื้นฐานในเด็ก ซึ่งมีอัตราการครอบคลุมต่ำกว่าเกณฑ์มาโดยตลอด ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจรับ วัคซีนในกลุ่มประชากรมุสลิมมีความซับซ้อน โดยเกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรม ความกังวลเกี่ยวกับ ผลข้างเคียงของวัคซีน และข้อมูลเกี่ยวกับวัคซีนที่ไม่เพียงพอ การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจผลการตัดสินใจรับวัคซีน โควิด-19 ประจำปี และศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการรับวัคซีนในประชากรมุสลิมอายุ 18 ปีขึ้นไปในจังหวัดยะลา เพื่อนำไปสู่การพัฒนากลยุทธ์ในการส่งเสริมการฉีดวัคซีนที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาในเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจรับวัคซีนโควิด-19 ประจำปีของประชากรมุสลิมในจังหวัดยะลา

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อสำรวจผลการตัดสินใจรับวัคซีนโควิด-19 ประจำปีของประชากรมุสลิมอายุ 18 ปีขึ้นไปในพื้นที่จังหวัดยะลา
- 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์รับวัคซีนโควิด-19 ประจำปีของประชากรมุสลิมอายุ 18 ปีขึ้นไปในพื้นที่จังหวัดยะลา

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยรูปแบบการศึกษา (Cross-sectional study) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจรับวัคซีนโควิด-19 (เข็มกระตุ้นประจำปี) ของประชากรมุสลิมอายุ 18 ปีขึ้นไปในพื้นที่จังหวัดยะลา โดยในการวิจัยครั้งนี้นิยมวัคซีนโควิด-19 เข็มกระตุ้นประจำปี หมายถึง วัคซีนโควิด-19 ที่ต้องฉีดกระตุ้นประจำปีภายหลังจากการประกาศให้โรคโควิด-19 เป็นโรคประจำถิ่น โดยนิยมการฉีดวัคซีนเข็มกระตุ้นมีลักษณะเหมือนการฉีดวัคซีนไข้หวัดใหญ่

ส่วนที่ 1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ ประชากรอายุ 18 ปีขึ้นไป นับถือศาสนาอิสลามที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดยะลา

1.1 ประชากรกลุ่มเป้าหมาย (Target population) หมายถึง ประชากรอายุ 18 ปีขึ้นไป นับถือศาสนาอิสลามที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ อำเภอรือเสาะ จังหวัดยะลา

1.2 ประชากรที่ศึกษา (Study population) หมายถึง ประชาชนอายุ 18 ปีขึ้นไป นับถือศาสนาอิสลามที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ อำเภอรือเสาะ จังหวัดยะลา

1.3 ขนาดตัวอย่าง (Sample size) คำนวณขนาดตัวอย่างโดยใช้สูตรการคำนวณขนาด จำนวนขนาดกลุ่มตัวอย่างของ Krejcie & Morgan โดยกำหนดระดับความเชื่อมั่นเท่ากับ 95% หรือยอมให้เกิดความคลาดเคลื่อนไม่เกินร้อยละ 0.05

1.4 วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง

- 1.4.1 จังหวัดยะลา มีทั้งหมด 8 อำเภอ ผู้วิจัยเลือกอำเภอรือเสาะ เนื่องจากหลังการสำรวจข้อมูลการฉีดวัคซีนเบื้องต้นของประชากรในพื้นที่ ปรากฏว่าอำเภอรือเสาะเป็นอำเภอที่มีการฉีดวัคซีนน้อยกว่าเกณฑ์
- 1.4.2 อำเภอรือเสาะ จังหวัดยะลา มีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) จำนวน 9 แห่ง ซึ่งจะทำให้การสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย (Simple random sampling) โดยการหยิบฉลากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลจำนวน 4 แห่ง เพื่อเป็นแหล่งในการเก็บข้อมูล คิดเป็น $318 \div 4 = 80$ คนต่อหนึ่งโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล
- 1.4.3 สุ่มประชากรตามเขตที่รับผิดชอบของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลที่เลือกได้ จะทำการสุ่มตัวอย่างแบบมีระบบ (Systematic sampling) โดยมีการแบ่งเป็นสัดส่วนประชากรตามกลุ่มอายุ ดังนี้ อายุ 18-34 ปี ร้อยละ 40 จำนวน 32 คน อายุ 35-59 ปี ร้อยละ 30 จำนวน 24 คน และอายุ 60 ปีขึ้นไป ร้อยละ 30 จำนวน 24 คน

ส่วนที่ 2 คุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง

เกณฑ์คัดเข้าของกลุ่มตัวอย่าง

1. ผู้ที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไป
2. นับถือศาสนาอิสลาม
3. สามารถพูดภาษาไทยหรือภาษามลายูได้
4. ยินยอมเข้าร่วมการศึกษา

เกณฑ์คัดออกของกลุ่มตัวอย่าง

1. ปฏิเสธการให้ข้อมูลระหว่างการเก็บข้อมูล
2. ให้ข้อมูลไม่ครบ
3. กลุ่มที่ไม่ควรรับวัคซีน
 - ผู้ที่รับวัคซีนแล้วเกิดอาการแพ้อย่างรุนแรง
 - ผู้ที่เป็นโรคเรื้อรังที่ยังควบคุมไม่ได้ หรือมีอาการไม่คงที่
 - ผู้ที่มีอาการของโรคเบาหวาน ที่มีภาวะน้ำตาลสูงมาก หรือความดันที่ไม่สามารถควบคุมได้
 - อื่นๆ

ส่วนที่ 3 แบบสอบถามแบบแผนความเชื่อทางสุขภาพ (Health belief model) แบ่งการวัดออกเป็น 5 ด้าน ได้แก่ 1) การรับรู้โอกาสเสี่ยงของการเป็นโรค (Perceived susceptibility) จำนวน 3 ข้อ 2) การรับรู้ความรุนแรงของโรค (Perceived severity) จำนวน 3 ข้อ 3) การรับรู้ถึงประโยชน์ของการรักษาและป้องกันโรค (Perceived benefits) จำนวน 3 ข้อ 4) การรับรู้ต่ออุปสรรค (Perceived barriers) จำนวน 2 ข้อ 5) การรับรู้เกี่ยวกับประสิทธิภาพ (Perceive efficacy) จำนวน 1 ข้อ และ 6) สิ่งชักนำให้เกิดการปฏิบัติ (Cues to action) จำนวน 4 ข้อ แบบสอบถามเป็นแบบมาตราประมาณค่า (Rating scale) โดยแบ่งเป็น 5 ระดับ คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง = 5 เห็นด้วย = 4 ไม่แน่ใจ = 3 ไม่เห็นด้วย = 2 และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง = 1

ส่วนที่ 4 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ($\alpha = 0.05$)

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยโปรแกรม SPSS โดยใช้สถิติดังต่อไปนี้

4.1 สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) ใช้สถิติความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่ามัธยฐานเพื่ออธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

4.2 สถิติเชิงอนุมาน (Inferential statistic) ใช้สถิติ Chi-square Test และ Binary logistic regression เพื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆ กับการตัดสินใจรับวัคซีนโควิด-19 ของประชากรมุสลิมอายุ 18 ปีขึ้นไปในพื้นที่จังหวัดยะลา

ผลการวิจัย

ตารางที่ 1 ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างกับความต้องการรับวัคซีนโควิด-19 เข็มกระตุ้นประจำปี (n=332)

ตัวแปร		จำนวนทั้งหมด	ต้องการฉีดวัคซีนโควิด-19 เป็นเข็มกระตุ้น (N=25)		P
			จำนวน	ร้อยละ	
ตำบล	แม่หวาด	79	4	5.06	0.632
	บ้านแห	81	5	6.17	
	ธารโต	93	9	9.68	
	คีรีเขต	79	7	8.86	
เพศ	ชาย	88	6	6.82	0.768
	หญิง	244	19	7.79	
อายุ	18-34	130	9	6.92	0.417
	35-59	106	6	5.66	
	60 ปีขึ้นไป	96	10	10.42	

ตัวแปร	จำนวนทั้งหมด	ต้องการฉีดวัคซีนโควิด-19 เป็นเข็มกระตุ้น (N=25)		P
		จำนวน	ร้อยละ	
สถานภาพ	แต่งงาน	55	4	0.915
	โสด	233	17	
	หม้าย/หย่าร้าง	44	4	
อาชีพ	ไม่ว่างงาน	181	14	0.877
	ว่างงาน	151	11	
ระดับการศึกษา	ไม่ได้ศึกษา	67	5	0.240
	ประถมศึกษา	90	6	
	มัธยมศึกษาตอนต้น/ปลาย	108	7	
	อนุปริญญา/ปวส./ เรียนศาสนาด้านเดียว	27	0	
	ปริญญาตรีขึ้นไป	40	7	
รายได้เฉลี่ย (ต่อเดือน)	≤ 3,000	171	17	0.087
	3,001–5,000	74	6	
	≥ 5,000	87	2	
โรคประจำตัว	ไม่มี	244	16	0.263
	มี	88	9	
แหล่งข้อมูลวัคซีน จากผู้นำศาสนา/ ผู้นำชุมชน/บอก ต่อกัน	ไม่ใช่	322	23	0.039
	ใช่	10	2	

จากตารางที่ 1 ข้อมูลแสดงให้เห็นว่าความต้องการฉีดวัคซีนโควิด-19 เป็นเข็มกระตุ้นแตกต่างกันไปตามตัวแปร โดยตำบลธารโศมีร้อยละความต้องการสูงที่สุดที่ร้อยละ 9.6 รองลงมา คือ ตำบลศิรีเขต ร้อยละ 8.86 ตำบลบ้านแห ร้อยละ 6.17 และตำบลแม่หวาด ร้อยละ 5.06 แต่ไม่มีความแตกต่างระหว่างตำบลที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ ($p=0.632$) เพศหญิงมีร้อยละความต้องการฉีดวัคซีนสูงกว่าชาย (ร้อยละ 7.79 และ 6.82) ไม่มีความแตกต่างระหว่างเพศที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ ($p=0.768$) และข้อมูลแสดงให้เห็นว่ากลุ่มอายุ 60 ปีขึ้นไปมีร้อยละความต้องการฉีดวัคซีนโควิด-19 สูงที่สุดร้อยละ 10.42 ขณะที่กลุ่มอายุ 35–59 ปีมีร้อยละต่ำสุดร้อยละ 5.66 แต่ไม่มีความแตกต่างระหว่างช่วงอายุที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ ($p=0.417$) สถานภาพสมรสพบว่า กลุ่มหม้าย/หย่าร้างมีร้อยละความต้องการฉีดวัคซีนสูงที่สุดร้อยละ 9.09 ขณะที่กลุ่มแต่งงานและโสดมีความต้องการฉีดวัคซีนโควิด-19 ใกล้เคียงกัน คือ ร้อยละ 7.27 และร้อยละ 7.29 ตามลำดับ โดยไม่มีความแตกต่างระหว่างสถานะภาพสมรสที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ ($p=0.915$) ส่วนอาชีพพบว่า ความต้องการฉีดวัคซีนโควิด-19 เป็นเข็มกระตุ้นของผู้ที่ไม่ว่างงานมีความต้องการสูงกว่าผู้ที่ว่างงานเล็กน้อยที่ร้อยละ 7.73 และร้อยละ 7.28 แต่ไม่มีความแตกต่างระหว่างตัวแปรที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ ($p=0.877$) ระดับการศึกษาของกลุ่มที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไปมีความต้องการฉีดวัคซีนสูงที่สุดร้อยละ 17.5 ซึ่งไม่มีความแตกต่างระหว่างระดับการศึกษาที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ ($p=0.240$) อีกทั้งระดับรายได้ก็แสดงให้เห็นว่ากลุ่มที่มีรายได้น้อยกว่า 3,000 บาทมีความต้องการฉีดวัคซีนสูงที่สุดที่ร้อยละ 9.94 ขณะที่กลุ่มที่มีรายได้มากกว่า 5,000 บาทมีความต้องการฉีดวัคซีนต่ำที่สุดที่ร้อยละ 2.30 แต่ไม่มีความแตกต่างระหว่างระดับรายได้ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ ($p=0.087$) และความต้องการฉีดวัคซีนโควิด-19 เป็นเข็มกระตุ้นของผู้ที่มีโรคประจำตัวและไม่มีโรคประจำตัว โดยกลุ่มที่มีโรคประจำตัวมีร้อยละความต้องการฉีดวัคซีนสูงกว่าที่ร้อยละ 10.23 แต่ไม่มีความแตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ



ทางสถิติ ($p=0.263$) และการศึกษายังพบว่า ความต้องการฉีดวัคซีนโควิด-19 เป็นเข็มกระตุ้นมีความแตกต่างตามแหล่งข้อมูลที่ใช้ การบอกต่อจากผู้นำศาสนา/ผู้นำชุมชน มีความสัมพันธ์กับความต้องการการรับวัคซีนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P<0.05$) ในขณะที่แหล่งข้อมูลอื่นๆ ซึ่งบ่งชี้ว่าความเชื่อมั่นจากผู้นำในชุมชนอาจมีผลต่อการตัดสินใจฉีดวัคซีนในกลุ่มตัวอย่างที่สำรวจ

ตารางที่ 2 แบบความเชื่อด้านสุขภาพกับความต้องการรับวัคซีนโควิด-19 เข็มกระตุ้นประจำปี ($n=332$)

ตัวแปร	จำนวน ทั้งหมด	ต้องการฉีดวัคซีนโควิด-19		OR (95%CI)	P-value
		เป็นเข็มกระตุ้น (ร้อยละ)			
		ต้องการ	ไม่ต้องการ		
ปัจจัยด้านการรับรู้เกี่ยวกับความเสี่ยง (Perceive susceptibility)					
1. ท่านคิดว่าท่านมีความเสี่ยงที่จะติดโควิด-19					
ไม่เห็นด้วย	202	13 (6.44)	189 (93.56)	1.00	0.206
ไม่แน่ใจ	79	5 (6.32)	74 (93.68)	0.98 (0.338-2.852)	0.974
เห็นด้วย	51	7 (13.72)	44 (86.28)	2.31 (0.872-6.136)	0.092
2. ท่านคิดว่าโควิด-19 สายพันธุ์ใหม่สามารถติดต่อได้ง่ายกว่าสายพันธุ์ที่ระบาดอยู่เดิม					
ไม่เห็นด้วย	69	8 (11.60)	61 (88.40)	1.00	0.289
ไม่แน่ใจ	147	8 (5.44)	139 (94.56)	0.44 (0.157-1.223)	0.115
เห็นด้วย	116	9 (7.76)	107 (92.24)	0.64 (0.235-1.749)	0.385
3. ท่านกังวลว่าครอบครัวของท่านจะติดโควิด-19					
ไม่เห็นด้วย	84	3 (3.57)	81 (96.43)	1.00	0.240
ไม่แน่ใจ	107	8 (7.48)	99 (92.52)	2.182 (0.561-8.492)	0.261
เห็นด้วย	141	14 (9.92)	127 (90.08)	2.976 (0.829-10.680)	0.094
ปัจจัยด้านการรับรู้เกี่ยวกับความรุนแรง (Perceive severity)					
4. ท่านคิดว่าการติดโควิด-19 เป็นการติดเชื้อที่รุนแรง					
ไม่เห็นด้วย	84	4 (4.76)	80 (95.24)	1.00	0.398
ไม่แน่ใจ	90	6 (6.67)	84 (93.33)	1.429 (0.389-5.251)	0.591
เห็นด้วย	158	15 (9.49)	143 (90.51)	2.098 (0.673-6.536)	0.201
5. ท่านคิดว่าการติดโควิด-19 ในปัจจุบันจะมีอาการรุนแรงกว่าการติดเชื้อในช่วงแรก เช่น ตาย นอนโรงพยาบาลนาน					
ไม่เห็นด้วย	81	4 (4.76)	76 (93.82)	1.00	0.241
ไม่แน่ใจ	118	6 (5.08)	112 (94.92)	0.814 (0.240-2.764)	0.742
เห็นด้วย	133	14 (10.53)	119 (89.47)	1.788 (0.619-5.166)	0.283



ตัวแปร	จำนวน ทั้งหมด	ต้องการฉีดวัคซีนโควิด-19		OR (95%CI)	P-value
		เป็นเข็มกระตุ้น (ร้อยละ)			
		ต้องการ	ไม่ต้องการ		
6. เมื่อท่านติดโควิด-19 บุคคลอื่นในครอบครัวจะมีความเสี่ยงที่จะติดด้วย					
ไม่เห็นด้วย	52	1 (1.92)	51 (98.08)	1.00	0.044
ไม่แน่ใจ	86	3 (3.48)	83 (96.52)	1.843 (0.187 - 18.201)	0.601
เห็นด้วย	194	21 (10.82)	173 (89.18)	6.191 (0.813 – 47.149)	0.078
ปัจจัยด้านการรับรู้เกี่ยวกับประโยชน์ (Perceive benefits)					
7. ท่านคิดว่าการฉีดวัคซีนโควิด-19 เข็มกระตุ้นมีความปลอดภัย					
ไม่เห็นด้วย	110	0	110 (100.00)	1.00	0.003
ไม่แน่ใจ	130	6 (4.62)	124 (95.38)	0	0.996
เห็นด้วย	92	19 (20.65)	73 (79.35)	0.186 (0.07-0.49)	0.996
8. ท่านเชื่อว่าการฉีดวัคซีนโควิด-19 เข็มกระตุ้นจะลดความกังวลต่อความเสี่ยงในการติดเชื้อโควิด-19					
ไม่เห็นด้วย	110	2 (1.82)	108 (98.18)	1.00	<0.001
ไม่แน่ใจ	140	5 (3.57)	135 (96.43)	2.000 (0.381-10.511)	0.413
เห็นด้วย	82	18 (21.95)	64 (78.06)	15.187 (3.412-67.606)	<0.001
9. การฉีดวัคซีนโควิด-19 เข็มกระตุ้นมีประสิทธิภาพในการขยายภูมิคุ้มกันในการป้องกัน การติดโควิด-19					
ไม่เห็นด้วย	107	3 (2.80)	104 (97.20)	1.00	<0.001
ไม่แน่ใจ	135	4 (2.96)	131 (97.04)	1.059 (0.232-4.835)	0.941
เห็นด้วย	90	18 (20.0)	72 (80.00)	8.667 (2.462-30.512)	0.001
ปัจจัยด้านการรับรู้เกี่ยวกับอุปสรรค (Perceive barrier)					
10. ท่านกังวลว่าหากเกิดอาการป่วยจากการฉีดวัคซีนเข็มกระตุ้นจะส่งผลกระทบต่อการทำงานหรือรายได้ครอบครัว					
ไม่เห็นด้วย	50	5 (10.00)	45 (90.00)	1.00	0.608
ไม่แน่ใจ	76	4 (5.26)	72 (94.73)	0.500 (0.127-1.961)	0.320
เห็นด้วย	206	16 (7.77)	190 (92.23)	0.758 (0.264-2.178)	0.607



ตัวแปร	จำนวน ทั้งหมด	ต้องการฉีดวัคซีนโควิด-19		OR (95%CI)	P-value
		เป็นเข็มกระตุ้น (ร้อยละ)			
		ต้องการ	ไม่ต้องการ		
11. ท่านคิดว่าการฉีดวัคซีนเข็มกระตุ้นทำให้ติดเชื้อโควิดได้					
ไม่เห็นด้วย	30	2 (6.67)	28 (93.33)	1.00	0.809
ไม่แน่ใจ	110	7 (6.36)	103 (93.64)	0.95 (0.187-4.837)	0.952
เห็นด้วย	92	16 (17.40)	176 (82.60)	1.27 (0.277-5.837)	0.756
ปัจจัยด้านการรับรู้เกี่ยวกับประสิทธิภาพ (Perceive efficacy)					
12. ท่านมั่นใจว่าสามารถรับบริการฉีดวัคซีนโควิด-19 เข็มกระตุ้นได้เมื่อท่านต้องการฉีด					
ไม่เห็นด้วย	48	2 (6.67)	47 (97.92)	1.00	0.074
ไม่แน่ใจ	132	7 (5.30)	125 (94.70)	2.632 (0.315-21.971)	0.371
เห็นด้วย	152	17 (11.18)	135 (88.82)	5.919 (0.767-45.696)	0.088
ปัจจัยด้านการรับรู้ที่ทำให้เกิดการปฏิบัติ (Cues to action)					
13. ถ้าแพทย์หรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุขแนะนำให้ท่านฉีดวัคซีนเข็มกระตุ้น ท่านจะตัดสินใจฉีด					
ไม่เห็นด้วย	164	2 (1.22)	162 (98.78)	1.00	<0.001
ไม่แน่ใจ	122	9 (7.38)	113 (92.62)	0.064 (0.018-0.228)	<0.001
เห็นด้วย	46	14 (20.29)	32 (29.71)	0.137 (0.048-0.390)	<0.001
14. ถ้ามีบุคคลในครอบครัวแนะนำให้ท่านฉีดวัคซีนเข็มกระตุ้น ท่านจะตัดสินใจฉีด					
ไม่เห็นด้วย	164	2 (1.22)	162 (98.78)	1.00	<0.001
ไม่แน่ใจ	122	9 (7.38)	113 (92.62)	6.451 (1.368-30.422)	0.018
เห็นด้วย	46	14 (30.43)	32 (29.71)	35.437 (7.679-163.548)	<0.001
15. ถ้ามีบุคคลในชุมชนแนะนำให้ท่านฉีดวัคซีนเข็มกระตุ้น ท่านจะตัดสินใจฉีด					
ไม่เห็นด้วย	169	2 (1.18)	167 (98.82)	1.00	<0.001
ไม่แน่ใจ	122	6 (4.92)	116 (95.08)	4.319 (0.857-21.775)	0.076
เห็นด้วย	41	17 (41.46)	24 (58.54)	59.146 (12.854-272.152)	<0.001
16. ท่านยินดีรับวัคซีนเข็มกระตุ้น เมื่อมีคนมาฉีดที่บ้าน					
ไม่เห็นด้วย	181	3 (1.66)	178 (98.34)	1.00	<0.001
ไม่แน่ใจ	107	6 (5.61)	101 (94.39)	3.525 (0.863-14.398)	0.079
เห็นด้วย	44	16 (36.36)	28 (63.64)	33.91 (9.278-123.897)	<0.001

ปัจจัยด้านการรับรู้เกี่ยวกับความเสี่ยง (Perceive susceptibility) พบว่า ผู้ตอบที่คิดว่าตนเองมีความเสี่ยงที่จะติดโควิดมีความต้องการที่จะรับวัคซีนกระตุ้นโควิด-19 เป็น 2.31 เท่าเมื่อเทียบกับผู้ที่ตอบว่าไม่เห็นด้วยว่าจะมีความเสี่ยงของการติดโควิด แต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ และผู้ที่ตอบที่คิดว่าโควิด-19 สายพันธุ์ใหม่สามารถติดต่อดีง่ายกว่าสายพันธุ์ที่ระบาดอยู่เดิม มีความต้องการที่จะรับวัคซีนกระตุ้นโควิด-19 เป็น 0.64 เท่าเมื่อเทียบกับผู้ที่ตอบว่าไม่เห็นด้วยว่าโควิด-19 สายพันธุ์ใหม่ติดต่อดีง่ายกว่า แต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ อีกทั้ง พบว่า ผู้ตอบที่คิดว่าตนเองมีความกังวลว่าครอบครัวจะติดโควิด-19 มีความต้องการที่จะรับวัคซีนกระตุ้นโควิด-19 เป็น 2.976 เท่าเมื่อเทียบกับผู้ที่ตอบไม่เห็นด้วย แต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

ปัจจัยด้านการรับรู้เกี่ยวกับความรุนแรง (Perceive severity) พบว่า ผู้ตอบที่คิดว่าการติดโควิด-19 เป็นการติดโรคที่รุนแรง มีความต้องการที่จะรับวัคซีนกระตุ้นโควิด-19 เป็น 2.098 เท่าเมื่อเทียบกับผู้ที่ตอบไม่เห็นด้วย แต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ และผู้ที่ตอบที่คิดว่าการติดโควิด-19 ในปัจจุบันจะมีอาการรุนแรงกว่าการติดเชื้อในช่วงแรก เช่น ตาย นอนโรงพยาบาลนาน มีความต้องการที่จะรับวัคซีนกระตุ้นโควิด-19 เป็น 1.788 เท่าเมื่อเทียบกับผู้ที่ตอบไม่เห็นด้วย แต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ อีกทั้งพบว่า ผู้ตอบที่คิดว่าการติดโควิด-19 ทำให้บุคคลอื่นในครอบครัวจะมีความเสี่ยงที่จะติดด้วย มีความต้องการที่จะรับวัคซีนกระตุ้นโควิด-19 เป็น 6.191 เท่าเมื่อเทียบกับผู้ที่ตอบไม่เห็นด้วย แต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

ปัจจัยด้านการรับรู้เกี่ยวกับประโยชน์ (Perceive benefits) พบว่า ผู้ตอบที่คิดว่าการฉีดวัคซีนโควิด-19 เข็มกระตุ้นจะลดความกังวลต่อความเสี่ยงในการติดเชื้อโควิด-19 มีความต้องการที่จะรับวัคซีนกระตุ้นโควิด-19 เป็น 15.187 เท่าเมื่อเทียบกับผู้ที่ตอบไม่เห็นด้วย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และผู้ที่ตอบที่คิดว่าการฉีดวัคซีนโควิด-19 เข็มกระตุ้นมีประสิทธิภาพในการขยายภูมิคุ้มกันในการป้องกันการติดโควิด-19 มีความต้องการที่จะรับวัคซีนกระตุ้นโควิด-19 เป็น 8.667 เท่าเมื่อเทียบกับผู้ที่ตอบไม่เห็นด้วย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ปัจจัยด้านการรับรู้เกี่ยวกับอุปสรรค (Perceive barrier) พบว่า ผู้ตอบที่คิดว่าตนเองมีความกังวลว่าหากเกิดอาการป่วยจากการฉีดวัคซีนเข็มกระตุ้นจะส่งผลต่อการทำงานหรือรายได้ครอบครัว มีความต้องการที่จะรับวัคซีนกระตุ้นโควิด-19 เป็น 0.758 เท่าเมื่อเทียบกับผู้ที่ตอบไม่เห็นด้วย แต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ และผู้ที่ตอบที่คิดว่าการฉีดวัคซีนเข็มกระตุ้นยังทำให้ติดเชื้อโควิด-19 ได้ มีความต้องการที่จะรับวัคซีนกระตุ้นโควิด-19 เป็น 1.27 เท่าเมื่อเทียบกับผู้ที่ตอบไม่เห็นด้วย แต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

ปัจจัยด้านการรับรู้เกี่ยวกับประสิทธิภาพ (Perceive efficacy) พบว่า ผู้ตอบที่คิดว่าตนเองมีความมั่นใจว่าสามารถรับบริการฉีดวัคซีนโควิด-19 เข็มกระตุ้นได้เมื่อท่านต้องการฉีด มีความต้องการที่จะรับวัคซีนกระตุ้นโควิด-19 เป็น 5.919 เท่าเมื่อเทียบกับผู้ที่ตอบไม่เห็นด้วย แต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

ปัจจัยด้านการรับรู้ที่ทำให้เกิดการปฏิบัติ (Cues to action) พบว่า ผู้ตอบที่คิดว่าแพทย์หรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุขแนะนำให้ท่านฉีดวัคซีนเข็มกระตุ้นจะตัดสินใจฉีด มีความต้องการที่จะรับวัคซีนโควิด-19 เข็มกระตุ้นประจำปี เป็น 0.137 เท่าเมื่อเทียบกับผู้ที่ตอบไม่เห็นด้วย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และผู้ที่ตอบที่คิดว่าถ้ามีบุคคลในครอบครัวแนะนำให้ท่านฉีดวัคซีนเข็มกระตุ้นจะตัดสินใจฉีด มีความต้องการที่จะรับวัคซีนกระตุ้นโควิด-19 เป็น 35.437 เท่าเมื่อเทียบกับผู้ที่ตอบไม่เห็นด้วย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และผู้ที่ตอบที่คิดว่าถ้ามีบุคคลในชุมชนแนะนำให้ท่านฉีดวัคซีนเข็มกระตุ้นจะตัดสินใจฉีด มีความต้องการที่จะรับวัคซีนกระตุ้นโควิด-19 เป็น 59.146 เท่าเมื่อเทียบกับผู้ที่ตอบไม่เห็นด้วย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ อีกทั้งพบว่า ผู้ตอบที่คิดว่าตนเองยินดีที่จะรับวัคซีนเข็มกระตุ้นเมื่อมีคนมาฉีดที่บ้าน มีความต้องการที่จะรับวัคซีนกระตุ้นโควิด-19 เป็น 33.91 เท่าเมื่อเทียบกับผู้ที่ตอบไม่เห็นด้วย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สรุปและอภิปรายผล

จากการวิจัยนี้พบว่า ความต้องการฉีดวัคซีนโควิด-19 เข็มกระตุ้นประจำปีมีความแตกต่างกันตามลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างในหลายปัจจัย แต่ไม่มีความแตกต่างที่มีนัยสำคัญทางสถิติในหลายตัวแปร เช่น ตัวแปรตำบล พบว่าตำบลธารโตมีความต้องการฉีดวัคซีนสูงสุด (ร้อยละ 9.6) แต่ไม่พบความแตกต่างที่มีนัยสำคัญทางสถิติระหว่างตำบล ($p=0.632$) ตัวแปรเพศ พบว่าเพศหญิงมีความต้องการฉีดวัคซีนสูงกว่าเพศชาย (ร้อยละ 7.79 และร้อยละ 6.82) แต่ไม่มีความแตกต่างที่มีนัยสำคัญ ($p=0.768$) ตัวแปรอายุ พบว่ากลุ่มอายุ 60 ปีขึ้นไปมีความต้องการฉีดวัคซีนสูงสุดที่ร้อยละ 10.42 แต่ไม่มีความแตกต่างทางสถิติ ($p=0.417$) ตัวแปรสถานภาพสมรส พบว่ากลุ่มหม้าย/หย่าร้างมีความต้องการฉีดวัคซีนสูงสุด (ร้อยละ 9.09) แต่ไม่พบความแตกต่างที่มีนัยสำคัญ ($p=0.915$) ตัวแปรอาชีพ พบว่าผู้ที่ไม่ว่างงานมีความต้องการฉีดวัคซีนสูงกว่าผู้ว่างงานเล็กน้อย แต่ไม่มีความแตกต่างที่มีนัยสำคัญ ($p=0.877$) ตัวแปรระดับการศึกษา พบว่ากลุ่มที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไปมีความต้องการฉีดวัคซีนสูงสุด (ร้อยละ 17.5) แต่ไม่มีความแตกต่างที่มีนัยสำคัญ ($p=0.240$) ตัวแปรรายได้ พบว่ากลุ่มที่มีรายได้น้อยกว่า 3,000 บาทมีความต้องการฉีดวัคซีนสูงสุด (ร้อยละ 9.94) แต่ไม่พบความแตกต่างทางสถิติ ($p=0.087$) ตัวแปรโรคประจำตัว พบว่าผู้ที่มีโรคประจำตัวมีความต้องการฉีดวัคซีนสูงกว่าเล็กน้อย (ร้อยละ 10.23) แต่ไม่มีความแตกต่างทางสถิติ ($p=0.263$) อย่างไรก็ตาม พบว่าแหล่งข้อมูลจากผู้นำศาสนา/ผู้นำชุมชนมีผลอย่างมีนัยสำคัญต่อความต้องการรับวัคซีน โดยกลุ่มที่ได้รับข้อมูลจากผู้นำชุมชนมีแนวโน้มที่จะตัดสินใจฉีดวัคซีนมากกว่ากลุ่มที่ไม่ได้รับข้อมูลจากแหล่งนี้ ($p=0.039$) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของผู้นำในชุมชนในการส่งเสริมการรับวัคซีน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ตร์มิชี สาและ (2022) พบว่าการรับวัคซีนของกลุ่มประชากรที่นับถือศาสนาอิสลามนั้นไม่ถือว่าการฉีดวัคซีนนั้นเป็นปัญหาแต่อย่างใดซึ่งจะยึดความเชื่อมั่นในการฉีดว่าถูกต้องตามหลักนั้นอาศัยการประกาศของสำนักจุฬาราชมนตรี (2564) เรื่อง มาตรการ ป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) แนวทางและวิธีปฏิบัติ ศาสนกิจและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องในสถานการณ์ปัจจุบันและการฉีดวัคซีนเพื่อป้องกันโรคติดเชื้อไวรัส โคโรนา 2019 (COVID-19) ที่ระบุว่า การฉีดวัคซีนเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัส โคโรนา 2019 (COVID-19) ที่แพร่กระจายอย่างรวดเร็วและมีอัตราการติดเชื้อเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนเป็นเหตุให้เสียชีวิตในเวลาอันใกล้ เป็นสิ่งจำเป็นตามบทบัญญัติของศาสนาอิสลาม เพื่อรักษาไว้ซึ่งชีวิตทรัพย์สิน และความปลอดภัยของสังคม ทั้งนี้มีระบุไว้ว่า วัคซีนไม่ใช่ยา แต่วัคซีนจะเข้าไปกระตุ้นกลไกในร่างกายให้เตรียมความพร้อมต่อต้านเชื้อโรคที่รุกรานเข้ามา ซึ่งเป็นเหตุผลที่เราต้องฉีดวัคซีน ผู้นำถือศาสนาอิสลาม (มุสลิม) สามารถฉีดวัคซีนได้ (ศูนย์วิทยาศาสตร์ฮาลาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2564)

ในส่วนของการประเมินแบบความเชื่อด้านสุขภาพกับการตัดสินใจรับวัคซีนผลการวิจัยพบว่าปัจจัยด้านการรับรู้ที่ทำให้เกิดการปฏิบัติ (Cues to action) มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับความต้องการรับวัคซีนโควิด-19 เข็มกระตุ้น โดยพบว่าผู้ที่ตอบที่เชื่อว่าแพทย์หรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุขแนะนำให้ฉีดวัคซีนมีความต้องการที่จะรับวัคซีนเพิ่มขึ้นอย่างมาก ($OR=0.137, p<0.001$) ผู้ตอบที่เชื่อว่า บุคคลในครอบครัวแนะนำให้ฉีดวัคซีนมีความต้องการรับวัคซีนสูงกว่ามาก ($OR=35.437, p<0.001$) ผู้ตอบที่เชื่อว่า บุคคลในชุมชนแนะนำให้ฉีดวัคซีนมีความต้องการรับวัคซีนสูงขึ้น ($OR=59.146, p<0.001$) และผู้ตอบที่ยินดีรับวัคซีนที่บ้าน มีความต้องการฉีดวัคซีนเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ($OR=33.91, p<0.001$) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Seangpraw et al. (2022) ที่ทำการศึกษาการใช้แบบแผนความเชื่อทางด้านสุขภาพในการทำนายการเข้ารับวัคซีนป้องกันโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ในประชาชนภาคเหนือของประเทศไทย พบว่าการรับรู้โอกาสเสี่ยงจากการติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 การรับรู้ประโยชน์เกี่ยวกับการรับวัคซีน และความสามารถของตนเองในการเข้ารับวัคซีน รวมทั้งการรับรู้ความรุนแรง ปัจจัยกระตุ้นการปฏิบัติตนในการเข้ารับวัคซีน และพฤติกรรมในการป้องกันการติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการเข้ารับวัคซีนป้องกันโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 และยังสอดคล้องกับการศึกษาในประเทศอิสราเอล ที่พบว่า ประชาชนที่มีการรับรู้ประโยชน์เกี่ยวกับการรับวัคซีน (Seangpraw et al., 2022) และปัจจัยกระตุ้นการปฏิบัติตนในการเข้ารับวัคซีนในระดับมาก มีอัตราการเข้ารับวัคซีนที่สูงกว่ากลุ่มที่มีการรับรู้ประโยชน์และปัจจัยกระตุ้นการปฏิบัติตนในระดับน้อย (Shmueli, 2021; Rosenstock, Strecher & Becker, 1988)

ทั้งนี้ เหตุผลที่ความต้องการรับวัคซีนในบริบทที่ศึกษาดำกว่าค่าเฉลี่ยของการศึกษาอื่นๆ อาจเกิดจากหลายปัจจัยที่แตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่หรือกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา ปัจจัยที่อาจส่งผลต่อการรับวัคซีนที่ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยมีดังนี้

1. **ความเชื่อทางวัฒนธรรมหรือศาสนา** บางพื้นที่หรือกลุ่มประชากรอาจมีความเชื่อทางศาสนาหรือวัฒนธรรมที่ทำให้ไม่เห็นความจำเป็นในการรับวัคซีน เช่น การต่อต้านจากกลุ่มที่เชื่อว่าการรับวัคซีนขัดแย้งกับความเชื่อส่วนบุคคล
2. **การเข้าถึงบริการวัคซีน** บางพื้นที่อาจมีการเข้าถึงบริการวัคซีนที่ยากลำบาก เช่น การขาดสถานที่ฉีดวัคซีนที่ใกล้เคียง หรือความยากลำบากในการเดินทางไปยังจุดบริการที่ห่างไกล
3. **ทัศนคติของกลุ่มตัวอย่าง** ถ้ากลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติที่ไม่มั่นใจในความจำเป็นของวัคซีนหรือมองว่าวัคซีนไม่จำเป็นในขณะนั้น (เช่น กลุ่มที่เชื่อว่าสถานการณ์โควิด-19 หรือโรคระบาดไม่น่าเป็นห่วง) ก็อาจทำให้ความต้องการรับวัคซีนต่ำ

ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษานี้เก็บข้อมูลในพื้นที่อำเภอธารโต จังหวัดยะลา ทำการสุ่มอย่างเป็นระบบ ดังนั้นผลการศึกษาคือตัวแทนของประชากรมุสลิมในพื้นที่เท่านั้น ดังนั้นการศึกษาต่อไปควรดำเนินการศึกษากับกลุ่มตัวอย่างที่มีความหลากหลายมากขึ้นทั้งด้านพื้นที่และช่วงวัย
2. เพื่อให้อธิบายปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการไม่รับวัคซีนในกลุ่มประชากรมุสลิมเชิงลึก ควรทำการศึกษาเชิงคุณภาพ
3. ควรดำเนินการศึกษาแนวทางในการเข้าถึงวัคซีนในพื้นที่ห่างไกลหรือกลุ่มประชากรที่มีข้อจำกัด การวิจัยเกี่ยวกับวิธีการที่สามารถเข้าถึงวัคซีนในกลุ่มประชากรที่มีข้อจำกัด เช่น พื้นที่ชนบท หรือกลุ่มคนที่มีความยากจน จะช่วยให้สามารถพัฒนาโมเดลการให้บริการวัคซีนที่มีประสิทธิภาพและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น
4. การกระจายตัวของเพศและอายุในตัวอย่างที่แตกต่างจากประชากรที่ศึกษาจะทำให้กลุ่มตัวอย่างที่ได้ไม่เป็นตัวแทนของประชากรที่ศึกษาอย่างแท้จริง

ข้อจำกัด

1. **เพศ** ตัวอย่างมีการกระจายตัวของเพศที่ไม่สมดุล (เพศหญิงมากกว่าเพศชาย) ซึ่งอาจส่งผลให้ไม่สะท้อนถึงลักษณะประชากรจริงที่มีสัดส่วนเพศที่ต่างไป
2. **อายุ** แม้การกระจายตัวของอายุดูเหมือนจะเป็นธรรมชาติ แต่ยังคงต้องพิจารณาว่าประชากรจริงมีอัตราส่วนกลุ่มอายุที่แตกต่างจากนี้
3. **การเลือกตัวอย่าง** หากการเลือกตัวอย่างไม่ได้กระทำในลักษณะที่สุ่มอย่างเหมาะสม (เช่น การเลือกจากกลุ่มเฉพาะที่มีสัดส่วนเพศและอายุแตกต่างจากประชากรทั้งหมด) อาจทำให้ข้อมูลที่ได้ไม่สามารถเป็นตัวแทนที่ดีของประชากร

สรุปความสัมพันธ์ตัวแปรอิสระกับตัวแปรตาม

1. แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับวัคซีนโควิด-19

- **สมมติฐาน:** ปัจจัยด้านแหล่งข้อมูลของวัคซีนโควิด-19 มีผลกระทบต่อการตัดสินใจรับวัคซีน
- **ผลการวิจัย:** พบว่า แหล่งข้อมูลจากผู้นำศาสนา/ผู้นำชุมชน มีผลต่อการตัดสินใจรับวัคซีนอย่างมีนัยสำคัญ ($p=0.039$) โดยกลุ่มที่ได้รับข้อมูลจากผู้นำชุมชนมีแนวโน้มที่จะตัดสินใจฉีดวัคซีนมากกว่ากลุ่มที่ไม่ได้รับข้อมูลจากแหล่งนี้
- **อภิปรายผล:** ผลลัพธ์นี้สนับสนุนสมมติฐานที่ว่า แหล่งข้อมูลจากผู้นำศาสนาหรือผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในการสร้างความมั่นใจและความเชื่อมั่นให้กับประชากรในเรื่องวัคซีน โดยเฉพาะในชุมชนที่มีความเชื่อทางศาสนาและอาจต้องการการยืนยันจากผู้นำที่มีอำนาจในด้านจิตวิญญาณ

2. ความเชื่อทางด้านสุขภาพ (Cues to action)

- **สมมติฐาน:** ปัจจัยด้านความเชื่อของประชากรมุสลิมมีผลกระทบต่อการตัดสินใจรับวัคซีน
- **ผลการวิจัย:** พบว่า Cues to action มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับการตัดสินใจรับวัคซีน โดยผู้ที่คิดว่า หากแพทย์หรือบุคคลในชุมชนแนะนำให้ฉีดวัคซีนจะมีแนวโน้มรับวัคซีนมากขึ้น (OR=0.137, $p<0.001$ และ OR=59.146, $p<0.001$ ตามลำดับ)
- **อภิปรายผล:** ผลการวิจัยนี้สนับสนุนสมมติฐานที่ว่า ความเชื่อในคำแนะนำจากแหล่งที่เชื่อถือได้ เช่น แพทย์ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข หรือบุคคลในชุมชนมีอิทธิพลสูงต่อการตัดสินใจรับวัคซีน การที่ประชาชนให้ความเชื่อมั่นกับคำแนะนำจากผู้ที่พวกเขามองว่าเป็นแหล่งข้อมูลที่มีอำนาจหรือความน่าเชื่อถือแสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของการสื่อสารและการสร้างความไว้วางใจในข้อมูลที่ได้รับ

สมมติฐานที่เกี่ยวข้องกับแหล่งข้อมูลจากผู้นำชุมชนและความเชื่อในคำแนะนำจากแหล่งที่เชื่อถือได้ (เช่น แพทย์และบุคคลในชุมชน) สามารถยืนยันได้ว่าเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจรับวัคซีน สาเหตุที่พบผลเช่นนี้ คือ

- **ความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรม:** ในกลุ่มประชากรมุสลิม ความเชื่อในคำแนะนำจากผู้นำศาสนาและผู้นำชุมชนมีความสำคัญสูง การได้รับข้อมูลจากแหล่งที่มีอำนาจและความน่าเชื่อถือในชุมชนทำให้คนในชุมชนมีแนวโน้มที่จะรับวัคซีนมากขึ้น
- **ความขัดแย้งระหว่างความกังวลและความเชื่อ:** แม้จะมีความกังวลเกี่ยวกับความปลอดภัยของวัคซีน แต่การขาดข้อมูลหรือความเชื่อมั่นในคำแนะนำที่ได้รับจากแหล่งที่เชื่อถือได้อาจทำให้ความกังวลไม่สามารถขัดขวางการตัดสินใจรับวัคซีนได้อย่างเต็มที่

เอกสารอ้างอิง

1. กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข. (2565). โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19). สืบค้นจาก <https://ddc.moph.go.th/viralpneumonia/>
2. กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข. คู่มือแนวทางการให้วัคซีนโควิด 19. (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 2). สืบค้นจาก <https://ddc.moph.go.th/vaccine-covid19/getFiles/11/1628849610213.pdf>
3. ขนิษฐา ชื่นใจ, บุญภา ปันทุรอำพร. (2564). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจฉีดวัคซีนป้องกันโควิด-19 ของประชากรในกรุงเทพมหานคร. คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
4. ตรีมีชี สาและ. (2022). ปัญหาและแนวทางการพัฒนากระบวนการเข้ารับและฉีดวัคซีนของประชาชนมุสลิมในจังหวัดนราธิวาสเพื่อลดภาวะวิกฤตของผู้ติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ในคลัสเตอร์ใหม่อย่างมีประสิทธิภาพ.
5. Daya S, Lillahkul N, Noin J, Maharmud N. (2019). Development of a Parent Empowerment Model in Receiving Service of the Expanded Program on Immunization with Vaccines of Children Aged 0-5 Years Old Through Community Participation: A Case Study in Yala Province. Journal of The Department of Medical Services.
6. Daya S, Lillahkul N, Noin J, Maharmud N. (2018). Experience of Parents of Thai Muslim Childhood Aged 0-5 Years in Yala Province Who Rejected the Service of Expanded Program Immunization with Vaccine. Journal of The Department of Medical Services.
7. นกษา สิงห์วีรธรรม, เพ็ญญา ศรีหรั่ง, อรุณฯ ทองจันดี, วุฒิกุล ธนากาญจนภักดี, อัจฉรา คำมะতিย์, กิตติพร เนาว์สุวรรณ (2565). ความเต็มใจยอมรับและความเต็มใจที่จะจ่ายเงินการได้รับการฉีดวัคซีนกระตุ้นซ้ำป้องกันโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019. สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
8. เบญจมาศ สุขศรีเพ็ง. (2565). แบบแผนความเชื่อด้านสุขภาพ (Health Belief Model). สืบค้นจาก <https://www.gotoknow.org/posts/115420>

9. ปณิศา ครองยุทธ, จินดา คำแก้ว, ปฐวี สารระติ, วรินรัตน์ สุขศรี. (2561). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจฉีดวัคซีนป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่ในผู้สูงอายุที่ป่วยเป็นโรคเรื้อรังอำเภวารินคำราบ จังหวัดอุบลราชธานี. วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
10. ไมลา อิสสระสงคราม. (2564). ความสัมพันธ์ระหว่างแรงจูงใจในการป้องกันโรคโควิด-19 กับการเข้ารับบริการ ฉีดวัคซีนโรคโควิด-19 ของผู้สูงอายุ.
11. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดยะลา. (2565). ระบบงาน HDC. สืบค้นจาก https://yla.hdc.moph.go.th/hdc/main/index_pk.php
12. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดยะลา. (2565). Healthcare 4.0. สืบค้นจาก <http://49.229.107.229/healthcare/>
13. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดยะลา. (2565). ระบบคลังข้อมูลโควิด 19. สืบค้นจาก: <https://ylo.moph.go.th/webssj/>
14. อีระพาน หะยิอัสเต, ประภาภรณ์ หลังปุเต๊ะ. (2563). รูปแบบการส่งเสริมความครอบคลุมของวัคซีนในเด็ก 0-5 ปี จังหวัดยะลา. วารสาร อัล-อิกมะฮ, มหาวิทยาลัยฟาฏอน.
15. องค์การอนามัยโลก (World Health Organization, WHO). (2019). การพัฒนาวัคซีนซาร์ส-โคโรนา-2 (โควิด 19) สืบค้นจาก: <https://www.who.int/thailand/emergencies/novel-coronavirus-2019/q-a-on-covid-19/q-a-on-covid-19-vaccines>
16. Ansari MT, Jamaluddin NN, Ramlan TA, Zamri N, Majeed S, Badgujar V, et al. (2021). Knowledge, attitude, perception of Muslim parents towards vaccination in Malaysia. Human vaccines & immunotherapeutics.
17. Hearld KR, Budhwani HJ. (2020). Human papillomavirus (HPV) and influenza vaccine behavior among Muslim women in the United States. Health Care for Women International.
18. Amanda R Mercadante, Anandi V Law. (2021). Will they, or won't they? Examining patients' vaccine intention for flu and COVID-19 using the Health Belief Model. Research in Social and Administrative Pharmacy.
19. Mangtani P, Breeze E, Stirling S, Hanciles S, Kovats S, Fletcher AJBPH. (2006). Cross-sectional survey of older peoples' views related to influenza vaccine uptake. BMC Public Health.
20. Saied SM, Saied EM, Kabbash IA, Abdo SAEFJJomv. (2021). Vaccine hesitancy: Beliefs and barriers associated with COVID-19 vaccination among Egyptian medical students. Journal of medical virology.
21. James A. Singleton, Tammy A. Santibanez, Pascale M. Wortley. (2005). Influenza and pneumococcal vaccination of adults aged ≥ 65 : racial/ethnic differences. American journal of preventive medicine.
22. Soares P, Rocha JV, Moniz M, Gama A, Laires PA, Pedro AR, et al. (2021). Factors associated with COVID-19 vaccine hesitancy. Vaccines.
23. Wong LP, Alias H, Wong P-F, Lee HY, Abubakar SJ. (2020). The use of the health belief model to assess predictors of intent to receive the COVID-19 vaccine and willingness to pay. Human vaccines & immunotherapeutic.
24. Wong L, Wong P, Abubakar SJ. (2020). Immunotherapeutic. Vaccine hesitancy and the resurgence of vaccine preventable diseases: the way forward for Malaysia, a Southeast Asian country. Human vaccines & immunotherapeutic.
25. Wong MC, Wong EL, Huang J, Cheung AW, Law K, Chong MK, et al. (2021). Acceptance of the COVID-19 vaccine based on the health belief model: A population-based survey in Hong Kong. Vaccine.



ความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในมิติเชิงพื้นที่

(Debt repayment capacity of agricultural households in the Northeastern region
in spatial dimensions)

โดย

เบญจพล ริกกี ทองทิพย์¹ และรักชนก ชำนาญมาก^{2*}

Benjapol Ricky Thongthip³ and Rukchanok Chumnanmak^{4*}

¹ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น 40002

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น 40002

³ Ph.D. Student, Division of Sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, Khon Kaen Province, 40002

⁴ Assistant Professor, Division of Sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, Khon Kaen Province, 40002

* Corresponding author: E-mail address: rukcch@kku.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในเขตเมืองและชนบท การศึกษาในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้ชุดข้อมูลitudinal จากโครงการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2566 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ กลุ่มตัวอย่าง คือ ครัวเรือนเกษตรกรที่มีหนี้สิน และมีภูมิลำเนาอาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยหลังการตรวจสอบข้อมูลที่มีความครบถ้วนได้กลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 1,453 ครัวเรือน ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนาและตารางไขว้

ผลการศึกษาพบว่า ครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในทุกกลุ่มขนาดของครัวเรือนและจำนวนสมาชิกวัยพึ่งพิง อยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมือง โดยเฉพาะขนาดครัวเรือน 7 คนขึ้นไป และมีจำนวนสมาชิกวัยพึ่งพิง 3 คนขึ้นไป ร้อยละ 73.3 และ 62.4 ส่วนใหญ่อยู่ในเขตชนบทซึ่งเป็นสัดส่วนสูงกว่ากลุ่มอื่น ขณะที่อายุเฉลี่ยของสมาชิกในครัวเรือนต่ำกว่า 20 ปี อยู่ในเขตเมืองมากกว่าเขตชนบท (ร้อยละ 70.0) ทั้งนี้ ระดับการศึกษาสูงสุดของสมาชิกในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจำนวนทรัพย์สินรวมต่ำกว่า 100,000 บาท และไม่มีจำนวนที่ดินทำกิน ส่วนใหญ่อยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมือง ซึ่งเป็นสัดส่วนสูงกว่ากลุ่มอื่น นอกจากนี้ยังพบว่า จำนวนหนี้สินในทุกกลุ่มอยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมือง เช่นเดียวกับครัวเรือนเกษตรกรที่มีแหล่งเงินกู้จากแหล่งสหกรณ์ออมทรัพย์/สวัสดิการของหน่วยงาน มีสัดส่วนเขตชนบทมากกว่าเขตเมือง ขณะที่แหล่งเงินกู้จากบุคคลอื่นภายนอกครัวเรือน (รวมแชร์ที่เปียแล้ว) มีสัดส่วนอยู่ในเขตเมืองมากกว่าเขตชนบท นอกจากนี้ วัตถุประสงค์การกู้ยืมนั้นแตกต่างกันตามพื้นที่ วัตถุประสงค์กู้ยืมเพื่อใช้ในการทำธุรกิจ มีสัดส่วนในเขตชนบทมากกว่าเขตเมืองถึงร้อยละ 71.0 ขณะที่วัตถุประสงค์กู้ยืมเพื่อใช้ในการศึกษา มีสัดส่วนเขตเมืองมากกว่าเขตชนบท (ร้อยละ 52.6) ทั้งนี้ ครัวเรือนเกษตรกรที่มีสัดส่วนความสามารถในการชำระหนี้สินทั้งในระดับดี เหมาะสม เกินตัว และเกินตัวขั้นอันตราย ส่วนใหญ่อยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมือง โดยเฉพาะความสามารถในการชำระหนี้สินเกินตัวขั้นอันตราย อยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมือง (ร้อยละ 63.8) ขณะที่ครัวเรือนเกษตรกรที่ไม่มีความสามารถในการชำระหนี้สิน มีสัดส่วนในเขตเมืองมากกว่าเขตชนบท (ร้อยละ 63.0)

คำสำคัญ: ความสามารถในการชำระหนี้สิน, ครัวเรือนเกษตรกร, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, เขตเมือง, เขตชนบท

Abstract

This research article aims to study the debt repayment capacity of agricultural households in the Northeastern region, focusing on urban and rural areas. The study adopts a quantitative research methodology, utilizing secondary data from the 2023 household socio-economic survey conducted by the National Statistical Office. The sample consists of agricultural households with debt and residing in the Northeastern region. After verifying data completeness, a total of 1,453 households were included in the analysis. The data were examined using descriptive statistics and cross-tabulation analysis.

The research results showed that agricultural households across all household sizes and dependency levels are more prevalent in rural areas than in urban areas. Specifically, households with seven or more members and those with three or more dependent members account for 73.3% and 62.4%, respectively, with the majority residing in rural areas at higher proportions than other groups. In contrast, the proportion of household members under 20 is higher in urban areas (70.0%). Additionally, the highest educational attainment of household members, particularly at the lower secondary level, total assets valued at less than 100,000 baht, and the absence of agricultural land ownership are more prevalent among rural households compared to urban ones. Furthermore, household debt levels across all groups are higher in rural areas than in urban areas. Similarly, agricultural households that access loans from cooperative savings funds or employee welfare programs are more concentrated in rural areas. In contrast, borrowing from external individuals (including informal loan schemes) is more common in urban areas. Loan purposes also differ by location; borrowing for business purposes is significantly higher in rural areas (71.0%), whereas borrowing for education is more prevalent in urban areas (52.6%). Regarding debt repayment capacity, agricultural households with repayment abilities classified as good, adequate, excessive, or critically excessive are predominantly located in rural areas. Notably, households with critically excessive debt repayment burdens are more concentrated in rural areas (63.8%). Conversely, agricultural households entirely unable to repay their debt are found in urban areas at a higher proportion (63.0%).

Keywords: Debt Repayment Capacity, Agricultural Households, The Northeastern Region, Urban Areas, Rural Areas

ความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในมิติเชิงพื้นที่ (Debt repayment capacity of agricultural households in the Northeastern region in spatial dimensions)

บทนำ

ประเทศไทยดำเนินการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนผ่านการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 ฉบับปัจจุบัน (พ.ศ. 2566 – 2570) ร่วมกับการพัฒนาตามแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560 – 2579) เป็นกรอบช่วยกำกับการขับเคลื่อนพัฒนาประเทศ สร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคมผ่านการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจฐานราก โดยยึดหลักการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดความเหลื่อมล้ำและปัญหาภาวะหนี้สิน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566) อย่างไรก็ตาม สถานการณ์เศรษฐกิจและสังคมโลกในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปรวดเร็ว ทั้งความผันผวนของระบบเศรษฐกิจโลกส่งผลให้ประชากรต้องปรับตัวอย่างมาก หากไม่สามารถปรับตัวได้ทันจะส่งผลกระทบต่อดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ โดยเฉพาะปัญหาความยากจนอันเป็นสาเหตุของภาวะหนี้สินนับเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่เรื้อรังมานานในสังคม เป็นผลจากการกระจายอำนาจและการเข้าถึงโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมที่ไม่เท่าเทียม ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรและบริการขั้นพื้นฐานระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อความมั่นคงและคุณภาพชีวิตของมนุษย์ อันเป็นอุปสรรคสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

เมื่อพิจารณาถึงบริบทของครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งมีบทบาทสำคัญในโครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนา กำลังประสบปัญหาจำนวนหนี้สินค้างชำระมากกว่ารายได้จากมูลค่าผลผลิตการเกษตร ซึ่งเป็นหนึ่งในประเด็นสำคัญที่มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมโดยรวม เห็นได้จากข้อมูลรายได้ รายจ่าย และหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกร พบว่า โดยเฉลี่ยมีรายได้และรายจ่ายเพิ่มสูงขึ้น กล่าวคือ รายได้เฉลี่ยต่อเดือนเพิ่มขึ้นจาก 20,504 บาท ในปี พ.ศ. 2558 เป็น 24,844 บาท ในปี พ.ศ. 2566 และรายจ่ายเฉลี่ยต่อเดือนเพิ่มขึ้นสูงเช่นเดียวกันจาก 16,029 บาท เพิ่มขึ้นเป็น 18,888 บาท ในขณะที่หนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดจาก 136,587 บาท เป็น 198,038 บาท โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีจำนวนครัวเรือนเกษตรกรมากที่สุดในประเทศไทย ร้อยละ 33.8 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด มีหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนมากที่สุด จำนวน 213,460 บาท รองลงมาคือ ภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้ จำนวน 204,110 บาท 202,035 บาท และ 154,917 บาท ตามลำดับ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2567ก) ปัญหาหนี้สินดังกล่าวเป็นผลมาจากครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่พึ่งพารายได้จากกิจกรรมการเกษตรกำลังเผชิญกับรายได้ที่ไม่แน่นอนและความเสี่ยงสูงและความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ การเข้าถึงปัจจัยการผลิตของครัวเรือนที่ต้องพึ่งพาระบบกลไกตลาดโลก ส่งผลให้รายได้ไม่สม่ำเสมอ รวมไปถึงการถูกกดขี่ขูดรีดจากพ่อค้าคนกลางในฐานะผู้ควบคุมราคาสินค้าเกษตรขั้นต้น ครัวเรือนเกษตรกรจึงตกอยู่ในสถานะไร้อำนาจต่อรองในการกำหนดราคา เกิดการได้รับผลตอบแทนต่ำกว่าต้นทุนการผลิตในบางครั้ง เนื่องจากต้องพึ่งพาสหกรณ์และผู้รับซื้อจากภายนอก (สุพจน์ บุญวิเศษ และสิริพัฒน์ ลาภจิ, 2561; Manogna and Mishra, 2020) ในขณะเดียวกันปรากฏการณ์บริโภคนิยมอันเป็นผลิตผลที่เกิดขึ้นในวิถีการผลิตแบบทุนนิยม ส่งผลให้พฤติกรรมการบริโภคของครัวเรือนที่อยู่บนพื้นฐานความต้องการบริโภคเพื่อการผลิตและการดำรงชีพ นำมาสู่การซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคที่เกินความจำเป็น ส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรเผชิญกับภาวะหนี้สินเรื้อรังและขาดความสามารถในการชำระหนี้สิน (พิชญา ผลปราชญ์, 2553)

นอกจากนี้ ความแตกต่างลักษณะพื้นที่ระหว่างเขตเมืองและเขตชนบทก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมในโอกาสทางเศรษฐกิจการเข้าถึงทรัพยากร และการพัฒนาทางสังคมอย่างชัดเจน เห็นได้จากครัวเรือนเขตชนบทเผชิญข้อจำกัดในการเข้าถึงสถาบันการเงินอย่างเป็นทางการ ทำให้ต้องพึ่งพาแหล่งเงินกู้ยืมแบบที่มีดอกเบี้ยสูง ส่งผลให้ภาระหนี้เพิ่มขึ้นและการชำระหนี้เป็นไปอย่างยากลำบาก ในขณะที่โครงสร้างสังคมอยู่ในรูปแบบครอบครัวขยายที่มีเครือข่ายทางสังคมเข้มแข็ง ซึ่งอาจช่วยลดภาระหนี้บางส่วนผ่านการพึ่งพากันระหว่างสมาชิกในครอบครัวและชุมชน (Thorat et al., 2020) ขณะเดียวกันในสังคมเขต

เมืองได้ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมาพร้อมกับโอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจและการโยกย้ายถิ่นฐานของประชากรกลุ่มต่าง ๆ รวมถึงการเผชิญค่าครองชีพที่สูงขึ้น โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัย การเดินทาง และบริการพื้นฐาน ก่อให้เกิดแรงกดดันทางการเงินที่ผลักดันให้ครัวเรือนในเมืองต้องพึ่งพาสินเชื่อเพื่อการดำรงชีพหรือการบริโภคเพิ่มมากขึ้น (Chantararat et al., 2019)

ความแตกต่างดังกล่าวส่งผลให้ภาระหนี้สินในครัวเรือนเกษตรในเขตชนบทมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากครัวเรือนในเขตเมือง ดังนั้น บทความนี้จึงมุ่งศึกษาความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในมิติเชิงพื้นที่ ซึ่งอาจนำไปสู่การสังเคราะห์เป็นแนวทางในการพัฒนากระบวนการวางแผนและกำหนดนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรในมิติเชิงพื้นที่ที่เหมาะสมให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเป็นข้อเสนอแนะเพื่อให้ครัวเรือนเกษตรสามารถชำระหนี้ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ อันเป็นการพัฒนาประเทศไทยให้หลุดพ้นจากปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในมิติเชิงพื้นที่

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับหนี้สินและความสามารถในการชำระหนี้สิน

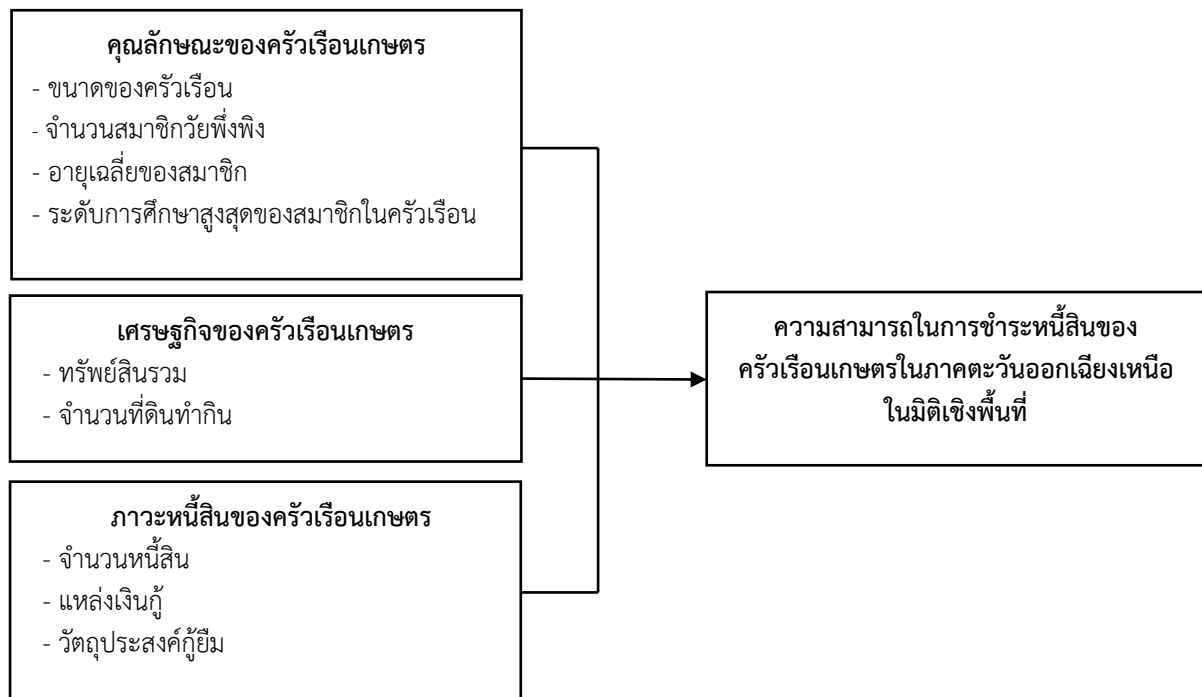
หนี้สินในทางสังคมวิทยา Featherstone (2019) ได้อธิบายไว้ในหนังสือเรื่อง The sociology of debt มองหนี้สินเป็นมากกว่าตัวเลขทางเศรษฐกิจ แต่สะท้อนถึงการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมและความรับผิดชอบต่อกัน โดยหนี้สินไม่ใช่แค่เรื่องของปัจเจกบุคคลแต่เป็นผลผลิตของโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีผลกระทบต่อชีวิตของผู้คน สังคมและเศรษฐกิจในหลายมิติ สำหรับสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2567ก) นิยามหนี้สินหมายถึง จำนวนเงินกู้ยืมทั้งหมดของสมาชิกในครัวเรือนที่ค้างชำระทั้งจากสถาบันการเงินและบุคคลอื่นนอกครัวเรือน และหนี้สินที่เกิดจากการเช่าซื้อ การซื้อสินค้าเงินผ่อน การซื้อเชื่อสินค้าจากร้านค้า การจำนำ การจำนอง และเงินส่งแชร์ตาย (แชร์ที่เปียร์แล้ว) เป็นต้น ทั้งนี้ วิทยา เจียรพันธ์ และคณะ (2551) กล่าวถึงหนี้สินเป็นปัจจัยสำคัญต่อสถานะของความยากจนของบุคคล ครัวเรือน ชุมชน ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ในทางตรงกันข้ามสถานการณ์ความยากจนก็อาจเป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลต่อหนี้สินได้เช่นเดียวกัน กล่าวคือ หากมีหนี้สินเพิ่มขึ้นอยู่ในระดับสูงก็จะส่งผลให้ความสามารถในการอุปโภคบริโภคลดลง เนื่องจากครัวเรือนจำเป็นต้องนำรายได้ส่วนหนึ่งไปชำระหนี้สินที่มีอยู่ ส่งผลให้ไม่สามารถใช้จ่ายได้อย่างเต็มที่

เมื่อพิจารณาความสามารถในการชำระหนี้สิน หมายถึง ความสามารถของครัวเรือนหรือผู้กู้ในการจ่ายชำระหนี้สินคืน ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ธนาคารและสถาบันการเงินใช้ในการประเมินความเสี่ยงก่อนการอนุมัติสินเชื่อ โดยการประเมินนี้มุ่งเน้นการวิเคราะห์รายได้และรายจ่ายในการชำระหนี้สินในแต่ละเดือน เพื่อให้แน่ใจว่าการชำระหนี้สินของผู้กู้ไม่สูงเกินไปเมื่อเทียบกับรายได้ โดยใช้ตัวชี้วัดที่เรียกว่า รายจ่ายในการชำระหนี้สินต่อรายได้ (Debt Service Ratio: DSR) เป็นเครื่องมือชี้วัดที่สำคัญในการประเมินเสถียรภาพของครัวเรือน สามารถลดความเสี่ยงจากการก่อหนี้สินเกินตัวและส่งเสริมการจัดการรายได้ของครัวเรือนหลังการชำระหนี้ เพื่อให้ผู้กู้มีเงินเพียงพอสำหรับการดำรงชีวิตอย่างมั่นคง (พลิชฐ์ โชติวัฒนกุล และชลิดา แท่งเพชร, 2556; ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2567) ทั้งนี้ มีงานศึกษาเกี่ยวกับหนี้สินและการชำระหนี้สิน โดย Udaykumar and Umesh (2018) พบว่า จำนวนเงินที่กู้ยืมเป็นปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความสามารถในการชำระหนี้สินของเกษตรกรรายมีนัยสำคัญ โดยครัวเรือนเกษตรในเขตเมืองมักพึ่งพาสินเชื่อจากแหล่งทางการมากกว่าเขตชนบท สาเหตุหลักที่ทำให้มีหนี้สินในทุกเขตพื้นที่ ได้แก่ ราคาผลผลิตต่ำ การสูญเสียจากการเพาะปลูก และค่าใช้จ่ายในครัวเรือนที่สูง ในขณะที่สุรรัตน์ อุปสาแก้ว (2563) พบว่า ความเปราะบางด้านประชากรกว่า 1 ใน 3 มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้สูงอายุ และมีระดับการศึกษาน้อย มีสมาชิกเพียง 1 – 2 คน มีรายได้ต่ำและมีรายได้มาจากการทำการเกษตรเพียงอย่างเดียว อีกทั้งอารีรัตน์ ลุนลลาด (2563) พบว่า การที่ครัวเรือนมีสมาชิกที่จบปริญญาตรีขึ้นไป การมีรายได้ต่อหัวของครัวเรือนเพิ่มขึ้น จะส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรมี

มูลค่าหนี้สินประเภทต่าง ๆ ลดลง เนื่องจากการศึกษาที่สูงสามารถสร้างทางเลือกในการประกอบอาชีพได้ อีกทั้งการมีรายได้ที่สูงเป็นส่วนสำคัญในการชำระหนี้สิน ในขณะที่ครัวเรือนมีมูลค่าสินทรัพย์สูงจะส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรมีมูลค่าหนี้สินประเภทต่าง ๆ สูงขึ้น เนื่องจากสินทรัพย์สามารถใช้เป็นหลักค้ำประกันเงินกู้ได้ยังมีมูลค่าสินทรัพย์ค้ำประกันสูงเงินกู้ก็จะสูงขึ้น

จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ได้ตัวแปรอิสระที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะของครัวเรือนเกษตร ได้แก่ ขนาดของครัวเรือน จำนวนสมาชิกวัยพึ่งพิง อายุเฉลี่ยของสมาชิก ระดับการศึกษาสูงสุดของสมาชิกในครัวเรือน เศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตร ได้แก่ ทรัพย์สินรวม จำนวนที่ดินทำกิน และภาวะหนี้สินของครัวเรือนเกษตร ได้แก่ จำนวนหนี้สิน แหล่งเงินกู้ วัตถุประสงค์กู้ยืม และตัวแปรตามคือ ความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในมิติเชิงพื้นที่ (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย



ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Methodology) แบบภาคตัดขวาง (Cross – sectional Design) เพื่อศึกษาความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในมิติเชิงพื้นที่ของเขตเมืองและเขตชนบท โดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) ที่เป็นข้อมูลระดับย่อย (Micro data) จากโครงการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2566 สำนักงานสถิติแห่งชาติ เก็บข้อมูลระหว่างในช่วงเดือนมกราคมถึงธันวาคม พ.ศ. 2566 การวิจัยนี้มีหน่วยการวิเคราะห์ข้อมูลระดับครัวเรือน (Household Level) คือ ครัวเรือนเกษตร (ครัวเรือนที่มีสถานะเศรษฐกิจและสังคมเป็นกลุ่มผู้ถือครองทางการเกษตร) ที่มีหนี้สิน และมีภูมิลำเนาอาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 20 จังหวัด ทั้งในเขตเทศบาล (เขตเมือง) และนอกเขตเทศบาล (เขตชนบท) โดยใช้การสุ่มตัวอย่างของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2567) ซึ่งได้กระทำการสุ่มตัวอย่าง 2 ขั้นตอน (Stratified Two – stage Sampling) โดยขั้นตอนที่ 1 คือ การกำหนดเขตแดน (Enumeration Area: EA) คือ การกำหนดเขตพื้นที่สำหรับการสำรวจในโครงการฯ จำแนกตามภูมิภาคเป็น 5 พื้นที่ ได้แก่ กรุงเทพฯ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ และจำแนกตามเขตการปกครอง ได้แก่ ในเขตเทศบาล และนอกเขตเทศบาล และขั้นตอนที่ 2 คือ การสุ่มครัวเรือนตัวอย่างจากครัวเรือนส่วนบุคคลในทุกเขตแดนตัวอย่างที่กำหนดด้วยวิธีการสุ่มแบบมีระบบ (Systematic Random Sampling) กำหนดขนาด

ตัวอย่างจากครัวเรือนในเขตเทศบาลและครัวเรือนนอกเขตเทศบาล อย่างละ 16 ครัวเรือนต่อเขต ได้ครัวเรือนตัวอย่างทั้งสิ้น 57,600 ครัวเรือน ภายหลังจากการคัดกรองข้อมูลครัวเรือนเกษตรที่มีหนี้สินและมีภูมิลำเนาอาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่ามีจำนวน 1,453 ครัวเรือน

การวิจัยนี้กำหนดตัวแปรอิสระ ได้แก่ 1) คุณลักษณะของครัวเรือนเกษตร ประกอบด้วย ขนาดของครัวเรือน จำนวนสมาชิกวัยพึ่งพิง อายุเฉลี่ยของสมาชิกในครัวเรือน มีระดับการวัดตัวแปรแบบอัตราส่วน (Ratio Scale) ระดับการศึกษาสูงสุดของสมาชิกในครัวเรือน มีระดับการวัดตัวแปรแบบอันดับ (Ordinal Scale) 2) เศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตร ประกอบด้วย ทรัพย์สินรวม และจำนวนที่ดินทำกิน มีระดับการวัดตัวแปรแบบอัตราส่วน และ 3) ภาวะหนี้สินของครัวเรือนเกษตร ประกอบด้วย จำนวนหนี้สิน มีระดับการวัดตัวแปรแบบอัตราส่วน แหล่งเงินกู้ และวัตถุประสงค์กู้ยืม มีระดับการวัดตัวแปรแบบนามบัญญัติ (Nominal Scale) และตัวแปรตาม คือ ความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตร พิจารณาจากรายจ่ายในการชำระเงินต้นและดอกเบี้ยต่อเดือนหารรายได้รวมต่อเดือนแล้วคูณด้วยหนึ่งร้อย (พลิชฐ์ โชติวัฒนกุล และชลิดา แท่งเพชร, 2556) โดยใช้เกณฑ์การวัดตามธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน) (2566) และสมาคมกวางแผนการเงินไทย (2567) เนื่องจากเป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนนโยบายการเงินของรัฐ และสนับสนุนการวางแผนการเงินเชิงรุกในระดับครัวเรือน ซึ่งครอบคลุมทั้งกลุ่มครัวเรือนภาคเกษตรกรรม ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มตัวชี้วัด แบ่งเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ 1) ความสามารถในการชำระหนี้สิน 2) ความสามารถในการชำระหนี้สินเหมาะสม 3) ความสามารถในการชำระหนี้สินเกินตัว 4) ความสามารถในการชำระหนี้สินเกินตัวขั้นอันตราย และ 5) ไม่มีความสามารถในการชำระหนี้สิน มีระดับการวัดตัวแปรแบบอัตราส่วน ทั้งนี้ ตัวแปรที่มีระดับการวัดตัวแปรแบบอัตราส่วน ได้จัดกระทำให้มีระดับการวัดตัวแปรเป็นระดับอันดับ เพื่อให้เหมาะสมกับการวิเคราะห์ตารางไขว้

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์ตัวแปรเดียว (Univariate Analysis) ด้วยสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) เพื่ออธิบายคุณลักษณะของครัวเรือนเกษตร เศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตร ภาวะหนี้สินของครัวเรือนเกษตร และความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตร และใช้การวิเคราะห์สองตัวแปร (Bivariate Analysis) ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยตารางไขว้ (Crosstabulation) เพื่อวิเคราะห์ความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในมิติเชิงพื้นที่ ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (SPSS) Version.28.0 ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น โดยนำเสนอผลการวิจัยด้วยการบรรยายประกอบตารางไขว้

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนำเสนอครอบคลุม 5 ประเด็น ได้แก่ 1) คุณลักษณะของครัวเรือนเกษตร 2) เศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตร 3) ภาวะหนี้สินของครัวเรือนเกษตร 4) ความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตร และ 5) ความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรในมิติเชิงพื้นที่ ทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท มีรายละเอียดดังนี้

1) คุณลักษณะของครัวเรือนเกษตร พบว่า ครัวเรือนเกษตรอาศัยอยู่เขตชนบทและเขตเมือง ร้อยละ 59.1 และ 40.9 ตามลำดับ สำหรับขนาดของครัวเรือน พบว่า เกือบ 1 ใน 2 ของครัวเรือนเกษตรอยู่ในกลุ่มที่มีขนาด 3 – 4 คน แบ่งเป็นเขตเมืองและเขตชนบท ร้อยละ 50.3 และ 48.8 ตามลำดับ ในส่วนของจำนวนสมาชิกวัยพึ่งพิง พบว่า กว่า 1 ใน 2 ของครัวเรือนเกษตรอยู่ในกลุ่มที่มีสมาชิกวัยพึ่งพิง 1 – 2 คน แบ่งเป็นเขตเมืองและเขตชนบท ร้อยละ 61.5 และ 57.1 ตามลำดับ หากพิจารณาถึงอายุเฉลี่ยของสมาชิกในครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนเกษตรส่วนใหญ่มีอายุเฉลี่ยของสมาชิก 30 – 39 ปี ร้อยละ 27.5 ทั้งนี้ เขตเมืองส่วนใหญ่มีอายุเฉลี่ยของสมาชิก 40 – 49 ปี ร้อยละ 25.2 ขณะที่เขตชนบทส่วนใหญ่มีอายุเฉลี่ยของสมาชิก 30 – 39 ปี ร้อยละ 29.7 และระดับการศึกษาสูงสุดของสมาชิกในครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนเกษตรส่วนใหญ่มีกลุ่มสมาชิกที่มีระดับการศึกษาสูงสุดประถมศึกษา ร้อยละ 34.8 แบ่งเป็นเขตเมืองและเขตชนบท ร้อยละ 37.0 และ 33.2 ตามลำดับ

2) เศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตร พบว่า กว่า 3 ใน 5 ของครัวเรือนเกษตรอยู่ในกลุ่มที่มีจำนวนทรัพย์สินรวมระหว่าง 1,000,001 – 5,000,000 บาท ร้อยละ 69.2 ซึ่งพบเขตชนบทและเมืองในระดับใกล้เคียงกัน ร้อยละ 69.8 และ 68.4

ตามลำดับ ในส่วนของจำนวนที่ดินทำกิน พบว่า ครัวเรือนเกษตรส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มที่มีที่ดินทำกินมากกว่า 10 – 20 ไร่ ร้อยละ 34.3 แบ่งเป็นเขตชนบทและเขตเมือง ร้อยละ 35.1 และ 33.3 ตามลำดับ

3) **ภาวะหนี้สินของครัวเรือนเกษตร** พบว่า จำนวนหนี้สินของครัวเรือนเกษตรส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มที่มีระหว่าง 100,001 – 500,000 บาท ร้อยละ 43.4 โดยเฉพาะในเขตชนบทมีสัดส่วนร้อยละ 44.9 สำหรับแหล่งเงินกู้ของครัวเรือน พบว่า กว่า 3 ใน 5 ของครัวเรือนเกษตรมุ่งพึ่งพาแหล่งเงินกู้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรเป็นหลัก ร้อยละ 60.4 ซึ่งเขตชนบทมีมากถึงร้อยละ 61.5 และในส่วนของวัตถุประสงค์การกู้ยืมของครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนเกษตรส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์หลักของการกู้ยืมเพื่อใช้ในการทำการเกษตร ร้อยละ 47.5 และเป็นที่น่าสังเกตว่าเขตชนบทมีวัตถุประสงค์หลักของการกู้ยืมเพื่อการอุปโภคบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก ร้อยละ 46.3

4) **ความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตร** พิจารณาจากรายจ่ายในการชำระเงินต้นและดอกเบี้ย ต่อเดือนหารรายได้รวมต่อเดือนแล้วคูณด้วยหนึ่งร้อย พบว่า เกือบ 1 ใน 2 ของครัวเรือนเกษตรมีความสามารถในการชำระหนี้สินอยู่ในระดับดี (มากกว่าร้อยละ 0 แต่ไม่เกินร้อยละ 15) แบ่งเป็นเขตเมืองและเขตชนบท ร้อยละ 48.7 และ 47.7 ตามลำดับ รองลงมาคือ กลุ่มที่มีความสามารถในการชำระหนี้สินอยู่ในระดับเหมาะสม (ร้อยละ 15 – 40) ร้อยละ 34.3 แบ่งเป็นเขตชนบทและเขตเมือง ร้อยละ 34.7 และ 33.8 ตามลำดับ ทั้งนี้ หากพิจารณาถึงครัวเรือนเกษตรที่มีความสามารถในการชำระหนี้สินระดับเกินตัว (มากกว่าร้อยละ 40 – 50) ระดับเกินตัวขั้นอันตราย (มากกว่าร้อยละ 50 ขึ้นไป) และไม่มีความสามารถในการชำระหนี้สิน (ร้อยละ 0) พบว่า มีครัวเรือนเกษตรรวมถึงร้อยละ 17.6 แบ่งเป็นเขตชนบทและเขตเมือง รวมร้อยละ 17.6 และ 17.5 ตามลำดับ

5) **ความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในมิติเชิงพื้นที่** ในส่วนของคุณลักษณะของครัวเรือนเกษตร พบว่า ครัวเรือนเกษตรในทุกกลุ่มของขนาดของครัวเรือน อยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมือง โดยเฉพาะขนาดครัวเรือน 7 คนขึ้นไป มีสัดส่วนอยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมืองถึงร้อยละ 73.3 เช่นเดียวกับจำนวนสมาชิกวัยพึ่งพิง (มากกว่าร้อยละ 50.0) โดยเฉพาะจำนวนสมาชิกวัยพึ่งพิงกลุ่ม 3 คนขึ้นไป อยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมืองมากที่สุด ร้อยละ 62.4 โดยครัวเรือนเกษตรที่มีอายุเฉลี่ยของสมาชิกมากที่สุดระหว่าง 30 – 39 ปี อยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมือง ร้อยละ 63.9 เป็นที่น่าสังเกตว่าครัวเรือนเกษตรที่มีอายุเฉลี่ยของสมาชิกต่ำกว่า 20 ปี มีสัดส่วนอยู่ในเขตเมืองมากถึงร้อยละ 77.8 ทั้งนี้ ครัวเรือนเกษตรที่มีระดับการศึกษาสูงสุดของสมาชิกในทุกระดับการศึกษาในทุกกลุ่ม มีสัดส่วนอยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมือง โดยเฉพาะมัธยมศึกษาตอนต้น อยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมืองถึงร้อยละ 65.6 (ตารางที่ 1)

ในส่วนเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตร พบว่า ครัวเรือนเกษตรที่มีสัดส่วนทรัพย์สินรวมในทุกกลุ่ม มีสัดส่วนอยู่เขตชนบทมากกว่าเขตเมือง โดยเฉพาะกลุ่มที่มีทรัพย์สินรวมต่ำกว่า 100,000 บาท อยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมืองถึงร้อยละ 85.7 เช่นเดียวกับจำนวนที่ดินทำกิน (มากกว่าร้อยละ 50.0) อยู่เขตชนบทมากกว่าเขตเมือง โดยเฉพาะกลุ่มไม่มีที่ดินทำกิน อยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมืองมากถึงร้อยละ 64.7 (ตารางที่ 1)

เมื่อพิจารณาในส่วนภาวะหนี้สินของครัวเรือนเกษตร พบว่า ครัวเรือนเกษตรที่มีสัดส่วนจำนวนหนี้สินรวมในทุกกลุ่ม อยู่เขตชนบทมากกว่าเขตเมือง โดยเฉพาะกลุ่มครัวเรือนเกษตรที่มีหนี้สินระหว่าง 500,001 – 1,000,000 บาท มีสัดส่วนอยู่ในเขตชนบทมากถึงร้อยละ 63.1 เมื่อเทียบกับเขตเมือง ทั้งนี้ ครัวเรือนเกษตรที่มีแหล่งเงินกู้จากแหล่งสหกรณ์ ออมทรัพย์/สวัสดิการของหน่วยงาน มีสัดส่วนเขตชนบทมากกว่าเขตเมืองมากที่สุดถึงร้อยละ 66.7 ขณะที่ครัวเรือนเกษตรที่มีแหล่งเงินกู้จากบุคคลอื่นภายนอกครัวเรือน (รวมแชร์ที่เปียแล้ว) มีสัดส่วนเขตเมืองมากกว่าเขตชนบทมากถึงร้อยละ 56.0 นอกจากนี้ ครัวเรือนเกษตรมีวัตถุประสงค์กู้ยืมเพื่อใช้ในการทำธุรกิจ อยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมืองถึงร้อยละ 71.0 ขณะที่ครัวเรือนเกษตรที่มีวัตถุประสงค์กู้ยืมเพื่อใช้ในการศึกษา อยู่ในเขตเมืองมากกว่าร้อยละ 52.6 (ตารางที่ 1)

สำหรับความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนในมิติเชิงพื้นที่ พบว่า ครัวเรือนเกษตรที่มีสัดส่วนความสามารถในการชำระหนี้สิน ทั้งในระดับดี เหมาะสม เกินตัว และเกินตัวขั้นอันตราย มีสัดส่วนอยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมือง โดยเฉพาะ



ความสามารถในการชำระหนี้สินเกินตัวขั้นอันตราย อยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมืองมากที่สุด ร้อยละ 63.8 และเป็นที่น่าสังเกตว่าครัวเรือนเกษตรกรที่ไม่มีความสามารถในการชำระหนี้สิน มีสัดส่วนเขตเมืองมากกว่าเขตชนบทมากถึงร้อยละ 63.0 (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามตัวแปร และมิติเชิงพื้นที่

ตัวแปร	มิติเชิงพื้นที่		รวม
	เขตเมือง	เขตชนบท	
1. คุณลักษณะของครัวเรือน			
ขนาดของครัวเรือน			
1 – 2 คน	41.0	59.0	100.0 (411)
3 – 4 คน	41.6	58.4	100.0 (718)
5 – 6 คน	41.4	58.6	100.0 (249)
7 คนขึ้นไป	26.7	73.3	100.0 (45)
รวม	40.9	59.1	100.0 (1,453)
จำนวนสมาชิกวัยพึ่งพิง			
ไม่มีสมาชิกวัยพึ่งพิง	38.7	61.3	100.0 (408)
1 – 2 คน	42.8	57.2	100.0 (856)
3 คนขึ้นไป	37.6	62.4	100.0 (189)
รวม	40.9	59.1	100.0 (1,453)
อายุเฉลี่ยของสมาชิก			
ต่ำกว่า 20 ปี	77.8	22.2	100.0 (9)
20 – 29 ปี	42.5	57.5	100.0 (127)
30 – 39 ปี	36.1	63.9	100.0 (399)
40 – 49 ปี	39.8	60.2	100.0 (377)
50 – 59 ปี	43.1	56.9	100.0 (318)
60 ปีขึ้นไป	46.2	53.8	100.0 (223)
รวม	40.9	59.1	100.0 (1,453)
ระดับการศึกษาสูงสุดของสมาชิกในครัวเรือน			
ประถมศึกษา	43.6	56.4	100.0 (505)
มัธยมศึกษาตอนต้น	34.4	65.6	100.0 (372)
มัธยมศึกษาตอนปลาย	43.1	56.9	100.0 (422)
สูงกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย (อนุปริญญา)	45.9	54.1	100.0 (85)
ปริญญาตรีขึ้นไป	37.7	62.3	100.0 (69)
รวม	40.9	59.1	100.0 (1,453)



ตารางที่ 1 ร้อยละของครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามตัวแปร และมิติเชิงพื้นที่ (ต่อ)

ตัวแปร	มิติเชิงพื้นที่		รวม
	เขตเมือง	เขตชนบท	
2. เศรษฐกิจของครัวเรือน			
ทรัพย์สินรวม			
ต่ำกว่า 100,000 บาท	14.3	85.7	100.0 (7)
100,000 – 500,000 บาท	41.2	58.8	100.0 (68)
500,001 – 1,000,000 บาท	39.3	60.7	100.0 (173)
1,000,001 – 5,000,000 บาท	40.5	59.5	100.0 (1,006)
5,000,001 – 10,000,000 บาท	44.8	55.2	100.0 (154)
ตั้งแต่ 10,000,001 บาทขึ้นไป	48.9	51.1	100.0 (45)
รวม	40.9	59.1	100.0 (1,453)
จำนวนที่ดินทำกิน			
ไม่มีที่ดินทำกิน	35.3	64.7	100.0 (34)
มากกว่า 0 ไร่ แต่ไม่เกิน 5 ไร่	47.7	52.3	100.0 (65)
5 – 10 ไร่	39.5	60.5	100.0 (284)
มากกว่า 10 – 20 ไร่	39.7	60.3	100.0 (499)
มากกว่า 20 – 30 ไร่	45.4	57.6	100.0 (269)
มากกว่า 30 ไร่ขึ้นไป	42.1	57.9	100.0 (302)
รวม	40.9	59.1	100.0 (1,453)
3. ภาวะหนี้สินของครัวเรือนเกษตร			
จำนวนหนี้สิน			
ต่ำกว่า 10,000 บาท	39.5	60.5	100.0 (76)
10,000 – 50,000 บาท	44.8	55.2	100.0 (377)
50,001 – 100,000 บาท	44.2	55.8	100.0 (156)
100,001 – 500,000 บาท	39.0	61.0	100.0 (631)
500,001 – 1,000,000 บาท	36.9	63.1	100.0 (149)
ตั้งแต่ 1,000,001 บาทขึ้นไป	40.6	59.4	100.0 (64)
รวม	40.9	59.1	100.0 (1,453)

ตารางที่ 1 ครั้วเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามตัวแปร และมิติเชิงพื้นที่ (ต่อ)

ตัวแปร	มิติเชิงพื้นที่		รวม
	เขตเมือง	เขตชนบท	
3. ภาระหนี้สินของครัวเรือนเกษตร (ต่อ)			
แหล่งเงินกู้			
ธนาคารพาณิชย์	38.7	61.3	100.0 (31)
ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร	39.9	60.1	100.0 (878)
ธนาคารอาคารสงเคราะห์/ธนาคารออมสิน	47.1	52.9	100.0 (14)
สถาบันการเงินและแหล่งเงินทุนอื่น ๆ	40.2	59.8	100.0 (127)
แหล่งสหกรณ์ออมทรัพย์/สวัสดิการของหน่วยงาน	33.3	66.7	100.0 (15)
กองทุนหมู่บ้าน/ชุมชนเมือง	43.1	56.9	100.0 (360)
บุคคลอื่นภายนอกครัวเรือน (รวมแชร์ที่เปียแล้ว)	56.0	44.0	100.0 (25)
รวม	40.9	59.1	100.0 (1,453)
วัตถุประสงค์กู้ยืม			
ใช้ซื้อ/เช่าซื้อบ้าน และ/หรือที่ดิน	31.9	68.1	100.0 (47)
ใช้ในการศึกษา	52.6	47.4	100.0 (38)
ใช้อุปโภคบริโภคอื่น ๆ ในครัวเรือน	38.5	61.5	100.0 (911)
ใช้ในการทำธุรกิจ	29.0	71.0	100.0 (62)
ใช้ในการทำการเกษตร	42.0	58.0	100.0 (960)
รวม (จำนวนการตอบ)	40.9	59.1	100.0 (2,018)
4. ความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตร			
ดี (มากกว่าร้อยละ 0 แต่ไม่เกินร้อยละ 15)	41.5	58.5	100.0 (699)
เหมาะสม (ร้อยละ 15 – 40)	40.3	59.7	100.0 (499)
เกินตัว (มากกว่าร้อยละ 40 – 50)	43.1	56.9	100.0 (65)
เกินตัวขั้นอันตราย (มากกว่าร้อยละ 50 ขึ้นไป)	36.2	63.8	100.0 (163)
ไม่มีความสามารถในการชำระหนี้สิน (ร้อยละ 0)	63.0	37.0	100.0 (27)
รวม	40.9	59.1	100.0 (1,453)

สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยนี้ สามารถสรุปได้ว่า ครั้วเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่อยู่เขตชนบท มีขนาดของครัวเรือน 3 – 4 คน เป็นกลุ่มที่มีสมาชิกวัยพึ่งพิง 1 – 2 มีอายุเฉลี่ยของสมาชิก 30 – 39 ปี มีระดับการศึกษาสูงสุด ประถมศึกษา มีจำนวนทรัพย์สินรวมระหว่าง 1,000,001 – 5,000,000 บาท ซึ่งมีที่ดินทำกินมากกว่า 10 – 20 ไร่ สะท้อนถึงครัวเรือนเกษตรในประเทศไทยที่ยังคงพึ่งพาทรัพยากรที่ดินเป็นหลัก และสะสมทรัพย์สินของครัวเรือนเกินครึ่งไม่ได้เป็นตัวแทนแต่อยู่ในรูปของการใช้เป็นที่อยู่อาศัยหรือการเพาะปลูก (Lekfuangfu et al., 2020) ในขณะเดียวกันครัวเรือนเกษตรส่วนใหญ่มีจำนวนหนี้สินระหว่าง 100,001 – 500,000 บาท ซึ่งพึ่งพาแหล่งเงินกู้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรเป็นหลัก มีวัตถุประสงค์หลักของการกู้ยืมเพื่อใช้ในการทำการเกษตร สะท้อนถึงบทบาทของสถาบันการเงินเฉพาะทางที่ให้การสนับสนุนด้านสินเชื่อแก่เกษตรกรโดยตรง ช่วยเพิ่มความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรที่ดีกว่าครัวเรือนที่เข้าถึงสินเชื่อที่ไม่เป็นทางการ

ที่เป็นญาติและเพื่อน สามารถลงทุนในภาคการผลิตได้แม้จะขาดสภาพคล่อง (Kumar et al., 2020) และครัวเรือนเกษตรส่วนใหญ่มีความสามารถในการชำระหนี้สินอยู่ในระดับดี สะท้อนถึงโครงสร้างสินเชื่อที่ค่อนข้างเหมาะสมของครัวเรือนเกษตร โดยเฉพาะกลุ่มที่กู้ยืมจากสถาบันการเงินทางการที่มีมาตรการผ่อนปรนทางการเงิน รวมถึงการสนับสนุนจากภาครัฐ เช่น โครงการการพักชำระหนี้ ส่งผลให้เกษตรกรมีความสามารถในการชำระหนี้ สามารถชำระและทำให้น้ำตาลลดลงได้ (วิทยา เจริญพันธ์ และคณะ, 2551)

เมื่อพิจารณาถึงความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในมิติเชิงพื้นที่ที่สามารถสรุปได้ว่า ขนาดของครัวเรือนเกษตรทุกกลุ่มอยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมือง โดยเฉพาะขนาดครัวเรือน 7 คนขึ้นไป เช่นเดียวกับจำนวนสมาชิกวัยพึ่งพิง 3 คนขึ้นไป อยู่ในเขตชนบทมากที่สุดเมื่อเทียบกับเขตเมือง เป็นผลจากลักษณะเศรษฐกิจแบบพึ่งพิงภายในครัวเรือน โดยสมาชิกที่เป็นวัยแรงงานต้องรับภาระเลี้ยงดูผู้สูงอายุและเด็กที่ยังไม่มีรายได้ สะท้อนถึงโครงสร้างครัวเรือนเกษตรในชนบทที่มีลักษณะของครอบครัวเป็นแบบครอบครัวขยาย โดยสมาชิกประกอบด้วยครอบครัวซึ่งเป็นเครือญาติมาอยู่รวมในครัวเรือนเดียวกันหรือบริเวณใกล้เคียงกัน (พระครูพรหมเขตคณารักษ์ และพระพิพิธพัชรโธม, 2561)

นอกจากนี้ ครัวเรือนเกษตรที่มีอายุเฉลี่ยของสมาชิกมากที่สุดระหว่าง 30 – 39 ปี อยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมือง โดยครัวเรือนเกษตรที่มีอายุเฉลี่ยของสมาชิกต่ำกว่า 20 ปี มีสัดส่วนอยู่ในเขตเมืองมากถึงร้อยละ 77.8 ขณะที่เขตชนบทมีเพียงร้อยละ 22.2 อาจเป็นผลจากการย้ายถิ่นของวัยแรงงานจากชนบทเข้าเมือง ทำให้เขตเมืองมีสัดส่วนของเยาวชนในครัวเรือนเกษตรมากกว่าชนบท ขณะที่เขตชนบทวัยแรงงานมักอยู่ในพื้นที่เพื่อทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก ทำให้สัดส่วนของประชากรวัยผู้ใหญ่มากกว่าวัยเด็ก สอดคล้องกับปัปบอนด์ รักอำนวยกิจ และศิริพงศ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา (2562) พบว่า พื้นที่ชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นพื้นที่ที่มีแนวโน้มระดับความเจริญทางเศรษฐกิจน้อยกว่าพื้นที่อื่น ๆ ทำให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เป็นเสมือนปัจจัยผลักดันในพื้นที่ต้นทาง จึงตัดสินใจย้ายถิ่นออกไปพื้นที่ที่มีความเจริญ มีโอกาสในการแสวงหาการทำงานและรายได้ที่มีความหลากหลายมากกว่า ประกอบกับแหล่งกระจุกตัวของหน่วยงานธุรกิจ ตลอดจนความพร้อมและสะดวกสบายของสาธารณูปโภค โดยผู้ย้ายถิ่นในวัยเด็กส่วนใหญ่ย้ายเพราะการติดตามผู้เป็นบิดามารดาหรือครอบครัว

ทั้งนี้ ครัวเรือนเกษตรที่มีระดับการศึกษาสูงสุดของสมาชิกระดับมัธยมศึกษาตอนต้น อยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมืองมากที่สุด เกิดจากครัวเรือนในเขตชนบทมีการศึกษาที่ต่ำกว่าหรือจำกัดในบางกลุ่ม เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านทรัพยากรและโอกาสในการเข้าถึงสิทธิในการศึกษาที่ดีกว่า (Soul School Society, 2023) นอกจากนี้ กลุ่มครัวเรือนเกษตรที่มีทรัพย์สินรวมต่ำกว่า 100,000 บาท มีสัดส่วนเขตชนบทมากถึงร้อยละ 85.7 เช่นเดียวกับจำนวนที่ดินทำกิน (มากกว่าร้อยละ 50.0) โดยเฉพาะกลุ่มไม่มีที่ดินทำกิน อยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมืองสูงที่สุด สะท้อนถึงความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจระหว่างครัวเรือนในชนบทและเขตเมือง โดยปัญหาการกระจายที่ดินที่ไม่เท่าเทียมกันในภาคเกษตร โดยเฉพาะกลุ่มครัวเรือนเกษตรที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองและต้องเช่าที่ดินเพื่อทำการเกษตร ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตและค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น สอดคล้องกับอุซุก ด้วงบุตรศรี (2560) ที่พบว่า ครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองและมีการเช่าที่ดินมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยในการทำการเกษตรมากกว่าครัวเรือนที่ปล่อยเช่าและครัวเรือนที่มีที่ดินเป็นของตนเอง ขณะที่ค่าใช้จ่ายสำหรับการเช่าที่ดินเพิ่มขึ้น เกิดจากปัญหาการกระจุกตัวของที่ดินในมือคนกลุ่มน้อย อันเป็นผลสืบเนื่องจากความเหลื่อมล้ำทางรายได้

ในส่วนของครัวเรือนเกษตรที่มีหนี้สินระหว่าง 500,001 – 1,000,000 บาท มีสัดส่วนอยู่เขตชนบทมากถึงร้อยละ 63.1 อาจเกิดจากต้นทุนการทำเกษตรที่เพิ่มขึ้น เช่น พันธุ์กล้าไม้ ปุ๋ยเคมี และสารเคมีทางการเกษตรที่ต้องพึ่งพาระบบกลไกตลาดโลก ความไม่เสถียรของราคาสินค้าเกษตรในแต่ละปี อีกทั้งการซื้อขายผลผลิตของครัวเรือนเกษตรส่วนใหญ่ยังถูกกดขี่ขูดรีดจากพ่อค้าคนกลางในฐานะผู้ควบคุมราคาสินค้าเกษตรขั้นต้น ครัวเรือนเกษตรจึงตกอยู่ในสถานะไร้อำนาจต่อรองในการกำหนดราคา รายได้จากการทำการเกษตรจึงไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายในครัวเรือน ส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกู้ยืมเงินเพื่อนำมาใช้ลงทุนและเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร (สุพจน์ บุญวิเศษ และสิริพัฒน์ ลาภจิ, 2561)

นอกจากนี้ยังพบว่า ครัวเรือนเกษตรที่กู้เงินจากแหล่งสหกรณ์ออมทรัพย์/สวัสดิการของหน่วยงาน มีสัดส่วนเขตชนบทมากกว่าเขตเมืองมากที่สุด สะท้อนถึงโครงสร้างทางการเงินของภาคชนบทที่มีการสนับสนุนผ่านกลไกของรัฐและ

ชุมชนที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำและมีข้อกำหนดที่ยืดหยุ่น เห็นได้จากกรมส่งเสริมสหกรณ์มุ่งแก้ไขปัญหานี้ขึ้นให้กับสมาชิกกลุ่มเกษตรกร เพิ่มเงินออม มีการให้สินเชื่อที่ดี ซึ่งช่วยลดภาระในการชำระหนี้และเสริมสร้างความร่วมมือในชุมชนและส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถพึ่งพากันได้ในช่วงที่มีความจำเป็น (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2567) ซึ่งแตกต่างจาก Udaykumar & Umesh (2018) ที่พบว่า สหกรณ์ออมทรัพย์อาจไม่ใช่แหล่งเงินกู้หลักของเกษตรกรในเขตเมือง แต่มีบทบาทในการสนับสนุนธุรกิจขนาดเล็ก โดยผู้กู้ในเขตเมืองสามารถเข้าถึงมากกว่าเขตชนบท อย่างไรก็ตาม ครั้วเรือนเกษตรกรที่มีแหล่งเงินกู้จากบุคคลอื่นภายนอกครั้วเรือน (รวมแชร์ที่เปียแล้ว) มีสัดส่วนเขตเมืองมากกว่าเขตชนบท อาจสะท้อนถึงการเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่ไม่เป็นทางการ และการพึ่งพาคนใกล้ชิดหรือเครือข่ายในชุมชนเมือง เช่น การกู้ยืมจากเพื่อนหรือครอบครัวที่อาจมีเงื่อนไขการชำระหนี้ที่ยืดหยุ่นกว่าธนาคารหรือสถาบันการเงิน เนื่องมาจากการกู้ยืมนอกระบบสามารถทำได้ง่ายกว่าการกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินในระบบมาก รวมถึงการเป็นผู้ให้กู้นอกระบบก็สามารถทำได้ง่ายเนื่องจากไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขและข้อกำหนดที่สถาบันการเงินต้องปฏิบัติ อีกทั้งผู้ให้กู้นอกระบบจำนวนมากได้อำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่ต้องการกู้เงิน ส่งผลให้ครั้วเรือนหันไปพึ่งพาเพื่อกู้ยืมเงินมาใช้จ่ายในครั้วเรือน นำมาเป็นทุนหมุนเวียนในการประกอบอาชีพ หรือนำมาชำระหนี้อื่นที่มีอยู่เดิม (วิษญาดา วัฒนชาติ ศิริขวัญ เจริญวิริยะกุล และกฤษฎา เขียววัฒนสุข, 2563)

อย่างไรก็ตาม ครั้วเรือนเกษตรกรมีวัตถุประสงค์กู้ยืมเพื่อใช้ในการทำธุรกิจ มีสัดส่วนในเขตชนบทมากกว่าเขตเมือง สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของเกษตรกร จากเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพไปสู่การทำเกษตรเชิงพาณิชย์และผู้ให้บริการทางการเกษตรภายใต้ระบบทุนนิยมที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง (สุตารัตน์ อุปสาแก้ว, 2563) ครั้วเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่ที่เข้าสู่กระบวนการผลิตเพื่อขายนั้นจำเป็นต้องใช้เงินลงทุนทำเกษตรสูงขึ้น มักลงทุนทำการเกษตรที่เน้นการผลิตเพื่อการค้าผ่านการซื้อหรือเช่าที่ดินทำกินเพื่อให้ได้ผลผลิตทางการเกษตรที่สูงขึ้น (พงษ์ทิพย์ สำราญจิตต์, 2558) ขณะที่ครั้วเรือนเกษตรกรที่มีวัตถุประสงค์กู้ยืมเพื่อใช้ในการศึกษา มีสัดส่วนในเขตเมืองมากกว่าเขตชนบท สะท้อนถึงความสำคัญของการศึกษาสำหรับคนในเขตเมืองที่ต้องการยกระดับสถานะทางเศรษฐกิจ หรือสามารถใช้ความรู้ทางการเงินในการบริหารจัดการหนี้สิน และขยายโอกาสในการเข้าถึงสินเชื่อที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำ (Zhou et al., 2024)

สำหรับครั้วเรือนเกษตรกรที่มีสัดส่วนความสามารถในการชำระหนี้สินทั้งในระดับดี เหมาะสม เกินตัว และเกินตัวขั้นอันตราย อยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมือง อย่างไรก็ตาม ความสามารถในการชำระหนี้สินเกินตัวขั้นอันตราย เขตชนบทมีสัดส่วนมากกว่าเขตเมืองมากที่สุด สะท้อนถึงความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ส่งผลให้มีภาระหนี้ที่หนัก โดยเฉพาะเกษตรกรในเขตชนบทมักมีความจำเป็นต้องลงทุนในอุปกรณ์การเกษตรและแรงงานซึ่งต้องใช้เงินทุนสูง แต่รายได้กลับขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อม เช่น สภาพอากาศ ราคาผลผลิต และความผันผวนของตลาด ส่งผลให้ครั้วเรือนเกษตรกรมีภาระหนี้ที่เกินกำลัง อีกทั้งในบางพื้นที่ที่ห่างไกลอาจไม่ได้รับข้อมูลหรือโอกาสเข้าร่วมนโยบายและความช่วยเหลือที่ไม่สามารถเข้าถึงในระดับพื้นที่เท่าเขตเมือง ทั้งนี้หากไม่มีมาตรการช่วยเหลือที่เหมาะสม ครั้วเรือนเกษตรกรอาจเสี่ยงต่อการสูญเสียที่ดินหรือทรัพย์สิน สอดคล้องกับ Ratanavararak and Chantararat (2022) ที่อธิบายถึงการดำเนินนโยบายและมาตรการต่าง ๆ ของรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่สามารถแก้ปัญหาหนี้สินได้อย่างยั่งยืน การเข้าถึงระบบเศรษฐกิจในประเทศที่ยังคงเหลื่อมล้ำ ส่งผลให้ครั้วเรือนเกษตรกรส่วนหนึ่งขาดความสามารถในการสะสมเงินออมและการชำระหนี้ของภาคครั้วเรือน เนื่องจากขาดความต่อเนื่องเน้นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้ามากกว่าการวางแผนระยะยาวอย่างเป็นระบบ

เป็นที่น่าสังเกตว่าครั้วเรือนเกษตรกรที่ไม่มีความสามารถในการชำระหนี้สิน มีสัดส่วนเขตเมืองมากกว่าเขตชนบท ซึ่งแตกต่างจาก Jiang & Liu (2022) ที่พบว่า ครั้วเรือนเกษตรกรมีความสามารถในการชำระหนี้สินในเขตเมืองมากกว่าในเขตชนบท เนื่องจากมีสมาชิกในครั้วเรือนที่มีรายได้ที่แน่นอนจากงานประจำ เช่น เงินเดือนจากธุรกิจขนาดเล็ก หรือการประกอบอาชีพอิสระ ซึ่งช่วยให้ครั้วเรือนบริหารหนี้ที่ดีขึ้น อีกทั้งธนาคารในเขตเมืองมีความยืดหยุ่นในการปรับโครงสร้างหนี้ ส่งผลให้ครั้วเรือนสามารถขยายระยะเวลาการผ่อนชำระและลดภาระรายเดือน ทั้งนี้อาจเป็นผลจากครั้วเรือนในเขตเมืองเผชิญกับปัญหารายได้ที่ไม่แน่นอนและค่าครองชีพที่สูงขึ้น เช่น ค่าที่อยู่อาศัย ค่าการศึกษา ค่านิยมในสังคมเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป ตลอดจนสิ่งกระตุ้นในด้านต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อความต้องการของคนเมืองในการใช้จ่ายใช้สอยและการก่อหนี้ที่เพิ่มขึ้น

ประกอบกับการให้บริการทางการเงินและสินเชื่อที่มีมากขึ้นในชุมชนเมือง ทำให้การเข้าถึงบริการทางการเงินสะดวกและง่ายขึ้น และการแข่งขันของสถาบันการเงินที่สูงขึ้นอาจเป็นแรงกดดันของครัวเรือนบางกลุ่มในสังคมเมืองอีกต่อหนึ่ง (โสมรัตน์ จันทรัตน์ อัจฉนา ลำชา กฤษณ์เลิศ สัมพันธ์รักษ์ และภูมิใจ ตั้งสวัสดิ์รัตน์, 2562) สอดคล้องกับอารีรัตน์ ลุนลาด (2563) ที่พบว่า ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพด้านการเกษตรมีค่าใช้จ่ายด้านการอุปโภคบริโภคสูง เนื่องจากค่าใช้จ่ายส่วนนี้เป็นส่วนที่จำเป็นมากต่อการดำรงชีวิต ส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรมีมูลค่าหนี้สินประเภทต่าง ๆ เพิ่มขึ้น รวมทั้งหนี้สินด้านการเกษตร เนื่องจากการเกษตรต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมาก

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงพัฒนา

1) ควรสนับสนุนสวัสดิการและความมั่นคงทางเศรษฐกิจผ่านโครงการช่วยเหลือครอบครัวที่มีสมาชิกวัยพึ่งพิง เช่น เงินอุดหนุนเด็กแรกเกิด และโครงการช่วยเหลือผู้สูงอายุให้ครอบคลุมในพื้นที่ชนบท เนื่องจากผลการวิจัยพบว่า ครัวเรือนเกษตรที่มีขนาดครัวเรือน 7 คนขึ้นไป และมีจำนวนสมาชิกวัยพึ่งพิงกลุ่ม 3 คนขึ้นไป มีสัดส่วนอยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมืองกว่าร้อยละ 73.3 และ 62.4 ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพัฒนาสินเชื่อเพื่อครัวเรือนเกษตรขนาดใหญ่ที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำและเงื่อนไขผ่อนปรน ซึ่งมาตรการดังกล่าวจะช่วยลดความเหลื่อมล้ำระหว่างเขตเมืองและชนบท เสริมสร้างความมั่นคงให้ครัวเรือนเกษตร และเพิ่มศักยภาพของสมาชิกในครัวเรือนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น

2) ควรเพิ่มศักยภาพของสหกรณ์การเกษตรและสถาบันการเงินชุมชน เพื่อให้สามารถปล่อยกู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากผลการวิจัยพบว่า ครัวเรือนเกษตรที่มีแหล่งเงินกู้จากแหล่งสหกรณ์ออมทรัพย์/สวัสดิการของหน่วยงาน มีสัดส่วนในเขตชนบทมากกว่าเขตเมืองมากที่สุดถึงร้อยละ 66.7 สะท้อนให้เห็นว่าการเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่เป็นระบบและมีอัตราดอกเบี้ยต่ำเป็นทางเลือกหลักของครัวเรือนเกษตรในพื้นที่ชนบท อีกทั้งควรจัดทำนโยบายควบคู่ไปกับการเพิ่มช่องทางการเข้าถึงสินเชื่อในระบบของครัวเรือนเกษตรในเมือง เพื่อลดการพึ่งพานั้นในระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยสูง เนื่องจากผลการวิจัยพบว่า ครัวเรือนเกษตรที่มีแหล่งเงินกู้จากบุคคลอื่นภายนอกครัวเรือน (รวมแชร์ที่เปียแล้ว) มีสัดส่วนในเขตเมืองมากกว่าเขตชนบทมากถึงร้อยละ 56.0

3) ควรส่งเสริมการบริหารจัดการทางการเงินและสร้างวินัยทางการเงินให้กับครัวเรือนเกษตร เช่น การเพิ่มความรู้ด้านการเงินและการลงทุน หรือการส่งเสริมการออมเพื่อเป็นกันชนทางการเงิน รวมถึงส่งเสริมการสร้างรายได้เสริม เช่น งานรับจ้าง หัตถกรรม หรือการค้าขายในช่วงที่ไม่มีภาระปลูกเพื่อให้มีรายได้เพิ่มเติม เนื่องจากผลการวิจัยพบว่า ครัวเรือนเกษตรทั้งในเขตเมืองและเขตชนบทรวมกันถึงร้อยละ 17.6 มีความสามารถในการชำระหนี้สินระดับเกินตัว ระดับเกินตัวขั้นอันตราย และไม่มีความสามารถในการชำระหนี้สิน

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

1) การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาข้อมูลจากโครงการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2566 ซึ่งเป็นการศึกษาข้อมูลในระยะเวลาเพียง 1 ปี อาจไม่เห็นแนวโน้มความแตกต่างของข้อมูล โดยผู้วิจัยเห็นว่าในการศึกษาครั้งต่อไปควรศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลในช่วงระยะเวลา 5 – 10 ปี เพื่อศึกษาแนวโน้มที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจจะได้ข้อมูลในการเปรียบเทียบความแตกต่างมากยิ่งขึ้น

2) การวิจัยในครั้งนี้ยังมีขอบเขตพื้นที่การศึกษาที่จำกัดเฉพาะภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยผู้วิจัยเห็นว่าในการศึกษาครั้งต่อไปควรขยายพื้นที่ในการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลไปยังภูมิภาคอื่น ๆ เพื่อให้การศึกษารอบคลุม ซึ่งจะสามารถนำข้อมูลเชิงพื้นที่มาเปรียบเทียบกับกันได้อย่างหลากหลายและสามารถตอบคำถามการวิจัยให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง ความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกร ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้รับการสนับสนุนข้อมูลสถิติจากโครงการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2566 สำนักงานสถิติแห่งชาติ รวมถึงได้รับการสนับสนุนส่วนหนึ่งจากทุนส่งเสริมการทำงานวิจัยคุณภาพสูง ฝ่ายวิจัยและบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น และการสนับสนุนแหล่งเรียนรู้จากหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จึงขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2567). ‘รมช.มนัญญา’ ผลักดันสหกรณ์จังหวัดทั่วประเทศ ติดตามสถานการณ์การเกษตรอย่างใกล้ชิด. ค้นเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2568, จาก <https://www.moac.go.th/news-preview-451891791730>
- ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน). (2566). สำรวจภาวะหนี้ มีแค่ไหน ถึงอยู่ในจุดปลอดภัย. ค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2564, จาก <https://krungthai.com/th/financial-partner/learn-financial/> 1569
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2567). สถานการณ์หนี้ครัวเรือนไทยและมาตรการช่วยเหลือลูกหนี้ในช่วงที่ผ่านมา. ค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2567, จาก <https://www.bot.or.th/content/dam/bot/documents/th/news-and-media/news/2023/news-th-20230721-annex.pdf>
- ปึงปอนด์ รักอานวยกิจ และศิริพงศ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา. (2562). ความหลากหลายของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทย: มุมมองทางประชากรและสังคม. วารสารพัฒนาการเศรษฐกิจปริทรรศน์. 13(2), 84 – 122.
- พงษ์ทิพย์ สำราญจิตต์. (2558). รากฐานสำคัญของหนี้ในระบบเกษตรกร. ค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567, จาก https://landactionthai.org/land/index.php?option=com_content&view=article&id=1324
- พระครูพรหมเขตคนารักษ์ และพระพิพิธพัชรโธม. (2561). การพัฒนาเมือง ชนบท เกษตรกรรมและอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ. วารสาร มจร เพชรบุรีปริทรรศน์. 1(1), 1 – 17.
- พลิชฐ์ โชติวัฒน์กุล และชลิดา แท่งเพชร. (2556). หนี้ภาคครัวเรือนนั้นสำคัญไฉน?. FOCUSED AND QUICK (FAQ) ธนาคารแห่งประเทศไทย. 82(1), 1 – 9.
- พิชญา ผลปราชญ์. (2553). หนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรในตำบลหนองแวง อำเภอนาคู จังหวัดสระแก้ว. (สารนิพนธ์ปริญญาเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การจัดการ). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วิชญาดา ถนอมชาติ ศิริขวัญ เจริญวิริยะกุล และกฤษฎา เขียววัฒนสุข. (2563). สาเหตุการคงอยู่ของหนี้ในระบบในสังคมไทย. วารสารการจัดการธุรกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา, 9(2), 1 – 13.
- วิทยา เจียรพันธ์ และคณะ. (2551). โครงการวิจัยหนี้สินภาคครัวเรือนของเกษตรกรในชนบทไทย. (รายงานวิจัยชุดโครงการและพัฒนาเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สมาคมนักวางแผนการเงินไทย. (2567). จ่ายหนี้เดือนไหนที่เรียกว่าไหว. ค้นเมื่อ 5 มกราคม 2568, จาก <https://www.tpa.or.th/Article/Detail/1114>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2567ก). หนี้สินของครัวเรือนเกษตรกร พ.ศ. 2566. กรุงเทพฯ: กองสถิติพยากรณ์ สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- _____. (2567ข). การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2566 ทัวระชาอาณาจักร. กรุงเทพฯ: กองสถิติพยากรณ์ สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). ประกาศเรื่อง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566 – 2570). กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

- สุดารัตน์ อุปสาแก้ว. (2563). ผลกระทบของความเปราะบางด้านเศรษฐกิจ สังคม และประชากรต่อการเป็นหนี้ในระบบของครัวเรือนเกษตรกรไทย. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยประชากรและสังคม) บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุพจน์ บุญพิเศษ และสิริพัทธ์ ลากิจ. (2561). แนวทางการเพิ่มศักยภาพขานาอีสานใต้เพื่อคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน. *วารสารเกษตรบัณฑิต*. 19(2), 77 – 91.
- โสมาตรี จันทรัตน์ อัจฉนา ลำชา ฤกษ์เลิศ สัมพันธ์รักษ์ และภูมิใจ ตั้งสวัสดิ์รัตน์. (2562). มองวิถีเมืองและชนบท กับบทบาทหญิงชายต่อหนี้ครัวเรือนไทย ผ่าน Big Data ของเครดิตบูโร. ค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567, จาก <https://www.pier.or.th/abridged/2019/06/>
- อารีรัตน์ ลุนลาด. (2563). ภาระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรทำนาเปรียบเทียบกับหนี้สินของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพอื่น. (วิทยานิพนธ์ปริญญาเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตรการเงิน) คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- อุชุก ตัวบุตรศรี. (2560). โครงการวิจัยการเข้าถึงที่ดินของครัวเรือนเกษตรในประเทศไทยและผลกระทบต่อสวัสดิการทางเศรษฐกิจของครัวเรือน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- Chantararat, S., Lamsam, A., Samphantharak, K. and Tangsawasdirat, B. (2019). *Thailand's Household Debt through the Lens of Credit Bureau Data: Borrower's Portfolio and Behavior*. PIER Discussion Paper
- Featherstone, M. (2019). *The Sociology of Debt*. Bristol: Bristol University Press.
- Jiang, Y., & Liu, Y. (2022). Does financial inclusion help alleviate household poverty and vulnerability in China? *PLoS ONE*, 17(10 October).
- Kumar, A., Mishra, A.K., Sonkar, V.K. and Saroj, S. (2020). Access to credit and economic well – being of rural households: evidence from Eastern India. *Journal of Agricultural and Resource Economics*, 45(1), 145 – 160.
- Lekfuangfu, W. N., Piyapromdee, S., Porapakkarm, P. and Wasi, N. (2020). *Myths and Facts about Inequalities in Thailand*. (Discussion Paper No. 144). Puey Ungphakorn Institute for Economic Research.
- Manogna, R.L. and Mishra, A.K. (2020). Price discovery and volatility spillover: an empirical evidence from spot and futures agricultural commodity markets in India. *Journal of Agribusiness in Developing and Emerging Economies*, 10(4), 447 – 473.
- Ratanavararak, L., & Chantararat, S. (2022). *Do Agricultural Debt Moratoriums Help or Hurt? The Heterogenous Impacts on Rural Households in Thailand*. (Discussion Paper No. 195). Puey Ungphakorn Institute for Economic Research.
- Soul School Society. (2023). ความยุ่งเหยิงที่ผูกพันกันของความยากจนกับชนบทและโรงเรียน. ค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567, จาก <https://www.soulschoolsociety.org/post/povertyandschool-1>
- Udaykumar, M. S., & Umesh, K. B. (2018). Assessment of Repayment Performance of Agriculture Credit by Farm Households across Rural Urban Interface of North of Bengaluru. *Economic Affairs*, 63(4), 973–979.
- Zhou, Z., Li, Z., Chen, G., Zou, J., Du, M., & Wang, F. (2024). Digital Literacy Level and Formal Credit Constraints: Probit Analysis of Farm Households' Borrowing Behavior in China. *Agriculture (Switzerland)*, 14(6).



โควิด-19: การเข้าถึงบริการทางการเงินของประชากรโลก

(The COVID-19: Financial Inclusion of Global Population)

โดย

จันททัศน์ ไชยพรรค^{1*} และชฎาธาร โอษธีศ²

Jintata Chaiyapuck^{3*} and Chadatan Osatis⁴

¹ นิสิตปริญญาเอก, วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร 10330

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร 10330

³ Ph.D. Candidate, College of Population Studies, Chulalongkorn University, Bangkok, 10330

⁴ Assistant Professor Ph.D., College of Population Studies, Chulalongkorn University, Bangkok, 10330

* Corresponding author: E-mail address: jintatat@gmail.com

บทคัดย่อ

การเข้าถึงบริการทางการเงินเป็นหนึ่งในกลไกขับเคลื่อนสำคัญที่ช่วยสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายที่ 7 จาก 17 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (SDGs) อย่างไรก็ตาม การแพร่ระบาดของโควิด-19 ได้สร้างทั้งโอกาสและอุปสรรคต่อการเข้าถึงบริการทางการเงิน ซึ่งเน้นย้ำถึงความสำคัญในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงการเข้าถึงบริการทางการเงินของกลุ่มประชากรในช่วงเวลาดังกล่าว งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าถึงบริการทางการเงินในช่วงก่อนและระหว่างการแพร่ระบาดของโควิด-19 โดยใช้การวิเคราะห์ถดถอยโลจิสติกแบบลำดับขั้น (Ordered Logistic Regression) ในการวิเคราะห์ระดับการเข้าถึงบริการทางการเงินทั้งในระดับบุคคลและระดับประเทศ โดยใช้ข้อมูลระดับจุลภาคจากฐานข้อมูล Global Findex และข้อมูลระดับมหภาคจากฐานข้อมูล World Development Indicators ในช่วงเวลา คือ ปี ค.ศ. 2017 และ 2021

ผลการศึกษาพบว่า อายุ เพศ การศึกษา รายได้ของครัวเรือน และสถานะการจ้างงาน มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับการเข้าถึงบริการทางการเงิน โดยเฉพาะเพศชายที่มีอายุมาก ที่ได้รับการจ้างงาน มีระดับการศึกษาสูง และอยู่ในครัวเรือนที่มีรายได้สูง มีแนวโน้มที่จะเข้าถึงบริการทางการเงินได้มากกว่าทั้งก่อนและระหว่างการแพร่ระบาดของโควิด-19 ในทางกลับกัน อัตราการเจริญพันธุ์และอัตราการพึ่งพิงของผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์เชิงลบกับการเข้าถึงบริการทางการเงิน ซึ่งชี้ให้เห็นว่า 1) การเพิ่มขึ้นของอัตราการเจริญพันธุ์ลดการเข้าถึงบริการทางการเงินอาจเนื่องด้วยต้นทุนทางการเงินที่สูงขึ้นจากการมีบุตร อีกทั้งปัจจัยดังกล่าวมีแนวโน้มที่รุนแรงขึ้นในช่วงสถานการณ์โควิด-19 เมื่อต้องเผชิญกับรายได้ที่ลดลงและภาระทางการเงินที่เพิ่มขึ้น 2) การเพิ่มขึ้นของอัตราการพึ่งพิงของประชากรสูงอายุ ส่งผลให้เกิดความเครียดทางการเงินและภาระในกลุ่มประชากรวัยทำงานมากขึ้น ซึ่งนำไปสู่การลดลงของการเข้าถึงบริการทางการเงิน การศึกษานี้ระบุปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเข้าถึงบริการทางการเงิน ทั้งก่อนและระหว่างการแพร่ระบาดของโควิด-19 ในภาพรวมของประชากรโลก ได้ดียิ่งขึ้น และชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางการเงินและเสริมสร้างความรู้ทางการเงินของประชากรในทุกระดับ เสนอให้ผู้กำหนดนโยบายให้ความสำคัญกับการยกระดับดัชนีทุนมนุษย์ของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของการศึกษา รายได้ ระดับการจ้างงาน รวมทั้งการคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงของอัตราการเจริญพันธุ์ อัตราการพึ่งพิงของผู้สูงอายุ และอัตราผู้อ่านออกเขียนได้ เพื่อให้ประชาชนเพิ่มพูนความสามารถในการเข้าถึงบริการทางการเงินได้ดียิ่งขึ้น

คำสำคัญ: การเข้าถึงบริการทางการเงิน, การพัฒนาที่ยั่งยืน, โควิด-19, การวิเคราะห์ถดถอยโลจิสติกแบบลำดับขั้น, ประชากรโลก

Abstract

Over the past decades, financial inclusion is a key enabler for 7 of the 17 United Nations' Sustainable Development Goals (SDGs). The COVID-19 pandemic has created both opportunities and barriers to financial inclusion, underscoring the need to examine how access to financial services has evolved across different population groups during this period. This study examines the individual- and country-level determinants of financial inclusion before and during the COVID-19 pandemic. Using ordered logistic regression to assess financial inclusion, the research draws on micro-level data from the Global Findex Database and macro-level data from the World Development Indicators for 2017 and 2021.

The findings reveal that age, gender, education, household income quintile, and employment status are statistically significant and positively associated with financial inclusion both before and during the COVID-19. More specifically, older employed males with higher educational backgrounds and belonging to higher-income households are more likely to have high levels of financial inclusion during the COVID-19 epidemic. Conversely, higher fertility rates and old-age dependency ratios are negatively associated with financial inclusion, suggesting that 1) an increase in fertility rates lowers financial inclusion as it raises the financial cost of childbearing, a challenge that has intensified during COVID-19; and 2) a rise in old-age dependency ratio raises financial stress and burdens on the working-age population, thus lowering financial inclusion. Finally, the study fulfills its aim of better understanding the determinants of financial inclusion of global population before and during COVID-19 and signifies the importance to invest in financial infrastructure and competency for all groups of population. The study recommends that policymakers strengthen human capital by focusing on education, income, and employment to boost financial inclusion. Additionally, governments should consider changes in fertility rates, old-age dependency, and literacy to improve public access to financial services.

Keywords: Financial Inclusion, Sustainable Development Goals, COVID-19, Ordered Logistic Regression, Global Population

The COVID-19: Financial Inclusion of Global Population

1. Introduction

As a catalyst for achieving 7 out of 17 Sustainable Development Goals (SDGs), financial inclusion plays a pivotal role in empowering economic growth, employment, and eliminating poverty (WorldBank, 2024). It is defined by the WorldBank (2024), as the means to measure individuals and businesses having access to and using affordable financial products and services that meet their needs. Over the years, the World Bank has surveyed and published reports on financial inclusion to highlight its progress and contribution to global development. Notable milestones include 1) the rise in entrepreneurship and business growth due to more inclusion in the formal economy, thus further contributing to the development of economic activity and continued growth; 2) the support of economic equality of women by lowering the barriers to economic participation and services, and thus allowing more women to have more authority over their own financial status (Cabeza-García, Del Brio, & Oscanoa-Victorio, 2019) ; and 3) building blocks for financial resilience in times of unexpected events, where over 80% of the world population without financial inclusion is at risk of economic and environmental shocks (WorldBank, 2024).

Drawing from the 2017 Global Findex report, financial inclusion before COVID-19 shows that over 515 million adults opened an account at a formal financial institution or through mobile money service globally. In other words, globally, over 69 percent of adults have a financial account of which grew from 62 percent in 2014 and 51 percent in 2011 (WorldBank, 2017). Despite a series of progress from the development of financial inclusivity, a series of challenges still persists to bridge the level of financial inclusion. In reference to the United Nation Secretary-General's Special Advocate for Financial Health (2024), key challenges for financial inclusion comprises of 1) there are still more than 1.5 billion people in lower-middle income countries (LMICs) still lack basic access to financial services, and 2) women, youth, older persons, migrant workers, and displaced persons are among the population whose remained unbanked, lack access to government social programs, difficult to receive payment, and save for the future. Financial inclusion, at its core, is a fundamental financial right and base for all aspects of one's life for their own well-being. Without financial inclusion, there would be a building block towards the betterment in financial health and well-being (UNSGSA, 2024).

It is apparent that COVID-19 pandemic has reshaped all aspects of our lives, ranges from lost source of income, reduced remittances, and inability to access formal financial services due to quarantine restrictions. The implication intensified especially for those who are in lower socio-economic status (Dluhopolskyi et al., 2023; Kasradze, 2020). Thus, the study aims to examine individual characteristics (micro-level) and country characteristics (macro-level) determinants on financial inclusion before and during the COVID-19 epidemic. The study will contribute to the broader discourse of financial inclusion and the COVID-19 pandemic and see the extent to which COVID-19 influences financial inclusivity of the global population.

2. Key Terminology and Literature Reviews

2.1 Financial Inclusion and Micro-level Determinants

Utilizing the first set of Global Findex data in 2011, Fungáčová and Weill (2015) research on “understanding financial inclusion in China” examine determinants of financial inclusion in China and compared with other BRICS countries. The authors measured financial inclusion through 3 proxies, which are: 1) formal account: refers to whether an individual has an account either at financial institution or through a mobile provider, 2) formal saving: refers to whether the individual saved using an account at a financial institution in the past 12 months, and 3) formal credit: refers to whether the individual borrowed from a financial institution in the past months. More importantly, these proxies are each measured through dummies where respondents yes is equal to one and zero otherwise. The study found significant effects for Age and Age Squared of which are positive and negative respectively. The authors concluded that age depicts a nonlinear relationship with proxies to financial inclusion, meaning that older individuals use more financial services than the rest of the population but only up to a certain age. The authors found the generational effect to financial inclusion which means that older adults may be more reluctant to use formal financial services, or financial inclusion may put less effort to attract and include older adults in financial services when comparing to the younger generation.

Using the 2014 Global Findex database, Zins and Weill (2016)’s research on “the determinants of financial inclusion Africa” found that individual characteristics such as age, gender, household income quintile, and level of education are all statistically significant and associated financial inclusion. The study found that all individual characteristics such as age, age squared, gender, household income quintile, and level of education are all statistically significant and associate with proxies of financial inclusion. In other words, richer and more educated adults are more likely to be financially included, and age also has a non-linear relationship with proxies to financial inclusivity. These relationships are also replicable under a recent study authored by Dar and Ahmed (2020) on “Financial inclusion determinants and impediments in India: insights from the global financial inclusion index” that also underscores the relationship between age, income, education, and gender to proxies of financial inclusion using 2017 Global Findex database through probit regression model.

2.2 Financial Inclusion and Macro-level Determinants

Soumaré, Tchana Tchana, and Kengne (2016)’s analysis on the determinants of financial inclusion in Central and West Africa also found a regional association with the extent of financial inclusivity. The authors show that when comparing between Central and West Africa, the determinants of access to finance differ drastically, while an employed, educated, working-age individual living in urban areas is more likely to have access to a formal account; gender, income, and marital status are significant in Central Africa, and household size is negatively impacted on financial inclusion in West Africa and not in Central Africa. Wang and Guan (2017) study on “Financial inclusion: measurement, spatial effects, and influencing factors” aims to measure the financial inclusion of all countries and examine the relationship between financial inclusion and economic developments to see the extent to which factors influence financial inclusion. The authors

found income per capita, likewise to household income quintile, are positively associated with financial inclusion. The development of communication technologies and internet infrastructure is also shown to have a positive influence on financial inclusion. Level of education and literacy rate also showed to have a positive association with financial inclusion. More importantly, the authors noted on the debate of the gender gap in financial inclusion that women are more likely to be financially excluded due to a weaker economic position when compared to men. However, higher-income countries, when compared to lower-income ones, enable women to have more financial inclusion despite limitation on their socio-economic status.

Additionally, a study on “Financial inclusion and its impact on fertility” by Suresh (2023), revealed that level of fertility had a non-linear relationship with financial inclusion, showing a U-shaped relationship, where a positive association is noticeable after fertility level had reach its critical point. This relationship can be explained through how fertility choices is driven by old-age security incentives. In other words, in the absence of financial accessibilities, families rely on their children as substitute “vehicles” for savings. On the other hand, as level of financial inclusion increases, children are no longer sources of security but instead are providers of household income (Bhupatiraju, 2022; Suresh, 2023). Furthermore, a study by on “the relationship between net migration and financial inclusion in Romania” found positive relationship between net migration and financial inclusion of which due to the ties that migrant to their home country. More specifically, individuals with stronger tie to their home would likely to remit more money and potentially return home, suggesting the interconnection of net migration and remittances to encourage financial inclusivity (Johnson, 2022; Smith & Wesselbaum, 2023).

Despite these findings, a recent study authored by Lyons, Grable, and Joo (2018) on “A cross-country analysis of population aging and financial security” found that while adults in OECD countries are more likely to be financially included when compared to non-OECD countries, countries with a larger share of an aging population are shown to have a higher level of financial inclusion despite their OECD stats. The results further highlight the importance of financial inclusion as a means to encourage savings and improve overall financial well-being in times of unexpected events such as the COVID-19 epidemic. On the other hand, over 37 percent of adults in developing economies do not own any accounts at financial institutions (Tay, Tai, & Tan, 2022). Despite these findings, very few studies have examined the relationship between COVID-19 and financial inclusivity, as well as treating financial on the ordinal scale, to which would allow future studies to explore other relevant proxies to financial inclusion.

3. Research Objective

The study seeks to investigate the relationship between individual characteristics (micro-level) and country’s characteristics (macro-level) on financial inclusion before and during the COVID-19 epidemic.

4. Research Methodology

4.1 Sources of Data

Drawing from the most recent data on financial inclusion and country development factors, the study uses the Global Findex and the World Development Indicator databases to construct a nested pooled cross-sectional dataset for the analysis of determinants on levels of financial inclusion.

First, the study uses cross-sectional micro-level datasets from the Global Findex database, which surveyed how adults have accessed, saved, or borrowed from financial institutions over the years. The data provided a nationally representative snapshot of adults in over 123 countries, with an average of 1,000 samples per country (WorldBank, 2021). In sum, the Global Findex in 2017 comprises 153,923 samples, 142,887 samples in 2021, and pooled data of the two years totaled at 296,810 samples.

Following the Global Findex datasets as the core of this research, the study also draws macro-level factors from the World Development Indicator (WDI) database, which holds the largest collection of developmental factors at the country level for all countries. In doing so, the factors from WDI will be nested in the core dataset; for instance, while each participant indicated different levels of financial inclusion in a country, they would all hold the same value for each of the macro-level factors.

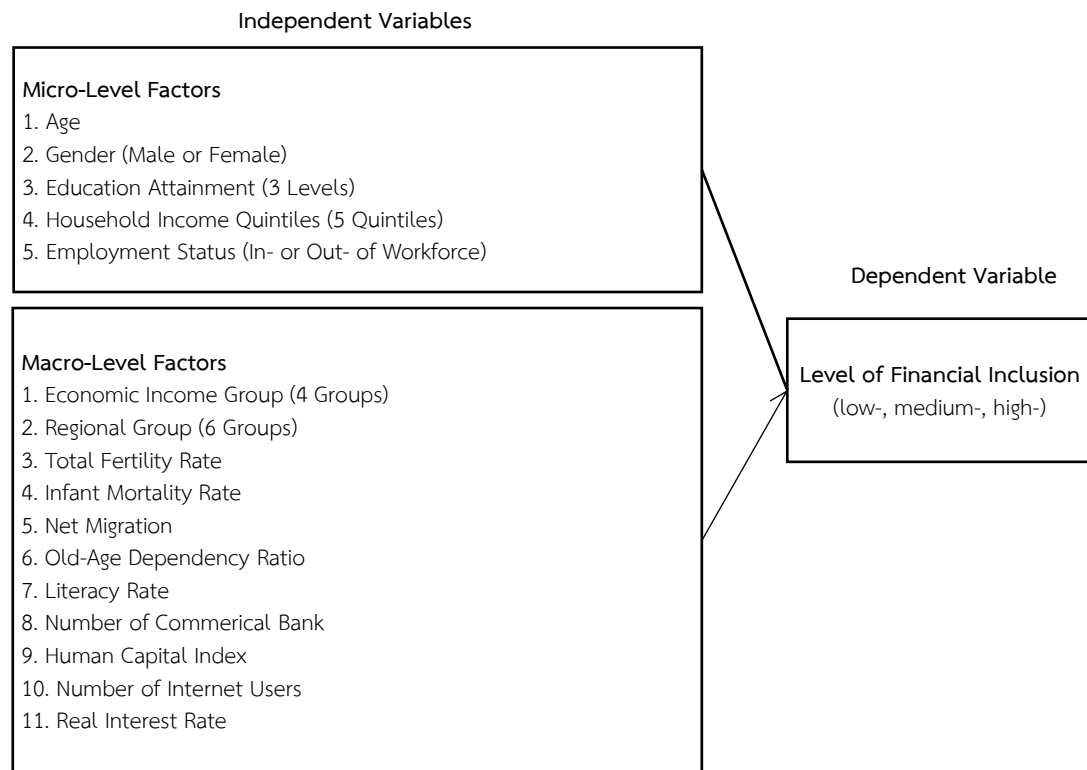
4.2 Research Variables

The outcome variable of this study is financial inclusion. Using the Global Findex database, the study measures financial inclusion on a natural ordinal scale (low, medium, and high) derived from three questions on whether an individual 1) has access to formal financial institutions, 2) has saved in formal financial institutions, and 3) has borrowed from formal financial institutions. More specifically, the ordinal scale is valued and organized as follows: 1) low inclusion is present when participants indicated one (Yes) out of any three questionnaires; 2) medium inclusion is indicated when participants responded yes to two out of any three questionnaires; and 3) high inclusion is noted when "yes" is recorded three times out of three questionnaires.

A total of 16 independent variables were presented for the analysis of this study. At the micro-level, 5 individual characteristics determinants are age (ranges from 15 to 99 years old), gender (female as reference and male), level of education (at least primary as reference, secondary, and tertiary or more), household income quintile (first quintile as reference and ranges to fifth quintile), and employment status (in-workforce as reference and out of workforce). On the other hand, macro-level determinants are as follows: economic income groups (low income group as reference, lower-middle, upper-middle, and high); regional groups (Asia as reference, Europe, Africa, North America, South America, and Oceania); total fertility rate (total births per woman); infant mortality rate (infants dying per 1,000 live births); net migration (total number of migrant); old-age dependency ratio (number of individuals aged 65 or older per 100 people of working age population); literacy rate (proportion of the adult population aged 15 years and over which is literate); number of commercial banks (total number per 100,000 adults); human capital index (scale between 0-1); number of internet users (percentage of the total population); and real interest rate (percentage of lending interest adjusted for inflation).

In summary, the framework of this research is illustrated as follows:

Figure 1: Conceptual Framework



4.3 Statistical Methods

The study will first apply descriptive analysis of the datasets to explore and understand the fundamental characteristics of the sample. This includes the computation of mean average, standard deviation, minimum and maximum as well as the total number of observations after the exclusion of missing samples in the datasets.

As the outcome variable is ordinal in nature, the study applies an ordinal logistic regression model to examine the relationship of micro- and macro-level determinants to the odds of moving from one to the next level of financial inclusion. The model allows the study to determine the extent to which independent variables influence the likelihood of being in low, medium or high financial inclusion level through the assumption of proportional odds (Harrell & Harrell, 2015).

5. Research Results

5.1 Descriptive Analysis

Table 1 provides a summary of the descriptive analysis of the nested cross-sectional data in 2017 and 2021. The research findings are as follows:

1) Regarding the individual characteristics of the samples used in the study, it is apparent that the average age of the participants is 41 years old. While participants in both years share a similar age average, 2017 holds a larger share of males (51%) than females (48%), with over 53% of males indicating they have

low financial inclusion. On the other hand, while year 2021 holds roughly equal share of gender in the study, over 57% of male indicated high financial inclusion when compared to female whose majority (52%) indicated low financial inclusion.

2) Interestingly, the majority of participants in both years, 54% in 2017 and 53% in 2021, have at least a secondary education level, indicating a low- to medium-level of financial inclusion. More specifically, the majority of secondary education holders, 54% in 2017 and 55% in 2021, tend to have low financial inclusion when compared to other levels.

3) Both household income quintile and employment status share the same pattern relationship with financial inclusion, where those who are employed and reside in a high household income quintile would also have a higher level of financial inclusion. More specifically, 68% in 2017 and 70% in 2021 of participants are in the workforce, and 29% of samples are in the fifth quintile for both years. As expected those who resides the top 20% of household income quintile also reported to have high financial inclusion for both years, with 37% in 2017 and 38% in 2021. And out of all employed participants, over 84% in 2017 and 85% in 2021 indicated having high financial inclusion.

4) In terms of the country-level factors used in the study, the result shows that 42% of samples are high-income countries for both years. And out of all high-income countries, 57% indicated high financial inclusion in 2017 and 53% share medium- to high- financial inclusion in 2021.

5) Out of all countries, approximately 37% are located in Europe, and the majority hold medium financial inclusion at 42% in 2017 and 44% in 2021.

6) While all of the other macro-level continuous variables share similar values in both 2017 and 2021, the notable changes before and during the COVID-19 can be seen through net migration and real interest rate, where the average net migration drastically decreases from -10,920 to -9353, and the average lending interest rate decreases from 4.05 to 1.58, which both reflect the implication from the COVID-19 epidemic.

5.2 Ordinal Logistic Regression Model

Table 2 presents the results of the regression model, and out of 296,810 data from the nested pooled cross-sectional datasets from 2017 and 2021, 51,277 samples were used for the regression analysis due to the default listwise deletion of incomplete cases by Stata. Taking a closer look at the ancillary parameters of the regression model, it is apparent that parameters 1 and 2 indicated the thresholds that differentiate the adjacent levels of the outcome variable. In other words, the value helps determine where a subject would be categorized given a positive or negative association with financial inclusion. More specifically, the final model (model 3) indicates the first parameter at 1.352 and the second parameter at 3.776. This means a subject who holds a value of 1.352 or lower would be categorized as having low financial inclusion; moreover, a subject who scores between 1.352 and 3.776 is categorized as having medium financial inclusion; finally, if the scores exceed 3.776, the subject would be categorized as having high financial inclusion.

The final model finds all independent variables statistically significant with different confidence levels. It is apparent that only the gender and old age dependency ratio is statistically significant at the 5% level, whereas the study is 99% confident that other predictor variables are statistically significant and associated with the levels of financial inclusion. While majority of independent variables share similar directional correlations, predictors that stood out for this study are as follows:

1) Gender is statistically significant at the 1% level when analyzed separately and significant at 5% when the datasets were pooled. The odds of the combined categories of high and medium financial inclusion versus low financial inclusion are 1.044 times greater for males compared to females in model 3, given the other variables are held constant in the model. However, in 2017, the odds of males having high financial inclusion are 0.927 times lower than for females.

2) Household income quintiles are statistically significant at the 1% level and positively associated with the level of financial inclusion. It is apparent that the odds of combined categories of high and medium financial inclusion versus low financial inclusion are greatest for the 5th quintile compared to the 1st quintile, more specifically, 2.199 times greater in 2017, 2.456 times greater in 2021, and 2.350 times greater when both years are combined, given all other variables in the model are held constant.

3) Employment status is also statistically significant at the 1% level and positively associated with the level of financial inclusion. When compared to individuals in the workforce versus out of the workforce, the odds of combined categories of high and medium financial inclusion versus low financial inclusion are greater in all regression models, more specifically, 1.598 times greater in 2017, 1.487 times greater in 2021, and 1.564 times greater in combined years, given all the other variables in the model are held constant.

4) Total fertility rate is statistically significant at the 1% level and negatively associated with the level of financial inclusion across all regression models. This means that for a one-unit increase in total fertility rate, the odds of combined high and medium financial inclusion versus low financial inclusion are 0.883 times lower in 2017, 0.7275 times lower in 2021, and 0.769 times lower in combined years, given all the other variables in the model are held constant.

5) Regional groups are statistically significant at the 1% level across all regression models. To be more specific, the odds of combined categories of high and medium financial inclusion versus low financial inclusion are 0.714 times lower for African countries compared to Asian countries. However, in 2021, the odds of African countries having high financial inclusion are 1.182 times greater than those of Asian countries when holding other variables constant.

6) Old age dependency ratio is statistically significant at the 1% level in 2021 and the 5% level when data is pooled, and it is insignificant in 2017. The finding indicated that for a one-unit increase in old-age dependency score, the odds of combined high and medium financial inclusion versus low financial inclusion are 0.992 times lower, given the other variables are held constant.

7) The human capital index is statistically significant at the 1% level for all models. The result in model 3 indicated that for a one-unit increase in the human capital index, the odds of combined high and medium financial inclusion versus low financial inclusion are 4.362 times greater when holding other variables constant. While human capital index holds positive association with financial inclusion, the

proportional odds are different between each model, while 2017 holds the highest odds of 6.299 and lowest at 2.585 in 2021.

8) The number of internet users is statistically significant at the 1% level for all models. The result in model 3 showed that for a one-unit increase in the number of internet users, the odds of combined high and medium financial inclusion versus low financial inclusion are 0.996 times lower, given the other variables in the model are held constant. On the other hand, the number of internet users is positively associated with financial inclusion in 2021, where for a one-unit increase, the odds of having higher financial inclusion are 1.015 times greater.

9) During the Covid-19 epidemic, year 2021 is statistically significant at 1% level when both datasets were pooled. The result in model 3 indicated the odds of combined categories of high and medium financial inclusion versus low financial inclusion are 1.172 times higher in 2021 (during covid-19) when compared to 2017 (before covid-19), when holding other variables in the model constant. In other words, this implies that Covid-19 triggers the acceleration of digital technologies thus increases the overall level of financial inclusion through digital means.

5.3 Inverse Probability Weighting (IPW) Model

To address the possibility of selection bias from the substantial sample reduction from the estimation from “complete-case” analysis, the study applies inverse probability weighting (IPW) method to weight complete cases by inverse of their probability of being complete case, to deal with missing data or unequal sampling fractions (Seaman & White, 2013). The study presents the result of IPW method in Table 3, of which aims to correct for any bias in the estimation due to the exclusion of individuals with missing data. The results indicated that: 1) all variables in both original and IPW models suggested same directional relationships, thus confirms that the effect of variables remains the same, 2) generally, the effect of variables, presented through coefficients are usually 0.01 different between original and IPW models. This suggested that, for instance, holding all other variables in the model constant, age may have an over-estimated effect of 0.040 in the original model, as the IPW model holds the value of 0.33. Age in both models are statistically significant and positively associated with financial inclusivity,



Table 1: Characteristics of Research Variables in 2017 and 2021

Variables	Year 2017 (n = 153,923)								Year 2021 (n = 142,887)							
	Low Inclusion		Medium Inclusion		High Inclusion		Total		Low Inclusion		Medium Inclusion		High Inclusion		Total	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Age (Continuous)	Obs. = 153,476; Mean = 41.81; Std.Dev. = 17.91; Min-Max = 15-99								Obs. = 142,421; Mean = 41.04; Std.Dev. = 17.36; Min-Max = 15-99							
Gender																
Female	23,681	46.71	18,072	50.46	4,515	55.03	46,268	48.85	25,984	52.76	19,373	48.95	3,258	42.80	48,615	50.41
Male	27,016	53.29	17,743	49.54	3,689	44.97	48,448	51.15	23,262	47.24	20,204	51.05	4,355	57.20	47,821	49.59
Level of Education																
Primary	14,438	28.65	5,672	15.91	931	11.40	21,041	22.34	10,950	22.36	4,242	10.76	637	8.40	15,829	16.49
Secondary	27,409	54.40	19,401	54.43	4,210	51.54	51,020	54.16	26,896	54.92	20,367	51.64	3,603	47.53	50,866	52.99
Tertiary	8,541	16.95	10,574	29.66	3,028	37.07	22,143	23.51	11,131	22.73	14,829	37.60	3,340	44.06	29,300	30.52
Household Income Quintile																
First	8,678	17.12	3,789	10.58	709	8.64	13,176	13.91	8,510	17.28	4,240	10.71	615	8.08	13,365	13.86
Second	9,307	18.36	5,115	14.28	1,038	12.65	15,460	16.32	8,801	17.87	5,767	14.57	964	12.66	15,532	16.11
Third	9,774	19.28	6,569	18.34	1,419	17.30	17,762	18.75	9,521	19.33	7,157	18.08	1,293	16.98	17,971	18.64
Fourth	10,782	21.27	8,149	22.75	1,925	23.46	20,856	22.02	10,448	21.22	9,164	23.15	1,822	23.93	21,434	22.23
Fifth	12,156	23.98	12,193	34.04	3,113	37.94	27,462	28.99	11,966	24.30	13,249	33.48	2,919	38.34	28,134	29.17
Employment Status																
In the Workforce	31,224	61.98	25,840	72.39	6,933	84.66	63,997	67.89	31,152	64.84	27,792	73.35	6,108	85.26	65,052	69.87
Out of the Workforce	19,150	38.02	9,858	27.61	1,256	15.34	30,264	32.11	16,891	35.16	10,099	26.65	1,056	14.74	28,046	30.13
Economic Income Groups																
Low Income	4,066	8.02	2,153	6.01	610	7.44	6,829	7.21	3,481	7.07	1,684	4.25	428	5.62	5,593	5.80
Lower-Middle Income	12,831	25.31	6,147	17.16	1,228	14.97	20,206	21.33	14,101	28.63	6,989	17.66	1,255	16.48	22,345	23.17
Upper-Middle Income	17,191	33.91	8,546	23.86	1,679	20.47	27,416	28.95	16,122	32.74	9,910	25.04	1,821	23.92	27,853	28.88
High Income	16,609	32.76	18,969	52.96	4,687	57.13	40,265	42.51	15,542	31.56	20,994	53.05	4,109	53.97	40,645	42.15



Variables	Year 2017 (n = 153,923)								Year 2021 (n = 142,887)							
	Low Inclusion		Medium Inclusion		High Inclusion		Total		Low Inclusion		Medium Inclusion		High Inclusion		Total	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Regional Groups																
Asia	16,194	31.94	10,389	29.01	2,375	28.95	28,958	30.57	15,554	31.58	10,896	27.53	1,987	26.10	28,437	29.49
Europe	16,921	33.38	14,990	41.85	3,248	39.59	35,159	37.12	15,646	31.77	17,399	43.96	3,055	40.13	36,100	37.43
Africa	10,022	19.77	5,370	14.99	1,184	14.43	16,576	17.50	9,761	19.82	5,431	13.72	1,259	16.54	16,451	17.06
North America	3,130	6.17	2,349	6.56	778	9.48	6,257	6.61	3,140	6.38	2,428	6.13	607	7.97	6,175	6.40
South America	3,917	7.73	1,561	4.36	308	3.75	5,786	6.11	4,648	9.44	2,270	5.74	364	4.78	7,282	7.55
Oceania	513	1.01	1,156	3.23	311	3.79	1,980	2.09	497	1.01	1,153	2.91	341	4.48	1,991	2.06
Total fertility rate (Continuous)	Obs. = 153,923; Mean = 2.61; Std.Dev. = 1.31; Min-Max = 1.05 – 7.08s								Obs. = 142,887; Mean = 2.50; Std.Dev. = 1.27; Min-Max = 0.77 – 6.82							
Infant mortality rate (Continuous)	Obs. = 152,916; Mean 21.12; Std.Dev. = 20.31; Min-Max = 1.9 – 87.4								Obs. = 141,884; Mean = 19.25; Std.Dev. = 18.4624; Min-Max = 1.5 - 78.1							
Net migration (Continuous)	Obs. = 153,923; Mean = -10,920.45; Std.Dev. = 292134.6; Min-Max = -1,574,585 – 1,864,738								Obs. = 142,887; Mean = -9353.44; Std.Dev. = 177077.5; Min-Max = -994,722 – 674,787							
Old-age dependency ratio (Continuous)	Obs. = 153,923; Mean = 14.19; Std.Dev. = 9.62; Min-Max = 1.81 – 47.09								Obs. = 142,887; Mean = 15.79; Std.Dev. = 10.70; Min-Max = 1.97 - 49.74							
Literacy rate (Continuous)	Obs. = 58,890; Mean = 79.30; Std.Dev. = 20.70; Min-Max = 22 - 100								Obs. = 93,739; Mean = 84.61; Std.Dev. = 18.56; Min-Max = 27.28 - 100							
Number of commercial banks (Continuous)	Obs. = 147,923; Mean = 16.57; Std.Dev. = 13.59; Min-Max = 0.45 – 71.83								Obs. = 130,858; Mean = 14.76; Std.Dev. = 12.15; Min-Max = 0.38 - 71.94							
Human capital index (Continuous)	Obs. = 146,868; Mean 0.58; Std.Dev. = 0.15; Min-Max = 0.29 – 0.88								Obs. = 140,887; Mean = 0.57; Std.Dev. = 0.14; Min-Max = 0.29 - 0.87							
Number of internet users (Continuous)	Obs. = 152,921; Mean = 54.02; Std.Dev. = 27.86; Min-Max = 4 – 98								Obs. = 136,885; Mean = 67.70; Std.Dev. = 25.38; Min-Max = 9.64 - 100							
Real interest rate (Continuous)	Obs. = 100,103; Mean = 4.05; Std.Dev. = 13.70; Min-Max = -77.56 – 52.44								Obs. = 75,714; Mean = 1.58; Std.Dev. = 8.04; Min-Max = -31.79 - 39.04							

Source: Author's Calculations



Table 2: Ordinal Logistic Regression of Financial Inclusion in 2017 and 2021 (OR)

Variables	Model 1: Year 2017		Model 2: Year 2021		Model 3: Pooled-Cross Sectional	
	Odds Ratio	P-Value	Odds Ratio	P-Value	Odds Ratio	P-Value
Age	1.050*** (0.005)	0.000	1.033*** (0.005)	0.000	1.041*** (0.003)	0.000
Age squared	0.999*** (0.0001)	0.000	0.999*** (0.00004)	0.000	0.9995*** (0.00004)	0.000
Gender (Female is the reference category)						
Male	0.927*** (0.026)	0.008	1.141*** (0.029)	0.000	1.044** (0.019)	0.017
Level of education (Primary education is the reference category)						
Secondary	1.327*** (0.048)	0.000	1.373*** (0.051)	0.000	1.325*** (0.034)	0.000
Tertiary or more	1.890*** (0.088)	0.000	2.129*** (0.093)	0.000	1.978*** (0.062)	0.000
Household income quintile (Quintile 1 is the reference category)						
Quintile 2	1.200*** (0.064)	0.001	1.268*** (0.062)	0.000	1.234*** (0.044)	0.000
Quintile 3	1.496*** (0.076)	0.000	1.454*** (0.068)	0.000	1.466*** (0.050)	0.000
Quintile 4	1.676*** (0.082)	0.000	1.728*** (0.078)	0.000	1.705*** (0.056)	0.000
Quintile 5	2.199*** (0.105)	0.000	2.456*** (0.108)	0.000	2.350*** (0.075)	0.000
Employment status (Out of workforce is the reference category)						
In the workforce	1.598*** (0.053)	0.000	1.487*** (0.046)	0.000	1.564*** (0.034)	0.000



Variables	Model 1: Year 2017		Model 2: Year 2021		Model 3: Pooled-Cross Sectional	
	Odds Ratio	P-Value	Odds Ratio	P-Value	Odds Ratio	P-Value
Economic income group (Low-income group is the reference category)						
Lower middle income	1.510*** (0.119)	0.000	0.916 (0.081)	0.328	1.207*** (0.067)	0.001
Upper middle income	1.949*** (0.209)	0.000	1.156 (0.113)	0.138	1.423*** (0.094)	0.000
High income	3.569*** (0.524)	0.000	1.591*** (0.181)	0.000	2.146*** (0.170)	0.000
Regional group (Asia is the reference group)						
Europe	0.540*** (0.044)	0.000	0.780*** (0.046)	0.000	0.573*** (0.024)	0.000
Africa	0.506*** (0.029)	0.000	1.182*** (0.070)	0.005	0.714*** (0.028)	0.000
North America	0.753*** (0.042)	0.000	0.711*** (0.041)	0.000	0.722*** (0.028)	0.000
South America	0.348*** (0.022)	0.000	0.767*** (0.038)	0.000	0.538*** (0.020)	0.000
Total fertility rate	0.883*** (0.028)	0.000	0.728*** (0.029)	0.000	0.769*** (0.018)	0.000
Infant mortality rate	1.008*** (0.002)	0.000	1.021*** (0.003)	0.000	1.014*** (0.001)	0.000
Net migration	1 *** (7.03e-08)	0.000	1 (1.05e-07)	0.337	1 *** (5.44e-08)	0.000
Old-age dependency ratio	1.000 (0.004)	0.976	0.981*** (0.004)	0.000	0.992** (0.003)	0.005



Variables	Model 1: Year 2017		Model 2: Year 2021		Model 3: Pooled-Cross Sectional	
	Odds Ratio	P-Value	Odds Ratio	P-Value	Odds Ratio	P-Value
Literacy rate	0.982*** (0.002)	0.000	0.983*** (0.002)	0.000	0.986*** (0.002)	0.000
Number of commercial banks	0.997** (0.001)	0.028	1.007*** (0.001)	0.000	1.003*** (0.001)	0.000
Human capital index	6.299*** (1.550)	0.000	2.585*** (0.622)	0.000	4.362*** (0.695)	0.000
Number of internet users	0.989*** (0.001)	0.000	1.015*** (0.002)	0.000	0.996*** (0.001)	0.000
Real interest rate	1.015*** (0.002)	0.000	1.003 (0.002)	0.136	1.007*** (0.001)	0.000
Year (2017 is the reference category)						
Year 2021					1.172*** (0.030)	0.000
<i>Ancillary parameters 1</i>	1.454 (0.312)		1.817 (0.365)		1.352 (0.222)	
<i>Ancillary parameters 2</i>	3.781 (0.314)		4.355 (0.366)		3.776 (0.222)	
<i>Observations</i>	23,037		28,240		51,277	
<i>Log-likelihood</i>	-18998.53		-22808.90		-42046.36	
<i>Chi-square</i>	2236.72		2448.90		4299.82	
<i>P-Value</i>	0.0000		0.0000		0.0000	
<i>Pseudo R2</i>	0.059		0.054		0.051	

Robust standard error in parentheses

***p<0.01, **p<0.05, *p<0.1

Source: Author's Calculations



Table 3: Comparison of Results from Original and IPW-Adjusted Models using Pooled Cross-Sectional Data of 2017 and 2021

Variables	Model 1: Original		Model 2: IPW-Adjusted	
	Coefficients	P-Value	Coefficients	P-Value
Age	0.040*** (0.003)	0.000	0.033*** (0.003)	0.000
Age squared	-0.0004*** (0.00003)	0.000	-0.0003*** (0.00004)	0.000
Gender (Female is the reference category)				
Male	0.043** (0.018)	0.017	0.027 (0.020)	0.184
Level of education (Primary education is the reference category)				
Secondary	0.282*** (0.025)	0.000	0.297*** (0.028)	0.000
Tertiary or more	0.682*** (0.031)	0.000	0.694*** (0.033)	0.000
Household income quintile (Quintile 1 is the reference category)				
Quintile 2	0.210*** (0.035)	0.000	0.180*** (0.042)	0.000
Quintile 3	0.382*** (0.034)	0.000	0.351*** (0.040)	0.000
Quintile 4	0.533*** (0.033)	0.000	0.502*** (0.038)	0.000
Quintile 5	0.854*** (0.032)	0.000	0.791*** (0.037)	0.000
Employment status (Out of workforce is the reference category)				
In the workforce	0.447*** (0.022)	0.000	0.466*** (0.025)	0.000



Variables	Model 1: Original		Model 2: IPW-Adjusted	
	Coefficients	P-Value	Coefficients	P-Value
Economic income group (Low-income group is the reference category)				
Lower middle income	0.188** (0.055)	0.001	0.168** (0.060)	0.005
Upper middle income	0.353*** (0.066)	0.000	0.323*** (0.071)	0.000
High income	0.764*** (0.079)	0.000	0.715*** (0.086)	0.000
Regional group (Asia is the reference group)				
Europe	-0.556*** (0.042)	0.000	-0.606*** (0.044)	0.000
Africa	-0.336*** (0.038)	0.000	-0.378*** (0.042)	0.000
North America	-0.325*** (0.039)	0.000	-0.354*** (0.043)	0.000
South America	-0.619*** (0.037)	0.000	-0.676*** (0.040)	0.000
Total fertility rate	-0.262*** (0.023)	0.000	-0.233*** (0.026)	0.000
Infant mortality rate	0.014*** (0.001)	0.000	0.012*** (0.002)	0.000
Net migration	7.19e-07*** (5.44e-08)	0.000	7.67e-07*** (6.00e-08)	0.000
Old-age dependency ratio	-0.007** (0.003)	0.005	-0.003 (0.003)	0.229



Variables	Model 1: Original		Model 2: IPW-Adjusted	
	Coefficients	P-Value	Coefficients	P-Value
Literacy rate	-0.014*** (0.002)	0.000	-0.012*** (0.002)	0.000
Number of commercial banks	0.003*** (0.001)	0.000	0.002** (0.001)	0.023
Human capital index	1.473*** (0.159)	0.000	1.218*** (0.167)	0.000
Number of internet users	-0.003*** (0.001)	0.000	-0.003** (0.001)	0.001
Real interest rate	0.007*** (0.001)	0.000	0.008*** (0.002)	0.000
Year (2017 is the reference group)				
2021	0.158*** (0.0255)	0.000	0.133*** (0.028)	0.000
<i>Ancillary parameters 1</i>	1.352 (0.222)		1.195 (0.250)	
<i>Ancillary parameters 2</i>	3.776 (0.222)		3.586 (0.252)	
<i>Observations</i>	51,277		51,277	
<i>Log-likelihood</i>	-42046.364		-69078.989	
<i>Chi-square</i>	4299.82		3216.53	
<i>P-Value</i>	0.000		0.000	
<i>Pseudo R2</i>	0.051		0.052	

Robust standard error in parentheses

***p<0.01, **p<0.05, *p<0.1

Source: Author's Calculations

6. Discussion and Conclusion

6.1 Discussion

Following the results from both descriptive analysis and ordinal logistic regression in Table 1 and Table 2, the study found notable themes and relationships between micro- and macro-level determinants in influencing levels of financial inclusion.

First of all, the study found that gender disparity in financial inclusion is prevalent before and during the COVID-19 epidemic. While the study observed larger proportion of male participants in 2017, the trend in 2021 shows that males compared to females are likely to have higher level of financial inclusion. This may reflect the continuation of traditional gender roles and males' responsibility for greater financial awareness to support the financial well-being of their household.

Secondly, while the level of education plays an important role in raising levels of financial inclusivity, the result of this study showed that secondary education holders still exhibit low- to medium-level financial inclusion. This reflects a potential gap in financial literacy and financial skills that directly encourages a higher level of financial participation. Despite education level showing a positive association with financial inclusion, more surveys needed to be carried out to investigate financial literacy and skills of the global population.

Third, household income quintile and employment status were expected to have a positive association, as income and employment underscore the importance of stable employment for financial participation. This result reinforces the key notion of economic stability and income security as pivotal factors to encourage a higher level of financial inclusion.

In the sphere of macro-level determinants on financial inclusion, the result indicated that individuals in high-income countries are more likely to have higher financial inclusion. Despite the impact of the COVID-19 pandemic, high-income countries often have a well-developed financial infrastructure and financial system in place for people to have better ease towards financial inclusivity. This is especially apparent as the results indicate that lower-middle-income countries, compared to low-income countries, are less likely to have high financial inclusion. The findings emphasize the role of government to improve financial infrastructures, systems, and policies of their country to accommodate financial inclusivity for their population.

6.2 Conclusion

In conclusion, the study highlights a multi-level relationship of micro- and macro-level determinants on the level of financial inclusivity before and during the COVID-19 pandemic. While individual characteristics prove to have a high correlation with the degree of financial inclusion, this study emphasizes that governments should consider demographic factors in financial inclusion policies. More specifically, as the world is rapidly aging, the increase in the old-age dependency ratio would challenge the degree of financial inclusivity. Future financial services and access should be tailored to meet the global aging population as well as promote human capital for the general population to be more aware of their financial status and financial well-being.

7. Recommendations

Based on the findings of this research, the study recommends policymakers in every country to put the development of human capital at the top of their priority list. Out of all the selected determinants, the human capital index showed a strong positive association with the level of financial inclusion, indicating an investment in human capital should enable and encourage an overall increase in financial inclusivity. To be more specific, investment in quality education, stability of household income, and formal employment will result in a higher level of financial inclusion. The study recommends government to further invest into digital transformation, specifically digital means for financial inclusion to raise more opportunities and accessibility for vulnerable population. More importantly, the study would also like to note for key stakeholders to not overlook the changes in total fertility rate, old age dependency ratio, and literacy rate. Not only were these determinants negatively associated with the level of financial inclusion, but they are also indicative of the increasing number of dependent populations and general education that challenge the financial inclusivity of adults globally. Thus, future studies on financial inclusion should dive deeper into the demographic sphere, distinction between general and financial literacy, and long-term implication of covid-19 towards financial behavior of global population.

8. References

- Bhupatiraju, S. (2022). Fertility and financial development: an analysis of Indian households. *Quality & Quantity*, 56, 589-606.
- Cabeza-García, L., Del Brio, E. B., & Oscanoa-Victorio, M. L. (2019). Female financial inclusion and its impacts on inclusive economic development. *Women's Studies International Forum*, 77. doi:10.1016/j.wsif.2019.102300
- Dar, A. B., & Ahmed, F. (2020). Financial inclusion determinants and impediments in India: insights from the global financial inclusion index. *Journal of Financial Economic Policy*, 13(3), 391-408. doi:10.1108/JFEP-11-2019-0227
- Dluhopolskyi, O., Pakhnenko, O., Lyeonov, S., Semenog, A., Artyukhova, N., Cholewa-Wiktor, M., & Jastrzebski, W. (2023). Digital financial inclusion: COVID-19 impacts and opportunities. *Sustainability*, 15(3), 2383.
- Fungáčová, Z., & Weill, L. (2015). Understanding financial inclusion in China. *China Economic Review*, 34, 196-206. doi:10.1016/j.chieco.2014.12.004
- Harrell, J., Frank E, & Harrell, F. E. (2015). Ordinal logistic regression. *Regression modeling strategies: with applications to linear models, logistic and ordinal regression, and survival analysis*, 311-325.
- Johnson, S. (2022). *The relationship between net migration and financial inclusion in Romania*. Paper presented at the Forum Geografic.
- Kasradze, T. (2020). Challenges facing financial inclusion due to the COVID-19 pandemic. *European Journal of Marketing and Economics*, 3(2), 50-63.
- Lyons, A. C., Grable, J. E., & Joo, S. H. (2018). A cross-country analysis of population aging and financial security. *Journal of the Economics of Ageing*, 12, 96-117. doi:10.1016/j.jjeoa.2018.03.001

- Seaman, S. R., & White, I. R. (2013). Review of inverse probability weighting for dealing with missing data. *Statistical methods in medical research*, 22(3), 278-295.
- Smith, M. D., & Wesselbaum, D. (2023). Financial inclusion and international migration in low-and middle-income countries. *Empirical Economics*, 65(1), 341-370.
- Soumaré, I., Tchana Tchana, F., & Kengne, T. M. (2016). Analysis of the determinants of financial inclusion in Central and West Africa. *Transnational Corporations Review*, 8(4), 231-249. doi:10.1080/19186444.2016.1265763
- Suresh, G. (2023). Financial inclusion and its impact on fertility: An empirical investigation. *Indian Journal of Human Development*, 17(2), 344-358.
- Tay, L.-Y., Tai, H.-T., & Tan, G.-S. (2022). Digital financial inclusion: A gateway to sustainable development. *Heliyon*, 8(6).
- UNSGSA. (2024). *Foundational Building Blocks for Financial Inclusion: Insights and Call to Action to Reach the Last Mile*. Retrieved from <https://www.unsgsa.org/publications/foundational-building-blocks-financial-inclusion-insights-and-call-action-reach-last-mile-0>
- Wang, X., & Guan, J. (2017). Financial inclusion: measurement, spatial effects and influencing factors. *Applied Economics*, 49(18), 1751-1762. doi:10.1080/00036846.2016.1226488
- WorldBank. (2017). The Global Findex Database 2017. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/29510/211259ov.pdf>
- WorldBank. (2021). The Global Findex 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19. Retrieved from <https://microdata.worldbank.org/index.php/collections/global-findex>
- WorldBank. (2024). Financial Inclusion. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview>
- Zins, A., & Weill, L. (2016). The determinants of financial inclusion in Africa. *Review of Development Finance*, 6(1), 46-57. doi:10.1016/j.rdf.2016.05.001



การวิเคราะห์ห่อถัก: ความเชื่อมโยงระหว่างอิทธิพลของผู้ปกครองและ ความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการของบุตร

(Parental influences on entrepreneurial intention of young adults: A meta-analysis)

โดย

นลัท จิลลันนันท^{1*}

Nalat Chillananda^{2*}

¹ นิสิตปริญญาเอก, วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร 10330

² Ph.D. student, College of Population Studies, Chulalongkorn University, Bangkok, 10330

* Corresponding author: E-mail address: 6581006751@student.chula.ac.th

บทคัดย่อ

อาชีพผู้ประกอบการถือเป็นทางเลือกอาชีพหนึ่ง que การศึกษาที่ผ่านมาในหลายงานวิจัยพบว่า การเลือกอาชีพได้รับอิทธิพลจากหลายปัจจัยทั้งจากปัจจัยส่วนตัวและปัจจัยแวดล้อม โดยมีอิทธิพลจากผู้ปกครองเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเลือกอาชีพของบุตรหลาน นอกจากนี้ยังมีคำอธิบายในแง่ของการประกอบอาชีพผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของครอบครัวว่า มาจากกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งต่อจากพ่อแม่สู่ลูก เมื่อได้สัมผัสกับประสบการณ์ตรงจากพ่อแม่หรือผู้ปกครองในช่วงวัยเด็กและอาจจะได้รับข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการมีส่วนร่วมในอาชีพและตัดสินใจเป็นผู้ประกอบการเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ การศึกษาที่ผ่านมาในหลากหลายบริบทมีทั้งงานที่เป็นผลบวกและผลลบต่อการตัดสินใจเป็นผู้ประกอบการของบุตร โดยการวิเคราะห์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและสังเคราะห์งานวิจัยที่เน้นการศึกษาอิทธิพลของผู้ปกครองที่มีต่อความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการของลูก เป็นการสังเคราะห์โดยใช้การวิเคราะห์ห่อภิมาณ (Meta-analysis) จากบทความจำนวน 23 ชิ้นที่ตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษและภาษาไทย ในระหว่างปี ค.ศ. 2004-2024 การศึกษานี้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของบทบาทของสถาบันครอบครัวในสังคมและความเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยทางสังคมกับการเลือกอาชีพ โดยผลจากการวิเคราะห์เน้นย้ำให้เห็นความสำคัญของอิทธิพลและแรงผลักดันจากครอบครัว การสนับสนุนด้านธุรกิจของผู้ปกครองที่ปลูกฝังความต้องการเป็นผู้ประกอบการของลูก นำไปสู่การส่งเสริมให้ผู้ปกครองตระหนักถึงบทบาทของตนเองต่อการเลือกอาชีพของบุตรหลาน และสามารถวางแผนเพื่อส่งเสริมการเป็นผู้ประกอบการ นำไปสู่การสร้างฐานผู้ประกอบการรุ่นใหม่ที่มีศักยภาพ

คำสำคัญ: อิทธิพลของผู้ปกครอง, ความต้องการเป็นผู้ประกอบการ, การวิเคราะห์ห่อภิมาณ

Abstract

Multiple studies have demonstrated that a range of environmental and human factors impact career choice in entrepreneurship. As one of the key elements influencing children's career choices is parental influence, there is also an explanation of entrepreneurship in terms of family roles that stems from a learning process that parents pass on to their children when they are exposed to directly from their parents or guardians during childhood. These children may also acquire knowledge that will help them participate in entrepreneurship as adults. Previous research has examined both positive and negative impacts on children's entrepreneurial preferences under a range of conditions. This analysis aims to explore and synthesize research studies focusing on the influence of parents on their children's entrepreneurial intentions. The synthesis was done using a meta-analysis of 23 articles published in English and Thai during 2004-2024. This study emphasizes the connection between social factors and career choice, as well as the function of family institutions in society. The analysis's findings highlight how crucial family motivation and influence are, stated that children who receive parental support for their business develop entrepreneurial aspirations, which helps parents understand their role in this area and make plans to encourage entrepreneurship resulting in the development of a fresh generation of potential entrepreneurs.

Keywords: Parental Influences, Entrepreneurial Intention, Meta-analysis

การวิเคราะห์ทอภิมาน: ความเชื่อมโยงระหว่างอิทธิพลของผู้ปกครองและความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการของบุตร

(Parental influences on entrepreneurial intention of young adults: A meta-analysis)

บทนำ

อาชีพผู้ประกอบการมีความสำคัญต่อการพัฒนาและกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศ โดยความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการ (Entrepreneurial intention) เป็นการแสดงออกถึงความสนใจในอาชีพผู้ประกอบการ เนื่องด้วยเชื่อว่าอาชีพนี้จะมีส่วนช่วยสร้างงาน ช่วยเพิ่มอัตราการจ้างงานในประเทศ เป็นแหล่งที่มาของนวัตกรรมความคิดสร้างสรรค์ และการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิต ซึ่งจะนำพาประเทศไปสู่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Urbano & Aparicio, 2016) การศึกษาเรื่องความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการจะช่วยให้เข้าใจแนวคิดและพฤติกรรมของผู้ที่จะเป็นผู้ประกอบการในอนาคต (Nguyen & Phan, 2024) ดังนั้นจึงมีงานวิจัยจำนวนมากพยายามอธิบายความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการและมีการเรียนการสอนบทเรียนต่าง ๆ ในสถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจและการเป็นผู้ประกอบการเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งนี้ในยุคปัจจุบันที่มีการแข่งขันทางธุรกิจทั้งในและนอกประเทศ การพัฒนาผู้ประกอบการไทยและ SMEs ให้เข้มแข็งจะมีส่วนช่วยให้เศรษฐกิจของประเทศดำเนินไปด้วยดี พร้อมทั้งอาจนำไปสู่การสนับสนุนให้ผู้ประกอบการไทยไปแข่งขันในเวทีระดับโลกได้อีกด้วย เพราะฉะนั้นการทำความเข้าใจปัจจัยแวดล้อมที่นำไปสู่การเป็นผู้ประกอบการจึงเป็นเรื่องสำคัญ

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมา ความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการสามารถกำหนดได้ด้วยหลายปัจจัย โดยปัจจัยที่ส่งเสริมและสนับสนุนมีอยู่มากที่สุดที่เป็นปัจจัยส่วนตัวและปัจจัยจากสิ่งแวดล้อม โดยหนึ่งในอิทธิพลเบื้องหลังความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการที่ถูกกล่าวถึงและนำมาศึกษาร่วมกับปัจจัยอื่น ๆ คือ อิทธิพลของผู้ปกครอง โดยพ่อแม่หรือผู้ปกครองเป็นบุคคลที่มีความใกล้ชิดกับบุตรหลานมากที่สุดและมีงานวิจัยมากมายที่สนับสนุนว่าผู้ปกครองเป็นอิทธิพลแรกเริ่มต่อการดำรงชีวิตของบุตรหลานในทุก ๆ ด้าน ในแง่ของการเลือกอาชีพก็เช่นกัน มีหลักฐานจากการวิจัยชี้ให้เห็นว่าผู้ปกครองมีอิทธิพลกับลูกที่อยู่ในระยะวัยรุ่นมากที่สุด โดยจะทำหน้าที่แนะนำ ส่งเสริม และเป็นแรงผลักดันในการเลือกอาชีพให้แก่ลูก ในแง่มุมของการเลี้ยงดูที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาอาชีพของบุตรหลาน งานของ Bryant et al. (2006) พบว่าผู้ปกครองสามารถมีอิทธิพลต่อบุตรหลานตลอดกระบวนการ โดยมีส่วนช่วยให้บุตรหลานค้นพบและพัฒนาความต้องการและความสามารถในการแสวงหาความรู้ สร้างความเชื่อและค่านิยมเกี่ยวกับตลาดแรงงานและอาชีพ แนะนำวิชาชีพเฉพาะ กำหนดแรงบันดาลใจทางการเรียนรู้ และในท้ายที่สุดจึงเกิดการเลือกอาชีพที่บุตรหลานพึงพอใจ

ทั้งนี้ยังมีงานศึกษาเกี่ยวกับบุคคลต้นแบบ (Role model) ที่ระบุว่าในระยะแรกของชีวิตจะให้ความสำคัญกับต้นแบบที่เป็นพ่อแม่หรือผู้ปกครองอีกด้วย (Abbasianchavari & Moritz, 2020) โดยปกติแล้วพ่อแม่หรือผู้ปกครองและสมาชิกในครอบครัวจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของบุคคลเกี่ยวกับอาชีพของตนเอง สอดคล้องกับงานของ Echebe (2000) ที่เน้นย้ำว่าความสนใจในวิชาชีพตั้งแต่แรกเริ่มเกิดขึ้นที่บ้าน นอกจากนี้การตัดสินใจเกี่ยวกับอาชีพเป็นองค์ประกอบทางพฤติกรรมที่สำคัญที่จะช่วยสร้างเส้นทางอาชีพและส่งผลการบรรลุเป้าหมายในชีวิต และจำเป็นสำหรับนักเรียนและนักศึกษาทุกคนในการสร้างแรงบันดาลใจในด้านอาชีพให้กับตนเองในอนาคตเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตตามที่ต้องการได้

อนึ่ง ความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ด้วยสภาพแวดล้อมของครอบครัวและเงื่อนไขทั้งหมดภายในครอบครัว รวมถึงระดับการศึกษาของผู้ปกครอง ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว สภาพบ้าน สภาพทางการเงินของครอบครัว ความเข้าใจของผู้ปกครอง และภูมิหลังทางวัฒนธรรม มีส่วนสนับสนุนและส่งเสริมให้เด็ก ๆ มีชีวิตที่ดีในอนาคต (Herdjiono et al., 2017)

จากข้อมูลดังกล่าวมาข้างต้น พ่อแม่หรือผู้ปกครองจึงเป็นแบบอย่างแรกและสำคัญที่สุดสำหรับเด็ก โดยเด็ก ๆ จะจดจำและสังเกตพฤติกรรมการทำงานของผู้ปกครองและทัศนคติที่มีต่ออาชีพ วิธีที่ผู้ปกครองจัดการกับความท้าทายและความสำเร็จ โดยเฉพาะเด็กที่มีผู้ปกครองเป็นผู้ประกอบการจะสามารถเข้าใจและเห็นความเป็นจริงของการดำเนินธุรกิจ

เข้าใจแนวคิดทางธุรกิจและการบริหารเงิน ซึ่มีขึ้นมาตั้งแต่อายุน้อยและมองว่าการเป็นผู้ประกอบการเป็นเส้นทางอาชีพที่เป็นไปได้ ผนวกกับลักษณะเด่นของคนเป็นผู้ประกอบการ เช่น การรับความเสี่ยง ทักษะด้านนวัตกรรม ความอดทน เป็นต้น เด็กจะมีแนวโน้มที่จะรับลักษณะเหล่านั้นติดตัวมาด้วยเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ สอดคล้องกับงานของ Schröder et al. (2011) ที่ระบุว่าเด็กที่พ่อแม่หรือผู้ปกครองประกอบอาชีพอิสระหรือเป็นผู้ประกอบการจะสามารถเรียนรู้เกี่ยวกับการเป็นผู้ประกอบการได้ หากพวกเขาสัมผัสสิ่งแวดล้อมโดยตรงในช่วงวัยเด็ก และอาจได้รับข้อมูลที่มีส่วนในการตัดสินใจให้พวกเขาเป็นผู้ประกอบการเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่

งานศึกษานี้ผู้ศึกษาใช้การวิเคราะห์ห่อหุ้ม (Meta-analysis) อย่างเป็นระบบเพื่อศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอิทธิพลของผู้ปกครองกับความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการของบุตรหลาน ซึ่งครอบคลุมเอกสารบทความระหว่างช่วงปี ค.ศ. 2004–2024 เพื่อตอบคำถามวิจัยว่า ปัจจัยที่เกี่ยวกับอิทธิพลของผู้ปกครองส่งผลต่อความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการของบุตรหลานหรือไม่ เพื่อนำผลมาสนับสนุนนโยบายและแนวทางการปฏิบัติที่ส่งเสริมความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างพ่อแม่ผู้ปกครองและบุตรหลานตั้งแต่ช่วงปฐมวัย

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างอิทธิพลของผู้ปกครองและความตั้งใจเป็นผู้ประกอบการ
- 2) เพื่อทดสอบสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่า “อิทธิพลของผู้ปกครอง” มีความสัมพันธ์เชิงบวกต่อความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการของบุตรหลาน

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณโดยเป็นการวิเคราะห์ห่อหุ้มงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลของผู้ปกครองที่สัมพันธ์กับความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการของบุตรหลาน โดยมีการกำหนดขอบเขต รูปแบบโครงร่างการทบทวน ตลอดจนการวิเคราะห์และการสังเคราะห์ผลการค้นหาที่ดำเนินการตามวิธีการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบโดยใช้เครื่องมือที่เป็นที่ยอมรับในระดับสากล ได้แก่ PRISMA หรือ The Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในงานศึกษานี้ คือ บทความที่ตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษและภาษาไทย และมีหลักฐานอ้างอิงได้ในฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับอิทธิพลของผู้ปกครองกับความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการ เผยแพร่ในระหว่างปี ค.ศ. 2004–2024

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) หรือบทความที่เป็นการวิจัยแบบผสม (Mixed-methods) จำนวน 23 บทความ โดยเลือกแบบเจาะจงตามเกณฑ์ต่อไปนี้

เกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง

- (1) เป็นงานวิจัยที่ทำกับนักเรียนหรือนักศึกษาในวัยเรียนทั้งมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา
- (2) เป็นงานวิจัยที่มีการศึกษาปัจจัยเกี่ยวกับพ่อแม่หรือผู้ปกครอง
- (3) บทความวิจัยที่ได้รายงานค่าสถิติที่จำเป็นสำหรับการหาขนาดอิทธิพล

ตัวแปรที่ทำการศึกษา

ตัวแปรอิสระ คือ “อิทธิพลของผู้ปกครอง” หรือ “Parental influence” เนื่องจากเป็นคำที่มีความหมายครอบคลุมที่ค่อนข้างกว้าง ผู้ศึกษาจึงกำหนดขอบเขตของคำว่า “อิทธิพลของผู้ปกครอง” โดยครอบคลุมคำจำกัดความต่อไปนี้

- (1) ระดับการศึกษาของผู้ปกครอง (Parents' education) ระดับการศึกษา หมายถึง วุฒิกการศึกษาสูงสุดของผู้ปกครอง
 - (2) ผู้ปกครองต้นแบบ (Parental role model) หมายถึง ต้นแบบที่เป็นพ่อแม่หรือผู้ปกครอง
 - (3) ผู้ปกครองที่เป็นผู้ประกอบการ (Parents entrepreneurs) หมายถึง ผู้ปกครองที่มีอาชีพเป็นผู้ประกอบการ
 - (4) ผู้ปกครองที่ประกอบอาชีพอิสระ (Parents self-employed)
 - (5) ผู้ปกครองมีธุรกิจส่วนตัว (Parents' own business)
 - (6) ทักษะคติของผู้ปกครอง (Parents' attitudes)
 - (7) ความพึงพอใจ/ความชอบมากกว่าของผู้ปกครอง (Parental preferences)
 - (8) อาชีพของผู้ปกครอง (Parents' occupation)
- ทั้งนี้เมื่อทำการวิเคราะห์จะแบ่งกลุ่มอิทธิพลของผู้ปกครองออกเป็น 3 กลุ่มย่อยดังนี้
- กลุ่มที่ 1: “ผู้ปกครองเป็นผู้ประกอบการ” “ผู้ประกอบการอาชีพอิสระ” หรือ “ผู้ปกครองมีธุรกิจส่วนตัว”
 - กลุ่มที่ 2: “ผู้ปกครองเป็นต้นแบบ”
 - กลุ่มที่ 3: ลักษณะทางประชากรและภูมิหลังครอบครัว (“ระดับการศึกษาของผู้ปกครอง” “อาชีพของผู้ปกครอง” “ทัศนคติของผู้ปกครอง” และ “ความพึงพอใจของผู้ปกครอง”)

ตัวแปรตาม คือ ความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการ (Entrepreneurial intention) หมายถึง สภาวะของจิตที่สนใจและมุ่งไปที่พฤติกรรมของการเป็นผู้ประกอบการ เช่น การเริ่มต้นธุรกิจใหม่และการเป็นผู้ประกอบการ (Moriano et al., 2012)

2. ทฤษฎีทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับอาชีพ

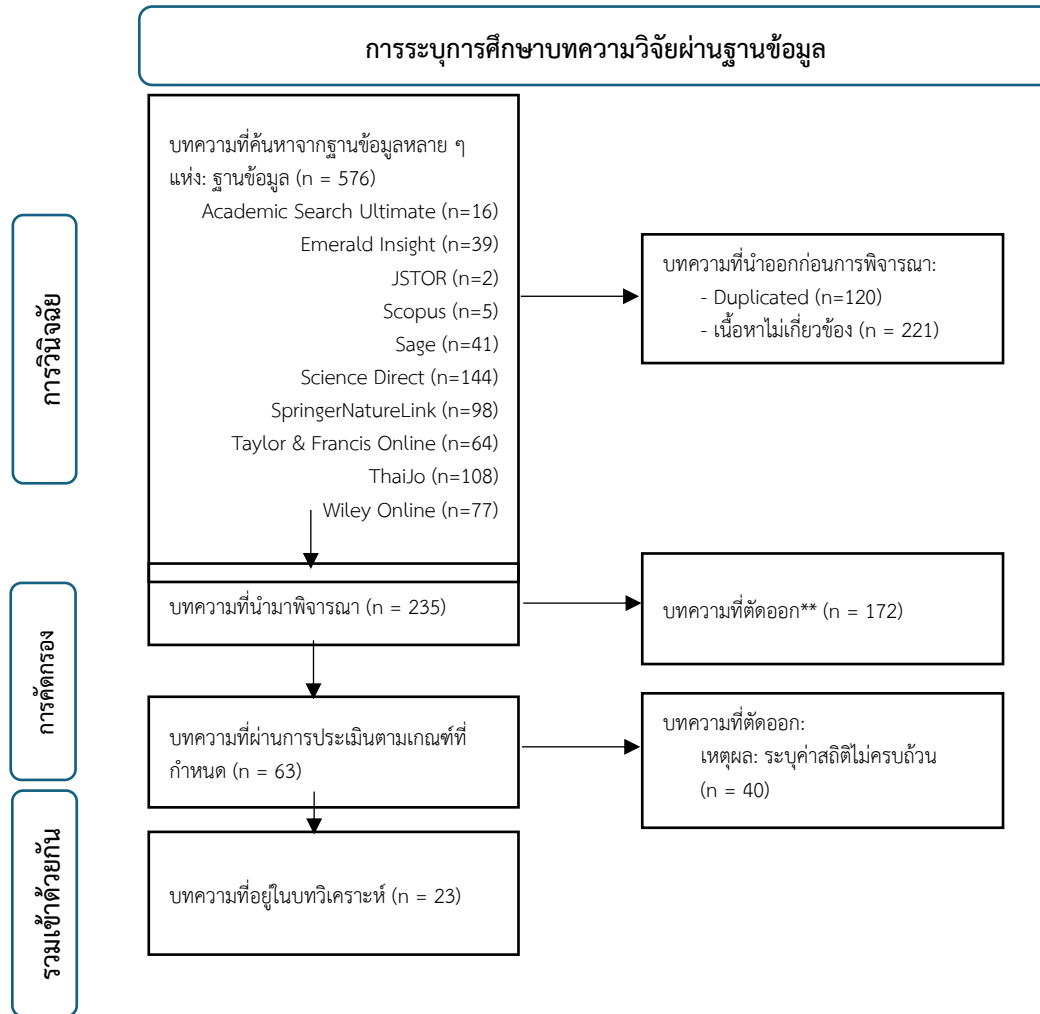
ในทฤษฎีการรู้คิดทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับอาชีพ (Social Cognitive Career Theory: SCCT) ผู้ปกครองถือเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดสำหรับวัยรุ่นเนื่องจากพวกเขามีอิทธิพลอย่างมากต่อการตัดสินใจในอาชีพของบุตรหลานในรูปแบบต่าง ๆ (Neuenschwander & Hofmann, 2022; Vladas et al., 2021)

นักวิจัยนิยมใช้ทฤษฎีการรู้คิดทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับอาชีพมาอธิบายกระบวนการพัฒนาอาชีพของบุคคลที่มีภูมิหลังที่หลากหลาย โดยมุ่งเน้นที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร 3 ตัว ได้แก่ ประสิทธิภาพในตนเอง (Self-efficacy) ความคาดหวังในผลลัพธ์ (Outcome expectations) และเป้าหมายส่วนบุคคล (Personal goals) (Lent et al., 2002) โดยทฤษฎีนำเสนอว่าปัจจัยภูมิหลังและประสบการณ์การเรียนรู้มีอิทธิพลต่อการพัฒนาประสิทธิภาพในตนเองและความคาดหวังของผลลัพธ์ซึ่งจะส่งผลต่อความสนใจในอาชีพ เป้าหมาย และการกระทำ นอกจากนี้ทฤษฎียังกล่าวถึงปัจจัยบริบทใกล้เคียง เช่น เชื้อชาติ เพศ ความสามารถ สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม และภูมิหลังของครอบครัว ที่ส่งผลต่อความสามารถในการเข้าถึงและมีส่วนร่วมในการพัฒนาอาชีพ (Lent et al., 1994)

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ผลการค้นหาคำดำเนินการตามวิธีการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบโดยใช้เครื่องมือที่เป็นที่ยอมรับในระดับสากล ได้แก่ PRISMA หรือ The Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses

ภาพที่ 1 สรุปขั้นตอนในการสืบค้น โดยใช้แผนผัง PRISMA 2020 flow



ที่มา: PRISMA 2020 flow diagram

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลการสังเคราะห์งานวิจัยในการศึกษาดังต่อไปนี้

4.1 สืบค้นรายชื่อและสืบค้นบทความวิจัย (Articles) ที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลของผู้ปกครองต่อความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการ จากฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ 10 แห่ง ได้แก่ Search Ultimate, Scopus, ScienceDirect, JSTOR, Springer Link, SAGE Journals Online, Emerald Insight, Taylor & Francis Journal, ThaiJo และ Wiley Online เผยแพร่ระหว่างปี ค.ศ. 2004-2024 โดยใช้คำค้นหาดังต่อไปนี้: ("Parental influence" OR "Parent occupation" OR "Parent role model" OR "Parent entrepreneurs" OR "Parental preferences" OR "Parent attitude") AND "Entrepreneurial intention" รวบรวมบทความวิจัยได้ทั้งสิ้น 576 บทความ

4.2 อ่านบทคัดย่อเพื่อประเมินและพิจารณาข้อมูลเบื้องต้น เพื่อคัดเลือกรายงานวิจัยในขั้นแรก

4.3 อ่านข้อมูลบทความวิจัยอย่างละเอียด และตรวจสอบตัวแปรอิสระที่งานวิจัยนั้นนำมาใช้คำนวณ เพื่อให้ตรงกับเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของงานศึกษานี้ เก็บรวบรวมข้อมูลและประเมินคุณภาพ ตรวจสอบความครบถ้วนและถูกต้องของข้อมูล

- 4.4 พิจารณาคุณลักษณะของบทความวิจัยที่รวบรวมได้ และเลือกงานที่ตรงตามเกณฑ์จำนวน 23 งานวิจัย
- 4.5 บันทึกข้อมูลลงในตารางสรุปผลที่ผู้ศึกษาได้สร้างขึ้น พร้อมทั้งลงรหัสและเตรียมข้อมูล
- 4.6 ตรวจสอบและเตรียมข้อมูลเพื่อนำค่าสถิติมาวิเคราะห์ในโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ R studio เพื่อประมวลข้อมูลและสรุปผล

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสังเคราะห์งานวิจัยในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้

5.1 การวิเคราะห์คุณลักษณะทั่วไปของงานวิจัยเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นของบทความวิจัยด้วยสถิติบรรยายศึกษาประเทศที่มาของแต่ละบทความวิจัย และตัวแปรอิสระ คือ อิทธิพลของผู้ปกครองที่ครอบคลุมหลายตัวแปร ดังที่ได้เสนอไปแล้วในหัวข้อตัวแปรที่ทำการศึกษา

5.2 การสังเคราะห์งานวิจัยเชิงปริมาณด้วยการวิเคราะห์ห่อภิมาณ เพื่อประมาณค่าขนาดอิทธิพล โดยใช้สถิติพื้นฐาน ได้แก่ สัมประสิทธิ์ความแปรปรวน (Coefficient) ค่าความแปรปรวน (Variance) และขนาดตัวอย่าง (Sample size) โดยนำข้อมูลทางสถิติที่รวบรวมได้ไปคำนวณผ่านโปรแกรม R studio โดยใช้ metafor Package (Viechtbauer, 2010) สำหรับการวิเคราะห์ห่อภิมาณและการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตัวแปรกับขนาดอิทธิพลและแปรเป็นผลการศึกษา

5.3 การวิเคราะห์ขนาดอิทธิพล จะนำเสนอในรูปแบบกราฟ Forest plots โดยใช้แบบจำลองผลกระทบโมเดลแบบสุ่ม (Random Effect Model: REM) เนื่องจากมีความยืดหยุ่นและสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับงานวิจัยที่หลากหลาย สืบเนื่องจากผลการศึกษาที่ต่างกัน มาจากกลุ่มประชากรที่ต่างกัน และแตกต่างกันทั้งด้านระเบียบวิธีวิจัย วิธีการศึกษา และปัจจัยที่ส่งผลต่อผลลัพธ์ (Borenstein et al., 2021)



ตารางที่ 1 แสดงรายละเอียดของงานวิจัยที่นำมาวิเคราะห์

ชื่อบทความ	ผู้แต่ง/ ปี	ประเทศ	โมเดลที่ใช้	ตัวแปรอิสระ ที่เกี่ยวกับผู้ปกครอง	ตัวแปรอิสระอื่น ๆ ในงานวิจัย	ขนาดตัวอย่าง Sample Size (N=)	ค่าสัมประสิทธิ์ Coefficient	ค่าความ แปรปรวน Variance /SD/SE2
กลุ่มที่ 1: “ผู้ปกครองเป็นผู้ประกอบการ” “ผู้ประกอบการอาชีพอิสระ” หรือ “ผู้ปกครองมีธุรกิจส่วนตัว”								
1. Influence of parental support on entrepreneurial intention of university students: Empirical evidence in Brazil	(Soares et al., 2023)	บราซิล	Multiple linear regression และ Probit regression	พ่อและแม่เป็นผู้ประกอบการ (Father and mother entrepreneurs)	- Gender - Age - Enterprising father - Enterprising mother - Business area - Engineering area - Verbal encouragement - Instrumental assistance - Career modeling - Emotional support	12,893	0.109	0.001
2. Intergenerational transmission of entrepreneurial intentions	(Laspita et al., 2012)	ทั่วโลก (GUESS*)	Ordinary Least Squares (OLS)	ผู้ปกครองเป็นผู้ประกอบการ (Parents entrepreneurs)	- Gender - Age - Entrepreneurship class - Subject - Thoughts about entrepreneurship - Entrepreneurial activities - In-group collectivism - Institutional collectivism	43,764	0.140	0.000009
3. Identity and entrepreneurship: Do school peers shape entrepreneurial intentions?	(Falck et al., 2010)	กลุ่มประเทศ OECD (PISA**)	Linear probability	ผู้ปกครองเป็นผู้ประกอบการ (Either parent is an entrepreneur)	- Gender - Student's test score - Immigrant student - Parental education - PISA index of family wealth - Time spent - School location	151,294	0.037	0.000009



ชื่อบทความ	ผู้แต่ง/ ปี	ประเทศ	โมเดลที่ใช้	ตัวแปรอิสระ ที่เกี่ยวกับผู้ปกครอง	ตัวแปรอิสระอื่น ๆ ในงานวิจัย	ขนาดตัวอย่าง Sample Size (N=)	ค่าสัมประสิทธิ์ Coefficient	ค่าความ แปรปรวน Variance /SD/SE2
4. Understanding Entrepreneurial Intent in Late Adolescence: The Role of Intentional Self-Regulation and Innovation	(Geldhof et al., 2014)	สหรัฐอเมริกา	Mixed methods & Standardized latent regression	ผู้ปกครองเป็นผู้ประกอบการ (Entrepreneurial parent)	- Selection—novel / challenge - Optimization—novel / self-starter / persistence - Compensation - LBS—backup / disengage - Innovation orientation	3,461	0.07	0.0004
5. School competition and students' entrepreneurial intentions: International evidence using historical Catholic roots of private schooling	(Falck & Woessmann, 2011)	ทั่วโลก (PISA**)	Ordinary-Least-Squares (OLS)	ผู้ปกครองเป็นผู้ประกอบการ (Parents entrepreneurs)	- Private school share - Catholic share in 2000 - Government funding in private schools	192,118	0.044	0.000009
6. Closure and Exposure: Mechanisms in the Intergenerational Transmission of Self-employment	(Sørensen, 2007)	เดนมาร์ก	Logistic regression	ผู้ปกครองประกอบอาชีพอิสระ (Parental self-employment)	- Highest education - White / Blue collar - Degree of unemployment - Salary - Wage experience - Industry experience - Firm tenure - No parent - Family asset / debt	228,372	0.612	0.00144
7. What Determines Entrepreneurial Intention in India?	(Saraf, 2015)	อินเดีย	Binominal logistic regression	อาชีพของพ่อมีธุรกิจส่วนตัว (Father's occupation (Own business))	- Age - Gender - Education - Occupational status - Household size - Household income	2,275	-0.253	0.038416



ชื่อบทความ	ผู้แต่ง/ ปี	ประเทศ	โมเดลที่ใช้	ตัวแปรอิสระ ที่เกี่ยวกับผู้ประกอบการ	ตัวแปรอิสระอื่น ๆ ในงานวิจัย	ขนาดตัวอย่าง Sample Size (N=)	ค่าสัมประสิทธิ์ Coefficient	ค่าความ แปรปรวน Variance /SD/SE2
					- Knowing other entrepreneurs - Opportunity perception - Confidence in skills - Fear of failure - Funded others - Region			
8. The Individual Environment Nexus: Impact of Promotion Focus and the Environment on Academic Scientists' Entrepreneurial Intentions	(Foo et al., 2016)	นอร์เวย์	Hierarchical regressions	ผู้ประกอบการมีธุรกิจส่วนตัว (Parents owned business)	- Age - Gender - Previous startup experience - Entrepreneurial identity aspirations - Promotion focus - Parents owned business - Industry-financed research	201	0.137	0.019044
9. How to enhance the entrepreneurial intentions of the young population in rural areas: An approach from personal values and the socioeconomic environment	(Heredia-Carroza et al., 2024)	สเปน	Linear regression	ครอบครัวผู้ประกอบการ (Family entrepreneur)	- Age - Gender - Socioeconomic and cultural level - Theory of Planned Behaviour variables - Personal value structure - Contact to entrepreneurial center	599	0.1625	0.00509796



ชื่อบทความ	ผู้แต่ง/ ปี	ประเทศ	โมเดลที่ใช้	ตัวแปรอิสระ ที่เกี่ยวกับผู้ประกอบการ	ตัวแปรอิสระอื่น ๆ ในงานวิจัย	ขนาดตัวอย่าง Sample Size (N=)	ค่าสัมประสิทธิ์ Coefficient	ค่าความ แปรปรวน Variance /SD/SE2
กลุ่มที่ 2: “ผู้ประกอบการเป็นต้นแบบ”								
10. Parental role models and entrepreneurial intentions in Colombia: Does gender play a moderating role?	(Moreno-Gómez et al., 2019)	โคลอมเบีย (GUESSS*)	Binary choice model (Logit)	ต้นแบบจากผู้ปกครองที่เป็นผู้ประกอบการ (Parental entrepreneurial role model)	- Age - Gender - Type of study	3,703	0.1469	0.0001
11. Disentangling the effect of prior entrepreneurial exposure on entrepreneurial intention	(Zapkau et al., 2015)	เยอรมนี	SEM	ผู้ประกอบการต้นแบบ (Parental role models)	- Work experience in small / newly founded firms - Theory of Planned Behaviour	374	0.13	0.0289
12. The role of entrepreneurship education and regional context in forming entrepreneurial intentions	(Dohse & Walter, 2010)	เยอรมนี	HLM analysis	ผู้ประกอบการต้นแบบ (Parental role model)	- Entrance education - Start-up intensity - Human capital density - Academic unemployment - University quality - Entrepreneurship program - Work experience - Need for achievement - Need for independence - Risk-taking propensity - Opportunity perception	1,949	0.21	0.0025
13. Knowledge context and entrepreneurial intentions among students	(Dohse & Walter, 2011)	เยอรมนี	HLM analysis	ต้นแบบ (Role model)	- Access to know-how - Access to know-who - Individual-level controls - Access to material support - Need for achievement	38	0.09	0.0036



ชื่อบทความ	ผู้แต่ง/ ปี	ประเทศ	โมเดลที่ใช้	ตัวแปรอิสระ ที่เกี่ยวกับผู้ประกอบการ	ตัวแปรอิสระอื่น ๆ ในงานวิจัย	ขนาดตัวอย่าง Sample Size (N=)	ค่าสัมประสิทธิ์ Coefficient	ค่าความ แปรปรวน Variance /SD/SE2
					- Need for independence - Risk-taking propensity - Work experience - Opportunity perception - Regional start-up intensity - R&D investment per capita - Growth rate of R&D investment - Unemployment among highly qualified - Share of large firms - Population density			
กลุ่มที่ 3: ลักษณะทางประชากรและภูมิหลังครอบครัว (“ระดับการศึกษาของผู้ปกครอง” “อาชีพของผู้ปกครอง” “ทัศนคติของผู้ปกครอง” และ “ความพึงพอใจของผู้ปกครอง”)								
14. The influence of family tradition and psychological traits on entrepreneurial intention	(Altinay et al., 2012)	สหราชอาณาจักร	Path analysis	ครอบครัว (Family)	- Locus of control - Tolerance of ambiguity - Innovativeness - Need for achievement - Risk taking	205	0.408	0.035344
15. A chip of the old block? The role of dominance and parental entrepreneurship for entrepreneurial intention	(Palmer et al., 2019)	ทั่วโลก (GUESS*)	SEM	ภูมิหลังครอบครัวที่เป็นผู้ประกอบการ (Entrepreneurial family background via attitudes toward entrepreneurship)	- Age - Gender - Dominance - Family background - Theory of Planned Behaviour	3,342	0.16	0.0016
16. Entrepreneurial intentions: The role of	(Farrukh et al., 2017)	มาเลเซีย	SEM	ภูมิหลังครอบครัว (Family background)	- Self-efficacy - Agreeableness - Consciousness	306	0.2031	0.002134



ชื่อบทความ	ผู้แต่ง/ ปี	ประเทศ	โมเดลที่ใช้	ตัวแปรอิสระ ที่เกี่ยวกับผู้ปกครอง	ตัวแปรอิสระอื่น ๆ ในงานวิจัย	ขนาดตัวอย่าง Sample Size (N=)	ค่าสัมประสิทธิ์ Coefficient	ค่าความ แปรปรวน Variance /SD/SE2
family factors, personality traits and self-efficacy					- Neuroticism - Extroversion - Openness			
17. Determinant factors of entrepreneurial intention among university students in Brazil and Portugal	(Fragoso et al., 2019)	บราซิลและโปรตุเกส	Linear regression	ภูมิหลังครอบครัว (Family background)	- Constant - Personality traits - Training and entrepreneurial education - Social recognition Self-efficacy - Entrepreneurial attitude - Gender - Country	422	0.022	0.020449
18. Entrepreneurial intentions among university students in Italy	(Israr & Saleem, 2018)	อิตาลี	Multiple regression	ระดับการศึกษาของผู้ปกครอง (Parents' education)	- Age - Gender - Degree - Department - Previous education - HS grades - Work experience - Business experience - Finance availability - Government support - Personality trait	510	-0.003	0.001849
19. Familial factors, personality traits and self-efficacy as determinants of entrepreneurial intention	(Akanbi, 2013)	ไนจีเรีย	Multiple regression	อาชีพของผู้ปกครอง (Parental occupation)	- Family income - Extraversion - Agreeableness - Conscientiousness - Neuroticism	470	0.378	0.0237



ชื่อบทความ	ผู้แต่ง/ ปี	ประเทศ	โมเดลที่ใช้	ตัวแปรอิสระ ที่เกี่ยวกับผู้ประกอบการ	ตัวแปรอิสระอื่น ๆ ในงานวิจัย	ขนาดตัวอย่าง Sample Size (N=)	ค่าสัมประสิทธิ์ Coefficient	ค่าความ แปรปรวน Variance /SD/SE2
among vocational based college of education students in Oyo State, Nigeria					- Openness - Self-efficacy			
20. Impacts of Educational Factors on Entrepreneurship Intention of University Students	(Nguyen, 2017)	เวียดนาม	Regression	อาชีพของผู้ปกครอง (Parental occupation)	- Gender - Role model - Prior entrepreneurship activities - Entrepreneurship inspiration - Level of attending entrepreneurship extracurricular activities - Attending entrepreneurship course - Work integrated learning	163	-0.126	0.011449
21. Family education? Unpacking parental factors for tourism and hospitality students' entrepreneurial intention	(Liu & Zhao, 2021)	จีน	Path analysis	ทัศนคติของผู้ปกครอง (Parents' attitude)	- Age - Gender - Personal attitude - Perceived behavior control	480	-0.121	0.001089
22. Following in parental footsteps? The influence of gender and learning experiences on entrepreneurial intentions	(Soleimanof et al., 2021)	เนเธอร์แลนด์	Binary logistic regression	ความพึงพอใจของผู้ปกครอง (Parental preference)	- Vicarious learning - Social persuasion - Gender - Entrepreneurial field of study	305	0.27	0.0169



ชื่อบทความ	ผู้แต่ง/ ปี	ประเทศ	โมเดลที่ใช้	ตัวแปรอิสระ ที่เกี่ยวกับผู้ประกอบการ	ตัวแปรอิสระอื่น ๆ ในงานวิจัย	ขนาดตัวอย่าง Sample Size (N=)	ค่าสัมประสิทธิ์ Coefficient	ค่าความ แปรปรวน Variance /SD/SE2
23. Parents' performance in entrepreneurship as a double-edged sword for the intergenerational transmission of entrepreneurship	(Criaco et al., 2017)	ทั่วโลก (GUESS*)	Linear regression	สิ่งที่บุตรหลานรับรู้ถึงความสำเร็จของผู้ปกครองในการเป็นผู้ประกอบการ (Perceived parents' performance in entrepreneurship (PPE))	- Age - Gender - Educational level - Business / Engineering - Perceived desirability - Perceived feasibility - Entrepreneurship education - Entrepreneurial peers	21,895	0.219	0.002401

หมายเหตุ: 1. GUESS* เป็นชื่อย่อของ Global University Entrepreneurial Spirit Students Survey เป็นการสำรวจระดับนานาชาติที่ครอบคลุมการประเมินความตั้งใจ กิจกรรม และทัศนคติของผู้ประกอบการ โดยศึกษาจากนักศึกษาใน 33 ประเทศทั่วโลก

2. PISA** โครงการประเมินผลนักเรียนระหว่างประเทศ เป็นการทดสอบทางการศึกษาจัดโดยองค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ให้แก่ทั้งประเทศสมาชิกและประเทศที่ไม่เป็นสมาชิก มุ่งเน้นวัดความสามารถทางด้านคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และการอ่าน ในนักเรียนอายุ 15 ปี

ผลการวิจัย

1. ผลการวิเคราะห์คุณลักษณะทั่วไปของงานวิจัย คุณลักษณะบทความที่ศึกษาอิทธิพลของผู้ปกครองต่อความตั้งใจเป็นผู้ประกอบการ สามารถรวบรวมงานวิจัยได้ทั้งหมด 576 เรื่อง ทำการคัดกรองตามเกณฑ์ที่กำหนดคงเหลือ 23 บทความ ที่สามารถนำค่าสถิติจากบทความวิจัยมาวิเคราะห์ในโปรแกรมทางสถิติได้

1.1 ด้านลักษณะทั่วไป งานวิจัยทั้ง 23 งานสังเคราะห์จากงานวิจัยที่นำเสนออิทธิพลของผู้ปกครองต่อการเลือกอาชีพของลูกจากทั่วโลก ซึ่งมีความหลากหลายทั้งในด้านวิธีการศึกษา บริบททางวัฒนธรรม และกลุ่มตัวอย่าง แสดงให้เห็นว่าในทุก ๆ ประเทศยังคงให้ความสำคัญกับอิทธิพลของผู้ปกครอง พร้อมกับการวิเคราะห์ร่วมกับตัวแปรอื่น ๆ โดยมีงานวิจัย 5 งานที่ใช้ข้อมูลขนาดใหญ่ระดับนานาชาติ ได้แก่ ข้อมูลจากโครงการ Programme for International Student Assessment (PISA) และข้อมูลจากโครงการ Global University Entrepreneurial Spirit Students Survey (GUESSS) เพื่อวิเคราะห์แนวโน้มและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกอาชีพผู้ประกอบการของนักเรียนนักศึกษาในระดับโลก ข้อมูลเหล่านี้ช่วยให้เห็นภาพรวมจากอิทธิพลของผู้ปกครองในวงกว้างและเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างประเทศได้ และที่เหลือเป็นงานวิจัยระดับประเทศซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม ทั้งงานจากยุโรป ได้แก่ เยอรมนี สหราชอาณาจักร เดนมาร์ก กรีซ อิตาลี นอร์เวย์ และโปรตุเกส งานจากเอเชีย ได้แก่ จีน อินเดีย และมาเลเซีย และงานจากฝั่งอเมริกาเหนือและใต้ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา โคลอมเบีย และบราซิล

1.2 ด้านวิธีการวิจัย มีข้อสังเกตว่างานวิจัยทั้ง 23 งานที่นำมาวิเคราะห์นั้นมีความหลากหลายของโมเดลที่แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของงานที่ศึกษา ซึ่งแต่ละโมเดลมีข้อดีและข้อจำกัดในการวิเคราะห์ข้อมูล ทั้งนี้พบว่างานวิจัยส่วนใหญ่ใช้การวิเคราะห์แบบจำลองสมการโครงสร้าง (Structural Equation Modeling หรือ SEM) และ Path analysis จำนวน 5 งานวิเคราะห์ การวิเคราะห์การถดถอยโลจิสติก (Logistic regression analysis) จำนวน 4 งาน การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple regression analysis) จำนวน 4 งาน การวิเคราะห์การถดถอยเชิงชั้น (Hierarchical regression analysis) จำนวน 3 งาน การวิเคราะห์ข้อมูลถดถอยเชิงเส้น (Linear regression) จำนวน 3 งาน การวิเคราะห์ข้อมูลหลายระดับ (Multilevel analysis) ด้วยเทคนิค HLM จำนวน 2 งาน และการประมาณค่าพารามิเตอร์ด้วยวิธีกำลังสองน้อยที่สุด (Ordinary Least Squares: OLS) จำนวน 2 งาน

2. การเปรียบเทียบกลุ่มตัวแปร

ตัวแปรอิสระ “อิทธิพลของผู้ปกครอง” ซึ่งเป็นตัวแปรที่นำมาวิเคราะห์มีหลายตัวจึงได้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มย่อยเพื่อให้เห็นภาพในการวิเคราะห์ชัดเจนขึ้นดังนี้

- วิเคราะห์กลุ่มที่ 1: “ผู้ปกครองเป็นผู้ประกอบการ” “ผู้ประกอบการอาชีพอิสระ” หรือ “ผู้ปกครองมีธุรกิจส่วนตัว”

ผลการศึกษาส่วนใหญ่พบว่าผู้ปกครองที่เป็นผู้ประกอบการมีอิทธิพลเชิงบวกต่อความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการของบุตรหลาน โดยกลไกที่สำคัญ ได้แก่ การสนับสนุนทางอารมณ์ (Soares et al., 2023) การเป็นแบบอย่างในการทำธุรกิจ (Laspita et al., 2012) และการส่งผ่านทักษะทางอ้อมผ่านการเลี้ยงดู (Falck & Woessmann, 2011) อย่างไรก็ตาม ผลกระทบนี้อาจแตกต่างกันตามปัจจัยด้านเพศ อายุ การศึกษา และลักษณะทางสังคมของบุตรหลาน (Foo et al., 2016; Saraf, 2015) ในแง่ของขนาดของผลกระทบ (Effect size) งานวิจัยของ Sørensen (2007) ที่ศึกษาในเดนมาร์กพบว่าอาชีพอิสระของผู้ปกครองมีความสัมพันธ์สูงสุดกับแนวโน้มที่บุตรหลานจะเป็นผู้ประกอบการ (0.612) ขณะที่งานของ Saraf (2015) ในอินเดียพบค่าผลเชิงลบ (-0.253) ซึ่งอาจสะท้อนถึงข้อจำกัดเชิงโครงสร้างหรือสภาพเศรษฐกิจที่ไม่เอื้อต่อการเป็นผู้ประกอบการ

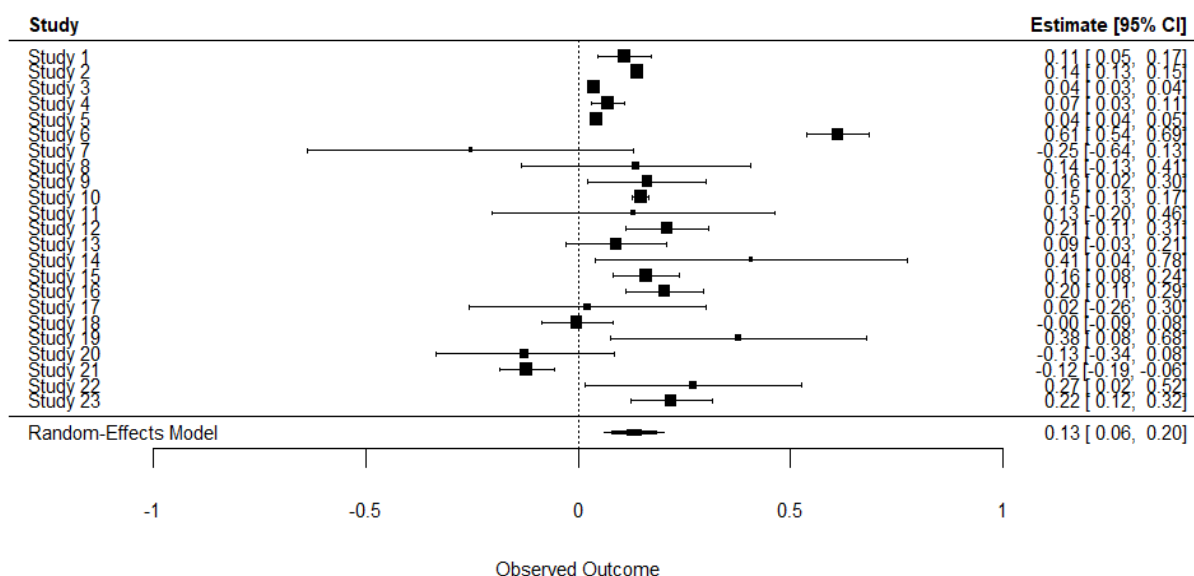
- **วิเคราะห์กลุ่มที่ 2: “ผู้ปกครองเป็นต้นแบบ”**

งานวิจัยในกลุ่มนี้ศึกษาบทบาทของผู้ปกครองที่เป็นต้นแบบ (Parental role model) ต่อความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการของบุตรหลาน โดยพิจารณาจากอิทธิพลของประสบการณ์ การเลี้ยงดู และปัจจัยแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง โดยผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าการมีผู้ปกครองที่เป็นผู้ประกอบการมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความตั้งใจของบุตรหลานในการประกอบธุรกิจ การศึกษาของ Moreno-Gómez et al. (2019) ในโคลอมเบียพบว่าผู้ปกครองที่เป็นผู้ประกอบการมีอิทธิพลในทางบวกต่อความตั้งใจของบุตรหลาน โดยมีค่าอิทธิพลที่ 0.1469 ($p = 0.0001$) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการมีต้นแบบจากผู้ปกครองสามารถกระตุ้นความตั้งใจของบุตรหลานในการเป็นผู้ประกอบการได้ นอกจากนี้ การศึกษาของ Zapkau et al. (2015) ในเยอรมนียืนยันว่าประสบการณ์ของบุตรหลานจากการสัมผัสกับธุรกิจของผู้ปกครองช่วยเสริมสร้างความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการผ่านกลไกของทฤษฎีพฤติกรรมตามแบบแผน (Theory of Planned Behaviour) ของ Ajzen ทั้งนี้การศึกษาของ Dohse & Walter (2010, 2011) ให้ความสำคัญกับบริบทระดับภูมิภาคและปัจจัยแวดล้อมที่ส่งเสริมบทบาทของผู้ปกครองต้นแบบ พบว่าปัจจัยด้านคุณภาพของมหาวิทยาลัย โอกาสในการเข้าถึงแหล่งความรู้ และการลงทุนด้าน R&D มีบทบาทสำคัญในการกำหนดความตั้งใจของบุตรหลาน

- **วิเคราะห์กลุ่มที่ 3: ลักษณะทางประชากรและภูมิหลังครอบครัว**

งานวิจัยในกลุ่มนี้ศึกษาผลกระทบของปัจจัยด้านประชากรและภูมิหลังครอบครัวที่มีต่อความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการของบุตรหลาน โดยพิจารณาจากระดับการศึกษาของผู้ปกครอง อาชีพของผู้ปกครอง ทัศนคติของผู้ปกครอง และความพึงพอใจของผู้ปกครอง ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สามารถกำหนดแนวโน้มของบุตรหลานในการประกอบธุรกิจ การศึกษาหลายชิ้นพบว่าภูมิหลังครอบครัวมีอิทธิพลต่อการสร้างแรงบันดาลใจและทัศนคติของบุตรหลานในการเป็นผู้ประกอบการ โดยการศึกษาของ Altinay et al. (2012) ในสหราชอาณาจักรพบว่าครอบครัว (0.408, $p = 0.03534$) และงานของ Akanbi (2013) ในไนจีเรียพบว่าอาชีพของครอบครัว (0.378, $p = 0.0237$) มีผลเชิงบวกต่อความตั้งใจเป็นผู้ประกอบการของบุตร แต่ในทางกลับกัน งานของ Nguyen (2017) ในเวียดนามพบว่าผู้ปกครองที่ประกอบอาชีพอื่นที่ไม่ใช่ธุรกิจ อาจมีอิทธิพลเชิงลบต่อความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการของบุตรหลาน (-0.126 , $p = 0.011$) นอกจากนี้ ทัศนคติของผู้ปกครองก็เป็นอีกปัจจัยที่มีผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อความตั้งใจของบุตรหลาน โดยงานของ Liu and Zhao (2021) ที่ศึกษาในประเทศจีนพบว่าทัศนคติเชิงลบของผู้ปกครองอาจลดโอกาสที่บุตรหลานจะเลือกเป็นผู้ประกอบการ (-0.121 , $p = 0.001$) ในขณะที่ Criaco et al. (2017) พบว่า สิ่งที่บุตรหลานรับรู้ถึงความสำเร็จของผู้ปกครองในการเป็นผู้ประกอบการ (Perceived parents' performance in entrepreneurship) มีอิทธิพลเชิงบวกและช่วยเสริมแนวโน้มในการเป็นผู้ประกอบการของบุตรหลาน (0.219, $p = 0.0024$)

ภาพที่ 2 Forest Plot แสดงผลของอิทธิพลของผู้ปกครองที่มีต่อความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการ จากการศึกษาการทดลองแบบสุ่ม จำนวน 23 งานวิจัย



ที่มา: วิเคราะห์โดยผู้ศึกษาผ่านโปรแกรม R Studio

3. การวิเคราะห์ขนาดอิทธิพล

การวิเคราะห์อิทธิพลของงานวิจัย 23 เรื่องที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอิทธิพลของผู้ปกครองและความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการของบุตรหลานใช้ Random Effect Regression Model (REM) เพื่อรองรับความแตกต่างของบริบทและระเบียบวิธีวิจัยในแต่ละการศึกษา ผลการวิเคราะห์พบว่าอิทธิพลของผู้ปกครองมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการของบุตรหลานอย่างมีนัยสำคัญ โดยขนาดผลรวม (Pooled effect size) เท่ากับ 0.0234 (SE = 0.0087) ช่วงความเชื่อมั่น 95% (CI) [0.06, 0.20] และค่า $z = 3.6873$ ($p < 0.0001$) บ่งชี้ว่าผลกระทบนี้มีนัยสำคัญ แต่มีความแตกต่างระหว่างงานวิจัยที่นำมาวิเคราะห์ และข้อจำกัดของระเบียบวิธีวิจัยที่แตกต่างกัน เมื่อแยกวิเคราะห์ตามกลุ่มตัวแปรพบว่ากลุ่มลักษณะทางประชากรและภูมิหลังครอบครัว (ระดับการศึกษา อาชีพ ทักษะคิด และความชอบของผู้ปกครอง) มีแนวโน้มให้ผลเชิงลบมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ แสดงว่าปัจจัยเหล่านี้อาจมีอิทธิพลที่ซับซ้อนต่อการกำหนดเส้นทางอาชีพของบุตรหลาน และไม่สามารถสรุปได้โดยตรงอันเนื่องมาจากภูมิหลังครอบครัวประกอบด้วยหลายตัวแปรย่อย ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มที่ 1 (ผู้ปกครองเป็นผู้ประกอบการ) และกลุ่มที่ 2 (ผู้ปกครองเป็นต้นแบบ) ที่แสดงผลกระทบเชิงบวกชัดเจนกว่า การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าอิทธิพลของผู้ปกครองเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการของบุตรหลาน อย่างไรก็ตาม ผลกระทบนี้มีความแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับบริบทของครอบครัว วิธีการเลี้ยงดู และปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการพิจารณาบริบททางสังคมและเศรษฐกิจในการส่งเสริมผู้ประกอบการรุ่นใหม่ การทดสอบ Q สำหรับความไม่เป็นเนื้อเดียวกัน ($Q(df = 22) = 1072.7197$, $p < 0.0001$) ค่า p ที่มีนัยสำคัญบ่งชี้ว่ามีความแตกต่างกันอย่างมากระหว่างการศึกษาต่าง ๆ ซึ่งหมายความว่าการศึกษาต่าง ๆ ไม่มีความเหมือนกันในขนาดผลที่แท้จริง

สรุปและอภิปรายผล

งานศึกษานี้มุ่งสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ระหว่างอิทธิพลของผู้ปกครองต่อความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการ โดยผลการวิเคราะห์ทางสถิติแสดงให้เห็นว่าอิทธิพลของผู้ปกครองส่งผลเชิงบวกต่อความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการของบุตรหลาน โดยมีค่าขนาดผลรวม (Effect size) อยู่ที่ 0.0234 ซึ่งสอดคล้องกับทั้ง 15 งานวิจัยที่นำมา

วิเคราะห์ในการศึกษาที่แสดงผลการวิจัยไปในทิศทางเดียวกันว่าอิทธิพลของผู้ปกครองส่งผลเชิงบวกต่อความต้องการเป็นผู้ประกอบการ (Altinay et al., 2012; Bloemen-Bekx et al., 2019; Criaco et al., 2017; Falck et al., 2010; Farrukh et al., 2017; Geldhof et al., 2014; Heredia-Carroza et al., 2024; Hoffmann et al., 2014; Laspita et al., 2012; Lingappa et al., 2020; Liu & Zhao, 2021; Moreno-Gómez et al., 2019; Palmer et al., 2019; Soares et al., 2023; Zapkau et al., 2015) ในทางกลับกัน มีงานวิจัยที่บ่งชี้ผลเชิงลบของทัศนคติของผู้ปกครองที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ โดยขึ้นอยู่กับอายุ รายได้ ประเภทอาชีพ และองค์ประกอบของครอบครัวที่แตกต่างกัน และงานที่อธิบายถึงวัฒนธรรมตะวันออก เช่น ในประเทศเวียดนาม โดยธุรกิจมักถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จากปู่สู่พ่อ จากพ่อสู่ลูก ดังนั้นจึงมองว่าครอบครัวของนักศึกษาที่เป็นเจ้าของธุรกิจจะส่งผลให้นักศึกษาไม่มีความตั้งใจที่จะตั้งบริษัทใหม่ เพราะพวกเขารู้ว่าธุรกิจของครอบครัวจะได้รับการส่งทอดมาจากพ่อแม่ ทั้งนี้งานวิจัยที่นำมาวิเคราะห์แสดงให้เห็นความหลากหลายของประเทศและภูมิภาคของแหล่งที่มาของงานวิจัย ซึ่งแตกต่างกันทั้งด้านภูมิประเทศ บริบททางความเชื่อ ระบบเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

โดยสรุปแล้ว จากการวิเคราะห์แยกตามกลุ่มย่อยสามกลุ่มทำให้เห็นว่ากลุ่มที่ 1 (ผู้ปกครองเป็นผู้ประกอบการ) และกลุ่มที่ 2 (ผู้ปกครองเป็นต้นแบบ) แสดงผลเชิงบวกต่อความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการ ส่วนกลุ่มที่ 3 (ลักษณะทางประชากรและภูมิหลังครอบครัว) ผลสรุปอาจจะไม่ชัดเจนมากนักเนื่องมาจากภูมิหลังครอบครัวประกอบด้วยหลายตัวแปรย่อย ซึ่งควรมีการศึกษาต่อในลำดับถัดไป

อย่างไรก็ตาม จากการสืบค้นพบว่ามีงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับอิทธิพลของผู้ปกครองแต่ไม่ได้แสดงผลค่าสถิติที่ครบถ้วน ทำให้ไม่สามารถนำข้อมูลทางสถิติมาวิเคราะห์ต่อได้ และงานวิจัยในประเทศไทยเกี่ยวกับสาขาผู้ประกอบการนี้ยังมีจำนวนค่อนข้างน้อย ส่วนงานวิจัยสาขาอื่นในต่างประเทศมีจำนวนมาก และนิยมนำปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพ่อแม่หรือผู้ปกครองมาเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยโดยจะใช้เป็นตัวแปรร่วมกับตัวแปรด้านอื่น ๆ เช่น ทฤษฎีทางด้านพฤติกรรม ทัศนคติต่อการเป็นผู้ประกอบการ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะที่ได้จากงานวิจัย

1. จากการศึกษาพบว่าผู้ปกครองที่เป็นผู้ประกอบการมีอิทธิพลเชิงบวกต่อความตั้งใจของบุตรหลานในการประกอบธุรกิจ (Moriano et al., 2012; Zapkau et al., 2015) โดยเฉพาะในกรณีที่บุตรหลานได้รับการสนับสนุนจากผู้ปกครองในรูปแบบของการพูดให้กำลังใจ (Verbal encouragement) ความช่วยเหลือจากผู้ปกครอง (Instrumental assistance) และ การเป็นแบบอย่างด้านอาชีพ (Career modeling) (Soares et al., 2023) ข้อเสนอแนะสำคัญ คือ ทั้งภาครัฐและภาคการศึกษาควรจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองที่เป็นผู้ประกอบการได้แบ่งปันประสบการณ์กับบุตรหลาน เช่น โครงการแนะแนวอาชีพโดยผู้ปกครอง หรือการสร้างเครือข่ายผู้ปกครองที่เป็นผู้ประกอบการเพื่อเป็นที่ปรึกษาให้กับเยาวชน การศึกษาของ Dohse & Walter (2010, 2011) ยังยืนยันว่าการที่บุตรหลานได้สัมผัสกับสภาพแวดล้อมของธุรกิจตั้งแต่อายุยังน้อยสามารถส่งเสริมให้เกิดความมั่นใจและแนวโน้มการเป็นผู้ประกอบการได้ ดังนั้นการสร้างระบบสนับสนุนที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการแนะแนวและถ่ายทอดประสบการณ์จะช่วยเพิ่มโอกาสที่เยาวชนจะเลือกเส้นทางผู้ประกอบการมากขึ้น

2. จากการศึกษาพบว่าแม้การศึกษาหลายชิ้นจะชี้ให้เห็นว่าภูมิหลังของครอบครัวสามารถมีอิทธิพลต่อการเป็นผู้ประกอบการของบุตรหลาน (Palmer et al., 2019; Farrukh et al., 2017) แต่ก็พบว่าระดับการศึกษาของผู้ปกครองอาจมีผลกระทบที่ลดทอนความตั้งใจของบุตรหลานในการเป็นผู้ประกอบการได้ (Israr & Saleem, 2018) เนื่องจากผู้ปกครองที่มีการศึกษาสูงอาจมีแนวโน้มสนับสนุนให้บุตรหลานเข้าสู่สายอาชีพที่มีความมั่นคงแทนที่จะเป็นผู้ประกอบการ ดังนั้นข้อเสนอแนะ คือ ควรมีหลักสูตรหรือโปรแกรมฝึกอบรมที่ช่วยให้ผู้ปกครองเข้าใจถึงประโยชน์และโอกาสของอาชีพผู้ประกอบการ รวมถึงช่วยให้บุตรหลานมีโอกาสเรียนรู้ทักษะทางธุรกิจเพื่อให้มีทางเลือกด้านอาชีพมากขึ้น

3. ผลการวิจัยสนับสนุนการบูรณาการเนื้อหาและกิจกรรมที่ส่งเสริมจิตวิญญาณผู้ประกอบการ (Entrepreneurial mindset) ในหลักสูตรการศึกษา โดยเน้นการทำงานร่วมกับผู้ประกอบการในการปลูกฝังทัศนคติเชิงบวกต่อการเป็นผู้ประกอบการ ซึ่งเป็นสำคัญต่อการกำหนดนโยบายด้านการศึกษา อีกทั้งยังเป็นการช่วยส่งเสริมความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษาและครอบครัว

4. ผลการวิจัยมีความสำคัญต่อการกำหนดนโยบายด้านเศรษฐกิจ โดยเน้นย้ำว่าการเริ่มต้นปลูกฝังจิตวิญญาณผู้ประกอบการตั้งแต่เยาว์วัย โดยมีผู้ประกอบการเป็นส่วนสำคัญ จะนำไปสู่การสร้างฐานผู้ประกอบการรุ่นใหม่ที่มีศักยภาพ ซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจในระยะยาว ทั้งนี้การปลูกฝังจิตวิญญาณผู้ประกอบการไม่ได้จำกัดอยู่แค่การเริ่มต้นธุรกิจส่วนตัว แต่ยังส่งเสริมทักษะที่สำคัญในโลกของการทำงาน เช่น ความคิดสร้างสรรค์ การแก้ปัญหา การทำงานเป็นทีม ภาวะผู้นำ เป็นต้น ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาศักยภาพแรงงานโดยรวมของประเทศ นอกจากนี้ ข้อมูลจากงานวิจัยนี้ จะสามารถนำไปใช้ในการออกแบบโครงการสนับสนุนผู้ประกอบการรุ่นใหม่ ที่เน้นการทำงานร่วมกับครอบครัวหรือการให้คำปรึกษาที่คำนึงถึงอิทธิพลของผู้ปกครอง

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาเพิ่มเติมว่าอิทธิพลที่ต่างกัน (อิทธิพลเชิงบวกและอิทธิพลเชิงลบ) ของผู้ประกอบการจะส่งผลแบบใดต่อความตั้งใจในการเป็นผู้ประกอบการของบุตรหลาน

2. งานวิจัยที่นำมาศึกษาในครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพเพิ่มเติม เพื่อทำการศึกษาเชิงลึกในบริบทของอิทธิพลของผู้ปกครองในประเทศไทย เพื่อที่จะทราบวาทะนโยบายหรือการพัฒนาความสัมพันธ์ของผู้ปกครองกับบุตรหลานควรจะสนับสนุนช่วงวัยใด

3. ควรมีการศึกษาในระยะยาวเพื่อศึกษาว่าอิทธิพลของผู้ปกครองส่งผลต่อความสำเร็จในการประกอบอาชีพจริงมากน้อยเพียงใด

4. ควรมีการวิเคราะห์กลุ่มอาชีพเพิ่มเติมนอกเหนือไปจากผู้ประกอบการ เพื่อศึกษาว่าอิทธิพลของผู้ปกครองยังมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการเลือกอาชีพอื่น ๆ ของบุตรหลานหรือไม่

เอกสารอ้างอิง

- Abbasianchavari, A., & Moritz, A. (2020). The impact of role models on entrepreneurial intentions and behavior: a review of the literature. *Management Review Quarterly*, 71(1), 1-40.
<https://doi.org/10.1007/s11301-019-00179-0>
- Akanbi, S. T. (2013). Familial factors, personality traits and self-efficacy as determinants of entrepreneurial intention among vocational based college of education students in Oyo State, Nigeria. *The African Symposium*.
- Altinay, L., Madanoglu, M., Daniele, R., & Lashley, C. (2012). The influence of family tradition and psychological traits on entrepreneurial intention. *International Journal of Hospitality Management*, 31(2), 489-499. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2011.07.007>
- Bloemen-Bekk, M., Voordeckers, W., Remery, C., & Schippers, J. (2019). Following in parental footsteps? The influence of gender and learning experiences on entrepreneurial intentions. *International Small Business Journal: Researching Entrepreneurship*, 37(6), 642-663.
<https://doi.org/10.1177/0266242619838936>



- Borenstein, M., Hedges, L. V., Higgins, J. P., & Rothstein, H. R. (2021). *Introduction to meta-analysis*. John Wiley & sons.
- Bryant, B. K., Zvonkovic, A. M., & Reynolds, P. (2006). Parenting in relation to child and adolescent vocational development. *Journal of Vocational behavior*, 69(1), 149-175.
- Criaco, G., Sieger, P., Wennberg, K., Chirico, F., & Minola, T. (2017). Parents' performance in entrepreneurship as a "double-edged sword" for the intergenerational transmission of entrepreneurship. *Small Business Economics*, 49(4), 841-864. <https://doi.org/10.1007/s11187-017-9854-x>
- Dohse, D., & Walter, S. G. (2010). *The role of entrepreneurship education and regional context in forming entrepreneurial intentions*.
- Dohse, D., & Walter, S. G. (2011). Knowledge context and entrepreneurial intentions among students. *Small Business Economics*, 39(4), 877-895. <https://doi.org/10.1007/s11187-011-9324-9>
- Echebe, I. (2000). *How to choose a career*. Port Harcourt: Emhai Printing and publishing company.
- Falck, O., Heblich, S., & Luedemann, E. (2010). Identity and entrepreneurship: do school peers shape entrepreneurial intentions? *Small Business Economics*, 39(1), 39-59. <https://doi.org/10.1007/s11187-010-9292-5>
- Falck, O., & Woessmann, L. (2011). School competition and students' entrepreneurial intentions: international evidence using historical Catholic roots of private schooling. *Small Business Economics*, 40(2), 459-478. <https://doi.org/10.1007/s11187-011-9390-z>
- Farrukh, M., Khan, A. A., Shahid Khan, M., Ravan Ramzani, S., & Soladoye, B. S. A. (2017). Entrepreneurial intentions: the role of family factors, personality traits and self-efficacy. *World Journal of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, 13(4), 303-317. <https://doi.org/10.1108/wjemsd-03-2017-0018>
- Foo, M.-D., Knockaert, M., Chan, E. T., & Erikson, T. (2016). The individual environment nexus: Impact of promotion focus and the environment on academic scientists' entrepreneurial intentions. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 63(2), 213-222.
- Fragoso, R., Rocha-Junior, W., & Xavier, A. (2019). Determinant factors of entrepreneurial intention among university students in Brazil and Portugal. *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, 32(1), 33-57. <https://doi.org/10.1080/08276331.2018.1551459>
- Geldhof, G. J., Weiner, M., Agans, J. P., Mueller, M. K., & Lerner, R. M. (2014). Understanding entrepreneurial intent in late adolescence: the role of intentional self-regulation and innovation. *J Youth Adolesc*, 43(1), 81-91. <https://doi.org/10.1007/s10964-013-9930-8>
- Herdjiono, I., Puspa, Y. H., Maulany, G., & Aldy, B. E. (2017). The factors affecting entrepreneurship intention. *International Journal of Entrepreneurial Knowledge*, 5(2).
- Heredia-Carroza, J., Chavarria-Ortiz, C., López-Estrada, S., & Zacharewicz, T. (2024). How to enhance the entrepreneurial intentions of the young population in rural areas: An approach from personal values and the socioeconomic environment. *European Research on Management and Business Economics*, 30(3). <https://doi.org/10.1016/j.iedeen.2024.100261>

- Hoffmann, A., Junge, M., & Malchow-Møller, N. (2014). Running in the family: parental role models in entrepreneurship. *Small Business Economics*, 44(1), 79-104. <https://doi.org/10.1007/s11187-014-9586-0>
- Israr, M., & Saleem, M. (2018). Entrepreneurial intentions among university students in Italy. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 8(1). <https://doi.org/10.1186/s40497-018-0107-5>
- Laspita, S., Breugst, N., Heblich, S., & Patzelt, H. (2012). Intergenerational transmission of entrepreneurial intentions. *Journal of Business Venturing*, 27(4), 414-435. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2011.11.006>
- Lent, R. W., Brown, S. D., & Hackett, G. (1994). Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice, and performance. *Journal of Vocational behavior*, 45(1), 79-122.
- Lent, R. W., Brown, S. D., & Hackett, G. (2002). Social cognitive career theory. *Career choice and development*, 4(1), 255-311.
- Lingappa, A. K., Shah, A., & Mathew, A. O. (2020). Academic, Family, and Peer Influence on Entrepreneurial Intention of Engineering Students. *Sage Open*, 10(3). <https://doi.org/10.1177/2158244020933877>
- Liu, X., & Zhao, W. G. W. (2021). Family education? Unpacking parental factors for tourism and hospitality students' entrepreneurial intention. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 29. <https://doi.org/10.1016/j.jhlste.2020.100284>
- Moreno-Gómez, J., Gómez-Araujo, E., & Castillo-De Andreis, R. (2019). Parental role models and entrepreneurial intentions in Colombia. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, 12(3), 413-429. <https://doi.org/10.1108/jeee-04-2019-0048>
- Moriano, J. A., Gorgievski, M., Laguna, M., Stephan, U., & Zarafshani, K. (2012). A Cross-Cultural Approach to Understanding Entrepreneurial Intention. *Journal of Career Development*, 39(2), 162-185. <https://doi.org/10.1177/0894845310384481>
- Neuenschwander, M. P., & Hofmann, J. (2022). Career decision, work adjustment, and person-job fit of adolescents: Moderating effects of parental support. *Journal of Career Development*, 49(1), 76-89.
- Nguyen, T. T. (2017). Impacts of educational factors on entrepreneurship intention of university students. *VNU Journal of Economics and Business*, 33(5E).
- Nguyen, T. T., & Phan, H. T. T. (2024). Entrepreneurship environments and entrepreneurial intention- the role of self efficacy and role model. *International Journal of Engineering Business Management*, 16. <https://doi.org/10.1177/18479790241275925>
- Palmer, C., Fasbender, U., Kraus, S., Birkner, S., & Kailer, N. (2019). A chip off the old block? The role of dominance and parental entrepreneurship for entrepreneurial intention. *Review of Managerial Science*, 15(2), 287-307. <https://doi.org/10.1007/s11846-019-00342-7>
- Saraf, N. (2015). What Determines Entrepreneurial Intention in India? *Journal of Entrepreneurship and Innovation in Emerging Economies*, 1(1), 39-55. <https://doi.org/10.1177/2393957514555255>
- Schröder, E., Schmitt-Rodermund, E., & Arnaud, N. (2011). Career choice intentions of adolescents with a family business background. *Family business review*, 24(4), 305-321.

- Soares, A. N. A. M. J., Melo, F. L. N. B. D., & Sampaio, L. M. B. (2023). Influência do suporte parental na intenção empreendedora de estudantes universitários: evidências empíricas no Brasil. *Cadernos EBAPE.BR*, 21(2). <https://doi.org/10.1590/1679-395120220121>
- Soleimanof, S., Morris, M. H., & Jang, Y. (2021). Following the footsteps that inspire: Parental passion, family communication, and children's entrepreneurial attitudes. *Journal of Business Research*, 128, 450-461. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.02.018>
- Sørensen, J. B. (2007). Closure and exposure: Mechanisms in the intergenerational transmission of self-employment. *The sociology of entrepreneurship* (pp. 83-124). Emerald Group Publishing Limited.
- Urbano, D., & Aparicio, S. (2016). Entrepreneurship capital types and economic growth: International evidence. *Technological forecasting and social change*, 102, 34-44.
- Viechtbauer, W. (2010). Conducting meta-analyses in R with the metafor package. *Journal of statistical software*, 36(3), 1-48.
- Vladasel, T., Lindquist, M. J., Sol, J., & van Praag, M. (2021). On the origins of entrepreneurship: Evidence from sibling correlations. *Journal of Business Venturing*, 36(5). <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2020.106017>
- Zapkau, F. B., Schwens, C., Steinmetz, H., & Kabst, R. (2015). Disentangling the effect of prior entrepreneurial exposure on entrepreneurial intention. *Journal of Business Research*, 68(3), 639-653. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2014.08.007>



ปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนไทย: ข้อค้นพบจาก โครงการประเมินสมรรถนะนักเรียนตามมาตรฐานสากล (PISA) ปี ค.ศ. 2022¹

(Factors Affecting the Digital Literacy of Thai Students: Findings from PISA 2022)

โดย

ณัฐนันท์ มุขมา^{2*} และปัทพร สุคนธมาน³

Nattanan Mukma^{4*} and Pataporn Sukontamarn⁵

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัล การใช้งานเทคโนโลยีดิจิทัล และความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนที่มีอายุ 15 ปี: กรณีศึกษาเปรียบเทียบประเทศไทย สิงคโปร์ บรูไนดารุสซาลาม และมาเลเซีย” หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประชากรศาสตร์ วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² นิสิตหลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต, วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ รองศาสตราจารย์, วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴ Ph.D. (candidate), College of Population Studies, Chulalongkorn University

⁵ Associate Professor, College of Population Studies, Chulalongkorn University

* Corresponding author: E-mail address: Nattanan.mnt@gmail.com

บทคัดย่อ

ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580) ได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพประชากรทุกช่วงวัย สำหรับการพัฒนาประชากรวัยเรียน การส่งเสริมให้มีความฉลาดรู้ทางดิจิทัลเป็นสิ่งสำคัญยิ่งทั้งต่อการเรียน การทำงาน ในอนาคต หรือแม้แต่การดำเนินชีวิต และถึงแม้ว่าประชากรกลุ่มนี้จะเป็น “ดิจิทัลเนทีฟ (Digital natives)” ซึ่งเกิดและเติบโต มาพร้อมกับเทคโนโลยี แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าประชากรกลุ่มนี้จะมีทักษะในเรื่องนี้อย่างเพียงพอ การศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนไทยอายุ 15 ปี โดยครอบคลุมปัจจัยทางด้าน ประชากร เศรษฐกิจ และสังคม ปัจจัยด้านครอบครัว ปัจจัยด้านคุณลักษณะภายในบุคคล รวมถึงปัจจัยด้านสถานศึกษา ตลอดจนการเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลทั้งจากที่บ้านและที่โรงเรียน การศึกษาครั้งนี้ทำการศึกษาโดยใช้ข้อมูลการสำรวจในระดับ นานาชาติ จากโครงการประเมินสมรรถนะนักเรียนตามมาตรฐานสากล (Programme for International Student Assessment) ขององค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organisation for Economic Co-operation and Development) ในปี ค.ศ. 2022 โดยกลุ่มตัวอย่างของการศึกษาครั้งนี้ คือ นักเรียนไทยอายุ 15 ปี ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 5,041 ราย ในส่วนของการวิเคราะห์ใช้การวิเคราะห์การถดถอยเชิงพหุ (Multiple regression analysis) ผลการศึกษา ชี้ให้เห็นว่า สถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว การสนับสนุนจากครอบครัว และความรู้ เป็นปัจจัยที่ส่งผล ในทางบวกต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนไทยอายุ 15 ปี นอกจากนี้ยังพบว่า เพศ ประเภทของโรงเรียน และขนาดของ โรงเรียนเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

คำสำคัญ: ความฉลาดรู้ทางดิจิทัล, โครงการประเมินสมรรถนะนักเรียนตามมาตรฐานสากล, นักเรียนไทย, ประชากรวัยเรียน



Abstract

Thailand's 20-Year National Strategy (2018-2037) emphasizes the importance of improving the quality of the population across all age groups. For the school-age population, boosting their digital literacy is important for learning, future employment, and everyday life. Even though they are considered “digital natives,” growing up with technology does not ensure that they are digitally literate. This study aims to investigate the factors affecting the digital literacy of Thai students aged 15, including demographic and socio-economic factors, family factors, personal characteristics, school factors, and access to digital technology at home and school. The study analyzed data from the Programme for International Student Assessment (PISA), an international survey conducted by the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) in 2022. A sample of 5,041 15-year-old students from Thailand participated in this study. Multiple regression analysis was applied to examine the factors that affected students' digital literacy. The results of this study indicated that family socioeconomic status, family support, and curiosity positively influence the digital literacy of 15-year-old Thai students. In addition, the study found that gender, school type, and school size were statistically significant factors affecting students' digital literacy.

Keywords: Digital Literacy, PISA, Thai Students, School-aged Population

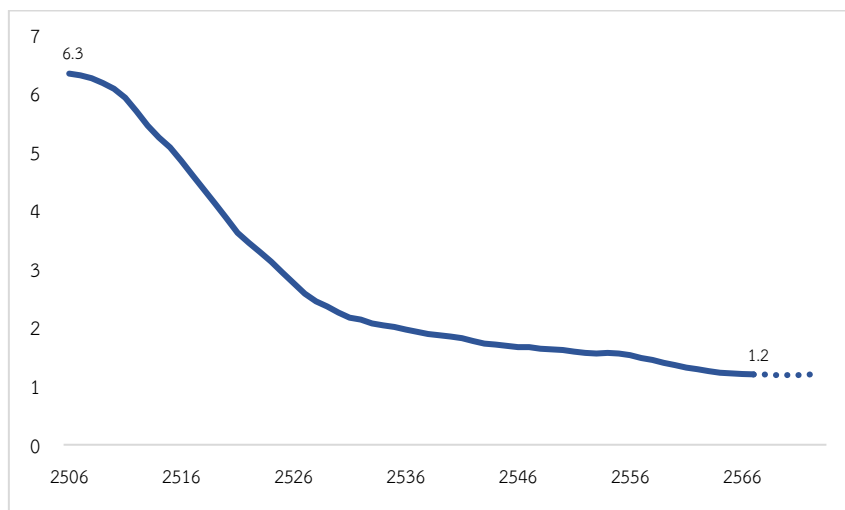
ปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนไทย: ข้อค้นพบจาก โครงการประเมินสมรรถนะนักเรียนตามมาตรฐานสากล (PISA) ปี ค.ศ. 2022

(Factors Affecting the Digital Literacy of Thai Students: Findings from PISA 2022)

บทนำ

ความสำเร็จของนโยบายประชากรจากการดำเนินโครงการวางแผนครอบครัวแห่งชาติ พ.ศ. 2513 ส่งผลให้อัตราเจริญพันธุ์ของประเทศจากที่เคยสูงแตะระดับ 6.0 ได้ลดลงอย่างต่อเนื่อง จนต่ำกว่าระดับทดแทนในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2536 โดยในปัจจุบันอัตราเจริญพันธุ์ของประเทศลดต่ำลงจนเหลือเพียงแค่ 1.2 (United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2024) ซึ่งถือว่าอยู่ในระดับที่ต่ำมาก (Ultra-low fertility) นั้นแสดงว่าสตรีวัยเจริญพันธุ์ในปัจจุบันมีบุตรโดยเฉลี่ยประมาณ 1 คนเท่านั้น และจากภาวะเจริญพันธุ์ที่ลดลงอย่างต่อเนื่องเป็นผลให้ในปี พ.ศ. 2567 ประเทศไทยมีเด็กเกิดใหม่ต่ำกว่า 5 แสนคน (สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2567) และจากการคาดการณ์ของ United Nations Department of Economic and Social Affairs (2024) ได้ชี้ให้เห็นว่าในอีกไม่เกิน 5 ปี ข้างหน้า ประเทศไทยจะมีประชากรวัยเด็กไม่ถึง 10 ล้านคน สถานการณ์ดังกล่าวที่เกิดขึ้นนี้อาจส่งผลให้ประเทศไทยอาจต้องเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนแรงงานในอนาคต ซึ่งจะกระทบโดยตรงต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ และถึงแม้ว่าตลอดหลายปีที่ผ่านมาปัญหาเด็กเกิดน้อยจะได้รับการพูดถึงเป็นอย่างมาก รวมถึงภาครัฐเองก็ได้มีความพยายามในการผลักดันให้การส่งเสริมการมีบุตรเป็นวาระแห่งชาติ (กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2567) แต่ดูเหมือนว่าการดำเนินการดังกล่าวนั้นไม่อาจทำได้โดยง่าย (นงนุช จินดารัตนาภรณ์ และ ศุทธิดา ขวณวัน, 2563) ดังนั้นการมุ่งความสำคัญไปที่การส่งเสริมการมีบุตรอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ แต่ต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพของประชากรควบคู่ไปด้วย

ภาพที่ 1 อัตราเจริญพันธุ์รวมของประเทศไทยในช่วงปี พ.ศ. 2506 – 2573



ที่มา: United Nations Department of Economic and Social Affairs (2024)

การพัฒนาอย่างก้าวกระโดดของเทคโนโลยี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกิดขึ้นของเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence) หรือ AI ส่งผลให้ตำแหน่งงานที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยี ซึ่งต้องอาศัยทักษะทางดิจิทัลในระดับสูงกำลังเป็นที่ต้องการของตลาดแรงงานและจะเป็นที่ต้องการมากขึ้นในอนาคต อาทิ ผู้เชี่ยวชาญด้านข้อมูลขนาดใหญ่ วิศวกรฟินเทค ผู้เชี่ยวชาญด้าน AI และ Machine Learning นักพัฒนาซอฟต์แวร์และแอปพลิเคชัน ผู้เชี่ยวชาญด้านการบริหารจัดการ

ความมั่นคงปลอดภัย ผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการคลังข้อมูล นักออกแบบ UI/UX ผู้เชี่ยวชาญด้าน Internet of Things (IoT) นักวิเคราะห์ข้อมูล และนักวิทยาศาสตร์ข้อมูล ในขณะที่บางอาชีพกลับเสี่ยงต่อการถูกแทนที่ด้วยเทคโนโลยี อาทิ พนักงานไปรษณีย์ พนักงานธนาคาร เจ้าหน้าที่คลังข้อมูล พนักงานเก็บเงิน และพนักงานจำหน่ายตัว (World Economic Forum, 2025) สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของงานและความต้องการทักษะที่เปลี่ยนแปลงไปในโลกยุคดิจิทัล และเมื่อพิจารณาขีดความสามารถในการแข่งขันด้านทักษะดิจิทัลและเทคโนโลยีของไทย ซึ่งเป็นหนึ่งในตัวชี้วัดในการจัดอันดับขีดความสามารถในการแข่งขันด้านดิจิทัล (World Digital Competitiveness Ranking) โดยสถาบัน IMD (Institute for Management Development) พบว่า ในปี ค.ศ. 2024 ประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ 39 จาก 67 ประเทศ โดยขยับลงมาจากอันดับที่ 36 ในปี ค.ศ. 2023 (Institute for Management Development (IMD), 2024) ผลการจัดอันดับสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการที่จะต้องพัฒนาทักษะดิจิทัลให้กับประชากร เพื่อให้มีทักษะที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานในยุคดิจิทัล และเพื่อยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ

ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 – 2580) ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพประชากรทุกช่วงวัย เนื่องจากทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศ ดังนั้นประเทศจึงจำเป็นต้องมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ มีความรู้และทักษะที่สอดคล้องกับโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยในการพัฒนาประชากรวัยเรียน ซึ่งถือเป็นฟันเฟืองสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศในอนาคต จะต้องส่งเสริมให้มีการพัฒนาทักษะที่สอดคล้องกับศตวรรษที่ 21 (ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561 - 2580), 2561) โดยความฉลาดรู้ทางดิจิทัล หรือ Digital literacy เป็นทักษะที่ประชากรวัยเรียนจะต้องได้รับการพัฒนาเป็นลำดับต้น (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2564) การมีความฉลาดรู้ทางดิจิทัลไม่เพียงแต่ช่วยให้นักเรียนสามารถเข้าถึงแหล่งความรู้ที่มีอยู่อย่างหลากหลายบนโลกออนไลน์ได้เท่านั้น แต่ยังช่วยให้นักเรียนสามารถประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูล และสามารถรับมือกับภัยอันตรายต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นบนโลกออนไลน์ อีกทั้งยังสร้างความได้เปรียบในการเข้าสู่ตลาดแรงงานในอนาคต (ICDL Foundation, 2023, 2024) จึงกล่าวได้ว่า การส่งเสริมให้นักเรียนมีความฉลาดรู้ทางดิจิทัลนั้นถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ทั้งต่อการเรียน การทำงานในอนาคต รวมไปถึงการดำเนินชีวิต และถึงแม้ว่าประชากรกลุ่มนี้จะเกิดและเติบโตมาพร้อมกับเทคโนโลยี หรือที่เรียกว่า “ดิจิทัลเนทีฟ (Digital natives)” แต่นั่นอาจไม่ได้หมายความว่าเด็กจะมีทักษะในเรื่องนี้อย่างเพียงพอ เห็นได้จากผลการสำรวจในโครงการสำรวจความเชื่อมั่นในการใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย พ.ศ. 2565 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ ร่วมกับสำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ ที่ได้ชี้ให้เห็นว่า เยาวชนไทย (อายุ 15 – 21 ปี) ที่ใช้งานอินเทอร์เน็ตกว่าครึ่งหนึ่งมีทักษะในการใช้งานเทคโนโลยีแค่ในระดับพื้นฐานเท่านั้น โดยสามารถใช้ในการติดต่อสื่อสาร และการเข้าถึงบริการภาครัฐ แต่ยังไม่สามารถใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2565) ซึ่งการที่เด็กและเยาวชนมีทักษะทางดิจิทัลไม่เพียงพออาจเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้และเท่าทันกับการจำกัดโอกาสในการทำงานในอนาคต อีกทั้งยังทำให้เด็กและเยาวชนเสี่ยงต่อการตกเป็นเหยื่อของข้อมูลเท็จและการละเมิดข้อมูลส่วนบุคคลได้อีกด้วย (Linkedin, 2024)

ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของการศึกษาในประเด็น “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนไทย: ข้อค้นพบจากโครงการประเมินสมรรถนะนักเรียนตามมาตรฐานสากล (PISA) ปี ค.ศ. 2022” โดยงานวิจัยนี้มุ่งศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนไทยที่มีอายุ 15 ปี ซึ่งเป็นวัยที่อยู่ในช่วงรอยต่อของการเป็นเด็กและการเป็นผู้ใหญ่ ข้อค้นพบจากการศึกษานี้ไม่เพียงแต่จะสะท้อนให้เห็นถึงความพร้อมทางด้านทักษะของเยาวชนไทย ซึ่งจะต้องก้าวขึ้นมาเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศในอนาคตเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่มีผลต่อระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของเยาวชนอีกด้วย ผู้วิจัยเชื่อว่าการศึกษานี้จะสามารถเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายเพื่อยกระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลให้กับเยาวชนไทย เพื่อให้มีความพร้อมสำหรับการเรียนรู้และเติบโตในโลกยุคดิจิทัล ตลอดจนมีความพร้อมในการที่จะเป็นแรงงานคุณภาพเพื่อเตรียมพร้อมเข้าสู่ตลาดแรงงานในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนไทยอายุ 15 ปี ประกอบด้วยปัจจัยทางประชากร เศรษฐกิจและสังคม ปัจจัยด้านครอบครัว ปัจจัยด้านคุณลักษณะภายในบุคคล ปัจจัยด้านสถานศึกษา และการเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัล

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดความฉลาดรู้ทางดิจิทัล

ความฉลาดรู้ทางดิจิทัล (Digital literacy) คือ ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างมั่นใจ ปลอดภัย มีวิจารณญาณ และรับผิดชอบ ทั้งเพื่อการเรียนรู้ การทำงาน การติดต่อสื่อสาร และการมีส่วนร่วมในสังคม (European Commission, 2019; UNESCO, 2021) ทั้งนี้ ต้องอาศัยทั้งทักษะทางปัญญา (Cognitive skills) และทักษะทางเทคนิค (Technical skills) (American Library Association, n.d.) โดยความฉลาดรู้ทางดิจิทัลจะครอบคลุมความสามารถทางดิจิทัล ใน 5 ด้าน ประกอบด้วย 1) การรู้สารสนเทศและข้อมูล (Information and data literacy) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการความสามารถในการค้นหา และประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูลและแหล่งข้อมูล รวมถึงความสามารถในการบริหารจัดการข้อมูล 2) การสื่อสารและการทำงานร่วมกัน (Communication and collaboration) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการความสามารถในการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลในการติดต่อสื่อสาร แบ่งปันข้อมูล และทำงานร่วมกับผู้อื่น 3) การสร้างเนื้อหาดิจิทัล (Digital content creation) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการความสามารถในการสร้างและแก้ไขเนื้อหาดิจิทัล การมีความเข้าใจเรื่องลิขสิทธิ์ รวมถึงความสามารถในการเขียนโปรแกรม 4) ความปลอดภัย (Safety) เกี่ยวข้องกับการความสามารถในการปกป้องอุปกรณ์ ข้อมูลส่วนบุคคลและความเป็นส่วนตัว รวมถึงสามารถปกป้องตนเองจากความเสี่ยงและภัยคุกคามบนโลกออนไลน์ และ 5) การแก้ปัญหา (Problem-solving) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการความสามารถในการแก้ไขปัญหาทางเทคนิค รวมถึงความสามารถในการเลือกใช้เครื่องมือดิจิทัลมาแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม (European Commission, 2019; Eurostat, 2023)

แนวคิดการสนับสนุนทางสังคม

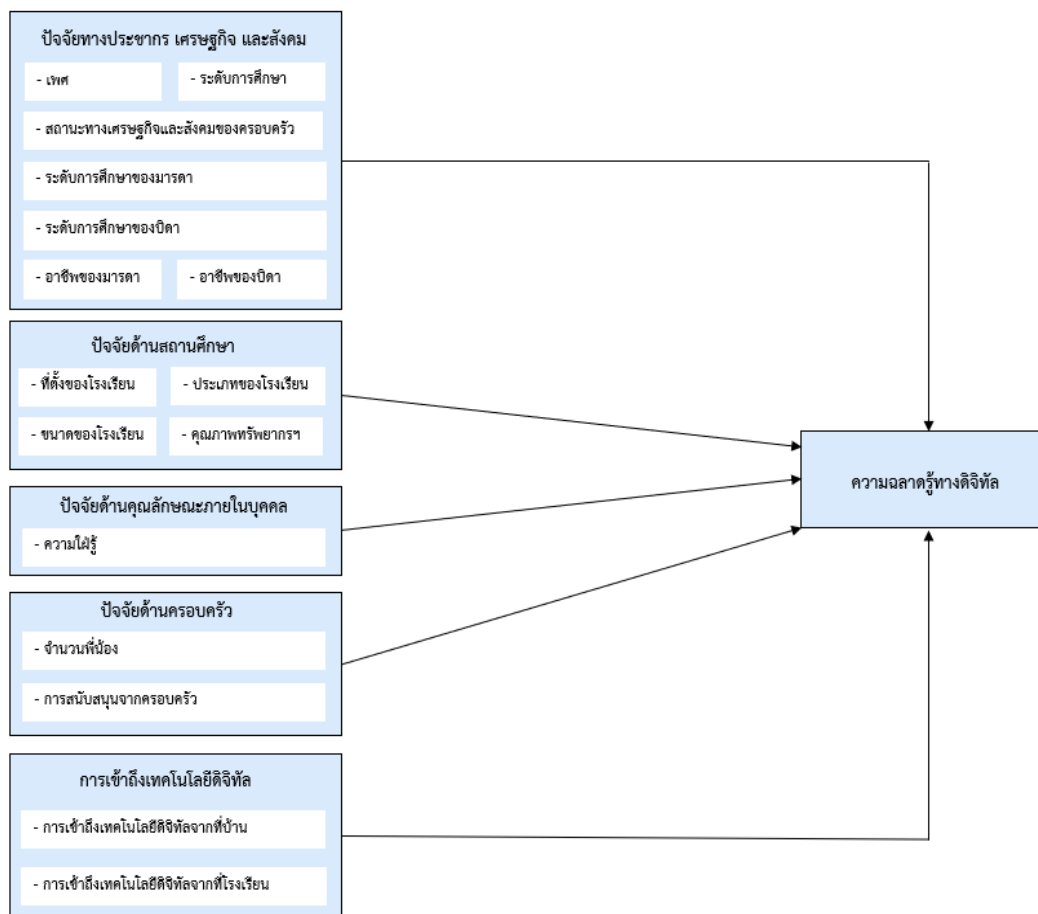
การสนับสนุนทางสังคม (Social support) เป็นข้อมูลที่ทำให้บุคคลเชื่อหรือเกิดความรู้สึกว่าตนได้รับความรัก ความห่วงใย และการดูแลเอาใจใส่ รวมถึงได้รับการให้เกียรติ เห็นคุณค่า และรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายทางสังคม (Cobb, 1976; Ruiz, Prather, & Kauffman, 2013) รวมถึงการได้รับความช่วยเหลือเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายหรือความต้องการเฉพาะ ไม่ว่าจะได้รับการร้องขอหรือไม่ได้ร้องขอ (Vietze, 2011) การสนับสนุนทางสังคมจะช่วยให้บุคคลสามารถรับมือกับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เข้ามา ตลอดจนสามารถรับมือกับปัญหาสุขภาพกายและใจได้ และในขณะเดียวกันก็มีส่วนในการเสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเอง (Self-esteem) ให้กับบุคคล (Canadian Mental Health Association, 2018) การสนับสนุนทางสังคมนั้นมีที่มาจากหลายแหล่ง โดยเยาวชนมักได้รับการสนับสนุนจากผู้ปกครอง ครู เพื่อน และพี่น้อง (Vietze, 2011) ซึ่งครอบครัวถือเป็นแหล่งสนับสนุนทางสังคมที่สำคัญ การสนับสนุนจากครอบครัวไม่เพียงแต่จะช่วยให้เด็กสามารถปรับตัวด้านการเรียนและมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ดีขึ้น รวมถึงมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และมีพฤติกรรมเชิงบวกเท่านั้น (Tomás, Gutiérrez, Pastor, & Sancho, 2020) แต่ยังมีส่วนช่วยลดความเสี่ยงในการเกิดความเครียดจากเทคโนโลยี (Technostress) (Lanzl, 2023) ตลอดจนมีส่วนในการพัฒนาทักษะดิจิทัลของนักเรียน (Sánchez-Antolín, Vilorio, & Labra, 2018)

โดยทั่วไปการสนับสนุนทางสังคมสามารถจำแนกออกได้เป็น 4 รูปแบบ ประกอบด้วย 1) การสนับสนุนด้านอารมณ์ และความรู้สึก (Emotional support) เป็นการสนับสนุนผ่านการมอบความรัก ความห่วงใย การดูแลเอาใจใส่ ความเห็นอกเห็นใจ และการรับฟัง หรือแม้แต่การอยู่เป็นเพื่อนในยามที่ต้องการ ซึ่งการสนับสนุนด้านอารมณ์และความรู้สึกถือเป็นรูปแบบที่สำคัญที่สุดของการสนับสนุนทางสังคม 2) การสนับสนุนด้านข้อมูล (Information support) เป็นการให้คำแนะนำ

การให้คำปรึกษา รวมถึงข้อมูลและข้อเสนอแนะ 3) การสนับสนุนด้านเครื่องมือหรือทรัพยากร (Instrumental support) เป็นการให้ความช่วยเหลือในรูปของสิ่งของ บริการ และทรัพยากร อาทิ เงิน เวลา และการให้ความช่วยเหลือทางกายภาพ และ 4) การสนับสนุนด้านการประเมิน (Appraisal support) เป็นการให้ข้อมูลที่ช่วยให้บุคคลรับรู้ความสามารถของตนเอง อาทิ การให้ข้อเสนอแนะ การให้ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) และการยกย่องชมเชย (Birch, 1998; House, 1981)

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดการวิจัย



ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) ทำการศึกษาโดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิ จากโครงการประเมินสมรรถนะนักเรียนมาตรฐานสากล (Programme for International Student Assessment) หรือ PISA ขององค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organisation for Economic Co-operation and Development: OECD) ปี ค.ศ. 2022 โดยใช้ข้อมูลจากแบบสอบถามสำหรับนักเรียน แบบสอบถามสำหรับโรงเรียน และแบบสอบถามความคุ้นเคยในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของนักเรียน กลุ่มตัวอย่างของการศึกษาค้างนี้คือ นักเรียนไทยที่มีอายุ 15 ปี ซึ่งครอบคลุมนักเรียนที่มีอายุระหว่าง 15 ปี 3 เดือน ถึง 16 ปี 2 เดือน และกำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ขึ้นไป ตามนิยามของทาง OECD (OECD, 2023) ซึ่งได้มาจากการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นสองขั้นตอน (Stratified two-stage sampling) เพื่อเป็นตัวแทนนักเรียนไทยอายุ 15 ปี กว่า 6 แสนคน โดยกำหนดให้โรงเรียนเป็นหน่วยตัวอย่างขั้นแรก และนักเรียนเป็นหน่วยตัวอย่างขั้นที่สอง ทั้งนี้ ในการสุ่มตัวอย่างระดับโรงเรียน ได้มีการ

แบ่งโรงเรียนออกเป็นชั้นภูมิ (Stratum) ตามสังกัดของโรงเรียนและระดับชั้นที่เปิดสอน จากนั้นทำการจัดเรียงรายชื่อโรงเรียนในแต่ละชั้นภูมิตามประเภทของโรงเรียน ภูมิภาค ที่ตั้งของโรงเรียน และประเภทโรงเรียนโดยอิงตามเพศของนักเรียน เพื่อให้ตัวอย่างมีการกระจายและครอบคลุมโรงเรียนที่มีคุณลักษณะต่างกัน จากนั้นทำการสุ่มตัวอย่างโรงเรียนในแต่ละชั้นภูมิ โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเป็นระบบด้วยความน่าจะเป็นได้สัดส่วนกับขนาด (Systematic with probability proportional to size sampling) ทำให้โรงเรียนที่มีนักเรียนที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนดมากมีโอกาสตกเป็นตัวอย่างมากกว่า ต่อมาดำเนินการสุ่มตัวอย่างนักเรียนจากโรงเรียนตัวอย่างโรงเรียนละ 42 คน ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเป็นระบบ (Systematic random sampling) แต่หากโรงเรียนใดมีนักเรียนที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนดน้อยกว่า 42 คน นักเรียนทั้งหมดจะถูกเลือกเป็นตัวอย่าง และในปี ค.ศ. 2022 มีนักเรียนไทยที่เข้าร่วมการประเมินในโครงการ PISA จำนวนทั้งสิ้น 8,495 คน จาก 279 โรงเรียน (OECD, 2024) โดยในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะทำการเลือกเฉพาะนักเรียนที่ตอบแบบสอบถามครบถ้วนสมบูรณ์ทุกข้อคำถามที่ใช้ในการศึกษาเท่านั้น ซึ่งหลังจากที่ได้ทำการตรวจสอบความถูกต้อง ความครบถ้วน และความสอดคล้องของข้อมูลแล้วเสร็จเป็นผลให้ในการศึกษานี้มีจำนวนตัวอย่างทั้งสิ้น 5,041 คน

ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา

ตัวแปรตาม

ตัวแปรตามของการศึกษานี้ คือ ความฉลาดรู้ทางดิจิทัล ซึ่งมาจากดัชนีความสามารถด้านดิจิทัล (Index of self-efficacy in digital competencies) ที่ทาง OECD ได้พัฒนาขึ้น โดยจะอยู่ในรูปของคะแนนมาตรฐาน ที่มีค่าดัชนีเฉลี่ยของประเทศ OECD เท่ากับ 0 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1 ดัชนีดังกล่าวครอบคลุมความฉลาดรู้ทางดิจิทัลใน 5 ด้าน ประกอบด้วย ด้านข้อมูลและสารสนเทศ ด้านการสื่อสารและการทำงานร่วมกัน ด้านการสร้างเนื้อหาดิจิทัล ด้านความปลอดภัยทางดิจิทัล และด้านการแก้ปัญหา

ตัวแปรอิสระ

ในการศึกษานี้มีตัวแปรอิสระจำนวนทั้งสิ้น 16 ตัวแปร โดยแบ่งออกเป็นปัจจัยทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคม ปัจจัยด้านครอบครัว ปัจจัยด้านคุณลักษณะภายในบุคคล ปัจจัยด้านสถานศึกษา และการเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัล โดยมีตัวแปรดังต่อไปนี้

1) **ปัจจัยทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคม** ประกอบด้วย เพศ ระดับการศึกษา สถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว ระดับการศึกษาของมารดา ระดับการศึกษาของบิดา อาชีพของมารดา และอาชีพของบิดา ทั้งนี้ สถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัวจะวัดจากดัชนีสถานะทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (Index of economic, social and cultural status: ESCS) ที่ทาง OECD ได้พัฒนาขึ้น ซึ่งอยู่ในรูปคะแนนมาตรฐาน ที่มีค่าดัชนีเฉลี่ยของประเทศ OECD เท่ากับ 0 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1 ดัชนีนี้สร้างขึ้นจากตัวชี้วัดจำนวน 3 ตัว ได้แก่ สถานภาพการทำงานสูงสุดของผู้ปกครอง ระดับการศึกษาสูงสุดของผู้ปกครอง รวมถึงการมีทรัพย์สินที่บ้าน ซึ่งเป็นตัวแปรแทน (Proxy variable) รายได้ของครอบครัวที่ไม่ได้มีการวัดโดยตรง (OECD, 2024)

2) **ปัจจัยด้านครอบครัว** ประกอบด้วย จำนวนพี่น้อง และการสนับสนุนจากครอบครัว ทั้งนี้ การสนับสนุนจากครอบครัวจะวัดจากดัชนีการสนับสนุนจากครอบครัว (Index of Family Support) ที่ทาง OECD ได้พัฒนาขึ้น ซึ่งอยู่ในรูปคะแนนมาตรฐาน ที่มีค่าดัชนีเฉลี่ยของประเทศ OECD เท่ากับ 0 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1 โดยครอบคลุมการสนับสนุนด้านอารมณ์และจิตใจ ด้านข้อมูลข่าวสาร และด้านการประเมินผล ดัชนีนี้สร้างขึ้นจากข้อคำถามที่สอบถามนักเรียนถึงความรู้สึกในการทำกิจกรรมร่วมกับบิดามารดาหรือสมาชิกในครอบครัว ประกอบด้วย การพูดคุยถึงเรื่องการเรียน การทานอาหารเย็นร่วมกัน การใช้เวลาพูดคุยกัน การพูดคุยถึงความสำคัญของการจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย หรือประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) การพูดคุยถึงปัญหาที่อาจพบเจอที่โรงเรียน การสอบถามถึงความสัมพันธ์กับเพื่อน

ที่โรงเรียน การกระตุ้นให้ทำผลการเรียนได้ดี การให้ความสนใจกับสิ่งที่ได้เรียนรู้จากที่โรงเรียน การพูดคุยถึงแนวทางการศึกษาในอนาคต และการสอบถามถึงสิ่งที่นักเรียนได้ทำในวันนี้

3) **ปัจจัยด้านคุณลักษณะภายในบุคคล** ได้แก่ ความใฝ่รู้ ซึ่งวัดจากดัชนีความใฝ่รู้ (Index of curiosity) ที่ทาง OECD ได้พัฒนาขึ้น ซึ่งอยู่ในรูปคะแนนมาตรฐาน ที่มีค่าดัชนีเฉลี่ยของประเทศ OECD เท่ากับ 0 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1 ดัชนีนี้สร้างขึ้นจากข้อคำถามที่สอบถามนักเรียนถึงพฤติกรรมที่สะท้อนถึงความใฝ่รู้ ประกอบด้วย การมีความสงสัยใคร่รู้เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ชอบการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ชอบที่จะตั้งคำถาม ชอบเรียนรู้การทำงานของสิ่งต่าง ๆ รักการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ในโรงเรียน ชอบตั้งสมมติฐานและทำการทดสอบ และชอบค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมในเรื่องที่สนใจ รวมถึงการมีความสงสัยใคร่รู้มากกว่าคนส่วนใหญ่ที่รู้จัก นอกจากนี้ยังรวมถึงข้อคำถามเชิงลบอย่างการเกิดความรู้สึกอึดอัดเมื่อต้องเรียนรู้เนื้อหาอย่างละเอียด และมองว่าการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ เป็นเรื่องที่น่าเบื่อ

4) **ปัจจัยด้านสถานศึกษา** ประกอบด้วย ประเภทของโรงเรียน ที่ตั้งของโรงเรียน ขนาดของโรงเรียน และคุณภาพของทรัพยากรดิจิทัลที่โรงเรียน

5) **การเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัล** ประกอบด้วย การเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลจากที่บ้าน และการเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลจากที่โรงเรียน

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษานี้ทำการวิเคราะห์โดยใช้สถิติเชิงพรรณนาและสถิติเชิงอนุมาน ซึ่งก่อนการวิเคราะห์ผู้วิจัยจะทำการถ่วงน้ำหนักด้วยค่าถ่วงน้ำหนักสัมพัทธ์ (Normalized weight) เพื่อให้ข้อมูลมีการกระจายตัวเป็นแบบแผนเดียวกับประชากรของประเทศ โดยสถิติเชิงพรรณนาจะถูกนำมาใช้ในการนำเสนอข้อมูลในส่วนของคุณลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง และสำหรับการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนจะทำการวิเคราะห์โดยใช้การวิเคราะห์การถดถอยเชิงพหุ (Multiple regression analysis) เนื่องจากตัวแปรตามของการศึกษาคั้งนี้เป็นตัวแปรเชิงปริมาณ โดยจะทำการวิเคราะห์ด้วยโปรแกรม SPSS version 29.0.2.0

ผลการวิจัย

คุณลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

จากตารางที่ 1 ได้แสดงให้เห็นว่า กลุ่มตัวอย่างมากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 55.39) เป็นนักเรียนหญิง ขณะที่นักเรียนชาย คิดเป็นร้อยละ 44.61 กลุ่มตัวอย่างกว่า 3 ใน 4 เป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยส่วนใหญ่เรียนอยู่ในสายสามัญ (ร้อยละ 63.15) และร้อยละ 16.11 เรียนอยู่ในสายอาชีวศึกษา ขณะที่อีกประมาณร้อยละ 20 เป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และเมื่อพิจารณาจากสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว ซึ่งวัดจากดัชนีสถานะทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม พบว่า ค่าดัชนีเฉลี่ยอยู่ที่ -1.21 ซึ่งชี้ให้เห็นว่า โดยเฉลี่ยกลุ่มตัวอย่างมาจากครอบครัวที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำกว่าเมื่อเทียบกับประเทศสมาชิก OECD จากนั้นเมื่อจำแนกกลุ่มตัวอย่างออกตามระดับการศึกษาและอาชีพของผู้ปกครอง โดยอิงจากเกณฑ์การแบ่งอาชีพตามระดับทักษะขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ⁶

⁶ **ทักษะระดับที่ 1** เป็นอาชีพที่เน้นใช้แรงกายเป็นหลัก หรืออาจมีการใช้เครื่องมือแบบถือด้วยมือ รวมถึงอุปกรณ์ไฟฟ้าเบื้องต้น ประกอบด้วย ผู้ประกอบอาชีพงานพื้นฐาน และทหารยศอื่น ๆ (ที่ไม่ใช่นายทหารชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวน) **ทักษะระดับที่ 2** เป็นอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานด้านต่าง ๆ อาทิ การควบคุมการทำงานของเครื่องจักรและอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ การขับเคลื่อนพาหนะ การบำรุงรักษาและการซ่อมแซม อุปกรณ์ไฟฟ้าและเครื่องจักร การคำนวณและการจัดเก็บข้อมูล **ทักษะระดับที่ 3** เป็นอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานที่ต้องใช้ความรู้ทางเทคนิคและความสามารถเฉพาะด้าน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่เทคนิคและผู้ประกอบวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับด้านต่าง ๆ รวมถึงผู้จัดการโรงแรม ร้านค้า และบริการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และ**ทักษะระดับที่ 4** เป็นอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานที่ต้องมีการแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อนและต้องตัดสินใจบนพื้นฐานของความรู้ ประกอบด้วย ทหารชั้นสัญญาบัตร ผู้บริหารระดับสูง ข้าราชการอาวุโส และผู้บัญญัติกฎหมาย ผู้จัดการด้านการบริหารจัดการและการพาณิชย์ ผู้จัดการด้านการผลิตและการบริการเฉพาะอย่าง รวมถึงผู้ประกอบการวิชาชีพด้านต่าง ๆ

(International Labour Organization, 2023) พบว่า ส่วนใหญ่ผู้ปกครองจบการศึกษาในระดับต่ำกว่าปริญญาตรี และประกอบอาชีพที่ใช้ทักษะระดับที่ 2 อาทิ ทหารชั้นประทวน เสมียน พนักงานบริการและผู้จำหน่ายสินค้า ผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้ และประมง ช่างฝีมือ ผู้ควบคุมเครื่องจักรโรงงาน และผู้ปฏิบัติงานด้านการประกอบ ขณะที่ผู้ปกครองไม่ถึง 1 ใน 4 ที่ประกอบอาชีพที่ใช้ทักษะระดับที่ 3 ขึ้นไป ในด้านคุณลักษณะส่วนบุคคล ซึ่งวัดจากดัชนีความรู้ พบว่า ค่าดัชนีเฉลี่ยอยู่ที่ 0.01 ซึ่งชี้ให้เห็นว่า โดยเฉลี่ยกลุ่มตัวอย่างมีความรู้ในระดับที่ใกล้เคียงกับค่าเฉลี่ยของประเทศ OECD จากนั้นเมื่อพิจารณาปัจจัยด้านครอบครัว พบว่า กลุ่มตัวอย่างกว่าร้อยละ 80 เป็นคนที่มีพี่น้อง และส่วนใหญ่มิมีพี่น้องตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ในด้านการสนับสนุนจากครอบครัว ซึ่งวัดจากดัชนีการสนับสนุนจากครอบครัว พบว่า ค่าดัชนีเฉลี่ยอยู่ที่ -0.24 ซึ่งชี้ให้เห็นว่า โดยเฉลี่ยกลุ่มตัวอย่างได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวน้อยกว่าเมื่อเทียบกับประเทศสมาชิก OECD จากนั้นเมื่อพิจารณาในส่วนของการเข้าถึงด้านสถานศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างมากกว่าร้อยละ 85 เรียนอยู่ในโรงเรียนรัฐบาล และส่วนใหญ่เรียนอยู่ในเมือง โดยกลุ่มตัวอย่างกว่าครึ่งหนึ่งเรียนในโรงเรียนขนาดใหญ่ ขณะที่อีกส่วนหนึ่งเรียนในโรงเรียนขนาดกลาง (ร้อยละ 30.27) และขนาดเล็ก (ร้อยละ 18.10) นอกจากนี้ยังพบว่ากลุ่มตัวอย่างกว่า 3 ใน 4 เรียนในโรงเรียนที่ทรัพยากรดิจิทัลมีคุณภาพต่ำ เห็นได้จากการที่คุณภาพของทรัพยากรดิจิทัลเป็นอุปสรรคต่อการจัดการเรียนการสอน

เมื่อพิจารณาในส่วนของการเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัล ซึ่งในที่นี้หมายถึง การมีเทคโนโลยีดิจิทัลที่นักเรียนสามารถใช้งานได้ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลได้จากที่บ้านและที่โรงเรียน โดยกลุ่มตัวอย่างเกือบร้อยละ 90 ระบุว่า สามารถเข้าถึง 1) คอมพิวเตอร์แบบตั้งโต๊ะหรือคอมพิวเตอร์แบบพกพา 2) สมาร์ทโฟน 3) แท็บเล็ต หรือเครื่องอ่านหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ 4) การเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ต 5) ซอฟต์แวร์ เกมหรือแอปพลิเคชันทางการศึกษา และเครื่องมือเพื่อการเรียนรู้อื่น ๆ และ 6) วิดีโอเกมหรือเกมออนไลน์ ได้จากที่บ้าน และกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 86.72 สามารถเข้าถึง 1) คอมพิวเตอร์แบบตั้งโต๊ะหรือคอมพิวเตอร์แบบพกพา 2) สมาร์ทโฟน 3) แท็บเล็ตหรือเครื่องอ่านหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ 4) การเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ต 5) เว็บไซต์ของโรงเรียน 6) ซอฟต์แวร์ เกมหรือแอปพลิเคชันทางการศึกษา และเครื่องมือเพื่อการเรียนรู้อื่น ๆ และ 7) ระบบบริหารจัดการเพื่อการเรียนรู้หรือแพลตฟอร์มการเรียนรู้ของโรงเรียน ได้จากที่โรงเรียน จากนั้นเมื่อพิจารณาจากระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียน พบว่า ค่าดัชนีเฉลี่ยอยู่ที่ -0.10 ซึ่งชี้ให้เห็นว่า โดยเฉลี่ยกลุ่มตัวอย่างมีระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลต่ำกว่าเมื่อเทียบกับประเทศสมาชิก OECD สะท้อนให้เห็นว่า ในภาพรวมนักเรียนไทยอาจยังมีความฉลาดรู้ทางดิจิทัลไม่เพียงพอ และเมื่อจำแนกความฉลาดรู้ทางดิจิทัลออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับต่ำ (ค่าดัชนี < -1.2353) ระดับปานกลาง (ค่าดัชนี -1.2353 ถึง 0.1550) และระดับสูง (ค่าดัชนี > 0.1551 ขึ้นไป) พบว่า กลุ่มตัวอย่างกว่าร้อยละ 60 มีทักษะในระดับปานกลาง ขณะที่นักเรียนที่มีทักษะในระดับสูงมีประมาณร้อยละ 30

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง

ตัวแปร	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	2,249	44.61
หญิง	2,792	55.39
ระดับการศึกษา		
มัธยมศึกษาตอนต้น	1,046	20.74
มัธยมศึกษาตอนปลาย	3,183	63.15
มัธยมศึกษาตอนปลาย (สายอาชีพศึกษา)	812	16.11
สถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว* (เฉลี่ย -1.21; ต่ำสุด -4.61; สูงสุด 2.52; S.D. = 1.15)		



ตัวแปร	จำนวน	ร้อยละ
ระดับการศึกษาของมารดา		
ต่ำกว่าปริญญาตรี	3,676	72.92
ปริญญาตรี	768	15.23
สูงกว่าปริญญาตรี	597	11.85
ระดับการศึกษาของบิดา		
ต่ำกว่าปริญญาตรี	3,804	75.46
ปริญญาตรี	640	12.70
สูงกว่าปริญญาตรี	597	11.84
อาชีพของมารดา		
ไม่ได้ประกอบอาชีพ	442	8.77
ประกอบอาชีพที่ใช้ทักษะระดับที่ 1	835	16.56
ประกอบอาชีพที่ใช้ทักษะระดับที่ 2	2,792	55.39
ประกอบอาชีพที่ใช้ทักษะระดับที่ 3	362	7.19
ประกอบอาชีพที่ใช้ทักษะระดับที่ 4	610	12.09
อาชีพของบิดา		
ไม่ได้ประกอบอาชีพ	96	1.90
ประกอบอาชีพที่ใช้ทักษะระดับที่ 1	865	17.16
ประกอบอาชีพที่ใช้ทักษะระดับที่ 2	3,125	62.00
ประกอบอาชีพที่ใช้ทักษะระดับที่ 3	334	6.63
ประกอบอาชีพที่ใช้ทักษะระดับที่ 4	621	12.31
จำนวนพี่น้อง		
ไม่มีพี่น้อง	565	11.20
1 คน	1,444	28.65
2 คนขึ้นไป	3,032	60.15
การสนับสนุนจากครอบครัว* (เฉลี่ย -0.24; ต่ำสุด -3.02; สูงสุด 2.00; S.D. = 1.06)		
ความใฝ่รู้* (เฉลี่ย 0.01; ต่ำสุด -4.00; สูงสุด 4.11; S.D. = 0.86)		
ประเภทของโรงเรียน		
โรงเรียนรัฐบาล	4,310	85.49
โรงเรียนเอกชน	731	14.51
ที่ตั้งของโรงเรียน		
เมือง	4,371	86.71
ชนบท	670	13.29
ขนาดของโรงเรียน (จำนวนนักเรียนเฉลี่ย 1,742 คน; ต่ำสุด 41 คน; สูงสุด 6,808 คน; S.D. = 1,200.19)		
ขนาดเล็ก (ไม่เกิน 500 คน)	912	18.10
ขนาดกลาง (นักเรียน 501 – 1,500 คน)	1,526	30.27
ขนาดใหญ่ (นักเรียน 1,501 คนขึ้นไป)	2,603	51.64

ตัวแปร	จำนวน	ร้อยละ
คุณภาพของทรัพยากรดิจิทัลในโรงเรียน		
ไม่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนการสอน	1,135	22.51
เป็นอุปสรรคต่อการเรียนการสอน	3,906	77.49
การเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลจากที่บ้าน (เฉลี่ย 5.73; ต่ำสุด 0.00; สูงสุด 6.00; S.D. = 0.94)		
ไม่มีให้ใช้เมื่ออยู่ที่บ้าน	42	0.84
เข้าถึง 1 ชนิด	48	0.95
เข้าถึง 2 ชนิด	49	0.97
เข้าถึง 3 ชนิด	71	1.4
เข้าถึง 4 ชนิด	114	2.27
เข้าถึง 5 ชนิด	245	4.85
เข้าถึง 6 ชนิด	4,472	88.72
การเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลจากที่โรงเรียน (เฉลี่ย 6.69; ต่ำสุด 0.00; สูงสุด 7.00; S.D. = 1.06)		
ไม่มีให้ใช้เมื่ออยู่ที่โรงเรียน	47	0.93
เข้าถึง 1 ชนิด	28	0.55
เข้าถึง 2 ชนิด	42	0.84
เข้าถึง 3 ชนิด	32	0.64
เข้าถึง 4 ชนิด	59	1.18
เข้าถึง 5 ชนิด	96	1.91
เข้าถึง 6 ชนิด	364	7.23
เข้าถึง 7 ชนิด	4,372	86.72
ความฉลาดรู้ทางดิจิทัล* (เฉลี่ย -0.10; ต่ำสุด -2.63; สูงสุด 1.55; S.D. = 1.04)		
ระดับต่ำ	393	7.80
ระดับปานกลาง	3,027	60.05
ระดับสูง	1,620	32.14

หมายเหตุ: *อยู่ในรูปของคะแนนมาตรฐานที่มีค่าดัชนีเฉลี่ยของประเทศสมาชิก OECD เท่ากับ 0 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียน

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบข้อตกลงเบื้องต้นของการวิเคราะห์การถดถอยเชิงพหุ (แสดงในภาคผนวก) พบว่าตัวแปรอิสระที่ใช้ในการศึกษาไม่มีความสัมพันธ์กันสูง หรือไม่เกิดปัญหา Multicollinearity เนื่องจากค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ได้จากการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระทีละคู่ มีค่าไม่เกิน 0.8 (Kim, 2019) ซึ่งเป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนด จากนั้นจึงได้ทำการตรวจสอบการแจกแจงปกติของค่าความคลาดเคลื่อน และถึงแม้ว่าจากการตรวจสอบจะไม่สามารถบ่งชี้ได้อย่างแน่ชัดว่าความคลาดเคลื่อนมีการแจกแจงแบบปกติ เนื่องจากมีบางจุดที่เบนออกจากเส้นทแยงมุมเล็กน้อย (แสดงดังภาพที่ 3) แต่ด้วยในการศึกษารั้งนี้ตัวอย่างมีขนาดใหญ่ จึงสามารถลดผลกระทบจากการที่ค่าความคลาดเคลื่อนอาจอยู่ในรูปการแจกแจงไม่ปกติได้ ในขณะที่ผลการวิเคราะห์จะยังคงมีความน่าเชื่อถือ (Wooldridge, 2013) จากนั้นเมื่อทำการตรวจสอบข้อกำหนดที่ว่า ความแปรปรวนของค่าความคลาดเคลื่อนจะต้องคงที่ (Homoscedasticity) ด้วยสถิติทดสอบ Breusch-Pagan กลับพบว่าความแปรปรวนของค่าความคลาดเคลื่อนมีลักษณะไม่คงที่ หรือเกิดปัญหา Heteroscedasticity (แสดงดังตารางที่ 3) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเลือกใช้ค่าความคลาดเคลื่อนที่มีความแกร่ง (Robust Standard

Error) เพื่อจัดการกับปัญหาดังกล่าว (Chen, Ender, Mitchell, & Wells, 2003; Wooldridge, 2013) เป็นผลให้ในการวิเคราะห์หาปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนไทยสามารถวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางสถิติข้างต้นได้

จากการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนไทย พบว่า ปัจจัยทางประชากร เศรษฐกิจและสังคม ประกอบด้วย เพศ และสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว รวมถึงปัจจัยด้านครอบครัว ได้แก่ การสนับสนุนจากครอบครัว ปัจจัยด้านคุณลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ ความใฝ่รู้ และปัจจัยด้านสถานศึกษา ประกอบด้วย ประเภทของโรงเรียน และขนาดของโรงเรียน เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า นักเรียนชายจะมีระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลต่ำกว่านักเรียนหญิง 0.163 หน่วย นอกจากนี้ยังพบว่า สถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัวมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันกับระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียน กล่าวคือ ยิ่งนักเรียนมาจากครอบครัวที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูงเท่าใดก็จะมีระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลสูงขึ้นตามไปด้วย โดยค่าดัชนีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่เพิ่มขึ้นทุก ๆ 1 หน่วย จะส่งผลให้นักเรียนมีระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลเพิ่มขึ้น 0.087 หน่วย เช่นเดียวกับการสนับสนุนจากครอบครัว โดยค่าดัชนีการสนับสนุนจากครอบครัวที่เพิ่มขึ้นทุก ๆ 1 หน่วย จะส่งผลให้นักเรียนมีระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลเพิ่มขึ้น 0.192 หน่วย ในด้านคุณลักษณะส่วนบุคคล พบว่า ความใฝ่รู้เป็นปัจจัยที่ส่งผลในเชิงบวกต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียน โดยค่าดัชนีความใฝ่รู้ที่เพิ่มขึ้นทุก ๆ 1 หน่วย จะส่งผลให้นักเรียนมีระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลเพิ่มขึ้น 0.160 หน่วย ในส่วนของปัจจัยด้านสถานศึกษา พบว่า นักเรียนที่เรียนในโรงเรียนรัฐบาลจะมีระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลสูงกว่านักเรียนที่เรียนในโรงเรียนเอกชน 0.097 หน่วย และนักเรียนที่เรียนในโรงเรียนขนาดใหญ่จะมีระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลสูงกว่านักเรียนที่เรียนในโรงเรียนขนาดเล็ก 0.107 หน่วย ขณะที่นักเรียนที่เรียนในโรงเรียนขนาดกลางและขนาดเล็กระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์ปัจจัยส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียน

ตัวแปร	B	Robust S.E.
ปัจจัยทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคม		
เพศชาย (กลุ่มอ้างอิง: เพศหญิง)	-0.163**	0.030
ระดับการศึกษา (กลุ่มอ้างอิง: มัธยมศึกษาตอนต้น)		
มัธยมศึกษาตอนปลาย	0.028	0.040
มัธยมศึกษาตอนปลาย (สายอาชีวศึกษา)	-0.036	0.053
สถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว	0.087**	0.022
ระดับการศึกษาของมารดา (กลุ่มอ้างอิง: ต่ำกว่าปริญญาตรี)		
ปริญญาตรี	0.080	0.056
สูงกว่าปริญญาตรี	-0.042	0.061
ระดับการศึกษาของบิดา (กลุ่มอ้างอิง: ต่ำกว่าปริญญาตรี)		
ปริญญาตรี	-0.077	0.057
สูงกว่าปริญญาตรี	-0.014	0.059
อาชีพของมารดา (กลุ่มอ้างอิง: ไม่ได้ประกอบอาชีพ)		
ประกอบอาชีพที่ใช้ทักษะระดับที่ 1	0.035	0.064
ประกอบอาชีพที่ใช้ทักษะระดับที่ 2	-0.035	0.054
ประกอบอาชีพที่ใช้ทักษะระดับที่ 3	0.026	0.077
ประกอบอาชีพที่ใช้ทักษะระดับที่ 4	-0.077	0.070



ตัวแปร	B	Robust S.E.
อาชีพของบิดา (กลุ่มอ้างอิง: ไม่ได้ประกอบอาชีพ)		
ประกอบอาชีพที่ใช้ทักษะระดับที่ 1	0.130	0.098
ประกอบอาชีพที่ใช้ทักษะระดับที่ 2	0.127	0.094
ประกอบอาชีพที่ใช้ทักษะระดับที่ 3	0.119	0.109
ประกอบอาชีพที่ใช้ทักษะระดับที่ 4	0.065	0.105
ปัจจัยด้านครอบครัว		
จำนวนพี่น้อง (กลุ่มอ้างอิง: ไม่มีพี่น้อง)		
1 คน	-0.035	0.052
2 คนขึ้นไป	-0.034	0.049
การสนับสนุนจากครอบครัว	0.192**	0.016
ปัจจัยด้านคุณลักษณะส่วนบุคคล		
ความใฝ่รู้	0.160**	0.019
ปัจจัยด้านสถานศึกษา		
ประเภทของโรงเรียน (กลุ่มอ้างอิง: โรงเรียนเอกชน)	0.097*	0.042
ที่ตั้งของโรงเรียน (กลุ่มอ้างอิง: ชนบท)	-0.096	0.053
ขนาดของโรงเรียน (กลุ่มอ้างอิง: ขนาดเล็ก)		
ขนาดกลาง	-0.003	0.047
ขนาดใหญ่	0.107*	0.049
คุณภาพของทรัพยากรดิจิทัลที่โรงเรียน (กลุ่มอ้างอิง: ไม่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนการสอน)	-0.061	0.037
การเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัล		
การเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลจากที่บ้าน	0.006	0.019
การเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลจากที่โรงเรียน	0.004	0.018
Constant	-0.015	0.177
F = 19.003**, Adjusted R ² = 0.092		

หมายเหตุ : *มีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05, **มีนัยสำคัญที่ระดับ 0.01

สรุปและอภิปรายผล

ผลการศึกษาได้ชี้ให้เห็นว่า ในภาพรวมนักเรียนไทยมีระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลต่ำกว่านักเรียนจากประเทศสมาชิก OECD และเมื่อทำการศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนไทย พบว่า ปัจจัยทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคม ปัจจัยด้านครอบครัว ปัจจัยด้านคุณลักษณะส่วนบุคคล และปัจจัยด้านสถานศึกษา สัมพันธ์กับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียน ขณะที่การเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) **ปัจจัยทางประชากร เศรษฐกิจและสังคม:** เพศ และสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียน จากการศึกษาพบว่า นักเรียนหญิงมีความฉลาดรู้ทางดิจิทัลสูงกว่านักเรียนชาย ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบจากงานศึกษาของ นงนุช จินดารัตนาภรณ์ (2564) ที่ชี้ให้เห็นว่า เยาวชนเพศหญิงมีแนวโน้มที่จะมีทักษะและความสามารถในการใช้อินเทอร์เน็ตมากกว่าเพศชาย รวมถึงงานศึกษาของ Aydin (2021) ที่พบว่า

นักเรียนหญิงชาวซีลีและเกาหลีใต้จะมีทักษะการรู้คอมพิวเตอร์และสารสนเทศมากกว่านักเรียนชาย ขณะที่สวนทางกับข้อค้นพบจากงานศึกษาของ Tobishima (2020) ที่ชี้ให้เห็นว่านักเรียนชายชาวญี่ปุ่นจะมีความฉลาดรู้ทางดิจิทัลสูงเกินกว่านักเรียนหญิง นอกจากนี้ยังพบว่า สถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียน ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบจากการทบทวนวรรณกรรมที่ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัวกับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียน อาทิ งานศึกษาของ Tran et al. (2020) ที่ได้ทำการศึกษาให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในประเทศเวียดนาม และ Azzahra and Badruddin (2024) ที่ได้ทำการศึกษาในกลุ่มนักเรียนอาชีวศึกษาในประเทศอินโดนีเซีย รวมถึงงานศึกษาของ Jara et al. (2015) ที่ทำการศึกษาให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในประเทศชิลี ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากครอบครัวที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูงย่อมมีความสามารถในการจัดหาทรัพยากรเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ของบุตรหลาน รวมถึงมักให้ความสำคัญกับในเรื่องของการพัฒนาทักษะของบุตรหลาน ทำให้นักเรียนที่มาจากครอบครัวที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูงมีโอกาสได้ฝึกฝนและพัฒนาทักษะทางด้านดิจิทัลมากกว่าจึงส่งผลให้มีระดับทักษะที่สูงกว่า ในอีกด้านหนึ่งพบว่า ระดับการศึกษาของนักเรียน รวมถึงระดับการศึกษาและอาชีพของผู้ปกครองไม่มีความสัมพันธ์กับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ทั้งนี้ อาจเป็นผลมาจากในช่วงโควิด-19 ที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเรียนการสอนมาเป็นแบบออนไลน์ ทำให้นักเรียนทุกระดับชั้นมีโอกาสได้ฝึกฝนและพัฒนาทักษะทางดิจิทัล ซึ่งอาจทำให้ทักษะของนักเรียนนั้นใกล้เคียงกันมากขึ้น นอกจากนี้ผลการศึกษายังสะท้อนให้เห็นว่า ทักษะของนักเรียนอาจไม่ได้ขึ้นอยู่กับระดับความรู้ความสามารถของผู้ปกครองเสมอไป ซึ่งนั่นอาจเป็นเพราะในปัจจุบันเด็กสามารถเรียนรู้และพัฒนาทักษะด้วยตนเองได้จากหลายแหล่ง

2) ปัจจัยด้านครอบครัว: การสนับสนุนจากครอบครัว เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียน จากการศึกษาพบว่า การสนับสนุนจากครอบครัวมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียน ดังนั้นการที่นักเรียนได้รับการสนับสนุนจากผู้ปกครองในระดับสูงก็จะส่งผลให้ระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนสูงขึ้นตามไปด้วย ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบจากการทบทวนวรรณกรรมทั้งไทยและต่างประเทศที่บ่งชี้ว่า การสนับสนุนจากผู้ปกครองส่งผลเชิงบวกต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียน เนื่องจากผู้ปกครองมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริม สนับสนุน และถ่ายทอดความรู้ให้แก่บุตรหลาน รวมถึงกระตุ้นให้บุตรหลานเกิดการเรียนรู้ ซึ่งมีส่วนช่วยในการยกระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของบุตรหลาน (Ayalon & Aharoni, 2024; Damayanty & Sofyan, 2023; อริญ ชูกระเดื่อง, 2562) ในอีกด้านหนึ่งพบว่า จำนวนพี่น้องไม่มีความสัมพันธ์กับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียน ซึ่งสวนทางกับข้อค้นพบจากงานศึกษาของ Pala and Basibuyuk (2020) ที่บ่งชี้ว่า จำนวนพี่น้องมีความสัมพันธ์ในทิศทางผกผันกับระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนในประเทศตุรกี

3) ปัจจัยด้านคุณลักษณะส่วนบุคคล: จากการศึกษาพบว่า ความใฝ่รู้มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียน ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบจากงานศึกษาของ Güngören, Erdoğan, Uyanik, and Tolaman (2022) ที่บ่งชี้ว่า ความใฝ่รู้ส่งผลในเชิงบวกต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาในประเทศตุรกี ทั้งนี้ เนื่องมาจากการมีความใฝ่รู้จะเป็นแรงกระตุ้นให้นักเรียนมีการฝึกฝนและพัฒนาทักษะทางดิจิทัล ด้วยเล็งเห็นว่าเป็นทักษะที่สำคัญ

4) ปัจจัยด้านสถานศึกษา: ประเภทของโรงเรียน และขนาดของโรงเรียน เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียน จากการศึกษาพบว่า นักเรียนที่เรียนในโรงเรียนรัฐบาลมีระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลสูงเกินกว่านักเรียนที่เรียนในโรงเรียนเอกชน ซึ่งสวนทางกับข้อค้นพบจากงานศึกษาของต่างประเทศที่ชี้ให้เห็นว่า นักเรียนที่เรียนในโรงเรียนรัฐบาลจะมีทักษะทางดิจิทัลต่ำกว่านักเรียนที่เรียนในโรงเรียนเอกชน อาทิ งานศึกษาของ Bhandari, Jain, and Sahu (2021) ที่ได้ทำการศึกษาให้นักเรียนชาวอินเดีย ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากข้อจำกัดด้านทรัพยากรทำให้นักเรียนไทยที่เรียนในโรงเรียนรัฐบาลอาจต้องดิ้นรนหรือใช้ความพยายามในการศึกษาเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะความสามารถของตนเองมากกว่านักเรียนที่เรียนในโรงเรียนเอกชน ซึ่งความพยายามเหล่านี้อาจเป็นแรงผลักดันให้นักเรียนมีทักษะที่เพิ่มสูงขึ้น นักเรียนที่เรียนในโรงเรียน

ขนาดใหญ่มีระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลสูงกว่านักเรียนที่เรียนในโรงเรียนขนาดเล็ก ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ Wang and Chen (2021) ที่ชี้ให้เห็นว่าขนาดของโรงเรียนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนชาวไต้หวัน ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากโรงเรียนขนาดใหญ่มักจะมีความพร้อมด้านทรัพยากร รวมไปถึงอาจมีการใช้ระบบและแพลตฟอร์มการเรียนรู้ที่ทันสมัย ทำให้นักเรียนมีโอกาสนในการที่จะฝึกฝนและพัฒนาทักษะทางดิจิทัลมากกว่า จึงส่งผลให้นักเรียนที่เรียนในโรงเรียนขนาดใหญ่จะมีทักษะมากกว่านักเรียนที่เรียนในโรงเรียนขนาดเล็ก ในอีกด้านหนึ่งการศึกษานี้พบว่า ที่ตั้งของโรงเรียนไม่มีความสัมพันธ์กับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากในปัจจุบันโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชนบทสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีและอินเทอร์เน็ตได้มากขึ้น ทำให้นักเรียนมีโอกาสนในการพัฒนาทักษะดิจิทัลมากขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่า คุณภาพของทรัพยากรดิจิทัลในโรงเรียนไม่มีความสัมพันธ์กับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนไทย ซึ่งสวนทางกับข้อค้นพบจากงานศึกษาของต่างประเทศ อาทิ งานศึกษาของ Gerick, Eickelmann, and Bos (2017) ที่พบว่า คุณภาพของอุปกรณ์ดิจิทัลมีความสัมพันธ์ทางบวกกับทักษะดิจิทัลของนักเรียนในประเทศเยอรมนี

5) การเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัล: จากการศึกษาพบว่า การเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลจากที่บ้านและที่โรงเรียน ไม่มีความสัมพันธ์กับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สวนทางกับข้อค้นพบจากการทบทวนวรรณกรรมที่บ่งชี้ว่า การเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลมีความสัมพันธ์ทางบวกกับทักษะทางดิจิทัลของนักเรียน (Jara et al., 2015; นงนุช จินดารัตนาภรณ์, 2564) สะท้อนให้เห็นว่าความฉลาดรู้ทางดิจิทัลอาจไม่ได้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการเข้าถึงเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับการนำเทคโนโลยีไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพด้วย เพราะฉะนั้นหากเด็กสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลได้ แต่ไม่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ก็อาจไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาทักษะทางดิจิทัล

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการศึกษาข้างต้นได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของครอบครัว ในฐานะสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทหน้าที่ในการอบรมสั่งสอน เลี้ยงดู และให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ แก่บุตรหลาน ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การสนับสนุนจากครอบครัวจะส่งผลให้เด็กมีระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลที่สูงขึ้น ดังนั้นการมีมาตรการที่เอื้อให้ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับบุตรหลานแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยควรส่งเสริมระบบการทำงานแบบยืดหยุ่น (Flexible working) เพื่อให้ผู้ปกครองได้ใช้เวลาอยู่กับบุตรหลานมากขึ้น รวมทั้งส่งเสริมให้ผู้ปกครองมีการพัฒนาทักษะทางด้านดิจิทัล เพื่อให้สามารถถ่ายทอดและให้คำแนะนำแก่บุตรหลานได้

ในส่วนของการบริหารจัดการควรมีการจัดสรรงบประมาณให้แก่โรงเรียนอย่างเพียงพอสำหรับการจัดหาอุปกรณ์ดิจิทัล อาทิ คอมพิวเตอร์และแท็บเล็ตที่มีคุณภาพ ทันสมัย และเพียงพอกับความต้องการของนักเรียน พร้อมทั้งสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษา รวมถึงสนับสนุนงบประมาณสำหรับการพัฒนาและบำรุงรักษาระบบอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงในโรงเรียน นอกจากนี้ควรมีการจัดโครงการฝึกอบรมหรือจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาความฉลาดรู้ทางดิจิทัลที่ทันสมัย และสามารถตอบสนองต่อความต้องการและความสนใจของผู้เรียน ตลอดจนปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาให้ทันสมัย พร้อมทั้งบรรจุความฉลาดรู้ทางดิจิทัลเข้าไว้ในหลักสูตรการศึกษา

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. เนื่องจากการศึกษานี้ทำการศึกษาในกลุ่มนักเรียนอายุ 15 ปี เท่านั้น จึงอาจมีข้อจำกัดอยู่บ้างในการนำผลการวิจัยไปใช้กับเด็กและเยาวชนไทยในกลุ่มอายุอื่น ดังนั้นเพื่อให้มีความครอบคลุมมากขึ้น ในการศึกษาครั้งต่อไปจึงควรพิจารณาขยายขอบเขตการศึกษาไปยังเด็กและเยาวชนในกลุ่มอายุอื่น ๆ ด้วย

2. แม้ว่าในการศึกษาค้างนี้จะครอบคลุมปัจจัยด้านครอบครัว และสถานศึกษา แต่ยังไม่ได้ทำการศึกษาถึงอิทธิพลของทักษะทางดิจิทัลของผู้ปกครองและครูที่มีต่อระดับความฉลาดรู้ทางดิจิทัลของนักเรียน ดังนั้นหากมีผู้สนใจทำการศึกษาในประเด็นที่ใกล้เคียงกันนี้อาจทำการศึกษาถึงอิทธิพลของปัจจัยดังกล่าวร่วมด้วย

เอกสารอ้างอิง

- American Library Association. (n.d.). Digital Literacy. Retrieved from <https://literacy.ala.org/digital-literacy/>
- Ayalon, A., & Aharony, N. (2024). Digital literacy among junior and high school students in crisis times. *Journal of Librarianship and Information Science*, 0(0). doi:<https://doi.org/10.1177/09610006231219247>
- Aydin, M. (2021). Does the digital divide matter? Factors and conditions that promote ICT literacy. *Telematics and Informatics*, 58, 1-9. doi:<https://doi.org/10.1016/j.tele.2020.101536>
- Azzahra, A. Z., & Badruddin, S. (2024). The Influence of Family Socioeconomic Status on the Level of Digital Literacy Ability of Serua Islamic Vocational School Students. *Sociological and Management Journal Research*, 1(1), 1-9. Retrieved from <https://ejournal.aissrd.org/index.php/smj/article/view/243>
- Bhandari, B., Jain, C., & Sahu, A. K. (2021). Are Secondary Schools Imparting Digital Skills? An Empirical Assessment. *Margin: The Journal of Applied Economic Research*, 15(1), 73-100. doi:<https://doi.org/10.1177/0973801020976607>
- Birch, D. A. (1998). Identifying Sources of Social Support. *Journal of School Health*, 68(4). doi:<https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.1998.tb06335.x>
- Canadian Mental Health Association. (2018). Social support. Retrieved from <https://cmha.ca/brochure/social-support/>
- Chen, X., Ender, P. B., Mitchell, M., & Wells, C. (2003). Regression with Stata. Retrieved from <https://stats.idre.ucla.edu/stat/stata/webbooks/reg/default.htm>
- Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychosomatic Medicine*, 38(5), 300-314. doi:<https://doi.org/10.1097/00006842-197609000-00003>
- Damayanty, P., & Sofyan, H. (2023). Analysis of the Relationship between Facilities, Learning Motivation, and Parental Involvement in Students' Digital Literacy in Junior High School. *International Journal of Multidisciplinary Research and Analysis*, 6(7). doi:<https://doi.org/10.47191/ijmra/v6-i7-67>
- European Commission. (2019). *Key competences for lifelong learning*. Retrieved from <https://data.europa.eu/doi/10.2766/569540>
- Eurostat. (2023). Statistics Explained. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Digital_literacy
- Gerick, J., Eickelmann, B., & Bos, W. (2017). School-level predictors for the use of ICT in schools and students' CIL in international comparison. *Large-scale Assessments in Education*, 5(5). doi:<https://doi.org/10.1186/s40536-017-0037-7>



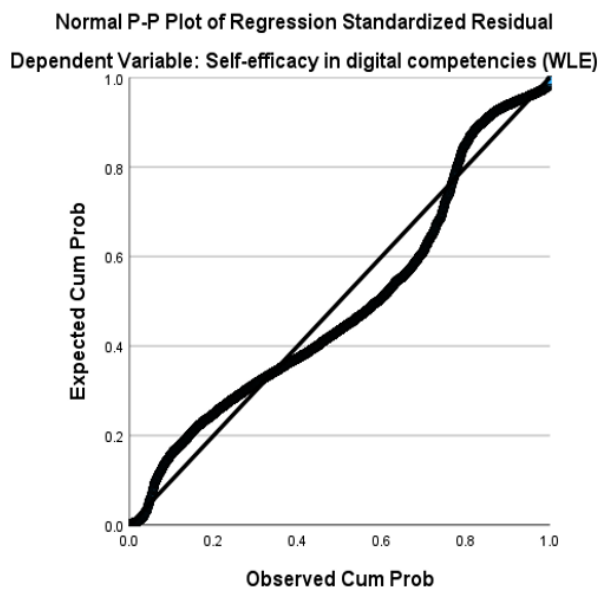
- Güngören, Ö. C., Erdoğan, D. G., Uyanık, G. K., & Tolaman, T. D. (2022). The Relationship Between Cognitive Absorption and Digital Literacy Skills among Secondary School Students. *Participatory Educational Research*, 9(6), 113-129. doi:<https://doi.org/10.17275/per.22.131.9.6>
- House, J. S. (1981). *Work stress and social support*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- ICDL Foundation. (2023). The crucial role of digital literacy in shaping tomorrow's students. Retrieved from <https://icdl.org/the-crucial-role-of-digital-literacy-in-shaping-tomorrows-students/>
- ICDL Foundation. (2024). Why digital literacy is essential for students in the 21st century. Retrieved from <https://icdl.org/empowering-students-with-essential-digital-skills-for-future-success/>
- Institute for Management Development (IMD). (2024). *IMD World Digital Competitiveness Ranking 2024*. Retrieved from Switzerland: <https://imd.widen.net/s/xvhldkrrkw/20241111-wcc-digital-report-2024-wip>
- International Labour Organization. (2023). *The International Standard Classification of Occupation (ISCO-08) companion guide*. Retrieved from <https://www.ilo.org/media/360471/download>
- Jara, I., Claro, M., Hinostroza, J. E., Martin, E. S., Rodriguez, P., Cabello, T., . . . Labbé, C. (2015). Understanding factors related to Chilean students' digital skills: A mixed methods analysis. *Computers & Education*, 88, 387-398. doi:<https://doi.org/10.1016/j.compedu.2015.07.016>
- Kim, J. H. (2019). Multicollinearity and misleading statistical results. *Korean journal of anesthesiology*, 76(2), 558-569. doi:<https://doi.org/10.4097/kja.19087>
- Lanzl, J. (2023). Social Support as Technostress Inhibitor: Even More Important During the COVID-19 Pandemic? *Business & Information Systems Engineering* 65, 329-343. doi:<https://doi.org/10.1007/s12599-023-00799-7>
- Linkedin. (2024). What are the risks of K-12 students lacking digital literacy skills? Retrieved from <https://www.linkedin.com/advice/3/what-risks-k-12-students-lacking-digital-literacy-dt5vf>
- OECD. (2023). *PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education*. Retrieved from Paris: <https://doi.org/10.1787/53f23881-en>
- OECD. (2024). *PISA 2022 Technical Report*. Retrieved from Paris: <https://doi.org/10.1787/01820d6d-en>
- Pala, S. M., & Basibuyuk, A. (2020). The Investigation of Digital Literacy of Fifth Grade Secondary School Students. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 9(3), 897-921. doi:<https://doi.org/10.30703/cije.672882>
- Ruiz, J., Prather, C. C., & Kauffman, E. E. (2013). Social Support. In M. D. Gellman & J. R. Turner (Eds.), *Encyclopedia of Behavioral Medicine*. New York: Springer.
- Sánchez-Antolín, P., Vilorio, C. A., & Labra, J. P. (2018). The role of the family in the development of digital competence
- Analysis of four cases. *Digital Education Review*, 37. doi:<https://doi.org/10.1344/DER.2018.34.44-58>
- Tobishima, S. (2020). Gender and Socioeconomic Differences in Adolescents' Perceived Information and Communication Technology (ICT) Competencies. *Journal of Socio-Informatics*, 13(1), 1-13. doi:https://doi.org/10.14836/jsi.13.1_1



- Tomás, J. M., Gutiérrez, M., Pastor, A. M., & Sancho, P. (2020). Perceived Social Support, School Adaptation and Adolescents' Subjective Well-Being. *Child Indicators Research*, 13, 1597–1617.
doi:<https://doi.org/10.1007/s12187-020-09717-9>
- Tran, T., Ho, M.-T., Pham, T.-H., Nguyen, M.-H., Nguyen, K.-L. P., Vuong, T.-T., . . . Vuong, Q.-H. (2020). How Digital Natives Learn and Thrive in the Digital Age: Evidence from an Emerging Economy. *Sustainability*, 12(9). doi:<https://doi.org/10.3390/su12093819>
- UNESCO. (2021). Digital literacy. Retrieved from <https://uis.unesco.org/en/glossary-term/digital-literacy>
- United Nations Department of Economic and Social Affairs, P. D. (2024). *World Population Prospects 2024*. Retrieved from: <https://population.un.org/wpp/>
- Vietze, D. L. (2011). Social Support. In B. B. Brown & M. J. Prinstein (Eds.), *Encyclopedia of Adolescence* (pp. 341-351): Academic Press.
- Wang, Y., & Chen, I.-H. (2021). A Multilevel Study: Factors Influencing Taiwan Primary School Students' ICT Literacy. *International Journal of Information and Education Technology*, 11(1). Retrieved from <https://doi.org/10.18178/ijiet.2021.11.1.1483>
- Wooldridge, J. M. (2013). *Introductory Econometrics: A modern approach* (5th ed.). Boston, MA: South-Western, Cengage Learning.
- World Economic Forum. (2025). *Future of Jobs Report 2025*. Retrieved from https://reports.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_Report_2025.pdf
- กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข (2567). ทิศทางประเทศไทย : วาระแห่งชาติ การส่งเสริมการมีบุตร. Retrieved from <https://www.facebook.com/watch/?v=1344133652923125&rdid=aF9XXTbxgg88zgxy>
- นงนุช จินดารัตนาภรณ์. (2564). ปัจจัยที่มีผลต่อทักษะและความสามารถในการใช้อินเทอร์เน็ตของวัยรุ่นไทย. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 24(1), 81-100.
- นงนุช จินดารัตนาภรณ์ และ ศุทธิดา ขวณวัน. (2563). ภาวะเจริญพันธุ์ที่ลดลงในประเทศไทยและประเทศในทวีปเอเชีย. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 46(2), 48-85.
- ประกาศ เรื่อง ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561 - 2580). (2561). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 135 ตอนที่ 82 ก. หน้า 1-71
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. (2564). ทักษะที่จำเป็นแห่งอนาคต (*Future Skill*) เพื่อเตรียมการพัฒนาคุณภาพคนไทยทุกช่วงวัย รองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (*Disruption*) ของโลกศตวรรษที่ 21: ผลการศึกษาและแนวทางการส่งเสริม Retrieved from <https://backoffice.onec.go.th/uploads/Book/1895-file.pdf>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2565). การสำรวจความเชื่อมั่นในการใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย พ.ศ. 2565. Retrieved from https://www.nso.go.th/nsoweb/storage/survey_detail/2023/20231221143045_90934.pdf
- สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (2567). สถิติจำนวนการเกิด. Retrieved from <https://stat.bora.dopa.go.th/stat/statnew/statyear/#/TableTemplate/Area/statbirth>
- อรุณ ชูกระเดื่อง. (2562). ปัจจัยเชิงสาเหตุที่ส่งผลต่อการรู้ดิจิทัลของนักเรียนมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 6 ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: การวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้างพหุระดับ. วารสารการวัดผลการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 25(2), 296-312.

ภาคผนวก

ภาพที่ 3 Normal probability plot of the residuals



ตารางที่ 3 ผลการตรวจสอบ Heteroskedasticity

Statistical test	χ^2	P-value
Breusch-Pagan	2,471.276	0.000



ตารางที่ 4 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระ

	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X ₁₆
X ₁	1.000															
X ₂	0.008	1.000														
X ₃	0.058	0.090	1.000													
X ₄	0.095	0.000	0.589	1.000												
X ₅	0.109	-0.005	0.550	0.666	1.000											
X ₆	0.033	-0.004	0.473	0.344	0.247	1.000										
X ₇	0.027	-0.013	0.498	0.274	0.327	0.343	1.000									
X ₈	0.011	-0.055	-0.131	-0.090	-0.076	-0.068	-0.050	1.000								
X ₉	-0.088	0.014	0.112	0.040	0.049	0.045	0.064	-0.037	1.000							
X ₁₀	-0.042	-0.004	0.108	0.046	0.049	0.029	0.071	-0.025	0.189	1.000						
X ₁₁	-0.031	-0.110	-0.075	-0.075	-0.072	-0.037	-0.052	-0.013	-0.013	0.011	1.000					
X ₁₂	-0.050	0.242	0.198	0.094	0.071	0.067	0.095	-0.070	0.023	0.037	-0.018	1.000				
X ₁₃	-0.045	0.263	0.344	0.156	0.156	0.153	0.170	-0.111	0.086	0.059	-0.017	0.479	1.000			
X ₁₄	0.036	-0.052	-0.203	-0.099	-0.099	-0.081	-0.141	0.071	-0.036	-0.071	0.170	-0.064	-0.113	1.000		
X ₁₅	0.001	-0.020	0.046	0.014	0.014	0.020	0.033	0.032	0.017	-0.018	-0.028	-0.007	0.004	-0.031	1.000	
X ₁₆	-0.021	-0.010	-0.001	-0.009	-0.009	0.002	0.043	0.010	0.005	-0.016	0.023	0.032	0.010	0.013	0.609	1.000

หมายเหตุ: X₁ = เพศ, X₂ = ระดับการศึกษา, X₃ = สถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว, X₄ = ระดับการศึกษาของมารดา, X₅ = ระดับการศึกษาของบิดา, X₆ = อาชีพของมารดา, X₇ = อาชีพของบิดา, X₈ = จำนวนพี่น้อง,
X₉ = การสนับสนุนจากครอบครัว, X₁₀ = ความไม่รู้, X₁₁ = ประเภทของโรงเรียน, X₁₂ = ที่ตั้งของโรงเรียน, X₁₃ = ขนาดของโรงเรียน, X₁₄ = คุณภาพของทรัพยากรดิจิทัลในโรงเรียน, X₁₅ = การเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลจากที่บ้าน และ X₁₆ = การเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลจากที่โรงเรียน



วิถีชนากับภาพสะท้อนความมั่นคงทางอาหารของสังคมไทย

(The Way of Life of Rice Farmers and Reflections on the Food Security of Thai Society)

โดย

อัครา ราชชาครอง^{1*} หัสนี ขุนหล้า¹ และฮุสนา บุตรา¹

Anta Ratchamrong^{2*} Hassanee Khunlam² and Husna Buttra²

¹ นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี 94000

² Bachelor of Arts Student in Sociology and Anthropology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus, 94000

* Corresponding author: E-mail address: whysheanata@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของชาวนาท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย ใช้กรณีศึกษาของชาวนาในตำบลคู อำเภอนะนะ จังหวัดสงขลา โดยมุ่งเน้นศึกษาผลกระทบจากการลดลงของพื้นที่ทำนาต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เจาะลึกประชาชนที่ประกอบอาชีพทำนาของหมู่ที่ 3 ตำบลคู จำนวน 10 ครอบครัว ซึ่งคาดว่าพื้นที่ทำนาลดลงจากร้อยละ 80 เหลือร้อยละ 20 และการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพของหน่วยงานราชการในพื้นที่

ผลการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง สะท้อนถึงสภาพการณ์ของชาวนาในพื้นที่ ประกอบกับการรวบรวมข้อมูลจากหน่วยงานราชการในพื้นที่ พบว่าพื้นที่ทำนาในตำบลคูลดลงอย่างมีนัยสำคัญจากร้อยละ 80 เหลือเพียงร้อยละ 40 ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงนี้ได้แก่

ปัจจัยด้านกายภาพ: การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศส่งผลให้เกิดความแปรปรวนของฤดูกาล ปริมาณน้ำฝนไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก และผลผลิตข้าวที่ได้ไม่คุ้มค่ากับต้นทุนที่ลงทุน

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ: การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน มีการถมที่นาเพื่อสร้างโรงงาน ส่งผลให้พื้นที่เพาะปลูกและแหล่งน้ำลดลง ประกอบกับคุณภาพน้ำเสื่อมโทรมจากการปล่อยน้ำเสียจากโรงงาน

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้ชาวนาต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต บางส่วนหันไปประกอบอาชีพอื่น เช่น รับจ้างในโรงงานค้าขาย หรือย้ายถิ่นฐานไปหางานในเมือง ขณะที่ชาวนาบางส่วนยังคงทำนา แต่ต้องพึ่งพาข้าวสารจากภายนอกมากขึ้น ซึ่งสะท้อนถึง **ภาวะคุกคามต่อความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชน**

จากผลการศึกษา งานวิจัยนี้จึงเสนอแนะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเร่งจัดทำแผนยุทธศาสตร์เพื่อรับมือกับวิกฤตการณ์ดังกล่าว โดยอาจมุ่งเน้นการส่งเสริมการอนุรักษ์พื้นที่ทำนา การพัฒนาแหล่งน้ำ การส่งเสริมการทำเกษตรแบบยั่งยืน และการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ลดผลกระทบจากปัจจัยภายนอก และรักษาวิถีชีวิตดั้งเดิมไว้ได้

คำสำคัญ: วิถีชีวิตชาวนา, การทำนา, การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ, การปรับตัวของชาวนา

Abstract

This research aims to study the way of life of rice farmers amidst the changes in Thai society, using the case study of rice farmers in Khu Subdistrict, Chana District, Songkhla Province. It focuses on studying the impact of the reduction of rice farming areas on the food security of the community. This is a qualitative research, collecting data through in-depth interviews with 10 households of rice farmers. It is expected that the rice farming area will decrease from 80 percent to 20 percent and collecting basic information related to their occupation from government agencies in the area.

The results of the study from the sample group reflect the situation of rice farmers in the area. Combined with the data collected from government agencies in the area, it was found that the rice farming area in Khu Subdistrict has significantly decreased from 80% to only 40%. The main factors contributing to this change include:

Physical factors: Climate change has resulted in erratic seasons, insufficient rainfall for cultivation, and rice yields that are not worth the investment costs.

Economic factors: The expansion of the industrial sector in the area has led to changes in land use, with rice fields being filled to build factories, resulting in a decrease in cultivation areas and water sources. In addition, water quality has deteriorated due to the discharge of wastewater from factories.

These changes have forced rice farmers to adapt their way of life. Some have turned to other occupations, such as working in factories, trading, or migrating to cities to find work. While some rice farmers continue to farm, they have to rely more on rice from outside the community, which reflects the **threat to food security at the community level**.

From the results of the study, this research suggests that relevant agencies should accelerate the development of a strategic plan to cope with this crisis. This may focus on promoting the conservation of rice farming areas, developing water sources, promoting sustainable agriculture, and building food security at the community level. This is to enable communities to rely on themselves sustainably, reduce the impact from external factors, and maintain their traditional way of life.

Keywords: Farmer's Way of Life, Rice Farming, Economic Change, Farmer Adjustment

วิถีชีวิตกับภาพสะท้อนความมั่นคงทางอาหารของสังคมไทย

(The Way of Life of Rice Farmers and Reflections on the Food Security of Thai Society)

บทนำ

ประเทศไทย ดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ หล่อหลอมให้สังคมไทยมีรากฐานอยู่บนวิถีชีวิตเกษตรกรรมมาช้านาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำนา ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการผลิตอาหาร สร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับประเทศ และหล่อเลี้ยงผู้คนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวนา ผู้เป็นเสาหลักของเศรษฐกิจฐานราก มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน สร้างความเข้มแข็งให้กับสังคมในระดับท้องถิ่น วิถีชีวิต ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันอย่างลึกซึ้งระหว่างชาวนากับผืนแผ่นดิน

อย่างไรก็ตาม โลกยุคโลกาภิวัตน์ ที่ขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ได้นำมาซึ่งกระแสการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวนาไทยในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงเทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเคลื่อนย้ายแรงงาน และรูปแบบการดำเนินชีวิต สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้ความยั่งยืนของวิถีชีวิตชาวนา และสืบบังคับให้ชาวนาต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด

ตำบลคู อำเภอนะจะ จังหวัดสงขลา เป็นพื้นที่หนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้อย่างชัดเจน แม้จะเป็นตำบลที่อุดมสมบูรณ์ มีพื้นที่ทำนามากถึง 9,422 ไร่ (สำนักงานเกษตรอำเภอนะจะ, 2567) และชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพทำนา แต่ปัจจุบัน พื้นที่นาในตำบลกลับมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง สาเหตุสำคัญเกิดจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน จากพื้นที่ทำนาไปเป็นพื้นที่ประเภทอื่น เช่น พื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่อุตสาหกรรม หรือพื้นที่เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่น ซึ่งให้ผลตอบแทนที่สูงกว่า

การลดลงของพื้นที่ทำนา ย่อมส่งผลกระทบโดยตรงต่อความมั่นคงทางอาหารของคนในชุมชน ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพของอาหาร ความหลากหลายทางชีวภาพ และความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือน นอกจากนี้ ยังส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกี่ยวข้องกับการทำนา ซึ่งอาจสูญหายไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทำนา

จากกรณีศึกษาชาวนาหมู่ที่ 3 ตำบลคู พบว่าการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนในหลายมิติ เช่น การลดลงของผลผลิตข้าว การขาดแคลนแรงงาน การเพิ่มขึ้นของต้นทุนการผลิต และการพึ่งพาอาหารจากภายนอกมากขึ้น ซึ่งเป็นปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน และได้ศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติมจากวรรณกรรมจากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชาวนาและความมั่นคงทางอาหาร พบว่ามีประเด็นที่น่าสนใจหลายประการเกี่ยวกับสถานการณ์และวิถีชีวิตของเกษตรกรไทย โดยสามารถสรุปและสังเคราะห์ได้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมและผลกระทบ:

- การเปลี่ยนแปลงจากนาข้าวเป็นพืชพลังงาน: งานวิจัยของสกุล วงษ์กาฬสินธุ์ และชัคตัตริย์ รัชสวัสดิ์ (2564) ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงพื้นที่นาข้าวไปเป็นไร่อ้อยโรงงานในจังหวัดนครราชสีมา สาเหตุหลักมาจากผลตอบแทนที่สูงกว่า และการสนับสนุนจากภาครัฐ การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและรายได้ของเกษตรกร

- การเปลี่ยนแปลงพื้นที่นาข้าวเนื่องจากปัจจัยแวดล้อม: งานวิจัยของชนัญญา สังวาลย์ (2558) แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนาในชุมชนเจดีย์งาม อำเภอร่อนค้อ จังหวัดสงขลา ที่ไม่สามารถทำนาข้าวได้เนื่องจากปัญหาน้ำทะเลรุกล้ำและปัจจัยด้านการย้ายถิ่นและการศึกษา ทำให้ชาวนาต้องปรับตัวไปทำงานอื่น

2. ความมั่นคงในการดำรงชีวิตของเกษตรกร:

- ความมั่นคงในพื้นที่อุตสาหกรรม: งานวิจัยของจันทร์จิรา ปาลี (2563) พบว่าเกษตรกรในพื้นที่อุตสาหกรรมของประเทศไทยมีความมั่นคงในการดำรงชีวิตในระดับปานกลาง โดยมีความมั่นคงด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย และครอบครัวอยู่ใน

ระดับมาก ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคง ได้แก่ สภาพแวดล้อมภายนอก หลักคิดพื้นฐานในการดำรงอาชีพ ความสามารถในการจัดการการผลิต และการตลาด

- ความมั่นคงทางอาหาร: งานวิจัยของชนัญญา สังวาลย์ (2558) พบว่าระดับความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในชุมชนเจดีย์งามอยู่ในระดับค่อนข้างไม่มั่นคง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่นาข้าว

3. การปรับตัวของเกษตรกร:

- การปรับตัวในช่วงวิกฤตโควิด-19: งานวิจัยของนิธิตา สิริพงศ์ทักษิณ (2564-2565) ศึกษาการปรับตัวของชาวนาไทยในช่วงวิกฤตโควิด-19 พบว่าชาวนาได้ปรับตัวทั้งด้านการผลิตและการตลาด โดยมุ่งลดต้นทุนการผลิต ปรับปรุงการทำนาอินทรีย์ รักษาคุณภาพข้าว และเพิ่มช่องทางขายข้าวออนไลน์ ปัจจัยในการปรับตัวของชาวนา ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนธรรมชาติ และทุนการเงิน

- การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและวิธีการผลิต: งานวิจัยของวรเชษฐ์ รุ่งหล้า (2561) ศึกษาการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและวิธีการผลิตของเกษตรกรในอำเภอลองหาด จังหวัดสระแก้ว ภายหลังการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พบว่าเกษตรกรมีการปรับตัวโดยประกอบอาชีพเสริมมากขึ้น และปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตไปสู่การทำไร่นาสวนผสม หรือการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาใช้

โดยสรุป งานวิจัยเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายที่เกษตรกรไทยกำลังเผชิญ ทั้งจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดและสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง การสนับสนุนจากภาครัฐ การพัฒนาศักยภาพของเกษตรกร และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน จะเป็นปัจจัยสำคัญในการช่วยให้เกษตรกรไทยสามารถรับมือกับความท้าทายเหล่านี้และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของชาวนาทำกลางกระแสนการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย โดยใช้กรณีศึกษาชาวนาในตำบล อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา และมุ่งเน้นศึกษาผลกระทบจากการลดลงของพื้นที่ทำนาต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน เพื่อทำความเข้าใจปัญหา ความท้าทาย และปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตชาวนา รวมถึงการแสวงหาแนวทางในการสร้างความยั่งยืนให้กับวิถีชีวิตชาวนา การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น และการส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของชาวนาทำกลางกระแสนการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยและความมั่นคงทางอาหารของชุมชนกรณีศึกษาของชาวนาในตำบล อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งเน้นการทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับวิถีชีวิต การปรับตัว และผลกระทบจากการลดลงของพื้นที่ทำนาต่อความมั่นคงทางอาหารของชาวนาในตำบล อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา ทำกลางกระแสนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

พื้นที่ศึกษา

งานวิจัยนี้เลือกศึกษา หมู่ที่ 3 ตำบล อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการทำการเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักและเป็นพื้นที่ใกล้ชิดกับโรงงานอุตสาหกรรมมากที่สุดในตำบล โดยมุ่งเน้นศึกษาผลกระทบจากการลดลงของพื้นที่ทำนาต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยนี้ใช้ **การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)** เป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยทำการสัมภาษณ์ชาวนาในหมู่ที่ 3 จำนวน 10 ครัวเรือน การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยมุ่งเน้นไปที่ชาวนาในหมู่ที่ 3 ตำบลคู อำเภोजะนง จังหวัดสงขลา ที่มีประสบการณ์ในการทำนาอย่างยาวนานไม่น้อยกว่า 20 ปี เนื่องจากกลุ่มชาวนาเหล่านี้มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทำนาในชุมชน รวมถึงสามารถสะท้อนถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการลดลงของพื้นที่ทำนาต่อความมั่นคงทางอาหารและวิถีชีวิตของชุมชนได้อย่างชัดเจน ซึ่งข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเหล่านี้จะช่วยให้การศึกษาสามารถเข้าถึงประสบการณ์จริงของชาวนาและทำให้เห็นถึงแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงในภาคเกษตรกรรมของชุมชนในระยะยาว

นอกจากนี้ วิถีชีวิตของชาวนาและวัฒนธรรมการทำนาแบบดั้งเดิมที่กำลังถูกคุกคามจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เนื่องจากชาวนาในรุ่นใหม่จำนวนมากเลือกที่จะไม่สืบทอดอาชีพทำนาและหันไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมหรือภาคบริการแทน ทำให้จำนวนเกษตรกรลดลง รวมถึงผู้ใหญ่วัยชรา เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับวิถีชีวิต การปรับตัว และมุมมองของชาวนาต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ ยังใช้ **การศึกษาเอกสาร (Documentary study)** เพื่อรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ เช่น แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สถิติ และรายงานต่างๆ จากหน่วยงานราชการในพื้นที่

การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกชาวนาในหมู่ที่ 3 ที่มีประสบการณ์ในการทำนา และได้รับผลกระทบจากการลดลงของพื้นที่ทำนา จำนวน 10 ครัวเรือน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และการศึกษาเอกสาร จะถูกนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. **การวิเคราะห์สถานการณ์การทำนา:** วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการทำนาในอดีต ปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคตโดยเฉพาะความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน
2. **การวิเคราะห์เงื่อนไขและปัจจัย:** วิเคราะห์ปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อการลดลงของพื้นที่ทำนา
3. **การวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรค:** วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในการทำนา เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การนำเสนอข้อมูล

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจะถูกนำเสนอในรูปแบบของการบรรยายเชิงวิเคราะห์ โดยเน้นการอธิบาย ตีความ และเชื่อมโยงข้อมูล เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูล จะพิจารณาข้อมูลจำนวนชาวนาที่ขึ้นทะเบียนกับสำนักงานเกษตรอำเภोजะนง ระหว่างปี พ.ศ. 2562 - 2567 เป็นหลัก

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชาวนาและความมั่นคงทางอาหาร พบว่ามีประเด็นที่น่าสนใจหลายประการเกี่ยวกับสถานการณ์และวิถีชีวิตของเกษตรกรไทย โดยสามารถสรุปและสังเคราะห์ได้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมและผลกระทบ:

1.1 การเปลี่ยนแปลงจากนาข้าวเป็นพืชพลังงาน: งานวิจัยของสกุล วงษ์กาฬสินธุ์ และชัคตัตริย์ รัชสวัสดิ์ (2564) ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงพื้นที่นาข้าวไปเป็นไร่อ้อยโรงงานในจังหวัดนครราชสีมา สาเหตุหลักมาจากผลตอบแทนที่สูงกว่า และการสนับสนุนจากภาครัฐ การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและรายได้ของเกษตรกร

1.2 การเปลี่ยนแปลงพื้นที่นาข้าวเนื่องจากปัจจัยแวดล้อม: งานวิจัยของชนัญญา สังวาลย์ (2558) แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนาในชุมชนเจดีย์งาม อำเภอรอนดง จังหวัดสงขลา ที่ไม่สามารถทำนาข้าวได้เนื่องจากปัญหาน้ำทะเลรุกล้ำและปัจจัยด้านการย้ายถิ่นและการศึกษา ทำให้ชาวนาต้องปรับตัวไปทำงานอื่น

2. ความมั่นคงในการดำรงชีวิตของเกษตรกร:

2.1 ความมั่นคงในพื้นที่อุตสาหกรรม: งานวิจัยของจันทร์จิรา ปาลี (2563) พบว่าเกษตรกรในพื้นที่อุตสาหกรรมของประเทศไทยมีความมั่นคงในการดำรงชีวิตในระดับปานกลาง โดยมีความมั่นคงด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย และครอบครัวอยู่ในระดับมาก ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคง ได้แก่ สภาพแวดล้อมภายนอก หลักคิดพื้นฐานในการดำรงอาชีพ ความสามารถในการจัดการการผลิต และการตลาด

2.2 ความมั่นคงทางอาหาร: งานวิจัยของชนัญญา สังวาลย์ (2558) พบว่าระดับความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในชุมชนเจดีย์งามอยู่ในระดับค่อนข้างไม่มั่นคง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่นาข้าว

3. การปรับตัวของเกษตรกร:

3.1 การปรับตัวในช่วงวิกฤตโควิด-19: งานวิจัยของนิธิตา สิริพงศ์ทักษิณ (2564-2565) ศึกษาการปรับตัวของชาวนาไทยในช่วงวิกฤตโควิด-19 พบว่าชาวนาได้ปรับตัวทั้งด้านการผลิตและการตลาด โดยมุ่งลดต้นทุนการผลิต ปรับสู่การทำนาอินทรีย์ รักษาคุณภาพข้าว และเพิ่มช่องทางขายข้าวออนไลน์ ปัจจัยในการปรับตัวของชาวนา ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนธรรมชาติ และทุนการเงิน

3.2 การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและวิถีการผลิต: งานวิจัยของวรเชษฐ์ รุ่งหล้า (2561) ศึกษาการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของเกษตรกรในอำเภอคลองหาด จังหวัดสระแก้ว ภายหลังการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พบว่าเกษตรกรมีการปรับตัวโดยประกอบอาชีพเสริมมากขึ้น และปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตไปสู่การทำไร่สวนผสม หรือการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาใช้

4. ปัจจัยที่มีผลต่อเกษตรกร:

4.1 นโยบายของรัฐ: งานวิจัยของสกุล วงษ์กาฬสินธุ์ และชัคตัตริย์ รัชสวัสดิ์ (2564) ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของนโยบายรัฐในการส่งเสริมพืชพลังงานต่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรม

4.2 สภาพแวดล้อม: งานวิจัยของชนัญญา สังวาลย์ (2558) และจันทร์จิรา ปาลี (2563) แสดงให้เห็นถึงผลกระทบของสภาพแวดล้อม ทั้งทางกายภาพ (เช่น น้ำทะเลรุกล้ำ) และทางสังคม (เช่น ชุมชน สังคม) ต่อวิถีชีวิตและความมั่นคงของเกษตรกร

4.3 เทคโนโลยี: งานวิจัยของวรเชษฐ์ รุ่งหล้า (2561) พบว่าเทคโนโลยีมีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของเกษตรกร

5. ข้อเสนอแนะ:

5.1 การสนับสนุนจากภาครัฐ: งานวิจัยของนิธิตา สิริพงศ์ทักษิณ (2564-2565) เสนอแนะให้ภาครัฐสนับสนุนกลยุธการปรับตัวของชาวนา และบูรณาการการทำงานร่วมกับภาคส่วนต่างๆ เพื่อพัฒนาตลาดข้าว

5.2 การพัฒนาศักยภาพของเกษตรกร: งานวิจัยของจันทร์จิรา ปาลี (2563) เสนอแนะให้หน่วยงานภาครัฐให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพในการพึ่งพาตนเองของเกษตรกร

สรุป งานวิจัยเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายที่เกษตรกรไทยกำลังเผชิญ ทั้งจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดและสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง การสนับสนุนจากภาครัฐ การพัฒนาศักยภาพของเกษตรกร และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน จะเป็นปัจจัยสำคัญในการช่วยให้เกษตรกรไทยสามารถรับมือกับความท้าทายเหล่านี้และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ผลการวิจัย

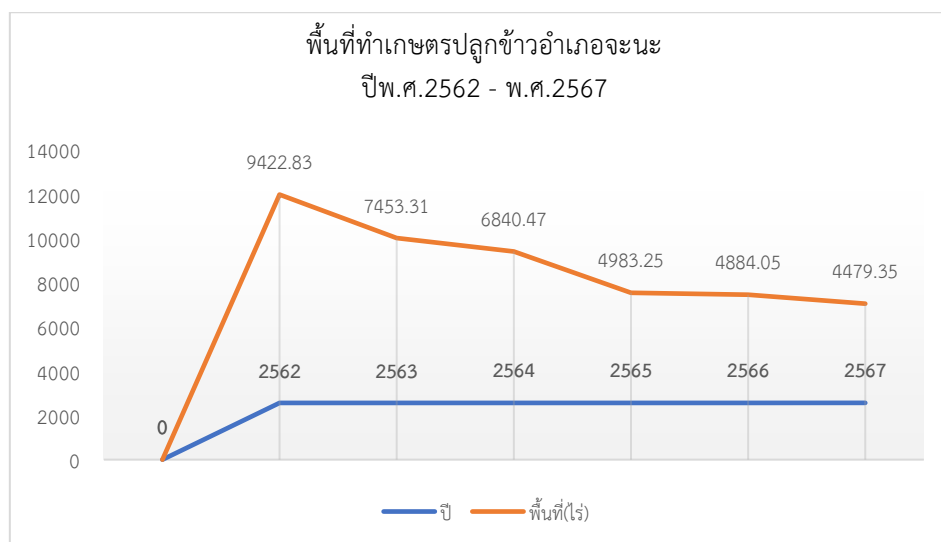
1. สถานการณ์ปัจจุบันของลดลงของพื้นที่ทำนาในชุมชน

จากการศึกษา พบว่าพื้นที่ทำนาในตำบลคู อำเภอนะจะ จังหวัดสงขลา ลดลงอย่างมีนัยสำคัญ จากที่เคยมีพื้นที่นามากถึง 80% ของพื้นที่เกษตรกรรมทั้งหมด ปัจจุบันเหลือเพียง 40% พื้นที่ทำนาลดลงครั้งต่อครั้ง โดยสาเหตุสำคัญเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ ส่งผลให้ชาวนาในหมู่ที่ 3 ของตำบลคูต้องปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

ในอดีตพื้นที่ทำนามีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชุมชน ข้าวที่ปลูกได้ใช้สำหรับการบริโภคภายในครัวเรือนและจำหน่ายเป็นรายได้เสริม แต่ปัจจุบัน ชาวนาจำนวนมากเลิกทำนาและหันไปประกอบอาชีพอื่น เช่น ทำสวนยางพาราหรือเลี้ยงวัวแทน นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มว่าลูกหลานของชาวนาไม่ต้องการสืบทอดอาชีพทำนา เนื่องจากมองว่าเป็นงานหนักและให้ผลตอบแทนไม่คุ้มค่ากับแรงกายที่ต้องใช้ แม้ว่าพื้นที่บางส่วนยังคงมีการทำนาอยู่ แต่ผลผลิตข้าวลดลงอย่างเห็นได้ชัด ข้าวที่ได้ไม่เพียงพอสำหรับบริโภคในครัวเรือนเหมือนในอดีต ชาวบ้านต้องพึ่งพาข้าวสารจากภายนอกมากขึ้น สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนอย่างชัดเจน

สำหรับการปรับตัวของชาวนาเพื่อรับมือกับปัญหาดังกล่าว ชาวบ้านในหมู่ที่ 3 ตำบลคู ได้ปรับเปลี่ยนการใช้ที่ดินจากนาข้าวไปสู่กิจกรรมการเกษตรอื่นๆ ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและให้ผลตอบแทนที่มั่นคงกว่า ดังนี้

1. การทำสวน: ชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนพื้นที่นาข้าวไปปลูกพืชสวน เช่น ปาล์มน้ำมัน ยางพารา หรือพืชผักสวนครัวที่ต้องการน้ำน้อยและให้ผลตอบแทนที่สม่ำเสมอ
2. การเลี้ยงสัตว์: บางส่วนของพื้นที่นาข้าวถูกเปลี่ยนไปใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย หรือไก่ เพื่อสร้างรายได้เสริมและลดความเสี่ยงจากการเพาะปลูกข้าวที่ไม่ได้ผล
3. เกษตรผสมผสาน: ชาวบ้านบางรายหันมาทำเกษตรผสมผสาน โดยปลูกพืชหลายชนิดและเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่เดียวกัน เพื่อเพิ่มความหลากหลายทางรายได้และลดความเสี่ยงจากสภาพอากาศที่ไม่แน่นอน



ที่มา: สำนักงานเกษตรอำเภอนะจะ

ปี 2567 มีการลดลงของพื้นที่ทำนาอย่างเห็นได้จากกราฟดังกล่าว จากปี 2562 -2567 การลดลงของพื้นที่ทำนามีการลดลงในทุกๆปี ซึ่งปัจจุบันสถานการณ์ของที่ดินทำน่ายังมีอยู่แต่บางครั้งเรือ่นไม่ใช้เพื่อทำนา แต่ใช้ประกอบอาชีพอย่างอื่น เช่น การเลี้ยงสัตว์แทนเพราะคิดว่าการทำนาในปัจจุบันนั้นไม่คุ้มกับค่าแรงที่ลงไป ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการลงทุนของเครื่องจักรที่มีราคาเพิ่มขึ้นในทุกๆปี และผลผลิตที่ออกมาก็ลดลงในทุกๆปีเช่นกัน จึงทำให้บางคนเลิกทำนาและใช้พื้นที่ทำนาอย่างอื่นแทน จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ปี 2562 เป็นต้นมา พื้นที่เพาะปลูกข้าวในหมู่ที่ 3 ตำบลคู มีแนวโน้มลดลงทุกปี สาเหตุหลักมาจากปัญหาการขาดแคลนน้ำและดินแห้งแล้ง ซึ่งส่งผลกระทบต่อผลผลิตข้าว ในช่วงแรก (2562-2564) การลดลงของพื้นที่เพาะปลูกยังไม่รุนแรงมากนัก แต่เมื่อเข้าสู่ปี 2565-2567 ปัญหาภัยแล้งและน้ำไม่เพียงพอทวีความรุนแรงขึ้น ทำให้ผลผลิตข้าวออกมาไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง ชาวบ้านจึงเริ่มลดพื้นที่ทำนาและหันไปทำกิจกรรมการเกษตรอื่นแทน

การเปลี่ยนแปลงการเพาะปลูกในหมู่ที่ 3 ตำบลคู อำเภอนะจะ จังหวัดสงขลา เป็นภาพสะท้อนของวิถีชีวิตที่ต้องปรับตัวเพื่อรับมือกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ การลดลงของพื้นที่เพาะปลูกข้าวและการหันไปทำกิจกรรมการเกษตรอื่นๆ แสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นของชุมชน แต่ในขณะเดียวกันก็ชี้ให้เห็นถึงความท้าทายด้านความมั่นคงทางอาหารที่สังคมไทยต้องเผชิญในอนาคต หากไม่มีการแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน วิถีชีวิตอาจกลายเป็นเพียงความทรงจำ และความมั่นคงทางอาหารของไทยอาจสั่นคลอนได้ในระยะยาว

การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมในปี พ.ศ. 2559 ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านไปอย่างมาก แม้จะมีการคัดค้านจากคนในหมู่บ้านถึง 80% แต่สุดท้ายโรงงานก็ได้รับอนุมัติให้ก่อสร้าง ปัญหาที่ตามมาคือ ชาวบ้านไม่ได้รับประโยชน์โดยตรงจากโรงงานดังกล่าว เนื่องจากมีเพียง 6 คนจากทั้งหมดบ้านที่ได้งานในโรงงาน และเป็นเพียงเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย

นอกจากผลกระทบทางเศรษฐกิจแล้ว โรงงานยังส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นฝุ่นละออง ความร้อนจากโรงงาน มลพิษทางเสียง และปัญหาการใช้น้ำในการทำนา โรงงานมีการเจาะท่อน้ำลงไปลึก 6-7 เมตร ทำให้น้ำไหลไม่สะดวก เกิดภาวะขาดแคลนน้ำสำหรับการเกษตร ชาวบ้านต้องปรับตัวโดยลดพื้นที่ทำนา หรือหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน

2. สาเหตุของการลดลงของพื้นที่ทำนา

การทำนาในปัจจุบันประสบกับการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ต้นทุนสูงขึ้นและผลผลิตลดลงอย่างเห็นได้ชัด สาเหตุหลักมาจากการใช้เครื่องจักรและสารเคมีที่มีราคาแพง ชาวนาเลือกใช้เครื่องจักรเพื่อเพิ่มความสะดวกในการทำงาน แต่ก็ต้องแลกกับต้นทุนที่สูงขึ้น ขณะเดียวกัน การพึ่งพาสารเคมีเพื่อป้องกันศัตรูพืชและบำรุงดินก็ทำให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น แต่ผลผลิตกลับไม่คุ้มค่ากับการลงทุน โดยเฉพาะผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและเหตุการณ์น้ำท่วมที่ทำให้คุณภาพของข้าวลดลง

นอกจากนี้ สภาพแวดล้อมในพื้นที่ เช่น การขยายตัวของอุตสาหกรรมและมลพิษที่เกิดขึ้น ทำให้คุณภาพของดินและน้ำเสื่อมโทรม ส่งผลกระทบต่อ การเพาะปลูก ข้าวที่ได้จึงไม่เพียงพอสำหรับการบริโภคภายในครัวเรือน หลายครอบครัวจึงต้องหันไปซื้อข้าวสารแทนการขายผลผลิตเพื่อสร้างรายได้เสริม เมื่อเผชิญกับต้นทุนที่สูงและผลผลิตที่ลดลง ชาวนาจึงเริ่มหันไปประกอบอาชีพอื่น เช่น การเลี้ยงสัตว์หรือการทำงานในภาคอุตสาหกรรม ทำให้จำนวนชาวนาลดลงอย่างต่อเนื่อง และอนาคตของอาชีพทำนาในพื้นที่นี้ยังคงไม่แน่นอน

“พูดถึงผลกระทบต่อการทำนา เช่น น้ำไม่พอ ผลผลิตลดลง คุณภาพข้าวเปลี่ยนไป”

นางชัย นามสมมุติ (สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 67)

“การทำนาเคยเป็นทั้งชีวิตและจิตวิญญาณ แต่ปัจจุบันน้ำในคลองที่เคยไหลเข้าทุ่งนาแห้งไปเพราะถูกโรงงานอุตสาหกรรมดึงไปใช้ ชาวที่เคยมีคุณภาพดี ปัจจุบันมีแต่แข็ง รสชาติเปลี่ยนไป น้ำไม่พอ ผลผลิตน้อยลง ไม่สมบูรณ์เหมือนเดิม”

นางรอน นามสมมุติ (สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 67)

“เห็นว่าการใช้น้ำทำนาเปลี่ยนไป ในอดีตไม่มีน้ำ แต่ปัจจุบันมีชลประทานช่วย แต่ปัญหาหลักคือที่ดินทำนาถูกเปลี่ยนไปใช้ปลูกบ้าน พื้นที่ทำนาเหลือน้อยลงเพราะคนส่วนใหญ่เปลี่ยนอาชีพเป็นมนุษย์เงินเดือน รู้สึกเสียดายที่การทำนากำลังลดลง แต่ตัวเองยังคงทำต่อไป ชาวบ้านส่วนใหญ่เคยทำนาเกือบ 100% แต่ปัจจุบันเหลือเพียง 60% เพราะผลผลิตไม่ดี บางปีแล้ง บางปีฝนตกหนักจนข้าวเสียหาย”

นางรอม นามสมมุติ (สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 67)

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มชาวนาทั้งหมดสะท้อนไปในทิศทางเดียวกันที่ระบุว่าผลผลิตที่ได้ไม่เพียงพอต่อการบริโภค “พูดถึงการทำนาที่เคยพึ่งพาตัวเองได้ แต่ปัจจุบันข้าวที่ปลูกกลับไม่เพียงพอต่อการบริโภค ต้องซื้อข้าวสารเพิ่ม ปี 2567 น้ำท่วมหนักทำให้ระบบนิเวศเปลี่ยนไป หอย ปู และสัตว์น้ำที่เคยช่วยรักษาสมดุลหายไป ส่งผลให้ข้าวคุณภาพต่ำ เมื่อก่อนทำนา 6 ไร่ เพื่อบริโภคในครัวเรือน ปัจจุบันเลิกทำนาไปแล้ว 4-5 ไร่ แบ่งที่นาให้ลูกๆ คนละ 1 ไร่ บางคนก็ถมที่ดินไปทำอย่างอื่นแทน พื้นที่นาทั่วไปในชุมชนถูกเปลี่ยนเป็นสวน 80% เหลือพื้นที่นาเพียง 40% เมื่อก่อนทำนาปีละครั้งเท่านั้น หลังทำนาเสร็จก็มีเวลาว่าง แต่ปัจจุบันไม่มีเวลาว่างเพราะต้องทำอาชีพอื่น”

นางอาตี นามสมมุติ (สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 67)

“เมื่อก่อนการเก็บเกี่ยวใช้มือ ปัจจุบันใช้เครื่องจักร เก็บเกี่ยวได้ผลผลิตเยอะกว่า ปัจจุบันการทำนาใช้ระบบเครื่องจักร และระบบน้ำที่ไม่เป็นธรรมชาติ ทำให้ไม่อยากทำนาอีกต่อไป ระบบน้ำเปลี่ยนไป นาแห้ง ผลผลิตลดลง เปลี่ยนไปปลูกปาล์มหรือปลูกหญ้าเลี้ยงวัวแทน”

นางนุ้ย นามสมมุติ (สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 67)

ดังนั้นบทสรุปจากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่าการลดลงของพื้นที่ทำนา และการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวนาเกิดจากปัจจัยหลากหลาย ซึ่งส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหาร และความยั่งยืนของชุมชน โดยสาเหตุหลักของการลดลงของพื้นที่ทำนา สามารถสรุปได้ดังนี้

1. **ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น:** ชาวนา (นางชัย, นางรอน, นางอาตี, และสนทนากลุ่ม) สะท้อนปัญหาต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ทั้งค่าปุ๋ย ค่าน้ำ ค่าแรงงาน ขณะที่รายได้จากการขายข้าวลดลง ส่งผลให้การทำนาไม่คุ้มค่า
2. **การขาดแคลนแรงงาน:** การทำนาในปัจจุบันต้องพึ่งพาแรงงานจ้าง ซึ่งมีค่าใช้จ่ายสูง (นางรอน) คนรุ่นใหม่ไม่นิยมสืบทอดอาชีพ (นางรอน, ผู้ใหญ่บ้านดล นามสมมุติ)
3. **ผลผลิตข้าวลดลง:** ผลผลิตข้าวลดลงอย่างต่อเนื่อง (นางรอม) เนื่องจากปัจจัยต่างๆ เช่น ภัยแล้ง การขาดแคลนน้ำ และผลกระทบจากโรงงานอุตสาหกรรม
4. **การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม:** โรงงานอุตสาหกรรมส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และการเข้าถึงทรัพยากรน้ำ (นางชัย, นางรอน, นางรอม, นางอาตี, สนทนากลุ่ม)
5. **การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ:** ชาวนามองหาทางเลือกใหม่ ที่ให้ผลตอบแทนดีกว่า (นางชัย, นางนุ้ย)

การลดลงของพื้นที่ทำนาในตำบลคู เป็นผลจากปัจจัยเชิงซ้อน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การปรับตัวของชาวนา สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างความมั่นคง และความยั่งยืนให้กับชีวิต ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตาม จำเป็นต้องมีการศึกษาและพัฒนาแนวทางในการแก้ไขปัญหา เพื่อรักษาวิถีชีวิตชาวนาและความมั่นคงทางอาหารของชุมชนในระยะยาว

3. ผลกระทบจากการลดลงของพื้นที่ทำนาต่อความมั่นคง

การลดลงของพื้นที่ทำนาส่งผลกระทบโดยตรงต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนในหลายด้าน โดยเฉพาะปริมาณผลผลิตข้าวที่ลดลง จากที่เคยสามารถปลูกข้าวเพื่อบริโภคได้เพียงพอ ปัจจุบันชาวบ้านต้องซื้อข้าวสารเพิ่มขึ้น เนื่องจากข้าวที่ปลูกได้มีคุณภาพต่ำกว่าที่เคยเป็น เม็ดข้าวลีบ รวงข้าวไม่สมบูรณ์ และรสชาติเปลี่ยนไป การพึ่งพาข้าวจากภายนอกมากขึ้นยังทำให้ภาระค่าใช้จ่ายของครัวเรือนสูงขึ้น นอกจากนี้ วิถีชีวิตของชาวนาในชุมชนก็ได้รับผลกระทบ เพราะจากเดิมที่เคยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับธรรมชาติและช่วยเหลือกันในการเก็บเกี่ยวข้าว ปัจจุบันระบบดังกล่าวเริ่มสูญหายไปแทนที่ด้วยการจ้างแรงงาน ความรู้และภูมิปัญญาการทำนาแบบดั้งเดิมจึงมีแนวโน้มสูญหาย เนื่องจากไม่มีคนรุ่นใหม่สืบทอดอาชีพนี้ ผลกระทบด้านเศรษฐกิจของครัวเรือนก็เป็นอีกปัจจัยที่สำคัญ โดยครัวเรือนที่เคยมีรายได้จากการขายข้าวต้องหันไปประกอบอาชีพอื่น แต่บางอาชีพก็ไม่มี ความมั่นคงทางรายได้ นอกจากนี้ การเปลี่ยนไปปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพาราอาจสร้างความเสี่ยงในอนาคต หากราคาลดลงของพืชเหล่านี้ตกต่ำ ชาวบ้านก็อาจได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงมากขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนในระยะยาว ซึ่งสามารถพิจารณาจากตารางต่อไปนี้

ตารางครัวเรือนการทำนาและความเพียงพอต่อการบริโภคในหมู่ที่ 3 ตำบลคู อำเภอนะจะ ตั้งแต่ปี 2562-2567

ปี	ทำนากินได้ทั้งปี	ทำนาและต้องซื้อข้าวสารจากนอกชุมชน	ซื้อข้าวสารจากนอกชุมชนอย่างเดียว
2567	0	149 (69.9%)	64 (30.1%)
2566	0	161 (75.6%)	52 (24.4%)
2565	0	171(80.1%)	42 (19.9%)
2564	0	201 (94.4%)	12 (5.6%)
2563	0	204 (95.8%)	9 (4.2%)
2562	0	213 (100%)	0

ที่มา: สำนักงานเกษตรอำเภอนะจะ

การลดลงของพื้นที่เพาะปลูกข้าวและการปรับเปลี่ยนวิถีการเกษตรส่งผลกระทบต่อชุมชนและความมั่นคงทางอาหารในหลายด้าน

3.1 ปริมาณผลผลิตข้าวที่ลดลง การลดลงของพื้นที่ทำนาทำให้ปริมาณข้าวที่ผลิตได้ลดลงอย่างเห็นได้ชัด ชุมชนที่เคยพึ่งพาข้าวจากนาของตนเองเพื่อบริโภคในครัวเรือน ต้องหันไปซื้อข้าวสารจากตลาดเพิ่มขึ้น สิ่งนี้ไม่เพียงแต่เพิ่มภาระค่าใช้จ่ายให้กับครัวเรือน แต่ยังทำให้ชุมชนต้องพึ่งพาข้าวจากแหล่งภายนอกมากขึ้น ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารในระยะยาว โดยเฉพาะเมื่อเกิดภาวะขาดแคลนหรือราคาข้าวพุ่งสูงขึ้น

3.2 คุณภาพข้าวที่ลดลง นอกจากปริมาณผลผลิตที่ลดลงแล้ว คุณภาพของข้าวก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน ข้าวที่ปลูกได้อาจมีเมล็ดลีบ รวงไม่สมบูรณ์ และรสชาติเปลี่ยนไป สาเหตุอาจมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การใช้สารเคมีที่มากเกินไป หรือการขาดการดูแลอย่างเหมาะสม คุณภาพข้าวที่ลดลงทำให้ข้าวที่ผลิตได้ไม่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน และไม่สามารถแข่งขันในตลาดได้ ส่งผลให้รายได้ของชาวนาลดลง

3.3 วิถีชีวิตและวัฒนธรรมการทำงานที่สูญหาย การทำนาไม่ใช่เพียงอาชีพ แต่เป็นวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน การลดลงของพื้นที่ทำนาทำให้ระบบการช่วยเหลือกันในชุมชน เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว เริ่มสูญหายไป ชาวนาหลายรายหันไปจ้างแรงงานแทน ซึ่งเพิ่มต้นทุนการผลิต และทำให้ความสัมพันธ์ภายในชุมชนอ่อนแอลง นอกจากนี้ ความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิมเกี่ยวกับการทำนามีแนวโน้มที่จะสูญหายไปด้วย เนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่สนใจสืบทอดอาชีพนี้

3.4 ผลกระทบทางเศรษฐกิจของครัวเรือน ชาวนาหลายครัวเรือนที่เคยมีรายได้จากการขายข้าว ต้องหันไปประกอบอาชีพอื่นเพื่อหารายได้เสริม อย่างไรก็ตาม อาชีพเหล่านี้มักไม่มีความมั่นคงทางรายได้ เช่น การรับจ้างทั่วไปหรือการทาสวนยางพารา ซึ่งอาจสร้างความเสี่ยงในอนาคตหากราคาพืชเศรษฐกิจตกต่ำ การขาดรายได้ที่มั่นคงนี้ส่งผลกระทบต่อความสามารถของครัวเรือนในการเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพ และอาจทำให้ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนลดลง

3.5 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน การเปลี่ยนพื้นที่ทำนาไปปลูกพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ เช่น ยางพาราหรือปาล์มน้ำมัน อาจสร้างรายได้ในระยะสั้น แต่ก็มีความเสี่ยงในระยะยาว หากราคาตลาดของพืชเหล่านี้ตกต่ำ ชาวบ้านอาจประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง นอกจากนี้ การปลูกพืชเชิงเดี่ยวยังส่งผลกระทบต่อความอุดมสมบูรณ์ของดิน และอาจทำให้ระบบนิเวศเกษตรเสียสมดุล ซึ่งส่งผลกระทบต่อผลผลิตอาหารในอนาคต

3.6 ความมั่นคงทางอาหารในระยะยาว ความมั่นคงทางอาหารไม่เพียงหมายถึงการมีอาหารเพียงพอ แต่ยังรวมถึงการเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพและราคาที่เหมาะสม การลดลงของพื้นที่ทำนาทำให้ชุมชนต้องพึ่งพาอาหารจากภายนอกมากขึ้น ซึ่งอาจทำให้ชุมชนมีความเสี่ยงต่อการขาดแคลนอาหารหากเกิดวิกฤตการณ์ต่าง ๆ เช่น ภัยธรรมชาติหรือการเปลี่ยนแปลงของราคาสินค้าเกษตรในตลาดโลก

การลดลงของพื้นที่ทำนามีผลกระทบหลายด้านที่เกิดปัจจัยกายภาพและปัจจัยเศรษฐกิจ และยังไม่เพียงส่งผลกระทบต่อปริมาณและคุณภาพของข้าว แต่ยังกระทบต่อวิถีชีวิต เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชน การสูญเสียพื้นที่ทำนาอาจทำให้ชุมชนขาดความมั่นคงทางอาหารในระยะยาว ดังนั้น การฟื้นฟูและรักษาพื้นที่ทำนา รวมถึงส่งเสริมการทำนาแบบยั่งยืน จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ และรักษาความมั่นคงทางอาหารไว้ได้ในอนาคต

การเปลี่ยนแปลงในหมู่ที่ 3 ตำบลคู สะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายด้านความมั่นคงทางอาหารของสังคมไทย โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำและดินแห้งแล้ง การลดลงของพื้นที่เพาะปลูกข้าวและการหันไปทำกิจกรรมการเกษตรอื่นๆ แสดงให้เห็นว่า ชุมชนต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดทางเศรษฐกิจ แต่ในขณะเดียวกันก็ส่งผลให้ความมั่นคงทางอาหารในระดับท้องถิ่นลดลง เนื่องจากชุมชนไม่สามารถผลิตข้าวได้เพียงพอต่อการบริโภค และต้องพึ่งพาการซื้อข้าวสารจากตลาดมากขึ้น

อนาคตของวิถีชาวนาในหมู่ที่ 3 ตำบลคู ชาวบ้านคาดการณ์ว่าการทำนาจะไม่ใช่งานหลักของชุมชนอีกต่อไป เนื่องจากผลผลิตข้าวที่ออกมามีน้อยและไม่คุ้มค่าต่อการลงทุน การปลูกพืชสวน เช่น ปาล์มน้ำมันหรือยางพารา จะกลายเป็นกิจกรรมหลักแทนการทำนา เนื่องจากพืชเหล่านี้ทนต่อสภาพแห้งแล้งและให้ผลตอบแทนที่มั่นคงกว่า อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้ยังคงทิ้งคำถามไว้เกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารของชุมชนและสังคมไทยในภาพรวมว่าจะสามารถรักษาสมดุลระหว่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการรักษาความมั่นคงทางอาหารได้อย่างไร

4. แนวทางการแก้ไขปัญหาเพื่อบรรเทาผลกระทบ

แนวทางการแก้ไขปัญหาเพื่อบรรเทาผลกระทบ จากผลการวิจัย พบว่าแนวทางการแก้ไขปัญหาเพื่อบรรเทาผลกระทบจากการลดลงของพื้นที่ทำนาในตำบลคู อำเภอนะจะ จังหวัดสงขลา ควรมุ่งเน้นไปที่การสร้างที่ยั่งยืนให้กับภาคการเกษตร การพัฒนาชุมชน และการส่งเสริมมาตรการที่ช่วยให้ชาวนาสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพหนึ่งในแนวทางสำคัญคือ การอนุรักษ์พื้นที่ทำนา โดยภาครัฐควรมีนโยบายสนับสนุนให้ชาวนาสามารถรักษาที่ดิน

ทำกินไว้ได้ เช่น การให้เงินอุดหนุนสำหรับเกษตรกรที่ยังคงทำนา ลดภาระภาษีที่ดินสำหรับพื้นที่เกษตรกรรม และการจัดทำเขตอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมเพื่อป้องกันการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินไปเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมหรือที่อยู่อาศัย

อีกแนวทางที่สำคัญคือ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางน้ำ เพื่อลดปัญหากล้งและการขาดแคลนน้ำสำหรับการเกษตร การขุดบ่อเก็บน้ำและสร้างระบบชลประทานที่มีประสิทธิภาพสามารถช่วยให้ชาวนาทำนาได้อย่างต่อเนื่องแม้ในช่วงฤดูแล้ง นอกจากนี้ ควรมีการฟื้นฟูคุณภาพดินโดยส่งเสริมให้เกษตรกรใช้ปุ๋ยอินทรีย์แทนสารเคมีเพื่อลดปัญหาดินเสื่อมสภาพ

การสนับสนุน การทำเกษตรแบบยั่งยืน ก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่สามารถช่วยบรรเทาผลกระทบจากการลดลงของพื้นที่ทำนาได้ โดยการส่งเสริมการปลูกพืชหมุนเวียน เช่น การปลูกพืชผักสวนครัวหรือไม้ผลควบคู่ไปกับการทำนา รวมถึงการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการเกษตร เช่น ระบบน้ำหยด และการใช้พันธุ์ข้าวที่ทนต่อสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลง

นอกจากนี้ การสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชน เป็นอีกหนึ่งแนวทางที่ควรได้รับการผลักดัน โดยการส่งเสริมให้ชาวนาและชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ เช่น การจัดตั้งธนาคารข้าวในชุมชน การส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเพื่อเพิ่มมูลค่า และการสนับสนุนให้คนรุ่นใหม่กลับมาสืบทอดอาชีพการเกษตรผ่านการให้ความรู้ด้านการเกษตรยุคใหม่

แนวทางเหล่านี้จะช่วยให้ชาวนาในตำบลสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ลดผลกระทบจากปัจจัยทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม และรักษาวิถีชีวิตดั้งเดิมของตนไว้ได้อย่างยั่งยืน

อภิปรายผล

กระแสการเปลี่ยนแปลงอาชีพชาวนามีปัจจัยด้านเศรษฐกิจการวิจัยนี้ทำให้เห็นว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ชาวนาในพื้นที่ต้องเผชิญกับปัญหาในวิถีการดำรงชีวิต จากต้นทุนที่สูงขึ้นและรายได้ที่ลดลง เนื่องจากราคาข้าวในตลาดไม่คงที่ สอดคล้องกับงานวิจัยของสุวัฒน์ เรื่องศิลป์ พบว่าชาวนาในหลายพื้นที่ต้องเผชิญกับความผันผวนทางเศรษฐกิจทำให้บางคนหันไปประกอบอาชีพอื่นเพื่อลดความเสี่ยงทางการเงิน งานวิจัยนี้ยังชี้ให้เห็นว่าชาวนาบางคนในตำบลคูเริ่มใช้วิธีเกษตรผสมผสานตามแนวพระราชดำริ เพื่อลดการพึ่งพารายได้จากการทำนาอย่างเดียวโดยปลูกพืชที่มีรายได้เสริม เป็นการปรับตัวเชิงเศรษฐกิจที่สะท้อนถึงการใช้นวัตกรรมเชิงพอเพียงเพื่อรักษาความมั่นคงทางการเงินในครัวเรือน ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษาเห็นว่าปัญหาการขาดแคลนน้ำที่เป็นผลจากการใช้ทรัพยากรน้ำของอุตสาหกรรมในพื้นที่ส่งผลต่อการทำนามาก ทำให้ผลผลิตข้าวลดลง และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ทำให้เกิดภัยแล้งและน้ำท่วมเป็นระยะ ส่งผลให้ชาวนาต้องลดพื้นที่ทำนาหรือเปลี่ยนไปทำการเกษตรที่ใช้น้ำน้อยกว่า เช่น การทำสวนผลไม้ การศึกษาค้นคว้านี้สอดคล้องกับงานวิจัยของชนัญญา สังวาลย์ ที่พบว่าชาวนาในจังหวัดสงขลาต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยหันไปปลูกพืชที่ใช้น้ำน้อยและมีความทนทานสูงขึ้น

การปรับตัวในด้านสังคมและวัฒนธรรม จากการศึกษาครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าการขยายตัวของอุตสาหกรรมส่งผลให้ชาวนารุ่นใหม่หันไปทำงานในเมืองแทนการทำเกษตรกรรม ทำให้จำนวนชาวนาในชุมชนลดลง ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคมและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนซึ่งเคยให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยสอดคล้องกับทฤษฎีของ Spencer (นฤกร อิทธิจิระจรัส, 2533) ที่ระบุถึง "Survival of the Fittest" ซึ่งการปรับตัวจะเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการอยู่รอดและการเปลี่ยนแปลงนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของสุวัฒน์ เรื่องศิลป์ (2552) ที่พบว่าชุมชนเกษตรกรรมมีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องกับกระแสการพัฒนาใหม่ๆ การเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตชาวนาตำบลคูสะท้อนถึงความท้าทายที่เกิดจากกระแสเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมที่ซับซ้อน การศึกษาค้นคว้านี้แสดงให้เห็นว่าชาวนาต้องหาวิธีการปรับตัวทั้งในด้าน การเกษตรและการใช้ทรัพยากรเพื่อสร้างความมั่นคงในวิถีชีวิต ขณะเดียวกันยังคงรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและแนวคิดการเกษตรที่สอดคล้องกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

สรุปการวิจัย

การวิจัยนี้ศึกษาวิถีชีวิตของชาวนาในตำบลคู อำเภอนะนะ จังหวัดสงขลา ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งเน้นผลกระทบจากการลดลงของพื้นที่ทำนาต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวนาและความมั่นคงทางอาหารในหลายด้าน โดย การวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนาในพื้นที่ตำบลคู ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงปัจจัยและผลกระทบ 2 ด้าน คือ

ปัจจัยด้านกายภาพ: การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ส่งผลให้เกิดความแปรปรวนของฤดูกาล ปริมาณน้ำฝนไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก และผลผลิตข้าวที่ได้ไม่คุ้มค่างกับต้นทุนที่ลงทุน

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ: การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน มีการถมที่นาเพื่อสร้างโรงงาน ส่งผลให้พื้นที่เพาะปลูกและแหล่งน้ำลดลง ประกอบกับคุณภาพน้ำเสื่อมโทรมจากการปล่อยน้ำเสียจากโรงงาน

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเข้ามาและการขยายตัวของอุตสาหกรรมในพื้นที่การทำนาลดลงและต้นทุนการทำนาเพิ่มขึ้นเกิดจากสถานการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบัน ประกอบกับราคาข้าวที่ลดลง ทำให้การทำนาไม่คุ้มทุน ชาวนาหลายคนเริ่มทอดทิ้งและมองหาทางเลือกอาชีพอื่นเช่น การทำสวนผลไม้หรือการย้ายไปทำงานในอุตสาหกรรมผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ปัญหาน้ำขาดแคลนจากการใช้น้ำในอุตสาหกรรมและสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลง ทำให้ผลผลิตข้าวลดลงอย่างมาก ชาวนาบางคนปรับตัวโดยการลดพื้นที่ทำนาหรือเปลี่ยนไปปลูกพืชที่ใช้น้ำน้อยลง เช่น ไม้ผล แต่ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมยังทำให้การทำเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมทำหายนามากยิ่งขึ้น

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้ชาวนาต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต บางส่วนหันไปประกอบอาชีพอื่น เช่น รับจ้างในโรงงาน ค้าขาย หรือย้ายถิ่นฐานไปทำงานในเมือง ขณะที่ชาวนาบางส่วนยังคงทำนา แต่ต้องพึ่งพาข้าวสารจากภายนอกมากขึ้น ซึ่งสะท้อนถึง ภาวะคุกคามต่อความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชน

การปรับตัวของชาวนา ชาวนามีการปรับตัวหลายวิธี เช่น การเลิกทำนา การลดพื้นที่เพาะปลูก และหันไปทำอาชีพอื่นที่มีความมั่นคงมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนให้เห็นถึงการดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดและการรักษาความมั่นคงทางเศรษฐกิจในครอบครัว การวิจัยนี้ทำให้เห็นถึงความท้าทายที่ชาวนาในตำบลคูต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อวิถีชีวิตและอาชีพของพวกเขา การปรับตัวของชาวนาเป็นการตอบสนองต่อความจำเป็นในการดำรงชีวิตและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงนี้นำไปสู่การสูญเสียวัฒนธรรมการทำนาแบบดั้งเดิมซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชน การศึกษาครั้งนี้สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาแนวทางการสนับสนุนและช่วยเหลือชาวนาเพื่อให้สามารถปรับตัวและดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างยั่งยืนโดยอาจพิจารณาถึงการพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตร การสร้างตลาดรองรับผลผลิต และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพื่อรักษาอาชีพและวัฒนธรรมการทำนาให้คงอยู่ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในระดับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การศึกษานี้แสดงให้เห็นถึงผลกระทบที่ชาวนาในตำบลคูต้องเจอทั้งจากเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และความมั่นคงทางอาหาร จึงแนะนำให้หน่วยงานท้องถิ่น เช่น สำนักงานเกษตรอำเภอ และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น นำผลการศึกษานี้ไปใช้ในการวางแผนพัฒนาเกษตรกรรมในระดับชุมชน เช่น การสนับสนุนเกษตรผสมผสานหรือเกษตรทฤษฎีใหม่ เพื่อให้ชาวนาสามารถเพิ่มความมั่นคงทางอาหารและเพิ่มผลผลิตแก่ชาวนา และรายได้เสริมผ่านการปลูกพืชหลากหลายประเภท อีกทั้งควรมีการจัดอบรมเพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพสำหรับชาวนา

การให้ความสำคัญกับการสนับสนุนด้านเทคโนโลยีและการจัดการน้ำ เนื่องจากชาวนาในพื้นที่ประสบปัญหาขาดแคลนน้ำ เนื่องมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม การนำเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่ที่ใช้ใช้น้ำน้อย อาจจะทำให้การเก็บน้ำฝนมาใช้ในฤดูแล้ง ดังนั้นการส่งเสริมให้ภาครัฐทำงานร่วมกับสถาบันการศึกษาและองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีเกษตรที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมท้องถิ่น การจัดการทรัพยากรน้ำที่มีประสิทธิภาพจะช่วยลดผลกระทบจากภัยแล้งและปัญหาน้ำที่ไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตร เพื่อที่จะสร้างผลผลิตให้ชาวนา

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ส่งผลกระทบต่อผลผลิตข้าว เช่น ภัยแล้ง น้ำท่วม และความแปรปรวนของฤดูกาล เพื่อนำผลการวิจัยที่ได้ไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนการพัฒนาที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการ และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อครัวเรือนชุมชนและท้องถิ่นให้มากที่สุด
2. ควรมีการวิจัยเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและศึกษาผลกระทบของการพึ่งพาข้าวจากภายนอกที่เพิ่มขึ้นว่ามีผลต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

- นฤจร อิทธิจิระจรัส. (2533). *แนวความคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยา*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชนัญญา สังวาลย์. (2558). *ชุมชนเจดีย์งาม: วิถีชีวิตชาวนากับความมั่นคงทางอาหาร* (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. ,8-16.
- นิธิตา สิริพงศ์ทักษิณ. (2564-2565). *การปรับตัวของชาวนาไทยช่วงวิกฤตโควิด-19 ภายใต้พลวัตการผลิตและตลาดข้าวของชุมชนบ้านเขากลาง จังหวัดพัทลุง*. วารสารเกษตรและสังคม, 10(1), 23-35.
- วรเชษฐ์ รุ่งหล้า. (2561). *การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและวิธีการผลิตของเกษตรกรในอำเภอคลองหาด จังหวัดสระแก้ว ภายหลังการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ*. วารสารวิจัยเศรษฐกิจและการพัฒนา, 18(2), 45-56.
- วันชนะ หรัยเจริญ. (2546). *การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนาอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา* (ภาคนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ปาลี จ., & อนันตนาถ อ. (2020). *การสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตของเกษตรกรในพื้นที่อุตสาหกรรม ของประเทศไทย*. วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น, 4(1), 199–216.
- สกุล วงษ์กาฬสินธุ์, & ชคัตตริย รัชเสวี. (2564). *ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงพื้นที่นาข้าวเป็นพืชพลังงาน จังหวัดนครราชสีมา*. วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, 16(1), 1-15
- สุวัฒน์ เรืองศิลป์. (2552). *การอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านในการทำน้ำตาลโตนด: กรณีศึกษาบ้านแหลมวัง จังหวัดสงขลา*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- สำนักงานเกษตรอำเภอจะนะ. 2567. *รายงานการลงทะเบียนเกษตรกรปี พ.ศ. 2562 – 2567*. (แฟ้มเอกสาร).



FAMILY CAREGIVERS OF OLDER ADULTS WITH DEMENTIA AND ECONOMIC BURDEN: A SYSTEMATIC REVIEW

By

Dewi Cahyani Puspitasari^{1*}, Yuly Astuti² and Fuji Riang Prastowo¹

¹ Lecturer, Department of Sociology, Faculty of Social and Political Sciences, Universitas Gadjah Mada, Indonesia

² Researcher, National Research and Innovation Agency, Indonesia

* Corresponding author: E-mail address: dewi.cp@ugm.ac.id

Abstract

The demand for long- term care services for older adults with dementia (OAWD) is growing; however, resources are still insufficient. Family caregivers encounter numerous complex challenges, such as needing additional support and long- term care services. These difficulties often lead to financial strain, as caregivers' incomes decline, adversely affecting their well- being and the quality of care they can offer. Despite the widespread occurrence of these concerns, there is scarce information in the literature regarding the resources and practical aid accessible to family caregivers. This article aims to fill the knowledge gap about the economic challenges that family caregivers face and how these challenges impede effective long- term care for OAWD. It also intends to compare the financial obstacles encountered by family caregivers in various countries and to offer insights and recommendations for future research that could enhance long- term care systems for OAWD. The study employed a scoping model of systematic review in accordance with PRISMA methodology, utilizing searches in the SCOPUS, Taylor and Francis, and SAGE databases. In total, 1,751 references were retrieved: 1,044 from SCOPUS, 291 from Taylor and Francis, and 416 from SAGE. Nineteen studies satisfied the inclusion criteria after reviewing abstracts and comprehensive texts. The findings underscore the lack of research regarding the economic challenges faced by family caregivers of OAWD, particularly on a global scale. The review suggests that caregivers frequently endure significant financial pressure due to out- of- pocket costs for in- home care, hospital visits, and medications. This economic burden is exacerbated by unstable incomes, increasing caregiving expenses, and the forfeiture of job opportunities associated with caregiving duties. Some caregivers even quit their jobs to provide full- time care, leading to greater financial instability. Furthermore, many caregivers fail to utilize available support services because they cannot afford the out- of- pocket costs, as expenses related to dementia care are typically not covered by health insurance. Such obstacles restrict caregivers' access to the financial assistance they need. The review emphasizes the necessity for further research into feasible economic interventions that can provide better support for both OAWD and their caregivers.

Keywords: Dementia, Family Caregiver, Economic, Burden, Systematic Review

FAMILY CAREGIVERS OF OLDER ADULTS WITH DEMENTIA AND ECONOMIC BURDEN: A SYSTEMATIC REVIEW

I. INTRODUCTION

Dementia is one of the most common diseases among the elderly, and its prevalence is increasing as the population ages (World Alzheimer Report,2024). Families of dementia patients deal with particular difficulties due to the decline in the patient's ability to live independently, but many other caregivers do not (Roberts & Struckmeyer,2018; Connors et al.,2019). Since dementia is a chronic illness that can persist for over ten years, medical treatment that monitors its long-term progression is believed to be crucial (Robinson et al., 2015). Family caregivers who have a relative with dementia deal with complicated, demanding, and a lack of independence, increased social isolation, financial stress, and lower employment rates compared to the overall population (Kaizik et al., 2017; Connors et al.,2019). These conditions have a significant impact on the caregiver's health and overall quality of life.

Demain et al. (2015) emphasize that the burden of care faced by families and patients leads to biological, biographical, and relational impairments in various long-term conditions, as well as the impact of workload on daily activities throughout the life course and disease trajectory. According to another study, primary caregivers experienced a much higher overall employment impairment than non-primary caregivers, indicating that productivity loss among families with dementia is linked to caring for dementia patients, which leads to long-term care (Michalowsky et al, 2016; Elayan et al,2024). Furthermore, the primary types of informal care assistance for older adults with dementia (OAWD) encompass financial support, transportation, shopping, cooking, cleaning, and medication management, alongside instrumental activities of daily living (IADLs), such as dressing, toileting, bathing, feeding, and mobility aids. This aligns with the global estimate indicating that informal care exceeds 80 billion hours per year (Wimo et al., 2018; Allen et al., 2019).

While the burden of dementia care has been well documented, the economic burden associated with the challenges faced by informal caregivers, specifically, family members who provide care for older adults with dementia (OAWD), is still not well understood. This paper aims to bridge the gap in understanding the financial strains placed on family caregivers and how these strains hinder the provision of adequate long-term care for OAWD. In addition to comparing the financial difficulties experienced by family caregivers in various countries, this paper also aims to provide insights and suggestions for further research that may enhance long-term care systems for older adults with dementia (OAWD).

II. METHOD

This paper used a scoping model of systematic review that adhered to the approach established by Arksey and O'Malley (2005) and the later refinements by Levac et al. (2010). The objective was to carefully delineate the principal concepts, research gaps, and data regarding the economic challenges faced by family caregivers of older adults with dementia (OAWD) across countries. This review complied with the PRISMA-ScR (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses Extension for Scoping Reviews) standards. Articles have inclusion and exclusion criteria in order to be considered for this review, as illustrated in Table 1:

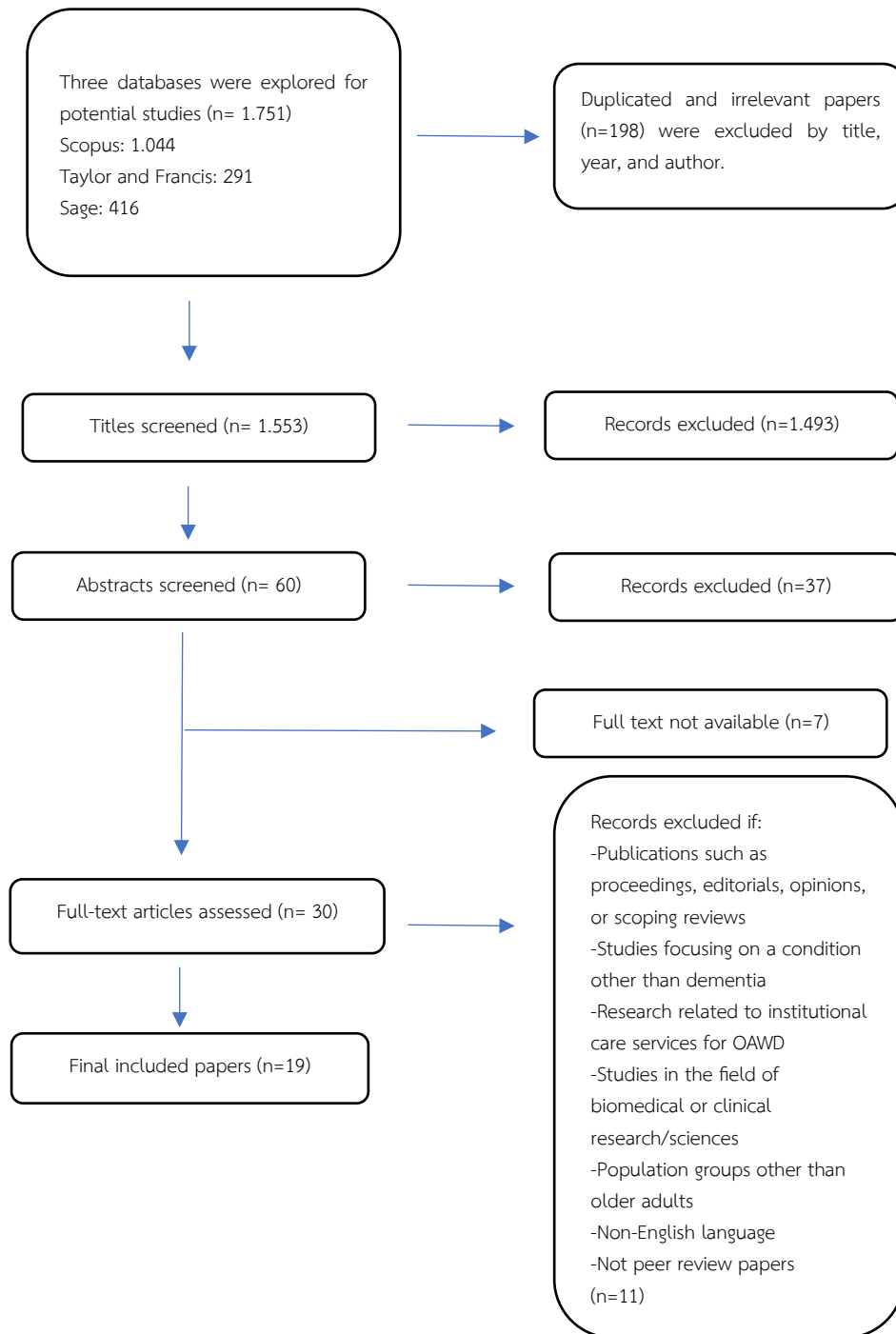
Table 1. Selection Criteria

Inclusion Criteria	Exclusion Criteria
Publications in English	Publications in non-English languages
Articles published in peer-reviewed journals with full-text availability or open-access	Publications such as proceedings, editorials, opinions, or reviews, and not peer-reviewed papers
Studies published between 2014 and 2024	Research related to institutional care services for OAWD
Studies focus on dementia.	Studies in the field of biomedical or clinical research/sciences
Target population aged 60 years or older	Population groups other than older adults
Address topics related to economic support, assistance, or financial help for caregivers	Studies focusing on conditions other than dementia

To ensure multidisciplinary representation, a comprehensive literature review was conducted across three electronic databases: Scopus, Taylor & Francis, and SAGE. Articles were selected based on their pertinence to the study objectives.

A Boolean search technique was implemented as outlined below: *(economic AND (barrier OR obstacle)) (family carer OR family caregiver) AND (older adult OR senior) AND (dementia) AND (LIMIT-TO (LANGUAGE, "English") AND (LIMIT-TO (OA, "all"))*.

Table 2. Flow Diagram of Literature Search and Inclusion



Evaluation and Selection Procedure

A total of 1,751 references were retrieved, with 1,044 obtained from SCOPUS, 291 from Taylor and Francis, and 416 from SAGE. After reviewing abstracts and full texts, nineteen studies met the inclusion criteria. The evaluation occurred in January and February 2025.

Data Analysis

Initially, studies were organized into descriptive categories, including family caregiver characteristics, research methodologies, and findings synthesized to determine the types of financial burden, economic access barriers, health-related interventions, and policy challenges nationwide. Results were enumerated and totaled. To provide an overview of the evidence currently available in response to the review questions, the main findings are presented in a table, accompanied by a narrative summary.

III. RESULTS

This review identified significant differences in the experiences of family caregivers of older adults with Alzheimer's disease (OAWD) who face financial difficulties and obstacles to employment prospects, as well as the diverse circumstances encountered across nations. Table 3 describes the 19 selected studies, along with their study samples, instruments, and the countries in which they were conducted.



Table 3. Overview of The Included Studies

Authors/Years/ Country	Caregiver status	Purpose of Study	Study Design	Findings	
				Type of Economic Burden	Types of Barriers to Accessing Economic Opportunity
Jeon and Jun/2024/Korea	Daughter; Son; Daughter-in-law; Son-in-law, Grandchild, and Other	Provide baseline information to guide the creation of interventions aimed at enhancing quality of life by examining the relationship between caregiver stress, social support, and gratitude, and their impact on these families' standard of living.	- A descriptive cross-sectional survey design with 156 family members living with older adults diagnosed with dementia. -Data collection: Structured self-report questionnaires were analyzed using hierarchical regression analysis.	Higher monthly caregiving expenses, i.e., costs ranging from \$ 750 to \$1,500, and some exceeding \$1,500.	There is a need for mental health experts and self-help groups to assist and design appropriate stress management programs for family members caring for older adults with dementia.
Lotfi et al./2022/Iran	Spouses, children, grandchildren, and in-laws.	Identifying the obstacles and enablers of providing dementia care, with a particular emphasis on the challenges and enablers faced by Iranian families in caring for elderly individuals with Alzheimer's disease in 2019–2020.	- Qualitative study used content analysis - Data collection: semi-structured interviews with thirty-two family caregivers Analysis followed the procedures of Granheim and Lundman.	The family was struggling financially and was unable to offer the required care because of the older adult's low income and inadequate insurance.	-Limited specialized geriatric care facilities, poor service quality, and an insufficient number of skilled medical professionals and nurses. -Lack of community social support, inadequate insurance coverage of prescribed medications, supplies, and equipment required by older persons with AD, and a dearth of regulations protecting caregivers
Duodu et al/2024/Ghana	Daughter; Son; Daughter-in-law; Niece; Wife; Sister; and House help.	Examined primary caregivers' opinions of the effects of caring for PwD (people living with dementia) in Ghana.	-A qualitative research (descriptive phenomenological approach) -A semi-structured interview with thirty (30) unpaid primary caregivers -Colaizzi's thematic analysis framework for data analysis.	-The costs of health care include both direct expenditures, like those for prescription drugs, and indirect costs, such as those for transportation. -Caregivers spend a large percentage of their income on these expenses, which jeopardizes their financial security and affects their capacity to fulfill other financial commitments.	The National Health Insurance Authority does not have a national health insurance policy that would expand insurance plans' coverage to include the full costs of dementia care.



Authors/Years/ Country	Caregiver status	Purpose of Study	Study Design	Findings	
				Type of Economic Burden	Types of Barriers to Accessing Economic Opportunity
Wang et al/2014/China	Spouse and non-spouse	Examine the various forms of subjective burden and the associated variables in China.	-A convenience sample of 152 family caregivers of people with dementia in community settings -A cross-sectional questionnaire survey with the demographic information of caregivers and care recipients, CBI, Neuropsychiatric Inventory Questionnaire (NPI-Q), and Social Support Rating Scale (SSRS).	- Most caregivers gave up their jobs to fulfill the position of caregiver -Family caregivers with financial burden experience significantly higher stress in relation to BPSD (Behavioural and psychological symptoms of dementia) experienced by patients with dementia.	-The absence of official government-funded dementia services to manage BPSD in relation to the caregivers' financial burden
Giertz et al/2019/Sweden	Wives/husbands/ partners of a person with dementia; sons or daughters; one was a limited guardian, and others had a different family relationship.	Examine how decisions are made for elderly individuals with dementia in Sweden, including family caregivers' perspectives on informal and formal guardianship and the choices they must make on a daily basis for a family member who has dementia.	- A mixed-method study design; the quantitative and qualitative data consist of transcribed interviews, field notes, one survey, and interview protocols. - 88 family caregivers participated in the interview. The questionnaire study addressed all limited guardians and legal administrators in one municipality, and 265 responses were received.	-Caregivers were mainly financially responsible and described a complex situation as dementia progresses and home care becomes fraught with complex, heavy-duty care and high-risk -Having a significant amount of responsibility for making decisions in daily life, as well as in regard to social services and care, as the person with dementia's spokesman, causes family members to feel overburdened and alone.	Sweden does not have specific legislation governing decision-making in situations where adults are unable to make their own social or medical decisions. The legislation is unclear about the extent to which a person can act as a legal spokesperson for another.
Liu et al./2019/USA	Spouse; Adult child (-in-law); Sibling, and other	The consequences of two secondary stressors—financial strain and changes in job status—on two primary subjective stressors unique to caregiving—role overload and role captivity.	- 184 primary caregivers who were co-residing with relatives clinically diagnosed with dementia. - Interviews with self-reported feelings of caregiving role overload and role captivity were collected at baseline, 6, and 12-month intervals from each participant.	-High cost of treatment with higher levels of role overload Employed caregivers must divide their time and focus between caring for dementia patients and fulfilling their employment obligations.	Unemployed caregivers reported feeling increasingly overburdened, which may indicate that using Adult Day Services (ADS) alone is insufficient to manage their subjective stress.



Authors/Years/ Country	Caregiver status	Purpose of Study	Study Design	Findings	
				Type of Economic Burden	Types of Barriers to Accessing Economic Opportunity
			- Quantitative analysis with four models of the financial strain and employment status		
Giebel et al/2023/UK	Unpaid carer aged 18+ (carers were spousal and adult child carers)	Analyze how dementia patients and unpaid carers are planning to cover the costs of their care and deal with related legal issues.	Semi-structured interviews were conducted with thirty participants, comprising 23 unpaid carers and seven people living with dementia, who took part in the study. -Qualitative analysis (inductive thematic analysis)	-Worries about covering future medical expenses -There was little to no advice on how to manage finances. -Dementia carers had to sell assets quickly to pay for care because they lacked the funds to repay care facility bills.	-The local council does not provide enough funding to cover care both now and in the future (particularly institutional long-term care). -A lower level of economic background seems to be associated with a lack of awareness regarding dementia financial assistance services.
De Cola et al./2017/ Italy	Spouse, children, other relatives	Assess the unmet needs of dementia caregivers in Italy, their healthcare support, and the associated economic impact.	- Sample: 55 Southern Italian dementia caregivers. Survey: 54 multiple-choice self-reported questions. Measurement: MCA and R statistical analysis.	Financial strain from out-of-pocket expenses, lost revenue from reduced work hours or job loss, private care workers (€13,590 per year), and inadequate public help.	Few government funds, no caregiver subsidies, high private healthcare expenditures, and no administrative support.
Pan et al./2016/USA	Adult children, primarily Baby Boomers (aged 50–64)	Examine the sociodemographics of adult children caregivers who financially support dementia-afflicted parents.	Sample: 1,011 2010 Health and Retirement Study adult children dementia caregivers. Data Source: HRS, a national representative survey dataset. Evaluation: Exact logistic regression to determine the sociodemographic effects of financial caregiving.	Financial burden from caregiving, competing financial needs (supporting children and parents), high healthcare expenditures, and dementia care out-of-pocket charges.	Non-White caregivers have a higher financial burden, lower-income caregivers struggle more, inadequate government support, and cultural expectations exacerbate financial stress.
Lai/2012/Canada	Spouse, children, other relatives, friends	Examine how financial expenditures affect family caregivers of older individuals.	Sample: 340 family caregivers in Calgary, Alberta, providing care to older adults aged 65+ (p. 3)	Medical bills, transportation, household expenses, lost income, employment changes, and personal sacrifices (such as dipping	Poor financial assistance, gender differences in financial hardship, and problems balancing employment and caregiving.



Authors/Years/ Country	Caregiver status	Purpose of Study	Study Design	Findings	
				Type of Economic Burden	Types of Barriers to Accessing Economic Opportunity
			Data Collection: Telephone interviews using a structured questionnaire. Measurement: Zarit Burden Interview (ZBI) and financial cost dimension of the Cost of Care Index.	into savings or giving up essentials).	
Kupeli et al./2016/UK	Healthcare professionals' perspectives, including nurses, care home managers, healthcare assistants, and commissioners.	Identify barriers to integrated care for people with advanced dementia in UK care homes from the perspectives of healthcare professionals.	Sample: 14 healthcare professionals, including commissioners, care home managers, nurses, and healthcare assistants. Data Collection: In-depth interactive interviews. Measurement: Thematic analysis using qualitative coding software (Atlas-ti).	Limited funding, insufficient resources for timely and coordinated treatment, and profit-driven care home models result in cost-cutting and personnel shortages.	Divided health and social care, minimal government funding for dementia palliative care, considerable worker turnover due to poor wages, and few professional development options.
Gardiner et al./2019/ Australia, Canada, Ireland, New Zealand, United Kingdom, United States	Family caregivers of individuals at the end of life	Identify and compare sources of financial support for family caregivers of people approaching the end of life across six countries.	Sample: 99 palliative care experts from six countries (p. 3) Data Collection: Expert survey, grey literature search, academic database search (p. 3–4) Measurement: Comparative analysis of financial support schemes and policies (p. 5)	Complex support eligibility standards can increase caregiver costs, lead to income loss, result in out-of-pocket spending, and create financial pressure.	Financial support is inconsistent, eligibility conditions are unclear, the application process is complicated, and working caregivers receive limited financial assistance.
Dawson et al./ 2024/United States	Family members of individuals with Alzheimer's disease and related dementias (ADRD)	-To determine the feasibility and acceptability of a web-based weekly survey for tracking out-of-pocket costs and time commitments in dementia caregiving -To examine relationships between behavioral symptoms, caregiver reactivity, burden, and out-of-pocket dementia care costs.	- A feasibility study was designed to assess the practicality of using weekly web-based surveys to track real-time caregiving expenses and time commitments. Part of the STELLA is a telehealth intervention for managing dementia behavioral symptoms.	The major financial strains: -Highest cost: in-home or respite care -Significant expenses: hospital, emergency department visits, and primary care visits -Medications: prescriptions and over-the-counter (OTC) costs -Time burden: extensive caregiving hours.	Key caregiving challenges: Financial strain: high out-of-pocket costs for in-home care, respite care, and medications reduce available resources. -Time constraints: extensive caregiving hours limit work, education, and income opportunities.



Authors/Years/ Country	Caregiver status	Purpose of Study	Study Design	Findings	
				Type of Economic Burden	Types of Barriers to Accessing Economic Opportunity
			Sample: 13 care partners and 13 care recipients. Data Collection: Weekly web-based surveys tracked real-time caregiving expenses, including hospitalizations, medications, respite care, and time commitments. Measurement: -Feasibility metrics: accrual, retention, and completion rates. -Behavioral symptoms: the Revised Memory and Behavioral Problems Checklist (RMBPC), caregivers, and recipient versions -Caregiver burden: Zarit Burden Interview (ZBI).		Policy gaps: inadequate insurance coverage for in-home and respite care restricts access to support.
Brown and Murphy/2018/Barbados	The caregivers are primary informal caregivers (mostly Afro-Caribbean family members such as spouses, daughters, and nieces)	To explore barriers and lived experiences of informal dementia caregivers in Barbados.	-Design: qualitative phenomenology using in-depth, semi-structured interviews (8 caregivers; saturation achieved). -Data collection: 45–60 min home interviews, audio recorded and transcribed. -Analysis: Giorgi's 4-step phenomenological method to extract lived experience themes.	-Financial constraints: limited resources hindered access to paid care support. -Time burden: caregiving conflicted with personal and work commitments.	Key barriers: -Unsupportive family dynamics: increased caregiver burden due to lack of assistance. -Poor formal care quality: concerns over accessibility, overmedication, and understaffing. -Dementia misconceptions: Symptom misattribution hinders effective care.
Vipperman et al./2023/Virginia	Family caregivers (mostly daughters and spouses) of PWD in rural Appalachia.	Understanding the barriers to using home- and community-based services (HCBS) for dementia caregiving in rural Appalachia and their impact on caregiver overload.	-Design: quantitative study using simultaneous ordinary least squares (OLS) regressions to assess links between HCBS barriers, service use, and caregiver overload. -Sample: 122 caregivers (74% female, 87% White)	Key barrier: high costs and restrictive eligibility limit access to HCBS, leaving many caregivers unable to afford private alternatives.	-Reluctance: cultural/family expectations and dementia stigma deterred service use. System challenges include complex eligibility, inaccessibility, and poor timing of HCBS.



Authors/Years/ Country	Caregiver status	Purpose of Study	Study Design	Findings	
				Type of Economic Burden	Types of Barriers to Accessing Economic Opportunity
			-Data collection: 60-minute phone interviews (mixed closed/open-ended questions). Measurement: -Service Use: support (meal delivery, respite) and personal care (home health). -Overload: fatigue, role strain, perceived excessive demands. -Barriers: financial constraints, service reluctance, HGBS complexity, low caregiver capability (awareness/access)		-Limited awareness: caregivers struggled to identify or navigate available services.
Owokuhaiza, et al./2023/Uganda	Informal family caregivers (Spouses, children, relatives) of older adults with Behavioral and Psychological Symptoms of Dementia (BPSD) in rural southwestern Uganda.	Exploring the burden of care and the coping strategies employed by informal caregivers of people with BPSD in rural Uganda. It aims to understand how caregiving impacts the well-being of caregivers and how they manage the stress associated with this role.	-Design: qualitative study using in-depth interviews (27 purposively sampled caregivers of BPSD patients) -Focus: Caregiver Distress and Coping Strategies (Semi-Structured Guide). -Analysis: thematic analysis of burden and coping patterns.	Financial burden: High costs for medical care, essentials, and transportation strained limited incomes. -Extreme measures included withdrawing children from school or selling assets.	Caregiver challenges: -The caregivers faced physical exhaustion from intensive care and limited income generation. -Social isolation due to constant care demands. -Psychological distress caused by abusive or aggressive behaviors from individuals with BPSD hinders economic engagement.
Liu et al./2021/United States	Informal dementia caregivers (male and female family members).	To examine how gender and racial/ethnic identities shape dementia caregivers' financial, emotional, and physical burdens.	-Design: quantitative analysis of the National Study of Caregiving (NSOC) and National Health and Aging Trends Study (NHATS) data (2015, 2017 rounds). -Sample: 1,206 caregivers. -Analysis: logistic regression models to assess the impact of caregiving burdens across gender and race/ethnicity groups.	-Racial disparities: Black caregivers faced greater financial constraints than White caregivers, likely due to income and employment gaps. -Gender contrast: Female caregivers reported lower financial burdens than male caregivers.	-Emotional burden: highest among White female caregivers, linked to close familial ties (spouses/children). -Physical burden: lower in Black vs. White female caregivers, potentially due to differing caregiving roles/task intensity.



Authors/Years/ Country	Caregiver status	Purpose of Study	Study Design	Findings	
				Type of Economic Burden	Types of Barriers to Accessing Economic Opportunity
Oba, et al.,/2021/Japan	Family caregivers (spouse, children)	To assess dementia's economic impact on households, including: -Spending/income changes; -Asset management; -Caregiver financial strain; -Use of the financial support system	-Design: cross-sectional survey of 105 dementia patient-caregiver dyads from Japanese hospitals. -Data collection: Questionnaires and face-to-face interviews (socio-demographics, financial constraints). -Assessment: a.Cognitive/functional: the Mini-Mental State Examination (MMSE), the Functional Assessment Staging (FAST), the Physical Self-Maintenance Scale (PSMS), and the Tokyo Metropolitan Institute of Gerontology Index of Competence (TMIG-IC). b.Economic: household income/spending, caregiving costs, financial exploitation risks.	-Care Costs: rose with dementia severity, primarily covered by family funds, especially those of co-residing caregivers. Financial issues: Higher care costs without income/spending shifts imply budget reallocation (e.g., leisure cut). -Asset management: mostly informal caregiver oversight, especially for moderate-severe dementia.	-Low awareness of and use of financial safeguards (19% knew, 2% used guardianship/trust systems). -Gender disparity: The income (pension) of people with dementia varied by gender, with women receiving significantly lower income than men.
Paul and Schröder-Butterfill/2022/India	Family caregivers (primarily female, e.g., daughters-in-law) of the elderly with probable dementia and spouses.	To examine the psychological and economic impacts on rural South Indian dementia caregivers, including emotional/financial burdens and coping strategies.	Mixed-methods design: -Quantitative: the Addenbrooke's Cognitive Examination (ACE), a screening of 123 older adults (cognitive impairment). -Qualitative: in-depth interviews with 10 caregivers (selected from the lowest ACE-m scores) on psychological and economic burdens. -Analysis: thematic analysis of caregiver challenges.	Financial burden: -Direct costs: medications, diapers (some pawned gold or borrowed funds). -Indirect costs: reduced income (offset by family or community support). Government aid, including social pensions and free healthcare, eased expenses.	-Financial strain: limited resources forced trade-offs in medical care (e.g., skipped surgeries). -Healthcare gaps: dementia is often dismissed as "normal aging", delaying treatment. -Social support, such as family or community aid, eased burdens but reduced caregivers' social participation.

1. Study Characteristics

This review examines the economic burden experienced by family caregivers of older adults with dementia across different cultural and socio-economic contexts. The included studies span various geographic regions, including Asia, North America, Europe, Africa, and Australia, highlighting the financial, emotional, and systemic barriers that caregivers face. The research incorporates both qualitative and quantitative methodologies, employing cross-sectional surveys (Jeon & Jun, 2024; Wang et al., 2014; Oba et al., 2021), in-depth interviews (Lotfi et al., 2022; Duodu et al., 2024; Giebel et al., 2023), thematic analyses (Paul & Schröder-Butterfill, 2022; Brown & Murphy, 2018), and statistical models (Liu et al., 2019; Pan et al., 2016; Vipperman et al., 2023) to assess the economic impact of dementia caregiving. The studies analyze various dimensions of financial strain, including direct costs (e.g., medical expenses, caregiving supplies) and indirect costs (e.g., loss of income, reduced employment opportunities).

A common theme among the studies is the significant financial burden caregivers experience, with many incurring high out-of-pocket costs for medical care, home assistance, and specialized dementia care services. Studies from Korea, Iran, Ghana, and the United States (Jeon & Jun, 2024; Lotfi et al., 2022; Duodu et al., 2024; Liu et al., 2021) report that caregivers frequently struggle with high monthly caregiving expenses ranging from hundreds to thousands of dollars. Some caregivers resort to selling assets, borrowing money, or reducing their work hours to meet financial obligations (Giebel et al., 2023; Pan et al., 2016; De Cola et al., 2017). The impact of financial strain is exacerbated in countries where public funding and insurance coverage for dementia care are inadequate, as seen in studies from China, Italy, and Uganda (Wang et al., 2014; De Cola et al., 2017; Owokuhausa et al., 2023). Caregivers in these regions often assume full financial responsibility for the care recipient, leading to increased stress and decreased economic security.

Barriers to accessing economic opportunities are also prevalent in the studies. Many caregivers face difficulties balancing caregiving with employment, often resulting in job loss or reduced work hours, as reported in studies from the UK, USA, and Sweden (Liu et al., 2019; Giertz et al., 2019; Giebel et al., 2023). Caregivers in rural and low-income settings, such as those in Ghana, India, and Uganda (Duodu et al., 2024; Paul & Schröder-Butterfill, 2022; Owokuhausa et al., 2023), experience limited access to formal support services, further restricting their ability to earn an income. Additionally, bureaucratic challenges and inadequate financial aid programs hinder caregivers from obtaining the necessary financial relief. Several studies highlight gaps in government policies, such as the absence of national insurance schemes covering dementia care costs, as seen in Ghana and Japan (Duodu et al., 2024; Oba et al., 2021), or restrictive eligibility criteria for financial assistance, as noted in studies from Australia and the USA (Gardiner et al., 2019; Dawson et al., 2024).

The reviewed studies also reveal the emotional and psychological toll of caregiving alongside economic strain. Caregivers experiencing financial hardship report higher levels of stress, burnout, and role overload, particularly in cases where social and community support systems are weak (Lai, 2012; Liu et al., 2019; Dawson et al., 2024). Cultural expectations play a crucial role in shaping caregiving experiences, as observed in studies from Iran, India, and Barbados (Lotfi et al., 2022; Paul & Schröder-Butterfill, 2022; Brown & Murphy, 2018). In these contexts, caregiving responsibilities often fall disproportionately on women,

further limiting their financial independence. The findings underscore the urgent need for policy interventions, including financial assistance programs, improved access to respite care, and employment support policies, to alleviate the burden on family caregivers of older adults with dementia.

2. Factors Contributing to the Economic Barriers Faced by Dementia Caregivers Across Countries

The review findings revealed several key factors contributing to the economic barriers faced by dementia caregivers across countries. These include: (a) Direct care cost; (b) Indirect costs; (c) Financial instability; (d) Access barriers; (e) Social and cultural factors; (f) Policy and structural gaps; and (g) Emotional and psychological strain. These factors emphasize the complex challenges faced by caregivers, encompassing both financial and emotional difficulties while caring for older adults with dementia. Specifically, caregivers of individuals with dementia often face significant financial burdens due to direct care costs. These expenses include (1) high costs for healthcare, medications, in-home assistance, and respite care (Jeon & Jun, 2024; Dawson et al., 2024; De Cola et al., 2017; Pan et al., 2016; Lai, 2012; Oba et al., 2021); (2) out-of-pocket payments for medical visits, essential supplies, and specialized services (Jeon & Jun, 2024; Duodu et al., 2024; Giertz et al., 2019; De Cola et al., 2017; Lai, 2012; Dawson et al., 2024; Oba et al., 2021; Paul & Schröder-Butterfill, 2022); and (3) increasing care expenses as dementia progresses, often covered by family resources (Jeon & Jun, 2024; Duodu et al., 2024; Oba et al., 2021). In addition to direct expenses, caregivers of individuals with dementia often face significant indirect costs that impact their financial stability and long-term well-being. These include: (1) lost income and career disruptions (Lotfi et al., 2022; Duodu et al., 2024; Pan et al., 2016; Lai, 2012; Paul & Schröder-Butterfill, 2022); (2) missed economic opportunities (Giertz et al., 2019; Liu et al., 2019; Dawson et al., 2024; Giebel et al., 2023); and (3) transportation expenses (Lotfi et al., 2022; Duodu et al., 2024; Owokuhaisa et al., 2023).

As caregivers anticipate expenses without support, providing care to someone experiencing dementia can be financially draining. To afford required medical care, many are compelled to access personal savings, liquidate assets, or incur loans, all of which can exhaust their financial means and endanger their family's future economic well-being (Giebel et al., 2023; Paul & Schröder-Butterfill, 2022; Owokuhaisa et al., 2023). The situation is exacerbated by restricted public support programs, low pension payments, and poor insurance coverage, which places the burden of most care-related expenditures squarely on family caregivers (Lotfi et al., 2022; De Cola et al., 2017; Pan et al., 2016; Giebel et al., 2023; Oba et al., 2021). Lacking adequate resources, families face the challenge of meeting their basic needs while also managing the increasing costs associated with providing care.

Another major issue is the difficulty in accessing specialized care. Individuals with dementia are especially underserved when it comes to obtaining targeted services. In rural and underserved regions, care is often provided at a low standard or not at all (Lotfi et al., 2022; Owokuhaisa et al., 2023; Vipperman et al., 2023). Even when assistance is available, caregivers face convoluted healthcare systems that are often ambiguous and rigid in terms of basic access (Giertz et al., 2019). Such challenges complicate the accessibility of relevant services, thereby increasing the burden placed on the caregiver (Pan et al., 2016).

Moreover, the insufficient allocation of personnel, as well as the lack of qualified medical specialists, further diminishes the quality of care provided (Oba et al., 2021).

Norms that govern culture and society also add difficulty in taking care of persons with dementia. As part of extended family structures, caregiving is often done within the family, which makes caregivers reluctant to seek assistive services (Viperman et al., 2023; Owokuhaisa et al., 2023). Furthermore, women, particularly daughters and wives, bear the majority of the burden without compensation, thereby complicating the issue (Lotfi et al., 2022; Pan et al., 2016; Liu et al., 2019). Female cash earners are likely to become poorer because they must forgo paid work and personal welfare to provide care (Lai, 2012).

For policy and structural gaps, caregivers of individuals who have dementia seem to have a net of complexities that restrict them from availing of any services. Such barriers encompass (1) the absence of legal provisions, (2) system fragmentation and complexity, and (3) narrow boundaries of eligibility. In several jurisdictions, no specific laws have been enacted to support individuals with dementia, which creates challenges for caregivers when critical decisions must be made (Giertz et al., 2019). Support services are often devolved to multiple agencies, resulting in convoluted processes with minimal coordination, which hinders the effective flow of information. This fragmentation, along with bureaucracy, can make it difficult for caregivers to receive timely care, financial aid, and support (Viperman et al., 2023; Kupeli et al., 2016; Owokuhaisa et al., 2023). Such caregivers are often faced with stringent eligibility criteria, including specific income thresholds, detailed care provisions, and overly strict documentation and processes to access available services (Gardiner et al., 2019; Viperman et al., 2023; Liu et al., 2021).

Lastly, this review found that emotional and psychological strain is one factor that causes barriers for dementia caregivers across countries. This emotional and psychological strain often comes from (1) limited access to mental health support or stress management programs (Jeon & Jun, 2024; Lotfi et al., 2022; Dawson et al., 2024), (2) feeling isolated from social life and community activities (Owokuhaisa et al., 2023; Liu et al., 2019; Paul & Schröder-Butterfill, 2022), and (3) burnout from juggling caregiving duties with personal and work responsibilities (Wang et al., 2014; Liu et al., 2019; Giebel et al., 2023).

3. Support the economic opportunities and Policy Challenges in Long-Term Care for OAWD

The present review demonstrated that the financial burden faced by family caregivers of the OAWD includes inadequate financial resources, such as a lack of income, a lack of health insurance and a pension, a multitude of responsibilities and tasks, rigid work schedules, a lack of social activities and community support, and a lack of government policies for long-term care needs, including financial aid and legal issues. OAWD are frequently cared for at home by family caregivers, who often serve as close relatives, spouses, children, sons, or daughters-in-law. As a result, caregivers who must balance their careers, caregiving obligations, and family demands are increasingly burdened.

Across studies, the majority of articles in this review acknowledge that, in addition to meeting the needs of adequate long-term care for OAWD, understanding the barriers to economic access among family caregivers is crucial. Four studies found that national health insurance policies need to expand coverage to include the full cost of dementia care; based on the negative experiences and various diagnostic procedures

that caregivers have endured in the past, it is clear that early diagnosis of dementia is necessary and need for psychological health coverage for the OAWD's primary caregiver (Wang et al., 2014; Brown & Murphy, 2018; Paul & Schröder Butterfill, 2022; Duodu et al., 2024). Five studies explored the economic burden among family caregivers, focused on the low income and limited financial resources, and particularly addressed gender differences, i.e., the disparity of the income and pension of older adults with dementia, where women received significantly lower income than men. (Kupeli et al./2016; Brown and Murphy/2018; Gardiner et al 2019; Oba, et al./2021; Owokuhaisa, et al./2023).

This review provides results for policy challenges across nations. It addressed the complexities of managing home and community-based services (HCBS), such as inaccessibility of services, eligibility requirements, and service schedules, which were significant obstacles (Vipperman et al., 2023). However, Paul and Schröder Butterfill (2022) noted that the government's public healthcare programs, such as free medical supplies, palliative care visits, and social security pensions, helped control the expenses of providing care. Hence, special attention should be given to caregivers' needs, including concerns about policies and intervention programs. These should encompass the following: national policies to facilitate the recruitment of skilled medical professionals, nurses, and professional caregivers; national health insurance; an information package about dementia; building workplace flexibility policies and programs; and information on legal issues, particularly for families with OAWD, including financial and asset management.

IV. DISCUSSION

This review has highlighted the lack of studies examining the economic burden of family and community aged care for older adults with dementia (OAWD) across regions in Asia, Europe, and the Americas. As we explore the diverse experiences and challenges faced by family caregivers of the OAWD regarding the burden of care and their efforts to enhance the quality of life for the OAWD, understanding the characteristics of economic burden, barriers to accessing economic opportunity, and the policy challenges designed to address them is critical. Moreover, because different countries have various healthcare systems, socioeconomic conditions, and sociocultural factors, the financial burden of caring for older persons with chronic diseases varies by region.

1. Global Economic Burden on Family Caregivers and Barriers to Accessing Care and Support Services

Data from various countries reveal that dementia caregivers face significant financial burdens. For instance, Korea (Jeon & Jun, 2024), Italy (De Cola et al., 2017), and the USA (Pan et al., 2016; Liu et al., 2019) report high costs for healthcare, medication, and home caregiving, with caregivers noting monthly expenses of USD 750 to 1500 or more. In Ghana (Duodu et al., 2024) and Uganda (Owokuhaisa et al., 2023), transportation also leads to considerable costs. Indirect costs vary by location; for example, female caregivers in Iran with little financial autonomy struggle to work (Lotfi et al., 2022). In China, many female caregivers must resign to fulfill caregiving duties (Wang et al., 2014). Conversely, India (Paul & Schröder-Butterfill, 2022) and Uganda (Owokuhaisa et al., 2023) indicate that socio-economic factors lead caregivers to become inactive or defer vital medical care due to financial issues. While caregiving expenditures are

burdensome universally, caregiver poverty is a larger problem in India (Paul & Schröder-Butterfill, 2022) and China (Wang et al., 2014). In wealthier countries like the USA (Pan et al., 2016; Liu et al., 2019) and Italy (De Cola et al., 2017), formal care services are costly. However, middle-income countries report lower expenses—studies in Ghana (Duodu et al., 2024) and Uganda (Duodu et al., 2024) show that payments for caregiving are low, with limited government assistance, leading caregivers to depend on family for basic needs.

For countries globally, including Asia, Europe, and the Americas, the lack of accessible services is a major barrier for caregivers of elderly adults with dementia. The Asian and African regions bear the highest burden of unpaid care compared to the Americas and Europe, affecting dependence on households for elderly care, especially in rural areas. Caregivers in Korea (Jeon & Jun, 2024), Ghana (Duodu et al., 2024), and Uganda (Owokuhausa et al., 2023) face inadequate healthcare systems with limited specialized facilities and transportation options. Iran (Lotfi et al., 2022), Ghana (Duodu et al., 2024), and the USA (Pan et al., 2016; Liu et al., 2019) also lack comprehensive national policies to alleviate financial burdens on caregivers, who often pay out of pocket for essential services like home care and medication. This leads caregivers in Sweden (Giertz et al., 2019) and China (Wang et al., 2014) to struggle with fragmented healthcare systems, misunderstanding their roles and receiving minimal government support. Studies in India (Paul & Schröder-Butterfill, 2022), Italy (De Cola et al., 2017), and Barbados (Brown & Murphy, 2018) reveal that caregivers struggle with financial burdens, resulting in poor life choices that worsen their exhaustion, isolation, and emotional suffering. Despite these challenges, support from families and communities underscores the need for improved care systems for those in need.

2. Caregiver Experiences and Socio-Cultural Challenges

Social and cultural factors are vital for understanding dementia caregiving, as customs vary widely. In countries like Iran (Lotfi et al., 2022) and India (Paul & Schröder-Butterfill, 2022), caregiving is often viewed as a responsibility of female family members, which limits professional care for older adults. These cultural expectations, combined with scarce professional services, exacerbate emotional and financial strains on caregivers. Research in Ghana (Duodu et al., 2024) and China (Wang et al., 2014) indicates that women in informal caregiving roles face threats to their socioeconomic status and job opportunities. Many feel overworked and are compelled to leave their jobs, or their career advancement is hindered. Consequences include significant psychological stress, particularly in Barbados (Brown & Murphy, 2018) and Uganda (Owokuhausa et al., 2023), where caregivers encounter abuse and violence. This stigma amplifies emotional distress and discourages seeking informal help to alleviate financial burdens. As caregivers lack external support, these socio-cultural dynamics result in poor economic conditions, increased mental distress, and social isolation.

3. Severity of Dementia and Healthcare Access

Most economic constraints faced by family caregivers of the OAWD are compounded by the severity of dementia, which often forces difficult decisions regarding medical treatments. This indicates that the burden associated with daily care exists throughout all stages of the disease. Conversely, limitations in

healthcare access, including the knowledge gap surrounding dementia as a normal part of aging rather than a medical condition, lead to delayed or inadequate healthcare interventions (Brown & Murphy, 2018; Paul & Schroder Butterfill, 2022; Vipperman et al., 2023; Dawson et al., 2024). However, government social security pensions and public healthcare services in several countries significantly impact the alleviation of caregiving costs (De Cola et al., 2017; Gardiner et al., 2019; Lotfi et al., 2022; Paul & Schroder Butterfill, 2022; Jeon & Jun, 2024). Further work at the national level is needed to understand how family involvement in financial management, formalization of financial and asset management to prevent exploitation through adult guardianship, legislation, and civil trust systems, can be planned and supported to facilitate their involvement.

V. CONCLUSION

In conclusion, various factors influence the effects of providing dementia care, particularly regarding the economic burden experienced by family caregivers. These determinants include caregiver resources (e.g., family and community support, income availability, and health insurance) and sociodemographic characteristics (e.g., gender, family relationship, education, and race). Numerous aspects of financial pressure are examined in the studies, including direct expenditures (such as medical bills and caregiving supplies) and indirect costs (such as lost wages and reduced job prospects). In cross-country comparisons, the economic burden may vary among family caregivers caring for older adults with dementia (OAWD). Although research on the economic burden of dementia on informal caregiving by family caregivers has been increasing, the limited number of eligible papers in this review emphasizes experiences rather than outcomes to provide a comprehensive picture of the literature.

This review's strengths include a methodical approach to data collection, featuring a thorough search strategy in multidisciplinary health and social sciences databases. The geographical variation among the studies also provided a snapshot of the global economic burden of dementia care services. However, it was challenging because the definitions of the economic burden of dementia care and the elderly care system differ from one nation to another, complicating comparisons among various studies. Additionally, only empirical studies published in English and accessible in full through the university library system were included in the review. Therefore, future studies should focus on the contrasts and similarities in national health policies, caregivers' lived experiences, the diversity of family caregivers across countries, and interventions to improve the long-term care system worldwide.

ACKNOWLEDGEMENT

The authors wish to acknowledge Universitas Gadjah Mada's support and extend sincere gratitude to the reviewers for their numerous insightful remarks and thoughtful recommendations, which significantly enhanced our article.



CONFLICT OF INTEREST

None.

AUTHOR CONTRIBUTIONS AND USE OF AI ASSISTANCE

All authors collaboratively contributed to the manuscript. This paper was edited with the assistance of the Grammarly AI tool, particularly for checking grammatical errors and punctuation. The final version of the paper is our creation.

DECLARATION OF OWNERSHIP

This manuscript is our original work.

REFERENCES

- Alzheimer's Disease International. 2024. World Alzheimer Report 2024: Global changes in attitudes to dementia. London, England: Alzheimer's Disease International.
- Arksey, H., & O'Malley, L. (2005). Scoping studies: Towards a Methodological Framework. *International journal of social research methodology*, 8(1), 19–32.
- Brown, C., & Murphy, M. (2018). Barriers to Informal Caregiving of Persons Living with Dementia in Barbados: A Phenomenological Inquiry. *West Indian Medical Journal*, 67(3), 206-211.
<https://doi.org/https://10.7727/wimj.2017.142>
- Connors, M. H., Seeher, K., Teixeira-Pinto, A., Woodward, M., Ames, D., & Brodaty, H. (2020). Dementia and caregiver burden: A three-year longitudinal study. *International journal of geriatric psychiatry*, 35(2), 250–258. <https://doi.org/10.1002/gps.5244>
- Dawson, W. D., Mattek, N., Gothard, S., Kaye, J., & Lindauer, A. (2024). Ascertaining Out-of-Pocket Costs of Dementia Care: Feasibility Study of a Web-Based Weekly Survey. *JMIR Formative Research*, 8, e56878.
<https://doi.org/https://10.2196/56878>
- De Cola, M. C., Lo Buono, V., Mento, A., Foti, M., Marino, S., Bramanti, P., Manuli, A., & Calabrò, R. S. (2017). Unmet needs for family caregivers of elderly people with dementia living in Italy: What do we know so far and what should we do next? *INQUIRY: The Journal of Health Care Organization, Provision, and Financing*, 54, 1–8. <https://doi.org/10.1177/0046958017713708>
- Demain, S., Gonçalves, A. C., Areia, C., Oliveira, R., Marcos, A. J., Marques, A., Parmar, R., & Hunt, K. (2015). Living with, managing and minimising treatment burden in long-term conditions: a systematic review of qualitative research. *PloS one*, 10(5), e0125457. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0125457>
- Duodu, P. A., Simkhada, B., Okyere, J., Akrong, R., Barker, C., Gillibrand, W., & Simkhada, P. (2024). Primary caregivers' experiences of caring for people living with dementia in Ghana: a phenomenological study. *BMC geriatrics*, 24(1), 304. <https://doi.org/10.1186/s12877-024-04894-6>



- Elayan, S., Angelini, V., Buskens, E. *et al.* (2024). The Economic Costs of Informal Care: Estimates from a National Cross-Sectional Survey in The Netherlands. *Eur J Health Econ* 25, 1311–1331.
<https://doi.org/10.1007/s10198-023-01666-8>
- Gardiner, C., Taylor, B., Robinson, J., & Gott, M. (2019). Comparison of financial support for family caregivers of people at the end of life across six countries: A descriptive study. *Palliative Medicine*, 33(9), 1–23.
<https://doi.org/10.1177/0269216319861925>
- Giebel, C., Halpin, K., O'Connell, L., & Carton, J. (2023). The legalities of managing finances and paying for future care in dementia: a UK-based qualitative study. *Aging & mental health*, 27(12), 2403–2409.
<https://doi.org/10.1080/13607863.2023.2209035>
- Giertz, L., Emilsson, U. M., & Vingare, E. L. (2019). Family Caregivers and Decision-Making for Older Adults with Dementia. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 41(3), 321–338.
<https://doi.org/10.1080/09649069.2019.1627087>
- Harrow, B. S., Mahoney, D. F., Mendelsohn, A. B., Ory, M. G., Coon, D. W., Belle, S. H., & Nichols, L. O. (2004). Variation in cost of informal care and formal service use for Alzheimer's disease: The REACH study. *American Journal of Alzheimer's Disease and Other Dementias*, 19(5), 299–308.
<https://doi.org/10.1177/153331750401900505>
- Jeon, S. R., & Jun, W. H. (2024). Impact of carer burden, social support, and gratitude on quality of life in families of older adults with dementia. *Archives of psychiatric nursing*, 53, 122–129.
<https://doi.org/10.1016/j.apnu.2024.10.005>
- Kaizik C, Caga J, Camino J, et al. Factors Underpinning Caregiver Burden in Frontotemporal Dementia Differ in Spouses and Their Children. *J Alzheimers Dis*. 2017;56(3):1109-1117. doi:10.3233/JAD-160852
- Kupeli, N., Leavey, G., Harrington, J., Lord, K., King, M., Nazareth, I., Moore, K., Sampson, E. L., & Jones, L. (2016). What are the barriers to care integration for those at the advanced stages of dementia living in care homes in the UK? Healthcare professional perspectives. *Dementia*, 17(2), 1–16.
<https://doi.org/10.1177/1471301216636302>
- Lai, D. W. L. (2012). Effect of Financial Costs on the Caregiving Burden of Family Caregivers of Older Adults. *SAGE Open*, 2(4), 1–14. <https://doi.org/10.1177/2158244012470467>
- Levac, D., Colquhoun, H., & O'Brien, K. K. (2010). Scoping studies: advancing the methodology. *Implementation Science*, 5(1), 69. <https://doi.org/10.1186/1748-5908-5-69>
- Liu, R., Chi, I., & Wu, S. (2022). Caregiving burden among caregivers of people with dementia through the lens of intersectionality. *The Gerontologist*, 62(5), 650–661.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1093/geront/gnab146>
- Lotfi, M. S., Shahboulaghi, F. M., Jablonski, R. A., Ebadi, A., Fadayevatan, R., & Foroughan, M. (2022). Facilitators and barriers for families caring for adults living with Alzheimer's dementia: A qualitative study. *Geriatric nursing (New York, N.Y.)*, 47, 61–70. <https://doi.org/10.1016/j.gerinurse.2022.06.013>
- Michalowsky B, Thyrian JR, Eichler T, et al. (2016). Economic Analysis of Formal Care, Informal Care, and Productivity Losses in Primary Care Patients who Screened Positive for Dementia in Germany. *Journal of Alzheimer's Disease*. 50(1):47-59. doi:10.3233/JAD-150600.

- Oba, H., Kadoya, Y., Okamoto, H., Matsuoka, T., Abe, Y., Shibata, K., & Narumoto, J. (2021). The economic burden of dementia: evidence from a survey of households of people with dementia and their caregivers. *International journal of environmental research and public health*, 18(5), 2717. <https://doi.org/https://doi.org/10.3390/ijerph18052717>
- Owokuhaiza, J., Kamoga, R., Musunguzi, P., Muwanguzi, M., Natukunda, S., Mubangizi, V., Asiime, K., & Rukundo, G. Z. (2023). Burden of care and coping strategies among informal caregivers of people with behavioral and psychological symptoms of dementia in rural south-western Uganda. *BMC geriatrics*, 23(1), 475. <https://doi.org/https://doi.org/10.1186/s12877-023-04129-0>
- Pan, X., Lee, Y., Dye, C., & Roley, L. T. (2017). Financial care for older adults with dementia: Characteristics of adult children caregivers. *The International Journal of Aging and Human Development*, 85(1), 108–122. <https://doi.org/10.1177/0091415016685327>
- Paul, S. S., & Schröder-Butterfill, E. (2022). The Psychological and Economic Impacts of Caregiving on Family Carers for People with Probable Dementia in Rural South India. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 37(2), 201-219. <https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s10823-022-09455-1>
- Roberts, E., & Struckmeyer, K. M. (2018). The Impact of Respite Programming on Caregiver Resilience in Dementia Care: A Qualitative Examination of Family Caregiver Perspectives. *Inquiry: a journal of medical care organization, provision and financing*, 55, 46958017751507. <https://doi.org/10.1177/0046958017751507>
- Robinson, L., Tang, E., & Taylor, J. P. (2015). Dementia: Timely Diagnosis and Early Intervention. *BMJ (Clinical research ed.)*, 350, h3029. <https://doi.org/10.1136/bmj.h3029>
- Vipperman, A., Savla, J., Roberto, K. A., & Burns, D. (2023). Barriers to service use among dementia family caregivers in rural Appalachia: Implications for reducing caregiver overload. *Prevention Science*, 24(5), 950–960. <https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s11121-022-01479-w>
- Wang, J., Xiao, L. D., He, G. P., Ullah, S., & De Bellis, A. (2014). Factors contributing to caregiver burden in dementia in a country without formal caregiver support. *Aging & mental health*, 18(8), 986–996. <https://doi.org/10.1080/13607863.2014.899976>



ผลการพัฒนารูปแบบการบูรณาการมิติเพศภาวะกับการปฏิบัติงานคุมประพฤติ*

(The Effects of Integrating Gender Perspectives into Probation Work*)

โดย

สร้อยบุญ ทรายทอง^{1**} พระมหาสุเทพ ผิวเผือด² ณัฐพล มีแก้ว³ ปริญญานิกรกุล¹ และจำนงค์ ลุงเฮือง¹

Soiboon Saithong^{1**} PhramahaSuthep Peupud² Nattapon Meekaew³

Parinya Nikorunkul¹ and Chamyun Lunghuang⁴

* บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง การพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานคุมประพฤติภาคประชาชน

¹ อาจารย์, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จ.พระนครศรีอยุธยา 13170

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จ.พระนครศรีอยุธยา 13170

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จ.ขอนแก่น 40002

* This paper is a part of research entitled Development of operation effectiveness among temple-based probation center in Thailand

⁴ Lecturer of Division Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Pra Nakon Sri Ayutthaya, 13170

⁵ Assistant Professor, of Division Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Pra Nakon Sri Ayutthaya, 13170

⁶ Assistant Professor, Faculty of Education, Khon Kean University, Khon Kean, 40002

** Corresponding author: E-mail address: soiboonkku@gmail.com, saithong.soi@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอผลของการบูรณาการมิติเพศภาวะกับการปฏิบัติงานคุมประพฤติ ใช้การวิจัยแบบกึ่งทดลอง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนารูปแบบการบูรณาการมิติเพศภาวะกับการปฏิบัติงานคุมประพฤติ เลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจงตามเกณฑ์การคัดเลือก จำนวน 31 ราย ประกอบด้วย ผู้บริหารกรมคุมประพฤติ พนักงานคุมประพฤติ อาสาสมัครคุมประพฤติ ผู้นำชุมชน และพระสงฆ์ เพื่อเข้าอบรมในหลักสูตรการพัฒนาศักยภาพผู้ปฏิบัติงานคุมประพฤติ ซึ่งได้พัฒนาขึ้นจากแนวคิดการเรียนรู้แบบผู้ใหญ่และเรียนรู้จากประสบการณ์ มุ่งเน้นการเสริมพลังอำนาจให้ผู้ปฏิบัติงานมีความเข้าใจตนเองและผู้อื่น มีความเข้าใจมิติเพศภาวะ และเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการหลังการอบรม เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2566 ผลการวิเคราะห์แบบสอบถามที่สมบูรณ์จำนวน 20 ราย พบว่ากลุ่มเป้าหมายเป็นชาย 13 ราย หญิง 7 ราย อายุ 24-60 ปี ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี มีประสบการณ์ในงานคุมประพฤติระหว่าง 1-19 ปี และพบว่ากลุ่มเป้าหมายของการวิจัยมีค่าเฉลี่ยคะแนนการเรียนรู้ก่อนและหลังการอบรมเท่ากับ 90.30 และ 99.05 ตามลำดับ เมื่อทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยด้วยสถิติ Paired sample t-test พบว่า ค่าเฉลี่ยของการเรียนรู้ก่อนและหลังการอบรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยคะแนนการเรียนรู้หลังการอบรมมากกว่าก่อนการอบรม ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

คำสำคัญ: การคุมประพฤติ, เพศภาวะ, การเสริมพลัง, การเรียนรู้แบบผู้ใหญ่, การเรียนรู้จากประสบการณ์



Abstract

This research examines the effects of integrating gender perspectives into probation work. A quasi-experimental research design was used as part of the process of developing a model for integrating gender perspectives with probation work. A purposive sampling method was used to select 31 participants, including administrators, probation officers, probation volunteers, community leaders, and monks, who were enrolled in a training course on enhancing the capabilities of probation workers. The course was developed based on adult learning theory and experiential learning, focusing on empowering probation officers to understand themselves and others better, comprehend gender perspectives, and respect human dignity. Data collection was conducted after the training in November 2023. The analysis of questionnaires collected from 20 participants revealed that the sample group consisted of 13 males and 17 females, aged between 24 and 60. Most participants held a bachelor's degree and had between 1 and 19 years of experience in probation work. The results showed that the average pre-training and post-training scores were 90.30 and 99.05, respectively. A paired sample t-test showed a statistically significant difference in the pre- and post-training scores at 0.05, with the higher post-training scores, which supported the hypothesis.

Keywords: Probation, Gender, Empowerment, Adult Learning, Experience Learning

ผลการพัฒนารูปแบบการบูรณาการมิติเพศภาวะกับการปฏิบัติงานคุมประพฤติ*

(The Effects of Integrating Gender Perspectives into Probation Work*)

บทนำ

การคุมประพฤติผู้กระทำผิดในฐานความต่าง ๆ ด้วยกระบวนการลงโทษเพื่อการแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitation) เป็นแนวคิดการลงโทษของสำนักอาชญาวิทยาปฏิฐานนิยมที่ให้ความสำคัญกับเจตจำนงกำหนด (Determinism) กล่าวคือ การที่คนกระทำผิดนั้นเป็นเพราะว่ามีปัจจัยบางอย่างที่ไม่สามารถควบคุมได้เป็นตัวกดดันและบีบคั้นให้ต้องหันเหไปกระทำผิดเพื่อความอยู่รอด ซึ่งปัจจัยเหล่านั้นเป็นผลจากปัจจัยด้านชีวภาพ ปัจจัยด้านจิตวิทยา ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม และปัจจัยด้านสังคม ประกอบกันทั้งหมด ดังนั้นการลงโทษเพื่อการแก้ไขฟื้นฟูจึงมุ่งไปที่การหาสาเหตุที่แท้จริงและทำการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้กระทำผิดบนพื้นฐานการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

แนวคิดดังกล่าวนี้นานาชาติได้นำมาใช้ปฏิบัติ โดย UNAFEI (The United Nations Asia and Far East Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders) เป็นองค์กรที่เกิดขึ้นจากข้อตกลงระหว่างองค์การสหประชาชาติและรัฐบาลประเทศญี่ปุ่น เพื่อขับเคลื่อนงานด้านการป้องกันอาชญากรรมและการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด ของสหประชาชาติในภูมิภาคเอเชียและตะวันออกไกล ในขณะเดียวกันในสหภาพยุโรปขับเคลื่อนโดย CEP (The Confederation of European Probation) ในระยะแรกได้ดำเนินการในประเทศสมาชิกในสหภาพยุโรปแล้วจึงขยายเครือข่ายสู่ระดับนานาชาติ ประเทศไทยได้ใช้ระบบคุมประพฤติมาตั้งแต่ พ.ศ. 2495 ในผู้กระทำผิดที่เป็นเด็กและเยาวชนเท่านั้น จนกระทั่งปี พ.ศ. 2522 ได้จัดตั้งสำนักงานคุมประพฤติกลาง เป็นหน่วยงานระดับกอง ในสังกัดของสำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ กระทรวงยุติธรรม ต่อมาในปี พ.ศ. 2535 ได้สถาปนากรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม ปัจจุบันกระบวนการคุมประพฤติของไทย ได้ยกระดับให้มีความสอดคล้องกับข้อกำหนดโตเกียว (Tokyo Rules) (UNODC, 2006)

กรมคุมประพฤติ ประกาศใช้พระราชบัญญัติคุมประพฤติ พ.ศ. 2559 นิยามความหมาย การคุมประพฤติ (Supervision) เป็นกระบวนการติดตาม ควบคุม ดูแล ให้คำแนะนำ และช่วยเหลือผู้กระทำผิดในชุมชนที่ถูกเงื่อนไขการคุมความประพฤติ โดยมีพนักงานคุมประพฤติเป็นผู้ควบคุม ดูแลแนะนำ ช่วยเหลือ หรือตักเตือนในเรื่องความประพฤติ การศึกษา การประกอบอาชีพหรือเรื่องอื่นๆ ด้วยวิธีการแก้ไขฟื้นฟูเป็นรายบุคคลตามความเหมาะสม เพื่อให้ผู้กระทำผิดปฏิบัติตามเงื่อนไขการคุมความประพฤติไม่กระทำผิดซ้ำ สามารถปรับตัวและใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข (พระราชบัญญัติคุมประพฤติ, 2559) ซึ่งกระบวนการนี้เกิดขึ้นภายหลังจากศาล หรือ คณะกรรมการลดวันต้องโทษจำคุก หรือ อธิบดีกรมราชทัณฑ์ ได้ใช้ดุลพินิจพิจารณาแล้วว่า ผู้กระทำผิด (Offender)สมควรได้รับการแก้ไขฟื้นฟูในชุมชน อันจะเป็นประโยชน์ทั้งตัวผู้กระทำผิดและสังคม การคุมประพฤติเป็นการลงโทษผู้กระทำผิดตามแนวคิดการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู เพราะเชื่อว่าพฤติกรรมของคนเป็นผลจากเหตุต่าง ๆ จากสภาพแวดล้อม ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ความประมาทเลินเล่อ จึงสมควรได้รับการแก้ไขพฤติกรรมนั้นๆ ให้สามารถกลับตนเป็นคนดีตามบรรทัดฐานของสังคม การคุมประพฤติจึงเป็นปฏิบัติการที่ต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ด้วยความละเอียดอ่อน (กรมคุมประพฤติ, 2564)

ดังนั้นในการปฏิบัติงานคุมประพฤติ จึงมีความต้องการจำเป็นที่ต้องปฏิบัติงานด้วยความละเอียดอ่อน ของผู้ปฏิบัติงานในชุมชน ตลอดจนการแสดงบทบาทความสัมพันธ์ที่ดี มีความเข้าใจ มีความเมตตากรุณาต่อผู้ถูกคุมความประพฤติในเชิงบวก ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง และการได้รับการยอมรับให้เป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวและชุมชนของผู้ถูกคุมประพฤติ นำมาสู่การตัดสินใจปรับเปลี่ยนพฤติกรรม อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติคุมประพฤติ พ.ศ. 2559 ได้ระบุการมีส่วนร่วมของหน่วยงานของรัฐและภาคประชาชน ไว้ในหมวดที่ 7 (พระราชบัญญัติคุมประพฤติ, 2559) ต่อมาในปี พ.ศ. 2560 ได้ประกาศราชกิจจานุเบกษา ระเบียบกระทรวงยุติธรรมว่าด้วย บทบาทและวิธีปฏิบัติงานของอาสาสมัครคุมประพฤติ ซึ่งได้รับการแต่งตั้งโดยอธิบดีกรมคุมประพฤติ เพื่อให้อาสาสมัครคุมประพฤติซึ่งเป็นภาคประชาชน เป็นผู้ช่วยพนักงานคุมประพฤติในการดำเนินการในชุมชน ร่วมกับเครือข่ายภาคประชาชนมีความชอบธรรมใน

การปฏิบัติงานคุมประพฤติภาคประชาชน ข้อมูลในปีพ.ศ. 2565 มีอาสาสมัครคุมประพฤติที่ได้รับการแต่งตั้งโดยอธิบดีกรมคุมประพฤติ จำนวน 1,319 คน และกรมคุมประพฤดียังคงรับสมัครอาสาสมัครคุมประพฤติเพิ่มขึ้นทุกๆ ปี เพื่อเป็นกำลังสำคัญในบทบาทการเป็นผู้ช่วยพนักงานคุมประพฤติปฏิบัติงานในชุมชนของตน ดังนั้นในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2564 กรมคุมประพฤติ ได้เริ่มเปิดศูนย์คุมประพฤติภาคประชาชน ซึ่งเป็นศูนย์ฯ ที่มีความร่วมมือกับสำนักงานคุมประพฤติจังหวัด ในภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ ข้อมูล ณ วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2566 ประเทศไทยมีศูนย์คุมประพฤติภาคประชาชนที่ดำเนินการในรูปแบบศูนย์ประสานงานอาสาสมัครคุมประพฤติ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และอื่น ๆ จำนวน 254 ศูนย์

การทำงานร่วมกันภายในชุมชนเพื่อร่วมกันขับเคลื่อนศูนย์คุมประพฤติภาคประชาชน ระหว่างพนักงานคุมประพฤติ อาสาสมัครคุมประพฤติ ผู้นำชุมชน และพระสงฆ์ มีความต้องการจำเป็นในการปรับทัศนคติและฐานความรู้ในการปฏิบัติงานคุมประพฤติภาคประชาชนที่มีความละเอียดอ่อนต่อมิติเพศภาวะและการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อทัศนคติในการปฏิบัติงานคุมประพฤติ จากสถิติของกรมคุมประพฤติที่เผยแพร่ในสื่อออนไลน์ พบว่า ฐานความผิดขณะมาสุรามีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยพบว่าปี พ.ศ. 2549 มี 27,859 คดี เพิ่มขึ้น 53,812 คดี ในปี พ.ศ. 2559 และฐานความผิดขณะมาสุรา นี้ เป็นฐานความผิดที่มีการก่อคดีซ้ำได้บ่อยที่สุดและยังเป็นมูลเหตุที่ทำให้เกิดความรุนแรงได้ง่ายและบ่อยที่สุด ทั้งความรุนแรงในครอบครัวและความรุนแรงในสังคม และเมื่อพิจารณาเบื้องต้นจะเห็นว่า พฤติกรรมการดื่มสุราเป็นพฤติกรรมส่วนบุคคลซึ่งผ่านการหล่อหลอมบทบาทชายหญิงหรือเพศภาวะ (Gender) ของสังคมไทยที่ยังรากลึกมานาน เช่น การเก็บรวบรวมข้อมูลในฐานข้อมูลของกรมคุมประพฤติได้บันทึกโดยแยกจำนวนตามเพศสรีระชายเท่านั้น ซึ่งในปัจจุบันมีปรากฏการณ์ความหลากหลายทางเพศ ดังนั้นในการกระทำทางสังคมจึงต้องการความละเอียดในมิตินี้ด้วย

มิติเพศภาวะหรือเพศสถานะหรือความเป็นหญิงความเป็นชาย (Gender) เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ซึ่งนานาชาติให้ความสำคัญและเป็นองค์ประกอบหนึ่งในเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goal; SDGs) ดังนั้น มิติเพศภาวะจึงมีความเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจที่ผิดพลาด นำมาสู่การกระทำที่ผิดพลาด ผิดกฎหมายของบุคคลกระทั่งกลายมาเป็นผู้ถูกคุมประพฤติ เช่น การเป็นผู้เสพยาเสพติด การเป็นผู้จำหน่ายยาเสพติด การดื่มสุราสังสรรค์นำมาสู่คดีข่มขืนยานพาหนะขณะมาสุรา การทะเลาะวิวาท ทำร้ายร่างกายผู้อื่น เป็นต้น

จากสถิติของกรมคุมประพฤติพบว่ามากกว่าร้อยละ 80 ของผู้ถูกคุมประพฤติเป็นผู้ชาย สะท้อนว่าพฤติกรรมเหล่านี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากทัศนคติและจิตสำนึกที่ผิดพลาด (False Consciousness) อันเกิดจากกระบวนการหล่อหลอมทางสังคม (Socialization) ความเป็นชาย ความเป็นหญิงในสังคมไทย ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้พัฒนาหลักสูตร “การพัฒนาศักยภาพผู้ปฏิบัติงานคุมประพฤติภาคประชาชนที่มีความละเอียดอ่อนต่อมิติเพศภาวะและเคารพต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” และนำมาใช้ทดลองอบรมกับผู้ปฏิบัติงานคุมประพฤติภาคประชาชน เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมิติเพศภาวะซึ่งจะทำให้เข้าใจกระบวนการหล่อหลอมความเป็นหญิงความเป็นชายผ่านกระบวนการเลี้ยงดูของครอบครัวและสังคม ซึ่งจะทำให้ผู้ปฏิบัติงานคุมประพฤติมีความเข้าใจตนเองและผู้อื่น สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับไปใช้ในการปฏิบัติงานจริง บนฐานแนวคิดเชิงระบบ (System Thinking) ที่เชื่อว่าทุกส่วนในระบบสังคมล้วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันและส่งผลกระทบบังคับกันและกัน แต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นบนจุดเล็ก สามารถกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงระบบใหญ่ได้เช่นกัน เมื่อคนเปลี่ยนสังคมย่อมเปลี่ยนแปลงได้เช่นกัน

นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยได้ออกแบบหลักสูตรการอบรมที่มุ่งเปลี่ยนพฤติกรรมนิสัยของคนด้วยการสร้างการเปลี่ยนแปลงจากภายใน ด้วยการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (Buddhism Engagement) กับแนวคิดรวมสมัย ได้แก่ แนวคิดเพศภาวะ (Gender) แนวคิดการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) การเรียนรู้แบบผู้ใหญ่ การเรียนรู้จากประสบการณ์ เพื่อให้สามารถปฏิบัติได้จริงเป็นรูปธรรมและเป็นสากล โดยออกแบบกิจกรรมที่มุ่งสร้างเสริมทักษะในการใช้ชีวิตและการทำงานอย่างมีสติ (Mindfulness) มีความละเอียดอ่อนต่อเพศภาวะ (Gender Sensitivity) มีความรู้ความเข้าใจเรื่องความรุนแรงในทางกายภาพและความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่ส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่น ด้วยการหล่อหลอมทางสังคม (Socialization) และดำรงอยู่ในรูปแบบเพศภาวะ

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาและนำเสนอผลของการบูรณาการมิติเพศภาวะกับการปฏิบัติงานคุมประพฤติ

แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning Theory; ELT) เป็นแนวคิดทางด้านการศึกษาที่ได้รับ การพัฒนาโดย เดวิด เอ. โคลบ (Kolb, 1984) และเป็นแนวคิดที่ได้รับความนิยมนำไปใช้ด้านจิตวิทยา การเรียนรู้จาก ประสบการณ์ คือการใช้ประสบการณ์ที่ได้สัมผัสด้วยประสาทสัมผัสทั้งหมดเป็นแหล่งสร้างองค์ความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ของ ผู้เรียนแล้วนำไปปรับประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาตนเอง ซึ่งโมเดลการเรียนรู้ของโคลบ (Kolb's Model) ได้แก่ ประสบการณ์เชิง รูปธรรม (Concrete Experience) การสังเกตอย่างไตร่ตรอง (Reflective Observation) มโนทัศน์เชิงนามธรรม (Abstract Conceptualization) และการทดลองปฏิบัติ (Active Experimentation) (สนธยา พลศรี, 2550) ผู้วิจัยได้นำแนวคิดนี้มา ออกแบบกิจกรรมในกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับหลักสูตรทางพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับผู้ถูกคุม ประพฤติซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของหลักสูตรฯ

ความหมายของ เพศ (Sex) เป็นการบ่งบอกความเป็นชายหญิงตามลักษณะทางชีววิทยาที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ บุคคลที่เกิดมามีเพศชายหรือเป็นหญิง มีหน้าที่ในการให้กำเนิด (Reproductive Function) มีบุคลิกภาพที่แตกต่างกัน ส่วน คำว่าเพศภาวะ (Gender) หมายถึงสภาพความเป็นเพศทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งไม่ใช่เพศที่ติดตัวมาแต่กำเนิด แต่ได้รับการ ประกอบสร้างขึ้นโดยสังคม (Socially Constructed) โดยเงื่อนไขทางสังคมหรือวัฒนธรรมกำหนดให้ชายและหญิงแสดง พฤติกรรมและคุณลักษณะที่เหมาะสม (สุชาติ ทวีสิทธิ์, 2550) เพศที่ถูกกำหนดโดยสังคมนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตาม สภาพการณ์และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้ชายแข็งแรง เป็นผู้นำครอบครัว ออกไปทำงานนอกบ้าน ผู้หญิงอ่อนแอ ดูแลครอบครัว บทบาทเพศที่สังคมหล่อหลอมขึ้นมา มีผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบ ด้านบวกเป็นพลังในการเชื่อมโยง และขับเคลื่อนครอบครัว ชุมชนและสังคม ในทางตรงกันข้ามบทบาทเพศเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความรุนแรงในครอบครัว และสังคมได้ เช่น ผู้ชายออกไปทำงานนอกบ้านมีโอกาสสังสรรค์กับเพื่อนร่วมงานมีการดื่มแอลกอฮอล์ซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิด ความรุนแรงในครอบครัวและสังคมได้ ดังนั้นบทบาททางเพศ (Gender Role) เป็นบทบาทที่สังคมกำหนด ในแต่ละสังคมแต่ ละกลุ่มคนมีความแตกต่างกันไป เพศภาวะสามารถเปลี่ยนแปลงได้ เป็นสิ่งที่สังคมและวัฒนธรรมนั้นเห็นว่าเหมาะสมกับเพศใด เพศหนึ่ง เพศภาวะยังมีความหมายเกี่ยวพันไปถึงโอกาสที่แต่ละบุคคลจะสามารถเข้าถึงได้ ได้ใช้ และควบคุมทรัพยากรต่าง ๆ เนื่องจากมีสิทธิอำนาจ มีความรับผิดชอบ และถูกคาดหวังจากสังคมแตกต่างกันไป และเพศภาวะที่สังคมกำหนดได้ส่งผล กระทบอย่างมากต่อสถานภาพของชายหญิงในสังคมนั้น ๆ (ภัสสร ลิมานนท์, 2542) เรื่องเพศเป็นวัฒนธรรมการใช้ชีวิตที่ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทุกมิติของทุกคนทุกเพศ ยิ่งในปัจจุบันที่สังคมเปิดกว้างและมีความแตกต่างหลากหลายอย่างยิ่งใน ประเด็นนี้ยิ่งควรทำความเข้าใจ เปิดใจ และเรียนรู้พร้อมปรับตัวไป ในเบื้องต้นควรทำความเข้าใจเรื่องเพศในมิติสี่ด้าน ได้แก่ เพศทางสรีรวิทยา วัฒนธรรมความเป็นเพศ ความเป็นเพศชายและหญิง และรสนิยมทางเพศ (อวยพร เชื้อนแก้ว, 2551)

ระเบียบวิธีการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้ออกแบบด้วยการวิจัยปฏิบัติแบบกึ่งทดลอง (Quasi Experimental Research) ซึ่งเป็นการวิจัยที่มี ลักษณะคล้ายคลึงกับการวิจัยเชิงทดลอง แต่ขาดการสุ่มกลุ่มตัวอย่างเข้ากลุ่มทดลองและขาดการจัดการตัวแปรที่เกี่ยวข้อง กล่าวคือ เป็นการวิจัยที่มุ่งสืบสวนถึงความสัมพันธ์เชิงเหตุเชิงผลระหว่างตัวแปร (ศิริชัย กาญจนวาสี, ทวีวัฒน์ ปิตยานนท์, และ ดิเรก ศรีสุโข, 2555) โดยได้ออกแบบร่างหลักสูตรการอบรมฯ บนฐานคิดการเรียนรู้แบบผู้ใหญ่และเรียนรู้จากประสบการณ์ มุ่งเน้นการเสริมพลังอำนาจให้กับผู้ปฏิบัติงาน มีความเข้าใจตนเองและผู้อื่น มีความเข้าใจมิติเพศภาวะ และเคารพศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ นอกจากนี้คณะผู้วิจัยได้นำหลักสูตรในพระพุทธศาสนา มาบูรณาการในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้

แบบปฏิบัติการที่มุ่งเน้นการตระหนักถึงการเข้าใจความเป็นมนุษย์ในตนเองและผู้อื่น ควบคู่กับการพัฒนาจิตวิญญาณของตนเอง (การเรียนรู้สติ และการทำงานอย่างมีสติ) ตลอดจนการเข้าใจโครงสร้างสังคม จึงเป็นที่มาของหลักการ วัตถุประสงค์ กิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ผ่านกระบวนการเรียนรู้สามารถวิเคราะห์และเข้าใจงานคุณภาพชีวิตภาคประชาชน และสามารถทำงานอย่างมีความสุข หลักสูตรนี้ ใช้เวลาอบรม 4 วัน (วันละ 6 ชั่วโมง รวม 24 ชั่วโมง) จำนวน 10 กิจกรรม มีผู้เข้าร่วมการอบรมทั้งสิ้น 31 รูป/คน ภายหลังการอบรมได้มีการทำแบบประเมินผลก่อนและหลังการอบรมด้วยแบบสอบถาม ซึ่งเป็นเครื่องมือที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้น แล้วนำมาประมวลผลด้วยโปรแกรมการวิเคราะห์ทางสถิติ SPSS โดยวิเคราะห์ด้วยสถิติ t-test การอบรมจัดขึ้นระหว่างวันที่ 20-23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2566 ณ ศาลาการเปรียญอุไรศรี คณะสังคม วัฒนาจุฬาลงกรณ์ราชูทิศ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ภายในมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ์ราชูทิศ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีรูปแบบพื้นที่การเรียนรู้และบรรยากาศความเหมาะสม เอื้อต่อการเรียนรู้แบบผู้ใหญ่ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยคำนึงถึงจริยธรรมและจรรยาบรรณนักวิจัยจึงมีการพิทักษ์สิทธิกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ด้วยการขอการรับรองจริยธรรมการวิจัยจากคณะกรรมการพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชูทิศ เพื่อขออนุมัติทำวิจัยในมนุษย์ และได้รับการรับรองจริยธรรม เลขที่ ว 242/2566

ผลการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยดังนี้

1. การออกแบบและพัฒนาหลักสูตรพัฒนาศักยภาพผู้ปฏิบัติงานคุณภาพชีวิตภาคประชาชน คณะผู้วิจัยได้ออกแบบหลักสูตรพัฒนาศักยภาพผู้ปฏิบัติงานคุณภาพชีวิตภาคประชาชน โดยบูรณาการแนวคิดเฉพาะ และการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ร่วมกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อสร้างความเข้าใจ สร้างความตระหนักเรื่องมิติเฉพาะและเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้กับผู้ปฏิบัติงานในศูนย์คุณภาพชีวิตภาคประชาชน และสามารถพัฒนาทักษะและการประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานคุณภาพชีวิตภาคประชาชนใช้วัดเป็นฐาน โดยออกแบบเป็นหลักสูตรการเรียนรู้แบบผู้ใหญ่ที่เรียนรู้จากประสบการณ์

2. เนื้อหาในหลักสูตรฯ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของหลักสูตรดังกล่าวฯ คณะผู้วิจัยได้ออกแบบสาระการเรียนรู้ของหลักสูตร เป็น 10 หัวข้อการเรียนรู้ ตามลำดับ ได้แก่

- 1) รู้จักตนเอง รู้จักผู้อื่น
- 2) การฟังอย่างมีสติ/การฟังอย่างตั้งใจ (Deep Listening)
- 3) เรียนรู้การทำงานที่เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (กิจกรรมปั้นหุ่น)
- 4) พุทธจิตวิทยากับการทำงานเพื่อสังคมอย่างมีความสุข
- 5) พลังอำนาจ (Power) และการเสริมพลังอำนาจ (Empowerment)
- 6) เรียนรู้ทักษะการโค้ชสติ: สมดุลชีวิต สมดุลใจสู่ความสุข และการแก้ไขปัญหา
- 7) เรียนรู้ความหมายเฉพาะ การประกอบสร้างและการหล่อหลอมเฉพาะ การวิเคราะห์มิติเฉพาะของตนเอง และผู้กระทำผิดโดยใช้กิจกรรมเลือกภาพอธิบายตัวตนและแนวทางแก้ไขปัญหา
- 8) เรียนรู้กระบวนการทำงานเป็นทีม
- 9) เรียนรู้หลักธรรมโยนิโสมนสิการ
- 10) เรียนรู้หลักธรรมศีลห้า หลักประกันคุณภาพชีวิต

3. รูปแบบการอบรม การอบรมของหลักสูตรฯ นี้ มุ่งเน้นให้ผู้เข้าร่วมการอบรมทุกท่าน ได้อยู่กับความรู้สึกของตนเอง เรียนรู้ความเป็นมนุษย์ของตนเอง แล้วจึงเรียนรู้หัวข้อต่างๆ ของสาระสำคัญของหลักสูตร โดยมีวิทยากร หรือผู้นำกระบวนการเป็นผู้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งให้ทุกท่านได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน จึงเป็นที่มาของการจำกัดจำนวนการเรียนรู้

เรียนรู้ประมาณ 30 ราย ซึ่งเลือกตัวอย่างเพื่อเข้าร่วมการอบรมแบบเจาะจง ตามเกณฑ์คุณสมบัติผู้เข้ารับการอบรม ได้แก่ พระสงฆ์ พนักงานคุมประพฤติ อาสาสมัครคุมประพฤติ และผู้นำชุมชน ที่มีส่วนร่วมและมีประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน ณ ศูนย์คุมประพฤติภาคประชาชนที่ใช้วัดเป็นฐาน มาแล้วตั้งแต่ 6 เดือน ขึ้นไป เพื่อให้มีความรู้เพียงพอในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์ร่วมกันได้ และสมัครใจเข้าร่วมโครงการวิจัยเรื่องการพัฒนาประสิทธิภาพงานคุมประพฤติภาคประชาชน มีผู้เข้ารับการอบรม จำนวน 31 ราย การจัดอบรมได้ใช้กระบวนการเรียนรู้ตามลำดับกิจกรรมที่สอดคล้องกับอารมณ์ความรู้สึกของผู้เข้ารับการอบรมว่า ณ เวลานั้นเหมาะสมกับการเรียนรู้ในเรื่องใดบ้าง โดยมีวิทยากรกระบวนการหรือกระบวนการ (Facilitator) เป็นผู้นำกิจกรรม ใช้เวลาอบรมต่อเนื่อง 4 วัน

4. การประเมินผล คณะผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามแบบมาตราส่วน (5 ระดับ) เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมแต่ละท่านได้ระบุระดับการเรียนรู้หรือความรู้ที่ได้ประเมินตนเองทุกหัวข้อการเรียนรู้ แต่ละหัวข้อ มีข้อคำถาม 4-5 คำถาม โดยการเปรียบเทียบความรู้ก่อนและหลังการอบรม ประมวลผลด้วยโปรแกรม SPSS และวิเคราะห์ด้วย Paired simple t-test โดยเมื่อประมวลผลแบบสอบถามที่ผู้เข้ารับการอบรมหลักสูตรพัฒนาศักยภาพผู้ปฏิบัติงานคุมประพฤติภาคประชาชน พบว่ามีแบบสอบถามที่สมบูรณ์สามารถนำเข้าสู่การวิเคราะห์ได้ 20 ราย ประกอบด้วย พนักงานคุมประพฤติร้อยละ 35 (7 ราย) อาสาสมัครคุมประพฤติร้อยละ 35 (7 ราย) และพระสงฆ์ร้อยละ 30 (6 ราย) เป็นเพศชายร้อยละ 65 (13 ราย) เพศหญิงร้อยละ 35 (7 ราย) ผู้เข้าอบรมอายุต่ำสุด 24 ปี อายุสูงสุด 60 ปี (อายุเฉลี่ย 40 ปี) เมื่อพิจารณาตามกลุ่มอายุพบว่า ร้อยละ 35 (7 ราย) เป็นกลุ่ม Baby boomer รองลงมาร้อยละ 30 (6 ราย) เป็นผู้อยู่ในกลุ่ม Gen. X สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ร้อยละ 35 (7 ราย) มีรายได้ระหว่าง 15,000 – 30,000 บาท ต่อเดือน

ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นต่อการเรียนรู้ก่อนและหลังการอบรมหลักสูตรพัฒนาศักยภาพผู้ปฏิบัติงานคุมประพฤติภาคประชาชน แล้วนำวิเคราะห์ด้วยสถิติ t-test ผลการวิเคราะห์ พบว่า ผู้เข้ารับการอบรมมีค่าเฉลี่ยคะแนนการเรียนรู้ก่อนและหลังการอบรมเท่ากับ 90.30 และ 99.05 ตามลำดับ เมื่อทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยด้วยสถิติ Paired sample t-test พบว่าค่าเฉลี่ยของการเรียนรู้ก่อนและหลังการอบรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยคะแนนการเรียนรู้หลังการอบรมมากกว่าก่อนการอบรม ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ดังตาราง

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยคะแนนการเรียนรู้ก่อนและหลังการอบรมหลักสูตรพัฒนาศักยภาพผู้ปฏิบัติงานคุมประพฤติภาคประชาชน

กิจกรรม	ค่าเฉลี่ย	S.D.	จำนวน	t
ก่อนอบรม	90.30	15.73	20	-2.306
หลังอบรม	99.05	9.8	20	

Df = 26 Level of signification = 0.05

ที่มา: พระมหาสุเทพ สุพนฺธิโต และคณะ. (2568).

5. ผลลัพธ์และการสะท้อนกลับของผู้เข้ารับการอบรม ในช่วงท้ายของการอบรม ได้ทำการระดมสมองผู้เข้ารับการอบรมเพื่อสะท้อนกลับสิ่งที่ได้เรียนรู้จากหลักสูตรฯ ครั้งนี้ ซึ่งพบว่า ผู้เข้ารับการอบรมได้เรียนรู้ความรู้สึกตัว ได้รู้จักตนเอง และการยอมรับความแตกต่างของปัจเจกบุคคล การอยู่ร่วมกัน การยอมรับฟังความคิดเห็น การฟังจากความรู้สึกด้วยความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง เข้าใจในกระบวนการเกิดขึ้นของอำนาจ ได้แก่ อำนาจเหนือ อำนาจร่วม อำนาจภายใน แหล่งที่มาของอำนาจ การใช้อำนาจ และวิถีจัดการอำนาจภายในตน เข้าใจจุดเริ่มต้นของปัญหาสังคมเริ่มต้นจากเพศภาวะ เพราะเป็นกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมของบทบาทชายหญิงในสังคมไทย การสอดแทรกหลักธรรม ใช้ชีวิตอย่างมีสติ และมีความสุข วิธีการดูแลผู้อื่น พลั้งบกพร่องได้เพิ่มทักษะในการปฏิบัติงานกับผู้ถูกคุมประพฤติของตนเอง ดังคำให้สัมภาษณ์ของพนักงานคุมประพฤติ อาสาสมัครคุมประพฤติ และผู้นำชุมชน ที่ได้เข้าร่วมการอบรม กล่าวว่า

... “ส่วนดีที่เราได้เรียนรู้จากหลักสูตรฯ นี้ คือ การเรียนรู้เรื่องอำนาจ เราได้รู้อำนาจเหนือ อำนาจร่วม อำนาจภายใน ที่ผ่านมานางคัมประพจน์เราได้อำนาจเหนือมาใช้ในการติดตามควบคุมให้ปฏิบัติตามเงื่อนไขของศาล แต่การทำงานคัมประพจน์เราต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เราทุกคนมีโอกาสทำผิดพลาดเช่นเดียวกัน แต่เมื่อผิดพลาดแล้ว สามารถตระหนักรู้ได้ด้วยตนเอง มีกำลังภายในใจคือ อำนาจภายในมีความรู้สึกที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเอง เห็นคุณค่าตัวเอง ไม่ทำความเดือดร้อนต่อตัวเอง ต่อผู้อื่น ต่อสังคม ก็จะสามารถลดการทำผิดซ้ำได้ แต่ที่เรา พนักงานคัมประพจน์ตัวเล็กๆ คนหนึ่ง สามารถใช้ความรู้สึกใช้อำนาจภายในของเราความเมตตา ความจริงใจ ทำงานร่วมกับผู้ถูกคัมประพจน์ด้วยอำนาจร่วม รับฟังเขาด้วยความรู้สึกที่จริงใจและเมตตา จะทำให้เข้าถึงเขาและได้รับความร่วมมือในการแก้ไขเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดี...หลักสูตรนี้ควรเป็นหลักสูตรที่ควรฝึกอบรมพนักงานคัมประพจน์รุ่นใหม่ สร้างพนักงานคัมประพจน์ที่มีอัตลักษณ์และเห็นคุณค่างานคัมประพจน์และสามารถยกระดับงานคัมประพจน์ได้...”

คุณแก้ว (นามสมมุติ)

อาสาสมัครคัมประพจน์ เพศชาย อายุ 57 ปี

ประสบการณ์ทำงานคัมประพจน์ 17 ปี

... “ได้ความรู้ ความรู้สึกดีๆ และประสบการณ์ มุมมอง เข้าใจตนเองและความแตกต่างคนรอบตัวเพิ่มขึ้นเยอะเลยคะ ถือว่าโชคดีได้รับประสบการณ์ดีๆ ที่อาจารย์มอบโอกาสให้คะ ขอขอบคุณมากๆ ค่ะ...”

คุณนิต (นามสมมุติ)

พนักงานคัมประพจน์ เพศหญิง อายุ 45 ปี

ประสบการณ์ทำงานคัมประพจน์ 20 ปี

... “การทำงานกับผู้ถูกคัมประพจน์ เราต้องใช้ความเข้าใจ ความเมตตาเขาให้มาก ที่ผ่านมามผมใช้ความเป็นกันเองกับเขา มันคืออำนาจร่วมนี้ละ ทำให้เขาไว้วางใจเรา กล้าพูดกล้าคุยและให้ความร่วมมือกับเรา...”

คุณเกิด (นามสมมุติ)

อาสาสมัครคัมประพจน์ เพศชาย อายุ 58 ปี

ประสบการณ์ทำงานคัมประพจน์ 7 ปี

... “การอบรมนี้ทำให้เรามองผู้ถูกคัมประพจน์อย่างมีสติมากขึ้น ได้รู้ว่าการที่เขากระทำผิดมันเหมือนยอดอกเขาน้ำแข็งยังมีอะไรอยู่เบื้องหลังเขา เช่น การอบรมเลี้ยงดู การแสดงว่าเขาเป็นลูกผู้ชาย พนักงานคัมประพจน์เราต้องฟังเขามากขึ้น เข้าใจเขามากขึ้น จึงจะสามารถแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด...”

คุณก้อง (นามสมมุติ)

พนักงานคัมประพจน์ เพศหญิง อายุ 54 ปี

ประสบการณ์ทำงานคัมประพจน์ 28 ปี

... “การอบรมนี้สามารถนำไปปรับใช้กับชีวิตประจำวันได้ ได้เรียนรู้การใช้สติกับชีวิตประจำวัน ทำให้รู้จักคิดตั้งต้น พิจารณาก่อนจะทำอะไร ซึ่งแต่ก่อนเราไม่เคยทำแบบนี้เลย...”

คุณนิม (นามสมมุติ)

ผู้นำชุมชนเพศหญิง อายุ 38 ปี (อายุงานผู้นำชุมชน 2 ปี)

ประสบการณ์ทำงานคัมประพจน์ 6 เดือน

สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้มุ่งพัฒนาศักยภาพของผู้ปฏิบัติงานคุมประพฤติภาคประชาชน โดยใช้หลักสูตรที่บูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับแนวคิดร่วมสมัย เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความเข้าใจเกี่ยวกับมิติเพศภาวะและการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ รวมถึงการพัฒนาทักษะการปฏิบัติงานคุมประพฤติที่ใช้วัดเป็นฐาน กลุ่มตัวอย่างที่เข้ารับการอบรมประกอบด้วยพระสงฆ์ พนักงานคุมประพฤติ อาสาสมัครคุมประพฤติ และผู้นำชุมชนที่มีประสบการณ์ไม่น้อยกว่า 6 เดือน และมีความสมัครใจเข้าร่วมโครงการ รวมทั้งหมด 31 รูป/คน

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า หลักสูตรการอบรมที่นำมาทดลองในการวิจัยครั้งนี้ ส่งผลต่อการพัฒนาความรู้ และทักษะของผู้เข้ารับการอบรมในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะความเข้าใจในมิติเพศภาวะ การฟังอย่างตั้งใจ และการเคารพศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งสะท้อนผ่านกิจกรรมที่มุ่งเน้นการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ อาทิ การปันหุ่นเพื่อสะท้อนแนวคิดเรื่องพลังอำนาจ และการเลือกภาพอธิบายตัวตนเพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับความละเอียดอ่อนในมิติเพศภาวะ และความรุนแรงอันมีรากเหง้าจากเพศภาวะ (Gender-based Violence) นอกจากนี้ผู้เข้ารับการอบรมยังได้เรียนรู้หลักธรรมพุทธจิตวิทยา หลักธรรมศีลห้า และโยนิโสมนสิการ ซึ่งช่วยให้สามารถปฏิบัติงานคุมประพฤติได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น การบูรณาการหลักธรรมพุทธจิตวิทยา ศีลห้า และโยนิโสมนสิการใช้ในหลักสูตรอบรม ช่วยให้ผู้เข้ารับการอบรมสามารถนำหลักธรรมเหล่านี้ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานคุมประพฤติได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับการศึกษาของพรทิพย์ เกศตระกูล (2563) ที่พบว่า การเสริมสร้างพลังใจตามหลักพุทธจิตวิทยาช่วยให้วัยรุ่นเห็นคุณค่าแท้ในชีวิต ดังนั้นการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับแนวคิดร่วมสมัย เช่น มิติเพศภาวะ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาทักษะและความเข้าใจในบริบทการคุมประพฤติได้

ข้อค้นพบจากการสะท้อนกลับของผู้เข้ารับการอบรมชี้ให้เห็นว่า ผู้เข้าร่วมมีความตระหนักรู้ในตนเองมากขึ้น สามารถยอมรับความแตกต่างและมีทักษะในการฟังอย่างลึกซึ้ง ตลอดจนเข้าใจหลักการใช้อำนาจในมิติต่าง ๆ ได้แก่ อำนาจเหนือ อำนาจร่วม และอำนาจภายใน ซึ่งช่วยเพิ่มความสามารถในการบริหารจัดการอำนาจของตนเองในบริบทของการคุมประพฤติ ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับการศึกษาของ กรกช นาควิเชตร และคณะ (2556) ที่พบว่า อาสาสมัครคุมประพฤติต้องมีความรู้และทักษะในการดำเนินการภารกิจการในกระบวนการคุมประพฤติที่ได้รับมอบหมายจากพนักงานคุมประพฤติ เจ้าของคดีหรือจากแผนปฏิบัติการตามมติที่มบูรณาการ นอกจากนี้ ยังมีการเน้นย้ำว่าความเข้าใจในเรื่องเพศภาวะเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการแก้ไขปัญหาสังคม โดยเฉพาะในบริบทของประเทศไทยที่บทบาทชายหญิงถูกกำหนดโดยกระบวนการเลี้ยงดูและการหล่อหลอมทางสังคม นอกจากนี้ผลการประเมินหลักสูตรการอบรมพบว่า ผู้เข้ารับการอบรมมีการพัฒนาในการเรียนรู้ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยคะแนนเฉลี่ยหลังการอบรมเพิ่มขึ้นจาก 90.30 เป็น 99.05 ตามผลการทดสอบ Paired sample t-test ซึ่งยืนยันว่า “หลักสูตรการอบรมพัฒนาศักยภาพผู้ปฏิบัติงานคุมประพฤติภาคประชาชน” สามารถส่งเสริมศักยภาพของผู้เข้ารับการอบรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1) ข้อเสนอแนะด้านวิชาการ ควรพัฒนาศักยภาพผู้ปฏิบัติงานคุมประพฤติภาคประชาชน ด้วยการเสริมพลังอำนาจโดยใช้อำนาจร่วมในการปฏิบัติงานคุมประพฤติภาคประชาชนในวงกว้างให้มากขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดเครือข่ายและพลังการขับเคลื่อนกิจกรรมร่วมกันในกลุ่มเครือข่ายผู้ปฏิบัติงานและผู้ถูกคุมประพฤติในระดับพื้นที่ และควรหนุนเสริมความรู้ด้านเพศภาวะและการเคารพศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์ให้ผู้ปฏิบัติงานมีความเข้าใจตนเองและผู้อื่นมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลต่อการทำงานโดยใช้ฐานคิดเชิงบวก เกิดความไว้วางใจ เคารพซึ่งกันและกัน ได้รับความร่วมมือจากผู้กระทำผิด สามารถแก้ไขฟื้นฟูได้จริงและมีความสุขในการทำงานมากขึ้น

2) ข้อเสนอแนะด้านนโยบาย กรมคุมประพฤติควรสนับสนุนการสร้างเครือข่ายการทำงานในระดับชุมชน ณ ศูนย์คุมประพฤติภาคประชาชน ควบคู่กับการจัดการฝึกอบรมพัฒนาศักยภาพผู้ปฏิบัติงานคุมประพฤติภาคประชาชนอยู่เสมอเพื่อให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนงานในพื้นที่

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “พัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานคุมประพฤติภาคประชาชน” คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ที่ได้สนับสนุนทุนวิจัยเชิงกลยุทธ์ (Strategic Fund) ปีงบประมาณ 2566 กราบขอบพระคุณพระพรหมวัชรธีรจารย์, ศ.ดร. อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และกราบขอบพระคุณ รศ.ดร. สุพล สุยะพรหม รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป ที่ท่านได้เมตตาดำเนินการลงนามในสัญญาสนับสนุนวิจัยกับสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ เปรียบเสมือนผู้เปิดประตูแห่งโอกาสของการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ กราบขอบพระคุณพระเทพปวรเมธี, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดมหาจุฬาลงกรณราชูทิศ ที่ท่านได้เมตตาให้ความอนุเคราะห์ให้ใช้พื้นที่ในการดำเนินการวิจัย กราบขอบพระคุณ คณะผู้บริหารและบุคลากรของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่อำนวยความสะดวกในการดำเนินการโครงการวิจัยฯ ในครั้งนี้ กราบขอบพระคุณ พระอธิการสุทธิชัย อัจฉิภูฐาน และคณะสงฆ์วัดบางม่วง ต.โพธิ์เอน อ.ท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กราบขอบพระคุณ คุณสรชา อุตะระวิเศษ และ คุณไพฑูรย์ เวชวงษ์ พนักงานคุมประพฤติชำนาญการ สำนักงานคุมประพฤติจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่ได้อุทิศเวลา เสียสละ ให้ความเมตตาช่วยเหลือ ให้ความร่วมมือในทุกด้านของโครงการวิจัยฯ และกราบขอบพระคุณพนักงานคุมประพฤติ อาสาสมัครคุมประพฤติ และผู้ถูกคุมประพฤติจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทุกท่าน ที่เสียสละและเมตตาเข้าร่วมการอบรมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลซึ่งเป็นประโยชน์ด้านวิชาการอย่างยิ่ง

เอกสารอ้างอิง

- กรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม. (2567). คดีรับใหม่ปี 2563-2567 จำแนกตามฐานความผิดและเพศ. (สำเนา)
- กรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม. (2560). กฎกระทรวงแบบบัตรประจำตัวอาสาสมัครคุมประพฤติ. หน้า 3 เล่ม 134 ตอน ที่ 120 ก ราชกิจจานุเบกษา 24 พฤศจิกายน 2560 กฎกระทรวง แบบบัตรประจำตัวอาสาสมัครคุมประพฤติ พ.ศ. 2560.
- กรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม. (2560). ระเบียบกระทรวงยุติธรรมว่าด้วยบทบาทและวิธีปฏิบัติงานของอาสาสมัครคุมประพฤติและบทบาทภาคประชาชน. Vol.134 Special section 134 ง page 1- 7 (17 May 2017) เข้าถึงเมื่อ 20 มิถุนายน 2566 จาก https://www.moj.go.th/attachments/20201125142946_86182.PDF.
- กรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม. (2564). คู่มือการปฏิบัติงานคุมความประพฤติ ผู้ถูกคุมความประพฤติที่เป็นผู้ใหญ่ตามพระราชบัญญัติคุมประพฤติ พ.ศ. 2559. เข้าถึงเมื่อ 20 กรกฎาคม 2566, จาก <https://www.probatation.go.th/contentdl.php?id=52064>.
- กรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม. (2565). บันทึกข้อตกลงความร่วมมือเรื่องศูนย์คุมประพฤติภาคประชาชน. เข้าถึงเมื่อ 15 สิงหาคม 2566 จาก https://www.moj.go.th/attachments/20201125142946_86182.PDF.
- กรกช นาควิเชตร และคณะ. (2556). รายงานวิจัยการศึกษารูปแบบการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดในชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน. สำนักพัฒนาการคุมประพฤติ.กรมคุมประพฤติ. กระทรวงยุติธรรม.
- พระมหาสุเทพ สุพนฺธิโต และคณะ. (2568). รายงานวิจัยเรื่องการพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานคุมประพฤติ. สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ. กรุงเทพฯ.



- พรทิพย์ เกศตระกูล (2565). พุทธจิตวิทยาการเสริมสร้างพลังใจเพื่อการเห็นคุณค่าแท้ในชีวิตของวัยรุ่น. คุุณนิพนธ์
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ภัสสร ลิมานนท์. (2542). บทบาทเพศ สถานภาพสตรีกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยประชากรศาสตร์.
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริชัย กาญจนวาสี, ทวีวัฒน์ ปิตยานนท์, ดิเรก ศรีสุข. (2555). การเลือกใช้สถิติที่เหมาะสมสำหรับการวิจัย. พิมพ์ครั้งที่ 6.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สนธยา พลศรี. (2550). เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โอ เอส พริ้นติ้งเฮ้า.
- สุชาดา ทวีสิทธิ์. (2550). ผู้หญิง ผู้ชาย เพศวิถี: เพศภาวะศึกษาในงานมานุษยวิทยา. *วารสารสังคมศาสตร์*, ฉบับพิเศษ, 19(1),
312-359.
- อวยพร เชื้อนแก้ว. (2551). การสร้างความเป็นผู้นำและการทำงานเป็นทีม: คู่มือการทำงานกับผู้หญิงติดเชื้อเอชไอวี
เล่มที่ 1. โครงการผู้หญิงเพื่อสันติภาพและความยุติธรรม. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด
(มหาชน).
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*.
Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall. Retrieved November, 10th 2023 from
<http://academic.regis.edu/ed205/Kolb.pdf>
- United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC]. (2006). Tokyo Rule. Retrieved July 20th, 2023, from
https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Compendium_UN_Standards_and_Norms_CP_and_CJ_English.pdf

หัวข้อ “การย้ายถิ่น ความเป็นเมือง และแรงงาน”

- ▶ พลวัตการย้ายถิ่นของคนอีสานในยุคหลังสมัยใหม่: การรื้อสร้างอัตลักษณ์และท้าทายโครงสร้างอำนาจในจังหวัดอุทัยธานี
- ▶ แบบแผนการทำงานของแรงงานวัย Generation Z ในมิติพื้นที่
- ▶ คุณลักษณะสำคัญของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทย
- ▶ ปัจจัยที่มีผลต่อความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวของประชากรแฝงในกรุงเทพมหานคร
- ▶ แบบแผนการลงทุนจากเงินส่งกลับของครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังแรงงานอีสานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ
- ▶ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ
- ▶ การพัฒนาทักษะและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในกลุ่มผู้ที่อยู่ในการทำงานในไทย
- ▶ การใช้ทุนในการแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนชนเมืองทำงานในไทย



พลวัตการย้ายถิ่นของคนอีสานในยุคหลังสมัยใหม่: การรื้อสร้างอัตลักษณ์และท้าทายโครงสร้างอำนาจในจังหวัดอุทัยธานี

(The dynamics of Isan migration in the postmodern era: Reconstructing identity and challenging power structures in Uthai Thani Province)

โดย

พระครูสิริภุริณิทัศน์¹ พระมหาอุดร อุตตโร² พระมหาถาวร ภูแฝงทอง³
พระครูปลัดพวงศกรณ์ ธรรมวโร⁴ และปริญญา นิกมลกุล^{5*}

Phra Khru Siriphurinitat⁶, Phra Maha Udon Uttaroh⁷, Phra Maha Thawon Phuphaengthong⁸,
Phra Khru Palat Phongsakorn Thammavaro⁹ and Parinya Nikomkun^{10*}

¹ ประธานหลักสูตรสาขาวิชาสังคมศึกษา, วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ 60000

² ผู้อำนวยการหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา, วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ 60000

³ ผู้อำนวยการกองกลาง, สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170

⁴ นิสิตปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170

⁵ อาจารย์, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170

⁶ Chairman of the Social Studies Program, Nakhon Sawan Buddhist College, Nakhon Sawan Province 60000

⁷ Director of the Master of Education Program in Buddhist Educational Administration, Nakhon Sawan Buddhist College, Nakhon Sawan Province 60000

⁸ Director of the Central Division, Office of the President, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province 13170

⁹ Doctor of Philosophy student, Political Science Program, Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province 13170

¹⁰ Lecturer, Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province 13170

* Corresponding author: E-mail address: parinya.nik@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้วิเคราะห์การย้ายถิ่นของคนอีสานมายังจังหวัดอุทัยธานี โดยใช้แนวคิดการรื้อสร้าง (Deconstruction) ของ Jacques Derrida และ อำนาจวินัย (Disciplinary Power) ของ Michel Foucault เพื่อทำความเข้าใจพลวัตของการเปลี่ยนแปลงในเชิงวัฒนธรรมและโครงสร้างอำนาจ การศึกษาครอบคลุมการปรับตัวของชุมชนอพยพในบริบทของการสร้างอ่างเก็บน้ำ การควบคุมทรัพยากรป่าไม้ การเก็บหาของป่า และการสืบสานวัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น บุญบั้งไฟ เป็นต้น

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการย้ายถิ่นไม่ใช่เพียงการเคลื่อนย้ายในเชิงกายภาพ แต่เป็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่ตอบสนองต่อบริบทในพื้นที่ใหม่ ชุมชนได้ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมเดิม เช่น การผสมผสานพิธีกรรมอีสานกับบริบทการท่องเที่ยวในภาคกลาง ขณะเดียวกันก็เผชิญข้อจำกัดจากกฎหมายและนโยบายของรัฐ เช่น การกำหนดเขตป่าสงวนและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น แนวคิดการรื้อสร้างช่วยอธิบายว่าการปรับตัวของชุมชนไม่ใช่เพียงการยอมรับสิ่งใหม่ แต่ยังเป็นการสร้างความหมายใหม่ที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมเดิมและข้อกำหนดใหม่ ส่วนแนวคิดอำนาจวินัยชี้ให้เห็นว่ารัฐมีบทบาทสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากร การศึกษานี้เสนอให้พัฒนานโยบายที่คำนึงถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความยั่งยืนของชุมชน เช่น การอนุญาตให้ใช้ทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม การพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการสนับสนุนอาชีพใหม่ที่ตอบสนองต่อบริบทของพื้นที่การย้ายถิ่นของคนอีสานในจังหวัดอุทัยธานีสะท้อนถึงกระบวนการปรับตัว การรื้อสร้างอัตลักษณ์ และการสร้างสมดุลระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมกับข้อจำกัดทางอำนาจ แนวคิดของ Derrida และ Foucault ช่วยให้เข้าใจพลวัตของการพัฒนาที่คำนึงถึงความหลากหลายและยั่งยืนในยุคหลังสมัยใหม่

คำสำคัญ: การย้ายถิ่น, การรื้อสร้างอัตลักษณ์, วัฒนธรรมอีสาน, ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ, การอนุรักษ์และพัฒนา



Abstract

This academic article analyzes the migration of Isan people to Uthai Thani Province using Jacques Derrida's concepts of Deconstruction and Michel Foucault's Disciplinary Power to understand the dynamics of cultural change and power structures. The study covers the adaptation of migrant communities in the context of reservoir construction, forest resource control, forest product collection, and the continuation of traditional cultures such as Bun Bang Fai.

The study results indicate that migration is not only a physical movement, but also a process of creating new identities that respond to the context of the new area. The community has adapted its original culture, such as combining Isan rituals with the tourism context in the central region, while facing constraints from state laws and policies, such as defining forest reserves and wildlife sanctuaries. The concept of reconstruction helps explain that community adaptation is not just about accepting something new, but also creating new meanings that reflect the relationship between the original culture and new requirements. The concept Disciplinary Power suggests that the state plays an important role in shaping the behavior and relationship between the community and its resources. This study proposes the development of policies that take into account cultural diversity and community sustainability, such as allowing the use of forest resources in a way that does not damage the environment, developing cultural tourism strategies, and supporting new occupations that respond to the context of the area. The migration of Isan people to Uthai Thani Province reflects the process of adaptation, identity reconstruction, and balancing traditional culture with power constraints. The concepts of Derrida and Foucault help understand the dynamics of development that takes into account diversity and sustainability in the postmodern era.

Keywords: Migration, Identity Reconstruction, Isan Culture, Power Relations, Conservation and Development

พลวัตการย้ายถิ่นของคนอีสานในยุคหลังสมัยใหม่: การรื้อสร้างอัตลักษณ์และท้าทายโครงสร้างอำนาจในจังหวัดอุทัยธานี

(The dynamics of Isan migration in the postmodern era: Reconstructing identity and challenging power structures in Uthai Thani Province)

บทนำ

ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อการอพยพย้ายถิ่นของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย การอพยพย้ายถิ่นฐานของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยมีปัจจัยขับเคลื่อนหลักมาจากแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ โดยมีทั้งปัจจัยผลักดัน (push factors) และปัจจัยดึงดูด (pull factors) ที่ส่งผลต่อรูปแบบการโยกย้ายถิ่นฐาน ปัจจัยผลักดันทางเศรษฐกิจ อัตราการว่างงานสูง และโอกาสการจ้างงานที่จำกัดในพื้นที่ชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ประชากรต้องแสวงหาโอกาสในการทำงานในพื้นที่อื่น โดยเฉพาะในเขตเมืองใหญ่อย่างกรุงเทพมหานคร (Sricharoen, 2013) นอกจากนี้ ชุมชนชนบทในภูมิภาคนี้ยังประสบกับข้อจำกัดทางเศรษฐกิจและทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้การอพยพย้ายถิ่นกลายเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการดำรงชีพ (Maeng, 2011) ปัจจัยดึงดูดทางเศรษฐกิจในด้านปัจจัยดึงดูด พบว่าค่าแรงที่สูงกว่าในเขตเมือง โดยเฉพาะในภาคการก่อสร้างและภาคบริการ เป็นแรงจูงใจสำคัญที่ดึงดูดผู้อพยพจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (Rungmanee, 2016; Sricharoen, 2013) การศึกษายังพบว่าประสบการณ์การย้ายถิ่นในอดีตและเครือข่ายทางสังคมมีบทบาทสำคัญในการเพิ่มโอกาสการย้ายถิ่นในอนาคต โดยเฉพาะในกลุ่มผู้หญิงที่ได้รับอิทธิพลจากเครือข่ายเหล่านี้มีนัยสำคัญ (Curran et al., 2016) ผลกระทบต่อความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจการโอนเงินกลับ (remittances) จากผู้อพยพย้ายถิ่นมีส่วนสำคัญในการยกระดับความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจของครอบครัวที่อาศัยอยู่ในชนบท อีกทั้งยังช่วยบรรเทาความยากจนและเพิ่มมาตรฐานการครองชีพโดยรวม (Maeng, 2011) ข้อพิจารณาเชิงองค์รวมแม้ว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจจะเป็นตัวขับเคลื่อนหลักของการอพยพย้ายถิ่น แต่การวิเคราะห์เชิงลึกจำเป็นต้องคำนึงถึงมิติทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่น อาทิ ความสัมพันธ์ในครอบครัวและระบบสนับสนุนของชุมชน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ อาจส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อกระบวนการย้ายถิ่นของประชากร

การทำลายทางทฤษฎีหลังสมัยใหม่ต่อแนวคิดอัตลักษณ์ดั้งเดิมในบริบทของการย้ายถิ่นและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม กระบวนทัศน์หลังสมัยใหม่ได้สร้างการทำลายที่มีนัยสำคัญต่อโนทัศน์ดั้งเดิมเกี่ยวกับอัตลักษณ์ โดยปรากฏการณ์นี้ ส่งอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อพลวัตของการย้ายถิ่นและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ผ่านการส่งเสริมความสั่นไหวและการผสมผสานในกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ การเปลี่ยนแปลงเชิงทฤษฎีนี้กระตุ้นให้ปัจเจกบุคคลค้นหาทางและสร้างอัตลักษณ์ใหม่ เพื่อตอบสนองต่อบริบททางวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลง ส่งผลให้เกิดความเข้าใจที่ซับซ้อนยิ่งขึ้นเกี่ยวกับแนวคิดของความเป็นอยู่ และชุมชนความสั่นไหวของอัตลักษณ์ปรากฏการณ์การย้ายถิ่นเป็นตัวเร่งให้บุคคลเผชิญหน้าและปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ ซึ่งโดยส่วนใหญ่นำไปสู่การพัฒนาอัตลักษณ์แบบผสมผสานที่บูรณาการองค์ประกอบจากทั้งวัฒนธรรมต้นทางและวัฒนธรรมเจ้าบ้าน (Wagner, 2016) แนวคิดเรื่อง "บ้านในฐานะกระบวนการเคลื่อนไหว" (home as movement) ได้เน้นย้ำว่าอัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัว แต่เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ถูกหล่อหลอมโดยประสบการณ์และปฏิสัมพันธ์ในสภาพแวดล้อมที่หลากหลาย (Migrants of Identity: Cosmopolitan Actors at Home in the World, 2023) การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและแนวคิดเรื่องพื้นที่ชุมชนที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดหลังสมัยใหม่ได้สร้างพื้นที่ที่หลากหลายสำหรับการหลบภัยและการมีปฏิสัมพันธ์ ซึ่งสะท้อนถึงความซับซ้อนของประสบการณ์การย้ายถิ่น นำไปสู่การก่อตัวของชุมชนรูปแบบใหม่และความสัมพันธ์ทางสังคม (Kovačević & Malenica, 2021) การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมจึงกลายเป็นกระบวนการที่มีลักษณะซึ่งกันและกัน โดยผู้อพยพย้ายถิ่นทั้งมีอิทธิพลต่อและได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมเจ้าบ้าน นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทั้งสองฝ่าย (Gerloff, 2011) นัยทางการเมืองการทำลายของปรากฏการณ์การย้ายถิ่นที่มีต่ออัตลักษณ์แห่งชาติเผยให้เห็นถึงความจำเป็นที่สังคมต้องยอมรับความสั่นไหวและความหลากหลาย อันเป็นการต่อต้านมุมมองแบบเอสเซนเชียลลิสต์ที่พยายามจัดประเภทบุคคลอย่าง

เข้มงวด (Fotou, 2021) การจัดการการย้ายถิ่นมักสะท้อนค่านิยมพื้นฐานของสังคม เผยให้เห็นความตึงเครียดระหว่างอัตลักษณ์แห่งชาติที่สังคมรับรู้และความเป็นจริงของพหุวัฒนธรรม (Fotou, 2021) ความขัดแย้งเชิงทฤษฎีในขณะที่แนวคิดหลังสมัยใหม่ส่งเสริมความลื่นไหลของอัตลักษณ์ ซึ่งผู้อพยพถูกจัดประเภทตามแบบแผนที่กลับไปทำลายความลื่นไหลเดิมที่แนวคิดหลังสมัยใหม่สนับสนุน ความขัดแย้งนี้เน้นย้ำถึงการต่อสู้อย่างต่อเนื่องระหว่างการยอมรับความหลากหลายและแนวโน้มที่จะกลับไปสู่มนต์เสน่ห์เรื่องอัตลักษณ์ที่คงที่ตายตัว เพื่อตอบสนองต่อแรงกดดันทางสังคมและการเมือง

งานเขียนชิ้นนี้เกิดขึ้นจากความสนใจในพลวัตของการย้ายถิ่นและการปรับตัวของคนอีสานที่เข้ามาสร้างชีวิตใหม่ในจังหวัดอุทัยธานี ซึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต และการสืบสานวัฒนธรรมดั้งเดิมในบริบทใหม่ การย้ายถิ่นไม่ได้เป็นเพียงการแสวงหาที่ดินทำกินหรือโอกาสทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นกระบวนการรื้อสร้างอัตลักษณ์และการท้าทายโครงสร้างอำนาจที่รัฐและระบบเศรษฐกิจได้กำหนดไว้ บริบทของงานนี้เริ่มต้นจากการศึกษาเรื่องราวของคนอีสานที่อพยพมาสู่พื้นที่แนวกันชนป่าห้วยขาแข้งและพื้นที่ใกล้เคียง ตั้งแต่ยุคที่เข้ามาเป็นแรงงานบริษัททำไม้และการสร้างอ่างเก็บน้ำทับเสลา ชุมชนเหล่านี้ได้เผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เช่น การสร้างอ่างเก็บน้ำที่เปลี่ยนวิถีการพึ่งพาป่าไม้สู่การใช้ทรัพยากรน้ำ ไปจนถึงการเผชิญข้อจำกัดจากกฎหมายป่าไม้ในปัจจุบัน

นอกจากนี้ การศึกษาพิธีกรรมและประเพณี เช่น พิธีจุดบั้งไฟและงานบุญบั้งไฟ ยังเผยให้เห็นถึงการสืบสานวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ถูกปรับให้เข้ากับบริบทใหม่เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและรัฐ วิถีชีวิตของผู้คนที่ยังคงพึ่งพาธรรมชาติในทุกมิติสะท้อนถึงความยืดหยุ่น ความสามารถในการปรับตัว และการต่อสู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ดั้งเดิม ด้วยการใช้นวนคิดการรื้อสร้างและการท้าทายโครงสร้างอำนาจ งานเขียนนี้จึงมุ่งวิเคราะห์มิติที่หลากหลายของพลวัตในชุมชน ตั้งแต่ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ไปจนถึงการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่ยังคงมีบทบาทสำคัญในบริบทการพัฒนาและความเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคหลังสมัยใหม่

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาพลวัตการย้ายถิ่นของคนอีสานมายังจังหวัดอุทัยธานีในบริบทยุคหลังสมัยใหม่ โดยเน้นวิเคราะห์การรื้อสร้างอัตลักษณ์และการท้าทายโครงสร้างอำนาจ

กรอบแนวคิด

แนวคิดการรื้อสร้าง (Deconstruction) ของ Jacques Derrida และแนวคิดเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจของ Michel Foucault สามารถนำมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์การย้ายถิ่นของชาวอีสานมายังจังหวัดอุทัยธานี บทความนี้จะวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดเหล่านี้และบริบทของการย้ายถิ่น เพื่อแสดงให้เห็นถึงกระบวนการรื้อสร้างอัตลักษณ์และการต่อรองกับโครงสร้างอำนาจของชาวอีสานในพื้นที่ใหม่

แนวคิดการรื้อสร้างของ Jacques Derrida กับ การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ชาวอีสาน

แนวคิดการรื้อสร้าง (Deconstruction) ของ Jacques Derrida ได้รับการอธิบายในงาน "Deconstruction in a Nutshell" (1997) ว่าไม่ใช่กระบวนการทำลายล้าง แต่เป็นการวิเคราะห์และตั้งคำถามต่อโครงสร้างความคิด ความหมาย และสัญลักษณ์ที่ถูกยอมรับในสังคม Derrida ชี้ให้เห็นว่าไม่มีความหมายใดที่เป็นเอกภาพหรือตายตัว เพราะความหมายเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์และการตีความที่หลากหลาย โดยในระบบภาษา คำแต่ละคำไม่ได้มีความหมายในตัวเอง แต่มีความหมายเพราะความสัมพันธ์กับคำอื่นในระบบ (Difference/Différance) การรื้อสร้างของ Derrida ทำลายแนวคิดดั้งเดิมเกี่ยวกับความหมาย ภาษา และโครงสร้างในสาขาต่างๆ รวมถึงประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม วรรณกรรม และศาสนา ด้วยการตั้งคำถามกับข้อโต้แย้งและเน้นความลื่นไหลของความหมาย (Kopka, 2023) นอกจากนี้ แนวคิดการรื้อสร้างยังส่งเสริมการเปิดกว้างต่อ "สิ่งอื่นทั้งหมด" (Patrick, 2023) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการยอมรับความแตกต่างและความหลากหลาย เมื่อนำมาวิเคราะห์บริบท

การย้ายถิ่นของชาวอีสานสู่จังหวัดอุทัยธานี แนวคิดการรื้อสร้างช่วยให้เราเข้าใจว่าอัตลักษณ์ของคนอีสานไม่ได้เป็นสิ่งตายตัว แต่ถูกปรับเปลี่ยนและสร้างขึ้นใหม่ผ่านการผสมผสานวัฒนธรรมดั้งเดิมกับบริบทในพื้นที่ใหม่ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือพิธีจุดบั้งไฟในหมู่บ้านเพชรภาพสินธุ์ ซึ่งแสดงถึงการสืบสานและปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมอีสานให้เหมาะสมกับพื้นที่ใหม่ สอดคล้องกับแนวคิดการรื้อสร้างที่เน้นการสร้างความหมายใหม่ในบริบทที่แตกต่าง

โครงสร้างอำนาจตามแนวคิดของ Michel Foucault กับการปรับตัวของชาวอีสาน

Michel Foucault ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจผ่านงานสำคัญอย่าง "Discipline and Punish" ที่วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของระบบการลงโทษตั้งแต่ยุคกลางถึงยุคสมัยใหม่ โดยมุ่งเน้นบทบาทของเรือนจำในการควบคุมและจัดระเบียบพฤติกรรมของมนุษย์ งานนี้สำรวจวิธีที่อำนาจวินัย (disciplinary power) ทำงานผ่านการเฝ้าระวังและการควบคุมร่างกาย Foucault เสนอว่าอำนาจไม่เพียงแต่ถือครองโดยสถาบัน แต่ยังกระจายไปทั่วความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่างๆ แนวคิดนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ Kalaitzake (2022) ที่แยกความแตกต่างระหว่างพลังโครงสร้างแบบดั้งเดิม (TSP) และพลังโครงสร้างใหม่ (NSP) โดย TSP มุ่งเน้นไปที่ข้อจำกัดของระบบ ในขณะที่ NSP เน้นความเป็นตัวแทนของปัจเจกบุคคลในกระบวนการนโยบาย ในบริบทของการย้ายถิ่นชาวอีสานสู่อุทัยธานี เราเห็นการทำงานของอำนาจวินัยผ่านการสร้างอ่างเก็บน้ำที่ทำให้ชุมชนต้องเปลี่ยนจากการพึ่งพาป่าไม้สู่การใช้ทรัพยากรน้ำ สะท้อนการควบคุมของรัฐที่กำหนดวิถีชีวิตผ่านกฎหมายและการเฝ้าระวัง นอกจากนี้ การปรับตัวของชาวบ้านต่อข้อจำกัดทางกฎหมาย เช่น การเก็บเห็ดตามช่วงเวลาที่ได้รับอนุญาต แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างการยอมรับและการต่อต้านโครงสร้างอำนาจของรัฐ

การบูรณาการแนวคิด การรื้อสร้างอัตลักษณ์ภายใต้โครงสร้างอำนาจ

เมื่อพิจารณาทั้งแนวคิดการรื้อสร้างของ Derrida และแนวคิดโครงสร้างอำนาจของ Foucault ร่วมกัน เราสามารถเข้าใจกระบวนการปรับตัวของชาวอีสานในจังหวัดอุทัยธานีได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น กระบวนการเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า การรื้อสร้างอัตลักษณ์ท่ามกลางบริบทใหม่ ชาวอีสานไม่ได้ละทิ้งอัตลักษณ์ดั้งเดิมทั้งหมด แต่มีการรื้อสร้างและปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบทใหม่ สอดคล้องกับแนวคิดของ Derrida ที่ว่าความหมายไม่ใช่สิ่งตายตัวแต่เกิดจากความสัมพันธ์และการตีความที่หลากหลาย (Derrida, 1997) การต่อรองกับโครงสร้างอำนาจ ชาวอีสานไม่ได้เพียงยอมรับกฎเกณฑ์และข้อบังคับจากรัฐโดยสิ้นเชิง แต่มีการปรับตัวและต่อรองในรูปแบบต่างๆ เช่น การปรับเปลี่ยนวิธีการเก็บหาของป่าให้สอดคล้องกับข้อกำหนดทางกฎหมาย ซึ่งสะท้อนแนวคิดของ Foucault เกี่ยวกับการต่อต้านอำนาจที่แทรกซึมอยู่ในทุกความสัมพันธ์ทางสังคม การสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมใหม่ การจัดพิธีบุญบั้งไฟในพื้นที่ใหม่ไม่เพียงแต่เป็นการสืบสานประเพณีดั้งเดิม แต่ยังเป็นการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมใหม่ที่เชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน สอดคล้องกับแนวคิดของ Latif (2022) เกี่ยวกับบทบาทของการเคลื่อนไหวทางสังคมและการจัดการชุมชน การบูรณาการแนวคิดทั้งสองยังช่วยให้เราวิพากษ์ความหมายดั้งเดิมของคำว่า "การพัฒนา" หรือ "การตั้งถิ่นฐาน" ที่มีกฎนิยามโดยกรอบความคิดของรัฐหรือผู้มีอำนาจ โดยเปิดพื้นที่ให้มองเห็นความหลากหลายและความไม่สมบูรณ์ของกระบวนการเหล่านี้ ตามที่ Ünsal (2015) ได้วิพากษ์การจัดหมวดหมู่อย่างง่าย ๆ และสนับสนุนความเข้าใจที่ละเอียดอ่อนเกี่ยวกับพลวัตของอำนาจที่ตักต้อนภายในการเคลื่อนไหว

การวิเคราะห์การย้ายถิ่นของชาวอีสานมายังจังหวัดอุทัยธานีผ่านมุมมองของแนวคิดการรื้อสร้างของ Jacques Derrida และแนวคิดโครงสร้างอำนาจของ Michel Foucault ช่วยให้เราเข้าใจกระบวนการที่ซับซ้อนของการปรับตัว การต่อรอง และการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ท่ามกลางบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงกระบวนการเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าชาวอีสานไม่ได้เป็นเพียงผู้ถูกกระทำจากโครงสร้างอำนาจหรือนโยบายของรัฐ แต่เป็นผู้กระทำการที่มีความสามารถในการปรับตัว รื้อสร้างอัตลักษณ์ และสร้างสมดุลระหว่างการรักษาวินัยวัฒนธรรมดั้งเดิมและการตอบสนองต่อบริบทใหม่ได้อย่างสร้างสรรค์ สอดคล้องกับแนวคิดของ Wanasatya และ Muhaimi (2024) ที่ชี้ให้เห็นว่าการรับรู้รูปแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจสามารถนำไปสู่การโต้ตอบที่เท่าเทียมกันมากขึ้น

การทำลายโครงสร้างอำนาจและการรื้อสร้างอัตลักษณ์: พลวัตการปรับตัวของคนอีสานในพื้นที่ใหม่

ชีวิตและวิถีการหาของป่า

การศึกษากรณีทุ่งทานตะวัน ชาวสวนกล้วย 67 ปี เผยให้เห็นกระบวนการรื้อสร้าง (deconstruction) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ทุน และชุมชนท้องถิ่น วิถีชีวิตของคุณลุงที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติไม่ได้เป็นเพียงการปรับตัวในเชิงกายภาพเท่านั้น แต่ยังเป็นการต่อรองกับโครงสร้างอำนาจที่กำหนดการเข้าถึงและการใช้ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่อำเภอวานรนิวาส จังหวัดอุทัยธานี การย้ายถิ่นของคุณลุงจากภาคอีสานในปี 2529 พร้อมการซื้อที่ดิน 10 ไร่ในราคาไร่ละ 7,500-7,600 บาท สะท้อนให้เห็นการปะทะระหว่างระบบตลาดที่กำหนดมูลค่าที่ดินกับการให้คุณค่าต่อพื้นที่ในมิติวัฒนธรรม การย้ายถิ่นนี้เป็น การรื้อสร้างความสัมพันธ์กับพื้นที่แบบเดิมและนำเอาความรู้ดั้งเดิมเกี่ยวกับการหาอาหารจากป่ามาประกอบสร้างความหมายใหม่ในบริบทที่แตกต่าง การที่คุณลุงมุ่งหาเห็ดหลากหลายชนิดในช่วงฤดูฝน เช่น เห็ดปลวก เห็ดตะโลง เห็ดขอนขาว และเห็ดดิน แสดงให้เห็นการรื้อสร้างระบบคุณค่าทางเศรษฐกิจที่มีความแตกต่างกันตามบริบทพื้นที่ ปรากฏการณ์ที่เห็ดเหล่านี้ "ในพื้นที่ภาคอีสานหรืออุทัยธานี มักไม่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูงนัก แต่เมื่อถูกส่งไปจำหน่ายในกรุงเทพมหานคร เห็ดเหล่านี้กลับมีราคาสูง" เผยให้เห็นความไม่เท่าเทียมในโครงสร้างตลาดที่กำหนดมูลค่าสินค้าตามรสนิยมของชนชั้นกลางในเมืองมากกว่าคุณค่าที่แท้จริงของทรัพยากร

การเก็บของป่าในพื้นที่ที่มีความเสี่ยงจาก "ช้างป่าและสัตว์ป่า" ยังแสดงให้เห็นการรื้อสร้างขอบเขตระหว่างพื้นที่ของมนุษย์และสัตว์ป่า ซึ่งถูกกำหนดโดยนโยบายและกฎหมายด้านการอนุรักษ์ของรัฐ ความสามารถของคุณลุงในการ "ใช้ชีวิตร่วมกับป่าได้อย่างปลอดภัย" ด้วย "ประสบการณ์และความคุ้นเคยกับธรรมชาติ" คือการทำลายวาทกรรมที่มองคนกับป่าเป็น สิ่งแยกขาดจากกัน การปรับเปลี่ยนตามฤดูกาล เช่น การหันไปเก็บผักหวานและหาไข่มดแดงในหน้าแล้ง แสดงถึงการรื้อสร้างระบบการผลิตที่ยึดโยงกับตลาดมาเป็นระบบที่สอดคล้องกับวงจรธรรมชาติ คำกล่าวที่ว่า การเก็บของป่า "ไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมเพื่อหารายได้ แต่ยังสะท้อนถึงความสุขและความพอใจในวิถีชีวิตที่ไม่ต้องแข่งขันกับใคร" เป็นการรื้อสร้างคุณค่าของงานที่ถูกกำหนดโดยระบบทุนนิยม ความเชื่อและจริยธรรมในการรักษาป่าที่คุณลุงยึดถือว่า "คนเข้าป่าก็ต้องรักษาป่า" เป็นการรื้อสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ จากการมองธรรมชาติเป็นทรัพยากรที่ต้องถูกควบคุมและใช้ประโยชน์ มาเป็นการมองความสัมพันธ์แบบพึ่งพาซึ่งกันและกัน วิถีชีวิตของคุณลุงแสดงถึงการต่อต้านระบบที่มองการพัฒนาในแบบเส้นตรงและเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ



ภาพ: การเก็บผักกิมคลองแห่งหนึ่ง 25 กุมภาพันธ์ 2567

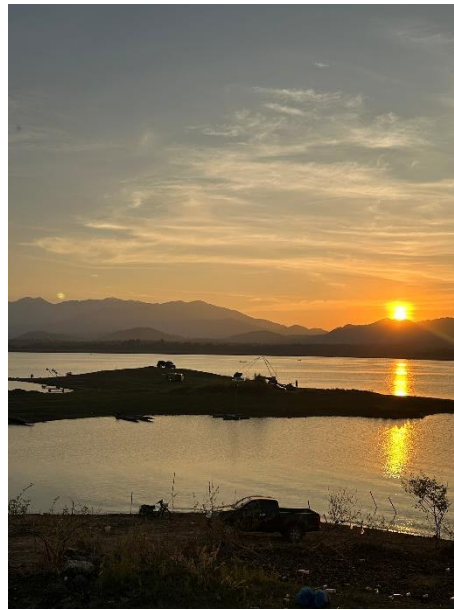
แหล่งข้อมูลจาก: ผู้เขียน

วิถีชีวิตของคุณลุงไม่เพียงเป็นตัวอย่างของการปรับตัว แต่ยังเป็นการรื้อสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับ "การพัฒนา" ที่รัฐมักกำหนดจากบนลงล่าง กระบวนการสร้างความหมายใหม่ให้กับชีวิตในพื้นที่ใหม่ของคุณลุงท้าทายการมองการย้ายถิ่นเป็นเพียงการย้ายแรงงานตามความต้องการของตลาด และแสดงให้เห็นการจรรงรักษา อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในทัศนะของคุณลุงที่กล่าวว่า "ของป่าหากินจนตายก็ไม่หมด ถ้ารู้จักหา รู้จักรักษา" รื้อสร้างวาทกรรมเกี่ยวกับความขาดแคลนทรัพยากรที่มักถูกใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้การจำกัดการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น ขณะที่กล่าวที่ว่า "มาป่ามันสงบ ฟังเสียงธรรมชาติไป ไม่ต้องไปขุนวายกับใคร ไม่ต้องแข่งขันกับใคร อยู่เท่าเราอยู่ก็พอ" เป็นการรื้อสร้างแนวคิดเรื่องความสำเร็จและความก้าวหน้าในระบบทุนนิยม การรื้อสร้างโครงสร้างอำนาจที่ปรากฏในวิถีชีวิตของคุณลุงแสดงให้เห็นว่า ท่ามกลางการพัฒนาและการอนุรักษ์ที่กำหนดโดยรัฐและทุน ยังมีพื้นที่สำหรับการต่อรองและการสร้างทางเลือกในการดำรงชีวิตที่คงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีและอัตลักษณ์ของผู้คน บริเวณป่าแห่งหนึ่งชายป่าข้างมรดกโลกจึงไม่ใช่เพียง "พื้นที่ทางกายภาพ" แต่เป็นพื้นที่แห่งการรื้อสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการสร้างความหมายใหม่ที่สะท้อนความเชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์อย่างแท้จริง

ประวัติและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบึงเจริญ

จากการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมในชุมชนบึงเจริญ ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เราสามารถถอดรื้อโครงสร้างความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างอำนาจรัฐ ทุน ทรัพยากร และวิถีชีวิตของผู้คนที่ถูกผลักเข้าสู่พื้นที่ชายขอบได้อย่างน่าสนใจ กระบวนการเคลื่อนย้ายประชากรจากภาคอีสานในช่วงปี พ.ศ. 2520-2529 ไม่ได้เป็นเพียงปรากฏการณ์การย้ายถิ่นตามธรรมชาติ แต่สะท้อนให้เห็นถึงการตอบสนองของประชากรต่อความไม่เท่าเทียมในการกระจายทรัพยากรในภูมิภาคต้นทาง การปะทะระหว่างอำนาจรัฐกับวิถีชีวิตท้องถิ่น ปรากฏการณ์สำคัญที่เผยให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจคือการสร้างอ่างเก็บน้ำทับเสลาในช่วงปี พ.ศ. 2528-2531 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการที่รัฐใช้โครงสร้างพื้นฐานเป็นเครื่องมือในการจัดการและควบคุมพื้นที่ การจัดสรรที่ดิน "คนละ 4 ไร่ต่อครัวเรือน" เป็นการแสดงอำนาจในการกำหนดขอบเขตการดำรงชีวิตและจำกัดศักยภาพในการพึ่งพาตนเองของชุมชน กลไกอำนาจรัฐยังปรากฏชัดเจนผ่านการประกาศกฎหมายป่าไม้และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนสถานะของทรัพยากรจาก "ของส่วนรวม" เป็น "ของรัฐ" โดยที่ชุมชนซึ่งพึ่งพาทรัพยากรเหล่านี้มายาวนานกลายเป็นผู้ละเมิดกฎหมายในทันที

การเปลี่ยนผ่านจากเศรษฐกิจป่าไม้สู่เศรษฐกิจน้ำ เมื่อถอดรื้อโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชน เราพบการเปลี่ยนผ่านที่น่าสนใจจากเศรษฐกิจที่พึ่งพาป่า (การล่าสัตว์ การตัดไม้ การเก็บเห็ด) สู่เศรษฐกิจที่พึ่งพาน้ำ (การประมงพื้นบ้าน การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ) ซึ่งถูกกำหนดโดยการแทรกแซงของรัฐผ่านโครงการพัฒนา การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ได้เกิดขึ้นจากการเลือกโดยอิสระของชุมชน แต่ถูกกำหนดโดยเงื่อนไขทางกฎหมายและการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ นัยสำคัญทางสังคมวิทยาปรากฏชัดในกรณีของเห็ดป่า ซึ่งในอดีตมีสถานะเป็นเพียง "ทรัพยากรสิ้นเปลือง" จนถูกเรียกว่า "ยุคตื่นเห็ดเห็ด ยุคเห็ดเห็ด" แต่ปัจจุบันกลายเป็นสินค้ามูลค่าสูง สะท้อนให้เห็นถึงการแปรสภาพทรัพยากรธรรมชาติเป็นสินค้าภายใต้ระบบทุนนิยม และการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างถอนรากถอนโคน



ภาพ: การหาปลาของคนอีสาน 11 พฤศจิกายน 2567 และพระอาทิตย์กำลังตกดิน ณ อ่างเก็บน้ำทับเสลา
จังหวัดอุทัยธานี 30 ธันวาคม 2567
แหล่งข้อมูลจาก: ผู้เขียน



ภาพ: ป่าชุมชน และข้อปฏิบัติการใช้ประโยชน์จากป่า 3 กุมภาพันธ์ 2562
แหล่งข้อมูลจาก: ผู้เขียน

การต่อรองของอัตลักษณ์ท่ามกลางโครงสร้างอำนาจ ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือการสร้าง "อัตลักษณ์ร่วม" ของชุมชนที่ประกอบขึ้นจากการผสมผสานวัฒนธรรมอีสานกับบริบทใหม่ กระบวนการนี้ไม่ใช่เพียงการปรับตัวทางวัฒนธรรม แต่เป็นยุทธศาสตร์ในการต่อรองกับอำนาจรัฐและการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของตนเองในพื้นที่ทางสังคมใหม่ บทบาทของผู้นำชุมชนอย่าง "พ่อใหญ่वाद" แสดงให้เห็นถึงการต่อสู้เพื่อพื้นที่ทางสังคมและการเมืองของชุมชนในฐานะตัวแทนผู้ต่อรองกับอำนาจรัฐ การเมืองเรื่องพื้นที่และการกีดกันทางสังคม การถอดรื้อโครงสร้างการบริหารจัดการที่ดินเผยให้เห็นความขัดแย้งที่ฝังอยู่ในนโยบายของรัฐเอง เช่น ความไม่สอดคล้องกันระหว่างนโยบาย ส.ป.ก. และนโยบายป่าสงวน

ความขัดแย้งนี้ไม่เพียงสร้างข้อจำกัดในการใช้ประโยชน์ที่ดิน แต่ยังผลักดันชุมชนตกอยู่ในสถานะกึ่งผิดกฎหมาย นำไปสู่การถูกกีดกันจากการเข้าถึงบริการและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ ดังที่ปรากฏว่า "รัฐไม่สามารถสนับสนุนการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหรือให้ความช่วยเหลือในกรณีเกิดภัยพิบัติได้เต็มที่" กระบวนการจัดการทรัพยากรของรัฐยังสะท้อนให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมในเชิงอำนาจ เมื่อสัมปทานป่าไม้ซึ่งเอื้อประโยชน์ให้กับทุนและรัฐเคยได้รับการสนับสนุน ในขณะที่การใช้ทรัพยากรเพื่อการยังชีพของชุมชนกลับถูกมองว่าเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม

สรุปถอดรื้อเพื่อความเข้าใจใหม่ การถอดรื้อโครงสร้างทางสังคมของชุมชนบึงเจริญไม่เพียงเผยให้เห็นความซับซ้อนของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ทุน และชุมชนท้องถิ่น แต่ยังชี้ให้เห็นถึงยุทธศาสตร์การปรับตัว ต่อสู้ และต่อรองของผู้นอ้อในการสร้างพื้นที่ทางสังคมของตนเอง ความสามารถในการอยู่รอดของชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างอำนาจและนโยบายมิได้เป็นเพียงการแสดงออกถึง "ความยืดหยุ่น" หรือ "ภูมิปัญญา" แต่ยังสะท้อนถึงการต่อสู้อย่างต่อเนื่องเพื่อสิทธิในการดำรงอยู่และการมีตัวตนในพื้นที่ทางสังคมและการเมืองที่ถูกกำหนดโดยรัฐและทุนนิยม ชุมชนบึงเจริญจึงเป็นพื้นที่ที่เผยให้เห็นการทำงานของอำนาจ การต่อต้าน และการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้าง เป็นตัวอย่างของสังคมชายขอบที่ต้องต่อสู้เพื่อที่ทางของตนเองในสังคมที่ขับเคลื่อนโดยนโยบายการพัฒนาของรัฐและผลประโยชน์ของกลุ่มทุน

ประเพณีบุญบั้งไฟจังหวัดอุทัยธานี: มายาคติแห่งการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมท่ามกลางการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์

การปรากฏตัวของประเพณีบุญบั้งไฟในพื้นที่จังหวัดอุทัยธานีไม่ได้เป็นเพียงการ "สืบสาน" หรือ "อนุรักษ์" วัฒนธรรมอีสานอย่างที่ถูกประกอบสร้างให้เชื่อในวาทกรรมหลัก แต่ยังเป็นพื้นที่แห่งการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์และการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมภายใต้การปะทะประสานของชุดความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ซับซ้อน การถอดรื้อปรากฏการณ์นี้จะเผยให้เห็นโครงสร้างคู่ตรงข้ามที่ซ่อนอยู่ภายใต้พื้นผิวของการจัดงานที่ดูเหมือนจะเป็นเพียงกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่มีความเป็นกลาง การรื้อถอนคู่ตรงข้ามเชิงอำนาจในพื้นที่วัฒนธรรม การจัดงานบุญบั้งไฟในพื้นที่ภาคกลางเปิดเผยให้เห็นคู่ตรงข้ามระหว่าง "ศูนย์กลาง" กับ "ชายขอบ" ซึ่งในที่นี้ "วัฒนธรรมอีสาน" ถูกวางไว้ในตำแหน่งของ "คนอื่น" (the Other) เมื่อเทียบกับวัฒนธรรมภาคกลางที่ครองความเป็นศูนย์กลาง แต่ภายใต้บริบทการจัดงานที่ "ลานอเนกประสงค์อ่างเก็บน้ำทับเสลา" นี้เองที่กลับเผยให้เห็นการพยายามต่อรองตำแหน่งแห่งที่ใหม่ในสนามของวัฒนธรรม โดยชุมชนอีสานพยายามเบี่ยงเบนจากการถูกลดทอนให้เป็นเพียง "ชาวอีสานที่ย้ายถิ่น" สู่การเป็นผู้กระทำการ (agency) ในการประกอบสร้างวัฒนธรรมในพื้นที่แห่งใหม่



ภาพ: งานแถลงข่าวเตรียมจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟ ประจำปี 2567

แหล่งข้อมูลจาก: สำนักประชาสัมพันธ์เขต 4 พิษณุโลก

การรื้อถอนมายาคติของการ "ส่งเสริมการท่องเที่ยว" วาทกรรมการ "กระตุ้นการท่องเที่ยว" ที่ดูเหมือนเป็นเหตุผลอันชอบธรรมในการจัดงาน เป็นการแฝงตัวของกระบวนการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า (commodification) ซึ่งสะท้อนถึงการที่ทุนและอำนาจรัฐเข้ามาครอบงำและแปรรูปวัฒนธรรมให้กลายเป็นสินค้าเชิงสัญลักษณ์ (sign-commodity) การจัดงานที่ "ได้รับการสนับสนุนจากทั้งภาครัฐและเอกชน" จึงไม่ใช่เพียงการ "สนับสนุน" แต่เป็นกระบวนการดูดซับ (co-optation) วัฒนธรรมขายขอบเข้าสู่ระบบทุนและการควบคุมของรัฐ คู่ตรงข้ามระหว่าง "การอนุรักษ์" กับ "การท่องเที่ยว" จึงเป็นภาพลวงที่ซ่อนความจริงที่ว่า ทั้งสองสิ่งนี้ไม่ได้แยกจากกันแต่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเดียวกันในการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าภายใต้ระบบทุนนิยมวัฒนธรรม (cultural capitalism) การรื้อถอนกิจกรรมที่ถูกประกอบสร้างขึ้น ความน่าสนใจในการถอดรื้อกิจกรรมต่างๆ ในงานบุญบั้งไฟ คือการเผยให้เห็นการผสมผสานระหว่าง "ประเพณีดั้งเดิม" และ "กิจกรรมร่วมสมัย" ที่ถูกนำเสนอไว้กับการอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน แต่แท้จริงแล้ว นี่คือพื้นที่แห่งการต่อสู้ระหว่างระบบสัญลักษณ์ที่แตกต่างกัน การประกวดขบวนแห่และการแข่งขันจุดบั้งไฟที่ถูกแบ่งเป็น "การแข่งขันภายในพื้นที่" และ "การแข่งขันทั่วไป" สะท้อนถึงชุดการแบ่งแยกระหว่าง "ภายใน/ภายนอก" ที่ยังคงดำรงอยู่แม้ในพื้นที่ที่อ้างว่าเป็นพื้นที่แห่งการผสมผสาน

การประกวด "ธิดาผาแดง-นางไอ่" มิได้เป็นเพียงการสื่อถึงตำนาน แต่เป็นกระบวนการในการสร้างภาพตัวแทน (representation) ของความเป็นอีสานที่ถูกทำให้กลายเป็นสินค้า ผ่านร่างกายของผู้หญิงที่ถูกประกอบสร้างให้เป็นสัญลักษณ์ของวัฒนธรรม ที่น่าสนใจคือการแทรกแซงของกิจกรรม "การแข่งขันมอเตอร์ไซค์วิบากต้านยาเสพติด" ซึ่งเปิดเผยให้เห็นถึงวาทกรรมอำนาจของรัฐที่แทรกซึมเข้าไปในพื้นที่ทางวัฒนธรรม โดยพยายามสร้างภาพของ "สุขภาวะ" และ "ความรับผิดชอบต่อสังคม" ผ่านกิจกรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับบุญบั้งไฟโดยตรง แต่ถูกนำมาผนวกเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการจัดงาน

การรื้อถอนมายาคติของ "การสร้างอัตลักษณ์ร่วมใหม่" ความคิดเรื่อง "การสร้างอัตลักษณ์ร่วมใหม่" เป็นวาทกรรมที่ซ่อนความขัดแย้งและความไม่ลงรอยในกระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมอีสานที่ "ไม่ได้ถูกละทิ้งในพื้นที่ปลายทาง" นั้นแท้จริงแล้วไม่ได้ดำรงอยู่ในรูปแบบดั้งเดิม แต่ถูกปรับเปลี่ยน ตัดทอน และประกอบสร้างขึ้นมาใหม่ให้เหมาะสมกับระบบสัญลักษณ์ของพื้นที่ภาคกลางและกระบวนการทำให้เป็นสินค้า "อัตลักษณ์ร่วม" จึงไม่ใช่การรวมกันอย่างเท่าเทียมระหว่างวัฒนธรรมภาคอีสานและภาคกลาง แต่เป็นกระบวนการดูดซับวัฒนธรรมขายขอบเข้าสู่วัฒนธรรมกระแสหลักในรูปแบบที่ถูกลดทอนให้เป็นเพียงสัญลักษณ์ที่ไร้ความหมายดั้งเดิม ถูกแปรรูปให้กลายเป็นสิ่งที่เข้ากันได้กับระบบเศรษฐกิจการท่องเที่ยวและการควบคุมของรัฐ

พื้นที่สาธารณะ พื้นที่แห่งการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์ "ความสำคัญของพื้นที่สาธารณะ" ที่ถูกกล่าวถึงนั้น ไม่ใช่เพียง "เวทีสำหรับการสร้างและแสดงอัตลักษณ์" อย่างที่ถูกนำเสนอในวาทกรรมหลัก แต่เป็นสนามแห่งการต่อสู้ (field of contest) ระหว่างระบบสัญลักษณ์ที่แตกต่างกัน ระหว่างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ระหว่างศูนย์กลางและชายขอบ ลานอเนกประสงค์อ่างเก็บน้ำทับเสลาที่ถูกเลือกเป็นสถานที่จัดงานมิใช่พื้นที่ที่ปราศจากความหมายทางการเมือง แต่เป็นพื้นที่ที่ถูกสร้างขึ้นโดยรัฐเพื่อตอบสนองต่อนโยบายการพัฒนา และเป็นสัญลักษณ์ของการเข้ามาควบคุมพื้นที่ของรัฐ การที่ประเพณีบุญบั้งไฟถูกจัดในพื้นที่นี้จึงมีนัยยะของการต่อรองและการยอมรับอำนาจรัฐในเวลาเดียวกัน

บทสรุป ความหมายที่ถูกจำกัดความใหม่ การถอดรื้อประเพณีบุญบั้งไฟในจังหวัดอุทัยธานีเผยให้เห็นว่า สิ่งที่ถูกเหมือนเป็นการ "สืบสานวัฒนธรรม" หรือ "การผสมผสานวัฒนธรรม" แท้จริงแล้วเป็นกระบวนการทางอำนาจที่ซับซ้อน ในการควบคุม ดูดซับ และแปรรูปวัฒนธรรมขายขอบให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมและการควบคุมของรัฐ อย่างไรก็ตามในพื้นที่แห่งนี้ก็ยังมีร่องรอยของการต่อต้านและการต่อรอง วัฒนธรรมอีสานที่ถูกนำมาแสดงในจังหวัดอุทัยธานี แม้จะถูกประกอบสร้างขึ้นมา แต่ก็ยังเป็นการแสดงตัวตนและการอ้างสิทธิในพื้นที่ทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนคนอีสาน การถอดรื้อวาทกรรมแห่งการผสมผสานและอัตลักษณ์ร่วมจึงไม่ได้ปฏิเสธความสำคัญของปรากฏการณ์นี้ แต่เป็นการเผยให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจและความขัดแย้งที่ซ่อนอยู่ภายใต้ภาพลวงแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน

พิธีทำบุญหมู่บ้านเพชรภาพสินธุ์: ความลงของอัตลักษณ์และการสถาปนาอำนาจในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

การปรากฏตัวของพิธีทำบุญหมู่บ้านเพชรภาพสินธุ์ ตำบลตลุกคู่ อำเภอกงหรา จังหวัดอุทัยธานี มิใช่เพียงการ "สืบสานความเชื่อและวิถีชุมชน" อย่างที่ถูกนำเสนอในวาทกรรมหลัก แต่เป็นพื้นที่ของการต่อสู้ทางอำนาจและการเมืองเชิงสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งแฝงอยู่ในโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม การถดถอยปรากฏการณ์นี้จะเผยให้เห็นคู่ตรงข้ามเชิงอำนาจที่ถูกซ่อนไว้ภายใต้ภาพของความกลมกลืนและการรื้อสร้างอัตลักษณ์ที่ถูกนำเสนอว่าเป็นไปโดยธรรมชาติ การเผยให้เห็นคู่ตรงข้ามเชิงอำนาจในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ การประกอบพิธีทำบุญและจุดบั้งไฟที่ "ศาลาหมู่บ้านเพชรภาพสินธุ์" มิได้เป็นเพียงการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่บริสุทธิ์ แต่เผยให้เห็นคู่ตรงข้ามระหว่าง "ความศักดิ์สิทธิ์" กับ "อำนาจทางโลก" ที่ปะทะประสานกันในพื้นที่เดียวกัน การที่ "นายวีระ รัศมี" ที่ปรึกษานายกเทศมนตรีตำบลตลุกคู่ และนายสุพัฒน์ เมืองจันทร์ รองนายกเทศมนตรี ร่วมเป็นประธานในพิธีและจุดบั้งไฟ มิใช่เพียงการ "สนับสนุน" อย่างที่ถูกอ้างไว้ในวาทกรรมหลัก แต่เป็นการตอกย้ำอำนาจของรัฐและการเมืองท้องถิ่นเหนือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ คู่ตรงข้ามระหว่าง "ผู้นำทางการเมือง" กับ "ผู้นำทางพิธีกรรม" ที่ควรจะต้องอยู่ในพิธีกรรมดั้งเดิมกลับถูกกลืนหายไปเมื่ออำนาจรัฐเข้ามาครอบครองพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ นี่คือการแสดงให้เห็นถึงการที่ความศักดิ์สิทธิ์ถูกทำให้เป็นเครื่องมือรับใช้อำนาจทางโลก และวิถีชุมชนถูกแทรกแซงโดยระบบอำนาจของรัฐ



ภาพ: พิธีทำบุญหมู่บ้านเพชรภาพสินธุ์ งานบั้งไฟ ณ ศาลาหมู่บ้านเพชรภาพสินธุ์ ตำบลตลุกคู่

อำเภอกงหรา จังหวัดอุทัยธานี

แหล่งข้อมูลจาก: เทศบาลตำบลตลุกคู่ อำเภอกงหรา จังหวัดอุทัยธานี 10 พฤษภาคม 2565

การรื้อถอนมายาคติของ "ชุมชน" และ "วัฒนธรรมดั้งเดิม" การนำเสนอว่าพิธีกรรมนี้เป็น "ศูนย์รวมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน" เป็นการสร้างภาพลวงของชุมชนในฐานะหน่วยทางสังคมที่เป็นเอกภาพและกลมกลืน แท้จริงแล้ว "ชุมชน" ในที่นี้เป็นสิ่งประกอบสร้างที่เกิดจากการกดทับความแตกต่างและความขัดแย้งภายในให้จมหายไปภายใต้ภาพของความเป็นหนึ่งเดียว คำว่า "วัฒนธรรมดั้งเดิม" ที่อ้างถึงยังเป็นการสร้างมายาคติของความต่อเนื่องและความบริสุทธิ์ทางวัฒนธรรม ทั้งที่ความจริงแล้วสิ่งที่ถูกเรียกว่า "ดั้งเดิม" คือการประกอบสร้างใหม่ของวัฒนธรรมที่ถูกตัดขาดจากบริบทเดิมและถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับโครงสร้างอำนาจในพื้นที่ใหม่ การ "จุดบั้งไฟเพื่อเสี่ยงทาย" ที่เคยเป็นพิธีกรรมที่เชื่อมโยงกับวิถีเกษตรกรรมในภาคอีสาน กลายเป็นเพียงสัญญาณเชิงสะสม (accumulative sign) ที่ถูกแยกขาดจากความหมายดั้งเดิมและถูกใช้เพื่อแสดงอัตลักษณ์ใหม่ในบริบทที่แตกต่าง การรื้อถอนวาทกรรม "การรื้อสร้างอัตลักษณ์" คำว่า "การรื้อสร้างอัตลักษณ์" ที่ถูกใช้ในบทความเป็นการปกปิดความจริงที่ว่ากระบวนการนี้มิได้เป็นการกระทำที่อิสระของชุมชน แต่เป็นผลของการปะทะประสานระหว่างอำนาจหลายชุด ทั้งอำนาจรัฐ อำนาจท้องถิ่น และกระแสทุนนิยม การตั้งชื่อ "เพชรภาพสินธุ์" ไม่ได้เป็นเพียง "การสร้างตัวตนของชุมชนให้เป็นที่จดจำในพื้นที่ใหม่" แต่เป็นกระบวนการสร้างภาพตัวแทน (representation) ที่เอื้อต่อการ

ถูกรับรู้และยอมรับในระบบของรัฐและทุน คู่ตรงข้ามระหว่าง "เพชร" (ความมีค่า ความแข็งแกร่ง ความเป็นสากล) กับ "กาฬสินธุ์" (ความเป็นท้องถิ่น ความเป็นชายขอบ) ไม่ได้อยู่ในสถานะที่เท่าเทียม แต่เป็นการพยายามยกระดับสถานะของความเป็นท้องถิ่นให้มีคุณค่าผ่านการเชื่อมโยงกับสัญญาแห่งความมีค่าในระบบทุนนิยม นี่คือการพยายามในการต่อรองอำนาจของกลุ่มคนอีสานผ่านการปรับเปลี่ยนวิธีการนำเสนอตัวตน

การตั้งคำถามต่อ "การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม" ว่าทฤษฎีที่ว่าพิธีกรรมนี้เป็น "การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม" ละเลยที่จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ที่ถูกสร้างขึ้นนั้นมีลักษณะอย่างไร เป็นความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมหรือเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การที่ผู้นำทางการเมืองมาร่วมเป็นประธานและจุดบั้งไฟนั้น ไม่ได้สะท้อนถึง "ความร่วมมือ" อย่างที่ถูกละเลียง แต่เป็นการแสดงถึงลำดับชั้นทางสังคมที่ชัดเจน โดยอำนาจทางการเมืองอยู่เหนือพื้นที่ทางวัฒนธรรมและความศักดิ์สิทธิ์ การที่ศาลาหมู่บ้านถูกอ้างว่าเป็น "ศูนย์กลางชุมชน" ยังเผยให้เห็นความขัดแย้งระหว่างพื้นที่ทางการ (formal space) กับพื้นที่ไม่เป็นทางการ (informal space) ที่ควรจะมีในชุมชนดั้งเดิม พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวัฒนธรรมอีสานไม่จำเป็นต้องเป็นโครงสร้างที่สร้างขึ้นอย่างเป็นทางการ แต่การนำพิธีกรรมมาจัดในศาลาหมู่บ้านเป็นการนำความศักดิ์สิทธิ์มาไว้ภายใต้โครงสร้างทางกายภาพที่ถูกกำหนดโดยรัฐและระบบราชการ

บทสรุป การต่อสู้ของสัญญาในพื้นที่ที่ถูกแย่งชิง การถอดรื้อพิธีทำบุญหมู่บ้านเพชรกาฬสินธุ์เผยให้เห็นว่าสิ่งที่ถูกนำเสนอว่าเป็น "การสืบสานความเชื่อและวิถีชุมชน" แท้จริงแล้วเป็นพื้นที่ของการต่อสู้เชิงสัญญาและการแย่งชิงความหมายระหว่างกลุ่มอำนาจต่างๆ พิธีกรรมและการตั้งชื่อที่ดูเหมือนเป็นการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ของชุมชน กลับแฝงไว้ด้วยการปะทะประสานของอำนาจทั้งจากภายในและภายนอก อย่างไรก็ตาม ในพื้นที่แห่งการแย่งชิงความหมายนี้ ชุมชนยังคงพยายามต่อรองและสร้างตำแหน่งแห่งที่ของตนเอง การคงไว้ซึ่งพิธีกรรม เช่น การจุดบั้งไฟ แม้จะถูกทำให้กลายเป็นเพียงสัญญา ก็ยังเป็นการพยายามรักษาพื้นที่ทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนอีสานในบริบทของการย้ายถิ่นและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การถอดรื้อไม่ได้ปฏิเสธความสำคัญของพิธีกรรมหรือการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน แต่เป็นการเผยให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการเมืองวัฒนธรรมที่ซ่อนอยู่ภายใต้ภาพลวงของความเป็นหนึ่งเดียวและความต่อเนื่องทางวัฒนธรรม เพื่อให้เราเข้าใจกระบวนการทางสังคมที่ซับซ้อนและสลับไหลมากกว่าการมองเพียงภาพที่ถูกประกอบสร้างขึ้นให้เห็น

นิยามและเปรียบเทียบระหว่าง "อัตลักษณ์เดิม" และ "อัตลักษณ์ใหม่"

จากการวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับกระบวนการรื้อสร้าง (deconstruction) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของชุมชนย้ายถิ่นจากอีสานสู่อุทัยธานี สามารถนิยามและเปรียบเทียบระหว่างอัตลักษณ์เดิมและอัตลักษณ์ใหม่ได้ดังนี้

นิยาม

อัตลักษณ์เดิม ลักษณะเฉพาะและวิถีชีวิตที่ผู้คนยึดถือปฏิบัติในพื้นที่ต้นทาง (ภาคอีสาน) ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ระบบคุณค่า ความเชื่อ และพิธีกรรมดั้งเดิม

อัตลักษณ์ใหม่ ลักษณะเฉพาะที่เกิดจากการผสมผสาน ปรับเปลี่ยน และต่อรองระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมกับบริบทใหม่ในพื้นที่ปลายทาง (อุทัยธานี) ภายใต้โครงสร้างอำนาจของรัฐ ทุน และระบบตลาด



ตารางเปรียบเทียบอัตลักษณ์เดิมและอัตลักษณ์ใหม่

มิติ	อัตลักษณ์เดิม	อัตลักษณ์ใหม่	คู่ตรงข้ามที่สะท้อนการ รื้อสร้าง
ความสัมพันธ์กับ ธรรมชาติ	มองธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของ วิถีชีวิต มีความเชื่อมโยง โดยตรง	ธรรมชาติถูกแบ่งแยกโดยกฎหมายและ นโยบายรัฐ ต้องต่อรองเพื่อเข้าถึงทรัพยากร	พื้นที่ของมนุษย์/พื้นที่ ของธรรมชาติ
ระบบเศรษฐกิจ	เศรษฐกิจพอเพียง การพึ่งพา ป่า ไม่เน้นการแข่งขัน	เศรษฐกิจตลาด ทรัพยากรกลายเป็นสินค้าที่ มีมูลค่าแตกต่างกันตามบริบท	ระบบคุณค่าพื้นฐาน/ ระบบคุณค่าทุนนิยม
ฐานทรัพยากร	เศรษฐกิจป่าไม้ การล่าสัตว์ การหาของป่า	เศรษฐกิจน้ำ การประมงพื้นบ้าน การ เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	ทรัพยากรป่า/ทรัพยากร น้ำ
การเข้าถึง ทรัพยากร	ทรัพยากรเป็นของส่วนรวม เข้าถึงได้อย่างเสรี	ทรัพยากรเป็นของรัฐ ต้องต่อรองและเสี่ยง กับการละเมิดกฎหมาย	สิทธิชุมชน/กฎหมายรัฐ
พิธีกรรม	พิธีกรรมผูกโยงกับวิถี เกษตรกรรมและความศักดิ์สิทธิ์ ในบริบทดั้งเดิม	พิธีกรรมที่ถูกปรับเปลี่ยน ลดทอน มีการ แทรกแซงจากอำนาจรัฐและทุน	ความศักดิ์สิทธิ์/อำนาจ ทางโลก
บทบาทผู้นำ	ผู้นำตามจารีต ผู้นำทาง พิธีกรรม มีบทบาทสำคัญ	ผู้นำทางการเมือง ข้าราชการ เข้ามามีอำนาจ เหนือพื้นที่วัฒนธรรม	ผู้นำทางพิธีกรรม/ผู้นำ ทางการเมือง
มุมมองต่อการ พัฒนา	การพัฒนาทำให้ชีวิตสมดุลกับ ธรรมชาติ ไม่เน้นการเติบโตทาง เศรษฐกิจ	การพัฒนากำหนดจากรัฐ เน้นการเติบโตทาง เศรษฐกิจและการท่องเที่ยว	การพัฒนาจากฐานราก/ การพัฒนาจากบนลง ล่าง
การแสดงออกทาง วัฒนธรรม	สะท้อนความเชื่อ ระบบคุณค่า และวิถีชีวิตในบริบทดั้งเดิม	วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า (commodification) เพื่อการท่องเที่ยวและ การแสดงตัวตนในพื้นที่ใหม่	วัฒนธรรมวิถีชีวิต/ วัฒนธรรมสินค้า
ชื่อและสัญลักษณ์	สะท้อนลักษณะทางภูมิศาสตร์ ภาษา และวิถีชีวิตดั้งเดิม	การผสมผสานสัญลักษณ์ (เช่น "เพชร กาฬสินธุ์") เพื่อสร้างภาพตัวแทนที่ยอมรับได้ ในระบบใหม่	ความเป็นท้องถิ่น/ความ เป็นสากล
ค่านิยมและ ความสำเร็จ	ชีวิตที่สงบ อยู่พอเพียง ไม่ แข่งขัน	การปรับตัวเข้ากับระบบตลาด ในขณะที่ พยายามรักษาบางส่วนของค่านิยมเดิม	ความพอเพียง/การ แข่งขัน
พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ทาง วัฒนธรรมแบบไม่เป็นทางการ	พื้นที่ถูกกำหนดโดยรัฐ (เช่น ลาน อเนกประสงค์อ่างเก็บน้ำห้วยเสลา)	พื้นที่ไม่เป็นทางการ/ พื้นที่ทางการ
ชุมชนและสังคม	ชุมชนที่มีพลวัต มีการต่อรอง ภายใน	ภาพลวงของชุมชนเป็นหนึ่งเดียว ลดทอน ความแตกต่างและขัดแย้งภายใน	ความหลากหลาย/ความ เป็นเอกภาพ
ความสัมพันธ์เชิง อำนาจ	อำนาจกระจายในชุมชนตาม ระบบความเชื่อและบรรทัดฐาน	อำนาจถูกครอบงำโดยรัฐและทุน ชุมชนต้อง ต่อรองเพื่อพื้นที่ทางสังคม	อำนาจจากภายใน/ อำนาจจากภายนอก

การรื้อสร้างผ่านคู่ตรงข้าม

กระบวนการรื้อสร้าง (deconstruction) ในบริบทนี้เผยให้เห็นว่า อัตลักษณ์ใหม่ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติหรือกลมกลืน แต่เกิดจากการต่อสู้ ต่อรอง และปะทะประสานของอำนาจหลายชุด คู่ตรงข้ามที่ปรากฏในตารางสะท้อนให้เห็นว่า

1. ศูนย์กลาง vs ชายขอบ วัฒนธรรมอีสานถูกวางไว้ในฐานะ "คนอื่น" (the Other) เมื่อเทียบกับวัฒนธรรมหลัก แต่มีความพยายามต่อรองเพื่อสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมของตนเอง
2. การอนุรักษ์ vs การท่องเที่ยว ทั้งสองเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเดียวกันในการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าภายใต้ระบบทุนนิยมวัฒนธรรม
3. ภายใน vs ภายนอก การแบ่งแยกระหว่างคนในชุมชนและคนนอกชุมชน ยังคงดำรงอยู่แม้ในพื้นที่ที่อ้างว่าเป็นพื้นที่แห่งการผสมผสาน
4. ความขาดแคลน vs ความอุดมสมบูรณ์ วาทกรรมความขาดแคลนทรัพยากรถูกใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการจำกัดการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน แม้ว่าจริงๆ แล้ว "ของป่าหากินจนตายก็ไม่หมด ถ้ารู้จักหารู้จักรักษา"

การรื้อสร้างโครงสร้างอำนาจที่ปรากฏในวิถีชีวิตของชุมชนแสดงให้เห็นว่า ท่ามกลางการพัฒนาและการอนุรักษ์ที่กำหนดโดยรัฐและทุน ยังมีพื้นที่สำหรับการต่อรองและการสร้างทางเลือกในการดำรงชีวิตที่คงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีและอัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งไม่ได้เป็นการเลือกเอาอัตลักษณ์ใดอัตลักษณ์หนึ่งโดยสมบูรณ์ แต่เป็นการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมใหม่ที่มีความลื่นไหลซับซ้อน และมีการต่อรองอย่างต่อเนื่อง

การวิเคราะห์พิธีจุดบั้งไฟ/บุญบั้งไฟ และการทำบุญกลางบ้านในกรอบการเปรียบเทียบอัตลักษณ์

ตารางเปรียบเทียบพิธีบุญบั้งไฟและพิธีทำบุญกลางบ้านระหว่างอัตลักษณ์เดิมและอัตลักษณ์ใหม่

มิติ	อัตลักษณ์เดิม (ภาคอีสาน)	อัตลักษณ์ใหม่ (อุทัยธานี)	คู่ตรงข้ามที่สะท้อนการรื้อสร้าง
ความหมายและจุดประสงค์ของบุญบั้งไฟ	ประเพณีการขอฝนเพื่อการเกษตร เชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องพญาแถน มีความศักดิ์สิทธิ์และสัมพันธ์กับวิถีชีวิตทำนา	กลายเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว การกระตุ้นเศรษฐกิจ และเป็นการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในพื้นที่ใหม่	พิธีกรรมเพื่อความศักดิ์สิทธิ์/พิธีกรรมเพื่อการท่องเที่ยว
ผู้ประกอบพิธีบุญบั้งไฟ	ผู้นำทางพิธีกรรม ผู้อาวุโสในชุมชน หมอจำที่มมีความรู้ด้านพิธีกรรม	ที่ปรึกษานายกเทศมนตรี และรองนายกเทศมนตรี" เป็นประธานในพิธี	ผู้นำทางจิตวิญญาณ/ผู้นำทางการเมืองการปกครอง
สถานที่จัดพิธีบุญบั้งไฟ	พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน พื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีความหมายต่อชุมชน	"ลานอเนกประสงค์อ่างเก็บน้ำทับเสลา" และ "ศาลาหมู่บ้านเพชรภาพสินธุ์" ซึ่งเป็นพื้นที่ที่รัฐกำหนด	พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามประเพณี/พื้นที่ราชการ
รูปแบบกิจกรรมในบุญบั้งไฟ	ขบวนแห่ พิธีกรรมขอฝน จุดบั้งไฟเพื่อส่งสารถึงพญาแถน	"การประกวดขบวนแห่ การแข่งขันจุดบั้งไฟ การประกวดธิดาผาแดง-นางไอ่ การแข่งขันมอเตอร์ไซค์วิบากด้านยาเสพติด"	พิธีกรรมเพื่อความเชื่อ/การแข่งขันเพื่อความบันเทิง
ความสัมพันธ์กับระบบอำนาจ	อำนาจอยู่ที่ชุมชน พิธีกรรมเป็นการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ	รัฐและทุนเข้ามาควบคุม สนับสนุน และกำหนดรูปแบบผ่าน "การสนับสนุนจากทั้งภาครัฐและเอกชน"	อำนาจจากภายในชุมชน/อำนาจจากรัฐและทุน



มิติ	อัตลักษณ์เดิม (ภาคอีสาน)	อัตลักษณ์ใหม่ (อุทัยธานี)	คู่ตรงข้ามที่สะท้อนการ รื้อสร้าง
ความหมายของ การทำบุญ กลางบ้าน	เป็นพิธีกรรมเพื่อความเป็นสิริมงคล การรวมพลังชุมชน สร้างความ สามัคคี เชื่อมโยงกับบรรพบุรุษ	เป็น "ศูนย์รวมความสัมพันธ์ระหว่าง สมาชิกในชุมชน" ที่ถูกประกอบสร้าง เพื่อแสดงอัตลักษณ์และเชื่อมโยงกับ อำนาจรัฐ	ความศักดิ์สิทธิ์ตามความ เชื่อ/การแสดงอัตลักษณ์ ต่อสังคมภายนอก
การมีส่วนร่วมใน การทำบุญ	ชุมชนมีส่วนร่วมตามความเชื่อและ จารีต การมีส่วนร่วมมีความหมาย ทางจิตวิญญาณ	"ชุมชน" ถูกนำเสนอเป็นภาพของความ เป็นหนึ่งเดียว ที่กดทับความแตกต่าง และความขัดแย้งภายใน	การมีส่วนร่วมแท้จริง/ ภาพลวงของความเป็น เอกภาพ
ความเชื่อมโยงกับ ประเพณีอื่น	บุญบั้งไฟเป็นส่วนหนึ่งของฮีตสิบ สอง บุญเดือนหก มีความเชื่อมโยง กับวงจรชีวิต ฤดูกาล และประเพณี อื่นๆ	บุญบั้งไฟและพิธีทำบุญถูกแยกออกจาก บริบทประเพณีอื่นๆ กลายเป็นกิจกรรม เดี่ยวที่จัดเพื่อแสดงอัตลักษณ์	ประเพณีเชื่อมโยงเป็น ระบบ/ประเพณีที่ถูกแยก ส่วน
สื่อความหมายของ บั้งไฟ	สัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ การสื่อสารกับพญานาค เชื่อมโยง กับวิถีเกษตร	เป็นเพียงสัญลักษณ์ที่ถูกแยกขาดจาก ความหมายดั้งเดิม กลายเป็นเครื่องมือ ในการแสดงอัตลักษณ์และดึงดูดการ ท่องเที่ยว	สัญลักษณ์ที่มีความหมาย ลึกซึ้ง/สัญลักษณ์ที่ถูกกลดทอน ความหมาย
มายาคติเกี่ยวกับ บุญบั้งไฟ	ความเชื่อว่าการจุดบั้งไฟจะทำให้ ฝนตก เป็นการสื่อสารกับอำนาจ เหนือธรรมชาติ	มายาคติของ "การสืบสาน" และ "การ อนุรักษ์" ที่แท้จริงแล้วเป็นการทำให้ วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า	มายาคติตามความเชื่อ ดั้งเดิม/มายาคติภายใต้ ระบบทุนนิยมวัฒนธรรม
ผู้หญิงในบุญบั้งไฟ	มีบทบาทตามจารีตในการเตรียม อาหาร ขบวนแห่ และพิธีกรรม	ถูกประกอบสร้างให้เป็นสัญลักษณ์ผ่าน "การประกวดธิดาผาแดง-นางไอ่" โดย ใช้ร่างกายของผู้หญิงเป็นภาพตัวแทน ของวัฒนธรรม	ผู้หญิงในฐานะผู้ร่วม พิธีกรรม/ผู้หญิงในฐานะ วัตถุทางวัฒนธรรม
การถ่ายทอด ความรู้	ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมถูก ถ่ายทอดผ่านการมีส่วนร่วมและ ประสบการณ์ตรง	ความรู้ถูกทำให้เป็นทางการผ่านการจัด งานที่มีรูปแบบชัดเจน การสาธิต และ การแสดง	ความรู้แบบมี ประสบการณ์/ความรู้ แบบจัดแสดง
ความขัดแย้งและ การต่อรอง	มีการต่อรองภายในชุมชนเกี่ยวกับ รูปแบบและความหมายของ พิธีกรรม	มีการต่อรองระหว่างชุมชนกับรัฐและ ทุนในการกำหนดรูปแบบและ ความหมายของประเพณี	การต่อรองภายในชุมชน/ การต่อรองกับอำนาจ ภายนอก
จิตวิญญาณของ พิธีกรรม	จิตวิญญาณที่เชื่อมโยงกับความ ศักดิ์สิทธิ์ บรรพบุรุษ และอำนาจ เหนือธรรมชาติ	จิตวิญญาณถูกแทนที่ด้วยรูปแบบและ ความบันเทิง เน้นการแสดงออก ภายนอกมากกว่าความหมายภายใน	จิตวิญญาณแห่งความ ศักดิ์สิทธิ์/รูปแบบที่ ปราศจากจิตวิญญาณ
สถานะของ พิธีกรรม	เป็นพิธีกรรมที่สำคัญในฮีตสิบสอง มีสถานะสูงในระบบความเชื่อและ วิถีชีวิต	กลายเป็น "งานประจำปี" หรือ "เทศกาลท่องเที่ยว" ที่มีสถานะเป็น สินค้าทางวัฒนธรรม	พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์/ กิจกรรมบันเทิง

การวิเคราะห์เพิ่มเติมเกี่ยวกับกระบวนการรื้อสร้างในพิธีบุญบั้งไฟและการทำบุญกลางบ้าน

การวิเคราะห์พิธีบุญบั้งไฟและการทำบุญกลางบ้านผ่านกรอบการรื้อสร้าง (deconstruction) เผยให้เห็นความซับซ้อนของการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ที่มีนัยสำคัญดังนี้

1. **การแปรรูปพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์** พื้นที่จัดงานบุญบั้งไฟและทำบุญกลางบ้านเปลี่ยนจากพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามประเพณีมาเป็น "ลานอเนกประสงค์อ่างเก็บน้ำทับเสลา" และ "ศาลาหมู่บ้าน" ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถูกกำหนดโดยรัฐ สะท้อนการเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่รัฐเข้ามากำหนดแม้แต่พื้นที่ของความศักดิ์สิทธิ์
2. **การดูดซับวัฒนธรรมชายขอบเข้าสู่กระแสหลัก** บุญบั้งไฟซึ่งเป็นวัฒนธรรมอีสานถูกนำเข้ามาสู่พื้นที่ภาคกลาง ไม่ใช่ในฐานะการต่อต้านหรือแยกตัวออกจากวัฒนธรรมหลัก แต่ถูกดูดซับ (co-optation) เข้าสู่ระบบของรัฐและทุนผ่านการทำให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม
3. **การสร้างภาพของความเป็นหนึ่งเดียว "ชุมชน"** ที่ร่วมทำบุญถูกนำเสนอราวกับเป็นหน่วยทางสังคมที่เป็นเอกภาพและกลมกลืน ซึ่งเป็นการกดทับความแตกต่างและความขัดแย้งภายในชุมชนเอง ที่มีต่ออำนาจรัฐและทุน
4. **การตัดขาดจากบริบทเดิม** ประเพณีบุญบั้งไฟและการทำบุญกลางบ้านถูกแยกออกจากระบบประเพณี ความเชื่อ และวิถีชีวิตดั้งเดิม กลายเป็นกิจกรรมเดี่ยวที่ถูกจัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ใหม่ ทำให้สูญเสียความหมายที่ลึกซึ้ง
5. **ร่างกายและเพศภาวะ** การประกวดธิดาผาแดง-นางไอ่สะท้อนให้เห็นว่าร่างกายของผู้หญิงถูกทำให้เป็นวัตถุและสัญลักษณ์ของวัฒนธรรมที่ถูกนำเสนอภายใต้สายตาของคนนอก ซึ่งแตกต่างจากบทบาทของผู้หญิงในพิธีกรรมดั้งเดิม
6. **การแทรกแซงของวาทกรรมรัฐ** การแข่งขันมอเตอร์ไซค์วิบากด้านยาเสพติดที่ถูกผนวกเข้ากับงานบุญบั้งไฟ แสดงให้เห็นการแทรกแซงของวาทกรรมอำนาจของรัฐที่เข้ามาในพื้นที่ทางวัฒนธรรม พยายามสร้างภาพของ "ความรับผิดชอบต่อสังคม" ผ่านกิจกรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกันบุญบั้งไฟโดยตรง

การรื้อสร้างนี้ไม่ได้หมายความว่าอัตลักษณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ไร้คุณค่า แต่เป็นการเผยให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการเมืองของวัฒนธรรมที่ซ่อนอยู่ภายใต้ภาพของการสืบสานและอนุรักษ์ประเพณี ท่ามกลางการแย่งชิงความหมายนี้ ชุมชนยังคงพยายามต่อรองและสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมของตนเอง แม้จะต้องปรับเปลี่ยนและยอมรับเงื่อนไขบางประการจากอำนาจรัฐและทุน การคงไว้ซึ่งพิธีกรรม เช่น การจุดบั้งไฟ แม้จะถูกทำให้กลายเป็นเพียงสัญลักษณ์ ก็ยังเป็นการพยายามรักษาพื้นที่ทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนอีสานในบริบทของการย้ายถิ่นและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

มิติ "เวลา" และ "รุ่นอายุ" ในกระบวนการรื้อสร้างอัตลักษณ์

การวิเคราะห์มิติเวลาและรุ่นอายุในกระบวนการรื้อสร้างอัตลักษณ์ช่วยให้เห็นพลวัตของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นข้ามรุ่น (intergenerational deconstruction) ซึ่งสะท้อนความแตกต่างในการรับรู้ ปฏิบัติ และให้ความหมายต่อพิธีกรรม และวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มคนต่างวัย



ตารางวิเคราะห์มิติเวลาและรุ่นอายุในกระบวนการรื้อสร้างอัตลักษณ์

มิติ	คนรุ่นเก่า (ผู้อพยพรุ่นแรก)	คนรุ่นกลาง (ลูกหลานที่เกิดในพื้นที่ใหม่)	คนรุ่นใหม่ (รุ่นหลาน)	คู่ตรงข้ามในการรื้อสร้างข้ามรุ่น
ความทรงจำเกี่ยวกับพื้นที่ต้นทาง	มีประสบการณ์ตรงและความทรงจำเกี่ยวกับวิถีชีวิตในภาคอีสาน "ย้ายถิ่นจากภาคอีสานในปี 2529"	มีความทรงจำผ่านเรื่องเล่า ไม่มีประสบการณ์ตรง แต่รับรู้ผ่านการถ่ายทอดจากพ่อแม่	แทบไม่มีความเชื่อมโยงกับพื้นที่ต้นทาง รับรู้อัตลักษณ์อีสานผ่านพิธีกรรมที่ถูกปรับเปลี่ยนแล้ว	ความทรงจำจากประสบการณ์ตรง/ความทรงจำประกอบสร้าง
การใช้ภาษาถิ่น	ใช้ภาษาถิ่นอีสานในชีวิตประจำวัน เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดวัฒนธรรม	ใช้ภาษาถิ่นอีสานผสมกับภาษากลาง ภาษาถิ่นถูกใช้ในบริบทครอบครัวและพิธีกรรม	ใช้ภาษากลางเป็นหลัก อาจเข้าใจแต่ไม่สามารถสื่อสารด้วยภาษาถิ่นได้อย่างคล่องแคล่ว	ภาษาในฐานะวิถีชีวิต/ภาษาในฐานะมรดกทางวัฒนธรรม
ความเข้าใจในความหมายของบุญบั้งไฟ	เข้าใจความหมายดั้งเดิมของบุญบั้งไฟในฐานะพิธีกรรมขอฝน เชื่อมโยงกับวิถีเกษตรและความเชื่อเรื่องพญาแถน	เข้าใจบางส่วนของความหมายดั้งเดิม แต่ให้ความสำคัญกับบุญบั้งไฟในฐานะสัญลักษณ์ของอัตลักษณ์อีสาน	มองบุญบั้งไฟเป็นเทศกาลรื่นเริง การแสดงทางวัฒนธรรมและโอกาสทางธุรกิจการท่องเที่ยว	พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์/เทศกาลบันเทิง
การมีส่วนร่วมในพิธีทำบุญกลางบ้าน	มีส่วนร่วมอย่างลึกซึ้ง เข้าใจขั้นตอนและความหมายของพิธีกรรม ช่วยประกอบพิธีและถ่ายทอดความรู้	มีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมพิธี เข้าใจขั้นตอนแต่อาจไม่เข้าใจความหมายเชิงลึก	มีส่วนร่วมในฐานะผู้ชม ไม่คุ้นเคยกับขั้นตอนและความหมาย ให้ความสนใจกับกิจกรรมบันเทิงมากกว่า	การมีส่วนร่วมแบบองค์รวม/การมีส่วนร่วมแบบผิวเผิน
การสืบทอดความรู้เรื่องการทำบั้งไฟ	มีความรู้และทักษะในการทำบั้งไฟแบบดั้งเดิม เข้าใจวัสดุ ขั้นตอน และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง	มีความรู้บางส่วน อาจทำบั้งไฟได้แต่ไม่เข้าใจนัยทางพิธีกรรมอย่างลึกซึ้ง	มีความรู้เชิงทฤษฎีมากกว่า ปฏิบัติ ชมการทำบั้งไฟมากกว่าลงมือทำเอง	ความรู้ผ่านการปฏิบัติ/ความรู้เชิงทฤษฎี
ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ	"ใช้ชีวิตร่วมกับป่าได้อย่างปลอดภัย" ด้วย "ประสบการณ์และความคุ้นเคยกับธรรมชาติ" มีความเคารพต่อธรรมชาติ	มีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติผ่านการเรียนรู้จากรุ่นพ่อแม่ แต่อาจไม่ได้พึ่งพาธรรมชาติโดยตรง	ห่างไกลจากธรรมชาติ มองธรรมชาติในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยวหรือพื้นที่พักผ่อนมากกว่าแหล่งยังชีพ	การพึ่งพาธรรมชาติ/การบริโภคธรรมชาติ
ทัศนคติต่อการเปลี่ยนแปลง	"มาป่ามันสงบ พังเสียงธรรมชาติไป ไม่ต้องวุ่นวายกับใคร ไม่ต้องแข่งขันกับใคร" ต่อด้านการพัฒนากระแสหลัก	ยอมรับการเปลี่ยนแปลง แต่พยายามรักษาบางส่วนของวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้	เปิดรับการเปลี่ยนแปลง มองวัฒนธรรมในแง่ของการปรับตัวและการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ	การต่อต้านการเปลี่ยนแปลง/การยอมรับการเปลี่ยนแปลง
บทบาทในการรื้อสร้างอัตลักษณ์	เป็นผู้พยายามรักษาลักษณะดั้งเดิม แต่ก็ต้องปรับตัวต่อบริบทใหม่	เป็นผู้ประสานระหว่างอัตลักษณ์เดิมกับบริบทใหม่ ทำหน้าที่ล่ามทางวัฒนธรรม (cultural broker)	เป็นผู้ประกอบสร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่ตอบสนองต่อบริบทร่วมสมัย	การรักษาอัตลักษณ์/การสร้างอัตลักษณ์ใหม่



มิติ	คนรุ่นเก่า (ผู้อพยพรุ่นแรก)	คนรุ่นกลาง (ลูกหลานที่เกิดในพื้นที่ใหม่)	คนรุ่นใหม่ (รุ่นหลาน)	คู่ตรงข้ามในการรื้อสร้างข้ามรุ่น
ความสัมพันธ์กับรัฐและทุน	มีความระแวงและต่อรองกับอำนาจรัฐ "การปะทะระหว่างอำนาจรัฐกับวิถีชีวิตท้องถิ่น"	มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับรัฐและระบบตลาดมากขึ้น เช่น การร่วมมือกับเทศบาลในการจัดงาน	เติบโตมาในระบบที่รัฐและทุนมีบทบาทสำคัญ ไม่มองว่าเป็นการแทรกแซงแต่เป็นส่วนหนึ่งของระบบ	การต่อต้านอำนาจรัฐ/การบูรณาการกับอำนาจรัฐ
การให้คุณค่ากับพิธีกรรม	ให้คุณค่าในแง่ความศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อ และการสืบทอดจากบรรพบุรุษ	ให้คุณค่าในแง่อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการรวมกลุ่มทางสังคม	ให้คุณค่าในแง่การแสดงออกทางวัฒนธรรม ความบันเทิง และโอกาสทางเศรษฐกิจ	คุณค่าทางจิตวิญญาณ/คุณค่าทางวัตถุ
พลวัตของการส่งผ่านความรู้	พยายามถ่ายทอดความรู้และคุณค่าดั้งเดิมให้รุ่นลูกหลาน แต่ประสบความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม	เลือกรับและปรับเปลี่ยนความรู้จากรุ่นพ่อแม่ ก่อนถ่ายทอดสู่รุ่นลูก มีการตีความใหม่	เรียนรู้ผ่านระบบการศึกษา สื่อ และเทคโนโลยีมากกว่า การถ่ายทอดโดยตรงจากครอบครัว	การถ่ายทอดโดยตรง/การเรียนรู้ผ่านสื่อ
มุมมองต่อผลกระทบของนโยบายรัฐ	รับรู้ผลกระทบโดยตรงจากนโยบายของรัฐ เช่น "การสร้างอ่างเก็บน้ำทับเสลา" ที่ทำให้ต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต	เติบโตมาในบริบทของนโยบายรัฐที่มีอยู่แล้ว มองว่าเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อม	มองนโยบายรัฐในแง่ของการสนับสนุนและโอกาสมากกว่าการควบคุมหรือแทรกแซง	นโยบายรัฐเป็นการแทรกแซง/นโยบายรัฐเป็นการสนับสนุน
ความเข้าใจในประวัติศาสตร์การย้ายถิ่น	มีประสบการณ์ตรงกับการย้ายถิ่น เข้าใจเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมที่ผลักดันให้ต้องย้ายถิ่น	รับรู้ประวัติศาสตร์การย้ายถิ่นผ่านเรื่องเล่าของพ่อแม่ มีความเข้าใจบางส่วน	มองการย้ายถิ่นเป็นเพียงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ไม่ได้เชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ส่วนตัว	ประวัติศาสตร์มีชีวิต/ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องเล่า
การเชื่อมโยงกับชุมชนอีสานในพื้นที่อื่น	รักษาความสัมพันธ์กับเครือญาติและชุมชนในภาคอีสาน มีการกลับไปเยี่ยมบ้านเกิด	มีความสัมพันธ์ที่ลดลงกับชุมชนในภาคอีสาน แต่ยังมีการติดต่อผ่านเครือญาติ	แทบไม่มีความเชื่อมโยงกับชุมชนในภาคอีสาน มองตนเองเป็นคนอุทัยธานีมากกว่า	เครือข่ายข้ามพื้นที่/อัตลักษณ์เฉพาะถิ่น
ความสามารถในการตีความสัญลักษณ์ในพิธีกรรม	เข้าใจความหมายเชิงสัญลักษณ์ในพิธีกรรมอย่างลึกซึ้ง สามารถอธิบายที่มาและความสำคัญได้	เข้าใจบางส่วนของความหมายเชิงสัญลักษณ์ แต่อาจไม่เข้าใจทั้งหมด	มองสัญลักษณ์ในพิธีกรรมเป็นองค์ประกอบทางวัฒนธรรม ไม่ได้เชื่อมโยงกับระบบความเชื่อ	ความหมายลึกซึ้ง/ความหมายผิวเผิน
ภาพจินตนาการเกี่ยวกับบ้านเกิด	บ้านเกิดคือภาคอีสาน มีความทรงจำและความผูกพันที่ชัดเจน	บ้านเกิดมีสองที่ ภาคอีสานในฐานะรากเหง้าทางวัฒนธรรม และอุทัยธานีในฐานะถิ่นกำเนิด	บ้านเกิดคืออุทัยธานี ภาคอีสานเป็นเพียงส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ครอบครัว	บ้านเกิดทางกายภาพ/บ้านเกิดทางจิตวิญญาณ

การวิเคราะห์กระบวนการรื้อสร้างข้ามรุ่น (Intergenerational Deconstruction)

การวิเคราะห์มิติเวลาและรุ่นอายุในกระบวนการรื้อสร้างอัตลักษณ์ทำให้เห็นพลวัตที่ซับซ้อนในการเปลี่ยนแปลงความหมายและการปฏิบัติทางวัฒนธรรมระหว่างรุ่น ประเด็นสำคัญที่พบมีดังนี้

1. **การลดทอนความลึกซึ้งทางพิธีกรรม** มีการเปลี่ยนแปลงจากความเข้าใจพิธีกรรมแบบองค์รวมในรุ่นผู้อพยพสู่การรับรู้แบบผิวเผินในรุ่นหลาน บุญบั้งไฟและพิธีทำบุญกลางบ้านค่อยๆ เปลี่ยนจากพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ไปสู่เทศกาลบันเทิงและการท่องเที่ยว
2. **การเปลี่ยนแปลงผู้ถือครองอำนาจทางวัฒนธรรม** อำนาจในการกำหนดความหมายและรูปแบบของพิธีกรรมเปลี่ยนจากผู้อาวุโสและผู้มีความรู้ทางพิธีกรรมในชุมชน มาสู่ผู้นำทางการเมือง หน่วยงานรัฐ และผู้ประกอบการท่องเที่ยว
3. **การเปลี่ยนผ่านจากประสบการณ์ตรงสู่ประสบการณ์ผ่านสื่อ** คนรุ่นเก่ามีประสบการณ์ตรงกับวัฒนธรรมดั้งเดิมและการย้ายถิ่น ในขณะที่คนรุ่นใหม่รับรู้ผ่านการเล่าเรื่อง สื่อ และการจัดแสดง ทำให้ความเข้าใจต่อรากเหง้าทางวัฒนธรรมแตกต่างกันอย่างมาก
4. **ภาษาในฐานะตัวบ่งชี้การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์** การใช้ภาษาถิ่นที่ลดลงในแต่ละรุ่นสะท้อนการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการบูรณาการเข้ากับสังคมกระแสหลัก
5. **ความซับซ้อนของบทบาทคนรุ่นกลาง** คนรุ่นกลาง (ลูกของผู้อพยพ) มีบทบาทสำคัญในฐานะตัวกลางระหว่างอัตลักษณ์เดิมกับบริบทใหม่ พวกเขาทำหน้าที่เป็น "ล่ามทางวัฒนธรรม" (cultural broker) ที่ช่วยแปลความหมายและปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมให้อยู่รอดในบริบทใหม่
6. **การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์กับธรรมชาติ** มีการเปลี่ยนแปลงจากการพึ่งพาธรรมชาติโดยตรงในรุ่นผู้อพยพสู่การมองธรรมชาติในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยวหรือพื้นที่พักผ่อนในรุ่นหลาน สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ
7. **ความแตกต่างในการให้คุณค่า** คนรุ่นเก่าให้คุณค่ากับพิธีกรรมในแง่ความศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อ ในขณะที่คนรุ่นใหม่มองพิธีกรรมในแง่ของการแสดงออกทางวัฒนธรรม ความบันเทิง และโอกาสทางเศรษฐกิจ
8. **การรื้อสร้างความหมายของ "บ้านเกิด"** คำว่า "บ้านเกิด" มีความหมายที่แตกต่างกันในแต่ละรุ่น สะท้อนถึงการรื้อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับตัวตนและความเป็นมาของตนเอง

กระบวนการรื้อสร้างข้ามรุ่นนี้ไม่ได้เป็นเพียงการสูญหายของวัฒนธรรมดั้งเดิม แต่เป็นกระบวนการที่ซับซ้อนซึ่งรวมถึงการต่อรอง การปรับตัว และการสร้างความหมายใหม่ โดยเฉพาะในบริบทของการย้ายถิ่นและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ความแตกต่างระหว่างรุ่นในการให้ความหมายและการปฏิบัติต่อพิธีกรรมสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของอัตลักษณ์ที่ไม่หยุดนิ่ง และการต่อสู้เพื่อพื้นที่ทางวัฒนธรรมในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง

ผลการศึกษา

การศึกษานี้วิเคราะห์การย้ายถิ่นของคนอีสานมายังจังหวัดอุทัยธานีในบริบทยุคหลังสมัยใหม่ โดยใช้แนวคิดการรื้อสร้าง (Deconstruction) ของ Derrida และ อำนาจวินัย (Disciplinary Power) ของ Foucault เพื่ออธิบายกระบวนการปรับตัว การรื้อสร้างอัตลักษณ์ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชุมชนและรัฐ

1. การรื้อสร้างอัตลักษณ์และการปรับตัว ชุมชนอีสานที่อพยพมาแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานวัฒนธรรมเดิมกับบริบทใหม่ เช่น การนำประเพณีจุดบั้งไฟมาสร้างความสามัคคีและเป็นกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว การปรับเปลี่ยนนี้สะท้อนถึงกระบวนการสร้างความหมายใหม่ของอัตลักษณ์ โดยไม่ละทิ้งรากเหง้าดั้งเดิม

2. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการควบคุม การปรับตัวของชุมชนได้รับอิทธิพลจากโครงสร้างอำนาจของรัฐ เช่น กฎหมายป่าไม้และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ที่จำกัดการเข้าถึงทรัพยากรดั้งเดิม ชุมชนตอบสนองต่อข้อจำกัดเหล่านี้ผ่านการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต เช่น การทำประมงในพื้นที่อ่างเก็บน้ำ หรือการเก็บเห็ดที่มีมูลค่าสูงในตลาด

3. ความยืดหยุ่นและความยั่งยืนของชุมชน การย้ายถิ่นไม่ได้เป็นเพียงการตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจหรือกฎหมาย แต่ยังเป็นกระบวนการสร้างสมดุลระหว่างการรักษาวรรณธรรมดั้งเดิมและการตอบสนองต่อความต้องการในพื้นที่ใหม่ ชุมชนแสดงถึงความยืดหยุ่นในการรักษาอัตลักษณ์ ขณะเดียวกันยังสามารถสร้างความหมายใหม่ในบริบทที่แตกต่าง

ข้อค้นพบสำคัญ การย้ายถิ่นเป็นมากกว่าการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ แต่เป็นกระบวนการทางวัฒนธรรมที่มีมิติทางอำนาจและการสร้างอัตลักษณ์ แนวคิดการรื้อสร้างช่วยอธิบายการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ในบริบทใหม่ แนวคิดอำนาจวินัยของ Foucault ช่วยชี้ให้เห็นว่าอำนาจไม่ได้จำกัดอยู่แค่การบังคับใช้ทางกายภาพ แต่ยังแทรกซึมในวิถีชีวิตและพฤติกรรมของชุมชน

การย้ายถิ่นของคนอีสานในจังหวัดอุทัยธานีแสดงถึงกระบวนการที่ซับซ้อนของการปรับตัวรื้อสร้างอัตลักษณ์ และการตอบสนองต่อโครงสร้างอำนาจ แนวคิดของ Derrida และ Foucault ช่วยเปิดมุมมองใหม่ในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมและอำนาจในบริบทของการพัฒนาที่คำนึงถึงความหลากหลายและความยั่งยืนในยุคปัจจุบัน

การศึกษาเชิงประชากรศาสตร์ การย้ายถิ่นของคนอีสานมายังจังหวัดอุทัยธานีสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงของประชากรในมิติทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคม โดยมีปัจจัยผลักดันจากความขาดแคลนทรัพยากรในภูมิภาคต้นกำเนิด และปัจจัยดึงดูดจากโอกาสทางเศรษฐกิจในพื้นที่ใหม่ เช่น การจ้างงานในอุตสาหกรรมไม้ การสร้างอ่างเก็บน้ำ และการพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรม

1. โครงสร้างประชากรในพื้นที่ใหม่ การย้ายถิ่นนำไปสู่การกระจายตัวของประชากรที่หลากหลายในจังหวัดอุทัยธานี เช่น ชุมชนอพยพในพื้นที่อ่างเก็บน้ำทับเสลาและหมู่บ้านเพชรกาฬสินธุ์ ชุมชนเหล่านี้พัฒนาจากกลุ่มคนที่เคลื่อนย้ายเข้ามาเพื่อแสวงหาที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน จนกลายเป็นชุมชนที่มั่นคงและมีลักษณะเฉพาะ

2. การปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ชาวอีสานในพื้นที่ใหม่ต้องปรับตัวต่อข้อจำกัดทางกฎหมาย เช่น การประกาศเขตป่าสงวน และการควบคุมการใช้ทรัพยากร ชุมชนเปลี่ยนจากการพึ่งพาป่าไม้มาเป็นการใช้ทรัพยากรน้ำในพื้นที่อ่างเก็บน้ำ เช่น การทำประมงและการเกษตร

3. การผสมผสานวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ การย้ายถิ่นยังนำไปสู่การสร้างวัฒนธรรมใหม่ที่ผสมผสานอัตลักษณ์ดั้งเดิมของชาวอีสานกับบริบทของพื้นที่ใหม่ เช่น การจัดพิธีจุดบั้งไฟในพื้นที่ภาคกลาง ซึ่งแสดงถึงความสามารถในการรักษาและปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับบริบทใหม่

4. การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชน การเปลี่ยนแปลงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การเก็บเห็ดที่มีมูลค่าสูง หรือการทำประมงในพื้นที่อ่างเก็บน้ำ สะท้อนถึงความยืดหยุ่นของชุมชนในการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและข้อจำกัดทางทรัพยากร

การย้ายถิ่นของคนอีสานส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างประชากร การปรับตัวในวิถีชีวิต และการสร้างสมดุลระหว่างอัตลักษณ์ดั้งเดิมและบริบทใหม่ ชุมชนอีสานในจังหวัดอุทัยธานี แสดงถึงความสามารถในการสร้างความมั่นคงในพื้นที่ใหม่ พร้อมทั้งรักษาความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองในบริบทของการเปลี่ยนแปลงในยุคหลังสมัยใหม่

สรุปและอภิปรายผล

การย้ายถิ่นและพลวัตของอัตลักษณ์ มิติของ Derrida การย้ายถิ่นของคนอีสานสู่จังหวัดอุทัยธานี สะท้อนถึงกระบวนการรื้อสร้างอัตลักษณ์ (Deconstruction) ที่ชัดเจนในเชิงวัฒนธรรม ชาวอีสานได้นำประเพณีดั้งเดิม เช่น พิธีจุดบั้งไฟมาสร้างความหมายใหม่ในพื้นที่ใหม่ แม้ว่าจังหวัดอุทัยธานีจะเป็นพื้นที่ในภาคกลาง แต่วัฒนธรรมอีสานไม่ได้ถูกละทิ้งแต่กลับถูกปรับให้เข้ากับบริบทใหม่ เช่น การใช้พิธีจุดบั้งไฟเป็นสัญลักษณ์ของความร่วมมือในชุมชน และการส่งเสริมการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม การรื้อสร้างนี้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยปราศจากแรงกดดัน ความจำเป็นในการปรับตัว เช่น การตอบสนองต่อความต้องการทางเศรษฐกิจ และข้อจำกัดทางกฎหมาย เช่น การควบคุมการใช้ทรัพยากรในป่าไม้ ทำให้การรื้อสร้างนี้เป็นทั้งกระบวนการที่สร้างสรรค์และจำกัดในเวลาเดียวกัน ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมและความต้องการในพื้นที่ใหม่จึงเต็มไปด้วยความซับซ้อนและความไม่มั่นคง

โครงสร้างอำนาจและการควบคุม มิติของ Foucault ในเชิงอำนาจ การย้ายถิ่นของคนอีสานเข้าสู่จังหวัดอุทัยธานี แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างที่ซับซ้อนระหว่างชุมชนและรัฐ ตามแนวคิด อำนาจวินัย (Disciplinary Power) ของ Foucault รัฐมีบทบาทในการกำหนดและควบคุมวิถีชีวิตของชุมชนผ่านกฎหมายและนโยบาย เช่น การกำหนดเขตป่าสงวนและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า การเฝ้าระวัง และการบังคับใช้กฎหมายที่เข้มงวด การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่เพียงแต่จำกัดการพึ่งพาทรัพยากรดั้งเดิมของคนอีสาน เช่น ป่าไม้และเห็ดป่า แต่ยังสร้างความกลัวและความตึงเครียดในชุมชน

ในขณะเดียวกัน ชุมชนอีสานก็ไม่ได้ยอมจำนนต่อโครงสร้างอำนาจนี้ แต่ได้ปรับตัวด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น การเปลี่ยนมาทำการประมงในพื้นที่อ่างเก็บน้ำ หรือการสร้างรายได้จากการเก็บและขายทรัพยากรที่มีมูลค่าสูง เช่น เห็ดป่า การกระทำเหล่านี้สะท้อนถึงความพยายามในการรักษาความอยู่รอดและสร้างสมดุลระหว่างการพึ่งพารัฐและการต่อต้านโครงสร้างอำนาจ

ความขัดแย้งระหว่างการพัฒนาและความยั่งยืน ทั้ง Derrida และ Foucault ช่วยให้เราเข้าใจว่าการย้ายถิ่นของคนอีสานในจังหวัดอุทัยธานีไม่ได้เป็นเพียงกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพหรือเศรษฐกิจ แต่เป็นการต่อสู้ในเชิงวัฒนธรรมและอำนาจ การพัฒนาที่เน้นการควบคุมทรัพยากร เช่น การสร้างอ่างเก็บน้ำทับเสลา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้าน แม้จะช่วยเหลือเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจ เช่น การประมงและการเกษตรในพื้นที่น้ำ แต่ก็สร้างข้อจำกัดต่อการเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้ดั้งเดิม การพัฒนานี้ยังคงถูกตั้งคำถามในเชิงวิพากษ์ เนื่องจากขาดความสมดุลระหว่างการส่งเสริมเศรษฐกิจและการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ชุมชนอีสานในพื้นที่ใหม่ต้องปรับตัวเป็นทั้งผู้ที่ต้องปรับตัวและผู้สร้างความหมายใหม่ของชีวิต การต่อสู้ระหว่างความเป็นตัวเองและข้อจำกัดจากรัฐจึงเป็นหัวใจสำคัญของพลวัตนี้

การย้ายถิ่นของคนอีสานในจังหวัดอุทัยธานีสะท้อนถึงกระบวนการที่ซับซ้อนของการรื้อสร้างอัตลักษณ์และการตอบสนองต่อโครงสร้างอำนาจ แนวคิดของ Derrida ช่วยให้เราเข้าใจการเปลี่ยนแปลงในมิติทางวัฒนธรรม ขณะที่ Foucault ช่วยให้เราเห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แฝงอยู่ในระบบการควบคุม การย้ายถิ่นนี้ไม่ได้เป็นเพียงการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด แต่เป็นกระบวนการที่ชุมชนสร้างความหมายใหม่ของชีวิตในบริบทที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทั้งนี้ บทเรียนจากการศึกษานี้

ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาที่คำนึงถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและบริบทท้องถิ่นเพื่อสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาและความยั่งยืนในยุคปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษา ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนที่คำนึงถึงวัฒนธรรมท้องถิ่น ควรพัฒนานโยบายที่สนับสนุนการสืบสานวัฒนธรรมและประเพณีของชาวอีสาน เช่น การจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมในพื้นที่อพยพ เพื่อช่วยให้ชุมชนสามารถรักษาอัตลักษณ์ดั้งเดิมและสร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตน

2. สร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ปัจจุบันกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรป่าไม้ในประเทศไทย เช่น พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 และพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ พ.ศ. 2499 มีข้อจำกัดในการให้ชุมชนท้องถิ่นเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่า แต่ในทางปฏิบัติยังมีข้อจำกัดมาก ภาครัฐควรพิจารณาปรับปรุงระเบียบและแนวปฏิบัติให้เอื้อต่อการบริหารจัดการทรัพยากรที่สร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรเพื่อยังชีพของชุมชน เช่น การกำหนดเขตการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ที่ยืดหยุ่นมากขึ้น (zoning) การสนับสนุนการทำประมงพื้นบ้านในพื้นที่อ่างเก็บน้ำ และการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ

3. สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการปรับตัว ควรมีการจัดอบรมและพัฒนาอาชีพใหม่ ๆ ที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ เช่น การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ หรือการสร้างตลาดสำหรับสินค้าเกษตรและทรัพยากรท้องถิ่น

4. สร้างกลไกความร่วมมือระหว่างรัฐและชุมชน การออกแบบนโยบายควรเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการติดตามผลกระทบจากการพัฒนาอ่างเก็บน้ำ หรือการบังคับใช้กฎหมายป่าไม้ เป็นต้น

5. พัฒนากลยุทธ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ควรส่งเสริมการใช้วัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น งานบุญบั้งไฟ หรือพิธีกรรมดั้งเดิม ให้เป็นจุดดึงดูดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยให้ชุมชนมีบทบาทนำในการจัดการและรับผลประโยชน์

6. ปรับปรุงกฎหมายและนโยบายเพื่อส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรมควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากร กฎหมายปัจจุบันที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2553 และพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 ยังขาดการบูรณาการกับกฎหมายด้านทรัพยากรธรรมชาติ ภาครัฐควรปรับปรุงกฎหมายและนโยบายให้สอดคล้องกับความเป็นจริงในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรพัฒนากลไกทางกฎหมายที่เชื่อมโยงการอนุรักษ์วัฒนธรรมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น

- 1) การออกระเบียบรองรับการเก็บหาของป่าตามภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ไม่ทำลายระบบนิเวศ
- 2) การสนับสนุนให้ชุมชนใช้ความรู้ดั้งเดิมในการฟื้นฟูและบำรุงรักษาป่า
- 3) การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ-วัฒนธรรมที่นำเสนอวิถีชีวิตดั้งเดิมที่พึ่งพาป่าอย่างยั่งยืน
- 4) การกำหนดให้มีพื้นที่ต้นแบบที่ชุมชนและหน่วยงานรัฐร่วมกันบริหารจัดการตามหลักการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน (Community-based Resource Management)

การดำเนินการตามแนวทางนี้จะช่วยสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และการส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน โดยใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการสร้างความตระหนักและความรับผิดชอบต่อทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่



เอกสารอ้างอิง

- สัมภาษณ์คุณลุง ณ ป่าแห่งหนึ่งในพื้นที่อำเภอสามโก้ จังหวัดอุทัยธานี วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2567
- สัมภาษณ์ อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ณ ตำบลระบำ อำเภอสามโก้ จังหวัดอุทัยธานี วันที่ 31 สิงหาคม 2561
- สัมภาษณ์อดีตเจ้าพนักงานป่าไม้ชำนาญงาน ณ บิ๊กซีนครสวรรค์ วันที่ 27 กันยายน 2561
- สำนักประชาสัมพันธ์เขต 4 พิษณุโลก. (2567). งานประเพณีบุญบั้งไฟ จังหวัดอุทัยธานี วันที่ 15-16 มิถุนายนนี้. สืบค้นข้อมูลจาก <https://region4.prd.go.th/th/content/category/detail/id/57/iid/295049> เข้าถึงข้อมูลวันที่ 12 ธันวาคม 2567
- เทศบาลตำบลลูกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี. (2565). พิธีทำบุญหมู่บ้านเพชรกาฬสินธุ์ พร้อมทั้งเป็นประธาน จุดบั้งไฟ เพื่อทำการเสี่ยงทายตามความเชื่อของชุมชน ณ ศาลาหมู่บ้านเพชรกาฬสินธุ์ ตำบลลูกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี. สืบค้นข้อมูลจาก https://www.talukdu.go.th/news-detail?hd=1&dolP=1&checkIP=chkiP&id=78488&checkAdd=chkAd&dum=43169_ypk เข้าถึงข้อมูลวันที่ 12 ธันวาคม 2567
- Combating Criminalized Power Structures. (2016). <https://doi.org/10.5771/9781442266353>
- Curran, S. R., Meijer-Irons, J., & Garip, F. (2016). *Economic Shock and Migration: Differential Economics Effects, Migrant Responses, and Migrant Cumulative Causation in Thailand*. <https://doi.org/10.1525/SOD.2016.2.2.119>
- Derrida, J. (1997). *Deconstruction in a nutshell: A conversation with Jacques Derrida* (J. D. Caputo, Trans.). New York: Fordham University Press.
- Fotou, M. (2021). *Identity and Migration: From the 'Refugee Crisis' to a Crisis of European Identity*. <https://doi.org/10.1108/978-1-83982-124-020211004>
- Foucault, M. (1990). *The History of Sexuality. Volume 1: An Introduction*. Translated by Robert Hurley. London: Penguin Books.
- Foucault, M. (1991). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Translated by Alan Sheridan. London: Penguin Books.
- Gerloff, R. (2011). *Migration, Diaspora, and Identity*. <https://doi.org/10.1002/9780470670606.WBECC0421>
- Kalaitzake, M. (2022). Structural Power without the Structure: A Class-Centered Challenge to New Structural Power Formulations. *Politics & Society*. <https://doi.org/10.1177/00323292221126801>
- Kopka, A. (2023). *Czy dekonstrukcja jest queer? Jacques Derrida jako powracający inny queer theory*. <https://doi.org/10.61269/lkqe7092>
- Kovačević, V., & Malenica, K. (2021). Heterotopia and Postmodern Community in the Context of Migration and Relationship Towards Migrants. *Italian Sociological Review*. <https://doi.org/10.13136/ISR.V11i1.415>
- Latif, A. (2022). *Challenging Power*. https://doi.org/10.1163/9789004523876_014
- Maeng, J.-H. (2011). *Crossing Borders: The Implications of Labour Migration on Well-being for the Rural Households in Northeast Thailand*.
- Migrants of identity: cosmopolitan actors at home in the world*. (2023). <https://doi.org/10.4337/9781800882775.00010>



- Patrick, A. J. (2023). Deconstruction and Religion: Exploring Derrida's View on Religion. *Diskursus: Jurnal Filsafat Dan Teologi Sekolah Tinggi Filsafat Driyarkara*.
<https://doi.org/10.36383/diskursus.v19i2.397>
- Rungmanee, S. (2016). Unravelling the Dynamics of Border Crossing and Rural-to-Rural-to-Urban Mobility in the Northeastern Thai-Lao Borderlands. *Population Space and Place*.
<https://doi.org/10.1002/PSP.1989>
- Sricharoen, T. (2013). Factors Influencing on In-migration from the Northeastern of Thailand to Bangkok: An Application of Logistic Regression Analysis. *Journal of Statistical and Econometric Methods*.
- Ünsal, N. (2015). *Challenging 'Refugees' and 'Supporters'. Intersectional Power Structures in the Refugee Movement in Berlin*.
- Wagner, C. (2016). Migration and the Creation of Hybrid Identity: Chances and Challenges. *Research Papers in Economics*.



แบบแผนการทำงานของแรงงานวัย Generation Z ในมิติพื้นที่*

(Working Patterns of Generation Z Workers in Areas Dimension)

โดย

ปัทมพร แยมสำรวล¹ และดุชนีย์ आयुวัฒน์^{2**}

Pattarnaporn Yamsamruan and Dusadee Ayuwat

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง ภาวะการทำงานของแรงงานวัย Generation Z ในสังคมทุนนิยม

¹ นักศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, กลุ่มสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 40002

² ศาสตราจารย์, ศูนย์บริการแรงงานและการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ กลุ่มสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น 40002

** Corresponding author: E-mail: dusayu@kku.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาแบบแผนการทำงานของแรงงานวัย Generation Z ในเขตเมืองและเขตชนบทมีหน่วยวิเคราะห์ระดับปัจเจก กลุ่มตัวอย่าง คือ แรงงานวัย Generation Z อายุ 15-26 ปี ที่มีงานทำในรอบ 7 วันของการสำรวจ และมีพื้นที่อาศัยในเขตเมืองและเขตชนบทในทุกภูมิภาคของประเทศไทย จำนวน 5,496 คน จากข้อมูลระดับย่อยโครงการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งเก็บข้อมูลเมื่อเดือนตุลาคม-ธันวาคม พ.ศ. 2566 โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยตารางไขว้

ผลการศึกษาพบว่า แรงงานวัย Generation Z ทั้งเพศชายและเพศหญิงในทุกระดับการศึกษาส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตเมืองมากกว่าเขตชนบท โดยแรงงานวัย Generation Z ที่เป็นโสดและเป็นหม้าย หย่า หรือแยกกันอยู่ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตเมือง ในขณะที่แรงงานวัย Generation Z ที่สมรสแล้วมีสัดส่วนอาศัยอยู่ในเขตชนบทมากกว่า ส่วนแรงงานวัย Generation Z ที่อยู่ในเขตชนบทส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในภาคกลาง ส่วนในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลมีสัดส่วนของแรงงานวัย Generation Z ที่อยู่ในเขตเมืองสูงกว่าร้อยละ 70.0 นอกจากนี้พบว่า แรงงานวัย Generation Z ที่ทำงานในทุกระดับทักษะมีสัดส่วนของการทำงานในเขตเมืองสูงกว่าเขตชนบท ทั้งนี้ แรงงานที่ทำงานในทักษะระดับที่ 3 และ 4 มากกว่าร้อยละ 60.0 อาศัยอยู่ในเขตเมืองซึ่งเป็นสัดส่วนที่สูงกว่ากลุ่มอื่น และพบว่าแรงงาน Generation Z ส่วนใหญ่ทำงานเป็นลูกจ้างเอกชนและมีรายได้ 9,001-15,000 บาท และแรงงานวัย Generation Z ที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองมากกว่าร้อยละ 60.0 มีรายได้มากกว่า 15,001 บาทขึ้นไปและมีชั่วโมงการทำงานเกิน 48 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ซึ่งเกินกว่ากฎหมายกำหนด

คำสำคัญ: แบบแผนการทำงาน, ภาวะการทำงาน, แรงงาน, Generation Z



Abstract

This research aims to study the working patterns of Generation Z workers across various dimensions. The unit of analysis was the individual. The sample comprised Generation Z workers aged 15-26 years who had been employed within the 7 days preceding the interview. Participants were drawn from both urban and rural areas across all regions of Thailand, totaling 5,496 individuals, based on microdata from the Labour Force Survey Project collected by the National Statistical Office of Thailand in 2023. Data were collected between October and December 2023 and analyzed using descriptive statistics and cross-tabulation.

The research findings indicate that the majority of Generation Z workers, both male and female, and across all education levels, resided in urban areas more than rural areas. A significant proportion of single, widowed, divorced, or separated Generation Z workers lived in urban areas, whereas most married Generation Z workers lived in rural areas. Furthermore, among Generation Z workers residing in rural areas, the majority were located in the central region, while approximately 70.0 percent of Generation Z workers in urban areas lived in Bangkok and its vicinity. The study also revealed that most Generation Z workers were employed in urban areas. Notably, at higher skill levels, around 60.0 percent of Generation Z workers in skill levels 3 and 4 worked in urban areas. These workers were predominantly private employees and earned approximately 266-443 USD per month. Additionally, it was found that a majority of Generation Z workers living in urban areas, exceeding 60.0 percent, earned more than 443 USD per month and worked more than 48 hours per week, which is not in accordance with Thai labor law.

Keywords: Working patterns, Labour, Generation Z

แบบแผนการทำงานของแรงงานวัย Generation Z ในมิติพื้นที่*

(Working Patterns of Generation Z Workers in Areas Dimension)

1. บทนำ

แรงงานเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการขยายตัวทางเศรษฐกิจในทุกภาคส่วน ในอดีตแรงงานมีการทำงานอยู่ในภาคเกษตรกรรม เมื่อมีการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศไทยจึงเป็นผลให้แรงงานเริ่มกระจายตัวไปสู่การทำงานในภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น โดยช่วงแรกการพัฒนาอุตสาหกรรมส่วนใหญ่อยู่ในเขตเมืองเป็นหลัก จึงเกิดรูปแบบย้ายถิ่นของแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมือง เพื่อแสวงหาอาชีพที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของเมืองก่อให้เกิดช่องว่างกับชนบทมากขึ้น เพราะมีการกระจุกตัวของการพัฒนาเฉพาะเขตของเมืองใหญ่ ทำให้การกระจายโครงสร้างพื้นฐานมาสู่ชนบทเกิดได้ล่าช้า ทั้งด้านการศึกษา การไฟฟ้า น้ำประปา การคมนาคม สุขภาพ เป็นต้น (ถวิลวดี บุรีกุล, 2566) เมื่อการพัฒนาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (2525-2529) มุ่งส่งเสริมอุตสาหกรรมในภูมิภาค เช่นเดียวกับส่งเสริมแรงงานที่ทำงานภาคอุตสาหกรรม เป็นผลให้แรงงานขยายตัวในการทำงานทุกภาคส่วน ทั้งเขตเมืองและเขตชนบท การพัฒนาตามแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับปัจจุบัน ทำให้การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมและบริการเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เห็นได้จากแรงงานในภาคอุตสาหกรรมเติบโตเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2550 มีแรงงาน 3,585,561 คน เพิ่มขึ้นเป็น 5,342,407 คน ในปี พ.ศ. 2565 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551; สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2566) และการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ปี พ.ศ. 2566 พบว่า สัดส่วนของประชากรวัยแรงงานเป็นผู้มีงานทำ 37.8 ล้านคน โดยมีสัดส่วนของแรงงานที่อยู่นอกเขตเทศบาล (เขตชนบท) มากกว่าในเขตเทศบาล (เขตเมือง) ซึ่งแรงงานที่ทำงานในภาคเกษตรกรรมส่วนใหญ่อยู่ในเขตชนบท ในขณะที่แรงงานภาคอุตสาหกรรมส่วนใหญ่อยู่ในเขตเมือง (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2529; สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2566) สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมและการส่งเสริมการขยายตัวของอุตสาหกรรมเข้าสู่ภูมิภาค

แรงงานวัย Generation Z เป็นผู้ที่เกิดระหว่างปี พ.ศ. 2540-2551 ปัจจุบันมีอายุระหว่าง 15-26 ปี เป็นแรงงานที่เติบโตมาพร้อมกับเทคโนโลยีสารสนเทศและอินเทอร์เน็ต ด้วยการพัฒนาของดิจิทัลจึงเป็นผลให้แรงงานลดช่องว่างของความรู้ในแต่ละพื้นที่ เนื่องจากสามารถพัฒนาตนเองผ่านทางช่องทางอินเทอร์เน็ต เช่น การศึกษาออนไลน์ เป็นต้น ทำให้แรงงานในเขตชนบทสามารถเพิ่มพูนทักษะทุนมนุษย์ของตนเองได้ (Xia, Yu, Wang and Yang, 2024) นอกจากนี้ พบว่า บทบาทการจ้างงานระหว่างเขตเมืองและเขตชนบทยังถูกปรับเปลี่ยนด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ จากการเชื่อมโยงกันผ่าน ICT (Information and Communication Technology) ซึ่งบทบาทการทำงานของแรงงานอาจไม่จำเป็นต้องเดินทางหรือย้ายถิ่นเข้าสู่เขตเมืองเพื่อทำงาน ปัจจุบันการติดต่อสื่อสารทำให้แรงงานสามารถทำงานอยู่เขตชนบทและสื่อสารกับที่ทำงานผ่านอินเทอร์เน็ต (Burgin, Mayer, Kashev and Haug, 2022) เป็นผลให้ช่องว่างระหว่างการทำงานและความรู้ในเขตเมืองและเขตชนบทแคบลง ซึ่งแรงงานวัย Generation Z เป็นแรงงานที่กำลังจะเข้าสู่ตลาดแรงงาน รวมถึงเป็นกลุ่มที่มีทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศสูง จึงมีโอกาสมากในการสะสมทักษะทุนมนุษย์ผ่านช่องทางเทคโนโลยีและประกอบอาชีพได้ แม้ไม่ต้องย้ายถิ่นระหว่างเขต และเข้าสู่ตลาดแรงงานได้อย่างหลากหลาย จึงสนใจศึกษาแบบแผนการทำงานของแรงงานวัย Generation Z ในมิติพื้นที่ เพื่อให้สามารถสะท้อนถึงแบบแผนการทำงานของแรงงานวัย Generation Z ทั้งเขตเมืองและเขตชนบทได้อย่างชัดเจน ซึ่งองค์ความรู้ดังกล่าวจะนำไปสู่การเสนอแนะนโยบายการพัฒนาภาวะการทำงานของแรงงานวัย Generation Z ให้ครอบคลุมเหมาะสมมากขึ้น

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาแบบแผนการทำงานของแรงงานวัย Generation Z ในมิติพื้นที่

3. แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

บทความนี้ใช้แนวคิดแบบแผนการทำงาน และแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ เป็นแนวทางในการศึกษาแบบแผนการทำงานของแรงงานวัย Generation Z ในมิติพื้นที่ มีรายละเอียดดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับแบบแผนการทำงาน

การทำงานเป็นแนวคิดที่ใช้ศึกษาสถานการณ์การทำงานของสังคม เพื่อนำไปสู่การศึกษาภาวะการทำงานในปัจจุบัน โดยการทำงาน หมายถึง การปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นผ่านการประกอบอาชีพ ที่ทำในระยะยาว ระยะเวลายาวนาน หนึ่งหรืองานอดิเรก และต้องได้รับค่าจ้างหรือผลกำไรเป็นการตอบแทน ซึ่งรูปแบบของค่าตอบแทนอาจเป็นเงิน หรือสิ่งของ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2566x; United Nations, 2022) ปัจจุบันการทำงานทั้งภาคเกษตรกรรม ภาคอุตสาหกรรม หรือภาคบริการ ถูกเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบทุนนิยม นำมาสู่การแข่งขันทางการค้ามากขึ้น เป็นผลให้แรงงานที่เป็นลูกจ้างในสถานประกอบการบางส่วนถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้าง จึงเกิดการกำหนดกฎหมายแรงงานเพื่อคุ้มครองลูกจ้าง

สำหรับประเทศไทย พระราชบัญญัติการคุ้มครองแรงงานในปี พ.ศ. 2541 เป็นมาตรฐานกฎหมายแรงงานที่มีการใช้อย่างครอบคลุม กำหนดว่านายจ้างต้องปฏิบัติตามกฎหมายแรงงานในการจ้างลูกจ้าง และห้ามนายจ้างจ้างแรงงานที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี ทั้งกำหนดให้นายจ้างสามารถจ้างลูกจ้างทำงานได้ไม่เกิน 8 ชั่วโมงต่อวัน หรือไม่เกิน 48 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ โดยนายจ้างต้องจ่ายค่าตอบแทนตามมาตรฐานอัตราค่าจ้างขั้นต่ำของแต่ละจังหวัดหรือภูมิภาค ซึ่งมีความแตกต่างกันตามค่าครองชีพของแต่ละพื้นที่ (พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน, พ.ศ. 2541) นอกจากนี้ แรงงานที่ทำงานอยู่เขตชนบทมีแนวโน้มทำงานมากกว่า 48 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ซึ่งเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด และปัจจัยด้านลักษณะของงาน สถานภาพการทำงาน รวมถึงรายได้ ส่งผลให้แรงงานมีชั่วโมงการทำงานที่แตกต่างกัน (กนกนิษัฏ์ ตัณฑ์กุลรัตน์, 2565) สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2564) เสนอว่าสถานภาพการทำงานของแรงงานสามารถจำแนกได้ 5 ประเภท ประกอบด้วย นายจ้าง ลูกจ้าง (รัฐบาล เอกชน และรัฐวิสาหกิจ) ผู้ทำงานส่วนตัว สมาชิกของการรวมกลุ่ม และผู้ช่วยธุรกิจในครัวเรือน โดยสถานภาพการทำงานจะเป็นสิ่งที่บ่งชี้สถานะของแรงงานเมื่อเข้าสู่การทำงาน ซึ่งส่งผลต่อลักษณะการทำงานที่แตกต่างกันเช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นว่าการทำงานเกี่ยวข้องกับทั้งชั่วโมงการทำงาน เขตพื้นที่ รายได้ หรือสถานภาพการทำงาน เป็นผลให้แรงงานเข้าสู่การทำงานที่มีความแตกต่างกัน

อย่างไรก็ตาม International Labour Organization (ILO) เสนอว่าบทบาทของการทำงานดำเนินการผ่านการประกอบอาชีพ หมายถึง ประเภทของงานในการทำงาน โดยมีความเกี่ยวข้องกันกับทักษะของแรงงาน ซึ่งหมายถึง ความสามารถของแรงงานในการปฏิบัติงานในอาชีพนั้น ๆ ทั้งนี้ การกำหนดระดับทักษะ ILO จึงเสนอว่าควรพิจารณาจากอาชีพและระดับการศึกษาของแรงงาน เพื่อให้สามารถจำแนกทักษะของแรงงานได้ชัดเจนมากขึ้น และจำแนกได้ 4 ระดับทักษะ ได้แก่ ทักษะระดับที่ 1 หมายถึง การปฏิบัติงานในชีวิตประจำวันที่ใช้แรงกายเป็นหลัก เช่น งานเกี่ยวกับการทำความสะอาด ทำสวน เป็นต้น ทักษะระดับที่ 2 หมายถึง การปฏิบัติงานที่สามารถอ่านข้อมูลสำหรับการบันทึกการทำงาน และสามารถคำนวณตัวเลขได้ เช่น คนขับรถ เลขานุการ ดูแลเครื่องจักร เป็นต้น ทักษะระดับที่ 3 หมายถึง การปฏิบัติงานที่เริ่มมีความยุ่งยากซับซ้อน ต้องใช้ความสามารถทางด้านภาษาและตัวเลขระดับสูง เช่น ผู้จัดการร้าน ช่างเทคนิคคอมพิวเตอร์ ตัวแทนการขาย เป็นต้น และทักษะระดับที่ 4 หมายถึง การปฏิบัติงานที่ต้องมีการแก้ไขปัญหาและตัดสินใจยุ่งยากบนพื้นฐานทางทฤษฎี และความรู้ทางสาขาเฉพาะ ต้องมีความรู้ทางด้านภาษาและตัวเลขระดับสูงมาก เช่น ผู้วิเคราะห์ระบบคอมพิวเตอร์ ผู้จัดการฝ่ายการตลาด อาจารย์ เป็นต้น (International Labour Organization: ILO, 2012)

ปัจจุบัน แรงงานวัย Generation Z ส่วนหนึ่งยังเรียนหนังสือ แต่ส่วนหนึ่งได้เข้าสู่ตลาดแรงงานหลังจากจบการศึกษา (Shehla Malik and Shadma Shahid, 2024) ในบทบาทของการทำงานพบว่าแรงงานวัย Generation Z มีทักษะที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีสูง เนื่องจากเติบโตมาในช่วงที่มีการพัฒนาของเทคโนโลยีสารสนเทศและอินเทอร์เน็ต ซึ่งการเข้ามาของเทคโนโลยีถือเป็นโอกาสให้แรงงานสามารถพัฒนาตนเองผ่านช่องทางอินเทอร์เน็ตโดยไม่ต้องผ่านระบบการศึกษา ดังนั้น

ทักษะด้านเทคโนโลยีของเด็กรุ่นใหม่จึงสะท้อนถึงความสามารถในการหาความรู้ได้มาก (เจนจบ สุขแสงประสิทธิ์ และพิภา สมบูรณ์, 2564) และเป็นข้อได้เปรียบในการเข้าสู่ตลาดแรงงานในปัจจุบันในการเข้าสู่ทักษะการทำงานในระดับที่สูงขึ้น

บทความนี้ได้นิยามแบบแผนการทำงานว่าหมายถึง รูปแบบการทำงานของแรงงาน ที่ดำเนินการผ่านการประกอบอาชีพ ที่แรงงานต้องได้รับค่าจ้างเป็นการตอบแทน โดยแบบแผนการทำงานพิจารณาจาก ระดับทักษะ สถานภาพการทำงาน ชั่วโมงการทำงาน และรายได้ต่อเดือน คุณลักษณะของแรงงานวัย Generation Z ได้แก่ อายุ และภูมิภาค มีความเกี่ยวข้องกับภาวะการทำงานของแรงงานด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่

การกำหนดพื้นที่เมื่อศึกษาปรากฏการณ์การทำงานในสังคม ทำให้สามารถศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลได้อย่างชัดเจน เพราะแต่ละพื้นที่มีบริบททางเศรษฐกิจและสังคมแตกต่างกัน จึงส่งผลให้การทำงานหรือโอกาสในการเข้าสู่ตลาดแรงงานในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกันด้วย

สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2566ค) กำหนดนิยามของคำว่า “เมือง” (Urban Areas) ว่าหมายถึง พื้นที่ที่มีประชากรอยู่รวมกันเป็นจำนวนมากอย่างหนาแน่น คนในสังคมแบ่งงานกันทำและมีความเชี่ยวชาญเฉพาะอย่าง มีหลักเกณฑ์ที่ใช้พิจารณาความเป็นเมืองบางอย่าง เช่น จำนวนประชากร ความหนาแน่นของประชากร ปัจจัยด้านกฎหมาย ปัจจัยด้านการดำรงชีพ ปัจจัยความเป็นศูนย์กลาง เป็นต้น และได้กำหนดนิยามของคำว่า “ชนบท” (Rural Areas) ว่าหมายถึง พื้นที่ที่อยู่นอกเมือง มีความหนาแน่นของประชากรน้อยและมีลักษณะของการทำการเกษตรเป็นหลัก ส่วนใหญ่อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางการบริหารและบริการ ดังนั้น การจ้างงานในเขตเมืองและเขตชนบทก็มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนด้วยมิติเชิงพื้นที่หรือทางภูมิศาสตร์ โดยส่วนใหญ่แล้วเขตชนบทประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรม การก่อสร้าง การขนส่งต่าง ๆ และเขตเมืองส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในภาคการผลิตหรือภาคธุรกิจมากกว่า (Phillipson, Tiwasing, Gorton, Maioli, Newbery and Turner, 2019) จากนิยามข้างต้นเขตเมืองสามารถหมายถึงรวมถึงการพัฒนา เนื่องจากเป็นเขตเมืองหลักที่รัฐให้ความสนใจต่อการพัฒนาเป็นลำดับแรก ซึ่งความเป็นเมืองมักถูกอธิบายควบคู่กับการเข้ามาของอุตสาหกรรม เช่น การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ เป็นผลให้เกิดการกระจายตัวของแรงงานเข้าสู่เขตเมืองเพื่อแสวงหาการประกอบอาชีพที่ดีขึ้น (วสันต์ ปวนปิ่นวงศ์, 2560) สำหรับ ผกา รัตน์ พินิจวัฒน์ (2566) เสนอว่าสังคมมักได้กำหนดพื้นที่เป็นเขตเมือง และเขตชนบท ตามเขตการปกครองท้องถิ่นเป็นหลัก โดยถือว่าบริเวณนอกเขตเทศบาลเป็นชุมชนชนบท สอดคล้องกับสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2566ข) ที่ได้กำหนดมาตรฐานสถิติสำหรับศึกษาเขตพื้นที่ตามเขตการปกครอง โดยแบ่งเป็น ในเขตเทศบาล (เขตเมือง) และนอกเขตเทศบาล (เขตชนบท) ด ล อ ด เ ว ล า

ที่ผ่านมาเขตชนบทเป็นพื้นที่ที่ต้องมีการพัฒนานโยบายส่งเสริมด้านต่าง ๆ อาทิ ปัญหาความยากจน ปัญหาความขาดแคลนด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (น้ำประปา ไฟฟ้า สุขภาพอนามัย) ปัญหาด้านโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร เป็นต้น

ปัจจุบัน การส่งเสริมนโยบายของภาครัฐที่เน้นการพัฒนาและการกระจายการพัฒนาที่เดิมกระจุกตัวอยู่ในเขตเมืองเข้าสู่ภูมิภาค หรือชนบทมากขึ้น เป็นผลให้เขตชนบทได้รับการพัฒนาขึ้นกว่าอดีต โดยสามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุข มีลักษณะทางเศรษฐกิจที่ไม่แตกต่างจากเขตเมือง เช่น การศึกษา อาชีพ และรายได้ เป็นต้น ซึ่งสามารถอธิบายได้จากกระบวนการพัฒนาความเป็นเมือง เพื่อลดความเหลื่อมล้ำระหว่างพื้นที่ ทั้งการสนับสนุนการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ การเพิ่มการจ้างงาน และพัฒนาภาคอุตสาหกรรมในเขตชนบทเพิ่มขึ้น (Zhong, Wang, Zhu, Chen and Huang, 2022) อย่างไรก็ตามเมื่อศึกษาแรงงานทั้งเขตเมืองและเขตชนบท พบว่าทั้งสองเขตพื้นที่เพศหญิงได้รับค่าตอบแทนต่ำกว่าเพศชาย และมีแนวโน้มที่จะทำงานแต่ไม่ได้รับค่าตอบแทน ทั้งยังพบว่าแรงงานส่วนใหญ่ที่เป็นสตรีอยู่เขตเมืองมากกว่า (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566; Ananian and DellaFerrera, 2024)

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ ทำให้ได้ตัวแปรอิสระ คือ คุณลักษณะของแรงงานวัย Generation Z ได้แก่ เพศ สถานภาพสมรส และเขตที่อยู่อาศัย

ดังนั้น จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ได้ตัวแปรอิสระ คือ ปัจจัยคุณลักษณะของแรงงานวัย Generation Z ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส เขตที่อยู่อาศัย และภูมิภาค และตัวแปรตาม คือ แบบแผนการทำงานของแรงงานวัย Generation Z ประกอบด้วย ระดับทักษะ สถานภาพการทำงาน ชั่วโมงการทำงาน และรายได้ต่อเดือน

4. ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Methodology) แบบภาคตัดขวาง (Cross-sectional Design) เพื่อศึกษาแบบแผนการทำงานของแรงงานวัย Generation Z ในมิติพื้นที่ ของแรงงานในเขตเมือง และเขตชนบท โดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ซึ่งเป็นข้อมูลระดับย่อย (Micro Data) จากโครงการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ. 2566 ไตรมาสที่ 4 ช่วงเดือนตุลาคมถึงธันวาคม โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ เนื่องจากเป็นช่วงไตรมาสที่แรงงานมีการทำงานมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับไตรมาสอื่น ๆ ในช่วงปี พ.ศ. 2566 ซึ่งสามารถสะท้อนการทำงานของแรงงานได้มากขึ้น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2566) กลุ่มตัวอย่างได้จากการสุ่มตัวอย่างแบบสองขั้นตอน (Stratified Two-stage Sampling) โดยขั้นตอนที่ 1 คือ การกำหนดเขตแดน (Enumeration Area: EA) คือ การกำหนดเขตพื้นที่สำหรับการสำรวจในโครงการฯ จำแนกตามภูมิภาคเป็น 5 พื้นที่ ได้แก่ กรุงเทพมหานคร ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ และจำแนกตามเขตการปกครอง ได้แก่ ในเขตเทศบาล และนอกเขตเทศบาล และขั้นตอนที่ 2 คือ การสุ่มครัวเรือนตัวอย่างจากครัวเรือนส่วนบุคคลในทุกเขตแดนตัวอย่างที่กำหนด ด้วยวิธีการสุ่มแบบมีระบบ (Systematic Random Sampling) กำหนดขนาดตัวอย่างจากครัวเรือนในเขตเทศบาลและครัวเรือนนอกเขตเทศบาล อย่างละ 16 ครัวเรือน เพื่อให้ได้ครัวเรือนตัวอย่าง 86,880 ครัวเรือน หลังจากนั้นจึงสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนหรือสมาชิกในครัวเรือนที่สามารถให้ข้อมูลการทำงานของสมาชิกในครัวเรือนได้ทั้งหมด ดังนั้น ใน 1 ครัวเรือนจึงอาจมีจำนวนแรงงานวัย Generation Z มากกว่า 1 คน การวิจัยนี้จึงมีแรงงานวัย Generation Z เป็นจำนวน 5,496 คน การวิจัยนี้มีหน่วยการวิเคราะห์ข้อมูลระดับปัจเจกบุคคล (Individual Level) ได้แก่ แรงงานวัย Generation Z ได้แก่บุคคลที่เกิดในปี พ.ศ. 2540-2551 โดยเป็นผู้ที่มีการทำงานในรอบก่อน 7 วันของการสำรวจโครงการฯ ในพื้นที่ทั่วประเทศทุกภูมิภาคของประเทศไทย

การวิจัยนี้กำหนดตัวแปรอิสระ ได้แก่ คุณลักษณะของแรงงานวัย Generation Z ประกอบด้วย เพศ สถานภาพสมรส เขตที่อยู่อาศัย และภูมิภาค มีการวัดระดับนามบัญญัติ (Nominal Scale) ระดับการศึกษามีการวัดระดับอันดับ (Ordinal Scale) และอายุมีการวัดระดับอัตราส่วน (Ratio Scale) และตัวแปรตาม คือ แบบแผนการทำงานของแรงงานวัย Generation Z โดยพิจารณาจาก 1) สถานภาพการทำงาน มีการวัดระดับนามบัญญัติ จำแนกเป็น ลูกจ้าง นายจ้าง ผู้ทำงานส่วนตัว สมาชิกของการรวมกลุ่ม ผู้ช่วยธุรกิจในครัวเรือน 2) ระดับทักษะ มีการวัดระดับอันดับ จำแนกเป็น ทักษะระดับที่ 1 ทักษะระดับที่ 2 ทักษะระดับที่ 3 และทักษะระดับที่ 4 ชั่วโมงการทำงาน และรายได้ต่อเดือน มีการวัดระดับอัตราส่วน การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์ตัวแปรเดียว (Univariate Analysis) ด้วยสถิติอย่างง่าย (Descriptive Statistics) เพื่ออธิบายคุณลักษณะของแรงงานวัย Generation Z และใช้การวิเคราะห์สองตัวแปร (Bivariate Analysis) ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยตารางไขว้ (Crosstabulation) เพื่อวิเคราะห์แบบแผนการทำงานของแรงงานวัย Generation Z ในมิติพื้นที่ โดยสำหรับตัวแปรที่มีการวัดระดับอัตราส่วนได้จัดกระทำเป็นการวัดระดับอันดับ เพื่อให้เหมาะสมกับการวิเคราะห์

5. ผลการวิจัยและอภิปรายผล

ผลการวิจัยนำเสนอกรอบคิดในประเด็นหลัก 3 ประเด็น ได้แก่ 1) คุณลักษณะของแรงงานวัย Generation Z 2) แบบแผนการทำงานของแรงงานวัย Generation Z และ 3) แบบแผนการทำงานของแรงงานวัย Generation Z ในมิติพื้นที่ มีรายละเอียดดังนี้

คุณลักษณะของแรงงานวัย Generation Z

ผลการวิจัยพบว่า แรงงานวัย Generation Z สัดส่วนเพศชายมากกว่าเพศหญิงเล็กน้อย ร้อยละ 56.1 และ 43.9 ตามลำดับ และมากกว่าร้อยละ 60.0 อายุ 23-26 ปี รองลงมา คือ อายุ 19-22 ปี ร้อยละ 28.6 และอายุ 15-18 ปี ร้อยละ 6.2 มีอายุเฉลี่ย 23.1 ปี (S.D. = 2.5) โดยแรงงานวัย Generation Z มีอายุสูงสุด คือ 26.0 ปี และอายุต่ำสุด คือ 15.0 ปี ณ ปี พ.ศ. 2566 แสดงให้เห็นว่าแรงงานวัย Generation Z ได้เข้าสู่งานหลังจบการศึกษา และเป็นที่น่าสังเกตว่าส่วนหนึ่งเป็นแรงงานเด็ก (อายุ 15-18 ปี) ที่อยู่ในช่วงไม่จบจากการศึกษา สะท้อนให้เห็นว่าแรงงานเด็กอาจต้องออกจากระบบการศึกษาเพื่อเข้าสู่งาน สอดคล้องกับ กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (2567) ที่พบว่าแรงงานเด็กส่วนหนึ่งต้องเข้าสู่งาน และออกจากการศึกษา ด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจและต้องการการสนับสนุนด้านการประกอบอาชีพกับครอบครัว นอกจากนี้พบว่า แรงงานวัย Generation Z ส่วนใหญ่เป็นโสด สูงถึงร้อยละ 70.4 และราว 1 ใน 4 เป็นหม้าย หย่า หรือแยกกันอยู่ มีเพียงร้อยละ 4.1 เท่านั้นที่สมรสแล้ว แรงงานส่วนใหญ่ทำงานอยู่ภาคกลางมากที่สุด และมีระดับการศึกษาสูงสุดระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ผลการวิจัยนี้แตกต่างจากงานวิจัยของ Aggarwal, Sadhna, Gupta, Mittal and Rastogi (2020) ที่พบว่า แรงงานวัย Generation Z ส่วนใหญ่ (มากกว่าร้อยละ 70.0) มีระดับการศึกษาสูงสุดที่ระดับปริญญาตรี

แบบแผนการทำงานของแรงงานวัย Generation Z

ผลการวิจัยนี้ พิจารณาแบบแผนการทำงานจากระดับทักษะ สถานภาพการทำงาน ชั่วโมงการทำงาน และรายได้ต่อเดือน สำหรับระดับทักษะ พิจารณาจากหมวดหมู่อาชีพตามมาตรฐานสากล (International Standard Classification of Occupation: ISCO-08) ร่วมกับระดับการศึกษาตามมาตรฐานสากล (International Standard Classification of Education: ISCED-97) จำแนกเป็น 4 ระดับทักษะ (Skill Level) ผลการวิจัยพบว่า แรงงานวัย Generation Z มากกว่าร้อยละ 60.0 ทำงานอยู่ในทักษะระดับที่ 2 เกี่ยวกับการปฏิบัติงานที่สามารถอ่านข้อมูลสำหรับการบันทึกการทำงาน และสามารถคำนวณตัวเลขได้ เช่น ควบคุม บำรุง ซ่อมแซมเครื่องจักรและอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ พิจารณาควบคู่กับการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งสอดคล้องกับแรงงานวัย Generation Z ที่ส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อาจเพราะปัจจุบันความต้องการแรงงานในทักษะระดับต่ำเพิ่มมากขึ้นในการประกอบอาชีพงานพื้นฐานที่ไม่ใช้ความชำนาญหรือทักษะสูง (กระทรวงแรงงาน, 2566) ส่วนหนึ่งแรงงานวัย Generation Z ทำงานอยู่ในทักษะระดับ 3 เกี่ยวกับการปฏิบัติงานที่เริ่มมีความยุ่งยากซับซ้อน ต้องใช้ความสามารถทางด้านภาษาและตัวเลขระดับสูง และทักษะระดับที่ 4 เกี่ยวกับการปฏิบัติงานที่ต้องมีการแก้ไขปัญหาและตัดสินใจอย่างยากบนพื้นฐานทางทฤษฎี และความรู้ทางสาขาเฉพาะ ต้องมีความรู้ทางด้านภาษาและตัวเลขระดับสูงมาก เช่น ผู้จัดการร้านค้า ผู้จัดการการขายและการตลาด วิศวกร ซึ่งสอดคล้องกับแรงงานวัย Generation Z ที่ส่วนหนึ่งมีการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป ซึ่งทำให้แรงงานสามารถเข้าถึงอาชีพในทักษะระดับสูงได้มากขึ้น

ทั้งนี้ แรงงานวัย Generation Z มีสถานภาพการทำงานเป็นลูกจ้างเอกชนมากกว่าร้อยละ 80.0 และมีชั่วโมงการทำงานไม่เกิน 48 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 45.1) ซึ่งเป็นไปตามที่กฎหมายแรงงานกำหนดว่านายจ้างห้ามจ้างลูกจ้างเกินกว่า 8 ชั่วโมงต่อวัน และไม่เกิน 48 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ (พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน, พ.ศ. 2541) เป็นที่น่าสังเกตว่า ส่วนหนึ่งทำงานมากกว่า 48 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ซึ่งไม่เป็นไปตามกฎหมายแรงงานกำหนด และมีชั่วโมงการทำงานสูงถึง 98.0 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ทั้งนี้อาจด้วยความต้องการหารายได้เพิ่มเติมเพื่อเกื้อกูลครอบครัวของแรงงาน แต่อย่างไรก็ตามอาจอธิบายได้ด้วยปัญหาเชิงโครงสร้างที่เกิดจากการเอารัดเอาเปรียบของนายจ้างในการให้ลูกจ้างทำงานล่วงเวลาอย่างไม่เต็มใจ แม้มีสิทธิการคุ้มครองตามกฎหมาย แต่ลูกจ้างอาจเผชิญกับแรงกดดันจากนายจ้างในสถานที่ทำงาน นอกจากนี้ ยังพบว่าการเข้ามาของเทคโนโลยี และอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ส่งผลให้นายจ้างใช้ช่องทางออนไลน์ในการสั่งงานช่วงเวลาล่วงเวลาโดยไม่จ่ายค่าจ้างการทำงานล่วงเวลาตามกฎหมาย (ตรีเนตร สารพงษ์, ถวัล รุยาพร และวรัญญู พูลสุข, 2564) แรงงานวัย Generation Z ราวร้อยละ 50.0 ได้รับรายได้ต่อเดือน 9,001–15,000 บาท รองลงมาคือต่ำกว่า 9,000 บาท ร้อยละ 40.2 และมีเพียงร้อยละ 9.8 ที่ได้รับรายได้ต่อเดือนมากกว่า 15,001 บาท โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 10,701.4 บาทต่อเดือน (S.D. =

4,237.8) อาจเพราะแรงงานวัย Generation Z เป็นกลุ่มเพิ่งเข้าสู่ตลาดแรงงาน และส่วนใหญ่ทำงานในทักษะระดับที่ 2 และระดับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จึงเป็นข้อจำกัดในการเข้าสู่ระดับทักษะที่สูง โดยแม้แรงงานส่วนหนึ่งราวร้อยละ 20.0 จะมีการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป และทำงานอยู่ในทักษะระดับที่ 3 และ 4 แต่ยังมีเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้นที่สามารถเข้าถึงรายได้ต่อเดือนที่สูงขึ้น ทั้งนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับแรงงานวัย Generation Y พบว่า กลุ่มแรงงานวัย Generation Y มีประสบการณ์การทำงานมากขึ้นจากการเข้าสู่ตลาดแรงงานมาเป็นระยะเวลาหนึ่ง ส่งผลให้กลุ่มแรงงานวัย Generation Y สามารถเลื่อนตำแหน่งในหน้าที่การงาน โดยอยู่ในสถานภาพการทำงานเป็นลูกจ้าง แต่ได้รับค่าตอบแทนที่สูงเนื่องจากอยู่ในตำแหน่งหัวหน้างาน หรือผู้จัดการ ซึ่งอยู่ในระดับทักษะที่สูงขึ้น (Buchko and Gabrielova, 2021)

แบบแผนการทำงานของแรงงานวัย Generation Z ในมิติพื้นที่

ผลการวิจัยพบว่า แรงงานวัย Generation Z ทั้งเพศชายและเพศหญิงในทุกกลุ่มอายุ และทุกระดับการศึกษา (มากกว่าร้อยละ 50.0) เช่นเดียวกับการเป็นโสดและเป็นหม้าย หย่า หรือแยกกันอยู่ อยู่ในเขตเมืองมีสัดส่วนมากกว่าเขตชนบท เป็นที่น่าสังเกตว่าแรงงานวัย Generation Z ที่สมรสแล้วมีสัดส่วนอยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมือง สำหรับภูมิภาคที่ทำงานพบว่าแรงงานวัย Generation Z อยู่ในเขตเมืองมากกว่าเขตชนบท สอดคล้องกับการศึกษาสถานการณ์ทางสังคมของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2566) ที่พบว่าแรงงานที่เป็นโสดส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตเมือง

สำหรับแบบแผนการทำงาน พิจารณาจากระดับทักษะ สถานภาพการทำงาน ชั่วโมงการทำงาน และรายได้ต่อเดือน ผลการวิจัยพบว่า แรงงานวัย Generation Z ทุกระดับทักษะส่วนใหญ่อยู่ในเขตเมือง โดยมีสัดส่วนการทำงานในเขตเมืองสูงขึ้นเมื่อแรงงานมีระดับทักษะสูงขึ้น ร้อยละ 53.2 เมื่อทำงานทักษะระดับที่ 1 และสูงขึ้นเป็นร้อยละ 66.1 เมื่อทำงานในทักษะระดับที่ 4 สะท้อนให้เห็นว่า แม้ความแตกต่างระหว่างพื้นที่เขตเมืองและเขตชนบทจะมีแนวโน้มลดลง จากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาอุตสาหกรรมหรือความเป็นเมืองให้เข้าสู่ภูมิภาค แรงงานทักษะระดับสูงส่วนใหญ่ยังอยู่ในเขตเมืองมากกว่า สอดคล้องกับงานวิจัยของ Rotz et al. (2019) ที่พบว่า การขยายตัวของเทคโนโลยีสารสนเทศจะมีส่วนช่วยให้ช่องว่างระหว่างเขตเมืองและเขตชนบทแคบลงและพัฒนาสู่ทักษะที่ดีขึ้นได้ แต่พื้นที่เขตชนบทบางพื้นที่ไม่ได้รับการพัฒนาให้ทัดเทียมกับเขตเมือง ทำให้เป็นข้อจำกัดในการประกอบอาชีพของแรงงานในเขตชนบท ดังนั้น แรงงานในเขตชนบทจึงต้องการย้ายเข้าสู่เขตเมืองเนื่องจากมีโอกาสในการประกอบอาชีพที่ดีกว่า โดยแรงงานที่อยู่ในเขตเมืองมีสัดส่วนมากกว่าเขตชนบทในทุกสถานภาพการทำงาน ทั้งนี้ พบว่าแรงงานวัย Generation Z ในเขตเมืองมีสัดส่วนสูงมากขึ้นในการทำงานเกิน 48 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ซึ่งไม่เป็นไปตามกฎหมายแรงงานกำหนด อาจด้วยวิถีชีวิตการดำรงชีพในเขตเมืองมีค่าครองชีพสูงกว่าเขตชนบท ทำให้แรงงานจำเป็นต้องทำงานมากขึ้นเพื่อตอบสนองการดำรงชีพในแต่ละวัน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2566) สอดคล้องกับรายได้ต่อเดือนของแรงงานวัย Generation Z ที่มีช่องว่างระหว่างเขตเมืองกับเขตชนบทมากขึ้นเมื่อแรงงานมีรายได้ต่อเดือนสูง เห็นได้จากราวร้อยละ 50.0 ของแรงงานในเขตเมืองที่มีรายได้ต่อเดือนต่ำกว่า 9,000 บาท และมีสัดส่วนมากขึ้นเป็นร้อยละ 68.0 ของแรงงานในเขตเมืองที่มีรายได้ต่อเดือนมากกว่า 15,000 บาท

จากผลการวิจัยข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าแรงงานวัย Generation Z ในเขตเมืองมีสัดส่วนสูงทั้งด้านชั่วโมงการทำงานหรือรายได้ต่อเดือน ซึ่งสามารถอธิบายได้ในหลายปัจจัย เช่น ค่าครองชีพระหว่างเขตเมืองกับเขตชนบทที่แตกต่างกันส่งผลให้แรงงานต้องทำงานมากขึ้นเพื่อรับค่าตอบแทนมากพอสำหรับการดำรงชีพ หรือการศึกษาที่แตกต่างกัน โดยส่วนใหญ่แรงงานที่จบการศึกษาระดับสูงอยู่ในเขตเมืองมากกว่าเขตชนบท อันเป็นผลให้แรงงานเข้าถึงแบบแผนการทำงานที่แตกต่างกันในแต่ละมิติพื้นที่ (อุปัทธ์ กอวัฒนสกุล, 2565; Ananian and DellaFerrera, 2024) (ตารางที่ 1)



ตารางที่ 1 ร้อยละของแรงงานวัย Generation Z จำแนกตามคุณลักษณะ แบบแผนการทำงาน และพื้นที่ของแรงงานวัย Generation Z

แรงงานวัย Generation Z	เขตพื้นที่อาศัย		รวม (5,496)
	เขตเมือง	เขตชนบท	
1. คุณลักษณะของแรงงานวัย Generation Z			
เพศ			
ชาย	56.6	43.4	100.0 (3,082)
หญิง	60.6	39.0	100.0 (2,414)
อายุ			
อายุ 15–18 ปี	56.2	43.8	100.0 (340)
อายุ 19–22 ปี	56.2	43.8	100.0 (1,570)
อายุ 23–26 ปี	59.5	40.5	100.0 (3,586)
สถานภาพสมรส			
โสด	59.1	40.9	100.0 (3,869)
สมรส	47.8	52.2	100.0 (226)
หม้าย หย่า หรือแยกกันอยู่	58.0	42.0	100.0 (1,401)
ภูมิภาคที่ทำงาน			
กรุงเทพมหานคร และปริมณฑล	78.3	21.7	100.0 (1,014)
ภาคกลาง	49.8	50.2	100.0 (1,703)
ภาคเหนือ	59.2	40.8	100.0 (742)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	55.4	44.6	100.0 (820)
ภาคใต้	55.3	44.7	100.0 (1,217)
ระดับการศึกษา			
ระดับก่อนประถมศึกษา	64.2	35.8	100.0 (299)
ระดับประถมศึกษา	54.9	45.1	100.0 (822)
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	55.4	44.6	100.0 (1,228)
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	56.8	43.2	100.0 (1,457)
ระดับอนุปริญญา	57.1	42.9	100.0 (592)
ระดับปริญญาตรีขึ้นไป	65.6	34.4	100.0 (1,098)
2. แบบแผนการทำงานของแรงงานวัย Generation Z			
ระดับทักษะ			
ทักษะระดับที่ 1	53.2	46.8	100.0 (1,159)
ทักษะระดับที่ 2	58.6	41.4	100.0 (3,551)
ทักษะระดับที่ 3	63.5	36.5	100.0 (323)
ทักษะระดับที่ 4	66.1	33.9	100.0 (463)
สถานภาพการทำงาน			
ลูกจ้างรัฐบาล	61.6	38.4	100.0 (641)
ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ	65.6	34.4	100.0 (61)
ลูกจ้างเอกชน	57.8	42.2	100.0 (4,794)

แรงงานวัย Generation Z	เขตพื้นที่อาศัย		รวม (5,496)
	เขตเมือง	เขตชนบท	
ชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์			
น้อยกว่า 48 ชั่วโมงต่อสัปดาห์	57.3	42.7	100.0 (4,724)
มากกว่า 48 ชั่วโมงต่อสัปดาห์	64.8	35.2	100.0 (772)
รายได้ต่อเดือน			
ต่ำกว่า 9,000 บาท	52.7	47.3	100.0 (2,210)
9,001–15,000 บาท	61.1	38.9	100.0 (2,748)
มากกว่า 15,001 บาท	68.0	32.0	100.0 (538)

6. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้ ศึกษาแบบแผนการทำงานของแรงงานวัย Generation Z ในมิติพื้นที่ โดยแรงงานวัย Generation Z อยู่ในเขตเมืองมากกว่าเขตชนบท ทั้งเพศชายและเพศหญิง ระดับการศึกษา เช่นเดียวกับการเป็นโสด และเป็นหม้าย หย่า หรือ แยกกันอยู่มีสัดส่วนเขตเมืองมากกว่า และพบว่าแรงงานวัย Generation Z ที่มีสถานภาพสมรสกลับมีสัดส่วนอยู่ในเขตชนบทมากกว่า ซึ่งอาจสะท้อนถึงเรื่องปัจจัยเกี่ยวกับการย้ายถิ่นฐานจากเขตชนบทเข้าสู่เขตเมืองที่ผู้เป็นโสดมีความคล่องตัวมากกว่า สำหรับแบบแผนการทำงาน พบว่าส่วนใหญ่แรงงานวัย Generation Z อยู่ในเขตเมืองมากกว่าในทุกสถานภาพการทำงาน ระดับทักษะ ชั่วโมงการทำงาน และรายได้ต่อเดือน ซึ่งตั้งข้อสังเกตได้ว่าแรงงานวัย Generation Z มีสัดส่วนอยู่ในเขตเมืองสูงขึ้นเมื่ออยู่ในระดับทักษะที่สูงขึ้น (ทักษะระดับที่ 3 และ 4) มีชั่วโมงการทำงานเกิน 48 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และมีรายได้ต่อเดือนมากกว่า 15,001 บาท

จากผลการวิจัยจึงสะท้อนให้เห็นว่า แม้แรงงานจะได้รับการส่งเสริมนโยบายจากภาครัฐ ที่เน้นการพัฒนาการกระจาย การพัฒนาสู่ภูมิภาคและเขตชนบท แต่สัดส่วนของการอยู่ในทักษะระดับสูง และมีรายได้ที่สูงขึ้นยังกระจุกตัวอยู่ในเขตเมือง มากกว่าเขตชนบท ซึ่งส่งผลต่อโอกาสในการเข้าสู่ตลาดแรงงานในทักษะระดับสูง การเข้าถึงรายได้ที่มากขึ้นของแรงงาน วัย Generation Z ที่อยู่เขตชนบท ดังการวิจัยนี้จึงเสนอแนะว่า ควรพัฒนากลไกการจ้างงานที่เท่าเทียม เช่น การพัฒนา โครงสร้างการทำงานที่หลากหลายมากขึ้นในเขตชนบท รวมถึงการฝึกฝนทักษะดิจิทัลและเรียนรู้การสร้างอาชีพผ่านระบบ อินเทอร์เน็ตให้กับแรงงานในเขตชนบท โดยเน้นการพัฒนาความรู้ ความสามารถ และพัฒนาโอกาสการเข้าสู่ตลาดแรงงาน ในทักษะที่สูงขึ้นของแรงงานในเขตชนบท เพื่อให้แรงงานวัย Generation Z ทั้งเขตเมืองและเขตชนบทสามารถเข้าถึงอาชีพ ทักษะระดับสูง รายได้ที่สูงขึ้น และทำให้แรงงานวัย Generation Z มีความมั่นคงด้านอาชีพและชีวิตส่วนตัวต่อไป

7. กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง ภาวะการทำงานของแรงงานวัย Generation Z ในสังคมทุนนิยม ได้รับการสนับสนุนข้อมูลทุติยภูมิจากโครงการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ. 2566 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ และได้รับแหล่งเรียนรู้จากหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา และศูนย์บริการแรงงานและการย้ายถิ่นระหว่าง ประเทศ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จึงขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้

เอกสารอ้างอิง

- กนกนิษฐ์ ตัณท์กุลรัตน์. (2565). ปัจจัยกำหนดการเข้าสู่การทำงาน รูปแบบการทำงาน และชั่วโมงการทำงานที่ยาวนานของแรงงานวัยเยาว์ในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประชากรศาสตร์ วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กระทรวงแรงงาน. (2566). รายงานผลการวิเคราะห์ข้อมูลอุปสงค์และอุปทานแรงงาน ระดับประเทศ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566. กรุงเทพฯ: กระทรวงแรงงาน.
- กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา. (2567). ความจริงและความเร่งด่วนของสถานการณ์เด็กนอกระบบในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา.
- เจนจบ สุขแสงประสิทธิ์ และพินิจ สมบูรณ์. (2564). รูปแบบการเรียนรู้ด้วยตนเองทางเทคโนโลยีสารสนเทศของนักเรียนในยุคศตวรรษที่ 21 บริเวณพื้นที่ชายแดน จังหวัดจันทบุรี. วารสารวิจัยรำไพพรรณี, 15(3), 172-182.
- ตรีเนตร สารพงษ์, ถวัล รุยาพร และวรัญช พูลสุข. (2564). ปัญหาทางกฎหมายในการทำงานล่วงเวลาตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 12(2), 105-127.
- ถวิลวดี บุรีกุล. (2566). สังคม ชนบท ท้องถิ่น ความเหลื่อมล้ำด้านคุณภาพสังคมและชีวิต สู่การมองหอนาคตที่พึงปรารถนา. สถาบันการวิจัยแห่งชาติ (วช.).
- ผการัตน์ พินิจวัฒน์. (2566). การศึกษาสังคมวิทยาชนบท. วารสารส่งเสริมและพัฒนาวิชาการสมัยใหม่, 1(2), 50-61.
- พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541. (20 กุมภาพันธ์ 2541). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 115 ตอนที่ 8ก, 1-44.
- วสันต์ ปวนปิ่นวงศ์. (2560). การพัฒนาพื้นที่ชนบทให้กลายเป็นเมือง กรณีศึกษาแหล่งท่องเที่ยวดอยม่อนแจ่ม อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่. วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์, 8(2), 55-80.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2551). สำมะโนธุรกิจและอุตสาหกรรม พ.ศ. 2550 อุตสาหกรรมการผลิต ทัวราชอาณาจักร. กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2564). มาตรฐานการผลิตสถิติ ตัวแปร : สถานภาพการทำงาน. กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2566ก). สำมะโนธุรกิจและอุตสาหกรรม พ.ศ. 2565 อุตสาหกรรมการผลิต ทัวราชอาณาจักร. กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2566ข). การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ. 2566. กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2566ค). รายงานการศึกษาแนวทางการพัฒนาค่านิยมเมืองและชนบทของประเทศไทย. กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2529). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529). (ออนไลน์). สืบค้นเมื่อ 19 กุมภาพันธ์ 2568, จาก https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=3780.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). ภาวะสังคมไทย ไตรมาส 1 ปี 2567. กองพัฒนาข้อมูลและตัวชี้วัดสังคม.
- อุปัทธ์ กอวัฒนสกุล. (2565). แรงงานนอกระบบในไทย: ความเหลื่อมล้ำ ค่าแรง และความเสี่ยงในการทำงาน. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 13 กุมภาพันธ์ 2568, จาก <https://www.pier.or.th /abridged/2022/02/#บทสรุป>.



- Aggarwal, A., Sadhna, P., Gupta, S., Mittal, A., and Rastogi, S. (2022). Gen Z entering the workforce: Restructuring HR policies and practices for fostering the task performance and organizational commitment. *Journal of Public Affairs*, 22(3).
- Ananian, S. and Dellaferrera, G. (2024). *Employment and wage disparities between rural and urban areas*. Geneva: International Labour Organization.
- Burgin, R., Mayer, H., Kashev, A. and Haug, S. (2022). Far away and yet so close: urban–rural linkages in the context of multilocal work arrangements. *Regional Studies, Regional Science*, 9(1), 110-131.
- Buchko, A.A. and Gabrielova K. (2021). Here comes Generation Z: Millennials as managers. *Business Horizons*, 64(4), 489-499.
- International Labour Organization. (2012). *International Standard Classification of Occupations*. Geneva: International Labour Office.
- Phillipson, J., Tiwasing, P., Gorton, M., Maioli, S., Newbery, R. and Turner, R. (2019). Shining a spotlight on small rural businesses: How does their performance compare with urban?. *Journal of Rural Studies*, 68, 230-239.
- Rotz et al. (2019). Automated pastures and the digital divide: How agricultural technologies are shaping labour and rural communities. *Journal of Rural Studies*, 68, 112-122.
- Shehla Malik and Shadma Shahid. (2024). From differences to strengths: strategies for embracing generational diversity at workplace. *Development and Learning in Organizations: an International Journal*, 38(3), 11-14.
- United Nations. (2022). *Handbook on Forms of Employment*. Geneva: United Nations.
- Xia, H., Yu, Haijing., Wang, S. and Yang, H. (2024). Digital economy and the urban–rural income gap: Impact, mechanisms, and spatial heterogeneity. *Journal of Innovation & Knowledge*, 9(3), 1-12.
- Zhong, S., Wang, M., Zhu, Y., Chen, Z. and Huang, X. (2022). Urban expansion and the urban–rural income gap: Empirical evidence from China. *Cities*, 129, 1-15.



คุณลักษณะสำคัญของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทย*

(Characteristics of Youth Migrants in Thailand)

โดย

กวีศักดิ์ ภูจำปา¹ และดุชนิ อายวัฒน์^{2**}

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง แบบแผนการย้ายถิ่นของวัยรุ่นในประเทศไทย

¹ นักศึกษา, กลุ่มสาขาวิชาสังคมวิทยา (แบบ 2.2) กลุ่มวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น 40002

² ศาสตราจารย์, ศูนย์บริการแรงงานและการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ กลุ่มวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น 40002

** Corresponding author: E-mail: dusayu@kku.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ศึกษาคุณลักษณะสำคัญของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทย โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ มีหน่วยในการวิเคราะห์ระดับปัจเจก และกลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่น (อายุระหว่าง 15-24 ปี ณ ปี พ.ศ. 2566 ที่สำรวจ) จำนวน 1,917 คน จากข้อมูลระดับย่อยโครงการสำรวจการย้ายถิ่นของประชากรของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลเดือนตุลาคม-ธันวาคม พ.ศ. 2566 วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนาและใช้การวิเคราะห์ตารางไขว้

ผลการวิจัยพบว่า ในทุกภูมิภาคของประเทศไทยมีสัดส่วนผู้ย้ายถิ่นเป็นวัยรุ่นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นส่วนใหญ่มีอายุ 21-24 ปี และมีสถานภาพสมรสเป็นโสด ส่วนผู้ที่สมรสแล้วเป็นผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นจากภาคใต้เป็นสัดส่วนสูงกว่าผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นจากพื้นที่ภาคอื่น ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นจากพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางมีระดับการศึกษาสูงสุดในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ปัจจุบันผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นจากทุกภูมิภาคอาศัยอยู่ในเขตเมืองเป็นสัดส่วนสูงกว่าเขตชนบท

เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นส่วนใหญ่มีการย้ายถิ่นอยู่ภายในภูมิภาค และผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นภาคกลางย้ายถิ่นไปยังพื้นที่ภาคใต้ในสัดส่วนที่สูงกว่าการย้ายถิ่นไปยังภูมิภาคอื่น ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นภาคกลาง ภาคใต้ และภาคเหนือส่วนใหญ่เป็นผู้ย้ายถิ่นระหว่าง 1-3 ปี ส่วนผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะเป็นผู้ย้ายถิ่นในช่วงเวลา 3 ปีเป็นสัดส่วนมากที่สุด โดยเป็นการย้ายถิ่นคนเดียวเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่มีผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นจากภาคกลางสัดส่วน 1 ใน 4 ที่ย้ายถิ่นมาทั้งครอบครัว ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นทุกภูมิภาคส่วนใหญ่ย้ายถิ่นเพราะต้องการศึกษาต่อ รองลงมา คือ ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นจากกรุงเทพมหานคร ปริมณฑล และภาคกลางที่ย้ายถิ่นเพื่อติดตามครอบครัวและทำงาน ยังพบว่าผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นจากทุกภูมิภาคส่วนใหญ่ไม่มีงานทำ โดยเฉพาะผู้ย้ายถิ่นจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีสัดส่วนการมีงานทำน้อยที่สุด อาจเพราะผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นส่วนใหญ่ย้ายถิ่นเพื่อการศึกษาเป็นหลัก ส่วนผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นที่มีงานทำสูงที่สุด คือ ผู้ที่มาจากภาคกลางและภาคเหนือ

คำสำคัญ: การย้ายถิ่น, แบบแผนการการทำงาน, ประเทศไทย, วัยรุ่น

Abstract

This article aims to study the characteristics of youth migrants in Thailand. This study employed quantitative research methods. The unit of analysis was the individual. The sample comprised youth migrants (aged 15-24 years as of the 2023 survey), totaling 1,917 individuals, based on microdata collected by the National Statistical Office of Thailand in the Demographic Migration Survey Project from October to December 2023. The data were analyzed using descriptive statistics and cross-tabulation.

The findings of this article indicate that across all regions of Thailand, the proportion of female youth migrants was higher than that of males. The majority of youth migrants were aged 21-24 years and were single. The proportion of married youth migrants from the South was higher than that from other regions. Most youth migrants from the Northeast and Central regions had a high school education. Currently, youth migrants from all regions resided in urban areas more than rural areas.

Notably, most youth migrants migrated within their region of origin, and youth migrants from the Central region migrated to the South more frequently than to other regions. The majority of youth migrants from the central, southern, and northern regions had migrated for 1-3 years, whereas youth migrants from the northeastern region had migrated for more than 3 years, with the highest proportion of migrants migrating alone. In contrast, youth migrants from the central region tended to migrate with their families. The primary reason for migration among most youth migrants from all regions was to pursue further education, followed by those from Bangkok, its vicinity, and the Central region who migrated to join family members and for employment. Furthermore, it was found that the majority of youth migrants from all regions were unemployed, particularly migrants from the Northeastern region, who exhibited the lowest proportion of employment, likely due to the prevalence of education as the primary migration motive. The highest numbers of employment among youth migrants were observed in the central and northern regions.

Keywords: Internal Migration, Working, Thailand, Youth migrants

คุณลักษณะสำคัญของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทย*

(Characteristics of Youth Migrants in Thailand)

1. บทนำ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โครงสร้างทางประชากรของประเทศไทยได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ทั้งในด้านขนาด การกระจายตัว และองค์ประกอบของประชากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งจำนวนสัดส่วนการเคลื่อนย้ายของประชากรระหว่างพื้นที่ที่มีมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานภายในประเทศ อาทิ ระบบคมนาคม เทคโนโลยี และการสื่อสาร การพัฒนาของโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมกลายเป็นโอกาสที่ส่งผลให้เกิดการย้ายถิ่นของประชากรจนนำไปสู่ความหลากหลายของประชากรในแต่ละพื้นที่ ประกอบกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการสื่อสารที่ทำให้ประชากรสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและโอกาสต่างๆ ในพื้นที่เมืองได้อย่างกว้างขวาง จึงเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นของประชากรทุกช่วงวัย โดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่นที่มีสัดส่วนการย้ายถิ่นสูงกว่าประชากรในช่วงวัยอื่น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2566)

กลุ่มวัยรุ่นเป็นกลุ่มประชากรที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากช่วงวัยอื่น เนื่องจากเป็นช่วงวัยที่พัฒนาจากวัยเด็กไปสู่ผู้ใหญ่ จึงมีความสามารถในการปรับตัวสูง และพร้อมเผชิญความท้าทายเพื่อที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ทำให้คนกลุ่มนี้มีความสามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ดี ผนวกกับกลุ่มวัยรุ่นเติบโตมาในยุคที่มีการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี จึงสามารถเข้าถึงข้อมูลและโอกาสในเมืองใหญ่ กลายเป็นแรงดึงดูดและแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้วัยรุ่นย้ายถิ่น ซึ่งเป็นโอกาสสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของวัยรุ่นให้ดียิ่งขึ้น ขณะเดียวกัน วัยรุ่นส่วนหนึ่งอาจต้องเผชิญกับปัญหาที่มาจากการย้ายถิ่น โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นที่อายุน้อยและขาดประสบการณ์ การตัดสินใจย้ายถิ่นของวัยรุ่นกลุ่มนี้จึงอาจนำไปสู่ปัญหามากกว่าโอกาส ก้าวหน้าในชีวิต และอาจส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของวัยรุ่น รวมถึงมีผลต่อการกำหนดเส้นทางชีวิตในอนาคต จากสถานการณ์ข้างต้นการย้ายถิ่นจึงชี้ให้เห็นว่าการเคลื่อนย้ายประชากรไม่ใช่เพียงการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ แต่ยังเกี่ยวข้องกับปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่ซับซ้อน (Lee, 1966, ดุษฎี อายุวัฒน์, 2562)

ในปัจจุบันสังคมไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ปรากฏการณ์การย้ายถิ่นของกลุ่มวัยรุ่นจึงสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญของประเทศ เนื่องจากวัยรุ่นเป็นกลุ่มประชากรที่จะกลายเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศในอนาคต การทำความเข้าใจคุณลักษณะทางประชากร สังคม และเศรษฐกิจของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นจึงมีความสำคัญที่ช่วยให้เข้าใจถึงปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบการย้ายถิ่นของวัยรุ่น และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสังคมเมืองและชนบทในประเทศไทยได้ ซึ่งข้อมูลดังกล่าวจะสามารถนำไปพัฒนามาตรการที่เหมาะสมเพื่อตอบสนองต่อความท้าทายของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในสังคมไทยในอนาคต

บทความนี้จึงมุ่งศึกษาคุณลักษณะสำคัญของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทย โดยเน้นการวิเคราะห์ลักษณะทางประชากร สังคม และเศรษฐกิจของกลุ่มวัยรุ่นที่มีการย้ายถิ่น ทั้งนี้ การศึกษาเรื่องดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะการย้ายถิ่นของวัยรุ่นในประเทศไทย และยังสามารถนำไปสู่การกำหนดนโยบายและมาตรการที่สามารถช่วยสนับสนุนผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นให้สามารถปรับตัวและพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเหมาะสม รวมถึงให้วัยรุ่นสามารถปรับตัวและรับมือกับความท้าทายที่อาจเกิดขึ้นจากการย้ายถิ่น อาทิ การพัฒนาระบบสวัสดิการเพื่อรองรับวัยรุ่นย้ายถิ่น หรือการปรับปรุงโครงสร้างทางเศรษฐกิจให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับแนวโน้มการพัฒนาของกลุ่มประชากรในช่วงวัยดังกล่าว เพื่อให้สามารถพัฒนาได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาคุณลักษณะสำคัญของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทย

3. แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทความนี้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับการย้ายถิ่น และแนวคิดเกี่ยวกับวัยรุ่นและเยาวชน เป็นแนวทางในการศึกษาคุณลักษณะสำคัญของผู้อพยพย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทย มีรายละเอียดดังนี้

แนวคิดการย้ายถิ่น

การย้ายถิ่นเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างประชากรในพื้นที่ต่าง ๆ ในอดีตมนุษย์มีการเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยเนื่องจากการแสวงหาแหล่งทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ หรือพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิต แต่ในยุคปัจจุบันการย้ายถิ่นได้รับอิทธิพลจากหลายปัจจัยมากขึ้น อาทิ โอกาสทางเศรษฐกิจ โครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และการพัฒนาของเทคโนโลยี ดังนั้น การย้ายถิ่น จึงหมายถึงการเคลื่อนย้ายจากถิ่นที่อยู่เดิมไปยังถิ่นที่อยู่ใหม่ในพื้นที่ปลายทาง เป็นการเคลื่อนย้ายในเชิงพื้นที่หรือการเคลื่อนย้ายตามระยะเวลาการย้ายถิ่น ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงประชากรโดยตรง

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของการย้ายถิ่นในมุมมองที่แตกต่างกันออกไป Ernest George Ravenstein (1885) ได้เสนอแนวคิด “กฎการย้ายถิ่น” ซึ่งระบุว่า การย้ายถิ่นเป็นกระบวนการที่มีแบบแผนแน่นอน มีการเกิดขึ้นเป็นลำดับขั้น (Step migration) โดยมองว่าการย้ายถิ่นมักเกิดขึ้นในระยะทางใกล้ก่อนที่จะขยายไปสู่ระยะไกล ซึ่งเชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และความเป็นเมือง ผู้อพยพย้ายถิ่นยังต้องมีคุณสมบัติทางบุคคลที่เหมาะสมตามความต้องการในพื้นที่ปลายทาง เช่น เพศ อายุ สถานภาพสมรส และระดับการศึกษา (Basnet et al, 2020; ดุษฎี อายุวัฒน์, 2562) แนวคิดดังกล่าวถูกนำมาพัฒนาโดย Everett S. Lee (1966) ผ่านทฤษฎีผลัก – ดึง (push-pull theory) ทั้งยังนิยามการย้ายถิ่นว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงสถานที่อยู่อาศัยของบุคคล ซึ่งอาจเป็นแบบถาวรหรือกึ่งถาวรก็ได้ โดยปัจจัยที่มีผลต่อการย้ายถิ่นสามารถแบ่งเป็น 4 ปัจจัยหลัก ได้แก่ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ต้นทาง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ปลายทาง อุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างการย้ายถิ่น และปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยของพื้นที่ต้นทางมักเป็นปัจจัยผลักดัน (Push Factors) ที่ทำให้บุคคลต้องการออกจากพื้นที่เดิม ในขณะที่ปัจจัยของพื้นที่ปลายทางเป็นปัจจัยดึงดูด (Pull Factors) ที่ทำให้บุคคลตัดสินใจย้ายถิ่นเข้าไปยังพื้นที่ปลายทาง อาทิ โอกาสในการทำงานที่ดีกว่า ค่าจ้างที่สูงขึ้น หรือโอกาสทางการศึกษาที่มากขึ้น ทั้งยังเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคล ความสัมพันธ์ทางสังคม และสถานะทางสังคมต่างก็มีบทบาทสำคัญต่อการตัดสินใจย้ายถิ่น (Lee, 1966; ดุษฎี อายุวัฒน์, 2562) การย้ายถิ่นจึงเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจและสังคม

ในสังคมยุคปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและนวัตกรรมได้เข้ามามีบทบาทในทุกภาคส่วนของสังคม การย้ายถิ่นจึงกลายเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการปรับตัวของประชากรในสังคมต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อแสวงหาโอกาสและเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของตนและครอบครัวให้ดีขึ้น การย้ายถิ่นจึงไม่ได้เป็นเพียงการเปลี่ยนที่อยู่อาศัยเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการที่สะท้อนถึงบทบาทของบุคคลในสังคมที่พยายามขับเคลื่อน และปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ในสังคมไทยพบว่า เพศชายมีการย้ายถิ่นมากกว่าเพศหญิง เนื่องจากเพศหญิงต้องเผชิญกับข้อจำกัดที่มาจากโครงสร้างทางสังคม (Ayuwat, Saithong, and Chinnasri, 2019) ส่วนใหญ่ผู้อพยพย้ายถิ่นจะเป็นวัยรุ่นหรือวัยแรงงาน โดยมีสาเหตุการย้ายถิ่นคือเพื่อหางานทำ โดยมีรายได้และปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ดึงดูดให้เกิดการย้ายถิ่น ส่วนใหญ่ผู้อพยพย้ายถิ่นมาจากพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเนื่องจากเป็นพื้นที่รายได้ต่ำ ส่วนผู้ที่มีระดับการศึกษาในระดับสูงจะมีโอกาสในการทำงานที่มากกว่าผู้ที่มีการศึกษาในระดับต่ำ (Smith, Lim, and Harkins, 2019; สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2566)

บทความนี้ได้นิยามแบบแผนการย้ายถิ่น หมายถึง การเคลื่อนย้ายของประชากรจากถิ่นที่อยู่เดิมไปยังถิ่นที่อยู่ใหม่ ซึ่งเชื่อมโยงกับปัจจัยผลักดันและดึงดูดอันเนื่องมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และความเป็นเมือง ลักษณะของการย้ายถิ่นสามารถแบ่งเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ มิติพื้นที่ และมิติเวลา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของบทบาทด้านพื้นที่และระยะเวลาที่มีผลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่นของประชากร ขณะเดียวกันผู้ที่ต้องการย้ายถิ่นต้องผ่านกระบวนการคัดสรรทางประชากรเพื่อให้มีคุณลักษณะทางประชากรที่เหมาะสมต่อการย้ายถิ่น จากปัจจัยข้างต้นจึงนำไปสู่การกำหนดตัวแปรตามที่สำคัญ คือ พื้นที่ต้นทาง

และได้ตัวแปรอิสระที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่น คือ เพศ อายุ สถานภาพสมรส และระดับการศึกษา ทั้งยังได้ตัวแปรอิสระที่เกี่ยวข้องกับแบบแผนการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่น คือ เขตที่อยู่อาศัย ถิ่นปลายทาง ระยะเวลาการอยู่อาศัยในถิ่นปลายทาง ลักษณะการย้ายถิ่น และสาเหตุการย้ายถิ่น

แนวคิดเกี่ยวกับวัยรุ่นและเยาวชน

วัยรุ่นและเยาวชนเป็นกลุ่มประชากรที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในอนาคต เนื่องจากวัยรุ่นเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านจากวัยเด็กก้าวเข้าสู่ผู้ใหญ่ ทำให้ร่างกาย จิตใจ มีการพัฒนาและเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และมีความสามารถในการปรับตัวที่สูง พร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่การเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ผู้ใหญ่ อาจทำให้วัยรุ่นต้องเผชิญกับความท้าทายหลายด้าน ทั้งด้านการศึกษา การทำงาน และความสัมพันธ์ทางสังคม รวมทั้งต้องปรับตัวต่อบทบาทหน้าที่ที่เปลี่ยนแปลงไป พัฒนาการของวัยรุ่นจึงเชื่อมโยงกับปัจจัยทางสังคม ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและทิศทางการพัฒนาของแต่ละบุคคลในอนาคต

องค์กรระหว่างประเทศหลายแห่งได้พยายามให้ความหมายของวัยรุ่นและเยาวชนแตกต่างกันไปตามบริบทของการศึกษาและการพัฒนาในระดับสากลองค์การอนามัยโลก (World Health Organization - WHO) ได้กำหนดวัยรุ่น (Adolescents) หมายถึง บุคคลที่มีอายุระหว่าง 10 - 19 ปี ในขณะที่ เยาวชน (Youth) ถูกกำหนดให้อยู่ในช่วงอายุ 15 - 24 ปี โดยองค์การสหประชาชาติ (United Nations - UN) ได้ใช้ช่วงอายุเดียวกันนี้ในการนิยามวัยรุ่นและเยาวชน (United Nations, 2012) ขณะที่องค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization - ILO) ได้กำหนดให้ กลุ่มคนหนุ่มสาว (Young People) ครอบคลุมอายุ 15 - 29 ปี และในบางประเทศอาจรวมไปถึงผู้ที่มีอายุไม่เกิน 35 ปี สำหรับประเทศไทย สำนักงานสถิติแห่งชาติได้นิยามวัยรุ่นว่าเป็นกลุ่มที่มีอายุระหว่าง 10 - 19 ปี และเยาวชนเป็นกลุ่มอายุ 15 - 24 ปี (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2566) ซึ่งสอดคล้องกับนิยามขององค์การสหประชาชาติ อย่างไรก็ตาม นิยามของราชบัณฑิตยสถานได้ให้นิยามของวัยรุ่นว่าเป็นช่วงอายุ 13 - 19 ปี ซึ่งแตกต่างจากเกณฑ์สากลที่เริ่มต้นวัยรุ่นตั้งแต่อายุ 10 ปี ทั้งยังมีนักวิชาการต่างประเทศที่เสนอให้ขยายขอบเขตวัยรุ่นให้ครอบคลุมถึงอายุ 10-24 ปี เพื่อสะท้อนความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ทำให้การเข้าสู่ผู้ใหญ่ช้าลงและมีความหลากหลายมากขึ้น (Sawyer et al, 2018)

สถานการณ์การย้ายถิ่นของวัยรุ่น พบว่า วัยรุ่นเป็นกลุ่มที่มีอัตราการย้ายถิ่นสูงกว่ากลุ่มอายุอื่น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2566) จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า วัยรุ่นอายุ 15 - 20 ปี ในพื้นที่ชนบทของบราซิลมีแนวโน้มที่จะย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองใหญ่เพื่อแสวงหาโอกาสทางการศึกษา ในขณะที่วัยรุ่นช่วงอายุ 21 - 24 ปี มีแนวโน้มที่จะย้ายถิ่นเพื่อหางานทำ (Martins et al, 2022) ซึ่งคล้ายคลึงกับผลการศึกษาของ Zhao & Hu (2019) ที่พบว่าเยาวชนที่ย้ายถิ่นระหว่างจังหวัดในจีนมักเลือกจุดหมายปลายทางตามโอกาสทางเศรษฐกิจมากกว่าปัจจัยทางสังคม

จากการนิยามที่แตกต่างกันนี้ สะท้อนให้เห็นว่าวัยรุ่นและเยาวชนเป็นกลุ่มประชากรที่ไม่ได้มีการนิยามขอบเขตอายุที่ชัดเจน แต่ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และการพัฒนาของแต่ละประเทศ อย่างไรก็ตาม จุดร่วมที่สำคัญคือ วัยรุ่นเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงและการเตรียมตัวเข้าสู่ผู้ใหญ่อยู่ในช่วงวัยราว 15 - 24 ปี ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าวัยเด็กและผู้ใหญ่ซึ่งเป็นกลุ่มประชากรที่มีบทบาทสำคัญและเป็นแรงขับเคลื่อนสำหรับการเปลี่ยนแปลงประเทศในอนาคต การทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับวัยรุ่นและเยาวชน จากเงื่อนไขข้างต้นจึงนำไปสู่การนิยามความหมายของวัยรุ่นในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือผู้ที่มีอายุ 15 - 24 ปี และยังได้ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางเศรษฐกิจของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่น คือ ภาวะการมีงานทำ

4. ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Methodology) แบบภาคตัดขวาง (Cross-Sectional Design) เพื่อศึกษาคุณลักษณะสำคัญของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทย โดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) ที่เป็นข้อมูลระดับย่อย (Micro data) จากโครงการสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ. 2566 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ มีการเก็บ

รวบรวมข้อมูลดำเนินการเมื่อ ตุลาคม - ธันวาคม พ.ศ. 2566 เนื่องจากข้อมูลในปีดังกล่าวทำให้เห็นคุณลักษณะสำคัญของผู้ย้ายถิ่นภายหลังการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม ในช่วงการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส COVID-19 โดยข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูลทุติยภูมิรายบุคคลที่ได้จากกลุ่มตัวอย่างประชากรในทุกช่วงวัย ซึ่งสำนักงานสถิติแห่งชาติได้สุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบ 2 ขั้นตอน (Stratified two-stage Random Sampling) โดยมีขั้นตอนที่ 1 คือ การกำหนดเขตแดน (Enumeration Area : EA) คือ พื้นที่ทั่วทุกภาคของประเทศทั้งในเขตเทศบาล และนอกเขตเทศบาล โดยแบ่งเป็น 5 ภูมิภาค กรุงเทพฯ ภาคกลาง (รวมปริมณฑล) ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ทำให้กำหนดจำนวนเขตแดนแบบตัวอย่างได้ 5,430 เขตแดนแบบตัวอย่าง และขั้นตอนที่ 2 คือ การสุ่มตัวอย่างครัวเรือน จากครัวเรือนส่วนบุคคลในทุกเขตแดนแบบตัวอย่างทำให้ได้ครัวเรือนตัวอย่าง 86,880 ครัวเรือน ก่อนที่เก็บรวบรวมข้อมูลรายบุคคลจากครัวเรือนตัวอย่าง ผ่านการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนหรือสมาชิกในครัวเรือนเพื่อให้ได้ข้อมูลของสมาชิกในครัวเรือนทั้งหมด การวิจัยนี้มีหน่วยในการวิเคราะห์ระดับปัจเจก (Individual Level) กลุ่มตัวอย่างคือ ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่น อายุ 15 – 24 ปี และมีการย้ายถิ่นไปอาศัยอยู่ในถิ่นปลายทางไม่เกินระยะเวลา 5 ปี ก่อนการสัมภาษณ์ของการสำรวจโครงการฯ ทำให้ได้กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด จำนวน 1,917 คน

การวิจัยในครั้งนี้ได้กำหนดตัวแปรอิสระ คือ 1) คุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทย ประกอบด้วย เพศ และสถานภาพสมรส มีระดับการวัดตัวแปรแบบนามบัญญัติ (Nominal Scale) ระดับการศึกษา มีระดับการวัดตัวแปรแบบอันดับ (Ordinal Scale) อายุ มีระดับการวัดตัวแปรแบบอัตราส่วน (Ratio Scale) 2) แบบแผนการย้ายถิ่นของวัยรุ่นในประเทศไทย ประกอบด้วย เขตที่อยู่อาศัย ถิ่นปลายทาง ลักษณะการย้ายถิ่น และสาเหตุการย้ายถิ่น มีระดับการวัดตัวแปรแบบนามบัญญัติ ระยะเวลาอาศัยอยู่ในถิ่นปลายทาง มีระดับการวัดตัวแปรแบบอันตภาคขั้น (Interval Scale) และ 3) ภาวะการทำงานของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทย ประกอบด้วย การมีงานทำ และไม่มีการมีงานทำ มีระดับการวัดตัวแปรแบบนามบัญญัติ และตัวแปรตาม คือ ถิ่นต้นทาง มีระดับการวัดตัวแปรแบบนามบัญญัติ สำหรับตัวแปร ถิ่นปลายทาง และถิ่นต้นทาง ผู้วิจัยได้นำข้อมูลทุติยภูมิของสำนักงานสถิติแห่งชาติมาจัดกระทำเป็น 5 ภูมิภาค ประกอบด้วย 1) กรุงเทพฯ และปริมณฑล 2) ภาคกลาง 3) ภาคเหนือ 4) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ 5) ภาคใต้ โดยการวิจัยนี้รวมพื้นที่กรุงเทพและปริมณฑลเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งแตกต่างจากที่สำนักงานสถิติแห่งชาติได้กำหนด เนื่องจากเป็นพื้นที่ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์ตัวแปรเดียว (Univariate Analysis) ด้วยสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่ามัธยฐาน ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสูงสุด และค่าต่ำสุด เพื่ออธิบายคุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทย แบบแผนการย้ายถิ่นของวัยรุ่น และปัจจัยเกี่ยวกับการทำงานของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่น และใช้การวิเคราะห์สองตัวแปร (Bivariate Analysis) ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยตารางไขว้ (Crosstabulation) เพื่อวิเคราะห์คุณลักษณะสำคัญของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทย ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลทางสังคมศาสตร์ (SPSS) โดยนำเสนอผลการวิจัยด้วยตารางไขว้ประกอบการบรรยาย ทั้งนี้ ตัวแปรที่มีระดับการวัดตัวแปรแบบอันตภาคขั้นและอัตราส่วน ได้จัดกระทำให้มีระดับการวัดตัวแปรเป็นระดับอันดับเพื่อให้เหมาะสมกับการวิเคราะห์ตารางไขว้

5. ผลการวิจัยและอภิปรายผล

ผลการวิจัยนำเสนอครอบคลุมทั้ง 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) คุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทย 2) แบบแผนการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทย และ 3) ภาวะการทำงานของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทย มีรายละเอียดดังนี้

คุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่น

ผลการวิจัย พบว่า ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นส่วนใหญ่ในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทยเป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิงเล็กน้อย ยกเว้นพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีสัดส่วนเพศหญิงย้ายถิ่นมากกว่าเพศชาย สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมการย้ายถิ่นที่เปลี่ยนแปลงไปของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งแตกต่างจากอดีตที่เพศหญิงถูกกดขี่อยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคมและ

บรรทัดฐานทางเพศทำให้เพศหญิงมีข้อจำกัดในการย้ายถิ่นทำให้มีสัดส่วนการย้ายถิ่นน้อยกว่าเพศชาย ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ เช่น โคลอมเบีย และกัวเตมาลา ที่พบว่าเพศหญิงมีแนวโน้มย้ายถิ่นสูงกว่าเพศชาย เนื่องจากข้อจำกัดด้านโอกาสทางเศรษฐกิจในถิ่นต้นทาง ทำให้เพศหญิงต้องย้ายถิ่นเพื่อแสวงหาโอกาสที่ดีกว่าในเขตเมือง (Díaz Baca et al., 2024) โดยผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นที่ย้ายจากพื้นที่ภาคใต้ และภาคกลาง ส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่นอายุ 15-17 ปี ขณะที่ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นที่มาจากพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่อายุมากกว่า 18 ปี และเป็นโสด อาจเพราะพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีโอกาสในการทำงานและการศึกษาที่จำกัด ทำให้วัยรุ่นที่เพิ่งจบการศึกษาต้องการย้ายถิ่นเพื่อแสวงหาโอกาสที่ดีกว่า นอกจากนี้ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นที่ย้ายจากพื้นที่ภาคใต้ส่วนใหญ่สมรสแล้ว อาจเพราะภูมิภาคดังกล่าวมีบรรทัดฐานความเชื่อที่เข้มแข็งทำให้มีการสมรสตั้งแต่วัยเยาว์ สำหรับพื้นที่ภาคกลาง พบว่ามีสัดส่วนการ หย่า หย่าร้าง หรือแยกกันอยู่ สูงถึง 1 ใน 3 เมื่อเทียบกับสถานภาพสมรสอื่น ๆ ในด้านระดับการศึกษา พบว่า ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นที่ย้ายจากพื้นที่ภาคกลาง ภาคเหนือ และและภาคใต้ ราว 1 ใน 4 จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีขึ้นไป และผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นที่ย้ายจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่ศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและระดับอนุปริญญา อาจเพราะผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มที่อยู่ในวัยเรียนจึงมีสัดส่วนของการศึกษาที่ไม่สูง และอีกส่วนอาจเพราะข้อจำกัดในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาที่สูงขึ้น

แบบแผนการย้ายถิ่นของวัยรุ่นในประเทศไทย

ผลการวิจัย พบว่า ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นส่วนใหญ่ในแต่ละภูมิภาคย้ายถิ่นไปอาศัยในเขตชนบทมากกว่าเขตเมือง โดยเฉพาะพื้นที่ภาคกลางและภาคใต้ ที่มีสัดส่วนผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นอาศัยอยู่ในเขตชนบทสูงที่สุดเมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่น ร้อยละ 26.8 และ 22.1 ตามลำดับ แต่พบว่าพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่ย้ายถิ่นไปอาศัยในเขตเมืองมากกว่า คิดเป็นร้อยละ 45.4 อาจเพราะพื้นที่เขตเมืองมีความเจริญและการพัฒนาที่สูง เขตเมืองจึงกลายเป็นพื้นที่สำคัญที่ดึงดูดให้ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือย้ายถิ่นเพื่อแสวงหาโอกาสใหม่ ๆ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ขาดโอกาสทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นส่วนใหญ่มีการย้ายถิ่นภายในภูมิภาค ยกเว้นพื้นที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล ที่มีสัดส่วนการย้ายถิ่นไปยังพื้นที่ภาคกลางและภาคเหนือสูงกว่าภูมิภาคอื่น ร้อยละ 22.6 และ 16.8 ตามลำดับ และพบว่า ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นจากภาคกลางมีสัดส่วนการย้ายถิ่นสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือสูงกว่าภูมิภาคอื่น ร้อยละ 12.9

อย่างไรก็ตาม พบว่า ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นจากพื้นที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล ภาคกลาง และภาคเหนือ ส่วนใหญ่ย้ายถิ่นไม่เกิน 2 ปี ขณะที่ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ส่วนใหญ่ย้ายถิ่นมากกว่า 3 ปีขึ้นไปมากที่สุด สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Zhao & Hu (2019) ที่พบว่าผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศจีนที่ย้ายไปเมืองใหญ่เพื่อการทำงาน จำเป็นต้องใช้ระยะเวลาปรับตัวในพื้นที่ปลายทางเป็นระยะเวลานานขึ้น การที่ต้องอยู่อาศัยในถิ่นปลายทางเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน อาจเป็นเพราะว่าผู้ย้ายถิ่นยังเยาว์วัยจึงยังไม่มีประสบการณ์ที่มากพอจึงจำเป็นต้องใช้เวลาเพื่อพัฒนาทักษะให้มากขึ้น สำหรับลักษณะการย้ายถิ่น พบว่า ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในพื้นที่ภาคกลางและภาคใต้ ส่วนใหญ่มีย้ายถิ่นมาทั้งครอบครัวและย้ายมาพร้อมกับสมาชิกในครอบครัว ส่วนพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่ย้ายถิ่นคนเดียวเป็นสัดส่วนสูงที่สุดเมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่น ร้อยละ 46.2 โดยส่วนใหญ่ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลเพราะต้องการศึกษาต่อ รองลงมาคือผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นจากกรุงเทพฯ และปริมณฑล ภาคกลาง และภาคใต้ ส่วนใหญ่มีสาเหตุการย้ายถิ่นเพื่อติดตามครอบครัวและทำงาน อาจเป็นเพราะพื้นที่ในกรุงเทพฯ และปริมณฑล มีการพัฒนาสูงและมีโอกาสทางเศรษฐกิจจึงกลายบังจี้ดึงดูดให้ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นและครอบครัวต้องย้ายถิ่นไปยังพื้นที่ดังกล่าว

ภาวะการทำงานของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทย

ผลการวิจัย พบว่า ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในแต่ละภูมิภาคส่วนใหญ่เป็นผู้มีงานทำ ยกเว้นผู้ย้ายถิ่นจากพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีสัดส่วนไม่มีงานทำสูงที่สุด ร้อยละ 48.3 สอดคล้องกับผลการศึกษาแบบแผนการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่น ที่พบว่าผู้ย้ายถิ่นจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือย้ายถิ่นมาเพื่อศึกษาต่อมากที่สุด สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Martins et al. (2022) ที่พบว่าการย้ายถิ่นของเยาวชนมักเกี่ยวข้องกับโอกาสทางการศึกษา มากกว่าปัจจัยด้านการหางาน ส่วนผู้ย้ายถิ่น



วัยรุ่นที่มีงานทำสูงที่สุดเมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ คือผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นที่มาจากภาคกลาง และภาคใต้ โดยมีสัดส่วนการมีงานทำอยู่ราว 1 ใน 4 ผลการศึกษาข้างต้นอาจสะท้อนให้เห็นว่า พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนืออาจต้องเผชิญกับปัญหาด้านโอกาสทางการศึกษา ทำให้กลุ่มวัยรุ่นในพื้นที่ต้องการแสวงหาโอกาสที่ดีกว่า อันจะนำไปสู่การพัฒนาสถานะทางเศรษฐกิจของตนเองและครัวเรือนให้ดีขึ้นได้

ตารางที่ 1 คุณลักษณะสำคัญของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทย จำแนกตามภูมิภาค

ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่น	ถิ่นต้นทาง					รวม (1,917)
	กรุงเทพฯ ปริมณฑล	กลาง	เหนือ	ตะวันออก เฉียงเหนือ	ใต้	
1. คุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทย						
เพศ						
ชาย	3.5	18.3	16.3	40.7	21.2	100.0 (821)
หญิง	3.4	17.9	15.7	42.1	21.0	100.0 (1,096)
อายุ						
อายุ 15 – 17 ปี	6.2	23.9	17.7	23.0	29.2	100.0 (209)
อายุ 18 – 20 ปี	3.3	18.1	15.8	47.9	15.0	100.0 (698)
อายุ 21 – 24 ปี	3.0	16.8	15.7	40.9	23.6	100.0 (1,010)
สถานภาพสมรส						
โสด	2.8	15.5	15.5	45.8	20.4	100.0 (1,552)
สมรส	0.0	10.7	14.3	21.4	53.6	100.0 (28)
หม้าย หย่า หรือแยกกันอยู่	6.5	30.6	18.1	23.1	21.7	100.0 (337)
ระดับการศึกษา						
ระดับก่อนประถมศึกษา	10.0	60.0	0.0	20.0	10.0	100.0 (10)
ระดับประถมศึกษา	0.9	30.7	19.3	19.3	29.8	100.0 (114)
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	6.2	23.6	18.4	29.0	22.8	100.0 (403)
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	2.7	13.8	13.7	51.4	18.4	100.0 (1,160)
ระดับอนุปริญญา	1.2	15.7	13.3	41.0	28.9	100.0 (83)
ระดับปริญญาตรีขึ้นไป	4.8	25.2	27.2	16.3	26.5	100.0 (147)
2. แบบแผนการย้ายถิ่นของวัยรุ่นในประเทศไทย						
เขตที่อยู่อาศัย						
เขตเมือง	2.8	15.9	15.1	45.4	20.8	100.0 (1,532)
เขตชนบท	6.0	26.8	19.5	25.7	22.1	100.0 (385)
ถิ่นปลายทาง						
กรุงเทพมหานคร และปริมณฑล	16.8	22.6	16.8	7.9	8.9	100.0 (226)
ภาคกลาง	3.0	76.2	4.7	12.9	3.3	100.0 (365)
ภาคเหนือ	4.0	4.0	87.1	3.2	1.8	100.0 (278)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	0.4	0.6	1.2	97.7	0.1	100.0 (681)
ภาคใต้	0.8	0.5	0.3	3.0	95.4	100.0 (367)



ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่น	ถิ่นต้นทาง					รวม (1,917)
	กรุงเทพฯ ปริมณฑล	กลาง	เหนือ	ตะวันออก เฉียงเหนือ	ใต้	
ระยะเวลาการอยู่อาศัยในถิ่นปลายทาง						
ไม่เกิน 1 ปี	3.6	23.7	18.8	29.4	24.5	100.0 (469)
1 ปี	3.4	18.7	15.8	31.4	17.6	100.0 (562)
2 ปี	4.1	18.8	12.8	44.9	19.4	100.0 (485)
3 ปี	2.0	10.3	14.2	52.3	21.2	100.0 (302)
4 ปี	4.0	8.1	24.2	31.3	32.3	100.0 (99)
ลักษณะการย้ายถิ่น						
ย้ายมาทั้งครอบครัว	4.8	30.7	16.5	20.3	27.7	100.0 (231)
ย้ายมาบางส่วนของคนครอบครัว	4.8	29.7	12.4	24.8	28.3	100.0 (145)
ย้ายมาคนเดียว	3.1	15.1	16.2	46.2	19.4	100.0 (1,541)
สาเหตุการย้ายถิ่น						
เพื่อการทำงาน	4.6	22.6	19.3	30.9	22.6	100.0 (305)
เพื่อการศึกษาต่อ	2.4	11.5	12.5	55.3	18.4	100.0 (1,035)
เพื่อกลับภูมิลำเนา	2.6	24.2	25.2	25.8	22.3	100.0 (310)
เพื่อติดตามครอบครัว	7.1	31.1	15.0	18.4	28.5	100.0 (267)
3. ปัจจัยเกี่ยวกับการทำงานของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่น						
มีงานทำในรอบ 7 วัน						
มีงานทำ	3.4	25.0	21.5	25.8	24.3	100.0 (581)
ไม่มีงานทำ	3.4	15.0	13.5	48.3	19.7	100.0 (1,336)

6. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าคุณลักษณะสำคัญของผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในประเทศไทยมีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านเพศ อายุ ระดับการศึกษา และสาเหตุของการย้ายถิ่น โดยพบว่าผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในทุกภูมิภาคของประเทศไทยมีแนวโน้มย้ายถิ่นเพื่อแสวงหาโอกาสที่ดีกว่า โดยเฉพาะการศึกษาต่อและการมีงานทำ ซึ่งคล้ายคลึงกับแนวโน้มที่พบในหลายประเทศกำลังพัฒนา (Díaz Baca et al., 2024; Zhao & Hu, 2019) ที่พบว่าวัยรุ่นเพศหญิงมีแนวโน้มย้ายถิ่นมากกว่าเพศชาย โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับข้อจำกัดของโอกาสทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงของบรรทัดฐานทางสังคมในพื้นที่ต้นทาง เช่นเดียวกับกรณีของประเทศโคลอมเบียและกัวเตมาลา ที่วัยรุ่นเพศหญิงมักย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองมากกว่าเพศชาย (Díaz Baca et al., 2024) และพบว่า วัยรุ่นอายุ 18 – 24 ปี ส่วนใหญ่จะย้ายถิ่นมาจากพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและมีสถานภาพการสมรสเป็นโสด ส่วนผู้ที่สมรสแล้วหรือมีสถานภาพ หม้าย หย่า แยกกันอยู่เป็นผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นจากพื้นที่ภาคกลางและภาคใต้เป็นส่วนใหญ่

ในด้านแบบแผนการย้ายถิ่น พบว่าผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นที่ส่วนใหญ่มีเขตที่อยู่อาศัยอยู่เขตชนบท ยกเว้นผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อาศัยอยู่เขตเมือง เนื่องจากเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของโอกาสทางเศรษฐกิจและการศึกษา โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ และปริมณฑล ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีอัตราการพัฒนาเศรษฐกิจในเขตเมืองที่สูงจึงกลายเป็นปัจจัยสำคัญในการดึงดูดผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่น ซึ่งการย้ายถิ่นส่วนใหญ่เป็นการย้ายถิ่นภายในภูมิภาค อาจเป็นเพราะว่าความแตกต่างระหว่างการพัฒนาในแต่ละพื้นที่ลดน้อยลงทำให้ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นไม่จำเป็นต้องย้ายถิ่นในระยะทางที่ไกล สอดคล้องกับผลการศึกษาในอินเดียที่พบว่าเมืองขนาด

เล็กและขนาดกลางกำลังกลายเป็นศูนย์กลางแรงงานเยาวชนแทนที่เมืองใหญ่ที่มีการแข่งขันสูงขึ้น (Naik, 2024) ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นส่วนใหญ่ย้ายถิ่นคนเดียว แต่มีบางส่วนที่ย้ายถิ่นพร้อมกับสมาชิกในครอบครัว โดยมีสาเหตุการย้ายถิ่นคือเพื่อการทำงาน และเพื่อศึกษาต่อเป็นสาเหตุหลักในการย้ายถิ่น แต่ในด้านภาวะการทำงาน พบว่า ผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นส่วนใหญ่ในทุกภูมิภาคเป็นผู้มีงานทำ ยกเว้นพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีผู้ที่ไม่มียานพาหนะ

จากผลการศึกษาข้างต้นผู้วิจัยต้องการเสนอแนะให้มีการปรับปรุงนโยบายหรือมาตรการต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาและฝึกอบรมทักษะให้ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงาน พร้อมทั้งควรมีการสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ต้นทาง เพื่อเป็นการเพิ่มโอกาสการกระจายการพัฒนา และสนับสนุนให้วัยรุ่นไม่จำเป็นต้องย้ายถิ่นเพื่อแสวงหาโอกาสที่อาจต้องเผชิญกับความเสี่ยงและปัญหาที่มาจากพื้นที่ปลายทาง ซึ่งจะช่วยสร้างความมั่นคงให้กับผู้ย้ายถิ่นวัยรุ่นในระยะยาวได้

7. กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง แบบแผนการย้ายถิ่นของวัยรุ่นในประเทศไทย ได้รับการสนับสนุนข้อมูลวิทยุจากโครงการสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ. 2566 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ และได้รับแหล่งเรียนรู้จากหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา และศูนย์บริการแรงงานและการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จึงขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้

เอกสารอ้างอิง

- ดุขฎิ อายุวัฒน์. (2562). คนอีสานย้ายถิ่น: สถานการณ์และผลกระทบ. ขอนแก่น: คลังนาวิทยา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2567). พจนานุกรมศัพท์ประชากรศาสตร์ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2566). การสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ. 2566. กรุงเทพฯ: กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.
- Ayuwat, D., Saithong, S., & Chinnasri, O. (2019). Determinants of human capital accumulation of female migrants in the destination. *Journal of Social and Political Sciences*, 2(2), 347-355.
- Basnet, N., Timmerman, M. C., & van der Linden, J. (2020). The education-to-work transition of young rural-urban migrants in Kathmandu, Nepal. *Journal of Applied Youth Studies*, 3(4-5), 331-344.
- Díaz Baca, M. F., Moreno Lerma, L., Burkart, S., & Triana Ángel, N. (2024). Why do rural youth migrate? Evidence from Colombia and Guatemala. *Frontiers in Sociology*, 9, 1439256.
- International Labour Organization. (2024). *Work Wise Youth: A guide to youth rights at work*. Switzerland: International Labour Organization.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- Martins, M. I. F. P., Nascimento, A. C. S., Correa, D. S. S., Pereira, H. C., & Chagas, H. C. (2022). Comings and goings: The mobility of rural populations in protected areas in the Middle Solimões in the Brazilian Amazon. *RA'EGA*, 55, 39-57.
- Ravenstein, E. G. (1885). The laws of migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167-235.
- Sawyer, S. M., Azzopardi, P. S., Wickremarathne, D., & Patton, G. C. (2018). The age of adolescence. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 2(3), 223-228.



- Smith H, Lim R, Harkins IB. (2019). Thematic Working Group on Migration in Thailand, Thailand Migration Report. United Nations.
- United Nations. (2012). Young people, Participation, and Sustainable Development in an Urbanizing World. Norway: United Nations.
- Zhao, M., & Hu, Y. (2019). Migration premium? The economic returns to youth inter-province migration in post-reform China. *Journal of Youth Studies*.



ปัจจัยที่มีผลต่อความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวของประชากรแฝงในกรุงเทพมหานคร

(Determinants of Long-Term Residential Intentions Among
the Floating Population in Bangkok Metropolis)

โดย

นันทนุจ ลิ้มกมลทิพย์^{1*} และอรวรรณ ประสิทธิ์ศิริผล¹

Nuntanujch Limgamoltipaya^{2*} and Orawan Prasitsiriphon²

¹ วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร 10330

² College of Population Studies, Chulalongkorn University, Bangkok, 10330

* Corresponding author: E-mail address: ntnl.tet@gmail.com

บทคัดย่อ

กรุงเทพมหานครกำลังเผชิญกับการเพิ่มขึ้นของประชากรแฝง โดยในปี พ.ศ. 2565 จำนวนประชากรแฝงเพิ่มขึ้นมากกว่าร้อยละ 10 เมื่อเทียบกับปี พ.ศ. 2564 การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการ โดยแสดงการกระจายของประชากรแฝงทุกช่วงอายุจำแนกตามเขตการปกครองในกรุงเทพมหานคร และวิเคราะห์ปัจจัยที่สัมพันธ์กับความตั้งใจอยู่อาศัยในระยะยาวของประชากรแฝงอายุ 15 ปีขึ้นไปและอาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานครไม่เกิน 5 ปี ผ่านการใช้ข้อมูลร้อยละ 13.6 ของสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553 (จำนวนตัวอย่าง 190,033 ราย) ข้อมูลสำรวจการย้ายถิ่นระหว่างปี พ.ศ. 2563–2565 (จำนวนตัวอย่าง 591 ราย) และประชากรกลางปีจากทะเบียนราษฎรของกรุงเทพมหานคร (จำนวนประชากร 5.59 5.53 และ 5.50 ล้านราย ในปี พ.ศ. 2563 2564 และ 2565 ตามลำดับ)

การวิเคราะห์เริ่มจากการใช้วิธีอัตราส่วน (Demographic ratio method) เพื่อประมาณจำนวนประชากรแฝง และคำนวณอัตราส่วนประชากรแฝงต่อประชากรทะเบียนราษฎร และแสดงการกระจายตัวเชิงพื้นที่ (Spatial distribution) รายเขตการปกครองในกรุงเทพมหานครด้วยการเชื่อมฐานข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ จากนั้นผู้วิจัยใช้การถดถอยโลจิสติกเพื่อตรวจสอบปัจจัยที่สัมพันธ์กับความตั้งใจอยู่อาศัยในระยะยาว โดยการวิเคราะห์ทั้งหมดใช้การถ่วงน้ำหนักตัวอย่าง (Sample weights)

ผลการศึกษาพบว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2563–2565 ประชากรแฝงมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในทุกชั้นเมือง โดยเขตกรุงเทพมหานครชั้นใน เขตกรุงเทพมหานครชั้นกลาง และชานนอกมีอัตราเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 7.62 7.71 และ 7.47 ตามลำดับ การเปลี่ยนแปลงที่โดดเด่นพบในเขตปทุมวัน (เขตกรุงเทพมหานครชั้นใน) และเขตคลองเตย (เขตกรุงเทพมหานครชั้นกลาง) ซึ่งอัตราส่วนประชากรแฝงต่อประชากรทะเบียนราษฎรเปลี่ยนจาก ต่ำกว่า 1.00 เป็นมากกว่า 1.00 ในปี พ.ศ. 2565 สะท้อนให้เห็นว่าจำนวนประชากรแฝงเพิ่มขึ้นจนมีจำนวนมากกว่าผู้ที่มีทะเบียนราษฎรในพื้นที่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน แต่เป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป นอกจากนี้ การวิเคราะห์การถดถอยโลจิสติกพบว่า ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพ ภูมิฐานะ และระยะเวลาพำนัก มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับความตั้งใจอยู่อาศัยในระยะยาวของประชากรแฝง

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงผลกระทบที่สำคัญจากการเปลี่ยนแปลงจำนวนของประชากรแฝง เพื่อกำหนดนโยบายตอบสนองต่อการขยายตัวอย่างรวดเร็วของประชากรแฝงในเขตชั้นกลางและชานนอกของกรุงเทพมหานคร ในการศึกษาถัดไป ควรขยายขอบเขตกลุ่มตัวอย่างให้ครอบคลุมผู้ที่พำนักอาศัยเกิน 5 ปี รวมถึงศึกษาปัจจัยที่ส่งผ่านอิทธิพลระหว่างตัวแปร เช่น รายได้และการจ้างงานที่อาจมีผลต่อความมั่นคงทางที่อยู่อาศัย หรือความสัมพันธ์ระหว่างระดับการศึกษาและโอกาสในการตั้งถิ่นฐานถาวร เป็นต้น

คำสำคัญ: กรุงเทพมหานคร, ความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาว, ประชากรแฝง, ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์

Abstract

Bangkok is experiencing a significant increase in its floating population. In 2022, the floating population grew by more than 10% compared to 2021. This study aims to fill the existing research gap by estimating the distribution of floating populations across all age groups, categorized by administrative districts in Bangkok. Additionally, it analyzes the factors associated with long-term residential intentions among floating individuals aged 15 and above who have resided in Bangkok for less than five years. The study utilizes data from 13.6% of the 2010 Population and Housing Census (comprising 190,033 individuals), migration survey data from 2020–2022 (591 respondents), and mid-year population records from the Bangkok civil registration system (5.59 million, 5.53 million, and 5.50 million residents in 2020, 2021, and 2022, respectively).

The analysis begins with the demographic ratio method to estimate the number of floating populations and calculate the floating-to-registered population ratio, illustrating the spatial distribution across Bangkok's administrative districts by GIS. Finally, logistic regression is employed to examine the factors associated with long-term residential intentions. All analyses apply with sample weights.

The findings indicate that between 2020 and 2022, the floating population exhibited an increasing trend across all urban tiers. Specifically, Bangkok's inner, middle, and outer zones experienced an average annual growth rate of 7.62%, 7.71%, and 7.47%, respectively. Notable changes were observed in Pathumwan district (inner zone) and Khlong Toei district (middle zone), where the floating-to-registered population ratio shifted from below 1.00 to above 1.00 in 2022. This indicates that the floating population in these areas has surpassed the registered population, reflecting a steady rather than abrupt transition. Furthermore, logistic regression analysis reveals that education, income, occupation, place of origin, and duration of residence significantly influence long-term residential intentions among the floating population. These findings suggest that migrants with higher education levels have better access to stable employment and higher incomes, increasing their likelihood of settling in urban areas in the long term.

This study underscores the critical impact of changes in the floating population, highlighting the need for policy measures to accommodate its rapid expansion in Bangkok's middle and outer zones. Future research should expand the sample to include floating individuals who reside for over five years and investigate mediating factors between variables, such as the effect of income and employment on housing stability or the link between education level and long-term settlement intentions.

Keywords: Bangkok Metropolis, Long-Term Residential Intentions, Floating Population, GIS

ปัจจัยที่มีผลต่อความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวของประชากรแฝงในกรุงเทพมหานคร

(Determinants of Long-Term Residential Intentions Among
the Floating Population in Bangkok Metropolis)

1. บทนำ

ขนาดของ “ประชากรแฝง” จะแปรผันตามขนาดของการย้ายถิ่นเข้า หากกลุ่มประชากรที่ย้ายเข้ามาไม่ได้ลงทะเบียนที่อยู่อาศัยอย่างเป็นทางการ อาจส่งผลให้ประชากรแฝงที่มีจำนวนมากจะกลายเป็นประเด็นท้าทายต่อการบริหารจัดการเมือง ทั้งในแง่ของการกระจายทรัพยากร การวางแผนโครงสร้างพื้นฐาน และการให้บริการสาธารณะ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การเพิ่มขึ้นของประชากรแฝงอาจส่งผลกระทบต่อระบบโครงสร้างพื้นฐานของเมือง ทำให้เกิดปัญหาความแออัดและข้อจำกัดในการให้บริการสาธารณะ (Liang, Li, & Ma, 2014) ขณะเดียวกันประชากรแฝงเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจเมือง (Luo, et al., 2018; Wong, Han, & Zhang, 2015) โดยเป็นแรงงานสำคัญในภาคบริการ อุตสาหกรรม และการค้าขาย ซึ่งช่วยส่งเสริมการเติบโตของเมืองและเศรษฐกิจโดยรวม (You, Yang, & Fu, 2018)

การศึกษาที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า เมืองที่มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องจะมีตลาดแรงงานขนาดใหญ่ที่สามารถดึงดูดแรงงานใหม่ให้เข้ามาทำงานมากขึ้น (Liang, et al., 2014) โดยผู้ชายมีโอกาสในการทำงานมากกว่าผู้หญิง (Tang & Feng, 2015) อย่างไรก็ตาม การปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อบทบาทของผู้หญิงในตลาดแรงงานไทย ประกอบกับนโยบายส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศ ทำให้ผู้หญิงมีโอกาสในการทำงานมากขึ้น (Du, Huang, & Jin, 2020) นอกจากนี้ แรงงานที่มีการศึกษาสูงส่วนใหญ่ได้รับโอกาสในการทำงานมากกว่า ผู้หญิงซึ่งโดยทั่วไปมีระดับการศึกษาสูงกว่าผู้ชายในกลุ่มประชากรแฝง จึงมีแนวโน้มที่จะพำนักในเมืองมากกว่า (Xie, et al., 2022) นอกจากนี้ หากผู้ย้ายถิ่นมีความมั่นคงทางรายได้หรือมีครอบครัว ก็มีแนวโน้มที่จะพำนักในเมืองมากขึ้น (Chen & Liu, 2016) ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีผลักดัน-ดึงดูด (Push-pull factors) ที่ระบุว่าปัจจัยด้านการจ้างงาน ความมั่นคงทางสังคม และคุณภาพชีวิตในพื้นที่ปลายทางมีผลต่อการตั้งถิ่นฐานของผู้ย้ายถิ่น (Khalid & Urbański, 2021)

งานวิจัยในต่างประเทศยังพบว่า การอยู่อาศัยระยะยาวช่วยให้ผู้ย้ายถิ่นสามารถสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและสังคมทำให้มีความตั้งใจตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้น (Chen & Liu, 2016) อย่างไรก็ตาม ผู้ย้ายถิ่นหลายคนเลือกกลับไปยังถิ่นฐานเดิมที่เคยอยู่แทนที่จะอาศัยอยู่ถาวรในเมืองที่ย้ายมาเนื่องจากเมืองใหญ่และศูนย์กลางเศรษฐกิจจะดึงดูดผู้ย้ายถิ่นในระยะแรก แต่ค่าครองชีพสูง ความไม่แน่นอนในตลาดแรงงาน และการเข้าถึงสวัสดิการสังคมอาจทำให้ประชากรแฝงยังคงอยู่ในสถานะชั่วคราว (Chen & Liu, 2016; Zhu, 2007; Zhu & Chen, 2009)

กรุงเทพมหานครเป็นเมืองหลวงของประเทศไทยที่มีการพัฒนาทั้งโครงสร้างพื้นฐานและตลาดแรงงาน จากรายงานประชากรแฝงในประเทศไทย พ.ศ. 2566 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2566) พบว่า กรุงเทพมหานครมีสัดส่วนประชากรแฝงสูงที่สุดของประเทศไทยคิดเป็นร้อยละ 34 ของประชากรแฝงทั้งหมด โดยมากกว่าสองในสามเป็นประชากรแฝงกลางคืน ขณะที่การกระจายตัวของประชากรแฝงในระดับเขตการปกครองไม่สามารถศึกษาได้จากข้อมูลการสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ. 2566 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2566) นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังไม่พบการศึกษาที่ครอบคลุมถึงปัจจัยที่มีผลต่อความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวของประชากรแฝงในกรุงเทพมหานคร

ดังนั้น การศึกษานี้จึงมีจุดประสงค์เพื่อหาการกระจายตัวของประชากรแฝงรายเขต และศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวของประชากรแฝงในกรุงเทพมหานคร ผลการศึกษานี้จะช่วยเติมเต็มช่องว่างของข้อมูลและให้แนวทางเชิงนโยบายในการบริหารจัดการประชากรแฝงในระดับเขตของกรุงเทพมหานคร

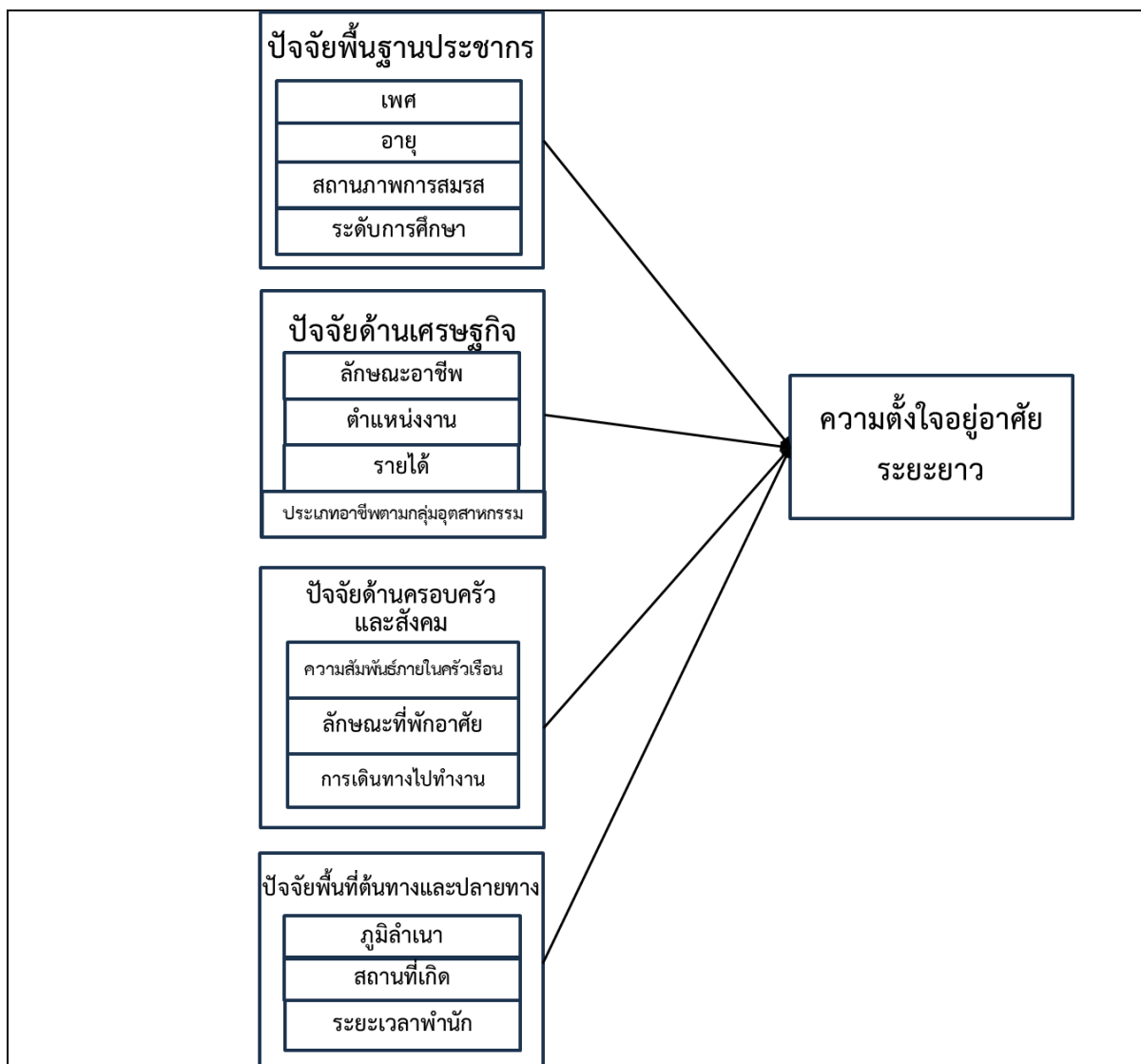


2. วัตถุประสงค์

- 2.1 เพื่อแสดงการกระจายตัวของประชากรแฝงรายเขตปกครองในกรุงเทพมหานคร
- 2.2 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความตั้งใจอยู่อาศัยในระยะยาวของประชากรแฝงในกรุงเทพมหานคร

กรอบแนวคิดการศึกษา

รูป 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

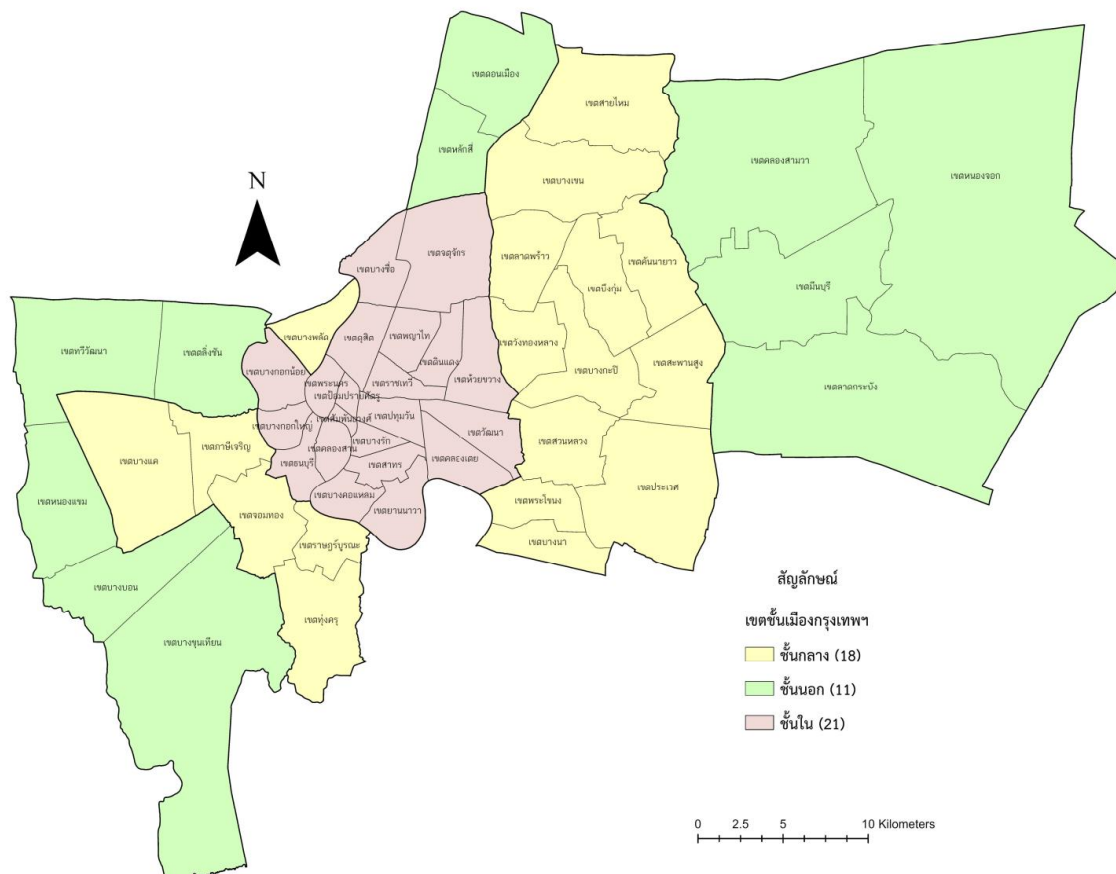


ที่มา: ผู้วิจัย

3. ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ครอบคลุมพื้นที่กรุงเทพมหานครทั้งหมด ผลการวิเคราะห์แสดงทั้งในระดับจังหวัด ชั้นเมือง ซึ่งแบ่งเป็น 3 เขตชั้นเมือง ได้แก่ เขตกรุงเทพมหานครชั้นใน ชั้นกลาง และชั้นนอก และรายเขตการปกครอง 50 เขต รายละเอียดดังรูป 2

รูป 2 การจัดกลุ่มชั้นเมือง และ 50 เขตการปกครองในกรุงเทพมหานคร



ที่มา: กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

3.1 ข้อมูล

1) ข้อมูลร้อยละ 13.6 จากสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งรวบรวมข้อมูลจากประชากรทุกคนที่อยู่จริงในประเทศ และจัดทำทุกๆ 10 ปี ทั้งนี้ ผู้วิจัยคัดเลือกประชากรที่อาศัยในกรุงเทพมหานคร หลังจากนั้น ผู้วิจัยระบุว่าเป็นประชากรแฝงหรือไม่โดยใช้ข้อคำถามว่า “ชื่อ ... มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านนี้หรือไม่” หากไม่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านนี้ ผู้วิจัยกำหนดให้ค่าของตัวแปรเท่ากับ 1 ซึ่งหมายถึง ประชากรแฝง หากคำตอบตรงกันข้ามกำหนดค่าของตัวแปรเท่ากับ 0

2) ข้อมูล การสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ. 2563-2565 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งดำเนินการจัดเก็บข้อมูลทุกปี ระหว่างเดือนตุลาคมถึงธันวาคม สุ่มตัวอย่างระดับประเทศและจังหวัดด้วยการสุ่มสองชั้น (Stratified two-stage sampling) และสุ่มแบบมีระบบในระดับครัวเรือน (Systematic sampling) ทั้งนี้ ผู้วิจัยคัดเลือกประชากรที่อาศัยใน

กรุงเทพมหานคร หลังจากนั้น ผู้วิจัยระบุว่าตัวอย่างเป็นประชากรแฝงหรือไม่ โดยใช้คำถามที่ว่า มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านนี้หรือไม่ หากตัวอย่างตอบว่าไม่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านนี้ ผู้วิจัยกำหนดให้ค่าของตัวแปรเท่ากับ 1 ซึ่งหมายถึง ประชากรแฝง หากคำตอบตรงกันข้าม กำหนดค่าของตัวแปรเท่ากับ 0

3) สถิติประชากรทางการทะเบียนราษฎรรายเดือน จากเว็บไซต์ของสำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ผู้วิจัยเลือกประชากรที่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านของกรุงเทพมหานครไม่นับรวมประชากรที่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านกลาง ซึ่งเป็นทะเบียนที่ใช้สำหรับบุคคลที่ไม่มีที่อยู่ประจำหรือไม่มีที่พักอาศัยถาวรที่แน่นอน ในเดือนตุลาคมและเดือนธันวาคมซึ่งเป็นคาบเวลาเดียวกันกับการเก็บข้อมูลประชากรแฝงในข้อ 2) หลังจากนั้น ผู้วิจัยจะคำนวณหาประชากรกลางปี โดยใช้สถิติเดือนตุลาคมบวกกับเดือนธันวาคมหารด้วยสอง

3.2 ตัวอย่างการศึกษา

การศึกษานี้มุ่งเน้นไปที่ผู้อาศัยในกรุงเทพมหานคร โดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่มตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

กลุ่มตัวอย่างที่ 1 ประกอบด้วยประชากรที่มีอายุตั้งแต่ 0 ปีขึ้นไป ซึ่งได้มาจากข้อมูลสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553 กลุ่มตัวอย่างนี้ถูกนำมาใช้ในการประมาณจำนวนประชากรแฝงรายเขตการปกครอง โดยมีจำนวนทั้งสิ้น 190,033 คน หลังจากตรวจสอบความครบถ้วนของตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาพบว่า จำนวนตัวอย่างสุดท้าย คือ 190,033 คน

กลุ่มตัวอย่างที่ 2 ประกอบด้วยประชากรที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป ซึ่งได้มาจากข้อมูลสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ. 2563–2565 เพื่อศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์กับความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาว อย่างไรก็ตาม กลุ่มตัวอย่างนี้ถูกจำกัดเฉพาะผู้ที่มียานพาหนะ 591 รายและอยู่อาศัยในกรุงเทพมหานครไม่เกิน 5 ปีเท่านั้น และไม่พบข้อมูลที่ขาดหายหลังการตรวจสอบความครบถ้วนของตัวแปร

การไม่นำผู้ที่ไม่มีงานทำมาศึกษาในกลุ่มตัวอย่างที่ 2 เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่มุ่งศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาว ซึ่งมีความสัมพันธ์โดยตรงกับสถานะทางเศรษฐกิจและการมีงานทำ (Tang & Feng, 2015) การมีรายได้จากการทำงานส่งผลต่อความสามารถในการรับภาระค่าใช้จ่ายและความตั้งใจอยู่ในระยะยาวได้ (Du, et al., 2020) ในขณะที่ผู้ไม่มีงานทำอาจต้องพึ่งพาครอบครัวหรือสวัสดิการของรัฐทำให้มีพฤติกรรมการตั้งถิ่นฐานไม่แน่นอน นอกจากนี้ การจำกัดกลุ่มตัวอย่างเฉพาะผู้ที่มียานพาหนะช่วยให้การวิเคราะห์มีความชัดเจนและสอดคล้องกับกรอบแนวคิดของการศึกษา ซึ่งเน้นความเชื่อมโยงระหว่างสถานะการทำงานกับการตั้งถิ่นฐานระยะยาวของประชากรที่มีศักยภาพในการพึ่งพาตนเอง

3.3 นิยามและตัวแปร

1) นิยาม

- **ประชากรแฝง** ในงานวิจัยหลายชิ้นได้ให้นิยามว่า หมายถึง ประชากรที่ไม่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านของพื้นที่ที่พำนักอยู่ในปัจจุบันแต่มีการอยู่อาศัยจริง ณ พื้นที่นั้นอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม ช่วงระยะเวลาในการพำนักที่ใช้กำหนดลักษณะของประชากรแฝงมีความแตกต่างกันในแต่ละแหล่งข้อมูล เช่น ตั้งแต่ 1 เดือนขึ้นไป เป็นเกณฑ์ (เยาวลักษ์ โชคถาวร, 2543) นานกว่า 6 เดือน (Gu, Jie, Li, & Shen, 2020; Wenjing, 2012) หรือ 1 วัน (Goodkind & West, 2016) หรือไม่ได้ระบุระยะเวลา (Liang, et al., 2014; สราวุธ กลิ่นกุสม และไพบุลย์ ช่างเรียน, 2559)

งานวิจัยนี้เลือกใช้ข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติซึ่งมีความน่าเชื่อถือ และมีการให้นิยามประชากรแฝงไว้อย่างชัดเจนว่า หมายถึง บุคคลที่อยู่อาศัยในพื้นที่กรุงเทพมหานครโดยไม่ชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านของพื้นที่นั้น ซึ่งอาจมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านจังหวัดอื่น หรือไม่ชื่อในทะเบียนบ้านที่ใดเลย โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติได้จำแนกประชากรแฝงออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ (1) ประชากรแฝงกลางคืน และ (2) ผู้ที่ไม่มีชื่อในทะเบียนบ้านและเข้ามาทำงาน (อายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป) หรือเรียนหนังสือ (อายุตั้งแต่ 6 ปีขึ้นไป) (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2566)

งานวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาประชากรแฝงกลางคืน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีพฤติกรรมการอยู่อาศัยจริงในพื้นที่กรุงเทพมหานคร แม้จะไม่มีชื่อในทะเบียนบ้าน โดยประชากรกลุ่มนี้มีบทบาทสำคัญต่อการใช้พื้นที่เมือง ทั้งในด้านการให้บริการสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และการใช้ที่ดิน โดยเฉพาะที่พักอาศัย จึงถือเป็นกลุ่มเป้าหมายที่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ที่ต้องการวิเคราะห์ความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวของประชากรที่ไม่ได้อยู่ในระบบทะเบียน แต่มีผลกระทบโดยตรงต่อโครงสร้างเมือง และการวางแผนเชิงพื้นที่

- **ความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาว** หมายถึง ผู้ที่ตั้งใจหรือวางแผนที่จะอยู่ในพื้นที่ตั้งแต่ 2 ปีขึ้นไป ผู้วิจัยอ้างอิงจาก งานวิจัยของ Chen และคณะ (Chen, Xi, Jin, & Hu, 2021) ซึ่งวิเคราะห์อัตราการอยู่รอดของประชากรแฝงพบว่า ระยะเวลาดำรงชีพของแรงงานข้ามถิ่นตั้งแต่ 2 ปีขึ้นไปมีความสัมพันธ์ทางตรงต่อโอกาสของการตั้งถิ่นฐานถาวร (กลุ่มผู้อาศัยชั่วคราวและแรงงานหมุนเวียนอยู่ไม่เกิน 2 ปี)

- **เขตการปกครอง** หมายถึง เขตการปกครองตามแผนการบริหารราชการกรุงเทพมหานคร 20 ปี พ.ศ. 2556-2575 (สำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล กรุงเทพมหานคร, 2556) ซึ่งแบ่งชั้นเมืองของพื้นที่กรุงเทพมหานครตามความเข้มข้นของ แหล่งเศรษฐกิจและพื้นที่พาณิชย์กรรมจากชั้นในไปชั้นนอก (มากไปน้อย) ชั้นใน 21 เขต ชั้นกลาง 18 เขต และชั้นนอก 11 เขต (รายละเอียดดังรูป 2)

2) ตัวแปร

แนวคิดที่ใช้ในการกำหนดตัวแปรในงานวิจัยนี้ มุ่งเน้นการอธิบายความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวของประชากรแฝง ผ่านกรอบแนวคิดแบบองค์รวมที่พิจารณาทั้งปัจจัยส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และบริบทเชิงพื้นที่ โดยอ้างอิงจากแนวคิด คลาสสิกและร่วมสมัยเกี่ยวกับการย้ายถิ่น ได้แก่ **แนวคิดแรงผลัก-แรงดึง (Push-pull Theory)** (Lee, 1966) **แนวคิดแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ** (Todaro, 1970) และ **ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงในการดำรงชีวิตในเมือง** (Wing Chan & Buckingham, 2008; Wu, 2004) ซึ่งทั้งหมดล้วนมีบทบาทในการกำหนดความตั้งใจตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ปลายทาง อย่างกรุงเทพมหานคร จากแนวคิดดังกล่าวงานวิจัยนี้จึงได้จัดกลุ่มตัวแปรที่เกี่ยวข้องออกเป็น 4 กลุ่มหลัก ได้แก่

1. **กลุ่มตัวแปรพื้นฐานประชากร** เช่น เพศ อายุ สถานภาพการสมรส และระดับการศึกษา ซึ่งเป็นตัวแปรเบื้องต้น ที่สะท้อนลักษณะส่วนบุคคลและมีบทบาทต่อการเลือกอยู่อาศัยในเมือง โดยเฉพาะในกลุ่มประชากรวัยแรงงานที่มีการศึกษาสูง ซึ่งมีแนวโน้มตั้งถิ่นฐานถาวรมากกว่า

2. **กลุ่มตัวแปรด้านเศรษฐกิจ** เช่น รายได้ อาชีพ เป็นต้น เป็นปัจจัยสะท้อนศักยภาพในการดำรงชีวิตในเมือง ซึ่งส่งผลต่อความมั่นคงและแรงจูงใจในการอยู่อาศัยระยะยาว

3. **กลุ่มตัวแปรด้านครอบครัวและสังคม** กลุ่มตัวแปรนี้ประกอบด้วยปัจจัยด้านความสัมพันธ์ในระดับครอบครัวและ สังคม รวมถึงบริบทของชีวิตประจำวันในพื้นที่ปลายทาง ซึ่งมีผลต่อการสร้างความรู้สึกผูกพันและความมั่นคงในการอยู่อาศัย ในระยะยาว ตัวแปรในกลุ่มนี้ ได้แก่ การมีครอบครัวหรือเครือญาติในพื้นที่ปลายทาง ความสัมพันธ์ภายในครัวเรือน และ พฤติกรรมการมีปฏิสัมพันธ์หรือบูรณาการเข้ากับสังคมในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังรวมถึงรูปแบบการเดินทางในชีวิตประจำวัน เช่น การใช้ระบบขนส่งสาธารณะหรือยานพาหนะส่วนตัว ซึ่งสะท้อนถึงระดับความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งงานหรือบริการ ตลอดจนภาระค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัย ซึ่งมีผลต่อการตัดสินใจอยู่อาศัยในเมืองในระยะยาว ทั้งในเชิงเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิต

4. **กลุ่มตัวแปรด้านพื้นที่ต้นทางและปลายทาง** ซึ่งรวมถึงลักษณะของภูมิสำเนาเดิมที่มีข้อจำกัดด้านโอกาส และลักษณะของเมืองปลายทางที่มีความพร้อมด้านเศรษฐกิจ สาธารณูปโภค และบริการสาธารณะ ปัจจัยเหล่านี้ทำให้เกิด ความแตกต่างระหว่างพื้นที่และส่งผลต่อแรงจูงใจในการตั้งถิ่นฐานอย่างมีนัยสำคัญ

ดังนั้น จึงสามารถสรุปตัวแปรตามและตัวแปรต้นได้ดังนี้

ตัวแปรตาม ความตั้งใจอยู่อาศัย ผู้วิจัยใช้ข้อมูลจากแบบสำรวจการย้ายถิ่นของประชากรในข้อความที่ว่า คิดว่าจะอยู่ในพื้นที่นั้นนานเท่าใด หากคำตอบน้อยกว่า 2 ปี ผู้วิจัยให้ค่าของตัวแปรตามเท่ากับ 0 หากคำตอบมากกว่าหรือเท่ากับ 2 ปี ผู้วิจัยให้ค่าของตัวแปรตามเท่ากับ 1

ตัวแปรต้น ซึ่งเป็นปัจจัยกำหนดให้ความตั้งใจอยู่อาศัยว่าจะนานหรือไม่ มี 4 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานประชากร (4 ตัวแปร) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและอาชีพ (4 ตัวแปร) ปัจจัยด้านครอบครัวและสังคม (3 ตัวแปร) และปัจจัยด้านพื้นที่ (3 ตัวแปร) รวมทั้งสิ้น 14 ตัวแปร แสดงดังตาราง 1

ตาราง 1 ชื่อและกลุ่มตัวแปร

ชื่อตัวแปร	ตัวแปร	ชื่อตัวแปร	ตัวแปร
ปัจจัยพื้นฐานประชากร		ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและอาชีพ	
Sex	เพศ	Occ	ลักษณะอาชีพ
Age	อายุ	Ind	ประเภทอาชีพตามกลุ่มอุตสาหกรรม
Marital	สถานภาพการสมรส	Status	ตำแหน่งงาน
Educ	ระดับการศึกษา	Income	รายได้
ปัจจัยด้านครอบครัวและสังคม		ปัจจัยด้านพื้นที่ (ต้นทาง-ปลายทาง)	
Relation	ความสัมพันธ์ภายในครัวเรือน	Stay year	ระยะเวลาพำนัก
Residence	ลักษณะที่พักอาศัย	Origin	ภูมิลำเนา
Commute	ลักษณะการเดินทางไปทำงาน	Place born	สถานที่เกิด

3.4 การวิเคราะห์

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงปริมาณ เพื่อประมาณขนาดประชากรแฝงระดับพื้นที่ย่อยและวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวของประชากรแฝงในกรุงเทพมหานคร

ในการประมาณขนาดประชากรแฝงในระดับพื้นที่ย่อย ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์อัตราส่วน (Demographic ratio method) ภายใต้สมมติฐานที่ว่า สัดส่วนประชากรแฝงรายเขตการปกครองคงที่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 เพื่อคำนวณจำนวนประชากรแฝงรายเขตการปกครอง จำเป็นต้องใช้ข้อมูลสองชุด ได้แก่ (1) สัดส่วนประชากรแฝงรายเขตการปกครอง จากข้อมูลสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553 ซึ่งเป็นข้อมูลล่าสุดที่มีการสำรวจประชากรระดับเขตการปกครองทั่วประเทศ และ (2) จำนวนประชากรแฝง จากการสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ. 2563–2565 หลังจากคำนวณจำนวนประชากรแฝงรายเขตการปกครองแล้ว ผู้วิจัยจำแนกประชากรแฝงออกเป็นกลุ่มตามลำดับชั้นของเมือง ได้แก่ ชั้นนอก ชั้นกลาง และชั้นใน

ในการวิเคราะห์ข้างต้น ผู้วิจัยได้จำแนกการวิเคราะห์รายเพศ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อบทบาทของผู้หญิงในตลาดแรงงานไทยควบคู่กับนโยบายส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศ ส่งผลให้ผู้หญิงมีแนวโน้มการย้ายถิ่นเพิ่มขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว

ในการนำเสนอผลการศึกษา ผู้วิจัยใช้วิธีการสร้างแผนที่แสดงการกระจายตัวเชิงพื้นที่ (Spatial distribution) เพื่อตรวจสอบรูปแบบและแนวโน้มของการกระจายประชากรแฝง ข้อมูลถูกนำมาเชื่อมโยงกับระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) และแสดงผลผ่านแผนที่เชิงปริมาณโดยใช้ระดับสีแทนอัตราส่วนประชากรแฝงต่อประชากรทะเบียนราษฎร เพื่อให้สามารถกำหนดนโยบายที่เหมาะสมต่อการบริหารจัดการทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงความต้องการที่แท้จริงของประชากรในแต่ละพื้นที่

การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวของประชากรแฝงจากกลุ่มตัวอย่างที่ 2 ผู้วิจัยใช้ทั้งการวิเคราะห์เชิงพรรณนา เพื่ออธิบายคุณลักษณะของประชากรแฝงในช่วงปี พ.ศ. 2563–2565 และการวิเคราะห์เชิงอนุมาน เพื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระกับความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาว

การวิเคราะห์เชิงอนุมาน ผู้วิจัยใช้การทดสอบไคสแควร์ (Chi-square test) เพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระแต่ละตัวกับความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวของประชากรแฝง จากนั้นใช้การวิเคราะห์ถดถอยโลจิสติก (Logistic regression) เพื่อยืนยันความสัมพันธ์ของตัวแปรอิสระกับความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวผ่านการวิเคราะห์เต็มรูปแบบ (Full model) โดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

สมการของการวิเคราะห์ถดถอยโลจิสติกแบบเต็มรูปแบบ (Full model) มีรูปแบบดังต่อไปนี้

$$\log\left(\frac{P}{1-P}\right) = \beta_0 + \beta_1(\text{Sex}) + \beta_2(\text{Age}) + \beta_3(\text{Marital}) + \beta_4(\text{Educ}) + \beta_5(\text{Income}) + \beta_6(\text{Status}) + \beta_7(\text{Occ}) + \beta_8(\text{Ind}) + \beta_9(\text{Commute}) + \beta_{10}(\text{Relation}) + \beta_{11}(\text{Residence}) + \beta_{12}(\text{Origin}) + \beta_{13}(\text{Stay year}) + \beta_{14}(\text{Place born})$$

โดย $\frac{P}{1-P}$ คือ โอกาสในการเกิดความตั้งใจอยู่อาศัยในระยะยาว (Odd ratio)

การวิเคราะห์ทั้งหมดในศึกษานี้ใช้การถ่วงน้ำหนักตัวอย่าง (Weighting) เพื่อให้ผลการศึกษาเป็นตัวแทนของประชากรเป้าหมายอย่างเหมาะสม การถ่วงน้ำหนักตัวอย่างนี้ช่วยลดอคติที่อาจเกิดจากความน่าจะเป็นในการถูกสุ่มเลือกตัวอย่างที่ไม่เท่ากัน รวมถึงการกระจายของประชากรที่แตกต่างกันในแต่ละกลุ่ม (United nations secretariat, 2003)

ทั้งนี้ก่อนการทดสอบแบบจำลองเต็มรูปแบบ ผู้วิจัยได้ทดสอบ Multicollinearity แล้วพบว่า ตัวแปรภูมิสำเนา มีสหสัมพันธ์กับตัวแปรสถานที่เกิด มากกว่า 0.90 ดังนั้นจึงตัดตัวแปร ‘สถานที่เกิด’ ออก แต่คงตัวแปร ‘ภูมิสำเนา’ ไว้ เนื่องจากสถานที่เกิดอาจเป็นโรงพยาบาลที่บุคคลนั้นเกิดและอาจมีการย้ายชื่อภายหลัง ในขณะที่ ‘ภูมิสำเนา’ สะท้อนถึงพื้นที่ที่ครอบครัวอาศัยอยู่ ซึ่งมีความสำคัญต่อการวิเคราะห์ข้อมูลมากกว่า ดังนั้น สมการสุดท้ายของการทดสอบ คือ

$$\log\left(\frac{P}{1-P}\right) = \beta_0 + \beta_1(\text{Sex}) + \beta_2(\text{Age}) + \beta_3(\text{Marital}) + \beta_4(\text{Educ}) + \beta_5(\text{Income}) + \beta_6(\text{Status}) + \beta_7(\text{Occ}) + \beta_8(\text{Ind}) + \beta_9(\text{Commute}) + \beta_{10}(\text{Relation}) + \beta_{11}(\text{Residence}) + \beta_{12}(\text{Origin}) + \beta_{13}(\text{Stay year})$$

โดย $\frac{P}{1-P}$ คือ โอกาสในการเกิดความตั้งใจอยู่อาศัยในระยะยาว (Odd ratio)

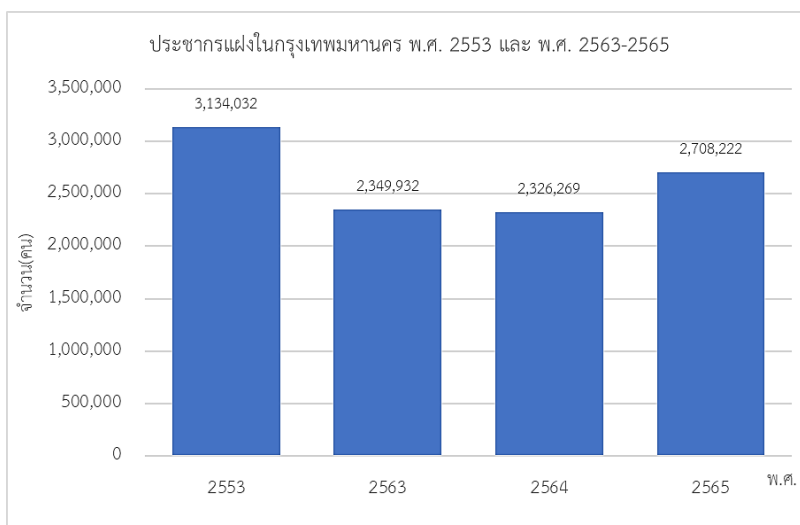
4. ผลการศึกษา

4.1 แนวโน้มประชากรแฝงและการกระจายตัวในกรุงเทพมหานคร

จากข้อมูลสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553 พบว่า ประชากรแฝงในกรุงเทพมหานครมีจำนวน 3.13 ล้านคน ส่วนใหญ่กระจุกอยู่บริเวณพื้นที่กรุงเทพมหานครชั้นในและบริเวณรอยต่อของกรุงเทพมหานครชั้นในกับชั้นกลาง โดยเขตบางกะปิ มีประชากรแฝงสูงสุด รองลงมา คือ เขตจตุจักร

เมื่อพิจารณาข้อมูลการสำรวจการย้ายถิ่นของประชากรพบว่า ประชากรแฝงเพิ่มขึ้นจาก 2.32 ล้านคน ในปี พ.ศ. 2563 เป็น 2.71 ล้านคนในปี พ.ศ. 2565 คิดเป็นร้อยละ 13.23 ดังรูป 3

รูป 3 ประชากรแฝงในกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2553 และ พ.ศ. 2563-2565



- ที่มา : (1) สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553, สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2553
(2) ข้อมูลการสำรวจการย้ายถิ่น พ.ศ. 2563-2565, สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2566

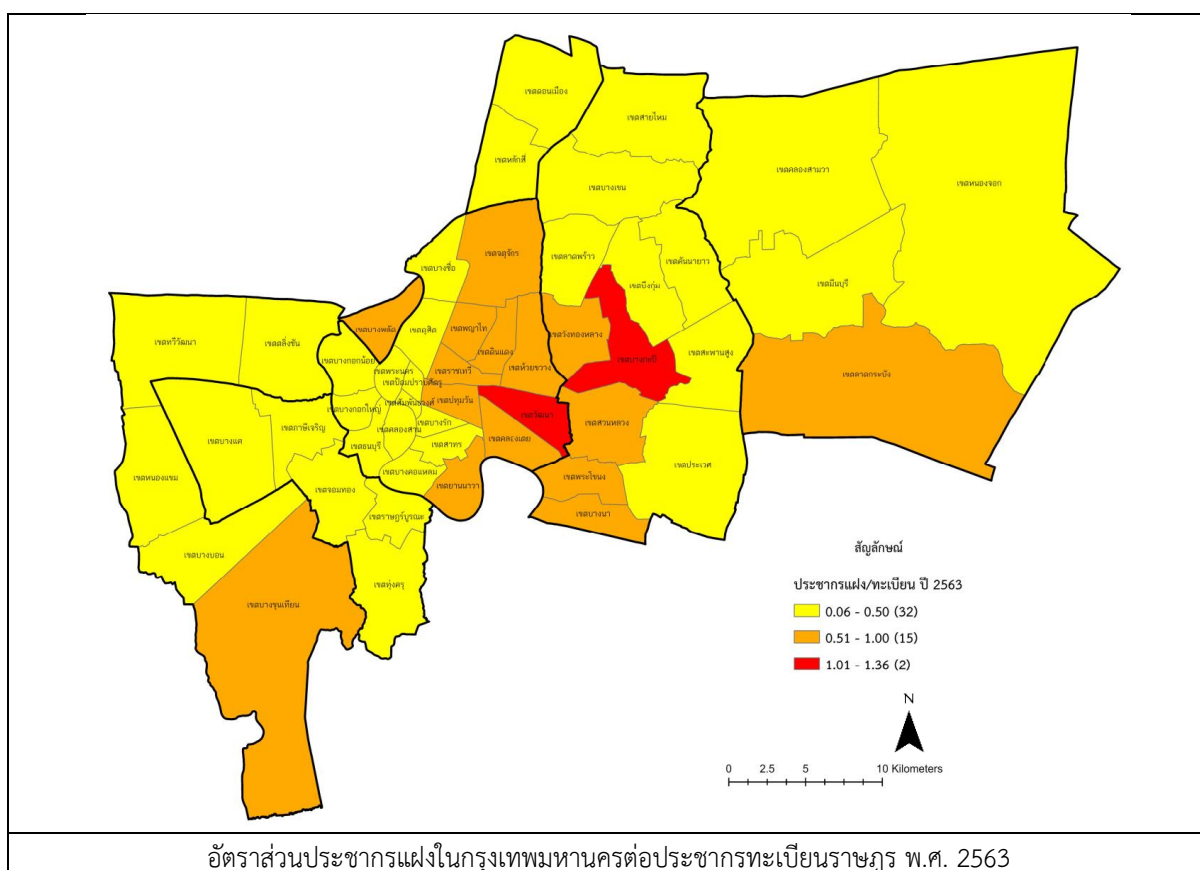
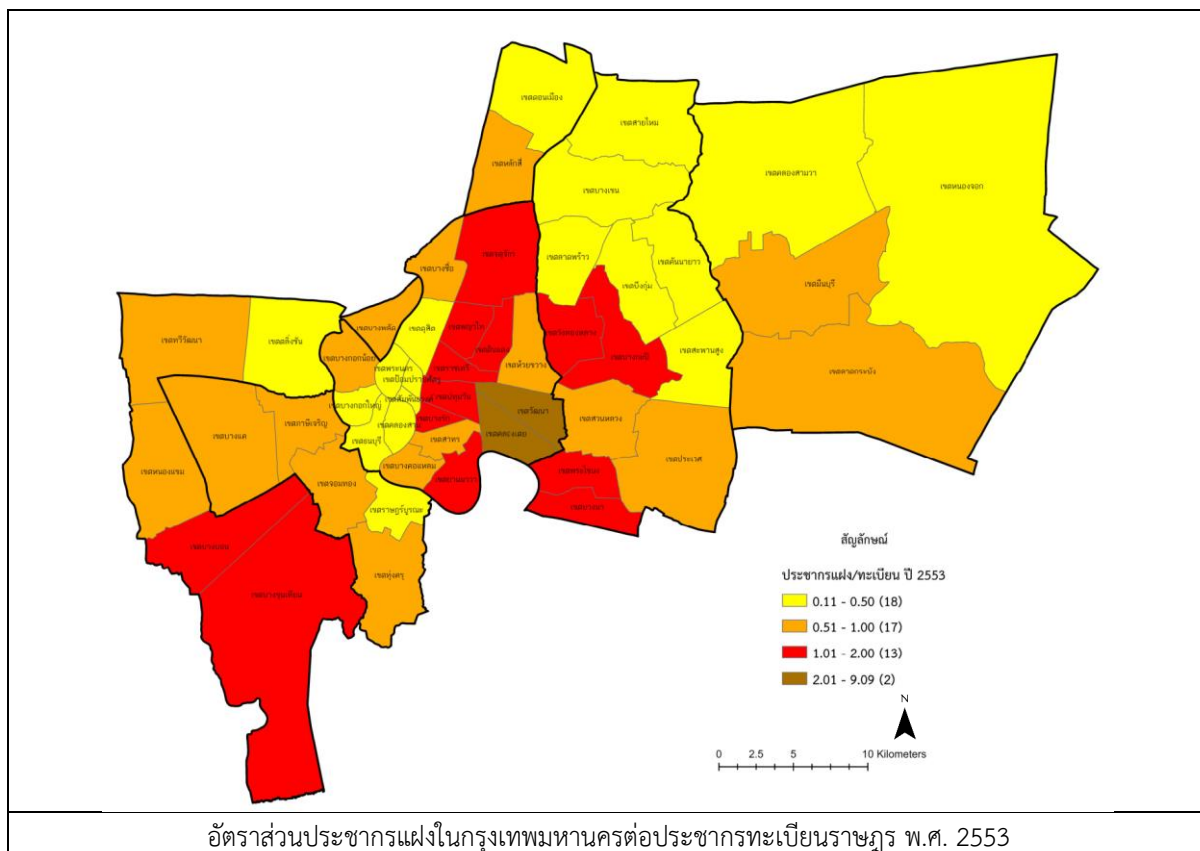
ผลการประมาณประชากรแฝงรายชั้นเมืองและเขตการปกครองใน พ.ศ. 2563-2565 พบว่า ในภาพรวมประชากรแฝงเพิ่มขึ้นในทุกชั้นเมือง เขตกรุงเทพมหานครชั้นกลางมีแนวโน้มเติบโตเร็วที่สุด ตามด้วยเขตชั้นนอกและเขตชั้นใน เมื่อพิจารณาอัตราการเพิ่มขึ้นโดยพิจารณาข้อมูลปี พ.ศ. 2565 เทียบกับปี พ.ศ. 2563 และหารสองพบว่า เขตชั้นกลางมีแนวโน้มเติบโตเร็วที่สุด ตามด้วยเขตชั้นในและเขตชั้นนอก นอกจากนี้ เขตการปกครองที่มีประชากรแฝงเพิ่มขึ้นมากที่สุด คือ เขตบางกะปิ (ชั้นกลาง) ซึ่งเพิ่มขึ้น 24,068 คน (เฉลี่ยร้อยละ 7.91 ต่อปี) รองลงมา คือ เขตจตุจักร (ชั้นใน) เพิ่มขึ้น 18,805 คน (ร้อยละ 7.64 ต่อปี) เขตวัฒนา (ชั้นใน) เพิ่มขึ้น 17,013 คน (ร้อยละ 7.64 ต่อปี) เขตลาดกระบัง (ชั้นนอก) เพิ่มขึ้น 14,477 คน (ร้อยละ 7.64 ต่อปี) และเขตบางขุนเทียน (ชั้นนอก) เพิ่มขึ้น 13,601.57 (ร้อยละ 7.16 ต่อปี)

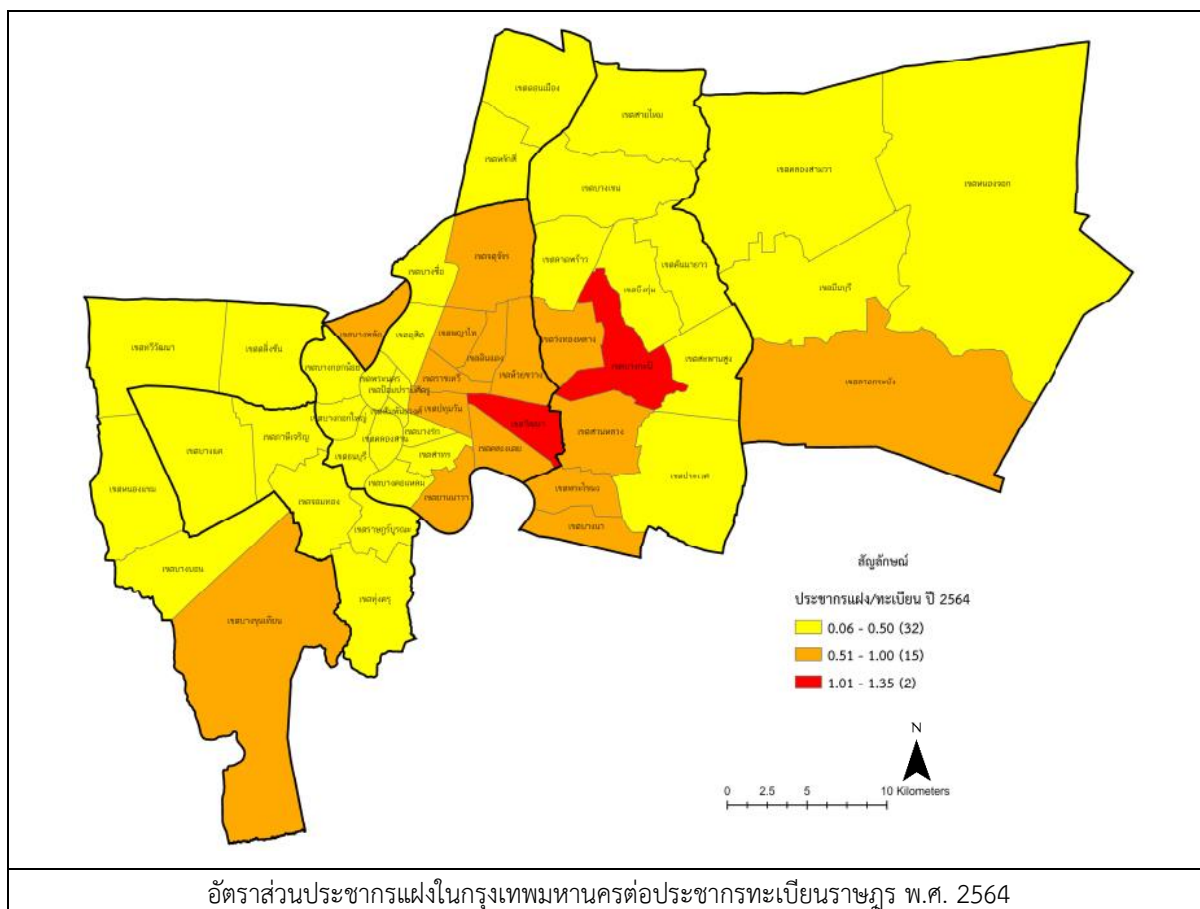
เมื่อพิจารณาอัตราการเติบโตของประชากรแฝงพบว่า ในเขตกรุงเทพมหานครชั้นนอกเริ่มรองรับประชากรแฝงเพิ่มขึ้น เนื่องจากต้นทุนที่อยู่อาศัยที่ต่ำกว่าและการพัฒนาการเดินทางที่ดีขึ้น ขณะที่ เขตชั้นในยังคงเป็นศูนย์กลางของแรงงานแต่มีอัตราการเพิ่มขึ้นที่ต่ำลง ซึ่งอาจเกิดจากข้อจำกัดด้านพื้นที่ที่อยู่อาศัยและค่าครองชีพที่สูง

นอกจากนี้ จากการวิเคราะห์ข้อมูลประชากรแฝงในกรุงเทพมหานครระหว่างปี พ.ศ. 2563-2565 (รูป 4) พบว่า ในภาพรวมอัตราส่วนประชากรแฝงต่อประชากรทะเบียนราษฎรส่วนใหญ่อยู่ที่ระดับไม่เกิน 0.50 แสดงให้เห็นว่าประชากรแฝงในหลายพื้นที่ยังไม่เป็นภาระที่เกินขีดความสามารถของระบบสาธารณูปโภคและบริการพื้นฐานของรัฐ

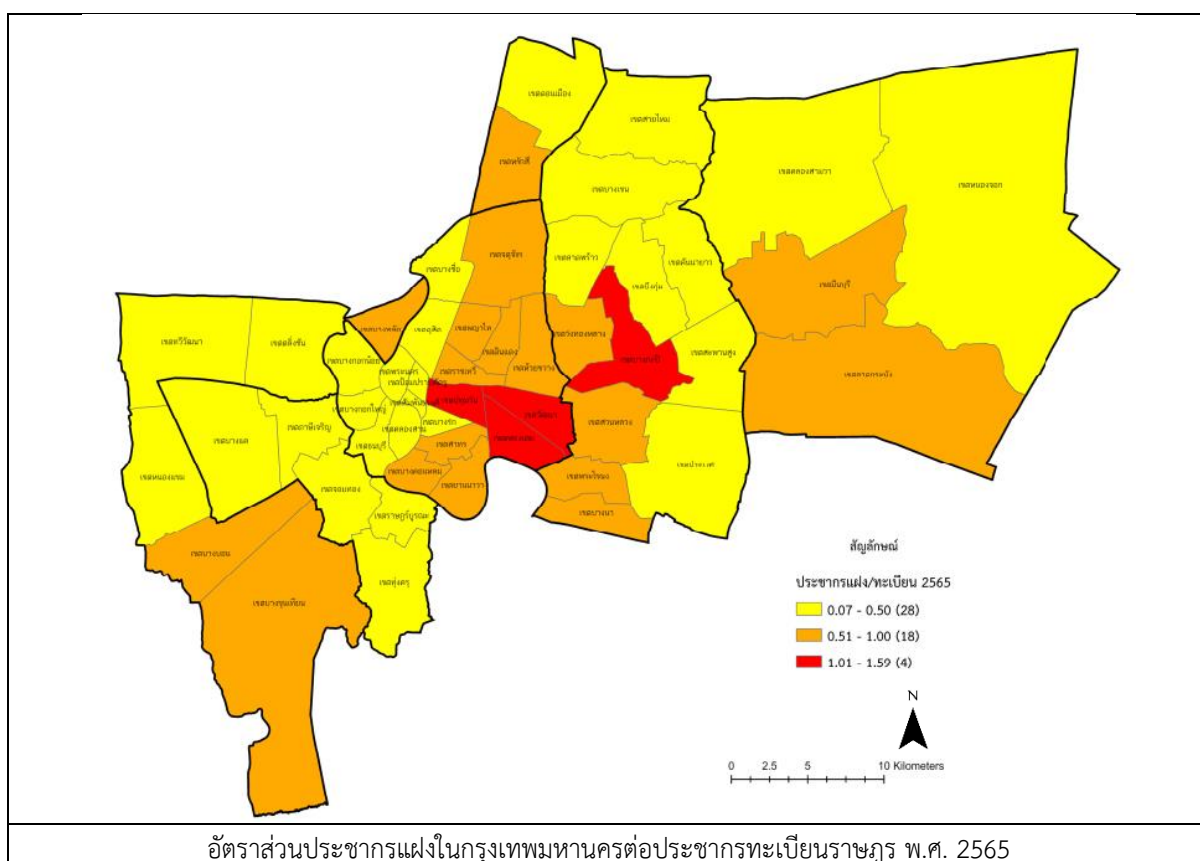
อย่างไรก็ตาม ระหว่างปี พ.ศ. 2564-2565 มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นของเขตที่มีอัตราส่วนประชากรแฝงมากกว่าประชากรทะเบียนราษฎรอย่างต่อเนื่อง โดยใน พ.ศ. 2563 มีเพียงเขตวัฒนาและเขตบางกะปิที่ประชากรแฝงมีจำนวนมากกว่าประชากรทะเบียนราษฎร แต่ในปีถัดมาเขตปทุมวันและเขตคลองเตยก็เข้าสู่กลุ่มนี้ สำหรับเขตที่มีอัตราส่วนประชากรแฝงในช่วง 0.51-1.00 พบว่า ใน พ.ศ. 2565 มี 5 เขตที่เลื่อนระดับขึ้นมาจากช่วง 0.10-0.50 โดยเฉพาะในพื้นที่รอยต่อระหว่างกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ซึ่งสะท้อนถึงการขยายตัวของประชากรแฝงในพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจและแหล่งจ้างงานหลักของเมือง เป็นที่น่าสังเกตว่าการเปลี่ยนแปลงของอัตราส่วนประชากรแฝงไม่ได้เกิดขึ้นในทันที แต่เป็นกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไป โดยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจากต่ำกว่า 0.5 → 0.5-1.0 → มากกว่า 1.0 ในปีถัดมา แสดงให้เห็นว่า เขตที่มีประชากรแฝงสูงส่วนใหญ่มีการเติบโตอย่างต่อเนื่อง ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับการขยายตัวของตลาดแรงงาน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และความต้องการแรงงานที่เพิ่มขึ้นในพื้นที่

รูป 4 อัตราส่วนประชากรแฝงในกรุงเทพมหานครต่อประชากรทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2553 2563 2564 และ 2565





อัตราส่วนประชากรแฝงในกรุงเทพมหานครต่อประชากรทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2564



อัตราส่วนประชากรแฝงในกรุงเทพมหานครต่อประชากรทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2565

4.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการอยู่อาศัยระยะยาวของประชากรแฝงในกรุงเทพมหานคร

จากข้อมูลการสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ. 2563-2565 มีกลุ่มตัวอย่างที่เป็นประชากรแฝงทั้งหมด 591 ตัวอย่าง แบ่งเป็นจำนวนตัวอย่างที่มีความตั้งใจอยู่ในระยะยาวร้อยละ 89.18 และจำนวนตัวอย่างที่ไม่มีความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวร้อยละ 10.82 คุณลักษณะของตัวอย่างประชากรแฝงและความสัมพันธ์ของตัวแปรอิสระต่อความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาว แสดงในตาราง 2

4.2.1 คุณลักษณะของประชากรแฝง

จากข้อมูลประชากรแฝงในกรุงเทพมหานครพบว่า โครงสร้างทางเพศของประชากรกลุ่มนี้มีสัดส่วนระหว่างเพศชาย และเพศหญิงที่ใกล้เคียงกัน กลุ่มประชากรส่วนใหญ่อยู่ในวัยแรงงาน ขณะที่ประชากรที่มีอายุมากกว่า 55 ปี มีเพียงร้อยละ 4 ของประชากรแฝงทั้งหมด ในด้านสถานภาพการสมรสพบว่า ประชากรแฝงส่วนใหญ่มีสถานะเป็นโสดมากกว่าการสมรสหรือหย่าร้าง ซึ่งสะท้อนถึงลักษณะของการอยู่อาศัยอย่างไม่มีภาระ เมื่อพิจารณาระดับการศึกษาสูงสุดของประชากรแฝงพบว่า ส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา รองลงมา คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรืออนุปริญญา ซึ่งสะท้อนถึงโอกาสทางการศึกษาและอาจเกี่ยวข้องกับประเภทของอาชีพที่กลุ่มประชากรแฝงประกอบอาชีพนั้นอยู่

4.2.2 ผลการทดสอบ Chi-square

ผลการวิเคราะห์สถิติไคสแควร์พบว่า จากตัวแปรทั้งหมด 14 ตัวแปร มี 8 ตัวแปรที่มีผลต่อความตั้งใจอยู่อาศัย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (ตาราง 2)

ตาราง 2 ความถี่และร้อยละตามคุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามความตั้งใจในการอยู่อาศัย พ.ศ. 2563-2565

ตัวแปร	รวม		ความตั้งใจอยู่				P
	ความถี่(ร้อยละ)		ระยะสั้น		ระยะยาว		
ปัจจัยพื้นฐานประชากร							
เพศ		0.011					
	ชาย	308	(52)	43	(67)	265	(50)
	หญิง	283	(48)	21	(33)	262	(50)
กลุ่มอายุ (ปี)		0.380					
	15-29	275	(47)	27	(42)	248	(47)
	30-55	293	(50)	36	(56)	257	(49)
	>55	23	(4)	1	(2)	22	(4)
สถานภาพการสมรส		0.875					
	โสด	327	(55)	36	(56)	291	(55)
	สมรสหรือหย่าร้าง	264	(45)	28	(44)	236	(45)
ระดับการศึกษา		0.022					
	ประถมศึกษา	230	(39)	33	(52)	197	(37)
	มัธยมศึกษาตอนต้น	108	(18)	14	(22)	94	(18)
	มัธยมศึกษาตอนปลายหรืออนุปริญญา	161	(27)	14	(22)	147	(28)
	ไม่ต่ำกว่าปริญญาตรี	92	(16)	3	(5)	89	(17)



ตัวแปร	รวม		ความตั้งใจอยู่		P
	ความถี่(ร้อยละ)		ระยะสั้น		
ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและอาชีพ					
รายได้ (บาท/เดือน)					0.021
≤ 10000	187	(32)	25	(39)	162 (31)
>10000-12500	125	(21)	20	(31)	105 (20)
>12500-15500	79	(13)	5	(8)	74 (14)
>15500	200	(34)	14	(22)	186 (35)
ลักษณะอาชีพ					
				0.004	
กลุ่มอาชีพที่เป็นแกนเศรษฐกิจ (ผู้จัดการและเจ้าหน้าที่ควบคุมการผลิต)	95	(16)	12	(19)	83 (16)
กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านงานฝีมือและเกษตรกรรม	127	(21)	24	(38)	103 (20)
กลุ่มอาชีพที่เป็นรากฐานเศรษฐกิจ (เช่น เสมียน ผู้ประกอบอาชีพพื้นฐาน)	177	(30)	15	(23)	162 (31)
กลุ่มอาชีพขับเคลื่อนรายได้ (พนักงานบริการและพนักงานขาย)	192	(32)	13	(20)	179 (34)
ตำแหน่งงาน					
				0.178	
ผู้ประกอบการอิสระ ลูกจ้างรัฐบาล หรือวิสาหกิจ					
ช่วยธุรกิจที่บ้านโดยไม่ได้รับค่าจ้าง	121	(20)	9	(14)	112 (21)
ลูกจ้างเอกชน	470	(80)	55	(86)	415 (79)
ประเภทอาชีพตามกลุ่มอุตสาหกรรม					
				0.000	
เกษตรกรรมและงานภาคบริการ	258	(44)	45	(70)	213 (40)
อุตสาหกรรมการผลิต	333	(56)	19	(30)	314 (60)
ปัจจัยด้านครอบครัวและสังคม					
				0.086	
ความสัมพันธ์ภายในครัวเรือน					
หัวหน้าครัวเรือน	382	(65)	42	(66)	340 (65)
ครอบครัว	158	(27)	14	(22)	144 (27)
เครือญาติ	28	(5)	2	(3)	26 (5)
ลูกจ้าง	23	(4)	6	(9)	17 (3)
ลักษณะที่พักอาศัย					
				0.387	
มีภาระ	298	(50)	29	(45)	269 (51)
ไม่มีภาระ	293	(50)	35	(55)	258 (49)
ลักษณะการเดินทางไปทำงาน					
				0.226	
ขนส่งสาธารณะ	192	(32)	15	(23)	177 (34)
ยานพาหนะส่วนตัว เดิน หรือจักรยาน	399	(68)	49	(77)	350 (66)



ตัวแปร	รวม		ความตั้งใจอยู่				P
	ความถี่(ร้อยละ)		ระยะสั้น		ระยะยาว		
ปัจจัยด้านพื้นที่ (ต้นทาง-ปลายทาง)							
ภูมิสำเนา							0.003
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	249	(42)	38	(59)	211	(40)	
ภูมิภาคอื่นๆ หรือต่างประเทศ	342	(58)	26	(41)	316	(60)	
สถานที่เกิด							
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	239	(40)	35	(55)	204	(39)	
ภูมิภาคอื่นๆ หรือต่างประเทศ	352	(60)	29	(45)	323	(61)	
ระยะเวลาพำนัก							
≤ 6 เดือน	67	(11)	20	(31)	47	(9)	
> 6 เดือน และ < 1 ปี	37	(6)	5	(8)	32	(6)	
≥ 1 ปี และ < 3 ปี	281	(48)	29	(45)	252	(48)	
≥ 3 ปี และ ≤ 4 ปี	165	(28)	4	(6)	161	(31)	
> 4 ปี และ ≤ 5 ปี	41	(7)	6	(9)	35	(7)	

ปัจจัยพื้นฐานประชากร

สัดส่วนของเพศชายและเพศหญิงเกือบใกล้เคียงกันในกลุ่มและร้อยละความตั้งใจอยู่ในระยะยาวของเพศชายและเพศหญิงมีสัดส่วนเท่ากัน แต่เมื่อพิจารณาเฉพาะเพศแล้วพบว่า ในกลุ่มเพศหญิงมีสัดส่วนของความตั้งใจอยู่ในระยะยาวมากกว่าเพศชาย นอกจากนี้ สัดส่วนของประชากรแฝงส่วนใหญ่เป็นวัยหนุ่มสาวจนถึงแรงงานใกล้เคียงกัน ซึ่งบ่งชี้ว่า ประชากรแฝงสูงวัยนั้นมีน้อย ในด้านสถานภาพการสมรสนั้น ส่วนใหญ่ประชากรแฝงมีสถานะโสด สำหรับระดับการศึกษาพบว่า ประชากรแฝงส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาสูงสุดในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนปลายหรืออนุปริญญาซึ่งมีสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การทดสอบ Chi-square พบว่า เพศ ($P = 0.011$) และระดับการศึกษา ($P = 0.022$) มีความสัมพันธ์กับความตั้งใจอยู่อาศัยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ในขณะที่สถานภาพการสมรสและอายุไม่มีความสัมพันธ์กับความตั้งใจอยู่อาศัย

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

ประชากรแฝงที่ศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มที่มีรายได้มากกว่า 15,500 บาทต่อเดือน (ร้อยละ 34) ซึ่งใกล้เคียงกับกลุ่มประชากรแฝงที่มีรายได้น้อยกว่า 10,000 บาท (ร้อยละ 32) ขณะที่กลุ่มที่มีรายได้ 12,500-15,500 บาท มีสัดส่วนน้อยสุดเพียงร้อยละ 13 รายได้ของประชากรแฝงค่อนข้างมีการกระจายตัวกว้าง นอกจากนี้ กลุ่มอาชีพที่พบมากที่สุด คือ อาชีพขับเค็ลล์นรายได้ เช่น พนักงานบริการและพนักงานขาย (ร้อยละ 32) รองลงมา คือ อาชีพที่เป็นรากฐานเศรษฐกิจ เช่น เสมียนและผู้ประกอบอาชีพพื้นฐาน (ร้อยละ 30) โดยประชากรแฝงส่วนใหญ่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมการผลิต (ร้อยละ 56)

จากการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การทดสอบ Chi-square พบว่า รายได้ต่อเดือน ($P = 0.021$) ลักษณะอาชีพ ($P = 0.004$) และประเภทอาชีพตามกลุ่มอุตสาหกรรม ($P = 0.000$) มีความสัมพันธ์กับความตั้งใจอยู่อาศัยในระยะยาวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ในขณะที่ตำแหน่งงาน ($P = 0.178$) ไม่พบความสัมพันธ์กับความตั้งใจอยู่อาศัย

ปัจจัยด้านครอบครัวและสังคม

ในด้านความสัมพันธ์ภายในครัวเรือนพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นหัวหน้าครัวเรือน (ร้อยละ 65) รองลงมา คือ สมาชิกในครอบครัว (ร้อยละ 27) ขณะที่กลุ่มเครือญาติ (ร้อยละ 5) และลูกจ้างในครัวเรือน (ร้อยละ 4) มีสัดส่วนน้อยกว่า นอกจากนี้ ประชากรแฝงที่มีลักษณะที่พักอาศัยแบบมีภาระมีจำนวนใกล้เคียงกับกลุ่มที่ไม่มีภาระ (ร้อยละ 50) แสดงให้เห็นว่าประชากรแฝงในพื้นที่มีลักษณะการครอบครองที่อยู่อาศัยที่หลากหลาย โดยไม่มีกลุ่มใดที่โดดเด่นอย่างชัดเจน

ด้านพฤติกรรมการเดินทางถือเป็นหนึ่งในปัจจัยทางสังคมที่สะท้อนวิถีชีวิตของประชากรแฝงในพื้นที่ โดยเฉพาะกลุ่มที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาเป็นเวลานานมีแนวโน้มไม่ใช้ระบบขนส่งสาธารณะ ซึ่งอาจเกิดจากความคุ้นชินกับการใช้ยานพาหนะส่วนตัว ความไม่สะดวกในการเชื่อมต่อระบบขนส่ง จากข้อมูลพบว่า ส่วนใหญ่ไม่ใช้ระบบขนส่งสาธารณะ (ร้อยละ 68) มีลักษณะการเดินทางโดยใช้ยานพาหนะส่วนตัวหรือใช้จักรยานหรือเดินไปทำงาน การกระจายตัวนี้สะท้อนให้เห็นว่าประชากรในพื้นที่ยังคงพึ่งพาการเดินทางด้วยตนเองเป็นหลัก ซึ่งอาจเกิดจากปัจจัยด้านความสะดวก ความยืดหยุ่นของเวลา หรือการเข้าถึงระบบขนส่งสาธารณะที่ยังไม่ครอบคลุมและมีประสิทธิภาพเพียงพอ

จากการทดสอบ Chi-square พบว่า ความสัมพันธ์ภายในครัวเรือน ($P = 0.086$) ลักษณะที่พักอาศัย ($P = 0.387$) และลักษณะการเดินทางไปทำงาน ($P = 0.226$) ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับความตั้งใจอยู่อาศัย ซึ่งหมายความว่า การเป็นหัวหน้าครัวเรือนหรือสมาชิกในครอบครัว ไม่ได้เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความตั้งใจอยู่อาศัยในระยะยาว หรือระยะสั้นของประชากรแฝงในพื้นที่ ซึ่งอาจสะท้อนว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจหรือการจ้างงานมีผลต่อการอยู่อาศัยมากกว่าความมั่นคงด้านที่พัก

ปัจจัยด้านพื้นที่ (ต้นทาง-ปลายทาง)

ในการจัดกลุ่มตามภูมิภาคและสถานที่เกิดแบ่งได้ออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และกลุ่มจากภูมิภาคอื่นๆ เนื่องจากกลุ่มผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจำนวนมาก คิดเป็นเกือบครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ขณะที่อีก 5 ภูมิภาค (กลาง ใต้ เหนือ ตะวันออก และต่างประเทศ) มีจำนวนค่อนข้างน้อย การรวมกลุ่มภูมิภาคอื่นๆ เข้าด้วยกันจึงมีความเหมาะสมในเชิงสถิติ

ภูมิลำเนาของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มาจากภูมิภาคอื่นหรือกลุ่มต่างประเทศ (ร้อยละ 58) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 42) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายของกลุ่มประชากรที่เข้ามาอาศัยหรือทำงานในพื้นที่ โดยเฉพาะในเขตเมืองหรือเขตเศรษฐกิจที่มีการเคลื่อนย้ายแรงงานสูง

ในส่วนของสถานที่เกิดพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เกิดในภูมิภาคอื่นมากกว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 60) ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลภูมิลำเนา สะท้อนถึงรูปแบบการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานที่สัมพันธ์กันระหว่างแหล่งกำเนิดและสถานที่พำนักในปัจจุบัน

เมื่อพิจารณาระยะเวลาการพำนักในกรุงเทพมหานครพบว่า ประชากรแฝงส่วนใหญ่อาศัยอยู่นานกว่า 1 ปี และน้อยกว่า 3 ปี (ร้อยละ 48) และตั้งแต่ 3 ปี ขึ้นไปแต่ไม่เกิน 4 ปี (ร้อยละ 28) ขณะที่ผู้ที่พำนักในกรุงเทพมหานครไม่เกิน 6 เดือนมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 11 และผู้ที่พำนักมานานกว่า 4 ปี แต่ไม่เกิน 5 ปีมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 7 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าโครงสร้างประชากรแฝงมีลักษณะเป็นกลุ่มที่เข้ามาพำนักระยะกลางถึงยาวมากกว่ากลุ่มที่เข้ามาระยะสั้น

ผลการทดสอบ Chi-square พบว่า ภูมิลำเนา ($P = 0.003$) สถานที่เกิด ($P = 0.014$) และระยะเวลาการพำนักในกรุงเทพมหานคร ($P < 0.001$) มีความสัมพันธ์กับความตั้งใจอยู่อาศัยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงให้เห็นว่าปัจจัยด้านภูมิหลัง เช่น ภูมิลำเนาและสถานที่เกิดของกลุ่มตัวอย่างมีความสัมพันธ์กับความตั้งใจในการอยู่อาศัยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มที่มีภูมิลำเนาหรือเกิดในภูมิภาคอื่นที่ไม่ใช่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นกลุ่มหลักของแรงงานข้ามถิ่น ความสัมพันธ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ผู้ที่ไม่ได้มีรากฐานทางภูมิศาสตร์หรือครอบครัวในพื้นที่ต้นทางอย่างภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อาจมีแนวโน้มการวางแผนตั้งถิ่นฐานถาวรหรือมีแรงจูงใจในการย้ายถิ่นอย่างถาวรมากกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มที่มีภูมิลำเนา

หรือเกิดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งอาจมีแนวโน้มกลับถิ่นฐานเดิมหลังจากสิ้นสุดภาระหน้าที่หรือการทำงาน นอกจากนี้ระยะเวลาที่พำนักในกรุงเทพมหานครเป็นอีกปัจจัยสำคัญที่สะท้อนถึงความมั่นคงของประชากรแฝงในพื้นที่

4.2.3 การทดสอบการวิเคราะห์โลจิสติก

ผลการทดสอบด้วยแบบจำลองเติมรูปแบบพบว่า มีทั้งหมด 5 ตัวแปรในบางระดับของตัวแปรที่มีนัยสำคัญต่อความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวของประชากรแฝง ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานประชากร (ระดับการศึกษา) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (รายได้และประเภทอาชีพตามกลุ่มอุตสาหกรรม) และปัจจัยด้านพื้นที่ (ภูมิลำเนา และระยะเวลาพำนัก) (ตาราง 3)

ปัจจัยด้านพื้นฐานประชากร พบว่า ตัวแปรส่วนใหญ่ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับความตั้งใจอยู่อาศัยในระยะยาว ยกเว้นระดับการศึกษาที่มีผลเฉพาะในบางระดับ โดยผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรืออนุปริญญามีโอกาสเลือกอยู่อาศัยระยะยาวมากกว่าผู้ที่จบประถมศึกษาประมาณ 3.18 เท่า ซึ่งเป็นผลลัพธ์เดียวที่มีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.05$) ส่วนปัจจัยอื่นๆ เช่น เพศ อายุ สถานภาพการสมรส และการศึกษาระดับอื่นๆ ไม่มีผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการเลือกอยู่อาศัยระยะยาว แม้ว่าผลการทดสอบโคสแควร์จะบ่งชี้ว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างเพศกับความตั้งใจในการอยู่อาศัย แต่เมื่อนำมาทดสอบในแบบจำลองถดถอยโลจิสติก (Logistic regression) กลับไม่พบความสัมพันธ์ที่มีนัยสำคัญต่อการอยู่อาศัยระยะยาว ผลลัพธ์นี้บ่งชี้ว่า การศึกษาที่สูงขึ้นอาจส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานถาวรโดยเฉพาะในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรืออนุปริญญา อย่างไรก็ตาม การศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป แม้ว่าจะมีแนวโน้มเพิ่มโอกาสอยู่อาศัยระยะยาว ($OR = 2.77$) แต่ยังไม่มีความสัมพันธ์ที่ชัดเจน ($P = 0.19$)

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ พบว่า รายได้และอาชีพตามกลุ่มอุตสาหกรรมในบางระดับมีความสัมพันธ์กับความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ในขณะที่ปัจจัยด้านตำแหน่งงานและประเภทอาชีพไม่มีผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการเลือกอยู่อาศัยระยะยาว

ในด้านรายได้พบว่า มีเพียงผู้ที่มียาได้ระหว่างมากกว่า 12,500-15,500 บาทต่อเดือนเท่านั้น ที่มีโอกาสอยู่อาศัยระยะยาวเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ($OR = 3.02$) เมื่อเทียบกับกลุ่มที่มีรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาทต่อเดือน ขณะที่กลุ่มที่มีรายได้อื่นไม่ว่าจะเป็นกลุ่ม 10,000-12,500 บาทต่อเดือน ที่มีโอกาสอยู่อาศัยระยะยาวลดลง หรือกลุ่มที่มีรายได้มากกว่า 15,500 บาทต่อเดือน ที่มีโอกาสอยู่อาศัยระยะยาวเพิ่มขึ้น แต่ยังไม่มีความสัมพันธ์ทางสถิติ ผลการทดสอบนี้สะท้อนว่า รายได้ระดับกลางอาจมีผลต่อการตั้งถิ่นฐานมากกว่ากลุ่มรายได้ต่ำสุดหรือสูงสุด ในขณะที่อาชีพในกลุ่มอุตสาหกรรมการผลิตมีโอกาสตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวเพิ่มขึ้น 3.09 เท่า เมื่อเทียบกับผู้ประกอบการในกลุ่มเกษตรกรรมหรือภาคการค้าและบริการ

ปัจจัยด้านครอบครัวและสังคม ไม่พบว่ามีอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญต่อความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาว โดยเฉพาะความสัมพันธ์ภายในครัวเรือน ถึงแม้ว่ากลุ่มที่อาศัยอยู่กับครอบครัวหรือเครือญาติจะมีแนวโน้มตั้งถิ่นฐานระยะยาวมากกว่า แต่ผลดังกล่าวยังไม่แสดงความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ในด้านลักษณะที่พักอาศัยพบว่า ผู้ที่ไม่มีภาระค่าใช้จ่ายด้านที่พักอาศัยมีความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวน้อยกว่าผู้ที่มีภาระถึง 0.38 เท่า อย่างไรก็ตาม ค่าระดับนัยสำคัญอยู่ที่ร้อยละ 10 ($P < 0.1$) เท่านั้น

สำหรับลักษณะการเดินทางไปทำงาน ผู้ที่ใช้ยานพาหนะส่วนตัว จักรยาน หรือเดินเท้า มีโอกาสอยู่อาศัยระยะยาวมากกว่าผู้ที่ใช้ขนส่งสาธารณะประมาณ 1.70 เท่า แต่ผลลัพธ์ยังไม่แสดงนัยสำคัญทางสถิติ

ปัจจัยด้านพื้นที่ พบว่า ภูมิลำเนาและระยะเวลาพำนักมีผลต่อความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวอย่างมีนัยสำคัญ โดยผู้ที่ไม่ได้มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวมากกว่าผู้ที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2.72 เท่า และมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ นอกจากนี้ ระยะเวลาพำนักที่นานขึ้นโดยทั่วไปมีความสัมพันธ์กับแนวโน้มความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวที่สูงขึ้น โดยเมื่อใช้กลุ่มผู้ที่พำนักอาศัยเป็นเวลา 3-4 ปีเป็นกลุ่มอ้างอิงพบว่า ผู้ที่พำนักอาศัยน้อยกว่า 6 เดือน และ 1-3 ปี มีแนวโน้มความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาว 0.05 เท่าและ 0.24 เท่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติตามลำดับ

เมื่อเทียบกับกลุ่มอ้างอิง อย่างไรก็ตาม สำหรับผู้ที่พำนักรักษาตัวมากกว่า 4 ปีแต่ไม่เกิน 5 ปีกลับพบว่า โอกาสในการตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวลดลง ($OR = 0.16$) ผลลัพธ์นี้สะท้อนให้เห็นว่า แม้ระยะเวลาพำนักที่เพิ่มขึ้นในช่วงแรกจะส่งผลให้ความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวสูงขึ้น แต่เมื่อเกิน 4–5 ปี ปัจจัยอื่นอาจเข้ามามีบทบาททำให้โอกาสตั้งถิ่นฐานระยะยาวลดลง ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับ ความไม่แน่นอนด้านอาชีพ สภาพความเป็นอยู่ หรือปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมอื่นๆ ที่มีผลต่อการตัดสินใจตั้งถิ่นฐานของประชากรแฝง

ตาราง 3 ผลการทดสอบปัจจัยที่มีผลต่อความตั้งใจอยู่ในระยะยาวของประชากรแฝงด้วยสมการถดถอยโลจิสติกส์

ตัวแปร (อ้างอิง)			β	Robust Std. Err.	Exp(β)	
ปัจจัยพื้นฐานประชากร						
เพศ (ชาย)						-
หญิง			0.16	0.37	1.17	
อายุ (<15-29ปี)						
30-55			-	0.28	0.35	0.76 -
>55				1.31	0.93	3.72 -
สถานภาพการสมรส (โสด)						
อื่นๆ			-	0.19	0.38	0.83 -
ระดับการศึกษา (ประถมศึกษา)						
มัธยมศึกษาตอนต้น				0.74	0.48	2.09 -
มัธยมศึกษาตอนปลายหรืออนุปริญญา				1.16	0.46	3.18 **
ปริญญาตรีขึ้นไป				1.02	0.77	2.77 -
ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ						
รายได้ (≤ 10000 บาท/เดือน)						
>10000-12500			-	0.81	0.45	0.45 *
>12500-15500				1.10	0.54	3.02 **
>15500				0.40	0.55	1.50 -
ตำแหน่งงาน (แรงงานอิสระและครัวเรือน/รัฐบาล หรือวิสาหกิจ)						
ลูกจ้างเอกชน				0.89	0.56	2.43 -
ประเภทอาชีพ (กลุ่มอาชีพที่เป็นแกนเศรษฐกิจ (ผู้จัดการและเจ้าหน้าที่ควบคุมการผลิต))						
กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ (ด้านงานฝีมือและเกษตรกรรม)			-0.29	0.55	0.75	-
กลุ่มอาชีพที่เป็นรากฐานเศรษฐกิจ (เช่น เสมียน ผู้ประกอบอาชีพพื้นฐาน)			-0.09	0.56	0.91	-
กลุ่มอาชีพขับเคลื่อนรายได้ (พนักงานบริการและพนักงานขาย)			-0.14	0.71	0.87	-

ตัวแปร (อ้างอิง)	β	Robust Std. Err.	Exp(β)	
ประเภทอาชีพตามกลุ่มอุตสาหกรรม (เกษตรกรรมและภาคบริการ)				
อุตสาหกรรมการผลิต	1.13	0.50	3.09	**
ปัจจัยด้านครอบครัวและสังคม				
ความสัมพันธ์ในครัวเรือน (หัวหน้าครัวเรือน)				
ครอบครัว	0.97	0.62	2.63	-
เครือญาติ	1.58	0.91	4.85	*
ลูกจ้าง	- 0.22	0.69	0.80	-
ลักษณะการเดินทางไปทำงาน (ขนส่งสาธารณะ)				
ยานพาหนะส่วนตัว/เดิน/จักรยาน/อื่นๆ	0.53	0.39	1.70	-
ลักษณะที่พักอาศัย (มีภาระ)				
ไม่มีภาระ	- 0.97	0.53	0.38	*
ปัจจัยด้านพื้นที่ต้นทางและปลายทาง				
ภูมิลาเนา (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)				
ภูมิภาคอื่นๆ	1.00	0.34	2.72	***
ระยะเวลาอยู่อาศัย (≥ 3 ปี-4 ปี)				
≤ 6 เดือน	- 3.02	0.67	0.05	***
> 6 เดือน และ < 1 ปี	- 1.37	0.77	0.25	*
≥ 1 ปี และ < 3 ปี	- 1.44	0.62	0.24	**
> 4 ปี และ ≤ 5 ปี	- 1.84	0.71	0.16	**
constant	1.68	1.00	5.39	*

หมายเหตุ *, **, และ *** หมายถึง $P < 0.10$ $P < 0.05$ และ $P < 0.01$ ตามลำดับ

5. อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษานี้ประมาณจำนวนประชากรแฝง อัตราส่วนประชากรแฝงต่อประชากรทะเบียนราษฎรในระดับพื้นที่ย่อยในกรุงเทพมหานคร ระหว่าง พ.ศ. 2563-2565 พบว่า เขตบางกะปิ วัฒนา ปทุมวัน และคลองเตยเป็นเขตที่ประชากรแฝงกระจุกตัวจำนวนมากเมื่อเทียบกับเขตอื่นๆ และมีอัตราส่วนประชากรแฝงเพิ่มขึ้น การศึกษานี้ยังพบว่า ระดับการศึกษา ระดับรายได้ กลุ่มอาชีพตามประเภทการผลิต ภูมิลาเนา และช่วงเวลาการอยู่อาศัยมีความสัมพันธ์กับความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวของประชากรแฝงอายุ 15 ปีขึ้นไปและเป็นผู้มีงานทำ

การเติบโตของขนาดและอัตราส่วนของประชากรแฝงพบได้อย่างชัดเจนในเขตกรุงเทพมหานครชั้นกลางและในเขตกรุงเทพมหานครชั้นนอกที่เป็นรอยต่อระหว่างกรุงเทพมหานครกับกลุ่มจังหวัดปริมณฑล ได้แก่ เขตบางขุนเทียน บางนา ยานนาวา ลาดกระบัง บางเขน และหลักสี่ แม้ว่าเขตการปกครองในกลุ่มนี้จะมีระดับเศรษฐกิจที่ต่ำกว่าเขตศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของกรุงเทพมหานคร คือ เขตกรุงเทพมหานครชั้นใน ผลการศึกษานี้สะท้อนให้เห็นว่าประชากรแฝงมีแนวโน้มเลือกอยู่อาศัยในพื้นที่ที่มีค่าครองชีพต่ำกว่าศูนย์กลางธุรกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านต้นทุนที่พักอาศัย ซึ่งสอดคล้องกับ

งานวิจัยในสาธารณรัฐประชาชนจีนที่พบว่าประชากรแฝงส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในบริเวณศูนย์กลางเศรษฐกิจขนาดใหญ่ แต่ด้วยข้อจำกัดด้านราคาที่พักอาศัย จึงทำให้ต้องกระจายตัวไปอาศัยในเขตชานเมืองแทน (Chu & Yin-wah, 2020; Liao & Wong, 2014; Wang, Yue, Zhang, Su, & Qin, 2021)

ข้อค้นพบที่น่าสนใจของการวิเคราะห์แบบจำลองโลจิสติกพบว่า เพศไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวของประชากรแฝงในกรุงเทพมหานคร แม้ว่าการทดสอบไคสแควร์ (Chi-square test) จะชี้ให้เห็นว่าเพศมีความสัมพันธ์กับตัวแปรดังกล่าวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผลลัพธ์นี้สะท้อนว่าเพศอาจไม่ได้เป็นปัจจัยที่ส่งผลโดยตรงต่อความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาว แต่ความสัมพันธ์ที่ตรวจพบในการวิเคราะห์ไคสแควร์อาจเกิดจากอิทธิพลของตัวแปรแทรกซ้อน (Confounding factors) เช่น รายได้และระดับการศึกษา ซึ่งอาจแตกต่างกันระหว่างเพศ ทั้งนี้ งานวิจัยที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่าในกลุ่มประชากรรุ่นใหม่ เพศหญิงมีโอกาสเข้าสู่ตลาดแรงงานในเขตเมืองเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ระดับการศึกษากลายเป็นตัวแปรที่มีบทบาทสำคัญต่อความตั้งใจอยู่อาศัยมากกว่าเพศ (Xie, et al., 2022) ซึ่งอาจอธิบายได้ว่าการเพิ่มขึ้นของระดับการศึกษาของผู้หญิงเป็นปัจจัยที่ทำให้บทบาทของเพศลดลงในการตัดสินใจอยู่อาศัยระยะยาว

นอกจากนี้ อายุไม่มีความสัมพันธ์ต่อความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ MacLachlan & Gong (2022) ที่ชี้ให้เห็นว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีแนวโน้มย้ายกลับภูมิลำเนา เนื่องจากรายได้ที่ลดลงส่งผลให้ค่าครองชีพในเมืองสูงเกินไป บางรายมีแนวโน้มอยู่ระยะยาวเนื่องจากการย้ายตามลูกหลานเพื่อเลี้ยงหลาน ในขณะที่ประชากรวัยแรงงานมีความมั่นคงทางการศึกษา รายได้ และอาชีพมากกว่า ทำให้มีแนวโน้มตั้งถิ่นฐานในเมืองระยะยาว ดังนั้น ปัจจัยที่ส่งผลต่อความตั้งใจในการตั้งถิ่นฐานของงานวิจัยนี้ ได้แก่ ความมั่นคงด้านอาชีพ ราคาที่อยู่อาศัย และการสนับสนุนจากครอบครัว

สอดคล้องกับผลการศึกษานี้ที่พบว่า ประชากรแฝงที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรืออนุปริญญา มีรายได้ระหว่าง 12,500-15,500 บาท/เดือน และทำงานในภาคเอกชน มีแนวโน้มที่จะอยู่อาศัยในระยะยาวมากกว่ากลุ่มอ้างอิงของตัวแปรดังกล่าว ผลการศึกษานี้สะท้อนให้เห็นว่าเส้นทางชีวิตของบุคคลที่มีระดับการศึกษาสูงช่วยเพิ่มโอกาสการมีงานทำ มีรายได้สูงขึ้น และนำไปสู่ความมั่นคงในชีวิต ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวในเมือง (Chen & Liu, 2016; Tang & Feng, 2015; Zhu & Chen, 2009)

เครือข่ายทางครอบครัวมีผลต่อความตั้งใจในการตั้งถิ่นฐาน ผู้ที่พำนักอยู่กับครอบครัวมีแนวโน้มที่จะอยู่ในระยะยาวมากกว่าผู้ที่พำนักลำพังหรือเป็นแรงงานข้ามถิ่นชั่วคราว (Zhu & Chen, 2009) อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษานี้ไม่พบความสัมพันธ์ที่มีนัยสำคัญระหว่างความสัมพันธ์ภายในครอบครัว (สถานภาพการสมรส) และความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาว จึงเป็นไปได้ว่าการบูรณาการทางสังคมอาจไม่มีความสัมพันธ์ต่อระยะเวลาการพักอาศัยที่ยาวนานขึ้น หากพื้นที่ปลายทางไม่มีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ (Shen & Xia, 2022)

ภูมิลำเนาของประชากรแฝงมีผลต่อความตั้งใจในการพำนักระยะยาว โดยประชากรที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวโน้มที่จะพำนักระยะสั้นกว่ากลุ่มที่มาจากภูมิภาคอื่น ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับโครงสร้างตลาดแรงงานและโอกาสทางเศรษฐกิจในพื้นที่ต้นทางและปลายทาง (Wang, Wang, Zhou, Liu, & Liu, 2020) นอกจากนี้ การศึกษานี้พบว่า แรงงานที่อยู่ในกรุงเทพมหานครไม่เกิน 6 เดือนมีโอกาสย้ายออกสูงกว่ากลุ่มที่พำนัก 3-4 ปีอย่างมีนัยสำคัญ และเมื่อระยะเวลาพำนักนานขึ้น ความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวจะเพิ่มขึ้น จนกระทั่งเมื่อถึงช่วงเวลานานกว่า 4 ปีความตั้งใจอยู่ในระยะยาวเริ่มลดลงเมื่อเทียบกับผู้ที่อยู่ในช่วง 3-4 ปี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยที่ระบุว่าระยะเวลา 3 ปีเป็นช่วงเวลาสำคัญในการตัดสินใจตั้งถิ่นฐาน (Gu, et al., 2020) หากผู้ที่อาศัยอยู่เกินกว่า 3 ปีเป็นกลุ่มแรงงานย้ายถิ่นที่ได้รับโอกาสเข้าถึงงานที่มั่นคงจะมีโอกาสตั้งถิ่นฐานถาวรมากขึ้น (Chen, et al., 2021) สะท้อนให้เห็นว่า ระยะเวลาพำนักในช่วง 3 ปีอาจเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดการใช้ชีวิตหรือรายได้ทำให้เกิดจุดเปลี่ยนของระดับความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาว

นอกจากนี้ ในการทดสอบแบบจำลองโลจิสติก ผู้วิจัยได้ทดสอบโครงสร้างความสัมพันธ์ (Structural association) โดยลดทอนตัวแปรระยะเวลาพำนัก (Reduced model) และพบว่า ทิศทางของค่าสัมประสิทธิ์และระดับนัยสำคัญทางสถิติ

ยังคงอยู่ในแนวทางเดิมเมื่อเทียบกับแบบจำลองเต็มรูปแบบ (Full model) ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระกับความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวมีความมั่นคงของผลลัพธ์ (Robustness) แม้มีการลดทอนตัวแปรระยะเวลาพำนักรออกจากแบบจำลอง โดยความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระกับความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวไม่ถูกรบกวนโดยตัวแปรระยะเวลาพำนัก

6. ข้อจำกัดการวิจัย

1. ความคลาดเคลื่อนในการเปรียบเทียบข้อมูล เนื่องจากข้อมูลทะเบียนราษฎรเป็นข้อมูลสะสมที่ใช้สำหรับการวางแผนงบประมาณและกำหนดนโยบายภาครัฐ ซึ่งมีความต่อเนื่องและสามารถสะท้อนแนวโน้มของประชากรในปัจจุบันได้ในระดับหนึ่งตลอดปีปฏิทิน ขณะที่ข้อมูลจากการสำรวจจัดเก็บเฉพาะช่วงเวลาหนึ่งของปีงบประมาณ จึงอาจมีความแตกต่างในขนาดประชากรที่บันทึกไว้ในแต่ละแหล่งข้อมูล

2. การใช้ค่ากลางของประชากรรายเดือน (ตุลาคม-ธันวาคม) แม้ว่าข้อมูลทะเบียนราษฎรจะถูกจัดเก็บตามปีปฏิทิน แต่เพื่อให้สามารถนำมาใช้เปรียบเทียบกับข้อมูลสำรวจที่จัดเก็บในช่วงปีงบประมาณได้อย่างเหมาะสม จึงเลือกใช้ค่าประชากรกลางปี (ประชากรเดือนตุลาคมรวมกับธันวาคมหารด้วยสอง) วิธีการนี้ช่วยลดความคลาดเคลื่อนที่อาจเกิดจากความแตกต่างของรอบเวลาการเก็บข้อมูล และทำให้สามารถนำข้อมูลทั้งสองแหล่งมาวิเคราะห์ร่วมกันได้ แม้ว่าจะไม่สามารถสะท้อนการเปลี่ยนแปลงของประชากรแบบทันทีในแต่ละเดือน แต่ก็ยังเป็นแนวทางที่เหมาะสมในการสร้างความสอดคล้องของข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ที่มีความแม่นยำมากขึ้น

3. ข้อจำกัดของการใช้ข้อมูลโครงสร้างทางเพศของประชากรแฝงจากสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553 โดยมีสมมติฐานให้โครงสร้างทางเพศของประชากรรายเขตมีความคงที่เมื่อเทียบกับอดีต อาจมีข้อจำกัดเนื่องจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และนโยบายเกี่ยวกับแรงงานข้ามถิ่นสามารถส่งผลให้สัดส่วนประชากรชายและหญิงเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา อย่างไรก็ตาม วิธีการดังกล่าวยังคงเป็นแนวทางที่สามารถใช้ได้กรณีที่ไม่มีข้อมูลโครงสร้างทางเพศที่เป็นปัจจุบัน และสามารถให้ค่าคาดประมาณที่สอดคล้องกับแนวโน้มประชากรโดยรวมได้ภายใต้เงื่อนไขที่มีการพิจารณาความคลาดเคลื่อน

4. เกณฑ์คัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งจำกัดเฉพาะผู้ที่พำนักอยู่ในกรุงเทพมหานคร ไม่เกิน 5 ปี เนื่องจากแบบสอบถามได้รับการออกแบบให้ศึกษาความตั้งใจอยู่อาศัยระยะยาวของกลุ่มประชากรแฝงที่เข้ามาอาศัยในช่วงเวลานี้โดยเฉพาะ ส่งผลให้ผลการศึกษาอาจไม่ครอบคลุมมุมมองของผู้ที่พำนักในกรุงเทพมหานครมาเป็นเวลานานหรือผู้ที่เปลี่ยนสถานะจากประชากรแฝงเป็นผู้มีถิ่นฐานถาวรในเมือง

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 การขยายขอบเขตกลุ่มตัวอย่าง การศึกษานี้มุ่งเน้นไปที่ประชากรแฝงที่พำนักในกรุงเทพมหานครไม่เกิน 5 ปี มีอายุ 15 ปีขึ้นไปและเป็นผู้มีงานทำ ซึ่งอาจไม่ครอบคลุมแนวโน้มของกลุ่มที่พำนักระยะยาวทั้งหมด ดังนั้น การศึกษาครั้งต่อไปควรขยายเวลาพำนักให้ครอบคลุมมากขึ้น เพื่อเข้าใจพลวัตของประชากรแฝงในระยะยาวได้ดีขึ้น

7.2 การศึกษาเชิงเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่น เพื่อให้เข้าใจปัจจัยที่มีผลต่อความตั้งใจอยู่อาศัยของประชากรแฝงในมิติกว้างขึ้น ควรมีการเปรียบเทียบกับเมืองใหญ่ที่มีลักษณะการขยายตัวของประชากรแฝงคล้ายกัน เช่น ปริมณฑลหรือเขตเศรษฐกิจพิเศษ เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความแตกต่างหรือเหมือนกัน

8. กิตติกรรมประกาศ

การศึกษานี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความช่วยเหลือและการสนับสนุนจากหลายฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาจารย์ ดร.อรรณพ ประสิทธิ์ศิริผล (อาจารย์ที่ปรึกษา) ที่กรุณาให้คำปรึกษา ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ ตลอดจนการแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ จนกระทั่งงานวิจัยนี้สำเร็จด้วยดี

ขอขอบคุณ อาจารย์วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่กรุณาให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับ แนวโน้มงานวิจัยที่สำคัญในปัจจุบัน รวมถึงการชี้แนะแนวทางในการพัฒนาประเด็นวิจัยที่สามารถต่อยอดได้ ซึ่งมีส่วนช่วยให้การศึกษานี้มีความชัดเจนและเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น

และขอขอบคุณ สำนักงานสถิติแห่งชาติ ที่ให้ความอนุเคราะห์ด้านข้อมูลและให้ความร่วมมือในการประสานงานอย่างดียิ่ง

เอกสารอ้างอิง

- [1] Chen, L., Xi, M., Jin, W., & Hu, Y. (2021). Spatial Pattern of Long-term Residence in the Urban Floating Population of China and its Influencing Factors. *Chinese Geographical Science*, 31(2), 342-358. doi:10.1007/s11769-021-1193-9
- [2] Chen, S., & Liu, Z. (2016). What determines the settlement intention of rural migrants in China? Economic incentives versus sociocultural conditions. *Habitat International*, 58, 42-50. doi:10.1016/j.habitatint.2016.09.004
- [3] Chu & Yin-wah. (2020). China's new urbanization plan: Progress and structural constraints. *Cities*, 103. doi:10.1016/j.cities.2020.102736
- [4] Du, Z., Huang, G., & Jin, L. (2020). Beyond the Intention: Individual-Level Determinants and Intergenerational Differences of Floating Populations' Actual Settlement Choices in Dongguan, China. *International journal of environmental research and public health*, 17(24). doi:10.3390/ijerph17249194
- [5] Goodkind, D., & West, L. A. (2016). China's Floating Population: Definitions, Data and Recent Findings. *Urban Studies*, 39(12), 2237-2250. doi:10.1080/0042098022000033845
- [6] Gu, H., Jie, Y., Li, Z., & Shen, T. (2020). What Drives Migrants to Settle in Chinese Cities: a Panel Data Analysis. *Applied Spatial Analysis and Policy*, 14(2), 297-314. doi:10.1007/s12061-020-09358-z
- [7] Harris, J. R., & Todaro, M. P. (1970). Migration, Unemployment and Development_ A Two-Sector Analysis. *The American Economic Review*, 60.
- [8] Khalid, B., & Urbański, M. (2021). Approaches to understanding migration: A multi-country analysis of the push and pull migration trend. *Economics & Sociology*, 14(4), 242-267. doi:10.14254/2071-789x.2021/14-4/14
- [9] Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3, 47-57.
- [10] Liang, Z., Li, Z., & Ma, Z. (2014). Changing Patterns of the Floating Population in China during 2000-2010. *Popul Dev Rev*, 40(4), 695-716. doi:10.1111/j.1728-4457.2014.00007.x
- [11] Liao, B., & Wong, D. W. (2014). Changing urban residential patterns of Chinese migrants: Shanghai, 2000-2010. *Urban Geography*, 36(1), 109-126. doi:10.1080/02723638.2014.988058



- [12] Luo, J., Zhang, X., Wu, Y., Shen, J., Shen, L., & Xing, X. (2018). Urban land expansion and the floating population in China: For production or for living? *Cities*, 74, 219-228.
doi:10.1016/j.cities.2017.12.007
- [13] Shen, H., & Xia, L. (2022). Research on Social Integration Structure and Path of Floating Population Based on Structural Equation Model: Evidence from China. *Social Indicators Research*, 165(2), 607-632. doi:10.1007/s11205-022-03031-3
- [14] Tang, S., & Feng, J. (2015). Cohort differences in the urban settlement intentions of rural migrants: A case study in Jiangsu Province, China. *Habitat International*, 49, 357-365.
doi:10.1016/j.habitatint.2015.06.009
- [15] United nations secretariat. (2003). *Construction and use of sample weights*. In I. S. Yansaneh (Ed.).
- [16] Wang, Y., Wang, Z., Zhou, C., Liu, Y., & Liu, S. (2020). On the Settlement of the Floating Population in the Pearl River Delta: Understanding the Factors of Permanent Settlement Intention versus Housing Purchase Actions. *Sustainability*, 12(22). doi:10.3390/su12229771
- [17] Wang, Y., Yue, X., Zhang, H. O., Su, Y., & Qin, J. (2021). Relationship between Urban Floating Population Distribution and Livability Environment: Evidence from Guangzhou's Urban District, China. *Sustainability*, 13(23). doi:10.3390/su132313477
- [18] Wenjing, D. (2012). Spatial distribution evolution and driving force of floating population of Chongqing Municipality in 2000-2010. doi: 10.1109/IACP.2012.6342982
- [19] Wing Chan, K., & Buckingham, W. (2008). Is China Abolishing the Hukou System? *The China Quarterly*, 195, 582-606. doi:10.1017/s0305741008000787
- [20] Wong, T.-C., Han, S. S., & Zhang, H. (2015). *Population Mobility, Urban Planning and Management in China*. Springer Cham.
- [21] Wu, F. (2004). Urban poverty and marginalization under market transition: the case of Chinese cities. *International Journal of Urban and Regional Research*, 28(2), 401-423. doi:10.1111/j.0309-1317.2004.00526.x
- [22] Xie, Y., Yao, Y., Zhang, B., Chen, X., Wang, X., Hung, T.-K., & Wang, Z. (2022). Mechanisms of Agricultural Land Transfer Influence on the Urban Settlement Intention of Rural Floating Population in China. *Discrete Dynamics in Nature and Society*, 2022(1). doi:10.1155/2022/4082137
- [23] You, Z., Yang, H., & Fu, M. (2018). Settlement intention characteristics and determinants in floating populations in Chinese border cities. *Sustainable Cities and Society*, 39, 476-486.
doi:10.1016/j.scs.2018.02.021
- [24] Zhu, Y. (2007). China's floating population and their settlement intention in the cities: Beyond the Hukou reform. *Habitat International*, 31(1), 65-76. doi:10.1016/j.habitatint.2006.04.002
- [25] Zhu, Y., & Chen, W. (2009). The settlement intention of China's floating population in the cities: recent changes and multifaceted individual-level determinants. *Population, Space and Place*, 16(4), 253-267. doi:10.1002/psp.544



- [26] เยาวลักษณ์ โชคถาวร. (2543). ประชากรแฝงในพื้นที่เขตเมืองชั้นใน เขตต่อเมือง และเขตชานเมืองของ กรุงเทพมหานคร. (อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [27] สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2566). สรุปผลที่สำคัญประชากรแฝงในประเทศไทย พ.ศ. 2566.
https://www.nso.go.th/nsoweb/storage/survey_detail/2024/20240418144915_50809.pdf
- [28] สำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล กรุงเทพมหานคร. (2556). แผนพัฒนากรุงเทพมหานคร ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2556-2575).
- [29] สราวุธ กลิ่นกุสม และไพบุลย์ ช่างเรียน. (2559). ประชากรแฝงกับคุณภาพชีวิต กรณีศึกษา เทศบาลเมืองรังสิต. *วารสารวิชาการบัณฑิตวิทยาลัยสวนดุสิต*, 12(1), 83-91.

แบบแผนการลงทุนจากเงินส่งกลับของครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังแรงงานอีสานย้ายถิ่น ไปทำงานต่างประเทศ

(Investment Patterns of Remittances from Isan International Migrants
on Households Left Behind)

โดย

ณัฐวรรธ อูไรอำไพ¹ ดุษฎี आयुวัฒน์^{2*} รักชนก ชำนาญมาก³ ณัฐพล มีแก้ว⁴ สุภีร์ สมอนา⁵
อดิเรก เร่งมานะวงษ์⁶ ปัทมพร แยมสำรวล⁷ และกวีศักดิ์ ภูจำปา⁸

Nattawat Auraipai⁹ Dusadee Ayuwat^{10*} Rukchanok Chumnanmak¹¹ Nattapon Meekaew¹²
Supee Samorna¹³ Adirek Rengmanawong¹⁴ Pattarnaporn Yamsamruan¹⁵ and Kaweesak Phujampa¹⁶

¹ อาจารย์ประจำ, ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

² ศาสตราจารย์, กลุ่มวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สาขาวิชาสังคมศาสตร์ ศูนย์บริการแรงงานและการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, *Corresponding author: dusayu@kku.ac.th

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, กลุ่มวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สาขาวิชาสังคมศาสตร์ ศูนย์บริการแรงงานและการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

⁴ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

⁵ รองศาสตราจารย์, สำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

⁶ นักวิชาการอิสระ/นักวิชาการสาธารณสุขชำนาญการพิเศษ, องค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่น

⁷ นักศึกษาระดับปริญญาเอก (แบบ 2.2), กลุ่มวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สาขาวิชาสังคมศาสตร์ ศูนย์บริการแรงงานและการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

⁸ นักศึกษาระดับปริญญาเอก (แบบ 2.2), กลุ่มวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สาขาวิชาสังคมศาสตร์ ศูนย์บริการแรงงานและการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

⁹ Lecturer, Sociology Department, Faculty of Humanities and Social Sciences, Burapha University

¹⁰ Professor, Division of Sociology and Anthropology, Department of Social Sciences, Labour and International Migration Service Center, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, *Corresponding author: dusayu@kku.ac.th

¹¹ Assistant Professor, Division of Sociology and Anthropology, Department of Social Sciences, Labour and International Migration Service Center, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University

¹² Assistant Professor, Department of Social Education, Faculty of Education, Khon Kaen University

¹³ Associate Professor, General Education Office, Udon Thani Rajabhat University

¹⁴ Independent scholar and Public Health Technical Officer, Senior Professional Level, Khon Kaen Provincial Administrative Organization

¹⁵ Ph.D. Student (2.2), Division of Sociology and Anthropology, Department of Social Sciences, Labour and International Migration Service Center, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University

¹⁶ Ph.D. Student (2.2), Division of Sociology and Anthropology, Department of Social Sciences, Labour and International Migration Service Center, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาแบบแผนการลงทุนจากเงินส่งกลับของครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังแรงงานอีสานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ แบบปรากฏการณ์วิทยา มีหน่วยวิเคราะห์ข้อมูลระดับครัวเรือนและชุมชน เก็บข้อมูลในชุมชนชนบทอำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2567 ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ จำนวน 22 ครัวเรือน โดยเป็นครัวเรือนที่ปัจจุบันมีสมาชิกในครัวเรือนย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ตั้งแต่ 1 ปีขึ้นไป อย่างน้อย 1 คน ทั้งแบบถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย ร่วมกับการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างกับผู้นำชุมชน และผู้ที่มีประสบการณ์การย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ จำนวน 19 ราย และใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ มีสมาชิกในครัวเรือน 3-6 คน ส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนขยาย ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ค้าขาย และรับจ้างทั่วไป มีสมาชิกในครัวเรือนย้ายถิ่นไปทำงานในทวีปเอเชีย ราว 2 ใน 3 ผ่านเครือข่ายทางสังคมทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยเป็นแรงงานภาคเกษตร และโรงงานขนาดเล็ก มีรายได้อยู่ที่ 30,000-80,000 บาทต่อเดือน ส่วนใหญ่อพยพไปทำงานต่างประเทศ 3-5 ปี มีระยะเวลาการย้ายถิ่นสูงที่สุดราว 12 ปี และพบว่า ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังส่วนใหญ่ได้รับเงินส่งกลับจากแรงงานอีสานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศเป็นประจำทุกเดือน เดือนละ 15,000-70,000 บาท โดยครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังนำเงินส่งกลับราว 1 ใน 3 เพื่อใช้จ่ายในครัวเรือน เป็นค่าอุปโภคบริโภค คืนเงินกู้ยืม และมีการลงทุนเพื่อสร้างผลตอบแทนทั้งในระยะสั้นและระยะยาวในหลายประเภท ได้แก่ การลงทุนซื้อทรัพย์สินเพิ่มเติม ซื้อที่ดิน ซื้อทองคำ การลงทุนประกอบอาชีพ ได้แก่ การทำเกษตรกรรม และค้าขาย การลงทุนด้านการศึกษาของบุตรหลาน และการลงทุนเพื่อเป็นหลักประกัน ได้แก่ ฝากประจำ ซื้อประกันชีวิต ซื้อประกันสุขภาพ แสดงให้เห็นว่า ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังการย้ายถิ่น มีการลงทุนที่หลากหลาย และเปลี่ยนแปลงไปตามความทันสมัยของบริบทชุมชน

คำสำคัญ: แบบแผนการลงทุน, เงินส่งกลับ, ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลัง, การย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ, แรงงานอีสาน

Abstract

This article aims to study the investment patterns of remittances from Isan international migrants on households left behind. A qualitative research methodology, specifically phenomenology, is employed. The unit of analysis was at the household and community levels. Data was collected in a rural community in Phu Khieo District, Chaiyaphum Province, in November 2024 to January 2025, through in-depth interviews with 22 households of migrants abroad. These households currently have at least one member who has migrated abroad for work for at least one year, both legally and illegally. Semi-structured interviews were also conducted with 19 community leaders and individuals with experience in migrating abroad for work. Data analysis was performed using content analysis.

The research findings revealed that households left behind with migrants abroad typically consist of 3-6 members, predominantly extended families. The main occupations of household members include agriculture, trade, and general labor. Approximately two-thirds of household members migrate for work within Asia, facilitated by social networks both domestically and internationally. These migrants are primarily employed in the agricultural sector and small factories, earning an income ranging from 30,000 to 70,000 baht per month. Most of these individuals migrate abroad for work for a period of 3-5 years, with the longest duration of migration being approximately 12 years. Furthermore, it was found that most households left behind regularly receive remittances from Isan migrants abroad, from 15,000 to 70,000 baht per month. These households invest approximately one-third of the remittances for household expenses, including consumption, debt repayment, and various types of short-term and long-term investments aimed at generating returns. These investments include purchasing additional assets, acquiring land, buying gold, investing in occupations such as agriculture and trade, investing in the education of children, and investing for security, such as fixed deposits, life insurance, and health insurance. This demonstrates that households left behind by migration engage in diverse investments that evolve with the changing context of the community.

Keywords: Investment patterns, Remittances, Household left behind, International migration, Isan migrants

แบบแผนการลงทุนจากเงินส่งกลับของครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังแรงงานอีสานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ (Investment Patterns of Remittances from Isan International Migrants on Households Left Behind)

บทนำ

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศที่มีความสำคัญกับระบบทุนนิยมและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ทำให้เกิดการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของแรงงานไทยอย่างต่อเนื่อง (สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564) โดยแรงงานย้ายถิ่นและครัวเรือนคาดหวังให้ตนเองเลื่อนฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมจนนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (Huguet et al, 2017; ดุษฎี อายุวัฒน์, 2562) การไปทำงานต่างประเทศจึงเป็นเป้าหมายของแรงงานไทย โดยในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา มีผู้ยื่นความประสงค์ไปทำงานต่างประเทศปีละกว่า 100,000 ราย มีจำนวนแรงงานย้ายถิ่นแบบถูกกฎหมายมากกว่าปีละ 50,000 ราย (กองบริหารแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศ, 2566) โดยเฉพาะแรงงานย้ายถิ่นจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีสัดส่วนที่สูงที่สุดของแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ (ดุษฎี อายุวัฒน์, 2562; กองบริหารแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศ, 2566) ทั้งการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศแบบถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย (ผ่านเครือข่ายทางสังคมและบริษัทนำเที่ยว) ที่ทำให้แรงงานย้ายถิ่นมีโอกาสทำงานทั้งในภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรมในถิ่นปลายทางใหม่ ซึ่งมีระบบการทำงานรูปแบบใหม่ที่แตกต่างกันกับถิ่นต้นทาง ต้องปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ เรียนรู้จากประสบการณ์ใหม่ มีโอกาสสะสมทุนที่หลากหลาย โดยเฉพาะการมีรายได้ที่เพิ่มขึ้น (Bebbington, 2021; DFID, 1999) จนนำมาสู่ความสำเร็จของการย้ายถิ่น อย่างไรก็ตาม มีแรงงานย้ายถิ่นที่ประสบกับความเสี่ยงในถิ่นปลายทาง ทั้งการถูกหลอกลวง การเอาเปรียบจากนายจ้าง เพื่อนร่วมงาน และการขาดสวัสดิการรักษายาบาลต่าง ๆ (Ayuwat et al., 2019)

สถานการณ์ดังกล่าว ส่งผลต่อครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยในถิ่นต้นทาง หรือ ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังการย้ายถิ่นเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการได้รับเงินส่งกลับจากแรงงานย้ายถิ่น เพราะหากแรงงานย้ายถิ่นมีความมั่นคงในการทำงาน และรายได้ ย่อมส่งเงินกลับมายังครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังได้เป็นประจำ และจำนวนเพียงพอต่อการใช้จ่าย แต่หากแรงงานย้ายถิ่นต้องประสบกับความเสี่ยงต่าง ๆ ในถิ่นปลายทาง ย่อมไม่สามารถส่งเงินกลับมาได้ตามที่ครัวเรือนและตนเองคาดหวังไว้ ซึ่งอาจนำไปสู่ผลกระทบเชิงลบจากการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ อาทิ ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือน การเป็นหนี้ซ้ำซ้อนของครัวเรือน และเด็ก ๆ ในครัวเรือนขาดโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพ เป็นต้น เพราะครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังส่วนใหญ่มักใช้เงินส่งกลับของแรงงานย้ายถิ่นในการดำรงชีพของครัวเรือน (Fakir and Abedin, 2021)

ดังนั้น บทความวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อศึกษาแบบแผนการลงทุนจากเงินส่งกลับของครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังแรงงานอีสานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ซึ่งจะได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการเงินส่งกลับจากแรงงานย้ายถิ่นของครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลัง ว่าถูกนำไปใช้จ่ายในครัวเรือนและนำไปสู่การลงทุนในด้านต่าง ๆ เพื่อความมั่นคงของครัวเรือนอย่างไร และสามารถนำผลการวิจัยเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ในฐานะผู้รับผิดชอบในถิ่นต้นทาง รวมถึงกรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน และกรมการกงสุล กระทรวงการต่างประเทศ ในฐานะผู้รับผิดชอบในถิ่นปลายทาง ในการกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างศักยภาพของครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังการย้ายถิ่น และส่งเสริมให้แรงงานย้ายถิ่นทำงานอย่างมั่นคงและการดำรงชีพในถิ่นปลายทางอย่างเหมาะสม เพื่อสะท้อนความสำเร็จของการย้ายถิ่นและเกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาแบบแผนการลงทุนจากเงินส่งกลับของครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังแรงงานอีสานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้อง

บทความนี้ได้ทบทวนแนวคิดการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ และแนวคิดผู้อยู่ข้างหลังการย้ายถิ่น มีรายละเอียดดังนี้

แนวคิดการย้ายถิ่นไปต่างประเทศ: การย้ายถิ่น (Migration) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยของคนทั้งที่เป็น การย้ายถิ่นแบบถาวรและเป็นการย้ายถิ่นแบบชั่วคราว ทั้งในระยะใกล้หรือในระยะไกล ทั้งภายในหรือภายนอกประเทศ (Lee, 1966) ซึ่ง United Nations (1998) ได้ให้รายละเอียดเพิ่มว่าเป็นกระบวนการเคลื่อนย้ายจากพื้นที่ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของตนแต่เดิมไปอยู่ในอีกพื้นที่หนึ่ง รวมไปถึงการเคลื่อนย้ายภายในประเทศเดียวกัน หรือการเคลื่อนย้ายจากประเทศหนึ่งไปยังอีกประเทศหนึ่ง ที่เรียกว่าการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ (International Migration) ซึ่งอาจเป็นการย้ายถิ่นที่อยู่อย่างถาวรหรือเป็นเพียงช่วงระยะเวลาหนึ่งก็ได้ เป็นไปตามวิธีการย้ายถิ่นและปัจจัยที่กำกับไว้ ทั้งนี้ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นมี 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับแหล่งต้นทาง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ของถิ่นปลายทาง อุปสรรคที่แทรกอยู่ระหว่างถิ่นต้นทางและถิ่นปลายทาง และปัจจัยส่วนบุคคลที่จะต้องมีความลักษณะพิเศษ (Lee, 1966) ในส่วนของกระบวนการย้ายถิ่น สามารถจำแนกเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นการตัดสินใจย้ายถิ่น เกี่ยวข้องกับสาเหตุของการย้ายถิ่น ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม จนทำให้เกิดวัฒนธรรมใหม่ที่เรียกว่า วัฒนธรรมแห่งการย้ายถิ่น (Culture of Migration) และระบบกฎหมาย ซึ่งประเทศต้นทางควรส่งเสริมให้พลเมืองย้ายถิ่นไปทำงานในต่างประเทศโดยไม่กีดกันหรือมีนโยบายกีดกันการส่งออกแรงงาน (พัชราวลัย วงศ์บุญสิน, 2552) ทั้งนี้ Todaro (1976) อธิบายว่า มนุษย์ตัดสินใจย้ายถิ่นด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ โดยมีปัจจัยดึงดูดสำคัญ ได้แก่ ค่าจ้างที่สูงขึ้นและโอกาสได้งานทำ ขั้นที่สอง ระหว่างการย้ายถิ่น ประกอบด้วยกระบวนการย้ายถิ่นทุกขั้นตอน ซึ่งเกี่ยวข้องกับค่าเดินทาง ค่านายหน้า นโยบายรัฐ ความร่วมมือระหว่างประเทศ ระบบการจัดหางาน และเครือข่ายทางสังคม รวมทั้งการใช้ชีวิตในถิ่นปลายทาง ซึ่งแรงงานย้ายถิ่นมีโอกาสสะสมทุนจากกระบวนการนี้อย่างหลากหลาย ทั้งทุนมนุษย์ ทุนเศรษฐกิจ และทุนสังคม (Wahlbeck and Fortelius, 2019) และขั้นที่สาม การย้ายถิ่นกลับของแรงงาน เป็นกระบวนการเคลื่อนย้ายของผู้ย้ายถิ่นกลับสู่ถิ่นเดิม มักมีสาเหตุมาจากการทำงานครบกำหนดสัญญา หรือถูกบังคับให้กลับจากการถูกจับ เพราะย้ายถิ่นไปทำงานแบบผิดกฎหมาย (ดุขฎิ์ อายุวัฒน์, 2562; Koczan, Peri, Pinat, and Rozhkov, 2021) ทั้งนี้ความสำเร็จของการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ไม่ได้สะท้อนผ่านตัวแรงงานย้ายถิ่นเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังการย้ายถิ่นอีกด้วย (Fakir and Abedin, 2021; Adger, Fransen, and Safra de Campos, 2024)

แนวคิดผู้อยู่ข้างหลังการย้ายถิ่น: การศึกษาสังคมวิทยาการย้ายถิ่นให้ความสำคัญกับการศึกษาผลกระทบที่เกิดจากการย้ายถิ่น ซึ่งส่งผลทั้งต่อตัวผู้ย้ายถิ่น และผู้อยู่ข้างหลัง ซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่กว่าผู้ย้ายถิ่นที่ไปทำงาน นั่นคือ ครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่น ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการแยก และปล่อยให้สมาชิกในครัวเรือน คนรักและสถานที่ที่คุ้นเคยอยู่ข้างหลัง การละทิ้งซึ่งมักเกี่ยวข้องกับการเดินทางจิตใจ รวมไปถึงความซับซ้อนของชีวิตประจำวันซึ่งมีนัยสำคัญเช่นเดียวกับการย้ายถิ่นไป โดยเฉพาะเมื่อแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศเกิดปัญหาในถิ่นปลายทาง ผู้อยู่ข้างหลังจะต้องติดต่อกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การย้ายถิ่นของแรงงานจึงแสดงถึงความสัมพันธ์ของการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศกับครัวเรือนและชีวิตประจำวันของผู้อยู่ข้างหลัง ผู้อยู่ข้างหลังของแรงงานที่ย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ จึงหมายถึง ครัวเรือน ที่ประกอบด้วย พ่อแม่ ภรรยา ลูก และเครือญาติที่อยู่ในถิ่นต้นทาง (Nguyen, Yeoh and Toyota, 2010; Zimmer, Penboon and Jampaklay, 2022) ทั้งนี้ ผู้อยู่ข้างหลัง เป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบโดยตรงนอกจากตัวแรงงานย้ายถิ่น จากงานวิจัยที่ผ่านมา พบว่า สิ่งที่ได้รับคามสนใจมากที่สุดคือ เชื่อมโยงการย้ายถิ่นของแรงงานกับผู้อยู่ข้างหลังว่า การย้ายถิ่นอาจเป็นยุทธศาสตร์หรือวิถีชีวิตของครัวเรือน (Stark and Bloom, 1985; ดุขฎิ์ อายุวัฒน์, 25562) โดยครัวเรือนมุ่งเน้นการกระจายหาแหล่งรายได้เพื่อลดความเสี่ยงทางเศรษฐกิจและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือน อีกทั้งคนในครัวเรือนมีส่วนตัดสินใจให้สมาชิกย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ สอดคล้องกับ Stark (1991) และ Zimmer, Penboon and Jampaklay (2022) พบว่า การย้ายถิ่นของแรงงานเป็นการตัดสินใจร่วมกันของครัวเรือน และเป็นยุทธศาสตร์การดำรงชีพที่ครัวเรือน

มุ่งหวังรายได้เพื่อผู้ที่อยู่ข้างหลัง ในขณะที่ความรู้เกี่ยวกับการย้ายถิ่นและการส่งเงินกลับส่งผลกระทบต่อผู้ที่อยู่ข้างหลังด้วย (Leinbach and Watkins, 1998; Levitt, 2021; Vertovec, 2024)

การศึกษาสถานการณ์ของผู้ที่อยู่ข้างหลังการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ มักพบว่าการย้ายถิ่นเป็นประโยชน์ต่อครัวเรือนในถิ่นต้นทาง เพราะเงินส่งกลับทำให้ครัวเรือนมีสภาพคล่องทางเศรษฐกิจ และลดข้อจำกัดด้านรายได้ สวัสดิการระยะยาวของครัวเรือนดีขึ้นผ่านการลงทุนด้านการดูแลสุขภาพ (Levitt, 2021; Vertovec, 2023) อย่างไรก็ตาม อารี จำปา กลาย และคณะ (2557) ชี้ให้เห็นผลกระทบเชิงลบกับครัวเรือนที่อยู่ข้างหลัง โดยเฉพาะสภาพร่างกายของแรงงานอาจมีผลต่อเงินส่งกลับ และกระทบต่อความสัมพันธ์ในครัวเรือน และการศึกษาของลูก และงานของ Ayuwat, Narongchai, Rengmanawong and Auraiampai (2018) ยังพบว่า ครัวเรือนในถิ่นต้นทางบางส่วนสามารถเข้าถึงทุน และลงทุนจากเงินส่งกลับของแรงงานย้ายถิ่นได้ ซึ่งนำไปสู่การมีความสุขในระดับสูง

การทบทวนแนวคิดข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยได้นิยามของผู้อยู่ข้างหลังว่า หมายถึง ครัวเรือน ที่อาจประกอบด้วย พ่อแม่ คู่สมรส ลูก และเครือญาติของแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ซึ่งอาศัยอยู่ครัวเรือนเดียวกันในถิ่นต้นทาง และได้รับเงินส่งกลับจากการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของแรงงาน และนำเงินส่งกลับไปใช้ในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การใช้จ่ายในครัวเรือน และการใช้จ่ายในการลงทุน จึงนำมาสู่นิยามของแบบแผนการลงทุนจากเงินส่งกลับว่าหมายถึง การที่ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ นำเงินส่งกลับจากแรงงานย้ายถิ่นมาบริหารจัดการในด้านค่าใช้จ่ายในครัวเรือน และด้านการลงทุน ได้แก่ ลงทุนซื้อสินทรัพย์ ลงทุนประกอบอาชีพ ลงทุนด้านการศึกษา และลงทุนด้านหลักประกันเพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิต

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาแบบแผนการลงทุนจากเงินส่งกลับของครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังแรงงานอีสานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) แบบปรากฏการณ์วิทยา (Creswell, 2013) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกจากปรากฏการณ์การย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศในสังคมอีสานสมัยใหม่ที่ส่งผลต่อครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังในถิ่นต้นทาง มีหน่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลระดับครัวเรือน และชุมชน เก็บข้อมูลเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2567 - มกราคม 2568 กับผู้ให้ข้อมูล 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) ครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ จำนวน 22 ครัวเรือน โดยเป็นครัวเรือนที่ปัจจุบันมีสมาชิกในครัวเรือนย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ทั้งแบบถูกกฎหมาย (มีสัญญาจ้างงาน) และแบบผิดกฎหมาย (ไม่มีสัญญาจ้างงาน) โดยย้ายถิ่นตั้งแต่ 1 ปีขึ้นไป อย่างน้อย 1 คน และ 2) ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อสม. จำนวน 10 ราย และผู้อาวุโสที่มีประสบการณ์ย้ายถิ่น จำนวน 9 ราย เพื่อทำความเข้าใจบริบทชุมชนที่มีการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ คุณลักษณะครัวเรือน และแบบแผนการลงทุนจากเงินส่งกลับของครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลัง พื้นที่วิจัยคือ ตำบลโอโหล อำเภอกุฉิเยว จังหวัดชัยภูมิ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย ซึ่งมีปรากฏการณ์การย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของแรงงานอย่างต่อเนื่องมากกว่า 50 ปี (Ayuwat et al., 2019) และเมื่อสำรวจเบื้องต้นร่วมกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลพบว่า ตั้งแต่ปี 2565-2567 มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศปีละมากกว่า 800 ราย

งานวิจัยนี้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ในฐานะครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังการย้ายถิ่น และสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structure Interview) กับกลุ่มผู้นำชุมชน ร่วมกับแนวทางการสัมภาษณ์ และใช้การสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) ระหว่างการสัมภาษณ์ด้วย โดยได้ชี้แจงและขออนุญาตตามแนวปฏิบัติของศูนย์จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เลขที่โครงการ HE673505 และได้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้วยเทคนิคสามเส้า (Triangulation Approach) โดยสัมภาษณ์ตามความหลากหลายของผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ผู้นำชุมชน และผู้ที่มีประสบการณ์ย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ สถานที่ในการสัมภาษณ์ และช่วงเวลาในการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้มุมมองที่หลากหลายและสามารถตรวจสอบ

ความสอดคล้องของผลการวิจัย วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอข้อมูลด้วยการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) (Creswell, 2013)

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

ผลการวิจัยนำเสนอครอบคลุมใน 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ การเปลี่ยนผ่านของชุมชนอีสานที่มีการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ คุณลักษณะของครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ แบบแผนการย้ายถิ่นของแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ และแบบแผนการลงทุนจากเงินส่งกลับของครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลัง มีรายละเอียดดังนี้

การเปลี่ยนผ่านของชุมชนอีสานที่มีการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

ชุมชนโอโล ถือเป็นชุมชนชนบทอีสานที่มีการเปลี่ยนผ่านจากสังคมชนบทดั้งเดิมไปสู่สังคมอีสานสมัยใหม่จากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและโครงสร้างสังคม โดยเปลี่ยนจากระบบการผลิตแบบเกษตรเพื่อยังชีพสู่การเกษตรเชิงพาณิชย์ และให้ความสำคัญกับเงินสดตามกระแสทุนนิยม จึงเกิดวิถียังชีพที่ต้องการยกฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนผ่านการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ โดยในชุมชนมีพัฒนาการการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่ยุคการย้ายถิ่นไปยังกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาถึงยุคการย้ายถิ่นไปยังกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออก และมีส่วนย้ายถิ่นไปยังกลุ่มประเทศยุโรป อเมริกา และออสเตรเลีย ดังที่คุณสรรรค์ (นามสมมติ) ผู้นำชุมชน กล่าวว่า “...แต่ก่อนคนไปทำงานเมืองนอก ไปได้แค่ซาอูฯ กับไต้หวัน ทุกวันนี้ไปได้ทั่วโลก ประเทศซื้อแปลก ๆ อย่างออสเตรเลียก็มีคนไปทำงาน...” แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาประเทศด้วยทุนนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้แบบแผนการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของแรงงานอีสานเปลี่ยนแปลงไป โดยพบว่า แรงงานอีสานย้ายถิ่นส่วนใหญ่เป็นชาย และเริ่มมีสัดส่วนแรงงานย้ายถิ่นหญิงมากขึ้นในช่วงของการย้ายถิ่นไปยังกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออก ส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ปัจจุบันมักย้ายถิ่นไปยังประเทศแถบเอเชียตะวันออกทั้งถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย มีเหตุผลด้านเศรษฐกิจเป็นเหตุผลสำคัญ ส่วนในยุคหลังเริ่มย้ายถิ่นเพื่อต้องการหาประสบการณ์ โดยแรงงานอีสานย้ายถิ่นมักทำงานเกษตร ก่อสร้าง และลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม และยังถูกเอาเปรียบ ไม่ได้รับสิทธิและสวัสดิการ เนื่องจากไม่สามารถสื่อสารภาษาต่างประเทศและไม่เข้าใจกฎระเบียบการทำงานมากเท่าที่ควร (Karen, Rob and Katherine, 2022) อนึ่ง แรงงานอีสานย้ายถิ่นในปัจจุบันใช้ชีวิตอิสระมากขึ้น มีแรงงานอีสานย้ายถิ่นบางส่วนที่ใช้ชีวิตฟุ่มเฟือย เที่ยวเตร่ และไม่ส่งเงินกลับทำให้ไม่ประสบความสำเร็จในการย้ายถิ่น (Masanja et al., 2023) นอกจากนี้ แรงงานอีสานย้ายถิ่นต้องรักษาความสัมพันธ์กับครัวเรือนในถิ่นต้นทาง ผ่านการพูดคุย แลกเปลี่ยนข้อมูล และส่งเงินกลับเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ลงทุนการศึกษา ขำระหนี้ และเก็บออม เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

คุณลักษณะครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

ผลการวิจัยพบว่า ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ มีสมาชิกในครัวเรือน 3-6 คน ส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนขยาย ซึ่งเป็นครัวเรือนที่อยู่ร่วมกันของ 3 รุ่นวัย ทั้งคนรุ่นปู่ย่าตายาย คนรุ่นพ่อแม่ และคนรุ่นหลาน บางครัวเรือนอยู่ร่วมกันระหว่างคนรุ่นพ่อแม่และคนรุ่นลูกเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นภรรยาของแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ และมีครัวเรือนข้ามรุ่น (Skipped-generation Household) ซึ่งถือเป็นครัวเรือนเปราะบางที่มีคนรุ่นปู่ย่าตายายอาศัยอยู่กับคนรุ่นหลาน และเป็นครัวเรือนที่มีข้อจำกัดในการเข้าถึงทุนและเครือข่ายทางสังคม (Narongchai, Ayuwat and Chinnasri, 2016; Frese and Rauch, 2022) ทั้งนี้พบว่า ครัวเรือนที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยการปลูกข้าวเพื่อเลี้ยงชีพ และปลูกอ้อยเป็นพืชเศรษฐกิจเพื่อจำหน่าย สร้างรายได้ และครัวเรือนอีกส่วนหนึ่งประกอบอาชีพค้าขาย และรับจ้างทั่วไป ซึ่งกลุ่มครัวเรือนที่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปเป็นอาชีพหลักมีจำนวนไม่น้อย ทำให้มีรายได้ครัวเรือนตั้งแต่ 50,000-300,000 บาทต่อปี (ไม่รวมเงินส่งกลับจากแรงงาน) โดยที่บางส่วนต่ำกว่าเส้นความยากจน (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2024) อาจกล่าวได้ว่าก่อนย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศครัวเรือนส่วนใหญ่

มีหนี้สินจากการกู้ยืมเงินทั้งในและนอกระบบ จำนวนประมาณ 30,000-200,000 บาท ซึ่งสาเหตุหลักของการกู้ยืมคือ เพื่อสนับสนุนให้แรงงานไปทำงานต่างประเทศ และเพื่อลงทุนในการประกอบอาชีพ ปัจจุบันครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังส่วนใหญ่ ไม่มีหนี้สินที่สืบเนื่องมาจากการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศแล้ว เนื่องจากนำเงินส่งกลับจากแรงงานย้ายถิ่นไปชำระหนี้สิน แต่ยังคงมีหนี้สินจากการลงทุนทำการเกษตรอยู่เล็กน้อย เนื่องจากต้องคงสถานะสมาชิกของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) นอกจากนี้ ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังที่มีความรู้ หรือมีประสบการณ์จากการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศก็มีความพยายามจัดการค่าใช้จ่ายและการใช้ชีวิตของครัวเรือน และจัดการรายได้ของครัวเรือน โดยเก็บออมเงินในแต่ละเดือน และทำประกันชีวิต เพื่อเป็นหลักประกันความเสี่ยงของครัวเรือนในกรณีที่เกิดเหตุสุดวิสัย

สำหรับความสัมพันธ์ของครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังกับแรงงานย้ายถิ่น พบว่า ส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ที่ติดต่อกัน ติดต่อบริหารหรือกันเป็นประจำทุกวัน หรือสัปดาห์ละ 2-3 ครั้ง ผ่านแอปพลิเคชันเครือข่ายสังคมออนไลน์ อาทิ LINE FACEBOOK เป็นต้น โดยมีการติดต่อด้วยข้อความ โทรศัพท์พูดคุยกัน และโทรศัพท์แบบเห็นหน้า (Video Call) โดยครัวเรือนมักพูดคุยกับแรงงานย้ายถิ่น ในประเด็นการใช้ชีวิตในประเทศปลายทางทั่วไป เช่น ที่พักอาศัย อาหาร สุขภาพ และสิ่งที่ต้องการเพิ่มเติมจากถิ่นต้นทาง ตามที่คุณแม่ของแรงงานอีสานย้ายถิ่นกล่าวว่า “...คุยกับเขาทุกเรื่อง บางครั้งอยากได้อะไรเขาก็บอก พวกยาพวกกับข้าว แล้วเราก็ต้องเตือนให้เขาดูแลตัวเองดี ๆ อย่าประมาท เพราะเป็นห่วงเขาอยู่...” นอกจากนี้บางครัวเรือนยังให้คำแนะนำเกี่ยวกับการใช้จ่ายเงินให้เหมาะสม เพื่อให้แรงงานมีเงินออมและความมั่นคง ตลอดจนการจัดการความเครียด เพราะแรงงานย้ายถิ่นมักมีความเครียดจากการทำงานหนัก และไม่พอใจหัวหน้างาน โดยเฉพาะแรงงานย้ายถิ่นแบบผิดกฎหมายที่กังวลจะถูกจับและส่งกลับประเทศ อีกทั้งยังมีความเสี่ยง เพราะงานหนัก ถูกกดค่าแรง ไม่มีสวัสดิการ ทำให้บางส่วนไม่มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ ซึ่งความเครียดของแรงงานย้ายถิ่นก็ส่งผลให้ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังมีความกังวลตามไปด้วยเช่นกัน

แบบแผนการย้ายถิ่นของแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

ผลการวิจัยพบว่า แรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศส่วนใหญ่ตัดสินใจไปทำงานต่างประเทศได้ตามความสนใจ โดยมีครัวเรือนเป็นผู้ร่วมตัดสินใจและผู้สนับสนุนทุน ทั้งนี้ ในหนึ่งครัวเรือนมักมีสมาชิกเพียง 1 รายเท่านั้นที่ได้ไปทำงานต่างประเทศ แต่ก็มีครัวเรือนบางส่วนที่มีสมาชิกย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศถึง 2-3 ราย โดยเฉพาะกลุ่มที่ไปทำงานแบบผิดกฎหมาย พบว่า สมาชิกรุ่นพ่อแม่ที่เข้าไปทำงานต่างประเทศแบบผิดกฎหมาย มักชักชวนสมาชิกรุ่นลูกที่อยู่อาศัยในถิ่นต้นทางไปทำงานร่วมด้วย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุอยู่ระหว่าง 22-55 ปี กว่า 2 ใน 3 ของแรงงานย้ายถิ่นสมรสแล้วตัดสินใจย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ คือต้องการให้ตนเองและครัวเรือนมีรายได้มากขึ้น มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เช่นกัน ผลของงานวิจัยที่ผ่านมา (อารี จำปากล้วย และคณะ, 2017; สมพงษ์ อาซากิจ, 2561; Ayuwat et al., 2019; Auraiampai et al., 2023) และปัจจุบันมีแรงงานย้ายถิ่นที่ต้องการเปิดโลกทัศน์ในการใช้ชีวิตของตนเอง ซึ่งเป็นเหตุผลในระดับปัจเจกเพิ่มขึ้น (Auraiampai et al., 2023) มากกว่าครึ่งหนึ่งย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศครั้งแรก และอีกครึ่งหนึ่งเคยย้ายถิ่นมาแล้ว 1-3 ครั้ง มากกว่าครึ่งหนึ่งย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศแบบถูกกฎหมาย ซึ่งกว่า 2 ใน 3 ไปทำงานผ่านกรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน ภายใต้ความร่วมมือระหว่างรัฐต่อรัฐ มีถิ่นปลายทางอยู่ที่ประเทศอิสราเอล เกาหลีใต้ ไต้หวัน และญี่ปุ่น และมีบางส่วนย้ายถิ่นไปทำงานด้วยตนเองยังประเทศอิสราเอล สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และสหรัฐอเมริกาสำหรับเอมิเรต ส่วนแรงงานย้ายถิ่นแบบผิดกฎหมาย มักย้ายถิ่นไปยังประเทศเกาหลีใต้ บางส่วนมีสมาชิกในครัวเรือนย้ายถิ่นไปทำงานแบบผิดกฎหมายในประเทศเกาหลีใต้มากถึง 3 คน ผ่านเครือข่ายทางสังคมทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทั้งนี้ มีแรงงานย้ายถิ่นแบบถูกกฎหมายบางส่วนที่เกาหลีใต้ หนี้สัญญาเพื่อเปลี่ยนนายจ้าง ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนสถานะจากแรงงานย้ายถิ่นแบบถูกกฎหมายเป็นผิดกฎหมาย สำหรับค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปทำงานต่างประเทศทั้งแบบถูกกฎหมายและผิดกฎหมายอยู่ที่ตั้งแต่ 40,000 - 200,000 บาท โดยกลุ่มที่ถูกกฎหมายมักเป็นค่าดำเนินการของหน่วยงานรัฐ ค่านายหน้าบริษัทจัดหางาน ค่าเดินทาง และเงินสดเพื่อติดตัว ส่วนกลุ่มที่ผิดกฎหมาย มักเป็นค่าดำเนินการบริษัทนำเที่ยว ค่าตัวเครื่องบิน ค่านายหน้าทางาน และเงินสดเพื่อติดตัว โดยแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศส่วนใหญ่ทำงานในภาคอุตสาหกรรม ได้แก่

โรงงานผลิตเม็ดพลาสติก และโรงงานย้อมผ้า และทำงานในภาคเกษตรกรรม ได้แก่ เพาะปลูก ดูแล และเก็บผักผลไม้ (กะหล่ำปลี พริก ผลไม้ ฯลฯ) ปศุสัตว์ ได้แก่ เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ จั๊กไก่ และมี 4 รายที่ทำอาชีพบริการ (นวดแผนไทย และงานร้านอาหาร) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานทักษะต่ำ โดยแรงงานย้ายถิ่นมีรายได้ระหว่าง 25,000-130,000 บาทต่อเดือน ทั้งรายได้จากงานหลัก (รวมงานล่วงเวลา) และรายได้จากงานพิเศษที่ทำในระหว่างอยู่อาศัยในต่างประเทศ และส่งเงินกลับให้ครัวเรือนในถิ่นต้นทางเป็นประจำทุกเดือน เดือนละ 15,000-70,000 บาท ส่วนใหญ่ย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ 3-5 ปี มีระยะเวลาการย้ายถิ่นสูงที่สุดราว 15 ปี

จะเห็นได้ว่า แรงงานย้ายถิ่นที่ไปทำงานต่างประเทศมีคุณลักษณะทางประชากร ทั้งเพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส วิธีการย้ายถิ่น การลงทุน การประกอบอาชีพ และรายได้ที่มีความหลากหลาย ซึ่งเป็นผลมาจากกระบวนการโลกาภิวัตน์และเครือข่ายทางสังคมที่ทำให้แรงงานจากชนบทย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศได้มากขึ้น (Sundari, 2019) สอดคล้องกับงานของ Ayuwat, Narongchai, Renamanawong, and Auraiampai (2018) ที่พบว่า คนวัยแรงงานในชนบทอีสานย้ายถิ่นได้ง่ายขึ้นเพราะมีเครือข่ายทางสังคมทั้งในถิ่นต้นทางและถิ่นปลายทาง ซึ่งเป็นผู้อำนวยความสะดวกตั้งแต่ก่อนย้ายถิ่นจนกระทั่งอาศัยอยู่ในต่างประเทศ

แบบแผนการลงทุนจากเงินส่งกลับของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่น

สำหรับแบบแผนการลงทุนจากเงินส่งกลับ ซึ่งแรงงานย้ายถิ่นเกือบทั้งหมดส่งเงินกลับมาให้ครัวเรือนเป็นประจำทุกเดือน มีเพียง 1-2 รายเท่านั้นที่ไม่สามารถส่งเงินกลับให้ครัวเรือนเป็นประจำในทุกเดือนได้ เนื่องจากเป็นแรงงานย้ายถิ่นแบบผิดกฎหมาย จึงขาดความมั่นคงในรายได้ เพราะต้องย้ายงานบ่อยครั้งเพื่อหลบหนีตำรวจตรวจคนเข้าเมือง ทั้งนี้ สามารถจำแนกแบบแผนการลงทุนจากเงินส่งกลับได้ 2 ประเภทหลัก ได้แก่ การบริหารจัดการค่าใช้จ่ายในครัวเรือน และการลงทุนเพื่อสร้างความมั่นคงให้ครัวเรือน ได้แก่ ลงทุนซื้อสินทรัพย์ ลงทุนประกอบอาชีพ ลงทุนด้านการศึกษา และลงทุนเพื่อเป็นหลักประกัน มีผลการวิจัยดังนี้

1) การบริหารจัดการค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

ครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นหลังการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศส่วนใหญ่มีการตกลงกับแรงงานย้ายถิ่นเกี่ยวกับการส่งเงินกลับ และการใช้จ่ายในครัวเรือน อาทิ ครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานแบบถูกกฎหมายของคุณสมพร (นามสมมติ) คุณแก้ว (นามสมมติ) และคุณชัย (นามสมมติ) ที่ตกลงกับแรงงานย้ายถิ่นว่า ต้องส่งเงินกลับมาเป็นประจำทุกเดือนอย่างน้อย 2 ใน 3 ของค่าจ้างรายเดือน เนื่องจากครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นเป็นผู้ลงทุนให้แรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ บางครัวเรือนมีการกู้ยืมเงินจากเครือญาติและนายทุนในชุมชน และบางส่วนนำที่ดินไปจำนอง ดังนั้น จึงจำเป็นต้องให้แรงงานย้ายถิ่นส่งเงินค่าจ้างส่วนใหญ่กลับมาให้ครัวเรือน เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการชำระหนี้จากการกู้ยืมเงิน โดยช่วงแรกของการย้ายถิ่นครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นที่มีหนี้สิน มักนำเงินส่งกลับต่อเดือนส่วนใหญ่ไปชำระหนี้สิน ส่งผลให้ปัจจุบันครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่มีหนี้สินจากการลงทุนไปทำงานต่างประเทศ และไม่มีหนี้สินจากการทำการเกษตรแล้ว ทั้งนี้ ครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นที่ไม่ได้ประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่สร้างรายได้ หรือมีรายได้เฉพาะจากการทำเกษตร (ซึ่งเป็นรายได้รายปี) มักนำเงินส่งกลับของแรงงานย้ายถิ่นมาใช้จ่ายในครัวเรือน ได้แก่ ค่าอุปโภคและบริโภค อาทิ ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำประปา ค่าน้ำดื่ม ค่าอาหาร ค่ายารักษาโรค ค่าเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ รวมแล้วโดยเฉลี่ยเดือนละ 6,000-15,000 บาท ซึ่งถือเป็นค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้นกว่าในอดีต ด้วยเพราะปัจจุบันในชุมชนชนบทมีการเติบโตทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น คนในชุมชนชนบทสามารถเข้าถึงการบริการที่ทันสมัยและมีมูลค่าสูง เช่น คลินิกในชุมชน ร้านสะดวกซื้อในชุมชน (7-Eleven) และร้านขายสินค้าต่าง ๆ ในชุมชน

อีกทั้ง ครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ยังนำเงินส่งกลับของแรงงานย้ายถิ่นไปซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ใหม่ในครัวเรือน โดยเฉพาะรถยนต์ รถจักรยานยนต์ เครื่องปรับอากาศ เครื่องทำน้ำอุ่น เครื่องซักผ้า ตู้เย็น ไมโครเวฟ กระทะไฟฟ้า และอื่น ๆ จำนวนมาก ดังที่คุณผ่น (นามสมมติ) ภรรยาของแรงงานอีสานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศแบบผิดกฎหมายกล่าวว่า “...เงินที่แฟนส่งกลับมาหลายอย่างเราก็เอาไปซื้อข้าวของต่าง ๆ ก็เป็นผลที่ได้จากการไปเมืองนอก แฟนบอกว่าอะไรที่

ทำให้เรากับลูกสะตอขายก็ซื้อมาเลย...” นอกจากนี้ ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังยังมีภาษีสังคมที่ต้องจ่าย เช่น การทำบุญที่วัด การทำบุญหรือการช่วยงานเพื่อนบ้านในชุมชน ซึ่งในแต่ละเดือนอาจมีมากกว่า 1-2 ครั้ง อย่างน้อยครั้งละ 500-1,000 บาท ทำให้เงินส่งกลับของแรงงานย้ายถิ่นถูกใช้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายของครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ ที่สามารถสร้างการยอมรับและรักษาเครือข่ายทางสังคมของครัวเรือนได้อีกด้วย (Adger, Fransen, and Safrá de Campos, 2024) อย่างไรก็ตาม ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังบางส่วนที่มีรายได้จากแหล่งอื่น ๆ นอกจากเงินส่งกลับของแรงงานย้ายถิ่น รวมถึงครัวเรือนที่แรงงานย้ายถิ่นส่งเงินกลับมาให้ครัวเรือนเป็นผู้บริหารและเก็บออมส่วนใหญ่จะมีการลงทุนเพื่อสร้างความมั่นคงในครัวเรือนด้วย ซึ่งจะอธิบายในหัวข้อต่อไป

2) การลงทุนเพื่อสร้างความมั่นคงให้ครัวเรือน ได้แก่ ลงทุนซื้อสินทรัพย์ ลงทุนประกอบอาชีพ ลงทุนด้านการศึกษา และลงทุนเพื่อเป็นหลักประกัน

ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ที่ได้รับเงินส่งกลับจากแรงงานย้ายถิ่นเพียงพอและสามารถบริหารจัดการเงินส่งกลับได้ดี ส่วนใหญ่สามารถออมเงินและลงทุนเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับครัวเรือนได้ ผ่านการลงทุน 4 ด้านหลัก ได้แก่

(1) การลงทุนซื้อสินทรัพย์ ได้แก่ การซื้อที่ดินเพื่อทำการเกษตร โดยครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังมากกว่าครึ่งหนึ่ง มีที่ดินเพิ่มขึ้น 5-10 ไร่ จากการซื้อที่ดินจากเครือข่ายหรือเพื่อนบ้านในชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียงกับที่ดินแปลงเดิม ด้วยเพราะเป็นที่ดินของสายตระกูล ไม่ต้องการให้นายทุนภายนอกเป็นเจ้าของ คนในชุมชนมีทัศนะว่า การขายที่ดินให้กับเครือข่ายของตนเอง น่าจะเป็นโยชน์มากกว่าขายที่ดินให้กับผู้อื่น ทำให้ที่ดินของบรรพบุรุษยังคงรวมกันเป็นผืนเดียวอยู่ สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายของคนในชุมชนที่ยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน (Masanja, 2023) ดังนั้น ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังแรงงานย้ายถิ่นที่เก็บออมเงินส่งกลับจากแรงงานย้ายถิ่นได้ ก็ต้องการซื้อที่ดินเก็บไว้ให้เป็นมรดกของแรงงานย้ายถิ่นและลูกหลานในครัวเรือน อีกทั้ง ยังซื้อที่ดินเพื่อเก็บไว้เป็นทรัพย์สิน สำหรับใช้เก็งกำไรเมื่อต้องการขายให้นายทุน หรือคนนอกชุมชน ทั้งนี้ นอกจากนั้นครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังยังลงทุนซื้อที่ดินเพื่อสร้างบ้าน หรือต่อเติมบ้าน เพื่อให้มั่นคงถาวรและเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ทั้งนี้ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังสามารถต่อเติมบ้านหรือสร้างใหม่ให้มีความมั่นคงขึ้นได้ภายในระยะเวลา 1-2 ปีหลังจากที่แรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ และยังซื้อทองคำ หรือออมทอง ทั้งออมด้วยตนเองและออมผ่านธนาคาร เพื่อเป็นหลักประกันและสำรองไว้ใช้จ่ายยามฉุกเฉิน

(2) การลงทุนประกอบอาชีพ ได้แก่ การทำการเกษตร โดยครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังการย้ายถิ่นเกือบทั้งหมดประกอบอาชีพเกษตรกรรม ดังนั้น จึงต้องการลงทุนซื้ออุปกรณ์ทางการเกษตร เช่น รถไถ รถเกี่ยวข้าว รถปลูกข้าว ปุ๋ย ฯลฯ เพื่อสร้างรายได้จากการเกษตร และลดต้นทุนในการจ้างแรงงานนอกครัวเรือนหรือจ้างเครื่องจักรนอกครัวเรือน ทั้งนี้ ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังที่ต้องการลงทุนซื้ออุปกรณ์ทางการเกษตร มักเป็นครัวเรือนขยายที่มีคนวัยแรงงานอาศัยอยู่ในครัวเรือนด้วย หรือเป็นครัวเรือนที่คนรุ่นปู่ย่าตายายยังเป็นคนวัยแรงงานอยู่ อีกทั้ง ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังบางส่วนยังลงทุนทำปศุสัตว์ในครัวเรือน ทั้งเลี้ยงไก่ไข่ เลี้ยงหมู และเลี้ยงวัว ทั้งซื้อพันธุ์สัตว์เศรษฐกิจที่ต้องการ ซื้ออาหารสัตว์ เป็นค่าใช้จ่ายในยามที่ต้องผสมพันธุ์ ฉีดวัคซีน หรือดูแลให้ผลผลิตมีคุณภาพ เพราะเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนได้ ดังที่ คุณนพ (นามสมมติ) พ่อของแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานแบบถูกกฎหมาย กล่าวว่า “...เงินส่งกลับจากลูกก็เอามาลงทุนเลี้ยงวัว ขายได้แต่ละครั้งก็คุ้มค่าอยู่ เล่าให้ลูกฟัง ลูกก็อยากกลับมาทำต่อ คงจะเลี้ยงไปเรื่อย ๆ...” นอกจากนี้ ยังมีบางครัวเรือนที่ลงทุนประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น เปิดร้านค้าในชุมชน ซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคมาจำหน่ายในร้าน โดยพิจารณาถึงความต้องการและความนิยมของคนในชุมชน บางรายก็มีร้านค้าในลักษณะมินิมาร์ท เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับลูกค้าในชุมชน บางส่วนเปิดร้านอาหารในชุมชน โดยนำเงินส่งกลับมาซื้อวัตถุดิบ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในร้าน ซึ่งการลงทุนดังกล่าวสามารถสร้างรายได้จากเงินส่งกลับได้เพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก อีกทั้งยังทำให้ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังมีเงินออมเพิ่มขึ้นอีกด้วย อย่างไรก็ตาม มีบางครัวเรือนที่ลงทุนประกอบอาชีพ แต่ไม่สามารถสร้างรายได้เพิ่มขึ้นได้ เนื่องจากไม่จริงจังในการทำธุรกิจและขาดความรู้ในการทำธุรกิจ เช่น

ไม่ศึกษาหรือสังเกตความต้องการของคนในชุมชน จึงทำให้ร้านค้าไม่ได้รับความนิยม อีกทั้งยังให้คนในชุมชนติดค้างค่าอาหารหรือค่าสินค้าไว้ก่อนได้ เพราะเกรงใจและต้องการรักษาความสัมพันธ์ จึงทำให้ไม่ได้กำไรและขาดทุนจากการประกอบธุรกิจ

(3) การลงทุนด้านการศึกษาของสมาชิกในครัวเรือน โดยครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังการย้ายถิ่นเกือบทุกครัวเรือน มีทัศนคติต่อการศึกษามองว่า เป็นสิ่งที่ถือเป็นการลงทุนเช่นกัน เพราะค่าใช้จ่ายทางการศึกษา เป็นการลงทุนเพื่อหวังประโยชน์ในอนาคต ทั้งอาชีพการทำงานและรายได้ที่มีความมั่นคง ดังนั้น ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังส่วนใหญ่ที่มีเด็กในครัวเรือน จึงลงทุนทั้งค่าใช้จ่ายรายวัน ค่าเดินทาง ค่าธรรมเนียมการศึกษา โดยบางครัวเรือนส่งเสริมให้เด็กเข้าศึกษาต่อในโรงเรียนเอกชน ด้วยเพราะมีทัศนะว่าจะมีคุณภาพทางการศึกษาที่สูงกว่าโรงเรียนของรัฐ แสดงถึงการให้ความสำคัญกับการศึกษาและจัดสรรเงินส่งกลับส่วนหนึ่ง เพื่อให้บุตรของแรงงานย้ายถิ่น หรือเด็กในครัวเรือนได้รับการศึกษาที่สูงสุดตามความต้องการ และไม่ประสบกับความลำบากในอนาคต เช่นครัวเรือนของคุณกานต์ (นามสมมติ) ภรรยาของแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานแบบผิดกฎหมาย กล่าวว่า “...ต้องกันเงินส่วนหนึ่งไว้ให้ลูกเรียนเลย อยากให้ได้เรียนสูง ๆ พ่อกับแม่ส่งไหวแน่นอน ยิ่งเขาเรียนได้ดีเท่าไร ก็ถือว่าเรายังได้กำไรเท่านั้น...”

(4) การลงทุนเพื่อเป็นหลักประกัน พบว่า ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศแบบผิดกฎหมาย มักมีการออมเงินเป็นเงินฝากแบบประจำ ส่วนใหญ่เก็บออมรายร้อยละ 10-20 ของรายได้ทั้งหมด แต่จะถอนเงินนี้เมื่อมีเหตุฉุกเฉินหรือความจำเป็นของครัวเรือนเท่านั้น เช่น ลงทุนซื้อทรัพย์สินส่วนอื่นไว้เก็บออมแทน ชำระหนี้ หรือใช้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการรักษาพยาบาล เป็นต้น อย่างไรก็ตาม มีครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังจำนวนหนึ่งโดยเฉพาะครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังแรงงานย้ายถิ่นแบบผิดกฎหมายที่ไม่สามารถจัดสรรรายได้ของตนเองเพื่อออม ต้องรอให้เหลือจากการใช้จ่ายก่อนจึงเก็บออม เนื่องจากบางรายต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมดของครัวเรือน และเป็นหัวหน้าครัวเรือน จึงมีข้อจำกัดในการออมเงิน ทั้งนี้ ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังบางส่วนมีการลงทุนเพื่อเป็นหลักประกัน โดยทำประกันชีวิต ประกันสุขภาพ และประกันอุบัติเหตุให้กับสมาชิกในครัวเรือน เมื่อเกิดกรณีฉุกเฉินที่ต้องเข้ารับการรักษายาบาลก็สามารถใช้สิทธิประกันชีวิตหรือประกันสุขภาพที่มี รวมทั้งหากเกิดเหตุฉุกเฉิน ในกรณีที่ผู้เอาประกันเสียชีวิต ก็มีเงินประกันจำนวนหนึ่งให้ครัวเรือนและแรงงานสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ในอนาคต นอกจากนี้ยังลงทุนซื้อกองทุน ซื้อสลากออมทรัพย์กับธนาคารพาณิชย์และออมเงินผ่านการซื้อพันธบัตรรัฐบาล โดยครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังส่วนใหญ่ได้รับการแนะนำจากแรงงานย้ายถิ่น และเพื่อนบ้านในชุมชน อย่างไรก็ตาม ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังส่วนหนึ่งมองว่า การทำประกันชีวิต เป็นเรื่องไกลตัว และเป็นค่าใช้จ่ายโดยไม่ได้รับประโยชน์ตอบแทน เพราะเคยทำประกันไว้แต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ จึงไม่ได้ทำประกันไว้แต่ใช้เงินออมของครัวเรือนและเงินส่งกลับจากแรงงานย้ายถิ่น เป็นค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลแทน

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศส่วนใหญ่ได้รับเงินส่งกลับจากแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศเป็นประจำทุกเดือน มีเพียงบางรายเท่านั้นที่ไม่สามารถส่งเงินกลับให้ครัวเรือนในทุกเดือนได้ เนื่องจากเป็นแรงงานย้ายถิ่นแบบผิดกฎหมาย ขาดความมั่นคงในรายได้และต้องย้ายงานเพื่อหลบหนีตำรวจตรวจคนเข้าเมืองบ่อยครั้ง โดยครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังส่วนใหญ่ได้รับเงินส่งกลับ 15,000-70,000 บาทต่อเดือน ขึ้นอยู่กับประเทศ ลักษณะงานที่ทำ และการทำข้อตกลงร่วมกันกับแรงงานย้ายถิ่น โดยครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังส่วนใหญ่นำเงินส่งกลับราว 1 ใน 3 มาเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ทั้งค่าอุปโภคบริโภค ค่าน้ำค่าน้ำประปา และซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกในครัวเรือนให้มีความทันสมัยเพิ่มขึ้น อีกส่วนหนึ่งนำไปลงทุนเพื่อสร้างความมั่นคงในครัวเรือน ได้แก่ การลงทุนซื้อสินทรัพย์เพิ่มเติม ได้แก่ การซื้อที่ดิน การต่อเติมบ้าน การซื้อทองคำ การลงทุนประกอบอาชีพ ได้แก่ การทำการเกษตร การทำปศุสัตว์ และการเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็ก การลงทุนด้านการศึกษาของสมาชิกในครัวเรือน เพื่อหวังประโยชน์ตอบแทนในอนาคต และการลงทุนเพื่อเป็นหลักประกัน ได้แก่ การออมเงินประจำ ซื้อประกันชีวิต ซื้อประกันสุขภาพ และซื้อสลากออมทรัพย์ เพื่อสำรองเงินไว้ใช้ในกรณีฉุกเฉินและป้องกันความเสี่ยงจากค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพจำนวนมาก แสดงให้เห็นว่า ครัวเรือนผู้อยู่ข้างหลังการย้ายถิ่น มีการลงทุนที่หลากหลาย และ

เปลี่ยนแปลงไปตามความทันสมัยของบริบทชุมชน อย่างไรก็ตาม ยังมีครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นบางส่วนที่ไม่สามารถลงทุนเพื่อเป็นหลักประกันหรือสร้างความมั่นคงจากเงินส่งกลับได้ เนื่องจากแรงงานย้ายถิ่นส่งเงินกลับมาไม่เพียงพอ หรือในบางครัวเรือนเงินส่งกลับถูกส่งมาเพื่อชำระหนี้สินเท่านั้น ซึ่งมักเกิดขึ้นกับครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศแบบผิดกฎหมายในช่วงแรก เพราะยังไม่มีความมั่นคงในการทำงานและรายได้ในถิ่นปลายทาง

ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กรมกิจการสตรีและครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน กรมการกงสุล กระทรวงการต่างประเทศ รวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควร मिलโกในการส่งเสริมให้แรงงานในชุมชนเข้าถึงและเข้าใจการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศแบบถูกกฎหมายมากขึ้น เช่น มีกลไกติดตามแรงงานในระดับชุมชน มีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการไปทำงานต่างประเทศในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้แรงงานย้ายถิ่นมีความมั่นคงในการทำงาน และสามารถส่งเงินกลับมาให้ครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นในถิ่นต้นทางได้ อีกทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ควรมีแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพและทักษะที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการเงิน เพื่อให้ครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นในถิ่นต้นทาง สามารถบริหารจัดการเงินส่งกลับ ซึ่งเป็นเงินจำนวนมากได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดความมั่นคงทางการเงินให้กับครัวเรือนต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ได้รับการสนับสนุนจากงบประมาณสนับสนุนงานมูลฐาน (Fundamental Fund: FF) ของมหาวิทยาลัยขอนแก่น และกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ขอขอบพระคุณศูนย์บริการแรงงานและการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่สนับสนุนแหล่งเรียนรู้ตลอดการดำเนินการวิจัย ขอขอบคุณภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ที่ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในสำนักงาน และขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลทุกท่านที่ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- กองบริหารแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศ. (2566). จำนวนคนหางานที่ได้รับอนุญาตให้เดินทางไปทำงานต่างประเทศ ประจำปี 2566. กรุงเทพฯ: กองบริหารแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศ.
- ชาย โพธิ์สิตา. (2562). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้ง.
- ดุขฎิ อายุวัฒน์. (2562). คนอีสานย้ายถิ่น: สถานการณ์และผลกระทบ. ขอนแก่น: คลังนาโนวิทยา.
- ดุขฎิ อายุวัฒน์. (2562). ศาสตร์และวิธีวิทยาการศึกษาการย้ายถิ่นของประชากร. ขอนแก่น: คลังนาโนวิทยา.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2567). รายงานการพัฒนาความยั่งยืนและตัวชี้วัดความยากจนครัวเรือนไทย 2566. กรุงเทพฯ: ธนาคารแห่งประเทศไทย.
- พัชรพล วังบุญสิน. (2552). การย้ายถิ่น: ทฤษฎีและความเป็นไปในเอเชีย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2558). ศัพทานุกรมการวิจัยทางประชากรและสังคม. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2564). รายละเอียดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11-13. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สมพงษ์ อาษากิจ. (2561). โครงสร้างความรู้สึกรู้สึกในชีวิตและเรื่องเล่าของแรงงานชายอีสานคืนถิ่น 3 รุ่นอายุ. รัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์, 9(2), 87-122.



- อารี จำปาคล้าย และคณะ. (2557). ลูกๆ เป็นอย่างไรเมื่อพ่อแม่ย้ายถิ่น โครงการ CLAIM. นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- Adger, W.N., Fransen, S., and Safra de Campos, R. (2024). Scientific frontiers on migration and sustainability. PNAS, 121(3), e2321325121.
- Auraiampai, N., Ayuwat, D., Jampaklay, A. and Onaka, F. (2023). Entrepreneurial Processes of Thai Female Returning Migrants. Comparative Sociology, 22(5), 717-739.
- Ayuwat, D., Narongchai, W., Rengmanawong, A. and Auraiampai, N. (2018). Happiness perspective of migrant labor households in the northeast, Thailand. International Journal of Engineering and Technology (UAE), 7(2), 91-96.
- Ayuwat, D., Narongchai, W., Rengmanawong, A. and Auraiampai, N. (2019). Factors Influencing the Happiness of Migrant Labour households in the Northeast, Thailand. International Journal of Recent Technology and Engineering, 8(1C2), 875-883.
- Bebbington, A. (2021). Capitals and Capabilities: A Framework for Analyzing Peasant Viability, Rural Livelihoods and Poverty. World Development, 27(12), 2021-2044. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(99\)00104-7](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(99)00104-7)
- Creswell, J.W. (2013). Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches. CA, United States: SAGE Publications.
- DFID. (1999). Sustainable Livelihoods and Poverty Elimination. London: Department for International Development (DFID).
- Fakir, A.M.S. and Abedin, N. (2021). Empowered by Absence: Does Male Out-migration Empower Female Household Heads Left Behind? Journal of International Migration and Integration, 22(2), 503-527.
- Frese, M. and Rauch, A. (2022). Human Capital Entrepreneurship. International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences, 20(4), 110-127.
- Huguet, J. W., et al. (2017). Thailand Migration Report 2017. Nakhon Pathom: Institute for Population and Social Research, Mahidol University.
- Karen, O.R., Rob, S. and Katherine, B. (2022). Lifestyle migration in East Asia: integrating ethnographic methodology and practice theory. Communication, Media, Social and Policy Studies, 34(3), 1-24.
- Koczan, Z., Peri, G., Pinat, M., and Rozhkov, D. (2021). The Impact of International Migration on Inclusive Growth: A Review, IMF Working Paper, 2021(188), 1-33.
- Lee, E. (1966). A Theory of Migration. Demography, 3(1), 47-57.
- Leinbach, A. and Watkins, J.F. (1998). Remittances and Circulation Behavior in the Livelihood Process. Economic Geography, 74(1), 45-63.
- Levitt, P. (2021). Art doesn't just reflect the world—it engages with it. Migration Studies, 9(3), 1562-1567.
- Masanja, G.F. (2023). Migration and development in rural communities: The case of Nzega and Magu districts, Tanzania. Journal of African Studies and Development, 10(7), 72-84.



- Narongchai, W., Ayuwat, D. and Chinnasri, O. (2016). The changing of intergenerational transfers of economic capital in rural households in Northeastern, Thailand. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 37(1), 46–52.
- Nguyen, L., Yeoh, B. and Toyota, M. (2010). Migration and the well-being of the ‘left behind’ in Asia: Key themes and trends. *Asian Population Studies*, 2(1), 37-44.
- Stark, O. (1991). *The Migration of Labor*. Cambridge and Oxford, UK.: Blackwell.
- Stark, O., and Bloom, D. E. (1985). The New Economics of Labor Migration. *The American Economic Review*, 75, 173-178.
- Sundari, S. (2019). Migration as a Livelihood Strategy: A Gender Perspective. *Economic and Political Weekly*, 40(22), 2295-2303.
- Todaro, M.P. (1976). *Internal Migration in Developing Countries*. International Labour Office, Geneva.
- United Nations. (1998). *World Population 1998*. New York: United Nations.
- Vertovec, S. (2024). uperdiversity and the quest for complexity thinking: A critique of the reductionist approaches to migration and integration. *Current issues in migration research: CIMR*, 1(1), 32-34. doi:10.24834/cimr.2024.1.1813.
- Wahlbeck, Ö. and Fortelius, S. (2019). The utilisation of migrant capital to access the labour market: The case of Swedish migrants in Helsinki. *Social inclusion*, 7(4), 181-189.
- Zimmer, Z., Penboon, B., and Jampaklay, A. (2022). Location and Provision of Support from Migrants to Left-behind Parents in Rural Cambodia. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 37(1), 23-43.



ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทาง ที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

(Factors Influencing the Economic Security of Households of Origin
with Migrant Workers Working Abroad)

โดย

สุวิมล คำน้อย^{1*} ภาวดี พันธรักษ์¹ มลฤดี ลิ่วเฉลิมวงศ์¹
เกรียงไกร ผาสุตะ¹ อธิราชย์ นันขันทิ¹ และอภิรดี แซ่โล¹

*Suvimon Khamnoi Pawadee Pantarak Monrudee Liuchalermwong
Kriangkrai Pasuta Athirach Nankhantee and Aphiradi Khaeso*

¹ สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม

* Corresponding author: E-mail address: suvimon.k@npu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ แบบภาคตัดขวาง มีหน่วยวิเคราะห์ข้อมูลระดับครัวเรือน กับกลุ่มตัวอย่างครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศมากกว่า 6 เดือน จำนวน 350 ครัวเรือน ในจังหวัดนครพนม เก็บข้อมูล เมื่อเดือนมกราคม-เมษายน 2566 ด้วยแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา และผ่านการทดลองใช้แบบสัมภาษณ์ ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.911 วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์ตัวแปรเดียว และการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ ผลการวิจัยพบว่า ครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นในถิ่นต้นทางส่วนใหญ่มีสมาชิกในครัวเรือน 4-5 คน กว่าร้อยละ 71.4 และมีวัยพึ่งพิงในครัวเรือน 1-3 คน ร้อยละ 68.5 กว่า 1 ใน 5 เป็นครัวเรือนข้ามรุ่น (ที่มีคนรุ่นปู่ ย่า ตา ยายอาศัยอยู่กับคนรุ่นหลาน) และราวร้อยละ 45.0 มีหนี้สินมากกว่า 100,000 บาท ทั้งนี้ ครัวเรือนในถิ่นต้นทางส่วนใหญ่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศต่ำกว่า 3 ปี ส่วนใหญ่เป็นแรงงานเพศชาย ย้ายถิ่นไปด้วยวิธีการแบบถูกกฎหมาย และทำงานในภาคเกษตรกรรมมากกว่าครึ่งหนึ่ง นอกจากนี้ ครัวเรือนในถิ่นต้นทางส่วนใหญ่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับปานกลาง ร้อยละ 49.3 และราว 1 ใน 3 มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับสูง และพบว่า จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จำนวนหนี้สิน วิธีการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศแบบถูกกฎหมายของแรงงานย้ายถิ่น ลักษณะการทำงานภาคเกษตรกรรมของแรงงานย้ายถิ่น และจำนวนเงินส่งกลับ เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ โดยทุกตัวแปรสามารถอธิบายการผันแปรของความสัมพันธ์กับแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ได้ร้อยละ 34.6 ($R^2=0.346$)

คำสำคัญ: ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ, ครัวเรือนในถิ่นต้นทาง, การย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ, แบบแผนการย้ายถิ่น



Abstract

This study aimed to investigate the factors influencing the economic security of households of origin with migrant workers working abroad. Employing a cross-sectional quantitative research methodology, the analysis focused on the household level, with a sample of 350 households in Nakhon Phanom Province whose members had been working abroad for more than six months. Data were collected from January to April 2023 using an interview schedule that had undergone content validity testing and pre-testing, achieving a reliability coefficient of 0.911. Data analysis involved univariate analysis and multiple regression analysis. The results revealed that most migrant worker households of origin comprised 4-5 members (71.4%) and had 1-3 dependents (68.5%). Over one-fifth were multi-generational households, and about 45.0% had debts exceeding 100,000 baht. Most households had migrant workers abroad for less than three years, predominantly male, migrating through legal migrations, and working in the agricultural sector. Furthermore, most households of origin exhibited moderate economic security (49.3%), with about one-third demonstrating high economic security. The study identified several factors influencing the economic security of households of origin with migrant workers abroad, including household member, debt amount, legal migration of workers, agricultural employment of workers, and remittance amounts. These variables collectively explained 34.6% of the variance in economic security ($R^2=0.346$).

Keywords: Economic security, Household of the origin, Working abroad, Migration patterns

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทาง ที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

(Factors Influencing the Economic Security of Households of Origin
with Migrant Workers Working Abroad)

บทนำ

การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมาเป็นที่ยอมรับว่าได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมทุกระดับ ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงของประเทศไปสู่การพัฒนาแบบทุนนิยมได้ก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคระหว่างชุมชนเมืองกับชุมชนชนบทในด้านต่าง ๆ จึงทำให้มีการย้ายถิ่นของประชากรจากชุมชนชนบทสู่ชุมชนเมืองในหลายรูปแบบและมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ในประเทศไทยพบว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน แบบแผนของการย้ายถิ่นในยุคแรกเป็นไปเพื่อการหางานทำในเขตพื้นที่เมืองหลักของประเทศ ในยุคต่อมาแบบแผนการย้ายถิ่นจึงมีความสลับซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น จากชนบทสู่เมือง เมืองสู่ชนบท เมืองสู่เมือง และย้ายถิ่นระหว่างประเทศ (วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554)

การย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของแรงงานไทยเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพราะแรงงานและครัวเรือนคาดหวังว่าจะมีความมั่นคงของครัวเรือนเพิ่มขึ้น (ดุขุฎิ อายุวัฒน์, 2562) โดยเฉพาะแรงงานจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งเป็นสัดส่วนที่สูงที่สุดของแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ (กองบริหารแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศ, 2564) ผลกระทบจากการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของแรงงานไทย มีทั้งผลกระทบเชิงบวกและเชิงลบ ซึ่งเป็นผลมาจากพฤติกรรมการทำงานของแรงงาน การใช้ชีวิตในถิ่นปลายทาง รวมถึงครัวเรือนในถิ่นต้นทาง ซึ่งปัจจัยดังกล่าวส่งผลต่อความมั่นคงและความสัมพันธ์ทางสังคมของครัวเรือน (Ayuwat, 2019; Boonkwang and Ayuwat, 2017) โดยพบว่า ครัวเรือนที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ และแรงงานย้ายถิ่นมีสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่ดีขึ้น ได้รับการยอมรับนับถือมากขึ้น และยังสามารถเลื่อนชั้นทางสังคมได้ ซึ่งเป็นงานศึกษาที่มีอยู่จำนวนมาก (Ayuwat and Chamaratana, 2013; Huguet, Chamrathirong and Natali, 2012; ธนพฤกษ์ ชามะรัตน์, 2554; สมพงษ์ อาษากิจ, 2561)

นอกจากจะส่งผลกระทบทางบวกต่อแรงงานย้ายถิ่นและครัวเรือนในถิ่นต้นทางแล้ว ยังส่งผลกระทบทางด้านลบด้วย ดังงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่น พบว่า การย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของแรงงานทำให้ครัวเรือนเป็นหนี้สินเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากครัวเรือนต้องกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินเพื่อใช้ในการบริหารจัดการเกี่ยวกับการเดินทาง (โชคชัย เดชรอด, 2546; Ayuwat et al., 2018) นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยที่พบว่า ครัวเรือนที่มีสมาชิกวัยแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ มีความเสี่ยงในการปล่อยที่ดินรกร้างไม่มีการใช้ประโยชน์ การเพาะปลูกของครัวเรือนก็ลดลง (ปิยวัฒน์ เกตุวงศา, 2548; Auraiampai et al., 2023) และยังมีผลกระทบที่ชี้ให้เห็นถึงความไม่ต่อเนื่องของการส่งเงินกลับของแรงงานว่า ครัวเรือนมีความเสี่ยงเป็นครัวเรือนที่ยากจนยาวนานมากขึ้นในกรณีที่ครัวเรือนที่อยู่ในถิ่นต้นทางไม่ได้รับประโยชน์จากการย้ายถิ่นของสมาชิกในครัวเรือนของพวกเขา (Knodel and Saengtienchai, 2005; Khamnoi and Ayuwat, 2019) ซึ่งถือเป็นข้อจำกัดต่อการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับครัวเรือนในถิ่นต้นทาง

นอกจากนี้ ครัวเรือนที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ยังมีลักษณะการอยู่อาศัยกันอย่างหลากหลาย และมีวิถีดำรงชีพที่น่าสนใจ ซึ่งจะต้องปรับตัวท่ามกลางสถานการณ์ที่ไม่มั่นคงแรงงานอยู่อาศัยในครัวเรือน รวมทั้งแรงงานที่ย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ก็มีทั้งกลุ่มที่ไปทำงานแบบถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย มีลักษณะงานและถิ่นปลายทางที่แตกต่างกัน รวมถึงมีคุณลักษณะทางประชากรศาสตร์ที่แตกต่างกัน ซึ่งอาจนำมาสู่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศที่ต่างกันตามไปด้วย ดังนั้น การวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้น

ทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ซึ่งเป็นการศึกษาจากครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นในถิ่นต้นทางในฐานะผู้อยู่ข้างหลัง ซึ่งจะทำให้ทราบถึงวิธีการดำรงชีพที่นำไปสู่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระยะยาวต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

บทความนี้ใช้แนวคิดการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ เป็นแนวคิดหลักในการศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

แนวคิดการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

แนวคิดที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นแนวคิดสำคัญที่สนใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์การย้ายถิ่นก็คือ กฎแห่งการย้ายถิ่น (The Laws of Migration) ซึ่งได้รับการพัฒนาขึ้นในราวปี ค.ศ.1885 โดย Ernst George Revenstien โดยมีสาระสำคัญคือ กระแสการย้ายถิ่นหลักแต่ละราย จะมีกระแสการย้ายถิ่นกลับชดเชยเสมอ กล่าวคือ พื้นที่ใดที่มีการย้ายถิ่นของประชากรในพื้นที่เป็นจำนวนมากก็มักจะมีการย้ายถิ่นกลับคืนสู่ภูมิภาคหนึ่งของประชากรอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้ละทิ้งถิ่นฐานไปอาศัยหรือทำงานที่อื่นอยู่เสมอ นอกจากนี้ Revenstien (1992) ยังได้อธิบายเพิ่มเติมถึงสถานการณ์การย้ายถิ่นอีกว่า การย้ายถิ่นส่วนใหญ่เป็นการย้ายถิ่นจากชนบทมาสู่เมืองเพื่อแสวงหาความเจริญ โดยเฉพาะความเจริญทางด้านเศรษฐกิจที่มักจะมีการสร้างโอกาสในการจ้างงานเกิดขึ้นนั่นเอง แต่ในทางกลับกัน ผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองมักจะไม่ค่อยมีการย้ายถิ่นหรือมีย้ายถิ่นน้อยกว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในชนบท ทั้งนี้การพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีและการพัฒนาต่างๆ เช่น การพัฒนาทางด้านสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้เกิดการย้ายถิ่น อนึ่ง “กฎแห่งการย้ายถิ่น” ต่อมาได้รับการพัฒนาต่อยอดเป็น “ทฤษฎีการย้ายถิ่น” (A Theory of Migration) โดย Everett S. Lee เป็นทฤษฎีที่มุ่งอธิบายถึงความหมายของการย้ายถิ่นไว้อย่างน่าสนใจ โดยได้นิยามการย้ายถิ่นว่าหมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยของคน ทั้งที่เป็นการย้ายถิ่นแบบถาวรและเป็นการย้ายถิ่นแบบชั่วคราว ทั้งในระยะใกล้หรือในระยะไกล ทั้งภายในหรือภายนอกประเทศ อีกทั้งยังได้ระบุถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นว่ามีทั้งหมด 4 ปัจจัยด้วยกัน คือ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับแหล่งต้นทาง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ของถิ่นปลายทาง อุปสรรคที่แทรกอยู่ระหว่างถิ่นต้นทางและถิ่นปลายทาง และปัจจัยส่วนบุคคล (วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554)

ทั้งนี้ การย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของแรงงานก่อให้เกิดผลกระทบด้านเศรษฐกิจและสังคมกับตัวผู้ย้ายถิ่นและผู้อยู่ข้างหลัง ได้แก่ ครอบครัว และลูก (Ayuwat et al., 2019; Jampaklay et al., 2014) ครัวเรือนที่มีสมาชิกย้ายถิ่นที่ส่งเงินกลับมาอย่างต่อเนื่องและมีการเปลี่ยนแปลงในครัวเรือน เพื่อนบ้าน ชุมชน สังคม ให้การยอมรับมากขึ้น ในบางกรณีได้รับการยอมรับถึงลูกของแรงงานย้ายถิ่น เช่น การยกย่องว่าเป็นคนดี เป็นคนกตัญญู ทำงานเลี้ยงดูสมาชิกในครัวเรือน (Ayuwat et al., 2018; Kwalanthan, Ayuwat and Narongchai, 2018) นอกจากนี้ การย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศนั้นสามารถช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนได้ ซึ่งจากข้อมูลของธนาคารแห่งประเทศไทย (2563) และจากงานวิจัยของสุกัญญา เออมัธธรรม และฟ้ารุ่ง มีอุดร (2545) ได้พบว่า แรงงานจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่กลับจากการทำงานในต่างประเทศ สามารถสร้างความมั่นคงด้านเศรษฐกิจของครัวเรือนได้ และยังพบอีกว่า การไปทำงานต่างประเทศของแรงงานไทยในจังหวัดขอนแก่นนั้น ผู้ที่เคยไปทำงานในต่างประเทศส่วนใหญ่เมื่อเดินทางกลับมาแล้วสามารถปลดหนี้ได้ ทำให้ไม่มีหนี้สิน หรือมีหนี้สินลดลง และมีความพึงพอใจกับรายได้จากการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ

งานวิจัยนี้จึงนิยามครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ว่าหมายถึง ครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในถิ่นต้นทางของการย้ายถิ่น และปัจจุบันมีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศในระยะเวลามากกว่า 6 เดือน เพื่อแสวงหา

โอกาสในการทำงานและความมั่นคงในการดำรงชีพ ดังงานวิจัยที่ศึกษาครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นที่ผ่านมา พบว่า ครัวเรือนที่มีแรงงานย้ายถิ่นที่ไปทำงานต่างประเทศแบบถูกกฎหมาย มักมีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูงกว่าครัวเรือนที่มีแรงงานไปทำงานแบบผิดกฎหมาย ในขณะที่การทำงานในถิ่นปลายทางที่ยืดหยุ่นยอมทำให้แรงงานย้ายถิ่นมีโอกาสทำงานอื่นเพิ่มเติมเพื่อได้ค่าจ้างในการทำงานเพิ่มขึ้นจากงานประจำ (Auraiampai, Ayuwat and Jampaklay, 2022) ทั้งนี้ งานศึกษาของ Go and Postrado (2019) และ Statham, Scuzzarello and Sunanta (2020) พบว่า แบบแผนการย้ายถิ่น ส่งผลต่อการส่งเงินกลับและความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนในถิ่นต้นทางกับแรงงานย้ายถิ่นอีกด้วย ผู้วิจัยจึงนำตัวแปรข้างต้นมากำหนดเป็นตัวแปรอิสระ

จากแนวคิดการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ จึงกำหนดตัวแปรอิสระ เป็น 2 กลุ่มปัจจัย ประกอบด้วย 1) ปัจจัยคุณลักษณะครัวเรือน ได้แก่ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จำนวนวัยพึ่งพิงในครัวเรือน จำนวนเงินออม และจำนวนหนี้สิน และ 2) ปัจจัยแบบแผนการย้ายถิ่น ได้แก่ ระยะเวลาการย้ายถิ่น วิธีการย้ายถิ่น ลักษณะงานที่ทำในต่างประเทศ และจำนวนเงินส่งกลับ โดยตัวแปรตาม คือ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ทั้งนี้ กำหนดสมมติฐานการวิจัยเป็น 2 สมมติฐานการวิจัยหลัก คือ 1) ปัจจัยคุณลักษณะครัวเรือน น่าจะมีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ และ 2) ปัจจัยแบบแผนการย้ายถิ่น น่าจะมีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ใช้การวิจัยเชิงปริมาณ แบบภาคตัดขวาง มีหน่วยวิเคราะห์ข้อมูลระดับครัวเรือน กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ซึ่งในงานนี้ใช้คำว่า “ครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่น” โดยเป็นครัวเรือนที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศมากกว่า 6 เดือน และขณะทำการศึกษายังคงทำงานอยู่ ณ ถิ่นปลายทาง จำนวน 350 ครัวเรือน (Krejcie and Morgan, 1970) ทั้งนี้เพราะเป็นช่วงเวลาที่ทำให้เห็นการปรับตัวและการใช้ชีวิตของครัวเรือนในถิ่นต้นทางและแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศอย่างชัดเจน ซึ่งสุ่มมาโดยการสุ่มแบบมีระบบ (Systematic Random Sampling) จากบัญชีรายชื่อที่คณะผู้วิจัยสำรวจในเบื้องต้น แล้วเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์ที่พัฒนาขึ้นจากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยข้อคำถาม 3 ส่วน ได้แก่ คุณลักษณะครัวเรือน และแบบแผนการย้าย เป็นตัวแปรอิสระ และความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ เป็นตัวแปรตาม ซึ่งวัดในระดับอันตรภาคชั้น โดยจัดทำดัชนีรวม (Composite Index) (Mazziotta and Pareto, 2013) จากข้อคำถามความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ จำนวน 12 ข้อ แบบสัมภาษณ์ผ่านการตรวจสอบความถูกต้องเชิงเนื้อหาและตรวจสอบความเชื่อมั่น ได้ค่าเท่ากับ 0.911 ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเมื่อเดือนมกราคม-เมษายน 2566 ในพื้นที่อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม ประเทศไทย ซึ่งมีสถานการณ์การย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศอย่างต่อเนื่อง ปีละมากกว่า 2,000 ราย (กองบริหารแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศ, 2565) และมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ รวมถึงมีโครงสร้างทางสังคมในพื้นที่ที่มีความเฉพาะและกำกับควบคุมการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ และพฤติกรรมของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ซึ่งการวิจัยนี้ได้ผ่านการรับรองจริยธรรมวิจัยในมนุษย์จากคณะกรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยนครพนม หมายเลขการรับรองที่ HE31/65 Exp.

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา วิเคราะห์ตัวแปรเดียว เพื่ออธิบายคุณลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง และในการวิเคราะห์หลายตัวแปร ใช้การวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ ด้วยวิธี Enter เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ และนำเสนอผลการวิเคราะห์ด้วยการบรรยายประกอบตาราง

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

ผลวิจัยนำเสนอครอบคลุม 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ ปัจจัยคุณลักษณะครัวเรือนและแบบแผนการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของแรงงานย้ายถิ่น ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ มีรายละเอียดดังนี้

1. ปัจจัยคุณลักษณะทั่วไปของครัวเรือนและแบบแผนการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของแรงงานย้ายถิ่น

ครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ส่วนใหญ่มีจำนวนสมาชิกต่ำกว่าหรือเท่ากับ 5 คน คิดเป็นร้อยละ 68.5 โดยครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นเกือบทั้งหมดมีจำนวนวัยพึ่งพิง (อายุ 0-14 ปี และ ตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป) 1-3 คน ทั้งนี้กว่าครึ่งหนึ่งมีลักษณะครัวเรือนเป็นครัวเรือนขยาย ซึ่งเป็นครัวเรือนที่อยู่อาศัยด้วยกัน 3 รุ่นวัย ร้อยละ 44.5 เป็นที่น่าสังเกตว่า กว่าร้อยละ 20.0 เป็นครัวเรือนข้ามรุ่น ซึ่งหมายถึงครัวเรือนที่มี ปู่ ย่า ตา ยาย อาศัยอยู่ร่วมกับหลาน ในขณะที่ครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นส่วนใหญ่มีเงินออมอยู่ที่ 30,001-60,000 บาท ร้อยละ 44.6 รองลงมาคือ มีเงินออมต่ำกว่า 30,000 บาท ร้อยละ 37.7 ทั้งนี้ ครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นมากกว่าครึ่งหนึ่งมีหนี้สินมากกว่า 100,000 บาท โดยมีจำนวนหนี้สินเฉลี่ยอยู่ที่ 114,554.9 บาท (S.D.=54,979.7) และมีหนี้สินสูงสุดอยู่ที่ 570,000 บาท

เมื่อพิจารณาแบบแผนการย้ายถิ่นของแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 70.2 ส่วนใหญ่ย้ายถิ่นไปแล้วเป็นเวลา 1-3 ปี คิดเป็นร้อยละ 71.4 กลุ่มประเทศส่วนใหญ่ คือ เอเชียตะวันออก เอเชียใต้และเอเชียตะวันออก อาทิ เกาหลีใต้ ไต้หวัน เป็นต้น วิธีการย้ายถิ่นไปทำงานส่วนใหญ่ไปทำงานแบบถูกกฎหมาย ร้อยละ 53.4 ผ่านกรมการจัดหางาน และบริษัทจัดหางานที่จดทะเบียนถูกต้อง ซึ่งถือเป็นการเข้าสู่ระบบนายหน้าแรงงาน ตามงานศึกษาของ Ayuwat and Chamaratana (2013) ที่มีนายหน้า สายนายหน้า และผู้ประสานงานในชุมชน และเป็นที่น่าสังเกตว่ามีแรงงานกว่าร้อยละ 46.6 เดินทางไปทำงานแบบผิดกฎหมาย ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงสัญญาจ้างงาน มีโอกาสถูกหลอกและต้องประสบกับความเสี่ยงเมื่อทำงานในต่างประเทศ (Matthews, Robertson, and Griffin, 2018) ส่วนใหญ่ทำงานภาคเกษตรกรรม คิดเป็นร้อยละ 65.1 และรองลงมาทำงานภาคอุตสาหกรรม คิดเป็นร้อยละ 34.6 โดยแหล่งทุนของแรงงานส่วนใหญ่ได้จาก เงินออมของครอบครัว และเงินกู้ยืมนอกระบบ นอกจากนี้ พบว่า แรงงานย้ายถิ่นส่วนใหญ่ส่งเงินกลับมายังครัวเรือนในถิ่นต้นทางเป็นประจำ ราย 10,000-40,000 บาท ต่อเดือน ซึ่งเป็นจำนวนเงินที่สูงมาก เมื่อเทียบกับรายได้ของครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นในถิ่นต้นทาง

2. ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

ครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นส่วนใหญ่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ในระดับปานกลาง ร้อยละ 49.3 และราว 1 ใน 3 มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับสูง ซึ่งถือเป็นแนวโน้มที่ดี แสดงให้เห็นว่า การย้ายถิ่นของแรงงานส่งผลกระทบต่อครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่น โดยเฉพาะในประเด็นที่ครัวเรือนเกือบทั้งหมดสามารถซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกในครัวเรือนให้แก่สมาชิกได้ เช่น โทรศัพท์ โทรทัศน์ เครื่องซักผ้า เครื่องปรับอากาศ ในระดับมากที่สุด (ร้อยละ 99.8) รองลงมาคือ ครัวเรือนมีการบริหารจัดการเรื่องการเงินของครัวเรือน และครัวเรือนสามารถชำระหนี้สินจากการกู้ยืมเพื่อไปทำงานต่างประเทศ ในระดับมากที่สุด ถึงร้อยละ 99.3 และ 95.6 ตามลำดับ แสดงให้เห็นว่าการที่คนวัยแรงงานในครัวเรือนย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศทำให้ครัวเรือนมีการเปลี่ยนแปลงฐานะของครัวเรือนไปในทางที่ดีขึ้นเห็นได้จากความสามารถในการซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกในครัวเรือนและความสามารถในการชำระหนี้สินของครัวเรือนได้ ในขณะเดียวกัน กลับพบว่า ครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นกว่าร้อยละ 10.0 ไม่เคยซื้อประกันชีวิตเพื่อเป็นเงินออมสะสมแก่สมาชิกในครัวเรือนเลย และพบว่ามีครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นกว่า 1 ใน 3 เท่านั้น ที่มีรายได้เพียงพอต่อการไปเที่ยวพักผ่อน ทั้งนี้อาจเพราะครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นส่วนใหญ่ใช้เงินไปกับการประกอบอาชีพเป็นหลัก จึงไม่สนใจการไปท่องเที่ยวพักผ่อน

3. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

การวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ด้วยวิธี Enter มีผลการวิเคราะห์ ดังนี้

ปัจจัยด้านคุณลักษณะครัวเรือน ได้แก่ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน มีอิทธิพลเชิงบวกต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ โดยมีค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยพหุคูณ (b) เท่ากับ 0.125 แสดงให้เห็นว่า หากครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเพิ่มขึ้น จะมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนเพิ่มขึ้น เนื่องจากครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นที่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมาก อาจส่งผลให้มีโอกาสในการสร้างรายได้มากขึ้นตามไปด้วย (Maharjan et al., 2020) และจำนวนหนี้สินรวมของครัวเรือน มีอิทธิพลเชิงลบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ โดยมีค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยพหุคูณ (b) เท่ากับ -0.165 แสดงให้เห็นว่า เมื่อครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นมีจำนวนหนี้สินรวมมากขึ้น จะมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนลดลง เพราะครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นที่มีหนี้สินมาก จะต้องนํารายได้และเงินส่งกลับของแรงงานย้ายถิ่นไปชำระหนี้สิน ซึ่งอาจไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายและการลงทุนในครัวเรือน (Gulati, 2019)

ปัจจัยด้านแบบแผนการย้ายถิ่น ได้แก่ วิธีการย้ายถิ่นแบบถูกกฎหมาย และลักษณะงานในถิ่นปลายทางเป็นงานเกษตร มีอิทธิพลเชิงบวกต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ โดยมีค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยพหุคูณ (b) เท่ากับ 0.267 และ 0.201 ตามลำดับ แสดงให้เห็นว่า เมื่อครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นมีแรงงานที่ย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศแบบถูกกฎหมาย จะมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือน มากกว่าครัวเรือนที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศแบบผิดกฎหมาย อีกทั้ง ครัวเรือนที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศที่ทำงานเกษตรในถิ่นปลายทาง จะมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือน มากกว่าครัวเรือนที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศที่ทำงานภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ อาจเพราะมีการทำงานที่มีความมั่นคงและมีรายได้มากกว่าจึงไม่กังวลกับตัวแรงงานย้ายถิ่น อีกทั้งแรงงานย้ายถิ่นที่ทำงานเกษตร ซึ่งมีความยืดหยุ่นมากกว่างานประเภทอื่น น่าจะมีโอกาสหารายได้เพิ่มเติมเพื่อส่งเงินกลับมาให้ครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นพัฒนาความมั่นคงทางการเงินได้ (Gulati, 2019; Libanova, 2019) นอกจากนี้ จำนวนเงินส่งกลับ มีอิทธิพลเชิงบวกต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ โดยมีค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยพหุคูณ (b) เท่ากับ 0.243 แสดงให้เห็นว่า หากครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นมีจำนวนเงินส่งกลับเพิ่มขึ้น จะมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนเพิ่มขึ้น เนื่องจากครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นจะมีโอกาสใช้หนี้สินให้หมดโดยเร็ว และยังสามารถลงทุนประกอบอาชีพเพื่อสร้างรายได้อื่น ๆ ได้อีกด้วย

เมื่อเปรียบเทียบปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ทั้ง 5 ตัวแปร จากค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยพหุคูณมาตรฐาน (Beta) พบว่า ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ได้รับอิทธิพลสูงสุดจาก วิธีการย้ายถิ่นแบบถูกกฎหมาย (Beta=0.266) รองลงมาคือ จำนวนเงินส่งกลับ (Beta=0.239) จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (Beta=0.186) ลักษณะงานในถิ่นปลายทางเป็นงานเกษตร (Beta=0.152) และจำนวนหนี้สินรวมของครัวเรือน (Beta=-0.138) ทั้งนี้ ตัวแปรอิสระทั้งหมดที่นำมาวิเคราะห์สามารถอธิบายการผันแปรของวิธีการย้ายถิ่นแบบถูกกฎหมาย (Beta=0.192) ได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ได้ร้อยละ 34.6 ($R^2 = 0.346$) (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

ตัวแปร	ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ			ลำดับอิทธิพล
	b	Beta	Sig.	
1) จำนวนสมาชิกในครัวเรือน	0.125	0.186	0.014	3
2) จำนวนสมาชิกวัยพึ่งพิง	0.111	0.113	0.125	
3) จำนวนเงินออม	-0.134	-0.065	0.215	
4) จำนวนหนี้สิน	-0.165	-0.138	0.013	5
5) ระยะเวลาการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ	0.023	0.042	0.437	
6) วิธีการย้ายถิ่นแบบถูกกฎหมาย ⁽¹⁾	0.267	0.266	0.001	1
7) ลักษณะงานในถิ่นปลายทางเป็นงานเกษตร ⁽²⁾	0.201	0.152	0.018	4
8) จำนวนเงินส่งกลับ	0.243	0.239	0.003	2
a	22.350			

R-square = 0.346 F = 25.122 Sig. of F. = 0.000

หมายเหตุ: กลุ่มอ้างอิง ได้แก่

⁽¹⁾ วิธีการย้ายถิ่น

กลุ่มอ้างอิงคือ แบบผิดกฎหมาย

⁽²⁾ ลักษณะงานในถิ่นปลายทาง กลุ่มอ้างอิงคือ

งานอุตสาหกรรมและงานบริการ

Sig. หมายถึง ระดับนัยสำคัญทางสถิติ หรือ P-value

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยพบว่า ครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นส่วนใหญ่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ในระดับปานกลาง ร้อยละ 49.3 และราว 1 ใน 3 มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับสูง โดยเฉพาะในประเด็นที่ครัวเรือนเกือบทั้งหมดสามารถซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกในครัวเรือนให้แก่สมาชิกได้ ครัวเรือนมีการบริหารจัดการเรื่องการเงินของครัวเรือน และครัวเรือนสามารถชำระหนี้สินจากการกู้ยืมเพื่อไปทำงานต่างประเทศได้ สำหรับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ได้แก่ วิธีการย้ายถิ่นแบบถูกกฎหมาย รองลงมาคือ จำนวนเงินส่งกลับ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ลักษณะงานในถิ่นปลายทางเป็นงานเกษตร และจำนวนหนี้สินรวมของครัวเรือน โดยตัวแปรอิสระทั้งหมดอธิบายการผันแปรของความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ได้ร้อยละ 34.6 ($R^2 = 0.346$) ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้

จะเห็นได้ว่า ทั้งปัจจัยคุณลักษณะครัวเรือน และปัจจัยแบบแผนการย้ายถิ่นมีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ โดยเฉพาะวิธีการย้ายถิ่นแบบถูกกฎหมาย จำนวนเงินส่งกลับ และจำนวนสมาชิกในครัวเรือน เป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลสูงที่สุดใน 3 ลำดับแรก ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้ครัวเรือนและชุมชนสนับสนุนให้แรงงานในชุมชนไปทำงานต่างประเทศแบบถูกกฎหมายมากขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นและแรงงานย้ายถิ่น นอกจากนี้ ครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นควรกำหนดการส่งเงินกลับร่วมกับแรงงานย้ายถิ่น โดยเฉพาะครัวเรือนที่มีหนี้สินจากการไปทำงานต่างประเทศของแรงงาน เพื่อให้สามารถชำระหนี้ได้เร็ว และสามารถนำเงินไปประกอบอาชีพอื่น ๆ ได้ อีกทั้ง ยังควรส่งเสริมให้สมาชิกในครัวเรือนทำงานอื่นเพิ่มเติมเพื่อสร้างรายได้และสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจทั้งในถิ่นต้นทางและถิ่นปลายทางต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง ความมั่นคงของครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ได้รับการสนับสนุนการวิจัยจากคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม และสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม และได้รับการให้ข้อมูลอย่างดีจากกลุ่มตัวอย่างครัวเรือนในถิ่นต้นทางที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ จังหวัดนครพนม จึงขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้

เอกสารอ้างอิง

- กองบริหารแรงงานไปทำงานต่างประเทศ. (2564). ข้อมูลสถิติคนหางานที่ได้รับอนุญาตให้เดินทางไปทำงานต่างประเทศ (รายปี). กรุงเทพฯ: กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน. ค้นเมื่อ 17 มิถุนายน 2566 จาก <https://www.doe.go.th/prd/overseas/statistic/>
- กองบริหารแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศ. (2565). สถิติการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ปี พ.ศ. 2565. กรุงเทพฯ: กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน. ค้นเมื่อ 17 มิถุนายน 2566, จาก <https://www.doe.go.th/prd/overseas/statistic/>
- โชคชัย เดชรอด. (2549). มูลค่าปัจจุบันสุทธิจากการกู้ยืมเงินเพื่อเดินทางไปทำงานต่างประเทศของแรงงานไทย. มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์, 23(3), 67-79.
- ดุขฎิ อายุวัฒน์. (2562). ศาสตร์และวิธีวิทยาการศึกษาการย้ายถิ่นของประชากร. ขอนแก่น : คลังนาวิทยา.
- ธนพลักษ์ ชามะรัตน์. (2554). การสร้างเครือข่ายทางสังคมของนายหน้าแรงงานอีสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2563). ประมาณการรายได้ที่คนหางานไทยในต่างประเทศส่งกลับ. ค้นเมื่อ 30 มกราคม 2566, จาก https://www.doe.go.th/prd/assets/upload/files/overseas_th
- ปิยวัฒน์ เกตุวงศา. (2548). ผลกระทบจากการย้ายถิ่นออกของสมาชิกในครัวเรือนต่อการใช้ที่ดิน: กรณีศึกษาอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์และสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2554). การย้ายถิ่น. ใน ฐานข้อมูลทางประชากรศาสตร์ที่น่าสนใจ. ค้นเมื่อ 16 มิถุนายน 2565 จาก http://www.cps.chula.ac.th/research_division/basic_data/b_migration.html.
- สมพงษ์ อาซากิจ. (2561). โครงสร้างความรู้สึกรู้สึกในชีวิตและเรื่องเล่าของแรงงานชายอีสานคืนถิ่น 3 รุ่นอายุ. รัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์, 9(2), 87-122.
- สุกัญญา เอมอัมมธรรม และฟ้ารุ่ง มีอุดร. (2545). การสร้างความมั่นคงและเข้มแข็งของชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงจากการไปทำงานต่างประเทศของคนงานไทยในจังหวัดขอนแก่น. (รายงานวิจัย). ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- Auraiampai, N., Ayuwat, D., Jampaklay, A. and Onaka, F. (2023). Entrepreneurial Processes of Thai Female Returning Migrants. Comparative Sociology, 22(5), 717-739.
- Auraiampai, N., Ayuwat, D. and Jamplaklay, A. (2022). The Linked Between International Migration Patterns and Isan Society in Globalization. Asian and Pacific Migration Journal, 30(2), 202-215.
- Ayuwat, D. and Chamarattana, T. (2013). The role of labour broker networks in setting the price of working abroad for Thai migrant workers. Asia-Pacific Population Journal, 28(2), 51-68.
- Ayuwat, et al. (2019). Factors Influencing the Happiness of Migrant Labour households in the Northeast, Thailand. International Journal of Recent Technology and Engineering, 8(1C2), 875-883.



- Ayuwat, D., Narongchai, W., Rengmanawong, A., Auraipai, N. (2018). Happiness perspective of migrant labor households in the northeast, Thailand. *International Journal of Engineering and Technology (UAE)*, 7(2), 91-96.
- Ayuwat, D. (2019). "The Isan Migrants on the Moves" Situations and Impacts. Khon Kaen: Klangnanawittaya.
- Boonkwang, P. and Ayuwat, D. (2017). Household security of Isan migrant workers working abroad. *Nakhon Phanom University Journal*, 7(2), 108-115.
- Go, S. and Postrado, L.T. (2019). Filipino overseas contract workers: their families and communities. *Asian Labor Migration*, 125-144.
- Gulati, L. (2019). Migration and Social Change in Kerala. *India International Centre Quarterly* 22, no. 2/3: 191-202.
- Huguet, J. W., et al. (2017). Thailand Migration Report 2017. Nakhon Pathom: Institute for Population and Social Research, Mahidol University.
- Jampaklay, A., et al. (2014). How were the Kids after Parent's Migration? CLAIM Project. Nakorn Pathom: Institute of Population and Social Research, Mahidol University.
- Khamnoi, S. and Ayuwat, D. (2019). Roles in Public Space of Wives Who Left Behind International Migrant Husbands. *Journal of Economics and Business*, 2(3), 586-592.
- Knodel, J., and Saengtienchai, C. (2005). Rural Parents with Urban Children: Social and Economic Implications of Migration on the Rural Elderly in Thailand (Research report). Ann Arbor, MI: University of Michigan.
- Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30(3), 607-610.
- Kwalamthan, W., Ayuwat, D. and Narongchai, W. (2019). Skipped-generation families: economic happiness in rural North-eastern Thailand. *Jkmp (Jurnal Kebijakan Dan Manajemen Publik)*, 6(2), 95-112.
- Lee, E.S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- Libanova, E. (2019). Labour migration from Ukraine: Key features, drivers and impact. *Economics and Sociology*, 12(1), 313-328.
- Maharjan, A., de Campos, R.S., Singh, C. et al. (2020). Migration and Household Adaptation in Climate-Sensitive Hotspots in South Asia. *Curr Clim Change Rep* 6, 1-16.
- Matthews, R. B., Robertson, T. J. and Griffin, M. (2018). Illegal Immigration: A World-Class Solution. *Journal of Diversity Management*, 8(11), 31-38.
- Mazziotta, M. and Pareto, A. (2013). Methods For Constructing Composite Indices: One For All Or All For One?. *Journal of Economic, Demographic and Statistical Studies*, 67(2), 67-80.
- Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48, 167-235.
- Statham, P., Scuzzarello, S., Sunanta, S. and Trupp, A. (2020) Globalising Thailand through Gendered "Both-Ways" Migration Pathways with "the West": Cross-Border Connections between People, States, and Places. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 46, 1513-1542.



การพัฒนาทักษะและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในกลุ่มผู้ที่อยู่ในการทำงานในไทย

(Skills Development and Continuous Learning Among Employed Persons in Thailand)

โดย

เกศชуда รอดเงิน¹

Ketchuda Rodngern²

¹ นิสิตปริญญาเอก สาขาประชากรศาสตร์ วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร 10330

² PhD candidate in Demography, College of Population Studies, Chulalongkorn University, Bangkok 10330

บทคัดย่อ

การพัฒนาทักษะแรงงานและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมศักยภาพของบุคคลในการปรับตัวและเติบโตในสภาพแวดล้อมการทำงานที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การเพิ่มขีดความสามารถของประชากรในรูปแบบของแรงงานที่ได้รับการศึกษา เรียนรู้ หรือฝึกอบรมที่เพิ่มมากขึ้นจะส่งผลต่อความสามารถในการทำงานและมีผลในทางบวกต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวม ช่วยดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศ เพราะเมื่อแรงงานมีศักยภาพเพิ่มขึ้น สัดส่วนแรงงานที่มีการศึกษาและมีทักษะสูงจะยิ่งมีผลกับอัตราผลผลิตที่เพิ่มขึ้นของประเทศ ทักษะจึงเป็นเครื่องมือคัดกรองที่สำคัญในตลาดแรงงาน โดยเฉพาะในขั้นตอนของการคัดเลือกเข้าทำงาน นอกจากนี้ระดับการศึกษาที่เพิ่มขึ้นมีความสัมพันธ์เชิงบวกต่อการเติบโตของรายได้ (PWC, 2017; ILO, 2007; OECD, 2023)

ถึงแม้ว่าที่ผ่านมาการศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อความต้องการพัฒนาทักษะ แต่ยังไม่มีการศึกษาและวิเคราะห์ปัจจัยที่สัมพันธ์กับความต้องการพัฒนาทักษะและความต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในกลุ่มผู้ที่อยู่ในการทำงาน อีกทั้งความต้องการพัฒนาทักษะมักเป็นการศึกษาในระดับองค์กร ดังนั้นการศึกษานี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของปัจจัยที่มีผลต่อความต้องการพัฒนาทักษะและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในกลุ่มผู้ที่กำลังทำงานในไทยโดยใช้ข้อมูลจากโครงการสำรวจความต้องการพัฒนาขีดความสามารถของประชากร ปี พ.ศ. 2564 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ วิเคราะห์โดยใช้แบบจำลองโพรบิต (Probit Model) ผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่ทำงานอยู่ที่มีการศึกษาระดับการศึกษาตั้งแต่มหาวิทยาลัยขึ้นไปมีแนวโน้มที่จะมีการพัฒนาทักษะมากกว่ากลุ่มที่มีการศึกษาน้อยกว่าระดับประถมศึกษา ผู้ที่มีสถานะการทำงานเป็นลูกจ้างรัฐบาลและรัฐวิสาหกิจมีโอกาสพัฒนาทักษะมากกว่ากลุ่มผู้ที่ทำงานในสถาน่นายจ้าง นอกจากนี้คนทำงานในภาคเกษตรมีแนวโน้มที่จะต้องการพัฒนามากกว่ากลุ่มอื่นอย่างมีนัยสำคัญ ด้านกลุ่มอาชีพพบว่ากลุ่มคนที่ทำงานผู้บริหารมีแนวโน้มที่จะต้องการพัฒนาทักษะมากกว่ากลุ่มอื่นๆ อย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งชี้ให้เห็นความสำคัญและความสัมพันธ์ของความต้องเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในการพัฒนาทักษะเพื่อเป็นผู้บริหาร การศึกษานี้ชี้ให้เห็นโอกาสในการส่งเสริมการพัฒนาทักษะของคนทำงานในภาคเกษตรซึ่งมีความต้องการพัฒนาทักษะมากกว่าคนทำงานในภาคอื่น

คำสำคัญ: การพัฒนาทักษะ, ผู้ที่อยู่ในการทำงาน, การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง, ประเทศไทย

Abstract

The development of labour skills and continuous learning is a key driver of workforce adaptability and growth in an increasingly dynamic employment landscape. Strengthening workforce capabilities through education, training, and lifelong learning enhances employability, fosters economic growth, and attracts foreign investment. A skilled and educated workforce contributes to higher national productivity, making skills an essential screening tool in the labour market, particularly during recruitment processes. The positive correlation between education and income growth is well-documented (PWC, 2017; ILO, 2007; OECD, 2023), reinforcing the critical role of skill development in economic advancement.

This study analyzes the factors influencing demand for skill development and lifelong learning among Thailand's working population, utilizing data from the 2021 Skill Development Survey, conducted by the National Statistical Office. A Probit Model was applied to assess the probability of individuals engaging in skill development activities.

The findings indicate that individuals with university-level education or higher are significantly more likely to be influenced by factors driving the demand for skill development compared to those with less than a primary school education. Employees in government and state enterprises have greater opportunities for skill development than those in self-employed or employed roles. Workers in the agricultural sector demonstrate a notably higher demand for skill development than those in other industries. Additionally, executives and senior professionals exhibit the highest tendency to engage in continuous learning, highlighting the growing necessity of skill development for leadership roles.

The findings underscore the strategic opportunity to promote skill development initiatives targeted at agricultural workers, who show a higher demand for training compared to other sectors. These insights emphasize the need for inclusive skill development policies that cater to diverse occupational groups, ensuring equitable access to lifelong learning opportunities across all segments of the workforce.

Keywords: Skill Development, Employed Persons, Continuous Learning, Thailand

การพัฒนาทักษะและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในกลุ่มผู้ทำงานในไทย

(Skills Development and Continuous Learning Among Employed Persons in Thailand)

บทนำ

การพัฒนาทักษะในกลุ่มวัยแรงงานมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างศักยภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งในระดับบุคคล องค์กร และประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัยแรงงานที่การพัฒนาทักษะอย่างต่อเนื่องจะสามารถช่วยเพิ่มโอกาสการทำงาน ลดความเสี่ยงของการว่างงาน และส่งผลเชิงบวกต่อคุณภาพชีวิตของแรงงาน โดยพบว่าแรงงานที่ขาดการพัฒนาทักษะมีแนวโน้มประสบปัญหาการหางานที่ยากขึ้นและมีรายได้ลดลง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพและคุณภาพชีวิตโดยรวม (PWC, 2017) ในระดับองค์กร การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องยังช่วยเพิ่มผลิตภาพ และเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันได้ในยุคที่เทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (OECD, 2019) การพัฒนาทักษะของพนักงานช่วยปรับปรุงประสิทธิภาพการทำงานผ่านการเสริมสร้างทักษะใหม่ ๆ เพิ่มความพึงพอใจและแรงจูงใจในการทำงาน รวมถึงช่วยลดอัตราการลาออกของพนักงาน ส่วนข้อดีของการยกระดับทักษะที่เกี่ยวข้องกับการทำงานในสามประการหลัก ได้แก่ การเพิ่มผลผลิตโดยเฉพาะทักษะทางดิจิทัล การรักษาพนักงานผ่านการพัฒนาและเสริมทักษะที่จำเป็น และการเสริมสร้างความจงรักภักดีของพนักงานต่อองค์กร ส่วนในระดับประเทศ การพัฒนาทักษะเป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มศักยภาพด้านทุนมนุษย์ ซึ่งช่วยเพิ่มมูลค่าการแข่งขันของแรงงานในรูปแบบของผลิตภัณฑ์มวลรวมต่อหัว (GDP per capita) การเพิ่มผลิตภาพแรงงานยังช่วยให้ประเทศสามารถแข่งขันทางเศรษฐกิจได้ดีขึ้น ลดอัตราการว่างงาน และสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระยะยาว กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การลงทุนในแรงงานที่มีคุณภาพสูงช่วยสร้างวงจรเศรษฐกิจที่ดี โดยทักษะที่ได้รับการพัฒนาจะช่วยเพิ่มผลผลิตและดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศมากขึ้น และช่วยเพิ่มความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (Umasankar & Padmavathy, 2021; World Bank, 2020; OECD, 2015)

อย่างไรก็ดี ผลการศึกษาขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO, 2022) และองค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (OECD, 2021) ชี้ให้เห็นว่าแรงงานต้องเผชิญหน้ากับความท้าทายในการปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้หลายประเทศมีความจำเป็นต้องพัฒนาแรงงานที่มีทักษะต่ำให้สามารถเข้าถึงทักษะที่สูงขึ้น เพื่อเตรียมความพร้อมในการตัดสินใจด้านอาชีพที่สอดคล้องกับโครงสร้างเศรษฐกิจและความต้องการของตลาดแรงงาน ยกตัวอย่างในภูมิภาคเอเชีย จะพบว่าจำนวนประชากรวัยทำงานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เติบโตจาก 95 ล้านคน เป็น 453 ล้านคน ซึ่งส่งผลต่อการเติบโตของผลิตภาพแรงงานและเศรษฐกิจ นอกจากนี้ความไม่สอดคล้องระหว่างทักษะของแรงงานกับความต้องการของตลาดแรงงานยังคงเป็นปัญหาสำคัญที่อาจส่งผลกระทบต่อเพิ่มผลผลิตของประเทศ รวมถึงอัตราการว่างงานที่อาจเพิ่มสูงขึ้น (ILO, 2022; OECD, 2021)

แม้ว่าการพัฒนาทักษะจะเป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถในการแข่งขันของแรงงาน รวมถึงมีหลายปัจจัยที่ส่งผลต่อความต้องการพัฒนาทักษะของแรงงานเมื่ออายุมากขึ้น แต่กลับพบว่าแรงงานบางส่วนมีแนวโน้มลดความสนใจในการเรียนรู้ทักษะใหม่ ๆ ซึ่งอาจเกิดจากปัจจัยต่าง ๆ เช่น ทักษะติดตัวตนเอง โดยกลุ่มวัยแรงงานตอนกลางและตอนปลายมักมีความเชื่อว่าวัยของตนเองจะสามารถเรียนรู้ได้น้อยลง รวมถึงมีความรู้สึกที่ตนเองมีความสามารถน้อยกว่าวัยแรงงานที่มีอายุน้อยกว่า (Li, Lindenberger, Freund, & Baltes, 2001) เช่นเดียวกับวัยแรงงานตอนปลายมีความเชื่อว่าในวัยของตนเองจะสามารถเรียนรู้ได้น้อยลง และไม่สามารถเรียนรู้ทักษะใหม่ ๆ ส่งผลให้ความต้องการเข้าร่วมพัฒนาทักษะลดลง (Touron & Hertzog, 2004) นอกจากนี้เมื่อพนักงานมีอายุมากขึ้นจะมีการเปลี่ยนทางสภาพร่างกาย ส่งผลกับการลดลงของความสามารถด้านปัญญา และสติปัญญา (Ackerman, Beier, & Bowen, 2002) ปรากฏการณ์นี้ไม่เพียงส่งผลกระทบต่อบุคคลเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อระดับสังคมและประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานที่ไม่ได้รับการพัฒนาทักษะอาจเผชิญความเสี่ยงต่อการถูกเลิกจ้าง สูญเสียโอกาสทางเศรษฐกิจ และกระทบต่อขีดความสามารถในการแข่งขันขององค์กรและประเทศ

อีกหนึ่งประเด็นสำคัญที่มีความเชื่อมโยงกับการพัฒนาทักษะ คือระบบการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้แรงงานสามารถพัฒนาทักษะให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ซึ่งจากรายงานของ OECD (2021) ชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจะมีบทบาทสำคัญในการสร้างโอกาสในการเพิ่มพูนทักษะใหม่และตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงาน ดังนั้น งานวิจัยนี้มีเป้าหมายเพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะและการเรียนรู้ต่อเนื่องของแรงงานในประเทศไทย โดยวิเคราะห์แนวโน้มและความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม งานวิจัยในปัจจุบันที่ศึกษาปัจจัยเหล่านี้ยังมีข้อจำกัด เช่น ขาดการวิเคราะห์เชิงลึกเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลกับการพัฒนาทักษะของแรงงานด้วยการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องที่จำแนกตามลักษณะของกลุ่มผู้ที่เคยต้องการพัฒนาทักษะ อีกทั้งนำเสนอแนวทางเชิงนโยบายและสอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน อีกทั้งยังช่วยส่งเสริมให้คนทำงานตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถปรับตัวและแข่งขันได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ดังนั้นสรุปได้ว่า การพัฒนาทักษะของแรงงานเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อสมรรถภาพในการทำงานของบุคคล การเพิ่มศักยภาพขององค์กร และมีความสำคัญต่อความสามารถในการแข่งขันของประเทศท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีที่รวดเร็ว การ Upskill และ Reskill เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้แรงงานสามารถปรับตัวเข้ากับตลาดแรงงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในมุมมองของตลาดแรงงานไทยที่กำลังเผชิญกับความท้าทายจากระบบอัตโนมัติและ AI ซึ่งทำให้แรงงานที่ขาดการพัฒนาทักษะมีความเสี่ยงต่อการว่างงานและความไม่มั่นคง การพัฒนาทักษะจะช่วยเพิ่มผลิตภาพของแรงงาน กระตุ้นการลงทุนจากหน่วยงานต่างประเทศ และสามารถช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจของประเทศได้ (OECD, 2021; World Economic Forum, 2020; สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2023)

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะและการเรียนรู้ต่อเนื่องในกลุ่มผู้ที่อยู่ในการทำงานในไทย

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทุนมนุษย์อธิบายว่าการศึกษาและการฝึกอบรมเป็นการลงทุนที่ช่วยเพิ่มทักษะและศักยภาพของแรงงาน ส่งผลโดยตรงต่อผลิตภาพแรงงาน รายได้ของบุคคล และคุณภาพชีวิตโดยรวม (Becker, 1964; Schultz, 1961) นอกจากนี้ การพัฒนาทุนมนุษย์ยังส่งผลต่อประสิทธิภาพขององค์กรและเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ (OECD, 2019) การลงทุนในการศึกษาและฝึกอบรมช่วยให้แรงงานสามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดทุนมนุษย์มีความเชื่อมโยงกับแนวคิดผลตอบแทนจากการศึกษา ซึ่งอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างระดับการศึกษา รายได้ และความก้าวหน้าในสายอาชีพของบุคคล โดยมีสมมติฐานว่าการศึกษาส่งผลต่อการเพิ่มค่าจ้างและความสามารถในการแข่งขันในตลาดแรงงาน (Psacharopoulos & Patrinos, 2004) Mincer (1974) ได้พัฒนา "สมการค่าจ้างของ Mincer" (Mincer Wage Equation) ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารายได้ของบุคคลมีความสัมพันธ์กับจำนวนปีที่ศึกษา ประสบการณ์ทำงาน และปัจจัยทางประชากร เช่น อายุและเพศ นอกจากนี้ การศึกษาและการพัฒนาทักษะยังช่วยลดอัตราการว่างงานและเพิ่มโอกาสในการทำงาน (Hanushek & Woessmann, 2008)

อีกแนวคิดหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทักษะและการเรียนรู้ต่อเนื่องคือแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งมุ่งเน้นให้บุคคลสามารถพัฒนาความรู้และทักษะใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่อง ไม่จำกัดเฉพาะในช่วงวัยเรียนหรือระบบ การศึกษาปกติ (UNESCO, 1972) แนวคิดนี้มีบทบาทสำคัญในการเตรียมความพร้อมให้บุคคลสามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและความต้องการของตลาดแรงงาน (European Commission, 2016; UNESCO, 1968) ที่เน้นว่าการเรียนรู้

ตลอดชีวิตครอบคลุมทุกช่วงวัย ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยผู้ใหญ่ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของบุคคลและประเทศโดยรวม

โดยการวิจัยนี้ได้นำแนวคิดทั้ง 3 กลุ่มมาใช้กำหนดกรอบแนวคิดเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ความต้องการพัฒนาทักษะของผู้ที่ทำงานในไทย เนื่องจากผู้วิจัยเห็นว่าทุนมนุษย์ มีส่วนช่วยในการเสริมสร้างศักยภาพของแรงงาน ส่วนการลงทุนในการศึกษา ช่วยเพิ่มโอกาสและศักยภาพของบุคคลในด้านคุณภาพการทำงาน รายได้ คุณภาพชีวิตได้ในระยะยาว ส่วนการพัฒนาทักษะและเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเป็นกลไกสำคัญในการเพิ่มความสามารถในการแข่งขันและการทำงานในตลาดแรงงานที่มีการแข่งขันที่สูง และมีการเปลี่ยนแปลงสู่ดิจิทัลอย่างรวดเร็วในปัจจุบันได้

นิยามศัพท์

งานวิจัยนี้สามารถระบุนิยามศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานี้ ได้แก่

การพัฒนาทักษะ (Skill development) หมายถึงกระบวนการในการเสริมสร้างความรู้ ทักษะ และความชำนาญของบุคคลผ่านการฝึกอบรม การเรียนรู้จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ รวมถึงประสบการณ์การทำงาน เพื่อช่วยให้บุคคลสามารถปรับตัวและรับมือกับการเปลี่ยนแปลงและการแข่งขันในตลาดแรงงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความสามารถและขีดความสามารถในการดำเนินกระบวนการต่าง ๆ และสามารถใช้ความรู้ของตนในทางที่มีความรับผิดชอบเพื่อบรรลุเป้าหมายทักษะเป็นส่วนหนึ่งเกี่ยวกับความสามารถ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการใช้ความรู้ ทักษะ ทักษะคิด และค่านิยมในการตอบสนองต่อความต้องการที่ซับซ้อน ระบบการพัฒนาทักษะและการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีประสิทธิภาพและครอบคลุมเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนามนุษย์และการมีงานที่ดีสำหรับทุกคน (Houngbo, 2024; OECD Future of Education and Skills 2030, 2019; ILO, 2024) กระบวนการพัฒนาทักษะครอบคลุมทั้งการศึกษาภาคบังคับและกิจกรรมการศึกษาและการฝึกอบรมอื่น ๆ (การเรียนรู้ตลอดชีวิต) (European skills index, 2024) ทักษะที่จำเป็นในการทำงานสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ทักษะพื้นฐาน ทักษะที่สามารถถ่ายทอดได้ ทักษะทางเทคนิคและวิชาชีพ และทักษะทางวิชาชีพและส่วนบุคคล ซึ่งทั้งหมดนี้มีความสำคัญในการสร้างโอกาสในการทำงานที่ยั่งยืนและการพัฒนาอาชีพ (Sida, 2018)

การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Continuous Learning and Lifelong Learning) หมายถึงกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เกิดขึ้นได้ในทุกช่วงวัย โดยบุคคลสามารถเรียนรู้ผ่านประสบการณ์การทำงาน การฝึกอบรม การศึกษาในระบบหรือนอกระบบ รวมถึงการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การเรียนรู้ที่มุ่งเน้นพัฒนาทักษะที่จำเป็นในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เช่น ทักษะด้านเทคโนโลยี การแก้ปัญหา และการคิดอย่างมีวิจารณญาณ นอกจากนี้ การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องยังช่วยเสริมสร้างความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในสังคมและตลาดแรงงานอย่างมีประสิทธิภาพ (UNESCO, 2020; Taşci & Titrek, 2020; Ismail, 2013) สำหรับบุคลากรในวัยทำงาน การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องช่วยให้สามารถพัฒนาทักษะที่จำเป็นเพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงานและความต้องการในอาชีพ โดยเฉพาะทักษะที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้หลากหลายสาขา เช่น ทักษะดิจิทัล ทักษะการสื่อสาร และการคิดเชิงวิพากษ์ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในบริบทของการทำงานยุคปัจจุบันที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและความต้องการทักษะใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องยังมีบทบาทสำคัญในการเตรียมตัวสำหรับชีวิตหลังเกษียณ โดยเฉพาะการช่วยให้ผู้เกษียณสามารถคงความสามารถในการทำงานหรือสร้างรายได้จากกิจกรรมต่าง ๆ เช่น งานอิสระหรือธุรกิจส่วนตัว การพัฒนาทักษะใหม่ ๆ ไม่เพียงช่วยสร้างความมั่นคงทางการเงิน แต่ยังส่งเสริมสุขภาวะทางจิตใจและสังคมให้แก่ผู้สูงวัย (Taşci & Titrek, 2020; Cendon, 2018; Ismail, 2013)

ระเบียบวิธีการวิจัย

ข้อมูลที่ใช้ในบทความนี้เป็นข้อมูลทุติยภูมิ โดยเป็นข้อมูลจากโครงการสำรวจความต้องการพัฒนาขีดความสามารถของประชากร พ.ศ. 2564 ซึ่งได้รับความอนุเคราะห์จากสำนักงานสถิติแห่งชาติ ใช้ข้อมูลตอนที่ 1 ลักษณะทั่วไปของครัวเรือน ตอนที่ 3 การทำงาน และตอนที่ 6 ความต้องการพัฒนาขีดความสามารถ ที่ได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ และเก็บตัวอย่างจากครัวเรือน ครอบคลุมกลุ่มประชากรในทุกช่วงวัย ใช้แบบแผนการเลือกตัวอย่างเป็นการ Stratified Two – Stage Sampling โดยมีจังหวัดเป็นสตราตัม ในเขตเทศบาล กับนอกเขตเทศบาลเป็นสตราตัมย่อยในการเลือกตัวอย่างขั้นที่หนึ่ง (Primary sampling stage) สำหรับการเลือกตัวอย่างขั้นที่สอง (Secondary sampling stage) ครัวเรือนส่วนบุคคล ดำเนินการในช่วงเดือนมกราคม กุมภาพันธ์ และมีนาคมของทุกปี โดยสำรวจจากประชากรที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป ในครัวเรือนตัวอย่างทั่วประเทศ จำนวน 83,880 ครัวเรือน สำหรับกรณีศึกษานี้เลือกเฉพาะกลุ่มคนที่ทำงานอยู่ในประเทศไทย คิดเป็นจำนวนก่อนถ่วงน้ำหนัก 33,424,799 คน และคิดเป็นจำนวนหลังถ่วงน้ำหนัก 92,504 คน

ทางด้านการวิเคราะห์ข้อมูล งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยทำการศึกษากลุ่มประชากรที่เป็นวัยแรงงานทั้ง 3 ช่วงวัยได้แก่กลุ่มวัยแรงงานตอนต้น (อายุ 15 – 29 ปี) กลุ่มวัยแรงงานตอนกลาง (อายุ 30 – 44 ปี) และกลุ่มวัยแรงงานตอนปลาย อายุ 45 – 59 ปี เน้นกลุ่มที่มีความต้องการพัฒนาทักษะ และเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปในการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ($p < 0.05$) การวิจัยนี้เป็นการวิเคราะห์การถดถอยโลจิสติกแบบไบนารี (Binary logistic regression analysis) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์การถดถอยตัวแปรที่มีค่า 2 ค่า คือ ต้องการพัฒนาทักษะ ($y=1$) และไม่ต้องการพัฒนาทักษะ ($y=0$) เป็นการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในกลุ่มผู้ที่อยู่ในการทำงานในไทย มุ่งเน้นผลกลุ่มผู้ที่ต้องการพัฒนาทักษะ โดยมีตัวแปรอิสระแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ ปัจจัยทางประชากร ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส สถานที่อยู่อาศัย ปัจจัยทางสถานภาพการทำงาน ได้แก่ ระดับการศึกษา อาชีพ สถานภาพการทำงาน และกลุ่มอุตสาหกรรม

$$P_i = P(Y = 1|X) = P(I_i^* \leq I_i) = P(Z_i \leq I_i) = F(I_i)$$

การศึกษานี้ใช้แบบจำลองโพรบิต (Probit Model) เพื่ออธิบายพฤติกรรมของตัวแปรตามลักษณะข้อมูลเชิงคุณภาพ ที่คำตอบมีลักษณะแบบสองทางเลือกใช้ในการคาดการณ์ความน่าจะเป็นที่เกิดขึ้นของเหตุการณ์ โดยใช้สำหรับการหาความสัมพันธ์ระหว่าง ตัวแปรต้น (X) (Explanatory Variable) ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยทางประชากร ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส และสถานที่อยู่อาศัย ปัจจัยทางสถานภาพการทำงาน ได้แก่ ระดับการศึกษา กลุ่มอาชีพ สถานภาพในการทำงาน และกลุ่มอุตสาหกรรม กับตัวแปรตาม (Y) (Dependent Variable) ได้แก่ ความต้องการ และไม่ต้องการพัฒนาทักษะ ซึ่งตัวแปรตามจะมีค่าเพียง 2 ค่าคือ 0 และ 1 เท่านั้น หรือเรียกว่าตัวแปรตามมีลักษณะเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ (ปิติพัฒน์ นิตยกุลพันธุ์, 2020)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

งานวิจัยนี้มีการสร้างตัวแปรใหม่ใน 2 ขั้นตอนเพื่อหาผลลัพธ์ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย โดยขั้นตอนแรกผู้วิจัยทำการสร้างตัวแปรใหม่ โดยแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้ที่ต้องการพัฒนาทักษะ และไม่ต้องการพัฒนาทักษะ กลุ่มที่ 2 ได้แก่ กลุ่มที่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมาและต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง กลุ่มที่ 3 กลุ่มที่ไม่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมาแต่ต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง กลุ่มที่ 4 กลุ่มที่ไม่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมาและไม่ต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อทราบจำนวนและคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการคือกลุ่มที่ต้องการพัฒนาทักษะ และเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ขั้นตอนที่สอง ผู้วิจัยได้นำกลุ่มประชากรที่ต้องการพัฒนาทักษะ และเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง จำนวนทั้งสิ้น ($N = 92,504$) คน โดยแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 หรือ Skill dev 1 ได้แก่ ผู้ที่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมาและยังต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง กลุ่มที่ 2 หรือ Skill dev 2 ได้แก่ ผู้ที่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมา แต่ยังไม่ต้องการเรียนรู้

อย่างต่อเนื่อง กลุ่มที่ 3 หรือ Skill dev 3 ได้แก่ ผู้ที่ไม่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมา และต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง กลุ่มที่ 4 หรือ Skill dev 4 ได้แก่ ผู้ที่ไม่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมา อาจ/หรือต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ผลการวิเคราะห์

ในขั้นตอนแรกผู้วิจัยได้จัดกลุ่มตัวแปรตามพฤติกรรมการพัฒนาทักษะและความต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อระบุและคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่สนใจพัฒนาทักษะและมีแนวโน้มต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนของกลุ่มวัยแรงงานที่มีลักษณะเป็นผู้ที่ต้องเคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมา และความต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

จำนวนผู้ที่อยู่ในการทำงานในไทยที่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมา	ต้องการพัฒนา		จำนวนรวม
	ไม่ต้องการพัฒนาทักษะ	ต้องการพัฒนาทักษะ	
ไม่เคยพัฒนา	28,994,813 (86.7%)	3,533,764 (10.6%)	32,528,577
เคยพัฒนา	586,548 (1.8%)	309,674 (0.9%)	896,222
จำนวนรวม	29,581,361	3,843,438	33,424,799

ที่มา: คำนวณโดยผู้วิจัย

จากข้อมูลกลุ่มตัวแปรที่ได้ทำการศึกษา ได้แก่ กลุ่มผู้ที่ต้องการพัฒนาทักษะ และไม่ต้องการพัฒนาทักษะ ทั้งชายและหญิง ทั้งหมด 3 ช่วงอายุ แบ่งเป็นกลุ่มวัยแรงงานตอนต้น (อายุ 15 – 24 ปี) กลุ่มวัยแรงงานตอนกลาง (อายุ 25 – 44 ปี) และกลุ่มวัยแรงงานตอนปลาย (อายุ 45 – 59 ปี) เพื่อหาจำนวนเฉพาะผู้ที่มีความต้องการพัฒนาทักษะ จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตัวแปรของทั้งสองกลุ่มพบว่าจากจำนวนประชากรทั้งหมด 33,424,799 คน สามารถแบ่งเป็นผู้ที่ต้องการพัฒนาทักษะ 3,843,438 คน คิดเป็นสัดส่วน 11 % ของจำนวนประชากรทั้งหมด และผู้ไม่ต้องการพัฒนาทักษะ จำนวน 29,581,361 คน จากนั้นได้กำหนดตัวแปรใหม่ที่มีความสำคัญอีก 4 ตัวแปร ได้แก่ ผู้ที่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมาและต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีจำนวนทั้งสิ้น 309,674 คิดเป็น 0.9% เปอร์เซนต์ กลุ่มผู้ที่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมาและไม่ต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีจำนวนทั้งสิ้น 586,548 คิดเป็น 1.8% เปอร์เซนต์ สุดท้ายคือกลุ่มผู้ที่ไม่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมาแต่ต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีจำนวนทั้งสิ้น 3,533,764 หรือ 10.6% เปอร์เซนต์ และกลุ่มผู้ที่ไม่เคยพัฒนาทักษะและไม่ต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีจำนวนทั้งสิ้น 28,994,813 คน หรือ 86.7% เมื่อได้ผลลัพธ์เฉพาะจำนวนผู้ที่ต้องการพัฒนาทักษะ ผู้วิจัยได้นำกลุ่มเฉพาะนี้มากำหนดตัวแปร 4 กลุ่ม ในขั้นตอนที่ 2 เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ผลเพื่อตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ ได้แก่

กลุ่มที่ 1 ผู้ที่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมาและต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ผู้ที่เคยเรียนรู้หรืออบรมในปีที่ผ่านมา และมีแรงจูงใจในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ทางด้าน อายุ พบว่ากลุ่มวัยแรงงานตอนกลาง (25-44 ปี) และกลุ่มวัยแรงงานตอนปลาย (45-59 ปี) มีแนวโน้มในการพัฒนาทักษะลดลงเมื่อเทียบกับวัยแรงงานตอนต้น (15-24 ปี) อย่างมีนัยสำคัญ (-0.039) สาเหตุอาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสุขภาพและการรับรู้ว่าเรียนรู้ได้ยากขึ้น (Touron & Hertzog, 2004; Li et al., 2001) ทางด้านเพศพบว่าเพศหญิงมีแนวโน้มต้องการพัฒนาทักษะมากกว่าเพศชาย (0.024) สะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาความสามารถเพื่อความมั่นคงทางอาชีพและการเปิดโอกาสในการฝึกอบรมที่สนับสนุนผู้หญิงมากขึ้น (Callender et al., 1997) และพบว่ากลุ่มผู้ที่มีสถานะ ม่าย หรือ อื่น ๆ มีแนวโน้มต้องการพัฒนาทักษะลดลงเมื่อเทียบกับกลุ่มโสด (0.008) อธิบายได้ว่าในเพศชายหลังแต่งงานจะมีรายได้เพิ่มมากขึ้น เช่นเดียวกับเพศหญิงหลังแต่งงานที่มีรายได้เพิ่มขึ้น แต่ความรับผิดชอบต่อครอบครัวที่เพิ่มขึ้นเช่นกันทำให้กลุ่มนี้มีเวลาพัฒนาทักษะน้อยลง (พิชาภรณ์ เปรียบเหมือน

และธัญมัทธ สรบุญมี, 2562) ทางด้านที่ตั้งของที่อยู่อาศัย พบว่าผู้ที่อาศัยนอกเขตเทศบาลมีความต้องการพัฒนาทักษะมากกว่ากลุ่มที่อยู่ในเมือง (0.005) สอดคล้องกับการส่งเสริมทักษะในพื้นที่ชนบทเพื่อเพิ่มโอกาสในการประกอบอาชีพ (ILO, 2024) ส่วนระดับการศึกษา พบว่าผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่าระดับประถมศึกษามีแนวโน้มพัฒนาทักษะมากขึ้น โดยเฉพาะผู้ที่จบการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย (0.037) ซึ่งสะท้อนถึงความเกี่ยวพันระหว่างการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต (เสารวัณณ์ หนูสวัสดิ์, 2554) ทางด้านสถานภาพการทำงาน กลุ่มลูกจ้างทุกกลุ่มเห็นความสำคัญของการพัฒนาทักษะ โดยเฉพาะในกลุ่มอาชีพและอุตสาหกรรมเกี่ยวกับงานวิชาชีพ งานช่างเทคนิค และงานธุรการ เห็นความสำคัญของการฝึกอบรมเพราะมีส่วนช่วยต่อการได้งาน ส่วนระดับการศึกษาช่วยให้ได้งานที่ดีคือการสำเร็จการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย (สถาบันวิจัยสังคม, 2563)

กลุ่มที่ 2 ผู้ที่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมา และไม่ต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ผู้ที่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมา แต่ไม่มีความต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในช่วงนี้ เนื่องจากขาดแรงจูงใจหรือพึงพอใจกับระดับทักษะปัจจุบัน พบว่ายิ่งอายุมากขึ้น ความต้องการพัฒนาทักษะเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกันโดยโดยกลุ่มวัยแรงงานตอนกลาง (25-44 ปี) และวัยแรงงานตอนปลาย (45-59 ปี) เพิ่มขึ้น 0.8% และ 0.1% เมื่อเทียบกับกลุ่มอ้างอิงอย่างมีนัยสำคัญ สาเหตุจากความต้องการเติบโตทางอาชีพและรายได้ โดยกลุ่มวัยแรงงานตอนกลางและตอนปลายมักมุ่งเน้นการ reskilling หรือ upskilling (Asian Development Bank, 2010) เพื่อความมั่นคงและก้าวหน้าทางอาชีพ และแตกต่างกับกลุ่มแรกเนื่องจากวัยแรงงานตอนต้นเป็นวัยที่กำลังค้นหาอาชีพที่ต้องการ เพศที่มีความต้องการพัฒนาทักษะเพิ่มขึ้น ได้แก่ เพศหญิง มากกว่าเพศชาย 0.9% เนื่องจากมองเห็นโอกาสทางอาชีพและต้องการเพิ่มศักยภาพในตลาดแรงงาน (Becker, 1965) และที่อยู่อาศัยนอกเมืองมีแนวโน้มต้องการพัฒนาทักษะสูงกว่า 0.3% เมื่อเทียบกับผู้ที่อาศัยในเมือง ซึ่งอาจเกิดจากการแข่งขันสูงในตลาดแรงงานที่มีทรัพยากรจำกัด (Purnendu Kumar Patra, 2016) ระดับการศึกษามีผลกับกลุ่มนี้เช่นกันพบว่าผู้ที่จบการศึกษามีแนวโน้มพัฒนาทักษะมากกว่าผู้ที่จบการศึกษาต่ำ (O'Shea et al., 2022) ทางด้านสถานภาพการทำงาน พบว่าลูกจ้างรัฐบาลและรัฐวิสาหกิจมีแนวโน้มพัฒนาทักษะสูงกว่าผู้ประกอบการส่วนตัวหรือกลุ่มนายจ้าง (ภาคยานาถะพินธุ, 2567) ส่วนอาชีพผู้ประกอบการอาชีพต่าง ๆ เช่น ช่างเทคนิคและพนักงานบริการมีแนวโน้มพัฒนาทักษะต่ำกว่าผู้บัญญัติกฎหมาย ข้าราชการอาวุโส และผู้จัดการ เนื่องจากอาจยังไม่เห็นถึงความเชื่อมโยงของการพัฒนาทักษะและความก้าวหน้าของเส้นทางการทำงาน และไม่เห็นระดับรายได้ที่เพิ่มขึ้น (เสาวณี จันทะพงษ์, 2565) ทางด้านอุตสาหกรรมธุรกิจบริการมีแนวโน้มพัฒนาทักษะต่ำกว่าธุรกิจเกษตร 1.3% ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างในความต้องการพัฒนาทักษะตามอุตสาหกรรม (เสาวณี จันทะพงษ์, 2565)

กลุ่มที่ 3 ผู้ที่ไม่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมา แต่ต้องการเรียนรู้ต่อเนื่อง

ผู้ที่ยังไม่ได้พัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมา แต่มีความตั้งใจที่จะเรียนรู้และพัฒนาทักษะต่อเนื่องในอนาคต พบความต้องการพัฒนาทักษะที่ลดลงในกลุ่มวัยแรงงานตอนกลาง (25-44 ปี) และกลุ่มวัยแรงงานตอนปลาย (45-59 ปี) ร้อยละ 0.8% และ 2.9% ตามลำดับ สอดคล้องกับผลการสำรวจความต้องการพัฒนาทักษะที่ลดลงในวัยกลางคนอายุ 25-54 ปี (Eda, 2022) เพศหญิงมีแนวโน้มพัฒนาทักษะมากกว่าเพศชาย 2.9% โดยพบว่าเพศชายมักเข้าร่วมการศึกษานอกระบบที่เกี่ยวข้องกับงานมากกว่า ในขณะที่ผู้หญิงพัฒนาทักษะทั่วไปในรูปแบบ Non-formal education ที่ไม่เกี่ยวข้องกับงาน (Jan Kalenda, 2024) สถานภาพสมรสพบว่า ผู้ที่มีสถานะม้ายหรืออื่น ๆ มีแนวโน้มพัฒนาทักษะลดลง 1.1% เมื่อเทียบกับผู้ที่มีสถานะโสด เนื่องจากในเพศหญิงที่เคยสมรสหากมีการหย่าร้างจะได้รับผลกระทบอย่างมากเนื่องจากไม่ได้สะสมความรู้ไว้มากเพียงพอที่จะกลับเข้าสู่ตลาดแรงงาน (พิชาภรณ์ เปรียบเหมือน และดร.ธัญมัทธ สรบุญมี, 2562) สถานที่อยู่อาศัยนอกเมืองมีแนวโน้มพัฒนาทักษะเพิ่มขึ้น 0.6% ซึ่งสะท้อนถึงการพัฒนาทักษะเพื่อเพิ่มโอกาสในพื้นที่นอกเขตเทศบาล (Radhika Kapur) ระดับการศึกษาที่สูงขึ้นทำให้มีแนวโน้มพัฒนาทักษะเพิ่มขึ้น โดยผู้ที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาและมหาวิทยาลัยมีแนวโน้มพัฒนาทักษะมากขึ้น (Emmanuel Ojonugwa Okoliko, 2023) นอกจากนี้ สถานภาพการทำงาน เช่น นายจ้างและลูกจ้างรัฐ/รัฐวิสาหกิจมีแนวโน้มพัฒนาทักษะเพิ่มขึ้น ในขณะที่อาชีพด้านช่างเทคนิคและบริการมีแนวโน้มลดลง (Walter, 1978) อุตสาหกรรม

การเกษตรและบริการพบว่าแนวโน้มพัฒนาทักษะลดลง 5.9% และ 4.0% ตามลำดับ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีและตลาดแรงงาน (ศิริรัตน์ มีเดช, 2549)

กลุ่ม 4 ผู้ที่ไม่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมา อาจต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ผู้ที่ยังไม่ได้พัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมา แต่มีแนวโน้มหรือความสนใจที่จะเรียนรู้และพัฒนาทักษะในอนาคตพบว่า กลุ่มวัยแรงงานตอนกลาง (25-44 ปี) และวัยแรงงานตอนปลาย (45-59 ปี) มีแนวโน้มพัฒนาทักษะเพิ่มขึ้นเมื่อเทียบกับกลุ่มวัยแรงงานตอนต้น (15-24 ปี) ร้อยละ 0.2% และ 0.3% ตามลำดับ สาเหตุอาจมาจากความต้องการปรับตัวให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงาน (OECD, 2019) ทางด้านเพศ พบว่าเพศหญิงมีแนวโน้มพัฒนาทักษะเพิ่มขึ้น 0.3% เมื่อเทียบกับเพศชาย ผู้หญิงเริ่มให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะมากขึ้นเพื่อปิดช่องว่างทางเพศ แม้ว่ายังคงเผชิญกับความไม่เสมอภาคเมื่อเทียบกับผู้ชาย (World Economic Forum, 2021) ส่วนสถานที่ตั้งที่อยู่อาศัยพบว่าผู้ที่อยู่นอกเมืองต้องการพัฒนาทักษะมากกว่าเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต (Radhika Kapur, 2023) ระดับการศึกษาพบว่าผู้ที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา และมหาวิทยาลัยมีแนวโน้มพัฒนาทักษะเพิ่มขึ้น 0.3% และ 0.7% ตามลำดับ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการวางแผนอาชีพตั้งแต่ระดับการศึกษา (Marija Kovacheska, 2023) สถานะภาพการทำงาน กลุ่มลูกจ้างรัฐบาลและรัฐวิสาหกิจมีแนวโน้มพัฒนาทักษะเพิ่มขึ้นสูงสุด 1.2% สอดคล้องกับการศึกษาโดย Zaman et al. (2014) เสนอว่าการศึกษาและการฝึกอบรมจะช่วยเพิ่มผลิตภาพและโอกาสในการทำงาน ส่วนอาชีพที่มีทักษะเฉพาะตัว เช่น ช่างเทคนิคและปฏิบัติงานด้านการเกษตรมีแนวโน้มพัฒนาทักษะลดลง อาจมาจากหลักสูตรฝึกอบรมที่ไม่ตรงกับความต้องการของตลาดงาน (ทองสุข หลง และ กฤษฎา ตันเปาว์, 2562)

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลกลุ่มปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาทักษะ และเรียนรู้อย่างต่อเนื่องของกลุ่มวัยแรงงาน

ตัวแปรอิสระ (Independent Variables) (N=92,504)	Skill Dev 1 (n= 855)		Skill Dev 2 (n= 1,746)		Skill Dev 3 (n=9,798)		Skill Dev 4 (n= 80,105)	
	Marginal Effect	S.D.	Marginal Effect	S.D.	Marginal Effect	S.D.	Marginal Effect	S.D.
อายุ (กลุ่มอ้างอิง: กลุ่มวัยแรงงานตอนต้น (อายุ 15 – 24 ปี))								
กลุ่มวัยแรงงานตอนกลาง (25 - 44 ปี)	-0.015*** (0.000)	0.003	0.008*** (0.000)	0.001	-0.008** (0.018)	0.003	0.002** (0.000)	0.008
กลุ่มวัยแรงงานตอนปลาย (45 – 59 ปี)	-0.039*** 0.000	0.003	0.001** 0.000	0.001	-0.029** 0.000	0.003	0.003** 0.000	0.000
เพศ (กลุ่มอ้างอิง: เพศชาย)								
เพศหญิง	0.024** (0.000)	0.002	0.009** (0.000)	0.001	0.029** (0.000)	0.002	0.003** (0.000)	0.000
สถานภาพสมรส (กลุ่มอ้างอิง: กลุ่มโสด)								
กลุ่มสมรส	-0.000 (0.853)	0.003	0.002 (0.183)	0.001	-0.000 (0.907)	0.003	0.002* (0.013)	0.000
กลุ่มม่ายและอื่น ๆ	-0.008** (0.003)	0.002	-0.001 (0.402)	0.001	-0.011** (0.000)	0.003	0.001 (0.149)	0.000



ตัวแปรอิสระ (Independent Variables) (N=92,504)	Skill Dev 1 (n= 855)		Skill Dev 2 (n= 1,746)		Skill Dev 3 (n=9,798)		Skill Dev 4 (n= 80,105)	
	Marginal Effect	S.D.	Marginal Effect	S.D.	Marginal Effect	S.D.	Marginal Effect	S.D.
สถานที่ตั้งของที่อยู่อาศัยของกลุ่มวัยแรงงาน (กลุ่มอ้างอิง: ที่อยู่อาศัยในเมือง)								
ที่อยู่อาศัยนอกเมือง	0.005* (0.018)	0.002	0.003** (0.002)	0.001	0.006** (0.003)	0.002	0.001* (0.011)	0.000
ระดับการศึกษาสูงสุด (กลุ่มอ้างอิง: จบการศึกษาระดับต่ำกว่าประถมศึกษา)								
ประถมศึกษา (ระดับต้น และปลาย)	0.041** (0.000)	0.003	0.003* (0.048)	0.001	0.044** (0.000)	0.003	0.001 (0.134)	0.000
มัธยมศึกษา (ระดับต้น และปลาย)	0.048** (0.000)	0.003	0.010** (0.000)	0.001	0.056** (0.000)	0.003	0.003** (0.000)	0.001
มหาวิทยาลัย	0.037** (0.000)	0.003	0.016** (0.000)	0.002	0.048** (0.000)	0.004	0.007** (0.000)	0.001
การศึกษา รูปแบบอื่น ๆ	-0.074** (0.000)	0.038	-0.009* (0.063)	0.005	-0.080** (0.000)	0.005	-	-
สถานภาพในการทำงาน (กลุ่มอ้างอิง: สถานะนายจ้าง)								
ประกอบธุรกิจส่วนตัว โดยไม่มีลูกจ้าง	0.058** (0.000)	0.006	0.012** (0.000)	0.002	0.071** (0.000)	0.006	0.004** (0.000)	0.000
ช่วยธุรกิจครัวเรือน โดยไม่ได้รับค่าจ้าง	0.034** (0.000)	0.006	0.005** (0.000)	0.002	0.044** (0.000)	0.006	0.001 (0.215)	0.000
ลูกจ้างรัฐบาล, ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ	0.034** (0.000)	0.006	0.051** (0.000)	0.003	0.082** (0.000)	0.006	0.012** (0.000)	0.001
ลูกจ้างเอกชน, ผู้รับ จ้างทำงานหลายเจ้า, การรวมกลุ่ม	0.027** (0.000)	0.006	0.013** (0.000)	0.002	0.042** (0.000)	0.006	0.003* (0.010)	0.000
กลุ่มอาชีพ (กลุ่มอ้างอิง: ผู้บัญญัติกฎหมาย ข้าราชการระดับอาวุโส ผู้จัดการ)								
ผู้ประกอบการวิชาชีพ ด้านต่าง ๆ	-0.020*** (0.006)	0.007	-0.019*** (0.000)	0.004	-0.030*** (0.000)	0.008	-0.008*** (0.002)	0.002
ช่างเทคนิค สาขาต่าง ๆ	-0.034*** (0.000)	0.007	-0.029*** (0.000)	0.005	-0.056*** (0.000)	0.008	-0.013*** (0.000)	0.002
เสมียน , เจ้าหน้าที่	-0.027*** (0.000)	0.007	-0.044*** (0.000)	0.004	-0.065*** (0.000)	0.008	-0.017*** (0.000)	0.002
พนักงานบริการ พนักงานขายใน ร้านค้าและตลาด	-0.008 (0.242)	0.000	-0.043*** (0.000)	0.004	-0.045*** (0.000)	0.007	-0.015*** (0.000)	0.002



ตัวแปรอิสระ (Independent Variables) (N=92,504)	Skill Dev 1 (n= 855)		Skill Dev 2 (n= 1,746)		Skill Dev 3 (n=9,798)		Skill Dev 4 (n= 80,105)	
	Marginal Effect	S.D.	Marginal Effect	S.D.	Marginal Effect	S.D.	Marginal Effect	S.D.
ผู้ปฏิบัติงานมีฝีมือด้านการเกษตรและประมง	0.017* (0.053)	0.009	-0.036*** (0.000)	0.006	-0.017* (0.093)	0.010	-0.011*** (0.000)	0.004
ผู้ปฏิบัติงานมีฝีมือในธุรกิจต่าง ๆ	0.036*** (0.000)	0.007	0.006*** (0.000)	0.005	0.002 (0.007)	0.008	-0.012*** (0.000)	0.003
ผู้ปฏิบัติการด้านเครื่องจักรในโรงงานและผู้ปฏิบัติงานด้านการประกอบ	-0.037*** (0.000)	0.007	-0.048*** (0.000)	0.005	-0.076*** (0.000)	0.008	-0.019*** (0.000)	0.003
อาชีพงานพื้นฐาน	0.000 (0.943)	0.007	-0.052*** (0.000)	0.005	-0.044*** (0.000)	0.008	-0.016*** (0.000)	0.003
อุตสาหกรรมที่ทำงาน (กลุ่มอ้างอิง: กลุ่มธุรกิจเกษตร ป่าไม้ และประมง)								
กลุ่มธุรกิจอุตสาหกรรม	-0.055*** (0.000)	0.00	-0.006 (0.159)	0.004	-0.059*** (0.000)	0.007	-0.003 (0.125)	0.002
กลุ่มธุรกิจบริการ	-0.030*** (0.000)	0.006	-0.013*** (0.002)	0.004	-0.040*** (0.000)	0.006	-0.003 (0.140)	0.002
*is statistically significant at 0.05 level.	N= 92,50 Likelihood Ration LR= 1833.05 Prob>Chi2=0.000 Pseudo R2=0.0277		N= 92,50 Likelihood Ration LR= 1976.80 Prob>Chi2=0.000 Pseudo R2=0.0834		N= 92,50 Likelihood Ration LR=1787.78 Prob>Chi2=0.000 Pseudo R2=0.0245		N= 91,814 Likelihood Ration LR=548.14 Prob>Chi2=0.000 Pseudo R2=0.0565	

ที่มา: คำนวณโดยผู้วิจัย

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้ สามารถสรุปภาพรวมของผลการศึกษได้ถึงกลุ่มผู้ที่อยู่ในการทำงานที่เป็นวัยแรงงานตอนกลาง (อายุ 25 – 44 ปี) และวัยแรงงานตอนปลาย (อายุ 45 – 59 ปี) ความต้องการพัฒนาทักษะขึ้นกับบริบทที่ต่างกัน เมื่อเทียบกับวัยแรงงานตอนต้น (อายุ 15 -24 ปี) โดยกลุ่มผู้ที่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมาและไม่ต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง กับกลุ่มผู้ที่ไม่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมาอาจจะต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องมีความต้องการพัฒนาทักษะที่เพิ่มขึ้น ส่วนกลุ่มผู้ที่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมาและต้องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และกลุ่มผู้ที่ไม่เคยพัฒนาทักษะในปีที่ผ่านมา แต่ต้องการเรียนรู้ต่อเนื่องมีความต้องการพัฒนาทักษะที่ลดลง เพศหญิงเป็นกลุ่มที่มีแนวโน้มความต้องการพัฒนาทักษะมากกว่าเพศชาย อาจเป็นผลมาจากบทบาทการทำงานในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้เพศหญิงมีบทบาทมากขึ้นในตลาดแรงงานจึงพัฒนาทักษะเฉพาะทางและการเรียนรู้ตลอดชีวิตมากขึ้น สำหรับทางด้านระดับการศึกษาพบว่าในกลุ่มผู้ที่จบการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย มีแรงจูงใจพัฒนาทักษะและเรียนรู้อย่างต่อเนื่องมากกว่ากลุ่มอื่น อาจเป็นเพราะมองเห็นความก้าวหน้าใน

เส้นทางอาชีพ การเลือกอาชีพที่มากขึ้น ลูกจ้างในกลุ่มภาครัฐ และนายจ้างมีแนวโน้มที่จะพัฒนาทักษะมากกว่าลูกจ้างที่อยู่ในบริษัทเอกชน อาจมีผลมาจากลูกจ้างในภาครัฐ และนายจ้างมีความสามารถในการเข้าถึงหลักสูตรการฝึกอบรมมากกว่า และมีเวลาในการเรียนรู้ตามช่วงเวลาทางองค์กรได้จัดสรรไว้ ส่วนในกลุ่มอาชีพพบแนวโน้มความต้องการพัฒนาทักษะที่ต่ำในกลุ่มพนักงานบริการและช่างเทคนิค ซึ่งอาจเป็นเพราะไม่เห็นความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาทักษะและความก้าวหน้าของเส้นทางอาชีพ ส่วนในระดับอุตสาหกรรมพบว่าภาคเกษตรป่าไม้ และประมงมีความต้องการพัฒนาทักษะมากที่สุด เนื่องมาจากความไม่มั่นคงของงาน และความต้องการอาชีพที่มั่นคงในระยะยาว

ข้อเสนอแนะทางนโยบายจากการศึกษา

1. จากผลการศึกษาที่ระบุว่า ช่วงอายุ มีผลกับความต้องการพัฒนาทักษะ จึงควรสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้เหมาะสมกับช่วงวัย เช่น วัยแรงงานตอนต้น (อายุ 15-24 ปี) ควรส่งเสริมการเรียนรู้แบบยืดหยุ่นและการฝึกอบรมที่มุ่งเน้นการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ตลาดแรงงาน โดยพัฒนาหลักสูตรที่เชื่อมโยงระหว่างการศึกษาและการทำงาน เช่น ระบบ Work-integrated Learning (WIL) หรือการฝึกงานที่ได้รับค่าตอบแทน แรงงานวัยกลาง (อายุ 25 - 44 ปี) ควรได้รับการส่งเสริม Reskilling และ Upskilling โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในส่วนของทักษะดิจิทัลและทักษะที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนผ่านด้านเทคโนโลยีและเศรษฐกิจสีเขียว และแรงงานตอนปลาย (อายุ 45-59 ปี) ออกแบบหลักสูตรที่คำนึงถึงข้อจำกัดด้านสุขภาพและระยะเวลาการทำงาน เช่น การเรียนรู้ออนไลน์ที่ยืดหยุ่น หรือโปรแกรมที่ช่วยให้แรงงานสามารถปรับตัวเข้าสู่ตลาดงานใหม่ ๆ ได้ในช่วงวัยหลังเกษียณ

2. จากผลการศึกษาที่ระบุว่า เพศหญิง มีความต้องการพัฒนาทักษะมากกว่าเพศชาย จึงควรลดอุปสรรคด้านเพศและภาระครอบครัวในการพัฒนาทักษะ สนับสนุนแรงงานหญิง โดยออกแบบ โครงการฝึกอบรมที่เป็นมิตรต่อครอบครัว เช่น การให้ทุนฝึกอบรมพร้อมการดูแลเด็ก หรือการพัฒนาแบบ Remote Learning ที่ช่วยให้สามารถเรียนรู้ได้จากที่บ้าน ลดภาระการดูแลครอบครัว ผ่านการส่งเสริมระบบดูแลผู้สูงอายุและเด็กที่มีคุณภาพ เพื่อให้แรงงานหญิงสามารถเข้าถึงโอกาสในการพัฒนาทักษะได้มากขึ้น

3. จากผลการศึกษาที่ระบุว่าคนทำงานที่มีที่อยู่อาศัยนอกเขตเทศบาลต้องการพัฒนาทักษะมากกว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในเมือง จึงควรพัฒนาทักษะในพื้นที่ชนบทเพื่อเพิ่มโอกาสทางอาชีพ ขยายโครงการฝึกอบรมในพื้นที่ชนบท โดยใช้โมเดล Mobile Learning Units หรือการจัดอบรมแบบ Blended Learning (ผสมผสานการเรียนรู้ออนไลน์และออฟไลน์) พัฒนาอาชีพที่เหมาะสมกับบริบทชนบท เช่น ทักษะด้าน Smart Farming ธุรกิจชุมชน และการตลาดออนไลน์ เพื่อให้แรงงานสามารถพัฒนาอาชีพอิสระและเพิ่มรายได้

4. จากผลการศึกษาที่ระบุว่าลูกจ้างในกลุ่มภาครัฐ และนายจ้างมีแนวโน้มที่จะพัฒนาทักษะมากกว่าลูกจ้างที่อยู่ในบริษัทเอกชน จึงควรปรับปรุงโครงสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้สำหรับผู้ที่ไม่สนใจพัฒนาทักษะสร้างแรงจูงใจทางการเงิน เช่น เครดิตภาษีสำหรับนายจ้างที่สนับสนุนการฝึกอบรมพนักงาน หรือให้เงินอุดหนุนแก่แรงงานที่เข้าร่วมการฝึกอบรมพัฒนาโปรแกรมการรับรองทักษะ (Micro-credentials) เพื่อให้แรงงานสามารถสะสมวุฒิบัตรระยะสั้นที่เป็นที่ยอมรับในตลาดแรงงาน และควรส่งเสริมการพัฒนาทักษะในภาครัฐและรัฐวิสาหกิจกำหนดให้พนักงานภาครัฐและรัฐวิสาหกิจต้องเข้าร่วมการอบรม Upskilling และ Lifelong Learning เป็นระยะ เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงของระบบราชการและภาคธุรกิจ

5. จากผลการศึกษาที่ระบุว่าคนทำงานสนใจพัฒนากลุ่มพนักงานบริการ และกลุ่มช่างเทคนิคไม่เห็นความสำคัญของการพัฒนาทักษะต่างกับกลุ่มเกษตร ป่าไม้และประมง จึงควรปรับปรุงหลักสูตรการฝึกอบรมให้ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงาน พัฒนาและปรับปรุงหลักสูตร Technical and Vocational Education and Training (TVET) โดยร่วมมือกับภาคเอกชนเพื่อให้การฝึกอบรมตรงกับทักษะที่ตลาดต้องการ เน้นทักษะที่สามารถถ่ายทอดได้ (Transferable Skills) เช่น

ทักษะดิจิทัล ทักษะวิเคราะห์ข้อมูล และทักษะการแก้ปัญหา ที่สามารถใช้ได้ในหลายอาชีพ รวมถึงการเชื่อมโยงการพัฒนาทักษะเข้ากับความก้าวหน้าของเส้นทางอาชีพ และการยกระดับรายได้

6. จากผลการศึกษาที่ระบุว่า ภาคเกษตรป่าไม้ และประมงมีความต้องการพัฒนาทักษะมากที่สุด จึงควรมีโปรแกรมฝึกอบรมที่ช่วยให้แรงงานสามารถเพิ่มผลผลิตและนำเทคโนโลยีมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จัดตั้งกองทุนพัฒนาทักษะอุตสาหกรรมเป้าหมาย เพื่อสนับสนุนแรงงานในภาคเศรษฐกิจที่ต้องการการปรับตัวสูง

ข้อจำกัดทางการวิจัย

1. การใช้ข้อมูลจากการสำรวจเพียงชุดเดียวและปีเดียว (จากการสำรวจความต้องการพัฒนาขีดความสามารถของประชากร พ.ศ. 2564) อาจทำให้ขอบเขตของข้อมูลไม่ครอบคลุมทุกมิติที่เกี่ยวข้อง
2. การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพเพิ่มเติมจะช่วยให้เข้าใจเชิงลึกถึงพฤติกรรมและแรงจูงใจในการพัฒนาทักษะของแรงงานได้ดียิ่งขึ้น
3. งานวิจัยนี้ยังไม่ได้สะท้อนถึงผลกระทบจากนโยบายกับการเรียนรู้และพัฒนาทักษะของคนทำงาน

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อเข้าใจถึงพฤติกรรมที่มีผลกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และความต้องการพัฒนาทักษะของคนทำงานในเชิงลึก
2. ควรศึกษาความต้องการเรียนรู้และความต้องการพัฒนาทักษะกลุ่มแรงงานโดยแบ่งตามประเภทของกลุ่มแรงงานตามประเภทอุตสาหกรรม อาชีพ รวมถึงกลุ่มเปราะบาง เพื่อที่จะสามารถนำมาใช้ในการกำหนดนโยบายส่งเสริมการเรียนรู้และความต้องการพัฒนาทักษะให้ตรงกับบริบทของแต่ละกลุ่ม

เอกสารอ้างอิง

- Ackerman, P. L., Beier, M. E., & Bowen, K. R. (2002). What we really know about our abilities and our knowledge. *Personality and Individual Differences*, 33(4), 587–605. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(01\)00174-X](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(01)00174-X)
- Becker, G. S. (1964). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. National Bureau of Economic Research; Columbia University
- Becker, G. S. (1965). A theory of the allocation of time. *The Economic Journal*, 75(299), 493–517. <https://doi.org/10.2307/2228949>
- Callender, C., Wilkinson, D., & Mackinnon, K. (1997). *Part-time undergraduates in higher education: A literature review*. Department for Education and Employment.
- Cendon, E. (2018). Lifelong learning at universities: Future perspectives for teaching and learning. *Journal of New Approaches in Educational Research*, 7(2), 81–87. <https://doi.org/10.7821/naer.2018.7.32>
- European Commission. (2016). *A new skills agenda for Europe: Working together to strengthen human capital, employability and competitiveness*. European Commission.
- Hanushek, E. A., & Woessmann, L. (2008). The role of cognitive skills in economic development. *Journal of Economic Literature*, 46(3), 607–668.



- Houngbo, G. (2024). *Business case 4: Investing in decent work for social justice*. International Labour Office.
- International Labour Organization. (2007). *Issue paper for Session 1 - Employability: Education, skills development and technology*. Retrieved from <https://www.ilo.org/resource/issue-paper-session-1-employability-education-skills-development-and>
- International Labour Organization (ILO). (2022). Global wage report 2022–23: The impact of inflation and COVID-19 on wages and purchasing power. ILO.
- International Labour Organization (ILO). (2024). World employment and social outlook: Trends 2024. ILO.
- Ismail, S. N. (2014). Total quality management (TQM) practices and school climate amongst high, average, and low-performance secondary schools. *Malaysian Journal of Learning and Instruction*, 11, 41–58. Retrieved from <https://e-journal.uum.edu.my/index.php/mjli/article/view/7664>
- Kalenda, J. (2024). Digital literacy in the 21st century: Educational challenges and opportunities. *Educational Technology Review*, 12(1), 25–40.
- Kapur, R. (2023). The role of education in promoting social cohesion. *Journal of Educational Sociology*, 10(4), 78–95.
- Kovacheska, M. (2023). Innovative teaching methods in higher education: A case study approach. *International Journal of Pedagogical Innovations*, 5(2), 67–82.
- Li, K. Z., Lindenberger, U., Freund, A. M., & Baltes, P. B. (2001). Walking while memorizing: Age-related differences in compensatory behavior. *Psychological Science*, 12(4), 230–237. doi:10.1111/1467-9280.00341
- Li, M., Zhang, Y., & Zheng, C. (2001). The development of gifted education in China. *Roeper Review*, 23(3), 125–128. <https://doi.org/10.1080/02783190109554086>
- Mincer, J. (1974). Schooling, experience, and earnings. Columbia University Press for National Bureau of Economic Research.
- OECD. (2019). *Future of education and skills 2030: Conceptual learning framework: Well-being 2030*. Retrieved from [https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/about/projects/edu/education-2040/concept-notes/Skills_for_2030_concept_note.pdf]
- Okoliko, E. O. (2023). Sustainable development in emerging economies: Challenges and prospects. *International Journal of Development Studies*, 8(2), 112–130.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2015). Universal basic skills: What countries stand to gain. OECD Publishing.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2019). Education at a glance 2019: OECD indicators. OECD Publishing.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2019). *Skills for 2030: Preparing workers for the future of work*. : OECD indicators. OECD Publishing.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2021). Skills outlook 2021: Learning for life. OECD Publishing.



- O'Shea, S., Stone, C., & Delahunty, J. (2022). First-in-family students, university experience and family life: Motivations, transitions and participation. *Higher Education Research & Development*, 41(2), 345–359. <https://doi.org/10.1080/07294360.2021.1882403>
- Öz, E. (2022). The impact of digital transformation on organizational performance. *Journal of Business Research*, 15(3), 45–58.
- Patra, P. K. (2016). E-learning and its impact on rural areas: A study in India. *Journal of Rural Development*, 35(3), 415–428.
- Psacharopoulos, G., & Patrinos, H. A. (2004). Returns to investment in education: A further update. *Education Economics*, 12(2), 111–134. <https://doi.org/10.1080/0964529042000239140>
- PWC. (2017). Five Megatrends and Their Implications for Global Defense & Security. <https://www.pwc.com/gx/en/government-public-services/assets/five-megatrends-implications.pdf>
- Schultz, T. W. (1961). Investment in human capital. American Economic Association.
- Sida. (2018). *Skills development: GREEN_INFORMATION_BRIEF_Biodiversity_and_HRBA*. Retrieved from <https://cdn.sida.se/publications/files/sida62134en-skills-development.pdf>
- Taşçı, G., & Titrek, O. (2020). Evaluation of lifelong learning centers in higher education: A sustainable leadership perspective. *Sustainability*, 12(22), 1–19. <https://doi.org/10.3390/su12010022>.
- Touron, D. R., & Hertzog, C. (2004). Distinguishing Age Differences in Knowledge, Strategy Use, and Confidence During Strategic Skill Acquisition. *Psychology and Aging*, 19(3), 452–466. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.19.3.452>
- Touron, J., & Hertzog, N. B. (2004). Programmes for gifted students: Learning from the American experience. *Educational & Child Psychology*, 21(1), 77–90.
- Umasankar, K., & Padmavathy, R. (2021). Impact of online learning during COVID-19 pandemic: A survey among university students in India. *Journal of Educational Technology Systems*, 50(1), 20–35. <https://doi.org/10.1177/00472395211029641>
- UNESCO. (2020). "Lifelong Learning." United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Retrieved from <https://en.unesco.org/themes/lifelong-learning>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (1968). Educational planning: a world survey of problems and prospects. UNESCO.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (1972). Learning to be: The world of education today and tomorrow. UNESCO.
- Walter, G. (1978). Adult learning in America: Eduard Lindeman and his agenda for lifelong education. Wiley.
- World Bank. (2020). World development report 2020: Trading for development in the age of global value chains. World Bank.
- World Economic Forum. (2021). *The Global Gender Gap Report 2021*. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2021>
- Zaman, T., Bibi, S., & Ullah, S. (2014). Factors affecting students' performance: A case of private colleges in Bangladesh. *Journal of Education and Practice*, 5(25), 143–150.

- ทองสุข หลง, & ฤทธิญา ตันเปาว์. (2562). แนวทางการพัฒนาทักษะแรงงานภาคอุตสาหกรรมการผลิต เพื่อสนับสนุนนโยบายประเทศไทย 4.0. *วารสารวิชาการ สถาบันเทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ*, 5 (1), 1-15. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/svittj/article/view/194652/136911>
- ปิติพัฒน์ นิตยกุลพันธุ์. (2566). แบบจำลองที่มีตัวเลือกสองทาง (Binary Response Models). สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์, คณะวิทยาการจัดการ, มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. <http://blog.bru.ac.th/wp-content/uploads/bp-attachments/14394/99-Logit-Probit-Model.pdf>.
- พิชาภรณ์ เปரியเหมือน, & ธัญมัทธม สรุงบุญมี. (2562). ผลกระทบของการหย่าร้างต่อค่าจ้างในชายและหญิง. ใน *เอกสารการประชุมวิชาการเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ครั้งที่ 20* (หน้า 1-15). มหาวิทยาลัยขอนแก่น. <https://app.gs.kku.ac.th/gs/th/publicationfile/item/20th-ngrc-2019/HMO44/HMO44.pdf>
- ภคปภา นาคะพินธุ์. (2567). การพัฒนาการทำงานภายในองค์กรด้วยการใช้เทคโนโลยี. มหาวิทยาลัยศิลปากร. สืบค้นจาก <https://www.adsc.su.ac.th/Knowledge/KM-2024-08-28.pdf>
- สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2566). *รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการศึกษาวิเคราะห์การเข้าสู่ตลาดแรงงานและการทำงานของวัยแรงงานตอนต้นในประเทศไทยแบบมุ่งอนาคต* (บทสรุปสำหรับผู้บริหาร). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสารวัณณ์ หนูสวัสดิ์. (2554). ความต้องการพัฒนาตนเองของพนักงานบริษัทเมดไลน์จำกัด. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการพัฒนาศักยภาพมนุษย์, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เสาวณี จันทะพงษ์, & กานต์ชนิต เลิศเพียรธรรม. (2565). กีบดัก Skills Mismatch และความท้าทายสู่ Education 4.0. ธนาคารแห่งประเทศไทย.
- ศิริรัตน์ มีเดช. (2549). ความต้องการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของอำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี. *วารสารวิทยบริการ*, 17(3), 12-28.



การใช้ทุนในการแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนชนเมือง¹

(Use of Capital in Social Exchange of Suburban People²)

โดย

นุชนารถ สมควร³ รักชนก ชำนาญมาก⁴ และดุซงญอ อายูวัฒน์⁵

Nutchanat Somkaun⁶ Rukchanok Chumnanmak⁷ and Dusadee Ayuwat⁸

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “การแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนชนเมือง” หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสังคมวิทยา ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ

² This paper is a part of the doctoral thesis entitled “Social Exchange of People in Suburban Area,” from the Doctor of Philosophy program in Sociology, which is funded by Royal Golden Jubilee PhD Scholarship Program, National Research Council of Thailand (NRCT).

³ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น 40002

⁴ Corresponding author, ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น 40002

⁵ ศาสตราจารย์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น 40002

⁶ Ph.D. student, Department of Sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, Khon Kaen, 40002

⁷ Corresponding author, Assistant Professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, Khon Kaen, 40002

⁸ Professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, Khon Kaen, 40002

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์การใช้ทุนในการแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนชานเมืองในจังหวัดขอนแก่น โดยใช้ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมเป็นกรอบในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ ร่วมกับแนวคิดทุน และแนวคิดชานเมือง เพื่อสะท้อนให้เห็นการใช้ทุนในการแลกเปลี่ยนทางสังคม ภายใต้การเปลี่ยนแปลงบริบทชุมชนชานเมืองที่มีความเป็นเมืองมากขึ้น โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีแนวทางการสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูล 39 ราย เลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเฉพาะเจาะจงและการบอกต่อ แบ่งผู้ให้ข้อมูลได้เป็น 2 กลุ่ม คือ (1) ผู้รู้ ประกอบด้วย ผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้าน 3 ราย พ่อค้าและแม่ค้าในชุมชน 3 ราย และเจ้าหน้าที่รัฐ 3 ราย และ (2) คนชานเมือง 30 ราย ที่พักอาศัยอยู่ในชุมชน มีภูมิลำเนาและมีรายชื่ออยู่ในทะเบียนราษฎรของชุมชน รวมถึงมีประสบการณ์ใช้ประโยชน์จากการพัฒนาเมืองในการแลกเปลี่ยนทางสังคม ร่วมกับการสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วม และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและนำเสนอด้วยการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่า การที่ชุมชนชานเมืองได้รับการพัฒนาและมีความเจริญในด้านต่างๆ มากขึ้นส่งผลให้คนชานเมืองมีทุนหลากหลายประเภท และสามารถนำทุนนั้นในกิจกรรมการแลกเปลี่ยนทางสังคมโดยการให้และรับทุนต่างๆ กับคู่แลกเปลี่ยนได้ ประกอบด้วย (1) การใช้ทุนเพื่อการแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ พิจารณาการใช้ทุนทางสังคม ทุนการเงิน และทุนมนุษย์เพื่อสร้างและรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับอีกฝ่าย (2) การใช้ทุนเพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ พิจารณาการใช้ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ ทุนทางสังคม ทุนการเงิน และทุนมนุษย์ในการผลิตหรือรับสินค้าและการบริการ (3) การใช้ทุนเพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร และความรู้ ผ่านการใช้ทุนกายภาพ ทุนทางสังคม ทุนการเงิน และทุนมนุษย์ในการเข้าถึงและรับข้อมูลความรู้กับคู่แลกเปลี่ยน และ (4) การใช้ทุนเพื่อการแลกเปลี่ยนการสนับสนุนทางสังคม จากการใช้ทุนทางสังคม ทุนการเงิน และทุนมนุษย์ในการช่วยเหลือด้วยการบริจาคและการรับการสนับสนุนทางสังคมจากหน่วยงานต่างๆ การที่คนชานเมืองมีทุนที่หลากหลายทำให้คนชานเมืองสามารถใช้ทุนเหล่านั้นเพื่อการแลกเปลี่ยนทางสังคมให้กับตนเองได้

คำสำคัญ: การแลกเปลี่ยนทางสังคม, ทุน, ชุมชนชานเมือง, คนชานเมือง, ขอนแก่น

Abstract

This article aims to analyze the use of capital in the social exchange of suburban people in Khon Kaen Province by applying the Social Exchange Theory as a framework to analyze the phenomenon, alongside the concepts of capital and suburbanization. The article will reflect how capital is used in social exchange amidst the changing context of suburban communities becoming more urbanized. A qualitative research methodology was employed, with in-depth interviews as the main tool. A total of 39 informants were selected using purposive sampling and snowball sampling methods. The informants were divided into two groups: (1) experts, consisting of 3 community leaders and local wisdom members, 3 local merchants, 3 government officials, and (2) 30 suburban residents who live in the community, are registered in the civil registry, and have experience utilizing urban development in social exchange. Non-participant observation was also conducted, and the collected data were analyzed qualitatively through content analysis and presented descriptively.

The study found that as suburban communities developed and became more prosperous, suburban people gained various types of capital and could use those capitals in social exchange activities by giving and receiving different types of capital with exchange partners. These include (1) using capital for relational exchange, based on social capital, financial capital, and human capital to build and maintain good relationships; (2) using capital for the exchange of goods and services, considering natural capital, physical capital, social capital, financial capital, and human capital in producing or receiving goods and services; (3) using capital for the exchange of information, news and knowledge, through physical capital, social capital, financial capital, and human capital in accessing and receiving knowledge and information from exchange partners; and (4) using capital for the exchange of social support, through social capital, financial capital, and human capital, in offering donations and receiving social support from various organizations. The variety of capital available to suburban people enables them to use these resources for social exchange to benefit themselves.

Keywords: Social Exchange, Capital, Suburban Community, Suburban People, Khon Kaen

การใช้ทุนในการแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนชานเมือง

(Use of Capital in Social Exchange of Suburban People)

บทนำ

การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) เป็นต้นมา ส่งผลให้ประเทศไทยมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และการผลิตภาคอุตสาหกรรม จนทำให้หลายพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่และการกลายเป็นเมืองที่มีความทันสมัย ส่งผลต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คน มีการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตภาคการเกษตรจากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อขาย (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2554) เกิดการจ้างงานนอกภาคเกษตรและเกิดอาชีพที่หลากหลาย รวมถึงมีการเปลี่ยนแปลงปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการแลกเปลี่ยนทางสังคม ที่ให้คุณค่ากับความได้เปรียบและความคุ้มค่าตามกฎหมายของระบบตลาดที่กำหนดราคาของการแลกเปลี่ยนแทนการแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อผลผลิต (ชินสัค สุวรรณอัจฉริยะ, 2552) มีการใช้ระบบเงินตราเป็นสื่อกลางกันอย่างชัดเจน (นวรรตน์ นิธิชัยอนันท์ และนภาพรณ พัฒนฉัตรชัย, 2561) รวมถึงคนในสังคมมีความสัมพันธ์ต่อกันบนพื้นฐานของผลประโยชน์มากขึ้น (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2556)

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นในบริบทของเมืองเท่านั้น หากยังขยายตัวออกไปสู่ชุมชนชนบทโดยรอบ และทำให้เกิดพื้นที่ชานเมือง (Suburban Area) (Piorr, 2011) ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ระหว่างเมืองกับชนบท มีการเติบโตและพัฒนาในลักษณะเดียวกับเมือง (Hirsh, 2009) เอื้อให้ผู้คนในชุมชนชานเมืองหรือคนชานเมืองสามารถเดินทางเข้าไปใช้ประโยชน์จากการพัฒนาของเมือง และมีวิถีชีวิตที่ผสมผสานระหว่างความเป็นเมืองกับชนบท โดยการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติตามวิถีชนบท ไปสู่การมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการบริโภคที่เน้นการพึ่งพาตลาด มีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต และมีความหลากหลายของอาชีพและรายได้ (Thongyoo et al., 2014; Zhang, 2016) สามารถเข้าถึงแหล่งจ้างงานและการประกอบอาชีพได้ทั้งในและนอกภาคเกษตร (Chumnanmak and Somkaun, 2023) ช่วยให้คนชานเมืองมีโอกาสครอบครองทุนที่หลากหลาย เกิดวิถีชีวิตแบบใหม่ (Supanya and Ayuwat, 2019) มีความสัมพันธ์แบบต่างคนต่างอยู่มากขึ้น รวมถึงมีโอกาสสร้างความสัมพันธ์กับผู้คนได้อย่างหลากหลาย สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนชานเมืองได้กลายเป็นพื้นที่ดึงดูดให้ผู้คนย้ายถิ่นเข้ามาเพื่อแสวงหาโอกาสในการดำรงชีพและการทำงานที่ดีกว่า (บัวพันธ์ พรหมพักพิง และ วีระยุทธ โพธิ์ถาวร, 2558) และการมีทุนที่หลากหลายของคนชานเมืองสามารถนำไปสู่โอกาสในการแลกเปลี่ยนทางสังคมได้มากยิ่งขึ้น

จังหวัดขอนแก่น ถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีการพัฒนาจนมีความเติบโตและกลายเป็นศูนย์กลางของภูมิภาค ทั้งด้านการศึกษา เศรษฐกิจการค้า และการมีเส้นทางคมนาคมขนส่งที่สะดวกสบายทั้งในเขตเมือง และกระจายตัวสู่ชุมชนเมือง (สำนักงานสถิติจังหวัดขอนแก่น, 2566) เกิดการเชื่อมต่อของคนชานเมืองเข้ากับเขตเมืองทั้งในเชิงพื้นที่และการดำรงชีวิต เปิดโอกาสในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากการพัฒนาเมืองได้อย่างเข้มข้น ครอบคลุมทั้งการทำงานในภาคเกษตรและอุตสาหกรรม รวมถึงการรวมกลุ่มต่างๆ ของคนในชุมชน (ศูนย์บริหารข้อมูลตลาดแรงงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 2564; สำนักงานสหกรณ์จังหวัดขอนแก่น, 2566) การเปลี่ยนแปลงบริบทดังกล่าวน่าจะเอื้อให้คนชานเมืองที่อยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างชุมชน มีโอกาสในการสะสมทุนและใช้ทุนในการแลกเปลี่ยนทางสังคมได้มากยิ่งขึ้น ดังนั้น เพื่อให้สามารถเข้าใจปรากฏการณ์การแลกเปลี่ยนทางสังคม ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของชุมชนชานเมือง บทความนี้จึงมุ่งนำเสนอให้เห็นการใช้ทุนในการแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนชานเมือง ในจังหวัดขอนแก่น โดยใช้แนวคิดการแลกเปลี่ยนทางสังคม มาวิเคราะห์ร่วมกับแนวคิดทุน ที่จะทำให้เห็นว่าคนชานเมืองใช้ทุนประเภทใดบ้าง และใช้ในการแลกเปลี่ยนทางสังคมกับคู่แลกเปลี่ยนต่างๆ อย่างไร รวมถึงใช้แนวคิดชานเมืองอธิบายการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ที่น่าจะส่งผลต่อการแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนชานเมือง ทั้งนี้ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาสามารถนำไปพัฒนาเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ส่งเสริมให้คนชานเมืองมีการใช้ทุนเพื่อแลกเปลี่ยนทางสังคมกับคู่แลกเปลี่ยนต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม และสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคง

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อวิเคราะห์การใช้ทุนในการแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนชนเมือง ในจังหวัดขอนแก่น

ทบทวนวรรณกรรม

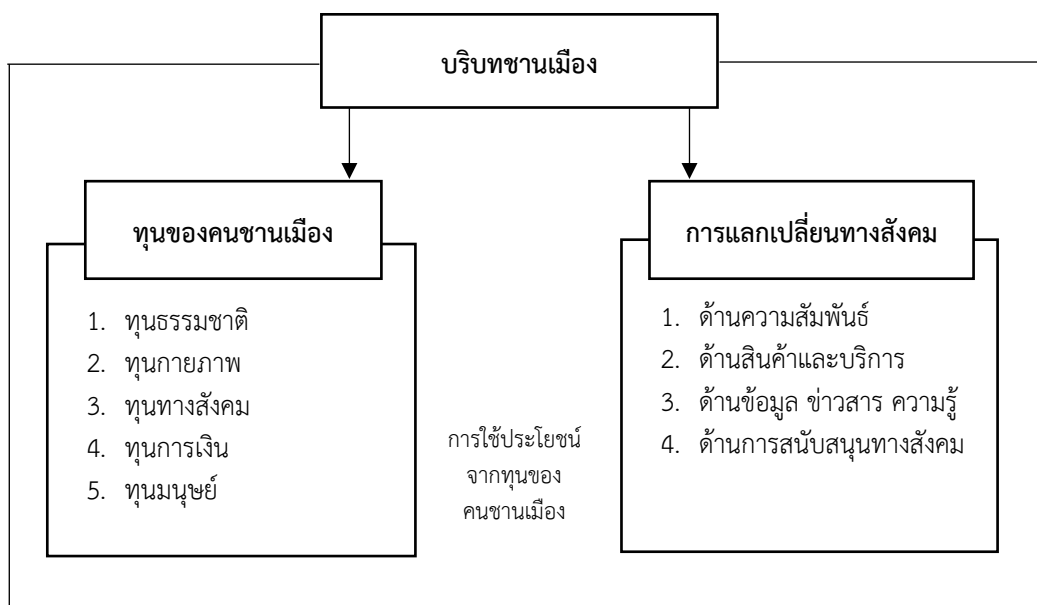
บทความนี้ใช้ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม (Social Exchange Theory) เป็นกรอบในการอธิบายลักษณะการกระทำเชิงการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์โดยการให้และการรับทุนบางอย่างของคนชนเมือง ร่วมกับแนวคิดทุน (Capital Concept) เพื่ออธิบายการใช้ทุนประเภทต่างๆ ในกิจกรรมการแลกเปลี่ยนทางสังคม ซึ่งมีความหลากหลายภายใต้บริบทการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชนเมืองที่มีความเป็นเมืองมากขึ้น ตามการอธิบายของแนวคิดชนเมือง (Suburban Concept) โดยการแลกเปลี่ยนทางสังคมเป็นกระบวนการที่คนสองฝ่ายมีการกระทำและการตอบสนองต่อกัน (Action – Reaction) ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนทรัพยากรบางอย่าง ซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างผลลัพธ์ที่มีค่าให้กับอีกฝ่าย (Emerson, 1976) โดยมีทั้งการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ ที่กำหนดให้ผู้รับมีพันธะผูกพันของการตอบแทนคืนแก่ผู้ให้ในรูปแบบต่างๆ (Mauss, 1990) และการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกันด้วยความสมัครใจ โดยไม่ได้กำหนดพันธะการตอบแทนคืน ผลตอบแทน หรือกรอบเวลาไว้ล่วงหน้า แต่อาศัยความไว้วางใจ และคาดหวังว่าจะได้การตอบแทนคืนในอนาคตอันใกล้ ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับกฎเกณฑ์และบรรทัดฐานของสังคมที่กำหนดความรู้สึกการเป็นหนี้บุญคุณที่เกิดจากการได้รับประโยชน์จากอีกฝ่ายเป็นตัวขับเคลื่อน และเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นต่อเนื่องในระยะยาว (Blau, 1964; Cooks and Emerson, 1978) เกี่ยวข้องกับการพิจารณาต้นทุนหรือค่าใช้จ่าย และค่าตอบแทนของการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่ผ่านมา โดยบุคคลจะยังคงทำในสิ่งที่มีรางวัลหรือผลตอบแทนที่เห็นว่ามีค่า ในขณะที่จะเลิกกระทำในสิ่งที่เห็นว่ามีค่าก่อให้เกิดความสูญเสียหรือไม่คุ้มค่า (Homans, 1958) การแลกเปลี่ยนทางสังคมจึงเป็นการกระทำเชิงการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์โดยการให้และรับทุนต่างๆ กับคู่แลกเปลี่ยน โดยอาศัยความสมัครใจ และความไว้วางใจ ภายใต้กฎเกณฑ์ และบรรทัดฐานของสังคม

การศึกษานี้ใช้แนวคิดทุนเพื่ออธิบายทรัพยากร ในฐานะของสิ่งจำเป็นที่มนุษย์ใช้ในการดำรงชีพ และการแลกเปลี่ยน (DFID, 1999) ซึ่งในทางสังคมวิทยาทุนเป็นทั้งทรัพย์สินส่วนตัวที่ได้มาจากการผลิตโดยแรงงานคนอื่น และยังเป็นต้นทุนหรือสิ่งที่เก็บสำรองไว้เป็นทุนที่สามารถสร้างรายได้ให้กับเจ้าของทุน (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551) หรือเป็นแรงงานที่ถูกเก็บสะสมในรูปแบบที่กลายเป็นวัตถุ หรือถูกรวมอยู่ด้วยกันกับบุคคลโดยปัจเจกหรือกลุ่มของปัจเจก (Bourdieu, 1986) และเป็นทรัพยากรที่มนุษย์ใช้ในการดำรงชีพและปรับตัวเพื่อให้เกิดผลเชิงบวกต่อการดำรงชีพ (DFID, 1999) โดยทรัพยากรนี้ไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปของระบบกรรมสิทธิ์แบบปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่ยังรวมถึงทรัพยากรที่อยู่ในรูปของทรัพย์สินส่วนรวมด้วย (De Haan, 2005) ดังนั้นในการอธิบายทุนที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนชนเมือง จึงหมายถึง สิ่งของหรือทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีมูลค่าทางเศรษฐกิจ ที่คนชนเมืองครอบครองอยู่และนำมาใช้ในการแลกเปลี่ยนทางสังคม ซึ่งจากการทบทวนการอธิบายของ DFID (1999) สามารถแบ่งทุนได้เป็น 5 ประเภท คือ (1) ทุนธรรมชาติ (Natural Capital) เป็นทรัพยากรที่เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มนุษย์สามารถใช้เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพได้ เช่น สัตว์ ป่าไม้ แหล่งน้ำ คุณภาพของอากาศ (2) ทุนกายภาพ (Physical Capital) อยู่ในรูปของโครงสร้างพื้นฐานที่มนุษย์สร้างขึ้น (DFID, 1999) มักถูกนำมาใช้ในกิจกรรมการผลิต (Goodwin, 2006) (3) ทุนทางสังคม (Social Capital) เป็นชุดความสัมพันธ์ระหว่างคน ที่เกิดจากความคาดหวังสิ่งที่ต้องร่วมกันจนนำมาสู่การสร้างเครือข่ายทางสังคม ซึ่งมีทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (Coleman, 1988; Putnam, 2002) รวมถึงการเป็นสมาชิกองค์กร หรือการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และการมีสถานะหรือสถานภาพทางสังคม (4) ทุนการเงิน (Financial Capital) เป็นทรัพยากรในลักษณะของสินค้าและเงิน (Emerson, 1972; DFID, 1999; Foa and Foa, 2012) หรือทรัพย์สินส่วนบุคคล ครอบคลุม รายได้ เงินทอง ทรัพย์สิน ความมั่งคั่ง รวมถึงสิ่งของที่มีราคา และปัจจัยการผลิตต่างๆ (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551) และ (5) ทุนมนุษย์ (Human Capital) เป็นความรู้และทักษะของปัจเจกบุคคล (Schultz, 1961) ที่มาจากการมีการศึกษา ทักษะ ความรู้ ความสามารถ และสุขภาพร่างกาย (Becker, 1964; DFID, 1999) ซึ่งล้วนแต่เป็นทุนที่คนชนเมืองสามารถใช้ในการแลกเปลี่ยนทางสังคมได้

ทั้งนี้การอธิบายการใช้ทุนในการแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนชนเมือง เป็นการศึกษาในบริบทของชุมชนชนเมือง ซึ่งตามแนวคิดชนเมืองอธิบายว่า ชุมชนชนเมืองมีที่ตั้งและอาณาเขตที่เชื่อมต่อกับเมือง มีระยะห่างประมาณ 10 – 20 กิโลเมตร (ปนัดดา พาณิชย์พันธ์, 2554) อยู่ระหว่างเมืองกับชนบท แต่ไม่ได้มีลักษณะเป็นชุมชนชนบทแล้ว (Forsyth, 2012) เนื่องจากมีการพัฒนาที่เชื่อมโยงกับเมือง และมีการเติบโตแบบเดียวกับเมือง (Hirsch, 2009; Harris, 2010) ทำให้คนชนเมืองมีโอกาสเข้าถึงอาชีพและการจ้างงานที่หลากหลาย และมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะความสัมพันธ์ของผู้คน โดยมีความแตกต่างในด้านเชื้อชาติและองค์ประกอบทางชนชั้น ลักษณะที่อยู่อาศัย (Lichter et al., 2015) มีสิ่งอำนวยความสะดวก มีประชากรหนาแน่นน้อยกว่าในเมือง (Douglass, 2006) มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างผู้ที่อยู่อาศัยมาก่อน และผู้ที่ย้ายถิ่นเข้ามา (laquinta, 2000) รวมถึงมีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงคนเมืองทั้งในด้านการบริโภค และการอยู่อาศัย (อรทัย กักผล, 2559) สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนชนเมืองมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ลักษณะการบริโภค และลักษณะทางประชากร ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการอธิบายลักษณะของชุมชนชนเมืองที่ศึกษาได้อย่างครอบคลุม นำมาซึ่งการนิยามชุมชนชนเมืองได้ว่า เป็นชุมชนที่เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่เมืองและชนบทโดยรอบ มีระยะห่างจากวงแหวนรอบนอกในรัศมี 5 – 20 กิโลเมตร มีระบบคมนาคมขนส่งเชื่อมโยงกับเมือง มีการพัฒนาแบบเมืองจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน และลักษณะที่อยู่อาศัย มีทั้งกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรและไม่ใช้เกษตรอยู่ปะปนกัน โดยประชากรมีความหลากหลายทั้งในด้านอาชีพ ชาติพันธุ์ ชนชั้นทางสังคม รวมถึงการผสมผสานระหว่างวิถีปฏิบัติตามประเพณีหรือธรรมเนียมดั้งเดิมของชุมชนกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนชนเมือง และสามารถนิยามคนชนเมืองว่าเป็นประชาชนที่มีอายุตั้งแต่ 15 - 69 ปี ที่พักอาศัยในชุมชนชนเมือง ซึ่งมีระยะห่างจากวงแหวนรอบนอกในรัศมี 5 - 20 กิโลเมตร และใช้ประโยชน์จากการพัฒนาของเมืองในการแลกเปลี่ยนทางสังคมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ภายในระยะเวลาไม่เกิน 1 เดือน ก่อนการสัมภาษณ์ ได้แก่ การไปทำงาน ไปซื้อสินค้าและบริการ เข้าไปศึกษา และใช้บริการจากหน่วยงานภาครัฐหรือภาคเอกชน

จากการทบทวนข้างต้น จะเห็นได้ว่าการขยายตัวและพัฒนาของเมืองสู่ชุมชนชนบท จนเกิดชุมชนชนเมืองซึ่งเป็นพื้นที่แห่งโอกาสที่เอื้อให้คนชนเมืองสามารถใช้ประโยชน์จากการครอบครองทรัพยากรหรือทุนต่างๆ ในสังคมได้อย่างหลากหลาย ทั้งทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ ทุนทางสังคม ทุนการเงิน และทุนมนุษย์ (DFID, 1999; Foa and Foa, 2012) การใช้ประโยชน์จากทุนต่างๆ ดังกล่าว ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้คนชนเมืองมีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนทางสังคมได้หลากหลายลักษณะ สามารถแสดงกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย



ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) ตามแนวปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology Study) เพื่ออธิบายการแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนชานเมือง โดยวิเคราะห์การดำรงชีวิต กิจกรรมการใช้ทุน และการใช้ประโยชน์การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชานเมือง ที่ผสมผสานระหว่างความเป็นเมือง กับวิถีชนบทดั้งเดิมของชุมชนชานเมือง เพื่อชี้ให้เห็นถึงพลวัตของการแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนชานเมือง ด้วยการให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจผ่านมุมมองและประสบการณ์ชีวิตของคนชานเมืองที่เป็นเจ้าของประสบการณ์ (ชาย โพธิ์สิตา, 2562) ศึกษาโดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์เชิงลึก ร่วมกับการสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วม เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยงานวิจัยนี้ได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์จากคณะกรรมการวิจัยในมนุษย์มหาวิทยาลัยขอนแก่นแล้ว เมื่อวันที่ 17 กันยายน 2567 เลขที่โครงการ HE673358

ในการศึกษานี้เลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกจากผู้รู้และกลุ่มเป้าหมายที่มีคุณลักษณะตามเกณฑ์การคัดเลือก ที่สามารถให้ข้อมูลที่มีความหลากหลาย และครอบคลุมประเด็นที่ศึกษาได้อย่างครบถ้วน รวมถึงใช้การบอกต่อ (Snowball Sampling) จากผู้รู้ และผู้ให้ข้อมูลรายก่อนหน้า เนื่องจากคนชานเมืองมีวิถีชีวิตและการอยู่อาศัยที่มีลักษณะต่างคนต่างอยู่มากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็มีเครือข่ายความสัมพันธ์กับคนในกลุ่มหรือคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง การใช้วิธีดังกล่าวจึงช่วยให้เข้าถึงผู้ให้ข้อมูลได้สะดวกมากขึ้น ผ่านการแนะนำจากคนในวงเดียวกัน และยังช่วยให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกไว้วางใจที่จะให้ข้อมูลอีกด้วย โดยผู้ให้ข้อมูลในการศึกษานี้แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม รวมจำนวน 39 ราย ประกอบด้วย (1) ผู้รู้ ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน และปราชญ์ชาวบ้าน 3 ราย พ่อค้าและแม่ค้าในชุมชน 3 ราย และเจ้าหน้าที่รัฐ 3 ราย ซึ่งล้วนแต่เป็นบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการส่งเสริม สนับสนุน รวมถึงมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนชานเมืองซึ่งมีบทบาทในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน ทั้งส่วนที่เป็นลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การบริโภค การเปลี่ยนแปลงทางประชากรและเทคโนโลยีของชุมชน รวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนชานเมืองกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการแลกเปลี่ยนทางสังคม และ (2) คนชานเมือง 30 ราย ที่ทำหน้าที่ในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมการแลกเปลี่ยนทางสังคมระหว่างคนชานเมืองกับคู่แลกเปลี่ยนต่างๆ ผ่านการใช้ทุน โดยมีเกณฑ์คัดเลือก คือ เป็นคนชานเมืองที่มีอายุตั้งแต่ 15 – 69 ปี พักอาศัยอยู่ในชุมชน มีภูมิลำเนาและมีรายชื่ออยู่ในทะเบียนราษฎรของชุมชน และมีประสบการณ์ใช้ประโยชน์จากการพัฒนาเมืองในการแลกเปลี่ยนทางสังคมรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ภายในระยะเวลาไม่เกิน 1 เดือน ก่อนทำการศึกษา ได้แก่ การไปทำงาน ไปซื้อสินค้าและบริการ เข้าไปศึกษา และใช้บริการจากหน่วยงานภาครัฐหรือภาคเอกชน ซึ่งผู้วิจัยได้จัดกลุ่มคนชานเมืองที่ศึกษาโดยจำแนกตามการประกอบอาชีพ ได้ 3 ลักษณะ คือ คนชานเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในชุมชน คนชานเมืองที่ย้ายถิ่นกลับ และคนชานเมืองที่ย้ายถิ่นมาจากที่อื่นด้วยสาเหตุต่างๆ จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้มีข้อจำกัดในส่วนของการเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเฉพาะเจาะจงและการบอกต่อ เนื่องจากมีความเสี่ยงที่จะทำให้เกิดอคติในการเลือกผู้ให้ข้อมูลได้ ซึ่งในส่วนนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแต่ละกลุ่มอย่างระมัดระวัง โดยพิจารณาความสอดคล้องของเกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแต่ละกลุ่ม เพื่อให้เกิดความเป็นกลาง และไม่เอนเอียง

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาในครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ บริบทชุมชนชานเมือง จังหวัดขอนแก่น และการใช้ทุนในการแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนชานเมือง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. บริบทชุมชนชานเมือง จังหวัดขอนแก่น

ชุมชนชานเมืองในการศึกษานี้คือ ชุมชนดอนหัน ตั้งอยู่ห่างจากวงแหวนรอบเมืองจังหวัดขอนแก่นเป็นระยะทาง 13.4 กิโลเมตร เดิมเป็นชุมชนชนบทที่มีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตร ผู้คนอาศัยการผลิทางการเกษตรเป็นอาชีพ

หลัก พร้อมๆ กับการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเข้มข้น ทั้งยังมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างใกล้ชิด พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทำให้การแลกเปลี่ยนทางสังคมยังคงมีลักษณะของการเกื้อกูลกันค่อนข้างชัดเจน เช่น การลงแขก การแบ่งปันอาหาร สิ่งของ หรือทรัพยากรต่างๆ ระหว่างกันบนพื้นฐานของความเป็นเครือญาติ แต่เมื่อเกิดการพัฒนาของเมือง ขอนแก่นที่กระจายตัวออกสู่ชุมชนชนบทโดยรอบมากขึ้น การอยู่ใกล้ชิดกับพื้นที่เมืองทำให้ชุมชนได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก ประกอบกับพื้นที่โดยรอบชุมชนมีลักษณะเหมาะสมที่จะเป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม เนื่องจากอยู่ใกล้แหล่งน้ำที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ คือ มีแม่น้ำชีไหลผ่าน มีปึงธรรมชาติขนาดใหญ่ และมีแหล่งน้ำใต้ดินที่มีคุณภาพดี จึงทำให้พื้นที่นี้มีความโดดเด่นและมีศักยภาพที่จะนำมาใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย เป็นสาเหตุให้มีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาตั้งอยู่รอบชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์จากน้ำ เช่น โรงงานผลิตเบียร์ และโรงงานน้ำตาล เป็นต้น การมีโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ และมีระยะทางที่สามารถเดินทางไป-กลับระหว่างชุมชนกับเมืองได้สะดวก ทำให้ชุมชนตอนต้นได้รับอิทธิพลอย่างมากจากความเป็นอุตสาหกรรมและความเป็นเมือง อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลพบว่า ผลจากการพัฒนาในพื้นที่ทำให้มีแหล่งงานที่พอกอาศัย รวมถึงร้านค้าต่างๆ มากขึ้นโดยรอบชุมชนชนเมือง เป็นสาเหตุให้คนชนเมืองเดินทางเข้าไปใช้ประโยชน์ในด้านการทำงานเขตเมืองน้อยลง

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญร่วมกับการสังเกตการณ์ลักษณะทางกายภาพในพื้นที่ พบว่า แม้พื้นที่รอบชุมชนส่วนใหญ่จะยังคงเป็นพื้นที่เกษตร แต่ก็มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากการทำเกษตรโดยการปลูกข้าว ไปปลูกพืชไร่มากขึ้น รวมถึงปรับเปลี่ยนพื้นที่การเกษตรไปเป็นพื้นที่ชุมชน และใช้ในการก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างต่างๆ เช่น อาคารพาณิชย์ หอพัก ร้านค้าขายปลีกและขายส่งทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ร้านอาหาร สวนอาหาร ร้านสะดวกซื้อ หรือร้านบริการอื่นๆ และมีโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มากถึง 10 แห่ง รวมถึงในพื้นที่ใกล้เคียงอีกจำนวนมาก ซึ่งล้วนแต่เป็นช่องทางการสร้างรายได้จากการประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรได้เพิ่มขึ้น การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนให้เห็นการกลายเป็นเมืองที่ขยายตัวเข้ามาในพื้นที่ชนเมือง อันมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงปฏิสัมพันธ์เชิงการแลกเปลี่ยนของคนในชุมชนชนเมืองหรือคนชนเมืองได้อีกด้วย

แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงบริบทเชิงพื้นที่อย่างเข้มข้น แต่ด้วยพื้นฐานที่คนชนเมืองส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน และอาศัยในพื้นที่มาอย่างยาวนาน ส่งผลให้ยังคงมีความสัมพันธ์แบบเอื้ออาทรต่อกัน มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รวมถึงยังคงให้ความร่วมมือหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างของชุมชน นอกจากนี้การที่ชุมชนอยู่ใกล้กับเมือง ทำให้คนชนเมืองมีโอกาสเข้าไปใช้ชีวิตในเมืองผ่านกิจกรรมต่างๆ ได้สะดวกขึ้น เช่น ไปซื้อของ ไปรับประทานอาหาร ไปศึกษา ไปเที่ยว หรือไปใช้บริการหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชน เป็นต้น ประกอบกับการมีคนจากเมืองเข้ามาในชุมชนมากขึ้น ทั้งเพื่อการทำงานและการอยู่อาศัย เปิดโอกาสให้คนชนเมืองซึมซับรูปแบบการดำรงชีวิตตามแบบเมือง และนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันมากขึ้น นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างกัน ในลักษณะต่างคนต่างอยู่ ที่แม้จะพึ่งพาอาศัยกันแต่ก็จะอยู่ในขอบเขตของความเป็นเครือญาติ หรือในพื้นที่ละแวกบ้านเป็นหลัก รวมถึงมีการเปลี่ยนแปลงวิถีการบริโภคที่พึ่งพาระบบตลาดมากขึ้น แทนที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน หรือการผลิตเองในครัวเรือน สะท้อนให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของคนในชุมชนที่มีการผสมผสานระหว่างความเป็นเมืองที่มีความทันสมัยและวิถีแบบชนบทดั้งเดิมได้อย่างชัดเจน

เช่นเดียวกับมิติทางเศรษฐกิจที่พบว่า ผลจากการพัฒนาพื้นที่และการมีโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้คนชนเมืองสามารถประกอบอาชีพได้อย่างหลากหลาย ทั้งการผลิตทางการเกษตร ได้แก่ การปลูกข้าว มันสำปะหลัง อ้อย ยางพารา รวมถึงพืชผักสวนครัวเพื่อขาย และการประกอบอาชีพนอกภาคเกษตร เช่น ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมรอบชุมชน รับจ้างทั่วไปทั้งในและนอกภาคเกษตร หรือประกอบกิจการส่วนตัว อาทิ ร้านอาหาร ร้านเสริมสวย กิจการหอพัก ธุรกิจขนส่ง รวมถึงการทำงานอิสระ โดยรับงานจากทั้งนายจ้างในพื้นที่เชิงกายภาพ และเครือข่ายออนไลน์ ส่งผลให้คนชนเมืองสามารถสร้างรายได้และเลื่อนฐานะทางเศรษฐกิจของตนได้มากขึ้น อันนำมาสู่การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

สอดคล้องกับลักษณะการสร้างบ้านเรือนในชุมชนที่พบว่า ส่วนใหญ่เป็นบ้านปูนทั้งแบบชั้นเดียวและสองชั้น มีขนาดใหญ่ มีรั้วล้อมรอบเขตบ้าน ในขณะที่ในเขตบ้านมีพื้นที่สำหรับจอดรถยนต์ และมีการใช้สิ่งของหรือเครื่องอำนวยความสะดวก

สะดวกต่างๆ ในการดำรงชีวิตมากขึ้น เช่น เครื่องปรับอากาศ เครื่องทำน้ำอุ่น เครื่องซักผ้า ตู้เย็น โซฟา เครื่องใช้ในครัวต่างๆ เป็นต้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นการมีทุนต่างๆ ที่จะเอื้อให้สามารถทำกิจกรรมการแลกเปลี่ยนทางสังคมได้หลากหลายมากขึ้น โดยจากการวิเคราะห์ สามารถจำแนกคนชานเมืองตามลักษณะการอยู่อาศัยในชุมชน ได้เป็น 3 ประเภท ที่จะนำไปสู่การมีทุนและใช้ทุนในกิจกรรมการแลกเปลี่ยนทางสังคมได้แตกต่างกัน ดังนี้

1.1 คนชานเมืองที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาแต่ดั้งเดิม คือคนชานเมืองที่มีอายุอยู่ระหว่าง 19 – 68 ปี (อายุเฉลี่ย 40.4 ปี) อยู่อาศัยในชุมชนมายาวนาน ไม่เคยมีประสบการณ์ย้ายถิ่น หรือมีประสบการณ์ย้ายถิ่นออกไปทำงานหรือศึกษาในช่วงเวลาสั้นๆ ไม่เกิน 2 ปี ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพนอกภาคเกษตร คือ ลูกจ้างหรือพนักงานบริษัทเอกชน และมีส่วนที่ประกอบธุรกิจส่วนตัว มีการเข้าเมืองเพื่อทำกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น ไปซื้อของใช้หรือสินค้าเข้าร้าน ไปหน่วยงานราชการ ไปใช้บริการโรงพยาบาล หรือการไปเที่ยวหรือทำกิจกรรมสันทนาการในเมือง เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันก็มีการทำกิจกรรมหรือประกอบอาชีพอยู่ในพื้นที่ชุมชน จึงทำให้รับรู้การเปลี่ยนแปลงของชุมชนทุกช่วงเวลา และสามารถใช้ทรัพยากรบางอย่างของชุมชนเพื่อการดำรงชีพ รวมถึงการแลกเปลี่ยนทางสังคม ผ่านการใช้สถานะสมาชิกชุมชน และการมีบทบาทบางอย่างในชุมชน เช่น การเป็น อสม. การเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน หรือการเป็นที่รู้จักของคนในชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชน เนื่องจากอยู่อาศัยมานาน จึงทำให้สามารถพึ่งพา ช่วยเหลือ หรือมีกิจกรรมร่วมกับคนในพื้นที่ทั้งในและนอกชุมชนได้ค่อนข้างมาก

1.2 คนชานเมืองที่ย้ายถิ่นกลับ เป็นคนชานเมืองที่มีอายุระหว่าง 16 – 62 ปี (อายุเฉลี่ยเท่ากับ 44.3 ปี) เป็นคนในชุมชน แต่มีประสบการณ์ย้ายถิ่นไปทำงานหรือไปศึกษาในต่างถิ่นในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ก่อนย้ายถิ่นกลับในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 เป็นต้นมา เนื่องจากเป็นช่วงเวลาชุมชนได้รับการพัฒนาในหลายด้าน ทั้งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อให้การคมนาคมขนส่ง และการดำรงชีวิตมีความสะดวกสบายเพิ่มมากขึ้น รวมถึงด้านเศรษฐกิจที่เกิดจากการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ ทำให้เกิดแหล่งจ้างงานที่หลากหลาย ที่เอื้อให้คนชานเมืองสามารถประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรเพื่อสร้างรายได้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นการย้ายกลับเพื่อมาประกอบอาชีพในพื้นที่โดยเฉพาะอาชีพนอกภาคเกษตร ได้แก่ การประกอบธุรกิจส่วนตัว เช่น เปิดร้านอาหาร รานค้า ร้านเสริมสวย การค้าขาย หรือเป็นลูกจ้างในโรงงาน เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันก็มีการทำเกษตร และรับบทบาทเป็น อสม. ในชุมชน และมักไปใช้ประโยชน์จากเมืองด้วยการไปซื้อของใช้หรือสินค้าเข้าร้าน และการทำกิจกรรมสันทนาการ เช่น ไปกินข้าว ไปเที่ยว สะท้อนให้เห็นการประกอบอาชีพ วิถีชีวิตและการทำกิจกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากวิถีแบบชุมชนดั้งเดิมที่ชัดเจน ในขณะเดียวกันเนื่องจากคนเหล่านี้มีประสบการณ์การอยู่อาศัยและติดต่อกับคนนอกชุมชนที่หลากหลาย จึงค่อนข้างให้ความสำคัญกับการสร้างเครือข่ายภายนอก ในขณะที่มีการติดต่อสร้างความสัมพันธ์กับคนในพื้นที่น้อยกว่ากลุ่มแรก

1.3 คนชานเมืองที่ย้ายถิ่นมาจากที่อื่น เป็นคนภายนอกที่ย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนด้วยเหตุผลหลายประการ ทั้งการแต่งงานกับคนในชุมชน และการย้ายถิ่นเข้าเพื่อการทำงาน เป็นผู้มีอายุระหว่าง 28 – 64 ปี (อายุเฉลี่ย 50.6 ปี) มีระยะเวลาของการอยู่อาศัยในชุมชน ตั้งแต่ 1 – 40 ปี นับตามจำนวนเวลาของการย้ายเข้า ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพลูกจ้างหรือพนักงานบริษัทในพื้นที่รอบชุมชน และมีการเข้าเมืองเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ การไปซื้อของ การไปติดต่อหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน โดยติดต่อบทบาทของการทำงานมากกว่าเพื่อกิจธุระส่วนตัว รวมถึงมีการใช้บริการด้านสุขภาพจากโรงพยาบาลในเมือง และเมื่อพิจารณาการทำกิจกรรมในชุมชนพบว่า คนกลุ่มนี้แม้จะมีการปรับตัวและสร้างอาชีพในชุมชนจนสามารถกลายเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาของชุมชน แต่ยังคงมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนพื้นถิ่นดั้งเดิมที่จำกัด โดยจะเน้นเฉพาะกิจกรรมร่วมกับเฉพาะเครือญาติหรือเพื่อนบ้านใกล้ชิด จึงนำไปสู่การมีทุนที่สามารถนำไปใช้ในการแลกเปลี่ยนทางสังคมที่แตกต่างกันออกไป

2. การใช้ทุนในการแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนในเมือง

จากการสัมภาษณ์ผู้รู้และคนในเมือง พบว่า การที่คนในเมืองมีวิถีการดำรงชีวิตที่ผสมผสานระหว่างความเป็นเมืองกับความเป็นชนบทภายใต้บริบทของชุมชนเมือง ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเมือง ส่งผลให้คนในเมืองส่วนใหญ่ถือครองทุนหลากหลายประเภท และมีการแลกเปลี่ยนทางสังคมที่แตกต่างกันตามประเภทของทุนที่ถือครอง ในส่วนนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทุนที่คนในเมืองถือครองอยู่ ตามแนวทางของ DFID (1999) ซึ่งแบ่งทุนเป็น 5 ประเภท คือ ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ ทุนสังคม ทุนการเงิน และทุนมนุษย์ ในฐานะเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้คนในเมืองสามารถมีปฏิสัมพันธ์เชิงการแลกเปลี่ยนกับคู่แลกเปลี่ยนได้ การศึกษานี้มุ่งวิเคราะห์ให้เห็นการกระทำการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ผ่านการให้และรับทุนต่างๆ ระหว่างคนในเมืองกับคู่แลกเปลี่ยน โดยพิจารณาจากกิจกรรมการแลกเปลี่ยนทางสังคม ซึ่งจากการวิเคราะห์สามารถจำแนกได้เป็น 4 กิจกรรม ดังนี้

2.1 การใช้ทุนเพื่อการแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ การใช้ทุนในลักษณะนี้มุ่งเน้นการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันของคนเมืองกับคู่แลกเปลี่ยน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยมักให้ความสำคัญกับทุนทางสังคม ซึ่งเป็นทรัพยากรทางสังคมที่ได้จากการมีสถานะทางสังคม การเป็นสมาชิกกลุ่มหรือองค์กรที่เป็นเครือข่ายทางสังคม รวมถึงการมีความสัมพันธ์ระหว่างกันทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งปรากฏในลักษณะการช่วยเหลือ และการให้ความร่วมมือ โดยทุนทางสังคมที่คนเมืองนำมาใช้อยู่ในลักษณะการมีสถานะเป็นสมาชิกกลุ่ม ชุมชน และองค์กรทั้งในและนอกชุมชน ผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เช่น การช่วยเหลือหรือให้ความร่วมมือในงานบุญของชุมชน หรือมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่เข้ามาจัดกิจกรรมในชุมชน ซึ่งล้วนแต่เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน อันจะนำไปสู่โอกาสในการแลกเปลี่ยนระหว่างกันเพิ่มขึ้น

ในขณะเดียวกันคนเมืองก็ใช้ทุนมนุษย์ในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในครอบครัว ญาติพี่น้อง และเพื่อน ผ่านการให้ความช่วยเหลือด้านแรงงาน หรือให้ข้อมูลความรู้ต่างๆ เช่น ช่วยเหลืองานบุญ ช่วยดูแลสอดส่องความปลอดภัยรอบบ้าน หรือช่วยยกข้าวขึ้นเล้า เป็นต้น ดังคำบอกเล่าที่ว่า “...ก็มีไปเอาข้าวขึ้นเล้าช่วยญาติ กับเพื่อนบ้านใกล้ซิด เพราะเคยช่วยเหลือกัน เวลาเขาเรียกเราก็ไป เราเรียกเขาก็มา ช่วยเหลือกันดี...” (เสรี [นามสมมติ], 2567: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นกิจกรรมการแลกเปลี่ยนทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการใช้ทุนมนุษย์ และในบางครั้งคนเมืองยังได้ให้การช่วยเหลือทางการเงินกับญาติพี่น้องหรือเพื่อน โดยใช้ทุนการเงินในลักษณะของการให้ยืมเงิน การให้ใช้พื้นที่การเกษตรในการผลิตเพื่อสร้างรายได้ การให้ยืมเครื่องมือทางการเกษตร หรือพาหนะในการเดินทาง เช่น รถจักรยานยนต์ รถยนต์ เป็นต้น โดยเป็นการกระทำการแลกเปลี่ยนเพื่อช่วยเหลือและรักษาความสัมพันธ์ระหว่างกัน อันจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในระยะยาว

2.2 การใช้ทุนเพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ เป็นการใช้ทุนเพื่อเป้าหมายในการผลิตสินค้าและบริการเพื่อแลกเปลี่ยนสิ่งตอบแทนต่างๆ และการนำทุนที่มีอยู่ไปใช้ในการแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้มาซึ่งสินค้าและบริการ โดยในส่วนของ การผลิตสินค้าและบริการ คนเมืองมีการใช้ทุนธรรมชาติ ซึ่งเป็นทรัพยากรที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ครอบคลุมที่ดินสาธารณะ ป่าไม้ และแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ในการสนับสนุนกิจกรรมการผลิตของตนเอง มีการใช้ประโยชน์ 2 ลักษณะ คือ (1) การใช้ประโยชน์ทางตรง โดยใช้ที่ดินสาธารณะของชุมชน เช่น พื้นที่รอบหนองน้ำหรือถนนของชุมชน ในการเลี้ยงโค-กระบือ ซึ่งเป็นสินค้าทางเศรษฐกิจที่สามารถแลกเปลี่ยนเพื่อสร้างรายได้ให้คนเมืองได้ และ (2) การใช้ประโยชน์ทางอ้อม โดยการใช้จากหนองน้ำในการผลิตประปาชุมชน เพื่อประโยชน์ในการทำเกษตร ทำให้ได้ผลผลิตทางการเกษตรที่สามารถนำไปแลกเปลี่ยนทางสังคมกับคู่แลกเปลี่ยนได้อย่างหลากหลาย ซึ่งเป็นการใช้ทุนธรรมชาติเพื่อช่วยส่งเสริมการผลิตและการแลกเปลี่ยนทางสังคมให้กับคนเมือง ดังคำบอกเล่าของคนเมืองที่ว่า “...ในชุมชนไม่ได้มีป่าสาธารณะ แต่ถ้าเป็นพื้นที่สาธารณะก็จะเป็นหนองแจ วัด แล้วก็มีโรงเรียน อันนี้ใช้ประโยชน์ได้ ก็บอกผู้ใหญ่บ้านไว้ ถ้าจะเอาวัวไปเลี้ยง แต่ถ้าเกี่ยวหญ้าก็ไม่มีไร หรือจะบอกก็ได้...” (เทพ [นามสมมติ], 2567: สัมภาษณ์) สอดคล้องกับการใช้ทุนกายภาพ ซึ่งเป็นทรัพยากรที่เกิดขึ้นโดยชุมชนและรัฐจัดหาให้ ทั้งส่วนของที่อยู่อาศัยที่มั่นคงปลอดภัย อาคารสาธารณะ และระบบสาธารณูปโภคต่างๆ อาทิ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา และโครงข่ายการสื่อสาร ซึ่งคนเมืองนำมาใช้ในการสนับสนุนการผลิตของตนเอง เช่นกรณีของ

ร้านอาหาร ร้านทำผม หรือร้านขายน้ำ ที่จะต้องใช้น้ำและไฟฟ้าในฐานะขององค์ประกอบการผลิตสินค้าและการให้บริการต่างๆ เป็นต้น

ข้อค้นพบประการหนึ่งจากการใช้ทุนกายภาพในการผลิตสินค้าและการให้บริการ พบว่า คนชนเมืองมีการใช้ทุนมนุษย์ร่วมด้วย โดยเห็นได้จากการใช้ทักษะ ความรู้ ประสบการณ์ และแรงงานในการผลิตสินค้าทั้งสินค้าเกษตร สินค้าอื่นๆ และบริการต่างๆ เช่น การนำเอาทักษะ ความรู้ และประสบการณ์จากการทำงานในร้านเสริมสวย เพื่อมาเปิดร้านเสริมสวยของตนเอง หรือการนำเอาทักษะความรู้ ความเชี่ยวชาญในการทำอาหารหรือเครื่องดื่มต่างๆ มาใช้เปิดร้านอาหารหรือเครื่องดื่ม เพื่อสร้างรายได้ให้กับตนเอง รวมถึงการใช้ทักษะความรู้ในการปฏิบัติงานตามอาชีพของตน ซึ่งทักษะดังกล่าวเกิดขึ้นผ่านทั้งระบบการศึกษา และการเรียนรู้นอกห้องเรียน เช่น การฝึกอบรม การฝึกงาน หรือการเรียนรู้ด้วยตนเอง ดังคำบอกเล่าของคนชนเมืองที่เปิดร้านขายน้ำ ได้บอกเล่าถึงกระบวนการการเปิดร้านขายน้ำภายหลังจากการทำงานโรงงาน ว่ามีการฝึกชงน้ำหวานประเภทต่างๆ ตามสูตรที่สับคั่นจากอินเทอร์เน็ตและใน Youtube รวมถึงให้คนในครอบครัว และเพื่อนในที่ทำงานช่วยชิมและให้ความคิดเห็นเพื่อปรับปรุงรสชาติให้มีความเหมาะสม เป็นต้น

อีกทั้งยังรวมถึงการใช้ทุนการเงิน ซึ่งถือได้ว่าเป็นทุนสำคัญในฐานะที่เป็นต้นทุนการผลิต ในขณะเดียวกันยังเป็นทุนที่คนชนเมืองสามารถใช้ในการแลกเปลี่ยนเพื่อรับสินค้าและบริการจากคู่แลกเปลี่ยนต่างๆ ได้อีกด้วย เช่น การใช้เงิน หรือรายได้เพื่อซื้อสินค้าเพื่อการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน และการประกอบการค้า ดังเช่นกรณีของคนชนเมืองที่เปิดร้านขายของในชุมชน มีการใช้เงินทุนเพื่อซื้อสินค้ามาขาย นอกจากนี้คนชนเมืองยังใช้ทุนการเงินเพื่อการรับบริการทางด้านสุขภาพ การศึกษา หรือการบริการด้านอื่นๆ รวมถึงการจ้างงานคนในชุมชนเพื่อให้ได้มาซึ่งสินค้าหรือบริการบางอย่าง เช่น การจ้างงานผู้สูงอายุในชุมชนเพื่อคัดแยกผัก หรือการจ้างแรงงานในชุมชนชนชาว เป็นต้น

เช่นเดียวกับการใช้ทุนทางสังคมจากสถานะสมาชิกของชุมชน กลุ่ม หรือองค์กร ในการแลกเปลี่ยนโดยซื้อขายสินค้าหรือบริการผ่านการบอกต่อของสมาชิกกลุ่ม หรือการรับบริการบางอย่างโดยใช้สถานะสมาชิกเป็นข้อต่อรอง เช่น การใช้สถานะสมาชิกชุมชนเพื่อตรวจสอบสุขภาพตามโครงการของโรงพยาบาล ดังคำบอกเล่าที่ว่า “...มีโครงการของนักศึกษาแพทย์ มข. มา เขาให้คนในชุมชนเป็นอาสาสมัครไปตรวจสุขภาพได้ อันนี้เราก็เลยได้ตรวจสุขภาพที่โรงพยาบาลศรี...” (ปริณ [นามสมมติ], 2567: สัมภาษณ์) หรือใช้สถานะพนักงานประจำในบริษัทเอกชน เพื่อเข้าถึงสิทธิสวัสดิการหรือการบริการต่างๆ ขององค์กร เช่น การตรวจสุขภาพ โบนัสประจำปี การฝึกอบรมพัฒนาศักยภาพ เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่สะท้อนให้เห็นการใช้ทุนทางสังคมเพื่อให้ได้รับการที่ต้องการอย่างชัดเจน

2.3 การใช้ทุนเพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร และความรู้ เป็นการแลกเปลี่ยนทางสังคมที่ให้ความสำคัญกับทุนมนุษย์ ซึ่งถูกสะสมผ่านการเรียนรู้ การพัฒนาทักษะ และการมีประสบการณ์หลากหลาย ถือเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะช่วยให้คนชนเมืองแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร และความรู้ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการใช้ทักษะความรู้ที่ตนเองมี เพื่อสร้างข้อเสนอแนะหรือคำแนะนำในเรื่องต่างๆ ให้กับคู่แลกเปลี่ยน เช่นคนชนเมืองที่มีประสบการณ์ในการตัดผมมายาวนาน มักจะให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการตัดผมแก่คนในครอบครัวญาติพี่น้อง หรือคนที่สนใจ เพื่อนำไปใช้ในการประกอบอาชีพหรือสร้างรายได้ หรือคนชนเมืองที่ใช้ความรู้และประสบการณ์จากการเย็บผ้า ในการแลกเปลี่ยนเทคนิคหรือวิธีการเย็บผ้ากับเพื่อนร่วมงานเพื่อทำให้ได้งานที่รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ เป็นต้น ในขณะเดียวกันก็อาศัยประโยชน์จากการมีทุนทางสังคม คือการเป็นสมาชิกชุมชน กลุ่ม หรือสถาบันทางสังคม ในการให้หรือรับข้อมูลความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่างๆ จากสมาชิกกลุ่มด้วยตนเอง เช่นกรณีของคนชนเมืองที่เป็นสมาชิกกลุ่ม Facebook ได้ใช้ทุนดังกล่าวในฐานะของเครื่องมือติดต่อสื่อสาร และการรับข้อมูลข่าวสาร หรือการจ้างงานจากการแบ่งปัน (Shared) ข้อมูลของสมาชิกกลุ่ม เป็นต้น ดังคำบอกเล่าที่ว่า “...บางครั้งเราก็ได้ไอเดีย ได้ข้อมูลจากกลุ่ม แล้วก็บางทีก็จะมีคนเข้ามาโพสถาม ประกาศจ้างงานในกลุ่มเหมือนกัน เราก็ได้ลูกค้าจากตรงนี้ด้วย...” (พนม [นามสมมติ], 2567: สัมภาษณ์)

อีกทั้งยังพบว่าคนชานเมืองมีการใช้ทุนการเงิน ในการเข้าถึงองค์ความรู้ หรือข้อมูลข่าวสารต่างๆ ผ่านการสมัครเป็นสมาชิกกลุ่ม หรือสมัครเข้าเรียนเพื่อพัฒนาทักษะทางอาชีพของตนเอง เพื่อพัฒนาทักษะความรู้ความสามารถ ตลอดจนมีช่องทางในการเข้าถึงและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความรู้ที่เกี่ยวกับอาชีพของตนเองได้อย่างหลากหลาย เช่น การฝึกอบรมเกี่ยวกับการออกแบบทรงผม การสมัครเรียนช่างยนต์เพื่อเรียนรู้ทักษะอาชีพ หรือการซื้อหนังสือคู่มือการออกแบบก่อสร้างเพื่อเพิ่มพูนทักษะความรู้ ทั้งนี้ในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความรู้ต่างๆ ในบางครั้งคนชานเมืองจำเป็นต้องพึ่งพาทุนกายภาพหรือระบบการคมนาคมขนส่ง ตลอดจนเทคโนโลยีการสื่อสารต่างๆ ในฐานะเครื่องมืออำนวยความสะดวกให้กับคนชานเมือง ดังการสัมภาษณ์ที่พบว่า คนชานเมืองส่วนใหญ่ได้รับความรู้ หรือข้อมูลข่าวสารต่างๆ ผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เช่น ใช้เครือข่ายอินเทอร์เน็ตในการสืบค้นข้อมูลผ่านเว็บไซต์ การเรียนออนไลน์ หรือการปฏิสัมพันธ์กันผ่านกลุ่มออนไลน์ เช่น เฟสบุ๊ก ไลน์ เป็นต้น

2.4 การใช้ทุนเพื่อแลกเปลี่ยนการสนับสนุนทางสังคม เป็นการใช้ทุนเพื่อการ “ได้รับ” หรือการ “ให้” การสนับสนุนทางสังคมบางอย่างระหว่างคนชานเมืองกับคู่แลกเปลี่ยน โดยพบว่า คนชานเมืองใช้ทุนการเงินเป็นทุนหลักในการแลกเปลี่ยนการสนับสนุนทางสังคม เนื่องจากเป็นทุนที่จะช่วยสนับสนุนโอกาสในการดำรงชีวิตให้กับอีกฝ่ายได้ ซึ่งการใช้ส่วนใหญ่อยู่ในลักษณะของการบริจาคเงินหรือทรัพย์สินบางอย่าง เพื่อให้อีกฝ่ายสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคมได้ เช่น การบริจาคเงินให้กับโรงเรียนในชุมชนเพื่อจ้างครูมาสอนนักเรียน หรือการบริจาคเงินให้กับกลุ่มผู้ยากไร้ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตต่อไปได้ เช่นเดียวกับกรณีการบริจาคที่ดินเพื่อดำเนินโครงการของรัฐ โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาและสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน ดังคำบอกเล่าของคนชานเมืองที่บริจาคที่ดินว่า “...พี่ให้ที่นาไป 3 ไร่ ก็จะมีคนจากค่าย ร.8 มากับคนใน อบต. นะแหละ มาช่วยเหลือชุมชน เขาจะทำคลองไส้ไก่ เป็นโครงการเพิ่งเริ่มประมาณ 20% พี่ก็เลยให้ใช้พื้นที่ไปทำ...” (น้ำตาล [ชื่อสมมติ], 2567: สัมภาษณ์) ซึ่งสอดคล้องกับการใช้ทุนมนุษย์โดยการใช้ทักษะความรู้และประสบการณ์ด้านอาชีพเพื่อช่วยเหลือผู้คนในสังคม เช่น ทำอาหารแจกในโรงทาน ให้บริการตัดผมฟรี เป็นต้น ข้อค้นพบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึง ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ทุนการเงินและทุนมนุษย์ที่ทำหน้าที่ส่งเสริมกันและกันเพื่อสนับสนุนกิจกรรมการแลกเปลี่ยนการสนับสนุนทางสังคมของคนชานเมือง

อย่างไรก็ตามพบว่า ในอีกด้านหนึ่งคนชานเมืองก็ได้รับสนับสนุนทางสังคม โดยใช้ทุนทางสังคมจากความเป็นสมาชิกชุมชนเพื่อรับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ ผ่านโครงการพัฒนาและส่งเสริมการดำรงชีพต่างๆ ให้กับคนในชุมชน เช่น โครงการเยี่ยมบ้านนำท่วมพื้นที่เกษตร เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรที่ประสบปัญหา การให้บริการด้านสุขภาพของ รพ.สต. ในชุมชน หรือการได้รับการจ้างงาน การสร้างอาชีพ หรือการช่วยเหลือกรณีเกิดเหตุภัยพิบัติต่างๆ จากบริษัทเอกชนหรือโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ เป็นต้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นการใช้ทุนสังคมเพื่อให้ได้รับประโยชน์ต่างๆ ของคนชานเมือง

จากข้อค้นพบข้างต้นจะเห็นได้ว่าคนชานเมืองมีการใช้ทุนเพื่อแลกเปลี่ยนทางสังคมผ่านกิจกรรมต่างๆ ทั้งการแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความรู้ และการแลกเปลี่ยนการสนับสนุนทางสังคม โดยแต่ละกิจกรรมมีการใช้ทุนที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งอาจเกี่ยวเนื่องกับลักษณะของคนชานเมืองแต่ละประเภท กล่าวคือ การที่คนชานเมืองมีการอยู่อาศัยในชุมชนมาแต่ดั้งเดิม และรู้จักหรือมีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชนค่อนข้างมาก อาจทำให้สามารถใช้ทุนทางสังคมจากในชุมชน รวมถึงการใช้ประโยชน์จากทุนธรรมชาติและทุนกายภาพได้เข้มข้นกว่า ในขณะที่คนย้ายถิ่นกลับหรือคนที่ย้ายถิ่นเข้าอยู่อาศัยเครือข่ายจากการเป็นสมาชิกกลุ่มทั้งภายในและภายนอกชุมชน รวมถึงมีการใช้ความรู้ความเชี่ยวชาญ หรือทักษะการทำงานนอกภาคเกษตรในการเข้าถึงอาชีพหรือการสร้างรายได้ในชุมชน จนนำไปสู่การมีทุนการเงินที่นำไปใช้ในการแลกเปลี่ยนทางสังคมผ่านกิจกรรมต่างๆ ได้แตกต่างกันออกไป สามารถสรุปการใช้ทุนในการแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนชานเมืองได้ดังนี้

ตารางที่ 1 สรุปการใช้ทุนในการแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนชนเมือง

กิจกรรมการแลกเปลี่ยนทางสังคม	ประเภททุนที่ใช้				
	ทุนธรรมชาติ	ทุนกายภาพ	ทุนทางสังคม	ทุนการเงิน	ทุนมนุษย์
1. การแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์			✓	✓	✓
2. การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ	✓	✓	✓	✓	✓
3. การแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร และความรู้		✓	✓	✓	✓
4. การแลกเปลี่ยนการสนับสนุนทางสังคม			✓	✓	✓

สรุปและอภิปรายผล

การแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนชนเมือง เป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงการแลกเปลี่ยนของคนในชุมชนที่มีลักษณะกึ่งเมืองกึ่งชนบท โดยชุมชนชนเมืองในการศึกษาครั้งนี้มีลักษณะที่แตกต่างจากชุมชนชนบทแบบดั้งเดิม เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากการพัฒนาทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีต่างๆ ของเมือง อาทิ เทคโนโลยีการขนส่ง การผลิต หรือเทคโนโลยีดิจิทัล ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีการพัฒนาจนกระทั่งใกล้เคียงกับเมือง กล่าวคือ ในขณะที่ความเป็นเมืองกระจายออกสู่ชุมชนชนบทจนกลายเป็นชุมชนชนเมืองที่มีลักษณะการเติบโตแบบเดียวกับเมือง แต่คนที่อยู่อาศัยในชุมชนยังคงไว้ซึ่งวิถีชีวิตชนบทแบบดั้งเดิม ควบคู่กับการปรับตัวให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น สอดคล้องกับคำอธิบายของ Lichter et al. (2015) Iaquinta (2000) และ โสวัตร ธิ์ กลาง (2562) ที่ชี้ว่า ชุมชนชนเมืองเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางประชากร ทั้งคนท้องถิ่น และคนที่ย้ายถิ่นเข้า โดยบางแห่งยังคงรักษาวินัยชีวิตแบบดั้งเดิมอยู่ ควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงในเชิงกายภาพที่ผสมผสานระหว่างการผลิตทางการเกษตรแบบดั้งเดิม กับอุตสาหกรรมและการบริการ ซึ่งทำให้ชุมชนชนเมืองมีความหลากหลายของทั้งผู้คน และโอกาสทางเศรษฐกิจอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษานี้มีความแตกต่างจากการอธิบายของ Steil et al. (2007) และ Mcmanus and Ethington (2007) ที่พบว่า ชานเมืองเกิดจากการที่เมืองที่เป็นศูนย์กลางของความเจริญก้าวหน้าของอุตสาหกรรมและกิจกรรมทางเศรษฐกิจขยายตัวออกมา ทำให้ผู้คนโดยเฉพาะชนชั้นกลางอพยพจากเขตเมืองที่แออัดออกมาอยู่อาศัยในชุมชนชนเมืองมากขึ้น รวมถึงแตกต่างจากคำอธิบายของ Barnett (2018) ที่พบว่าโดยทั่วไปแล้วคนชนเมืองมักเดินทางไปยังใจกลางเมืองหรือย่านธุรกิจเพื่อเข้าไปทำงานเป็นประจำ โดยมีทั้งการใช้บริการระบบขนส่งสาธารณะและการใช้รถส่วนตัว ในขณะที่การศึกษานี้พบว่าคนชนเมืองเดินทางเข้าไปทำงานในเมืองน้อยลง เนื่องจากชุมชนชนเมืองมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับมีความเจริญที่ใกล้เคียงกับเมือง จึงนำมาสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชนได้มากยิ่งขึ้น

จากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนชนเมืองดังกล่าวจึงส่งผลให้คนชนเมืองมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คน และมีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนทางสังคมในลักษณะต่างๆ เนื่องจากสามารถใช้ประโยชน์จากทุนหลากหลายประเภท ซึ่งไม่ได้จำกัดการใช้ทุนเพียงประเภทใดประเภทหนึ่ง แต่ใช้ทุนเหล่านั้นในการประสานหรือส่งเสริมซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการแลกเปลี่ยน แต่ละคนมีการใช้ทุนแต่ละประเภทในกิจกรรมการแลกเปลี่ยนทางสังคมที่ต่างกันไป โดยพบว่าคนชนเมืองส่วนใหญ่มีการใช้ทุนมนุษย์ในทุกกิจกรรมการแลกเปลี่ยน เนื่องจากเป็นทุนที่ทุกคนมี และสามารถตัดสินใจนำมาใช้ได้ด้วยตนเอง (Davenport, 2000) เช่นเดียวกับการใช้ทุนทางสังคมและทุนการเงิน ในการแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ สินค้าและบริการ ข้อมูลความรู้ รวมถึงการสนับสนุนทางสังคมต่างๆ สอดคล้องกับการศึกษาของ Katungi et al. (2008) ที่ชี้ว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดจากการมีทุนทางสังคม เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การแลกเปลี่ยนทางสังคมระหว่างผู้คนดำเนินไปได้ เช่นเดียวกับ Lindsay, Grieg and McQuaid (2005) ที่กล่าวว่าเครือข่ายสังคมและเครือข่ายออนไลน์เป็นเงื่อนไขที่ช่วยให้คนชนบทเข้าถึงงานที่จะนำไปสู่การแลกเปลี่ยนแรงงานได้ รวมถึงสอดคล้องกับการศึกษาของ Tatnall and Davey (2019) ที่พบว่า อินเทอร์เน็ตเป็นหนึ่งในผู้แสดงและเครือข่ายที่เชื่อมต่อสิ่งต่างๆ ให้มีส่วนร่วมในกระบวนการทางสังคม ซึ่งสามารถ

สื่อสารกันเองผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้หรือข่าวสารต่างๆ ระหว่างกัน อย่างไรก็ตามพบว่าคนชานเมืองมีการใช้ทุนธรรมชาติและทุนกายภาพค่อนข้างน้อย ซึ่งเป็นผลมาจากชุมชนมีความเจริญขึ้น ทำให้คนในชุมชนพึ่งพาและใช้ทุนดังกล่าวในการแลกเปลี่ยนทางสังคมน้อยลง โดยจะค่อยๆ เปลี่ยนผ่านไปสู่การใช้ทุนทางการเงินมากขึ้น ซึ่งข้อค้นพบนี้แตกต่างจาก ละมัย รมเย็น (2556) ที่ชี้ว่า การแลกเปลี่ยนแบบดั้งเดิมของชาวอีสาน เป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งของและอาหาร ซึ่งได้มาจากทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้าน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชานเมือง ทำให้คนชานเมืองมีการแลกเปลี่ยนทางสังคมโดยใช้ทุนหลากหลายประเภท ซึ่งแตกต่างไปจากการใช้ทุนในการแลกเปลี่ยนในบริบทของชุมชนบทดั้งเดิม

ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาสามารถนำไปพัฒนาเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบล และสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด ในการพัฒนาศักยภาพทั้งในส่วนของคนชานเมืองและพื้นที่ชุมชน ตลอดจนการเสนอแนะต่อภาคเอกชน อาทิ เจ้าของโรงงาน บริษัทเอกชน หรือตลาด ในการกำหนดนโยบายหรือแนวทางในการส่งเสริม ตลอดจนเพิ่มโอกาสให้คนชานเมืองเข้าถึงทุนและมีทุน เพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนทางสังคมได้อย่างหลากหลาย ทั้งการส่งเสริมการเกิดทุนมนุษย์โดยการพัฒนาศักยภาพความรู้ความสามารถ ด้วยการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การเพิ่มทุนทางสังคมของคนชานเมือง ผ่านการรวมกลุ่มหรือเป็นสมาชิกกลุ่มองค์กร เพื่อใช้ประโยชน์จากสถานะสมาชิกในการแลกเปลี่ยนทางสังคม รวมถึงส่งเสริมการสร้างอาชีพ การสร้างรายได้จากการประกอบอาชีพที่หลากหลาย เพื่อความมั่นคงของทุนการเงิน จะช่วยยกระดับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนชานเมือง อีกทั้งยังสามารถสร้างการแลกเปลี่ยนที่เอื้อประโยชน์ระหว่างคนชานเมืองกับคู่แลกเปลี่ยนต่างๆ ได้ยิ่งขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้ใช้ข้อมูลจากงานวิจัยเรื่อง การแลกเปลี่ยนทางสังคมของคนชานเมือง ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากโครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยและผู้ให้ข้อมูลทุกท่านที่ให้ความร่วมมือ และให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน. (2551). สายธารนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับการสื่อสารศึกษา.

กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

ชาย โพธิ์ธิดา. (2562). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์ปริ้นติ้ง.

ชินสัค สุวรรณอัจฉริย. (2552). การแลกเปลี่ยนผลผลิตในรูปแบบธรรมชาติระหว่างเศรษฐกิจครัวเรือนในเขตอีสานใต้.

วารสารสังคมกลุ่มน้ำโขง, 5(2), 45-64.

นวรรตน์ นิธิชัยอนันต์ และนภาพรรณ พัฒนฉัตรชัย. (2561). การพัฒนาเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา :

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโรงสีข้าวบ้านโจรก. วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, 13(46), 101 - 111.

บัวพันธ์ พรหมพักพิง และวีระยุทธ โพธิ์ถาวร. (2558). กรณีศึกษา: การขยายตัวเมืองขอนแก่น. กลุ่มวิจัยความอยู่ดีมีสุขและการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ปนัดดา พาณิชนพันธ์. (2554). พัฒนาการของโครงการขนส่งและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในเขตชานเมือง:

กรณีศึกษาชานเมืองเชียงใหม่-แม่ใจ. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.



- ละมัย รมเย็น ประภัศร เขียวปัญญา และ ประวีต เอรารวรรณ์. (2556). การแลกเปลี่ยนดั้งเดิมของชาวอีสาน: มุมมองความสัมพันธ์ทางสังคม. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร*, 5(10), 1-16.
- ศูนย์บริหารข้อมูลตลาดแรงงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (2564). *สถานการณ์ตลาดแรงงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไตรมาส 3 ปี 2564*. กรมการจัดหางาน.
- สำนักงานสถิติจังหวัดขอนแก่น. (2564). *คนงานในโรงงานอุตสาหกรรมแต่ละอำเภอ*. สืบค้นวันที่ 10 มกราคม 2568, จาก https://khonkaen.gdcatalog.go.th/pt_PT/dataset/dataset_17_49
- สำนักงานสหกรณ์จังหวัดขอนแก่น. (2566). *ข้อมูลสารสนเทศ*. สืบค้นวันที่ 11 มกราคม 2568, จาก <https://khonkaen.web.cpd.go.th/maindata/cooperative-information.html>
- โสวัตร ธิ ฤทธาง. (2562). จากชุมชนชนเมืองสู่ความเป็นเมืองทุนนิยม กรณีศึกษาพื้นที่นนทบุรี. *วารสารมานุษยวิทยา*, 2(2), 149-190.
- อรรถัย กักพล. (2559). *Urbanization เมื่อ “เมือง” กลายเป็นโจทย์ของการบริหารจัดการท้องถิ่นสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2556). *ความเปลี่ยนแปลงชนบทในสังคมไทย: บนความเคลื่อนไหวสู่ประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2554). ชนบทอีสานปรับโครงสร้าง ชาวบ้านปรับอะไร ใน เสรีนิยมใหม่ในเศรษฐกิจอีสาน. *วารสารศิลปศาสตร์, ฉบับพิเศษ*(1), 6-35.
- Barnett, J. (2018). *The fractured metropolis*. Retrieved 2 April, 2025, from <https://www.perlego.com/book/1597957/the-fractured-metropolis-improving-the-new-city-restoring-the-old-city-reshaping-the-region-pdf>
- Becker, G.S. (1964). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. University of Chicago Press, Chicago.
- Blau, P. (1964). *Exchange and power in social life*. New York: Wiley.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In Richardson (Ed.). *Handbook of theory and research for the sociology of education*. (pp. 241-258). New York: Greenwood Press.
- Chumnanmak, R. and Somkaun, N. (2023). Economic status and capital management of communities with transnational families in Northeast Thailand. *Journal of Mekong Societies*, 19(3), 25-53.
- Coleman, D. (1988). The demographic effects of international migration in Europe. *Oxford Review of Economic Policy*, 24(3), 452-476.
- Cook, K. S., and Emerson, R. M. (1978). Power, equity and commitment in exchange networks. *American Sociological Review*, 43, 721-739.
- Davenport, T.O. (2000). *Human capital: what it is and why people invest it*. San Francisco: Jossey-Bass.
- De Haan, L. (2005). How to research the changing outlines of African livelihoods. *The 11th General Assembly of CODESRIA*. Maputo: African Studies Centre Leiden.
- DFID. (1999). *Sustainable livelihoods guidance sheets*. London: Department for International Development (DFID).
- Douglass, M. (2006). Global householding in Pacific Asia. *International Development Planning Review*, 28(4), 421-446.



- Emerson, R. (1976). Social exchange theory. **Annual Review of Sociology**, 2(1976), 335-362.
- Foa, E.B. and Foa, U.G. (2012). Resource theory of social exchange. In **Handbook of Social Resource Theory**. Springer: New York.
- Forsyth, A. (2012). Defining suburbs. **Journal of Planning Literature**, 27(3), 270-281.
- Goodwin, N. (2006). **Capital**. Retrieved 8 November, 2024, from <http://www.eoearth.org/view/article/150901>
- Harris, R. (2010). Meaningful types in a world of suburbs. In **Suburbanization in Global Society**, edited by McClapson and R. Hutchinson, 15-50. Bingley, England: Emerald.
- Hirsch, P. (2009). Riveting frontiers as transitional spaces in Thailand. **The Geographical Journal**, 175(2), 124-132.
- Homans, G.C. (1958). Social behavior as exchange. **American Journal of Sociology**, 63(6), 597-606.
- Iaquinta, L.D. and Drescher, A.W. (2000). Defining the peri-urban: Rural-urban linkages and institutional connections. **Land Reform**, 2, 8-27.
- Katungi, E., Demeades, S. and Smale, M. (2008). Gender, social capital and information exchange in rural Uganda. **Journal of International Development, John Wiley & Sons, Ltd.**, 20(1), 35-52.
- Lichter Daniel T., Parisi, D. and Taquino M.C. (2015). "Spatial assimilation in U.S. cities and communities? Emerging patterns of Hispanic segregation from Blacks and Whites." **The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science** 660(1): 36-56.
- Lindsay, C., Greig, M. and McQuaid, R.W. (2005). Alternative job search strategies in remote rural and peri-urban labour markets: the role of social networks, **Sociologia Ruralis (Blackwell Science Ltd)**, 45(1), 53-70.
- Mauss, M. (1990). **The Gift: The form and reason for exchange in archaic societies**. London: Routledge.
- Mcmanus, R. and Ethington, P.J. (2007). Suburbs in transition: new approaches to suburban history. **Urban History**, 34, 317-337.
- Pierr, A. (2011). **Peri-urbanisation in Europe: Towards a European policy to sustain urban-rural future**. Berlin: H. Heenemann.
- Putnum, R.D., (ed.). (2002). **Democracies in flux: The evolution of social capital in contemporary society**. New York: Oxford University Press.
- Schultz, T.W. (1961). Investment in human capital. **American Economic Review**, 51(1), 1-17.
- Steil, L., Salingaros, N.A. and Mehaffy, M.W. (2007). "Growing Sustainable Suburbs: An Incremental Strategy for Reconstructing Sprawl." In T.Hass, **New Urbanism and Beyond: Contemporary and Future Trends in Urban Design**. New York: Rizzoli Publishers.
- Supanya, P. and Ayuwat, D. (2019). Lifestyle of generations in the sub-urban case study: Major cities in Northeastern Thailand. **Journal of Social and Political Sciences**, 2(2), 366-374.
- Tatnall and Davey. (2019). The internet of things and beyond: Rise of the non-human actors. **International Journal of Actor-Network Theory and Technological Innovation**, 7(4), 58-69.



- Thongyou, M., Sosamphanh, B., Chamaratana, T., & Phongsiri, M. (2014). Impact of the urbanization of a small town on its hinterlands: Perceptions of households in the hinterlands of Vang Vieng, Lao PDR. **Environment Asia**. 7(1), 8-12.
- Zhang, X. (2016). The trends, promises and challenges of urbanization in the world. **Habitat International**, 54(2016), 241-252.

หัวข้อ “เพศภาวะ สิทธิและสุขภาพทางเพศ และอนามัยเจริญพันธุ์”

- ▶ ความสัมพันธ์ระหว่างการตีตรา การเลือกปฏิบัติ และภาวะซึมเศร้าในกลุ่มชายรักรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์
- ▶ อิทธิพลของการเป็นคนข้ามเพศและการมีอัตลักษณ์ทับซ้อนต่อความต้องการบริการสุขภาพจิต
- ▶ ความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมด้านสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ในสถานการณ์ฉุกเฉินของผู้หนีภัยชาวเมียนมา ในพื้นที่จังหวัดตากและแม่ฮ่องสอน
- ▶ พฤติกรรมเสี่ยงทางเพศของผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายที่ใช้บริการชานาเกย์



ความสัมพันธ์ระหว่างการตีตรา การเลือกปฏิบัติ และภาวะซึมเศร้าในกลุ่มชายรักชาย ที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์

(Association Between Stigma, Discrimination and Depression Among Men Who Have Sex
with Men Living With HIV/AIDS)

โดย

ปรัชญา ไชยหงษ์^{1*} สุคนธา ศิริ² สันต์ สุวรรณมนี³ และโชคชัย มั่นแสงทรัพย์⁴

Prachya Chaiyahong^{5*} Sukhontha Siri⁶ San Suwanmanee⁷ and Chokchai Munsawaengsub⁸

¹ นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโรคติดเชื้อและวิทยาการระบาดทางการแพทย์ สาธารณสุข, คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล 10400

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ภาควิชาระบาดวิทยา คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพมหานคร 10400

³ อาจารย์, ภาควิชาระบาดวิทยา คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพมหานคร 10400

⁴ รองศาสตราจารย์, คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพมหานคร 10400

⁵ Master's Student in the Master of Science Program in Public Health Infectious Diseases and Epidemiology, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400

⁶ Assistant Professor, Department of Epidemiology, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400

⁷ Lecturer, Department of Epidemiology, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400

⁸ Associate Professor, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400

* Corresponding author: E-mail address: prachya.cha@student.mahidol.ac.th

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นงานวิจัยภาคตัดขวางที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการติตรา การเลือกปฏิบัติ และภาวะซึมเศร้าในกลุ่มชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ การศึกษาได้ดำเนินการในกลุ่มชายรักชาย อายุ 18 ปีขึ้นไป ที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ โดยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามที่ผู้ตอบกรอกแบบสอบถามด้วยตนเองในปี พ.ศ. 2567 ที่คลินิกเอชไอวี การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนาและการวิเคราะห์ถดถอยโลจิสติก โดยกำหนดระดับนัยสำคัญที่ $p\text{-value} < 0.05$

ผลการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างชายรักชาย จำนวน 411 ราย ที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ พบว่าร้อยละ 66.9 มีประสบการณ์การถูกติตราที่เกี่ยวข้องกับเอชไอวี/เอดส์ ร้อยละ 81.3 มีประสบการณ์การถูกเลือกปฏิบัติ และร้อยละ 25.1 มีประสบการณ์ภาวะซึมเศร้า ซึ่งการติตราและระดับการเลือกปฏิบัติทั้งในระดับต่ำและสูงมีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($AOR = 2.37$; 95% $CI = 1.31\text{-}4.97$, $AOR = 2.82$; 95% $CI = 1.22\text{-}6.53$ และ $AOR = 15.35$; 95% $CI = 5.64\text{-}41.77$ ตามลำดับ)

การติตราและการเลือกปฏิบัติต่อกลุ่มชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ทวีความรุนแรงขึ้นจากทัศนคติของสังคมที่เชื่อมโยงเอชไอวี/เอดส์กับบรรณนิยมทางเพศ และพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมหรือไร้ศีลธรรม ควรมีการให้บริการให้คำปรึกษาสำหรับชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ โดยเฉพาะผู้ที่เผชิญกับการติตราและต้องการการสนับสนุนทางด้านสุขภาพจิต

คำสำคัญ: การติตรา, การเลือกปฏิบัติ, ชายรักชาย, ภาวะซึมเศร้า, เอชไอวี/เอดส์



Abstract

This study is cross-sectional research aimed at investigating the association between stigma, discrimination and depression among men who have sex with men (MSM) living with HIV/AIDS. The study was conducted among MSM aged 18 years and older living with HIV/AIDS using purposive sampling. Data were collected through self-administered questionnaires in the year 2024 in an HIV clinic. Statistical analyses included descriptive statistics and logistic regression, with significance set at $p\text{-value} < 0.05$.

The results from a sample of MSM living with HIV/AIDS showed that 66.9% experienced HIV/AIDS-related stigma, 81.3% experienced discrimination, and 25.1% experienced depression. Stigma, low and high levels of discrimination were statistically significantly associated with depression (AOR = 2.37; 95% CI = 1.31–4.97, AOR = 2.82; 95% CI = 1.22–6.53, and AOR = 15.35; 95% CI = 5.64–41.77, respectively).

The stigma and discrimination against MSM living with HIV/AIDS is intensified by societal perceptions linking HIV/AIDS to sexual orientation, promoting stereotypes that associate the disease with promiscuity and immoral behavior. Counseling services should be provided for MSM living with HIV/AIDS, particularly for those experiencing stigma and mental health supporting.

Keywords: Stigma, Discrimination, Men Who Have Sex with Men, Depression, HIV/AIDS

ความสัมพันธ์ระหว่างการตีตรา การเลือกปฏิบัติ และภาวะซึมเศร้าในกลุ่มชายรักชาย ที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์

(Association Between Stigma, Discrimination and Depression Among Men Who Have Sex with
Men Living With HIV/AIDS)

บทนำ

การติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ยังคงเป็นปัญหาสาธารณสุขที่สำคัญทั่วโลก รวมถึงประเทศไทย โดยเฉพาะในกลุ่มชายรักชายหรือชายที่มีเพศสัมพันธ์กับชาย (Men who have sex with men; MSM) ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอัตราการติดเชื้อสูงกว่าประชากรทั่วไป โดยในปี 2019 กลุ่มชายรักชายมีสัดส่วน 44% ของผู้ติดเชื้อเอชไอวีรายใหม่ในเอเชียและแปซิฟิก โดยทั่วโลก ความเสี่ยงในการติดเชื้อเอชไอวีในกลุ่มชายรักชายสูงกว่าประชากรทั่วไปถึง 26 เท่า (World Health Organization, 2025) แม้ว่าในปัจจุบันจะมีความก้าวหน้าในการรักษาและป้องกันการแพร่ระบาดของเอชไอวี แต่ผู้ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ยังคงเผชิญกับปัญหาการตีตราและการเลือกปฏิบัติ ซึ่งปัญหาเหล่านี้อาจจะส่งผลให้แยกตัวจากสังคม มีความเสี่ยงต่อสุขภาพจิต โดยเฉพาะภาวะซึมเศร้าของคนกลุ่มนี้

โดยทั่วไปผู้ป่วยเอชไอวี/เอดส์นั้น ส่วนใหญ่มีความเสี่ยงสูงต่อการถูกตีตราและภาวะทางจิต ซึ่งจากการทบทวนงานวิจัยพบว่าผู้ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ในแอฟริกาใต้ เผชิญกับปัญหาการตีตราและภาวะซึมเศร้าในระดับสูง (MacLean and Wetherall, 2021) และยังทำให้ผู้ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ถูกปฏิเสธและกีดกัน (Tangpatomwong, 2021) อีกทั้งการตีตรายังทำให้บุคคลข้ามเพศและชายรักชายหลีกเลี่ยงในการเข้ารับบริการทางด้านสุขภาพ เนื่องจากกลัวการถูกเลือกปฏิบัติอีกด้วย (United Nations Development Programme, 2018) อีกทั้งการศึกษาของ Fu et al. (2023) ที่ใช้แบบจำลองการไกล่เกลี่ย (Mediation Model) วิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ จำนวน 244 คน พบว่าการรับรู้การตีตราที่เกี่ยวข้องกับเอชไอวีส่งผลต่อภาวะซึมเศร้า และภาวะซึมเศร้ามีบทบาทเป็นตัวกลางบางส่วน (partial mediation) ในความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้การตีตรากับความคิดฆ่าตัวตาย โดยเส้นทางอ้อม (Indirect Pathway) มีค่า standardized pathway coefficient เท่ากับ 0.04 ซึ่งหมายความว่า การรับรู้การตีตราที่เกี่ยวข้องกับเอชไอวีสามารถเพิ่มความเสี่ยงต่อความคิดฆ่าตัวตายทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยผ่านภาวะซึมเศร้า โดยที่ Centers for Disease Control and Prevention (2021) และ ญัณฐวรรณ คำแสน และคณะ (2020) ได้กล่าวว่าการตีตราในผู้ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ หมายถึง ความรู้สึก ความเชื่อ และทัศนคติเชิงลบของบุคคลที่มีต่อผู้ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ โดยเป็นอคติที่เกิดขึ้นพร้อมกับการประทุษร้ายบุคคลนั้นว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มที่สังคมไม่ยอมรับ โดยที่บุคคลในสังคมมีความเชื่อว่าผู้ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์มีพฤติกรรมทางด้านลบ ทำให้ผู้ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์นั้นเสื่อมเสียชื่อเสียง และถูกแบ่งแยกหรือกีดกันจากสังคมหรือได้รับโอกาสที่ไม่เท่าเทียมในการรับบริการด้านสุขภาพ ด้านการศึกษา หรือต้องอาศัยอยู่ในชุมชนที่ไม่น่าอยู่

ส่วนการเลือกปฏิบัติต่อความเกลียดชังและไปเช็กซวล พบว่าประสบการณ์การถูกเลือกปฏิบัติทางสังคมนั้นเป็นปัจจัยที่ทำนายอาการทางจิตได้ เช่น ความคิดฆ่าตัวตาย ความวิตกกังวล และอารมณ์ซึมเศร้า (Díaz, Ayala et al., 2001) นอกจากนี้ชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ ยังถูกกีดกันทางสังคมและถูกเลือกปฏิบัติมากกว่าบุคคลกลุ่มอื่นเช่น การสูญเสียที่อยู่อาศัยหรือการถูกเลิกจ้างงาน (Cloete, Simbayi et al., 2008) อีกด้วย และจากการศึกษาของ Wang et al. (2025) พบว่าประสบการณ์การเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติ (high racial discrimination) มีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้า โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวจะลดลงเมื่อบุคคลได้รับการสนับสนุนทางสังคมอย่างเพียงพอ ซึ่งการเลือกปฏิบัตินั้นหมายถึงการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม หรือมีอคติต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลบนพื้นฐานของลักษณะต่าง ๆ เช่น เชื้อชาติ เพศ อายุ หรือรสนิยมทางเพศ (American Psychological Association, 2024)

ภาวะซึมเศร้าเป็นผลกระทบทางสุขภาพจิตที่พบได้บ่อยในผู้ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ โดยแสดงออกผ่านอารมณ์เศร้า เบื่อหน่าย หดหู่ นอนไม่หลับ ขาดสมาธิ และมองโลกในแง่ลบ (นันทิรา หงษ์ศรีสุวรรณ, 2559) จากข้อมูลทางด้านระบาดวิทยา ระบุว่าความชุกของภาวะซึมเศร้าในชายรักชายนั้นแตกต่างกันมาก ซึ่งพบได้ตั้งแต่ 11% ในอินเดียและเวียดนาม และ 17.2% - 33% ในประเทศสหรัฐอเมริกา จนถึง 46.3% ในประเทศแทนซาเนีย แต่จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าความชุกของภาวะซึมเศร้าในชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวีร่วมด้วยอยู่ที่ 43% (Mills, Paul et al. 2004, Reisner, Mimiaga et al. 2009, Ahaneku, Ross et al. 2016, Tomori, McFall et al. 2016, Vu, Holt et al. 2017, Xiao, Qi et al., 2020) โดยปัจจัยที่เกี่ยวข้องในชายรักชายทั่วไป ได้แก่ ความผูกพันในครอบครัว การเลือกปฏิบัติ และความแข็งแกร่งในชีวิต (Kaewkanta, I-Tuporn et al., 2022) ส่วนในกลุ่มที่ติดเชื้อเอชไอวี ปัจจัยเสี่ยงสำคัญคือ โรคร่วม การตีตราทางสังคม และผลข้างเคียงของยาต้านไวรัส ซึ่งอาจเพิ่มโอกาสเกิดภาวะซึมเศร้า (Xiao, Qi et al., 2020) หากไม่ได้รับการรักษาที่เหมาะสม อาจนำไปสู่ความเสี่ยงต่อการฆ่าตัวตาย

จะเห็นได้ว่าการตีตราและการเลือกปฏิบัติยังคงเป็นสิ่งที่พบได้และยังเป็นปัญหาในชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวีร่วมด้วย หากเผชิญปัญหาสะสมจนสูญเสียการเห็นคุณค่าในตนเอง อาจนำไปสู่ภาวะซึมเศร้าได้ อย่างไรก็ตามจากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมา พบว่าในประเทศไทยยังขาดการศึกษาเกี่ยวกับการตีตรา การเลือกปฏิบัติ และภาวะซึมเศร้า ในกลุ่มชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ ซึ่งถือเป็นกลุ่มประชากรเฉพาะที่มีความเปราะบางเป็นพิเศษ ทั้งในด้านการเผชิญกับการตีตรา การเลือกปฏิบัติ และปัญหาสุขภาพจิต โดยส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่ผู้ติดเชื้อเอชไอวีทั่วไปหรือกลุ่มชายรักชายที่ไม่ได้ติดเชื้อ แต่กลับมีจำนวนน้อยมากที่ศึกษาแบบเจาะจงในกลุ่มชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ ทั้งที่ประชากรกลุ่มนี้มีแนวโน้มเผชิญกับการตีตราซ้อนทั้งจากเพศวิถีและการติดเชื้อ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตในระดับรุนแรง เช่น ภาวะซึมเศร้าหรือความคิดฆ่าตัวตาย ดังนั้นการศึกษานี้จึงมุ่งค้นหาการตีตรา การเลือกปฏิบัติ และภาวะซึมเศร้า รวมถึงวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการตีตรา การเลือกปฏิบัติ และภาวะซึมเศร้า ในกลุ่มชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ดังกล่าว เพื่อหาแนวทางคัดกรอง เฝ้าระวัง และดูแลรักษาอย่างเหมาะสม และคาดว่าผลการศึกษานี้จะเป็นแนวทางในการลดการตีตราและการเลือกปฏิบัติ รวมถึงการส่งเสริมการรับรู้ของสังคมผ่านการให้ความรู้เกี่ยวกับเอชไอวี/เอดส์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการตีตรา และภาวะซึมเศร้าในกลุ่มชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์
- 2) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเลือกปฏิบัติ และภาวะซึมเศร้าในกลุ่มชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์

สมมติฐานการวิจัย

- 1) การตีตรามีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้า ในกลุ่มชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์
- 2) การเลือกปฏิบัติมีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้า ในกลุ่มชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษานี้เป็นงานวิจัยภาคตัดขวาง (Cross-sectional study) ได้ดำเนินการในกลุ่มชายรักชาย อายุ 18 ปีขึ้นไป ที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ และผ่านการพิจารณาด้านจริยธรรมจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล (MUPH 2023-107) โดยผู้เข้าร่วมการวิจัยทุกคนรับทราบวัตถุประสงค์ของการวิจัย ประโยชน์ของการศึกษาโดยลงนามในเอกสารยินยอมเข้าร่วมการวิจัย ก่อนทำการเก็บข้อมูล และสามารถถอนตัวได้ทุกเมื่อโดยไม่ต้องชี้แจงเหตุผลต่อผู้วิจัย

ขั้นตอนการเก็บข้อมูล

ในการศึกษานี้ผู้วิจัยใช้สูตรคำนวณกลุ่มตัวอย่างเพื่อการสำรวจหาความชุกภาวะซึมเศร้า (Charan and Biswas, 2013) ได้ขนาดตัวอย่างจำนวน 411 ราย และใช้เทคนิคการสุ่มตัวอย่างแบบ Purposive sampling คือเป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีคุณสมบัติตรงกับเกณฑ์คัดเข้าของการวิจัยในครั้งนี้ ประกอบด้วย เป็นชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ ที่มีสัญชาติไทย อายุตั้งแต่ 18 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป สื่อสารโดยภาษาไทยได้ ที่มารับบริการที่คลินิกเอชไอวีแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร ในระหว่างเดือนมกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2567 และยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งมีการควบคุมอคติจากการสุ่มตัวอย่างแบบ Purposive sampling โดยผู้วิจัยปฏิบัติดังนี้ 1) กำหนดเกณฑ์การคัดเลือกอย่างชัดเจน 2) เพิ่มความหลากหลายของกลุ่มตัวอย่างโดยการคัดเลือกจากหลายแหล่งพื้นที่ที่อยู่อาศัย และ 3) ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาด้วยการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และความเที่ยงตรง (Reliability) อย่างละเอียด จากผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง โดยกลุ่มตัวอย่างจะตอบแบบสอบถามด้วยตนเองระหว่างรอตรวจ นักวิจัยจะทำการเก็บข้อมูลจนครบตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่กำหนด และนำข้อมูลเข้าสู่คอมพิวเตอร์เพื่อจัดการตรวจสอบและจัดการข้อมูลวิเคราะห์ทางสถิติโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเพื่ออธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง และการวิเคราะห์ถดถอยโลจิสติก เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างการติตรา การเลือกปฏิบัติ และภาวะซึมเศร้าในกลุ่มชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ โดยกำหนดระดับนัยสำคัญที่ $p\text{-value} < 0.05$

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษานี้คือ

1. แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคล ประกอบด้วยข้อมูลด้านอายุ ระดับการศึกษา ระยะเวลาในการติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ การเคยได้รับผลข้างเคียงจากยาต้านไวรัสของผู้ป่วย
2. แบบประเมินภาวะซึมเศร้า 9 คำถาม (PHQ-9) ของกรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข (2557) เป็นการประเมินอาการที่ผู้ป่วยประสบอาการในช่วง 2 สัปดาห์ก่อนตอบแบบสอบถามนี้ ซึ่งมีทั้งหมด 9 ข้อคำถาม ประกอบไปด้วย 4 องค์ประกอบ ดังต่อไปนี้ ไม่มีเลย หมายถึงไม่มีอาการ, เป็นบางวัน (1-7 วัน) หมายถึงมีอาการ 1-7 วัน ภายในช่วง 2 สัปดาห์ที่ผ่านมา, เป็นบ่อย (> 7 วัน) หมายถึงมีอาการมากกว่า 7 วัน ภายในช่วง 2 สัปดาห์ที่ผ่านมา และเป็นทุกวัน หมายถึงมีอาการทุกวัน โดยมีช่วงคะแนนรวมตั้งแต่ 0 ถึง 27 คะแนน จำแนกออกเป็น 4 ระดับ ซึ่งผลของแบบสอบถาม PHQ9 มีดังนี้ ไม่มีอาการซึมเศร้าสำหรับผู้ป่วยที่ได้คะแนน < 7, มีอาการซึมเศร้าระดับน้อยสำหรับผู้ป่วยที่ได้คะแนน 7-12, มีอาการซึมเศร้าระดับปานกลางสำหรับผู้ป่วยที่ได้คะแนน 13-18 และมีอาการซึมเศร้าระดับรุนแรงสำหรับผู้ป่วยที่ได้คะแนน ≥ 19 ซึ่งในการศึกษานี้หากมีคะแนน ≥ 7 คะแนนขึ้นไป ถือว่ามีภาวะซึมเศร้า
3. แบบสอบถามเรื่องการติตราจากการติดเชื้อเอชไอวี ซึ่งเป็นแบบสอบถามของ Barbara Berger และได้มีการแปลเป็นภาษาไทยโดยศูนย์วิจัยเจิร์ส ภายใต้ศูนย์วิจัยโรคเอดส์ สภากาชาดไทย และถูกนำมาปรับใช้โดยศุภลักษณ์ พลพิทักษ์ (2565) จำนวน 40 ข้อ ซึ่งประกอบไปด้วย 4 ส่วน ได้แก่ การติตราส่วนบุคคล, การเปิดเผยผลเลือด, ภาพลักษณ์ของตนเองด้านลบ และความกังวลเกี่ยวกับทัศนคติต่อบุคคลที่ติดเชื้อเอชไอวี การแปลผลการติตราในการศึกษานี้ แบ่งออกเป็น 3 ระดับ ดังต่อไปนี้ การติตราระดับน้อย 40 – 80 คะแนน, การติตราระดับปานกลาง 81 – 120 คะแนน และการติตราระดับสูง > 120 คะแนน ซึ่งคะแนนของผู้ตอบแบบสอบถามยิ่งได้คะแนนสูงยิ่งแสดงว่ามีการติตรามากตามคะแนนที่สูงในแต่ละด้าน
4. แบบสอบถามการถูกเลือกปฏิบัติต่อบุคคลรักร่วมเพศ ซึ่งอัจฉรา สียา (2560) ได้ดัดแปลงมาจากแบบสอบถามการเลือกปฏิบัติจากสังคมของ Diaz, Ayala, Bein, Henne & Marin (2001) จำนวน 14 ข้อ ประกอบไปด้วยข้อคำถามเกี่ยวกับประสบการณ์การเคยถูกเลือกปฏิบัติ ได้แก่ การไม่ยอมรับ การถูกเหยียดหยาม และการถูกกีดกันจากผู้อื่นทั้งในอดีตและปัจจุบัน ได้แก่ ครอบครัว เพื่อน เพื่อนร่วมงาน หรือบุคคลอื่นๆ ในกลุ่มชายรักชาย โดยการวัดเป็นแบบเลือกตอบ 2 ตัวเลือก คือใช่และไม่ใช่ โดยเลือกคำตอบที่ตรงกับประสบการณ์จริงมากที่สุด ซึ่งมีเกณฑ์ในการให้คะแนนดังนี้ ใช่ หมายถึง

ท่านมีประสบการณ์ตรงกับข้อคำถามนี้ และไม่ใช่ หมายถึง ท่านไม่มีประสบการณ์ตรงกับข้อคำถามนี้ โดยมีคะแนนรวมทั้งหมดอยู่ระหว่าง 0 – 14 คะแนน คือ คะแนน 0 หมายถึง ท่านไม่เคยถูกเลือกปฏิบัติเลย คะแนน 1 – 5 หมายถึง ท่านเคยถูกเลือกปฏิบัติในระดับน้อย คะแนน 6 – 10 หมายถึง ท่านเคยถูกเลือกปฏิบัติในระดับปานกลาง และคะแนน 11 – 14 หมายถึง ท่านเคยถูกเลือกปฏิบัติในระดับมาก

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างชายรักชาย จำนวน 411 ราย ที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ พบว่ามีอายุระหว่าง 26-45 ปี ร้อยละ 75.42 ระดับการศึกษาจบปริญญาตรี ร้อยละ 61.07 จำนวนปีที่ได้รับการวินิจฉัยว่าติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ 2-5 ปี ร้อยละ 45.74 ส่วนใหญ่ไม่เคยได้รับผลข้างเคียงจากยาต้านไวรัส ร้อยละ 86.38 มากกว่าครึ่งหนึ่งได้รับการติดตามจากการติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ระดับปานกลาง ร้อยละ 56.93 และได้รับการเลือกปฏิบัติในระดับน้อย ร้อยละ 69.10

อีกทั้งยังพบว่าชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ มีประสบการณ์การติดตามที่เกี่ยวข้องกับเอชไอวี/เอดส์ในระดับสูง ร้อยละ 66.9 มีประสบการณ์การถูกเลือกปฏิบัติ ร้อยละ 81.3 และพบความชุกของภาวะซึมเศร้า ร้อยละ 25.1

ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างการติดตามจากการติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ การเลือกปฏิบัติ และภาวะซึมเศร้าในชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ พบว่าการติดตามจากการติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์และระดับการเลือกปฏิบัติทั้งในระดับน้อยและมากมีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (AOR = 2.37; 95% CI = 1.31-4.97, AOR = 2.82; 95% CI = 1.22-6.53 และ AOR = 15.35; 95% CI = 5.64-41.77 ตามลำดับ) ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการติดตามจากการติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ การเลือกปฏิบัติ และภาวะซึมเศร้าในชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์

Factors	Depression		Crude OR (95% CI)	Adjusted OR* (95% CI)	p-value
	Yes	No			
	(n=103) N(%)	(n=308) N(%)			
การติดตามจากการติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์					
การติดตามระดับต่ำ	84(22.7)	286(77.3)	1	1	
การติดตามระดับสูง	19(46.3)	22(53.7)	2.94(1.52-5.69)	2.37(1.13-4.97)	0.022**
การเลือกปฏิบัติ					
ไม่เคย	7(9.1)	70(90.9)	1	1	
ระดับน้อย	66(23.2)	218(76.8)	3.03(1.33-6.90)	2.82(1.22-6.53)	0.016**
ระดับมาก	30(60.0)	20(40.0)	15.00(5.74-39.22)	15.35(5.64-41.77)	<0.001**

*การติดตามจากการติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์, การเลือกปฏิบัติ, อายุ และเคยได้รับผลข้างเคียงจากยาต้านไวรัสรวมอยู่ในโมเดล

**p-value <0.05

สรุปและอภิปรายผล

จากผลการศึกษาในครั้งนี้ จากกลุ่มตัวอย่างชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ จำนวน 411 ราย พบว่า 275 ราย (66.9%) มีประสบการณ์การติดยาที่เกี่ยวข้องกับเอชไอวี/เอดส์ในระดับสูง 334 ราย (81.3%) มีประสบการณ์การถูกเลือกปฏิบัติ และ 103 ราย (25.1%) มีประสบการณ์ภาวะซึมเศร้า ซึ่งการติดยาและระดับการเลือกปฏิบัติทั้งในระดับน้อยและมากมีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (AOR = 2.37; 95% CI = 1.31-4.97, AOR = 2.82; 95% CI = 1.22-6.53 และ AOR = 15.35; 95% CI = 5.64-41.77 ตามลำดับ)

จากการศึกษาพบว่าชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ที่มีการติดยาจากการติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ในระดับสูง มีโอกาสที่จะเกิดภาวะซึมเศร้ามากกว่าชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ที่มีการติดยาจากการติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ในระดับต่ำ 2.37 เท่า (95% CI = 1.13-4.97) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Seid et al. (2020) เรื่องอุบัติการณ์ของภาวะซึมเศร้าและปัจจัยที่เกี่ยวข้องในผู้ป่วยเอชไอวี/เอดส์ที่เข้ารับการรักษาในคลินิกยาต้านไวรัสที่โรงพยาบาลส่งต่อเดสซี เซาท์โวลโล เอธิโอเปีย พบว่าการรับรู้เกี่ยวกับการติดยานั้นมีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้าอย่างมีนัยสำคัญ และยังสอดคล้องกับงานของ Tao et al. (2017) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการติดยาและภาวะซึมเศร้าในชายที่มีเพศสัมพันธ์กับชายในประเทศจีน ซึ่งเพิ่งได้รับการวินิจฉัยว่าติดเชื้อเอชไอวี พบว่าการติดยาตนเองมีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้าอย่างมาก รวมถึงงานวิจัยของ Hankebo et al. (2023) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับภาวะซึมเศร้าและปัจจัยที่เกี่ยวข้องในผู้ที่ติดเชื้อไวรัสเอชไอวีที่เข้ารับการรักษาด้วยยาต้านไวรัสในโรงพยาบาลของรัฐ เมืองโฮซานนา ทางตอนใต้ของประเทศเอธิโอเปีย ซึ่งผลการศึกษาพบว่าการติดยาต่อผู้ติดเชื้อเอชไอวีนั้นเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเกิดภาวะซึมเศร้าในผู้ที่ติดเชื้อเอชไอวีด้วยเช่นกัน และเมื่อพิจารณาเกี่ยวกับความรู้สึกของชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ที่มีต่อตนเองนั้น พบว่าความรู้สึกที่ว่าเป็นการยากที่จะบอกใครสักคนว่าติดเชื้อเอชไอวีนั้น มีมากถึงร้อยละ 75.9 ความรู้สึกเกี่ยวกับว่าฉันติดเชื้อเอชไอวีเพราะฉันทำตัวเอง ร้อยละ 73 และต้องพยายามอย่างมากเพื่อปกปิดการติดเชื้อเอชไอวีให้เป็นความลับ ร้อยละ 69.8 ตามลำดับ

ในส่วน of ชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ที่ได้รับการเลือกปฏิบัติในระดับน้อยและในระดับมากนั้น มีโอกาสที่จะเกิดภาวะซึมเศร้ามากกว่าชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ที่ไม่เคยได้รับการเลือกปฏิบัติ 2.82 และ 15.35 เท่า (95% CI = 1.22-6.53 และ 95% CI = 5.64-41.77) ตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Andre et al. (2018) พบว่าภาวะซึมเศร้าในชายรักชายที่มีผิวสีสัมพันธ์กับการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติ (AOR = 1.38; 95% CI = 1.08-1.76) ทางรสนิยมทางเพศ (AOR = 1.32; 95% CI = 1.01-1.72) และสถานะการติดเชื้อเอชไอวี (AOR = 1.53; 95% CI = 1.08-2.17) ตามลำดับ และสอดคล้องกับการศึกษาของวันทนี ธาณธณบุญ และคณะ (2023) เรื่องการติดยาและการเลือกปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับเอชไอวี/เอดส์ เขตบริการสุขภาพที่ 10 พบว่าทัศนคติของผู้ติดเชื้อเอชไอวีต่อการรับบริการสุขภาพ เคยถูกเลือกปฏิบัติระหว่างการรับบริการสุขภาพเนื่องจากเป็นผู้ติดเชื้อเอชไอวี ร้อยละ 15.02 รวมถึงมีการติดยาตนเองร้อยละ 34.86 อีกทั้งยังพบว่าผู้ติดเชื้อเอชไอวีตัดสินใจไม่ไปโรงพยาบาลเนื่องจากรู้สึกผิดและอายที่ติดเชื้อเอชไอวี ร้อยละ 30.04 และ 15.25 ตามลำดับ อีกทั้งยังสอดคล้องกับการศึกษาของพัชรารรณ แก้วกันทะ และคณะ (2022) พบว่าการเลือกปฏิบัติมีความสัมพันธ์ทางบวกระดับปานกลางกับภาวะซึมเศร้าของชายรักชายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($r = 0.630, p < 0.001$) และเมื่อพิจารณาแล้วพบว่าชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ได้รับการเลือกปฏิบัติจากประสบการณ์ดังนี้คือ เมื่อท่านเป็นเด็ก ท่านได้ยินว่าคนที่ เป็นชายรักชาย เป็นพวกผิดปกติ ร้อยละ 68.9 เมื่อท่านเป็นเด็ก ท่านรู้ว่าการเป็นชายรักชายจะทำให้ครอบครัวรู้สึกอับอาย ร้อยละ 55.2 และท่านเคยหลอกตนเองว่าชอบเพศตรงข้าม เพื่อให้เป็นไปตามความต้องการของสังคม ร้อยละ 32.4 ตามลำดับ

จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่าชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ ส่วนใหญ่มีอายุตั้งแต่ 26-45 ปี ร้อยละ 75.4 และมีการศึกษาในระดับปริญญาตรี ร้อยละ 61.1 ซึ่งหากมองในมุมมองชายรักชายที่ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ที่มีอายุน้อย อยู่ในช่วงค้นหาตัวตนและอาจยังไม่เปิดเผยเพศวิถีของตนเองต่อครอบครัวและสังคม หากมีการติดเชื้อเอชไอวีตั้งแต่อายุน้อย ยิ่งเพิ่มความรู้สึกผิด ความอาย และความกลัวการถูกตีตรา เนื่องจากยังมีรายได้ที่ไม่มั่นคงหรือระบบสนับสนุนทางสังคมไม่เพียงพอ ยังส่งผลให้มีความเสี่ยงต่อสุขภาพทางจิตสูง ในส่วนของสถานะทางสังคมที่แตกต่างกันนั้น ผู้ที่มีสถานะทางสังคมที่ดีหรือ

การศึกษาสูง อาจมีการเข้าถึงข้อมูลและการรักษาได้ง่ายกว่า แต่ต้องเผชิญความคาดหวังจากครอบครัวและสังคมสูงตามมา ซึ่งหากเปิดเผยสถานะเอชไอวีของตนเอง อาจส่งผลต่อภาพลักษณ์ทางสังคม จนก่อให้เกิดความกดดันทางสังคม และหลีกเลี่ยงจากการเข้ารับบริการการรักษาจนก่อให้เกิดสุขภาพทางกายและสุขภาพทางจิตได้ ส่วนผู้มีสถานะทางสังคมต่ำหรือการศึกษาน้อย อาจขาดการเข้าถึงการรักษาที่เหมาะสม เนื่องจากขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเอชไอวี/เอดส์ รวมถึงขาดการสนับสนุนจากครอบครัวหรือสังคม จึงก่อให้เกิดภาวะเสี่ยงสูงต่อภาวะซึมเศร้าอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตามความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับเอชไอวี/เอดส์นั้นเป็นสิ่งสำคัญมาก หากเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับเอชไอวี/เอดส์ รวมทั้งการป้องกันและรักษาให้ทันสถานการณ์สมัยใหม่ จะช่วยลดการตีตราหรือการเลือกปฏิบัติที่ติดเชื่อเอชไอวี/เอดส์รวมถึงกลุ่มชายรักชายที่ติดเชื่อเอชไอวี/เอดส์ร่วมด้วย ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มเปราะบางและกลุ่มประชากรหลักที่ต้องเฝ้าระวังในการแพร่กระจายเชื้อเอชไอวี จะช่วยลดผลกระทบต่อสุขภาพกายและสุขภาพจิต อีกทั้งยังสามารถเข้าถึงการรักษาอย่างถูกต้องเหมาะสมต่อไป

ข้อจำกัดในการศึกษาครั้งนี้ คือ เนื่องจากผู้ที่เข้าร่วมการศึกษาวัยในครั้งนี้เป็นกลุ่มเปราะบางทางสังคม จึงมีข้อจำกัดในการตอบแบบสอบถามบางประเด็น เนื่องจากบางรายไม่ได้เปิดเผยตัวตนในสังคมว่าเป็นชายรักชาย จึงอาจมีอคติจากการให้ข้อมูล (Information bias) ได้

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

- 1) จัดให้มีการสร้างระบบเฝ้าระวังในการคัดกรองเกี่ยวกับการตีตรา การเลือกปฏิบัติ และภาวะซึมเศร้า เพื่อค้นหาความผิดปกติ และสร้างระบบการให้คำปรึกษารวมถึงการส่งต่อการดูแลรักษาได้อย่างทันทั่วทั้งที่หากมีภาวะผิดปกติดังกล่าว
- 2) รมรณรงค์ให้หน่วยงานเป็นต้นแบบในการไม่เลือกปฏิบัติหรือหลีกเลี่ยงการใช้คำพูดหรือการให้บริการที่ทำให้ผู้ป่วยกลุ่มนี้ถูกมองว่าโดนเลือกปฏิบัติหรือถูกตีตราจากบุคลากรทางการแพทย์ โดยการจัดกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือในการเผชิญปัญหาและแก้ไขได้อย่างถูกต้องเหมาะสม
- 3) ควรมีการศึกษาแบบ case – control หรือ cohort study เพิ่มเติม เพื่อค้นหาสาเหตุที่นำไปสู่การเกิดภาวะซึมเศร้าอย่างแท้จริง
- 4) ควรมีการศึกษาเชิงคุณภาพเพิ่มเติม เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจข้อมูลในเชิงลึกเกี่ยวกับการตีตรา การเลือกปฏิบัติและภาวะซึมเศร้าในชายรักชายที่ติดเชื่อเอชไอวี
- 5) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย เช่น จัดทำแนวทางปฏิบัติเพื่อลดการตีตราและการเลือกปฏิบัติแก่บุคลากรในสถานพยาบาล โดยจัดการอบรมบุคลากรทางการแพทย์ทุกคน
- 6) ส่งเสริมการรับรู้ของสังคม โดยผ่านโครงการให้ความรู้เกี่ยวกับเอชไอวี/เอดส์ ให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโรค เพื่อช่วยลดการตีตราและการเลือกปฏิบัติในประชากรที่ติดเชื่อเอชไอวี/เอดส์ โดยเฉพาะในกลุ่มของชายรักชาย
- 7) มีการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการวัดการตีตราและการเลือกปฏิบัติในชายรักชายที่ติดเชื่อเอชไอวี/เอดส์โดยเฉพาะ

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณกลุ่มตัวอย่างชายรักชายที่ติดเชื่อเอชไอวี/เอดส์ที่คลินิกเอชไอวีทุกท่าน ที่เสียสละเวลาอันมีค่าในการตอบแบบสอบถาม เพื่อให้งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- Ahaneku, H., et al. (2016). Depression and HIV risk among men who have sex with men in Tanzania. *AIDS Care*, 28(sup1), 140-147.
- American Psychological Association. (2024). *Types of discrimination and their impact on mental health*. Retrieved May 11, 2025, from <https://www.apa.org/topics/racism-bias-discrimination/types-stress>
- Andre L. Brown, J. S., Bukowski, L., Meanley, S., Brooks, B. D., & Chandler, C. (2018). Discrimination, coping, and depression among Black men who have sex with men. *Journal of Health Disparities Research and Practice*, 12(6).
- Centers for Disease Control and Prevention. (2021). HIV stigma and discrimination. Retrieved from <https://www.cdc.gov/hiv/basics/hiv-stigma/index.html>
- Charan, J., & Biswas, T. (2013). How to calculate sample size for different study designs in medical research? *Indian Journal of Psychological Medicine*, 35(2), 121-126.
- Cloete, A., et al. (2008). Stigma and discrimination experiences of HIV-positive men who have sex with men in Cape Town, South Africa. *AIDS Care*, 20(9), 1105-1110.
- Díaz, R. M., et al. (2001). The impact of homophobia, poverty, and racism on the mental health of gay and bisexual Latino men: Findings from 3 US cities. *American Journal of Public Health*, 91(6), 927-932.
- Fu, J., Chen, X., Dai, Z., Huang, Y., Xiao, W., Wang, H., Si, M., Wu, Y., Zhang, L., Jing, S., Liu, X., Yu, F., Mi, G., & Su, X. Y. (2023). HIV-related stigma, depression and suicidal ideation among HIV-positive MSM in China: a moderated mediation model. *BMC public health*, 23(1), 2117. <https://doi.org/10.1186/s12889-023-17047-y>
- Hankebo, M., et al. (2023). Depression and associated factors among people living with human immunodeficiency virus attending antiretroviral therapy in public health facilities, Hosanna Town, Southern Ethiopia. *Depression Research and Treatment*, 2023(1), 7665247.
- Kaewkanta, P., et al. (2022). Factors related to depression among male homosexuals. *Nursing Journal CMU*, 49(2), 340-350.
- MacLean, J. R., & Wetherall, K. (2021). The association between HIV-stigma and depressive symptoms among people living with HIV/AIDS: A systematic review of studies conducted in South Africa. *Journal of Affective Disorders*, 287, 125-137.
- Mills, T. C., et al. (2004). Distress and depression in men who have sex with men: The Urban Men's Health Study. *American Journal of Psychiatry*, 161(2), 278-285.
- Reisner, S. L., et al. (2009). Clinically significant depressive symptoms as a risk factor for HIV infection among Black MSM in Massachusetts. *AIDS and Behavior*, 13(4), 798-810.
- Seid, S., et al. (2020). Prevalence of depression and associated factors among HIV/AIDS patients attending antiretroviral therapy clinic at Dessie referral hospital, South Wollo, Ethiopia. *International Journal of Mental Health Systems*, 14, 55.

- Tangpatomwong, N. (2021). The stigmatized communication towards HIV/AIDS patients: Representation and its meaning in the quality of life of infected persons. *Thai AIDS Journal*, 31(3), 103–115. <https://doi.org/10.14456/taj.2019.8>
- Tao, J., et al. (2017). Relationship of stigma and depression among newly HIV-diagnosed Chinese men who have sex with men. *AIDS and Behavior*, 21(1), 292-299.
- Tharnthanaboon, W., & Chomcheun, P. (2023). Stigma and discrimination related to HIV in the health services area 10, Thailand. *Thai AIDS Journal*, 35(1), 14-32.
- Tomori, C., et al. (2016). Diverse rates of depression among men who have sex with men (MSM) across India: Insights from a multi-site mixed method study. *AIDS and Behavior*, 20(2), 304-316.
- Vu, N. T. T., et al. (2017). Amphetamine-type-stimulants (ATS) use and homosexuality-related enacted stigma are associated with depression among men who have sex with men (MSM) in two major cities in Vietnam in 2014. *Substance Use & Misuse*, 52(11), 1411-1419.
- Wang, L., Trang, K., Hall, C. X., Zhu, L., Millender, R. N. E., Sabuncu, C., Barile, J., Ma, G., Gillespie, A., Simoncini, G., & Wong, F. (2025). Identifying Subgroups of Intersectional Stigma, Discrimination, and the Association with Mental Health Outcomes Among HIV-Positive Men Who Have Sex with Men: A Latent Class Analysis. *AIDS and behavior*, 29(3), 1011–1027. <https://doi.org/10.1007/s10461-024-04583-w>
- World Health Organization. (2025). Global HIV, hepatitis and STIs programmes. Retrieved April 22, 2025, from <https://www.who.int/teams/global-hiv-hepatitis-and-stis-programmes/populations/men-who-have-sex-with-men>
- Xiao, L., et al. (2020). The prevalence of depression in men who have sex with men (MSM) living with HIV: A meta-analysis of comparative and epidemiological studies. *General Hospital Psychiatry*, 66, 112-119.
- กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. (2557). แนวทางการดูแลผู้ป่วยวัณโรคซึมเศร้าระดับจังหวัด (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 3/2557).
- ณัฐวรรณ คำแสน, สุพรรณิ เปี้ยวนาลาว, จินตนา เพชรธณิ, และจิตติมา ดวงแก้ว. (2020). การวิเคราะห์หมโนทัศน์การตีตราจากการติดเชื้อเอชไอวี. *วารสารวิจัยสุขภาพและการพยาบาล*, 26(3), 305–316.
- วันทนี ธารณธนบุลย์ และพัชฌณ เจริญนาวิ. (2566). การตีตราและการเลือกปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับเอชไอวี/เอดส์เขตบริการสุขภาพที่ 10. *วารสารโรคเอดส์*, 35(1), 14–32. <https://doi.org/10.14456/taj.2023.2>
- ศุภลักษณ์ พลพิทักษ์. (2565). การตีตราในวัยรุ่นตั้งครรภ์ที่ติดเชื้อเอชไอวีในประเทศไทย (วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการวิจัยและการจัดการด้านสุขภาพ). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัจฉรา สียา. (2560). การถูกกระทำความรุนแรงในคูรักและปัญหาสุขภาพของกลุ่มชายรักชาย ในเขตกรุงเทพมหานคร (วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหิดล.



อิทธิพลของการเป็นคนข้ามเพศและการมีอัตลักษณ์ทับซ้อนต่อความต้องการบริการสุขภาพจิต

(Being Transgender and Having Intersectional Identities Predicts Need
for Mental Health Services)

โดย

ชานิปา เอี่ยมเจริญ^{1*} ดุสิตา ฟุ้งสำราญ² ตะวันชัย จิรประมุขพิทักษ์³ และ Timo T. Ojanen⁴

Chanipaa Eiamcharoen^{5*} Dusita Phuengsamran⁶ Tawanchai Jirapramukpitak⁷ and Timo T. Ojanen⁸

¹ นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิจัยประชากรและสังคม สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล นครปฐม 73170 บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความต้องการบริการสุขภาพจิตของผู้มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย” ของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ปีการศึกษา 2566

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล นครปฐม 73170

³ รองศาสตราจารย์นายแพทย์ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล นครปฐม 73170

⁴ อาจารย์ประจำคณะวิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปทุมธานี 12121

⁵ Master's degree student in the Population and Social Research program, Institute for Population and Social Research, Mahidol University, Nakhon Pathom, 73170. This article is part of the thesis titled “Mental Health Service Needs in Thailand's Gender and Sexual Diverse Populations” as a requirement for the Master of Arts in Population and Social Research program, Mahidol University, Academic Year 2023

⁶ Assistant Professor, Institute for Population and Social Research, Mahidol University, Nakhon Pathom, 73170

⁷ Associate Professor, Institute for Population and Social Research, Mahidol University, Nakhon Pathom, 73170

⁸ Lecturer, Faculty of Learning Sciences and Education, Thammasat University, Pathum Thani, 12121

* Corresponding author: E-mail address: Chanipaa.eia@student.mahidol.ac.th, Chanipaa.eia@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของความสอดคล้องระหว่างอัตลักษณ์ทางเพศและเพศกำเนิด และการมีอัตลักษณ์ทับซ้อนกับความต้องการบริการสุขภาพจิตของผู้ใหญ่ที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย อายุ 18 ปีขึ้นไป จำนวน 509 คน โดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิจากโครงการพัฒนาศาสตร์ระดับภูมิภาคเกี่ยวกับปัญหาสุขภาพจิตที่ชุมชนมีความหลากหลายทางเพศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องเผชิญ ของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดลร่วมกับมูลนิธิแอ็พคอมและภาคีเครือข่าย ซึ่งรวบรวมข้อมูลออนไลน์ระหว่างเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2566 - มกราคม พ.ศ. 2567 มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนาและการวิเคราะห์การถดถอยโลจิสติกแบบทวิ (Binary Logistic Regression Analysis)

ผลการวิจัยพบว่า ผู้มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยร้อยละ 29.3 ระบุว่าตนมีความต้องการบริการสุขภาพจิต โดยกลุ่มที่มีอัตลักษณ์ทางเพศตรงกับเพศกำเนิดมีความต้องการอยู่ที่ร้อยละ 20 ขณะที่คนข้ามเพศหรือผู้มีอัตลักษณ์ทางเพศไม่ตรงกับเพศกำเนิดมีความต้องการบริการฯ สูงถึงร้อยละ 52.8 นอกจากนี้ ผู้มีความหลากหลายทางเพศที่มีอัตลักษณ์ทับซ้อนอย่างน้อยหนึ่งอัตลักษณ์ กล่าวคือ เป็นสมาชิกกลุ่มเปราะบางอื่นร่วมด้วย เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ แรงงานข้ามชาติ หรือผู้พิการ มีความต้องการบริการสุขภาพจิตสูงถึงร้อยละ 41 ขณะที่ผู้ไม่มีอัตลักษณ์ทับซ้อนมีความต้องการอยู่ที่ร้อยละ 26 สำหรับผลการวิเคราะห์การถดถอยโลจิสติกแบบทวิพบว่าคนข้ามเพศหรือผู้มีอัตลักษณ์ทางเพศไม่ตรงกับเพศกำเนิดมีแนวโน้มรายงานว่าตนมีความต้องการบริการสุขภาพจิตสูงกว่าผู้ที่มีอัตลักษณ์ตรงกับเพศกำเนิดถึง 4.47 เท่า ($OR = 4.47, 95\% CI: 2.96-6.80$) และผู้มีความหลากหลายทางเพศที่มีอัตลักษณ์ทับซ้อนมีแนวโน้มระบุว่าตนมีความต้องการบริการสุขภาพจิตสูงกว่าผู้ไม่มีอัตลักษณ์ทับซ้อน 1.98 เท่า ($OR = 1.98, 95\% CI: 1.25-3.12$) ทั้งนี้ เมื่อควบคุมตัวแปรทางประชากร ได้แก่ เพศกำเนิด อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพการจ้างงาน สถานะสุขภาพทั่วไป รูปแบบการอยู่อาศัย และเขตที่อยู่อาศัยแล้ว ปัจจัยทั้งสองยังคงมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับความต้องการบริการสุขภาพจิตในกลุ่มประชากรดังกล่าว

คำสำคัญ: ความต้องการบริการ, บริการสุขภาพจิต, ผู้มีความหลากหลายทางเพศ

Abstract

The objective of this study was to examine the relationships between gender identity conformity, having intersectional identities, and perceived need for mental health services among 509 sexual and gender minority (SGM) adults aged 18 and older in Thailand. We employed secondary data from a project titled ‘Developing a Regional Strategy on Mental Health Issues Faced by Lesbian, Gay, Bisexual, and Men Who Have Sex with Men and Transgender Communities in Southeast Asia,’ conducted by the Institute for Population and Social Research, Mahidol University, in collaboration with APCOM Foundation and other partners. Data were collected online between November 2023 and January 2024 and analyzed using descriptive statistics and binary logistic regression analysis.

The findings revealed that 29.3% of SGM individuals in Thailand reported a need for mental health services. Among them, 20% of cisgender sexual minority participants—those whose gender identity aligns with their sex assigned at birth—reported such a need, compared to 52.8% of transgender or gender nonconforming individuals. Furthermore, SGM with at least one intersectional identity—belonging to other vulnerable groups, including ethnic minorities, migrant workers, or persons with disabilities—reported a higher perceived need for mental health services (41%) compared to those without intersectional identities (26%). Binary logistic regression analysis showed that transgender or gender nonconforming individuals were 4.47 times more likely to report a perceived need for mental health services compared to cisgender sexual minorities (OR = 4.47, 95% CI: 2.96–6.80). Additionally, SGM with intersectional identities were 1.98 times more likely to report such a need compared to those without intersectional identities (OR = 1.98, 95% CI: 1.25–3.12). These associations remained significant even after controlling for demographic variables, including sex assigned at birth, age, education level, employment status, general health status, living arrangements, and residential area.

Keywords: Perceived Needs, Mental Health Service, LGBTQ+

อิทธิพลของการเป็นคนข้ามเพศและการมีอัตลักษณ์ทับซ้อนต่อความต้องการบริการสุขภาพจิต

(Being Transgender and Having Intersectional Identities Predicts Need
for Mental Health Services)

บทนำ

การศึกษาจากหลากหลายภูมิภาคทั่วโลกพบหลักฐานเชิงประจักษ์สอดคล้องกันว่า ผู้มีความหลากหลายทางเพศมีความเสี่ยงต่อปัญหาด้านสุขภาพจิต อาทิ ภาวะซึมเศร้า ความวิตกกังวล และความคิดฆ่าตัวตาย สูงกว่าซิสเจนเดอร์ (cisgender) และผู้มีรสนิยมรักต่างเพศ (heterosexual) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (Burgess et al., 2007; Ferlatte et al., 2019; Pitman et al., 2022) แม้แต่ในประเทศไทยซึ่งเป็นที่ยอมรับในเชิงวัฒนธรรมว่าเปิดกว้างด้านความหลากหลายทางเพศ ก็ยังพบปัญหาดังกล่าวอย่างชัดเจน โดยข้อมูลจากโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP, 2019) ปี 2562 ระบุว่า ผู้ใหญ่ที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยมีสัดส่วนของผู้ที่เคยมีความคิดฆ่าตัวตายสูงถึงร้อยละ 49 และเคยพยายามฆ่าตัวตายร้อยละ 16 ขณะที่การสำรวจสุขภาพจิตและสุขภาวะของเด็กและเยาวชนที่มีความหลากหลายทางเพศ ปี 2566 พบว่า เด็กและเยาวชนกลุ่มนี้มีอัตราการเกิดภาวะซึมเศร้าและความวิตกกังวลสูงถึงร้อยละ 71 และ 78 ตามลำดับ (Ojanen et al., 2566) ข้อมูลเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายด้านสุขภาพจิตที่ผู้มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยต้องเผชิญ และชี้ให้เห็นถึงปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสุขภาพจิต (mental health disparity) ที่เกี่ยวเนื่องกับอัตลักษณ์และรสนิยมทางเพศ (sexual orientation and gender identity)

ปัญหาด้านสุขภาพจิตในผู้มีความหลากหลายทางเพศข้างต้น มักมีต้นเหตุจากการมีอัตลักษณ์และ/หรือรสนิยมทางเพศที่แตกต่างจากคนส่วนใหญ่หรือจากบรรทัดฐานทางสังคม ส่งผลให้บุคคลเหล่านี้ตกอยู่ในสถานะคนกลุ่มน้อย (minority status) และมีความเสี่ยงสูงต่อการถูกตีตรา การเลือกปฏิบัติ และการแปลกแยกออกจากสังคม (Meyer, 2003; ปรียศ กิตติธรรค์ และ อลิเชีย เค. แมททริว, 2562) นอกจากนี้ ผู้มีความหลากหลายทางเพศที่มีอัตลักษณ์ทับซ้อน (intersectionality) เช่น เป็นทั้งผู้มีความหลากหลายทางเพศและเป็นผู้พิการ มักประสบกับปัญหาสุขภาพจิตรุนแรงกว่าบุคคลที่ไม่มีอัตลักษณ์ทับซ้อน เนื่องจากต้องเผชิญกับแรงกดดันและการเลือกปฏิบัติในหลายมิติ โดยนอกเหนือจากความเครียดที่เกิดจากการเป็นคนกลุ่มน้อยทางเพศแล้ว บุคคลยังต้องเผชิญกับความท้าทายเพิ่มเติมจากการเป็นสมาชิกของกลุ่มเปราะบางอื่น ๆ ซึ่งอาจนำไปสู่ภาวะเครียดสะสมและความทุกข์ทางจิตใจที่รุนแรงยิ่งขึ้น (Kempapidis et al., 2024) ดังนั้น การศึกษาอัตลักษณ์ของบุคคลควรคำนึงถึงความเชื่อมโยงและการคาบเกี่ยวกันของอัตลักษณ์หลากหลายมิติ เนื่องจากตัวตนของปัจเจกบุคคลไม่ได้ถูกกำหนดจากอัตลักษณ์เพียงมิติเดียว แต่ประกอบขึ้นจากหลายอัตลักษณ์ที่สัมพันธ์กัน เช่น เพศ เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ศาสนา ชนชั้น สีดผิว หรือความพิการ เป็นต้น ซึ่งความแตกต่างและความหลากหลายเหล่านี้ล้วนส่งผลให้ประสบการณ์ชีวิตของแต่ละบุคคลแตกต่างกันออกไป (Huang et al., 2020)

นอกจากนี้ หนึ่งในประเด็นสำคัญที่ปรากฏจากการทบทวนวรรณกรรม คือ ความแตกต่างด้านสุขภาพจิตภายในกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย โดยข้อมูลจากการสำรวจสุขภาพจิตของเด็กและเยาวชนหลากหลายทางเพศ ระบุว่าทรานส์มาสคูลีน (transmasculine) เช่น ทอม ผู้ชายข้ามเพศ หรือทรานส์แมน เป็นกลุ่มที่มีอัตราการเกิดภาวะซึมเศร้า ความวิตกกังวล และความคิดฆ่าตัวตายสูงที่สุดในบรรดาอัตลักษณ์ทางเพศ โดยคิดเป็นร้อยละ 85 87 และ 67 ตามลำดับ ในด้านรสนิยมทางเพศ พบว่า เอเช็กซวล (asexual) มีอัตราการเกิดภาวะซึมเศร้าสูงที่สุด คิดเป็นร้อยละ 80 ขณะที่ไบเช็กซวล/แพนเช็กซวล (bisexual/pansexual) มีอัตราความวิตกกังวลและความคิดฆ่าตัวตายสูงที่สุด คิดเป็นร้อยละ 83 และ 64 ตามลำดับ (Ojanen et al., 2566) สำหรับกลุ่มผู้ใหญ่ LGBTQ+ ข้อมูลจากโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP, 2019) ระบุว่า ไบเช็กซวลชายมีอัตราการเกิดความคิดฆ่าตัวตายสูงที่สุด คิดเป็นร้อยละ 68 ขณะที่หญิงข้ามเพศมีอัตราการพยายามฆ่าตัวตายสูงที่สุด คิดเป็นร้อยละ 20 (UNDP, 2019) ข้อมูลเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างด้านสุขภาวะทางจิตระหว่างกลุ่ม

อัตลักษณ์และรสนิยมทางเพศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนข้ามเพศซึ่งมีแนวโน้มเผชิญกับปัญหาสุขภาพจิตรอบด้านมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ โดยอยู่ในภาวะเสี่ยงสูงต่อการเกิดภาวะซึมเศร้า วิดกกังวล และความคิดฆ่าตัวตาย

ปัญหาดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่าบริการด้านสุขภาพจิต (mental healthcare service) มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม ข้อมูลในปี 2562 กลับพบว่า ผู้ใหญ่ที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยยังคงเผชิญกับอุปสรรคในการเข้าถึงบริการสุขภาพจิต โดยมีสัดส่วนประมาณร้อยละ 20 ที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการดังกล่าวได้ (Moallem et al., 2022a; UNDP, 2019) ซึ่งปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการเข้าถึงบริการสุขภาพจิตของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ ได้แก่ การรับรู้ถึงอคติทางสังคม การถูกเลือกปฏิบัติ และปัจจัยทางสังคมอื่น ๆ เช่น สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม การอยู่อาศัยในพื้นที่ห่างไกล ระบบการให้บริการที่มีระยะเวลารอคอยนาน รวมถึงการขาดแคลนบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางด้านสุขภาพจิตสำหรับประชากรกลุ่มหลากหลายทางเพศ อุปสรรคเหล่านี้ส่งผลให้ผู้มีความหลากหลายทางเพศมีโอกาสไม่ได้รับการรักษาปัญหาสุขภาพจิตสูงกว่าประชากรทั่วไปอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (Burgess et al., 2007; Marshall & Cahill, 2022; Steele et al., 2017) ดังนั้น ผู้มีความหลากหลายทางเพศจึงไม่เพียงเป็นประชากรที่มีความเปราะบางด้านสุขภาพจิตเท่านั้น หากแต่ยังต้องเผชิญกับข้อจำกัดในการเข้าถึงบริการที่จำเป็นในการดูแลสุขภาพอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม การรับรู้ถึงความต้องการบริการด้านสุขภาพจิต ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการแสวงหาความช่วยเหลือด้านสุขภาพจิต เนื่องจากบุคคลที่ตระหนักถึงความจำเป็นในการรับบริการมักมีแนวโน้มที่จะเข้าถึงบริการมากกว่าผู้ที่ไม่ได้ตระหนักถึงความจำเป็นดังกล่าว (Mackenzie & Pankratz, 2022; Thoits, 2022) โดยหากพิจารณาตามนิยามของแบบจำลองพฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพ (health service utilization model) การรับรู้ถึงความต้องการบริการด้านสุขภาพจิตจัดอยู่ในประเภท “ความจำเป็นด้านสุขภาพตามมุมมองของตนเอง” (perceived need) ซึ่งเกิดจากการประเมินตนเองเกี่ยวกับภาวะสุขภาพและระดับความรุนแรงของโรคที่ตนเผชิญ การรับรู้นี้มีบทบาทสำคัญต่อระดับความกังวลเกี่ยวกับสุขภาพ และส่งผลต่อกระบวนการตัดสินใจเข้ารับบริการ โดยทั่วไป บุคคลที่รับรู้ว่ามีปัญหาด้านสุขภาพจิตในระดับที่รุนแรง มักมีแนวโน้มที่จะเข้ารับการดูแลจากผู้เชี่ยวชาญมากกว่าผู้ที่ไม่รับรู้หรือไม่ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว (Andersen, 1995; Babitsch et al., 2012)

ทั้งนี้ งานวิจัยที่ศึกษาความต้องการบริการสุขภาพจิตในกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยยังมีอยู่อย่างจำกัด งานวิจัยส่วนใหญ่มักมุ่งเน้นประเด็นเกี่ยวกับการเลือกปฏิบัติ การใช้ความรุนแรง สุขภาพจิต และการเข้าถึงบริการสุขภาพ (Farber, 2024; Kittiteerasack et al., 2021; Moallem et al., 2022a, 2022b) ส่งผลให้ประเด็นด้านความต้องการบริการสุขภาพจิตในกลุ่มประชากรดังกล่าวยังคงเป็นช่องว่างทางองค์ความรู้ (knowledge gap) ที่ควรได้รับการศึกษาเพิ่มเติม (Aoun et al., 2004) การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ความต้องการบริการสุขภาพจิตในกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ โดยให้ความสนใจว่าการเป็นคนข้ามเพศหรือการมีอัตลักษณ์ทางเพศที่ไม่ตรงกับเพศกำเนิด รวมถึงการมีอัตลักษณ์ทับซ้อนมีความสัมพันธ์กับความต้องการบริการสุขภาพจิตหรือไม่ ผลการศึกษานี้จะช่วยให้ทราบว่าอัตลักษณ์ย่อยกลุ่มใดมีความต้องการบริการสุขภาพจิตสูง ซึ่งถือเป็นข้อมูลสำคัญในการกำหนดนโยบายและพัฒนาระบบบริการสุขภาพจิตให้มีความสอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของกลุ่มประชากรที่ต้องการความช่วยเหลืออย่างแท้จริง อันจะช่วยยกระดับสุขภาวะโดยรวมและสร้างหลักประกันสุขภาพที่เท่าเทียมให้กับกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) เป้าหมายที่ 3 ที่มุ่งสร้างหลักประกันการมีสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ประชากรทุกเพศทุกวัย นอกจากนี้ ยังอาจช่วยลดอัตราการเสียชีวิตก่อนวัยอันควรจากการฆ่าตัวตายและโรคไม่ติดต่อ (NCDs) ในประเทศได้อีกด้วย (Patel et al., 2018)



วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความสอดคล้องของอัตลักษณ์ทางเพศกับความต้องการบริการสุขภาพจิตของผู้ใหญ่ที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการมีอัตลักษณ์ทับซ้อนกับความต้องการบริการสุขภาพจิตของผู้ใหญ่ที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย

นิยามศัพท์

1. ความสอดคล้องของอัตลักษณ์ทางเพศ (gender identity conformity) หมายถึง ความสอดคล้องระหว่างอัตลักษณ์ทางเพศ (gender identity) และเพศกำเนิด (sex assigned at birth) โดยอัตลักษณ์ทางเพศของบุคคลอาจสอดคล้องหรือแตกต่างจากเพศกำเนิดก็ได้ หากอัตลักษณ์ทางเพศสอดคล้องกับเพศกำเนิด บุคคลดังกล่าวจะจัดอยู่ในกลุ่ม “ผู้มีความหลากหลายทางเพศที่มีอัตลักษณ์ตรงกับเพศกำเนิด” หรือ “ผู้มีอัตลักษณ์ตรงเพศกำเนิด” ในทางตรงกันข้าม หากอัตลักษณ์ทางเพศแตกต่างหรือไม่สอดคล้องกับเพศกำเนิด จะจัดอยู่ในกลุ่ม “คนข้ามเพศหรือไม่ตรงเพศกำเนิด”
2. ผู้มีความหลากหลายทางเพศที่มีอัตลักษณ์ตรงกับเพศกำเนิด หรือ ผู้มีอัตลักษณ์ตรงเพศกำเนิด (cisgender sexual minority) หมายถึง บุคคลที่มีความหลากหลายด้านรสนิยมทางเพศ แต่มีอัตลักษณ์ทางเพศที่สอดคล้องกับเพศกำเนิดของตนเอง ได้แก่ เลสเบียน (lesbian) เกย์ (gay) ไบเซ็กชวล (bisexual) แพนเซ็กชวลหรือผู้ที่รักได้ทุกเพศ (pansexual) ซึ่งนิยามอัตลักษณ์ทางเพศตรงกับเพศกำเนิด
3. คนข้ามเพศหรือไม่ตรงเพศกำเนิด (transgender and gender nonconforming) หมายถึง บุคคลที่นิยามอัตลักษณ์ทางเพศของตนเองแตกต่างจากเพศกำเนิด เช่น ผู้ชายข้ามเพศ (trans men) ผู้หญิงข้ามเพศ (trans women) นอนไบนารี (non-binary) และควีร์ (queer)
4. การมีอัตลักษณ์ทับซ้อน (intersectionality) คือ การที่กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นสมาชิกของชุมชนผู้มีความหลากหลายทางเพศ มีสถานะเป็นสมาชิกของกลุ่มเปราะบางอื่นเพิ่มเติม เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ แรงงานข้ามชาติ ผู้ที่นับถือศาสนาส่วนน้อย หรือผู้ที่มีความบกพร่องทางร่างกาย เป็นต้น ดังนั้น การมีอัตลักษณ์ทับซ้อนในที่นี้จึงหมายถึงการซ้อนทับระหว่างความหลากหลายทางเพศกับสถานะเปราะบางอื่น ๆ ซึ่งอาจส่งผลให้บุคคลมีความต้องการบริการสุขภาพจิตมากขึ้น
5. ความต้องการบริการสุขภาพจิต หมายถึง ความประสงค์หรือความต้องการได้รับการที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษา ป้องกัน หรือส่งเสริมสุขภาพจิต ตามสำนึกหรือความรู้สึกของตนเอง

ทบทวนวรรณกรรม

ความเครียดในคนกลุ่มน้อย (minority stress) มีสาเหตุมาจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่มีความเกี่ยวเนื่องกับคุณลักษณะพื้นฐานส่วนบุคคล โดยเฉพาะสถานะและอัตลักษณ์ของคนกลุ่มน้อย (minority status and identity) ที่ไม่ตรงตามบรรทัดฐานทางสังคม เช่น การมีสีผิว เชื้อชาติ อัตลักษณ์และรสนิยมทางเพศ หรือลักษณะทางกายภาพแตกต่างจากคนส่วนใหญ่ ความแตกต่างนี้ทำให้อัตลักษณ์ของคนกลุ่มน้อยเด่นชัดขึ้น ซึ่งอาจนำไปสู่การถูกตีตราและเลือกปฏิบัติ (Mayer, 2003) ดังนั้น คนกลุ่มน้อยทางเพศถือเป็นกลุ่มประชากรที่มีความเปราะบางด้านสุขภาพจิต การศึกษานี้จึงมุ่งศึกษาความต้องการบริการสุขภาพจิตของผู้มีความหลากหลายทางเพศ โดยประยุกต์ใช้แนวคิดความต้องการทางสังคม (social need) และแบบจำลองพฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพ ซึ่งทั้งสองทฤษฎีอธิบายถึงความต้องการตามความรู้สึกโดยสังเขป ดังนี้

แนวคิดเรื่องความต้องการตามความรู้สึก (felt need) ปรากฏในงานเขียนเรื่อง *A Taxonomy of Social Need* ของ Bradshaw (1972) ในฐานะเป็นองค์ประกอบหนึ่งของความต้องการทางสังคม โดยหมายถึง ความปรารถนา (want) หรือ

ความต้องการที่บุคคลรับรู้และตระหนักได้ด้วยตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องอ้างอิงจากการประเมินของผู้เชี่ยวชาญหรือเกณฑ์มาตรฐานภายนอก ตัวอย่างเช่น บุคคลที่รู้สึกว่าการเข้าถึงบริการสุขภาพจิตหลังประสบเหตุการณ์เครียด หรือผู้สูงอายุที่รู้สึกว่าการความช่วยเหลือแม้ว่ายังคงสามารถดูแลตนเองได้ในชีวิตประจำวัน แนวคิดนี้สะท้อนให้เห็นว่า ความต้องการตามความรู้สึกมีลักษณะเป็นอัตวิสัย (subjective) และมักถูกศึกษาผ่านวิธีการสำรวจความคิดเห็น การสัมภาษณ์ หรือการสนทนากลุ่มที่เน้นการสะท้อนมุมมองส่วนบุคคล (Aoun et al., 2004; Bradshaw, 1972)

ความหมายข้างต้นสอดคล้องกับความต้องการตามความรู้สึก (perceived need) ในแบบจำลองพฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพของ Andersen (1995) ที่แบ่งประเภทของความต้องการด้านสุขภาพ (need factor) ออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ (1) ความจำเป็นด้านสุขภาพตามมุมมองของตนเอง (perceived need) หมายถึง การรับรู้ถึงภาวะสุขภาพหรือความรุนแรงของโรคที่ตนเป็น และการตัดสินใจว่าปัญหาสุขภาพนั้นจำเป็นต้องได้รับการดูแลจากผู้เชี่ยวชาญหรือไม่ และ (2) ความจำเป็นด้านสุขภาพที่ได้รับการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญ (evaluated need) หมายถึง การวินิจฉัยหรือการประเมินทางการแพทย์ที่บ่งชี้ว่าบุคคลนั้นจำเป็นต้องได้รับการรักษา (Andersen, 1995; Babitsch et al., 2012) โดยปัจจัยด้านความต้องการด้านสุขภาพนี้จะมีอิทธิพลอย่างมากต่อการแสวงหาหรือใช้บริการสุขภาพ

กล่าวโดยสรุป แม้ว่าแนวคิดทั้งสองจะถูกนำเสนอในบริบทที่แตกต่างกัน แต่ทั้งสองแนวคิดล้วนสะท้อนให้เห็นว่าบุคคลมีส่วนเป็นผู้นำหนดความต้องการของตนเองโดยอาศัยมุมมองส่วนบุคคล ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการทำความเข้าใจพฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพ โดยการศึกษาจะศึกษาความต้องการบริการสุขภาพจิตของผู้มีความหลากหลายทางเพศภายใต้คำจำกัดความดังกล่าว

ระเบียบวิธีการวิจัย

ที่มาของข้อมูล

การศึกษานี้ใช้ข้อมูลทุติยภูมิจากโครงการพัฒนายุทธศาสตร์ระดับภูมิภาคเกี่ยวกับปัญหาสุขภาพจิตที่ชุมชนผู้มีความหลากหลายทางเพศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องเผชิญ (Developing a Regional Strategy on Mental Health Issues Faced by Lesbian, Gay, Bisexual, and Men Who Have Sex with Men and Transgender Communities in Southeast Asia) ของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมกับมูลนิธิแอ็พคอมและภาคีเครือข่าย เนื่องจากแบบสำรวจของโครงการฯ ครอบคลุมข้อมูลพื้นฐานทางประชากร สุขภาพกาย สุขภาพจิต และการใช้บริการสุขภาพ ข้อมูลทั้งหมดถูกเก็บรวบรวมผ่านโปรแกรม Qualtrics ระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2566 - มกราคม 2567 โดยสรรหาผู้เข้าร่วมผ่านโฆษณาออนไลน์และเครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านความหลากหลายทางเพศ

โครงการฯ ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) โดยมีเกณฑ์คัดเลือกผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ อายุ 18 ปีขึ้นไป และเป็นสมาชิกของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ จากผู้เข้าร่วมทั้งหมด 561 คน มีผู้มีความหลากหลายทางเพศจำนวน 509 คนที่ให้ข้อมูลครบถ้วนเกี่ยวกับความต้องการใช้บริการสุขภาพจิต ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิเคราะห์ครั้งนี้

ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา

ตัวแปรตาม

ความต้องการบริการสุขภาพจิต ถูกระบุจากคำถาม “คุณเคยรู้สึกว่าคุณต้องการบริการด้านสุขภาพจิตหรือไม่” โดยมีสองตัวเลือกตอบ ได้แก่ “เคย” และ “ไม่เคย” คำตอบดังกล่าวถูกแปลงเป็นตัวแปรหุ่น (dummy variable) โดยกำหนดค่า 1 สำหรับผู้ที่ตอบว่า “เคย” หมายถึง มีความต้องการบริการสุขภาพจิต และค่า 0 สำหรับผู้ที่ตอบว่า “ไม่เคย” หมายถึง ไม่มีความต้องการบริการสุขภาพจิต ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความตรงตามสภาพ (concurrent validity) ของตัวชี้วัด

ความต้องการบริการสุขภาพจิต โดยใช้การวิเคราะห์สหสัมพันธ์แบบพอยท์ไบเซเรียล (Point-Biserial Correlation) ในการตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างคำตอบกับคะแนนแบบประเมินภาวะซึมเศร้า PHQ-9 ซึ่งเป็นเครื่องมือมาตรฐานที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในวงการวิจัยและการแพทย์ (Lotrakul et al., 2008) ผลการวิเคราะห์พบว่า คะแนน PHQ-9 มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลาง (moderate positive correlation) กับตัวแปรความต้องการบริการสุขภาพจิต ($r = 0.61$) กล่าวคือ ผู้ที่มีคะแนน PHQ-9 สูงกว่ามีแนวโน้มที่จะรายงานว่าตนมีความต้องการบริการสุขภาพจิตมากกว่า ซึ่งบ่งชี้ว่าข้อคำถามดังกล่าวสามารถสะท้อนระดับความต้องการบริการสุขภาพจิตในระดับยอมรับได้ และมีความสอดคล้องกับสภาวะทางจิตใจของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตัวแปรอิสระ

ความสอดคล้องของอัตลักษณ์ทางเพศ ผู้เข้าร่วมได้ระบุเพศกำเนิดของตนเองผ่านคำถาม “ข้อใดคือเพศของคุณตามเอกสารใบแจ้งเกิด” ซึ่งมีสองตัวเลือกตอบ ได้แก่ ชายและหญิง จากนั้นผู้เข้าร่วมได้ระบุสัณยและอัตลักษณ์ทางเพศผ่านคำถาม “โปรดระบุอัตลักษณ์ทางเพศที่ตรงกับคุณในปัจจุบันมากที่สุด” ซึ่งสามารถเลือกตอบได้มากกว่าหนึ่งตัวเลือก (multiple response) จากทั้งหมด 13 ตัวเลือก ได้แก่ ชาย หญิง เกย์ เลสเบียน ผู้หญิงข้ามเพศ ผู้ชายข้ามเพศ นอนไบนารี เจนเดอร์ควีร์ เอเจนเดอร์ รักได้ทั้งสองเพศ/ไบเซ็กชวล รักได้ไม่จำกัดเพศ/แพนเซ็กชวล รักเพศตรงข้าม และตัวเลือกปลายเปิดสำหรับผู้ที่ต้องการระบุอัตลักษณ์หรือรสนิยมทางเพศที่ไม่ตรงกับตัวเลือกที่มีอยู่

ด้วยความหลากหลายของตัวเลือกตอบ ทำให้การจัดกลุ่มอัตลักษณ์หรือรสนิยมทางเพศเป็นเรื่องที่ท้าทาย เพราะกลุ่มตัวอย่างจำนวนมากระบุอัตลักษณ์หรือรสนิยมทางเพศทับซ้อนหรือขัดแย้งกัน เพื่อให้สามารถเปรียบเทียบข้อมูลระหว่างกลุ่มอัตลักษณ์ทางเพศต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน จึงมีความจำเป็นต้องจัดกลุ่มตัวแปรความสอดคล้องของอัตลักษณ์ทางเพศ (gender identity conformity) ใหม่ เพื่อหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อนของข้อมูล โดยพิจารณาจากความสอดคล้องระหว่างอัตลักษณ์ทางเพศกับเพศกำเนิด ซึ่งมีกระบวนการจัดกลุ่มตัวแปรดังนี้ ขั้นแรก บุคคลที่เลือกตัวเลือกใด ๆ ที่แสดงว่าอัตลักษณ์ทางเพศของตนไม่ตรงกับเพศกำเนิด เช่น ผู้หญิงข้ามเพศ ผู้ชายข้ามเพศ นอนไบนารี เจนเดอร์ควีร์ เอเจนเดอร์ หรือระบุอัตลักษณ์ทางเพศไม่สอดคล้องกับเพศกำเนิดของตนเอง (เช่น เพศกำเนิดเป็นชายแต่ระบุอัตลักษณ์ทางเพศเป็นหญิง หรือเพศกำเนิดเป็นหญิงแต่ระบุอัตลักษณ์ทางเพศเป็นชาย) รวมถึงผู้ที่ระบุในตัวเลือกปลายเปิดว่าเป็นทอม ดิต หรือกะเทย จะถูกจัดอยู่ในกลุ่ม “คนข้ามเพศหรือไม่ตรงเพศกำเนิด” เป็นลำดับแรก

ในขั้นถัดมา บุคคลที่ระบุว่าอัตลักษณ์ทางเพศของตนสอดคล้องกับเพศกำเนิด (เช่น เพศกำเนิดเป็นชายและระบุอัตลักษณ์เป็นชาย หรือมีเพศกำเนิดเป็นหญิงและระบุอัตลักษณ์เป็นหญิง) และ/หรือเลือกตัวเลือกที่สะท้อนถึงความหลากหลายด้านรสนิยมทางเพศ (sexual orientation) เช่น เกย์ เลสเบียน ไบเซ็กชวล แพนเซ็กชวล หรือเอเซ็กชวล โดยไม่มีการเลือกตัวเลือกใด ๆ ที่แสดงว่าอัตลักษณ์ทางเพศไม่ตรงเพศกำเนิดของตนเอง จะถูกจัดอยู่ในกลุ่ม “ผู้มีความหลากหลายทางเพศที่มีอัตลักษณ์ตรงกับเพศกำเนิด” เป็นลำดับถัดมา

การมีอัตลักษณ์ทับซ้อน ถูกรวบรวมมาจากคำถาม “คุณมีสถานะอื่นใด ดังต่อไปนี้หรือไม่” โดยผู้ตอบสามารถเลือกตอบได้มากกว่าหนึ่งตัวเลือก จากทั้งหมด 6 ตัวเลือก ได้แก่ (1) เป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ (2) เป็นแรงงานข้ามชาติ (3) นับถือศาสนาที่มีผู้นับถือน้อย (4) เป็นบุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกาย (5) เป็นบุคคลเปราะบางกลุ่มอื่น ๆ (โปรดระบุ) และ (6) ไม่เกี่ยวข้องกับข้อใดเลย ข้อมูลที่ได้ถูกจัดกลุ่มตัวแปรออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ “ไม่มีอัตลักษณ์ทับซ้อน” สำหรับผู้ที่เลือกตอบว่า “ไม่เกี่ยวข้องกับข้อใดเลย” และ “มีอัตลักษณ์ทับซ้อน” สำหรับผู้ที่ตอบตัวเลือก 1-5 อย่างน้อยหนึ่งข้อ

วิธีการวิเคราะห์ทางสถิติ

การศึกษานี้เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณแบบตัดขวาง (cross-sectional study) โดยใช้โปรแกรม R (version 4.3.1) เป็นเครื่องมือหลักในการวิเคราะห์ข้อมูล แนวทางการวิเคราะห์แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ (1) การวิเคราะห์เชิงพรรณนาด้วยความถี่และร้อยละ เพื่ออธิบายลักษณะโดยรวมของกลุ่มตัวอย่าง และ (2) การวิเคราะห์เชิงอนุมานด้วยการถดถอยโลจิสติก



แบบทวิ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความสอดคล้องของอัตลักษณ์ทางเพศ และการมีอัตลักษณ์ทับซ้อนกับความต้องการ
บริการสุขภาพจิตในกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย

จริยธรรมการวิจัย

การศึกษานี้ผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย สถาบันวิจัยประชากร
และสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2567 ตามประกาศหนังสือรับรองเลขที่ COE. No. 2024/05-047

ผลการวิจัย

คุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง

จากตารางที่ 1 พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีอายุเฉลี่ย 35.9 ปี โดยเพศกำเนิดชายมีสัดส่วนสูงกว่าเพศกำเนิดหญิง คิดเป็น
ร้อยละ 63.5 และ 36.5 ตามลำดับ กลุ่มตัวอย่างมากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 57.2) มีการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป และมี
งานทำสูงถึงร้อยละ 91 ขณะที่กลุ่มที่ไม่มีงานทำหรือมีภาวะพึ่งพิง เช่น นักเรียน ผู้เกษียณอายุ มีสัดส่วนอยู่ที่ร้อยละ 9

สำหรับสุขภาพกายโดยรวม พบว่า ร้อยละ 68.9 ของกลุ่มตัวอย่างระบุว่าตนมีสุขภาพอยู่ในระดับดี และส่วนน้อย
ร้อยละ 6.5 รายงานว่าตนมีสุขภาพอยู่ในระดับแย่ ด้านรูปแบบการอยู่อาศัย พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 35 อาศัยอยู่กับคนรัก
และ/หรือลูก รองลงมาร้อยละ 31 มีพ่อแม่อาศัยอยู่ร่วมด้วยในครัวเรือน ร้อยละ 21.4 ระบุว่าอาศัยอยู่คนเดียว และร้อยละ
12.6 อาศัยในรูปแบบอื่น ๆ เช่น อาศัยอยู่กับเพื่อนหรือบุคคลอื่นที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัว ทั้งนี้ ครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่าง
(ร้อยละ 50.9) อาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานคร

ด้านความสอดคล้องของอัตลักษณ์ทางเพศ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ร้อยละ 71.7 มีอัตลักษณ์ทางเพศตรงกับ
เพศกำเนิด ขณะที่ร้อยละ 28.3 ระบุว่าตนเป็นคนข้ามเพศหรือมีอัตลักษณ์ทางเพศไม่ตรงกับเพศกำเนิด นอกจากนี้ ร้อยละ
20.2 ของกลุ่มตัวอย่างมีอัตลักษณ์ทับซ้อน โดยเป็นสมาชิกของกลุ่มเปราะบางอื่น ๆ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ แรงงานข้ามชาติ หรือผู้
พิการ สำหรับความต้องการบริการสุขภาพจิต พบว่า ร้อยละ 29.3 ของกลุ่มตัวอย่างมีความต้องการบริการสุขภาพจิต ขณะที่
ร้อยละ 70.7 ระบุว่าไม่มีความต้องการบริการดังกล่าว

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละคุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง

คุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง	จำนวน	ร้อยละ
อายุ (ปี)		
Mean $\pm$ SD	35.9 $\pm$ 9.6	
Min–Max	18–64	
เพศกำเนิด		
ชาย	323	63.5
หญิง	186	36.5
ระดับการศึกษา		
ต่ำกว่าปริญญาตรี	218	42.8
ปริญญาตรีขึ้นไป	291	57.2
สถานภาพการจ้างงาน		
มีงานทำ	463	91.0
ไม่ได้ทำงานหรือมีภาวะพึ่งพิง	46	9.0

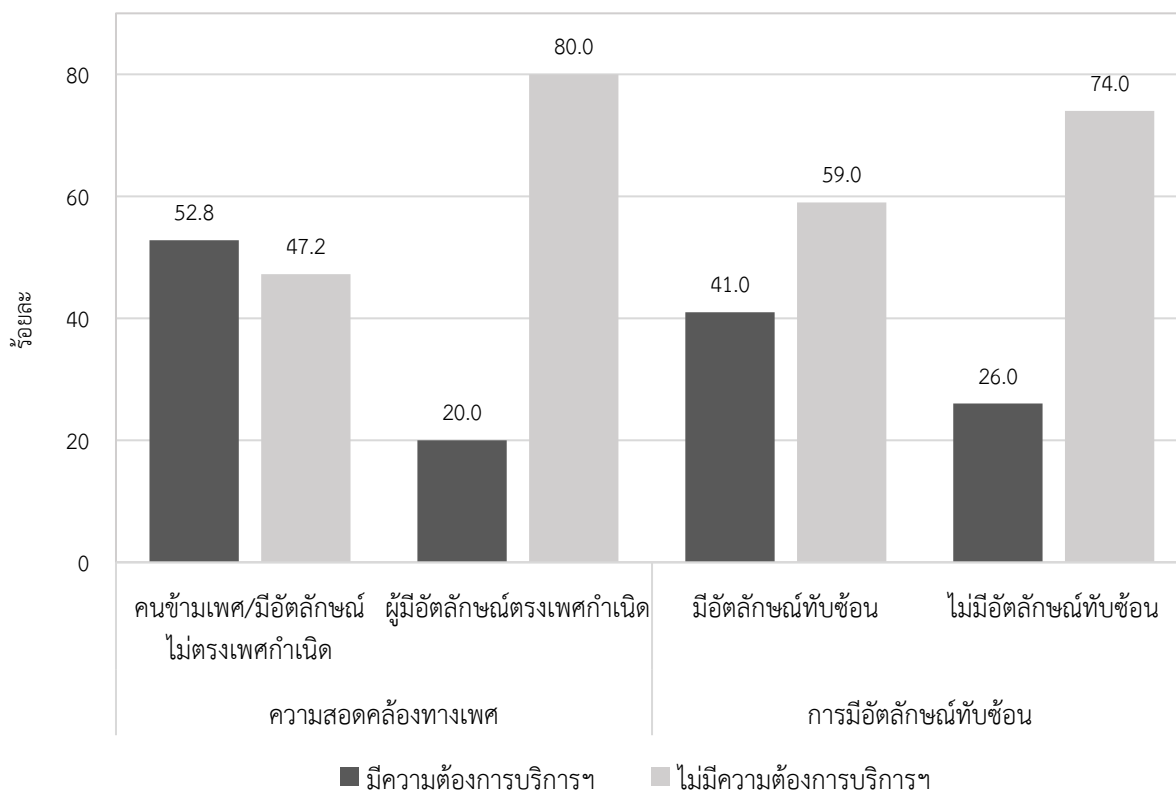


คุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง	จำนวน	ร้อยละ
สุขภาพกายโดยรวม		
ดี	350	68.9
ปานกลาง	125	24.6
แย่	33	6.5
รูปแบบการอยู่อาศัย		
อยู่คนเดียว	109	21.4
อยู่กับคนรักและ/หรือลูก	178	35.0
มีพ่อแม่อาศัยอยู่ร่วมด้วย	158	31.0
อื่น ๆ	64	12.6
เขตที่อยู่อาศัย		
กรุงเทพมหานคร	249	50.9
เขตเมืองจังหวัดอื่น	147	30.1
เขตชนบท	93	19.0
ความสอดคล้องของอัตลักษณ์ทางเพศ		
คนข้ามเพศ/มีอัตลักษณ์ไม่ตรงเพศกำเนิด	144	28.3
ผู้มีอัตลักษณ์ตรงเพศกำเนิด	365	71.7
การมีอัตลักษณ์ทับซ้อน		
มีอัตลักษณ์ทับซ้อน	100	20.2
ไม่มีอัตลักษณ์ทับซ้อน	396	79.8
ความต้องการบริการสุขภาพจิต		
มีความต้องการ	149	29.3
ไม่มีความต้องการ	360	70.7

ความต้องการบริการสุขภาพจิตของผู้มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย จำแนกตามความสอดคล้องของอัตลักษณ์ทางเพศและการมีอัตลักษณ์ทับซ้อน

จากรูปที่ 1 พบความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างร้อยละความต้องการบริการสุขภาพจิตของกลุ่มคนข้ามเพศหรือไม่ตรงเพศกำเนิด และกลุ่มผู้ที่มีอัตลักษณ์ทางเพศตรงกับเพศกำเนิด โดยกลุ่มผู้ที่มีอัตลักษณ์ทางเพศตรงกับเพศกำเนิด ร้อยละ 20 ระบุว่ามีความต้องการบริการสุขภาพจิต ในขณะที่กลุ่มคนข้ามเพศหรือไม่ตรงเพศกำเนิด มีความต้องการบริการฯ สูงถึง ร้อยละ 52.8 ในทำนองเดียวกัน กลุ่มตัวอย่างที่มีอัตลักษณ์ทับซ้อนระบุว่ามีความต้องการบริการสุขภาพจิตร้อยละ 41 ขณะที่กลุ่มตัวอย่างที่ไม่มีอัตลักษณ์ทับซ้อนมีความต้องการบริการฯ อยู่ที่ร้อยละ 26

รูปที่ 1 ความต้องการบริการสุขภาพจิตของผู้มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย จำแนกตามความสอดคล้องของ
อัตลักษณ์ทางเพศ และการมีอัตลักษณ์ทับซ้อน



ความสัมพันธ์ระหว่างความสอดคล้องของอัตลักษณ์ทางเพศและการมีอัตลักษณ์ทับซ้อนกับความต้องการบริการสุขภาพจิต

จากตารางที่ 2 พบว่า คนข้ามเพศหรือผู้ที่มีอัตลักษณ์ไม่ตรงกับเพศกำเนิดมีแนวโน้มระบุว่าตนมีความต้องการบริการสุขภาพจิตสูงกว่าผู้ที่มีอัตลักษณ์ตรงกับเพศกำเนิด 4.47 เท่า (OR = 4.47, 95% CI: 2.96–6.80) ขณะที่ผู้มีความหลากหลายทางเพศที่มีอัตลักษณ์ทับซ้อนมีแนวโน้มระบุว่าตนมีความต้องการบริการสุขภาพจิตสูงกว่าผู้ที่ไม่มียุติสัมพันธ์ทับซ้อน 1.98 เท่า (OR = 1.98, 95% CI: 1.25–3.12) ทั้งนี้ เมื่อควบคุมตัวแปรด้านประชากรศาสตร์ ได้แก่ เพศกำเนิด อายุ ระดับการศึกษา สุขภาพกายโดยรวม สถานภาพการจ้างงาน รูปแบบการอยู่อาศัย และเขตที่อยู่อาศัย พบว่าปัจจัยทั้งสองยังคงมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับความต้องการบริการสุขภาพจิต โดยคนข้ามเพศหรือผู้ที่มีอัตลักษณ์ไม่ตรงกับเพศกำเนิดยังคงมีแนวโน้มต้องการบริการสุขภาพจิตสูงกว่าผู้ที่มีอัตลักษณ์ตรงกับเพศกำเนิด 2.69 เท่า (AOR = 2.69, 95% CI: 1.61–4.50) ขณะที่ผู้มีความหลากหลายทางเพศที่มีอัตลักษณ์ทับซ้อนมีแนวโน้มต้องการบริการสุขภาพจิตสูงกว่าผู้ที่ไม่มียุติสัมพันธ์ทับซ้อนเพิ่มขึ้นเป็น 2.44 เท่า (AOR = 2.44, 95% CI: 1.37–4.37)

นอกจากผลการศึกษาหลัก ยังพบว่าปัจจัยส่วนบุคคลบางประการ ได้แก่ อายุ เพศกำเนิด ระดับการศึกษา และสุขภาพกายโดยรวม มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญต่อความต้องการบริการสุขภาพจิต โดยอายุที่เพิ่มขึ้นทุกหนึ่งปีมีแนวโน้มระบุว่าตนมีความต้องการบริการสุขภาพจิตลดลง ร้อยละ 5 (AOR = 0.95, 95% CI: 0.92–0.97) ขณะที่เพศกำเนิดหญิงมีแนวโน้มต้องการบริการสุขภาพจิตสูงกว่าเพศกำเนิดชาย 3.13 เท่า (AOR = 3.13, 95% CI: 1.84–5.34) ในส่วนของระดับการศึกษา พบว่าผู้ที่มีการศึกษาดำรงต่ำกว่าปริญญาตรีมีแนวโน้มระบุว่าตนมีความต้องการบริการสุขภาพจิตลดลง ร้อยละ 48 เมื่อเปรียบเทียบกับผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรี (AOR = 0.52, 95% CI: 0.31–0.84) นอกจากนี้ สุขภาพกายโดยรวมก็มี

ความสัมพันธ์กับความต้องการบริการสุขภาพจิต โดยผู้ที่ประเมินสุขภาพของตนเองดีขึ้นหนึ่งระดับมีแนวโน้มต้องการบริการสุขภาพจิตลดลง ร้อยละ 51 (AOR = 0.49, 95% CI: 0.32–0.73) อย่างไรก็ตาม ปัจจัยด้านสถานภาพการจ้างงาน รูปแบบการอยู่อาศัย และเขตที่อยู่อาศัยไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับความต้องการบริการสุขภาพจิต

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์ถดถอยโลจิสติกของความสัมพันธ์ของอัตลักษณ์ทางเพศ และการมีอัตลักษณ์ทับซ้อนต่อความต้องการบริการสุขภาพจิตในผู้มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย

ตัวแปรอิสระ	โมเดล 1 ^a			โมเดล 2 ^b		
	OR	Std. Error	95% CI	AOR	Std. Error	95% CI
ความสอดคล้องของอัตลักษณ์ทางเพศ						
ผู้มีอัตลักษณ์ตรงเพศกำเนิด			กลุ่มอ้างอิง			กลุ่มอ้างอิง
คนข้ามเพศ/มีอัตลักษณ์ไม่ตรงเพศกำเนิด	4.47**	0.212	2.96, 6.80	2.69**	0.262	1.61, 4.50
การมีอัตลักษณ์ทับซ้อน						
ไม่มีอัตลักษณ์ทับซ้อน			กลุ่มอ้างอิง			กลุ่มอ้างอิง
มีอัตลักษณ์ทับซ้อน	1.98**	0.233	1.25, 3.12	2.44**	0.296	1.37, 4.37
อายุ (ปี)						
				0.95**	0.014	0.92, 0.97
เพศกำเนิด						
ชาย						กลุ่มอ้างอิง
หญิง				3.13**	0.271	1.84, 5.34
ระดับการศึกษา						
ต่ำกว่าปริญญาตรี				0.52**	0.251	0.31, 0.84
สูงกว่าปริญญาตรี						กลุ่มอ้างอิง
สถานภาพการจ้างงาน						
มีงานทำ						กลุ่มอ้างอิง
ไม่ได้ทำงานหรือมีภาวะพึ่งพิง				0.88	0.422	0.38, 1.98
สุขภาพกายโดยรวม (คะแนนที่เพิ่มขึ้น หมายถึง สุขภาพกายที่ดีขึ้นหนึ่งระดับ)						
				0.49**	0.205	0.32, 0.73
รูปแบบการอยู่อาศัย						
อยู่คนเดียว						กลุ่มอ้างอิง
อยู่กับคนรักและ/หรือลูก				0.66	0.333	0.34, 1.28
มีพ่อแม่อาศัยอยู่ร่วมด้วย				0.93	0.331	0.49, 1.79
อื่น ๆ				0.69	0.419	0.30, 1.55
เขตที่อยู่อาศัย						
กรุงเทพมหานคร				0.83	0.318	0.45, 1.57
เขตเมืองจังหวัดอื่น				0.80	0.337	0.41, 1.56
เขตชนบท						กลุ่มอ้างอิง
Constant	-1.386, -1.045			2.623**		
df; n	2; 509, 496			13; 477		
Multicollinearity	-			No (All VIF < 10)		
Nagelkerke R ²	0.136, 0.024			0.295		

หมายเหตุ: ^a การวิเคราะห์สองตัวแปร; ^b การวิเคราะห์พหุตัวแปร; **p < .01; *p < .05

สรุปและอภิปรายผล

จากผลการศึกษานี้สรุปได้ว่า คนข้ามเพศหรือผู้ที่มีอัตลักษณ์ไม่ตรงกับเพศกำเนิดมีแนวโน้มต้องการบริการสุขภาพจิตสูงกว่าผู้ที่มีอัตลักษณ์ตรงกับเพศกำเนิดอย่างมีนัยสำคัญ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับสถิติจากทั้งกลุ่มเยาวชนและผู้ใหญ่ที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยที่พบว่าคนที่ไม่ใช่ชีสเจนเดอร์ (non-cisgender) โดยเฉพาะผู้ชายข้ามเพศและนอนไบนารี มีอัตราการเกิดปัญหาสุขภาพจิตในระดับสูง (Ojanen et al., 2566; UNDP, 2019) อันสะท้อนถึงภาวะความเครียดสะสมที่เกิดจากประสบการณ์ชีวิตและปัจจัยทางสังคมที่กลุ่มคนข้ามเพศต้องเผชิญ เช่น การถูกกีดกัน การถูกเลือกปฏิบัติ และอคติทางสังคม โดยงานวิจัยของ Moallem et al. (2022b) ระบุว่า คนข้ามเพศในประเทศไทยเผชิญกับอคติทางสังคม (enacted stigma) มากกว่าผู้ที่มีอัตลักษณ์ทางเพศตรงกับเพศกำเนิดอย่างมีนัยสำคัญ และข้อมูลจากรายงานของ UNDP (2019) ยังระบุเพิ่มเติมว่า กลุ่มคนข้ามเพศ โดยเฉพาะหญิงข้ามเพศมักประสบกับการเลือกปฏิบัติในบริบทโรงเรียน ครอบครัว และสถานที่ทำงาน ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตและเพิ่มระดับความเครียดให้แก่กลุ่มคนข้ามเพศหรือผู้ที่มีอัตลักษณ์ไม่ตรงกับเพศกำเนิด จนอาจนำไปสู่ความต้องการใช้บริการด้านสุขภาพจิตในระดับที่สูงกว่ากลุ่มอื่นอย่างมีนัยสำคัญ

โดยการศึกษาของ Farber (2024) ระบุว่าคนข้ามเพศในประเทศไทยต้องเผชิญกับการเลือกปฏิบัติตั้งแต่ระดับโครงสร้าง (structural discrimination) เช่น การมีคำระบุเพศสถานะ (gender marker) ในเอกสารทางราชการที่ไม่ตรงกับอัตลักษณ์ทางเพศของตนเอง ส่งผลให้เกิดข้อจำกัดในการเข้าถึงบริการหรือพื้นที่บางประเภท อาทิ การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง การใช้บริการสาธารณะ การเข้าใช้สถานบริการ เช่น ผับและบาร์ ยิ่งไปกว่านั้น คนข้ามเพศมักได้รับการปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ทางเพศ ตัวอย่างเช่น หญิงข้ามเพศถูกจัดให้อยู่ในวอร์ดเดียวกันกับผู้ป่วยชาย การถูกเลือกปฏิบัติเช่นนี้ ย่อมส่งผลกระทบต่อความรู้สึกไม่ปลอดภัยและความไม่สบายใจของคนข้ามเพศเมื่อเข้ารับบริการด้านสุขภาพ ซึ่งอาจนำไปสู่การหลีกเลี่ยงการใช้บริการสุขภาพในระยะยาว และเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ส่งผลให้กลุ่มคนข้ามเพศมีความต้องการใช้บริการสุขภาพจิตสูงกว่าผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศกลุ่มอื่น ในขณะเดียวกัน งานวิจัยของ Moallem et al. (2022a) พบว่า กลุ่มเกย์ เลสเบียน และไบเซ็กชวลในประเทศไทยมักปกปิดรสนิยมทางเพศหรือการแสดงออกทางเพศเมื่อต้องใช้บริการสุขภาพ ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวมีส่วนช่วยให้บุคคลในกลุ่มนี้สามารถเข้าถึงบริการสุขภาพได้ง่ายกว่ากลุ่มคนข้ามเพศ ปัจจัยนี้อาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ผู้ที่มีอัตลักษณ์ทางเพศตรงเพศกำเนิดมีความต้องการใช้บริการสุขภาพจิตต่ำกว่าคนข้ามเพศในงานวิจัยฉบับนี้ เนื่องจากมีโอกาสเข้าถึงบริการสุขภาพได้ดีกว่า และเผชิญกับอุปสรรคน้อยกว่าในกระบวนการรับบริการ

ทั้งนี้ แม้ว่าผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศที่มีอัตลักษณ์ทางเพศสอดคล้องกับเพศกำเนิดจะมีความต้องการใช้บริการสุขภาพจิตน้อยกว่าคนข้ามเพศ แต่อัตราความต้องการที่พบ (ร้อยละ 20) ยังสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการส่งเสริมและดูแลสุขภาพจิตของกลุ่มประชากรดังกล่าวเช่นเดียวกัน

ในส่วนของอัตลักษณ์ทับซ้อน พบว่าผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศที่มีอัตลักษณ์ทับซ้อนมีแนวโน้มต้องการบริการสุขภาพจิตสูงกว่าผู้ที่ไม่มีความหลากหลายทางเพศอย่างมีนัยสำคัญ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Kempapidis et al. (2024) ซึ่งพบว่า ผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศที่มีความบกพร่องทางร่างกายมักมีสุขภาพจิตแย่กว่าผู้ที่ไม่มีความบกพร่องดังกล่าว เนื่องจากการมีอัตลักษณ์ที่ซ้อนทับกันส่งผลให้บุคคลต้องเผชิญกับปัจจัยกดดันหลายด้านมากขึ้น เช่น การถูกเลือกปฏิบัติ การตีตราจากสังคม และการเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างจำกัด ตัวอย่างเช่น ผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศที่เป็นผู้พิการอาจประสบกับการถูกกีดกันในสถานที่ทำงาน ทำให้มีโอกาสได้รับการจ้างงานหรือเลือกอาชีพได้น้อยกว่าผู้อื่น สถานการณ์เช่นนี้อาจนำไปสู่ความรู้สึกแปลกแยก ความเครียดสะสม และภาวะทุกข์ทางจิตใจ ซึ่งล้วนส่งผลให้กลุ่มนี้มีความต้องการบริการสุขภาพจิตในระดับที่สูงขึ้น

ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับทฤษฎีความเครียดในคนกลุ่มน้อย (Minority Stress Theory) ที่อธิบายว่าสุขภาพจิตของคนกลุ่มน้อยได้รับผลกระทบโดยตรงมาจากความเครียดที่เกิดจากสถานะความเป็นชนกลุ่มน้อยทางเพศ ซึ่งต้องเผชิญกับอคติทางสังคมในชีวิตประจำวัน เช่น การถูกตีตรา การถูกเลือกปฏิบัติ การถูกล้อเลียน ไปจนถึงการถูกทำร้ายร่างกายหรือ

ล่วงละเมิดทางเพศ เหตุการณ์เหล่านี้ก่อให้เกิดความเครียดที่พบได้เฉพาะในคนกลุ่มน้อยเท่านั้น เช่น ความเครียดจากการปกปิดตัวตน ความกลัวว่าจะถูกปฏิเสธจากสังคม หรือแม้กระทั่งการเกลียดชังการรักเพศเดียวกันของตนเอง (Meyer, 2003; ปรีศ กิตติธรรมา และ อลิเชีย เค.แมททริว, 2562) ส่งผลให้ผู้มีความหลากหลายทางเพศ โดยเฉพาะผู้ที่มีอัตลักษณ์ทับซ้อนกับกลุ่มเปราะบางอื่น ๆ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ แรงงานข้ามชาติ หรือผู้พิการ เป็นกลุ่มประชากรที่มีความเปราะบางทั้งทางจิตใจและสังคม และมีแนวโน้มที่จะต้องการบริการสุขภาพจิตสูงกว่าผู้ที่ไม่ได้มีอัตลักษณ์ทับซ้อน

อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยยังขาดข้อมูลสถิติเชิงลึกเกี่ยวกับกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศที่มีอัตลักษณ์ทับซ้อน ส่งผลให้การพัฒนาบริการสุขภาพจิตที่ตอบสนองต่อความต้องการเฉพาะของกลุ่มนี้ยังคงเป็นเรื่องที่ท้าทาย จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนในการสนับสนุนการวิจัยเพิ่มเติม เพื่อให้สามารถจัดเก็บข้อมูลที่ครอบคลุมมากยิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่การออกแบบบริการสุขภาพจิตที่มีความเหมาะสม ครอบคลุม และสอดคล้องกับบริบทของกลุ่มประชากรเปราะบางนี้ได้อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

1. เนื่องจากปัจจัยด้านเพศกำเนิด และความสอดคล้องของอัตลักษณ์ทางเพศมีความสัมพันธ์กับความรู้สึกต้องการบริการสุขภาพจิตของผู้มีความหลากหลายทางเพศ จึงควรบูรณาการประเด็นเรื่องเพศในแผนพัฒนาสุขภาพจิตแห่งชาติของประเทศไทย โดยมุ่งเน้นการส่งเสริม ป้องกัน และรักษาคนข้ามเพศหรือบุคคลที่มีอัตลักษณ์ทางเพศไม่ตรงเพศกำเนิด และผู้มีความหลากหลายทางเพศที่มีเพศกำเนิดเป็นหญิง เช่น ผู้ชายข้ามเพศ ทอม เลสเบียน หรือดี รวมถึงควรพัฒนาบุคลากรทางการแพทย์ให้มีความชำนาญเฉพาะทางด้านการให้คำปรึกษาแก่ผู้มีความหลากหลายทางเพศ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้รับการดูแลอย่างเหมาะสม และป้องกันอคติและการเลือกปฏิบัติที่อาจเกิดขึ้นในกระบวนการรักษา

2. เนื่องจากปัจจัยด้านการมีอัตลักษณ์ทับซ้อนมีความสัมพันธ์กับความรู้สึกต้องการบริการสุขภาพจิตของผู้มีความหลากหลายทางเพศ จึงควรพัฒนาแนวทางการให้บริการสุขภาพจิตที่เหมาะสมกับผู้ที่มีอัตลักษณ์ทับซ้อน โดยมุ่งเน้นการฝึกอบรมบุคลากรทางการแพทย์ให้เข้าใจในประสบการณ์เฉพาะและความซับซ้อนของอัตลักษณ์ พร้อมทั้งจัดเตรียมช่องทางการให้บริการที่ยืดหยุ่นและเข้าถึงง่าย เพื่อรองรับความต้องการเฉพาะ เช่น การให้คำปรึกษาผ่านออนไลน์สำหรับผู้พิการ นอกจากนี้ ควรพัฒนานโยบายและกฎหมายที่คุ้มครองสิทธิของกลุ่มเปราะบางในระบบสุขภาพเพื่อให้ได้รับการดูแลอย่างเท่าเทียม

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. เนื่องจากข้อมูลด้านรสนิยมและอัตลักษณ์ทางเพศได้รับมาจากคำถามที่ให้เลือกตอบได้หลายตัวเลือก ทำให้ข้อมูลมีความไม่สอดคล้องหรือยากต่อการจัดหมวดหมู่ ส่งผลให้การศึกษานี้มีข้อจำกัดในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึก โดยไม่สามารถสะท้อนภาพรวมของความหลากหลายทางเพศในสังคมได้อย่างครบถ้วน ดังนั้น ในการศึกษาครั้งต่อไปควรใช้คำถามที่แยกแยะระหว่างอัตลักษณ์และรสนิยมทางเพศอย่างชัดเจน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดหมวดหมู่และการวิเคราะห์ข้อมูล

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณมูลนิธิแอ็พคอม สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล และมูลนิธิเดอะพอส โฮมเซ็นเตอร์ ที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลวิทยุจากโครงการ “พัฒนาศาสตร์ระดับภูมิภาคเกี่ยวกับปัญหาสุขภาพจิตที่ชุมชนผู้มีความหลากหลายทางเพศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องเผชิญ” ซึ่งมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาครั้งนี้ นอกจากนี้ งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากทุนการศึกษาเฉลิมพระเกียรติ 60 ปี ครองราชย์สมบัติ ประจำปีการศึกษา 2565 โดยบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

เอกสารอ้างอิง

- [1] Andersen, R. M. (1995). Revisiting the behavioral model and access to medical care: Does it matter? *Journal of Health and Social Behavior*, 36(1), 1–10. <https://doi.org/10.2307/2137284>
- [2] Aoun, S., Pennebaker, D., & Wood, C. (2004). Assessing population need for mental health care: A review of approaches and predictors. *Mental Health Services Research*, 6(1), 33–46. <https://doi.org/10.1023/b:mhsr.0000011255.10887.59>
- [3] Babitsch, B., Gohl, D., & von Lengerke, T. (2012). Re-revisiting Andersen's behavioral model of health services use: A systematic review of studies from 1998-2011. *GMS Psycho-Social-Medicine*, 9, Doc11. <https://doi.org/10.3205/psm000089>
- [4] Bradshaw, J. (1972). Taxonomy of social need. In G. McLachlan (Ed.), *Problems and progress in medical care : Essays on current research* (pp. 71–82). Oxford University Press.
- [5] Burgess, D., Tran, A., Lee, R., & van Ryn, M. (2007). Effects of perceived discrimination on mental health and mental health services utilization among gay, lesbian, bisexual and transgender persons. *Journal of LGBT Health Research*, 3(4), 1–14. <https://doi.org/10.1080/15574090802226626>
- [6] Farber, R. (2024). Discrimination, health, and resistance for Thai transgender women. *Journal of Racial and Ethnic Health Disparities*, 11(2), 1124–1138. <https://doi.org/10.1007/s40615-023-01592-8>
- [7] Ferlatte, O., Salway, T., Rice, S., Oliffe, J. L., Rich, A. J., Knight, R., Morgan, J., & Ogrodniczuk, J. S. (2019). Perceived barriers to mental health services among Canadian sexual and gender minorities with depression and at risk of suicide. *Community Mental Health Journal*, 55(8), 1313–1321. <https://doi.org/10.1007/s10597-019-00445-1>
- [8] Huang, Y.-T., Ma, Y. T., Craig, S. L., Wong, D. F. K., & Forth, M. W. (2020). How intersectional are mental health interventions for sexual minority people? A systematic review. *LGBT Health*, 7(5), 220–236. <https://doi.org/10.1089/lgbt.2019.0328>
- [9] Kempapidis, T., Heinze, N., Green, A. K., & Gomes, R. S. M. (2024). Queer and disabled: Exploring the experiences of people who identify as LGBT and live with disabilities. *Disabilities*, 4(1), 41–63. <https://www.mdpi.com/2673-7272/4/1/4>
- [10] Kittiteerasack, P., Matthews, A. K., Steffen, A., Corte, C., McCreary, L. L., Bostwick, W., Park, C., & Johnson, T. P. (2021). The influence of minority stress on indicators of suicidality among lesbian, gay, bisexual and transgender adults in Thailand. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 28(4), 656–669. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/jpm.12713>
- [11] Lotrakul, M., Sumrithe, S., & Saipanish, R. (2008). Reliability and validity of the Thai version of the PHQ-9. *BMC Psychiatry*. <https://doi.org/10.1186/1471-244x-8-46>
- [12] Mackenzie, C. S., & Pankratz, L. (2022). Perceived need, mental health literacy, neuroticism and self-stigma predict mental health service use among older adults. *Clinical Gerontologist*, 48(1), 161–174. <https://doi.org/10.1080/07317115.2022.2058440>
- [13] Marshall, A., & Cahill, S. (2022). Barriers and opportunities for the mental health of LGBT older adults and older people living with HIV: A systematic literature review. *Aging & Mental Health*, 26(9), 1845–1854. <https://doi.org/10.1080/13607863.2021.2003300>

- [14] Meyer, I. H. (2003). Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: Conceptual issues and research evidence. *Psychological bulletin*, 129(5), 674–697. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.5.674>
- [15] Moallef, S., Salway, T., Phanuphak, N., Kivioja, K., Pongruengphant, S., & Hayashi, K. (2022a). The relationship between sexual and gender stigma and difficulty accessing primary and mental healthcare services among LGBTQI+ populations in Thailand: Findings from a national survey. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 20(6), 3244–3261. <https://doi.org/10.1007/s11469-021-00740-7>
- [16] Moallef, S., Salway, T., Phanuphak, N., Kivioja, K., Pongruengphant, S., & Hayashi, K. (2022b). The relationship between sexual and gender stigma and suicide attempt and ideation among LGBTQI + populations in Thailand: Findings from a national survey. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 57(10), 1987–1997. <https://doi.org/10.1007/s00127-022-02292-0>
- [17] Ojanen, T. T., Freeman, C., ปรียศ กิตติธีระศักดิ์, นันทชิตต์สันท์ สกุลพงศ์, สกล โสภิตอาชาศักดิ์, กุลวดี ทองไพบูลย์, กวิน เทียนสุวรรณ และ พีรณิ ศุภลักษณ์. (2566). *สุขภาพจิตและสุขภาวะของเด็กและเยาวชนหลากหลายทางเพศในประเทศไทย. มุลินีช่วยเหลือเด็ก ประเทศไทย.*
- [18] Patel, V., Saxena, S., Lund, C., Thornicroft, G., Baingana, F., Bolton, P., Chisholm, D., Collins, P. Y., Cooper, J. L., Eaton, J., Herrman, H., Herzallah, M. M., Huang, Y., Jordans, M. J. D., Kleinman, A., Medina-Mora, M. E., Morgan, E., Niaz, U., Omigbodun, O., . . . Unützer, J. (2018). The Lancet Commission on global mental health and sustainable development. *The Lancet*, 392(10157), 1553–1598. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)31612-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)31612-X)
- [19] Pitman, A., Marston, L., Lewis, G., Semlyen, J., McManus, S., & King, M. (2022). The mental health of lesbian, gay, and bisexual adults compared with heterosexual adults: Results of two nationally representative English household probability samples. *Psychological Medicine*, 52(15), 3402–3411. <https://doi.org/10.1017/S0033291721000052>
- [20] Steele, L. S., Daley, A., Curling, D., Gibson, M. F., Green, D. C., Williams, C. C., & Ross, L. E. (2017). LGBT identity, untreated depression, and unmet need for mental health services by sexual minority women and trans-identified people. *Journal of Women's Health*, 26(2), 116–127. <https://doi.org/10.1089/jwh.2015.5677>
- [21] Thoits, P. A. (2022). Clinical need, perceived need, and treatment use: Estimating unmet need for mental health services in the adult population. *Journal of Health and Social Behavior*, 63(4), 491–507. <https://doi.org/10.1177/00221465221114487>
- [22] UNDP. (2019). *Tolerance but not inclusion: A national survey on experiences of discrimination and social attitudes towards LGBT people in Thailand*. Bangkok: UNDP. <https://www.undp.org/thailand/publications/tolerance-not-inclusion>
- [23] ปรียศ กิตติธีระศักดิ์ และ อลิเชีย เค.แมททริว. (2562). แบบจำลองความเครียดในคนกลุ่มน้อย: กรอบแนวคิดของภาวะเสี่ยงทางสุขภาพจิตในคนกลุ่มน้อยทางเพศและเพศสภาวะ. *วารสารการพยาบาลจิตเวชและสุขภาพจิต*, 33(1), 1–17. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/JPNMH/article/view/184994>



ความรู้ ทศนคติ และพฤติกรรมด้านสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ ในสถานการณ์ฉุกเฉินของผู้หนีภัยชาวเมียนมา ในพื้นที่จังหวัดตากและแม่ฮ่องสอน

(Knowledge, Attitudes, and Behaviors Regarding Sexual and Reproductive Health during
an Emergency among Myanmar Displaced Persons in Tak and Mae Hong Son Provinces)

โดย

ลักษิกา เงาะเศษ^{1*} และนันทกาญจน์ สูงสุมาลย์ วูดแฮม²

Luksika Ngohses^{3*} and Nanthakan Sungsuman Woodham⁴

¹ นักวิจัยและพัฒนาโครงการ, สมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี กรุงเทพมหานคร 10900

² ผู้อำนวยการ, สมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี กรุงเทพมหานคร 10900

³ Research and Program Development Officer, The Planned Parenthood Association of Thailand, Bangkok, 10900

⁴ Executive Director, The Planned Parenthood Association of Thailand, Bangkok, 10900

* Corresponding author: E-mail address: luksika.n@ppat.or.th

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมด้านสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ ในสถานการณ์ฉุกเฉินของผู้หญิงชาวเมียนมา ในพื้นที่จังหวัดตากและแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีผู้หญิงชาวเมียนมาอาศัยอยู่มากที่สุด ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มเป้าหมาย ผู้หญิงชาวเมียนมาที่อาศัยอยู่นอกพื้นที่พักพิงชั่วคราวและกระจายตัวอยู่ในจังหวัดตากและแม่ฮ่องสอน จำนวนทั้งสิ้น 17 คน ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเยาวชน (อายุระหว่าง 15-24 ปี) จำนวน 5 คน กลุ่มผู้หญิง (อายุระหว่าง 25-49 ปี) จำนวน 5 คน กลุ่มหญิงตั้งครรภ์ (อายุระหว่าง 15-49 ปี) จำนวน 5 คน และกลุ่มผู้พิการ (อายุระหว่าง 15-49 ปี) จำนวน 2 คน และวิเคราะห์ปรากฏการณ์ด้วยแนวคิด KAB Model

ผลการศึกษาพบว่า ผู้หญิงชาวเมียนมาทุกกลุ่มมีความรู้และทัศนคติด้านสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ ซึ่งประกอบไปด้วย สิทธิทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ เพศศึกษา การวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิด โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ความรุนแรงในครอบครัวและความรุนแรงทางเพศ และการหาประโยชน์ทางเพศ อย่างจำกัด และมีความเหมือนและแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขส่วนบุคคลและบริบททางสังคม หากวิเคราะห์ปรากฏการณ์ด้วยแนวคิด KAB Model จะพบว่า ส่วนใหญ่ความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมด้านสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ของพวกเขามีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน และส่วนหนึ่งมีพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องกับความรู้และทัศนคติ อันเป็นผลมาจากเงื่อนไขส่วนบุคคลและบริบททางสังคมในสถานการณ์ฉุกเฉินที่ไม่มีความมั่นคง

ดังนั้น หน่วยงานที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือผู้หญิงชาวเมียนมา ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ควรเร่งส่งเสริมความรู้และทัศนคติที่ถูกต้องและครบถ้วน ครอบคลุมทุกมิติของเรื่องสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ รวมถึงเร่งให้ความช่วยเหลือด้านผลิตภัณฑ์ เวชภัณฑ์ และยารักษาโรคแก่พวกเขา ภายใต้กฎหมายทรัพยากร และงบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัดของแต่ละหน่วยงาน อันเป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ตามหลักมนุษยธรรม และป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ที่อาจเกิดขึ้นตามแนวชายแดนไทย

คำสำคัญ: ผู้หญิงชาวเมียนมา, สถานการณ์ฉุกเฉิน, สุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์, จังหวัดตาก, จังหวัดแม่ฮ่องสอน

Abstract

This study aims to examine the knowledge, attitudes, and behaviors regarding sexual and reproductive health during an emergency among Myanmar displaced persons in Tak and Mae Hong Son provinces, where Myanmar displaced persons reside the most. The study applied a qualitative research method by collecting data through non-participant observation and in-depth interviews with Myanmar displaced persons who reside outside temporary shelters across Tak and Mae Hong Son provinces. There are 17 participants divided into 4 groups which include 5 youths (aged 15-24), 5 women (aged 25-49), 5 pregnant women (aged 15-49), and 2 persons with disabilities (aged 15-49). The study applied the KAB model for phenomenon analysis.

The study found that all groups of Myanmar displaced persons had limited knowledge regarding sexual and reproductive health. This includes sexual and reproductive rights, sex education, family planning and contraception, sexually transmitted infections (STIs), domestic violence and sexual violence, and sexual exploitation. There are similarities and differences based on personal circumstances and social contexts. Analyzing this phenomenon through the KAB Model found that the most part, knowledge, attitudes, and behaviors regarding sexual and reproductive health are aligned. However, some behaviors do not align with their knowledge and attitudes, influenced by personal circumstances and social contexts in unstable emergency situations.

Therefore, agencies involved in assisting Myanmar displaced persons—government, private sector, and civil society—should urgently promote accurate and comprehensive knowledge and attitudes covering all aspects of sexual and reproductive health. Additionally, they should expedite the provision of products, medical supplies, and medications to these individuals, within the legal, resource, and budget constraints of each agency. This approach reflects humanitarian principles and aims to prevent the spread of sexually transmitted infections that may occur along the Thai border.

Keywords: Myanmar Displaced Persons, Emergency, Sexual and Reproductive Health, Tak Province, Mae Hong Son Province

ความรู้ ทศนคติ และพฤติกรรมด้านสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ ในสถานการณ์ฉุกเฉินของผู้หนีภัยชาวเมียนมา ในพื้นที่จังหวัดตากและแม่ฮ่องสอน

(Knowledge, Attitudes, and Behaviors Regarding Sexual and Reproductive Health during an
Emergency among Myanmar Displaced Persons in Tak and Mae Hong Son Provinces)

บทนำ

เหตุการณ์รัฐประหารในประเทศเมียนมาเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2564 นำไปสู่ความขัดแย้งทางอาวุธที่ทวีความรุนแรงขึ้น และส่งผลให้ประชาชนจำนวนมากต้องหลบหนีข้ามพรมแดนมายังประเทศไทย โดยเฉพาะในจังหวัดตากและแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีผู้หนีภัยการสู้รบจากเมียนมา⁵ อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งในและนอกพื้นที่พักพิงชั่วคราว⁶ จากข้อมูลของสำนักงานข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ ณ วันที่ 30 เมษายน 2564 พบว่า มีผู้หนีภัยชาวเมียนมาอพยพเข้าสู่ประเทศไทยจำนวน 91,795 คน แบ่งเป็นผู้หนีภัยที่ลงทะเบียน 45,005 คน และไม่ลงทะเบียน 46,790 คน โดยพื้นที่บ้านแม่หละ อำเภอสองยาง จังหวัดตาก มีผู้หนีภัยจำนวน 34,291 คน แบ่งเป็นผู้หนีภัยที่ลงทะเบียน 15,877 คน และไม่ลงทะเบียน 18,414 คน พื้นที่บ้านแม่หละมาหลาง อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีผู้หนีภัยจำนวน 9,905 คน แบ่งเป็นผู้หนีภัยที่ลงทะเบียน 4,080 คน และไม่ลงทะเบียน 5,825 คน และพื้นที่บ้านแม่หละอุ้น อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีผู้หนีภัยจำนวน 9,046 คน แบ่งเป็นผู้หนีภัยที่ลงทะเบียน 4,946 คน และไม่ลงทะเบียน 4,100 คน (UNHCR, 2021)

การอพยพอย่างเร่งด่วนดังกล่าว ทำให้ผู้หนีภัยชาวเมียนมาต้องเผชิญกับความยากลำบากในการดำรงชีวิต เนื่องจากไม่สามารถเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการต่าง ๆ ของรัฐไทย ซึ่งรวมถึงสิทธิในการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์อย่างเหมาะสม ที่อาจส่งผลให้เกิดการแพร่ระบาดของโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ตามแนวชายแดน ประกอบกับงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ในสถานการณ์ฉุกเฉินของผู้หนีภัยชาวเมียนมาในจังหวัดตากและแม่ฮ่องสอนที่ผ่านมา ล้วนมีข้อค้นพบไปในทิศทางเดียวกันว่า ผู้หนีภัยชาวเมียนมามีความรู้เกี่ยวกับสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์อย่างจำกัด ซึ่งอาจส่งผลต่อการแสดงพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องทั้งหมด รวมถึงการใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางสถานการณ์ที่ไม่มีความมั่นคง อาจเพิ่มความเสี่ยงต่อการถูกล่วงละเมิดทางเพศและการแสวงหาประโยชน์ทางเพศ เช่น งานของ Hobstetter et al. (2015) ที่ศึกษาความรู้ การเข้าถึง และความต้องการยาคุมกำเนิดฉุกเฉินของผู้ย้ายถิ่นและผู้หนีภัยชาวเมียนมาในจังหวัดตากและแม่ฮ่องสอน พบว่าพวกเขามีการใช้ยาคุมกำเนิดฉุกเฉินต่ำ เนื่องจากขาดความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับยาคุมกำเนิดฉุกเฉิน อีกทั้งจำกัดความภาวะฉุกเฉินของแต่ละองค์กรแตกต่างกัน ความแตกต่างดังกล่าวได้จำกัดการจัดเตรียมยาคุมกำเนิดฉุกเฉินให้กับผู้ถูกข่มขืน เช่น องค์กรบางแห่งถือว่าผู้หญิงที่มีเพศสัมพันธ์โดยสมัครใจและวัยรุ่นไม่มีสิทธิ์ได้รับยาคุมกำเนิดฉุกเฉิน โดยเฉพาะคลินิกในค่ายผู้หนีภัยได้จำกัดการเข้าถึงยาคุมกำเนิดฉุกเฉินให้เฉพาะผู้รอดชีวิตจากการล่วงละเมิดทางเพศเท่านั้น งานของ Salisbury et al. (2016) ที่ศึกษาความรู้ ทศนคติ และพฤติกรรมด้านการวางแผนครอบครัวของผู้หนีภัยและผู้ย้ายถิ่นหญิงที่ตั้งครรภ์และหลังคลอดในจังหวัดตาก พบว่าผู้หญิงมากกว่า 90% ทราบถึงวิธีการคุมกำเนิดเพื่อเว้นระยะห่างของการมีบุตร ผู้หญิงมากกว่า 50% ทราบว่าการทำหมันสามารถป้องกันการตั้งครรภ์ได้และเชื่อว่าผู้หญิงที่ไม่เคยตั้งครรภ์มาก่อนก็สามารถคุมกำเนิดได้ ทั้งนี้พบสิ่งที่น่าสนใจคือ ผู้หญิงมากกว่า 90% ขาดความรู้เรื่องการคุมกำเนิดฉุกเฉิน อีกทั้งมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับการทำหมัน โดยเข้าใจว่าการผ่าตัดและการผ่าตัดมดลูกเทียบได้กับการทำหมัน และกลัวว่าการผ่านนั้นจะทำให้ไม่สามารถทำงานได้ รวมถึงไม่สามารถประมาณการได้ว่าควรเริ่มมีบุตรและสิ้นสุดการมีบุตร

⁵ ประเทศไทยไม่ได้เข้าร่วมเป็นภาคีสัญญาวาด้วยสถานภาพผู้ลี้ภัย ค.ศ. 1951 ด้วยเหตุนี้ ประเทศไทยจึงเรียกผู้ลี้ภัย (refugee) ว่า “ผู้หนีภัยการสู้รบ” หรือ Displaced persons (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2565) และต่อไปในบทความฉบับนี้จะเรียกว่า “ผู้หนีภัยชาวเมียนมา”

⁶ รัฐไทยดำเนินนโยบายสิทธิมนุษยชนตามหลักสากล โดยจัดสรรให้ผู้หนีภัยการสู้รบจากเมียนมาอาศัยอยู่ในพื้นที่พักพิงชั่วคราวตามแนวชายแดนไทย - เมียนมา จำนวน 9 แห่ง ซึ่งอยู่ในจังหวัดตาก แม่ฮ่องสอน กาญจนบุรี และราชบุรี และให้ความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ อย่างจำกัด (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2565)

เมื่อใด ซึ่งล้วนทำให้เสี่ยงต่อการตั้งครรภ์ไม่พร้อม อย่างไรก็ตาม งานนี้ยังมีข้อจำกัดคือ เป็นการศึกษามุมมองของผู้หญิงที่ผ่านการตั้งครรภ์มาแล้วเท่านั้น ไม่มีมุมมองของเด็ก เยาวชน หรือผู้หญิงที่ไม่เคยตั้งครรภ์มาก่อน และงานของ Lee et al. (2017) ที่ศึกษาความต้องการด้านสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ และความเสี่ยงของเด็กวัยรุ่นซึ่งเป็นผู้หนีภัยและผู้อพยพจากเมียนมาที่เข้ามาอาศัยอยู่ในจังหวัดตากและแม่ฮ่องสอน พบว่าเด็กหญิงมีความกังวลเกี่ยวกับการถูกล่วงละเมิดทางเพศ

นอกจากนี้ ยังมีงานของ Perera et al. (2022) ที่มุ่งตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างการเข้าถึงบริการด้านอนามัยการเจริญพันธุ์ในชุมชนของมารดาที่เป็นผู้หนีภัยก่อนคลอดบุตรและผลลัพธ์หลังคลอดบุตร เพื่อประเมินผลกระทบของบริการด้านอนามัยการเจริญพันธุ์ในชุมชน พื้นที่ศึกษาคือ Mae Tao Clinic ซึ่งให้บริการด้านการดูแลอนามัยการเจริญพันธุ์ที่ใหญ่ที่สุดในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา ตั้งอยู่ที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก โดยวิเคราะห์ข้อมูลแบบย้อนกลับในกลุ่มหญิงที่คลอดบุตรระหว่างปี 2551-2562 จำนวน 34,240 คน พบว่าบริการด้านอนามัยการเจริญพันธุ์สำหรับมารดาก่อนคลอดที่จัดทำขึ้นในชุมชนมีความสัมพันธ์กับผลลัพธ์ของการคลอดบุตรที่ดีเป็นอย่างมาก ดังนั้น การดูแลด้านอนามัยการเจริญพันธุ์ก่อนคลอด การเข้าถึงบริการด้านการวางแผนครอบครัว และผลลัพธ์ด้านสุขภาพของมารดาและทารกจึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างชัดเจน และได้เสนอว่าควรมีการพัฒนา รูปแบบการดูแลสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ที่ยืดหยุ่นสำหรับผู้หนีภัย โดยให้ผู้หนีภัยได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนหรือการพัฒนาดังกล่าว

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ สมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ซึ่งเป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ ทั้งในและนอกพื้นที่พักพิงชั่วคราวอย่างยาวนาน เห็นความสำคัญของการพัฒนาการดำเนินงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์ฉุกเฉิน⁷ ที่มีความเร่งด่วนและซับซ้อน จึงทำการศึกษาเรื่อง “ความรู้ ทศนคติ และพฤติกรรมด้านสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ในสถานการณ์ฉุกเฉินของผู้หนีภัยชาวเมียนมา ในพื้นที่จังหวัดตากและแม่ฮ่องสอน” โดยทำการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ด้วยแนวคิด KAB Model ซึ่งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ (Knowledge) ทศนคติ (Attitude) และพฤติกรรม (Behavior) โดยความรู้และทศนคติมีอิทธิพลต่อพฤติกรรม และความรู้ยังสามารถส่งผลต่อทศนคติ ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมตามมา (Schneider & Cheslock, 2003 อ้างถึงใน Ichayaporn Chuaychoo, 2021) อย่างไรก็ตาม ในบางบริบททางสังคมและวัฒนธรรม การมีความรู้อาจไม่นำไปสู่พฤติกรรมที่ถูกต้องเสมอไป ความรู้เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม แม้บุคคลจะมีความรู้ที่ถูกต้อง แต่ยังมีปัจจัยหรือเงื่อนไขอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม เช่น ฐานะทางเศรษฐกิจ การเข้าถึงทรัพยากร สภาพแวดล้อมทางกายภาพ และนโยบายของรัฐ (Launiala, 2009) อีกทั้งแนวคิดดังกล่าวยังไม่ถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้หนีภัยชาวเมียนมาที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย โดยผลการศึกษาจะใช้เป็นข้อมูลสำคัญในการพัฒนาการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ให้เหมาะสมกับผู้หนีภัยชาวเมียนมา ภายใต้ทรัพยากรและงบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัด อันเป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ตามหลักมนุษยธรรม และป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ที่อาจเกิดขึ้นตามแนวชายแดนไทย

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาความรู้ ทศนคติ และพฤติกรรมด้านสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ในสถานการณ์ฉุกเฉินของผู้หนีภัยชาวเมียนมา ในพื้นที่จังหวัดตากและแม่ฮ่องสอน

⁷ สถานการณ์ฉุกเฉิน คือสถานการณ์ที่ไม่มีความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สิน เกิดจากสงคราม ความขัดแย้ง และการละเมิดสิทธิมนุษยชน ซึ่งมีความจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative methodology) เก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) ซึ่งเป็นการสังเกตดูบริบทแวดล้อม กิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ และพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมาย และวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูลคือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview guideline) ที่กำหนดคำถามตามประเด็นที่ต้องการทราบ และสามารถปรับเปลี่ยนคำถามให้เหมาะสมกับสถานการณ์ระหว่างการสัมภาษณ์ได้ พื้นที่ศึกษาคือ บริเวณนอกพื้นที่พักพิงชั่วคราวในจังหวัดตากและแม่ฮ่องสอน เนื่องจากไม่สามารถเข้าเก็บข้อมูลในพื้นที่พักพิงชั่วคราวได้ และผู้หนีภัยชาวเมียนมาที่อพยพเข้ามาใหม่อย่างเร่งด่วนส่วนใหญ่กระจายตัวอยู่นอกพื้นที่ดังกล่าว กลุ่มเป้าหมายคือ ผู้หนีภัยชาวเมียนมาที่อาศัยอยู่นอกพื้นที่พักพิงชั่วคราว จำนวนทั้งสิ้น 17 คน ซึ่งคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) โดยแบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเยาวชน (อายุระหว่าง 15-24 ปี) จำนวน 5 คน กลุ่มผู้หญิง (อายุระหว่าง 25-49 ปี) จำนวน 5 คน กลุ่มหญิงตั้งครรภ์ (อายุระหว่าง 15-49 ปี) จำนวน 5 คน และกลุ่มผู้พิการ (อายุระหว่าง 15-49 ปี) จำนวน 2 คน การแบ่งกลุ่มดังกล่าวจะทำให้เห็นความแตกต่างหลากหลายภายในกลุ่มเป้าหมาย และทำให้สามารถระบุเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อความรู้ ทศนคติ และพฤติกรรมของแต่ละกลุ่มได้ละเอียดมากขึ้น ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ให้เหมาะสมกับแต่ละกลุ่มมากที่สุด การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการเชิงพรรณนา (Descriptive analysis) ผ่านการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) อย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ ในกระบวนการเก็บข้อมูลนั้นได้คำนึงถึงจริยธรรมการวิจัย โดยทำการชี้แจงวัตถุประสงค์และการเก็บรักษาข้อมูลเป็นความลับแก่กลุ่มเป้าหมาย รวมถึงขออนุญาตกลุ่มเป้าหมายก่อนบันทึกเสียงทุกครั้ง และดำเนินการสัมภาษณ์เมื่อได้รับความยินยอมโดยสมัครใจจากกลุ่มเป้าหมายแล้วเท่านั้น

ผลการวิจัย

ความรู้ด้านสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ ซึ่งประกอบไปด้วยความรู้เกี่ยวกับสิทธิทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ เพศศึกษา การวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิด โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ความรุนแรงในครอบครัวและความรุนแรงทางเพศ และการหาประโยชน์ทางเพศ กลุ่มเป้าหมายทั้ง 4 กลุ่มมีความรู้ในเรื่องดังกล่าวอย่างจำกัด และในระดับที่แตกต่างกันไปตามเงื่อนไขส่วนบุคคลและบริบททางสังคม โดยทุกกลุ่มขาดความรู้อย่างถ่องแท้เรื่องสิทธิทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ อันเกี่ยวข้องกับสิทธิในการได้รับข้อมูลที่ถูกต้องและครบถ้วน และสิทธิในการตัดสินใจเรื่องสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ของตนเอง ซึ่งรวมถึงการยุติการตั้งครรภ์อย่างปลอดภัย ขาดความรู้อย่างถ่องแท้เรื่องโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ โดยรู้จักเพียงเอชไอวี (HIV) และเอดส์ (AIDS) เท่านั้น อีกทั้งยังขาดความรู้อย่างถ่องแท้เรื่องเพศศึกษา อันเกี่ยวข้องกับการดูแลสุขอนามัยในช่วงที่มีประจำเดือน โดยส่วนหนึ่งเข้าใจว่าสามารถใช้ผ้าอนามัยซ้ำได้ หรือใส่กางเกงซ้อนทับกันหลายชั้นได้เพื่อซับประจำเดือน และขาดความรู้อย่างถ่องแท้เรื่องความรุนแรงในครอบครัวและความรุนแรงทางเพศ โดยเข้าใจสาเหตุของความรุนแรงดังกล่าวว่าเกิดจากสมาชิกในครอบครัวมีปากเสียงกันจนกระทั่งใช้กำลังต่อกัน การข่มขืนหรือการล่วงละเมิดทางเพศภายในครอบครัว แต่ยังไม่ทราบถึงวิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงดังกล่าว รวมถึงช่องทางในการขอความช่วยเหลือ ขาดความรู้อย่างถ่องแท้เรื่องการหาประโยชน์ทางเพศ โดยเข้าใจว่าการหาประโยชน์ทางเพศเป็นเรื่องที่ไม่ดีและผิดกฎหมาย แต่ยังไม่ทราบถึงรูปแบบทั้งหมดของการหาประโยชน์ทางเพศ รวมถึงวิธีการป้องกันตนเองจากการหาประโยชน์ทางเพศ ทั้งนี้ พบข้อแตกต่างคือ กลุ่มเยาวชนขาดความรู้อย่างถ่องแท้เรื่องการวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิด โดยไม่ทราบว่าวางแผนครอบครัวคืออะไร มีความสำคัญอย่างไร และทราบถึงวิธีการคุมกำเนิดเพียงบางวิธีเท่านั้นคือ การใส่ถุงยางอนามัย และการกินยาคุม ในขณะที่กลุ่มผู้หญิง หญิงตั้งครรภ์ และผู้พิการ มีความรู้เรื่องการวางแผนครอบครัว ทั้งจำนวนบุตรและระยะห่างของบุตร รวมถึงทราบวิธีการคุมกำเนิดหลากหลายวิธี เช่น การใส่ถุงยางอนามัย กินยาคุม ผังยาคุม ฉีดยาคุม และใส่ห่วงอนามัย

ทัศนคติด้านสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ ซึ่งประกอบไปด้วยทัศนคติเกี่ยวกับสิทธิทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ เพศศึกษา การวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิด โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ความรุนแรงในครอบครัวและความรุนแรงทางเพศ และการหาประโยชน์ทางเพศ กลุ่มเป้าหมายทั้ง 4 กลุ่มตระหนักถึงความสำคัญของการมีสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ที่ดี แต่มีรายละเอียดที่เหมือนและแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขส่วนบุคคลและบริบททางสังคม โดยทุกกลุ่มมีทัศนคติเชิงลบต่อความรุนแรงในครอบครัวและความรุนแรงทางเพศ และการหาประโยชน์ทางเพศ ซึ่งมองว่าเป็นเรื่องที่ไม่ดีและก่อให้เกิดบาดเจ็บทางร่างกายและจิตใจ รวมถึงละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีทัศนคติเชิงลบต่อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ โดยมองว่าเป็นที่น่ารังเกียจและส่งผลเสียต่อสุขภาพโดยรวม มีทัศนคติเชิงลบต่อสิทธิทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ที่เกี่ยวข้องกับการยุติการตั้งครรภ์ โดยมองว่าเป็นการกระทำที่เป็นบาป มีทัศนคติเชิงบวกต่อเพศศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพอนามัยในช่วงที่มีประจำเดือน และมีทัศนคติเชิงบวกต่อการคุมกำเนิดเพื่อป้องกันการตั้งครรภ์ไม่พร้อม ทั้งนี้ พบข้อแตกต่างคือ กลุ่มเยาวชนไม่ได้ให้ความสำคัญกับการวางแผนครอบครัว และต้องการคำปรึกษาจากคนในครอบครัวเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ของตนเอง เนื่องจากมองว่าตนเองยังอยู่ในวัยเรียน กลุ่มผู้หญิงมีความกังวลเรื่องความรุนแรงในครอบครัวและความรุนแรงทางเพศ เนื่องจากมีประสบการณ์ถูกใช้ความรุนแรงมาก่อน และแม้ว่าจะมีทัศนคติเชิงลบต่อการยุติการตั้งครรภ์ แต่บางครั้งมองว่าเป็นทางเลือกส่วนบุคคล โดยเฉพาะในกรณีที่ไม่พร้อมหรือมีปัญหาสุขภาพ กลุ่มหญิงตั้งครรภ์ให้ความสนใจเรื่องการวางแผนครอบครัว ทั้งจำนวนบุตรและระยะห่างของบุตร เนื่องจากมองว่าอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพของตนเองและทารกในครรภ์ และกลุ่มผู้พิการมีความกังวลเรื่องความรุนแรงในครอบครัวและความรุนแรงทางเพศ เนื่องจากมีประสบการณ์ถูกใช้ความรุนแรงมาก่อนเช่นเดียวกับกลุ่มผู้หญิง และให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับความพิการของตนเองมากกว่าการดูแลสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์

พฤติกรรมด้านสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ กลุ่มเยาวชนมีการปรึกษาคนในครอบครัวเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ของตนเอง แต่ยังไม่มีการวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิด กลุ่มผู้หญิงมีการตัดสินใจเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ด้วยตนเอง มีการเข้ารับบริการดูแลสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์จากสถานพยาบาลในพื้นที่ มีประสบการณ์คุมกำเนิดหลายวิธี ได้แก่ การใส่ถุงยางอนามัย กินยาคุม ฉีดยาคุม ผังยาคุม และใส่ห่วงอนามัย แต่ยังไม่มีการวางแผนครอบครัว รวมถึงพบว่าบางคนมีการใช้ผ้าอนามัยผิดวิธี โดยใช้ซ้ำหลายครั้ง กลุ่มหญิงตั้งครรภ์มีการตัดสินใจเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ด้วยตนเอง และมีการเข้ารับบริการดูแลสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์จากสถานพยาบาลในพื้นที่ รวมถึงมีประสบการณ์คุมกำเนิดหลายวิธีเช่นเดียวกับกลุ่มผู้หญิง อีกทั้งยังมีการวางแผนครอบครัวอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของจำนวนบุตรและระยะห่างของบุตร โดยคำนึงถึงเงื่อนไขต่าง ๆ เช่น ความพร้อมด้านการเงิน และสุขภาพของตนเอง และกลุ่มผู้พิการมีประสบการณ์คุมกำเนิดหลายวิธีเช่นเดียวกับกลุ่มผู้หญิงและหญิงตั้งครรภ์ แต่ไม่เคยเข้ารับบริการดูแลสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์จากสถานพยาบาลในพื้นที่ เนื่องจากให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับความพิการของตนเองมากกว่า นอกจากนี้ ทุกกลุ่มไม่เคยยุติการตั้งครรภ์ เนื่องจากมีทัศนคติเชิงลบต่อการยุติการตั้งครรภ์และมีมุมมองว่าเป็นการกระทำที่เป็นบาป

สรุปและอภิปรายผล

จากผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า ผู้หญิงเยาวชนมาทุกกลุ่ม ทั้งเยาวชน ผู้หญิง หญิงตั้งครรภ์ และผู้พิการมีความรู้และทัศนคติด้านสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ ซึ่งประกอบไปด้วย สิทธิทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ เพศศึกษา การวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิด โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ความรุนแรงในครอบครัวและความรุนแรงทางเพศ และการหาประโยชน์ทางเพศ อย่างจำกัด และมีความเหมือนและแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขส่วนบุคคลและบริบททางสังคม สอดคล้องกับงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ในสถานการณ์ฉุกเฉินของผู้หญิง

ชาวเมียนมาในจังหวัดตากและแม่ฮ่องสอนที่ผ่านมา ซึ่งล้วนมีข้อค้นพบไปในทิศทางเดียวกันว่า ผู้หนีภัยชาวเมียนมามีความรู้เกี่ยวกับสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์อย่างจำกัด ที่อาจส่งต่อการแสดงพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องทั้งหมด เช่น งานของ Hobstetter et al. (2015) งานของ Salisbury et al. (2016) และงานของ Lee et al. (2017) ที่ได้กล่าวถึงแล้วในบทนำ

หากพิจารณาปรากฏการณ์ดังกล่าวผ่านแนวคิด KAB Model จะเห็นว่า ความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมด้านสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ของพวกเขามีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน โดยกลุ่มเยาวชนมีการศึกษาในครอบครัวเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ของตนเอง เนื่องจากขาดความรู้อย่างถ่องแท้ในเรื่องดังกล่าวและมองว่าตนเองยังอยู่ในวัยเรียน จึงต้องการให้คนในครอบครัวช่วยตัดสินใจมากกว่า และยังไม่ได้มีการวางแผนครอบครัว เนื่องจากขาดความรู้และมองว่าตนเองยังอยู่ในวัยเรียน จึงไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าว กลุ่มผู้หญิงตั้งครรภ์ และผู้พิการ มีประสบการณ์คุมกำเนิดมาก่อน ซึ่งแต่ละคนใช้วิธีคุมกำเนิดเหมือนหรือแตกต่างกันไปตามความรู้ที่ตนเองมีเกี่ยวกับการคุมกำเนิดที่เหมาะสมกับตนเองและมีทัศนคติเชิงบวกต่อการคุมกำเนิดเพื่อป้องกันการตั้งครรภ์ไม่พร้อม และกลุ่มหญิงตั้งครรภ์มีการวางแผนครอบครัวอย่างจริงจัง ทั้งจำนวนบุตรและระยะห่างของบุตร เนื่องจากมีความรู้ในเรื่องดังกล่าวและตระหนักถึงความสำคัญของการวางแผนครอบครัวให้เหมาะสมกับความพร้อมด้านการเงินและสุขภาพของตนเอง นอกจากนี้ ทุกกลุ่มไม่มีประสบการณ์การยุติการตั้งครรภ์มาก่อน เนื่องจากขาดความรู้เรื่องการยุติการตั้งครรภ์อย่างปลอดภัยและมีทัศนคติเชิงลบต่อการยุติการตั้งครรภ์ โดยมองว่าเป็นการกระทำที่เป็นบาป อย่างไรก็ตาม พบว่าส่วนหนึ่งมีพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องกับความรู้และทัศนคติ อันเป็นผลมาจากเงื่อนไขส่วนบุคคล ข้อจำกัด หรือบริบททางสังคมที่ไม่มีความมั่นคงในสถานการณ์ฉุกเฉิน โดยพบว่าผู้หญิงบางคนแม้จะมีความรู้และตระหนักถึงความสำคัญของการดูแลสุขภาพอนามัยในช่วงที่มีประจำเดือน แต่ด้วยข้อจำกัดด้านค่าใช้จ่ายที่ไม่เพียงพอและการเดินทางที่ไม่สะดวก ทำให้ตัดสินใจใช้ผ้าอนามัยซ้ำหลายครั้ง และผู้พิการทั้งหมดแม้จะมีความรู้และตระหนักถึงความสำคัญของการดูแลสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ แต่ตัดสินใจเลือกที่จะไม่เข้ารับบริการดูแลสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์จากสถานพยาบาลในพื้นที่ เนื่องจากจำเป็นต้องห่มค่าใช้จ่ายไปกับการดูแลสุขภาพพิการของตนเองก่อน

ข้อเสนอแนะ

1. จากผลการศึกษาในภาพรวมสะท้อนให้เห็นว่า ผู้หนีภัยชาวเมียนมาทุกกลุ่มมีความรู้และทัศนคติด้านสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์อย่างจำกัด มีความเหมือนและแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขส่วนบุคคลและบริบททางสังคม ทั้งด้านสิทธิทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ เพศศึกษา การวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิด โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ความรุนแรงในครอบครัวและความรุนแรงทางเพศ และการหาประโยชน์ทางเพศ ดังนั้น หน่วยงานที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือผู้หนีภัยชาวเมียนมา ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ควรเร่งส่งเสริมความรู้และทัศนคติที่ถูกต้องและครบถ้วน ครอบคลุมทุกมิติของเรื่องสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ให้แก่พวกเขาเท่าที่สามารถทำได้ เนื่องจากความรู้และทัศนคติที่ถูกต้องและครบถ้วนเหล่านี้นั้นล้วนมีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรมในการดูแลสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ของตัวพวกเขาเองและที่พวกเขามีต่อผู้อื่น

2. จากผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า ผู้หนีภัยชาวเมียนมาส่วนหนึ่งแม้จะมีความรู้และทัศนคติที่ถูกต้องในการดูแลสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ แต่การดำรงชีวิตท่ามกลางสถานการณ์ฉุกเฉินซึ่งพวกเขามีข้อจำกัดด้านค่าใช้จ่ายและการเดินทาง ทำให้พวกเขาไม่สามารถดูแลสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ของตนเองได้อย่างเหมาะสม เช่น ผู้หญิงบางคนจำเป็นต้องใช้ผ้าอนามัยซ้ำหลายครั้ง เพราะไม่มีเงินซื้อผ้าอนามัย และผู้พิการทั้งหมดที่เลือกห่มค่าใช้จ่ายไปกับการดูแลสุขภาพพิการของตนเองก่อน ดังนั้น หน่วยงานที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือผู้หนีภัยชาวเมียนมา ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ควรเร่งให้ความช่วยเหลือด้านผลิตภัณฑ์ เวชภัณฑ์ และยารักษาโรคแก่พวกเขา เช่น การแจกผ้าอนามัยและถุงยางอนามัย ภายใต้กฎหมาย ทรัพยากร และงบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัดของแต่ละหน่วยงาน

อันเป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ตามหลักมนุษยธรรม และป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ที่อาจเกิดขึ้นตามแนวชายแดนไทย

กิตติกรรมประกาศ

บทความฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “สุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ในสถานการณ์ฉุกเฉินของผู้หนีภัยชาวเมียนมา: พื้นที่จังหวัดตากและแม่ฮ่องสอน” ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสหพันธ์วางแผนครอบครัวระหว่างประเทศ (International Planned Parenthood Federation: IPPF) ประจำปี 2567 และผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์จากสถาบันพัฒนาการคุ้มครองการวิจัยในมนุษย์ (สคม.) กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข หนังสือรับรองหมายเลข IHRP2024060, IHRP No. 049 - 2567 ลงวันที่ 7 พฤษภาคม 2567

เอกสารอ้างอิง

- [1] สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2565). ผู้หนีภัยการสู้รบจากเมียนมาไม่ใช่ผู้ลี้ภัย? ค้นหาเมื่อ 10 สิงหาคม 2567, จาก <https://tdri.or.th/2022/02/refugee-asylum-seeker>
- [2] สมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย. (2567). สุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์ในสถานการณ์ฉุกเฉินของผู้หนีภัยชาวเมียนมา: พื้นที่จังหวัดตากและแม่ฮ่องสอน. กรุงเทพฯ: สมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย.
- [3] Hobstetter et al. (2015). “In rape cases we can use this pill”: A multimethods assessment of emergency contraception knowledge, access, and needs on the Thailand-Burma border. *International Journal of Gynecology and Obstetrics*, 130, 37-41. doi: 10.1016/j.ijgo.2015.05.008
- [4] Ichayaporn Chuaychoo. (2021). A study of cabin safety awareness among Thai passengers using knowledge, attitudes, and behaviors (KAB) approach. *Humanities, Arts and Social Sciences Studies Journal*, 21(1), 78-87.
- [5] Launiala. (2009). How much can a KAP survey tell us about people's knowledge, attitudes and practices? Some observations from medical anthropology research on malaria in pregnancy in Malawi. *Anthropology Matters Journal*, 11(1), 1-13. doi: 10.22582/am.v11i1.31
- [6] Lee et al. (2017). Sexual and reproductive health needs and risks of very young adolescent refugees and migrants from Myanmar living in Thailand. *Conflict and Health*, 11, 43-65. doi: 10.1186/s13031-017-0130-0
- [7] Perera et al. (2022). Access to community-based reproductive health services and incidence of low birthweight delivery among refugee and displaced mothers: a retrospective study in the Thailand-Myanmar border region. *BMJ Open*, 12(1), 1-11. doi: 10.1136/bmjopen-2021-052571
- [8] Salisbury et al. (2016). Family planning knowledge, attitudes and practices in refugee and migrant pregnant and post-partum women on the Thailand-Myanmar border—a mixed methods study. *Reproductive health*, 13, 1-13. doi: 10.1186/s12978-016-0212-2
- [9] UNHCR. (2021). Thailand Border Operation: RTG/MOI-UNHCR Verified Refugee Population (30 April 2021). ค้นหาเมื่อ 10 สิงหาคม 2567, จาก <https://reliefweb.int/report/thailand/thailand-border-operation-rtgmoei-unhcr-verified-refugee-population-30-april-2021>



พฤติกรรมเสี่ยงทางเพศของผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายที่ใช้บริการชานาเกย์ (Risky Sexual Behaviors Among Men Who Have Sex with Men in Gay Saunas)

โดย

วรุษา กอบติกุล¹ รสพร กิตติเยาวมาลย์² สุคนธา ศิริ¹ จิราลักษณ์ นนทารักษ์¹
หทัยชนน์ อินทร์ชัย¹ ปรานี เลี่ยมพุทธทอง³ วรากร โกศัยเสวี⁴ และสันต์ สุวรรณมณี^{1*}

Kobtikul W¹ Kittiyaowamarn R², Siri S¹ Nontarak J¹ Hathaichon Inchai⁵
Liamputthong P⁷ Kosaisavee V⁸ and Suwanmanee S^{5*}

¹ ภาควิชาระบาดวิทยา, คณะสาธารณสุขศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพมหานคร, 10400

² ศูนย์การแพทย์รังโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์, กองโรคเอดส์และโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์, กรมควบคุมโรค, กระทรวงสาธารณสุข, กรุงเทพมหานคร, 10120

³ วิทยาลัยวิทยาศาสตร์สุขภาพ, มหาวิทยาลัยวิน, ฮานอย, เวียดนาม

⁴ ภาควิชาปรสิตวิทยาและกีฏวิทยา, คณะสาธารณสุขศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพมหานคร, 10400

⁵ Department of Epidemiology, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok, 10400

⁶ Bangrak STIs Center, Division of AIDS and STIs, Department of Disease Control, Ministry of Public Health of Thailand, Bangkok, 10120

⁷ College of Health Sciences, VinUniversity, Hanoi, Vietnam.

⁸ Department of Parasitology and Entomology, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok, 10400

* Corresponding author: E-mail address: san.sua@mahidol.ac.th

บทคัดย่อ

ความเป็นมา: ผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชาย (MSM) ได้รับผลกระทบจากโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ (STIs) สูงอย่างไม่ได้สัดส่วน ขาวน่าเกยเป็นหนึ่งในสถานที่ที่เอื้อให้เกิดกิจกรรมทางเพศ ซึ่งอาจเพิ่มโอกาสของพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศ ดังนั้นการศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศของผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายที่ใช้บริการขาน่าเกยในกรุงเทพมหานคร ซึ่งการทำความเข้าใจพฤติกรรมเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการวางแผนมาตรการการควบคุมและการป้องกันการแพร่กระจายของโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์

วิธีการศึกษา: การศึกษาแบบภาคตัดขวางนี้เก็บข้อมูลจากผู้ให้บริการขาน่าเกยในกรุงเทพมหานคร โดยใช้แบบสอบถามเพื่อรวบรวมลักษณะทางประชากรศาสตร์และข้อมูลพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยใช้สถิติเชิงพรรณนาและสถิติเชิงอนุมานเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์โดยใช้ Chi-square เพื่อสรุปข้อมูลและพฤติกรรมทางเพศที่ได้จากการศึกษาดังกล่าว

ผลลัพธ์: ผลการศึกษาพบว่า จากผู้เข้าร่วม 301 คน ส่วนใหญ่ระบุเพศว่าเป็นเกย์และมีอายุเฉลี่ย 35 ปี ส่วนใหญ่มีความตระหนักถึงการป้องกันโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ โดยมีพฤติกรรม เช่น การหลีกเลี่ยงการมีเพศสัมพันธ์เมื่อมีอาการระคายเคืองหรือแผลที่อวัยวะเพศ (ร้อยละ 86.7) และการตรวจสอบอวัยวะเพศของคู่นอนก่อนมีเพศสัมพันธ์ (ร้อยละ 74.8) อย่างไรก็ตาม ยังพบพฤติกรรมเสี่ยงบางประการ เช่น การไม่ใช้ถุงยางอนามัย (ร้อยละ 69.8) และการสัมผัสสารคัดหลั่งจากคู่อื่น (ร้อยละ 66.8) ซึ่งเพิ่มความเสี่ยงต่อการติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ นอกจากนี้ ยังพบว่ากลุ่มที่เคยติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ในอดีตและปัจจุบัน มีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมเสี่ยงสูงกว่า และกลุ่มที่มีคู่นอนมากกว่า 11 คน ก็มีพฤติกรรมเสี่ยงสูงขึ้น การใช้ถุงยางอนามัยทุกครั้งมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมป้องกันที่ดีและช่วยลดความเสี่ยงจากการติดเชื้อได้อย่างมีนัยสำคัญ

สรุป: การศึกษานี้แสดงให้เห็นว่าผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชาย (MSM) ที่ใช้บริการขาน่าเกยมีทั้งพฤติกรรมทางเพศที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและพฤติกรรมเสี่ยงต่อการติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ในขณะที่ผู้เข้าร่วมหลายคนมีการป้องกันที่ดี แต่ยังมีบางคนที่มีพฤติกรรมเสี่ยงซึ่งทำให้เสี่ยงต่อการติดเชื้อได้ง่าย การศึกษานี้จึงเน้นย้ำถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการวางกลยุทธ์ในการป้องกันโรคที่เหมาะสมและมุ่งเป้าไปที่กลุ่มนี้โดยเฉพาะ ทั้งการให้ความรู้เพื่อเพิ่มความเข้าใจในการป้องกันโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ การสนับสนุนและการให้คำแนะนำที่เหมาะสมเกี่ยวกับการใช้ถุงยางอนามัยอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการพัฒนาด้านเทคโนโลยีโดยร่วมมือกับองค์กรด้านสุขภาพ เพื่อช่วยป้องกันและลดการแพร่กระจายของโรค

การเปิดเผยข้อมูลส่วนได้เสีย: ไม่มีความขัดแย้งทางผลประโยชน์

คำสำคัญ: ขาน่าเกย, ผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชาย, โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์

Abstract

Background: Men who have sex with men (MSM) are disproportionately affected by sexually transmitted infections (STIs). Gay saunas are venues where sexual encounters frequently occur, increasing the likelihood of risky sexual behaviors. Therefore, this study aimed to investigate the risky sexual behavior of MSM who visited gay saunas. Understanding these behaviors is crucial for informing targeted interventions and reducing STI transmission in this population.

Methods: This cross-sectional study collected data from gay sauna users in Bangkok using questionnaires to gather demographic characteristics and sexual risk behavior information from the respondents. Descriptive and inferential statistics were used to analyze the relationships, with Chi-square tests employed to summarize the data and sexual behaviors obtained from the study.

Results: The study found that out of 301 participants, the majority identified as gay and had an average age of 35 years. Most participants were aware of the importance of preventing sexually transmitted infections (STIs), with behaviors such as avoiding sexual activity when experiencing irritation or sores on the genitals (86.7%) and inspecting their partner's genital area before sex (74.8%). However, risky behaviors were also observed, such as not using condoms (69.8%) and contact with bodily fluids from partners (66.8%), which increased the risk of STI transmission. Additionally, individuals who had previously been diagnosed with an STI, either in the past or present, were more likely to engage in high-risk behaviors. Participants with more than 11 sexual partners also exhibited higher-risk behaviors. Consistent condom use was found to be significantly associated with protective behaviors, effectively reducing the risk of infection.

Conclusion: This study highlights that men who have sex with men (MSM) in gay saunas exhibit both protective and risky sexual behaviors related to STI transmission. While many participants demonstrated good protective practices, some still engaged in risky behaviors, making them vulnerable to infections. The study emphasizes the urgent need for targeted prevention strategies tailored to this group, including educational efforts to enhance understanding of STI prevention. Ongoing support and advice on consistent condom use are essential to reduce STI spread. Collaboration with health organizations to develop technological solutions could also help prevent and reduce the transmission of STIs within this community.

Disclosure of Interest Statement: There are no conflict of interest.

Keywords: Sexually Transmitted Infections, MSM, Gay Saunas

พฤติกรรมเสี่ยงทางเพศของผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายที่ใช้บริการชานาเกย์

(Risky Sexual Behaviors Among Men Who Have Sex with Men in Gay Saunas)

บทนำ

การติดเชื้อทางเพศสัมพันธ์ (STIs) ยังคงเป็นปัญหาสาธารณสุขที่สำคัญทั่วโลก โดยส่งผลกระทบต่อผู้คนหลายล้านคนทุกปี การติดเชื้อเหล่านี้เกิดจากเชื้อโรคหลายชนิด รวมถึงแบคทีเรีย ไวรัส และปรสิต ซึ่งถูกถ่ายทอดผ่านการสัมผัสทางเพศเป็นหลัก องค์การอนามัยโลก (WHO) รายงานว่ามีผู้ติดเชื้อทางเพศสัมพันธ์ที่รักษาได้ใหม่มากกว่า 1 ล้านคนต่อวันทั่วโลก ในปี 2020 พบว่า จำนวนผู้ติดเชื้อใหม่ 374 ล้านรายจาก 4 โรคสำคัญ ได้แก่ หนองในแท้ หนองในเทียม ซิฟิลิส และทริโคโมแนซิส (Trichomoniasis) นอกจากนี้เชื้อที่สามารถรักษาได้แล้ว ยังมีเชื้อที่ไม่สามารถรักษาได้ เช่น เอชไอวี (HIV) ไวรัสเริม (HSV) ตับอักเสบบี และไวรัส папиโลมา (HPV) ที่ยังคงเป็นภาระทางสุขภาพอย่างมาก และมักทำให้เกิดภาวะแทรกซ้อนระยะยาว เช่น มะเร็งและโรคตับ [1] ถึงแม้ว่ารายงานจาก Centers for Disease Control and Prevention (CDC) ในปี 2022 ถึง 2023 สะท้อนให้เห็นถึงการลดลงของโรคหนองใน (ลดลง 7.2%) แนวโน้มคงที่ของโรคหนองในเทียม (การเปลี่ยนแปลง <1.0%) แต่มีการเพิ่มขึ้นของโรคซิฟิลิสรวมทุกระยะและซิฟิลิสแต่กำเนิด (เพิ่มขึ้น 1.0%) [2]

ถึงแม้ว่าจะมีความก้าวหน้าในการป้องกัน การวินิจฉัย และการรักษา แต่โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ยังคงเป็นปัญหาสาธารณสุขที่ทำลาย โดยเฉพาะกับการเกิดขึ้นของเชื้อโรคใหม่ ๆ เช่น โรคฝีดาษลิง (Monkeypox) และการกลับมาของโรคที่ถูกมองข้ามอย่าง ลิมโฟกรานูโลมา เวนเอร์เรียม (Lymphogranuloma Venereum)

กลุ่มประชากรที่มีความเสี่ยงสูงต่อการติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ได้แก่ ผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชาย (MSM) ซึ่งกลุ่มนี้มักจะมีอัตราการติดเชื้อสูงกว่ากลุ่มประชากรอื่น ๆ ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มนี้มีความเสี่ยงสูง ได้แก่ การมีเพศสัมพันธ์ทางทวารหนัก, การมีเพศสัมพันธ์โดยไม่ป้องกัน, การมีคู่นอนหลายคน และการขายบริการทางเพศ [3, 4]

อีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญในการส่งเสริมพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศที่อาจนำไปสู่การติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ คือ สถานที่ที่มีความเสี่ยงสูงในการแพร่กระจายเชื้อ เช่น ชานาเกย์และคลับทางเพศ ซึ่งมักเป็นสถานที่ที่มีการรวมตัวของผู้คนจำนวนมากที่มักจะมีพฤติกรรมทางเพศในลักษณะที่เสี่ยงต่อการติดเชื้อ เนื่องจากลักษณะของสถานที่ที่มีพื้นที่จำกัดและแสงสลัว ซึ่งส่งผลให้บุคคลในสถานที่เหล่านี้อาจตัดสินใจมีเพศสัมพันธ์โดยไม่คำนึงถึงความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น จึงเป็นปัจจัยที่เพิ่มโอกาสในการแพร่กระจายของโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ได้ [5,6]

สุขภาพทางเพศเป็นองค์ประกอบสำคัญของการมีสุขภาพที่ดีทั้งกายและใจ ไม่ใช่เพียงแค่การที่ไม่มีโรคเท่านั้น แต่การทำความเข้าใจพฤติกรรมป้องกันหรือพฤติกรรมเสี่ยงเมื่อมีเพศสัมพันธ์ เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการออกแนวปฏิบัติด้านสาธารณสุขที่มีประสิทธิภาพ เมื่อทัศนคติทางสังคมต่อเรื่องเพศมีการเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลา พฤติกรรมและแนวปฏิบัติทางเพศก็จะมีการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน เช่น การสอบถามเกี่ยวกับประวัติทางเพศ การใช้ถุงยางอนามัย และการยินยอมหรือการปฏิเสธกิจกรรมทางเพศ เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การมีเพศสัมพันธ์ปลอดภัยยิ่งขึ้น ทั้งในแง่ตัวบุคคลและทางสาธารณสุข

การศึกษานี้เจาะลึกถึงพฤติกรรมทางเพศต่างๆ ตั้งแต่พฤติกรรมเชิงบวก เช่น หลีกเลี่ยงการมีเพศสัมพันธ์ระหว่างเจ็บป่วยและการมองหาอาการของโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ต่างๆ ไปจนถึงพฤติกรรมเชิงลบ เช่น การมีเพศสัมพันธ์โดยไม่มีการป้องกัน หรือการซื้อบริการทางเพศ แม้ว่าบางพฤติกรรมชี้ให้เห็นถึงความรู้เกี่ยวกับสุขภาพทางเพศที่ดี และการมีเพศสัมพันธ์อย่างปลอดภัย แต่ยังมีพฤติกรรมอื่นๆ ซึ่งบ่งชี้ว่าขาดความระมัดระวังโดยไม่คำนึงถึงความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น

Zhang et al., 2022 ได้กล่าวถึงพฤติกรรมที่มีความเสี่ยงในกลุ่มผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายซึ่งมีแนวโน้มในการเกิดโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ต่างๆ เช่น HIV กลุ่มคนเหล่านี้ยังมีการเข้าถึงบริการทางการแพทย์ที่จำกัด เนื่องจากต้องการความเป็นส่วนตัว [7] ถึงแม้ว่าปัจจุบันสังคมไทยจะเปิดกว้างในเรื่องความหลากหลายทางเพศ แต่กลุ่มผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายก็ยังปกปิดตัวตนเพื่อให้ได้รับการยอมรับจากสังคม แต่ในขณะเดียวกัน พวกเขา ก็แสวงหาพื้นที่ที่สามารถเปิดเผยตัวตน

และแสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางเพศได้อย่างอิสระ เช่น ในสถานบันเทิง ผับ บาร์ ชวน่า หรือฟิตเนส ซึ่งเป็นสถานที่ที่พวกเขาสามารถพบปะและมีปฏิสัมพันธ์กันได้ ชวน่าเกย์จึงเป็นหนึ่งในสถานที่ที่เอื้อให้เกิดกิจกรรมทางเพศ ซึ่งอาจเพิ่มโอกาสที่จะมีพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศและมีความเสี่ยงสูงต่อการแพร่กระจายโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์

งานวิจัยนี้มุ่งหวังที่จะให้ภาพรวมที่ครอบคลุมและความเข้าใจรูปแบบที่เกี่ยวข้องกันระหว่างพฤติกรรมทางเพศกับการใช้บริการชวน่าเกย์ ซึ่งมีความสำคัญในการประเมินสุขภาพทางเพศของตนเอง รวมถึงประเมินแนวโน้มพฤติกรรมทางสังคมในวงกว้าง เพื่อสร้างมาตรการและการส่งเสริมพฤติกรรมทางเพศที่ปลอดภัยยิ่งขึ้น และลดความเสี่ยงด้านสุขภาพในกลุ่มผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชาย

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศของผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายที่ใช้บริการชวน่าเกย์ในกรุงเทพมหานคร
- 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมป้องกันและพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศในผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายที่ใช้บริการชวน่าเกย์ในกรุงเทพมหานคร

ระเบียบวิธีการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสอบถามประกอบด้วยคำถามปลายปิดพร้อมตัวเลือกคำตอบที่กำหนดไว้ล่วงหน้า

- 1) ข้อมูลประชากร 6 ข้อ ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ และการเข้าถึงการดูแลสุขภาพ
- 2) พฤติกรรมทางเพศ 12 ข้อ เน้นไปที่ความตั้งใจด้านพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพทางเพศ พฤติกรรมป้องกัน และพฤติกรรมเสี่ยง ตัวแปรเสี่ยงและตัวแปรป้องกันถูกนิยามโดยอ้างอิงจากแนวทางขององค์การอนามัยโลก (WHO) [8] และ ศูนย์ควบคุมโรคสหรัฐฯ (CDC) [9] ตัวแปรเสี่ยง ได้แก่ พฤติกรรมที่เพิ่มโอกาสในการติดโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ เช่น การมีคู่นอนหลายคน การไม่ใช้ถุงยางอนามัย หรือการมีเพศสัมพันธ์ภายใต้อิทธิพลของสารเสพติด ส่วนตัวแปรป้องกัน คือ พฤติกรรมหรือปัจจัยที่ช่วยลดความเสี่ยง เช่น การใช้ถุงยางอนามัยอย่างสม่ำเสมอ การเข้ารับการตรวจหาเชื้อ HIV/STIs การมีความรู้ด้านเพศศึกษา หรือความสามารถต่อรองให้ใช้ถุงยางได้อย่างมั่นใจ การกำหนดตัวแปรเหล่านี้ควรพิจารณาจากบริบทของกลุ่มตัวอย่างและสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม และระบบบริการสุขภาพควบคู่กันไปด้วย

แบบสอบถามนี้ได้ผ่านการตรวจสอบดัชนีความสอดคล้องของรายการ-วัตถุประสงค์ (IOC) เพื่อประเมินความถูกต้องของเนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน คะแนนจากแต่ละท่านมีคะแนนสูงกว่า 0.6 ซึ่งบ่งชี้ว่ายังมีความถูกต้องเพียงพอ หลังจากดำเนินการทดลองแบบสอบถามและนำความคิดเห็นของ IOC มารวมไว้ ประเด็นดังกล่าวคือ ผู้เข้าร่วมสับสนเกี่ยวกับวิธีการกรอกปี พ.ศ. เกิด เพื่อแก้ไขปัญหานี้ จึงได้เปลี่ยนคำถามเพื่อถาม "อายุ" แทน

เนื่องจากแบบสอบถามประกอบด้วยคำถามที่เป็นแบบตอบ "ใช่" หรือ "ไม่ใช่" ซึ่งแต่ละคำถามมีลักษณะเป็นอิสระจากกันและไม่วัดแนวคิดเดียวกัน ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องตรวจสอบความน่าเชื่อถือ (reliability) หรือความสอดคล้องภายใน (internal consistency) ของคำถาม คำถามแต่ละข้อไม่ได้มีความเกี่ยวข้องหรือเชื่อมโยงกันในการวัดค่าเดียวกัน จึงไม่จำเป็นต้องกังวลเกี่ยวกับการทดสอบความสอดคล้องระหว่างคำถามในกรณีนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่สนใจในการสำรวจนี้ ประกอบด้วยผู้ชายสัญชาติไทยและอายุ 18 ปี ขึ้นไป ที่ใช้บริการชวน่าเกย์

เกณฑ์การคัดเข้า: เชื้อชาติและสัญชาติไทย, อายุ 18 ปีขึ้นไป, ผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายที่ใช้บริการชานาเกย์

เกณฑ์การคัดออก: บุคคลที่ระบุว่าเป็นบุคคลข้ามเพศ (หญิงเป็นชาย), การเพิกถอนความยินยอม หรือแบบสอบถามที่ไม่สมบูรณ์

การหาขนาดกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชาย คือประชากรที่ไม่ทราบจำนวนที่แน่ชัด ดังนั้นการเลือกใช้สูตรคำนวณกลุ่มตัวอย่างจึงต้องใช้สูตรการคำนวณขนาดตัวอย่างสำหรับการประมาณอัตราส่วนในประชากร (population proportion) ของ Cochran, W.G. (1977) โดยใช้ Z-test ซึ่งเป็นการทดสอบสมมติฐานแบบสองด้าน (two-tailed hypothesis test) ในการศึกษาที่เกี่ยวกับการประมาณค่าอัตราส่วนหรือสัดส่วน (proportion) ของประชากรจากตัวอย่างที่เลือกมาที่มีขึ้นมาเพื่อตอบโจทย์ประชากรในกลุ่มนี้

$$n = \frac{z_{\alpha/2}^2 \cdot p \cdot (1-p)}{E^2}$$

โดยที่:

Z คือ ค่าของ Z-score ที่สอดคล้องกับระดับความมั่นใจที่ต้องการ (สำหรับระดับความมั่นใจ 95% จะมี $\alpha = 0.05$ ดังนั้น $\alpha/2 = 0.025$)

p คือ การประมาณอัตราส่วนในประชากร

E คือ ค่าผิดพลาดที่ยอมรับได้ หรือ Margin of Error

$$n = \frac{(1.96)^2 \cdot 0.23 \cdot (1-0.23)}{0.05^2}$$

$$n = \frac{0.6804}{0.0025} = 272.16$$

เมื่อพิจารณาจากระดับความเชื่อมั่น 95% ส่วนต่างของข้อผิดพลาด 5% และอ้างอิงการศึกษาของ Zhang et al. (2022) [7] มีรายงานพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศของผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชาย 23% จึงมีการใช้สูตรในการประมาณขนาดตัวอย่าง ขนาดตัวอย่างที่คำนวณได้โดยใช้สูตรนี้คือ 272.16 เนื่องจากขนาดกลุ่มตัวอย่างต้องเป็นจำนวนเต็ม ให้ปัดขึ้นเป็นจำนวนเต็มที่ใกล้ที่สุด คือ 273 และมีการเพิ่ม 10% เพื่อให้มั่นใจถึงการแสดงภาพที่ชัดเจนและคำนึงถึงปัจจัยที่อาจจะเกิดขึ้นโดยไม่คาดคิด ซึ่งเท่ากับจำนวนเต็ม 28 ดังนั้นจำนวนผู้เข้าร่วมทั้งหมดสำหรับการศึกษาวิจัยนี้จึงตั้งไว้ที่ 301 คน

การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง

การเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) คือ วิธีการเลือกตัวอย่างจากกลุ่มบุคคลที่มีลักษณะหรือคุณสมบัติเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย นักวิจัยจะเลือกตัวอย่างที่มีประสบการณ์หรือความเชี่ยวชาญเฉพาะในเรื่องที่ศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพและสามารถตอบคำถามวิจัยได้อย่างตรงจุดและมีประโยชน์มากที่สุด

พื้นที่ศึกษา

ข้อมูลเกี่ยวกับสัดส่วนจำนวนของผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายในประเทศไทยยังคงมีข้อจำกัด อย่างไรก็ตาม จำนวนสัดส่วนชานาเกย์ในกรุงเทพมหานครมีจำนวนมากกว่าจังหวัดอื่นๆ จึงเป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยให้ความสนใจ โดยการเลือก ชานาเกย์ทั้ง 3 แห่งนี้ สะท้อนถึงลักษณะความหลากหลายของกลุ่มผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายในกรุงเทพมหานคร การเลือกชานาเกย์ที่มีขนาดต่างกัน เช่น ชานาเกย์ขนาดเล็ก กลาง และใหญ่ แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างในด้านราคาและจำนวนผู้ใช้บริการ โดยราคาขึ้นอยู่กับที่ตั้งของชานาเกย์ และชานาเกย์ขนาดใหญ่มีผู้ใช้บริการมากที่สุด ขณะที่ชานาเกย์ขนาดเล็กและกลางมีจำนวนผู้ใช้บริการที่น้อยกว่า โดยตำแหน่งที่ตั้งของชานาเกย์ทั้ง 3 แห่ง ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตที่ต่างกัน

การรวบรวมข้อมูล

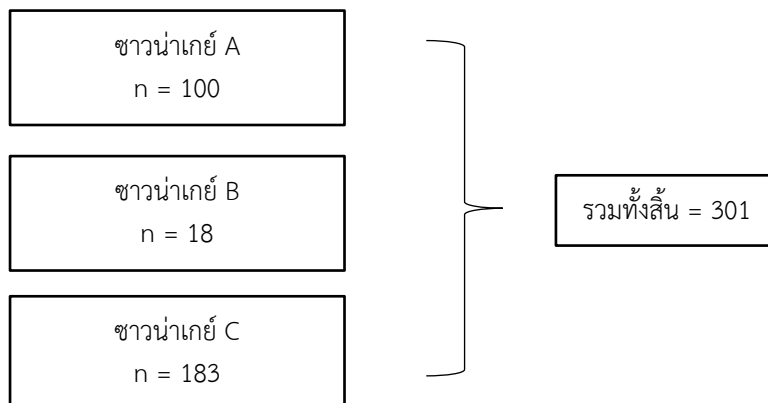
การออกแบบการศึกษาเป็นการวิจัยภาคตัดขวาง ทำการสำรวจในชานาเกย์ 3 แห่ง ในกรุงเทพมหานคร เก็บข้อมูลระหว่างวันที่ 14 กันยายน – 6 ตุลาคม พ.ศ. 2567

ผู้วิจัยใช้ REDCap เพื่อสร้าง QR code ซึ่งจะถูกพิมพ์และมอบให้กับเจ้าหน้าที่ชานาเกย์ โดยวาง QR code ไว้บนเคาน์เตอร์หรือติดกับผนัง เจ้าหน้าที่ขอให้ลูกค้าร่วมตอบแบบสอบถาม หากลูกค้าแสดงความสนใจ พวกเขาจะถูกขอให้กรอกแบบสอบถามออนไลน์ หลังจากสแกน QR code แล้ว จะเข้าสู่หน้าแรก ในหน้าแรกจะมีข้อมูลเกี่ยวกับวิทยานิพนธ์ ซึ่งผู้เข้าร่วมวิจัยได้รับแจ้งว่าพวกเขากำลังเข้าร่วมการตอบแบบสอบถามออนไลน์ ซึ่งจะใช้เวลาประมาณ 10 นาทีในการตอบแบบสอบถาม ผู้เข้าร่วมวิจัยสามารถเข้าถึงไฟล์ PDF จำนวน 2 ไฟล์ ไฟล์แรกประกอบด้วยข้อมูลโดยละเอียดเกี่ยวกับวิทยานิพนธ์ (ภาษาไทย) และไฟล์ที่สองคือแบบหนังสือให้ความยินยอม เมื่อผู้เข้าร่วมคลิก "ยอมรับ" จะไปยังส่วนแรกของแบบสอบถาม ซึ่งครอบคลุมข้อมูลประชากร ตามด้วยคำถามเกี่ยวกับพฤติกรรม เมื่อตอบแบบสอบถามเสร็จ หน้าสุดท้ายจะปรากฏข้อความ “ขอบคุณผู้เข้าร่วมวิจัยที่สละเวลา” รวมถึงข้อมูลติดต่อของผู้วิจัยเพื่อสอบถามข้อมูลเพิ่มเติม หลังจากนั้นผู้เข้าร่วมวิจัยต้องแสดงหน้าดังกล่าวให้กับเจ้าหน้าที่ดู เพื่อเป็นการยืนยันข้อมูลและเสร็จสิ้นแบบสอบถาม

แบบสอบถามทั้งหมด 301 ชุด ได้ถูกแจกจ่ายให้กับเจ้าหน้าที่ของชานาเกย์ 3 แห่ง โดยชานาเกย์แห่งที่ 1 และ 2 ได้รับ 100 ชุด และชานาเกย์แห่งที่ 3 ได้รับ 101 ชุด อย่างไรก็ตาม ระหว่างการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า ชานาเกย์ B ตั้งอยู่ในทำเลที่ไม่เป็นใจกลางเมือง ทำให้มีจำนวนผู้ใช้บริการน้อยในช่วงเวลานั้น ส่งผลให้สามารถรวบรวมข้อมูลได้เพียง 18 ชุดเท่านั้น เนื่องจากการวิจัยนี้ใช้การสุ่มแบบเจาะจง การเลือกชานาเกย์ที่มีขนาดและจำนวนผู้ใช้บริการแตกต่างกัน ทำให้จำนวนข้อมูลจากชานาเกย์ B ต่ำกว่าที่คาดไว้ เพื่อชดเชยจำนวนข้อมูลที่ขาดหายไป ผู้วิจัยจึงตัดสินใจเพิ่มข้อมูลจากชานาเกย์ C ซึ่งเป็นชานาเกย์ขนาดใหญ่และมีจำนวนผู้ใช้บริการมากที่สุด โดยรวบรวมข้อมูลจากชานาเกย์ C จำนวน 183 คน ส่วนชานาเกย์ A ซึ่งเป็นชานาเกย์ขนาดกลาง ยังคงได้ข้อมูลตามเดิมจากผู้เข้าร่วม 100 คน

การเลือกชานาเกย์ C แทนชานาเกย์ B เกิดจากข้อจำกัดในการเข้าถึงชานาเกย์ที่เป็นกลุ่มปิดและยากต่อการเข้าถึง นอกจากนี้ชานาเกย์ C มีขนาดใหญ่และมีจำนวนผู้ใช้บริการมากที่สุด จึงเป็นทางเลือกที่เหมาะสมในการเพิ่มข้อมูลในงานวิจัยนี้

ภาพที่ 1 จำนวนผู้เข้าร่วมวิจัยจากชานาเกย์ทั้ง 3 แห่ง



การเก็บข้อมูล

ข้อมูลถูกเก็บบันทึกอย่างปลอดภัยบนคอมพิวเตอร์ของผู้วิจัย ซึ่งได้รับการป้องกันโดยการยืนยันตัวตนในการลงชื่อเข้าใช้แบบ 2 ขั้นตอน ขั้นตอนแรกเกี่ยวข้องกับการเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ด้วยรหัสผ่าน ในขั้นตอนที่สองต้องใช้รหัสผ่านอื่นเพื่อเข้าถึงไฟล์ข้อมูล การยืนยันตัวตนในการลงชื่อเข้าใช้แบบสองขั้นตอนนี้ ทำให้มั่นใจได้ถึงความปลอดภัยสำหรับข้อมูลที่ละเอียดอ่อน โดยจำกัดการเข้าถึงไว้สำหรับทีมวิจัยเท่านั้น การสำรองข้อมูลจะดำเนินการเพื่อป้องกันข้อมูลสูญหายเท่านั้น โดยการสำรองข้อมูลจะถูกจัดเก็บในลักษณะที่ปลอดภัยเช่นเดียวกัน

ข้อมูลจะถูกเก็บไว้เป็นระยะเวลา 5 ปี หลังจากเสร็จสิ้นการศึกษา ระยะเวลาที่สอดคล้องกับแนวปฏิบัติทั่วไปด้านวิชาการและการเก็บรักษาข้อมูล เพื่อให้มีเวลาเพียงพอในการวิเคราะห์และเผยแพร่ ข้อมูลจะถูกทำลายภายใน 5 ปีหลังจากการศึกษาเสร็จสิ้น ซึ่งรวมถึงข้อมูลดิบ สำเนาสำรอง และข้อมูลรูปแบบอื่น ๆ ทั้งหมด ไฟล์จะถูกลบออกจากอุปกรณ์จัดเก็บข้อมูลและเซิร์ฟเวอร์อย่างถาวร ซึ่งรวมถึงการล้างถังรีไซเคิลและฟลैชไดรฟ์ถึงขยะ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลดิบจาก REDCap โดยรูปแบบ Excel และนำเข้าสู่ SPSS เพื่อการวิเคราะห์ โดยข้อมูลประชากรและพฤติกรรมทางเพศ โดยใช้สถิติเชิงพรรณนาและสถิติเชิงอนุมานเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์โดยใช้ Chi-square

ข้อพิจารณาทางจริยธรรม

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยของคณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ประเทศไทย ได้อนุมัติโครงการวิจัย (หมายเลข COA. No. MUPH 2004-077, วันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ.2567) ก่อนการแจกแบบสอบถามให้แก่ผู้เข้าร่วมการศึกษา การขอความยินยอมจากผู้เข้าร่วมการศึกษามีการยืนยันผ่านทางแอปพลิเคชันจากผู้เข้าร่วมวิจัยทุกท่าน สำหรับผู้เข้าร่วมที่มีอายุไม่ถึง 18 ปี จะถูกยกเว้นจากการศึกษา

ข้อมูลทั้งหมดที่ได้รับจากแบบสอบถามจะถูกเก็บเป็นความลับ การเข้าร่วมการศึกษากลับไปโดยสมัครใจ และผู้เข้าร่วมสามารถยกเลิกการเข้าร่วมได้ทุกเมื่อโดยไม่ต้องให้เหตุผลใดๆ ก่อนการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์และขั้นตอนการศึกษาผ่านทางแอปพลิเคชันเพื่อให้ผู้เข้าร่วมวิจัยเข้าใจในทุกด้าน แบบสอบถามที่กรอกเสร็จแล้วจะไม่มีกระบวนการหรือข้อมูลระบุตัวตนอื่น ๆ และแบบฟอร์มขอความยินยอมจะถูกเก็บแยกต่างหากเพื่อรักษาความเป็นส่วนตัวของผู้เข้าร่วมวิจัย ข้อมูลทั้งหมดจะถูกเก็บในพื้นที่ปลอดภัย และสามารถเข้าถึงได้เฉพาะผู้วิจัยเท่านั้น โดยข้อมูลดังกล่าวจะถูกทำลายหลังจากการวิเคราะห์ข้อมูลและการเผยแพร่ผลงานวิจัยครบ 5 ปี

ผลการวิจัย

ตารางที่ 1 ข้อมูลประชากร (n=301)

ข้อมูลประชากร	% (n)
เพศ	
เกย์ (Gay)	76.7 (231)
ไบเซ็กชวล (Bisexual)	16.0 (48)
อื่นๆ	7.3 (22)
อายุ, ค่าเฉลี่ย $\pm$ S.D.	36.88 $\pm$ 10.042
อายุ, น้อย-มาก	18-62
ระดับการศึกษาสูงสุด	
ปริญญาตรีหรือต่ำกว่า	77.1 (232)
ปริญญาโทขึ้นไป	22.9 (69)
อาชีพ	
พนักงานประจำ	64.8 (195)
เจ้าของกิจการ	24.3 (73)
ลูกจ้างชั่วคราว/ว่างงาน	10.9 (33)
รายได้	
น้อยกว่าหรือเท่ากับ 30,000 บาท	46.8 (141)
มากกว่า 30,000 บาท	53.2 (160)
สิทธิการรักษาพยาบาล	
ประกันสังคม	54.2 (163)
บัตรทอง 30 บาท	22.3 (67)
สวัสดิการพนักงาน	19.6 (59)
ประกันส่วนบุคคลซื้อเองจากบริษัท	18.3 (55)
สิทธิข้าราชการ	9.3 (28)
ไม่มีสิทธิ/จ่ายเอง	5.3 (16)

จากตารางที่ 1 ผู้เข้าร่วมทั้งหมด 301 คน เข้าร่วมการตอบแบบสอบถาม โดยอายุเฉลี่ยอยู่ที่ 35 ปี (IQR 29-44) ส่วนใหญ่ระบุเพศว่าเป็นเกย์, ไบเซ็กชวล และอื่นๆ ตามลำดับ ซึ่งส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาสูงสุดคือปริญญาตรีหรือต่ำกว่า และประกอบอาชีพเป็นพนักงานประจำ และส่วนใหญ่มีรายได้มากกว่า 30,000 บาท ส่วนมากมีสิทธิการรักษาหลักคือประกันสังคม และมีเพียง 5.3% รายงานว่าไม่มีประกันและต้องเสียค่าใช้จ่ายเอง

ตารางที่ 2 พฤติกรรมทางเพศ (n=301)

พฤติกรรมทางเพศ	% (n)
หลีกเลี่ยงการมีเพศสัมพันธ์เมื่อมีอาการระคายเคืองหรือมีแผลบริเวณอวัยวะเพศ	86.7 (261)
ตรวจสอบบริเวณอวัยวะเพศของคู่นอนก่อนมีเพศสัมพันธ์	74.8 (225)
ปฏิเสธการมีเพศสัมพันธ์เมื่อคู่นอนปฏิเสธที่จะใช้ถุงยางอนามัย	69.8 (210)
มีการสัมผัสโดยตรงกับสารคัดหลั่งในร่างกายจากคู่นอนของตน	66.8 (201)
มีเพศสัมพันธ์ในเดทวันแรก	60.5 (182)
งดเว้นจากกิจกรรมทางเพศในกรณีไม่ทราบประวัติทางเพศของคู่นอน	60.5 (182)
ชอบความสัมพันธ์ในคืนเดียวมากกว่าความสัมพันธ์ที่จริงจัง	58.1 (175)
ถามเกี่ยวกับประวัติทางเพศของคู่นอนของตน	53.5 (161)
การซื้อบริการทางเพศ	30.6 (92)
การขายบริการทางเพศ	16.3 (49)
คู่นอนของตนเสพยา	11.6 (35)
ยอมรับการใช้ยาก่อนหรือระหว่างมีเพศสัมพันธ์	9.3 (28)

จากตารางที่ 2 ข้อมูลนี้สะท้อนถึงพฤติกรรมทางเพศเชิงบวกต่างๆ ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่หลีกเลี่ยงการมีเพศสัมพันธ์เมื่อมีอาการระคายเคืองหรือมีแผลบริเวณอวัยวะเพศ นอกจากนี้ยังมีการตรวจสอบบริเวณอวัยวะเพศของคู่นอนก่อนมีเพศสัมพันธ์ และปฏิเสธการมีเพศสัมพันธ์เมื่อคู่นอนปฏิเสธที่จะใช้ถุงยางอนามัย ผู้เข้าร่วมบางส่วนงดเว้นจากกิจกรรมทางเพศหากไม่ทราบประวัติทางเพศของคู่นอน และยังมีการสอบถามเกี่ยวกับประวัติทางเพศของคู่นอนของตนอีกด้วย

ในส่วนของพฤติกรรมเชิงลบ ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่ยอมรับว่ามีการสัมผัสโดยตรงกับสารคัดหลั่งในร่างกายจากคู่นอนของตน เช่น น้ำลาย ปัสสาวะ หรืออูจระ และมีส่วนรายงานว่ามีการมีเพศสัมพันธ์ในเดทวันแรก รวมทั้งบางส่วนชอบความสัมพันธ์ในคืนเดียวมากกว่าความสัมพันธ์ที่จริงจัง ผู้เข้าร่วมบางคนแสดงความเต็มใจที่จะจ่ายค่าบริการทางเพศ ขณะที่บางคนยอมรับว่าขายบริการทางเพศเพื่อเงิน บางกลุ่มรายงานว่าคู่นอนของตนเสพยา และมีเพียง 9.3% ยอมรับการใช้ยาก่อนหรือระหว่างมีเพศสัมพันธ์

ตารางที่ 3 พฤติกรรมป้องกันทางเพศ

ตัวแปร	ยอดรวม n	พฤติกรรมดี % (n)	พฤติกรรมเสี่ยง % (n)	χ^2	df	P-value
เพศ						
เกย์ (Gay)	231	52.4 (121)	47.6 (110)	2.388	2	0.303
ไบเซ็กชวล (Bisexual)	48	62.5 (30)	37.5 (18)			
อื่นๆ	22	63.6 (14)	36.4 (8)			
อายุ						
ต่ำกว่า 25 ปี	27	63.0 (17)	37.0 (10)	0.908	2	0.635
25-45 ปี	207	54.6 (113)	45.4 (94)			
มากกว่า 45 ปี	67	52.2 (35)	47.8 (32)			
ระดับการศึกษา						
ปริญญาตรีหรือต่ำกว่า	232	55.6 (129)	44.4 (103)	0.253	1	0.615
ปริญญาโทขึ้นไป	69	52.2 (36)	47.8 (33)			



ตัวแปร	ยอดรวม n	พฤติกรรมดี % (n)	พฤติกรรมเสี่ยง % (n)	χ ²	df	P-value
อาชีพ						
ลูกจ้างชั่วคราว/ว่างงาน	33	57.6 (19)	42.4 (14)	1.193	2	0.551
พนักงานประจำ	195	56.4 (110)	43.6 (85)			
เจ้าของกิจการ	73	49.3 (36)	50.7 (37)			
รายได้						
น้อยกว่าหรือเท่ากับ 30,000 บาท	141	56.0 (79)	44.0 (62)	0.157	1	0.692
มากกว่า 30,000 บาท	160	53.8 (86)	46.3 (74)			
การติดเชื้อ STIs ในอดีต						
เคย	81	40.7 (33)	59.3 (48)	8.866	1	0.003*
ไม่เคย	220	60.0 (132)	40.0 (88)			
การติดเชื้อ STIs ในปัจจุบัน						
เคย	26	50.0 (13)	50.0 (13)	0.267	1	0.606
ไม่เคย	275	55.3 (152)	44.7 (123)			
จำนวนคู่นอนใน 6 เดือน						
0-1 คน	60	65.0 (39)	35.0 (21)	8.460	3	0.037*
2-5 คน	127	57.5 (73)	42.5 (54)			
6-10 คน	60	53.3 (32)	46.7 (28)			
มากกว่า 11 คน	54	38.9 (21)	61.1 (33)			
การใช้ถุงยางอนามัย						
ทุกครั้ง	193	62.2 (120)	37.8 (73)	11.761	1	<0.001*
ไม่ทุกครั้ง	108	41.7 (45)	58.3 (63)			

*ค่า p-value มีความสำคัญที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 3 แสดงข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมป้องกันทางเพศในกลุ่มตัวอย่าง โดยมีการพิจารณาตามตัวแปรต่าง ๆ ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ การติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ในอดีตและปัจจุบัน จำนวนคู่นอน และการใช้ถุงยางอนามัย โดยมีการเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มที่มีพฤติกรรมดีและพฤติกรรมเสี่ยง เพื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ และพฤติกรรมป้องกัน โดยแสดงให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์ที่สำคัญระหว่างการติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ในอดีต จำนวนคู่นอน และการใช้ถุงยางอนามัยกับพฤติกรรมป้องกัน โดยกลุ่มที่ไม่เคยติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ มีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมป้องกันที่ดีกว่า ($p\text{-value} = 0.003$) และกลุ่มที่มีคู่นอน 0-1 คน ใน 6 เดือนที่ผ่านมา มีการป้องกันที่ดี ($p\text{-value} = 0.037$) ขณะที่การใช้ถุงยางอนามัยทุกครั้งมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมป้องกันที่ดีอย่างมีนัยสำคัญ ($p\text{-value} < 0.001$) ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในการป้องกันโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ในกลุ่มตัวอย่างนี้



ตารางที่ 4 พฤติกรรมเสี่ยงทางเพศ

ตัวแปร	ยอดรวม n	พฤติกรรมเสี่ยง % (n)	พฤติกรรมดี % (n)	χ^2	df	P-value
เพศ						
เกย์ (Gay)	231	50.6 (117)	49.4 (114)	4.522	2	0.104
ไบเซ็กชวล (Bisexual)	48	45.8 (22)	54.2 (26)			
อื่นๆ	22	27.3 (6)	72.7 (16)			
อายุ						
ต่ำกว่า 25 ปี	27	40.7 (11)	59.3 (16)	1.779	2	0.411
25-45 ปี	207	50.7 (105)	49.3 (102)			
มากกว่า 45 ปี	67	43.3 (29)	56.7 (38)			
ระดับการศึกษา						
ปริญญาตรีหรือต่ำกว่า	232	48.3 (112)	51.7 (120)	0.004	1	0.948
ปริญญาโทขึ้นไป	69	47.8 (33)	52.2 (36)			
อาชีพ						
ลูกจ้างชั่วคราว/ว่างงาน	33	48.5 (16)	51.5 (17)	3.844	2	0.146
พนักงานประจำ	195	51.8 (101)	48.2 (94)			
เจ้าของกิจการ	73	38.4 (28)	61.6 (45)			
รายได้						
น้อยกว่าหรือเท่ากับ 30,000 บาท	141	43.3 (61)	56.7 (80)	2.562	1	0.109
มากกว่า 30,000 บาท	160	52.5 (84)	47.5 (76)			
การติดเชื้อ STIs ในอดีต						
เคย	81	72.8 (59)	27.2 (22)	27.008	1	<0.001*
ไม่เคย	220	39.1 (86)	60.9 (134)			
การติดเชื้อ STIs ในปัจจุบัน						
เคย	26	69.2 (18)	30.8 (8)	5.055	1	0.025*
ไม่เคย	275	46.2 (127)	53.8 (148)			
จำนวนคู่นอนใน 6 เดือน						
0-1 คน	60	23.3 (14)	76.7 (46)	40.314	3	<0.001
2-5 คน	127	40.2 (51)	59.8 (76)			
6-10 คน	60	71.7 (43)	28.3 (17)			
มากกว่า 11 คน	54	68.5 (37)	31.5 (17)			
การใช้ถุงยางอนามัย						
ทุกครั้ง	193	36.8 (71)	63.2 (122)	27.927	1	<0.001
ไม่ทุกครั้ง	108	68.5 (74)	31.5 (34)			

*ค่า p-value มีความสำคัญที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 4 แสดงข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมเสี่ยงในกลุ่มตัวอย่าง โดยมีการพิจารณาตามตัวแปรต่าง ๆ ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ การติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ในอดีตและปัจจุบัน จำนวนคู่นอน และการใช้ถุงยางอนามัย โดยมีการเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มที่มีพฤติกรรมดีและพฤติกรรมเสี่ยง พร้อมค่า p-value เพื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆและพฤติกรรมเสี่ยง โดยแสดงให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์ที่สำคัญระหว่างการติดเชื้อโรคติดต่อทาง

เพศสัมพันธ์ในอดีต, การติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ในปัจจุบัน, จำนวนคู่นอน และการใช้ถุงยางอนามัยกับพฤติกรรมเสี่ยง โดยกลุ่มที่เคยติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ในอดีตและปัจจุบัน มีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมเสี่ยงสูงกว่า ($p\text{-value} < 0.001$ และ $p\text{-value} = 0.025$ ตามลำดับ) และกลุ่มที่มีจำนวนคู่นอนมากกว่า 6 คน ใน 6 เดือนที่ผ่านมา มีพฤติกรรมเสี่ยงสูงสุด ($p\text{-value} < 0.001$) ขณะที่การไม่ใช้ถุงยางอนามัยทุกครั้งมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมเสี่ยงสูง ($p\text{-value} < 0.001$) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในความเสี่ยงในการติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ในกลุ่มตัวอย่างนี้

สรุปและอภิปรายผล

จากผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางเพศและการป้องกันโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ พบว่า พฤติกรรมบางประการในกลุ่มผู้เข้าร่วมสะท้อนถึงพฤติกรรมที่เหมาะสมและมีความรับผิดชอบในการดูแลสุขภาพทางเพศ เช่น หลีกเลี่ยงการมีเพศสัมพันธ์เมื่อมีอาการระคายเคืองหรือแผลที่อวัยวะเพศ (86.7%) และตรวจสอบอวัยวะเพศของคู่อนก่อนการมีเพศสัมพันธ์ (74.8%) ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่เหมาะสมและช่วยลดความเสี่ยงจากการติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการตระหนักรู้ที่ดีในการป้องกันโรคระหว่างการมีเพศสัมพันธ์

อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาในบางกลุ่มแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมเสี่ยงต่อการติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ เช่น การสัมผัสสารคัดหลั่งจากคู่อนของตน (66.8%) และการไม่ใช้ถุงยางอนามัย (69.8%) ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่เพิ่มความเสี่ยงในการติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชาย เช่นเดียวกับงานวิจัยของ Zhang et al. (2022) และ Choi et al. (2021) ซึ่งพบว่ากลุ่มผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชาย มักมีความเสี่ยงสูงในการไม่ใช้ถุงยางอนามัยและการมีพฤติกรรมทางเพศที่ไม่ปลอดภัย ส่งผลให้เกิดความเสี่ยงจากการติดเชื้อ HIV และโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์อื่น ๆ [7,10] นอกจากนี้ การศึกษาโดย Zhang et al. (2022) ยังพบว่า พฤติกรรมเสี่ยงที่เพิ่มขึ้นหลังการล็อกดาวน์จาก COVID-19 ได้สะท้อนถึงความจำเป็นในการป้องกันโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ในกลุ่มผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชาย ที่ต้องการการศึกษาและการสนับสนุนเพิ่มเติมในการป้องกัน [7]

นอกจากนี้ยังพบพฤติกรรมที่อาจสะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ชั่วคราวมากกว่าความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน เช่น ความชอบในการมีความสัมพันธ์ในคืนเดียวมากกว่าความสัมพันธ์ที่จริงจัง (58.1%) และการมีเพศสัมพันธ์ในวันแรก (60.5%) ซึ่งเป็นการมองข้ามผลกระทบทางสังคมและสุขภาพจิตที่อาจเกิดขึ้นในระยะยาว ซึ่งตรงกับงานวิจัยของ Kaiser et al. (2020) ที่ระบุว่าพฤติกรรมเหล่านี้สามารถส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตและความสัมพันธ์ในระยะยาว รวมทั้งเพิ่มความเสี่ยงในการติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ในกลุ่มผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชาย [11]

การซื้อบริการทางเพศ (30.6%) และการขายบริการทางเพศ (16.3%) เป็นปัญหาในด้านการค้าบริการทางเพศในกลุ่มผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชาย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Van der Poel et al. (2022) ที่ชี้ให้เห็นถึงปัญหาทางจริยธรรมและสังคมที่เกี่ยวข้องกับการค้าบริการทางเพศ ไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของทั้งผู้ให้และผู้รับบริการเท่านั้น แต่ยังมีผลกระทบต่อความเสี่ยงในการติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์และความไม่ปลอดภัยในแง่ของสุขภาพทางเพศ [12]

งานวิจัยของ Tareerat et al. (2018) แสดงความเชื่อต่างๆของกลุ่ม YMSM (Young Men who have Sex with Men) ชายหนุ่มที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายเชื่อว่าการมีเพศสัมพันธ์ทางทวารหนักไม่ได้เสี่ยงเท่าการมีเพศสัมพันธ์ทางช่องคลอด หรือเชื่อว่าการหลั่งน้ำอสุจิในทวารหนักเป็นปัจจัยหลักในการติดเชื้อ HIV และแม้ว่าจะรับรู้ถึงความเสี่ยงจาก HIV แต่หลายคนยังไม่ชอบใช้ถุงยางอนามัย โดยให้เหตุผลว่าการใช้ถุงยางทำให้การมีเพศสัมพันธ์ขาดความสนุกสนาน [13] ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยนี้ที่พฤติกรรมของกลุ่มที่เคยมีประวัติการติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน กลุ่มที่มีคู่อนมากกว่า 11 คน ใน 6 เดือนที่ผ่านมา และกลุ่มที่ไม่ใช้ถุงยางอนามัยทุกครั้ง ถือเป็นกลุ่มที่มีพฤติกรรมเสี่ยงสูงในการติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ซึ่งเป็นไปตามหลักการที่ว่า พฤติกรรมทางเพศที่เสี่ยง เช่น การมีคู่อนหลายคนและการไม่ใช้ถุงยางอนามัยในทุกครั้ง จะเพิ่มโอกาสในการติดเชื้อโรคต่างๆ ได้

วัฒนธรรมย่อยของกลุ่มผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายที่ใช้บริการชานาเกย์มักจะมีลักษณะการรวมตัวกันในกลุ่มที่มีความต้องการและพฤติกรรมทางเพศคล้ายกัน ซึ่งสะท้อนถึงวัฒนธรรมที่สนับสนุนพฤติกรรมทางเพศที่เสี่ยง เช่น การมีเพศสัมพันธ์หลายคน ปัจจัยทางสังคมที่ส่งผลต่อพฤติกรรมเหล่านี้ เช่น ความต้องการในการยอมรับจากกลุ่มหรือการหลีกเลี่ยงจากการตีตราจากสังคมภายนอก อาจทำให้ผู้ใช้บริการชานาเกย์มองว่าการมีเพศสัมพันธ์ในสถานที่เหล่านี้เป็นเรื่องปกติและสอดคล้องกับมาตรฐานของกลุ่ม ในขณะที่ความพร้อมของบริการสุขภาพทางเพศก็เป็นปัจจัยสำคัญในการลดพฤติกรรมเสี่ยง หากการเข้าถึงบริการสุขภาพทางเพศ เช่น การตรวจคัดกรองโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ หรือการให้คำปรึกษาด้านสุขภาพทางเพศ มีข้อจำกัดหรือยากต่อการเข้าถึง อาจทำให้กลุ่มผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชาย ไม่ตระหนักถึงความเสี่ยงจากการติดเชื้อ ส่งผลให้พฤติกรรมเสี่ยงยังคงดำเนินต่อไป

ดังนั้น ควรมีการผลักดันและสร้างความตระหนักรู้ในกลุ่มเหล่านี้ โดยการส่งเสริมให้กลุ่มผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายเข้าใช้บริการตรวจคัดกรองโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอ รวมถึงการให้คำแนะนำเกี่ยวกับการใช้ถุงยางอนามัยทุกครั้งที่มีเพศสัมพันธ์ นอกจากนี้ยังควรมีการพัฒนาบริการสุขภาพทางเพศที่เข้าถึงง่ายและมีคุณภาพ รวมถึงแอปพลิเคชันเพื่อให้กลุ่มผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชาย สามารถได้รับการดูแลอย่างเต็มที่และลดการแพร่กระจายของโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ในกลุ่มนี้

โดยรวมแล้ว การศึกษาฉบับนี้สะท้อนถึงการตระหนักรู้และพฤติกรรมที่มีความรับผิดชอบในการป้องกันโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ในบางกลุ่ม แต่ก็ยังคงมีพฤติกรรมที่เสี่ยงซึ่งต้องการการสนับสนุนเพิ่มเติมในด้านการศึกษาและการเสริมสร้างความรับผิดชอบในการป้องกันโรคและการมีพฤติกรรมทางเพศที่ปลอดภัย โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายที่มีความเสี่ยงสูงในการติดโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์

ข้อจำกัดงานวิจัย

1) สุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง: อาจทำให้ผลลัพธ์ไม่สามารถนำไปอ้างอิงหรือทั่วไปให้กับประชากรทั้งหมดได้ เนื่องจากการเลือกตัวอย่างจากกลุ่มที่มีคุณสมบัติเฉพาะอาจทำให้ข้อมูลที่ได้มีลักษณะเฉพาะและไม่สะท้อนถึงความหลากหลายของประชากรในภาพรวม

2) พื้นที่การเก็บข้อมูลที่จำกัด: การเก็บข้อมูลจากชานาเกย์เพียง 3 แห่ง อาจไม่สามารถสะท้อนพฤติกรรมหรือมุมมองของผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายทั้งหมดได้ เนื่องจากการเลือกสถานที่จำกัดอาจไม่ครอบคลุมกลุ่มผู้ชายในพื้นที่อื่น ๆ หรือในสถานการณ์ที่แตกต่างกัน ทำให้ผลลัพธ์อาจมีข้อจำกัด

3) ข้อจำกัดในการเข้าถึงชานาเกย์: เพื่อขอข้อมูลจากชานาเกย์ B จากจำนวนข้อมูลจากชานาเกย์ B ต่ำกว่าที่คาดไว้ เนื่องจากชานาเกย์ B ตั้งอยู่ในทำเลที่ไม่เป็นใจกลางเมืองและมีจำนวนผู้ใช้บริการน้อยในช่วงเวลานั้น เกิดจากข้อจำกัดในการเข้าถึงชานาเกย์ที่เป็นกลุ่มปิดและยากต่อการเข้าถึง การเลือกใช้ชานาเกย์ C ซึ่งเป็นชานาเกย์ขนาดใหญ่และมีผู้ใช้บริการจำนวนมากมาทดแทน อาจทำให้ข้อมูลจากชานาเกย์ C มีน้ำหนักมากเกินไปในผลการวิจัย ซึ่งอาจไม่สะท้อนถึงผู้ใช้บริการจากชานาเกย์ขนาดเล็ก

4) การศึกษาในครั้งนี้ อาจไม่สามารถครอบคลุมปัจจัยทั้งหมดที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมทางเพศได้ เนื่องจากพฤติกรรมทางเพศเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อน และได้รับอิทธิพลจากหลากหลายปัจจัย ทั้งในระดับบุคคล สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งบางปัจจัยอาจไม่สามารถระบุหรือวัดผลได้อย่างครบถ้วนในการศึกษา

ข้อเสนอแนะ

1) การเสริมสร้างความรู้และการศึกษา: ควรมีการจัดโปรแกรมการศึกษาที่เน้นความรู้เรื่องการป้องกันโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ การใช้ถุงยางอนามัยและการตรวจสุขภาพทางเพศอย่างสม่ำเสมอ เพื่อส่งเสริมพฤติกรรมทางเพศที่ปลอดภัยและมีความรับผิดชอบ มีเป้าหมายเพื่อให้ผู้ที่ยังไม่เคยติดเชื้อเกิดความตระหนักรู้และสามารถป้องกันตนเองได้อย่างเหมาะสม ขณะเดียวกันก็ช่วยลดการติดเชื้อซ้ำในผู้ที่เคยมีประวัติการติดเชื้อแล้ว ผ่านการให้ข้อมูล การติดตามสุขภาพ และการสนับสนุนด้านจิตสังคมอย่างต่อเนื่อง

2) การส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน: ควรส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์ที่จริงจังและมีความยั่งยืนมากขึ้น โดยเน้นการสร้างความรู้ถึงถึงความสำคัญของความสัมพันธ์ที่มีความรับผิดชอบ ปลอดภัยทางเพศ และใส่ใจสุขภาพ เช่น การจัดแคมเปญ “สุขระยะสั้น เสี่ยงระยะยาว” เพื่อสื่อสารถึงความเสี่ยงที่อาจเกิดจากการเปลี่ยนคู่นอนบ่อยครั้ง ลดจำนวนคู่นอน และส่งเสริมพฤติกรรมทางเพศที่ปลอดภัยมากขึ้น

3) การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อสุขภาพทางเพศ: ส่งเสริมการพัฒนาแอปพลิเคชันด้านสุขภาพทางเพศ เพื่อให้กลุ่มผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายสามารถเข้าถึงข้อมูล การปรึกษา และบริการด้านสุขภาพได้อย่างสะดวก เช่น บริการพบแพทย์ออนไลน์ (telemedicine) หรือการเชื่อมต่อกับแอปพลิเคชันหาคู่ ที่ได้รับความนิยมเพื่อบูรณาการข้อมูลสุขภาพทางเพศเข้าไปในแพลตฟอร์มอย่างเป็นระบบ เช่น การให้ข้อมูลเกี่ยวกับโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ และการป้องกันที่ถูกต้อง การส่งเสริมการเข้ารับการตรวจคัดกรองสุขภาพทางเพศอย่างสม่ำเสมอ รวมถึงการพัฒนา “ระบบแจ้งเตือน” เพื่อเตือนให้ผู้ใช้ตรวจสุขภาพหรือประเมินความเสี่ยงเป็นระยะ ทั้งนี้ต้องดำเนินการโดยให้ความสำคัญกับความเป็นส่วนตัวของผู้ใช้อย่างสูงสุด และยึดหลักการอนุญาตก่อน (opt-in) เพื่อให้ผู้ใช้เลือกเปิดรับข้อมูลหรือบริการเหล่านี้ด้วยความสมัครใจ

4) การใช้สื่อและบุคคลที่มีผู้ติดตามบนแพลตฟอร์มโซเชียลมีเดียในการให้ข้อมูล: ใช้สื่อสังคมออนไลน์และบุคคลที่มีอิทธิพลในกลุ่มวัยรุ่นหรือกลุ่มผู้ชายที่มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชาย เป็นช่องทางในการสื่อสารข้อมูลสุขภาพทางเพศที่ถูกต้อง น่าเชื่อถือ และเข้าถึงได้ง่าย เพื่อสร้างทัศนคติที่ดีและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเสี่ยง

5) การทำงานร่วมกับชุมชนและองค์กรในพื้นที่: ประสานความร่วมมือกับสถานบริการชานาเกย์และกลุ่มชุมชนเพื่อจัดกิจกรรมเชิงรุก เช่น การแจกถุงยางอนามัย เจลหล่อลื่น การให้ความรู้ด้านเพศศึกษา และบริการตรวจคัดกรองโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์เป็นประจำรายเดือน เพื่อเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่จริงอย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

- [1] World Health Organization. (2024). Sexually transmitted infections (STIs). Retrieved from [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/sexually-transmitted-infections-\(stis\)](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/sexually-transmitted-infections-(stis))
- [2] Centers for Disease Control and Prevention. (n.d.). STI statistics and surveillance: Annual summary. Retrieved from <https://www.cdc.gov/sti-statistics/annual/summary.html>
- [3] Tsuboi, M., Evans, J., Davies, E. P., Rowley, J., Korenromp, E. L., Clayton, T., et al. (2021). Prevalence of syphilis among men who have sex with men: A global systematic review and meta-analysis from 2000-2020. *Lancet Global Health*, 9(8), e1110-e1118. [https://doi.org/10.1016/S2214-109X\(21\)00204-X](https://doi.org/10.1016/S2214-109X(21)00204-X)
- [4] Hung, P., Osias, E., Konda, K. A., Calvo, G. M., Reyes-Díaz, E. M., Vargas, S. K., et al. (2020). High lifetime prevalence of syphilis in men who have sex with men and transgender women versus low lifetime prevalence in female sex workers in Lima, Peru. *Sexually Transmitted Diseases*, 47(8), 549-555. <https://doi.org/10.1097/OLQ.0000000000001219>

- [5] Gesink, D., Wang, S., Guimond, T., Kimura, L., Connell, J., Salway, T., et al. (2018). Conceptualizing geosexual archetypes: Mapping the sexual travels and egocentric sexual networks of gay and bisexual men in Toronto, Canada. *Sexually Transmitted Diseases*, 45(6), 368-373.
<https://doi.org/10.1097/OLQ.0000000000000762>
- [6] Lankowski, A., Sánchez, H., Hidalgo, J., Cabello, R., & Duerr, A. (2020). Sex-on-premise venues, associated risk behaviors, and attitudes toward venue-based HIV testing among men who have sex with men in Lima, Peru. *BMC Public Health*, 20(1), 521. <https://doi.org/10.1186/s12889-020-08548-1>
- [7] Zhang, C., Wang, X., Wei, X., & Xu, Y. (2022). Post-lockdown rebounding high-risk behaviors and HIV testing among MSM in China in the era of the COVID-19 pandemic. *BMC Public Health*, 22(1), 1137. <https://doi.org/10.1186/s12889-022-13613-2>
- [8] World Health Organization. Consolidated guidelines on HIV prevention, diagnosis, treatment and care for key populations – 2016 update. Geneva: WHO; 2016.
- [9] Centers for Disease Control and Prevention. HIV Risk and Prevention [Internet]. 2021 [cited 2025 Apr 29]. Available from: <https://www.cdc.gov/hiv/risk/index.html>
- [10] Choi, K. H., Han, J. Y., & Kim, S. H. (2021). Sexual behaviors and HIV risk reduction strategies among college students in South Korea. *International Journal of STD & AIDS*, 32(7), 572-578.
<https://doi.org/10.1177/09564624211004069>
- [11] Kaiser, B. N., Lim, S. H., & Scott, R. B. (2020). Relationship characteristics and their associations with mental health and risky sexual behavior in youth. *Journal of Adolescence*, 81, 55-63.
<https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2020.03.004>
- [12] Van der Poel, S. L., Wright, P. W., & Hughes, P. M. (2022). Ethical and social issues in the commercialization of sex work: A public health perspective. *Journal of Health and Social Behavior*, 63(4), 507–522. <https://doi.org/10.1177/00221465221117774>
- [13] Tareerat, C., Beane, C. R., Varangrat, A., Chaikummao, S., Chitwarakorn, A., Van Griensven, F., & Holtz, T. H. (2018). Risk behaviors among young men who have sex with men in Bangkok: A qualitative study to understand and contextualize high HIV incidence. *Journal of Homosexuality*, 66(4), 533–548. <https://doi.org/10.1080/00918369.2017.1422941>

หัวข้อ “การสูงวัยของประชากร”

- ▶ ความเต็มใจจ่ายสำหรับการใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทย (กรณีศึกษา กรุงเทพมหานครและปริมณฑล)
- ▶ คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุมุสลิมในอำเภอรารโต จังหวัดยะลา
- ▶ การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร
- ▶ The Role of Social Capital and Economic Capital on the Happiness of Older People Before and During the COVID-19 Pandemic in Thailand



ความเต็มใจจ่ายสำหรับการใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทย (กรณีศึกษากรุงเทพมหานครและปริมณฑล)

(Willingness to pay for elderly housing in the Bangkok Metropolitan Region (BMR))

โดย

วรินดา สิริสุวรรณ^{1*}

Wirinda Sirisuwan^{2*}

¹ นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการ, สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดนครปฐม, จังหวัดนครปฐม 73000

² Plan and Policy Analyst, Professional Level, Disaster Prevention and Mitigation Provincial Office, Nakhon Pathom Province, 73000

* Corresponding author: E-mail address: oatfuture@gmail.com

บทคัดย่อ

ปัจจุบันประชากรสูงอายุของไทยยังคงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ประชากรวัยหนุ่มสาวและวัยทำงานยังคงลดลง ประเทศไทยได้เข้าสู่สังคมสูงอายุตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 และคาดการณ์ว่าจะเข้าสู่สังคมสูงอายุแบบสุดยอดในปี พ.ศ. 2583 จากการเสื่อมถอยของร่างกายอันเนื่องมาจากอายุที่มากขึ้น ผู้สูงอายุจำเป็นต้องได้รับการดูแลจากผู้เชี่ยวชาญด้านการดูแลโดยตรง ด้วยเหตุนี้ ผู้สูงอายุจึงควรตระหนักถึงการเตรียมความพร้อมในการดำเนินชีวิตในช่วงบั้นปลายชีวิตมากขึ้น โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่เพียงลำพังและไม่มีบุตรหลานคอยดูแล บ้านพักผู้สูงอายุจึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการดูแลผู้สูงอายุหลังเกษียณอายุและเพื่อให้ผู้สูงอายุมีทางเลือกในการเข้ารับบริการการดูแลที่เหมาะสมกับตนเองต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษาเพื่อคำนวณหามูลค่าความเต็มใจจ่ายของการใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 404 ราย ผ่านแบบสอบถามออนไลน์และการสัมภาษณ์ การศึกษาใช้วิธีการประเมินมูลค่าโดยวิธีการสมมติเหตุการณ์ (Contingent Valuation Method) ร่วมกับการตั้งคำถามแบบปลายปิดสองครั้ง (Close-ended and Double-bounded approach) และการวิเคราะห์แบบจำลอง Panel Random Effects Logit เพื่อประเมินความเต็มใจจ่ายตามทฤษฎีอรรถประโยชน์ ในการศึกษา ผู้วิจัยได้จัดทำสถานการณ์ที่ให้ผู้ตอบแบบสอบถามสามารถเลือกใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุตามแต่ละประเภทของผู้ให้บริการ ระดับการให้บริการ และประเภทห้องพักที่ให้บริการ ตามสถานการณ์ที่ผู้วิจัยกำหนด

ผลการศึกษาพบว่า ราคาจะเพิ่มขึ้นตามคุณลักษณะของบ้านพักอาศัย จากมุมมองของผู้ตอบแบบสอบถาม ผู้ตอบแบบสอบถามเลือกใช้บริการตามคุณลักษณะส่วนบุคคล ความเป็นส่วนตัว ทางเลือกในการให้บริการทางการแพทย์ รวมถึงประเภทห้องพัก นอกจากนี้ยังพบว่า ความใส่ใจเรื่องสุขภาพและความเป็นส่วนตัวเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความเต็มใจจ่ายสำหรับการใช้บริการในอนาคตของผู้สูงอายุ ยิ่งไปกว่านั้น ระดับราคาการให้บริการยังส่งผลต่อการตัดสินใจของผู้สูงอายุน้อยกว่าเมื่อเทียบกับกลุ่มอายุอื่นๆ เนื่องจากผู้สูงอายุตระหนักถึงความต้องการในการใช้บริการของตนเอง จากมุมมองเชิงนโยบาย การศึกษานี้แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการเตรียมความพร้อมสำหรับค่าใช้จ่ายในช่วงบั้นปลายชีวิต ซึ่งจะช่วยให้ผู้ที่ต้องการใช้บริการมีทางเลือกมากขึ้น รวมถึงสามารถเข้าถึงการให้บริการได้อย่างสะดวกและเหมาะสมต่อไป

คำสำคัญ: การประเมินมูลค่าโดยวิธีการสมมติเหตุการณ์, ความเต็มใจจ่าย, บ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุ

Abstract

The Thai aging population will continue to increase, whereas the young and working-age populations will continue to decline. Thailand became an aged society in 2005, which is projected to become a super-aging society by 2040. According to the deterioration of the body due to becoming aged, older persons need care from experts in caring for older persons. All these things make it necessary to be more aware of preparing for life in the later stages of life, especially for older persons who live alone and do not have children to take care of them. Therefore, homes for older persons are another option for caring for older persons after retirement and providing older persons with options to receive care services that are appropriate for them.

This article aims to estimate willingness to pay for elderly housing in the Bangkok Metropolitan Region (BMR). The data were obtained from 404 samples through an online questionnaire and direct interviews with respondents in BMR. This article used the Contingent Valuation Method (CVM) to investigate the Willingness to Pay (WTP) for elderly housing based on the utility maximization theory. This article utilizes the Panel Random Effects Logit Model in conjunction with the stated willingness to pay technique using a close-ended and double-bounded approach. In this study, we establish a scenario where respondents can choose elderly housing based on provider type, nursing services, and room type according to the situation specified by the researcher.

The findings revealed that the price would be increased based on each attribute. From the respondent's view, the respondents choose to live in elderly housing according to personal characteristics, privacy, and options based on suitable nursing services and room types. In addition, health consciousness and privacy are the keys to their willingness to pay for future services. Moreover, price levels are less likely to affect elderly's decisions than other age groups, as they are aware of their need for services. Finally, from a policy perspective, this study suggests a need for better preparation and support for end-of-life expenses. This study would provide more options for those who desire to use such services and enable them to access convenient and suitable possibilities.

Keywords: Contingent Valuation Method, Willingness to Pay, Elderly Housing

ความเต็มใจจ่ายสำหรับการใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทย (กรณีศึกษา กรุงเทพมหานครและปริมณฑล)

(Willingness to pay for elderly housing in the Bangkok Metropolitan Region (BMR))

บทนำ

จากโครงสร้างของอายุประชากรที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลทำให้มีจำนวนประชากรสูงอายุเพิ่มมากขึ้น เมื่อเทียบกับประชากรวัยเด็กและวัยทำงาน ที่มีแนวโน้มลดลง ปัจจุบันประเทศไทยได้เข้าสู่สังคมสูงอายุแล้วตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ. 2548 และมีการคาดการณ์ว่าจะเข้าสู่สังคมสูงอายุแบบสุดยอด ในปี พ.ศ. 2583 (สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย, 2563) ประกอบกับการมีอายุยืนยาวของประชากรไทยเมื่อเทียบกับในอดีตที่ผ่านมา รวมถึงสภาพสังคมที่ปัจจุบันคนหนุ่มสาวนิยมใช้ชีวิตอยู่คนเดียว แต่งงานและมีบุตรน้อยลง สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่ทำให้ต้องตระหนักถึงการเตรียมความพร้อมในการดำเนินชีวิตในช่วงบั้นปลายของชีวิตมากขึ้น โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ตัวคนเดียว และไม่มีบุตรหลานคอยดูแล

เมื่อพิจารณาถึงความต้องการของประชากรสูงอายุ ผู้สูงอายุไม่ได้มีความต้องการที่แตกต่างจากประชากรในวัยอื่น ๆ แต่เนื่องจากการเสื่อมถอยของร่างกายอันเนื่องมาจากอายุที่มากขึ้น ทำให้ผู้สูงอายุต้องการการดูแลสุขภาพจากสมาชิกในครอบครัว ผู้ใกล้ชิด รวมถึงผู้มีความเชี่ยวชาญในด้านการดูแลผู้สูงอายุ เพื่อให้ผู้สูงอายุมีสภาพร่างกาย จิตใจที่สมบูรณ์และสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขจนถึงช่วงบั้นปลายของชีวิต ดังนั้น บ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุจึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการดูแลสุขภาพหลังวัยเกษียณและเพื่อเตรียมรองรับสังคมสูงอายุต่อไปในอนาคต ซึ่งความต้องการดังกล่าวอาจเป็นความต้องการของผู้สูงอายุเอง หรือเป็นความต้องการของบุตรหลานสมาชิกในครอบครัวที่ไม่มีเวลาเพียงพอในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ และต้องการให้ผู้สูงอายุได้รับการดูแลสุขภาพจากผู้ดูแลที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในสุขภาพของผู้สูงอายุอย่างเหมาะสมต่อไป

การพิจารณาเลือกบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุนั้นมีความแตกต่างจากบ้านพักอาศัยทั่วไป กล่าวคือ ผู้สูงอายุมีภาวะเสื่อมถอยของสุขภาพร่างกาย และจำเป็นต้องได้รับการดูแลที่ดีจากผู้ดูแลและผู้เชี่ยวชาญอย่างเป็นระบบ ดังนั้น การพิจารณาเลือกบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุจึงมีความจำเป็นต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบหลาย ๆ อย่าง อาทิ ความต้องการของผู้สูงอายุ สภาพร่างกายของผู้สูงอายุ ประเภทของบ้านพักอาศัยที่ให้บริการ การให้บริการและการดูแล เป็นต้น เพื่อประกอบการตัดสินใจในการเลือกใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุดังกล่าว

นอกเหนือจากความต้องการใช้บริการ และระดับสุขภาพของผู้สูงอายุแล้ว ราคาการใช้บริการของบ้านพักสำหรับผู้สูงอายุ ยังเป็นอีกปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดการตัดสินใจในการใช้บริการบ้านพักของผู้สูงอายุ เนื่องจากระดับราคาเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการจ่ายหรือความเต็มใจจ่ายของผู้สูงอายุในการเลือกใช้บริการที่เหมาะสมกับสุขภาพของตนในช่วงบั้นปลายชีวิต

ดังนั้น ความเต็มใจจ่ายสำหรับการใช้บริการบ้านพักอาศัย จึงเป็นสิ่งสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะทำให้ผู้วิจัยทราบถึงมูลค่าความเต็มใจจ่ายสำหรับการใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุในพื้นที่ที่ต้องการศึกษา (กรุงเทพมหานคร และปริมณฑล) อีกประการสำคัญ คือ เพื่อเป็นแนวทางในการนำเสนอต่อผู้กำหนดนโยบายของภาครัฐในการวางแผนรองรับสังคมสูงอายุ และเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในการจัดหาที่พักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุต่อไปในอนาคต ซึ่งงานวิจัยนี้ได้นำวิธีการ สมมติเหตุการณ์ (Contingent Valuation Method: CVM) และแบบจำลอง Panel Random Effects Logit มาใช้ ซึ่งเป็นวิธีการที่แพร่หลายในการนำมาใช้ประเมินความเต็มใจจ่าย (Willingness to Pay: WTP) ของผู้สูงอายุในการเลือกใช้บริการบ้านพักอาศัยตามระดับราคาและความหลากหลายของการให้บริการ โดยเป็นการศึกษาในมุมมองของผู้สูงอายุที่มีต่อบ้านพักอาศัยเป็นประเด็นหลักสำคัญ

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อคำนวณมูลค่าความเต็มใจจ่ายสำหรับการใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทย (กรณีศึกษา กรุงเทพมหานคร และปริมณฑล)

ระเบียบวิธีการวิจัย

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาจากรายงานวิจัย บทความ รวมถึงวิทยานิพนธ์ทั้งในไทยและต่างประเทศ เพื่อนำมาใช้ในการทำวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

1. วัฏจักรชีวิตของมนุษย์ (Stage of life cycle) อธิบายเกี่ยวกับร่างกายของมนุษย์ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เริ่มตั้งแต่วัยเด็กไปสู่วัยผู้ใหญ่ รวมถึงในวัยชรา การเปลี่ยนแปลงในลักษณะทางกายภาพของมนุษย์ทุกเพศทุกวัยนั้น เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องเตรียมความพร้อม เพื่อให้สามารถเข้าถึงความต้องการในแต่ละช่วงวัยที่แตกต่างกันต่อไป (Erikson, 2019)

2. บ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุมิทั้งบ้านพักที่เป็นสวัสดิการที่รัฐบาลจัดหาให้รวมถึงภาคเอกชนเป็นผู้ให้บริการ จากข้อมูลการจัดที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงอายุของศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐในสังกัด กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พบว่าความต้องการที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงอายุไม่เพียงพอเมื่อเทียบกับการให้บริการของศูนย์พัฒนาการฯ ที่มีอยู่ จากสถิติผู้สูงอายุในศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ ประจำปีเดือนมกราคม พ.ศ. 2568 พบว่ามีศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ จำนวน 12 แห่ง ให้บริการผู้สูงอายุ รวม 1,956 ราย แบ่งเป็นผู้รับบริการประเภทสามัญ 1,860 ราย และผู้รับบริการแบบเสียค่าบริการ 96 ราย ขณะที่ยังมีผู้สูงอายุที่รอรับการบริการจากศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ จำนวน 7,178 ราย (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2568) ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความต้องการของผู้สูงอายุในการใช้บริการบ้านพักอาศัยยังคงมีมากกว่าอุปทานหรือจำนวนสถานบริการที่ทางรัฐจัดให้อยู่อีกเป็นจำนวนมาก

3. ความเต็มใจจ่าย (Willingness to Pay: WTP) คือ จำนวนเงินสูงสุดที่บุคคลยินดีจ่ายสำหรับสินค้าและบริการ ภายใต้ข้อจำกัดของงบประมาณของบุคคลนั้น ๆ เราสามารถกล่าวได้ว่า ความเต็มใจจ่ายเป็นจำนวนเงินสูงสุดที่บุคคลยินดีจ่ายเพื่อให้ได้มาซึ่งสินค้าและบริการ เนื่องจากบุคคลมีความต้องการสินค้าและบริการ ภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้นจำนวนเงินสูงสุดนี้ จึงถูกกำหนดด้วยข้อจำกัดด้านทรัพยากร และการใช้ทรัพยากรทางเลือกทั้งหมด (Loh & Shapiro, 2013)

ความเต็มใจจ่ายยังแตกต่างกันไปตามระดับการรับรู้ของผู้บริโภค สภาพตลาด และแบบจำลองอรรถประโยชน์เชิงสุ่ม (Random Utility Model) (Akinbogun et al., 2020) ซึ่งแบบจำลองนี้มีสมมติฐานว่า ผู้บริโภคมีการเลือกที่สมเหตุสมผล และมีระดับการรับรู้ที่เหมือนกัน อย่างไรก็ตาม บางครั้งทางเลือกของผู้บริโภคอาจขัดต่อความเป็นจริงเชิงประจักษ์ ซึ่งสะท้อนถึงอิทธิพลของข้อจำกัดด้านงบประมาณและปัจจัยอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อความเป็นเหตุเป็นผลและทักษะการรับรู้ของมนุษย์

จากการศึกษางานวิจัยที่ผ่านมาพบว่า มูลค่าความเต็มใจจ่ายยังแตกต่างกันไปตามคุณลักษณะเพิ่มเติม เช่น กลุ่มอายุ เพศ ประเภทที่อยู่อาศัย ขนาดห้องพัก ประเภทการถือครอง การดูแลสุขภาพ การรับประกันที่อยู่อาศัยตลอดชีพ และระดับราคา (Oatsawachaihat, 2021; Lee & Yoo, 2020; Srisaringkarn, 2019) ปัจจัยกำหนดความเต็มใจจ่ายที่สำคัญ ได้แก่ รายได้ครัวเรือนและสถานะการทำงานของแต่ละบุคคล (Loh & Shapiro, 2013) ราคาบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุยังแตกต่างกันไปตามต้นทุนการดูแลและบริการทางการแพทย์ (Lee & Yoo, 2020; Lu et al., 2020; Oatsawachaihat, 2021; Przybyla et al., 2019; Srisaringkarn, 2019; Suwanrada et al., 2016; Van, 2006) นอกจากนี้ ต้นทุนของการให้บริการทางการแพทย์ยังถูกกำหนดมาจากความสามารถในการดำรงชีวิตประจำวัน (Activities of Daily Living: ADL) และปัญหาสุขภาพของผู้สูงอายุอีกด้วย (Deepon, 2019; Suwanrada et al., 2016)

กรอบแนวคิดการวิจัย

ตามทฤษฎีอรรถประโยชน์ (Theory of utility maximization) ผู้บริโภคจะยอมจ่ายเงินเพื่อซื้อสินค้าและบริการหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับอรรถประโยชน์ที่ได้รับจากการจ่ายเงิน ถ้าผู้บริโภคยอมจ่ายเงินเพื่อซื้อสินค้าและบริการนั้น ๆ แสดงว่าผู้บริโภคคาดหวังว่าจะได้รับประโยชน์จากการจ่ายเงินเพื่อซื้อสินค้าและบริการมากกว่าการตัดสินใจที่จะไม่จ่าย ในทางกลับกัน หากผู้บริโภคไม่มีความเต็มใจที่จะจ่ายหรือไม่ยินดีที่จะจ่าย แสดงว่า ผู้บริโภคคาดว่าประโยชน์ที่ได้รับจากการจ่ายเงินเพื่อซื้อสินค้าและบริการน้อยกว่าที่คาดหวังไว้ ดังนั้น ผู้บริโภคจึงตัดสินใจที่จะไม่จ่ายเงินเพื่อซื้อสินค้าและบริการดังกล่าว ทั้งนี้ อรรถประโยชน์ของผู้บริโภคขึ้นอยู่กับรายได้ของครัวเรือน และจำนวนเงินสูงสุดที่ผู้บริโภคยินดีจ่าย ซึ่งในการศึกษานี้ ผู้บริโภคในที่นี้คือผู้ตอบแบบสอบถามจะมีความต้องการใช้บริการบ้านพักอาศัยเพื่อคุณภาพชีวิตของตนในช่วงสุดท้ายของชีวิตหรือไม่ และระดับราคาที่สูงอายุเต็มใจจ่ายหรือสามารถจ่ายได้นั้นอยู่ในระดับใด โดยผู้ตอบแบบสอบถามจะเปรียบเทียบแต่ละทางเลือกที่มีอยู่ เพื่อตัดสินใจเลือกทางเลือกที่ดีที่สุด ภายใต้ข้อจำกัดด้านรายได้ (ความสามารถในการจ่าย) และความเต็มใจจ่ายหรือความยินดีที่จะจ่ายต่อไป (Jehle & Reny, 2011)

สำหรับในการศึกษานี้ ผู้วิจัยได้จัดทำสถานการณ์สมมติเพื่อให้ผู้ตอบแบบสอบถามเลือกใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุตามแต่ละทางเลือกที่กำหนด โดยแต่ละทางเลือกจะมีระดับราคาที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับคุณลักษณะสำคัญ 3 ประการคือ สถานประกอบการที่ให้บริการ ระดับการให้บริการ และประเภทของห้องพัก โดยกำหนดให้

1. สถานประกอบการที่ให้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

- 1) สถานประกอบการที่เป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน
- 2) สถานประกอบการภาคเอกชน

2. ระดับการให้บริการ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

- 1) การให้บริการในระดับ 1 (กลุ่มผู้สูงอายุ “ติดสังคม”) เป็นการบริการทางการแพทย์และพยาบาลสำหรับผู้สูงอายุ (รวมการบริการในระดับขั้นพื้นฐาน) ที่สามารถปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้ด้วยตนเอง ไม่จำเป็นต้องมีผู้ดูแลใกล้ชิด
- 2) การให้บริการในระดับ 2 (กลุ่มผู้สูงอายุ “ติดบ้าน”) เป็นการบริการทางการแพทย์และพยาบาลสำหรับผู้สูงอายุ (รวมการบริการในระดับขั้นพื้นฐาน) ที่สามารถปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้เพียงบางส่วน จำเป็นต้องมีผู้ดูแล
- 3) การให้บริการในระดับ 3 (กลุ่มผู้สูงอายุ “ติดเตียง”) เป็นการบริการทางการแพทย์และพยาบาลสำหรับผู้สูงอายุ (รวมการบริการในระดับขั้นพื้นฐาน) ที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ในกิจวัตรประจำวัน หรือทุพพลภาพ จำเป็นต้องมีผู้ดูแลใกล้ชิด

3. ประเภทของห้องพัก แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

- 1) ห้องเดี่ยว เน้นความเป็นส่วนตัว มีขนาดพื้นที่ใช้สอยที่มีขนาดใหญ่กว่าห้องคู่ และห้องรวม เป็นไปตามมาตรฐานในการให้บริการ มีผู้ดูแลประจำตัวผู้สูงอายุอย่างใกล้ชิดตลอด 24 ชั่วโมง มีเครื่องมือและอุปกรณ์พื้นฐานในการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน เครื่องมือช่วยชีวิต ระบบรักษาความปลอดภัย รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกในห้องพัก
- 2) ห้องคู่ เน้นความเป็นส่วนตัว มีขนาดพื้นที่ใช้สอยที่มีขนาดใหญ่กว่าห้องรวม เป็นไปตามมาตรฐานในการให้บริการ มีสมาชิกในครอบครัวสามารถอยู่ร่วมกับผู้สูงอายุได้ เช่น คู่สมรส พ่อ แม่ บุตร หลาน เพื่อนสนิท เป็นต้น (ไม่เกินสองคน ต่อหนึ่งห้อง) มีเครื่องมือและอุปกรณ์พื้นฐานในการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน เครื่องมือช่วยชีวิต ระบบรักษาความปลอดภัย รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกในห้องพัก

3) ห้องรวม ผู้สูงอายุอยู่ร่วมกันในห้องขนาดใหญ่ ผู้ให้บริการมีการแบ่งพื้นที่กันอย่างเป็นสัดส่วน รวมถึงมีการเว้นระยะห่างระหว่างผู้สูงอายุ และพื้นที่ในการทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นไปตามมาตรฐานในการให้บริการ มีเครื่องมือและอุปกรณ์ในการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน เครื่องมือช่วยชีวิต ระบบรักษาความปลอดภัย รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกในห้องพัก มีขนาดพื้นที่ใช้สอยที่ได้ตามมาตรฐานในการให้บริการ

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยสืบค้นและดำเนินการจัดเตรียมข้อมูลในการวิจัย ดังนี้

1. ผู้วิจัยสืบค้นข้อมูลทฤษฎีและงานวิจัยจากแหล่งข้อมูลในเว็บไซต์ หรือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงทบทวนวรรณกรรมในอดีตที่ผ่านมา

2. ผู้วิจัยจัดทำแบบสอบถามในการวิจัยทั้งเอกสารและทางแบบฟอร์มออนไลน์ โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างประชากรผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร และปริมณฑล (นนทบุรี สมุทรปราการ ปทุมธานี สมุทรสาคร และนครปฐม) จำนวน 404 ราย (ตารางที่ 1) โดยกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ที่อยู่ในวัยทำงานจนถึงผู้สูงอายุ (อายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป) สำหรับกลุ่มเป้าหมายที่อยู่ในวัยทำงานและวัยก่อนเกษียณอายุ (อายุ 40-59 ปี) นั้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการติดต่อขอความร่วมมือไปยังสถานประกอบการ บริษัท หน่วยงานราชการ ฯลฯ เพื่อขอเข้าพบและเก็บข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายโดยตรง (จำนวน 170 ราย) การสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์ (จำนวน 15 ราย) รวมถึงส่งแบบสอบถามออนไลน์ผ่าน google form และไฟล์เอกสารให้แก่ผู้ตอบแบบสอบถามผ่านทางแอปพลิเคชันไลน์หรือไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (จำนวน 219 ราย)

3. กรณีผู้ตอบแบบสอบถามเป็นผู้สูงอายุ (อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป) หากผู้สูงอายุไม่สะดวกในการทำแบบสอบถามผ่านทางออนไลน์ ผู้วิจัยได้จัดเตรียมแบบสอบถามที่เป็นเอกสารที่มีขนาดตัวหนังสือใหญ่กว่าปกติ เพื่อความสะดวกในการมองเห็นสำหรับผู้สูงอายุที่มีปัญหาทางด้านสายตา รวมถึงผู้วิจัยได้เข้าไปติดตามการตอบแบบสอบถามผู้สูงอายุด้วยตนเอง เพื่อตอบข้อซักถามและอธิบายเกี่ยวกับข้อคำถามในแบบสอบถาม

หากผู้ตอบแบบสอบถามมีข้อสงสัยเกี่ยวกับคำถามในแบบสอบถามดังกล่าว ผู้วิจัยได้ให้รายละเอียดข้อมูลการติดต่อกลับมายังผู้วิจัยโดยตรง ทั้งทางไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์และโทรศัพท์มือถือ สำหรับการส่งแบบสอบถามทางออนไลน์/ไฟล์เอกสารนั้น ผู้วิจัยไม่สามารถควบคุมรายละเอียดการให้ข้อมูลของผู้ตอบแบบสอบถามได้ทั้งหมด ดังนั้น ผู้วิจัยจะคัดเลือกเฉพาะแบบสอบถามที่ให้ข้อมูลครบถ้วนที่สามารถจะนำมาทำวิจัยในครั้งนี้เท่านั้น

ตารางที่ 1 จำนวนกลุ่มตัวอย่าง (แยกตามรายได้ต่อเดือน และอายุของผู้ตอบแบบสอบถาม)

ตัวแปร	อายุ (ปี)			รวม (คน)
	18-39	40-54	>= 55	
รายได้ (บาทต่อเดือน)				
น้อยกว่าหรือเท่ากับ 15,000	19	10	13	42
	45.24 %	23.81 %	30.95 %	100.00 %
15,001-30,000	37	30	33	100
	37.00 %	30.00 %	33.00 %	100.00 %
มากกว่า 30,000	18	142	102	262
	6.87 %	54.20 %	38.93 %	100.00 %
รวม (คน)	74	182	148	404
	18.32 %	45.05 %	36.63 %	100.00 %

ที่มา: คำนวณโดยผู้วิจัย

วิธีการวิจัย

ผู้วิจัยแบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกคือการวิเคราะห์มูลค่าความเต็มใจจ่าย (WTP) ในการใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุ และส่วนที่สองคือการวิเคราะห์ปัจจัย (Factor Analysis)

1. การวิเคราะห์มูลค่าความเต็มใจจ่าย (WTP) ในการใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุ ผู้วิจัยใช้แบบจำลอง Panel Random Effects Logit เพื่อประเมินความเต็มใจจ่าย และใช้วิธีการสมมติเหตุการณ์ (Contingent Valuation Method: CVM) ด้วยคำถามแบบปลายปิด (Close-ended) เพื่อตรวจสอบความเต็มใจจ่ายของผู้บริโภคและความสามารถในการจ่ายค่าใช้บริการบ้านพักสำหรับผู้สูงอายุ โดยวิธีการ Contingent Valuation Method (CVM) นั้น เป็นวิธีการที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในการวัดความพึงพอใจของผู้บริโภคที่มีต่อสินค้าอุปโภคบริโภค อาทิ คุณลักษณะของสินค้า การบริการหรือนโยบาย การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของสิ่งอำนวยความสะดวก (Carson & Hanemann, 2005) เป็นต้น นอกจากนี้วิธีการ CVM บ่อยครั้งมักใช้ในการประเมินมูลค่าของสินค้าที่ไม่ได้อยู่ในตลาด (Loh et al., 2013) ในทางทฤษฎี CVM มีความเกี่ยวข้องกับการออกแบบตลาดที่อาจเกิดขึ้นพร้อมกับแบบสอบถามที่เหมาะสม ทั้งนี้เพื่ออธิบายมูลค่าของทรัพย์สิน รวมถึงเป็นการขอให้ผู้ตอบแบบสอบถามประเมินความเต็มใจจ่ายในระดับราคาสูงสุดที่สามารถจะจ่ายได้ หรือความเต็มใจยอมรับในระดับราคาขั้นต่ำ สำหรับการเปลี่ยนแปลงในข้อสมมติฐานของสินค้านั้น ๆ (Hanley et al., 2001) สมมติฐานของวิธีการนี้คือ สินค้าและบริการสามารถวัดมูลค่าได้ ความเต็มใจจ่ายของบุคคลสะท้อนถึงคุณค่าของบุคคลที่สามารถแสดงออกมาเป็นมูลค่าที่แท้จริงได้

ในส่วนของการแสดงค่าความเต็มใจจ่าย (WTP) โดยวิธีการ CVM นั้น ได้มีการแนะนำตัวเลือกให้ตอบแบบสองทาง (Dichotomous choice: DC) หรือรูปแบบคำถามปลายปิด (เช่น การขอให้ผู้ตอบแบบสอบถามเลือกตอบ ใช่/ไม่ใช่ สำหรับราคาเสนอซื้อ) ได้ถูกแนะนำให้นำมาใช้ในงานวิจัยมากกว่า รูปแบบคำถามแบบปลายเปิด ส่วนใหญ่รูปแบบตัวเลือกให้ตอบแบบสองทางนั้น ได้ถูกนำมารวมเข้ากันกับแนวทางเลือกแบบสองขอบเขต (Double-bounded approach) ที่เสริมด้วยคำถามตัวเลือกแบบระดับราคาเริ่มต้น (DC1) กับคำถามตัวเลือกสำหรับราคาเสนอครั้งที่ 2 (DC2) โดยคำถามจะถามในราคาเสนอที่สูงขึ้น/ต่ำกว่า หากผู้ตอบแบบสอบถาม ยอมรับ/ปฏิเสธ ราคาเริ่มต้น (DC1) (Loh et al., 2013)

การคำนวณมูลค่าความเต็มใจจ่ายด้วยการใช้แบบจำลอง Panel Random Effects Logit เป็นการวิเคราะห์อรรถประโยชน์ของผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งสามารถเขียนออกมาเป็นรูปแบบสมการได้ ดังนี้

$$U_{is} = \beta_0 + \gamma price_{is} + \sum_{k=1}^K \beta_k D_{kis} + \sum_{j=1}^J \alpha_j X_{jis} + \alpha_i + \varepsilon_{is} \quad (1)$$

โดยที่ Price เป็นระดับราคาเริ่มต้น D_{kis} เป็นตัวแปรอิสระสำหรับปัจจัยลำดับที่ k^{th} X_{jis} เป็นตัวแปรควบคุมสำหรับปัจจัยที่ j^{th} และ α_i เป็นค่าอิทธิพลแบบสุ่ม (random effects) , and ε_{is} เป็นค่าความคลาดเคลื่อน

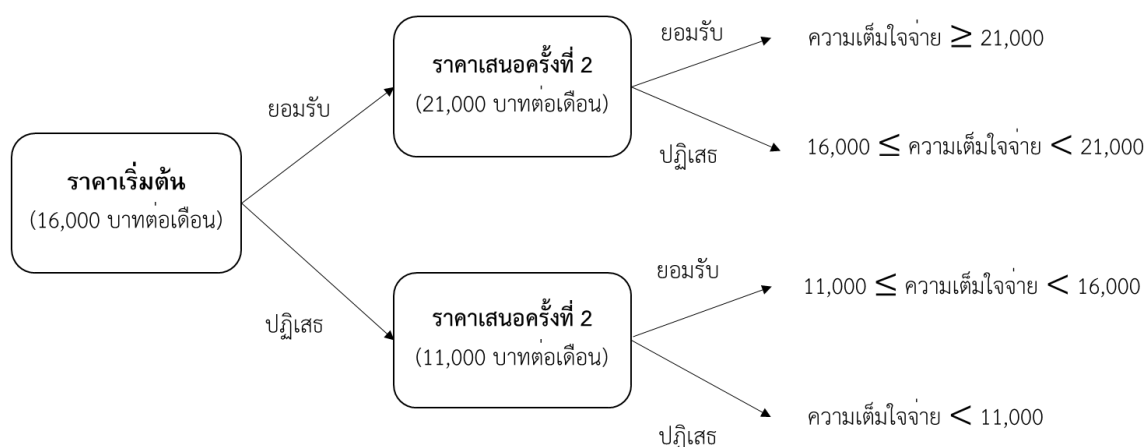
ความเต็มใจจ่ายสำหรับแต่ละปัจจัย สามารถคำนวณได้ดังนี้

$$WTP_k = \frac{\partial price}{\partial D_k} = \frac{\partial U}{\partial D_k} \div \frac{\partial U}{\partial price} = \frac{\beta_k}{\gamma} \quad (2)$$

การวิเคราะห์มูลค่าความเต็มใจจ่ายหรือจำนวนเงินสูงสุดที่ผู้ตอบแบบสอบถามยินดีจะจ่ายในการใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุ ตามสถานการณ์สมมติที่ผู้วิจัยกำหนดมาให้ ซึ่งจะมีความแตกต่างกันไปตามประเภทของสถานประกอบการ ระดับการให้บริการ และประเภทของห้องพักที่ให้บริการ ส่งผลทำให้ระดับราคาการให้บริการแตกต่างกันไป โดยระดับราคาเสนอเริ่มต้นนั้น ผู้วิจัยได้คำนวณมาจากค่ามัธยฐานของราคาบริการของสถานประกอบการในพื้นที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้มีการปรับเปลี่ยนระดับราคาเพื่อให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์สมมติที่กำหนดตามลำดับ กล่าวคือ ผู้วิจัยจะเสนอราคาเริ่มต้นให้กับผู้ตอบแบบสอบถามในราคาแรกก่อน หากผู้ตอบแบบสอบถามยอมรับในราคาเสนอเริ่มต้น ผู้วิจัยจะ

ปรับเพิ่มราคาให้สูงขึ้นไปกว่าระดับราคาเสนอเริ่มต้น และเสนอราคาครั้งที่สองให้แก่ผู้ตอบแบบสอบถามได้ตัดสินใจว่าจะยอมรับหรือปฏิเสธที่จะจ่ายในราคาดังกล่าว หากผู้ตอบแบบสอบถามไม่ยอมรับหรือปฏิเสธที่จะจ่ายในราคาเสนอเริ่มต้นแล้วนั้น ผู้วิจัยจะปรับลดราคาให้ต่ำกว่าราคาเสนอเริ่มต้น และเสนอราคาดังกล่าวให้กับผู้ตอบแบบสอบถามได้ตัดสินใจอีกครั้ง ซึ่งสถานการณ์จะดำเนินไปอย่างนี้เรื่อย ๆ จนกว่าจะสิ้นสุดสถานการณ์สมมติที่กำหนดในแบบสอบถาม ผลการวิเคราะห์จะทำให้ทราบถึงระดับราคาสูงสุดที่ผู้ตอบแบบสอบถามยินดีที่จะจ่ายในการใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุตามลำดับสามารถอธิบายตัวอย่างได้จากแผนภาพที่ 1 ดังนี้

แผนภาพที่ 1 การเสนอทางเลือกของราคาการใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุ



จากแผนภาพที่ 1 ผู้วิจัยได้เสนอทางเลือกของราคาการใช้บริการบ้านพักสำหรับผู้สูงอายุ จากคำถามข้อที่ 1 ราคาเสนอเริ่มต้นเท่ากับ 16,000 บาทต่อเดือน หากผู้ตอบแบบสอบถามยอมรับหรือเต็มใจจ่ายในราคาดังกล่าว ผู้วิจัยจะเสนอราคาครั้งที่สองเท่ากับ 21,000 บาทต่อเดือน (เพิ่มขึ้นจากราคาเริ่มต้น จำนวน 5,000 บาท) หากผู้ตอบแบบสอบถามไม่ยอมรับหรือปฏิเสธที่จะจ่ายในราคาเริ่มต้น ผู้วิจัยจะเสนอราคาครั้งที่สองเท่ากับ 11,000 บาทต่อเดือน (ลดลงจากราคาเริ่มต้น จำนวน 5,000 บาท) ซึ่งผู้วิจัยจะเสนอทางเลือกของราคาตามแต่ละสถานการณ์สมมติไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะครบตามสถานการณ์ที่กำหนด (ตารางที่ 2) เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์จำนวนเงินสูงสุดที่ผู้ตอบแบบสอบถามมีความเต็มใจจะจ่ายเพื่อใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุ

2. การวิเคราะห์ปัจจัย (Factor Analysis) ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามเพื่อวัดระดับของความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยนำแบบมาตรวัดลิเคิร์ตสเกล (Likert scale) มาใช้เพื่อวิเคราะห์มุมมองและทัศนคติต่อการใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นแยกออกเป็น 5 ระดับ เรียงระดับความคิดเห็นตั้งแต่ 1 ถึง 5 โดยที่ระดับ 1 หมายถึง ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ระดับที่ 2 หมายถึง ไม่เห็นด้วย ระดับที่ 3 หมายถึง เฉย ๆ ระดับที่ 4 หมายถึง เห็นด้วย และระดับที่ 5 หมายถึง เห็นด้วยอย่างยิ่ง พร้อมทั้งตรวจสอบคุณภาพความเหมาะสมของแบบสอบถามหรือเครื่องมือวิจัย โดยใช้การตรวจสอบความเที่ยงตรง (Validity) และความน่าเชื่อถือ (Reliability) โดยใช้ค่า Factor loading ค่า %Total Variance และค่า Cronbach Alpha กล่าวคือ หากค่าสถิติสำคัญ ๆ ซึ่งประกอบด้วยค่า Factor loading ค่า %Total Variance และค่า Cronbach Alpha มีค่าโดยรวมสูงกว่า 0.70 ทั้งหมด จะสามารถอธิบายโดยรวมได้ว่าแบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัยนี้มีความเที่ยงตรง และมีความเชื่อถือได้อย่างดีในทุกมิติ หรือทุกปัจจัย หรือทุกตัวแปร หากค่าสถิติมีค่าต่ำกว่า 0.70 แต่มากกว่าหรือเท่ากับ 0.50 ถือว่าแบบสอบถามดังกล่าวยังคงมีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือได้อยู่ในระดับปานกลาง (Teka, 2020)



ตารางที่ 2 การตัดสินใจเลือกใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุตามสถานการณ์สมมติที่กำหนด

ลำดับ	สถานประกอบการที่ให้บริการ	ระดับการให้บริการ	ห้องพัก	ราคาเริ่มต้น	ราคาเสนอ	
				(บาทต่อเดือน)	ราคาเสนอครั้งที่สอง (ยอมรับราคาเริ่มต้น)	ราคาเสนอครั้งที่สอง (ปฏิเสธราคาเริ่มต้น)
1	รัฐบาล ร่วมมือกับ ภาคเอกชน	ระดับ 1	ห้องเดี่ยว	16,000	21,000	11,000
2			ห้องคู่	14,000	19,000	9,000
3			ห้องรวม	12,000	17,000	7,000
4		ระดับ 2	ห้องเดี่ยว	18,000	23,000	13,000
5			ห้องคู่	15,000	20,000	10,000
6			ห้องรวม	14,000	19,000	9,000
7		ระดับ 3	ห้องเดี่ยว	19,000	24,000	14,000
8			ห้องคู่	17,000	22,000	12,000
9			ห้องรวม	15,000	20,000	10,000
10	ภาคเอกชน	ระดับ 1	ห้องเดี่ยว	20,000	25,000	15,000
11			ห้องคู่	17,000	22,000	12,000
12			ห้องรวม	15,000	20,000	10,000
13		ระดับ 2	ห้องเดี่ยว	22,000	27,000	17,000
14			ห้องคู่	19,000	24,000	14,000
15			ห้องรวม	17,000	22,000	12,000
16		ระดับ 3	ห้องเดี่ยว	24,000	29,000	19,000
17			ห้องคู่	21,000	26,000	16,000
18			ห้องรวม	19,000	24,000	14,000

หมายเหตุ: 1. ราคาเสนอครั้งที่สอง (ยอมรับราคาเริ่มต้น) หมายถึง ราคาเสนอที่ต่ำกว่าราคาเริ่มต้น หากผู้สูงอายุยินยอมที่จะจ่าย (ยอมรับ) ในราคาเริ่มต้น
2. ราคาเสนอครั้งที่สอง (ปฏิเสธราคาเริ่มต้น) หมายถึง ราคาเสนอที่สูงกว่าราคาเริ่มต้น หากผู้สูงอายุไม่ยินยอมที่จะจ่าย (ปฏิเสธ) ในราคาเริ่มต้น

ที่มา: คำนวณโดยผู้วิจัย

ตารางที่ 3 การวิเคราะห์ปัจจัย (Factor Analysis) การตรวจสอบความเที่ยงตรง และความน่าเชื่อถือได้ของแบบสอบถาม

ที่	รายละเอียดของคำถาม	Factor Loading	%Total Variance	Cronbach Alpha
	<u>ความตระหนักด้านสุขภาพ</u>		0.6743	0.7571
1	ท่านคิดว่า ท่านใส่ใจดูแลและรักษาสุขภาพของท่านอย่างสม่ำเสมอ	0.8062		
2	ท่านคิดว่า ท่านมีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง	0.8674		
3	ท่านคิดว่า ท่านสามารถปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้ด้วยตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องมีผู้ดูแล	0.7878		
	<u>ความเป็นส่วนตัวและการเว้นระยะห่างทางสังคม</u>		0.6768	0.7582
4	ท่านมีแนวโน้มที่จะใช้บริการบ้านพักที่มีบริการห้องพักเดี่ยว เนื่องจากท่านต้องการความเป็นส่วนตัว	0.7718		
5	ท่านมีแนวโน้มที่จะใช้บริการบ้านพักที่มีบริการห้องพักคู่ เนื่องจากท่านต้องการอยู่ร่วมกับครอบครัว/เพื่อนสนิท	0.9152		
6	ท่านมีแนวโน้มที่จะใช้บริการบ้านพักที่มีบริการห้องพักรวมที่มีผู้สูงอายุอยู่ร่วมกันมากกว่าการอาศัยอยู่คนเดียว	0.7729		

ที่มา: คำนวณโดยผู้วิจัย

จากตารางที่ 3 แสดงผลการวิเคราะห์ปัจจัย (Factor analysis) โดยใช้มาตรวัดลิเคิร์ทสเกล (ตั้งแต่ระดับที่ 1 ถึง 5) ตามระดับความคิดเห็นจากน้อยไปหามาก เพื่อวิเคราะห์มุมมองและทัศนคติต่อการใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุของผู้ตอบแบบสอบถาม เพื่อที่จะประเมินความคิดเห็นดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยได้ออกแบบแบบสอบถามที่ประกอบด้วยคำถาม 6 ข้อ

เพื่อวัดปัจจัยโดยแบ่งองค์ประกอบออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ ความตระหนักด้านสุขภาพ ความเป็นส่วนตัวและการเว้นระยะห่างทางสังคม ผู้วิจัยได้วิเคราะห์องค์ประกอบเพื่อทดสอบความเที่ยงตรงและความน่าเชื่อถือได้ของแบบสอบถาม ผลปรากฏว่าแบบสอบถามดังกล่าวส่วนใหญ่มีค่า Factor Loading มากกว่า 0.70 มีเพียงค่า %Total Variance ที่ต่ำกว่า 0.70 เล็กน้อย แต่ค่าดังกล่าวยังคงมีค่ามากกว่า 0.60 ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสรุปเบื้องต้นได้ว่า แบบสอบถามดังกล่าวยังคงมีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือได้อยู่ในระดับปานกลาง

ผลการวิจัย

จากตารางที่ 4 ตัวแปรทั้งหมดมีระดับนัยสำคัญโดยรวม ยกเว้นสถานประกอบการที่ให้บริการ สำหรับระดับการให้บริการและประเภทของห้องพักมีความสำคัญในเชิงบวกกับความเต็มใจจ่าย ตัวอย่างเช่น การให้บริการในระดับที่ 3 มีระดับนัยสำคัญในเชิงบวกมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับบริการในระดับที่ 2 แสดงให้เห็นว่าผู้ตอบแบบสอบถามเต็มใจที่จะจ่ายเงินมากขึ้น หากต้องการความช่วยเหลือจากบริการทางการแพทย์ที่มากขึ้น ในทำนองเดียวกัน ห้องเดี่ยวมีระดับนัยสำคัญในเชิงบวกมากกว่าห้องคู่ แสดงให้เห็นว่าผู้ตอบแบบสอบถามเต็มใจที่จะจ่ายเงินมากขึ้นเพื่อความเป็นส่วนตัวและการมีคุณภาพชีวิตทางสังคม ในทางกลับกัน ราคาแสดงความสัมพันธ์เชิงลบกับความเต็มใจจ่ายในแต่ละสถานการณ์ ซึ่งบ่งชี้ว่าเมื่อราคาเพิ่มขึ้นความเต็มใจจ่ายสำหรับที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงอายุจะลดลง

จากตารางที่ 5 แสดงให้เห็นว่าราคาเฉลี่ยที่ผู้ตอบแบบสอบถามเต็มใจจ่ายในการใช้บริการบ้านพักผู้สูงอายุอยู่ที่ประมาณ 3,600 บาทต่อเดือน หากผู้ตอบแบบสอบถามต้องการบริการทางการแพทย์และความเป็นส่วนตัวที่สูงขึ้นราคาจะเพิ่มขึ้นตามแต่ละคุณลักษณะที่แตกต่างกันไป นอกจากนี้ ยังพบว่ามีเพียงผู้ตอบแบบสอบถามที่มีอายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไปเท่านั้นที่มีระดับนัยสำคัญในเชิงบวก กล่าวคือ ถึงแม้ว่าราคาการใช้บริการจะสูงขึ้น แต่กลุ่มคนเหล่านี้ยังคงมีความเต็มใจจ่ายมากขึ้นตามไปด้วย ซึ่งราคาความเต็มใจที่จะจ่ายเงินอยู่ที่ประมาณ 6,600 บาทต่อเดือน สำหรับผู้ตอบแบบสอบถามที่มีรายได้ต่อเดือน 15,000 บาทขึ้นไป ก็มีระดับนัยสำคัญในเชิงบวกเช่นกัน โดยมูลค่าความเต็มใจจ่ายอยู่ระหว่าง 3,200 - 4,200 บาทต่อเดือน ในแง่ของเพศพบว่า ทั้งชายและหญิง มีระดับนัยสำคัญในเชิงบวกเช่นกัน โดยมูลค่าความเต็มใจจ่ายอยู่ที่ประมาณ 3,400 และ 3,900 บาทต่อเดือนตามลำดับ เมื่อพิจารณาระดับการศึกษาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามทุกระดับการศึกษามีระดับนัยสำคัญในเชิงบวกเช่นกัน โดยมูลค่าความเต็มใจจ่ายอยู่ระหว่าง 3,100 - 4,400 บาทต่อเดือน มีเพียงบุคคลที่แต่งงานแล้วเท่านั้นที่มีระดับนัยสำคัญในเชิงบวก โดยมูลค่าความเต็มใจจ่ายอยู่ที่ประมาณ 6,700 บาทต่อเดือน นอกจากนี้ ทั้งบุคคลที่มีสุขภาพอยู่ในเกณฑ์ดีและผู้ที่มีปัญหาสุขภาพต่างก็มีระดับนัยสำคัญในเชิงบวกเช่นกัน กล่าวคือบุคคลที่มีสุขภาพดี มีความเต็มใจที่จะจ่ายอยู่ที่ประมาณ 3,300 บาท ต่อเดือน ในขณะที่ผู้ที่มีปัญหาสุขภาพเต็มใจที่จะจ่ายประมาณ 4,300 บาทต่อเดือน

จากตารางที่ 6 ผู้วิจัยได้แบ่งความคิดเห็นออกเป็น 2 ด้าน คือ (1) ความคิดเห็นเกี่ยวกับความตระหนักด้านสุขภาพ และ (2) ความคิดเห็นเกี่ยวกับความเป็นส่วนตัวและการเว้นระยะห่างทางสังคม ซึ่งการวิเคราะห์ปัจจัย/องค์ประกอบดังกล่าวได้แบ่งระดับความคิดเห็นออกมาเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ตอบแบบสอบถามที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย กลุ่มผู้ตอบแบบสอบถามที่เห็นด้วยหมายถึงผู้ตอบแบบสอบถามมีความเห็นด้วยเป็นอย่างมากกับการรับรู้ในเรื่องของการดูแลสุขภาพและการรักษาความเป็นส่วนตัว ในขณะที่ผู้ตอบแบบสอบถามที่ไม่เห็นด้วยหมายถึงผู้ตอบแบบสอบถามอาจไม่ค่อยเห็นด้วยกับการรับรู้ในเรื่องของการดูแลสุขภาพและการรักษาความเป็นส่วนตัวเท่าใดนัก

จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ผู้ตอบแบบสอบถามเต็มใจที่จะจ่ายเงินในจำนวนที่แตกต่างกันไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับการให้บริการในระดับที่ 3 (กลุ่มผู้สูงอายุติดเตียง) พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่เห็นด้วยกับการดูแลสุขภาพมีแนวโน้มที่จะจ่ายเงินน้อยกว่าเมื่อเทียบกับผู้ตอบแบบสอบถามที่ไม่เห็นด้วย ในทางกลับกัน ผู้ตอบแบบสอบถามที่เห็นด้วยกับการรักษาความเป็นส่วนตัวและการเว้นระยะห่างทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาถึงประเภทของห้องพัก ผลการศึกษาพบว่าผู้ตอบแบบสอบถามที่เห็นด้วยมีแนวโน้มที่จะจ่ายเงินเพื่อใช้บริการห้องพักเดี่ยวและห้องคู่มากกว่าเมื่อเทียบกับผู้ตอบแบบสอบถามที่ไม่เห็นด้วย



ตารางที่ 4 ผลการทดสอบเบื้องต้น (Preliminary test)

ตัวแปร	จำนวน	ราคา	ค่าคงที่	สถานประกอบการ	การให้บริการ		ประเภทห้องพัก		Log likelihood	Wald Chi-square
				เอกชน	ระดับที่ 2	ระดับที่ 3	ห้องเดี่ยว	ห้องคู่		
รวม	404	-0.20 ***	3.67 ***	0.16	0.57 **	2.21 ***	6.46 ***	3.72 ***	-6202.70	770.10
อายุ										
18-39 ปี (Gen Z and Gen Y)	74	-0.22 ***	1.49	0.63	0.97	1.43 ***	7.89 ***	4.55 ***	-1020.16	162.04
40-54 ปี (Gen X)	182	-0.18 ***	1.70	0.12	0.05	2.34 ***	7.53 ***	4.83 ***	-2777.76	302.01
ตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป (Baby Bombers)	148	-0.22 ***	6.60 ***	-0.05	0.94 **	2.42 ***	4.80 ***	2.29 ***	-2382.46	333.15
รายได้ (บาทต่อเดือน)										
น้อยกว่า 15,000	42	-0.36 ***	2.39	-1.19	1.93 ***	2.96 ***	3.72 ***	3.10 ***	-442.34	101.22
15,000 - 30,000	100	-0.24 ***	3.19 ***	-0.47	1.02 **	1.93 ***	5.33 ***	3.08 ***	-1474.39	216.53
มากกว่า 30,000	262	-0.18 ***	4.19 ***	0.66 *	0.16	2.20 ***	7.44 ***	4.13 ***	-4245.83	479.79
เพศ										
ชาย	121	-0.19 ***	3.38 **	0.32	0.39	2.27 ***	8.66 ***	4.10 ***	-1886.43	239.97
หญิง	283	-0.21 ***	3.87 ***	0.07	0.65 *	2.18 ***	5.53 ***	3.55 ***	-4302.38	550.26
ระดับการศึกษา										
ต่ำกว่าปริญญาตรี	27	-0.34 ***	4.37 **	-0.84	1.83 **	3.52 ***	2.30 ***	1.75 **	-326.68	74.50
ปริญญาตรีหรือเทียบเท่า	188	-0.23 ***	4.32 ***	-0.17	0.53	1.90 ***	5.31 ***	2.85 ***	-2676.82	394.87
ปริญญาโทหรือสูงกว่า	189	-0.17 ***	3.11 **	0.64	0.44	2.32 ***	8.39 ***	5.01 ***	-3161.00	342.23
สถานภาพ										
โสด	154	-0.11 ***	-2.91	1.01	0.89	2.68 ***	10.10 ***	6.30 ***	-2514.12	151.81
- โสด (Gen Z and Gen Y)	50	-0.17 ***	0.16	0.22	1.65 *	1.45	11.06 ***	6.79 ***	-747.72	96.33
- โสด (Gen X)	71	-0.08 ***	-8.65	0.95	0.29	3.78 ***	11.78 ***	8.56 ***	-1173.08	50.66
- โสด (Baby Bombers)	33	-0.11 ***	1.23	2.03	0.63	3.46 **	5.20 ***	1.58	-575.20	30.40
- โสด (Gen X and BB)	104	-0.09 ***	-5.27	1.49	0.37	3.65 ***	9.33 ***	5.94 ***	-1753.60	71.82
แต่งงาน	208	-0.29 ***	6.67 ***	-0.18	0.32	1.93 ***	4.81 ***	2.62 ***	-3019.64	622.77
หย่า/แยกกันอยู่	42	-0.21 ***	0.09	0.32	1.37	2.84 ***	7.99 ***	4.81 ***	-588.09	81.76
โรคประจำตัว										
มี	155	-0.19 ***	4.31 ***	0.53	0.64	2.09 ***	6.06 ***	4.04 ***	-2407.15	292.15
ไม่มี	249	-0.21 ***	3.30 ***	-0.07	0.53	2.27 ***	6.69 ***	3.53 ***	-3792.51	482.26

หมายเหตุ: * ระดับนัยสำคัญที่ 0.1, ** ระดับนัยสำคัญที่ 0.05, *** ระดับนัยสำคัญที่ 0.01

ที่มา: คำนวณโดยผู้วิจัย



ตารางที่ 5 มูลค่าความเต็มใจจ่ายสำหรับการใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุแยกการวิเคราะห์ตามกลุ่มตัวอย่างย่อย

ตัวแปร	จำนวน	ราคาฐาน	สถานประกอบการ	การเปลี่ยนแปลง	การให้บริการ	การเปลี่ยนแปลง	การให้บริการ	การเปลี่ยนแปลง	ประเภทห้องพัก	การเปลี่ยนแปลง	ประเภทห้องพัก	การเปลี่ยนแปลง
			เอกชน	จากราคาฐาน (%)	ระดับที่ 2	จากราคาฐาน (%)	ระดับที่ 3	จากราคาฐาน (%)	ห้องเดี่ยว	จากราคาฐาน (%)	ห้องคู่	จากราคาฐาน (%)
รวม	404	3668.41 ***	157.31	4.29%	573.28 **	15.63%	2205.90 ***	60.13%	6457.59 ***	176.03%	3717.91 ***	101.35%
อายุ												
18-39 ปี (Gen Z and Gen Y)	74	1488.94	633.75	42.56%	969.02	65.08%	1427.56 ***	95.88%	7887.09 ***	529.71%	4552.73 ***	305.77%
40-54 ปี (Gen X)	182	1700.64	124.80	7.34%	52.46	3.08%	2344.54 ***	137.86%	7527.36 ***	442.62%	4830.60 ***	284.05%
ตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป (Baby Boomers)	148	6595.15 ***	-49.81	-0.76%	942.13 **	14.29%	2417.30 ***	36.65%	4800.17 ***	72.78%	2294.36 ***	34.79%
รายได้ (บาทต่อเดือน)												
น้อยกว่า 15,000	42	2390.39	-1186.01	-49.62%	1932.22 ***	80.83%	2964.71 ***	124.03%	3721.43 ***	155.68%	3095.53 ***	129.50%
15,000 - 30,000	100	3185.51 ***	-466.93	-14.66%	1019.29 **	32.00%	1929.38 ***	60.57%	5330.42 ***	167.33%	3081.45 ***	96.73%
มากกว่า 30,000	262	4191.69 ***	656.69	15.67%	157.50	3.76%	2204.21 ***	52.59%	7444.50 ***	177.60%	4132.81 ***	98.60%
เพศ												
ชาย	121	3382.42 **	315.88	9.34%	393.75	11.64%	2274.38 ***	67.24%	8657.93 ***	255.97%	4100.60 ***	121.23%
หญิง	283	3866.45 ***	67.03	1.73%	649.95 *	16.81%	2180.81 ***	56.40%	5534.69 ***	143.15%	3550.66 ***	91.83%
ระดับการศึกษา												
ต่ำกว่าปริญญาตรี	27	4373.28 **	-842.91	-19.27%	1830.79 **	41.86%	3515.02 ***	80.37%	2304.70 ***	52.70%	1752.17 **	40.07%
ปริญญาตรีหรือเทียบเท่า	188	4318.40 ***	-169.62	-3.93%	533.54	12.35%	1904.02 ***	44.09%	5305.27 ***	122.85%	2848.14 ***	65.95%
ปริญญาโทหรือสูงกว่า	189	3112.92 **	642.47	20.64%	437.18	14.04%	2321.10 ***	74.56%	8388.08 ***	269.46%	5014.14 ***	161.07%
สถานภาพ												
โสด	154	-2907.70	1013.60	-34.86%	887.79	-30.53%	2680.74 ***	-92.19%	10096.07 ***	-347.22%	6297.58 ***	-216.58%
- โสด (Gen Z and Gen Y)	50	163.26	224.47	137.49%	1646.93 *	1008.79%	1451.07	888.82%	11056.56 ***	6772.45%	6786.35 ***	4156.82%
- โสด (Gen X)	71	-8646.01	946.39	-10.95%	286.81	-3.32%	3784.75 ***	-43.77%	11781.87 ***	-136.27%	8555.61 ***	-98.95%
- โสด (Baby Boomers)	33	1225.42	2025.07	165.26%	626.17	51.10%	3457.59 **	282.15%	5195.27 ***	423.96%	1576.83	128.68%
แต่งงาน	208	6672.47 ***	-179.71	-2.69%	324.51	4.86%	1928.56 ***	28.90%	4814.30 ***	72.15%	2620.55 ***	39.27%
หย่า/แยกกันอยู่	42	90.58	321.14	354.56%	1370.94	1513.59%	2836.15 ***	3131.26%	7987.11 ***	8818.19%	4808.30 ***	5308.62%
โรคประจำตัว												
มี	155	4310.81 ***	525.72	12.20%	643.31	14.92%	2093.89 ***	48.57%	6061.76 ***	140.62%	4041.40 ***	93.75%
ไม่มี	249	3303.77 ***	-69.43	-2.10%	528.05	15.98%	2269.09 ***	68.68%	6691.80 ***	202.55%	3525.45 ***	106.71%

หมายเหตุ: * ระดับนัยสำคัญที่ 0.1, ** ระดับนัยสำคัญที่ 0.05, *** ระดับนัยสำคัญที่ 0.01

ที่มา: คำนวณโดยผู้วิจัย

ตารางที่ 6 ความเต็มใจจ่ายสำหรับการใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุ แยกตามระดับความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถาม

ความคิดเห็น	จำนวน	ราคารฐาน	ผู้ประกอบการ	การให้บริการ		ประเภทห้องพัก	
			เอกชน	ระดับที่ 2	ระดับที่ 3	ห้องเดี่ยว	ห้องคู่
ความตระหนักด้านสุขภาพ							
ไม่เห็นด้วย	195	1617.67	209.88	673.91	2857.68 ***	6484.49 ***	3811.16 ***
เห็นด้วย	209	5369.45 ***	124.77	499.32	1695.53 ***	6431.90 ***	3637.74 ***
ความเป็นส่วนตัวและการเว้นระยะห่างทางสังคม							
ไม่เห็นด้วย	86	734.61	492.56	834.60	1944.02 ***	3272.73 ***	1482.76 **
เห็นด้วย	318	4772.18 ***	58.96	530.79 *	2273.55 ***	7140.48 ***	4199.41 ***

หมายเหตุ: * ระดับนัยสำคัญที่ 0.1, ** ระดับนัยสำคัญที่ 0.05, *** ระดับนัยสำคัญที่ 0.01

ที่มา: คำนวณโดยผู้วิจัย

สรุปและอภิปรายผล

สรุปผลการศึกษา

ความเต็มใจที่จะจ่ายสำหรับที่อยู่อาศัยของผู้สูงอายุได้รับอิทธิพลจากลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล เช่น กลุ่มอายุ รายได้ต่อเดือน เพศ การศึกษา สถานภาพ และสถานะสุขภาพ เมื่อพิจารณาถึงอายุแล้ว ผลการศึกษาพบว่าบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป (Baby Boomers) มีความเต็มใจจ่ายมากกว่าคนรุ่นอื่น ๆ นอกจากนี้ยังพบว่า รายได้ต่อเดือนที่สูงขึ้นมีความสัมพันธ์กับระดับของความเต็มใจจ่าย และผู้หญิงมีแนวโน้มที่จะจ่ายมากกว่าผู้ชาย

เมื่อพิจารณาระดับการศึกษา พบว่าผู้ที่มีระดับการศึกษาสูงกว่ามีแนวโน้มที่จะจ่ายน้อยกว่าในภาพรวม แต่กลับมีแนวโน้มที่จะจ่ายสำหรับคุณลักษณะที่เพิ่มเติม เช่น ความเป็นส่วนตัว ความสะดวกสบาย หรือห้องพักหรูหรามากขึ้น ในทางกลับกัน ผู้ที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่ามีแนวโน้มที่จะจ่ายเงินสำหรับการให้บริการในระดับที่ 3 สูงกว่าเมื่อเทียบกับผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่า เมื่อพิจารณาถึงสถานะสุขภาพ ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีโรคประจำตัวมีแนวโน้มที่จะจ่ายเงินมากกว่าผู้ที่ไม่ใช่โรคประจำตัว เมื่อพิจารณาถึงสถานภาพพบว่า บุคคลที่มีสถานภาพโสดที่เป็นกลุ่มอายุ 55 ปีขึ้นไป มีความเต็มใจจ่ายมากกว่าเมื่อเทียบกับกลุ่มอายุอื่น ๆ ในขณะที่บุคคลที่แต่งงานแล้วมีแนวโน้มที่จะจ่ายเงินเพื่อใช้บริการมากกว่าเมื่อเทียบกับผู้ที่มีสถานภาพอื่น ๆ

โดยสรุป ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป ผู้ที่มีรายได้สูง ผู้หญิง และผู้ที่มีโรคประจำตัวมีความเต็มใจจ่ายในราคาที่สูงกว่าเมื่อเทียบกับกลุ่มอื่น และในทางกลับกัน สถานประกอบการที่ให้บริการ (ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน) ไม่มีผลต่อความเต็มใจจ่ายในการใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญ

อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้มีกลุ่มตัวอย่างประมาณ 400 ตัวอย่างที่ให้ข้อมูลผ่านแบบสอบถามออนไลน์และการสัมภาษณ์โดยตรงกับผู้ตอบแบบสอบถาม ถึงแม้ว่าขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้จะไม่ได้เป็นกลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนมาก แต่ก็ถือว่าเป็นตัวแทนของประชากรที่ศึกษา เนื่องจากครอบคลุมกลุ่มอายุที่ต้องการจะศึกษาแล้ว อีกทั้งการศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยได้มีการหลีกเลี่ยงการรบกวนผู้สูงอายุที่มีโรคประจำตัว/โรคเรื้อรัง หรือไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ทั้งนี้ เพื่อให้แน่ใจว่า จะไม่เป็นภาระจนมากเกินไปให้กับกลุ่มผู้ตอบแบบสอบถามที่ตอบแบบสอบถามด้วยตนเอง และเพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ดังนั้น ข้อมูลที่ได้จากกลุ่มตัวอย่างจะเน้นรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง อาทิจ้างงาน และวัยผู้ใหญ่ที่มีแนวโน้มจะวางแผนสำหรับบริการบ้านพักผู้สูงอายุหลังเกษียณอายุ รวมถึงผู้สูงอายุที่ยังสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ และมีความสะดวกในการให้ข้อมูลกับผู้วิจัย เป็นต้น

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าความเต็มใจจ่ายของผู้ตอบแบบสอบถามที่มีต่อบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุนั้นแตกต่างกันไปตามลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล (เช่น อายุ รายได้ สถานภาพ และสุขภาพ) รวมถึงความชอบส่วนบุคคล กล่าวคือ การศึกษานี้พบว่าปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความเต็มใจที่จะจ่ายเงินสำหรับการใช้บริการบ้านพักผู้สูงอายุ ได้แก่ ลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล ความเป็นส่วนตัว และชีวิตทางสังคม ซึ่งเป็นตัวกำหนดมูลค่าของบริการบ้านพักผู้สูงอายุ การศึกษานี้พบว่ากลุ่มอายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป (Baby Boomers) ผู้ที่มีรายได้ต่อเดือนสูง ผู้หญิง ผู้ที่มีสุขภาพไม่ดี ผู้ที่แต่งงานแล้ว และผู้ที่มีการศึกษาน้อยกว่า มีความเต็มใจที่จะจ่ายเงินในราคาพื้นฐานมากกว่าคนรุ่นอื่น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาที่ผ่านมา เช่น กลุ่มผู้สูงอายุมีความเต็มใจที่จะจ่ายมากกว่ากลุ่มที่อายุน้อยกว่า (Lee & Yoo, 2020; Oatsawachaitat, 2021) ในขณะที่ ผู้ที่อายุน้อยกว่ามีความเปิดใจมากขึ้นที่จะย้ายไปอยู่ในบ้านที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุที่ต้องการการดูแลเพิ่มเติม (Przybyla et al., 2019) ปัจจัยสำคัญในการกำหนดความเต็มใจที่จะจ่ายเงิน ได้แก่ รายได้ของครัวเรือนและสถานะการทำงานของแต่ละบุคคล (Loh & Shapiro, 2013) สถานะด้านสุขภาพและรายได้เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับความต้องการบ้านพักผู้สูงอายุ (Van, 2006) ผู้หญิงมีแนวโน้มที่จะจ่ายเงินมากกว่าผู้ชาย (Oatsawachaitat, 2021) การดูแลพยาบาลมีความน่าจะเป็นที่สำคัญและเป็นบวกเมื่อพิจารณาจากความเต็มใจที่จะจ่ายเงิน (Srisaringkarn, 2019) ในทางกลับกัน ประเพณีของสถานบริการกลับไม่ผลต่อความเต็มใจจ่ายสำหรับการใช้บริการในการศึกษานี้ แตกต่างจากการศึกษาที่ผ่านมา ซึ่งประเพณีของผู้ให้บริการจะมีผลต่อความเต็มใจจ่ายสำหรับสถานประกอบการภาครัฐมากกว่าภาคเอกชนและมูลนิธิ (Srisaringkarn, 2019)

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มอายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป (Baby Boomers) มีความเต็มใจที่จะจ่ายเงินสำหรับการใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุมากกว่ากลุ่มอายุอื่น ๆ และถึงแม้ว่าความเต็มใจจ่ายสำหรับกลุ่มคนรุ่น Gen X (40-54 ปี) Gen Y (25-39 ปี) และ Gen Z (18-24 ปี) จะไม่มีระดับนัยความสำคัญก็ตาม แต่กลุ่มคนเหล่านี้กลับมีความเต็มใจที่จะจ่ายเงินเพื่อสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มเติม เช่น ห้องเดี่ยวและห้องคู่ มากกว่ากลุ่มคนรุ่น Baby Boomers แสดงให้เห็นว่ากลุ่มคนรุ่น Gen X, Y และ Z ให้ความสำคัญกับความเป็นส่วนตัวและการเว้นระยะห่างทางสังคมมากกว่าคนรุ่น Baby Boomers ในทางตรงกันข้าม คนรุ่น Baby Boomers ให้ความสำคัญกับการรับบริการทางการแพทย์มากกว่าความเป็นส่วนตัว ซึ่งผลการศึกษาสอดคล้องกับการศึกษาก่อนหน้านี้ โดยกลุ่มคนรุ่น Y และ Z มีแนวโน้มที่จะจ่ายเงินเพื่อสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มเติมมากกว่ากลุ่มคน Baby Boomers และกลุ่มคนรุ่น Gen X (Oatsawachaitat, 2021; Srisaringkarn, 2019)

เมื่อพิจารณาถึงระดับการศึกษาแล้วพบว่า ผู้ที่มีการศึกษาน้อยกว่ามีแนวโน้มที่จะจ่ายในราคาพื้นฐานและบริการทางการแพทย์มากกว่าเมื่อเทียบกับผู้ที่มีการศึกษาสูง ในขณะที่ผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่ามีแนวโน้มที่จะจ่ายสำหรับคุณสมบัติที่เพิ่มเติม เช่น ห้องเดี่ยวและห้องคู่มากกว่าผู้ที่มีการศึกษาน้อยกว่า แสดงถึงผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่ามีความสามารถในการจ่ายสำหรับคุณสมบัติที่เพิ่มเติมได้มากกว่าเมื่อเทียบกับผู้ที่มีการศึกษาน้อยกว่า รวมถึงความชอบและความเป็นส่วนตัว เมื่อพิจารณาในแง่ของรายได้ ผลการศึกษาก็น่าสนใจเช่นกัน ซึ่งผลการศึกษาจะแตกต่างจากการศึกษาที่ผ่านมา ตัวอย่างเช่น ผู้ที่มีการศึกษาน้อยกว่ามีความเต็มใจที่จะจ่ายน้อยกว่าผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่า (Oatsawachaitat, 2021) ในแง่ของสถานภาพพบว่า คนโสดไม่มีความเต็มใจที่จะจ่ายเพื่อใช้บริการ สะท้อนให้เห็นว่าคนโสดอาจไม่กังวลเกี่ยวกับการใช้บริการบ้านพักผู้สูงอายุในปัจจุบัน เนื่องจากอายุยังน้อยและมีสุขภาพดี พวกเขาเหล่านี้จึงมุ่งเน้นเฉพาะงานและครอบครัวในปัจจุบันมากกว่าการเตรียมตัวสำหรับที่อยู่อาศัยในช่วงบั้นปลายชีวิต ในแง่ของเพศพบว่า ผู้หญิงมีความเต็มใจจ่ายในการใช้บริการมากกว่าผู้ชาย ซึ่งผลการศึกษาจะแตกต่างจากการศึกษาในอดีตที่ผ่านมา ตัวอย่างเช่น ผู้ชายเต็มใจที่จะจ่ายเงินสำหรับการใช้บริการในราคาพื้นฐานมากกว่าผู้หญิง (Oatsawachaitat, 2021)

ผลการศึกษาพบว่า ความเต็มใจที่จะจ่ายค่าใช้บริการบ้านพักสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทยพร้อมบริการทางการแพทย์ในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลนั้นจะแตกต่างกันประมาณ 3,700-5,900 บาทต่อเดือน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนรุ่น Baby Boomers มีความเต็มใจจ่ายประมาณ 6,600-9,000 บาทต่อเดือน เมื่อเปรียบเทียบกับผลการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า ความเต็มใจที่จะจ่ายสำหรับบริการช่วยเหลือผู้สูงอายุพร้อมบริการทางการแพทย์ที่ครอบคลุมนั้นแตกต่างกันไป ซึ่งราคการใช้

บริการอยู่ที่ประมาณ 9,900-23,100 บาทต่อเดือน โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่น Baby Boomers และ Gen X มีความเต็มใจจ่าย อยู่ที่ประมาณ 18,300-27,300 บาทต่อเดือน (Oatsawachathat, 2021) ในทางกลับกัน กลุ่มคน Gen Y และ Z มีความยินดีที่จะจ่ายค่าบริการทางการแพทย์มากกว่า Gen X และ Baby Boomers (Srisaringkarn, 2019)

นอกจากนี้ ผลการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า ความชอบรวมถึงการดำเนินชีวิตในสังคม เป็นตัวกำหนดความต้องการที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงอายุและบริการทางการแพทย์ เช่น ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ต้องการอุปกรณ์อำนวยความสะดวกในการอยู่อาศัยในบ้านพักคนชรา (Gu et al., 2020) ความเป็นส่วนตัวและอิสระ เป็นตัวกำหนดความต้องการที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงอายุ (Bohle et al., 2014) การศึกษาล่าสุดพบว่า ความเต็มใจที่จะจ่ายเงินเพื่อความเป็นส่วนตัว เช่น ห้องคู่หรือห้องเดี่ยว แตกต่างกันไปประมาณ 3,700-16,500 บาทต่อเดือน ในขณะที่กลุ่มคน Gen Z, Y, X และ Baby Boomers ต้องการจ่ายเงินประมาณ 4,600-7,900 บาทต่อเดือน 4,800-7,500 บาทต่อเดือน และ 2,300-4,800 บาทต่อเดือน ตามลำดับ เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาที่ผ่านมา กลุ่มคน Baby Boomers และ Gen X มีระดับนัยสำคัญในทางตรงกันข้ามกับความเต็มใจจ่ายเพื่อใช้บริการห้องพักเดี่ยว และความเต็มใจที่จ่ายดังกล่าวอยู่ที่ประมาณ -3,800 บาทต่อเดือน (ความเต็มใจจ่ายมีค่าติดลบ หมายถึงไม่ต้องการจ่ายเงินเพื่อที่จะใช้บริการ) ผลลัพธ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า กลุ่มคนเหล่านี้ไม่ได้คำนึงถึงความเป็นส่วนตัวเท่าใดนัก ในทางกลับกันกลุ่มคน Gen Y และ Z มีความต้องการจ่ายอยู่ที่ประมาณ 2,400 บาทต่อเดือน (Oatsawachathat, 2021)

สำหรับการตัดสินใจในการเลือกใช้บริการ ผลการศึกษพบว่า ความใส่ใจด้านสุขภาพถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ต้องพิจารณา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนการให้บริการระดับที่ 3 (กลุ่มผู้สูงอายุติดเตียง) ผลการศึกษาระบุว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีความใส่ใจด้านสุขภาพอยู่ในระดับสูง (ผู้ที่เห็นด้วยกับการตระหนักถึงปัญหาสุขภาพ) เชื่อว่าควรจ่ายเงินในการใช้บริการที่น้อยลงหากดูแลสุขภาพของตนเอง ในทางกลับกัน ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีความใส่ใจด้านสุขภาพอยู่ในระดับต่ำ (ผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการตระหนักถึงปัญหาสุขภาพ) ยอมรับว่าจะต้องจ่ายเงินมากขึ้นเนื่องจากไม่สามารถจัดการความเป็นอยู่หรือภาวะสุขภาพที่มีอยู่ก่อนได้ด้วยตนเองก่อนจะเลือกบ้านพักอาศัยผู้สูงอายุ

จากผลการศึกษาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีความเต็มใจที่จะจ่ายเงินค่าใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุน้อยกว่าราคาที่กำหนดไว้ในแต่ละสถานการณ์ สะท้อนให้เห็นถึงสาเหตุที่อาจจะเป็นไปได้ เช่น ต้องการพักอาศัยอยู่ร่วมกับคนในครอบครัว (Ageing-in place) หรืออาจจะไม่มีความสามารถในการจ่ายเงินค่าใช้บริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุในราคาดังกล่าว เนื่องจากต้นทุนการให้บริการที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงอายุมีราคาสูง หรืออาจไม่จำเป็นต้องใช้บริการที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงอายุในอนาคต เป็นต้น ในทำนองเดียวกัน ผู้ประกอบการจำเป็นต้องพิจารณาดำเนินธุรกิจเพื่อให้แข่งขันกับคู่แข่งในตลาดต่อไป จึงไม่สามารถลดราคาให้เท่ากับความต้องการที่จะจ่ายของประชาชนได้ เนื่องจากผู้ประกอบการต้องพิจารณาการวิเคราะห์ต้นทุน-ผลประโยชน์ ดังนั้น ภาครัฐต้องทำหน้าที่เป็นผู้อำหนดนโยบายและควรร่วมมือกับองค์กรอื่นๆ (ภาคเอกชน รัฐวิสาหกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน ฯลฯ) เพื่อจัดหาที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงอายุที่เข้าถึงได้ให้กับผู้สูงอายุในแต่ละกลุ่มเพื่อรองรับสังคมสูงอายุอย่างสมบูรณ์ในอนาคต เช่น การส่งเสริมความร่วมมือโดยการลงนามบันทึกข้อตกลง (MOU) ระหว่างภาครัฐ เอกชน รัฐวิสาหกิจ เพื่อสร้างทางเลือกให้ผู้สูงอายุในการเลือกใช้บริการบ้านพักผู้สูงอายุ เช่น การกำหนดราคาค่าการใช้บริการที่ต่ำกว่าราคาตลาด รวมถึงให้การสนับสนุนหน่วยงานหรือองค์กรที่ได้ลงนามบันทึกข้อตกลงกับภาครัฐในการให้สิทธิพิเศษด้านการลดหย่อนภาษีหรือผลประโยชน์อื่นๆ ที่สร้างแรงจูงใจให้ทุกภาคส่วนให้บริการที่มีคุณภาพและเข้าถึงได้กับกลุ่มผู้สูงอายุที่มีรายได้น้อยและปานกลางให้มากขึ้น

นอกจากนี้ ภาครัฐควรส่งเสริมการกระจายอำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และสนับสนุนให้มีการบริการบ้านพักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุในแต่ละพื้นที่ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุในประเทศ และท้ายที่สุด ภาครัฐควรส่งเสริมให้ประชาชนทุกช่วงวัยตระหนักถึงการจตุรรายได้ตั้งแต่เริ่มทำงานไปจนถึงเกษียณอายุ รวมถึงการสนับสนุนให้ประชาชนให้ความสำคัญกับสุขภาพควบคู่กันไปด้วย เพื่อเตรียมความพร้อมรับกับค่าใช้จ่ายในช่วงบั้นปลายชีวิต

ข้อเสนอแนะ

สำหรับงานวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยเสนอให้มีการศึกษาในภาพรวมของทั้งประเทศ เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของประชากรทั้งประเทศ และเพื่อให้เห็นถึงความหลากหลายของทัศนคติและมุมมองของกลุ่มตัวอย่างที่มากขึ้น และเสนอให้มีการศึกษาผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อเพิ่มมิติของการวิจัยให้มากยิ่งขึ้น เช่น การสัมภาษณ์เพื่อขอความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากมุมมองของผู้ใช้บริการและผู้ทำงานเกี่ยวกับการดูแลผู้สูงอายุ รวมถึงหน่วยงานจากทุกภาคส่วนที่มีบทบาทสำคัญในการดูแลและช่วยเหลือผู้สูงอายุ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- [1] กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2568). สถิติผู้สูงอายุในศูนย์พัฒนาการสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ ประจำเดือนมกราคม 2568. https://www.dop.go.th/th/statistics_page?cat=13&type=3&id=2564
- [2] มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.). (2564). สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2563. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- [3] Akinbogun, S. P., Aigbavboa, C., Gumbo, T., & Thwala, W. (2020). Housing Choice: The Application of Revealed and Stated Preference Approaches to Impacted Residential Property. In *Modelling the Socio-Economic Implications of Sustainability Issues in the Housing Market* (pp. 61-84): Springer.
- [4] Bohle, P., Rawlings-Way, O., Finn, J., Ang, J., & Kennedy, D. J. (2014). Housing Choice in Retirement: Community versus Separation. *Housing Studies*, 29(1), 108-127. <https://doi:10.1080/02673037.2013.825693>
- [5] Carson, R.T. and Hanemann, W.M. (2005). Contingent valuation. In: Karl-Göran, M. and Jeffrey, R.V., editors. *Handbook of environmental economics*, vol. 2, Amsterdam: North-Holland
- [6] Deepon, S. (2019). Cost of care services for elderly people with dependency at home, Sisaket province. *Medical Journal of Sisaket Surin Burirum Hospitals*, 34(2), 275-289
- [7] Erik Erikson's Theory of Psychosocial Development (2019). Retrieved from <https://www.psychologynoteshq.com/erikerikson/>
- [8] Gu, T., Yuan, J., Li, L., Shao, Q., & Zheng, C. (2020). Demand for community-based care services and its influencing factors among the elderly in affordable housing communities: a case study in Nanjing City. *BMC Health Services Research*, 20(1). <https://doi:10.1186/s12913-020-5067-0>
- [9] Jehle, G. A., & Reny, P. J. (2011). *Advanced Microeconomic Theory* (Third). Essex: Pearson Education Limited, 136.
- [10] Loh, C.-P., & Shapiro, A. (2013). Willingness to Pay for Home- and Community-Based Services for Seniors in Florida. *Home Health Care Services Quarterly*, 32(1), 17-34. doi:10.1080/01621424.2013.757182
- [11] Lu, P., Kong, D., & Shelley, M. (2020). Making the Decision to Move to a Nursing Home: Longitudinal Evidence From the Health and Retirement Study. *Journal of Applied Gerontology*, 40(10), 1197-1205. <https://doi:10.1177/0733464820949042>
- [12] Oatsawachathat, P. (2021). Willingness to pay and price evaluation of assisted living residences in Thailand (Master's thesis). Thammasat University.



- [13] Przybyła, K., Hetdak, M., & Kurtyka-Marcak, I. (2019). Demand for a Housing Offer Addressed to Senior Citizens in Poland. *International journal of environmental research and public health*, 16(22).
<https://doi.org/10.3390/ijerph16224573>
- [14] So Young, L. E. E., & Sung Eun, Y. O. O. (2020). Willingness to pay for accessible elderly housing in Korea. *International Journal of Strategic Property Management*, 24(1), 70-82.
[doi:10.3846/ijspm.2019.11095](https://doi.org/10.3846/ijspm.2019.11095)
- [15] Srisaringkarn, T. (2019). Financial and residential decision for retirement in Thailand (Master's thesis). Thammasat University.
- [16] Teka, B. M. (2020). Factors affecting bank customers usage of electronic banking in Ethiopia: Application of structural equation modeling (SEM). *Cogent Economics & Finance*, 8(1), 1762285.
[doi:10.1080/23322039.2020.1762285](https://doi.org/10.1080/23322039.2020.1762285)
- [17] Suwanrada, W., Sasat, S., Witvorapong, N., & Kumruangrit, S. (2016). The Cost of Institutional Long Term Care for Older Persons: a Case Study of Thammapakorn Social Welfare Development Center for Older Persons, Chiang Mai Province. *Journal of Health Systems Research*, Vol. 10(2), 152-166
- [18] Van Bilsen, P. M. A., Hamers, J. P. H., Groot, W., & Spreeuwenberg, C. (2006). Demand of elderly people for residential care: an exploratory study. *BMC Health Services Research*, 6, 39.
<https://doi.org/10.1186/1472-6963-6-39>



คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุมุสลิม อำเภอรารโต จังหวัดยะลา

(The Quality of Life among Muslim Elderly, Than To District, Yala Province)

โดย

รุสนา เดชะ^{1*} จิราลักษณ์ นนทาร์ักษ์² ณัฐนารี เอมยงค์² และนพพร ไหวธีระกุล³

Rusna Deso^{4*} Jiraluck Nontarak⁵ Natnaree Aimyong⁵ and Nopporn Howteerakul⁶

¹ นักศึกษาปริญญาโท, คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพมหานคร 10400

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพมหานคร 10400

³ รองศาสตราจารย์, คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพมหานคร 10400

⁴ Graduate Student, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400

⁵ Assistant Professor, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400

⁶ Associate Professor, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400

* Corresponding author: E-mail address: rusna.dek@student.mahidol.edu

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นการศึกษารูปแบบภาคตัดขวาง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับคุณภาพชีวิตและปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุมุสลิม อำเภอรามัญ จังหวัดยะลา กลุ่มตัวอย่างจำนวน 216 คน สุ่มตัวอย่างแบบกลุ่ม (Cluster Sampling) ดำเนินการเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุขององค์การอนามัยโลก (WHOQOL-OLD) ฉบับภาษาไทย วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา เพื่ออธิบายลักษณะทางประชากรของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ร้อยละ ความถี่ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์การถดถอยโลจิสติก (Logistic Regression) เพื่อหาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต โดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่น้อยกว่า 0.05 ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชาย ร้อยละ 35.60 และเพศหญิง ร้อยละ 64.40 ส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วง 60-69 ปี ร้อยละ 48.10 และ 70-79 ปี ร้อยละ 39.70 ($\bar{X} = 70.12$, S.D. = 7.42) ผู้สูงอายุมุสลิมฯ มีคุณภาพชีวิตภาพรวมอยู่ในระดับดี ร้อยละ 41.20 ระดับไม่ดี ร้อยละ 58.80 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุมุสลิมฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p\text{-value} < 0.05$) ได้แก่ เพศชาย (adjusted OR (aOR) = 2.018, 95%CI = 1.004-4.057) และการไม่มีภาวะซึมเศร้า (adjusted OR (aOR) = 3.750, 95%CI = 1.831-7.679)

ดังนั้นจึงควรดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวและส่งเสริมการมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยเฉพาะในผู้สูงอายุเพศหญิงและผู้สูงอายุที่บ่งบอกว่ามีหรือมีภาวะซึมเศร้า เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุให้ดีขึ้น

คำสำคัญ: คุณภาพชีวิต, ผู้สูงอายุ, ภาวะซึมเศร้า, มุสลิม, ลักษณะทางประชากร

Abstract

This cross-sectional study aimed to examine the quality of life levels and the factors associated with quality of life among the Muslim elderly in Than To District, Yala Province. The sample consisted of 216 participants, who were selected using cluster sampling. Data were collected using the Thai version of the WHOQOL-OLD and analyzed using descriptive statistics to describe the demographic characteristics of the participants and their prevalence. Logistic regression analysis was performed to identify factors associated with the quality of life, with statistical significance set at $p < 0.05$. The results showed that 35.60% of the participants were male, and 64.40% were female. Most participants were aged 60–69 years (48.10%), followed by 70–79 years (39.70%) ($\bar{X} = 70.12$, S.D. = 7.42). Overall quality of life among the Muslim elderly was rated as good by 41.20% of the participants, while 58.80% rated it as poor. Factors significantly associated with quality of life among the Muslim elderly ($p < 0.05$) included male sex (adjusted OR (aOR) = 2.018, 95%CI = 1.004–4.057) and the absence of depressive symptoms (adjusted OR (aOR) = 3.750, 95%CI = 1.831–7.679).

Therefore, relevant authorities should implement measures to address this issue and promote an improved quality of life, particularly among elderly women and older adults experiencing or at risk of depression, to enhance their overall well-being.

Keywords: Quality of Life, Elderly, Depression, Muslim, Sociodemographic

คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุมุสลิม อำเภอรารโต จังหวัดยะลา

(The Quality of Life among Muslim Elderly, Than To District, Yala Province)

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างประชากรในหลาย ๆ สังคมกำลังได้รับความสนใจมากขึ้น และกำลังเป็นปรากฏการณ์ที่ก่อให้เกิดความกังวลในระดับสากล เนื่องจากโครงสร้างดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงจำนวนของผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น โดยในปี พ.ศ. 2566 โลกเรามีจำนวนประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป ร้อยละ 14.22 ของประชากรโลกทั้งหมด (Foundation of Thai Gerontology Research et al., 2023) สำหรับสถานการณ์ในประเทศไทย พบว่า ปี พ.ศ. 2567 มีประชากรอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ร้อยละ 19.98 ของประชากรทั้งหมด (National Statistical Office, 2024) ซึ่งใกล้เข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ (Completely Aged Society)

ผู้สูงอายุต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงมากมาย ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม ซึ่งเป็นไปในลักษณะเสื่อมถอย ทำให้เกิดปัญหาในการดำเนินชีวิตประจำวัน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ, 2561) และอีกหนึ่งในปัญหาที่ตามมาของการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุคือ ปัญหาคุณภาพชีวิต (Suwattano, 2021) นวรัตน์ ปัญจนทรัพย์ กล่าวว่า การที่ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีนั้น จะทำให้ผู้สูงอายุมีสถานะสุขภาพที่ดี มีสังคมรอบข้างที่ดีและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความมั่นคงและปลอดภัยในชีวิต ได้รับสวัสดิการและบริการด้านสุขภาพที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสม รวมถึงมีโอกาสเข้าถึงข้อมูลข่าวสารปัจจุบันได้ (Panjathanasap, 2019) ตรงกันข้าม หากผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตไม่ดี อาจจะทำให้เกิดการพึ่งพาในระยะยาว ก่อให้เกิดภาระและผลกระทบต่อผู้ดูแล ไม่ว่าจะเป็นด้านอารมณ์ สังคมและเศรษฐกิจ (Sihapark, Chuengsatiansup, & Tengrang, 2013) รวมไปถึงกระทบต่อระบบบริการสุขภาพที่ยังมีข้อจำกัดในการตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุ (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, ม.ป.ป.) ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงสู่การสูงวัยได้อย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดีจึงเป็นสิ่งที่ผู้สูงอายุทุกคนปรารถนา (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ, 2561; Kalapak, & Sirivat, 2020) ซึ่งองค์การอนามัยโลกได้กำหนดให้คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุประกอบไปด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ สมรรถภาพของประสาทสัมผัส ความเป็นตัวของตัวเอง ความสำเร็จและความหวังในอดีต ปัจจุบันและอนาคต การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การเผชิญหน้ากับความตาย และการมีปฏิสัมพันธ์กับคนใกล้ชิด (World Health Organization, 2006)

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ประกอบไปด้วยหลายปัจจัย เช่น อายุ เพศ โรคประจำตัว สถานภาพสมรส รายได้ และกลุ่มอาการสูงอายุ (Geriatric syndromes) เช่น ภาวะซึมเศร้า ภาวะกลืนปัสสาวะไม่อยู่ และปัญหาการนอนหลับ เป็นต้น ซึ่งเกิดจากการเสื่อมสภาพของร่างกาย (Yang et al., 2019; Doloh, 2016) นอกจากนี้ปัจจัยดังกล่าวแล้ว ยังมีอีกหนึ่งปัจจัยที่พบว่ามีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตเช่นเดียวกัน นั่นคือ ปัจจัยด้านศาสนา ซึ่งการนับถือศาสนาที่แตกต่างกัน ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ (Doloh, 2016; Tongdee, Rongmuang, & Nakchatree, 2013)

การศึกษานี้ ทำการศึกษาคุณภาพชีวิตในผู้สูงอายุมุสลิมที่อาศัยอยู่ในอำเภอรารโต จังหวัดยะลา ซึ่งเป็นสังคมผู้สูงอายุแล้ว โดยมีประชากรสูงอายुर้อยละ 11.2 ทั้งนี้ร้อยละ 44.45, 15.44, 1.14, 0.83 ของประชากรสูงอายุป่วยเป็นโรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน โรคหัวใจและหลอดเลือด และโรคหลอดเลือดสมอง (Health Data Center, 2022) ตามลำดับ การศึกษาของศรีพรหม ซึ่งได้สัมภาษณ์ผู้สูงอายุที่มีบทบาทเป็นผู้นำชุมชน พบว่า ผู้สูงอายุมีปัญหาด้านสุขภาพกายและจิตใจ ซึ่งส่งผลต่อการดำเนินชีวิต (Suwattano, 2021) ผู้วิจัยจึงมีความคิดเห็นว่า การที่หน่วยงานจะสามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นต้องเข้าใจ และทราบถึงปัญหาที่แท้จริงในบริบทพื้นที่เสียก่อน เช่น สภาพปัญหาสุขภาพโดยรวม รวมถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในผู้สูงอายุมุสลิม เนื่องจากมีหลักศาสนาเป็นข้อกำหนดที่สำคัญในการดำรงชีวิต มีประเพณีและวัฒนธรรม รวมถึงบริบทสังคมที่ทำให้ไม่สามารถนำผลการศึกษาในพื้นที่อื่นๆ มาอ้างอิงได้ รวมถึงเป็นพื้นที่ประสบเหตุการณ์ความรุนแรงมาอย่างยาวนาน จึงยากต่อการเข้าถึง ส่งผลให้การศึกษาใน

พื้นที่มีไม่มาก และด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาและเก็บข้อมูลจากบุคคลในพื้นที่นี้โดยตรง เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สามารถนำไปใช้ได้จริงและเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้สูงอายุมุสลิมในอำเภอธารโต จังหวัดยะลา

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุมุสลิม อำเภอธารโต จังหวัดยะลา
- 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุมุสลิม อำเภอธารโต จังหวัดยะลา

ระเบียบวิธีการวิจัย

เป็นการศึกษาภาคตัดขวาง (Cross-section study) เก็บข้อมูลระหว่างวันที่ 25 มีนาคม-15 เมษายน 2566 กลุ่มตัวอย่างคือ ผู้สูงอายุมุสลิมในอำเภอธารโต จังหวัดยะลา จำนวน 216 คน โดยสุ่มตัวอย่างแบบกลุ่ม (Cluster Sampling) ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา โรคประจำตัว การประกอบอาชีพ ความเพียงพอของรายได้ครอบครัว และจำนวนสมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน

ส่วนที่ 2 แบบวัดคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ฉบับภาษาไทย (WHOQOL-OLD Thai ver.)

ส่วนที่ 3 แบบสอบถามปัญหาสุขภาพในผู้สูงอายุ ได้แก่ แบบวัดภาวะซึมเศร้า (Thai Geriatric Depression Scale; TGDS15) แบบประเมินภาวะกลืนปัสสาวะไม่อยู่ (ICIQ-SF Thai ver.) และแบบสอบถามปัญหาการนอนหลับ

วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา เพื่ออธิบายลักษณะทางประชากรของกลุ่มตัวอย่าง และนำเสนอความชุกของปัญหาสุขภาพ และวิเคราะห์การถดถอยโลจิสติก (Logistic Regression) เพื่อหาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุมุสลิม อำเภอธารโต จังหวัดยะลา โดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่น้อยกว่า 0.05

ผลการวิจัย

ผู้สูงอายุมุสลิมในอำเภอธารโต จังหวัดยะลา จำนวน 216 คน เป็นเพศชาย ร้อยละ 35.60 และเพศหญิง ร้อยละ 64.40 ส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วง 60-69 ปี ร้อยละ 48.10 และ 70-79 ปี ร้อยละ 39.70 มีสถานภาพสมรสและอาศัยอยู่ด้วยกัน ร้อยละ 61.10 ไม่ได้เรียนหนังสือหรือวุฒิการศึกษาต่ำกว่าระดับประถมศึกษา ร้อยละ 49.10 วุฒิมัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 35.60 มีโรคประจำตัว ร้อยละ 66.20 ไม่ได้ประกอบอาชีพ ร้อยละ 67.60 ความเพียงพอของรายได้ครอบครัวระดับพอใช้ (อยู่ได้สบายๆ) ร้อยละ 41.70 พอใช้บางเดือน ร้อยละ 36.60 และจำนวนสมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน จำนวน 3 คนขึ้นไป ร้อยละ 73.60

ปัญหาสุขภาพด้านการนอนหลับ พบว่า ร้อยละ 34.30 สามารถนอนหลับสนิทได้ไม่เกิน 5 ชั่วโมงต่อคืน สามารถหลับสนิทได้โดยใช้เวลา 5-10 นาที ร้อยละ 52.80 หลังตื่นนอนรู้สึกสดชื่นทุกวัน ร้อยละ 56.50 กลุ่มตัวอย่างมีอาการง่วงนอนอ่อนเพลียขณะทำกิจวัตรประจำวันในช่วงกลางวันเป็นบางวัน ร้อยละ 70.90 ทั้งนี้ กลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 66.20 เคยตื่นกลางดึก และส่วนใหญ่ตื่นกลางดึกเพราะเข้าห้องน้ำ ปัญหาสุขภาพด้านภาวะกลืนปัสสาวะไม่อยู่ พบว่า กลุ่มตัวอย่างสามารถกลืนปัสสาวะได้ปกติ ร้อยละ 81.00 มีภาวะกลืนปัสสาวะไม่อยู่เล็กน้อย ร้อยละ 2.80 มีภาวะกลืนปัสสาวะไม่อยู่ปานกลาง ร้อยละ 10.60 และมีภาวะกลืนปัสสาวะไม่อยู่รุนแรง ร้อยละ 5.60 โดยความถี่ในกลุ่มตัวอย่างที่ไม่สามารถกลืนปัสสาวะได้ คือ ไม่เกิน 1 ครั้ง/สัปดาห์ ร้อยละ 6.50 กลืนไม่ได้ 2-3 ครั้ง/สัปดาห์ ร้อยละ 7.40 ไม่เกิน 1 ครั้ง/วัน และ 2 ครั้ง/วัน ร้อยละ 1.90 ไม่สามารถกลืนได้ตลอดเวลา ร้อยละ 0.50 และปัญหาสุขภาพด้านภาวะซึมเศร้า พบว่า กลุ่มตัวอย่างไม่มีภาวะซึมเศร้า ร้อยละ 56.00 บ่งบอกว่ามีภาวะซึมเศร้า ร้อยละ 42.10 และมีภาวะซึมเศร้าแน่นอน ร้อยละ 1.90 (ตารางที่ 1)

ผู้สูงอายุมุสลิม อำเภอธวัชชัย จังหวัดยโสธร มีคุณภาพชีวิตโดยรวมอยู่ในระดับดี ร้อยละ 41.20 ระดับไม่ดี ร้อยละ 58.80 หากพิจารณาตามองค์ประกอบคุณภาพชีวิต พบว่า องค์ประกอบที่มีระดับคุณภาพชีวิตในระดับดีโดยเรียงจากมากไปน้อย คือ องค์ประกอบที่ 6 การมีปฏิสัมพันธ์กับคนใกล้ชิด ร้อยละ 63.90 องค์ประกอบที่ 3 ความสำเร็จและความคาดหวังในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ร้อยละ 51.90 องค์ประกอบที่ 5 การเผชิญหน้ากับความตาย ร้อยละ 45.80 องค์ประกอบที่ 4 การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ร้อยละ 42.60 องค์ประกอบที่ 1 สมรรถภาพของประสาทสัมผัส ร้อยละ 22.70 และองค์ประกอบที่ 2 ความเป็นตัวของตัวเอง ร้อยละ 21.30 (ตารางที่ 2)

ผลการวิเคราะห์การถดถอยโลจิสติก (Logistic Regression) พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p\text{-value} < 0.05$) ได้แก่ เพศ โดยที่เพศชายมีโอกาสที่จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าเพศหญิงเป็น 2.018 เท่า ($p=0.049$, $95\%CI = 1.004\text{-}4.057$) และภาวะซึมเศร้า โดยผู้ที่ไม่มีภาวะซึมเศร้ามีโอกาสที่จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่า ผู้ที่บ่งบอกว่ามีหรือมีภาวะซึมเศร้า เป็น 3.750 เท่า ($p<0.001$, $95\%CI = 1.831\text{-}7.679$) (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละปัญหาสุขภาพผู้สูงอายุมุสลิม อำเภอธวัชชัย จังหวัดยโสธร (n=216)

ปัญหาสุขภาพ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1. ปัญหาการนอนหลับ		
จำนวนชั่วโมงที่สามารถหลับสนิทได้ต่อคืน		
≤5 ชั่วโมง	74	34.30
>5 ชั่วโมง	142	65.70
$\bar{X} = 6.15$, S.D. = 1.44, Min = 2, Max = 8		
ระยะเวลาที่ใช้จนกว่าจะหลับสนิท (นาที)		
5-10	114	52.80
>10-30	53	24.50
>30-60	34	15.70
>60	15	6.90
$\bar{X} = 27.80$, S.D. = 40.67, Min = 5, Max = 300		
รู้สึกสดชื่นหลังจากตื่นนอนในตอนเช้า		
ทุกวัน	122	56.50
บางวัน	80	37.00
ไม่เลย	14	6.50
สาเหตุการตื่นกลางดึก		
ไม่เคยตื่นกลางดึก	73	33.80
เคยตื่นกลางดึก (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)	143	66.20
ฝันร้าย (n=143)	19	13.29
เข้าห้องน้ำ (n=143)	125	87.41
ไอ หายใจติดขัด (n=143)	29	20.28
เสียงรบกวน (n=143)	26	18.18
รู้สึกปวดตามตัว (n=143)	28	19.58
รู้สึกหนาว/ร้อนเกินไป (n=143)	6	4.20
เครียด คิดมาก (n=143)	4	2.80
อาการง่วงนอน อ่อนเพลียขณะทำกิจวัตรประจำวันในช่วงกลางวัน		
ทุกวัน	47	21.80
บางวัน	106	49.10



ปัญหาสุขภาพ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่เลย	63	29.20
2. ภาวะกลืนปัสสาวะไม่อยู่ (ICIQ-SF Thai ver.)		
บ่อยแค่ไหนที่ท่านไม่สามารถกลืนปัสสาวะไม่อยู่		
ไม่เคย	177	81.90
ไม่เกิน 1 ครั้ง/สัปดาห์	14	6.50
2-3 ครั้ง/สัปดาห์	16	7.40
ไม่เกิน 1 ครั้ง/วัน	4	1.90
2 ครั้งขึ้นไป/วัน	4	1.90
ตลอดเวลา	1	0.50
ท่านคิดว่าปัสสาวะที่รั่วไหล โดยปกติแล้วมีปริมาณเท่าใด		
ไม่มีปัสสาวะรั่วไหล	177	81.90
ปัสสาวะรั่วปริมาณเล็กน้อย	18	8.30
ปัสสาวะรั่วไหลปริมาณปานกลาง	13	6.00
ปัสสาวะรั่วไหลปริมาณมาก	8	3.70
โดยทั่วไปแล้ว การรั่วไหลของปัสสาวะรบกวนการใช้ชีวิตประจำวันของท่านมากน้อยเพียงใด (คะแนน)		
0 คะแนน	178	82.40
1-5 คะแนน	26	12.00
>5 คะแนน	12	5.60
$\bar{X} = 0.81$, S.D. = 1.96, Min = 0, Max = 9		
ท่านไม่สามารถกลืนปัสสาวะเมื่ออยู่ในสถานการณ์ใด (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ) n=216		
ไม่มี/ปัสสาวะไม่เคยรั่วไหล	177	81.90
ปัสสาวะรั่วไหลก่อนเข้าห้องน้ำ	31	14.40
ปัสสาวะรั่วไหลเมื่อไอ จาม	15	6.90
ปัสสาวะรั่วไหลขณะนอนหลับ	8	3.70
ปัสสาวะรั่วไหลเมื่อมีการเคลื่อนไหว/ออกกำลังกาย	10	4.60
ปัสสาวะรั่วไหลหลังจากปัสสาวะเสร็จแล้วและแต่งตัว	1	0.50
ปัสสาวะรั่วไหลโดยไม่ทราบสาเหตุ	13	6.00
ปัสสาวะรั่วไหลตลอดเวลา	3	1.40
การแปลผลการประเมินภาวะกลืนปัสสาวะไม่อยู่		
สามารถกลืนปัสสาวะได้ปกติ (0 คะแนน)	175	81.00
มีภาวะกลืนปัสสาวะไม่อยู่เล็กน้อย (1-5 คะแนน)	6	2.80
มีภาวะกลืนปัสสาวะไม่อยู่ปานกลาง (6-12 คะแนน)	23	10.60
มีภาวะกลืนปัสสาวะไม่อยู่รุนแรง (13-18 คะแนน)	12	5.60
มีภาวะกลืนปัสสาวะไม่อยู่รุนแรงที่สุด (19-21 คะแนน)	0	0.00
3. ภาวะซึมเศร้า (Thai Geriatric Depression Scale; TGDS15)		
ไม่มีภาวะซึมเศร้า (≤ 5 คะแนน)	121	56.00
บ่งบอกว่ามีภาวะซึมเศร้า (≥ 6 คะแนน)	91	42.10
มีภาวะซึมเศร้าแน่นอน (≥ 11 คะแนน)	4	1.90



ตารางที่ 2 ระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุมุสลิม อำเภอธารโต จังหวัดยะลา (n=216)

องค์ประกอบคุณภาพชีวิต	ระดับคุณภาพชีวิต	
	ไม่ดี (4-15 คะแนน)	ดี (16-20 คะแนน)
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
องค์ประกอบที่ 1 สมรรถภาพของประสาทสัมผัส	167 (77.30)	49 (22.70)
องค์ประกอบที่ 2 ความเป็นตัวของตัวเอง	170 (78.70)	46 (21.30)
องค์ประกอบที่ 3 ความสำเร็จและความคาดหวังในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต	104 (48.10)	112 (51.90)
องค์ประกอบที่ 4 การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม	124 (57.40)	92 (42.60)
องค์ประกอบที่ 5 การเผชิญหน้ากับความตาย	117 (54.20)	99 (45.80)
องค์ประกอบที่ 6 การมีปฏิสัมพันธ์กับคนใกล้ชิด	78 (36.10)	138 (63.90)
คุณภาพชีวิตโดยรวม	ไม่ดี (24-89 คะแนน)	ดี (90-120 คะแนน)
	127 (58.80)	89 (41.20)

ตารางที่ 3 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุมุสลิม อำเภอธารโต จังหวัดยะลา (n=216) โดยใช้สถิติถดถอยโลจิสติก (Logistic Regression)

ปัจจัยที่ศึกษา	Crude OR			Adjusted OR		
	OR	95% CI	P-value	OR	95% CI	P-value
ปัจจัยส่วนบุคคล						
เพศ						
หญิง	1.000			1.000		
ชาย	1.827	1.038-3.215	0.037*	2.018	1.004-4.057	0.049*
อายุ (ปี)						
80 ขึ้นไป	1.000					
70-79	1.426	0.572-3.557	0.446			
60-69	1.332	0.543-3.266	0.532			
สถานภาพ						
หย่า/หม้าย	1.000					
สมรสและอาศัยอยู่ด้วยกัน	0.647	0.652-1.989	0.051			
วุฒิการศึกษา						
ไม่ได้เรียน/ต่ำกว่าประถมศึกษา	1.000					
ประถมศึกษาตอนต้น	1.415	0.777-2.578	0.257			
ประถมศึกษาตอนปลาย	1.968	0.766-5.059	0.160			
มัธยมศึกษาตอนต้นเป็นต้นไป	1.789	0.539-5.936	0.342			
โรคประจำตัว						
มีโรคประจำตัว	1.000					
ไม่มีโรคประจำตัว	0.774	0.426-1.408	0.402			



ปัจจัยที่ศึกษา	Crude OR			Adjusted OR		
	OR	95% CI	P-value	OR	95% CI	P-value
การประกอบอาชีพ						
ไม่ได้ประกอบอาชีพ	1.000					
ประกอบอาชีพ	1.206	0.678-2.146	0.524			
ความเพียงพอของรายได้ครอบครัว						
ขาดสน	1.000			1.000		
พอใช้บ้างเดือน	1.855	0.808-4.255	0.145	0.745	0.269-2.065	0.572
พอใช้ (อยู่ได้สบายๆ)	1.794	0.793-4.058	0.161	0.657	0.231-1.869	0.431
เหลือเก็บออม	4.909	1.039-23.202	0.045*	0.916	0.147-5.710	0.925
จำนวนสมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน						
อาศัยอยู่คนเดียว	1.000					
1-2 คน	1.676	0.163-17.261	0.664			
3-5 คน	2.133	0.212-21.451	0.520			
>5 คน	2.246	0.246-24.716	0.443			
ปัญหาสุขภาพ						
ปัญหาการนอนหลับ						
จำนวนชั่วโมงที่สามารถหลับสนิทได้ต่อคืน						
≤5 ชั่วโมง	1.000			1.000		
>5 ชั่วโมง	0.321	0.171-0.600	<0.001*	2.016	0.894-4.454	0.091
ระยะเวลาที่ใช้จนกว่าจะหลับสนิท (นาที)						
>60	1.000			1.000		
5-10	13.051	1.660-102.576	0.015*	2.172	0.200-23.625	0.524
>10-30	8.485	1.035-69.525	0.046*	1.932	0.177-21.135	0.589
>30-60	8.667	1.016-73.915	0.048*	3.146	0.300-32.995	0.339
รู้สึกสดชื่นหลังจากตื่นนอนในตอนเช้า						
ไม่เลย	1.000			1.000		
ทุกวัน	13.000	1.649-102.476	0.015*	9.059	0.901-91.097	0.061
บางวัน	6.623	0.822-53.334	0.076	9.827	0.899-107.455	0.061
ตื่นกลางดึก						
เคยตื่นกลางดึก	1.000			1.000		
ไม่เคยตื่นกลางดึก	3.022	1.686-5.417	<0.001*	1.881	0.919-3.850	0.084
อาการง่วงนอน อ่อนเพลียขณะทำกิจวัตรประจำวันในช่วงกลางวัน						
ทุกวัน	1.000			1.000		
บางวัน	1.007	0.482-2.104	0.984	0.574	0.233-1.415	0.228
ไม่เลย	3.710	1.668-8.253	0.001*	2.040	0.709-5.871	0.186

ปัจจัยที่ศึกษา	Crude OR			Adjusted OR		
	OR	95% CI	P-value	OR	95% CI	P-value
ภาวะกลืนไม่ปัสสาวะไม่อยู่						
ไม่สามารถกลืนปัสสาวะได้	1.000			1.000		
สามารถกลืนปัสสาวะได้ปกติ	3.555	1.554-8.132	0.003*	2.462	0.936-6.475	0.068
ภาวะซึมเศร้า						
บ่งบอกว่ามี/มีภาวะซึมเศร้า	1.000			1.000		
ไม่มีภาวะซึมเศร้า	5.490	2.957-10.194	<0.001*	3.750	1.831-7.679	<0.001*

*Statistical significance level: p-value 0.05

สรุปและอภิปรายผล

ผลจากการศึกษา พบว่า ผู้สูงอายุมุสลิมในอำเภอธารโต จังหวัดยะลา มีคุณภาพชีวิตระดับดี ร้อยละ 41.20 ระดับไม่ดี ร้อยละ 58.80 โดยองค์ประกอบที่ 6 การมีปฏิสัมพันธ์กับคนใกล้ชิด อยู่ในระดับดี ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Supata, & Buasri (2024) และการศึกษาของ Khumsikiew, Werawattanachai, & Phattarabenjapol (2022) ที่พบว่า คุณภาพชีวิตด้านการมีปฏิสัมพันธ์กับคนใกล้ชิดอยู่ในระดับดีเช่นกัน โดยจากการศึกษาพบปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ดังนี้

ปัจจัยส่วนบุคคล

เพศมีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยเพศชายมีโอกาสที่จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าเพศหญิง เป็น 2.018 เท่า ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Kongla (2021) ที่พบว่า เพศส่งผลต่อคุณภาพชีวิต โดยผู้สูงอายุเพศชายมีโอกาสที่จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าผู้สูงอายุเพศหญิง เป็น 2.15 เท่า และสอดคล้องกับการศึกษาของ Kyung, Hanzhang, & Bei (2020) ที่พบว่า เพศสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต และผู้สูงอายุเพศชายมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าผู้สูงอายุเพศหญิง เช่นเดียวกับการศึกษาของ Tel (2013) ที่พบว่า เพศที่แตกต่างกันส่งผลให้มีคุณภาพชีวิตที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แม้ว่าในปัจจุบัน ทั้งเพศชายและเพศหญิง จะมีความเท่าเทียมกันในการหารายได้ แต่อย่างไรก็ตาม บทบาทหลักภายในครอบครัวยังคงเป็นหน้าที่ของเพศหญิงเป็นหลัก เช่น การดูแลสมาชิกในครอบครัว รวมถึงการจัดการค่าใช้จ่ายเล็กน้อยหรือการซื้อของใช้ จิปาถะ มักเป็นหน้าที่ของเพศหญิงเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่การตัดสินใจเรื่องสำคัญ เพศชายมักมีอำนาจมากกว่า (Smuseneeto et al., 2016; Smuseneeto, 2017)

ปัจจัยด้านปัญหาสุขภาพของผู้สูงอายุ

ภาวะซึมเศร้ามีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยผู้ที่ไม่ภาวะซึมเศร้ามีโอกาสที่จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าผู้ที่บ่งบอกว่ามี หรือมีภาวะซึมเศร้า ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Abdul Matalip et al. (2020) และการศึกษาของ Yang et al. (2019) ที่พบว่า ภาวะซึมเศร้ามีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ การศึกษาของ Panvongsas, Sonthon, & Yusook (2020) พบว่า ภาวะซึมเศร้ามีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ โดยผู้สูงอายุที่มีภาวะซึมเศร้าระดับรุนแรงจะมีโอกาสมีคุณภาพชีวิตต่ำกว่าผู้สูงอายุที่มีภาวะซึมเศร้าอยู่ในระดับปกติ และการศึกษาของ Suetrong, & Choowattanapakorn (2016) ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ภาวะซึมเศร้าเป็นปัจจัยที่สามารถทำนายคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุได้ดีที่สุด อาจจะเนื่องจากภาวะซึมเศร้าทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกท้อแท้ หดหู่ และขาดกำลังใจในการใช้ชีวิต โดยไม่สนใจในกิจกรรมที่เคยทำให้มีความสุข นอกจากนี้ยังทำให้ผู้สูงอายุห่างเหินจากครอบครัวและเพื่อนฝูง ซึ่งนำไปสู่การแยกตัวจากสังคม เกิดความเหงาและความโดดเดี่ยวจึงมักทำให้ภาวะซึมเศร้าแย่ลง และส่งผลให้คุณภาพชีวิตลดลง

ข้อเสนอแนะ

- 1) ควรดำเนินการศึกษาปัจจัยเชิงบวกหรือตัวชี้วัดการมีคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อเป็นข้อมูลในการจัดกิจกรรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ
- 2) ควรดำเนินการศึกษาเชิงปฏิบัติ เพื่อออกแบบโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพหรือกิจกรรมชุมชน ที่ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ
- 3) การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาในรูปแบบภาคตัดขวาง สามารถอธิบายปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตได้ แต่ยังไม่สามารถอธิบายในเชิงลึกได้ ดังนั้น ควรมีการศึกษาเชิงคุณภาพ เพื่อทำความเข้าใจถึงความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายได้มากขึ้น
- 4) เนื่องจากผลการศึกษา พบว่า คุณภาพชีวิตโดยรวมอยู่ในระดับไม่ดี ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรดำเนินการแก้ไข ปัญหา และส่งเสริมการมีคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุให้ดีขึ้น โดยเฉพาะผู้สูงอายุเพศหญิง และผู้สูงอายุที่บอบกกว่ามี หรือมีภาวะซึมเศร้า

เอกสารอ้างอิง

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. การดูแลผู้สูงอายุระยะยาว.

<https://kb.hsri.or.th/dspace/bitstream/handle/11228/2544/hs1573.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, จ. (2561). เรียนรู้เข้าใจวัยสูงอายุ

<https://www.nurs.chula.ac.th/images/2019/announcement/%E0%B8%84%E0%B8%A1%E0%B8%AD%E0%B9%80%E0%B8%A3%E0%B8%A2%E0%B8%99%E0%B8%A3%E0%B9%80%E0%B8%82%E0%B8%B2%E0%B9%83%E0%B8%88%E0%B8%A7%E0%B8%A2%E0%B8%AA%E0%B8%87%E0%B8%AD%E0%B8%B2%E0%B8%A2.pdf>

Abdul Mutalip, M. H., Abdul Rahim, F. A., Mohamed Haris, H., Yoep, N., Mahmud, A. F., Salleh, R., Lodz, N. A., Sooryanarayana, R., Maw Pin, T., & Ahmad, N. A. (2020). Quality of life and its associated factors among older persons in Malaysia. *Geriatrics & Gerontology International*, 20, 92-97.

Doloh M. (2016). *Factors related the quality of life among the elderly in the southern border*. <https://wb.yru.ac.th/xmlui/handle/yrui/4231?show=full>

Foundation of Thai Gerontology Research and Development Institute (TGRI), I., & University, f. P. a. S. R. M. (2023). *Situation of the Thai Older Persons*

2022. https://www.dop.go.th/th/statistics_page?cat=12&id=2563

Health Data Center (2022). https://hdcservice.moph.go.th/hdc/main/index_pk.php

Kalapak P, V. S. (2020). Quality of Life for the Elderly in Bangkok Metropolis. *Rajapark Journal*, 14, 302-316. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/RJPJ/article/view/246860/168279>

Khumsikiew J, N. W., S. Phattarabenjapol. (2022). Quality of Life of the Elderly in the Community Area Surrounding

Ubon Ratchathani University *Research and Innovation for SDGs in the Next Normal*.

https://www.ubu.ac.th/web/files_up/00008f2022090118085538.pdf

Kongla M. (2021). Factors Affecting the Quality of Life of the Elderly in Rural, Srithat District, Udonthani Province. *MAHASARAKHAM HOSPITAL JOURNA*, 18(3), 75-85. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/MKHJ/article/view/251631>



- Lee, K. H., Xu, H., & Wu, B. (2020). Gender differences in quality of life among community-dwelling older adults in low- and middle-income countries: results from the Study on global AGEing and adult health (SAGE). *BMC Public Health*, 20(1), 114. <https://doi.org/10.1186/s12889-020-8212-0>
- National Statistical Office, M. o. D. E. (2024). *The 2024 Survey of The Older Persons in Thailand. Provincial Level*. Statistical Information Dissemination and Service Group, Statistical Forecasting Division, National Statistical Office.
https://www.nso.go.th/nsoweb/storage/survey_detail/2025/20250103144326_51634.pdf
- Panjathanasap N. (2019). The Development of Quality of Life of Self-Reliant Elderly in Bangpong District Ratchaburi *The Eighth National Symposium and the Fourth International Symposium. Bangkokthonburi University*, 89-99. https://research.bkkthon.ac.th/abstac/ab_25052563154230.pdf
- Panvongsa P, P. S., K. Yusook. (2020). FACTORS ASSOCIATED WITH QUALITY OF LIFE OF ELDERLY IN RURAL, PHETCHBUN PROVINCE. *Academic Journal Uttaradit Rajabhat University*, 15(2), 41-56.
<https://ph01.tci-thaijo.org/index.php/uruj/article/view/240922/165524>
- Suetrong A, T. C. (2016). Factors predicting quality of life in older persons with heart failure. *Thai Journal of Cardio-Thoracic Nursing*, 27(2), 58-70. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/journalthaicvtnurse/article/view/79375/63443>
- Smuseneeto A. (2016). Thai Muslims Family in Pattani during demographic transitions stages. *Journal of Humanities and Social Sciences Prince of Songkla University*, 12(1), 77-121. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/eJHUSO/article/view/82219>
- Smuseneto A, K. T., Parichard Benrit, Nursahida Useng. (2017). Sexuality in the Marital Life of Thai Muslims in Pattani Province. *THAMMASAT JOURNAL OF HISTORY*, 4(1), 270-323.
<https://doi.org/10.14456/thammasat-history.2017.6>
- Sihapark S, K. C., Kanisorn Tengrang. (2013). *The effects and caregiving burdens of older persons in long-term care based on Thai culture*. Health Systems Research Institute.
<https://kb.hsri.or.th/dspace/bitstream/handle/11228/4028/hs2116.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- Supata W, S. B. (2024). Volume 25, Issue 2 May-Aug, 2024 e270959
Factors associated with quality of life among dependent older people in Muang district. *Journal of Nursing and Health Research (JNHR)*, 25. <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/bcnpy/article/view/270959/182666>
- Suwattano P. W. (2021). The Competency of the Government Sector in Supporting the Elderly: A Case Study of the Elderly in Than to District, Yala Province. *Journal of Institute of Trainer Monk Development*, 4, 40-52. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/tmd/article/view/250828/169838>
- Tel, H. (2013). Sleep quality and quality of life among the elderly people. *Neurology, Psychiatry and Brain Research*, 19, 48-52.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0941950012000917>
- Tongdee J, D. R., C. Nakchatree. (2013). Health Status and Quality of Life among the Elderly in the Southern Border Provinces of Thailand *Nursing Journal of The Ministry of Public Health*, 22(3), 88-99. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/tnaph/article/view/4758>



World Health Organization. (2006). *The WHOQOL-OLD manual*.

https://www.academia.edu/28226812/WHOQOL_OLD_MANUAL

Yang, Y. C., Lin, M. H., Wang, C. S., Lu, F. H., Wu, J. S., Cheng, H. P., & Lin, S. I. (2019). Geriatric syndromes and quality of life in older adults with diabetes. *Geriatrics & Gerontology International*, 19(6), 518-524. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/ggi.13654>



การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร (Elderly Victimization in Mobile-Based Online Crimes in Bangkok)

โดย

สรสิชา ระแบบเลิศ^{1*}

Sorrasicha Rabablert^{2*}

¹ นิสิตปริญญาโท, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร 10330

² Master's degree student, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University Bangkok 10330

* Corresponding author: E-mail address: 6480142024@student.chula.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประสบการณ์การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิหลังส่วนบุคคลกับประสบการณ์การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ ตลอดจนแนวทางการป้องกันผู้สูงอายุตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร การวิจัยนี้เป็นการศึกษาแบบผสมผสานโดยใช้เทคนิคการสำรวจโดยรวบรวมข้อมูลจากผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร จำนวน 461 คน และสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้สูงอายุที่ตกเป็นเหยื่อของอาชญากรรมออนไลน์ จำนวน 12 คน ผู้อำนวยการหรือผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ จำนวน 7 คน และบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมที่มีประสบการณ์การจับกุมคนหลอกลวงผู้สูงอายุจำนวน 1 คน ผลการวิจัยเชิงปริมาณพบว่ากลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุเคยตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ คิดเป็นร้อยละ 29.7 โดยภาพรวม รูปแบบอาชญากรรมออนไลน์ที่พบบ่อยที่สุด คือ ฉ้อโกงการซื้อ-ขายสินค้าออนไลน์ ผลการทดสอบไคสแควร์ยืนยันว่า อายุ ระดับการศึกษา เวลาการใช้โทรศัพท์มือถือเฉลี่ยต่อวัน และความคล่องแคล่วในการใช้โทรศัพท์มือถือมีความสัมพันธ์กับประสบการณ์การตกเป็นเหยื่อของอาชญากรรมออนไลน์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผลการวิจัยเชิงคุณภาพสอดคล้องกับผลการวิจัยเชิงปริมาณโดยพบว่าผู้สูงอายุ คือ ผู้ที่ตกเป็นเหยื่อฉ้อโกงซื้อ-ขายสินค้าออนไลน์มากที่สุด ทั้งนี้แนวทางหรือวิธีการป้องกันผู้สูงอายุไม่ให้ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ 1) ผู้สูงอายุต้องดูแลและป้องกันตนเอง ผู้สูงอายุต้องมีสติ ไม่โลภ ไม่กลัว ไม่ไวใจใครง่าย แยกบัญชีการเงินออนไลน์ และจำกัดการถอนเงินต่อวัน และ 2) บุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดูแลและป้องกันผู้สูงอายุ บุคคลในครอบครัวหรือผู้ใกล้ชิดให้ความรู้และช่วยเหลือผู้สูงอายุ โรงเรียนผู้สูงอายุควรจัดอบรมให้ความรู้และเตือนสติการหลอกลวงทางออนไลน์

คำสำคัญ: การตกเป็นเหยื่อ, อาชญากรรมออนไลน์, โทรศัพท์มือถือ, ผู้สูงอายุ



Abstract

This study examines the experiences of online crime victimization among the elderly and the relationship between personal background factors and such experiences. It also explores preventive measures against online victimization via mobile phones among the elderly in Bangkok. A mixed-method approach was employed, incorporating a survey of 461 elderly individuals attending elderly schools in Bangkok and in-depth interviews with 12 elderly victims of online crimes, 7 directors or managers of elderly schools, and 1 justice system professional specializing in fraud cases involving the elderly. The quantitative findings indicate that 29.7% of the elderly participants had experienced online crime victimization, with online buying and selling fraud being the most prevalent form. A chi-square test revealed significant relationships between online victimization and factors such as age, education level, average daily mobile phone usage, and mobile phone proficiency ($p < 0.05$). The qualitative findings support the quantitative results, confirming that the elderly are most frequently victimized through fraud in online shopping. Preventive measures can be categorized into two areas: (1) Self-protection by the elderly, which includes mindfulness, avoiding greed and fear, exercising caution in trust, maintaining separate online financial accounts, and setting withdrawal limits; and (2) Support from individuals and institutions, where family members and close acquaintances provide guidance and assistance, and elderly schools offer training programs to raise awareness and prevent online scams.

Keywords: Victimization, Online Crime, Mobile Phone, Elderly

การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร

(Elderly Victimization in Mobile-Based Online Crimes in Bangkok)

บทนำ

การเพิ่มขึ้นของอายุขัยของมนุษย์นำไปสู่การเติบโตอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในสัดส่วนของผู้สูงอายุในหลายประเทศทั่วโลก องค์การอนามัยโลกคาดการณ์ว่า พ.ศ. 2558 ถึง พ.ศ. 2593 จะมีประชากรโลกทั้งหมด 7,875 ล้านคน “ผู้สูงอายุ” ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป 1,082 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 14 ของประชากรทั้งหมด “ผู้สูงอายุวัยปลาย” ที่มีอายุ 80 ปีขึ้นไป 151 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 2 ของประชากรทั้งหมด (World Health Organization, 2021) ใน พ.ศ. 2564 ประเทศไทยมีประชากรทั้งหมด 66.7 ล้านคน ประชากรสูงอายุของประเทศไทยเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วมาก เมื่อ 50 ปีก่อนประเทศไทยมีผู้สูงอายุไม่ถึง 2 ล้านคน แต่ใน พ.ศ. 2564 จำนวนผู้สูงอายุเพิ่มเป็น 12.5 ล้านคน (ร้อยละ 19 ของประชากรทั้งหมด) คาดการณ์ว่าอีก 20 ปีข้างหน้า ประชากรรวมของประเทศไทยจะเพิ่มช้าลง อัตราเพิ่มประชากรจะลดต่ำจนถึงขั้นติดลบ แต่ประชากรสูงอายุจะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว กล่าวคือ ผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไปจะเพิ่มด้วยอัตราเฉลี่ยร้อยละ 4 ต่อปี ส่วนผู้สูงอายุวัยปลาย 80 ปีขึ้นไปจะเพิ่มด้วยอัตราเฉลี่ยถึงร้อยละ 7 ต่อปี (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2565; สำนักทะเบียนกลาง, 2566) ดังนั้นประเทศไทยจึงให้ความสำคัญในการเตรียมความพร้อมสำหรับสังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ แผนยุทธศาสตร์ชาติกล่าวถึงผู้สูงอายุในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนและพัฒนาสังคมจึงควรเตรียมความพร้อมในทุกมิติ อาทิ เศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ สภาพแวดล้อม ส่งเสริมการสร้างสรรค์เทคโนโลยีและนวัตกรรม และสนับสนุนการจ้างงานผู้สูงอายุตามความเหมาะสมเพื่อนำไปสู่สังคมที่ไม่ทอดทิ้งและเพิ่มคุณค่าให้แก่ผู้สูงอายุ (พนม คล้ายยา, 2564) ทั้งนี้การใช้โทรศัพท์มือถือถือว่าเป็นเทคโนโลยีและนวัตกรรมยุคใหม่อย่างหนึ่งที่ผู้สูงอายุเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย

การสำรวจการใช้เทคโนโลยีและการสื่อสารในประเทศไทย พ.ศ. 2565 ระบุ ผู้ที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป ใช้อินเทอร์เน็ตและใช้โทรศัพท์มือถือ คิดเป็นร้อยละ 63.92 และ ร้อยละ 87.65 ตามลำดับ บริเวณที่มีการใช้อินเทอร์เน็ตและโทรศัพท์มือถือมากที่สุดคือกรุงเทพมหานคร ทั้งนี้จากการสำรวจการใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่จำแนกตามประเภทในผู้ที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป พบว่ามีการใช้สมาร์ทโฟน คิดเป็นร้อยละ 80.80 (กนกวรรณ ออบเชย และ รุ่งกมล โพธิสมบัติ, 2562) ในส่วนของข้อดีของการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในผู้ที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป พบว่ามีส่วนช่วยเปิดโลกกว้างให้กับผู้สูงอายุ ช่วยสร้างความเพลิดเพลิน ช่วยฝึกพัฒนาสมอง ช่วยให้ครอบครัวใกล้ชิดกัน (ศูนย์ดูแลผู้สูงอายุ อยู่สุขเนอร์สซิ่งโฮม, 2562)

ส่วนข้อด้อยโดยส่วนใหญ่คือการพบว่าไม่เข้าใจหน้าจอมีคำสั่งเป็นภาษาอังกฤษมากที่สุด รองลงมาคือไม่รู้วิธีการใช้งาน และไม่มีใจในความปลอดภัยในการใช้งานและภัยออนไลน์ต่าง ๆ (สำนักงานพัฒนาธุรกิจทางอิเล็กทรอนิกส์, 2564) อนึ่งสาเหตุที่ทำให้ผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์ตกเป็นเหยื่อมีฉ้อโกงออนไลน์ คือ คิดว่าไม่เป็นไร ชอบคุยกับเพื่อนใหม่ ชอบสินค้าราคาถูก ชอบเสียงโชค และชอบช่วยเหลือผู้อื่น (ศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมประเทศไทย, 2566) โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้เทคโนโลยีของผู้สูงอายุทั่วไป ได้แก่ อายุ อาชีพ การเรียนรู้จากเทคโนโลยี ทักษะความสามารถและ/หรือการพัฒนาตนเอง ความซับซ้อนยุ่งยากของเทคโนโลยี ค่าใช้จ่ายในการใช้บริการอินเทอร์เน็ตและความคุ้มค่า อุปสรรคการใช้เทคโนโลยี ได้แก่ ปัญหาสายตา การหลงลืม ภาษาอังกฤษ ความกังวลเรื่องความเสี่ยงและภัยอันตรายจากการใช้งาน (พนม คล้ายยา, 2564) ส่วนปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเกิดอาชญากรรมออนไลน์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ได้แก่ ปัจจัยภูมิหลังส่วนบุคคล (เพศ อายุ อาชีพ สถานภาพ ระดับการศึกษาสูงสุด รายได้เฉลี่ย) พฤติกรรมของผู้ใช้สื่อสังคม และความรู้ความเข้าใจของผู้ใช้สื่อสังคม มีอิทธิพลต่อการเกิดอาชญากรรมออนไลน์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล (กิตติคุณ มีทองจันทร์ และ วงศ์ยศ เกิดศรี, 2564)

ด้วยเหตุนี้ผู้สูงอายุจึงมีลักษณะเปราะบางเสี่ยงต่อการได้รับผลกระทบทางลบ 3 ด้านใหญ่ ๆ คือ 1) ด้านประชากรและสังคม เช่น ผู้สูงอายุที่มีอายุมากอาจจะขาดคุณสมบัติไม่มีบุตรให้การดูแลเกื้อหนุน 2) ด้านเศรษฐกิจ เช่น มีรายได้ไม่พอเพียง รวมไปถึงผู้สูงอายุต้องการทำงานและพร้อมทำงานแต่ไม่มีงานทำ และ 3) ด้านสุขภาพ เช่น มีความยากลำบากอย่างมากในการ

ดูแลตนเองและเป็นกลุ่มที่ต้องการการดูแลอย่างมาก (นภาพร ชัยวรรณ, 2548) ดังนั้นการต้องการความช่วยเหลือจึงเป็นช่องทางให้มีวิชาชีพพวโยกาสเข้ามาหลอกลวงหรือฉ้อโกงผู้สูงอายุ ปัญหาผู้สูงอายุถูกมิจฉาชีพหลอกลวงผ่านช่องทางออนไลน์มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จากสาเหตุอย่างน้อย 3 ประการ คือ 1) จำนวนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นทุกปี ส่วนใหญ่ถูกทอดทิ้งให้อยู่เพียงลำพัง 2) ระยะเวลาใช้สื่อออนไลน์ต่อวัน และ 3) จำนวนผู้สูงอายุหลังถูกหลอกลวงมีน้อยมากที่ไปแจ้งความหรือติดตามเอาเงินคืน (กรกนก นิลคำ และคณะ, 2563) นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2566 จากรายงานสถิติการเกิดคดีอาชญากรรมออนไลน์ของศูนย์ปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยีสารสนเทศ พบว่าสำนักงานตำรวจแห่งชาติรับแจ้งความคดีออนไลน์และมูลค่าความเสียหายในแต่ละคดี มากที่สุด 5 อันดับ เรียงจากมากไปน้อย ดังนี้ 1) คดีหลอกลวงซื้อขายสินค้า 1,500 ราย มูลค่าความเสียหาย 14.1 ล้านบาท 2) คดีหลอกลวงให้โอนเงินเพื่อหารายได้จากการทำกิจกรรม 578 ราย มูลค่าความเสียหาย 71.5 ล้านบาท 3) คดีหลอกลวงทางโทรศัพท์จากแก๊งคอลเซ็นเตอร์ 529 ราย มูลค่าความเสียหาย 65.6 ล้านบาท 4) คดีหลอกลวงให้กู้เงินแต่ไม่ได้เงิน 429 ราย มูลค่าความเสียหาย 17.2 ล้านบาท และ 5) คดีหลอกลวงเป็นบุคคลอื่นเพื่อยืมเงิน 236 ราย มูลค่าความเสียหาย 10.7 ล้านบาท (ศปอส. ตร., 2566)

จากตัวอย่างสถานการณ์ในข้างต้น เราจึงเห็นได้ว่าปัญหาผู้สูงอายุถูกมิจฉาชีพหลอกลวงผ่านช่องทางออนไลน์มีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้น โดยมีสาเหตุหลัก ๆ เนื่องจากผู้สูงอายุมีจำนวนเพิ่มขึ้นอยู่บ้านคนเดียว ไม่ได้อยู่กับลูกหลานเป็นเหยื่อได้ง่าย ผู้สูงอายุในปัจจุบันใช้อินเทอร์เน็ตมากขึ้น และเมื่อผู้สูงอายุถูกหลอกลวงแล้ว มีจำนวนน้อยมากเลือกไปแจ้งความหรือติดตามเอาเงินคืน มีเพียง ร้อยละ 25.75 และเพียงร้อยละ 6.5 ที่ติดตามเอาเงินคืน ในขณะที่ร้อยละ 46.75 เลือกโพสต์ประจานหรือประกาศลงสื่อสังคมออนไลน์ (อัญมณี ภักดีมวชน และคณะ รัตนะสิมากุล 2566 อ้างถึงข่าวช่อง 7 HD ออนไลน์, 2565) จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น แสดงว่าคดีอาชญากรรมออนไลน์กำลังเป็นปัญหาคุคมคามคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ถึงแม้ว่าจะมีพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 ให้ผู้สูงอายุได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาลในการสนับสนุนและพัฒนาให้สามารถทำประโยชน์และดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ (สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ, 2551) และงานวิจัยหลายฉบับศึกษาการรู้เท่าทันสื่อออนไลน์ การรู้เท่าทันสารสนเทศและการรู้เท่าทันในดิจิทัลเพื่อแก้ไขปัญหาด้านความรู้ความเข้าใจในผู้สูงอายุ แต่ยังไม่มียางานฉบับใดศึกษาภูมิหลังส่วนบุคคลที่มีประวัติเคยตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านการใช้โทรศัพท์มือถือโดยเฉพาะ

ในส่วนของสาเหตุที่ผู้วิจัยเลือกเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุเฉพาะในพื้นที่กรุงเทพมหานคร เนื่องจากผู้วิจัยใช้ข้อเท็จจริง 5 ประการในการรองรับแนวทางการกำหนดกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) รายงานสถิติในปีพ.ศ. 2567 พบว่า ผู้สูงอายุหรือผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 55 ปี ถึง 101 ปีทั่วราชอาณาจักร มีจำนวนทั้งหมด 682,826 คน แบ่งเป็นเพศชาย 264,959 คน และหญิง 417,867 คน เมื่อพิจารณาเป็นรายภาคพบว่ากรุงเทพมหานครมีผู้สูงอายุมากที่สุด ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด 80,546 คน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2568)

2) ผลการสำรวจในปี พ.ศ. 2566 พบว่า มีผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไปที่ใช้โทรศัพท์มือถือ 11.3 ล้านคน (ร้อยละ 83.2) โดยมีผู้สูงอายุใช้โทรศัพท์มือถือในเขตเทศบาล 5.0 ล้านคน (ร้อยละ 86.3) และนอกเขตเทศบาล 6.3 ล้านคน (ร้อยละ 80.8) เมื่อพิจารณารายภาคพบว่ากรุงเทพมหานครมีผู้สูงอายุใช้โทรศัพท์มือถือสูงสุด โดยคิดเป็นร้อยละ 90.4 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2566)

3) ผู้สูงอายุในเมืองส่วนใหญ่อยู่ตามลำพัง ไม่มีลูกหลานคอยดูแล ไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการของรัฐ ผู้สูงอายุส่วนหนึ่งต้องไปอยู่ที่สถานสงเคราะห์หรือสถานดูแลผู้สูงอายุ (วิลยา ตูพานิช และคณะ, 2019) ซึ่งกรุงเทพมหานครถือได้ว่าเป็นพื้นที่เมืองสำคัญแห่งหนึ่งในประเทศไทย

4) ผลสำรวจผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร พบว่า ผู้สูงอายุ ผู้ดูแลผู้สูงอายุ รู้ไม่เท่าทันโลกออนไลน์ตกเป็นเหยื่อของมิจฉาชีพที่แฝงตัวมาในรูปแบบต่าง ๆ โดย ช่องทางที่ผู้สูงอายุถูกหลอกลวงมากที่สุด คือ เฟซบุ๊ก (Facebook) มากถึง 44% รองลงมาคือ ไลน์ (Line) 31.25% และ อินสตาแกรม (Instagram) 5.25% (ศศิธร สุขบท, 2022)

5) กลุ่มผู้สูงอายุเป็นเป้าหมายหลักของมิชชันเนื่องจากเป็นวัยที่มีทรัพย์สิน และเงินออมจำนวนมาก ขาดการป้องกันตนเอง และขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเทคโนโลยี รูปแบบอาชญากรรมออนไลน์ที่ได้รับแจ้งความจากผู้สูงอายุในพื้นที่กรุงเทพมหานคร พบมากที่สุด 5 อันดับเรียงจากมากไปน้อย ได้แก่ การหลอกลวงซื้อขายสินค้าออนไลน์ การหลอกลวงทุน การหลอกให้รัก การหลอกให้กลัว การหลอกขายยาและอาหารเสริม การหลอกขายประกันสุขภาพ และ การหลอกรับสวัสดิการผู้สูงอายุ (สำนักงานตำรวจแห่งชาติ, 2024)

คำถามการวิจัย

- 1) ประสิทธิภาพการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานครมีลักษณะเป็นอย่างไร
- 2) ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิหลังส่วนบุคคลกับประสิทธิภาพการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร มีลักษณะเป็นอย่างไร
- 3) แนวทางการป้องกันการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานครควรเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาประสิทธิภาพการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร
- 2) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภูมิหลังส่วนบุคคลกับประสิทธิภาพการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร
- 3) เพื่อศึกษาแนวทางการป้องกันการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

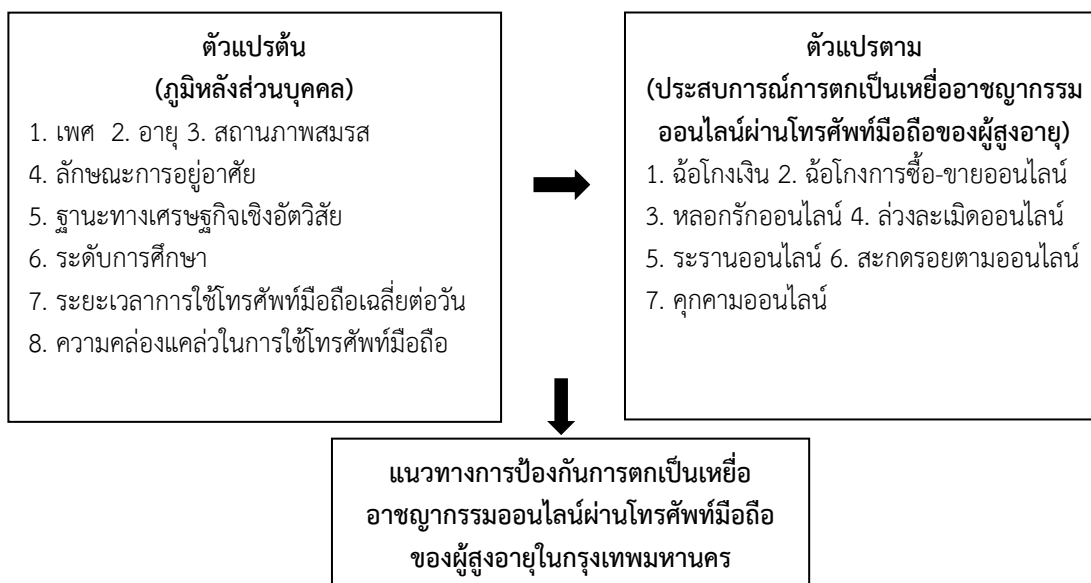
งานวิจัยนี้ช่วยให้ทราบสาเหตุและปัจจัยที่ส่งผลให้ผู้สูงอายุจากชมรมผู้สูงอายุสังกัดกรุงเทพมหานครตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ ซึ่งผลการวิจัยที่ได้จะนำไปสู่การกำหนดแนวทางการป้องกันการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุได้อย่างเหมาะสม

กรอบแนวคิดการวิจัย

เพื่อศึกษาประสิทธิภาพการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือ ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภูมิหลังส่วนบุคคลกับประสิทธิภาพการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือ และแนวทางการป้องกันการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร จากการศึกษาถึงแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ถึงปัจจัยที่ทำให้ผู้สูงอายุตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือ คือ ภูมิหลังส่วนบุคคลและประสิทธิภาพการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ กล่าวคือ ภูมิหลังส่วนบุคคลประกอบด้วย เพศ (Alexandropoulou, 2021) อายุ (Dumas, 2023) สถานภาพสมรส (Alves & Wilson, 2008) ลักษณะการอยู่อาศัย (Fitzgerald, 2019) ฐานะทางเศรษฐกิจเชิงอัตวิสัย (FTC, 2020) ระดับการศึกษา (Brands & van Wilsem, 2021) ระยะเวลาการใช้โทรศัพท์มือถือ (Alexandropoulou, 2021) ความคล่องแคล่วในการใช้โทรศัพท์มือถือ (Reddy et al., 2022) ประสิทธิภาพการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ ประกอบด้วย ฉ้อโกงเงิน (FTC, 2022) ฉ้อโกงการซื้อ-ขายออนไลน์ (Brands & van Wilsem, 2021;

Dumas, 2023) หลอกรักออนไลน์ (Jun, 2022) ล่วงละเมิดออนไลน์ (Abissath, 2018; Reddy et al., 2022) ะรานออนไลน์ (Alexandropoulou, 2021) สะกดรอยตามออนไลน์ (Maran & Begotti, 2022; Reddy et al. 2022) และ คุกคามออนไลน์ (Amnesty International, 2018; Reddy et al. 2022) ซึ่งจากผลการศึกษาจะนำไปสู่แนวทางการป้องกันการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร โดยผู้วิจัยนำมาสรุปเป็นกรอบแนวคิดของการวิจัย (รูปที่ 1) ดังนี้

รูปที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย



ระเบียบวิธีการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยแบบผสมผสาน โดยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเชิงปริมาณด้วยเทคนิคการสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม และการศึกษาเชิงคุณภาพด้วยเทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึก

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

ผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุสังกัดกรุงเทพมหานครซึ่งมีทั้งสิ้น 64 โรงเรียน มีจำนวนนักเรียนหรือผู้สูงอายุประมาณ 2,212 คน (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2566)

2.1 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ

ผู้วิจัยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุสังกัดกรุงเทพมหานครจำนวน 7 โรงเรียน โดยเริ่มต้นจากการสุ่มตัวอย่างโรงเรียนผู้สูงอายุในกรุงเทพฯ โดยใช้หลักความน่าจะเป็น (Probability sampling) ซึ่งในที่นี้ก็คือการสุ่มแบบง่าย (Simple random sampling) กล่าวคือ โรงเรียนผู้สูงอายุสังกัดกรุงเทพมหานครจำนวนทั้งหมด 64 โรงเรียน มีโอกาสจะถูกเลือกเท่ากัน ตามขั้นตอนดังนี้ (1) กำหนดหมายเลขฉลาก 01-64 (2) นำหมายเลขฉลากใส่กล่องกระดาษเข้าให้เข้ากัน (3) จับฉลากเพื่อสุ่มเลือกโรงเรียนผู้สูงอายุในกรุงเทพฯ จำนวน 7 โรงเรียน และ (4) ใช้ตัวอย่างผู้สูงอายุทั้งหมดใน 7 โรงเรียนดังกล่าวเป็นกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งผลการสุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยจึงพบว่าในการวิจัยครั้งนี้มีผู้สูงอายุตกเป็นตัวอย่างจำนวน 461 คน (คิดเป็นร้อยละ 20.8 ของผู้สูงอายุทั้งหมดในโรงเรียนผู้สูงอายุในกรุงเทพฯ)

ทั้งนี้เกณฑ์การคัดเลือกตัวอย่างเข้าในกรณีการวิจัยเชิงปริมาณ มี 5 ประการ ดังนี้ 1) เพศชายและเพศหญิงที่มีอายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป 2) เคยและไม่เคยมีประสบการณ์การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือ 3) ใช้อินเทอร์เน็ตผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุ 4) เป็นผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุสังกัดกรุงเทพมหานคร 5) ยินยอมเข้าร่วม

การวิจัยด้วยความสมัครใจ อย่างไรก็ตามในส่วนของการคัดเลือกตัวอย่างออกในกรณีการวิจัยเชิงปริมาณ มี 4 ประการ ดังนี้
1) ตอบแบบสอบถามไม่ครบตามที่กำหนดไว้ 2) ไม่สมัครใจให้ข้อมูล 3) ไม่อยู่ในช่วงเวลาเก็บข้อมูล 4) ถอนตัวออกจากโครงการ

สำหรับวิธีการติดต่อและวิธีเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้มีการติดต่อด้านหน้า และส่งเอกสารชี้แจงด้วยตนเองเพื่อให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยได้มีโอกาสซักถามข้อสงสัยและใช้เวลาในการตัดสินใจเข้าร่วมโครงการ และตอบแบบสอบถามเป็นเวลา 7 วัน ทั้งนี้ผู้วิจัยจะไปปรับแบบสอบถามกลับด้วยตนเอง

2.2 กลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยวิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) จำนวนทั้งหมด 24 คน ประกอบด้วย (1) ผู้สูงอายุที่เคยมีประสบการณ์ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ จำนวน 14 คน โรงเรียนละ 2 คน (2) ผู้บริหารจากกรมกิจการผู้สูงอายุ จำนวน 1 คน (3) เจ้าหน้าที่ของกลุ่มเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพเครือข่ายกองส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุ จำนวน 1 คน (4) ผู้อำนวยการหรือผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุทั้ง 7 แห่ง ที่ผู้วิจัยสุ่มได้ จำนวน 7 คน และ (5) บุคลากรในกระบวนการยุติธรรมที่จับกุมคนหลอกลวงผู้สูงอายุ จำนวน 1 คน ทั้งนี้ในส่วนของการเลือกเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง ผู้วิจัยดำเนินการเลือกด้วยหลักความยุติธรรมที่ไม่มีอคติและการดูแลต่อสถานะทางสังคมของผู้ร่วมในการวิจัยในครั้งนี้ กล่าวคือผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจงเป็นผู้ให้ข้อมูลที่มีตำแหน่ง บทบาทหน้าที่เกี่ยวกับประเด็นการวิจัย ผู้วิจัยดำเนินการติดต่อเพื่อขออนุญาตเก็บข้อมูลและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 5 กลุ่มดังกล่าว บนพื้นฐานของความสมัครใจของผู้ให้สัมภาษณ์ และเปิดโอกาสให้พวกเขาปฏิเสธการตอบการสัมภาษณ์ได้ตลอดเวลา

ทั้งนี้เกณฑ์การคัดเลือกตัวอย่างเข้าในกรณีการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย 1) ยินยอมเข้าร่วมการวิจัยด้วยความสมัครใจ 2) ตอบคำถามแก่ผู้วิจัยครบถ้วน 3) ให้เวลาสัมภาษณ์แก่ผู้วิจัยคนละประมาณ 15-60 นาทีต่อครั้ง (สัมภาษณ์ 1 ครั้ง) และในส่วนของการคัดเลือกตัวอย่างออก ประกอบด้วย 1) ไม่สมัครใจให้ข้อมูล 2) สมัครใจให้ข้อมูล แต่ไม่ลงลายมือชื่อยินยอมในหนังสือขอความยินยอม 3) ตอบคำถามไม่ครบ 4) ให้เวลาสัมภาษณ์แก่ผู้วิจัยน้อยกว่า 15 นาที 5) ปฏิเสธการให้สัมภาษณ์และถอนตัวออกจากโครงการ

ในส่วนของการติดต่อและวิธีเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยตระหนักถึงการไม่รบกวนความเป็นส่วนตัว ได้มีการติดต่อด้านหน้า และส่งเอกสารชี้แจงเพื่อให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยได้มีโอกาสพิจารณาจนตัดสินใจในการเข้าร่วมให้ข้อมูลสำหรับงานวิจัยนี้ ทั้งนี้ สถานที่ ระยะเวลาที่กำหนด หรือระบบการสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัว ได้กำหนดตามความเหมาะสมและเอื้อต่อผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย โดยผู้ให้สัมภาษณ์มีความสมัครใจ และสามารถปฏิเสธการตอบการสัมภาษณ์ได้ตลอดเวลา ข้อกำหนดก่อนการให้สัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ต้องลงลายมือในหนังสือยินยอมเข้าร่วมในการวิจัย และยินยอมให้ผู้วิจัยบันทึกเสียงและถอดเทปบันทึกเสียง

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

3.1 แบบสอบถาม ใช้เก็บข้อมูลเชิงปริมาณ เป็นคำถามปลายปิด มีทั้งหมด 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ภูมิหลังส่วนบุคคล มีข้อคำถาม 8 ข้อ ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส ลักษณะการอยู่อาศัย ฐานะทางเศรษฐกิจ ระดับการศึกษา ระยะเวลาการใช้โทรศัพท์มือถือ และความคล่องแคล่วในการใช้โทรศัพท์มือถือ ส่วนที่ 2 ประสบการณ์การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือ ซึ่งมีคำถาม 7 ข้อ ได้แก่ ฉ้อโกงเงินออนไลน์ ฉ้อโกงการซื้อ-ขายออนไลน์ หลอกรักออนไลน์ ล่วงละเมิดออนไลน์ ระวังออนไลน์ สะกดรอยตามออนไลน์ และคุกคามออนไลน์ และส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการป้องกันการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านการใช้โทรศัพท์มือถือ

3.2 แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ใช้เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นคำถามปลายเปิด มีทั้งหมด 3 ข้อ ดังนี้ 1) ลักษณะโดยทั่วไปและรูปแบบการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ของผู้สูงอายุ 2) ประสบการณ์และสาเหตุที่ทำให้กลายเป็นเหยื่อ

อาชญากรรมออนไลน์ของผู้สูงอายุ และ 3) แนวทางการป้องกันหรือเอาตัวรอดจากการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 การวิจัยเชิงปริมาณ

ผู้วิจัยทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้อำนวยการหรือผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ เพื่อแจกแบบสอบถามแก่กลุ่มตัวอย่าง ขอนัดเวลาผู้ตอบแบบสอบถามเพื่ออธิบายวัตถุประสงค์และประโยชน์ที่พึงได้ของการวิจัย ตอบข้อซักถามของผู้ร่วมวิจัย ผู้วิจัยแจกแบบสอบถามผ่านผู้อำนวยการหรือผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุเพื่อแจกจ่ายให้กับผู้ตอบแบบสอบถาม และเก็บรวบรวมหลังตอบแบบสอบถามแล้วด้วยตนเอง เมื่อได้ข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยจึงตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามที่ได้รับคืนมาทุกฉบับ นำแบบสอบถามที่ได้ บันทึกลงรหัสตามที่กำหนดไว้ เพื่อนำข้อมูลที่ได้วิเคราะห์ทางสถิติ

4.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้อำนวยการหรือผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ ผู้บริหารจากกรมกิจการผู้สูงอายุ และบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมที่จับกุมคนหลอกลวงผู้สูงอายุ จากนั้นขอนัดเวลาสัมภาษณ์เชิงลึกแก่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังกล่าวข้างต้น มีการอธิบายวัตถุประสงค์และประโยชน์ที่พึงได้ของการวิจัย ตอบข้อซัก-ถามของผู้ร่วมวิจัย แจกแบบสัมภาษณ์และลงลายมือชื่อให้คำยินยอมเข้าร่วมวิจัยโดยสมัครใจ โดยใช้เวลาสัมภาษณ์คนละ 15-60 นาที (สัมภาษณ์เพียงครั้งเดียว) ขออนุญาตบันทึกเสียงผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้วิจัยที่มีรหัสลับ และถอดเทปคำให้การสัมภาษณ์ต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

5.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามที่ผ่านการตรวจสอบข้อมูลสมบูรณ์ นำแบบสอบถามมาลงรหัส บันทึกข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (Statistical Package for the Social Science: SPSS) โดยใช้สถิติในการวิจัยดังนี้ ประการแรกในส่วนของสถิติเชิงพรรณนา ผู้วิจัยวิเคราะห์โดยการแจกแจงความถี่ (Frequency) และคำนวณหาค่าร้อยละ (Percentage) ทั้งนี้ในส่วนส่วนตัวแปรประสมการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือ ถึงแม้ในแบบสอบถามผู้วิจัยกำหนดให้กลุ่มตัวอย่างเลือกตอบ 3 ตัวเลือก ได้แก่ ไม่เคย เคย และไม่แน่ใจ แต่ในส่วนของการนำข้อมูลมาใช้วิเคราะห์ ผู้วิจัยเลือกใช้เฉพาะข้อมูลผู้ที่ตอบว่าเคยและไม่เคยเท่านั้น ประการถัดมาในส่วนของสถิติเชิงอนุมาน ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ทางสถิติแบบการทดสอบไคสแควร์ (Chi-square test) และทำการแจกแจงแบบตารางไขว้ (Crosstab) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยข้อมูลภูมิหลังส่วนบุคคลกับปัจจัยประสมการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือจากกลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร โดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ($\alpha = 0.05$) เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจเกี่ยวกับการทดสอบความสัมพันธ์ดังกล่าว

5.2. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการสังเคราะห์ข้อค้นพบที่ได้จากคำถามปลายเปิดในส่วนที่ 3 ของแบบสอบถาม ซึ่งก็คือข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ในประเด็นปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหาการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือ รวมถึงการนำไปพิจารณาร่วมกับผลการสัมภาษณ์เชิงลึก ในการนี้ผู้วิจัยจะใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาและการตีความ คำให้การสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และนำมาพรรณนาให้เห็นว่าการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ของผู้สูงอายุเกิดขึ้นได้อย่างไรจากการใช้โทรศัพท์มือถือ และควรมีแนวทางการป้องกัน/แก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างไร

6. จริยธรรมการวิจัยในคน

โครงการวิจัยนี้ผ่านการรับรองมาตรฐานการวิจัยในคน ใบรับรองหมายเลข COA No. 044/67 โดยคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่รับรอง 24 มกราคม พ.ศ. 2567

ผลการวิจัย

การศึกษาการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยรูปแบบการวิจัยแบบผสมผสานระหว่างวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนี้

1. ผลการวิจัยเชิงปริมาณ

1.1 ผลจากการวิเคราะห์ปัจจัยภูมิหลังส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุ พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 86.6) อายุตั้งแต่ 70 ปีขึ้นไป (ร้อยละ 49.7) สถานภาพสมรส-แต่งงานหรือไม่แต่งงานและอยู่ด้วยกัน (ร้อยละ 42.5) ลักษณะการอยู่อาศัย-อยู่ร่วมกับคนในครอบครัว (ร้อยละ 72.2) ฐานะทางเศรษฐกิจ-พอรับมือ/ประกอบได้ (ร้อยละ 50.3) ระดับการศึกษาสองอันดับเท่ากัน คือ ไม่เกินประถมศึกษาและระดับอุดมศึกษา (ร้อยละ 29.5) ระยะเวลาการใช้โทรศัพท์มือถือโดยเฉลี่ยต่อวัน-น้อยกว่า 1 ชั่วโมง (ร้อยละ 28.2) และความคล่องแคล่วในการใช้โทรศัพท์มือถือ-ไม่ค่อยเข้าใจแต่สามารถใช้ได้บางฟังก์ชันและพึ่งพาคำแนะนำผู้อื่น (ร้อยละ 46.4)

1.2 ผลการวิเคราะห์ประสบการณ์การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ของกลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุ สามารถเรียงลำดับจากมากไปน้อย ดังนี้ มากที่สุดคือ ฉ้อโกงการซื้อ-ขายสินค้าออนไลน์ (ร้อยละ 18.9) รองลงมาคือ ฉ้อโกงเงินออนไลน์ (ร้อยละ 11.5) คุกคามออนไลน์ (ร้อยละ 5.0) ระวังออนไลน์ (ร้อยละ 4.1) ล่วงละเมิดออนไลน์ (ร้อยละ 2.4) และน้อยที่สุดสองอันดับเท่ากันคือ หลอกรักออนไลน์และสะกดรอยตามออนไลน์ (ร้อยละ 1.5) ทั้งนี้เมื่อพิจารณาข้อมูลประสบการณ์การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ในภาพรวมของกลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุพบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุโดยส่วนใหญ่ไม่เคยมีประสบการณ์การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ในภาพรวม (ร้อยละ 70.3) ในขณะที่กลุ่มตัวอย่างที่เคยมีประสบการณ์การตกเป็นเหยื่อออนไลน์ในภาพรวม คิดเป็นร้อยละ 29.7

1.3 ผลการวิเคราะห์สถิติเชิงอนุมาน

จากการวิจัยพบว่าตัวแปรอายุ ระดับการศึกษา ระยะเวลาการใช้โทรศัพท์มือถือโดยเฉลี่ยต่อวัน ความคล่องแคล่วในการใช้โทรศัพท์มือถือที่แตกต่างกัน มีความสัมพันธ์กับประสบการณ์การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P\text{-value} < 0.05$) ในทางตรงกันข้ามตัวแปร เพศ สถานภาพสมรส ลักษณะการอยู่อาศัย และ ฐานะทางเศรษฐกิจของผู้สูงอายุที่แตกต่างกัน ไม่มีความสัมพันธ์กับประสบการณ์การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถืออย่างมีนัยสำคัญทางสถิติแต่ประการใด (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ประสบการณ์การตกเป็นเหยื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานครจำแนกตามภูมิหลังส่วนบุคคล

ภูมิหลังส่วนบุคคล	ประสบการณ์การตกเป็นเหยื่อออนไลน์ในภาพรวม		χ^2	P-value	การแปลผล
	เคย	ไม่เคย			
เพศ					
ชาย	32.3	67.7	0.221	0.638	ไม่ปฏิเสธ H_0
หญิง	29.3	70.7			
อายุ					
55-59 ปี	51.1	48.9	31.820	0.000	ปฏิเสธ H_0
60-64 ปี	32.2	67.8			
65-69 ปี	43.3	56.7			
70 ปีขึ้นไป	18.8	81.2			
สถานภาพสมรส					
โสด	33.7	66.3	1.113	0.573	ไม่ปฏิเสธ H_0
แต่งงานหรือไม่แต่งงานและอยู่ด้วยกัน	29.6	70.4			
แต่งงานแต่ไม่ได้อยู่ด้วยกันหรือหย่าร้าง	27.5	72.5			



ภูมิหลังส่วนบุคคล	ประสบการณ์การตกเป็น เหยื่อออนไลน์ในภาพรวม		χ^2	P-value	การแปลผล
	เคย	ไม่เคย			
ลักษณะการอยู่อาศัย					
อยู่คนเดียวตามลำพัง	32.6	67.4	4.319	0.115	ไม่ปฏิเสธ H_0
อยู่ร่วมกับคนในครอบครัว	30.6	69.4			
อยู่ร่วมกับคนไม่ใช่ครอบครัว	15.4	84.6			
ฐานะทางเศรษฐกิจ					
ยากลำบากเป็นอย่างมาก	17.4	82.6	1.899	0.594	ไม่ปฏิเสธ H_0
ค่อนข้างยากลำบาก	27.9	72.1			
พอรับมือ/ประกอบได้	30.6	69.4			
มีเงินมีใช้อย่างสะดวกสบาย	29.7	70.3			
ระดับการศึกษา					
ไม่เกินประถมศึกษา	23.5	76.5	9.543	0.023	ปฏิเสธ H_0
มัธยมศึกษาตอนต้น	23.1	76.9			
มัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า	32.7	67.3			
อุดมศึกษา	38.2	61.8			
ระยะเวลาการใช้โทรศัพท์มือถือโดยเฉลี่ยต่อวัน					
น้อยกว่า 1 ชั่วโมง	20.0	80.0	13.710	0.003	ปฏิเสธ H_0
1-2 ชั่วโมง	25.4	74.6			
3-4 ชั่วโมง	38.7	61.3			
มากกว่า 4 ชั่วโมง	37.1	62.9			
ความคล่องแคล่วในการใช้โทรศัพท์มือถือ					
เข้าใจและสามารถใช้ทุกฟังก์ชัน โดยไม่พึ่งพาคำแนะนำของผู้อื่น	25.5	74.5	17.242	0.001	ปฏิเสธ H_0
เข้าใจและสามารถใช้ได้บางฟังก์ชัน โดยไม่พึ่งพาคำแนะนำของผู้อื่น	42.9	57.1			
ไม่ค่อยเข้าใจแต่สามารถใช้ได้บางฟังก์ชัน โดยไม่พึ่งพาคำแนะนำของผู้อื่น	19.6	80.4			
ไม่ค่อยเข้าใจแต่สามารถใช้ได้บางฟังก์ชัน และพึ่งพาคำแนะนำของผู้อื่น	24.8	75.2			
และพึ่งพาคำแนะนำของผู้อื่น					

ที่มา : ผู้วิจัย

2. ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ

จากการสัมภาษณ์ พบว่ามีผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ให้สัมภาษณ์โดยสมัครใจรวมทั้งหมด 20 คน จากทั้งหมด 24 คน แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 ผู้สูงอายุตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ จำนวน 12 คน จากทั้งหมด 14 คน กลุ่มที่ 2 ผู้ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้สูงอายุ จำนวน 7 คน จากทั้งหมด 9 คน และ กลุ่มที่ 3 บุคลากรในกระบวนการยุติธรรมที่จับกุมคนหลอกลวง จำนวน 1 คน (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 สรุปข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยเชิงคุณภาพ

ลำดับที่	นามสมมติ/ตำแหน่งหน้าที่	เพศ	อายุ (ปี)
กลุ่มที่ 1 ผู้สูงอายุตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ (12 คน)			
1	ปีเตอร์	ชาย	65
2	บุญ	ชาย	89
3	ยาย	หญิง	62
4	พร	หญิง	65
5	เอ	หญิง	66
6	อ้อม	หญิง	72
7	ผึ้ง	หญิง	69
8	ลี	หญิง	80
9	ปลา	หญิง	71
10	เยาว์	หญิง	67
11	สภาพ	หญิง	81
12	ส้ม	หญิง	67
กลุ่มที่ 2 ผู้อำนวยการหรือผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ (7 คน)			
1	ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุ 1	ชาย	70
2	ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุ 2	ชาย	56
3	ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุ 3	ชาย	43
4	ผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ 4	หญิง	49
5	ผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ 5	หญิง	65
6	ผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ 6	หญิง	82
7	ผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ 7	ชาย	74
กลุ่มที่ 3 บุคลากรในกระบวนการยุติธรรมที่จับกุมคนหลอกลวง (1 คน)			
1	สารวัตรสอบสวน สถานีตำรวจนครบาล	ชาย	57

ที่มา : ผู้วิจัย

2.1 ผลการวิเคราะห์ลักษณะโดยทั่วไปและรูปแบบการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ของผู้สูงอายุ

ผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 3 กลุ่มพบว่า ลักษณะโดยทั่วไปทำให้ผู้สูงอายุตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ มี 2 ประเด็น คือ 1) ผู้สูงอายุเปิดโอกาสให้ตนเองตกเป็นเหยื่อเป้าหมายของมิจฉาชีพออนไลน์ และ 2) ผู้สูงอายุใช้สื่อออนไลน์ติดต่อมิจฉาชีพออนไลน์ด้วยตนเอง รูปแบบการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ของผู้สูงอายุมีทั้งหมด 9 รูปแบบ เรียงจากมากไปน้อย ดังนี้ ฉ้อโกงการซื้อ-ขายสินค้าออนไลน์ (8 คน) แก๊งคอลเซนเตอร์ (4 คน) ฉ้อโกงเงินออนไลน์ (3 คน) หลอกได้รับรางวัล (3 คน) หลอกเป็นคนรู้จัก (2 คน) หลอกให้กลัว (2 คน) หลอกรักออนไลน์ (1 คน) หลอกได้รับสวัสดิการ (1 คน) และ หลอกทำบุญออนไลน์ (1 คน) (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 ลักษณะการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ของผู้สูงอายุที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญพบเจอมากที่สุด

รูปแบบที่	รูปแบบอาชญากรรมออนไลน์	จำนวน (คน)	ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงคุณภาพ
1	ฉ้อโกงการซื้อ-ขายสินค้าออนไลน์	8	ยาย (นามสมมติ) พร (นามสมมติ) เอ (นามสมมติ) ผึ้ง (นามสมมติ) ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุ 3 ผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ 4 ผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ 5 ผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ 6
2	แก๊งคอลเซนเตอร์	4	อ้อม (นามสมมติ) บุญ (นามสมมติ) ปลา (นามสมมติ) ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุ 3
3	ฉ้อโกงเงินออนไลน์	3	เยาว์ (นามสมมติ) ส้ม (นามสมมติ) ผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ 6
4	หลอกได้รับรางวัล	3	ลี (นามสมมติ) ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุ 1 ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุ 2
5	หลอกเป็นคนรู้จัก	2	ปีเตอร์ (นามสมมติ) ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุ 2
6	หลอกให้กลัว	2	สภาพ (นามสมมติ) สารวัตรสอบสวน สถานีตำรวจนครบาล
7	หลอกรักออนไลน์	1	สารวัตรสอบสวน สถานีตำรวจนครบาล
8	หลอกได้รับสวัสดิการ	1	สารวัตรสอบสวน สถานีตำรวจนครบาล
9	หลอกทำบุญออนไลน์	1	ผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ 7

ที่มา : ผู้วิจัย

2.2 ผลการวิเคราะห์ประสบการณ์และสาเหตุที่ทำให้กลายเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ของผู้สูงอายุ

รูปแบบที่มีฉ้อโกงออนไลน์ใช้ในการหลอกลวงผู้สูงอายุผ่านมือถือจากประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 3 กลุ่ม มี 12 รูปแบบ เรียงจากมากไปน้อย ดังนี้ ฉ้อโกงการซื้อ-ขายสินค้าออนไลน์ (6 คน) แก๊งคอลเซนเตอร์ (3 คน) หลอกเป็นคนรู้จัก (3 คน) หลอกให้กลัว (3 คน) ฉ้อโกงเงินออนไลน์ (2 คน) หลอกได้รับสวัสดิการ (2 คน) หลอกได้รับพัสดุ (2 คน) หลอกรักออนไลน์ (1 คน) ระวังออนไลน์ (1 คน) หลอกได้รับรางวัล (1 คน) หลอกขอข้อมูลส่วนตัว (1 คน) และ หลอกให้ลงทุน (1 คน) กระบวนการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์มี 2 แบบ คือ แบบที่ 1-ผู้สูงอายุเปิดโอกาสให้ตนเองตกเป็นเหยื่อเป้าหมายของฉ้อโกงออนไลน์ และแบบที่ 2-ผู้สูงอายุใช้สื่อออนไลน์ติดต่อมีฉ้อโกงออนไลน์ด้วยตนเอง (ตารางที่ 4)

ตารางที่ 4 รูปแบบที่มีงานวิจัยออนไลน์ใช้ในการทดลองผู้สูงอายุผ่านมือถือจากประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

รูปแบบที่	รูปแบบอาชญากรรมออนไลน์	ประสบการณ์และการรู้เท่าทันมิจฉาชีพของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
1	ฉ้อโกงการซื้อ-ขายสินค้าออนไลน์ (6 คน)	กระบวนการตกเป็นเหยื่อออนไลน์แบบที่ 1 -พร (นามสมมติ) เล่าว่า มิจฉาชีพทราบความต้องการของเหยื่อจึงเป็นฝ่ายติดต่อมานำเสนอสินค้า ราคาถูก เหยื่อโอนเงินให้ เหยื่อรู้ตัวภายหลังชำระค่าสินค้าแล้วไม่ได้รับสินค้า -ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุ 3 กล่าวว่า มิจฉาชีพอ้างเป็นพนักงานซื้อปีเสนอขายสินค้า เหยื่อรู้ตัวภายหลังชำระค่าสินค้าแล้วไม่ได้รับสินค้า กระบวนการตกเป็นเหยื่อออนไลน์แบบที่ 2 -ยาย (นามสมมติ) ผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ 4 และ ผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ 5 เล่าว่า มิจฉาชีพสร้างเพจโฆษณาขายสินค้า รูปแบบสวย ราคาถูก เหยื่อหลงเชื่อโอนเงินให้ เหยื่อรู้ตัวว่าถูกหลอกเมื่อได้รับสินค้าที่ไม่ตรงตามโฆษณาชวนเชื่อ -เอ (นามสมมติ) เล่าว่า มิจฉาชีพสร้างเพจปลอมคล้ายเพจที่เคยสั่งซื้อสินค้ามาก่อน เหยื่อหลงเชื่อจึงโอนเงินซื้อสินค้าจากเพจปลอม 1,500 บาท (โอนเงินครั้งที่ 1) ต่อมามิจฉาชีพโทรหลอกลวงว่า เหยื่อเป็นผู้โชคดีได้รับรางวัลสร้อยคอหนัก 5 บาทจากการสั่งซื้อสินค้าดังกล่าว ไม่มีค่าใช้จ่ายใด ๆ ไม่มีค่าขนส่ง ยกเว้นเหยื่อต้องโอนเงินชำระค่าภาษี 1,750 บาทก่อนรับสินค้า เหยื่อโอนเงินให้ (โอนเงินครั้งที่ 2) ต่อมามิจฉาชีพแจ้งว่า เหยื่อต้องโอนเงินชำระค่าขนส่ง 2,000 บาท เหยื่อรู้ตัวว่าโดนหลอกลวงจากมิจฉาชีพทันที เนื่องจากจำได้ว่ามิจฉาชีพแจ้งว่าไม่มีค่าขนส่ง ทำให้ไม่โอนเงินค่าขนส่ง
2	แก๊งคอลเซนเตอร์ (3 คน)	กระบวนการตกเป็นเหยื่อออนไลน์แบบที่ 1 -ลี (นามสมมติ) เล่าว่า มิจฉาชีพออนไลน์โทรติดต่อซ้ำหลายครั้ง โดยเปลี่ยนเบอร์ใหม่ ๆ เหยื่อรู้ตัวว่าเป็นมิจฉาชีพ ตั้งสติ เบอร์โทรศัพท์ที่ติดต่อมาเป็นเบอร์ไม่รู้จักจึงไม่รับโทรศัพท์ -ปลา (นามสมมติ) เล่าว่า มีเบอร์แปลกโทรติดต่อซ้ำหลายครั้ง เหยื่อรู้ตัวว่าผู้ติดต่อมาอาจเป็นมิจฉาชีพ ปรีกษาลูกชายว่าควรรับสายหรือไม่ ลูกชายแนะนำห้ามรับโทรศัพท์เบอร์แปลก -ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุ 2 เล่าว่า มีเบอร์โทรแปลก ๆ ติดต่อมา ตัดสินใจรับสายเบอร์โทรแปลก ตั้งสติ ฟังข้อความจากคำสนทนาขอข้อมูลส่วนตัว รู้ตัวว่าเป็นมิจฉาชีพออนไลน์ ไม่หลงเชื่อกรอกข้อมูลส่วนตัว และวางสาย
3	หลอกเป็นคนรู้จัก (3 คน)	กระบวนการตกเป็นเหยื่อออนไลน์แบบที่ 1 -ปีเตอร์ (นามสมมติ) เล่าว่า มิจฉาชีพโทรติดต่อซ้ำหลายครั้ง เหยื่อรับสาย เสียงปลายสายเหมือนเพื่อนสนิท เหยื่อมีความเชื่อมั่นในตนเองมากว่าเป็นเสียงของเพื่อนสนิทจึงโอนเงินให้ เหยื่อรู้ตัวว่าถูกหลอกลวงจากมิจฉาชีพออนไลน์หลังจากได้เจอและคุยกับเพื่อนในเวลาต่อมา -ส้ม (นามสมมติ) เล่าว่า มิจฉาชีพโทรมา เหยื่อรับโทรศัพท์ ฟังข้อความ อ้างว่าเดือดร้อนเรื่องเงิน ให้เหยื่อช่วยโอนเงิน เหยื่อตั้งสติ คิดไตร่ตรอง รู้ตัวว่าเป็นมิจฉาชีพจึงไม่ได้โอนเงิน

รูปแบบที่	รูปแบบอาชญากรรมออนไลน์	ประสบการณ์และการรู้เท่าทันมิจฉาชีพของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
		-ผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ 7 เล่าว่า การหลอกลวงของมิจฉาชีพ มี 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1-มิจฉาชีพโทรมาอ้างเป็นคนรู้จักแจ้งว่า ยกเลิกเบอร์เก่าใช้เบอร์ใหม่ที่ติดต่อมา หลอกลวงให้เหยื่อบันทึกเบอร์ใหม่ ขั้นตอนที่ 2-มิจฉาชีพติดต่อมาอ้างว่าเดือดร้อนเรื่องเงิน จะขอยืมเงิน เหยื่อรู้ตัวทันทีว่าเป็นมิจฉาชีพไม่ใช่เพื่อนสนิทที่รู้จัก เพราะเพื่อนคนนี้มีฐานะดีมาก ไม่จำเป็นต้องมาขอยืมเงิน วางสาย โทรไปหาเพื่อนคนนั้นจากเบอร์เดิมที่เคยติดต่อ เพื่อนยืนยันว่าไม่เคยโทรไปขอยืมเงิน
4	หลอกให้กลัว (3 คน)	กระบวนการตกเป็นเหยื่อออนไลน์แบบที่ 1 -อ้อม (นามสมมติ) เยาว์ (นามสมมติ) และ ผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ 6 เล่าว่า มิจฉาชีพอ้างว่าเป็นตำรวจ และกล่าวหาว่าเหยื่อและ/หรือบุคคลใกล้ชิดกระทำความผิดกฎหมาย ขอข้อมูลส่วนตัว และให้โอนเงินทั้งหมดมาตรวจสอบ เสร็จแล้วจะโอนคืนให้ เมื่อคุยไปได้สักพัก เหยื่อจึงรู้ว่าปลายสายเป็นมิจฉาชีพออนไลน์ เลยไม่ปฏิบัติตาม -ผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ 6 เล่าว่า มิจฉาชีพอ้างว่าเป็นเจ้าหน้าที่สำนักงานที่ดินตรวจพบที่พักอาศัยของเหยื่อหลักเลียงภาษี ให้โอนเงินชำระภาษีเร่งด่วนเพื่อไม่ถูกปรับ เหยื่อจึงรู้ว่าปลายสายเป็นมิจฉาชีพ จึงไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำดังกล่าว
5	ฉ้อโกงเงินออนไลน์ (2 คน)	กระบวนการตกเป็นเหยื่อออนไลน์แบบที่ 1 เยาว์ (นามสมมติ) เล่าว่า มิจฉาชีพโทรแจ้งว่า ธุรกิจการเงินมีการสมัครใช้บัตรเครดิตโดยที่เยาว์ไม่เคยสมัคร ดังนั้นเยาว์จึงรู้ตัวว่ามิจฉาชีพรูปแบบฉ้อโกงเงินออนไลน์ติดต่อมา -ส้ม (นามสมมติ) เล่าว่า มิจฉาชีพโทรศัพท์อ้างเป็นเจ้าหน้าที่สรรพากร ต้องการตรวจสอบข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องที่เหยื่อไม่เคยทราบและไม่เคยเกี่ยวข้อง เหยื่อจึงรู้ตัวทันทีว่าโดนหลอก กดสายทิ้ง ปิดเครื่อง
6	หลอกได้รับสวัสดิการ (2 คน)	กระบวนการตกเป็นเหยื่อออนไลน์แบบที่ 1 สภาพ (นามสมมติ) และ ส้ม (นามสมมติ) เล่าว่า มิจฉาชีพออนไลน์เลือกเหยื่อเป้าหมายเป็นข้าราชการบำนาญ ซึ่งทั้งสภาพและส้ม รับสายเบอร์โทรศัพท์ของมิจฉาชีพ แต่พอคุยไปสักพัก ทั้งสองคนรู้ตัวว่าปลายสายเป็นมิจฉาชีพ จึงไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำของมิจฉาชีพ
7	หลอกได้รับพัสดุ (2 คน)	กระบวนการตกเป็นเหยื่อออนไลน์แบบที่ 1 บุญ (นามสมมติ) เล่าว่า ได้รับข้อความจากมิจฉาชีพออนไลน์แจ้งว่ามีพัสดุมาส่งที่ไปรษณีย์ให้ไปรับมีเก็บเงินปลายทาง ให้โอนเงินชำระค่าพัสดุ เหยื่อคิดทบทวนรู้ตัวว่าข้อความดังกล่าวถูกส่งมาจากมิจฉาชีพจึงเพิกเฉย ส้ม (นามสมมติ) เล่าว่า ได้รับข้อความจากมิจฉาชีพออนไลน์ว่าพัสดุส่งมาผิดพลาดพร้อมแนบลิงค์ให้กด เหยื่อจึงรู้ว่าข้อความดังกล่าวถูกส่งมาจากมิจฉาชีพจึงเพิกเฉย



รูปแบบที่	รูปแบบอาชญากรรมออนไลน์	ประสบการณ์และการรู้เท่าทันมิจฉาชีพของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
8	หลอกรักออนไลน์ (1 คน)	กระบวนการตกเป็นเหยื่อออนไลน์แบบที่ 1 ผึ้ง (นามสมมติ) เล่าว่า ตัวเองเหงาและต้องการมีคนใกล้ชิด จึงเป็นการเปิดโอกาสตกเป็นเป้าหมายของมิจฉาชีพออนไลน์สร้างโปรไฟล์ที่ดูดีน่าเชื่อถือ และมีฐานะ โดยมิจฉาชีพเข้ามาทักทายพูดคุยและตีสนิทให้เหยื่อเกิดความรัก ความเชื่อใจและความไว้วางใจ จากนั้นมิจฉาชีพหลอกลวงว่าธุรกิจมีปัญหา ขอยืมเงิน 1,400 เหรียญดอลลาร์ ผึ้งคิดว่าถูกหลอกลวงหลังจากปฏิเสธการให้ยืมเงิน มิจฉาชีพโทรมาต่อว่าด้วยถ้อยคำรุนแรง
9	ระรานออนไลน์ (1 คน)	กระบวนการตกเป็นเหยื่อออนไลน์แบบที่ 1 สภาพ (นามสมมติ) เล่าว่า มิจฉาชีพโทรมาข่มขู่สร้างความกดดันและความกลัว เหยื่อไม่หลงเชื่อคำหลอกลวง แก้ไขปัญหาโดยการปิดเน็ตทันที แต่ยังไม่วางโทรศัพท์ มิจฉาชีพทราบว่าเป็นเหยื่ออาจรู้ทันจึงต่อว่าด้วยคำพูดหยาบคาย และยังคงโทรมาต่อว่าอย่างต่อเนื่อง
10	หลอกได้รับรางวัล (1 คน)	กระบวนการตกเป็นเหยื่อออนไลน์แบบที่ 1 ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุ 1 เล่าว่า มิจฉาชีพออนไลน์โทรติดต่อหลายครั้ง รับโทรศัพท์ มิจฉาชีพอ้างว่าเหยื่อได้รับรางวัล และต้องการให้เหยื่อบอกข้อมูลส่วนตัวเพื่อโอนเงินออกจากบัญชีของเหยื่อ เหยื่อไม่หลงเชื่อ กดสายทิ้ง
11	หลอกขอข้อมูลส่วนตัว (1 คน)	กระบวนการตกเป็นเหยื่อออนไลน์แบบที่ 2 ผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ 7 เล่าว่า มิจฉาชีพออนไลน์สร้างเว็บไซต์ขายอุปกรณ์ทางการแพทย์ที่มีคุณสมบัติวัดค่าน้ำตาลในเลือดและวัดค่าสารต่าง ๆ ในเลือดได้ เหยื่อสนใจโทรติดต่อไป มิจฉาชีพโทรกลับมาขอข้อมูลส่วนตัวและส่งลิงค์ให้เหยื่อสแกนลายนิ้วมือ เหยื่อได้ปรึกษาแพทย์เกี่ยวกับอุปกรณ์ทางการแพทย์ดังกล่าว ได้คำตอบว่าไม่มีอุปกรณ์ทางการแพทย์ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวขาย เหยื่อรู้ทันมิจฉาชีพออนไลน์จึงไม่โอนเงินไป
12	หลอกให้ลงทุน (1 คน)	กระบวนการตกเป็นเหยื่อออนไลน์แบบที่ 2 สารวัตรสอบสวน สถานีตำรวจนครบาล เล่าว่า มิจฉาชีพสร้างเว็บไซต์หลอกให้เหยื่อมาลงทุน ซึ่งในเว็บไซต์มีคนไปลงทุนจำนวนมาก โดยส่วนมากก็จะเป็นหน้าม้า เหยื่อหลงเชื่อจึงนำเงินไปลงทุนกับเว็บไซต์ดังกล่าว และสูญเสียเงินไปกว่าสามสิบล้านบาท เหยื่อรู้ตัวเมื่อได้สูญเสียเงินดังกล่าวไปแล้วจึงมาแจ้งความเพื่อดำเนินคดี และพบว่า บัญชีที่รับโอนเข้าไม่มีหลากหลาย เป็นบัญชีส่วนบุคคลและบัญชีนิติบุคคลซึ่งบัญชีเหล่านี้ถือว่าเป็นบัญชีม้าซึ่งเป็นบัญชีที่ไม่มีการลงทุนอยู่จริง

ที่มา : ผู้วิจัย

3. ข้อค้นพบเกี่ยวกับแนวทางป้องกันการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุ

จากการพิจารณาผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามของผู้สูงอายุจากการวิจัยเชิงปริมาณและการให้สัมภาษณ์เชิงลึกของผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์ได้ว่าแนวทางป้องกันการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุ มี 2 ประเด็นหลัก คือ 1) ผู้สูงอายุดูแลและปกป้องตัวเอง และ 2) บุคคลและ/หรือหน่วยงานดูแลและปกป้องผู้สูงอายุ ตามรายละเอียด ดังนี้

1) ผู้สูงอายุดูแลและปกป้องตัวเอง แบ่งออกเป็น 5 ข้อย่อย ดังนี้ (1) ผู้สูงอายุ ไม่รับสายโทรศัพท์เมื่อมีเบอร์โทรที่ไม่คุ้นเคยโทรเข้ามา ผู้สูงอายุไม่ต้องรับสายหรือกดทิ้งไปเลย (2) ผู้สูงอายุ มีสติ อย่าโลภ อย่ากลัว อย่าเชื่อง่าย กล่าวคือ ผู้สูงอายุต้องมีสติ พิจารณาสถานการณ์ของฟรีที่มิจฉาชีพกล่าวอ้างนั้นไม่มีอยู่จริง หากโอนเงินไปแล้วก็อย่าโอนเงินเพิ่ม และควรโทรไปยังเบอร์เดิมของบุคคลที่เคยติดต่อหรือหน่วยงานที่ถูกกล่าวอ้าง รวมถึงควรไตร่ตรองว่าข้อมูลที่เห็นหรือได้ยินนั้นน่าเชื่อถือหรือไม่ อีกทั้งไม่ตื่นตกใจและหวาดกลัวต่อคำขู่ (3) ผู้สูงอายุแยกเก็บบัญชีการเงินออนไลน์และจำกดวงเงินเบิกถอนต่อวัน กล่าวคือ ผู้สูงอายุควรเก็บรักษาบัญชีการเงินออนไลน์ในเครื่องโทรศัพท์มือถือที่ใช้ติดต่อสื่อสารในจำนวนจำกัดเพื่อป้องกันการสูญเสียเงินจำนวนมากในกรณีถูกหลอกติดตั้งโปรแกรมดูดเงิน และการโอนเงินควรจำกัดวงเงินสูงสุดและจำนวนครั้งต่อวัน (4) ผู้สูงอายุต้องเรียนรู้การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตและมีทักษะความรู้ด้านดิจิทัล รวมถึงเรียนรู้กลโกงออนไลน์รูปแบบต่าง ๆ และวิธีปฏิบัติตนเมื่อตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ กล่าวคือ ผู้สูงอายุจำเป็นต้องเรียนรู้เทคโนโลยีสารสนเทศและกลโกงออนไลน์รูปแบบต่าง ๆ เพื่อรู้ทันกลโกงของมิจฉาชีพออนไลน์ และ (5) ผู้สูงอายุยุติการสั่งซื้อสินค้าออนไลน์ กล่าวคือผู้สูงอายุควรไปเลือกซื้อสินค้าตามห้างสรรพสินค้าหรือร้านค้าเป้าหมายด้วยตนเอง

2) บุคคลและ/หรือหน่วยงานดูแลและปกป้องผู้สูงอายุ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ (1) บุคคลในครอบครัวหรือคนใกล้ชิด เช่น บุตรหลานควรให้ความรู้ คอยให้คำปรึกษา สอดส่องดูแลผู้สูงอายุ และควบคุมการใช้โทรศัพท์มือถือในการทำธุรกรรมการเงิน (2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดูแลและปกป้องผู้สูงอายุ เช่น โรงเรียนผู้สูงอายุ เจ้าหน้าที่โรงเรียนควรจัดอบรมการใช้สื่อออนไลน์ในเชิงสร้างสรรค์ ให้ความรู้ เตือนภัยอาชญากรรมออนไลน์รูปแบบต่าง ๆ รวมถึงข้าราชการตำรวจต้องจับกุมอาชญากรออนไลน์และปราบปรามอาชญากรรมออนไลน์อย่างจริงจัง

กล่าวโดยสรุป แนวทางป้องกันการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุ แบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ (1) ด้านการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุดูแลและปกป้องตัวเอง (2) ด้านการช่วยเหลือและปกป้องผู้สูงอายุโดยผู้ดูแลซึ่งเป็นบุคคลและ/หรือหน่วยงานภาครัฐ-ภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง และ (3) ด้านการป้องกันปราบปรามและจับกุมมิจฉาชีพออนไลน์โดยสำนักงานตำรวจแห่งชาติ

สรุปและอภิปรายผล

จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์กับปัจจัยภูมิหลังส่วนบุคคลของผู้สูงอายุ รวมถึงเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสามารถสรุปข้อค้นพบที่สำคัญและตัวอย่างการอภิปรายผลบางส่วนได้ดังนี้

1) ปัจจัยด้านอายุมีความสัมพันธ์เชิงสถิติกับประสบการณ์การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ กล่าวคือ ผู้ที่มีช่วงอายุ 55-59 ปี มีประสบการณ์การตกเป็นเหยื่อออนไลน์โดยภาพรวมมากกว่าผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ผลการศึกษาค้นคว้าสอดคล้องกับรายงานก่อนหน้านี้ กล่าวถึง การตกเป็นเหยื่อฉ้อโกงผู้บริโภค (Consumer fraud) พบเจอในผู้ที่มีอายุมากกว่า 60 ปีน้อยที่สุดคิดเป็นร้อยละ 14 (Parti & Tech, 2021a) ในทำนองเดียวกัน การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ผ่านโทรศัพท์มือถือพบเจอมากที่สุดสำหรับผู้ที่มีอายุ 18-59 ปี (ร้อยละ 40) รูปแบบอาชญากรรมออนไลน์ที่พบเจอคือ ฉ้อโกงซื้อ-ขายออนไลน์ พบในผู้ที่มีอายุ 18-59 ปี (ร้อยละ 59) มากกว่าผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป (ร้อยละ 41) และรูปแบบหลอกลวงให้ลงทุนสกุลเงินดิจิทัลพบในผู้ที่มีอายุ 18-59 ปี (ร้อยละ 62) มากกว่าผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป (ร้อยละ 37) (FTC, 2022) เนื่องจากผู้ที่มีอายุน้อยกว่า 60 ปี มีการควบคุมตนเองต่ำหรือมีความหุนหันพลันแล่นจึงตกเป็นเหยื่อเป้าหมายของมิจฉาชีพออนไลน์ได้ง่าย

(Parti & Tech, 2021a) ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปมีแนวโน้มที่จะรายงานการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมของตนเองน้อยกว่าผู้ที่มีอายุน้อยกว่า 60 ปี (Parti & Tech, 2021b) จำนวนผู้สูงอายุหลังถูกหลอกลวงมีน้อยมากไปแจ้งความหรือติดตามเอาเงินคืน [กรนก นิลดำ และคณะ, 2563] ดังนั้นการที่อายุมีความสัมพันธ์เชิงลบกับการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ของผู้สูงอายุ จึงตีความได้ว่า ผู้ที่มีอายุน้อยกว่า 60 ปี มีการควบคุมตนเองต่ำ (low self-control) หรือมีความหุนหันพลันแล่น (impulsivity) จึงตกเป็นเหยื่อเป้าหมายของมิจฉาชีพออนไลน์ได้ง่าย รวมทั้งจำนวนคดีอาชญากรรมออนไลน์ที่รายงานหรือแจ้งความน้อยกว่าจำนวนคดีอาชญากรรมออนไลน์ที่เกิดขึ้นจริง

2) ปัจจัยด้านระดับการศึกษาที่มีความสัมพันธ์กับประสบการณ์การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ กล่าวคือผลการศึกษาครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับสูงมีส่วนการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์มากกว่าผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับต่ำกว่า ซึ่งสอดคล้องกับรายงานก่อนหน้านี้ของ Deevy et al., (2012 อ้างถึงใน Federal Trade Commission, 2004) กล่าวคือเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบผู้ที่มีการศึกษาระดับอุดมศึกษากับผู้ที่มีการศึกษาระดับมัธยมต้นและมัธยมปลาย ผลการศึกษาพบว่าผู้สูงอายุที่สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษาตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์มากกว่าผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมต้นและมัธยมปลาย ซึ่งสอดคล้องกับรายงานของ Lee boyce for thisismoney.co.uk (2017) กล่าวคือผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษาตกเป็นเหยื่อหลอกลวง (scam) และเหยื่อฉ้อโกง (fraud) มากกว่าผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมต้นและมัธยมปลาย เนื่องจากผู้ที่สำเร็จระดับการศึกษาสูงมีความเชื่อมั่นในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล สั่งซื้อสินค้า-ชำระค่าใช้จ่ายรวดเร็ว จึงทำให้ตนเองตกเป็นเหยื่อเป้าหมายของมิจฉาชีพออนไลน์ได้ง่าย นอกจากนี้รายงานของผู้วิจัยยังสอดคล้องกับรายงานของ Koning et al., (2024) กล่าวถึง ผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษาตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์รูปแบบ ฉ้อโกงเงิน หลอกลวงทุน หลอกได้รับรางวัล มากกว่าผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมและระดับประถมศึกษา อย่างไรก็ตามรายงานของ Deevy et al., (2012) กล่าวถึงผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมปลายตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์รูปแบบฉ้อโกงลอตเตอรี่มากกว่าผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา สรุปได้ว่าความเชื่อมั่นในตนเองและความหลากหลายของรูปแบบอาชญากรรมออนไลน์มีส่วนเข้าช่วยเป็นส่วนหนึ่งของตัวกำหนดคุณลักษณะของเหยื่อเป้าหมายได้เช่นกัน

3) ปัจจัยด้านระยะเวลาการใช้โทรศัพท์มือถือโดยเฉลี่ยต่อวันมีความสัมพันธ์กับประสบการณ์การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ โดยพบว่าผู้สูงอายุที่ใช้โทรศัพท์มือถือเฉลี่ย 3-4 ชั่วโมง และมากกว่า 4 ชั่วโมง มีสัดส่วนผู้ที่ตกเป็นเหยื่อมากกว่าผู้ที่มีจำนวนชั่วโมงใช้โทรศัพท์มือถือเฉลี่ยต่อวันน้อยกว่า หรือกล่าวอีกนัยว่ายิ่งใช้โทรศัพท์มือถือนานขึ้น ยิ่งมีโอกาสตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์มากขึ้น ผลการศึกษาครั้งนี้สอดคล้องกับรายงานของ Alexandropoulou (2021) ซึ่งกล่าวถึงการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ ได้แก่ การกลั่นแกล้งออนไลน์ การฆ่าตัวตายออนไลน์ การสะกดรอยออนไลน์ โดยชี้ให้เห็นว่าการใช้เวลาผ่านระบบออนไลน์มากเกินไปในแต่ละวันไม่ว่าจะผู้สูงอายุหรือคนหนุ่มสาวก็ตาม ต่างมีส่วนทำให้มีประสบการณ์ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์มากขึ้น

4) ปัจจัยด้านความคล่องแคล่วในการใช้โทรศัพท์มือถือ มีความสัมพันธ์กับประสบการณ์การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ โดยพบว่าผู้สูงอายุที่เข้าใจและสามารถใช้ได้บางฟังก์ชัน โดยไม่พึ่งพาคำแนะนำของผู้อื่น มีสัดส่วนของการตกเป็นเหยื่อในเรื่องดังกล่าวมากที่สุด ผลการศึกษาครั้งนี้สอดคล้องกับรายงาน Reddy et al. (2022) ซึ่งกล่าวถึงผู้หญิงอินเดียเพิ่งเริ่มใช้อินเตอร์เน็ตหรือใช้อินเตอร์เน็ตประจำแต่ไม่ชำนาญทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ 6 รูปแบบ ดังนี้ 1) ละเมิดความเป็นส่วนตัวของร่างกาย 2) ล่วงละเมิดออนไลน์ 3) สะกดรอยตามออนไลน์ 4) เปิดรับมิจฉาชีพออนไลน์ 5) เผยแพร่ภาพอนาจาร และ 6) ล่วงละเมิดในที่ทำงานผ่านสื่อออนไลน์ จากรายงานดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการขาดความคล่องแคล่วในการใช้โทรศัพท์มือถือ อาจมีส่วนทำให้ผู้สูงอายุตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์เพิ่มมากขึ้น

รูปแบบอาชญากรรมออนไลน์ที่ใช้ในการหลอกลวงผู้สูงอายุผ่านโทรศัพท์มือถือ โดยส่วนใหญ่คืออาชญากรรมออนไลน์ต่อทรัพย์สิน (Bharati, 2023) โดยมีเป้าประสงค์หลักคือขโมยทรัพย์สินซึ่งก็คือเงินของบุคคลผ่านช่องทางดิจิทัล

ดังนั้นผลการศึกษาในภาพรวมของการวิจัยในครั้งนี้จึงสอดคล้องกับงานศึกษาของ Burnes et al. (2017) ซึ่งพบว่าผู้สูงอายุมีทรัพย์สินเงินทองมากกว่าผู้ที่อายุน้อยกว่า และมีความเสื่อมของสมองรวมกับความบกพร่องทางปัญญา การทำงาน และสุขภาพที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้การตัดสินใจทางการเงินที่ไม่ดี ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มักตกเป็นเป้าหมายของการหลอกลวงและเผชิญกับแผนการหลอกลวงที่ออกแบบมาโดยเฉพาะเพื่อแสวงหาประโยชน์จากช่องโหว่ที่เกี่ยวข้องกับอายุ นอกจากนี้ ตามพระราชบัญญัติป้องกันการละเมิดและการดำเนินคดีกับผู้สูงอายุ (Elder Abuse Prevention and Prosecution Act, EAPPA) กล่าวว่าการฉ้อโกงเป็นการกระทำความผิดอาญาลักษณะหนึ่ง โดยผู้กระทำความผิด มีเจตนาหลอกลวงเพื่อให้ได้ไปซึ่งทรัพย์สินจากผู้สูงอายุ ถือเป็นการกระทำความรุนแรงทางการเงินต่อผู้สูงอายุ แสดงว่าการกระทำความรุนแรงต่อผู้สูงอายุในประเทศไทยมีแนวโน้มเปลี่ยนจากรูปแบบการทารุณกรรมร่างกายและจิตใจ ไปสู่การเป็นการทารุณกรรมทางทรัพย์สินเพิ่มมากขึ้น (รัชนิ แดงอ่อน และจิรัช ศิริศักดิ์สมบูรณ์, 2020) ดังนั้นสังคมไทยจึงควรหันมาตระหนักและให้ความสำคัญแก่ประเด็นการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมทางออนไลน์ของผู้สูงอายุอย่างจริงจังมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งข้อเสนอแนะออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย และข้อเสนอแนะเชิงพฤติกรรม ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) กรมกิจการผู้สูงอายุต้องมีมาตรการส่งเสริมกิจกรรมที่เน้นถึงความสำคัญของการเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีภายในครอบครัวอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้ผู้สูงอายุอยู่ในพื้นที่ปลอดภัยจากการอยู่บ้านเพียงลำพัง เนื่องจากปัญหาส่วนหนึ่งของการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ของผู้สูงอายุ เกิดมาจากการที่ผู้สูงอายุอยู่ตามลำพัง และควรมีการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลการอบรมในเรื่องการป้องกันอาชญากรรมออนไลน์ให้แก่ผู้สูงอายุ

2) หน่วยงานท้องที่กรุงเทพมหานคร ผู้อำนวยการและผู้จัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน ออกพบปะผู้สูงอายุ เช่น การจัดระบบอาสาสมัครเยี่ยมบ้านผู้สูงอายุที่อยู่ในภาวะพึ่งพา หรือผู้ดูแลซึ่งจะช่วยลดความเครียด ให้ความรู้ แนะนำวิธีป้องกันตนเองและดูแลทรัพย์สินไม่ให้ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์

3) สำนักงานตำรวจแห่งชาติบังคับใช้กฎหมายที่เข้มข้น รวดเร็ว เด็ดขาด และมีประสิทธิภาพเข้าไปควบคุมตรวจสอบระงับการกระทำความผิดช่วยในการป้องกันเหตุไม่ให้เกิดการขยายตัวมากขึ้น จะช่วยแก้ไขปัญหาอาชญากรรมออนไลน์ที่เกิดขึ้นให้ลดน้อยลง

4) สถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยควรร่วมมือกับโรงเรียนผู้สูงอายุจัดหลักสูตรให้ความรู้ ใช้สื่อต่าง ๆ ในการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารอาชญากรรมออนไลน์ เพื่อให้ผู้สูงอายุตระหนักถึงภัยคุกคาม การรับรู้ความเสี่ยง ปรับปรุงอัปเดตข่าวสารด้านเทคโนโลยีและการทำธุรกรรมการเงินออนไลน์อย่างปลอดภัย

ข้อเสนอแนะเชิงพฤติกรรม

1) ผู้สูงอายุตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ ควรร่วมมือกันช่วยกันป้องกันผู้สูงอายุคนอื่นเพื่อไม่ให้ตกเป็นเหยื่อในรูปแบบเดียวกันด้วยการแจ้งระดับช่องทางการติดต่อของมิชชันนารีออนไลน์ เพื่อเข้าสู่ระบบปิดกั้นผ่านทางสายด่วนของค่ายโทรศัพท์มือถือที่ร่วมกันกับ ศูนย์ปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยีสารสนเทศ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ

2) บุคคลในครอบครัวควรแนะนำการใช้โทรศัพท์มือถือให้ปลอดภัย โดยการแนะนำวิธีการป้องกัน และให้ผู้สูงอายุตระหนักถึงภัยในยุคดิจิทัลเป็นเรื่องใกล้ตัว พร้อมจะเกิดขึ้นตลอดเวลาเมื่อมีการเข้าใช้บริการ

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณผู้ตอบแบบสอบถามและผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์เข้าร่วมการวิจัยในครั้งนี้ ทำให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงเป็นอย่างดีเยี่ยม

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ อบเชย และ รุ่งกมล โพธิสมบัติ. (2562). “สังคมสูงวัยกับการใช้เทคโนโลยีเพื่อการสื่อสาร”. วารสารธรรมศาสตร์, 38(1), 20-33.
- กรกนก นิลดำ, เสริมศิริ นิลดำ, อิงดอย ศรีลาพัฒน์, ภควัฒน์ สวณงาม, วรภัชณกมล มงคลอัศศิริ และ ปฐมพร ปัญญาติ (2563). วิธีการกลโกง ช่องทางการสื่อสาร และประสบการณ์ในการถูกมิจฉาชีพออนไลน์หลอกลวงผู้สูงอายุในจังหวัด เชียงราย. CRRU Journal of Communication Chiangrai Rajabhat University, 3(3), 50-67.
- กิตติคุณ มีทองจันทร์ และ วงศ์ยศ เกิดศรี (2564). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเกิดอาชญากรรมไซเบอร์ของผู้ใช้โซเชียลมีเดียใน เขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล. วารสารวิชาการอาชีวศึกษาและนิติวิทยาศาสตร์, 7(2), 122-135.
- นภาพร ชัยวรรณ. (2548). กลุ่มผู้สูงอายุที่เปราะบางในประเทศไทย. วารสารประชากรศาสตร์, 21(1), 1-23. สืบค้นจาก <https://digital.car.chula.ac.th/jdm/vol21/iss1/1>.
- พนม คลีณา. (2564). การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลของผู้สูงอายุและข้อเสนอเพื่อการเสริมสร้างภาวะพลัมพลังและผลิตภาพของ ผู้สูงอายุไทย. วารสารนิเทศศาสตร์, 39(2), 56-78.
- มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.). (2565). สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2564. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. พิมพ์ที่ อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)
- รัชณี แดงอ่อน และจิรัช ศิริศักดิ์สมบูรณ์, (2020). มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการกระทำความรุนแรงต่อผู้สูงอายุ กรณี ฉ้อโกงผู้สูงอายุ ศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายไทยและสหรัฐอเมริกา. วารสารการเมืองการบริหารและกฎหมาย, 11 (2), 59-89.
- วัลยา ตูพานิช สุธีกาญจน์ ไชยลาภ และ กิตติ ไชยลาภ (2019). ปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุในเขตเมือง. วชิรเวชสาร และวารสารเวชศาสตร์เขตเมือง, 63 ฉบับเพิ่มเติม, 83-92.
- ศศิธร สุขบท (2022) วิจัยเผย ผู้สูงวัย 44% ถูกหลอกบนเฟซบุ๊ก เตือนอย่าหลงเชื่อโฆษณาออนไลน์ สืบค้นจาก <https://theactive.thaipbs.or.th/news/marginalpeople-20220410-2>
- ศูนย์ปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยีสารสนเทศ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ (ศปอส. ตร., 2566). เอกสารประกอบการ แถลงข่าว ณ วันที่ 22 มีนาคม พ.ศ.2566. สืบค้นจาก <https://pctpr.police.go.th/blog/?p=21>.
- ศูนย์ดูแลผู้สูงอายุ อยู่สุข เนอร์สซิ่งโฮม (2562). เทคโนโลยีกับผู้สูงอายุ. สืบค้นจาก: <https://www.yuusook.com/content/6052>.
- ศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมประเทศไทย, (2566). 5 พฤติกรรมที่ทำให้คุณตกเป็นเหยื่อมิจฉาชีพออนไลน์. สืบค้นจาก <https://www.antifakenewscenter.com>.
- สำนักงานตำรวจแห่งชาติ (2024). เตือน 7 ภัยออนไลน์วัยเกษียณที่คนร้ายตีเนียนมาหลอกลวง สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/royalthaipolice/posts/>
- สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Transactions Development Agency). (2562). Romance Scam ไม่รักไม่ว่า แต่อย่ามาหลอกกัน, สืบค้นจาก: <https://www.etda.or.th/th/Knowledge-Sharing/Romance-Scam-in-IFBL.aspx.aspx>.



- สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2566). สรุปผลที่สำคัญการมี การใช้โซเชียลมีเดียของผู้สูงอายุ พ.ศ. 2566. สืบค้นจาก https://www.nso.go.th/nsoweb/storage/survey_detail/2024/20240923135129_64500.pdf.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2568). จำนวนประชากรจากการทะเบียนและอัตราส่วนเพศ จำแนกตามเพศ และภาค พ.ศ. 2555-2567. สืบค้นจาก https://www.nso.go.th/nsoweb/nso/statistics_and_indicators?impt_branch=300.
- สำนักทะเบียนกลาง (2566), ประกาศสำนักทะเบียนกลาง เรื่อง จำนวนราษฎรทั่วราชอาณาจักร ตามหลักฐานการทะเบียนราษฎร ณ.วันที่ 31 ธันวาคม 2565 สืบค้นจาก: https://www.dop.go.th/download/knowledge/th1673093749-1766_0.pdf.
- สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ (สทส., 2551). รายงานผลการดำเนินการรองรับสิทธิผู้สูงอายุตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ.2546 ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2550 (ตุลาคม 2549– กันยายน 2550).
- Abissath, M. K. (2018). All rights matter, women's rights online in Ghana matter. Government of Ghana. Available from: <https://allafrica.com/stories/201802211035.html>.
- Alexandropoulou, E. (2021). Social media and aggressive behavior: to which extent social media influences aggression. Academia Letters, Retrieved December 9, 2020 from https://www.academia.edu/45626777/Social_media_and_aggressive_behavior_to_which_extent_social_media_influences_aggression
- Alves, L. M., & Wilson, S. R. (2008). The effects of loneliness on telemarketing fraud vulnerability among older adults. Journal of Elder Abuse and Neglect, 20, 63–85.
- Amnesty International (2018). Amnesty International Report 2017/18: The state of the world's human rights. Available from: <https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/6700/2018/en/>
- Bharati, S. (2023). Cybercrime- awareness and security. Retrieved December 11, 2020 from: <https://taxguru.in/corporate-law/cyber-crime-awareness-security.html>.
- Brands, J., & van Wilsem, J. (2021). Connected and fearful? Exploring fear of online financial crime, internet behavior and their relationship. European Journal of Criminology, 18(2), 213-234.
- Burnes, D., Henderson Jr, C.R., Sheppard, C., Zhao, R., Pillemer, K., & Lachs, M.S. (2017). Prevalence of financial fraud and scams among older adults in the United States: A systematic review and meta-analysis. American Journal of Public Health, 107(8), e13–e21. doi: 10.2105/AJPH.2017.303821.
- Deevy M, Lucich S and Beals M (2012) Scams, Schemes & Swindles. Financial Fraud Research Center, Retrieved February 24, 2024 from: <http://longevity3.stanford.edu/wp-content/uploads/2014/01/Scams-Schemes-Swindles-FINAL-OnWebsite.pdf>
- Dumas, B (2023). Crypto scams against seniors surged 78% in 2022. Cryptocurrency. Available from: <https://www.foxbusiness.com/lifestyle/crypto-scams-seniors-surged-78-percent-2022>.
- Fitzgerald, M. (2019). Scams cheat older Americans out of almost \$3 billion a year. Here's what to watch for. Available from: <https://www.cnn.com/2019/02/13/older-americans-lose-almost-3-billion-a-year-to-scams.html>.
- FTC (Federal Trade Commission, 2020). Those free COVID-19 money offers on WhatsApp and Facebook are scams. (US Federal Trade Commission). Available from: <https://www.consumer.ftc.gov/articles/2020/03/those-free-covid-19-money-offers-whatapp-and-facebook-are-scams>.



- FTC (Federal Trade Commission, 2022). Data spotlight: Who experiences scams? A story for all ages. Available from: https://www.ftc.gov/system/files/ftc_gov/pdf/age-spotlight.pdf
- Havers, B., Tripathi, K., Burton, A., McManus, S., & Cooper, C. (2024) Research Note: Cybercrime victimisation among older adults: a probability sample survey in England and Wales. Retrieved December 14, 2020 from: <https://www.crimrxiv.com/pub/by9hn5s3/release/1>
- Jun, W. (2022). A study on characteristics analysis and countermeasures of digital sex crimes in Korea. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19, 12. Available from: <https://doi.org/10.3390/ijerph19010012>.
- Kemp, S., & Pérez, N. E. (2023). Consumer fraud against older adults in digital society: Examining victimization and its impact. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(7), 1-17.
- Koning, L., Junger, M., & Veldkamp, B. (2024). Risk factors for fraud victimization: The role of sociodemographics, personality, mental, general, and cognitive health, activities, and fraud knowledge. *International Review of Victimology*, 30(3), 443 –479.
- Lee boyce for thisismoney.co.uk (2017). Young people with degrees are the banking customers most likely to be duped by online fraudsters, shock new research suggests. Retrieved February 25, 2025 from: <https://www.thisismoney.co.uk/money/beatthescammers/article-4484396/Those-degree-education-likely-fall-scams.html>.
- Maran, D.A., & Begotti, T. (2022). Cyberstalking and previous offline victimization in Italian young adults: the role of coping strategies. *Social Sciences*, 11, 549. Available from: <https://doi.org/10.3390/socsci11120549>.
- Parti, K., Tech, V. (2021a). Explaining online fraud victimization of older adults via cyber routines and lifestyles. *Innovation in Aging*, 5 (supplement_1), 765.
- Parti, K., Tech, V. (2021b). “Elder scam” risk profiles: individual and situational factors of younger and older age groups’ fraud victimization. *International Journal of Cybersecurity Intelligence and Cybercrime*, 5(3), 20-40.
- Reddy, K. C., Divya, B., & Vijay, M. (2022). Cybercrime against women in India. *Proceedings of international conference on gender equality and women empowerment*. Retrieved December 14, 2020 from: <https://www.scholarzest.com/index.php/ejhea/article/view/2492/2045>.
- World Health Organization (WHO, 2021). Social isolation and loneliness among older people. *Decade of healthy ageing*. Retrieved December 9, 2020 from <https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/demographic-change-and- healthy-ageing/social-isolation-and-loneliness>.



บทบาทของทุนทางสังคมและทุนทางเศรษฐกิจต่อความสุขของผู้สูงอายุ ในช่วงเวลาก่อนและระหว่างการระบาดของโควิด-19 ในประเทศไทย

(The Role of Social Capital and Economic Capital on the Happiness of Older People
Before and During the COVID-19 Pandemic in Thailand)

โดย

ชานา อุลลา^{1*} และปัทพร สุคนธมาน²

Sana Ullah^{3*} and Pataporn Sukontamarn⁴

¹ นิสิตปริญญาเอก, วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร 10330

² รองศาสตราจารย์ ดร., วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร 10330

³ PhD student, College of Population Studies, Chulalongkorn University, Bangkok, 10330

⁴ Associate Professor, College of Population Studies, Chulalongkorn University, Bangkok, 10330

* Corresponding author: E-mail address: 6581003851@student.chula.ac.th

บทคัดย่อ

การสูงวัยของประชากรเป็นปรากฏการณ์ทางประชากรที่สำคัญที่สุดของศตวรรษที่ 21 ในหลายประเทศ การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรสูงอายุนำมาซึ่งความท้าทายสำหรับผู้กำหนดนโยบาย ในช่วงการระบาดของโควิด-19 ผู้สูงอายุเป็นหนึ่งในกลุ่มที่เปราะบางที่สุด การศึกษานี้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ และความสุขของผู้สูงอายุในช่วงเวลาก่อนและระหว่างการระบาดของโควิด-19 ในประเทศไทย ผู้วิจัยใช้ชุดข้อมูลการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2560 และ พ.ศ. 2564 ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลแต่ละชุดแยกกันโดยใช้วิธี Ordinary least squares (OLS) และดำเนินการวิเคราะห์ Pooled cross-sectional analysis ผลการศึกษาแสดงให้เห็นบทบาทที่สำคัญของทุนทางสังคมและทุนทางเศรษฐกิจที่มีต่อความสุขของผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษายังให้เห็นถึงบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปของทุนทางสังคมบางประเภทระหว่างสองช่วงเวลาในการวิเคราะห์ โดยก่อนการระบาด การมีส่วนร่วมในชมรมผู้สูงอายุและกลุ่มสภกรณ์มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับความสุขของผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตาม ในช่วงการระบาด การมีส่วนร่วมในทั้งสองกลุ่มไม่ได้มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับความสุขของผู้สูงอายุ ผลการศึกษายังให้เห็นถึงบทบาทที่เพิ่มขึ้นของสมาชิกในครอบครัว (การอยู่อาศัยกับบุตร) และกลุ่มกิจกรรมที่ไม่เป็นทางการ (เช่น การร้องเพลงและกีฬา) ต่อความสุขของผู้สูงอายุในช่วงการระบาดของโควิด-19 ผลการศึกษาแสดงให้เห็นถึงบทบาทที่ไม่แตกต่างกันนักของทุนทางเศรษฐกิจในแง่ของเงินออมและรายได้ต่อปีต่อความสุขของผู้สูงอายุ ในช่วงก่อนและระหว่างการระบาดของโควิด-19 อย่างไรก็ตาม ในช่วงก่อนการระบาดของโควิด-19 การสนับสนุนทางการเงินจากบุตรมีความสัมพันธ์กับความสุขของผู้สูงอายุอย่างชัดเจนมากกว่าในช่วงระหว่างการระบาดของโควิด-19 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายมีดังนี้ ประการแรก นโยบายควรสนับสนุนความเป็นปึกแผ่นระหว่างรุ่น ประการที่สอง การเตรียมความพร้อมทางการเงินสำหรับวัยทำงานเป็นทิศทางนโยบายที่สำคัญ

คำสำคัญ: ผู้สูงอายุ, ความอยู่ดีมีสุข, ความเป็นปึกแผ่นระหว่างรุ่น, สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม

Abstract

Population aging is the most significant demographic phenomenon of the 21st century in many countries. The increase in the aging population size is associated with challenges for policymakers. During the COVID-19 pandemic, older adults were among the most vulnerable groups. The study investigates the association between social capital, economic capital, and older adults' happiness before and during the COVID-19 pandemic in Thailand. We employ two rounds of the nationally representative Surveys of Older Persons in Thailand (2017 and 2021) conducted by the National Statistics Office (NSO) of Thailand. The study sample for 2017 comprised 34,161 respondents 60 years old or above, and the study sample for 2021 comprised 34,197 respondents 60 years old or above. We analyze each dataset separately using ordinary least squares (OLS) regression. The results show strong social and economic capital roles in older adults' happiness. However, the findings point to the changing roles of certain types of social capital between the two time periods. Specifically, before the pandemic, participation in older adults' clubs and cooperative groups was significantly associated with older adults' happiness. However, during the pandemic, participation in both groups was no longer significantly associated with older adults' happiness. This finding possibly reflects the situation during COVID-19, where formal groups did not have activities due to the lockdown. On the other hand, the results suggest stronger roles of family members (living with children) and informal activity groups (such as singing and sports) in older adults' happiness during the pandemic. The findings show similar roles of economic capital in terms of savings and annual income on older adults' happiness before and during the pandemic. However, before the COVID-19 pandemic, financial support from children had a stronger association with older adults' happiness compared to during the COVID-19 pandemic. Policy implications are as follows; firstly, policies need to support intergenerational solidarity. Secondly, financial preparedness for the working age is one key policy direction.

Keywords: Older adults, well-being, intergenerational solidarity, socioeconomic status

The Role of Social Capital and Economic Capital on the Happiness of Older People Before and During the COVID-19 Pandemic in Thailand

Introduction

The aging population represents a significant demographic transformation marked by a growing percentage of older age groups resulting from an increase in life expectancy and a decline in fertility rates. This demographic shift is transforming societies on a global scale, with differing effects across the region and socio-economic settings (Bloom & Luca, 2016; Sandron 2022). Thailand is experiencing a rapidly aging society, transitioning from an aging society to an aged society in around two decades (Anantanasuwong, 2021). Although Thailand's transition from an aging society to an aged society is coherent with global aging population trends, this transition is the earliest and fastest among middle-income nations (Glinskaya et al., 2021). Thailand has become a complete aged society, with 14 million people aged 60 and older making up 20 percent of the population. The country is estimated to become a super-aged society within the next 15 years, when the projected 21 million older adults make up 30 percent of its total population (Paitoonpong, 2023). The aging population in Thailand poses a complex challenge involving health and socioeconomic aspects, including a projected decline in economic growth because of the shrinking labor market and fertility decline, and socioeconomic disparities in health outcomes among older adults (Bandaogo & Van Doorn, 2021; Kaikeaw et al., 2023).

Furthermore, the aging population can bring a disproportionate burden on the working-age population, a decrease in consumption, a reduction in the economic benefits of labor force participation, and an adjustment in the industrial structure (Cylus & Al Tayara, 2021). Chronic disorders such as cancer, arthritis, heart disease, diabetes, and dementia are all more common among older people (Pandey et al., 2018). Socioeconomic factors, including economic status, social support, and personal relationships, significantly impact older people's happiness (Khodabakhsh, 2022; Park, 2023).

The happiness levels of older adults were significantly affected by the COVID-19 pandemic, and the impact depends on older people's preexisting psychological, socio-economic, and well-being-related issues (Seckman, 2023). The World Health Organization (WHO) defines the COVID-19 pandemic as an infectious disease caused by the (SARS-CoV-2) virus. Typical indicators of COVID-19 infection encompass respiratory symptoms, fever, cough, dyspnea, and respiratory distress. Severe cases of the COVID-19 virus can result in pneumonia, acute respiratory distress syndrome, renal failure, and perhaps death (World Health Organization, 2025).

A substantive body of literature recognizes the impacts of the COVID-19 pandemic on happiness and well-being (Macdonald & Hülür, 2021; Prati & Mancini, 2023; Seckman, 2023; Whitehead & Torossian, 2021). The first survey on the effects of the COVID-19 pandemic on older adults in Thailand was conducted by the United Nations Population Fund Thailand. The survey data on psychological distress revealed that about a quarter of older adults experienced occasional or consistent psychological distress, including anxiety (57.2 percent), appetite loss (47.3 percent), loneliness (25.0 percent), and life dissatisfaction (23.3 percent) (United Nations Population Fund Thailand, 2020). A study of life satisfaction before and during the COVID-19

pandemic in Thailand by Phulkerd et al. (2023) highlighted that the average life satisfaction declined by 3.1 percent from 2019 to 2021, and more than one-third of individuals (36.5 percent) reported life dissatisfaction, which causes general unhappiness. Regarding the significance of financial status on the psychological distress of older people during the pandemic Pothisiri and Vicerra (2021) found that the majority of older adults aged 60 or above experience psychological distress (Pothisiri & Vicerra, 2021). Financial instability and family discontent were also positively associated with mental distress, unhappiness, and life dissatisfaction for older people (Vicerra, 2022). Furthermore, joblessness and income sufficiency were the main contributors to depression among older adults during the pandemic (Tangthong & Manomaipiboon, 2023).

Although previous studies have analyzed the impacts of the COVID-19 pandemic on the psychological well-being of older people, a limited number of studies have addressed the direct question of happiness in association with social and economic capital, specifically in Thailand's context. Therefore, this study aims to investigate the association between social capital and economic capital influencing older people's happiness before and during the COVID-19 pandemic in Thailand. Social capital denotes the networks, relationships, and conventions that promote collaboration and support within communities for older adults, which can significantly influence the health and quality of life of older adults (Nyqvist et al., 2014). High levels of social capital correlate with enhanced quality of life, mental health, and subjective well-being of older people (Appau et al., 2020; Choi & Jun, 2020). Economic capital for older people includes financial assets such as savings, pensions, and additional income streams that facilitate their everyday living expenses and quality of life (Geithner & Wagner, 2022), better economic capital often promotes increased life satisfaction and well-being among older adults (Yeo & Lee, 2019). Furthermore, this is the first evidence-based analysis of the role of social capital and economic capital on older people's happiness before and during the COVID-19 pandemic in Thailand using the National Statistics Office Thailand's surveys on older people in 2017 and 2021. The study sample for 2017 comprised 34161 respondents 60 years old or above, and the study sample for 2021 comprised 34197 respondents 60 years old or above.

Social capital influencing older people's happiness:

Social determinants of older people's well-being include factors such as social participation, social networks, and social support. Social participation can enhance older adults' health and well-being (Dawson-Townsend, 2019). Participating in social activities can result in increased life satisfaction and a reduction in depressive symptoms (Pynnönen et al., 2024; Rochelle, 2022). Social networks contribute to well-being outcomes by reinforcing subjective well-being and providing emotional support through social activities (Shin & Kim, 2024). Social support is a crucial determinant of older adults' happiness (Dahal et al., 2021; Khodabakhsh, 2021). Perceived social support, enhanced by social networks, increases life satisfaction and reduces depressive symptoms and positively correlates with happiness and life satisfaction of older adults (Harasemiw et al., 2018). Social capital refers to a group's shared social networks, customs, and values, including connections built on reciprocity, social norms, and trust that can facilitate collaboration and coordination among the community or group members (Greenberg et al., 2016). Happiness is one of the most important goals of human life, pursuing happiness requires understanding the essentials for a fulfilling and good life (Arampatzi

et al., 2018). Dimensions of social capital have a significantly positive association with older people's happiness and well-being (Kim et al., 2021). Strong social relations and trust in the community foster the happiness levels of older adults (Mishra & Sekher, 2022). Furthermore, the dimensions of social capital were positively and negatively associated with COVID-19 consequences. For example, a study examining the role of social capital on COVID-19 deaths by Arachchi and Managi (2021) mentions that social trust and community attachments were linked to an increase in the death rate, the explanation for this outcome provided by the authors was that societies with high social trust might exhibit a dismissive attitude toward practicing social distance measures, and increased susceptibility to deceit over the seriousness of COVID-19 while familial bonds and security were associated with fewer deaths. Aging population and population density were positively associated with pandemic deaths, and lockdown policies and social distance measures were negatively associated with COVID-19 deaths (Arachchi & Managi, 2021). Furthermore, social support can alleviate the detrimental impacts of stress and loneliness. During the pandemic, strong social support networks, quality of relationships, and frequency of contact with loved ones were positively associated with older adults' well-being and quality of life in the U.S (Larnyo et al., 2024).

Economic capital influencing older people's happiness:

Bourdieu defines economic capital as “the financial resources that can be directly converted into money”. It is a significant determinant of an individual's opportunities and prospects in life. According to Bourdieu, individuals with greater economic capital, including property, assets, and financial resources, can access better educational opportunities, better health services, and better living standards (Bourdieu, 2018). Better economic standing, occupational status, financial resources, and savings of older adults are positively associated with their happiness levels. For example, a study examining the association between higher job positions and older workers' happiness by Lozano and Solé-Auró (2021) highlights that older adults with higher occupational status tend to live happier and healthier lives than those with lower occupational status. Financial resources are strongly associated with older adults' happiness levels, and higher economic status and social support are linked to better subjective well-being (Auvinen et al., 2024). Regarding the role of savings on older adults' happiness Mimura (2023) found a positive correlation between subsequent higher savings and financial resources on happiness in Japan.

During the pandemic, the influence of economic capital became significantly important in impacting older adults' happiness and well-being. For example, a study analyzing the impacts of the COVID-19 pandemic on the European population by Polinesi et al. (2023) pointed out that the pandemic profoundly influences older adults with lower socio-economic status, additionally, income insufficiency and economic instability were the major components of lower levels of happiness and well-being. Older adults with low incomes also experienced negative financial repercussions and a decline in living standards (Romeu Gordo et al., 2024). Furthermore, a study on financial hardship and changes in emotional well-being in the U.S by Choi and Lee (2023) mentioned that economic difficulty and financial strain were associated with the negative impacts of the COVID-19 pandemic on well-being, while better economic standing and financial resources were linked to an increase in levels of happiness among middle-aged and older Americans (Choi & Lee,

2023). Similarly, financial pressure had adverse impacts on happiness levels; it also impacted personal and family income, which resulted in increased pessimism regarding individuals' future happiness and economic stability during the pandemic (MureSan et al., 2023)

In Thailand, a study by S. Phulkerd et al. (2023) regarding the impacts of financial satisfaction and food security on older people's happiness shows that the financial status of older people is a significant determinant influencing their happiness levels. Older adults who were satisfied with their economic status were happier than those who were not (Phulkerd et al., 2023). Economic factors such as income inadequacy, employment loss, and debt significantly contributed to psychological distress among older adults during the pandemic in Thailand (Pothisiri & Vicerra, 2021). Thai older adults experienced financial difficulties and struggled to meet their basic needs, which led to general distress and unhappiness during the pandemic (Foundation of Thai Gerontology Research and Development Institute TGRI, 2021).

Objectives of the study:

1. To find out the changes and variations in older people's happiness before and during the COVID-19 pandemic in Thailand.
2. To examine the association between social capital, economic capital, and older people's happiness before and during the COVID-19 pandemic in Thailand.
3. To highlight policy recommendations regarding the significance of social and economic capital for older adults' happiness in the case of a future pandemic outbreak.

Methods:

Data source and sample:

This study utilizes two nationally representative NSO Surveys of 2017 and 2021 of Older Persons in Thailand to investigate the impacts of social capital and economic capital on the happiness levels of older adults aged 60 and above, before and during the COVID-19 pandemic in Thailand. The Surveys of 2017 represent the pre-pandemic period, and the survey of 2021 represents during the pandemic. The National Statistics Office of Thailand surveys in 2017 and 2021 include information on the demographic, economic, social, health, happiness, family support, and living characteristics of older people in Thailand. The 2017 survey data on older persons in Thailand was collected between June and August 2017, while the 2021 survey information on older persons in Thailand was collected between October and December 2021. The survey used a sample survey method of two-stage stratified sampling to collect data from all 77 provinces, where each province serves as a strata. Each strata was further divided into two sub-stratum, non-municipal and municipal regions. The enumeration area (EA), comprising 5,970 units, served as the first sampling unit, and private households constituted the second sampling unit. The systematic sampling method was employed to gather the total count of 83,880 sample households, comprising 16 households per enumeration area in municipal regions and 12 households per enumeration area in non-municipal regions. Furthermore, the sample excluded older adults without children for the questions of frequency of visits received and

frequency of phone calls received from children living outside the household. The study sample also excluded older adults without children for the question of financial support received from children living in or outside the household. Additionally, the survey data regarding the happiness question only includes information from those respondents who self-respond with the happiness question, which makes our final sample for 2017 consisting of 34161 eligible respondents who were 60 years or older, and for 2021 the final sample consisted of 34197 respondents who were 60 years or older, additionally missing values and incomplete information were excluded from sample data.

Measures:

Dependent variables:

The happiness level of older adults is the key dependent variable. During the NSO survey, respondents were asked to assess their happiness levels based on the duration of three months before the interview date. A 10-item Likert scale measurement tool was utilized to assess the happiness levels of respondents. The criteria for being very happy and very unhappy were based on the selected digit by the respondents: digit zero indicated very unhappy, and digit 10 indicated very happy.

Independent variables:

This study will focus on two independent variables: social capital and economic capital. Social capital includes respondents' contact with their children living outside of the household and participation in group activities. Economic capital is a combination of older adults' average annual income, savings, and financial support received from children living inside or outside the household.

Control variables:

For control variables, we employ individual factors including the respondent's age, gender, marital status, living arrangements, education, and work status.

Model of the study:

The Ordinary Least Squares (OLS) regression model was implemented to investigate the relationship between the dependent variable of happiness and the independent variables of social capital and economic capital. The OLS regression model is typically used for a dependent variable influenced by multiple explanatory variables. It is also beneficial for continuous response variables that have a normal distribution.

Analytical approach:

In the first step, we use descriptive statistics to compare the average happiness scores for individual factors, social capital, and economic capital before and during the COVID-19 pandemic. In the second step, we employ two separate regression models of Ordinary Least Squares (OLS) to capture the association between social capital and economic capital on older people's happiness before and during the COVID-19 pandemic in Thailand. By using the OLS regression model, we explore how the categorical variables of contact with



children living outside of the household, participation in group activities, average annual income, savings, and financial support received from children living in or outside the household, are associated with older adults' happiness during both periods in Thailand. This study includes responses only from those older adults who responded to the questionnaire by themselves and excludes those respondents who filled out the questionnaire with the help of a family member or from survey enumerators. Furthermore, the study plans to create two categories of older people regarding receiving financial support from children living in and outside the household. This study was approved by the Research Ethics Review Committee for Research Involving Human Research Participants, Group 1, Chulalongkorn University, on 03/12/2024 (COA No. 256/67).

Table 1: Distribution of happiness means and proportions of selected variables

Variables	2017		2021	
	Happiness means	Proportions	Happiness means	Proportions
Dependent variable				
Happiness level (0–10)	6.97		7.010	
Independent variables				
Age groups				
60–69*	7.11	0.575	7.12	0.591
70–79*	6.86	0.298	6.89	0.295
80 or above*	6.59	0.125	6.72	0.113
Gender				
Female (Reference) *	6.93	0.579	6.99	0.588
Male *	7.02	0.420	7.04	0.411
Marital Status				
Married *	7.04	0.629	7.07	0.610
Other (Reference) *	6.86	0.370	6.90	0.389
Living arrangements				
Living alone (Reference) *	6.92	0.129	6.95	0.151
Living with spouse only *	7.04	0.233	7.08	0.241
Living with children *	6.98	0.486	7.01	0.457
Living skipped-gen family *	6.87	0.104	6.93	0.104
Living with others *	6.89	0.046	7.01	0.045
Work status				
Not working (Reference) *	6.85	0.642	6.93	0.620
Working*	7.19	0.357	7.14	0.379



Table 1 (Continue)

Variables	2017		2021	
	Happiness means	Proportions	Happiness means	Proportions
Frequency of contact with children living outside the household				
Has child outside the household (Reference)*	7.04	0.173	7.03	0.823
No child outside the household	6.96	0.826	7.00	0.172
Frequency of visits received by older people from children living outside the household				
No-visits received (Reference)	6.57	0.131	6.72	0.023
Visits received every day	6.94	0.423	6.98	0.199
Visits received very weak	6.99	0.357	7.05	0.140
Visits received every month	7.03	0.404	7.03	0.194
Visits received at least once a year	6.92	0.413	6.98	0.239
Frequency of phone calls received by older people from children living outside the household				
No-contact via phone (Reference)	6.60	0.328	6.61	0.073
Phone calls received every day	7.31	0.412	7.27	0.250
Phone calls received every week	7.00	0.292	6.98	0.308
Phone calls received every month	6.74	0.177	6.79	0.152
calls received at least once a year	6.51	0.015	6.81	0.011
Participation in groups				
Participation in older adults' group				
Not participated (Reference) *	6.93	0.667	7.01	0.737
Participated *	7.06	0.332	7.00	0.262
Participation in vocational groups				
Not participated (Reference) *	6.96	0.871	7.00	0.883
Participated *	7.06	0.128	7.06	0.116
Participation in cooperative groups				
Not -participated (Reference) *	6.91	0.756	6.97	0.973
Participated*	7.17	0.243	7.13	0.206
Participation in activity groups (singing, sport, or dancing)				
Not -participated (Reference) *	6.95	0.877	7.00	0.901
Participated*	7.10	0.122	7.11	0.098



Table 1 (Continue)

Variables	2017		2021	
	Happiness means	Proportions	Happiness means	Proportions
Average annual income and savings (in Thai Baht)				
No average annual income (Reference)*	5.00	0.001	6.16	0.001
Average annual income less than 10,000	6.54	0.103	6.63	0.083
Average annual income of 10,000 - 19,999	6.56	0.148	6.64	0.123
Average annual income of 20,000 - 49,999*	6.88	0.350	6.85	0.334
Average annual income of 50,000 - 79,999*	7.09	0.197	7.09	0.201
Average annual income of 80,000 - 499,999*	7.53	0.188	7.41	0.240
Average annual income of 500,000 and over*	8.01	0.010	7.99	0.014
Amount of savings in Thai Baht older adults possess				
No-saving (Reference)*	6.67	0.227	6.79	0.415
Savings Less than 25,000*	6.93	0.078	6.89	0.153
Savings 25,000 - 79,999*	6.91	0.139	7.06	0.205
Savings 80,000 - 199,999*	6.93	0.144	7.25	0.117
Savings 200,000 - 999,999*	7.06	0.297	7.52	0.048
Savings 1,000,000-2,999,999*	7.46	0.070	7.94	0.015
Savings 3,000,000 and over*	7.76	0.028	8.19	0.004
Financial support received (in Thai Baht) from children living in the household				
No financial support received from children living in the household (Reference)*	7.01	0.171	7.00	0.365
Financial support Less than 1,000 Baht from children living in the household*	6.66	0.028	6.64	0.009
Financial support of 1,000 - 9,999 Baht from children living in the household*	6.89	0.176	6.90	0.044



Table 1 (Continue)

Variables	2017		2021	
	Happiness means	Proportions	Happiness means	Proportions
Financial support of 10,000 - 29,999 Baht from children living in the household*	7.10	0.069	7.21	0.017
Financial support of 30,000 - 49,999 Baht from children living in the household*	7.27	0.018	7.35	0.017
Financial support of 50,000 Baht or over from children living in the household*	7.57	0.010	7.52	0.007
Financial support received (in Thai Baht) from children living outside the household				
No financial support received from children living outside the household (Reference)*	7.05	0.176	6.98	0.723
Financial support Less than 1,000 Baht from children living outside the household*	6.66	0.028	6.83	0.006
Financial support of 1,000 - 9,999 Baht from children living outside the household*	6.83	0.325	7.11	0.036
Financial support of 10,000 - 29,999 Baht from children living outside the household*	6.99	0.174	7.23	0.015
Financial support of 30,000 - 49,999 Baht from children living outside the household*	7.12	0.075	7.50	0.006
Financial support of 50,000 or over from children living outside the household*	7.35	0.045	7.70	0.008
N	34161			34197

“Happiness level” is older people's self-reported level of happiness three months before the interview date. Where digit 0 indicated very unhappy, and digit 10 indicated very happy. Ref. in parentheses (Ref.) denotes the reference group. * Represent the dummy variable, where 1 represents the stated characteristic, and 0 represents otherwise.

Descriptive analysis:

Table 1 represents the summary statistics results on happiness means and proportions of individual characteristics for both surveys. In 2017, the average happiness score of older adults was 6.97, while during the pandemic in 2021, the average happiness score was 7.010. The average happiness score in 2021 increased by a small margin of 0.04 compared to 2017. The highest happiness means for age group categories was reported by those older adults aged 60 to 69 in both surveys, 7.11 in 2017 and 7.12 in 2021. Compared to females, males were happier before and during the pandemic. In terms of living arrangements, the highest proportions of older adults were living with children, and the highest average happiness score was reported by older adults living with a spouse only in both years. Regarding older adults' contact with children outside the household, the highest average happiness score was 7.31 in 2017 and 7.27 in 2021, was reported by those older adults who received contact via phone calls every day. For participation in the group, the highest proportion was 0.332 in 2017 and 0.262 in 2021, respectively, belonging to older people who participated in older people's clubs. Concerning average annual income in Thai Baht, the highest happiness mean score was 8.01 in 2017 and 7.99 in 2021, reported by older adults with an average annual income of 500,000 Thai Baht or over. For the savings category, the highest average happiness score in 2017 was 7.76 with a proportion of 0.028 in 2017, and in 2021 was 8.19 with a proportion of 0.004 reported by older adults with savings of 3,00,000 Thai Baht and over. Analysis of descriptive statistics indicates that the highest and lowest average happiness scores and proportions for the selected variables are almost identical in both data sets.

Table 2: OLS regression estimates for the happiness equation before and during the pandemic

	Happiness level of older adults			
	Happiness in 2017		Happiness in 2021	
	Coef.	(t-stats)	Coef.	(t-stats)
Age	-0.108	-9.33***	-0.074	-6.44**
Gender				
Male	-0.052	-3.27***	-0.062	-4.03***
Marital status				
Married	0.004	0.25	0.039	2.02**
Living arrangements				
Living with spouse only	-0.009	-0.30	0.01	0.36
Living with children	0.028	0.99	0.108	4.59***
Living with a skipped-generation family	-0.105	-3.27***	-0.016	-0.54
Living with others	-0.098	-2.43**	0.015	0.41
Work status				
Working status	0.203	11.15***	0.115	6.64***



Table 2 (Continue)

	Happiness level of older adults			
	Happiness in 2017		Happiness in 2021	
	Coef.	(t-stats)	Coef.	(t-stats)
Educational level				
Pre-primary education	0.137	5.37***	0.108	3.83***
Primary education	0.174	4.65***	0.167	4.62***
Lower secondary education	0.408	8.56***	0.333	7.45***
Upper secondary education	0.466	10.20***	0.484	10.95***
Diploma	0.522	7.38***	0.542	8.06***
Higher education	0.754	16.80***	0.621	14.54***
Other education	0.01	0.04	0.074	0.23
Area				
Municipal	0.002	0.18	0.012	0.88
Region				
Central	0.136	3.44***	0.185	4.39***
Northern	0.169	4.18***	0.138	3.24***
Northeast	0.091	2.23**	-0.024	-0.57
Southern	0.198	4.72***	0.211	4.78***
Frequency of contact with children living outside the household				
No child living outside the household	0.244	4.24***	0.072	1.97**
Frequency of visits received by older people from children living outside the household				
Visit by children every day	0.161	2.96***	0.053	1.42
Visit by children every week	0.08	1.43	0.012	0.32
Visit by children every month	0.09	1.64	-0.039	-1.02
Visit by children at least once a year	0.054	0.99	-0.001	-0.04
Frequency of phone calls received by older people from children living outside the household				
Phone calls received every day	0.355	12.89***	0.296	9.93***
Phone calls received every week	0.171	6.48***	0.108	3.71***
Phone calls received every month	0.0002	0.01	0.019	0.60
Phone calls received at least once a year	-0.108	-1.75	0.042	0.60



Table 2 (Continue)

	Happiness level of older adults			
	Happiness in 2017		Happiness in 2021	
	Coef.	(t-stats)	Coef.	(t-stats)
Group participation				
Participated in older people's club/group	0.135	7.87***	0.017	0.89
Participated in vocational group	-0.07	-2.1**	-0.011	-0.33
Participated housewife group	-0.046	-1.44	0.004	0.13
Participated in cooperative group	0.104	5.09***	0.009	0.44
Participated in the activity group	0.029	0.97	0.092	2.91***
Average annual income of older adults				
Average annual income of less than 10,000 (Baht)	0.166	0.97	0.089	0.46
Average annual income of 10,000 - 19,999 (Baht)	0.15	0.88	0.112	0.58
Average annual income of 20,000 - 49,999 (Baht)	0.315	1.85	0.238	1.23
Average annual income of 50,000 - 79,999 (Baht)	0.379	2.22**	0.363	1.87
Average annual income of 80,000 - 499,999 (Baht)	0.608	3.55***	0.453	2.34**
Average annual inc. 500,000 (Baht) and over	0.767	4.14***	0.610	3.00***
The amount of savings in Thai Baht that older adults possess				
Savings Less than 25,000 (Baht)	0.208	7.06***	0.073	3.45***
Savings of 25,000 - 79,999 (Baht)	0.095	3.95***	0.113	5.77***
Savings of 80,000 - 199,999 (Baht)	0.079	3.28***	0.225	9.30***
Savings of 200,000 - 999,999 (Baht)	0.146	7.1***	0.380	13.18***
Savings of 1,000,000-2,999,999 (Baht)	0.288	8.96***	0.569	9.25***
Savings of 3,000,000 (Baht) and over	0.444	9.33***	0.790	7.5***
Financial support received (in Thai Baht) from children living in the household				
Financial support of less than 1,000 Baht from children living in the household	-0.021	-0.44	-0.272	-3.63***
Financial support of 1,000 - 9,999 Baht from children living in the household	0.062	2.53**	-0.157	-4.36***
Financial support of 10,000 - 29,999 from children living in the household	0.148	4.54***	-0.088	-1.62
Financial support of 30,000 - 49,999 from children living in the household	0.228	4.08***	-0.100	-1.21
Financial support of 50,000 Baht or over from children living in the household	0.303	4.15***	-0.111	-1.36

Table 2 (Continue)

	Happiness level of older adults			
	Happiness in 2017		Happiness in 2021	
	Coef.	(t-stats)	Coef.	(t-stats)
Financial support received (in Thai Baht) from children living outside the household				
Financial support of less than 1,000 Baht from children living outside the household	-0.009	-0.19	0.020	0.23
Financial support of 1,000 - 9,999 Baht from children living outside the household	-0.014	-0.63	0.097	2.51**
Financial support of 10,000 - 29,999 from children living outside the household	0.037	1.45	-0.024	-0.42
Financial support of 30,000 - 49,999 from children living in the household	0.108	3.32***	0.084	0.93
Financial support of 50,000 Baht or over from children living in the household	0.188	4.75***	0.084	1.07
Constant.	5.955	32.2***	6.210	30.75***
N	34161		34197	
R-squared	0.105		0.091	

*Happiness ranges from 0 to 10. t-statistics in parentheses *** significant at 1%; **Significant at 5%. The baseline group for participation in groups is "not participated", the base group for visit and phone call received "not received", the baseline group for average annual income is "no income", the baseline group for savings is "no savings" and the baseline group for financial support from children in or outside the household is "no financial support from children in or outside the household. All regressions control for personal factors.*

Results:

Table 2 presents the estimates from two separate Ordinary Least Squares models for the 2017 and 2021 datasets. The OLS regression model is used to explore the association between happiness levels and social and economic capital before and during the COVID-19 pandemic in Thailand. Results from Table 2 show that age had a negative and statistically significant correlation with happiness level in both years. If other factors remain unchanged a one-year increase in respondents' age decreased their happiness by 0.108 points in 2017, and during the pandemic, a 1-year increase in respondents' age decreased their happiness by 0.074 points. Our model results show that during both surveys females were happier than males, controlling for other factors. For the dummy variable of married, when compared to unmarried (single, widow, divorced, separated, ever married but unknown status), before the pandemic our model does not indicate a significant correlation between marital status and happiness, while during the pandemic being married was positive and statistically significant for adults' happiness (at a 5% significant level). In terms of living arrangements, living alone was the base category, living with a spouse only was negative to older

adults' happiness before the pandemic, however, it became positive to older adults' happiness during the pandemic, although not statistically significant for both years. Before the pandemic, living with children was not correlated with older people's happiness, while during the pandemic living with children was strongly significant to older adults' happiness.

Our main results from Table 2 show the strong roles of social and economic capital in older adults' happiness. However, findings suggest changes in certain social and economic capital types between the two periods impact happiness differently. For example, before the pandemic, visits received every day by older adults from children living outside the household were positive and significantly associated with older people's happiness, while during the pandemic visits received every day were no longer correlated with older adults' happiness. Furthermore, visits received, every week, every month, and at least once a year before the pandemic had a positive impact on older adults' happiness although not statistically significant, however, during the pandemic visits received every month, and at least once a year were negative but also not statistically significant to older adults' happiness. The contact received every day, and every week via phone calls was positive and strongly significant for older people's happiness during both periods (at a 1 % significant level). Additionally, other frequencies of contact via phone calls were not associated with older adults' happiness for both years.

Overall findings regarding the role of group participation influencing older people's happiness show that during the pandemic participation in the activity group was positive and significantly associated with older people's happiness (at a 1% significant level). Before the pandemic, participation in older people's clubs and cooperative groups was positive and significantly correlated to older people's happiness (at a 1% significance level), while participation in the vocational group was negative and statistically significant with older adults' happiness (at a 5% significant level). However, during the pandemic, participation in older people's clubs and cooperative groups is no longer significant for older adults' happiness. The finding possibly reflects during the pandemic, formal groups did not have activities due to lockdown situations.

The results regarding average annual income and older people's happiness show that an average annual income of 500,000 (Baht) and over was positive and statistically significant (at a 1% level), before and during the pandemic. An average annual income of 80,000 - 499,999 (Baht) was positive and significantly correlated to older people's happiness (at a 1% significant level) before the pandemic, and during the pandemic, this amount was positive and significant for older people's happiness (at a 5% significant level). The average annual income categories, such as the annual income of less than 10,000 (Baht), average annual income of 10,000 - 19,999 (Baht), and average annual income of 20,000 - 49,999 (Baht) remain less influential for older adults' happiness during the pandemic if compared to before. In terms of savings, the OLS estimation results reveal almost similar patterns, during both surveys, all categories of savings in Thai Baht remain positive and statistically significant for older people's happiness (at a 1% significant level).

Finally, the results for older adults' happiness and financial support from children living in the household show that before the pandemic financial support of less than 1,000 (Baht) was negative but not statistically correlated with older adults' happiness, while during the pandemic financial support of less than 1,000 (Baht) was also negative and statistically significant to older adults' happiness (at a 1% significant level).

Before the pandemic financial support between 1,000 to 9,999 (Baht) was positive and significant (at a 5% significant level), however during the pandemic financial support between 1,000 to 9,999 (Baht) became negative and significant (at a 1% significant level). Financial support received from children between 10,000 to 29,999 (Baht), 30,000 to 49,999 (Baht), and 50,000 Baht and over were positive and significant (at a 1% significant level) before the pandemic, however, during the pandemic financial support between 10,000 to 29,999 (Baht) was negatively correlated with older adults happiness, and financial support of 30,000 to 49,999 (Baht), and 50,000 Baht and over were negative but not correlated to older adults' happiness. Meanwhile, before the pandemic financial support received from children living outside the household indicated financial support between 30,000 to 49,999 (Baht) and financial support of 50,000 (Baht) and over were positive and significantly significant to older people's happiness (at a 1% significant level), however, during the pandemic both categories of financial support were no longer related to older people happiness. Financial support of less than 1,000 (Baht), and financial support between 10,000 to 29,999 (Baht) remain uncorrelated to older people's happiness during both surveys, while financial support between 1,000 to 9,999 (Baht) is positive and statistically significant for older adults' happiness during the pandemic.

Discussion:

This is the first study to use two nationally representative data sets from the NSO Surveys of Older Persons 2017 and 2021 in Thailand to uncover the role of social capital (contact with their children living outside of the household, and participation in group activities) and economic capital (average annual income, savings, and financial support received from children residing inside or outside the household) influencing older adults happiness before and during COVID-19 pandemic in Thailand. We found the changing roles of individual factors influencing older people's happiness before and during the COVID-19 pandemic for example before the pandemic being married was not significantly correlated with older adults' happiness, however, during the pandemic being married was positive and statistically significant for adults' happiness, similarly before the pandemic living with children was not related to older adults happiness, however during the pandemic living with children was positive and strongly significance for older people happiness. Besides the changing roles of individual factors, we also found the changing roles of social capital before and during the pandemic. For example, before the pandemic, visits received every day from children living outside the household were positively correlated with older people's happiness, while during the pandemic, visits received every day were no longer related to older adults' happiness. The dummy variable of no child living outside the household was positively correlated with older adults' happiness before the pandemic. Other frequencies of visits received by older adults before and during the pandemic were not correlated with older adults' happiness for both years.

The phone calls received daily and weekly from children living outside the household before and during the pandemic were highly positive for older adults' happiness. Telephone-based calls substituted in-person contact for the emotional support of older adults during the (Bar-Tur et al., 2021). while other frequencies of phone calls were not related to older adults' happiness in both years.

Our model includes 5 types of older people's groups to examine the association between older adults' happiness with group participation, by using a dummy variable based on whether individuals participated or did not participate in certain groups. We found that the association between group participation and older persons' happiness significantly changes before and during the pandemic. Before the pandemic, participation in older people's clubs and cooperative groups was positive and significantly correlated with older people's happiness. However, during the pandemic, participation in both groups was no longer significant for older people's happiness. This finding possibly reflects the condition during the pandemic, where formal groups did not have activities to do due to the lockdown situation. During the pandemic, the only group that remained significant to older adults' happiness was activity groups (sports and singing). Sports-based social capital contributes to the general happiness of older people (Kim et al., 2021).

Our results on the role of economic capital and older people's happiness indicate that the average annual income of 80,000 - 499,999 (Baht) and the average annual income of 500,000 (Baht) and over were significantly correlated with older adults' happiness during both periods. Although the average annual income between 50,000 to 79,999 (Baht) was positively correlated to older adults' happiness before the pandemic, however during the pandemic the average annual income between 50,000 to 79,999 (Baht) was not related to older adults' happiness. Older adults with higher income are likely to be more satisfied and there exists a positive association between perceived income adequacy and older people's well-being (Cuong, 2021; Gildner et al., 2019). During the pandemic income loss was associated with lower levels of happiness, and economic challenges impacted income and costs across segments, reflecting existing economic disparities (Li & Mutchler, 2020; Prati & Mancini, 2023). Additionally, our results show that the other income levels, such as the average annual income of less than 10,000 Baht, the average annual income between 10,000 and 19,999 (Baht), and the average annual income between 20,000 and 49,999 (Baht), were not correlated with older adults' happiness during both years.

Regarding the savings of older adults, we found almost a similar pattern, each category of savings in Thai Baht was positive and significantly correlated with older adults' happiness before and during the pandemic. A positive correlation exists between savings and improved emotional well-being of older adults (Bialowolski et al., 2024), savings can also be used to deal with economic consequences (Romeu Gordo et al., 2024).

In terms of financial support in Thai Baht received from children living in the household, our results point that before the pandemic the changes in the amount of received financial support also changed happiness levels, for example, financial support starting from 1,000 to 50,000 Baht had significant positive effects on older people happiness. However, during the pandemic financial support of less than 1000 Baht and financial support between 1,000 to 9,999 received from children living in the household was negatively correlated with older adults' happiness. However, other amounts of financial support were not correlated with older adults' happiness during the pandemic. Our findings regarding no significant correlation between financial support received from children and older adults' happiness are also aligned with findings by (Zheng et al., 2023). Finally, our results regarding financial support received from children living outside the household show that during the pandemic, the only category of financial support between 1,000 to 9,999 (Baht) was positive and significant for older adults' happiness; however, before the pandemic, this amount

was not related to older people's happiness. Furthermore, before the pandemic increase in the amount of financial support was positive and significantly impacted older adults' happiness; however, during the pandemic, the increase in the amount of financial support was not correlated with older adults' happiness. Overall, our findings suggest the strong contributory roles of social capital and economic capital in influencing the happiness levels of older adults in Thailand between the two periods. Our results indicate the significant roles of contact with children, savings, and average annual income in older adults' happiness. Therefore, this study recommends two policy measures. Firstly, policies should be implemented to support intergenerational solidarity, and secondly, the financial preparedness of the working-age population. Based on our findings on the significant role of activity groups during the pandemic, policy interventions such as coordinated frequent community events, group interventions on a regular basis, and cultural activities can facilitate older adults' happiness.

Limitations:

This study has some limitations, first, we utilized two nationally representative data sets from NSO Surveys of Older Persons in Thailand (2017 and 2021) to investigate changes in older adults' happiness during both durations. the limitation regarding using the cross-sectional survey is that it does not include the same individuals. Panel data would allow for a more detailed investigation, and future research should consider employing panel data. Our second limitation is regarding the timeline for data collection of the second survey; NSO collected the survey data between October and December. During this period, the consequences related to the pandemic were normalized, which may lead respondents to report an increase in their happiness levels.

The third limitation of this study is about measuring the dependent variable of happiness, which is a subjective notion. Responses from older adults may reflect their subjective perception of happiness rather than an objective. Lastly, the theoretical concepts of social capital and economic capital are largely Western-oriented, which may not fully capture the association between happiness with social and economic capital in Thailand's context.

Conclusion:

Our research on how social capital and economic capital impact older people's happiness before and during the COVID-19 pandemic in Thailand contributes to the existing literature on happiness studies. Social and economic capital played a significant role in older adults' happiness in Thailand, and we found that the average happiness increased by 0.04 points during the pandemic compared to before the pandemic. Altogether, our findings suggest that before the pandemic, participation in groups such as cooperative and older people groups was positively significant for older adults' happiness, while during the pandemic, remains no longer related to older adults' happiness. Based on our regression model of economic capital and older adults' happiness, we found savings were positive and significant for older adults' happiness during both surveys, however, average annual income and financial support from children living outside the household were less influential for older people's happiness during both surveys. According to our findings

during the pandemic, older adults with economic difficulties might deal with greater challenges if compared to before the pandemic. Recognizing the importance of social capital and economic capital impacting older adults' happiness in Thailand, future research should utilize the panel data to explore the association between social and economic capital influencing older adults' happiness.

Policy recommendations:

The study results highlight the significant roles of social capital and economic capital in influencing the happiness of older adults before and during the COVID-19 pandemic in Thailand. There are several policy implications for improving older adults' well-being. Based on our study results, we recommend two key policy measures to enhance older adults' happiness in the context of social capital and economic capital to promote older adults' happiness and financial independence. Firstly, policies should be implemented to promote family support systems by enhancing intergenerational solidarity in Thai society. Secondly, policies should be implemented regarding financial preparedness for the working-age older adult population.

References:

- Anantanasuwong, D. (2021). Population Ageing in Thailand: Critical Issues in the Twenty-First Century. In P. Narot & N. Kiattikunwong (Eds.), *Education for the Elderly in the Asia Pacific* (pp. 31-56). Springer Nature Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-16-3326-3_3
- Appau, S., Churchill, S. A., Smyth, R., & Zhang, Q. (2020). Social Capital Inequality and Subjective Wellbeing of Older Chinese. *Social Indicators Research*, 1-23. <https://doi.org/10.1007/S11205-020-02340-9>
- Arachchi, J. L., & Managi, S. (2021). The role of social capital in COVID-19 deaths. *BMC Public Health*, 21(1). <https://doi.org/10.1186/s12889-021-10475-8>
- Arampatzi, E., Burger, M. J., & Novik, N. (2018). Social network sites, individual social capital and happiness. *Journal of Happiness Studies*, 19, 99-122. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10902-016-9808-z.pdf>
- Auvinen, T., Linnosmaa, I., & Rijken, M. (2024). Do people's health, financial and social resources contribute to subjective wellbeing differently at the age of fifty than later in life? *Wellbeing, Space and Society*, 7, 100219. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.wss.2024.100219>
- Bandaogo, M., & Van Doorn, R. (2021). *Labor Markets and Social Policy in a Rapidly Transforming and Aging Thailand: The Macroeconomic and Fiscal Impact of Aging in Thailand*. World Bank. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099350003222219814/pdf/P17209001e7d880100a38b000363da086b7.pdf>
- Bar-Tur, L., Inbal-Jacobson, M., Brik-Deshen, S., Zilbershlag, Y., Pearl Naim, S., & Brick, Y. (2021). Telephone-Based Emotional Support for Older Adults during the COVID-19 Pandemic. *J Aging Soc Policy*, 33(4-5), 522-538. <https://doi.org/10.1080/08959420.2021.1924414>
- Bialowolski, P., Xiao, J. J., & Weziak-Bialowolska, D. (2024). Do All Savings Matter Equally? Saving Types and Emotional Well-Being Among Older Adults: Evidence from Panel Data. *Journal of Family and Economic Issues*, 45(1), 88-105. <https://doi.org/10.1007/s10834-023-09891-2>



- Bloom, D. E., & Luca, D. L. (2016). Chapter 1 - The Global Demography of Aging: Facts, Explanations, Future. In J. Piggott & A. Woodland (Eds.), *Handbook of the Economics of Population Aging* (Vol. 1, pp. 3-56). North-Holland. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/bs.hespa.2016.06.002>
- Bourdieu, P. (2018). The forms of capital. In M. G. AND & R. S. (Eds.) (Eds.), *The sociology of economic life* (pp. 78-92). Routledge. <https://doi.org/https://doi.org/10.4324/9780429494338>
- Choi, B., & Jun, H. (2020). The Buffering Effects of Social Capital on Inequalities in Subjective Well-Being Among Older People. *Social Indicators Research*, 1-19. <https://doi.org/10.1007/s11205-020-02352-5>
- Choi, S. L., & Lee, Y. G. (2023). Financial hardship and change in emotional well-being before to during COVID-19 pandemic among middle-aged and older Americans: Moderating effects of internal coping resources. *Soc Sci Med*, 317, 115572. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2022.115572>
- Cuong, N. V. (2021). Does Money Bring Happiness? Evidence from an Income Shock for Older People. *Finance Research Letters*, 39, 101605. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101605>
- Cylus, J., & Al Tayara, L. (2021). Health, an ageing labour force, and the economy: Does health moderate the relationship between population age-structure and economic growth? *Soc Sci Med*, 287, 114353. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.114353>
- Dahal, P., Kahana, E., Bhatta, T., & Ermoshkina, P. (2021). Loneliness, Social Support, and Psychological Wellbeing Among Older Adults. *Innovation in Aging*, 5, 1046-1046. <https://doi.org/10.1093/geroni/igab046.3705>
- Dawson-Townsend, K. (2019). Social participation patterns and their associations with health and well-being for older adults. *SSM - Population Health*, 8. <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2019.100424>
- Foundation of Thai Gerontology Research and Development Institute TGRI. (2021). *Situation of the Thai Older Persons 2021*. M. U. F. o. T. G. R. a. D. i. T. Institute for Population and Social Research. https://www.dop.go.th/download/knowledge/th1663828576-1747_1.pdf
- Geithner, L., & Wagner, M. (2022). Old-age lifestyles: Patterns of participation in leisure activities and their associations with different forms of capital. *Journal of aging studies*, 61, 101022. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2022.101022>
- Gildner, T. E., Liebert, M. A., Capistrant, B. D., D'Este, C., Snodgrass, J. J., & Kowal, P. (2019). Perceived Income Adequacy and Well-being Among Older Adults in Six Low- and Middle-Income Countries. *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci*, 74(3), 516-525. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbw145>
- Glinskaya, E., Walker, T., & Wanniarachchi, T. (2021). *Caring for Thailand's Aging Population*. T. W. B. Group. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/249641622725700707/pdf/Labor-Markets-and-Social-Policy-in-a-Rapidly-Transforming-Caring-for-Thailand-s-Aging-Population.pdf>
- Greenberg, A. G., Gullotta, T. P., & Bloom, M. (2016). *Social capital and community well-being: The serve here initiative*. Springer. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-33264-2>
- Harasemiw, O., Newall, N., Mackenzie, C., Shooshtari, S., & Menec, V. (2018). Is the association between social network types, depressive symptoms and life satisfaction mediated by the perceived availability of social support? A cross-sectional analysis using the Canadian Longitudinal Study on Aging. *Aging & Mental Health*, 23, 1413-1422. <https://doi.org/10.1080/13607863.2018.1495176>



- Kaikeaw, S., Punpuing, S., Chamchan, C., & Prasartkul, P. (2023). Socioeconomic inequalities in health outcomes among Thai older population in the era of Universal Health Coverage: trends and decomposition analysis. *International Journal for Equity in Health*, 22(1), 144.
<https://doi.org/10.1186/s12939-023-01952-0>
- Khodabakhsh, S. (2021). Factors Affecting Life Satisfaction of Older Adults in Asia: A Systematic Review. *Journal of Happiness Studies*, 23, 1289-1304. <https://doi.org/10.1007/S10902-021-00433-X>
- Khodabakhsh, S. (2022). Factors Affecting Life Satisfaction of Older Adults in Asia: A Systematic Review. *Journal of Happiness Studies*, 23(3), 1289-1304. <https://doi.org/10.1007/s10902-021-00433-x>
- Kim, A. C. H., Ryu, J., Lee, C., Kim, K. M., & Heo, J. (2021). Sport Participation and Happiness Among Older Adults: A Mediating Role of Social Capital. *Journal of Happiness Studies*, 22(4), 1623-1641.
<https://doi.org/10.1007/s10902-020-00288-8>
- Larnyo, E., Tettegah, S., Griffin, B., Nutakor, J. A., Preece, N., Addai-Dansoh, S., Dubon, N., & Liu, S. (2024). Effect of social capital, social support and social network formation on the quality of life of American adults during COVID-19. *Scientific Reports*, 14(1), 2647. <https://doi.org/10.1038/s41598-024-52820-y>
- Li, Y., & Mutchler, J. E. (2020). Older Adults and the Economic Impact of the COVID-19 Pandemic. *J Aging Soc Policy*, 32(4-5), 477-487. <https://doi.org/10.1080/08959420.2020.1773191>
- Lozano, M., & Solé-Auró, A. (2021). Happiness and life expectancy by main occupational position among older workers: Who will live longer and happy? *SSM - Population Health*, 13, 100735.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2021.100735>
- Macdonald, B., & Hülür, G. (2021). Well-Being and Loneliness in Swiss Older Adults During the COVID-19 Pandemic: The Role of Social Relationships. *Gerontologist*, 61(2), 240-250.
<https://doi.org/10.1093/geront/gnaa194>
- Mimura, Y. (2023). Save Today for a Happier Tomorrow: Associations Between Happiness and Financial Preparation in Japan. *Journal of Happiness Studies*, 24(3), 1261-1281.
<https://doi.org/10.1007/s10902-023-00639-1>
- Mishra, R., & Sekher, T. V. (2022). Social Capital and Subjective Well-Being Contribute Happiness Among the Elderly? A Study in India. In S. Deb & B. A. Gerrard (Eds.), *Handbook of Health and Well-Being: Challenges, Strategies and Future Trends* (pp. 419-436). Springer Nature Singapore.
https://doi.org/10.1007/978-981-16-8263-6_18
- Mureşan, G. M., Văidean, V. L., Mare, C., & Achim, M. V. (2023). Were we happy and we didn't know it? A subjective dynamic and financial assessment pre-, during and post-COVID-19. *Eur J Health Econ*, 24(5), 749-768. <https://doi.org/10.1007/s10198-022-01506-1>
- Nygqvist, F., Nygård, M., & Steenbeek, W. (2014). Social capital and self-rated health amongst older people in Western Finland and Northern Sweden: a multi-level analysis. *Int J Behav Med*, 21(2), 337-347.
<https://doi.org/10.1007/s12529-013-9307-0>



- Paitoonpong, S. (2023). *Promotion of Active Aging and Quality of Life in Old Age and Preparation for a Complete Aged Society in Thailand* (TDRI QUARTERLY REVIEW, Issue. T. D. R. I. (TDRI).
<https://tdri.or.th/wp-content/uploads/2023/12/Volume-38-Number-3-September-2023.pdf>
- Pandey, N. M., Misra, I., & Tiwari, S. C. (2018). Interventions for Enhancing Health and Well-Being Among Indian Elderly. In G. Misra (Ed.), *Psychosocial Interventions for Health and Well-Being* (pp. 157-174). Springer India. https://doi.org/10.1007/978-81-322-3782-2_11
- Park, S. (2023). Impact of social support on life satisfaction in older adults: Considering socioeconomic status as moderator. *Asian Journal of Social Psychology*, 27. <https://doi.org/10.1111/ajsp.12583>
- Phulkerd, Thapsuwan, S., Soottipong Gray, R., Chamrathirong, A., Pattaravanich, U., Ungchusak, C., & Saonuan, P. (2023). Life Satisfaction Before and During COVID-19 Pandemic in Thailand. *Int J Public Health*, 68, 1605483. <https://doi.org/10.3389/ijph.2023.1605483>
- Phulkerd, S., Gray, R. S., Chamrathirong, A., Pattaravanich, U., & Thapsuwan, S. (2023). Financial satisfaction, food security, and shared meals are foundations of happiness among older persons in Thailand. *BMC Geriatrics*, 23(1), 690. <https://doi.org/10.1186/s12877-023-04411-1>
- Polinesi, G., Ciommi, M., & Gigliarano, C. (2023). Impact of COVID-19 on elderly population well-being: evidence from European countries. *Qual Quant*, 1-23. <https://doi.org/10.1007/s11135-023-01656-1>
- Pothisiri, W., & Vicerra, P. M. M. (2021). Psychological distress during COVID-19 pandemic in low-income and middle-income countries: a cross-sectional study of older persons in Thailand. *BMJ Open*, 11(4), e047650. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2020-047650>
- Prati, G., & Mancini, A. D. (2023). Happiness before and during the COVID-19 pandemic in Italy: A population-based longitudinal study. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 91, 103711. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2023.103711>
- Pynnönen, K., Kokko, K., & Rantanen, T. (2024). Social participation and mental well-being: Does purpose in life mediate the association among older adults? *Aging & Mental Health*, 1-8. <https://doi.org/10.1080/13607863.2024.2363356>
- Rochelle, T. (2022). Social participation, loneliness and well-being among older adults in Hong Kong: a longitudinal examination. *Psychology, Health & Medicine*, 28, 2927-2937. <https://doi.org/10.1080/13548506.2022.2058028>
- Romeu Gordo, L., Simonson, J., & Lozano Alcántara, A. (2024). Financial Consequences of COVID-19 in Germany: Living Standards of Older People During the First Year of the Pandemic. *Journal of Aging & Social Policy*, 36(6), 1567-1584. <https://doi.org/10.1080/08959420.2023.2257535>
- Sandron, F. (2022). Chapter 9-Aging. In Y. Charbit (Ed.), *Demographic Dynamics and Development* (pp. 201-233). Wiley-ISTE. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/9781119902850.ch9>
- Seckman, C. (2023). The impact of COVID-19 on the psychosocial well-being of older adults: A literature review. *J Nurs Scholarsh*, 55(1), 97-111. <https://doi.org/10.1111/jnu.12824>
- Shin, Y., & Kim, G. (2024). TRAJECTORIES OF QUALITY OF LIFE AMONG FRAIL OLDER ADULTS IN KOREA: THE ROLE OF SOCIAL NETWORK. *Innovation in Aging*, 8, 858-858. <https://doi.org/10.1093/geroni/igae098.2775>



- Tangthong, A., & Manomaipiboon, B. (2023). Prevalence and Factors Associated with Depression Among Older Adults During the COVID-19 Pandemic: A Cross-Sectional Study in Urban Areas in Thailand. *Clinical Interventions in Aging*, Volume 18, 1055-1065. <https://doi.org/10.2147/cia.s417719>
- United Nations Population Fund Thailand. (2020). *The Impact of COVID 19 on Older Persons in Thailand - Evidence from the Survey in Thailand*. UNFPA. https://thailand.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/covid-19_report-online-revised_2021.pdf
- Vicerra, P. M. M. (2022). Mental Stress and Well-being among Low-income Older Adults During COVID-19 Pandemic. *Asian Journal of Social Health and Behavior*, 5(3). https://journals.lww.com/shbh/fulltext/2022/05030/mental_stress_and_well_being_among_low_income.2.aspx
- Whitehead, B. R., & Torossian, E. (2021). Older Adults' Experience of the COVID-19 Pandemic: A Mixed-Methods Analysis of Stresses and Joys. *Gerontologist*, 61(1), 36-47. <https://doi.org/10.1093/geront/gnaa126>
- World Health Organization. (2025). *Coronavirus*. World Health Organization. Retrieved 07/01/2025 from <https://www.who.int/thailand/health-topics/coronavirus#>
- Yeo, J., & Lee, Y. (2019). Understanding the Association Between Perceived Financial Well-Being and Life Satisfaction Among Older Adults: Does Social Capital Play a Role? *Journal of Family and Economic Issues*, 40, 592-608. <https://doi.org/10.1007/s10834-019-09634-2>
- Zheng, Z., Sun, N., Yang, L., Liu, W., Lu, Y., Chu, Y., & Chen, H. (2023). The socioeconomic status of adult children, intergenerational support, and the well-being of Chinese older adults. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10(1), 481. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-01970-x>

หัวข้อ “ประชากรและสุขภาพอนามัย”

- ▶ การเปรียบเทียบภาระการดูแลผู้สูงอายุที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นและการได้ยิน
- ▶ ความชุกและปัจจัยด้านเพื่อนที่มีความสัมพันธ์กับความเครียด ในนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี
- ▶ Prevalence and Factors Associated of Burnout Syndrome (Depersonalization Dimension) among Healthcare Workers at The Community Hospital, Nakhon Sawan Province
- ▶ การกลับมารักษาตัวในโรงพยาบาลภายหลังผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองตีบออกจากโรงพยาบาล ในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา



การเปรียบเทียบภาระการดูแลผู้สูงอายุที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นและการได้ยิน (Comparing caregiving burden for older persons with visual and hearing impairments)

โดย

ปัทมา วาพัฒน์วงศ์^{1*} และรัตนา เพชรสีทอง²

Patama Vapattanawong^{3*} and Ruttana Petsithong⁴

¹ ศาสตราจารย์, สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะกายภาพบำบัด มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170

³ Professor, Institute for Population and Social Research, Mahidol University, Nakhon Pathom, 73170

⁴ Assistant Professor, Faculty of Physical Therapy, Mahidol University, Nakhon Pathom, 73170

* Corresponding author: E-mail address: patama.vap@mahidol.ac.th

บทคัดย่อ

ความบกพร่องทางการมองเห็นและการได้ยินเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุจำเป็นต้องมีหรือพึ่งพาผู้ดูแล เมื่อมีความบกพร่องมากก็อาจพึ่งพาจนสร้างภาระต่อผู้ดูแลได้ ดังนั้นการศึกษานี้จึงต้องการตรวจสอบว่าภาระที่เกิดกับผู้ดูแลเมื่อดูแลผู้สูงอายุที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นและหรือการได้ยินระดับที่แตกต่างกัน มีความแตกต่างหรือไม่ และอย่างไร โดยศึกษาจากข้อมูลการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2564 ที่ดำเนินการโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งเป็นการสำรวจครั้งแรกที่มีคำถามเกี่ยวกับระดับภาระ/ความลำบากของการดูแล (คะแนน 0–10) ตัวอย่างที่นำมาศึกษา คือ ผู้ดูแลหลักที่ให้การดูแลผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 3,190 ราย ใช้การวิเคราะห์ถดถอยโลจิสติกเชิงอันดับทั่วไป (Generalized ordinal logistic regression) โดยจัดระดับภาระใหม่เป็น 3 กลุ่ม (คะแนน 0, คะแนน 1–3 และคะแนน >3)

ผลการศึกษาพบว่า ร้อยละ 75.4 ของผู้ดูแลเป็นเพศหญิง อายุเฉลี่ยของผู้ดูแลเท่ากับ 53.8 ปี (ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 13.2) ร้อยละ 98 เป็นคนในครัวเรือนเดียวกับผู้สูงอายุ ร้อยละ 53.8 ให้การดูแลผู้สูงอายุ 1 ถึง 8 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ขณะที่ 1 ใน 5 (ร้อยละ 20.7) ให้การดูแลผู้สูงอายุมากกว่า 20 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ สำหรับระดับภาระของผู้ดูแลนั้นพบว่า มีค่าคะแนนมัธยฐานเท่ากับ 3 (เปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 25 และ 75 = 0 และ 5 ตามลำดับ) ผลการวิเคราะห์ถดถอยโลจิสติกแบบลำดับทั่วไป โดยควบคุมคุณลักษณะของผู้ดูแล อายุ เพศ และดัชนีบาร์เรลของผู้สูงอายุ รวมทั้งคุณลักษณะครัวเรือนของผู้สูงอายุ (จำนวนราวจับในบ้าน และดัชนีความมั่งคั่ง) พบว่า ภาระการดูแลผู้สูงอายุที่มองเห็นชัด แต่ได้ยินไม่ชัด/ไม่ได้ยิน มีแนวโน้มที่สูงขึ้นเป็น 1.55 เท่า (adjusted odd ratios (AOR) = 1.55, 95% confidence interval (CI) = 1.24–1.94) เมื่อเปรียบเทียบกับภาระการดูแลผู้สูงอายุที่มองเห็นและได้ยินชัด ภาระการดูแลผู้สูงอายุที่มองเห็นไม่ชัด/มองเห็นไม่ชัดและได้ยินไม่ชัด/ไม่ได้ยิน และภาระการดูแลผู้สูงอายุที่มองเห็นไม่ชัด/มองเห็นไม่ชัดแต่ได้ยินชัด มีแนวโน้มสูงขึ้นเป็น 1.29 เท่า (AOR = 1.29, 95% CI = 1.08–1.54) และ 1.26 เท่า (AOR 1.26, 95% CI 1.02–1.56) ตามลำดับ เมื่อเปรียบเทียบกับภาระการดูแลผู้สูงอายุที่มองเห็นและได้ยินชัด จึงอาจสรุปได้ว่าผู้สูงอายุที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นและการได้ยินที่แตกต่างกันมีส่วนทำให้เกิดภาระต่อผู้ดูแลต่างกัน โดยความบกพร่องทางการได้ยินสร้างภาระต่อผู้ดูแลมากที่สุด

คำสำคัญ: การได้ยิน, การมองเห็น, ผู้ดูแล, ผู้สูงอายุ, ภาระการดูแล

Abstract

Visual and hearing impairments are among the factors that cause elderly individuals to need or depend on caregivers, which can lead to a caregiver burden. Therefore, this study examines whether and how the burden on caregivers differs when caring for older persons with varying levels of visual and/or hearing impairments. The study used data from the 2021 Survey of Older Persons in Thailand conducted by the National Statistical Office, the first survey that asked about the level of burden or difficulty in caring (score 0–10). The sample included 3,190 primary caregivers caring for persons aged 60 and over. Generalized ordinal logistic regression was performed by reclassifying the burden into three groups (score 0, 1–3, and >3).

The results showed that 75.4% of the caregivers were female. The mean age of the caregivers was 53.8 years (standard deviation = 13.2). Additionally, 98% were in the same household as the older persons. Fifty-three point eight percent provided care for 1 to 8 hours per week, while 20.7% provided care for more than 20 hours per week. Regarding the level of caregiving burden, the median score was 3 (25th and 75th percentiles = 0 and 5, respectively). The generalized ordinal logistic regression model revealed that the caregiving burden for older persons with good visual but hearing impairment was more likely to be 1.55 times (adjusted odds ratios (AOR) = 1.55, 95% confidence interval (CI) = 1.24–1.94) compared to the caregiving burden for older persons with good visual and hearing. The caregiving burden for older persons with visual and hearing impairment, and the caregiving burden for older persons with visual impairment but good hearing, were more likely to be 1.29 times (AOR = 1.29, 95% CI = 1.08–1.54) and 1.26 times (AOR 1.26, 95% CI 1.02–1.56), respectively, compared to the caregiving burden for older persons with good visual and hearing. In conclusion, older persons with different visual and hearing impairments caused different burdens on caregivers. Hearing impairment caused the most significant burden on them.

Keywords: Hearing, Vision, Caregiver, Older Persons, Caregiving Burden

การเปรียบเทียบภาระการดูแลผู้สูงอายุที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นและการได้ยิน

(Comparing caregiving burden for older persons with visual and hearing impairments)

บทนำ

ปัจจุบันนี้ที่สังคมส่วนใหญ่น้อยๆ กลายเป็นสังคมสูงวัยขึ้น งานศึกษาวิจัยที่เกิดขึ้นจึงมักหนีไม่พ้นงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ โดยในระยะแรกๆ มักเป็นการศึกษาถึงสถานการณ์หรือการเปลี่ยนแปลงของขนาดและโครงสร้างประชากร ต่อมางานศึกษาได้เปลี่ยนมาเป็นเชิงสังคมและสุขภาพเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ครั้นเมื่อพบว่า เมื่อถึงจุดหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นจากกระบวนการชราภาพ ที่ผู้สูงอายุต้องพึ่งพาผู้อื่นในการประกอบกิจกรรมต่างๆ งานศึกษาวิจัยจึงเพิ่มมาด้านผู้ดูแลผู้สูงอายุมากขึ้น และประเด็นที่มุ่งศึกษาคือภาระของผู้ดูแลที่เกิดจากการดูแลผู้สูงอายุ

ภาระของผู้ดูแลครอบคลุมถึงความเครียดและความท้าทายที่ผู้ดูแลเผชิญเมื่อต้องดูแลผู้ป่วยเรื้อรัง ผู้พิการ หรือผู้สูงอายุในครอบครัว ทั้งนี้ รวมถึงความเครียดทางกายภาพ จิตใจ อารมณ์ สังคม และการเงิน (Liu, 2020) ภาระของผู้ดูแลจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยทางประชากร เศรษฐกิจและสังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม ทั้งของด้านตัวผู้ดูแลเองและด้านผู้สูงอายุที่ได้รับการดูแล ที่ผ่านมา การศึกษาภาระของผู้ดูแลมักมุ่งไปยังการดูแลผู้สูงอายุที่มีความเจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อเรื้อรังที่พบมาก เช่น โรคความจำเสื่อม อัลไซเมอร์ มะเร็ง (Adelman et al., 2014; Liu, 2020; Secinti et al., 2023) ทั้งการศึกษาในสถานพยาบาล (clinical-based) และในชุมชน (community-based) รวมไปถึงขยายการศึกษาไปยังสิ่งอำนวยความสะดวกที่จัดไว้ในครัวเรือนผู้สูงอายุเพื่อลดภาระการดูแล (Phetsitong & Vapattanawong, 2022)

ในสถานการณ์ที่ความบกพร่องทางการมองเห็นและการได้ยินมีแนวโน้มสูงขึ้นตามอายุที่เพิ่มขึ้นนั้น การศึกษาภาระของผู้ดูแลผู้สูงอายุที่มีความบกพร่องดังกล่าว มักเป็นการแยกศึกษาเฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง มีการศึกษาน้อยมากที่ทำการเปรียบเทียบภาระของผู้ดูแลเมื่อต้องดูแลผู้สูงอายุที่บกพร่องทางการมองเห็นกับการได้ยิน (Kuzuya & Hirakawa, 2009) สำหรับประเทศไทย ยังไม่มีการศึกษาเช่นนี้มาก่อน จึงเกิดคำถามว่า เมื่อผู้ดูแลต้องดูแลผู้สูงอายุที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นและการได้ยินที่แตกต่างกัน จะมีภาระแตกต่างกันหรือไม่ หากมีความแตกต่างกัน ลักษณะบกพร่องแบบใดที่มีผลต่อภาระของผู้ดูแลที่แตกต่างกันนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

- 1) ศึกษาระดับภาระของผู้ดูแลที่ให้การดูแลผู้สูงอายุ
- 2) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาระของผู้ดูแลกับลักษณะความบกพร่องทางการมองเห็นและการได้ยินของผู้สูงอายุ

ระเบียบวิธีการวิจัย

ข้อมูลที่ใช้และตัวอย่างที่ศึกษา

การศึกษานี้ใช้ข้อมูลทุติยภูมิจากโครงการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2564 ซึ่งเป็นการสำรวจขนาดใหญ่ที่สามารถเป็นตัวแทนของประเทศ (ครอบคลุม 83,880 ครัวเรือนตัวอย่าง) ที่ดำเนินการโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ โดยมีการเก็บข้อมูลที่สำคัญของผู้สูงอายุ ได้แก่ลักษณะทางประชากร ลักษณะทางเศรษฐกิจ ภาวะสุขภาพ พฤติกรรมการดูแลสุขภาพ และการเกื้อหนุนทางการเงิน อาหาร เสื้อผ้า/ของใช้ รวมทั้งมีการเก็บข้อมูลผู้ดูแลของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะเรื่องภาระของผู้ดูแล ซึ่งผลของการสำรวจสามารถนำไปใช้ในการประเมินผลการดำเนินงานและกำหนดนโยบายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ สำหรับตัวอย่างที่นำมาศึกษาคือผู้ดูแลหลักที่ให้การดูแลปรนนิบัติในการทำกิจวัตรประจำวันของผู้สูงอายุ (ผู้ที่อายุ 60 ปีขึ้นไป) จำนวน 3,190 ราย

การวัดตัวแปรหลักที่ศึกษา

ภาระของผู้ดูแลผู้สูงอายุ ซึ่งได้มาจากข้อคำถาม F131 ในแบบสอบถามของโครงการสำรวจฯ “...(ชื่อผู้ดูแล)...คิดว่าการดูแลผู้สูงอายุเป็นภาระ/ความลำบากต่อตัวท่านมากน้อยเพียงใด” โดยมีระดับภาระ/ความลำบากตั้งแต่ 0 (ไม่มี) 1 (น้อยที่สุด) – 10 (มากที่สุด) จากการวิเคราะห์เบื้องต้น พบว่า ค่ามัธยฐานของระดับภาระ/ความลำบาก เท่ากับ 3 (เปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 25 และ 75 = 0 และ 5 ตามลำดับ) ดังนั้น จึงได้จัดกลุ่มระดับภาระใหม่เป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ไม่เป็นภาระ (คะแนน 0) 2) ภาระต่ำ (คะแนน 1-3) และ 3) ภาระสูงขึ้น (คะแนน >3)

ความบกพร่องของการมองเห็นและการได้ยินของผู้สูงอายุ ได้มาจากข้อคำถาม F66 “สามารถมองเห็นได้ชัดเจนหรือไม่” ซึ่งมีตัวเลือกให้ตอบ 5 ตัวเลือก คือ ชัดเจนโดยไม่ต้องใส่แว่น/เลนส์ตา ชัดเจนแต่ต้องใส่แว่น/เลนส์ตา ไม่ชัดเจนโดยไม่ต้องใส่แว่น/เลนส์ตา ไม่ชัดเจนแม้ใส่แว่น/เลนส์ตา และไม่เห็นเลย ตัวเลือก 1 และ 2 นำมารวมเป็น “มองเห็นชัดเจน” ตัวเลือก 3-5 นำมารวมเป็น “มองเห็นไม่ชัดเจน/ไม่เห็นเลย” และข้อคำถาม F67 “สามารถได้ยินเสียงได้ชัดเจนหรือไม่” ซึ่งมีตัวเลือก 5 เลือกลงกัน คือ ชัดเจนโดยไม่ต้องใส่เครื่องช่วยฟัง ชัดเจนแต่ต้องใส่เครื่องช่วยฟัง ไม่ชัดเจนโดยไม่ต้องใส่เครื่องช่วยฟัง ไม่ชัดเจนแม้ใส่เครื่องช่วยฟัง และไม่ได้ยินเสียงเลย ตัวเลือก 1 และ 2 นำมารวมเป็น “ได้ยินชัดเจน” ตัวเลือก 3-5 นำมารวมเป็น “ได้ยินไม่ชัดเจน/ไม่ได้ยินเลย” จากตัวแปรที่จัดกลุ่มใหม่นี้ ดังนั้น ความบกพร่องของการมองเห็นและการได้ยินของผู้สูงอายุ จึงสามารถแบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม คือ 1) มองเห็นและได้ยินชัด 2) มองเห็นชัด แต่ได้ยินไม่ชัด/ไม่ได้ยิน 3) มองเห็นไม่ชัด/ไม่เห็น แต่ได้ยินชัด และ 4) มองเห็นไม่ชัด/ไม่เห็นและได้ยินไม่ชัด/ไม่ได้ยิน

ปัจจัยร่วม

การศึกษานี้นำแนวคิดกระบวนการความเครียดของเพียร์ลินและเยตส์ (Pearlin et al., 1990; Yates et al., 1999) มาใช้พิจารณาปัจจัยที่สามารถก่อให้เกิดความตึงเครียดในผู้ดูแลเมื่อต้องให้การดูแลผู้สูงอายุ ซึ่งมีลักษณะเป็นพหุปัจจัยที่มีความเกี่ยวข้องกัน ประกอบด้วยปัจจัยทางประชากรและเศรษฐกิจสังคมของผู้ดูแล ชั่วโมงการดูแล ความมั่งคั่งของครัวเรือน สถานะสุขภาพของผู้สูงอายุ

ปัจจัยทางประชากรและเศรษฐกิจสังคมของผู้ดูแล ประกอบด้วยอายุ และเพศ ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าความแตกต่างทางเพศมีผลกระทบต่อผลลัพธ์ของการดูแล (Etters et al., 2008) **ระดับการศึกษา** หมายถึงระดับการศึกษาสูงสุดที่ผู้ดูแลหลักได้รับ ผู้ดูแลที่มีระดับการศึกษาสูงมักมีภาระทางสุขภาพกายต่ำกว่า แต่มีภาระทางสุขภาพจิตหรืออารมณ์สูงกว่าผู้ดูแลที่มีระดับการศึกษาต่ำ (Oedekoven et al., 2019; Schnitzer et al., 2017) สำหรับการศึกษาครั้งนี้ แบ่งระดับการศึกษาเป็น 3 ระดับ คือ ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า มัธยมศึกษา และสูงกว่ามัธยมศึกษา ตัวแปร**ครัวเรือนที่อาศัยอยู่**ของผู้ดูแลสามารถใช้สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างผู้ดูแลกับผู้สูงอายุ ในบริบทของประเทศไทย ผู้ดูแลหลักที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกันกับผู้สูงอายุมักเป็นเครือญาติกับผู้สูงอายุ ความผูกพันเช่นนี้อาจทำให้ผู้ดูแลเกิดความขัดแย้งในบทบาทหน้าที่และเกิดเป็นภาระที่เพิ่มมากขึ้นเมื่อเทียบกับผู้ดูแลที่ไม่ใช่เครือญาติ (Liu et al., 2020; Seidel & Thyrian, 2019)

ผู้ดูแลที่ได้รับการฝึกอบรมในเรื่องของการดูแล จะเป็นการเพิ่มทักษะและทำให้เกิดความมั่นใจในการจัดการดูแล สิ่งนี้จะช่วยบรรเทาความรู้สึกหงุดหงิด ไม่แน่ใจ และภาระที่มักเกิดขึ้นจากการให้การดูแลเหล่านั้น (Ostwald et al., 1999; Robinson & Yates, 1994) การศึกษานี้ใช้ข้อคำถาม F129 “...(ชื่อผู้ดูแล)...เคยได้รับการฝึกอบรมอย่างเป็นทางการในการดูแลผู้สูงอายุหรือไม่” เป็นอีกตัวแปรหนึ่งที่นำมาศึกษา

จำนวนผู้สูงอายุที่ให้การดูแลเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อภาระของผู้ดูแล การดูแลผู้สูงอายุหลายคนบ่งชี้ถึงภาระที่ทวีมากขึ้น ยิ่งจำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือนมากขึ้นเท่าใด โอกาสที่ผู้ดูแลจะต้องเผชิญกับความเครียดที่เพิ่มขึ้นก็จะยิ่งมากขึ้นเท่านั้น ตัวแปรนี้ได้มาจากข้อมูลจำนวนผู้สูงอายุทั้งหมดที่ได้รับการดูแลจากผู้ดูแลคนเดียว นอกเหนือจากจำนวนผู้สูงอายุที่ให้การดูแลแล้ว จำนวน**ชั่วโมงที่ให้การดูแล**ก็ส่งผลต่อภาระของผู้ดูแลเช่นกัน (Liu et al., 2020) การศึกษานี้วัดจำนวนชั่วโมง

ที่ให้การดูแลผู้สูงอายุจากคำถาม F130 “ในสัปดาห์ที่ผ่านมา...ชื่อผู้ดูแล...ใช้เวลาในการดูแลกิจวัตรส่วนตัว การดูแลบ้าน และการทำธุระให้ผู้สูงอายุรวมทั้งหมดกี่ชั่วโมง”

การลาหยุดงาน **ลาออกจากงาน** เพื่อดูแลผู้สูงอายุอาจส่งผลกระทบต่อภาระของผู้ดูแลในเรื่องของรายได้ อารมณ์ และสังคม (Omiya et al., 2021) ในการศึกษา ตัวแปรนี้ได้มาจากคำถาม F132 ที่ว่า “...(ชื่อผู้ดูแล)...ต้องลาออกจากงานเพื่อดูแลผู้สูงอายุหรือไม่” และคำถาม F133 “ปัจจุบัน...(ชื่อผู้ดูแล)...มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนเท่าไร”

นอกจากปัจจัยด้านผู้ดูแลแล้ว ปัจจัยระดับบุคคลของผู้สูงอายุ ได้แก่ อายุ เพศ ระดับการพึ่งพา (Putri et al., 2022; Steinsheim et al., 2023; Phetsitong et al., 2019) ต่างเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความเครียดของผู้ดูแล การศึกษานี้ วัดระดับการพึ่งพาโดยใช้ Barthel Index Scale (Sainsbury et al., 2005) ซึ่งประเมินคะแนนการทำกิจวัตรประจำวัน (ADL) จำนวน 10 กิจกรรม ได้แก่ การรับประทานอาหาร การล้างหน้า/หิวนม/แปรงฟัน/โกนหนวด การลุกนั่งจากที่นอน การใช้ห้องน้ำ การอาบน้ำ การแต่งตัว การเคลื่อนที่ภายในบ้าน การขึ้นลงบันได การควบคุมการถ่ายอุจจาระ และการควบคุมการถ่ายปัสสาวะ มีคะแนนเต็ม 20 คะแนน แบ่งคะแนนเป็น 3 ระดับ คือ 0-4 คะแนน (ติดเตียง) 5-11 คะแนน (ติดบ้าน) และ 12-20 คะแนน (ติดสังคม)

ลักษณะของครัวเรือนผู้สูงอายุและสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเป็นอีกปัจจัยที่การศึกษานี้นำมาพิจารณาเป็นปัจจัยร่วม มีการศึกษาที่ยืนยันว่า**การมีรายจ่ายในครัวเรือนผู้สูงอายุนั้นสัมพันธ์กับการลดภาระทางกายของผู้ดูแล** (Phetsitong & Vapattanawong, 2022) สำหรับสถานะทางเศรษฐกิจ ของครัวเรือนนั้น การศึกษานี้ใช้**ดัชนีความมั่งคั่งของครัวเรือน**เป็นตัวบ่งชี้ เนื่องจากดัชนีนี้ให้การแสดงสถานะครัวเรือนที่เสถียรมากกว่าเมื่อเทียบกับรายได้หรือการบริโภค ดัชนีนี้คำนวณโดยอิงจากลักษณะของครัวเรือนและการเป็นเจ้าของทรัพย์สินต่างๆ โดยใช้การวิเคราะห์องค์ประกอบหลัก (PCA) เพื่อแปลงคุณลักษณะเหล่านี้ให้เป็นคะแนน (Filmer & Pritchett, 2001) จากนั้นครัวเรือนจะถูกจำแนกเป็นห้าควินไทล์ตามระดับความมั่งคั่ง โดยควินไทล์ที่ 1 เป็นครัวเรือนยากจนที่สุด ส่วนควินไทล์ที่ 5 เป็นครัวเรือนที่ร่ำรวยที่สุด ดัชนีความมั่งคั่งของครัวเรือนผู้สูงอายุนั้นคำนวณโดยอิงจากดัชนีความมั่งคั่งที่สร้างขึ้นจากครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด 83,880 ครัวเรือน ของการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2564

การวิเคราะห์ทางสถิติ

การศึกษานี้ใช้สถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistics) ได้แก่ จำนวน และร้อยละ เพื่อแสดงคุณลักษณะทางประชากรและสังคม รวมทั้งปัจจัยต่างๆ ของผู้ดูแลและผู้สูงอายุ การวิเคราะห์ตัวแปรคู่ (bivariate analysis) ด้วยการทดสอบไคสแควร์ (chi-square test) ถูกนำมาใช้เพื่อศึกษาความแตกต่างระหว่างตัวแปรอิสระต่างๆ (ทีละตัว) กับระดับภาระของผู้ดูแล

สำหรับการตรวจสอบว่าภาระที่เกิดกับผู้ดูแลเมื่อผู้สูงอายุที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นและ/หรือการได้ยินระดับที่แตกต่างกัน มีความแตกต่างหรือไม่นั้น เป็นการวิเคราะห์ตัวแปรพหุ (multivariate analysis) ด้วยสมการถดถอยลอจิสติกเชิงอันดับ (ordinal logistic regression) เนื่องจากค่าของตัวแปรตามที่น่าสนใจศึกษามี 3 ค่า ที่มีมาตรการวัดเป็นแบบมาตราอันดับ (ordinal scale) คือ 1 หมายถึงไม่เป็นภาระ (คะแนน=0) 2 หมายถึงภาระต่ำ (คะแนน = 1-3) และ 3 หมายถึงภาระสูงขึ้น (คะแนน >3) โดยที่โอกาส (ความน่าจะเป็น) ของระดับภาระของผู้ดูแลเป็นฟังก์ชันลอจิสติกของความบกพร่องทางการมองเห็นและ/หรือการได้ยินของผู้สูงอายุ โดยมีการควบคุมคุณลักษณะของผู้ดูแล ผู้สูงอายุ รวมทั้งครัวเรือนผู้สูงอายุ การวิเคราะห์ทางสถิติทั้งหมดใช้โปรแกรมสำเร็จรูป Stata/SE 17.0 (StataCorp, Texas, USA) ได้กำหนดค่าพี (p-value) ไว้ที่ 0.05 เพื่อระบุความมีนัยสำคัญทางสถิติ

ผลการวิจัย

คุณลักษณะของตัวอย่างที่ศึกษา

จากตัวอย่างผู้ดูแลผู้สูงอายุทั้งหมด 3,190 รายนั้น พบว่า ร้อยละ 75.4 เป็นหญิง ร้อยละ 66.3 เป็นผู้ที่มิอายุต่ำกว่า 60 ปี ราวครึ่งหนึ่งของผู้ดูแล (ร้อยละ 55.4) มีการศึกษาสูงสุดระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่า เกือบทั้งหมดของผู้ดูแลเหล่านี้ (ร้อยละ 98.0) อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกันกับผู้สูงอายุที่ดูแล ราวครึ่งหนึ่งของผู้ดูแลทั้งหมด (ร้อยละ 56.8) มีรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาทต่อเดือน (ดูตารางที่ 1 ประกอบ)

ในเรื่องของการดูแลผู้สูงอายุ พบว่า ผู้ดูแลร้อยละ 89.9 ไม่เคยได้รับการฝึกอบรมเพื่อดูแลผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 88.7) ดูแลผู้สูงอายุเพียงคนเดียว มีผู้ดูแลอยู่ร้อยละ 7.1 ที่ต้องออกจากงานเพื่อมาดูแลผู้สูงอายุ สำหรับความยาวนานที่ให้การดูแลผู้สูงอายุนั้น ราวครึ่งหนึ่งของผู้ดูแล (ร้อยละ 53.8) ให้การดูแล 1-8 ชั่วโมงในสัปดาห์ที่ผ่านมา และมีถึงร้อยละ 20.7 ของผู้ดูแลทั้งหมดที่ให้การดูแลมากกว่า 20 ชั่วโมงในสัปดาห์ที่ผ่านมา (ดูตารางที่ 1 ประกอบ)

เมื่อพิจารณาตามคุณลักษณะของผู้รับการดูแล พบว่า ผู้ดูแลร้อยละ 35.1 และ 30.6 ให้การดูแลผู้ที่มีอายุ 80-89 และ 70-79 ปี ตามลำดับ ขณะที่ร้อยละ 21.2 ให้การดูแลผู้ที่อายุ 60-69 ปี อีกร้อยละ 13.1 ให้การดูแลผู้ที่อายุ 90 ปีขึ้นไป ส่วนใหญ่ของผู้ดูแล (ร้อยละ 61.6) ให้การดูแลผู้สูงอายุหญิง ร้อยละ 67.8 ของผู้ดูแลทั้งหมดให้การดูแลผู้สูงอายุที่ติดสังคม มีผู้ดูแลอยู่ร้อยละ 18.0 ที่ดูแลผู้สูงอายุที่ติดบ้าน ขณะที่ร้อยละ 14.2 ดูแลผู้ที่ติดเตียง นอกจากนี้ ผู้ดูแลเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 47.9) ดูแลผู้สูงอายุที่ไม่มีความบกพร่องทางการมองเห็นและการได้ยิน ขณะที่ร้อยละ 27.0 ให้การดูแลผู้สูงอายุที่มองเห็นไม่ชัด/มองไม่เห็นและได้ยินไม่ชัด/ไม่ได้ยิน (ดูตารางที่ 1 ประกอบ)

ตารางที่ 1 คุณลักษณะของตัวอย่างที่ศึกษา (จำนวน 3,190 ราย)

คุณลักษณะต่างๆ	จำนวน	ร้อยละ
ด้านผู้ดูแลผู้สูงอายุ		
เพศ		
ชาย	784	24.6
หญิง	2,406	75.4
อายุ		
ต่ำกว่า 60 ปี	2,116	66.3
60 ปีขึ้นไป	1,074	33.7
การศึกษาสูงสุด		
ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า	1,766	55.4
มัธยมศึกษา	966	30.3
สูงกว่ามัธยมศึกษา	458	14.4
ครัวเรือนที่อาศัยอยู่		
ครัวเรือนเดียวกันกับผู้สูงอายุ	3,125	98.0
ไม่ใช่ครัวเรือนเดียวกันกับผู้สูงอายุ	65	2.0
เคยได้รับการฝึกอบรมดูแลผู้สูงอายุ		
ไม่เคย	2,867	89.9
เคย	323	10.1
จำนวนผู้สูงอายุที่ดูแล		
1 คน	2,828	88.7
มากกว่า 1 คน	362	11.4



คุณลักษณะต่างๆ	จำนวน	ร้อยละ
ต้องออกจากงานเพื่อมาดูแลผู้สูงอายุ		
ไม่ออกจากงาน	2,963	92.9
ออกจากงานมาน้อยกว่า 1 ปี	26	0.8
ออกจากงานมานานกว่า 1 ปี	201	6.3
จำนวนชั่วโมงที่ให้การดูแลในสัปดาห์ที่ผ่านมา		
น้อยกว่า 1 ชั่วโมง	264	8.3
1-8 ชั่วโมง	1,715	53.8
9-20 ชั่วโมง	552	17.3
มากกว่า 20 ชั่วโมง	659	20.7
รายได้ของผู้ดูแลต่อเดือน		
ไม่มีรายได้	382	12.0
1-9,999 บาท	1,813	56.8
10,000 บาทขึ้นไป	995	31.2
ด้านผู้สูงอายุที่ได้รับการดูแล		
อายุ		
60-69 ปี	675	21.2
70-79 ปี	977	30.6
80-89 ปี	1,120	35.1
90 ปีขึ้นไป	418	13.1
เพศ		
ชาย	1,225	38.4
หญิง	1,965	61.6
ระดับการพึ่งพา		
ติดสังคม	2,162	67.8
ติดบ้าน	575	18.0
ติดเตียง	453	14.2
ความบกพร่องของการมองเห็นและการได้ยิน		
มองเห็นและได้ยินชัด	1,527	47.9
มองเห็นชัด แต่ได้ยินไม่ชัด/ไม่ได้ยิน	378	11.9
มองเห็นไม่ชัด/มองไม่เห็น แต่ได้ยินชัด	425	13.3
มองเห็นไม่ชัด/มองไม่เห็นและได้ยินไม่ชัด/ไม่ได้ยิน	860	27.0
จำนวนราวจับในบ้านผู้สูงอายุ		
ไม่มีราวจับ	1,113	34.9
มีราวจับอยู่ 1 ตำแหน่ง	1,394	43.7
มีราวจับอยู่มากกว่า 1 ตำแหน่ง	683	21.4
ดัชนีความมั่งคั่งของครัวเรือนผู้สูงอายุ		
ควินไทล์ที่ 1 (จนสุด)	686	21.5
ควินไทล์ที่ 2	690	21.6
ควินไทล์ที่ 3	512	16.1
ควินไทล์ที่ 4	676	21.2
ควินไทล์ที่ 5 (รวยสุด)	626	19.6

ระดับภาระของผู้ดูแล และความแตกต่างระหว่างภาระของผู้ดูแลกับคุณลักษณะต่างๆ

จากการวิเคราะห์ข้อคำถาม F131 ในแบบสอบถามของโครงการสำรวจฯ ที่สอบถามความเห็นว่าการดูแลผู้สูงอายุเป็นภาระมากน้อยเพียงใด โดยระบุเป็นระดับคะแนน 0 – 10 นั้น พบว่า ค่าเฉลี่ยของคะแนนภาระ เท่ากับ 3.22 โดยมีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 2.83 มีค่ามัธยฐานของคะแนนภาระ (เปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 50) เท่ากับ 3 และค่าเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 25 และ 75 ของคะแนนภาระ เท่ากับ 0 และ 5 ตามลำดับ

เมื่อนำคะแนนภาระมาจัดใหม่เป็น 3 กลุ่ม (ไม่เป็นภาระ ภาระต่ำ ภาระสูงขึ้นไป) ในภาพรวมนั้น ผู้ดูแลร้อยละ 26.7 เห็นว่าการดูแลผู้สูงอายุนั้นไม่เป็นภาระ ขณะที่ร้อยละ 28.2 เห็นว่าเป็นภาระในระดับต่ำ มีผู้ดูแลร้อยละ 45.1 ที่เห็นว่าการดูแลผู้สูงอายุนั้นเป็นภาระในระดับที่สูงขึ้น เมื่อนำมาทดสอบความแตกต่างของระดับภาระกับคุณลักษณะต่างๆ ของผู้ดูแล ผลการวิเคราะห์ตัวแปรคู่ (bivariate analysis) พบว่า ระดับภาระของผู้ดูแลมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับอายุ การศึกษาสูงสุด การออกจากงานเพื่อมาดูแลผู้สูงอายุ จำนวนชั่วโมงที่ให้การดูแลผู้สูงอายุในสัปดาห์ที่ผ่านมา และรายได้ต่อเดือน โดยผู้ดูแลที่อายุ 60 ปีขึ้นไป การศึกษาระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่า ออกจากงานมานานกว่า 1 ปี มีภาระในการดูแลในระดับสูงขึ้น *สูงกว่า* ผู้ดูแลกลุ่มที่เหลือ ส่วนผู้ดูแลที่จำนวนชั่วโมงที่ให้การดูแลน้อยกว่า 1 ชั่วโมงในสัปดาห์ที่ผ่านมา และผู้ที่มีรายได้ 10,000 บาทขึ้นไป มีภาระในการดูแลในระดับสูงขึ้น *ต่ำกว่า* ผู้ดูแลกลุ่มที่เหลือ (ดูตารางที่ 2 ประกอบ)

ตารางที่ 2 ภาระของผู้ดูแลจำแนกตามคุณลักษณะต่างๆ ของผู้ดูแล

คุณลักษณะของผู้ดูแล	ระดับภาระของผู้ดูแล			
	ไม่เป็นภาระ (%)	ต่ำ (%)	สูงขึ้น (%)	ทั้งหมด (%)
ภาพรวม	26.7	28.2	45.1	100.0
เพศ				
ชาย	27.6	28.1	44.4	100.0
หญิง	26.5	28.2	45.3	100.0
	Pearson $\chi^2(2) = 0.3789$ Pr = 0.827			
อายุ				
< ต่ำกว่า 60 ปี	28.0	29.4	42.6	100.0
60 ปีขึ้นไป	24.2	25.7	50.1	100.0
	Pearson $\chi^2(2) = 16.2518$ Pr < 0.001			
การศึกษาสูงสุด				
ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า	25.7	25.9	48.4	100.0
มัธยมศึกษา	26.0	29.4	44.6	100.0
สูงกว่ามัธยมศึกษา	32.3	34.3	33.4	100.0
	Pearson $\chi^2(4) = 34.3551$ Pr < 0.001			
ครัวเรือนที่อาศัยอยู่				
ครัวเรือนเดียวกับผู้สูงอายุ	26.9	28.1	45.0	100.0
ไม่ใช่ครัวเรือนเดียวกับผู้สูงอายุ	16.9	30.8	52.3	100.0
	Pearson $\chi^2(2) = 3.3150$ Pr = 0.191			
เคยได้รับการฝึกอบรมดูแลผู้สูงอายุ				
ไม่เคย	27.0	28.2	44.8	100.0
เคย	24.2	27.9	48.0	100.0
	Pearson $\chi^2(2) = 1.5728$ Pr = 0.455			



คุณลักษณะของผู้ดูแล	ระดับภาระของผู้ดูแล			
	ไม่เป็นภาระ (%)	ต่ำ (%)	สูงขึ้น (%)	ทั้งหมด (%)
จำนวนผู้สูงอายุที่ดูแล				
1 คน	26.6	28.0	45.4	100.0
มากกว่า 1 คน	27.9	29.0	43.1	100.0
Pearson $\chi^2(2) = 0.6796$ Pr = 0.712				
ต้องออกจากงานเพื่อมาดูแลผู้สูงอายุ				
ไม่ออกจากงาน	27.5	28.8	43.7	100.0
ออกจากงานมาน้อยกว่า 1 ปี	30.8	38.5	30.8	100.0
ออกจากงานมามากกว่า 1 ปี	14.9	16.9	68.2	100.0
Pearson $\chi^2(4) = 47.9858$ Pr < 0.001				
จำนวนชั่วโมงที่ให้การดูแลในสัปดาห์ที่ผ่านมา				
น้อยกว่า 1 ชั่วโมง	43.2	28.8	28.0	100.0
1-8 ชั่วโมง	24.8	29.2	46.0	100.0
9-20 ชั่วโมง	23.7	27.5	48.7	100.0
มากกว่า 20 ชั่วโมง	27.6	25.6	46.7	100.0
Pearson $\chi^2(6) = 52.6643$ Pr < 0.001				
รายได้ของผู้ดูแลต่อเดือน				
ไม่มีรายได้	25.4	28.3	46.3	100.0
1-9,999 บาท	26.3	25.8	47.9	100.0
10,000 บาทขึ้นไป	28.0	32.5	39.5	100.0
Pearson $\chi^2(4) = 21.5474$ Pr < 0.001				

เมื่อทดสอบความแตกต่างของระดับภาระกับคุณลักษณะต่างๆ ของผู้สูงอายุที่ได้รับการดูแล โดยการวิเคราะห์ตัวแปรคู่ (bivariate analysis) จากตารางที่ 3 พบระดับภาระของผู้ดูแลมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับทุกๆ คุณลักษณะของผู้สูงอายุที่ได้รับการดูแล คือ อายุ เพศ ความบกพร่องของการมองเห็นและการได้ยิน ระดับการพึ่งพา และดัชนีความมั่งคั่งของครัวเรือนผู้สูงอายุ ยกเว้นเฉพาะเรื่องของจำนวนราวจับในบ้านผู้สูงอายุเท่านั้นที่ไม่พบความแตกต่างของระดับภาระของผู้ดูแล

ตารางที่ 3 ภาระของผู้ดูแลจำแนกตามคุณลักษณะต่างๆ ของผู้สูงอายุที่ได้รับการดูแล

คุณลักษณะของผู้สูงอายุที่ได้รับการดูแล	ระดับภาระของผู้ดูแล			
	ไม่เป็นภาระ (%)	ต่ำ (%)	สูงขึ้น (%)	ทั้งหมด (%)
ภาพรวม	26.7	28.2	45.1	100.0
อายุ				
60-69 ปี	26.4	31.0	42.7	100.0
70-79 ปี	24.8	28.8	46.5	100.0
80-89 ปี	26.5	27.6	45.9	100.0
90 ปีขึ้นไป	32.5	23.7	43.8	100.0
Pearson $\chi^2(6) = 13.4476$ Pr = 0.036				
เพศ				
ชาย	23.8	27.4	48.7	100.0
หญิง	28.6	28.6	42.9	100.0
Pearson $\chi^2(2) = 12.4291$ Pr < 0.01				



คุณลักษณะของผู้สูงอายุที่ได้รับการดูแล	ระดับภาระของผู้ดูแล			
	ไม่เป็นภาระ (%)	ต่ำ (%)	สูงขึ้น (%)	ทั้งหมด (%)
ความบกพร่องของการมองเห็นและการได้ยิน				
มองเห็นและได้ยินชัด	30.2	29.0	40.9	100.0
มองเห็นชัด แต่ได้ยินไม่ชัด/ไม่ได้ยิน	20.6	28.8	50.5	100.0
มองเห็นไม่ชัด/มองไม่เห็น แต่ได้ยินชัด	25.4	25.4	49.2	100.0
มองเห็นไม่ชัด/มองไม่เห็นและได้ยินไม่ชัด/ไม่ได้ยิน	24.0	27.8	48.3	100.0
Pearson $\chi^2(6) = 28.4282$ Pr <0.001				
ระดับการพึ่งพา				
ติดสังคม	30.8	32.6	36.6	100.0
ติดบ้าน	17.7	20.2	62.1	100.0
ติดเตียง	19.0	17.0	64.0	100.0
Pearson $\chi^2(4) = 196.0258$ Pr <0.001				
จำนวนราวจับในบ้านผู้สูงอายุ				
ไม่มีราวจับ	27.2	27.7	45.1	100.0
มีราวจับอยู่ 1 ตำแหน่ง	27.0	28.2	44.8	100.0
มีราวจับอยู่มากกว่า 1 ตำแหน่ง	25.3	28.8	45.8	100.0
Pearson $\chi^2(4) = 0.9765$ Pr = 0.913				
ดัชนีความมั่งคั่งของครัวเรือนผู้สูงอายุ				
ควินไทล์ที่ 1 (จนสุด)	24.6	26.4	49.0	100.0
ควินไทล์ที่ 2	25.9	24.6	49.4	100.0
ควินไทล์ที่ 3	29.3	27.3	43.4	100.0
ควินไทล์ที่ 4	25.7	31.2	43.1	100.0
ควินไทล์ที่ 5 (รวยสุด)	28.9	31.3	39.8	100.0
Pearson $\chi^2(8) = 22.3382$ Pr <0.01				

ผลการวิเคราะห์ตัวแปรพหุด้วยสมการถดถอยลอจิสติกเชิงอันดับ

เนื่องจากมีหลายปัจจัยทั้งด้านผู้ดูแล ด้านผู้สูงอายุ และด้านครัวเรือนที่มีศักยภาพต่อความสัมพันธ์กับภาระของผู้ดูแล การศึกษานี้จึงทำการวิเคราะห์ปัจจัยพหุ โดยเลือกใช้สมการถดถอยลอจิสติกเชิงอันดับ และมีแบบจำลองการวิเคราะห์ทั้งหมด 5 แบบจำลอง แบบจำลองแรกเป็นสมการถดถอยระหว่างตัวแปรตาม (ระดับภาระของผู้ดูแล) กับตัวแปรอิสระที่สนใจ (ความบกพร่องทางการมองเห็นและการได้ยิน) เพียงตัวเดียว หรือเป็นแบบจำลองที่ไม่มีการปรับ (unadjusted model) ส่วนแบบจำลองที่ 2-5 เป็นสมการถดถอยที่มีการเพิ่มชุดตัวแปรที่มีศักยภาพอื่นๆ ต่อความสัมพันธ์กับภาระของผู้ดูแล เข้าไปในแบบจำลองแรกที่ละเอียด หรือเป็นแบบจำลองที่มีการปรับ (adjusted model) โดยแบบจำลองสุดท้ายเป็นแบบจำลองเต็มรูปแบบ (full model) ที่มีตัวแปรครบทุกตัว อย่างไรก็ตาม มีการละเมิดข้อสมมุติเส้นขนาน (parallel lines assumption) ที่แสดงว่าสัมประสิทธิ์ถดถอยของตัวแปรในแบบจำลองแต่ละกลุ่มไม่เท่ากัน (ตรวจสอบด้วย Brant test พบมีนัยสำคัญ) การศึกษานี้จึงเปลี่ยนมาใช้สมการถดถอยที่ยืดหยุ่นต่อข้อสมมุติดังกล่าว คือ สมการถดถอยลอจิสติกเชิงอันดับทั่วไป (generalized ordinal logistic regression) ด้วยคำสั่ง ‘geologit2’ เงื่อนไข ‘autofit’ ในโปรแกรม Stata (Williams, 2006)

ตารางที่ 4 แสดงผลของการวิเคราะห์ถดถอยลอจิสติกเชิงอันดับทั่วไป ไม่ว่าแบบจำลองที่ 1 ซึ่งเป็นแบบจำลองที่ไม่มีการปรับ หรือแบบจำลองที่ 2-5 ซึ่งเป็นแบบจำลองที่มีการปรับ ค่าอัตราส่วนโอกาส (odds ratio: OR) ของการมีภาระของ

ผู้ดูแลเมื่อผู้สูงอายุที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นและการได้ยินแบบต่างๆ เมื่อเปรียบเทียบกับผู้ดูแลผู้สูงอายุที่ไม่บกพร่องทางการมองเห็นและการได้ยิน (กลุ่มอ้างอิง) มีขนาดและทิศทางที่เหมือนกัน กล่าวคือ เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอ้างอิง กลุ่มผู้ดูแลผู้สูงอายุที่มองเห็นชัดแต่ได้ยินไม่ชัด/ไม่ได้ยิน มีแนวโน้มของการเกิดภาวะเพิ่มสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญเป็นจำนวนเท่าสูงสุด รองลงมาเป็นผู้ดูแลผู้สูงอายุที่มองเห็นไม่ชัด/มองไม่เห็นและได้ยินไม่ชัด/ไม่ได้ยิน และกลุ่มผู้ดูแลผู้สูงอายุที่มองเห็นไม่ชัด/มองไม่เห็น แต่ได้ยินชัด ตามลำดับ

จากแบบจำลองที่ 5 ที่เป็นแบบจำลองเต็มรูปแบบ (full model) นับเป็นแบบจำลองที่ดีที่สุด (มีค่า Log-likelihood และ LR χ^2 สูงสุด) จากแบบจำลองนี้แปลผลได้ว่า เมื่อควบคุมตัวแปรที่มีศักยภาพต่างๆ ทั้งหมดให้เหมือนกันแล้ว ผู้ดูแลผู้สูงอายุที่มองเห็นชัดแต่ได้ยินไม่ชัด/ไม่ได้ยิน มีแนวโน้มการเกิดภาวะสูงกว่าผู้ดูแลผู้สูงอายุที่มองเห็นและได้ยินชัด 1.55 เท่า ค่าร้อยละช่วงความเชื่อมั่น (95% confidence interval: 95% CI 1.24-1.94) ขณะที่ผู้ดูแลผู้สูงอายุที่มองเห็นไม่ชัด/มองไม่เห็นและได้ยินไม่ชัด/ไม่ได้ยิน มีแนวโน้มการเกิดภาวะสูงกว่าผู้ดูแลผู้สูงอายุที่มองเห็นและได้ยินชัด 1.29 เท่า (95% CI 1.08-1.54) สำหรับผู้ดูแลผู้สูงอายุที่มองเห็นไม่ชัด/มองไม่เห็น แต่ได้ยินชัดนั้น มีแนวโน้มการเกิดภาวะสูงกว่าผู้ดูแลผู้สูงอายุที่มองเห็นและได้ยินชัดเพียง 1.26 เท่า (95% CI 1.02-1.56)



ตารางที่ 4 ค่าอัตราส่วนโอกาส (odds ratio: OR) และค่าช่วงความเชื่อมั่นร้อยละ 95 (95% confidence interval: 95% CI) จากการวิเคราะห์ถดถอยลอจิสติกแบบลำดับทั่วไป (generalized ordinal logistic regression) เพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างความบกพร่องทางการมองเห็นและการได้ยินของผู้สูงอายุกับการดูแลผู้สูงอายุ

ภาวะของผู้ดูแล	แบบจำลอง 1 (Unadjusted model)		แบบจำลอง 2 (Adjusted model)		แบบจำลอง 3 (Adjusted model)		แบบจำลอง 4 (Adjusted model)		แบบจำลอง 5 (Adjusted model)	
ความบกพร่องของการมองเห็นและการได้ยินของผู้สูงอายุ	OR	95% CI	AOR	95% CI	AOR	95% CI	AOR	95% CI	AOR	95% CI
1. เปรียบเทียบระหว่างกลุ่มไม่เป็นภาวะ กับ กลุ่มภาวะต่ำ + ภาวะสูงขึ้น										
มองเห็นและได้ยินชัด (กลุ่มอ้างอิง)										
มองเห็นชัด แต่ได้ยินไม่ชัด/ไม่ได้ยิน	1.53 ***	(1.24, 1.89)	1.62 ***	(1.20, 2.01)	1.58 ***	(1.27, 1.97)	1.57 ***	(1.26, 1.96)	1.55 ***	(1.24, 1.94)
มองเห็นไม่ชัด/มองไม่เห็น แต่ได้ยินชัด	1.36 **	(1.11, 1.66)	1.31 *	(1.06, 1.61)	1.29 *	(1.04, 1.59)	1.27 *	(1.02, 1.57)	1.26 *	(1.02, 1.56)
มองเห็นไม่ชัด/มองไม่เห็นและได้ยินไม่ชัด/ไม่ได้ยิน	1.36 ***	(1.16, 1.59)	1.31 **	(1.10, 1.55)	1.29 **	(1.08, 1.54)	1.30 **	(1.09, 1.55)	1.29 **	(1.08, 1.54)
ค่าคงที่	2.32 ***	(2.09, 2.57)	2.39 ***	(2.02, 2.84)	1.27	(0.92, 1.74)	1.80	(0.97, 3.36)	1.94 *	(1.02, 3.68)
2. เปรียบเทียบระหว่างกลุ่มไม่เป็นภาวะ + กลุ่มภาวะต่ำ กับ กลุ่มภาวะสูงขึ้น										
มองเห็นและได้ยินชัด (กลุ่มอ้างอิง)										
มองเห็นชัด แต่ได้ยินไม่ชัด/ไม่ได้ยิน	1.53 ***	(1.24, 1.89)	1.62 ***	(1.20, 2.01)	1.58 ***	(1.27, 1.97)	1.57 ***	(1.26, 1.96)	1.55 ***	(1.24, 1.94)
มองเห็นไม่ชัด/มองไม่เห็น แต่ได้ยินชัด	1.36 **	(1.11, 1.66)	1.31 *	(1.06, 1.61)	1.29 *	(1.04, 1.59)	1.27 *	(1.02, 1.57)	1.26 *	(1.02, 1.56)
มองเห็นไม่ชัด/มองไม่เห็นและได้ยินไม่ชัด/ไม่ได้ยิน	1.36 ***	(1.16, 1.59)	1.31 **	(1.10, 1.55)	1.29 **	(1.08, 1.54)	1.30 **	(1.09, 1.55)	1.29 **	(1.08, 1.54)
ค่าคงที่	0.69 ***	(0.63, 0.76)	0.60 ***	(0.51, 0.71)	0.32 ***	(0.23, 0.45)	0.39 **	(0.21, 0.72)	0.42 **	(0.22, 0.79)
จำนวนตัวอย่าง	3,190		3,190		3,190		3,190		3,190	
Log likelihood	-3395.6635		-3281.8168		-3252.0323		-3234.8613		-3229.3261	
LR chi ²	26.630		254.330		313.900		348.240		359.310	
Prob > chi ²	0.000		0.000		0.000		0.000		0.000	
Pseudo R ²	0.004		0.037		0.046		0.051		0.053	

หมายเหตุ: OR = odds ratio, AOR = adjusted odds ratio, * ** *** = ระดับนัยสำคัญที่ค่า p <.05 <.01 และ <.001 ตามลำดับ

แบบจำลอง 2 ปรับด้วยตัวแปรเพศ อายุ ระดับการศึกษาของผู้สูงอายุ, แบบจำลอง 3 เพิ่มตัวแปรเพศ อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด ของผู้ดูแล จำนวนผู้สูงอายุที่ดูแล และจำนวนชั่วโมงที่ให้การดูแล ในแบบจำลอง 2

แบบจำลอง 4 เพิ่มตัวแปรครัวเรือนที่อาศัย ได้รับการฝึกอบรมดูแลผู้สูงอายุ การออกจากงาน และรายได้ของผู้ดูแล ในแบบจำลอง 3, แบบจำลอง 5 เพิ่มตัวแปรจำนวนรายรับในบ้านผู้สูงอายุ ดัชนีความมั่งคั่งของครัวเรือนผู้สูงอายุ ในแบบจำลอง 4

ค่าคงที่ = ประมาณค่าอัตราส่วนโอกาสพื้นฐาน

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบว่าภาระที่เกิดกับผู้ดูแลเมื่อผู้สูงอายุที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นและหรือการได้ยินระดับที่แตกต่างกัน มีความแตกต่างหรือไม่ และอย่างไร ซึ่งจากผลการศึกษา พบว่า ในเรื่องของภาระของผู้ดูแลนั้น จากคะแนนเต็ม 10 ค่าคะแนนภาระโดยเฉลี่ยของผู้ดูแลผู้สูงอายุที่ศึกษานี้เพียง 3.22 นับว่าเป็นคะแนนภาระที่ค่อนข้างต่ำ สามารถอธิบายได้ว่า เพราะส่วนใหญ่ของผู้ดูแลให้การดูแลผู้สูงอายุที่ “ติดสังคม” สามารถช่วยเหลือตนเอง หรือไปไหนมาไหนได้เอง นอกจากนั้น ในบริบทของสังคมไทยที่เป็นสังคมชาวพุทธ และส่วนใหญ่ผู้ดูแลผู้สูงอายุมักเป็นญาติพี่น้องที่อยู่ในครัวเรือนเดียวกับผู้สูงอายุ การให้การดูแลผู้สูงอายุจึงเป็นความเต็มใจมากกว่าจำใจ อีกทั้งยังแสดงถึงความกตัญญูต่เวทีต่อผู้มีพระคุณอีกด้วย (Thanapet & Pradubmook-Sherer, 2025) ขณะเดียวกันก็เป็นความคาดหวังของสังคมเช่นกัน จึงประเมินภาระที่เกิดขึ้นไปทางต่ำ หรืออาจไม่เป็นภาระเลย ทั้งนี้มีการศึกษาที่เผยให้เห็นว่าความกตัญญูต่เวทีต่อบิดามารดาทำหน้าที่เป็นตัวกันชน โดยบรรเทาผลกระทบเชิงลบของความเครียด ขณะเดียวกันก็ขยายอิทธิพลเชิงบวกของปัจจัยการประเมินที่มีต่อภาระของผู้ดูแล (Pan et al., 2022; Lai, 2010)

เมื่อนำสมการถดถอยลอจิสติกเชิงอันดับทั่วไป (generalized ordinal logistic regression) มาทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างระดับภาระการดูแล (ที่จัดเป็น 3 อันดับ) กับความบกพร่องทางการมองเห็นและการได้ยินของผู้สูงอายุ และพบว่า มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในทุกแบบจำลองที่ศึกษา โดยที่ความบกพร่องทางการได้ยินแต่ไม่บกพร่องทางการมองเห็น มีความสัมพันธ์กับการเกิดภาระของผู้ดูแลสูงสุด รองลงมาคือความบกพร่องทั้งการมองเห็นและการได้ยิน ขณะที่ความบกพร่องทางการมองเห็นแต่ไม่บกพร่องทางการได้ยิน มีความสัมพันธ์กับการเกิดภาระของผู้ดูแลต่ำที่สุด ทั้งนี้ เพราะการดูแลผู้ที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นกับทางการได้ยิน ต้องการทักษะที่แตกต่างกัน แม้ว่าผู้ที่มีความบกพร่องทั้งสองประเภท ต้องการการดูแลในเรื่องของการเคลื่อนไหว/เคลื่อนที่ การสื่อสาร การทำกิจกรรมต่างๆ คล้ายกัน

ตัวอย่างของทักษะที่ผู้ดูแลต้องมี เช่น การดูแลผู้ที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นนั้น ผู้ดูแลอาจต้องเอ่ยชื่อผู้รับการดูแลก่อนที่จะทำอะไรให้ ควรใช้น้ำเสียงอย่างเป็นธรรมชาติในการพูดคุยด้วย เมื่อมีอาหารวางอยู่ตรงหน้า อาจต้องบอกว่าอาหารนั้นร้อนมากน้อยเพียงใด ดูแลสภาพแวดล้อมในที่อยู่อาศัยให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเพื่อป้องกันการเกิดอุบัติเหตุต่างๆ หรือการดูแลผู้ที่มีความบกพร่องทางการได้ยินนั้น ผู้ดูแลต้องยืนอยู่ต่อหน้าเวลาที่พูดคุยด้วย ต้องพูดช้าๆ ไม่ตะโกน อาจต้องใช้ภาษากายช่วย แม้กระทั่งการเขียนแทนการพูด หลีกเลี่ยงการไปอยู่ในสถานที่ที่มีเสียงอึกทึกครึกโครม (myagedcare, nd.) สิ่งเหล่านี้สามารถสร้างภาระต่อผู้ดูแลที่แตกต่างกันได้

ผู้สูงอายุที่มีการมองเห็นชัดเจนแต่การได้ยินบกพร่องสามารถสร้างภาระให้กับผู้ดูแลได้สูงสุด สามารถอธิบายได้ว่า ผู้ดูแลต้องคอยระวังไม่ให้ผู้สูงอายุคลาดสายตา เนื่องจากผู้สูงอายุสามารถไปไหนมาไหนได้และอาจไปในสถานที่ที่เสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุที่มีสาเหตุมาจากเสียง เช่น มีเสียงเตือนภัยแต่ไม่ได้ยิน ไม่ได้ยินเสียงแตรรถขณะเดินออกนอกบ้าน ขณะที่ผู้สูงอายุที่มีการมองเห็นบกพร่องแต่การได้ยินชัดเจนสร้างภาระให้กับผู้ดูแลได้ต่ำสุด เพราะผู้ดูแลไม่ต้องวิตกกังวลว่าผู้สูงอายุกลุ่มนี้จะไปไหนมาไหนโดยลำพัง การพูดคุยสื่อสารกับผู้สูงอายุกลุ่มนี้ก็ง่ายกว่าการพูดคุยสื่อสารกับผู้ที่มีความบกพร่องทางการได้ยิน

สำหรับผู้ดูแลที่ดูแลผู้สูงอายุที่บกพร่องทั้งด้านการมองเห็นและการได้ยิน ที่ดูเหมือนว่าต้องการการพึ่งพาสูงสุด แต่ภาระของผู้ดูแลกลับต่ำกว่าผู้ดูแลผู้สูงอายุที่บกพร่องเฉพาะการได้ยิน ทั้งนี้เพราะอาจไม่มีความวิตกกังวลว่าผู้สูงอายุกลุ่มนี้จะไปไหนมาไหนเองและไปอยู่ในที่อันตราย ทำให้ไม่มีภาระทางกาย (ความเหนื่อยล้าจากการดูแล) ก็ทำให้ไม่คิดว่าเป็นภาระที่หนักจนเกินไป ข้อค้นพบในประเด็นนี้สอดคล้องกับงานศึกษาของคุซุยะและฮิราคาว่า (Kuzuya & Hirakawa, 2009)

จุดเด่นของการศึกษานี้คือความพยายามศึกษาภาระของผู้ดูแลผู้สูงอายุในมิติของผู้สูงอายุที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นและการได้ยิน อย่างไรก็ตาม ข้อบกพร่องที่พบ คือ การนำข้อมูลทฤษฎีภูมิภาควิเคราะห์โดยที่ปัจจัยที่อาจมีผลต่อการประเมินภาระของผู้ดูแล คือ การใช้คำถามเพียงข้อเดียวเป็นเครื่องมือในการประเมิน ซึ่งคำถามนี้มีลักษณะการวัดเชิงนามธรรม (subjective) ความมากน้อยของผู้ตอบแต่ละคนเป็นความรู้สึกที่ยากต่อการสรุปว่าเท่ากันหรือไม่เท่ากันแม้ว่าจะแสดงด้วย

คะแนนเดียวกันก็ตาม นอกจากนี้ในการจัดกลุ่มระดับภาระของผู้ดูแลเป็น 3 กลุ่ม ยังไม่มีเกณฑ์มาตรฐานในการจัด ซึ่งอาจมีผลต่อค่าอัตราส่วนโอกาสในแบบจำลองลอจิสติกเชิงอันดับทั่วไป

โดยสรุป การศึกษานี้ยืนยันว่าภาระที่เกิดกับผู้ดูแลเมื่อผู้สูงอายุที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นและหรือการได้ยินระดับที่แตกต่างกัน นั้นมีความแตกต่างกัน และผู้ดูแลผู้สูงอายุที่มองเห็นชัดแต่มีความบกพร่องทางการได้ยิน มีแนวโน้มการเกิดภาระสูงสุด

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสำนักงานสถิติแห่งชาติที่อนุเคราะห์ข้อมูล (micro data) ของโครงการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2564 เพื่อนำมาใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- Adelman, RD., Tmanova, LL., Delgado, D., Dion, S., and Lachs, MS. (2014). Caregiver burden: A clinical review. *JAMA*, 311(10): 1052–1060. <https://doi.org/10.1001/jama.2014.304>
- Etters, L., Goodall, D. and Harrison, B.E. (2008), Caregiver burden among dementia patient caregivers: A review of the literature. *Journal of the American Academy of Nurse Practitioners*, 20: 423-428. <https://doi.org/10.1111/j.1745-7599.2008.00342.x>
- Filmer, D., and Pritchett, LH. (2001). Estimating wealth effects without expenditure data-or tears: An application to educational enrollments in states of India. *Demography*, 38(1). 115-132. <https://doi.org/10.2307/3088292>
- Kuzuya, M., and Hirakawa, Y. (2009). Increased caregiver burden associated with hearing impairment but not vision impairment in disabled community-dwelling older people in Japan. *Journal of the American Geriatrics Society*, 57(2): 357-358. <https://doi.org/10.1111/j.1532-5415.2009.02116.x>
- Lai, D.W.L. (2010). Filial piety, caregiving appraisal, and caregiving burden. *Research on Aging*. 32(2): 200-223. <https://doi.org/10.1177/0164027509351475>
- Liu, Z., Heffernan, C., and Tan, J. (2020). Caregiver burden: A concept analysis. *International Journal of Nursing Sciences*, 7(4): 438-445. <https://doi.org/10.1016/j.ijnss.2020.07.012>
- myagedcare. (nd.). *Caring for someone with hearing, vision, oral health difficulties*. <https://www.myagedcare.gov.au/caring-someone-hearing-vision-oral-health-difficulties>
- Oedekoven, M., Amin-Kotb, K., Gellert, P., Balke, K., Kuhlmeier, A., & Schnitzer, S. (2019). Associations between informal caregivers' burden and educational level. *The Journal of Gerontopsychology and Geriatric Psychiatry*, 32(1), 19–29. <https://doi.org/10.1024/1662-9647/a000199>
- Omiya, T., Kutsumi, M., and Fukui, S. (2021). Work, leisure time activities, and mental health among family caregivers of the elder people in Japan. *Healthcare*, 9(2):129. <https://doi.org/10.3390/healthcare9020129>
- Ostwald, SK., Hepburn, KW., Caron, W., Burns, T., and Mantell, R. (1999). Reducing caregiver burden: A randomized psychoeducational intervention for caregivers of persons with dementia, *The Gerontologist*, 39(3): 299–309. <https://doi.org/10.1093/geront/39.3.299>
- Pan, Y., Chen, R., and Yang, D. (2022). The relationship between filial piety and caregiver burden among adult children: A systematic review and meta-analysis. *Geriatric Nursing*, 43:113-23. <https://doi.org/10.1016/j.gerinurse.2021.10.024>



- Pearlin, LI., Mullan JT., Semple, SJ., and Skaff, MM. (1990). Caregiving and the stress process: An overview of concepts and their measures. *The Gerontologist*, 30(5): 583-594.
<https://doi.org/10.1093/geront/30.5.583>
- Phetsitong, R., and Vapattanawong, P. (2022). Reducing the physical burden of older persons' household caregivers: The effect of household handrail provision. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19: 2272. <https://doi.org/10.3390/ijerph19042272>
- Phetsitong, R., Vapattanawong, P., Sunpuwan, M., and Völker, M. (2019). State of household need for caregivers and determinants of psychological burden among caregivers of older people in Thailand: An analysis from national surveys on older persons. *PLoS ONE*, 14(12): e0226330.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0226330>
- Putri, Y. S., Putra, I. G., Falahaini, A., and Wardani, I. Y. (2022). Factors associated with caregiver burden in caregivers of older patients with dementia in Indonesia. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(19), 12437. <https://doi.org/10.3390/ijerph191912437>
- Robinson, K., and Yates, K. (1994). Effects of two caregiver-training programs on burden and attitude toward help. *Archives of Psychiatric Nursing*, 8(5): 312-319. [https://doi.org/10.1016/0883-9417\(94\)90029-9](https://doi.org/10.1016/0883-9417(94)90029-9)
- Sainsbury, A., Seebass, G., Bansal, A., and Young, JB. (2005). Reliability of the Barthel Index when used with older people, *Age and Ageing*, 34(3): 228-232. <https://doi.org/10.1093/ageing/afi063>
- Secinti, E., Fischer, I. C., Brennan, E. A., Christon, L., and Balliet, W. (2023). The efficacy of psychosocial interventions for cancer caregiver burden: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Clinical Psychology Review*, 99: 102237. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2022.102237>
- Schnitzer, S., Oedekoven, M., Amin-Kotb, K., Gellert, P., Balke, K., and Kuhlmei, A. (2017). Caregivers' burden and education level: Does subjective health mediate the association? *Innovation in Aging*, 1(Suppl 1): 447. <https://doi.org/10.1093/geroni/igx004.1599>
- Seidel, D., and Thyrian, JR. (2019). Burden of caring for people with dementia - comparing family caregivers and professional caregivers: A descriptive study. *Journal of Multidisciplinary Healthcare*, 14(12): 655-663. <https://doi.org/10.2147/JMDH.S209106>
- StataCorp. (2021). Stata/SE 17.0. College Station (TX): StataCorp LLC.
- Steinsheim, G., Malmedal, W., Follestad, T., Olsen, B., and Saga, S. (2023). Factors associated with subjective burden among informal caregivers of home-dwelling people with dementia: A cross-sectional study. *BMC Geriatrics*, 23: 644. <https://doi.org/10.1186/s12877-023-04358-3>
- Thanapet, U., and Pradubmook-Sherer, P. (2025). Subjectivities of older spousal caregivers in rural northern Thailand: A qualitative study on sociocultural Influences. *Journal of Population and Social Studies (JPSS)*, 33: 143-58. <https://doi.org/10.25133/JPSSV332025.008>
- Williams, R. (2006). Generalized ordered logit/partial proportional odds models for ordinal dependent variables. *The Stata Journal*, 6(1): 58-82. <https://doi.org/10.1177/1536867X0600600104>
- Yates ME., Tennstedt S., and Chang BH. (1999). Contributors to and mediators of psychological well-being for informal caregivers. *The Journal of Gerontology: Series B*, 54(1): 12-22.
<https://doi.org/10.1093/geronb/54B.1.P12>



ความชุกและปัจจัยด้านเพื่อนที่มีความสัมพันธ์กับความเครียด ในนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี

(Prevalence and Factors of Friendships Associated with Stress Among
Junior High School Students in Kaeng Khoi District, Saraburi Province)

โดย

ชนิษฐา ภูบัว^{1*} จิราลักษณ์ นนทารักษ์² สุกนธา ศิริ³ และนพพร โหวธีระกุล³

Kanidta Poobua^{4*} Jiraluck Nontarak⁵ Sukhontha Siri⁵ and Nopporn Howteerakul⁶

¹ นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโรคติดต่อและวิทยาการระบาดทางการแพทย์ สาธารณสุข, คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล 10400

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ภาควิชาระบาดวิทยา คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพมหานคร 10400

³ รองศาสตราจารย์, คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพมหานคร 10400

⁴ Master's Student in the Master of Science Program in Public Health Infectious Diseases and Epidemiology, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400

⁵ Assistant Professor, Department of Epidemiology, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400

⁶ Associate Professor, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400

* Corresponding author: E-mail address: kanidta.poo@student.mahidol.edu

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นการศึกษาภาคตัดขวาง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความชุกและปัจจัยด้านเพื่อนที่มีความสัมพันธ์กับความเครียด ในนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี มีกลุ่มตัวอย่างจำนวน 606 คน จากการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (Multi-stage sampling) ดำเนินการเก็บข้อมูลโดยกลุ่มตัวอย่างตอบแบบสอบถามด้วยตนเอง และประเมินความเครียดด้วยแบบประเมินความเครียด (ST-5) ของกรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนาเพื่ออธิบายลักษณะทางประชากรของกลุ่มตัวอย่างและนำเสนอความชุก และสถิติการถดถอยโลจิสติกเพื่อหาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดโดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ผลการศึกษาพบว่า จากนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจำนวน 606 คน เป็นเพศชาย ร้อยละ 46.37 เพศหญิง ร้อยละ 53.63 อายุเฉลี่ย 13.98 ปี (ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.85 ปี) พบความชุกของความเครียด ร้อยละ 63.53 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดในนักเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p\text{-value} < 0.05$) ได้แก่ ความสัมพันธ์ที่ไม่ดีกับเพื่อน (Adjusted OR (aOR) = 3.36, 95%CI = 1.68–6.71) การถูกกลั่นแกล้งโดยตรง (ทางวาจา และร่างกาย) จากเพื่อน (aOR = 1.97, 95%CI = 1.32–2.94) การถูกกลั่นแกล้งทางไซเบอร์จากเพื่อน (aOR = 1.80, 95%CI = 1.19–2.73)

ดังนั้นจึงควรดำเนินมาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาการกลั่นแกล้งทั้งในโรงเรียนและทางไซเบอร์ โดยเพิ่มพื้นที่ปลอดภัยในโรงเรียนและช่องทางออนไลน์ รณรงค์การใช้งานโซเชียลมีเดียอย่างเหมาะสม ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนผ่านกิจกรรมเชิงบวก เช่น การเล่นเกม กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ เป็นต้น และจัดบริการให้คำปรึกษาด้านสุขภาพจิต เพื่อลดความเครียดในนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

คำสำคัญ: การถูกกลั่นแกล้ง, ความเครียด, ความสัมพันธ์กับเพื่อน, นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น, เพื่อน



Abstract

This cross-sectional study aimed to determine the prevalence and factors of friendships associated with stress among junior high school students in Kaeng Khoi District, Saraburi Province. A sample of 606 junior high school students was recruited using multi-stage sampling. Data were collected through self-reported questionnaires, and stress levels were assessed using the Stress Test-5 (ST-5), developed by the Department of Mental Health, Ministry of Public Health, Thailand. Descriptive statistics were used to analyze the prevalence of stress across socio-demographic factors, while logistic regression was used to identify factors associated with stress. Statistical significance was evaluated at the 0.05 level, with all tests being two-sided. The results show that, among the 606 junior high school students, 46.37% were male, and 53.63% were female, with a mean age of 13.98 years (S.D. = 0.85 years). The prevalence of stress was 63.53%. Statistically significant factors associated with stress included having poor peer relationships (Adjusted OR (aOR) = 3.36, 95% CI = 1.68–6.71), experiencing direct bullying (verbal and physical bullying) from friends (aOR = 1.97, 95% CI = 1.32–2.94), and experiencing cyberbullying from friends (aOR = 1.80, 95% CI = 1.19–2.73).

Therefore, preventive and corrective measures should be implemented to address verbal, physical, and cyberbullying. These measures include creating safe spaces within schools and online platforms, promoting appropriate social media usage, fostering positive peer relationships through constructive activities such as sports and team-building, and providing mental health counseling services to reduce stress among junior high school students.

Keywords: Bullying, Stress, Peer Relationships, Junior High School Students, Friendships

ความชุกและปัจจัยด้านเพื่อนที่มีความสัมพันธ์กับความเครียด ในนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี

(Prevalence and Factors of Friendships Associated with Stress Among
Junior High School Students in Kaeng Khoi District, Saraburi Province)

บทนำ

ความเครียดเป็นภาวะของความกังวลหรือความตึงเครียดทางจิตใจ ซึ่งเป็นกลไกตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ช่วยให้สามารถรับมือกับความท้าทายและภัยคุกคามในชีวิตได้ แม้ว่าความเครียดจะเป็นกลไกที่ช่วยให้ร่างกายและจิตใจปรับตัวได้ หากสะสมความเครียดมากเกินไป อาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจ เช่น อารมณ์แปรปรวน ความวิตกกังวล ปัญหาการนอนหลับ ความอยากอาหาร และทำให้เกิดอาการปวดศีรษะหรือปวดเมื่อยเรื้อรัง (World Health Organization, 2023) ความเครียดสามารถเกิดขึ้นได้ในทุกช่วงวัย รวมถึงวัยรุ่นที่มีพัฒนาการจากความเป็นเด็กไปสู่ผู้ใหญ่ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม สมอของวัยรุ่นยังคงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทำให้ความเครียดในช่วงวัยนี้อาจส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของสมองและเพิ่มความเสี่ยงต่อปัญหาทางจิตในอนาคต (Eiland & Romeo, 2013; Keliat, Azni, & Susanti, 2023; Na Ranong S & Homkate N, 2017)

จากข้อมูลขององค์การอนามัยโลก (World Health Organization, 2024) พบว่า 1 ใน 7 ของปัญหาที่เกิดขึ้นในวัยรุ่นหรือผู้ที่มีอายุ 10-19 ปี เป็นปัญหาสุขภาพจิต สำหรับประเทศไทย การศึกษาของเทอดศักดิ์ เดชคง และคณะ (2566) พบว่า ความชุกของความเครียดในประชากรไทยอยู่ที่ร้อยละ 2.4 (95% CI = 1.7-3.4) โดยกลุ่มวัยรุ่นอายุ 18-24 ปี พบความเครียดระดับมากที่สุด ร้อยละ 2.8 (95% CI = 1.4-5.7) รองลงมา คือ วัยทำงาน อายุ 25-59 ปี ร้อยละ 1.2 (95% CI = 0.7-2.1) และวัยสูงอายุ อายุ 60 ปีขึ้นไป ร้อยละ 0.4 (95% CI = 0.2-0.8) ตามลำดับ นอกจากนี้ ยังพบว่า เพศหญิงมีระดับความเครียดสูงกว่าผู้ชาย โดยอยู่ที่ร้อยละ 1.3 (95% CI = 0.8-2.1) ขณะที่เพศชายอยู่ที่ร้อยละ 1.0 (95% CI = 0.5-2.0) เมื่อพิจารณาตามเขตสุขภาพพบว่า เขตสุขภาพที่ 4 พบค่าเฉลี่ยของความเครียดมากที่สุด และความเครียดปานกลาง เท่ากับ 2.45 และ 16.4 ตามลำดับ ซึ่งสูงเป็นอันดับ 3 จาก 13 เขตสุขภาพ โดยจังหวัดสระบุรีเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่มีแนวโน้มความเครียดสูง เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมาก ส่งผลให้แรงงานในอุตสาหกรรมมีระดับความเครียดสูง (Chusak, Sirirat, & Nonpala, 2020) โดยพนักงานโรงงานอุตสาหกรรมแห่งหนึ่ง จังหวัดสระบุรี มีความเครียดอยู่ในระดับสูง ร้อยละ 43.71 ระดับรุนแรง ร้อยละ 39.78 และระดับปานกลาง ร้อยละ 12.9 นอกจากนี้ ข้อมูลจากรายงานสถานการณ์ทางสังคมจังหวัดสระบุรี (สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดสระบุรี, 2567) พบว่า ในปี พ.ศ. 2566 อัตราการฆ่าตัวตายสำเร็จอยู่ที่ 8.16 ต่อประชากรแสนคน ซึ่งอำเภอแก่งคอย พบอัตราการฆ่าตัวตายสำเร็จอยู่ที่ 14 ต่อประชากรแสนคน ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์เป้าหมายของกระทรวงสาธารณสุข ที่ระบุว่าไม่เกิน 8 ต่อประชากรแสนคน ถึง 1.75 เท่า (Kaengkhoh hospital, 2023) สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาความเครียดและสุขภาพจิตในพื้นที่จังหวัดสระบุรีและอำเภอแก่งคอย

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า มีหลายปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดในวัยรุ่น ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยด้านเพื่อน ในส่วนของปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศสภาพ กลุ่มอายุ ผลการเรียนที่ไม่ดี และโรคประจำตัว (Alkhawaldeh et al., 2023; Bubphawanna, Lamluk, & Manotan, 2021; Ramón-Arbués et al., 2020; Somchai, 2022; เทอดศักดิ์ เดชคง และคณะ, 2566) และปัจจัยด้านเพื่อน ได้แก่ จำนวนเพื่อน ไม่มีเพื่อนสนิท ความสัมพันธ์กับเพื่อน การถูกกลั่นแกล้งทางตรง และการถูกกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ (Bubphawanna et al., 2021; Tarafa, Alemayehu, Bete, & Tarecha, 2022)

นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จัดอยู่ในช่วงวัยรุ่นตอนต้นและกลาง ซึ่งเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ ในวัยนี้เริ่มมีความคิดเป็นของตนเอง มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว และมีแนวโน้มที่จะแยกตัวจากพ่อแม่มากขึ้น (สถาบันสุขภาพจิตเด็กและวัยรุ่นราชนครินทร์, 2558) โดยเพื่อนเป็นกลุ่มสังคมที่มีอิทธิพลสำคัญต่อพฤติกรรมและอารมณ์ งานวิจัยพบว่า นักเรียนที่มีความสัมพันธ์ที่ไม่ดีกับเพื่อน หรือไม่มีเพื่อนสนิทที่สามารถพูดคุยและระบายความเครียดได้ มักจะมีระดับความเครียดที่สูงขึ้น (Bubphawanna et al., 2021) ร่วมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างก้าวกระโดดในยุคหลังการระบาดของโรคโควิด-19 ทำให้นักเรียนต้องปรับตัวกับวิธีการเรียนที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งในรูปแบบออนไลน์ (Online) และออนไซต์ (Onsite) นอกจากนี้ การใช้เทคโนโลยีที่เพิ่มมากขึ้นอาจส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับเพื่อนในโรงเรียน รวมถึงทำให้นักเรียนได้รับผลกระทบจากความเครียดมากขึ้น (Keliat et al., 2023; Magson et al., 2021) แม้ว่าจะมีงานวิจัยในประเทศไทยที่ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่สัมพันธ์กับความเครียดในนักเรียนมัธยมศึกษา แต่ส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยเฉพาะนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในขณะที่งานวิจัยเกี่ยวกับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นยังมีจำกัด นอกจากนี้ อำเภอกำแพงคอย จังหวัดสระบุรี เป็นพื้นที่ที่มีแนวโน้มของปัญหาสุขภาพจิตสูงกว่าพื้นที่อื่น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาความชุกและปัจจัยที่สัมพันธ์กับความเครียดของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในพื้นที่ดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำแนวคิดทฤษฎีชีวจิตสังคม (Biopsychosocial Model) (Hardie, 2021) มาประยุกต์ใช้ในการศึกษา โดยตัวแปรอิสระ คือ ปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยด้านเพื่อน ตัวแปรตาม คือ ความเครียด โดยคาดหวังว่าผลการศึกษจะเป็นข้อมูลสำคัญที่สามารถนำไปใช้ในการประเมินสุขภาพจิต วางแผนเฝ้าระวังและป้องกันปัญหาความเครียดในกลุ่มนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาความชุกของความเครียดในนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น อำเภอกำแพงคอย จังหวัดสระบุรี
- 2) เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยด้านเพื่อนกับความเครียด ในนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น อำเภอกำแพงคอย จังหวัดสระบุรี

ระเบียบวิธีการวิจัย

เป็นการศึกษาภาคตัดขวาง (Cross-sectional study) เก็บข้อมูลระหว่างวันที่ 27 กุมภาพันธ์ – 3 มีนาคม 2566 กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (มัธยมศึกษาปีที่ 1-3) ปีการศึกษา 2565 ในโรงเรียนเขตอำเภอกำแพงคอย จังหวัดสระบุรี จำนวน 606 คน จาก 6 โรงเรียน ที่สมัครใจและได้รับความยินยอมจากผู้ปกครองให้เข้าร่วมการศึกษา โดยกลุ่มตัวอย่างได้มาจากการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (Multi-stage sampling) ดำเนินการเก็บข้อมูลโดยกลุ่มตัวอย่างตอบแบบสอบถามด้วยตนเอง (Self-administered questionnaire) โดยผู้ตอบไม่ต้องระบุชื่อหรือข้อมูลอื่นๆ ที่จะใช้เพื่อระบุถึงตัวบุคคล แบบสอบถามประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล โดยผู้วิจัยเป็นคนสร้างขึ้นเอง ได้แก่ อายุ เพศ ระดับชั้นเรียน ผลการเรียนเฉลี่ย (GPA) และโรคประจำตัว

ส่วนที่ 2 แบบประเมินความเครียด (ST-5) ของกรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข จำนวน 5 ข้อ โดยมีคะแนนรวมตั้งแต่ 0 ถึง 15 คะแนน แบ่งระดับความเครียดเป็น 4 ระดับ ได้แก่ ระดับน้อย 0-4 คะแนน ระดับปานกลาง 5-7 คะแนน ระดับมาก 8-9 คะแนน และระดับมากที่สุด 10-15 คะแนน ซึ่งนักเรียนที่มีความเครียด หมายถึง นักเรียนที่มีความเครียดระดับปานกลางขึ้นไป

ส่วนที่ 3 แบบประเมินการถูกกลั่นแกล้ง (Bullying) ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ 1. แบบสอบถามพฤติกรรมการรังแกกันของนักเรียน ของสมบัตี ตาปัญญา (2550) ซึ่งแปลจาก The Revised Olweus Bully/Victim Questionnaire จำนวน

10 ข้อ และ 2. แบบสอบถามการถูกกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ ของ Anuroj K. and Pityaratstian N. (2019) จำนวน 12 ข้อ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแบบสอบถาม Cyber-Aggression Perpetration and Victimization Scale ฉบับภาษาไทย แบบประเมินการถูกกลั่นแกล้ง (Bullying) แบ่งออกเป็น 5 ระดับ ได้แก่ ไม่เคยถูกกลั่นแกล้งเลย ถูกกลั่นแกล้ง 1-2 ครั้ง เดือนละ 2-3 ครั้ง สัปดาห์ละครั้ง และสัปดาห์ละ 3-4 ครั้ง ซึ่งนักเรียนที่ถูกกลั่นแกล้ง หมายถึง นักเรียนที่ถูกกลั่นแกล้ง มากกว่าหรือเท่ากับเดือนละ 2-3 ครั้งขึ้นไป

ส่วนที่ 4 แบบสอบถามความสัมพันธ์กับเพื่อน เป็นข้อคำถามเกี่ยวกับจำนวนเพื่อนและระดับความสัมพันธ์กับเพื่อน

วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา เพื่ออธิบายลักษณะทางประชากรของกลุ่มตัวอย่างและนำเสนอความชุก และสถิติการถดถอยโลจิสติกเพื่อหาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดโดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

ผลการวิจัย

นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี จำนวน 606 คน เป็นเพศชาย ร้อยละ 46.37 เพศหญิง ร้อยละ 53.63 อายุระหว่าง 13-17 ปี อายุเฉลี่ย 13.98 ปี (ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.85 ปี) ส่วนใหญ่กำลังศึกษา ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ร้อยละ 34.49 รองลงมา คือ มัธยมศึกษาปีที่ 1 (ร้อยละ 33.33) และมัธยมศึกษาปีที่ 3 (ร้อยละ 32.18) ในด้านผลการเรียน นักเรียนมีค่าเฉลี่ยของผลการเรียนเฉลี่ย (GPA) เท่ากับ 2.94 (ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.61) นักเรียนมีโรคประจำตัว ร้อยละ 10.07 โดยส่วนใหญ่มีโรคมะเร็ง ร้อยละ 4.1 หอบหืด ร้อยละ 1.7 โลหิตจาง ร้อยละ 1.2 ตามลำดับ ค่ามัธยฐานของจำนวนเพื่อนเท่ากับ 10 คน โดยมีค่าควอไทล์ที่หนึ่ง (Q1) เท่ากับ 6 คน และค่าควอไทล์ที่สาม (Q3) เท่ากับ 24 คน (พิสัยควอไทล์ = 18 คน) และค่ามัธยฐานของจำนวนเพื่อนสนิทเท่ากับ 4 คน โดยมีค่าควอไทล์ที่หนึ่ง (Q1) เท่ากับ 2 คน และค่าควอไทล์ที่สาม (Q3) เท่ากับ 7 คน (พิสัยควอไทล์ = 5 คน) นักเรียนส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กับเพื่อน ในระดับดี ร้อยละ 88.1 เคยถูกกลั่นแกล้งทางตรง (ทางวาจา และร่างกาย) ร้อยละ 63.4 และเคยถูกกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ ร้อยละ 39.4

พบความชุกของความเครียด ร้อยละ 63.53 แบ่งเป็นระดับปานกลาง ร้อยละ 34.2 ระดับมาก ร้อยละ 15.2 และระดับมากที่สุด ร้อยละ 14.2 ผลการวิเคราะห์ Univariate analysis พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียด มี 5 ตัวแปร ได้แก่ เพศสภาพ (Gender) ไม่มีเพื่อนสนิทเลย ความสัมพันธ์ที่ไม่ดีกับเพื่อน การถูกกลั่นแกล้งทางตรง (ทางวาจา และร่างกาย) จากเพื่อน และการถูกกลั่นแกล้งทางไซเบอร์จากเพื่อน ดังตารางที่ 1

ผลการวิเคราะห์พหุความสัมพันธ์แบบ Multivariate analysis พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลที่มีความสัมพันธ์ กับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ได้แก่ เพศสภาพหญิง (Adjusted OR (aOR) = 2.36, 95%CI = 1.56–3.57) และเพศสภาพ LGBTQ (aOR = 3.04, 95%CI = 1.90–4.87) ส่วนปัจจัยด้านเพื่อนที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดในนักเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ได้แก่ ความสัมพันธ์ที่ไม่ดีกับเพื่อน (aOR = 3.36, 95%CI = 1.68–6.71) การถูกกลั่นแกล้ง ทางตรง (ทางวาจา และร่างกาย) จากเพื่อน (aOR = 1.97, 95%CI = 1.32–2.94) และการถูกกลั่นแกล้งทางไซเบอร์จากเพื่อน (aOR = 1.80, 95%CI = 1.19–2.73) ดังตารางที่ 2



ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยด้านเพื่อน และผลประเมินความเครียดของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (n=606) โดยใช้สถิติ Chi-square test

ปัจจัย	มีความเครียด (n=385) จำนวน (ร้อยละ)	ไม่มีความเครียด (n=221) จำนวน (ร้อยละ)	X^2	P-value
1. ปัจจัยส่วนบุคคล				
1.1 เพศสภาพ (Gender)			29.929	<0.001*
ชาย	136 (51.7)	127 (48.3)		
หญิง	134 (69.4)	59 (30.6)		
LGBTQ	114 (76.7)	35 (23.3)		
1.2 อายุ (ปี)			2.817	0.244
13	129 (62.3)	78 (37.7)		
14	136 (60.7)	88 (39.3)		
≥15	120 (68.6)	55 (31.4)		
1.3 เกรดเฉลี่ย (GPA) (n= 464)			1.748	0.186
< 3.00	156 (67.8)	74 (32.2)		
≥ 3.00	145 (62.0)	89 (38.0)		
1.4 โรคประจำตัว			0.298	0.585
ไม่มี	343 (63.2)	200 (36.8)		
มี	42 (66.7)	21 (33.3)		
2. ปัจจัยด้านเพื่อน				
2.1 จำนวนเพื่อน			1.321	0.250
น้อยกว่า 10 คน	212 (65.6)	111 (34.4)		
10 คน ขึ้นไป	173 (61.1)	110 (38.9)		
2.2 จำนวนเพื่อนสนิท			4.823	0.028*
1 คน ขึ้นไป	351 (62.3)	212 (37.7)		
ไม่มีเพื่อนสนิท	34 (79.1)	9 (20.9)		
2.3 ความสัมพันธ์กับเพื่อน			15.836	<0.001*
ดี	324 (60.7)	210 (39.3)		
ไม่ดี	61 (84.7)	11 (15.3)		
2.4 การถูกกลั่นแกล้งทางตรง (Direct bullying)			27.687	<0.001*
ไม่เคย	111 (50.0)	111 (50.0)		
เคย	274 (71.4)	110 (28.6)		
2.5 การถูกกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ (Cyberbullying)			27.125	<0.001*
ไม่เคย	203 (55.3)	164 (44.7)		
เคย	182 (76.2)	57 (23.8)		

*Statistical significance level: p-value 0.05



ตารางที่ 2 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดในนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (n=606) โดยใช้สถิติ Multivariable Logistic Regression

ปัจจัย	Crude		Adjusted		P-value
	OR	95%CI	OR	95%CI	
เพศสภาพ (Gender)					
ชาย (กลุ่มอ้างอิง)	1.00		1.00		
หญิง	2.12	1.44 – 3.13	2.36	1.56 – 3.57	<0.001*
LGBTQ	3.07	1.96 – 4.81	3.04	1.90 – 4.87	<0.001*
ความสัมพันธ์กับเพื่อน					
ดี (กลุ่มอ้างอิง)	1.00		1.00		
ไม่ดี	3.59	1.85 – 6.99	3.36	1.68 – 6.71	0.001*
การถูกลั่นแกล้งทางตรง (Direct bullying)					
ไม่เคย (กลุ่มอ้างอิง)	1.00		1.00		
เคย	2.49	1.77 – 3.51	1.97	1.32 – 2.94	0.001*
การถูกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ (Cyberbullying)					
ไม่เคย (กลุ่มอ้างอิง)	1.00		1.00		
เคย	2.58	1.80 – 3.70	1.80	1.19 – 2.73	0.005*

*Statistical significance level: p-value 0.05

สรุปและอภิปรายผล

จากผลการศึกษาพบว่า นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในอำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี มีความชุกของภาวะความเครียด ร้อยละ 63.53 หรือประมาณ 3 ใน 5 ของนักเรียนทั้งหมด ซึ่งเป็นอัตราที่น่ากังวล โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาระดับของความเครียดที่พบในกลุ่มตัวอย่าง พบว่านักเรียนร้อยละ 15.2 มีความเครียดระดับมาก และร้อยละ 14.2 มีความเครียดระดับมากที่สุด แสดงให้เห็นว่าความเครียดเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตของนักเรียนในช่วงวัยรุ่นตอนต้น ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Somchai (2022) ที่พบว่า นักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่เรียนกวดวิชาเพื่อเรียนต่อระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย มีความเครียดในระดับรุนแรงถึงร้อยละ 62.8 ระดับสูง ร้อยละ 14.74 ระดับน้อย ร้อยละ 12.50 และระดับปานกลาง ร้อยละ 9.94 ตามลำดับ และการศึกษาของ Limsuwan and Rujirungsijareon (2021) ที่ศึกษาในนักเรียนระดับมัธยมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร พบนักเรียนมีความเครียดระดับสูง ร้อยละ 54.7 นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการศึกษาต่างประเทศ เช่น การศึกษาของ Anjum et al. (2022) ซึ่งศึกษาความชุกของภาวะเครียดและปัจจัยที่สัมพันธ์ในวัยรุ่นที่อาศัยอยู่ในกรุงธากา ประเทศบังกลาเทศ โดยพบว่าวัยรุ่นมีความเครียดระดับปานกลางสูงถึงร้อยละ 65 และมีความเครียดระดับมากอยู่ที่ร้อยละ 9 เช่นเดียวกันกับการศึกษาของ Keliat et al. (2023) ที่พบว่า นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในประเทศอินโดนีเซีย มีความเครียดปานกลาง ร้อยละ 37.9 มีความเครียดมาก ร้อยละ 8.75 และมีความเครียดน้อย ร้อยละ 3.3 แสดงให้เห็นว่าความเครียดในวัยรุ่นเป็นปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นในหลายประเทศและหลายบริบททางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัยรุ่นตอนต้นเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านชีวภาพ กระบวนการคิด สังคม และอารมณ์ ซึ่งมีผลโดยตรงต่อการพัฒนาทักษะการเผชิญปัญหา (Coping) และการควบคุมอารมณ์ (Emotion regulation) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับอาการทางจิตเวช (Psychopathology) (Compas et al., 2017) หากวัยรุ่นไม่มีทักษะที่เหมาะสมในการจัดการกับความเครียดอาจนำไปสู่ปัญหาทางสุขภาพจิตอื่นได้

ปัจจัยส่วนบุคคล

เพศสภาพมีความสัมพันธ์กับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญ โดยนักเรียนที่มีเพศสภาพหญิงและ LGBTQ มีโอกาสเกิดความเครียดมากกว่านักเรียนเพศชาย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Minority Stress Hypothesis ของ Meyer (2003) ที่ระบุว่า ความเครียดที่เกิดจากการเผชิญกับอคติและการเลือกปฏิบัติ เช่น การถูกเลือกปฏิบัติในโรงเรียน การถูกกลั่นแกล้งในโรงเรียน การต้องปกปิดอัตลักษณ์ของตนเอง และความรู้สึกผิดหรืออับอายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางเพศ ส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตและร่างกายของเยาวชน LGBTQ ทำให้พวกเขามีแนวโน้มมีปัญหาด้านสุขภาพจิตสูงกว่ากลุ่มประชากรทั่วไป (Lothwell, Libby, & Adelson, 2020; Meyer, 2003) นอกจากนี้ ผลการศึกษาสอดคล้องกับการศึกษาของ Ramón-Arhués et al. (2020) และ Somchai (2022) ที่พบว่า เพศหญิงสัมพันธ์กับความเครียด และการศึกษาของ Bubphawanna et al. (2021) ซึ่งพบว่าระดับความเครียดของนักเรียนมีความแตกต่างกันตามเพศ โดยเพศหญิงมีระดับความเครียดสูงกว่าเพศชาย ดังนั้น การพัฒนาสภาพแวดล้อมทางการศึกษาที่สนับสนุนสุขภาพจิตของนักเรียนที่มีความเปราะบางทางเพศสภาพ เช่น การให้ความช่วยเหลือด้านจิตวิทยา การส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับความหลากหลายทางเพศ และการกำหนดนโยบายที่ป้องกันการเลือกปฏิบัติ ถือเป็นแนวทางสำคัญในการลดระดับความเครียดและเสริมสร้างความมั่นใจในตนเองให้แก่ นักเรียนทุกกลุ่ม

ปัจจัยด้านเพื่อน

ความสัมพันธ์ที่ไม่ดีกับเพื่อนมีความสัมพันธ์กับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญ โดยนักเรียนที่มีความสัมพันธ์ที่ไม่ดี มีโอกาสเกิดความเครียดมากกว่านักเรียนที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อน สอดคล้องกับการศึกษาของ Bubphawanna et al. (2021) ที่พบว่า ความสัมพันธ์ที่ไม่ดีกับเพื่อนมีความสัมพันธ์กับความเครียดของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 และสอดคล้องกับการศึกษาของ Jitardhan (2022) ที่พบว่า นักเรียนที่ไม่ได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อนจะมีแนวโน้มของการเกิดปัญหาด้านสุขภาพจิตค่อนข้างมาก ทั้งในด้านพฤติกรรมและจิตใจ ดังนั้น โรงเรียนควรส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนผ่านกิจกรรมเชิงบวก เช่น การเล่นเกม และกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างนักเรียน และป้องกันการเกิดความเครียดในนักเรียน

การถูกกลั่นแกล้งทางตรง (Direct bullying) และการถูกกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ (Cyberbullying) จากเพื่อนมีความสัมพันธ์กับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญ โดยนักเรียนที่เคยถูกกลั่นแกล้งทางตรง ทั้งทางร่างกายและทางวาจา และเคยถูกกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ มีโอกาสเกิดความเครียดมากกว่านักเรียนที่ไม่เคยถูกกลั่นแกล้ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลกระทบทางจิตใจที่เกิดขึ้นจากการถูกกลั่นแกล้งอย่างต่อเนื่อง จากผลการศึกษาพบว่า นักเรียนร้อยละ 19.0 เคยมีคนใช้คำพูดเหยียดหยามกับนักเรียน ล้อเลียนนักเรียนในลักษณะที่ทำให้เจ็บใจหรือเสียใจ สัปดาห์ละ 3-4 ครั้ง และนักเรียนร้อยละ 7.8 เคยถูกเพื่อนบางคนเคยสร้างเรื่องโกหกหรือปล่อยข่าวลือในทางที่ไม่ดีเกี่ยวกับตัวนักเรียน และพยายามทำให้คนอื่น ๆ ไม่ชอบนักเรียน สัปดาห์ละ 3-4 ครั้ง ซึ่งให้เห็นว่า การกลั่นแกล้งทางวาจาเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นบ่อยในโรงเรียน ซึ่งอาจนำไปสู่ความรู้สึกด้อยค่า ความวิตกกังวล และความเครียดสะสมในระยะยาว ในส่วนของการกลั่นแกล้งทางร่างกายพบว่า นักเรียนร้อยละ 10.7 เคยถูกชก เตะ ดัน ผลักแรงๆ หรือขังไว้ในห้อง เดือนละ 2-3 ครั้ง และร้อยละ 3.6 เคยถูกชก เตะ ดัน ผลักแรงๆ หรือขังไว้ในห้องในระดับความถี่ที่สูงขึ้น (3-4 ครั้งต่อสัปดาห์) นอกจากนี้ นักเรียนที่เคยถูกกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ ร้อยละ 5.8 เคยพบข่าวลือหรือเรื่องซุบซิบนินทาเกี่ยวกับนักเรียนกระจายอยู่บนโลกออนไลน์ สัปดาห์ละ 3-4 ครั้ง ร้อยละ 9.2 เคยถูกกีดกันหรือตัดออกจากกลุ่มบนโลกออนไลน์โดยเจตนา เดือนละ 2-3 ครั้ง และร้อยละ 8.1 เคยพบว่ามีการโพสต์หรือโพสต์ซ้ำข้อมูลส่วนบุคคลที่นักเรียนไม่ต้องการให้ผู้อื่นรับรู้บนโลกออนไลน์เดือนละ 2-3 ครั้งเช่นกัน การกลั่นแกล้งทั้งทางร่างกาย วาจา รวมทั้งไซเบอร์ เป็นปัญหาที่รุนแรงและอาจส่งผลเสียทั้งทางร่างกายและจิตใจ เช่น ความเครียดเรื้อรัง อาการหวาดกลัว หรือพฤติกรรมก้าวร้าวตอบโต้ สอดคล้องกับการศึกษาของ Tarafa et al. (2022) การตกเป็นเหยื่อของการกลั่นแกล้งมีความสัมพันธ์กับความเครียดทางจิตอย่างมีนัยสำคัญ ($\beta = 0.406, p < 0.001$) และการศึกษาของ Arseneault (2018) ที่พบว่า การถูกกลั่นแกล้งในวัยเด็กมีความสัมพันธ์กับภาวะความเครียดและอาการปัญหาสุขภาพจิต และมีหลักฐานจำนวนมาก

ที่สนับสนุนให้มีมาตรการลดพฤติกรรมการกลั่นแกล้งในเด็กและวัยรุ่น เนื่องจากผลกระทบจากการถูกกลั่นแกล้งอาจคงอยู่จนถึงวัยกลางคนได้

ข้อเสนอแนะ

- 1) การป้องกันและแก้ไขปัญหาการกลั่นแกล้ง โรงเรียนควรดำเนินการที่ชัดเจนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการกลั่นแกล้งทั้งในโรงเรียนและทางไซเบอร์ โดยการสร้างพื้นที่ปลอดภัยให้กับนักเรียนทั้งในโรงเรียนและช่องทางออนไลน์ พร้อมทั้งรณรงค์ให้มีการใช้งานโซเชียลมีเดียอย่างเหมาะสม
- 2) โรงเรียนควรส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนผ่านกิจกรรมเชิงบวก เช่น การเล่นกีฬา และกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและความร่วมมือในกลุ่มเพื่อน
- 3) ควรจัดบริการให้คำปรึกษาด้านสุขภาพจิตในโรงเรียน โดยมีครูหรือเจ้าหน้าที่สุขภาพจิตจากโรงพยาบาลที่เกี่ยวข้อง เพื่อช่วยลดความเครียดและให้การดูแลผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการกลั่นแกล้งทั้งทางตรงและทางไซเบอร์อย่างเหมาะสม
- 4) ควรเสริมสร้างความเข้าใจและสนับสนุนสิทธิของนักเรียนทุกเพศในโรงเรียน โดยเฉพาะนักเรียน LGBTQ เพื่อให้เกิดการยอมรับและความเข้าใจที่ดีในความหลากหลายทางเพศ การสนับสนุนนี้จะช่วยลดความเครียดและปัญหาจากการไม่ยอมรับทางสังคม และสร้างสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยสำหรับนักเรียนทุกคน

ข้อจำกัดของการศึกษา

- 1) การศึกษานี้ทำในพื้นที่อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี โดยทำการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน เพื่อเป็นตัวแทนของประชากรในพื้นที่ ดังนั้น ผลการศึกษานี้ไม่อาจเป็นตัวแทนของจังหวัดสระบุรีได้ทั้งหมด การศึกษาต่อไป จึงควรเพิ่มความหลากหลายของกลุ่มตัวอย่าง ทั้งด้านพื้นที่และช่วงวัย ประถมศึกษาตอนปลาย มัธยมศึกษาตอนปลาย รวมถึงพื้นที่ที่แตกต่างกัน เช่น ชุมชนเมือง ชุมชนชนบท เพื่อเปรียบเทียบปัจจัยที่อาจแตกต่างกันในแต่ละบริบท
- 2) ข้อมูลจากการศึกษาภาคตัดขวาง สามารถอธิบายขนาดของปัญหาในพื้นที่และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ได้ แต่อาจไม่สามารถอธิบายปัจจัยเชิงลึกถึงสาเหตุของปัญหาทั้งหมด ดังนั้น ควรดำเนินการศึกษาเชิงคุณภาพเพื่อทำความเข้าใจเชิงลึกในปัจจัยเสี่ยงและผลกระทบที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพจิตของวัยรุ่น เช่น ความสัมพันธ์ในครอบครัว บทบาทของเพื่อนในโรงเรียน ผลกระทบจากการกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ (Cyberbullying) รวมถึงผลกระทบของเทคโนโลยี เช่น การใช้สมาร์ทโฟน โซเชียลมีเดีย หรือเกมออนไลน์ โดยอาจใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interviews) หรือการสนทนากลุ่ม (Focus group discussions) เพื่อรวบรวมข้อมูลจากมุมมองของกลุ่มเป้าหมายโดยตรง

เอกสารอ้างอิง

กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. (n.d.). แบบประเมินความเครียด (ST5). สืบค้นจาก

<https://catalog.dmh.go.th/dataset/test-st5>

เทอดศักดิ์ เดชคง และคณะ. (2566). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ สถานการณ์สุขภาพจิตคนไทย ผ่าน Mental Health Check In.

คลังความรู้สุขภาพจิต กรมสุขภาพจิต. สืบค้นจาก <https://dmh-elibrary.org/items/show/1759>

สถาบันสุขภาพจิตเด็กและวัยรุ่นราชนครินทร์. (2558). คู่มือค้นพบความสุขกับลูกวัยรุ่น เล่ม 2: พ่อแม่สดใส...เข้าใจวัยรุ่น

(ฉบับปรับปรุง) [อินเทอร์เน็ต]. ใน วิมลวรรณ ปัญญาอ่อน (บรรณาธิการ). สืบค้นจาก

https://new.camri.go.th/ebook_cover/31/mobile/index.html



- สมบัติ ตาปัญญา. (2550). การศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบแนวทางการป้องกันความรุนแรงต่อเด็กแบบยั่งยืน ปีที่สอง (รายงานผลการวิจัย). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) และมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (มสช.).
- สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดสระบุรี. (2567). รายงานสถานการณ์ทางสังคมจังหวัดสระบุรีประจำปี 2567. สืบค้นจาก https://www.m-society.go.th/more_news.php?cid=591
- Alkhawaldeh, A., Al Omari, O., Al Aldawi, S., Al Hashmi, I., Ann Ballad, C., Ibrahim, A., . . . M, A. L. (2023). Stress Factors, Stress Levels, and Coping Mechanisms among University Students. *ScientificWorldJournal*, 2026971. doi:10.1155/2023/2026971
- Anjum, A., Hossain, S., Hasan, M. T., Christopher, E., Uddin, M. E., & Sikder, M. T. (2022). Stress symptoms and associated factors among adolescents in Dhaka, Bangladesh: findings from a cross-sectional study. *BMC Psychiatry*, 22(1), 807. doi:10.1186/s12888-022-04340-0
- Anuroj, K., & Pityaratstian, N. (2019). Validity and reliability of cyber-aggression perpetration and victimization scale: Thai version. *J Psychiatr Assoc Thailand*, 64(1), 45-60. doi:<https://he01.tci-thaijo.org/index.php/JPAT/article/view/180514>
- Arseneault, L. (2018). Annual Research Review: The persistent and pervasive impact of being bullied in childhood and adolescence: implications for policy and practice. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 59(4), 405-421. doi:<https://doi.org/10.1111/jcpp.12841>
- Bubphawanna, S., Lamluk, P., & Manotan, A. (2021). The Factors Related to Stress Mathayomsuksa VI Students in Phayao Province. *Academic Journal of Community Public Health*, 7. Retrieved from <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/ajcph/article/view/249504/174323>
- Chusak, T., Sirirat, C., & Nonpala, J. (2020). Factors associated with stress among employees in a factory. *VRU Research and Development Journal Science and Technology*, 15. Retrieved from <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/vrurdistjournal/article/view/236621>
- Compas, B. E., Jaser, S. S., Bettis, A. H., Watson, K. H., Gruhn, M. A., Dunbar, J. P., . . . Thigpen, J. C. (2017). Coping, emotion regulation, and psychopathology in childhood and adolescence: A meta-analysis and narrative review. *Psychol Bull*, 143(9), 939-991. doi:10.1037/bul0000110
- Eiland, L., & Romeo, R. D. (2013). Stress and the developing adolescent brain. *Neuroscience*, 249, 162-171. doi:10.1016/j.neuroscience.2012.10.048
- Hardie, M. (2021). Three aspects of health and healing: the biopsychosocial model in medicine. Retrieved from <https://surgery.wustl.edu/three-aspects-of-health-and-healing-the-biopsychosocial-model/>
- Jltardhan, R. (2022). Sociometric status with supporting school mental health. *Journal of Graduate Studies Valaya Alongkorn Rajabhat University*, 16(2), 1-10. Retrieved from <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JournalGradVRU/article/view/245947/172582>
- Kaengkhoi hospital. (2023). Psychiatry. Retrieved from https://kkhos.moph.go.th/kkhos/data_mis/psychia_2023.pdf
- Keliat, B. A., Azni, A. Y., & Susanti, N. C. (2023). Differences in stress levels between junior high school students and college students during online learning. *Nursing Management*, 54(5S), 25-28. doi:10.1097/nmg.0000000000000008



- Limsuwan, N., & Rujirungsijareon, N. (2021). Factors associated with stress levels in secondary school students under Bangkok Metropolitan Administration. *Journal of the Psychiatric Association of Thailand*, 66(1), 53-68. Retrieved from <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/JPAT/article/view/243511>
- Lothwell, L. E., Libby, N., & Adelson, S. L. (2020). Mental Health Care for LGBT Youths. *Focus (Am Psychiatr Publ)*, 18(3), 268-276. doi:10.1176/appi.focus.20200018
- Magson, N. R., Freeman, J. Y. A., Rapee, R. M., Richardson, C. E., Oar, E. L., & Fardouly, J. (2021). Risk and Protective Factors for Prospective Changes in Adolescent Mental Health during the COVID-19 Pandemic. *J Youth Adolesc*, 50(1), 44-57. doi:10.1007/s10964-020-01332-9
- Meyer, I. H. (2003). Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: conceptual issues and research evidence. *Psychol Bull*, 129(5), 674-697. doi:10.1037/0033-2909.129.5.674
- Na Ranong S, & Homkate N. (2017). The study behavior and psychosocial factors to effect of adolescent pregnancy in Huaiyot hospital Trang. Rajamangala University of Technology Srivijaya. Retrieved from <https://riss.rmuts.ac.th/upload/doc/201904/hKDFINXXLLrsuprCkuBE/hKDFINXXLLrsuprCkuBE.pdf>
- Ramón-Arбуés, E., Gea-Caballero, V., Granada-López, J. M., Juárez-Vela, R., Pellicer-García, B., & Antón-Solanas, I. (2020). The Prevalence of Depression, Anxiety and Stress and Their Associated Factors in College Students. *Int J Environ Res Public Health*, 17(19). doi:10.3390/ijerph17197001
- Somchai, W. (2022). Stress of grade 9 students taking an extra course for the admission examination of Triam Udom Suksa School and Mahidol Wittayanusorn School. Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD). Retrieved from <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/6686>
- Tarafa, H., Alemayehu, Y., Bete, T., & Tarecha, D. (2022). Bullying victimization and its associated factors among adolescents in Illu Abba Bor Zone, Southwest Ethiopia: a cross-sectional study. *BMC Psychology*, 10(1), 260. doi:10.1186/s40359-022-00967-6
- World Health Organization. (2023). Stress. Retrieved from <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/stress>
- World Health Organization. (2024). Mental health of adolescents. Retrieved from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health>



ความชุกและปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล ของบุคลากรทางการแพทย์ในโรงพยาบาลชุมชน จังหวัดนครสวรรค์

(Prevalence and Factors Associated of Burnout Syndrome (Depersonalization Dimension)
Among Healthcare Workers at the Community Hospital, Nakhon Sawan Province)

โดย

ฐานิฉัตร เขียวเกษม^{1*} สุคนธา ศิริ² จิราลักษณ์ นนทาร์ักษ์³ และโชคชัย หมั่นแสงทรัพย์³

Thanichat Khiaokasem^{4*} Sukhontha Siri⁵ Jiraluck Nontarak⁵ and Chokchai Munsawaengsub⁶

¹ นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโรคติดต่อและวิทยาการระบาดทางการแพทย์ สาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล 10400

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ภาควิชาระบาดวิทยา คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพมหานคร 10400

³ คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพมหานคร 10400

⁴ Master's Student in the Master of Science Program in Public Health Infectious Diseases and Epidemiology, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400

⁵ Assistant Professor, Department of Epidemiology, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400

⁶ Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400

* Corresponding author: E-mail address: Thanichat.k@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาแบบภาคตัดขวาง (Cross-sectional study) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความชุกและปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลของบุคลากรทางการแพทย์ในโรงพยาบาลชุมชน จังหวัดนครสวรรค์ มีจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 319 คน โดยเก็บข้อมูลจากบุคลากรทางการแพทย์ที่ปฏิบัติงานในโรงพยาบาลชุมชน จังหวัดนครสวรรค์ ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบคลัสเตอร์แบ่งชั้นสองขั้นตอนตามขนาดของโรงพยาบาล ข้อมูลถูกเก็บรวบรวมโดยใช้แบบสอบถามและแบบวัดภาวะหมดไฟจากการทำงานของแมสลาซ (Maslach Burnout Inventory) ฉบับภาษาไทย วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา อธิบายข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างและความชุกของภาวะหมดไฟจากการทำงาน และสถิติเชิงอนุมานด้วย Multiple logistic regression เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยกับภาวะหมดไฟจากการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล ผลการศึกษาพบว่าบุคลากรทางการแพทย์ในโรงพยาบาลชุมชนมีภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล ร้อยละ 34.5 และผลการวิเคราะห์ Multiple logistic regression พบว่าปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล ได้แก่ ระดับความวิตกกังวล ($OR_{adj} = 2.07, 95\% CI = 1.01-4.27$) และการกลั่นแกล้งในที่ทำงาน ($OR_{adj} = 3.13, 95\% CI = 1.71-5.73$) ดังนั้นผู้บริหารในหน่วยงานควรกำหนดนโยบายให้มีการจัดกิจกรรมนันทนาการที่ส่งเสริมสุขภาพจิตที่ดีและจัดคลินิกที่ปรึกษาด้านสุขภาพจิตโดยมีการให้คำปรึกษาหรือขอแนะนำเพื่อลดภาวะวิตกกังวลให้แก่บุคลากรทางการแพทย์ในหน่วยงาน นอกจากนี้ควรมีมาตรการควบคุมป้องกันการกลั่นแกล้งในหน่วยงานและทางไซเบอร์ เพื่อลดภาวะหมดไฟจากการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลของบุคลากรทางการแพทย์อันจะนำไปสู่ระบบการบริการทางสาธารณสุขที่มีประสิทธิภาพต่อไป

คำสำคัญ: ภาวะหมดไฟจากการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล, บุคลากรทางการแพทย์, โรงพยาบาลชุมชน



Abstract

This cross-sectional study was conducted to determine the prevalence and factors associated with burnout syndrome of depersonalization dimension among healthcare workers at the Community Hospital, Nakhon Sawan Province. The subjects work in the Community Hospital, Nakhon Sawan Province. A sample of 319 healthcare workers was selected using a two-stage cluster sampling method, which was stratified by hospital size. Data were collected by questionnaire and Maslach Burnout Inventory Thai version. Descriptive were used to describe the prevalence, multiple logistic regression were used to assess the association between factors and outcomes. Results showed that the prevalence of burnout (depersonalization dimension) was 34.5%. It was found that the factors associated to burnout of depersonalization consisted of level of anxiety ($OR_{adj} = 2.07$, 95% CI = 1.01-4.27) and workplace bullying ($OR_{adj} = 3.13$, 95% CI = 1.71-5.73). Therefore, the executives in the organization should formulate policies for recreational activities that promote good mental health and organize a mental health counseling clinic about working among healthcare workers in the organization to relieve anxiety. Furthermore, preventive measures should be implemented to address and prevent bullying in workplace and cyberbullying, which could help mitigate burnout related to depersonalization. This will lead to an efficient public health service system.

Keywords: Burnout of Depersonalization, Healthcare Workers, Community Hospital

ความชุกและปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลของ บุคลากรทางการแพทย์ในโรงพยาบาลชุมชน จังหวัดนครสวรรค์

(Prevalence and Factors Associated of Burnout Syndrome (Depersonalization Dimension)
Among Healthcare Workers at the Community Hospital, Nakhon Sawan Province)

บทนำ

บุคลากรสุขภาพและสาธารณสุขทั่วโลกส่วนใหญ่ประสบปัญหาภาวะหมดไฟเพิ่มสูงขึ้น จากการทบทวนวรรณกรรม ซึ่งส่วนใหญ่ประเมินภาวะหมดไฟจากการทำงานโดยใช้แบบประเมิน Maslach Burnout Inventory (MBI) ในประเทศสหรัฐอเมริกา จากการสำรวจความชุกของบุคลากรทางการแพทย์กับภาวะหมดไฟในการทำงาน (Rotenstein, et al., 2018) พบว่า มีความชุกของภาวะหมดไฟในการทำงานถึงร้อยละ 50 การศึกษาแบบภาคตัดขวางในโรงพยาบาลระดับตติยภูมิในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอิตาลี (Lasalvia, et al., 2021) พบว่า บุคลากรทางการแพทย์มีความชุกของภาวะหมดไฟในการทำงานอยู่ที่ร้อยละ 38.3 โดยพบว่าภาวะหมดไฟจากการทำงานเกิดขึ้นมากที่สุดในบุคลากรที่ทำงานในหอผู้ป่วยวิกฤติ รongลงมา คือ แพทย์ประจำบ้าน และพยาบาลตามลำดับ ในประเทศไทย มีการสำรวจสุขภาพจิตและภาวะหมดไฟในการทำงานของแพทย์ในโรงพยาบาลทั่วไปและโรงพยาบาลชุมชนจังหวัดนครราชสีมา (นครินทร์ ขุนงาม, 2563) พบว่า แพทย์ส่วนใหญ่มีภาวะหมดไฟในการทำงานอยู่ในระดับสูง ภาวะหมดไฟในการทำงานด้านความอ่อนล้าทางอารมณ์อยู่ในระดับสูง ร้อยละ 43.7 การลดความเป็นบุคคลในระดับสูง ร้อยละ 45.5 และความสำเร็จส่วนบุคคลในระดับสูง ร้อยละ 100

องค์การอนามัยโลก (WHO) ได้ระบุว่า ภาวะหมดไฟในการทำงาน (Burnout syndrome) หรือภาวะหมดไฟจากการทำงาน (Occupational phenomenon) เป็นปัญหาทางสุขภาพจิตอย่างหนึ่ง ที่องค์การอนามัยโลกได้จัดอยู่ในกลุ่ม International Classification of Diseases (ICD) ถือเป็นกลุ่มอาการที่มีความอ่อนล้าทางด้านร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ เกิดความเบื่อหน่ายจากการทำงานเรื้อรัง มีความสัมพันธ์กับความเครียด ภาวะหมดไฟในการทำงานแบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ ความอ่อนล้าทางอารมณ์ (Emotional exhaustion) การลดความเป็นบุคคล (Depersonalization) และการลดความสำเร็จส่วนบุคคล (Reduced personalization accomplishment) หากบุคลากรทางการแพทย์เกิดภาวะเหนื่อยล้าทางอารมณ์ ภาวะหมดไฟจากการทำงาน จะส่งผลกระทบต่อให้เกิดปัญหาสุขภาพจิตต่างๆ ตามมาหรือเกิดความเจ็บป่วยทางจิตเวชได้

ผลกระทบจากภาวะหมดไฟในการทำงานของบุคลากรสุขภาพส่งผลกระทบต่อทั้งตัวบุคลากร วิชาชีพ ผู้มารับบริการ และต่อองค์กร (Muldary T. W., 1983) กล่าวคือ ภาวะหมดไฟในการทำงานจะส่งผลกระทบต่อตนเอง ด้านร่างกายเป็นอาการที่แสดงออก เช่น ปวดหัว ปวดหลัง นิสัยการรับประทานอาหารเปลี่ยนไป ด้านจิตใจ มีอาการเหนื่อยอ่อนเรื้อรัง ไม่สามารถทำอะไรได้เป็นระยะเวลานาน ส่งผลต่อการทำกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน ขาดสมาธิหรือความตั้งใจ ซึมเศร้า ท้อแท้ใจ หดหู่ เหงื่อซึม รู้สึกว่าตนมีคุณค่าน้อยลง และด้านพฤติกรรม คุณภาพของงานลดลง แยกตัวเองออกจากสังคม สิ่งที่กล่าวมา คือ การลดความเป็นบุคคล ส่งผลเชิงลบต่อผู้รับบริการโดยตรงทำให้ผู้รับบริการไม่ได้รับบริการอย่างเต็มประสิทธิภาพ ส่งผลต่อคุณภาพการให้บริการและความปลอดภัยของผู้รับบริการ เกิดความรู้สึกเห็นห่างกับเพื่อนร่วมงาน รวมถึงขาดความผูกพันกับสถานที่ทำงานหรือองค์กรด้วย ในองค์กรที่มีบุคคลที่เกิดอาการภาวะหมดไฟในการทำงานนั้น บุคคลเหล่านี้จะทำให้ประสิทธิภาพในการทำงานลดลง หลีกเลี่ยงเพื่อนร่วมงาน ทำงานไม่ได้ตามเป้าหมาย ลาออก ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อองค์กรทั้งทางตรงและทางอ้อม

โรงพยาบาลชุมชนเป็นโรงพยาบาลสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข เป็นโรงพยาบาลประจำอำเภอทั่วไป มีขีดความสามารถระดับปฐมภูมิ (Primary care) หรือระดับทุติยภูมิ (Secondary care) มีจำนวนเตียงตั้งแต่ 10-120 เตียง ในประเทศไทยมีอยู่ 772 แห่ง (กองบริหารการสาธารณสุข สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2561) มีบทบาทและภารกิจด้านการส่งเสริมสุขภาพ พัฒนาสุขภาพ ป้องกันโรค การรักษาพยาบาลทั้งแบบที่ให้บริการผู้ป่วยนอก (OPD) และการรักษาผู้ป่วยใน (IPD) ถือว่าเป็นหน่วยบริการที่อยู่ใกล้จุดศูนย์กลางชุมชนและประชาชน ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการได้อย่างสะดวก

บุคลากรทางการแพทย์ที่ปฏิบัติงานในโรงพยาบาลชุมชนล้วนเป็นกำลังคนด้านสุขภาพที่สำคัญในการขับเคลื่อนระบบบริการสุขภาพ มีหน้าที่ให้บริการทางสุขภาพแก่ประชาชน ลักษณะการทำงานที่มีความเร่งด่วนและเกี่ยวข้องกับภาวะวิกฤตชีวิตคน

ปัญหาสำคัญที่บุคลากรทางการแพทย์โรงพยาบาลชุมชนมักต้องเผชิญ คือ สิ่งคุกคาม (Hazards) ซึ่งทำให้เกิดความเสี่ยงต่อสุขภาพได้ สิ่งคุกคามเหล่านั้น ได้แก่ การสัมผัสกับเชื้อก่อโรค ชั่วโมงการทำงานที่ยาวนาน ภาวะความบีบคั้นทางใจ ความเหนื่อยล้า ภาวะหมดไฟในการทำงาน การตีตรา ความรุนแรงของร่างกายและจิตใจ เป็นต้น (องค์การอนามัยโลก, 2563) จากการสำรวจภาวะเครียด (Stress) ของบุคลากรสาธารณสุข กรมสุขภาพจิต พบว่า บุคลากรสาธารณสุข 8 ใน 10 คน มีความเครียดและกังวลกับการทำงาน ซึ่งมีแนวโน้มทำให้บุคลากรทางการแพทย์มีความเหนื่อยล้าทางอารมณ์และนำไปสู่ภาวะหมดไฟ (Burnout syndrome) ได้ นอกจากนี้ ปัญหาที่บุคลากรทางการแพทย์สามารถพบในที่ทำงานได้อีกอย่าง คือ ความรุนแรงระหว่างบุคลากร (Workplace bullying) ไม่ว่าจะเป็นการกดขี่ ช่มแยะ รังแก กลั่นแกล้ง กล่าวคือเป็นการกระทำต่อผู้หนึ่งด้วยพฤติกรรมที่ทำให้รู้สึกอับอาย เจ็บปวด หรือแม้แต่ทางร่างกาย มีตั้งแต่การกลั่นแกล้งโดยตรง (Direct verbal bullying) จากการพูดจาและการกระทำโดยตรง หรือแบบทางอ้อม (Indirect verbal bullying) เช่น การนินทา การสร้างข่าวลือที่ไม่เป็นจริงเพื่อให้อีกฝ่ายเสียหาย ในประเทศอังกฤษ ผลการวิจัยของ Quine (1999) ได้ทำการศึกษาสภาพการกลั่นแกล้งรังแกกันในที่ทำงานของแพทย์ พยาบาล และบุคลากรทางการแพทย์ จำนวน 1,100 คน พบว่า มีจำนวนผู้ที่โดนกลั่นแกล้งรังแกกันในที่ทำงานถึงร้อยละ 38 ในส่วนของประเทศไทยผลจากการสำรวจพยาบาล 20,000 คนทั่วประเทศทั้งภาครัฐและเอกชนชี้ให้เห็นว่า พบปัญหาดังกล่าวในโรงพยาบาลภาคเอกชนน้อยกว่าโรงพยาบาลภาครัฐ และพบในโรงพยาบาลขนาดใหญ่ที่สัมพันธ์กับภาระงานที่หนัก (Work overload) มากที่สุด ในส่วนของโรงพยาบาลขนาดเล็ก พบว่าการกลั่นแกล้งในที่ทำงานที่เกิดขึ้นมีความรุนแรงมากกว่าการเกิดในโรงพยาบาลขนาดใหญ่ โรงพยาบาลขนาดเล็กเป็นการกลั่นแกล้งเรื่องทางกายภาพหรือแม้แต่การคุกคามทางเพศ ผลกระทบของคนไข้เผชิญกับปัญหานี้อาจถึงขั้นต้องหยุดงานหรือออกจากงาน การกลั่นแกล้งรังแกกันในที่ทำงานได้ส่งผลกระทบเชิงลบ ทำลายความเป็นอยู่ที่ดีของบุคลากรทางการแพทย์ โดยทำให้บุคลากรเกิดความเครียด ส่งผลต่อสุขภาพจิต และยังเป็นตัวการทำลายสัมพันธภาพองค์กรได้อีกด้วย (O'Connell, et al., 2007) จากการทบทวนวรรณกรรมภาวะหมดไฟในการทำงานของบุคลากรทางการแพทย์ด้านการลดความเป็นบุคคล (Depersonalization dimension) ในประเทศสเปน อิตาลี โปรตุเกส พบความชุกของภาวะหมดไฟจากการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลระดับสูง ร้อยละ 69.0 (Torrente, et al., 2021) ร้อยละ 26.5 (Lasalvia, et al., 2021), และร้อยละ 13.2 (Antao, et al., 2022) ตามลำดับ

จากสถานการณ์ที่กล่าวมาข้างต้น พบว่าหากบุคลากรทางการแพทย์เกิดภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล (Depersonalization dimension) จะเกิดผลกระทบทั้งต่อตนเอง ครอบครัว บุคคลรอบข้าง รวมทั้งผู้รับบริการด้วย เนื่องจากภาวะดังกล่าวส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานและผู้รับบริการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากภาวะดังกล่าวเกิดในบุคลากรทางการแพทย์ที่ปฏิบัติงานในโรงพยาบาลชุมชนซึ่งเป็นด่านหน้าที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการให้บริการดูแลรักษาสุขภาพของประชาชนในชุมชนจำนวนมาก ยิ่งทำให้เกิดผลกระทบต่อระบบสาธารณสุขเป็นวงกว้าง ทั้งนี้จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าการศึกษามีก่อนหน้าในประเทศไทย ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเฉพาะเจาะจงในกลุ่มอาชีพใดอาชีพหนึ่ง และมีส่วนน้อยที่ศึกษาในกลุ่มบุคลากรทางการแพทย์ที่ปฏิบัติงานในโรงพยาบาลชุมชน ดังนั้น การศึกษาค้นคว้าวิจัยจึงสนใจทำการศึกษาความชุกและปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลของบุคลากรทางการแพทย์ในโรงพยาบาลชุมชน จังหวัดนครสวรรค์ เพื่อประเมินสถานการณ์ความชุกและหาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลของบุคลากรทางการแพทย์ในโรงพยาบาลชุมชน จังหวัดนครสวรรค์ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการเฝ้าระวังหรือป้องกันการเกิดภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล และนำไปสู่การจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อวางแผนแนวทางการส่งเสริมด้านสภาพจิตใจและป้องกันการเกิดภาวะหมดไฟในการทำงานของบุคลากรทางการแพทย์ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาความชุกของภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลของบุคลากรทางการแพทย์ในโรงพยาบาลชุมชน จังหวัดนครสวรรค์
- 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลของบุคลากรทางการแพทย์ในโรงพยาบาลชุมชน จังหวัดนครสวรรค์

ระเบียบวิธีการวิจัย

เป็นการศึกษาแบบภาคตัดขวาง (Cross-sectional study) โดย N แทนกลุ่มตัวอย่างของบุคลากรทางการแพทย์ที่ปฏิบัติงานในโรงพยาบาลชุมชน จังหวัดนครสวรรค์ จำนวน 1,382 คน p แทนค่าสัดส่วนความชุกของภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล เท่ากับ 0.455 d แทนค่า Maximum allowable error เท่ากับ 0.05 จะได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 356 คน และเพื่อป้องกันการไม่ตอบกลับแบบสอบถามจึงเพิ่มกลุ่มตัวอย่างอีกร้อยละ 20 เท่ากับ 71 คน รวมเป็น 427 คน ซึ่งใช้วิธีการสุ่มตัวอย่าง 2 Stage stratified random sampling ขั้นที่ 1 คือ การสุ่มตัวอย่างโดยแบ่งโรงพยาบาลชุมชนตามการจัดระดับหน่วยบริการแบ่งเป็น 4 ระดับ ดังนี้ 1) โรงพยาบาลชุมชนขนาดเล็ก (F3) จำนวนเตียงที่รับผู้ป่วยไว้รักษาตัวในโรงพยาบาล 30 เตียง 2) โรงพยาบาลชุมชนขนาดกลาง (F2) จำนวนเตียงที่รับผู้ป่วยไว้รักษาตัวในโรงพยาบาล 30-90 เตียง 3) โรงพยาบาลชุมชนขนาดใหญ่ (F1) จำนวนเตียงที่รับผู้ป่วยไว้รักษาตัวในโรงพยาบาล 90-120 เตียง และ 4) โรงพยาบาลชุมชนแม่ข่าย (M2) จำนวนเตียงที่รับผู้ป่วยไว้รักษาตัวในโรงพยาบาลมีตั้งแต่ 120 เตียงขึ้นไป ขั้นที่ 2 ใช้วิธี Cluster random sampling สุ่มเลือกโรงพยาบาลชุมชนโดยการจับฉลากตามขนาดของโรงพยาบาล ได้จำนวนทั้งสิ้น 6 โรงพยาบาล ดังนี้ 1) โรงพยาบาลชุมชนขนาดเล็ก (F3) สุ่มได้จำนวน 1 โรงพยาบาล 2) โรงพยาบาลชุมชนขนาดกลาง (F2) สุ่มได้จำนวน 3 โรงพยาบาล 3) โรงพยาบาลชุมชนขนาดใหญ่ (F1) สุ่มได้จำนวน 1 โรงพยาบาล และ 4) โรงพยาบาลชุมชนแม่ข่าย (M2) สุ่มได้จำนวน 1 โรงพยาบาล ซึ่งมีเกณฑ์การคัดเข้า คือ บุคลากรทางการแพทย์ที่ปฏิบัติงานในโรงพยาบาลชุมชน จังหวัดนครสวรรค์ตั้งแต่ 6 เดือนขึ้นไป ประกอบด้วย แพทย์ทั่วไป แพทย์เฉพาะทาง ทันตแพทย์ เภสัชกร พยาบาลวิชาชีพ นักเทคนิคการแพทย์ นักกายภาพบำบัด นักรังสีเทคนิค นักวิชาการสาธารณสุข แพทย์แผนไทย เจ้าพนักงานรังสีการแพทย์ เจ้าพนักงานเภสัชกรรม เจ้าพนักงานทันตสาธารณสุข เจ้าพนักงานสาธารณสุข เจ้าพนักงานเวชกิจฉุกเฉิน เจ้าพนักงานวิทยาศาสตร์การแพทย์ ทั้งเพศชายและเพศหญิงที่ยินดีเข้าร่วมการวิจัยโดยสมัครใจภายหลังได้ข้อมูลอย่างครบถ้วน และมีเกณฑ์การคัดออก คือ บุคลากรทางการแพทย์ที่อยู่ระหว่างลาปฏิบัติงาน ได้แก่ ลาอบรม ลาศึกษาต่อ ลาพักผ่อน ลาป่วย ลาคลอล ลาบวช ลาภิกษาในช่วงการเก็บข้อมูล และเกณฑ์การให้ผู้เข้าร่วมการวิจัยเลิกจากการศึกษา คือ เป็นผู้สมัครใจเข้าร่วมการวิจัยในตอนแรก ต่อมาผู้เข้าร่วมการวิจัยถอนตัวหรือยกเลิกจากการศึกษา โดยเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2567 – 15 ธันวาคม 2567 ซึ่งจะเก็บข้อมูลภายหลังผ่านการพิจารณารับรองจากคณะกรรมการวิจัยในมนุษย์ จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอข้อมูลเป็นภาพรวมไม่มีการระบุตัวผู้ตอบเป็นรายบุคคล ทั้งนี้ จากการทบทวนวรรณกรรมความชุกและปัจจัยที่สัมพันธ์กับภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล ผู้วิจัยได้พัฒนาแบบสอบถามโดยแบ่งเป็น 5 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ปัจจัยด้านบุคคล ประกอบด้วย เพศ อายุ สถานภาพสมรส ความเพียงพอของรายได้

ส่วนที่ 2 ปัจจัยด้านภาวะสุขภาพจิต ประกอบด้วย แบบสอบถามประเมินระดับอารมณ์ด้านลบของตนเอง 3 ด้าน คือ ความซึมเศร้า ความวิตกกังวล และความเครียด (DASS-21) มีข้อคำถามจำนวน 21 ข้อ โดยแบบสอบถามนี้สร้างโดย Lovibond และคณะ เมื่อปี ค.ศ. 1995 ฉบับแปลเป็นภาษาไทยแปลโดย Sukanlaya Sawang (2023) จาก The National Centre in HIV Epidemiology and Clinical Research (NCHECR) ประเทศออสเตรเลีย การตอบเป็น

มาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) แบ่งเป็น 4 ระดับ ตามแบบ Likert scale มีคะแนนตั้งแต่ 0–3 คะแนน เกณฑ์การแปลผลคิดคะแนนรวมเพื่อจำแนกภาวะสุขภาพจิตเป็น 5 ระดับ คือ ปกติ ระดับต่ำ ระดับปานกลาง ระดับรุนแรง ระดับรุนแรงที่สุด

ส่วนที่ 3 ปัจจัยด้านการทำงาน ได้แก่ ตำแหน่งงาน อายุงาน และชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์

ส่วนที่ 4 ปัจจัยด้านการกลั่นแกล้งในที่ทำงาน (Workplace bullying) ใช้แบบวัดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ (Negative Acts Questionnaire-Revised (NAQ-R) ฉบับภาษาไทยของ NAQ-R Inventory มีจำนวนทั้งหมด 22 ข้อ ซึ่งเดิมพัฒนาขึ้นโดย Einarsen, Hoel & Notelaers (2009) และแปลเป็นภาษาไทยโดย Sungwan (2018) เพื่อวัดความถี่และความชุกของการกระทำเชิงลบที่เกิดขึ้นในสถานที่ทำงานในช่วง 6 เดือนที่ผ่านมา ความน่าเชื่อถือของความสอดคล้องภายในของ NAQ-R (เวอร์ชันภาษาไทย) อยู่ในระดับสูงด้วยค่าสัมประสิทธิ์ Cronbach alpha 0.90 แบบสอบถามดังกล่าวเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) แบ่งเป็น 5 ระดับ ตามแบบ Likert scale มีคะแนนตั้งแต่ 1–5 คะแนน เกณฑ์การแปลผลคะแนนการกลั่นแกล้งในที่ทำงาน ระดับต่ำมีคะแนนต่ำกว่า 33 คะแนน ระดับปานกลางมีคะแนนจาก 33-45 คะแนน และระดับสูงมีคะแนนสูงกว่า 45 คะแนนขึ้นไป

และส่วนที่ 5 แบบประเมินภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล โดยอ้างอิงจากแบบประเมินภาวะหมดไฟจากการทำงานของแมสลาซ (Maslach Burnout Inventory) (Maslach & Jackson, 1981) และแปลเป็นภาษาไทยโดยสิริยา สัมมาวาท (2532) ประกอบด้วยคำถามเชิงลบ จำนวน 9 ข้อ แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ ระดับต่ำ (0-6 คะแนน) ปานกลาง (7-12 คะแนน) และสูง (13 คะแนนขึ้นไป)

วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเพื่ออธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ปัจจัยต่างๆ และความชุกของภาวะหมดไฟในการทำงาน และใช้สถิติ Binary logistic regression เพื่อคำนวณค่า Crude และ Adjusted odds ratio หาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่ศึกษากับภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล และหาปัจจัยที่มีอิทธิพลกับภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล โดยทำการทดสอบนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

การศึกษครั้งนี้ผ่านการพิจารณาด้านจริยธรรมจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล (MUPH 2024-082) และได้รับการอนุญาตให้เก็บข้อมูลเพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์ จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครสวรรค์ ตามหนังสือที่ นว 0033/4464 เรื่อง อนุญาตให้นักศึกษาเก็บข้อมูลเพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์ โดยผู้เข้าร่วมการวิจัยทุกคนรับทราบวัตถุประสงค์ของการวิจัย ประโยชน์ของการศึกษาโดยลงนามในเอกสารยินยอมเข้าร่วมการวิจัยก่อนทำการเก็บข้อมูล และสามารถถอนตัวได้ทุกเมื่อโดยไม่ต้องชี้แจงเหตุผลต่อผู้วิจัย

ผลการวิจัย

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล (n = 319)

ภาวะหมดไฟในการทำงาน	จำนวน (คน)	ร้อยละ
การลดความเป็นบุคคล (n = 319)		
ระดับต่ำ	209	65.5
ระดับปานกลาง	82	25.7
ระดับสูง	28	8.8

จากตารางที่ 1 พบว่าในการศึกษานี้บุคคลากรทางการแพทย์ในโรงพยาบาลชุมชนส่วนใหญ่มีความชุกของภาวะหมดไฟจากการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลระดับต่ำ ร้อยละ 65.5



จากการศึกษานี้บุคลากรทางการแพทย์ที่ปฏิบัติงานในโรงพยาบาลชุมชน จังหวัดนครสวรรค์ ตอบแบบสอบถามกลับจำนวน 319 คน คิดเป็นร้อยละ 89.6 ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 90.0) มีอายุเฉลี่ย 38.4 ปี ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 10.6 ปีอายุน้อยที่สุด 22 ปี มากที่สุด 60 ปี โดยมากกว่าครึ่งหนึ่งมีสถานภาพโสด (ร้อยละ 48.6) ส่วนใหญ่มีรายได้เพียงพอ (ร้อยละ 77.0) ปัจจัยด้านสุขภาพจิตพบว่ามีเพียงส่วนน้อยที่มีระดับความเครียดมากถึงรุนแรง (ร้อยละ 7.8) และมีระดับความซึมเศร้ามากถึงรุนแรง (ร้อยละ 7.8) แต่มีระดับความวิตกกังวลมากถึงรุนแรง ถึงร้อยละ 18.5 ตำแหน่งงานส่วนใหญ่พบว่าเป็นผู้ปฏิบัติงาน (ร้อยละ 85.0) มีอายุงานเฉลี่ย 15.3 ปี ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 11.30 ปี อายุงานน้อยที่สุด คือต่ำกว่า 1 ปี (ตั้งแต่ 6 เดือน แต่น้อยกว่า 12 เดือน) อายุงานมากที่สุด 38 ปี ชั่วโมงการทำงานเฉลี่ยต่อสัปดาห์ 48.3 ชั่วโมง ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 20.5 ชั่วโมง ชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ที่น้อยที่สุด 8 ชั่วโมง ชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ที่มากที่สุด 172 ชั่วโมง และมีการกลั่นแกล้งในที่ทำงานระดับมากถึงรุนแรง ร้อยละ 21.9

ตารางที่ 2 จำนวน ร้อยละ และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลกับปัจจัยที่ศึกษา (n = 319)

ตัวแปร	ภาวะหมดไฟในการทำงานด้าน		X ²	df	p-value
	การลดความเป็นบุคคล				
	มี n (%)	ไม่มี n (%)			
เพศ					
ชาย	12 (37.5)	20 (62.5)	0.143	1	0.705
หญิง	98 (34.1)	189 (65.9)			
อายุ (ปี)					
≤ 40	51 (31.3)	112 (68.7)	0.548	1	0.459
> 40	46 (35.4)	84 (64.6)			
สถานภาพสมรส					
โสด	58 (37.4)	97 (62.6)	1.238	2	0.538
แต่งงาน	46 (31.5)	100 (68.5)			
หม้าย/หย่า/แยก	5 (31.3)	11 (68.8)			
ความเพียงพอของรายได้					
เพียงพอ	75 (30.7)	169 (69.3)			
ไม่เพียงพอ	34 (46.6)	39 (53.4)	6.247	1	0.012*
ระดับความเครียด					
เล็กน้อยถึงปานกลาง	94 (32.0)	200 (68.0)			
มากถึงรุนแรง	16 (64.0)	9 (36.0)	10.461	1	<0.001*
ระดับความวิตกกังวล					
เล็กน้อยถึงปานกลาง	74 (28.6)	185 (71.4)			
มากถึงรุนแรง	35 (59.3)	24 (40.7)	20.170	1	<0.001*
ระดับความซึมเศร้า					
เล็กน้อยถึงปานกลาง	90 (31.6)	195 (68.4)			
มากถึงรุนแรง	18 (60.0)	12 (40.0)	9.731	1	0.002*
ตำแหน่งงาน					
ผู้บริหาร	15 (32.6)	31 (67.4)	0.051	1	0.821
ผู้ปฏิบัติงาน	93 (34.3)	178 (65.7)			



ตัวแปร	ภาวะหมดไฟในการทำงานด้าน		X ²	df	p-value
	การลดความเป็นบุคคล				
	มี n (%)	ไม่มี n (%)			
อายุงาน (ปี)					
0-10	54 (36.7)	93 (63.3)	0.501	1	0.479
≥ 11	56 (32.9)	114 (67.1)			
ชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์					
0-40	57 (30.3)	131 (69.7)	3.513	1	0.061
≥ 41	53 (40.5)	78 (59.5)			
การกลั่นแกล้งในที่ทำงาน					
เล็กน้อยถึงปานกลาง	66 (26.6)	182 (73.4)	29.373	1	<0.001*
มากถึงรุนแรง	79 (61.4)	27 (38.6)			

* Significant level, p-value < 0.05

จากตารางที่ 2 เมื่อวิเคราะห์หาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล โดยจากการวิเคราะห์อย่างหยาบ (Univariate analysis) พบว่า ความเพียงพอของรายได้ ระดับความเครียด ระดับความวิตกกังวล ระดับความซึมเศร้า และการกลั่นแกล้งในที่ทำงาน มีความสัมพันธ์กับภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล ของบุคลากรทางการแพทย์โรงพยาบาลชุมชน จังหวัดนครสวรรค์

ตารางที่ 3 การวิเคราะห์ Odds ratio ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล (n = 319)

ตัวแปร	Crude		Adjusted		P-value
	OR	95% CI	OR	95% CI	
ระดับความวิตกกังวล					
เล็กน้อยถึงปานกลาง					
มากถึงรุนแรง	3.65	2.03-6.54	2.07	1.01-4.27	0.048*
การกลั่นแกล้งในที่ทำงาน					
เล็กน้อยถึงปานกลาง					
มากถึงรุนแรง	4.39	2.51-7.67	3.13	1.71-5.73	<0.001*
ความเพียงพอของรายได้					
เพียงพอ					
ไม่เพียงพอ	1.96	1.15-3.35	1.65	0.92-2.95	0.091
ระดับความเครียด					
เล็กน้อยถึงปานกลาง					
มากถึงรุนแรง	3.78	1.61-8.87	1.73	0.63-4.73	0.288
ระดับความซึมเศร้า					
เล็กน้อยถึงปานกลาง					
มากถึงรุนแรง	3.25	1.50-7.03	1.10	0.41-2.95	0.848

* Significant level, p-value < 0.05

จากตารางที่ 3 เมื่อวิเคราะห์หาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล โดยการวิเคราะห์ควบคุมตัวแปรที่มีอิทธิพล (Multivariate analysis) พบว่าระดับความวิตกกังวล ($OR_{adj} = 2.07$, 95% CI = 1.01-4.27) และการกลั่นแกล้งในที่ทำงาน ($OR_{adj} = 3.13$, 95% CI = 1.71-5.73) มีความสัมพันธ์กับภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลเมื่อควบคุมตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่าบุคลากรทางการแพทย์มีภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลระดับสูง ร้อยละ 8.8 ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาในต่างประเทศ ที่ศึกษาในประเทศสเปน อิตาลี โปรตุเกส พบว่ามีความชุกของภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลระดับสูง ร้อยละ 69.0 (Torrente, et al., 2021) ร้อยละ 26.5 (Lasalvia, et al., 2021) และร้อยละ 13.2 (Antao, et al., 2022) ตามลำดับ และเมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาในประเทศไทยพบว่ามีความแตกต่างกับการศึกษาปัจจัยเสี่ยงของภาวะหมดไฟในการทำงานของบุคลากรโรงพยาบาลสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีความชุกของภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลระดับปานกลางและสูง ร้อยละ 48.4 (พัชรภรณ์ สิ้นดีพัฒนสุข และคณะ, 2565) และการศึกษาสุขภาพจิตและภาวะหมดไฟในการทำงานของแพทย์ในโรงพยาบาลทั่วไป และโรงพยาบาลชุมชนจังหวัดนครราชสีมา (นครินทร์ ขุนงาม, 2563) พบว่ามีความชุกของภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลระดับสูง ร้อยละ 45.5 และจากการศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อภาวะหมดไฟในการทำงานของผู้ปฏิบัติงานในโรงพยาบาลชุมชนในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรค Covid-19 (ทิพรัตน์ บำรุงพนิชถาวร และคณะ, 2565) พบว่ามีความชุกของภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลระดับสูง ร้อยละ 24.1 แต่การศึกษารังนี้มีความชุกใกล้เคียงกับการศึกษาในภาวะหมดไฟในการทำงานและปัจจัยที่เกี่ยวข้องของบุคลากรด้านบริการปฐมภูมิ อำเภอพระนครศรีอยุธยา ที่มีความชุกของภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลระดับสูง ร้อยละ 9.6 (กช พิทักษ์ วงศ์โรจน์ และคณะ, 2567) อย่างไรก็ตามความชุกของภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลนั้นอาจมีความแตกต่างกันตามบริบทของพื้นที่ หน่วยงาน และรูปแบบในการปฏิบัติงาน ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวอาจส่งผลให้เกิดภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลที่แตกต่างกันไปในแต่ละการศึกษา

จากการศึกษาพบว่าบุคลากรทางการแพทย์ที่มีระดับความวิตกกังวลมากถึงรุนแรงมีโอกาสเกิดภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล 2.07 เท่า (95% CI = 1.01-4.27) เมื่อเทียบกับบุคลากรทางการแพทย์ที่มีระดับความวิตกกังวลเล็กน้อยถึงปานกลางอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สอดคล้องกับงานวิจัยของเอกพล สุตาชม และคณะ (2566) ที่พบว่าความวิตกกังวลมีความสัมพันธ์กับภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล ($P\text{-value} < 0.05$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ทั้งนี้สอดคล้องกับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาวะหมดไฟ ภาวะซึมเศร้า และความวิตกกังวล โดยการทบทวนอย่างเป็นระบบ (Koutsimani, et al., 2022) ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่สำคัญระหว่างภาวะหมดไฟและภาวะซึมเศร้า ($r = 0.520$, $SE = 0.012$, 95% CI = 0.492, 0.547) และภาวะหมดไฟและความวิตกกังวล ($r = 0.460$, $SE = 0.014$, 95% CI = 0.421, 0.497)

จากการศึกษาพบว่าบุคลากรทางการแพทย์ที่มีการกลั่นแกล้งในที่ทำงานระดับมากถึงรุนแรงมีโอกาสเกิดภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล 3.13 เท่า (95% CI = 1.71-5.73) เมื่อเทียบกับบุคลากรทางการแพทย์ที่มีการกลั่นแกล้งในที่ทำงานเล็กน้อยถึงปานกลางอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สอดคล้องกับงานวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างการกลั่นแกล้งในที่ทำงานกับภาวะหมดไฟในการทำงานของพยาบาลประเทศเกาหลีใต้ (Kim, Y., Lee, E., & Lee, H., 2019) ที่พบว่าการกลั่นแกล้งในที่ทำงานมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล ($B = 0.29$, $P\text{-value} < 0.01$) และจากการศึกษาของอัญชลี เลิศมิ่งชัยมงคล (2565) พบว่าการแจ้งหัวหน้างานหรือผู้บังคับบัญชาจากเหตุความรุนแรงทางวาจาสามารถทำนายการเกิดภาวะหมดไฟระดับสูงได้มากกว่าผู้ไม่ได้รับผลกระทบทางจิตใจจากเหตุความรุนแรงทางวาจาประมาณ 4.2 เท่า ($p < 0.05$) ทั้งนี้จากผลการวิจัยดังกล่าวยังสอดคล้องกับแนวคิดของ

Srivastava and Dey (2020) ที่ได้สรุปผลกระทบจากการกักตัวในที่พักงานไว้ว่าผลที่ตามมาอาจมีทั้งต่อตัวบุคคลและต่อองค์กร โดยผลกระทบต่อตัวบุคคล เช่น เกิดความวิตกกังวล เกิดภาวะซึมเศร้า เกิดอารมณ์เชิงลบ มีปัญหาการนอนไม่หลับ มีความเหนื่อยล้า และมีแนวโน้มที่จะประสบกับความเหนื่อยหน่ายในงานเนื่องจากความเครียดที่สูงขึ้น ในขณะที่ผลกระทบต่อองค์กร คือ การขาดงานที่มากขึ้น ประสิทธิภาพของงานลดลง ขวัญกำลังใจของบุคลากรลดลง ความยึดมั่นผูกพันต่อองค์กรลดลง ความพึงพอใจของบุคลากรลดลง ความคิดสร้างสรรค์ลดลง พฤติกรรมการเป็นบุคลากรที่ดีขององค์กรลดลง การลาออกจากงานเพิ่มขึ้น และพฤติกรรมการต่อต้านการทำงานเพิ่มมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาพบว่าระดับความวิตกกังวลและการกักตัวในที่พักงานมีผลต่อภาวะหมดไฟจากการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคล ดังนั้นผู้บริหารในหน่วยงานควรกำหนดนโยบายให้มีการจัดกิจกรรมนันทนาการที่ส่งเสริมสุขภาพจิตที่ดี และจัดคลินิกที่ปรึกษาด้านสุขภาพจิต โดยมีการให้คำปรึกษาหรือข้อเสนอแนะเพื่อลดภาวะวิตกกังวลให้แก่บุคลากรทางการแพทย์ในหน่วยงาน นอกจากนี้ควรมีมาตรการควบคุมป้องกันการกักตัวในหน่วยงานและทางไซเบอร์เพื่อลดภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลของบุคลากรทางการแพทย์ อันจะนำไปสู่ระบบการบริการทางสาธารณสุขที่มีประสิทธิภาพต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรทำการศึกษาเพิ่มเติมในหน่วยบริการและโรงพยาบาลระดับต่างๆ เช่น ระดับปฐมภูมิ ได้แก่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ศูนย์บริการสาธารณสุขชุมชน โรงพยาบาลระดับตติยภูมิ ได้แก่ โรงพยาบาลศูนย์ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เนื่องจากในการศึกษานี้ศึกษาในโรงพยาบาลชุมชน ซึ่งโรงพยาบาลแต่ละระดับมีรูปแบบบริบทการให้บริการและภารกิจที่แตกต่างกันไป ผลการวิจัยจึงอาจมีความแตกต่างกัน อีกทั้งในการศึกษานี้มีการศึกษาเฉพาะภาวะหมดไฟในการทำงานด้านการลดความเป็นบุคคลเพียงด้านเดียว จึงควรศึกษาภาวะหมดไฟในการทำงานให้ครอบคลุมทุกด้าน ทั้งด้านความอ่อนล้าทางอารมณ์ และความสำเร็จส่วนบุคคลในการศึกษาครั้งถัดไป

เอกสารอ้างอิง

- [1] Antao, H. S., Sacadura-Leite, E., Correia, A. I., & Figueira, M. L. (2022). Burnout in hospital healthcare workers after the second COVID-19 wave: Job tenure as a potential protective factor. *Frontiers in psychology*, 13, 942727. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.942727>
- [2] Einarsen, S., Hoel, H., & Notelaers, G. (2009). Measuring exposure to bullying and harassment at work: Validity, factor structure and psychometric properties of the Negative Acts Questionnaire-Revised. *Work & Stress*, 23(1), 24-44. <https://doi.org/10.1080/02678370902815673>
- [3] Kim, Y., Lee, E., & Lee, H. (2019). Association between workplace bullying and burnout, professional quality of life, and turnover intention among clinical nurses. *PloS one*, 14(12), e0226506. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0226506>
- [4] Koutsimani, P., Montgomery, A., & Georganta, K. (2019). The Relationship Between Burnout, Depression, and Anxiety: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Frontiers in psychology*, 10, 284. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00284>



- [5] Lasalvia, A., Amaddeo, F., Porru, S., & et al. (2021). Levels of burn-out among healthcare workers during the COVID-19 pandemic and their associated factors: A cross-sectional study in a tertiary hospital of a highly burdened area of north-east Italy. *BMJ Open*, 11, e045127. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2020-045127>
- [6] Lovibond, P. F., & Lovibond, S. H. (1995). The structure of negative emotional states: Comparison of the Depression Anxiety Stress Scales (DASS) with the Beck Depression and Anxiety Inventories. *Behaviour Research and Therapy*, 33(3), 335–343. [https://doi.org/10.1016/0005-7967\(94\)00075-U](https://doi.org/10.1016/0005-7967(94)00075-U)
- [7] Maslach, C., Jackson, S. E., & Leiter, M. P. (1996). *Maslach burnout inventory manual* (3rd ed.). Consulting Psychologists Press.
- [8] Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behavior*, 2, 99-113. <https://doi.org/10.1002/job.4030020205>
- [9] Muldary, T. W. (1983). *Burnout among health professionals: Manifesting and management*. Appleton-Century Crofts.
- [10] O'Connell, P. J., Calvert, E., & Watson, D. (2007). *Bullying in the workplace: Survey report*. Department of Enterprise Trade and Employment, Economic and Social Research Institute.
- [11] Oei, T. P., Sawang, S., Goh, Y. W., & Mukhtar, F. (2013). Using the Depression Anxiety Stress Scale 21 (DASS-21) across cultures. *International Journal of Psychology*, 48, 1018-1029. <https://doi.org/10.1080/00207594.2012.755535>
- [12] Quine, L. (1999). Workplace bullying in NHS community trust: Staff questionnaire survey. *BMJ*, 318, 228-232. <https://doi.org/10.1136/bmj.318.7178.228>
- [13] Rotenstein, L. S., Torre, M., Ramos, M. A., Rosales, R. C., Guille, C., Sen, S., & et al. (2008). Prevalence of burnout among physicians: A systematic review. *JAMA*, 320, 1131–1150. <https://doi.org/10.1001/jama.2018.12777>
- [14] Srivastava, S., & Dey, B. (2020). Workplace bullying and job burnout: A moderated mediation model of emotional intelligence and hardiness. *International Journal of Organizational Analysis*, 28(1), 183-204.
- [15] Sungwan, P. (2018). *Workplace bullying among Thai new registered nurses: A causal model of its antecedence and consequences* (Doctoral dissertation, Burapha University). Chonburi.
- [16] Torrente, M., Sousa, P. A., Sánchez-Ramos, A., Pimentao, J., Royuela, A., Franco, F., Collazo-Lorduy, A., Menasalvas, E., & Provencio, M. (2021). To burn-out or not to burn-out: a cross-sectional study in healthcare professionals in Spain during COVID-19 pandemic. *BMJ open*, 11(2), e044945. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2020-044945>
- [17] World Health Organization. (2019). Burn-out an “occupational phenomenon”: International Classification of Diseases. https://www.who.int/mental_health/evidence/burn-out/en/
- [18] กษ พัทธ์ชัยวงศ์โรจน์, ธาตรี โปสิทธิพิเชฐกุล, ศรัณย์ ศรีคำ ศ และ ธนภมณ ลีศรี. (2567). ภาวะหมดไฟจากการทำงานและปัจจัยที่เกี่ยวข้องของบุคลากรด้านบริการปฐมภูมิ อำเภอพระนครศรีอยุธยา. วารสารศูนย์อนามัยที่ 9 : วารสารส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม, 18(3), 839–850. สืบค้นจาก <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/RHPC9Journal/article/view/267833>

- [19] กองบริหารการสาธารณสุข สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. (2561). คู่มือหลักเกณฑ์การจัดตั้งและการปรับระดับศักยภาพของหน่วยบริการสุขภาพ ฉบับปรับปรุง ครั้งที่ 1. สืบค้นจาก <https://phdb.moph.go.th/main/index/detail/29565>
- [20] นครินทร์ ขุนงาม. (2563). สุขภาพจิตและภาวะหมดไฟในการทำงานของแพทย์ในโรงพยาบาลทั่วไป และโรงพยาบาลชุมชนจังหวัดนครราชสีมา. วารสารสุขภาพจิตแห่งประเทศไทย, 28(4), 348-59.
- [21] ทิพรรัตน์ บำรุงพนิชถาวร, วุฒิก ใจดี, เอ็มอัชมา วัฒนบุรณนธ์, และนิภา มหารัษฎพงศ์. (2565). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อภาวะหมดไฟในการทำงานของผู้ปฏิบัติงาน ในโรงพยาบาลชุมชนในสถานการณ์การแพร่ระบาดของ Covid-19. วารสารสาธารณสุข มหาวิทยาลัยบูรพา, 17(1), 100-110. สืบค้นจาก <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/phjbuu/article/view/253519>
- [22] พัทธภรณ์ สันติพัฒนะสุข, และ ธนาสิทธิ์ วิจิตรพันธ์. (2565). ปัจจัยเสี่ยงของภาวะหมดไฟในการทำงานของบุคลากรโรงพยาบาลสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่. วารสารวิชาการสาธารณสุข, 31(1), 154-163.
- [23] สิริยา สัมมาวาจ. (2532). ความเหนื่อยหน่ายของพยาบาลประจำการโรงพยาบาลรามธิบดี. [วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล].
- [24] เอกพล สุดาชม, ปิยธิดา สุนิรันดร์, และณภัสเกศน์ ธีระวัฒนานนท์. (2566). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับภาวะหมดไฟในการทำงานของพยาบาลจิตเวชในช่วงสถานการณ์การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019. วารสารสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา, 17(2), 15-35. สืบค้นจาก <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/journalsomdetchaopraya/article/view/259864>
- [25] องค์การอนามัยโลก. (2563). สิทธิ บทบาท และความรับผิดชอบของผู้ปฏิบัติงานด้านการแพทย์และสาธารณสุข ตามหลักอาชีวอนามัยและความปลอดภัยในการทำงาน. สืบค้นเมื่อ 30 พฤษภาคม 2564, จาก <https://www.who.int/docs/default-source/searo/thailand/who-rights-roles-respon-hw-covid-19-th.pdf>
- [26] อัญชลี เลิศมิ่งชัยมงคล. (2565). ภาวะหมดไฟในการทำงานในบุคลากรทางการแพทย์ที่ดูแลผู้ป่วยโรคทางระบบประสาท ณ โรงพยาบาลระดับตติยภูมิแห่งหนึ่งในจังหวัดกรุงเทพมหานคร (6689) [Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD)], สืบค้นจาก <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/6689>



การกลับมารักษาตัวในโรงพยาบาลภายหลังผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองตีบ ออกจากโรงพยาบาล ในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

(Readmission of Ischemic Stroke Patient After Discharged
in Pak Chong District, Nakhon Ratchasima Province)

โดย

อัจฉราพรรณ อินตะสุวรรณ^{1*} สุกนธา ศิริ² สันต์ สุวรรณมณี³ และโชคชัย หมั่นแสงทรัพย์⁴

Autcharapan Intasuwan^{1*} Sukhontha Siri² San Suwanmanee³ and Chokchai Munsawaengsub⁴

¹ นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโรคติดเชื้อและวิทยาการระบาดทางการแพทย์ สาธารณสุข, คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล 10400

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ภาควิชาระบาดวิทยา คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพมหานคร 10400

³ อาจารย์, ภาควิชาระบาดวิทยา คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพมหานคร 10400

⁴ รองศาสตราจารย์, คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพมหานคร 10400

⁵ Master's Student in the Master of Science Program in Public Health Infectious Diseases and Epidemiology, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400

⁶ Assistant Professor, Department of Epidemiology, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400

⁷ Lecturer, Department of Epidemiology, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400

⁸ Associate Professor, Faculty of Public Health, Mahidol University, Bangkok 10400

* Corresponding author: E-mail address: i.autcharapan@gmail.com

บทคัดย่อ

อัตราการกลับเข้ารับการรักษาซ้ำถือเป็นดัชนีคุณภาพที่สำคัญสำหรับการดูแลผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมอง การประเมินผลกระทบของปัจจัยทางคลินิกและผลลัพธ์ด้านสุขภาพต่อการกลับเข้ารับรักษาใหม่ในโรงพยาบาลเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการวางแผนการดูแลผู้ป่วย เพื่อมีข้อมูลและแนวทางป้องกันการกลับเข้ารับรักษาซ้ำและลดอัตราการเสียชีวิต การศึกษานี้เป็นการศึกษาแบบย้อนหลังโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินอัตราการกลับเข้ารับรักษาซ้ำหลังจากเกิดโรคหลอดเลือดสมองตีบ ใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา เก็บข้อมูลจากโปรแกรมบันทึกเวชระเบียนผู้ป่วยในอิเล็กทรอนิกส์ (KPHIS) โดยใช้แบบบันทึกข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

จากผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองตีบทั้งหมด 300 คน พบว่า 51 คน (ร้อยละ 17.00) กลับมารักษาซ้ำในโรงพยาบาล และในจำนวน 35 คน (ร้อยละ 11.67) กลับเข้ารับรักษาซ้ำภายใน 28 วันหลังจากจำหน่ายออกจากโรงพยาบาล สาเหตุหลักของการกลับเข้ารับรักษาเกิดจากภาวะแทรกซ้อน เช่น การติดเชื้อในกระแสเลือด (ร้อยละ 22.86) และการติดเชื้อทางเดินปัสสาวะ (ร้อยละ 20.00) ลักษณะส่วนบุคคลของผู้ป่วยที่กลับเข้ารับรักษาส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 75 ปีขึ้นไป (ร้อยละ 20.00) และมีภาวะความดันโลหิตสูง (ร้อยละ 14.36) ในทางคลินิก ผู้ป่วยที่กลับเข้ารับรักษามักมีความบกพร่องรุนแรง เช่น NIHSS score ระดับ Severe impairment 15-24 คะแนน ระดับ mRS scale 3-5 และคะแนน Barthel index น้อยกว่า 40 ทั้งในช่วงเวลาที่เข้ารับรักษาและเมื่อออกจากโรงพยาบาล สำหรับผลลัพธ์ด้านสุขภาพ ผู้ป่วยส่วนใหญ่ที่กลับเข้ารับรักษาไม่ได้รับการทำกายภาพบำบัด (ร้อยละ 19.23) ออกจากโรงพยาบาลพร้อมกับการให้อาหารทางสายยาง (ร้อยละ 43.48) และมีระยะเวลาพักรักษาในโรงพยาบาลนานกว่า 5 วัน (ร้อยละ 19.28)

ดังนั้นทีมสหสาขาวิชาชีพควรให้ความสำคัญกับการประเมินผู้ดูแล การให้ความรู้ และการสาธิตวิธีการดูแลผู้ป่วย โดยเฉพาะผู้ป่วยที่อยู่ระหว่างการฟื้นฟูและผู้ที่ออกจากโรงพยาบาลพร้อมกับการให้อาหารทางสายยาง นอกจากนี้ ควรมีกิจกรรมที่ช่วยปรับปรุงคะแนนทางคลินิกและส่งเสริมผลลัพธ์โดยรวมของผู้ป่วย

คำสำคัญ: การกลับมารักษาซ้ำในโรงพยาบาล, ผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองตีบ, ระบบบันทึกทางการแพทย์อิเล็กทรอนิกส์



Abstract

The readmission rate is an important quality indicator for stroke care. The influence of clinical factors and health outcome factors on hospital readmission needs to be assessed for patient care planning to provide information and guidelines to prevent readmissions and reduce mortality rates. This retrospective cohort study aimed to estimate the readmission rate after an ischemic stroke using descriptive analysis. Data were gathered from the electronic inpatient medical records program (KPHIS) by utilizing the case record form and analyzed using percentage, mean, and standard deviation.

Among the 300 ischemic stroke patients, 51 (17.00%) were readmitted to the hospital, and 35 (11.67%) were readmitted within 28 days after discharge. The predominant causes of readmission were complications, including sepsis (22.86%) and urinary tract infections (20.00%). Characteristics of readmitted patients revealed that the majority were aged ≥ 75 years (20.00%) and had hypertension (14.36%). Clinically, patients who were readmitted often had severe impairment on the NIHSS score (15-24), mRS scale levels of 3-5, and Barthel Index scores below 40 at the time of admission and discharge. Regarding health outcomes, most readmitted patients had not undergone rehabilitation (19.23%), were discharged with nasogastric tube feeding (43.48%), and had hospital stays of ≥ 5 days (19.28%).

Therefore, the multidisciplinary team should focus on assessing caregivers, providing education, and demonstrating care techniques, especially for patients undergoing rehabilitation and those discharged with nasogastric tube feeding. Additionally, activities should be implemented to improve clinical scores and enhance overall outcomes.

Keywords: Readmission, Ischemic Stroke, KPHIS

การกลับมารักษาตัวในโรงพยาบาลภายหลังผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองตีบ

ออกจากโรงพยาบาล ในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

(Readmission of Ischemic Stroke Patient After Discharged
in Pak Chong District, Nakhon Ratchasima Province)

บทนำ

โรคหลอดเลือดสมองเป็นโรคไม่ติดต่อ (NCD) ที่เป็นปัญหาสำคัญด้านสาธารณสุข พบว่าโรคหลอดเลือดสมองเป็นสาเหตุการเสียชีวิตอันดับสองและเป็นสาเหตุหลักของความพิการในผู้ใหญ่ (กองยุทธศาสตร์และแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2563) ผู้ป่วยเกือบร้อยละ 50 ไม่สามารถดูแลตนเองได้และมีคุณภาพชีวิตที่ไม่ดี ประสบกับความผิดปกติทางร่างกาย อัมพาต ความพิการ พูดลำบาก และมีกิจกรรมในชีวิตประจำวัน (ADL) ลดลง ผู้ป่วยหลังเกิดโรคหลอดเลือดสมองมักมีความพิการรุนแรง หลายคนต้องนอนติดเตียงและพึ่งพาผู้อื่นในการช่วยเหลือ (Ovbiagele, Kautz, Feng, & Adkins, 2014; Tsai, Yip, Tai, & Lou, 2015) อาการเจ็บป่วยที่เกิดจากโรคหลอดเลือดสมองส่งผลกระทบต่อทั้งผู้ป่วยและครอบครัว ดังนั้นโรคหลอดเลือดสมองจึงเป็นสาเหตุสำคัญของปีสุขภาวะที่สูญเสียไปจากความพิการ (DALY) ในประเทศ (The International Health Policy Program (IHPP), 2015) อีกปัญหาหนึ่งของผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมอง คือ การกลับมาเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลอีกครั้ง (Han & Bushnell, 2016; Kilkenny, Longworth, Pollack, Levi, & Cadilhac, 2013; Nouh, McCormick, Modak, Fortunato, & Staff, 2017)

อัตราการกลับเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลถือเป็นดัชนีคุณภาพที่สำคัญสำหรับการดูแลผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองตีบ การศึกษาเกี่ยวกับอัตราการกลับมารักษาในโรงพยาบาลหลังจำหน่ายภายใน 28-30 วัน ในหลายประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย มาเลเซีย และจีน มีความแตกต่างกัน ตั้งแต่ร้อยละ 6.5 ถึง 19.30 (Ang et al., 2021; Kilkenny et al., 2013; Shah et al., 2015; Zhao et al., 2020) การกลับเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลนั้นเกี่ยวข้องกับหลายปัจจัย รวมถึงลักษณะส่วนบุคคลของผู้ป่วย เช่น เพศ อายุ พฤติกรรมสุขภาพ ความรุนแรงของโรคหลอดเลือดสมอง ความสามารถในการทำกิจวัตรประจำวัน รวมถึงปัจจัยทางคลินิกและผลลัพธ์การรักษา เป็นต้น โดยพบว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการกลับเข้ารับการรักษาหลังจำหน่ายจากโรงพยาบาล ได้แก่ อายุ คุณภาพการดูแล ประวัติการเป็นโรคหัวใจขาดเลือด ผลการตรวจ CT หรือ MRI ที่พบภาวะเลือดออกในสมอง และระยะเวลาการเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาล (Ang et al., 2021; Kilkenny et al., 2013; Zhao et al., 2020) อย่างไรก็ตาม ปัญหาการกลับเข้ารับการรักษาซ้ำของผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองในพื้นที่อำเภอปากช่องส่งผลกระทบต่อผู้ป่วย ผู้ดูแล และบุคลากรทางการแพทย์ เช่น อัตราการเสียชีวิตที่เพิ่มสูงขึ้น ความพิการที่เพิ่มมากขึ้น ความสามารถในการใช้ชีวิตประจำวันลดลง ภาระงานของบุคลากรทางการแพทย์เพิ่มขึ้น รวมถึงการบริหารจัดการกับเตียงผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองที่มีจำกัด และค่าใช้จ่ายทางการแพทย์ที่เพิ่มขึ้น แม้จะทราบถึงสถานการณ์ดังกล่าว แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ป้องกันที่ชัดเจนเพื่อลดอัตราการกลับเข้ารับการรักษาซ้ำ ทั้งนี้ การประเมินผลกระทบของปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยทางคลินิก และผลลัพธ์ด้านสุขภาพต่อการกลับเข้ารับรักษาใหม่ในโรงพยาบาลเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการวางแผนการดูแลผู้ป่วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาประเด็นดังกล่าวในโรงพยาบาลปากช่องนานา ซึ่งเป็นโรงพยาบาลทั่วไปในพื้นที่อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ที่มุ่งเน้นความเป็นเลิศด้านการดูแลผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมอง ประกอบกับจำนวนผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองเพิ่มขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560-2563 ได้แก่ 418, 471, 465 และ 498 ราย ตามลำดับ อีกทั้งยังมีการเก็บข้อมูลของผู้ป่วยระหว่างการรักษาและการดูแลภายหลังการจำหน่ายออกจากโรงพยาบาลในรูปแบบโปรแกรมอิเล็กทรอนิกส์ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาประเมินอัตราการกลับเข้ารับรักษาซ้ำหลังจากเกิดโรคหลอดเลือดสมองตีบ เพื่อมีข้อมูลและแนวทางป้องกันการกลับเข้ารับรักษาซ้ำและลดอัตราการเสียชีวิตต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาแบบย้อนหลังโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

- 1) ประเมินอัตราการกลับเข้ารับการรักษาซ้ำหลังจากเกิดโรคหลอดเลือดสมองตีบ
- 2) อธิบายลักษณะส่วนบุคคล ลักษณะทางคลินิก และผลลัพธ์ด้านสุขภาพของผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองตีบ

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาแบบย้อนหลังเชิงพรรณนา โดยรวบรวมข้อมูลผู้ป่วยในที่ได้รับการวินิจฉัยว่าเป็นโรคหลอดเลือดสมองตีบครั้งแรก (ICD-10: I63) ข้อมูลถูกเก็บจากระบบบันทึกเวชระเบียนอิเล็กทรอนิกส์ (KPHIS) โดยครอบคลุมผู้ป่วยที่เข้ารับการรักษาตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2564 ถึง 30 กันยายน 2565 ทุกราย รวมทั้งหมด 300 ราย สำหรับการกลับเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาล หมายถึง กรณีที่ผู้ป่วยเกิดภาวะโรคหลอดเลือดสมองตีบซ้ำและต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลอีกครั้ง โดยไม่ได้มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย 4 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ข้อมูลลักษณะส่วนบุคคล ประกอบด้วยตัวแปร เพศ อายุ ดัชนีมวลกาย และโรคประจำตัวและพฤติกรรมสุขภาพ ผู้บันทึกข้อมูลตรวจสอบเวชระเบียนของผู้ป่วยในโปรแกรมเวชระเบียนอิเล็กทรอนิกส์สำหรับผู้ป่วยใน

ส่วนที่ 2 ลักษณะทางคลินิก ประกอบด้วยตัวแปร ข้อมูลการตรวจทางห้องปฏิบัติการซึ่งจะใช้ผลการตรวจครั้งแรกหลังจากที่ผู้ป่วยเข้ารับการรักษา การประเมินความพิการหรือการพึ่งพาหลังเกิดโรคหลอดเลือดสมองจะได้รับการประเมินโดยใช้แบบวัดของสถาบันสุขภาพแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา (NIHSS) The Modified Rankin Scale (MRS) และคะแนนกิจวัตรประจำวัน (ADL Score) โดยใช้เครื่องมือ Barthel index (BI) เวอร์ชันภาษาไทยของสถาบันประสาทวิทยาแห่งประเทศไทย (สถาบันประสาทวิทยา กรมการแพทย์, 2562) สำหรับข้อมูลการฟื้นฟูสมรรถภาพ จะรวบรวมจากบันทึกการดูแลของนักกายภาพบำบัด โดยทั้งหมดจะถูกรวบรวมข้อมูลจากบันทึกการพยาบาลในเวชระเบียนของผู้ป่วยในโปรแกรม KPHIS

ส่วนที่ 3 ผลลัพธ์ด้านสุขภาพ รวบรวมข้อมูลการจำหน่ายผู้ป่วย โดยใช้สรุปเวชระเบียนจำหน่ายเพื่อทบทวนอุปกรณ์ที่ผู้ป่วยนำกลับบ้าน ประกอบด้วยตัวแปร มีอุปกรณ์สายให้อาหาร มีอุปกรณ์สายสวนปัสสาวะ และมีท่อช่วยหายใจขณะจำหน่ายออกจากโรงพยาบาล รวมถึงระยะเวลาการนอนโรงพยาบาลและค่าใช้จ่ายทางการแพทย์

ส่วนที่ 4 ประกอบด้วยตัวแปรผลลัพธ์ การกลับเข้ารับการรักษาซ้ำ บันทึกข้อมูลการกลับเข้ามารักษาซ้ำหลังจากที่ผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองตีบจำหน่ายออกจากโรงพยาบาล รวมถึงสาเหตุของการกลับเข้ามารักษาซ้ำ

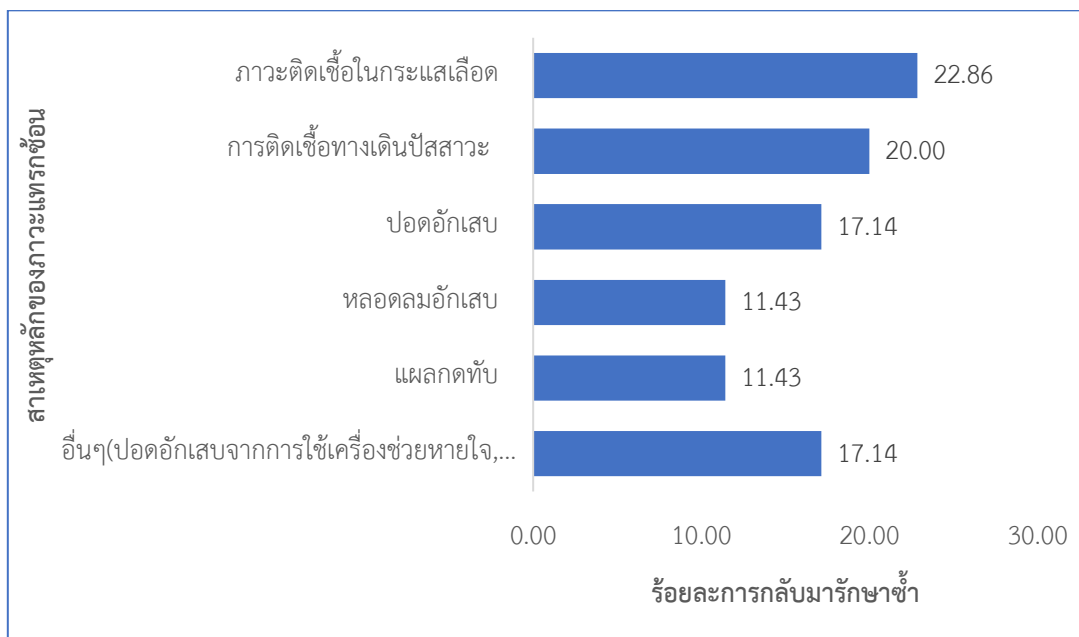
การศึกษานี้วิเคราะห์เชิงพรรณนา วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

การรับรองจริยธรรมการวิจัย การศึกษานี้ได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล หมายเลขการรับรองจริยธรรม MUPH 90/2023 เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2566 และได้รับการอนุมัติดำเนินการวิจัยจากโรงพยาบาลปากช่องนานา ผู้ช่วยวิจัย (นักเวชสถิติ) ได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากเวชระเบียนผู้ป่วยในของโรงพยาบาลด้วย Case record form โดยมีมาตรการคุ้มครองความเป็นส่วนตัวและความลับของผู้ป่วยผ่านการใช้อ้างอิงข้อมูลที่มีการป้องกันด้วยรหัสผ่าน และจำกัดการเข้าถึงข้อมูลที่สามารถระบุตัวตนของผู้ป่วย ทั้งนี้ ข้อมูลถูกจัดการภายใต้หลักการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ป่วย

ผลการวิจัย

จากการทบทวนเวชระเบียนของผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองตีบครั้งแรกจำนวน 300 ราย มีผู้ป่วยจำนวน 51 รายที่กลับเข้ารับการรักษาซ้ำในโรงพยาบาล คิดเป็นอัตราการกลับเข้ารับการรักษาร้อยละ 17 ผู้ป่วยที่กลับมารักษาส่วนใหญ่กลับมารักษาซ้ำภายใน 28 วันหลังจำหน่ายออกจากโรงพยาบาล จำนวน 35 รายคิดเป็นอัตราการกลับเข้ารับการรักษาร้อยละ 11.67 โดยสาเหตุที่พบบ่อยที่สุดของการกลับเข้ารับการรักษา คือ ภาวะแทรกซ้อนที่เกี่ยวข้องกับโรคหลอดเลือดสมอง เช่น ภาวะติดเชื้อในกระแสเลือดร้อยละ 22.86 และการติดเชื้อทางเดินปัสสาวะร้อยละ 20.00 (แผนภูมิที่ 1)

แผนภูมิที่ 1 สาเหตุหลักของภาวะแทรกซ้อนของการกลับเข้ารับการรักษาซ้ำภายใน 28 วัน (n = 35)



ลักษณะส่วนบุคคลของผู้ป่วยที่กลับเข้ารับรักษาซ้ำอายุเฉลี่ย 62.57 ± 13.63 ปี ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ อายุ 75 ปีขึ้นไป ร้อยละ 20.00 สำหรับโรคประจำตัวและพฤติกรรม ผู้ป่วยที่มีภาวะความดันโลหิตสูงกลับเข้ารับรักษาซ้ำร้อยละ 14.36 มีภาวะหัวใจเต้นผิดจังหวะชนิดสั้นพัวลกลับมารักษาซ้ำ ร้อยละ 16.75 และมีพฤติกรรมดื่มแอลกอฮอล์กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 17.19 (ตารางที่ 1) ในลักษณะทางคลินิก พบผู้ป่วยที่มีลักษณะทางคลินิกดังต่อไปนี้กลับมารักษาซ้ำ มีค่า Creatinine มากกว่า 1.2 กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 16.67 มีค่า HDL น้อยกว่า 35 mg/dl กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 13.51 และมีค่าความดันโลหิตทั้งค่าบนและค่าล่างอยู่ในเกณฑ์ไม่ปกติกลับมารักษาซ้ำร้อยละ 12.39 นอกจากนี้ยังพบผู้ป่วยมีความบกพร่องรุนแรง ณ วันเข้ารับการรักษา พบว่า ผู้ป่วยที่มีคะแนน NIHSS score อยู่ในระดับ Severe impairment 15-24 คะแนน กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 31.03 มีระดับ mRS scale อยู่ในระดับ 3-5 กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 16.79 และผู้ป่วยที่มีคะแนน Barthel index น้อยกว่า 40 กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 24.19 เช่นเดียวกันเมื่อประเมินการรักษา ณ วันจำหน่ายออกจากโรงพยาบาลพบผู้ป่วยที่มีคะแนน NIHSS score อยู่ในระดับ Severe impairment 15-24 คะแนน กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 33.33 มีระดับ mRS scale อยู่ในระดับ 3-5 กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 20.18 และผู้ป่วยที่มีคะแนน Barthel index น้อยกว่า 40 กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 34.45 ในส่วนการฟื้นฟูสมรรถภาพ พบว่า ผู้ป่วยที่ไม่ได้รับการทำกายภาพบำบัด กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 19.23 (ตารางที่ 2) สำหรับผลลัพธ์ด้านสุขภาพ ผู้ป่วยส่วนใหญ่ที่ออกจากโรงพยาบาลพร้อมกับอุปกรณ์สายให้อาหารกลับมารักษาซ้ำร้อยละ 43.48 มีอุปกรณ์สายสวนปัสสาวะกลับมารักษาซ้ำร้อยละ 12.50 และมีท่อช่วยหายใจกลับมารักษาซ้ำร้อยละ 33.33 ในผู้ป่วยที่มีระยะเวลาพักรักษาในโรงพยาบาลนานกว่า 5 วัน กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 19.28 และผู้ป่วยที่ต้องใช้ทรัพยากรในการรักษามูลค่ามากกว่า 50,000 บาท กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 22.15 (ตารางที่ 3)



ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละ จำแนกตามลักษณะส่วนบุคคล (จำนวน 300 คน)

ลักษณะส่วนบุคคล	รวมทั้งหมด จำนวน (ร้อยละ)	กลับมารักษาซ้ำ 35 จำนวน (ร้อยละ)	ไม่กลับมารักษาซ้ำ 265 จำนวน (ร้อยละ)
เพศ			
หญิง	130 (43.33)	15 (11.54)	115 (88.46)
ชาย	170 (56.67)	20 (11.76)	150 (88.24)
อายุ			
น้อยกว่า 55 ปี	77 (25.67)	4 (5.19)	73 (94.48)
55-64 ปี	92 (30.67)	13 (14.13)	79 (85.87)
65-74 ปี	71 (23.66)	6 (8.45)	65 (91.55)
75 ปีขึ้นไป	60 (20.00)	12 (20.00)	48 (80.00)
Mean $\pm$ S.D.: 62.57 $\pm$ 13.63, Min=16, Max=95			
ดัชนีมวลกาย (kg/m ²)			
น้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ < 18.50 kg/m ²	27 (9.71)	5 (18.52)	22 (81.48)
น้ำหนักสมส่วน 18.50-22.99 kg/m ²	95 (34.17)	11 (11.58)	84 (88.42)
น้ำหนักเกินเกณฑ์ 23.00-24.99 kg/m ²	57 (20.51)	6 (10.53)	51 (89.47)
น้ำหนักอยู่ในเกณฑ์อ้วน $\geq$ 25 kg/m ²	99 (35.61)	10 (10.10)	89 (89.90)
Median (Q ₁ , Q ₃): 23.84 (20.94, 26.75), Min=12.70, Max=54.69			
โรคประจำตัวและพฤติกรรม			
โรคอ้วน (n=278)			
ไม่มี	179 (64.39)	22 (12.29)	157 (87.71)
มี	99 (35.61)	10 (10.10)	89 (89.90)
โรคเบาหวาน (DM)			
ไม่มี	184 (61.33)	21 (11.41)	163 (88.59)
มี	116 (38.67)	14 (12.07)	102 (87.93)
ความดันโลหิตสูง (HT)			
ไม่มี	112 (37.33)	8 (7.14)	104 (92.86)
มี	188 (62.67)	27 (14.36)	161 (85.64)
ภาวะไขมันในเลือดสูง (DLP)			
ไม่มี	219 (73.00)	27 (12.33)	192 (87.67)
มี	81 (27.00)	8 (9.88)	73 (90.12)
ภาวะหัวใจเต้นผิดจังหวะชนิดสั่นพลิ้ว			
ไม่มี	284 (94.67)	32 (11.27)	252 (88.73)
มี	16 (5.33)	3 (16.75)	13 (81.25)
สูบบุหรี่			
ไม่สูบ	227 (75.67)	29 (12.78)	198 (87.22)
สูบ	73 (24.33)	6 (8.22)	67 (91.78)
ดื่มแอลกอฮอล์			
ไม่ดื่ม	236 (78.67)	24 (10.17)	212 (89.83)
ดื่ม	64 (21.33)	11 (17.19)	53 (82.81)



ตารางที่ 2 จำนวนและร้อยละ จำแนกตามอาการทางคลินิก

ลักษณะทางคลินิก	รวมทั้งหมด	กลับมารักษาซ้ำ	ไม่กลับมารักษาซ้ำ
	จำนวน (ร้อยละ)	35 จำนวน (ร้อยละ)	265 จำนวน (ร้อยละ)
การตรวจทางห้องปฏิบัติการ			
Creatinine (n=296)			
≤ 1.20	242 (81.76)	26 (10.74)	216 (89.26)
> 1.20	54 (18.24)	9 (16.67)	45 (83.33)
Median (Q ₁ , Q ₃): 0.90 (0.7, 1.10), Min=0.40, Max=9.00			
HbA1C % (n=291)			
≤ 7	182 (62.54)	22 (12.09)	160 (87.91)
> 7	109 (37.46)	13 (11.93)	96 (88.07)
Median (Q ₁ , Q ₃): 6.80 (6.2, 7.6), Min=4.80, Max=15.50			
Cholesterol(mg/dl) (n=298)			
≤ 200	186 (62.42)	24 (12.90)	162 (87.10)
> 200	112 (37.58)	11 (9.82)	101 (90.18)
Median (Q ₁ , Q ₃): 187.00 (152.00, 220.25), Min=15.10, Max=503.00			
Triglyceride (mg/dl) (n=298)			
≤ 150	214 (71.81)	28 (13.08)	186 (86.92)
> 150	84 (28.19)	7 (8.33)	77 (91.67)
Median (Q ₁ , Q ₃): 111.00 (82.00, 159.00), Min=37, Max=888			
HDL (mg/dl) (n=298)			
>35	224 (75.17)	25 (11.16)	199 (88.84)
≤35	74 (24.83)	10 (13.51)	64 (86.49)
Median (Q ₁ , Q ₃): 42.00 (35.75, 50.00), Min=7, Max=87			
LDL (mg/dl) (n=297)			
≤ 130	187 (62.96)	24 (12.83)	163 (87.17)
> 130	110 (37.04)	11 (10.00)	99 (90.00)
Median (Q ₁ , Q ₃): 120.00 (91.00, 148.50), Min=34, Max=321			
Blood Pressure (n=290)			
ปกติ	74 (24.67)	7 (9.46)	67 (90.54)
ไม่ปกติ	226 (75.33)	28 (12.39)	198 (87.61)



ตารางที่ 2 จำนวนและร้อยละ จำแนกตามลักษณะทางคลินิก (ต่อ)

ลักษณะทางคลินิก	รวมทั้งหมด	กลับมารักษาซ้ำ	ไม่กลับมารักษาซ้ำ
	จำนวน (ร้อยละ)	35 จำนวน (ร้อยละ)	265 จำนวน (ร้อยละ)
NIHSS score ณ วันเข้ารับการรักษ (n=287)			
Mild Impairment (≤ 4)	165 (57.49)	10 (6.06)	155 (93.94)
Mild to Moderately (5-14)	85 (29.62)	13 (15.29)	72 (84.71)
Severe Impairment (15-24)	29 (10.10)	9 (31.03)	20 (69.97)
Very Severe Impairment (25)	8 (2.79)	2 (25.00)	6 (75.00)
Median (Q ₁ , Q ₃): 4 (1,8), Min=0, Max=40			
mRS ณ วันเข้ารับการรักษ (n=285)			
Rankin scale 0-2	154 (54.04)	11 (7.14)	143 (92.86)
Rankin scale 3-5	131 (45.96)	22 (16.79)	109 (83.21)
Median (Q ₁ , Q ₃): 2 (1, 4), Min=0, Max=5			
Barthel index score ณ วันเข้ารับการรักษ (n=289)			
40 คะแนนขึ้นไป	227 (78.55)	20 (8.81)	207 (91.19)
น้อยกว่า 40 คะแนน	62 (21.45)	15 (24.19)	47 (75.81)
Median (Q ₁ , Q ₃): 70 (40, 90), Min=0, Max=100			
NIHSS score ณ วันจำหน่ายออกโรงพยาบาล (n=287)			
Mild Impairment (≤ 4)	191 (66.55)	11 (5.76)	180 (94.24)
Mild to Moderately (5-14)	64 (22.30)	13 (20.31)	51 (79.69)
Severe Impairment (15-24)	24 (8.36)	8 (33.33)	16 (66.67)
Very Severe Impairment (25)	8 (2.79)	2 (25.00)	6 (75.00)
Median (Q ₁ , Q ₃): 3 (0,7), Min=0, Max=35			
mRS ณ วันจำหน่ายออกโรงพยาบาล (n=285)			
Rankin scale (0-2)	176 (6.1)	11 (6.25)	165 (93.75)
Rankin scale (3-5)	109 (6.1)	22 (20.18)	7 (79.82)
Median (Q ₁ , Q ₃): 1 (1, 4), Min=0, Max=5			
Barthel index score ณ วันจำหน่ายออกโรงพยาบาล (n=289)			
40 คะแนนขึ้นไป	234 (80.97)	16 (6.84)	218 (93.16)
น้อยกว่า 40 คะแนน	55 (19.03)	19 (34.45)	36 (65.55)
Median (Q ₁ , Q ₃): 80 (50, 100), Min=0, Max=100			
การฟื้นฟูสมรรถภาพ (n=299)			
ได้รับการทำกายภาพบำบัด	247 (82.61)	25 (10.12)	222 (89.88)
ไม่ได้รับการทำกายภาพบำบัด	52 (17.39)	10 (19.23)	42 (80.77)

ตารางที่ 3 จำนวนและร้อยละ จำแนกตามผลลัพธ์ด้านสุขภาพ

ผลลัพธ์ด้านสุขภาพ	รวมทั้งหมด	กลับมารักษาซ้ำ	ไม่กลับมารักษาซ้ำ
	จำนวน (ร้อยละ)	35 จำนวน (ร้อยละ)	265 จำนวน (ร้อยละ)
การมีอุปกรณ์สายให้อาหารขณะจำหน่าย			
ไม่มี	277 (92.33)	25 (9.03)	252 (90.97)
มี	23 (7.67)	10 (43.48)	13 (58.52)
การมีอุปกรณ์สายสวนปัสสาวะขณะจำหน่าย			
ไม่มี	284 (94.67)	33 (11.62)	251 (88.38)
มี	16 (5.33)	2 (12.50)	14 (87.50)
การมีท่อช่วยหายใจขณะจำหน่าย			
ไม่มี	294 (98.00)	33 (11.22)	261 (88.78)
มี	6 (2.00)	2 (33.33)	4 (66.67)
ระยะเวลาอนโรงพยาบาล (n=299)			
น้อยกว่า 4 วัน	216 (72.24)	19 (8.80)	197 (91.20)
5 วันขึ้นไป	83 (27.76)	16 (19.28)	67 (80.72)
Median (Q ₁ , Q ₃): 3 (3, 5), Min=0, Max=100			
ค่ารักษาพยาบาล(n=293)			
น้อยกว่า 30,000 บาท	194 (66.21)	15 (7.73)	179 (92.27)
30,000-50,000 บาท	58 (19.80)	9 (15.52)	49 (84.48)
มากกว่า 50,000 บาท	41 (13.99)	9 (22.15)	32 (78.05)
Median (Q ₁ , Q ₃): 21,409.00 (16,315.50, 35,832.00), Min=1,554.00, Max=495,369.00			

สรุปและอภิปรายผล

อัตราการกลับเข้ารับการรักษาซ้ำ

การศึกษานี้ พบว่า อัตราการกลับเข้ารับการรักษาภายใน 28 วันหลังจำหน่ายออกจากโรงพยาบาลในผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองตีบที่อาศัยอยู่ในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา อยู่ที่ร้อยละ 11.67 สอดคล้องกับการศึกษาของ (Ang et al., 2021) ในประเทศมาเลเซียรายงานว่าอัตราการกลับเข้ารับการรักษาภายใน 28 วันหลังจำหน่ายอยู่ที่ร้อยละ 10-13 โดยเกิดขึ้นจากหลายปัจจัย รวมถึงภาวะแทรกซ้อนหลังการจำหน่ายออกจากโรงพยาบาล การศึกษานี้พบว่าสาเหตุหลักของการกลับเข้ารับการรักษา คือ ภาวะติดเชื้อในกระแสเลือดร้อยละ 22.86 และการติดเชื้อทางเดินปัสสาวะร้อยละ 20.00 ตรงกับการศึกษาที่ผ่านมาส่วนใหญ่เกิดจากภาวะแทรกซ้อนของโรคหลอดเลือดสมอง เช่น ปอดอักเสบ ภาวะติดเชื้อในกระแสเลือด การติดเชื้อทางเดินปัสสาวะ ภาวะลิ้มเลือดอุดตันในหลอดเลือดดำ และแผลกดทับ (Ang et al., 2021; Shah et al., 2015) แม้ว่าจะมีอัตราการกลับเข้าโรงพยาบาลที่ไม่เหมือนกันในแต่ละประเทศและโรงพยาบาล แต่สิ่งที่สำคัญ คือ การที่สามารถป้องกันภาวะแทรกซ้อนเหล่านี้ได้หากผู้ป่วยได้รับการดูแลที่เหมาะสมหลังการจำหน่ายจากโรงพยาบาล โดยการติดตามผลหลังการจำหน่าย เช่น การจัดการปัจจัยเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น เช่น การติดเชื้อ การดูแลแผลกดทับ และการส่งเสริมการดูแลที่บ้านสามารถลดการกลับเข้าโรงพยาบาลได้ ผลการศึกษานี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการให้การดูแลที่เหมาะสมหลังการจำหน่ายเพื่อป้องกันภาวะแทรกซ้อนที่อาจเกิดขึ้น ซึ่งสามารถลดอัตราการกลับเข้าโรงพยาบาลและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยได้ หากมีการติดตามผลที่เหมาะสมและการสนับสนุนจากผู้ดูแลที่บ้าน จะเห็นได้ว่าการรักษาที่ดีในระหว่างการเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลและการดูแลหลังการจำหน่ายเป็นปัจจัยสำคัญในการลดการกลับเข้าโรงพยาบาลและเพิ่มประสิทธิภาพของการดูแลผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองในระยะยาว

คุณลักษณะส่วนบุคคลของผู้ป่วย

ผู้ป่วยมีอายุเฉลี่ย 62.57 ปี โดยผู้ที่มีอายุ 75 ปีขึ้นไป กลับมารักษาซ้ำถึงร้อยละ 20.00 สอดคล้องกับ (นภเกตุน์ สิงห์คำ และคณะ, 2560) การศึกษาปัจจัยทำนายการกลับอยู่โรงพยาบาลซ้ำในกลุ่มผู้ป่วยหลอดเลือดสมองที่พบว่า ผู้ที่มีอายุมากกว่ามีโอกาสกลับมารักษาซ้ำมากกว่า และโรคประจำตัวและพฤติกรรมของผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองที่กลับมารักษาซ้ำมีโรคร่วมรวมถึงภาวะความดันโลหิตสูง ภาวะหัวใจเต้นผิดจังหวะชนิดสั้นแล้ว และพฤติกรรมดื่มแอลกอฮอล์ (ร้อยละ 14.36 16.75 และ 17.19 ตามลำดับ) นับว่าเป็นกลุ่มโรคสำคัญที่มีผลต่อการเกิดโรคหลอดเลือดสมองและทำให้เกิดความเสี่ยงที่จะกลับมารักษาซ้ำหลังการจำหน่ายจากโรงพยาบาล

คุณลักษณะทางคลินิก

ผู้ป่วยที่มีลักษณะทางคลินิกดังต่อไปนี้กลับมารักษาซ้ำ คือ มีค่า Creatinine มากกว่า 1.2 กลับมารักษาซ้ำ ร้อยละ 16.67 มีค่า HDL น้อยกว่า 35 mg/dl กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 13.51 และมีค่าความดันโลหิตอยู่ในเกณฑ์ไม่ปกติ กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 12.39 นอกจากนี้ยังพบผู้ป่วยมีความบกพร่องรุนแรง ณ วันเข้ารับการรักษา พบว่า ผู้ป่วยที่มีคะแนน NIHSS score อยู่ในระดับ Severe impairment 15-24 คะแนน กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 31.03 มีระดับ mRS scale อยู่ในระดับ 3-5 กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 16.79 และผู้ป่วยที่มีคะแนน Barthel index น้อยกว่า 40 กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 24.19 เมื่อประเมินการรักษา ณ วันจำหน่ายออกโรงพยาบาล ผู้ป่วยที่มีคะแนน NIHSS score อยู่ในระดับ Severe impairment 15-24 คะแนน กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 33.33 มีระดับ mRS scale อยู่ในระดับ 3-5 กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 20.18 และผู้ป่วยที่มีคะแนน Barthel index น้อยกว่า 40 กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 34.45 ในส่วนการฟื้นฟูสมรรถภาพ พบว่า ผู้ป่วยที่ไม่ได้รับการทำกายภาพบำบัด กลับมารักษาซ้ำร้อยละ 19.23 อย่างไรก็ตามคุณลักษณะทางคลินิกที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้จากการศึกษาครั้งนี้ คือ คะแนนกิจวัตรประจำวัน (ADL Score) ที่ประเมินโดยใช้เครื่องมือ Barthel index ดังนั้น การประเมินกิจกรรมที่สามารถปรับปรุงได้ภายในองค์ประกอบของ Barthel index สำหรับผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองตีบแต่ละราย จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาคะแนน Barthel index และช่วยให้ผู้ป่วยสามารถทำกิจวัตรประจำวันได้ด้วยตนเอง เช่น การปรับการรับประทานอาหาร การอาบน้ำ การแต่งตัว การใช้ห้องน้ำ และการเคลื่อนย้ายร่างกายของผู้ป่วย เช่นเดียวกับการศึกษาของ (สุจิตรา คุ่มสะอาด, วิภา เทียงธรรม, & เฟลินพิศ สุวรรณอำไพ, 2560) ปัจจัยที่ช่วยทำนายการกลับเข้ารับการรักษาในผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองได้ ได้แก่ อาหารที่ไม่เหมาะสมกับสภาวะของผู้ป่วย และการขาดการออกกำลังกาย นอกจากนี้ ผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองบางรายที่กลับบ้านไปอาจไม่สามารถทำกายภาพบำบัดได้ ซึ่งอาจเกิดจากภาวะแทรกซ้อนรุนแรงที่ขัดขวางการทำกายภาพบำบัด อีกทั้งความรู้และทักษะของผู้ดูแลก็อาจส่งผลการฟื้นตัวของผู้ป่วยด้วย การป้องกันภาวะแทรกซ้อนทางการแพทย์หลังจำหน่ายออกจากโรงพยาบาลเป็นสิ่งสำคัญอันดับต้นๆ เนื่องจากภาวะแทรกซ้อนทางการแพทย์มีแนวโน้มทำให้ผลลัพธ์ด้านการฟื้นตัวแย่ลง เพิ่มอัตราการเสียชีวิต และลดโอกาสในการทำกายภาพบำบัดหลังโรคหลอดเลือดสมอง (Bae et al., 2005)

ผลลัพธ์ด้านสุขภาพ

ผู้ป่วยส่วนใหญ่ที่ออกจากโรงพยาบาลพร้อมกับอุปกรณ์สายให้อาหารกลับมารักษาซ้ำร้อยละ 43.48 มีอุปกรณ์สายสวนปัสสาวะร้อยละ 12.50 และมีท่อช่วยหายใจร้อยละ 33.33 มีโอกาสกลับเข้ารับการรักษาสูงกว่าผู้ป่วยที่ไม่ได้ใช้สายให้อาหารทางจมูก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยก่อนหน้านี้ (นิชธิมา เสรีวิชัยสวัสดิ์, พวงรัตน์ มณีนวษ์, อรณีย์ ศรีสุข, ณัฏฐพัชร โพธิ์เงิน, & นริมาลัย นิละไพจิตร, 2557) เนื่องจากการดูแลผู้ป่วยที่ต้องใช้อุปกรณ์พิเศษ เช่น สายให้อาหารทางจมูก ต้องอาศัยการดูแลที่ซับซ้อนมากขึ้น ซึ่งพบว่าส่วนใหญ่การใช้สายให้อาหารทางจมูกเป็นสาเหตุสำคัญของการกลับเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาล นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองที่มักมีปัญหาเรื่องการกลืนลำบาก (Dysphagia) ในระดับรุนแรง ซึ่งทำให้การเคี้ยวและการกลืนอาหารผิดปกติ และอาจทำให้เกิดการสำลักอาหารได้ง่าย (Nuntharuksa, Kittipanyangam, & Wattanapan, 2021) รวมถึงวิธีการป้อนอาหารของผู้ดูแลก็อาจส่งผลให้เกิดการสำลักอาหารได้เช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1) โรงพยาบาลควรกำหนดหรือทำเครื่องหมายระบุผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองที่มีภาวะพึงพิงให้สังเกตได้ชัดเจนเพื่อการดูแลที่ดีขึ้น เนื่องจากผู้ป่วยกลุ่มนี้มีความเสี่ยงสูงต่อภาวะแทรกซ้อนรุนแรงและการกลับเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาล การเฝ้าระวังและติดตามผลอย่างเข้มงวดเป็นสิ่งสำคัญในการป้องกันเหตุการณ์ไม่พึงประสงค์ที่ร้ายแรง เช่น การติดเชื้อทางเดินปัสสาวะ การติดเชื้อทางเดินอาหาร การหกล้ม เป็นต้น ควรกำหนดกลยุทธ์ในการติดตามหลังจำหน่าย เพื่อลดอัตราการกลับเข้ามาใหม่หรือปรับปรุงการดูแลผู้ป่วยตามมาตรฐาน พัฒนาตามแผนการให้บริการที่เป็นเลิศของโรงพยาบาล คณะกรรมการแผนบริการโรคหลอดเลือดสมองของโรงพยาบาลควรจัดการประชุม เพื่อรายงานสถานการณ์การกลับเข้ามาใหม่ และหารือเกี่ยวกับการพัฒนาแนวทางการดูแลผู้ป่วยที่เป็นไปได้

2) การดูแลที่มีการพัฒนาต่อเนื่องและประเมินผลจากทีมสหวิชาชีพหลังจำหน่าย ควรให้ความสำคัญกับการประเมินผู้ดูแล การให้ความรู้ และการสาธิตวิธีการดูแลผู้ป่วย โดยเฉพาะผู้ป่วยที่อยู่ระหว่างการฟื้นฟูและผู้ที่ออกจากโรงพยาบาล พร้อมกับการให้อาหารทางสายยาง เช่น จัดทำคู่มือวิดีโอสอนการดูแล การป้อนอาหาร เพื่อให้ผู้ดูแลสามารถทบทวนขั้นตอนให้ปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง

3) การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ป่วย ควรมีกิจกรรมที่ช่วยปรับปรุงคะแนนทางคลินิกและส่งเสริมผลลัพธ์โดยรวมของผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองตีบ เช่น เจ้าหน้าที่ในโรงพยาบาล ควรให้ความสำคัญกับผู้ป่วยที่ต้องพึ่งพา วางแผนการจำหน่ายผู้ป่วยก่อนกลับบ้าน วางแผนการดูแลต่อเนื่องระยะยาว และส่งต่อข้อมูลการดูแลต่อในพื้นที่แกนงานปฐมภูมิ สำหรับเจ้าหน้าที่ (งานปฐมภูมิ) ควรประเมินสิ่งแวดล้อมในบ้านให้เอื้อต่อการดูแลผู้ป่วยตามแนวทางอย่างเคร่งครัด และติดตามรักษาผู้ป่วยต่อเนื่องที่บ้านร่วมกับทีมสหสาขาของโรงพยาบาล เช่น การประเมินการทำกิจวัตรประจำวันให้ผู้ป่วยสามารถช่วยเหลือตนเองได้ดีขึ้น ปรับการรับประทานอาหาร การอาบน้ำ การแต่งตัว การใช้ห้องน้ำ และการเคลื่อนย้ายร่างกายของผู้ป่วย

4) การวิจัยครั้งนี้อาจมี Type II error เนื่องจากเป็นผลลัพธ์ที่ศึกษา เป็น Rare outcome ขนาดตัวอย่างไม่ได้ถูกประมาณไว้เพื่อทดสอบสมมติฐาน ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลผู้ป่วยทุกรายที่ได้รับการวินิจฉัยโรคหลอดเลือดสมองตีบเป็นครั้งแรก ระหว่าง 1 กันยายน 2564 – 1 ตุลาคม 2565 ระยะเวลา 1 ปี ซึ่งอาจไม่สามารถใช้แทนข้อมูลจากสถานพยาบาลอื่นได้ การศึกษาครั้งต่อไปควรใช้การศึกษาแบบ Prospective study เพื่อประเมินพฤติกรรมในการป้องกันการกลับเข้ารับการรักษาซ้ำ การดูแลต่อเนื่องที่บ้าน และการติดตามอาการ เพื่อลดการเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลที่สามารถป้องกันได้

5) การศึกษานี้ใช้ข้อมูลทุติยภูมิ ทำให้ไม่สามารถรวบรวมตัวแปรที่คาดว่าจะเกี่ยวข้องได้ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการติดตามผลหลังจำหน่ายควรได้รับการพิจารณาเพิ่มเติม เช่น การดูแลต่อเนื่องในแผนกผู้ป่วยนอก โรคที่เกิดขึ้นหลังจำหน่าย แต่ไม่ได้รับการรักษาที่โรงพยาบาล การดูแลที่บ้าน พฤติกรรมของผู้ป่วย และการดูแลตนเองหลังจำหน่าย รวมถึงระดับความเครียดและสภาพจิตใจของผู้ป่วย ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ควรได้รับการศึกษาและประเมินร่วมกันเพื่อพัฒนาการดูแลผู้ป่วยให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น หรือควรศึกษาแบบ Intervention เพื่อทำให้ผู้ดูแลสามารถดูแลได้อย่างถูกต้อง (กำหนด Guideline หรือคู่มือวิดีโอสอนการดูแลผู้ป่วย)

เอกสารอ้างอิง

- Ang, S. H., Hwong, W. Y., Bots, M. L., Sivasampu, S., Abdul Aziz, A. F., Hoo, F. K., & Vaartjes, I. (2021). Risk of 28-day readmissions among stroke patients in Malaysia (2008–2015): Trends, causes and its associated factors. *Plos one*, 16(1), e0245448.
- Bae, H. J., Yoon, D. S., Lee, J., Kim, B. K., Koo, J. S., Kwon, O., & Park, J. M. (2005). In-hospital medical complications and long-term mortality after ischemic stroke. *Stroke*, 36(11), 2441-2445.

- Han, S. W., & Bushnell, C. D. (2016). Stroke Secondary Medication Persistence and Risk for Hospital Readmission within 90 Days after Discharge. *Journal of Neurology and Neuroscience*, 7(2), 0-0.
- Kilkenny, M. F., Longworth, M., Pollack, M., Levi, C., & Cadilhac, D. A. (2013). Factors associated with 28-day hospital readmission after stroke in Australia. *Stroke*, 44(8), 2260-2268.
- Nouh, A. M., McCormick, L., Modak, J., Fortunato, G., & Staff, I. (2017). High mortality among 30-day readmission after stroke: predictors and etiologies of readmission. *Frontiers in Neurology*, 8, 632.
- Nuntharuksa, C., Kittipanya-ngam, P., & Wattanapan, P. (2021). Dysphagia Knowledge of Stroke Patients with Dysphagia. *Srinagarind Medical Journal*, 36(3), 328-332.
- Ovbiagele, B., Kautz, S., Feng, W., & Adkins, D. L. (2014). Poststroke outcomes. In (Vol. 2014). Hindawi: Stroke Research and Treatment.
- Shah, S. V., Corado, C., Bergman, D., Curran, Y., Bernstein, R. A., Naidech, A. M., & Prabhakaran, S. (2015). Impact of poststroke medical complications on 30-day readmission rate. *Journal of Stroke and Cerebrovascular Diseases*, 24(9), 1969-1977.
- The International Health Policy Program (IHPP). (2015). *Burden of Disease Thailand, Disability-Adjusted Life Year: DALYs. Report of the Burden of Diseases and Injury of the Thailand Population 2013*. (Vol. July 1). Nonthaburi: International Health Policy Program Foundation.
- Tsai, P.-C., Yip, P.-K., Tai, J. J., & Lou, M.-F. (2015). Needs of family caregivers of stroke patients: a longitudinal study of caregivers' perspectives. *Patient preference and adherence*, 9, 449.
- Zhao, L., Miao, X., Tu, S., Zhou, M., He, L., & Yang, R. (2020). Readmission rate and related risk factors of ischemic stroke patients after 3 months of discharge in Southwest China. *Neurology asia*, 25(2).
- กองยุทธศาสตร์และแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. (2563). สถิติสาธารณสุข พ.ศ. 2562. นนทบุรี: กองยุทธศาสตร์และแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข.
- นภเกตุน์ สิงห์คำ, วิสุทธิ์ เด่นวรรณกุล, จิราวัฒน์ โอสง, มนัสวี ตลอดไธสง, รัชมี มณีจันทร์, & กิตติภักดิ์ เจริญฮ้าง. (2560). ปัจจัยทำนายการกลับอยู่โรงพยาบาลซ้ำในกลุ่มผู้ป่วยหลอดเลือดสมอง. *วารสารนเรศวรพะเยา*, 10(3), 87-89.
- นิชธิมา เสรีวิชัยสวัสดิ์, พงรัตน์ มณีวงษ์, อรณีย์ ศรีสุข, ญัฐพัชร โพธิ์เงิน, & นริมาลย์ นิละไพจิตร. (2557). ศึกษาปัจจัยเสี่ยงการกลับมารักษาซ้ำในโรงพยาบาลในผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมองที่ได้รับการดูแลต่อเนื่องที่บ้าน. *วารสารพยาบาลสาธารณสุข*, 28(3), 30-40.
- สถาบันประสาทวิทยา กรมการแพทย์. (2562). แนวทางการรักษาโรคหลอดเลือดสมองตีบหรืออุดตันสำหรับแพทย์ (Vol. เล่ม 1). กรุงเทพฯ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด.
- สุจิตรา คุ่มสะอาด, วิมา เที่ยงธรรม, & เพลินพิศ สุวรรณอำไพ. (2560). ปัจจัยด้านพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์กับการกลับเป็นซ้ำของผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมอง. *วารสารพยาบาลสาธารณสุข*, 31, 13-26.



หัวข้อ “ประเด็นประชากรปัจจุบัน: มุมมองระหว่างประเทศ”

- ▶ Internet Shapes Complementary and Alternative Medicine Use Among Older European Adults
- ▶ A Systematic Review and Meta-analysis of Capital Accumulation from International Migration in Indonesia
- ▶ Gender Inequality, Health rights and HIV/AIDS among women in the Border of Timor-Leste and Indonesia



อินเทอร์เน็ตมีอิทธิพลต่อการใช้การแพทย์ทางเลือกและการแพทย์เสริมในผู้สูงอายุชาวยุโรป

(Internet Shapes Complementary and Alternative
Medicine Use Among Older European Adults)

โดย

ดาเรีย ทูราวินินา^{1*} และยศ อมรภิจักรีย²

Daria Turavinina^{3*} and Yot Amornkitvikai⁴

¹ นิสิตระดับปริญญาเอก, วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ 10330

² รองศาสตราจารย์ ดร., วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร 10330

³ PhD Candidate, College of Population Studies, Chulalongkorn University, Bangkok 10330

⁴ Associate Professor, College of Population Studies, Chulalongkorn University, Bangkok, 10330

* Corresponding author: E-mail address: 6581004451@student.chula.ac.th

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ว่าความเข้มข้นของการใช้อินเทอร์เน็ตส่งผลต่อรูปแบบการใช้แพทย์ทางเลือกและการแพทย์เสริม (Complementary and Alternative Medicine: CAM) ในกลุ่มผู้สูงอายุในยุโรปอย่างไร โดยให้ความสนใจเป็นพิเศษต่อความเป็นไปได้ที่การรักษาแบบแผนปัจจุบันอาจถูกแทนที่ด้วย CAM ทั้งนี้การศึกษานี้ใช้ข้อมูลจากแบบสำรวจ European Social Survey รอบที่ 11 ซึ่งมีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 11,024 คน งานวิจัยนี้ใช้การวิเคราะห์ถดถอยโลจิสติกแบบไบนารีและพหุคูณ โดยพบว่าการใช้อินเทอร์เน็ตที่เข้มข้นมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับการใช้ CAM โดยผู้ที่ใช้อินเทอร์เน็ต “เกือบทุกวัน” มีโอกาสใช้ CAM สูงกว่าผู้ที่ไม่ใช้อินเทอร์เน็ตถึงร้อยละ 85 การศึกษานี้ยังได้วิเคราะห์รูปแบบการใช้ CAM ควบคู่กับการแพทย์แผนปัจจุบัน และความเป็นไปได้ที่ CAM อาจแทนที่การรักษาแบบดั้งเดิม โดยพบว่าการใช้อินเทอร์เน็ตทุกวันมีความสัมพันธ์กับความเสี่ยงที่เพิ่มขึ้นเกือบสองเท่าในการใช้ CAM เพียงอย่างเดียว แต่การใช้ CAM ควบคู่กับการไปพบแพทย์เป็นรูปแบบที่พบได้บ่อยที่สุดในกลุ่มผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในระดับสูง ข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นว่าการตัดสินใจด้านสุขภาพที่ได้รับอิทธิพลจากอินเทอร์เน็ตมีแนวโน้มที่จะนำไปสู่การผสมผสานการดูแลระหว่าง CAM และการแพทย์แผนปัจจุบัน มากกว่าการแทนที่อย่างสมบูรณ์ แม้จะยังมีความเสี่ยงบางประการต่อการเปลี่ยนรูปแบบการรักษา การศึกษานี้ได้นำแบบจำลองพฤติกรรมสุขภาพของ Andersen มาวิเคราะห์ต่อยอด โดยใช้อินเทอร์เน็ตเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการใช้ CAM ในกลุ่มผู้สูงอายุ โดยมีนัยสำคัญเชิงนโยบายและต่อผู้ให้บริการด้านสุขภาพ การศึกษานี้ได้ให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายโดยส่งเสริมทักษะดิจิทัลในกลุ่มผู้สูงอายุ และการจัดทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับ CAM ที่เชื่อถือได้

คำสำคัญ: การแพทย์ทางเลือกและการแพทย์เสริม, CAM, การใช้อินเทอร์เน็ต, ดิจิทัล, ผู้สูงอายุ

Abstract

This study aims to examine how the Internet uses intensity shapes complementary and alternative medicine (CAM) adoption among older European adults, with particular attention to the potential substitution of conventional healthcare by CAM. Using data from 11,024 respondents from the European Social Survey (round 11), binary and multinomial logistic regression analyses were employed to investigate these relationships. Results suggest strong relationships between more intensive internet use and the use of CAM. Higher internet use intensity significantly correlated with greater CAM uptake, with older adults using the internet "most days" showing 85% higher odds of using CAM compared to non-users. The study also investigated the patterns of combination and potential displacement of conventional medicine by CAM. Daily internet use was associated with almost double the risk of using CAM exclusively rather than conventional medicine. However, the predominant pattern observed for high-intensity internet users was the combination of CAM with conventional doctor visits. These findings suggest that internet-informed healthcare decisions primarily foster integrative approaches rather than substitution of conventional care, though some risk for replacement exists. This study expands the Andersen Behavioral Model by positioning internet use as a key enabling factor that influences CAM utilization patterns for older adults, with important implications for policymakers and healthcare providers. Policy recommendations include digital literacy programs for older adults and more official sources of information on CAM.

Keywords: Complementary and Alternative Medicine, CAM, Internet Use, Digitalization, Integrative Medicine, Older Adults, Older Persons

Internet Shapes Complementary and Alternative Medicine Use Among Older European Adults

1. Introduction

The proliferation of internet use has fundamentally changed how older adults access health information and make decisions about their treatment plans (Medlock et al., 2015; Zhao et al., 2022). This proliferation also coincided with the increased utilization of complementary and alternative medicine (CAM) in recent years (Clarke et al., 2015; Kemppainen et al., 2018; Peltzer & Pengpid, 2018). CAM can be more precisely defined as “*a group of diverse medical and health care systems, practices, and products that are not presently considered to be part of conventional medicine*” (Pearson & Chesney, 2007) and encompasses a range of practices, such as acupuncture, traditional Chinese medicine, herbal treatments, spiritual healing, and others (US Department of Health Human Services, 2021). It is well-documented that the prevalence and uptake of complementary and alternative medicine (CAM) have increased in the Western world (Fisher & Ward, 1994; Harris et al., 2012), but much of the recent literature has not exhibited a standardized framework for recording the use of CAM. As a result, reported prevalence rates varied widely, with estimates ranging from 0.3% to 86% of European adults having ever used CAM (Eardley et al., 2012). A recent estimate utilizing the 2014 results of the European Social Survey (ESS) by Fjær et al. (2020) reported CAM use among those 65+ as being 15.3%. While there has been little investigation into CAM use and its motivations among older adults, the present evidence suggests that much of it is for disease prevention and health promotion – a motivation recorded to be unique for older age groups (versus treating existing disease, reported by younger population groups) (Welz et al., 2018).

The rise of internet use for health-seeking and CAM therapy research brings both benefits and risks for older adults’ health, particularly as they use the online space as a guiding tool to navigate the choices between conventional and CAM treatment options (Pew Research Center, 2009; Tennant et al., 2015). While the Internet has been linked to improved health behaviors such as increased health screening and access to health-related information among older persons (Aggarwal et al., 2020; Iverson et al., 2008; Nakagomi et al., 2022; Xavier et al., 2013), concerns arise regarding the quality and potential danger of online CAM information and its influence on treatment decisions. A prevalent issue among websites discussing CAM treatment options is misleading or fraudulent information, as well as inadequate discussion of risks (Ng & Gilotra, 2021; Ng et al., 2023). Despite increasingly prevalent CAM use, knowledge of CAM therapies among Western older adults (both users and non-users) is low (Schnabel et al., 2014; Williamson et al., 2003). Importantly, only half of older adult CAM users disclose the use to their healthcare providers (Cheung et al., 2007; Votova & Wister, 2006). Unauthorized use of CAM could lead to negative consequences for patients’ health, such as decreased conventional drug effectiveness and drug interactions (Tascilar et al., 2006).

Research Significance

This study addresses several gaps prevalent in the current literature. First, while research has documented trends in both internet use (including that for health-seeking) and CAM utilization among older adults separately, limited quantitative, large-scale evidence exists examining how Internet use intensity influences patterns of CAM use (Ng et al., 2023). Second, the critical question of whether internet-influenced CAM use serves as a complement or as a substitute for conventional doctor visits requires deep systematic investigation, particularly given concerns about low quality and fraudulent online information about CAM treatments (Ng & Gilotra, 2021; Ng et al., 2023; Tangkiatkumjai et al., 2020) and low rates of CAM disclosure by patients to healthcare providers (Cheung et al., 2007; Foster et al., 2000; Peng et al., 2014; Rossi et al., 2005; Votova & Wister, 2006). By extending the Andersen (1995) model to incorporate internet use as an enabling factor, this study, therefore, provides a theoretically grounded examination of these relationships, with particular attention to the patterns of combination/substitution of conventional medicine for CAM.

Research Questions

- 1) To what extent is internet use intensity associated with the use of complementary and alternative medicine (CAM) among older European adults?
- 2) Is higher internet use intensity associated with patterns of CAM utilization—specifically, the a) exclusive use of CAM instead of conventional care and b) the combined use of both CAM and conventional medicine?

2. Data and Methodology

2.1 Data

This study utilizes data from wave 11 of the European Social Survey (ESS) (European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC), 2024). The survey has been conducted since 2001 to collect a variety of social indicators, behaviors, and attitudes from more than 31 European countries (round 11). The 11th survey round was conducted from August 2023 to May 2024. The ESS was selected due to its rigorous sampling methodology, high response rates, and comprehensive coverage of both healthcare utilization and internet use patterns among older adults, with the 11th round specifically focusing on social inequalities in Health and their Determinants.

From the initial sample of 40,056 respondents, the present study restricted the analysis to adults aged 65 and older ($n=11,761$). After listwise deletion of cases with missing values on key variables, our final analytical sample consisted of 11,024 respondents. The total amount of missing data was relatively small (737 cases, 6.27% of the age-eligible sample). The low percentage of missing data supports the use of listwise deletion as an appropriate method for handling missing data (Bennett, 2001; Dong & Peng, 2013).

Variables

Dependent Variables

Two measures of CAM use were constructed in the present study based on twelve specific treatments available in the 11th round of ESS: acupuncture, acupressure, Chinese medicine, chiropractics, osteopathy, homeopathy, herbal treatment, hypnotherapy, massage therapy, physiotherapy, reflexology, and spiritual healing. Moreover, the binary outcome variable was created that indicates whether respondents used any of these treatments in the past 12 months. The nominal outcome variable was developed, which represents healthcare utilization patterns, with categories encompassing 1) neither CAM nor conventional medicine, 2) only conventional medicine, 3) only CAM, and 4) both CAM and conventional medicine. Doctor visits were measured through a variable denoting visits to a general practitioner (meaning a doctor who generally acts as the first contact for most health concerns) in the last 12 months.

Independent Variable of Interest

Due to the research objectives discussed earlier, the main independent variable employed in this study is internet use intensity, as measured by the five-point ordinal scale as follows: 1) never, 2) only occasionally, 3) a few times a week, 4) most days, and 5) every day. This measure can describe the degree of integration the online space has in older adults' daily lives.

Control Variables

A set of control variables was incorporated into our models to reflect the framework of Aderson (1995). The sociodemographic variables included in the analysis were i) age, ii) gender, iii) education, iv) economic status, v) urban/rural residence, vi) region, vii) social meeting frequency, viii) marital status, ix) social trust, and x) religiosity. A comprehensive list of health and healthcare-related variables was also employed in the analysis. Following Shippee et al. (2012), the present study employed two continuous control variables distinguishing between life-threatening and chronic conditions, representing the number of those conditions in a person. Life-threatening conditions (Mean=0.92, SD=0.96) consist of four conditions: i) heart or circulation problems, ii) cancer, iii) high blood pressure, and iv) diabetes. Chronic conditions (Mean=1.46, SD=1.46) include eight conditions: i) breathing problems, ii) allergies, iii) back or neck pain, iv) stomach or v) digestion-related problems, vi) skin conditions, vii) severe headaches, viii) muscular or joint pain in hand/arm, and iv) muscular or joint pain in the foot/leg. Disability status was categorized based on being hampered in daily activities: i) no limitation (57.61%), ii) limited to some extent (31.43%), and iii) limited a lot (10.96%). A control variable denoting the inability to access medical care was also included in the analysis. Notably, 14.20% reported an inability to access medical care.

2.2 Methodology

Statistical analysis

To examine the relationship between internet use intensity and CAM utilization patterns, the present study employs three complementary statistical approaches. First, the binary logistic regression model was employed to analyze the likelihood of CAM use versus non-use. This method was selected since it is particularly suited for analyzing the dichotomous outcome, such as the CAM use in this study (i.e., No/Yes)

(Agresti, 2012; Rabe-Hesketh & Skrondal, 2008). More importantly, multinomial logistic regression was employed to analyze different patterns of conventional doctor visits, the CAM use, and the combination of CAM with conventional medicine or the use of neither. The multinomial logistic regression model is justified since the dependent variable consists of multiple unordered categories (Long & Freese, 2006). This method simultaneously estimates the relative risk ratios (RRR) for all comparison groups (doctor-only being the base category), allowing for an understanding of how predictors relate to different patterns of healthcare utilization. All analyses were conducted using the licensed Stata 18.5. Due to the likelihood of heteroskedasticity when utilizing cross-sectional data, causing unreliable standard errors and misleading type I or II hypothesis testing, robust standard errors, therefore, were adopted to account for potential heteroskedasticity (White, 1980). Multicollinearity was tested using variance inflation factors (VIF), with all variables showing VIF values below 5, indicating no multicollinearity issues.

3. Results

3.1 Descriptive analysis

Table 1. Descriptive Statistics (N = 11,024)

Variables	n (%) or Mean (SD)	Variables	n (%) or Mean (SD)
CAM Use		Social Frequency	
No	7,408 (67.20)	Low ($\leq$ monthly)	2,966 (26.90)
Yes	3,616 (32.80)	Medium (weekly)	4,122 (37.39)
CAM-Doctor Pattern		High (several times/week+)	3,936 (35.70)
Neither	1,398 (12.68)	Marriage	
Only Doctor	6,010 (54.52)	Married/In a union	6,279 (56.96)
Only CAM	423 (3.84)	Separated/Divorced	1,160 (10.52)
Both CAM and Doctor	3,193 (28.96)	Widowed	2,902 (26.32)
Internet Use		Never married	683 (6.20)
Never	3,892 (35.30)	Disability	
Only occasionally	926 (8.40)	None	6,351 (57.61)
A few times a week	754 (6.84)	Some extent	3,465 (31.43)
Most days	919 (8.34)	A lot	1,208 (10.96)
Every day	4,533 (41.12)	Unable to access medical care	
Gender		No	9,459 (85.80)
Male	5,046 (45.77)	Yes	1,565 (14.20)
Female	5,978 (54.23)	Trust	
Age	74.11 (6.62)	Low trust	3,066 (27.81)
Education		Medium trust	4,243 (38.49)
Primary or less	1,920 (17.42)	High trust	3,715 (33.70)
Lower Secondary	2,242 (20.34)	Life-threatening conditions	0.92 (0.96)
Upper secondary	3,818 (34.63)	Chronic conditions	1.46 (1.46)
Post-secondary	1,194 (10.83)	Ethnicity	
Tertiary (Bachelor+)	1,850 (16.78)	Majority	10,306 (93.49)



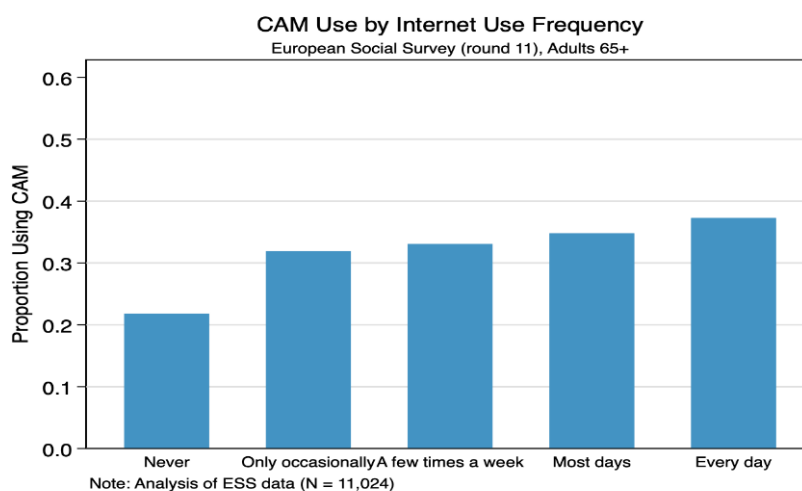
Variables	n (%) or Mean (SD)	Variables	n (%) or Mean (SD)
Economic status		Minority	718 (6.51)
Living comfortably	3,791 (34.39)	Religiosity	
Coping	4,991 (45.27)	Low	2,744 (24.89)
Difficult	1,800 (16.33)	Medium	3,303 (29.96)
Finding it very difficult	442 (4.01)	High	4,977 (45.15)
Urban-Rural		Region	
Big city	1,880 (17.05)	Nordic	1,425 (12.93)
Suburbs	1,201 (10.89)	Western Europe	3,050 (27.67)
Town/Small City	3,187 (28.91)	Southern Europe	2,539 (23.03)
Village	4,067 (36.89)	Eastern Europe	2,876 (26.09)
Countryside	689 (6.25)	British Isles	1,134 (10.29)

Note: Values are presented as n (%) for categorical variables and Mean (SD) for continuous variables.

Source: Authors

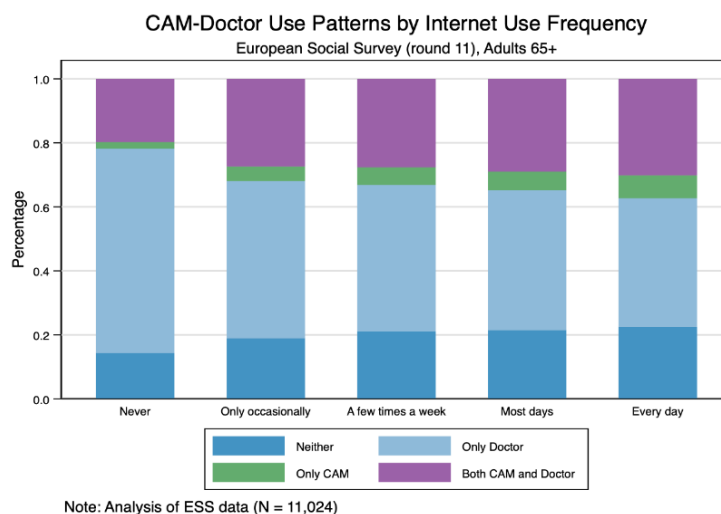
The analytical sample consisted of 11,024 older adults with a mean age of 74.11 years (SD=6.62) (Table 1). The sample included more women (54.23%) than men (45.77%). Approximately one-third of respondents (32.80%) reported using CAM. When examining patterns of healthcare utilization, 54.52% used only conventional medicine, 3.84% used only CAM, 28.96% used both conventional medicine and CAM, and 12.68% used neither CAM nor conventional medicine. Internet use patterns revealed substantial variation while 41.12% reported using the Internet daily, 35.30% never used it. The remaining responses were distributed across occasional use (8.40%), weekly use (6.84%), and most days (8.34%), indicating a digital divide in this older adult population. Additional descriptive statistics on the distribution of CAM use are illustrated in Figure 1. In the sample of 11,024 older European adults, the proportion of CAM users was shown to be the highest among daily internet users (39.7%), consistently increasing from never-users (22.8%).

Figure 1. CAM Use by Internet Use Frequency



Source: compiled by authors

Figure 2. CAM-Doctor Use Patterns by Internet Use Frequency



3.2 Main Results

Binary logistic regression analysis revealed significant associations between internet use intensity and CAM utilization among European older adults (**Table 2**). Results demonstrate that compared to never users, all categories of internet use intensity were associated with significantly higher odds of CAM uptake. More specifically, Individuals using the internet "most days" were found to have 85% higher odds of using CAM compared to never-users (OR = 1.85, $p < 0.001$). When comparing levels of internet usage, older adults who use the internet most days exhibit the highest likelihood of utilizing complementary and alternative medicine (CAM) (OR = 1.85, $P < 0.001$), followed by daily CAM users (OR = 1.64, $P < 0.001$), those who access the internet a few times weekly (OR = 1.57, $P < 0.001$), and occasional internet users (OR = 1.46, $P < 0.001$).

Table 2. Logistic Regression Models Predicting Use of Complementary and Alternative Medicine
(0=No, 1=Yes)

Variables	OR (95% CI)
Dependent variable: Use of Complementary and Alternative Medicine (CAM)	
Internet Use (Ref: Never)	
Only occasionally	1.46 (1.22-1.74)***
A few times a week	1.57 (1.30-1.89)***
Most days	1.85 (1.55-2.21)***
Every day	1.64 (1.44-1.86)***
Gender (Ref: Male)	
Female	1.54 (1.41-1.70)***
Education (Ref: Primary or less)	
Lower secondary	1.19 (1.01-1.41)*
Upper secondary	1.54 (1.32-1.81)***
Post-secondary	1.84 (1.52-2.23)***
Tertiary (Bachelor+)	1.88 (1.57-2.25)***



Variables	OR (95% CI)
Dependent variable: Use of Complementary and Alternative Medicine (CAM)	
Economic status (Ref: Living comfortably)	
Coping	0.98 (0.88-1.08)
Difficult	0.88 (0.76-1.03)
Finding it very difficult	0.76 (0.58-0.99)*
Urban-Rural (Ref: Big city)	
Suburbs	0.93 (0.78-1.10)
Town/Small City	0.84 (0.74-0.96)**
Village	0.81 (0.71-0.92)***
Countryside	0.90 (0.73-1.11)
Region (Ref: Nordic)	
Western Europe	1.76 (1.52-2.04)***
Southern Europe	0.83 (0.70-0.99)*
Eastern Europe	0.88 (0.74-1.04)
British Isles	0.78 (0.64-0.94)**
Ethnicity (Ref: Majority)	
Minority	1.00 (0.84-1.20)
Marriage (Ref: Married/In a union)	
Separated/Divorced	0.99 (0.86-1.14)
Widowed	0.95 (0.85-1.07)
Never married	0.94 (0.78-1.13)
Religiosity (Ref: Low)	
Medium	1.09 (0.96-1.22)
High	1.22 (1.09-1.37)***
Social Frequency (Ref: Low)	
Medium (weekly)	1.36 (1.21-1.53)***
High (several times/week+)	1.55 (1.37-1.75)***
Trust (Ref: Low trust)	
Medium trust	1.19 (1.06-1.33)**
High trust	1.08 (0.96-1.22)
Health-Related Variables	
Disability (Ref: None)	
Some extent	1.73 (1.56-1.92)***
A lot	1.68 (1.43-1.97)***
Age	0.99 (0.98-1.00)*
Unable to access medical care	1.41 (1.25-1.60)***
Chronic conditions	1.35 (1.31-1.40)***
Life-threatening conditions	0.97 (0.92-1.02)



Variables	OR (95% CI)
Dependent variable: Use of Complementary and Alternative Medicine (CAM)	
Model Statistics	
N	11,024
Pseudo R ²	0.1195
Wald χ^2	1325.76***

Note: OR = Odds Ratio; CI = Confidence Interval *p < 0.05, **p < 0.01, ***p < 0.001

Source: Authors' estimation

Table 3. Multinomial Logistic Regression Predicting Patterns of CAM and Doctor Use (Reference: Only Doctor)

Variables	Neither CAM nor Conventional Medicine RRR (95% CI)	Only CAM RRR (95% CI)	Both CAM & Conventional Medicine RRR (95% CI)
Internet Use (Ref: Never)			
Only occasionally	1.35 (1.08-1.70)**	1.71 (1.10-2.65)*	1.51 (1.25-1.82)***
A few times a week	1.09 (0.84-1.41)	1.20 (0.72-2.00)	1.63 (1.33-2.00)***
Most days	1.15 (0.90-1.47)	1.66 (1.05-2.62)*	1.93 (1.60-2.32)***
Every day	1.03 (0.86-1.24)	1.98 (1.42-2.77)***	1.59 (1.39-1.82)***
Gender (Ref: Male)			
Female	0.89 (0.78-1.01)	1.36 (1.10-1.69)**	1.54 (1.39-1.70)***
Education (Ref: Primary or less)			
Lower Secondary	0.88 (0.72-1.08)	1.16 (0.77-1.75)	1.17 (0.98-1.39)
Upper secondary	0.93 (0.75-1.14)	1.17 (0.77-1.77)	1.57 (1.32-1.85)***
Post-secondary	1.09 (0.84-1.41)	1.70 (1.09-2.65)*	1.88 (1.53-2.32)***
Tertiary (Bachelor+)	1.22 (0.95-1.55)	1.74 (1.12-2.70)*	1.98 (1.63-2.41)***
Economic status (Ref: Living comfortably)			
Coping	0.99 (0.86-1.15)	1.00 (0.79-1.26)	0.97 (0.87-1.09)
Difficult	1.06 (0.86-1.30)	0.90 (0.62-1.31)	0.89 (0.76-1.04)
Finding it very difficult	1.29 (0.92-1.80)	1.23 (0.68-2.22)	0.75 (0.56-0.99)*
Urban-Rural (Ref: Big City)			
Suburbs	0.88 (0.69-1.11)	0.65 (0.44-0.95)*	0.95 (0.79-1.14)
Town/Small City	0.82 (0.68-0.98)*	0.63 (0.47-0.84)**	0.84 (0.73-0.97)*
Village	0.78 (0.65-0.94)**	0.63 (0.47-0.84)**	0.80 (0.70-0.92)**
Countryside	0.74 (0.55-0.98)*	0.78 (0.50-1.20)	0.85 (0.67-1.07)
Region (Ref: Nordic)			
Western Europe	0.29 (0.23-0.35)***	0.31 (0.23-0.42)***	1.76 (1.49-2.08)***
Southern Europe	0.31 (0.25-0.39)***	0.26 (0.18-0.38)***	0.79 (0.65-0.97)*
Eastern Europe	0.38 (0.31-0.48)***	0.31 (0.21-0.44)***	0.86 (0.71-1.04)
British Isles	0.33 (0.26-0.42)***	0.25 (0.17-0.38)***	0.75 (0.60-0.92)**
Ethnicity (Ref: Majority)			
Minority	0.81 (0.64-1.03)	0.82 (0.54-1.26)	0.99 (0.81-1.20)



Variables	Neither CAM nor Conventional Medicine RRR (95% CI)	Only CAM RRR (95% CI)	Both CAM & Conventional Medicine RRR (95% CI)
Marriage (Ref: Married/In a union)			
Separated/Divorced	1.20 (0.98-1.46)	1.26 (0.92-1.71)	0.99 (0.85-1.16)
Widowed	1.08 (0.91-1.26)	0.94 (0.71-1.25)	0.97 (0.86-1.09)
Never married	1.30 (1.03-1.63)*	1.39 (0.96-2.00)	0.92 (0.75-1.14)
Religiosity (Ref: Low)			
Medium	0.95 (0.81-1.12)	1.17 (0.89-1.54)	1.06 (0.93-1.21)
High	0.89 (0.76-1.04)	1.22 (0.93-1.60)	1.19 (1.06-1.35)**
Social Frequency (Ref: Low)			
Medium (weekly)	0.78 (0.67-0.91)**	1.30 (0.97-1.73)	1.31 (1.15-1.48)***
High (several times/week+)	0.83 (0.71-0.97)*	1.25 (0.93-1.68)	1.54 (1.36-1.75)***
Disability (Ref: None)			
Some extent	0.90 (0.78-1.05)	1.22 (0.95-1.56)	1.77 (1.58-1.97)***
A lot	0.90 (0.69-1.16)	1.17 (0.77-1.79)	1.73 (1.47-2.05)***
Trust (Ref: Low trust)			
Medium trust	1.03 (0.88-1.20)	1.65 (1.23-2.21)***	1.15 (1.02-1.29)*
High trust	1.02 (0.86-1.20)	1.32 (0.96-1.81)	1.06 (0.93-1.21)
Health-Related Variables			
Age	0.98 (0.97-0.99)***	0.96 (0.94-0.98)***	0.99 (0.98-1.00)*
Unable to access medical care	0.74 (0.60-0.91)**	1.10 (0.82-1.47)	1.39 (1.22-1.58)***
Chronic conditions	0.78 (0.73-0.83)***	1.13 (1.05-1.21)**	1.33 (1.29-1.38)***
Life-threatening conditions	0.63 (0.58-0.68)***	0.74 (0.66-0.84)***	0.93 (0.88-0.98)*
Model Statistics			
N	11,024		
Pseudo R ²	0.1069		
Wald χ^2	2096.71***		

Note: RRR = Relative Risk Ratio; CI = Confidence Interval. Reference category is "Only conventional medicine (only doctor)". *p < 0.05, **p < 0.01, ***p < 0.001

Multinomial logistic regression analysis was also employed to investigate different patterns of CAM-doctor usage among older European adults, as shown in **Table 3**. Notably, this analysis was employed to investigate whether more intense internet use is associated with CAM-only preference as opposed to conventional medicine (or doctor-only) or CAM-conventional medicine (doctor) combinations. Higher internet use was consistently associated with an increased relative risk of choosing CAM-only options compared to conventional medicine (doctor-only) as the base category. Daily internet users demonstrated nearly double the relative risk of exclusively utilizing CAM therapies compared to exclusively utilizing conventional medicine (RRR = 1.98, p < 0.001). This empirical evidence suggests that intensive internet engagement may alter traditional decision-making pathways in healthcare like conventional doctor visits. A consistent association also emerges between internet use and integrative healthcare approaches.

Individuals using the internet "most days" showed the strongest propensity for combining CAM with conventional doctor visits (RRR = 1.93, $p < 0.001$). Compared to older men, older women demonstrated significantly higher relative risks for both exclusive CAM utilization (RRR = 1.36, $p < 0.01$) and combining CAM with conventional doctor visits (RRR = 1.54, $p < 0.001$).

4. Discussion

Higher intensity of internet use was found to be significantly associated with increased CAM uptake among older European adults, even in the presence of key control variables, such as health and disability factors, inability to access medical care, and various sociodemographic characteristics (i.e. education, income, social trust, and religiosity). Among the combined sample of older adults, those who reported using the internet "most days" had the highest odds of CAM use, followed by everyday users. More intense internet use was also found to significantly correlate with increased risk of using CAM-only instead of visiting the doctor. The relationship persisted even while controlling for the presence of chronic or life-threatening conditions, disability status, ability to access healthcare, and other key factors present in the literature. However, it is important to note that the share of those respondents using CAM-only was low (3.84%). A far more prominent trend was combining CAM and conventional doctor visits, with more intense Internet use highly significantly associated with engagement in both complementary and alternative medicine as well as visiting the doctor. Those older European adults who used the internet "most days" had the highest relative risk of combining CAM and conventional doctor visits compared to using only conventional medicine.

The present study proposes several hypotheses for why those who used the internet "most days" instead of daily had higher odds/relative risk of CAM adoption and combining CAM with conventional doctor visits in the presence of a rich set of controls. First, respondents who use the Internet most days may reach a level of information saturation, where more frequent internet exposure beyond this threshold does not yield proportionally greater CAM adoption. Information overload can produce a paradoxical effect where excessive consumption of information, especially in the ultra-saturated internet era, may lead to diminishing cognitive returns and disengagement (Bawden & Robinson, 2009; Miller, 1956).

Second, those with extremely high internet exposure may develop filtering mechanisms to manage information overload, potentially making them more selective about acting on unverified CAM-related information compared to more inexperienced "most days" users, thus making them more cautious of trying internet-supported CAM therapies. They may pursue a balanced approach to information consumption that allows for more proficient verification of online sources. According to Chen et al. (2024), digital literacy, specifically among older persons, influenced confidence in false information discernment, along with having a positive impact on risk perception and self-efficacy. Self-reliant internet users demonstrate different information-seeking behaviors and derive greater benefits from their online activities (Van Deursen et al., 2014).

Finally, the relationship between internet use frequency and CAM adoption may involve elements of reverse causality. Rather than internet use driving CAM adoption, individuals already interested in or using

CAM therapies might specifically engage with the Internet on "most days" (but not necessarily daily) to research these treatments. This research offers a quantitatively backed reconceptualization of healthcare decision-making in the digital age which includes intensive internet use as an additional mechanism creating independent pathways to CAM. Internet use potentially functions as a new enabling resource in Andersen's (1995) behavioral framework. This suggests the need for more nuanced theoretical approaches that account for how different levels and natures of engagement with online space influence healthcare choices among different demographics of internet users.

5. Limitations

The present research comes with several limitations. First, the cross-sectional nature of the data prevents causal inference about the relationship between internet use and CAM utilization. Longitudinal research is needed to develop our understanding of how internet use continues to influence healthcare decisions regarding CAM use, uptake, and beyond. Second, the study could not assess the quality or nature of online health information accessed by participants, which is likely to vary significantly, thus providing differing degrees of influence towards healthcare decision-making. Future research should examine the specific types and quality of online CAM information accessed by older adults, how different types of information influence healthcare decisions, the role of online communities in shaping CAM utilization patterns among older adults, the relationship between digital health literacy levels and the ability to evaluate and appropriately utilize online CAM information, the effectiveness of interventions to improve patient-provider communication about CAM use in the face of the 4th industrial revolution, as well as continue to explore gender and cross-cultural differences in these relationships.

6. Conclusion

This study provides evidence that internet use intensity is significantly associated with higher CAM utilization patterns among older European adults. The probability of CAM use was also found to be slightly lower among everyday users compared to "most days" users, indicating a "protective" effect and necessitating future research. The findings also show that while online health information may facilitate access to complementary therapies, it primarily promotes the combination of both conventional and alternative approaches rather than the replacement of conventional medicine. However, a relationship between the highest intensity of internet use and CAM-only preference instead of doctor-only or integrative approaches was still present and highly significant, albeit among a small part of the sample. As internet use continues to grow among older adults, understanding these patterns becomes important for developing healthcare policies that are adapted to the increasingly digitalizing world and ensuring the safe and effective integration of conventional and complementary approaches to healthcare for all ages.

7. Policy Recommendations

The present study proposes several key policy recommendations. First and foremost is the continuous promotion and development of comprehensive online information resources on CAM for all ages to address the plethora of misleading CAM information available online (Ng & Gilotra, 2021; Ng et al., 2023; Tangkiatkumjai et al., 2020). These resources must respect the patients' needs for alternative treatments and provide comprehensive and non-judgemental evidence for major CAM therapies. Official sources must compete with and fact-check online content spreading harmful and misleading health information. These measures need to be implemented in tandem with digital health literacy programs that help older adults evaluate online CAM information, with particular attention to age-specific needs, as older women are more likely to be underserved by the healthcare system (Chrisler et al., 2016), along with showing an increased interest in CAM use compared to older men (Fjær et al., 2020). Given consistently low CAM disclosure rates (Cheung et al., 2007; Foster et al., 2000; Peng et al., 2014; Rossi et al., 2005; Votova & Wister, 2006), continuous healthcare provider training is necessary to address internet-influenced patient decisions specifically.

Acknowledgement

The authors like to convey their appreciation for the constructive feedback and recommendations provided by three autonomous reviewers and three discussants (Assistant Professor Dr. Torsangrasmee Teetakaew, Dr. Truc Ngoc Hoang Dang, and Dr. Tadashi Nakas) for their vital insights.

References

- Aggarwal, B., Xiong, Q., & Schroeder-Butterfill, E. (2020). Impact of the use of the Internet on quality of life in older adults: Review of literature. *Primary Health Care Research & Development*, 21. (e55), 1-6. <https://www.cambridge.org/core/journals/primary-health-care-research-and-development/article/impact-of-the-use-of-the-internet-on-quality-of-life-in-older-adults-review-of-literature/0C48FAD4CABFBB9C5568AE8769DDBB44>
- Agresti, A. (2012). *Categorical data analysis*. John Wiley & Sons.
- Andersen, R. M. (1995). Revisiting the behavioral model and access to medical care: Does it matter? *Journal of health and social behavior*, 36(1), 1-10. <https://www.jstor.org/stable/2137284>
- Bawden, D., & Robinson, L. (2009). The dark side of information: overload, anxiety and other paradoxes and pathologies. *Journal of information science*, 35(2), 180-191. https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0165551508095781?casa_token=iZ8tVG2j5isAAAAA:kisTzF2O--hgd5HmYoKdtKVu3gxl6beFtVduml4uQ2tHANVu2WO7-gXE9z1ayCdIA5JGvA9eQgxZ&casa_token=q3cQDHSdSB0AAAAA:EhfAwdyU3cnXwyK5Tqg5s7muzm1Y1gx8qWp60sKyEUC7wCFXb157jw_aW9Vc-gbM_nJldokO1Jyd
- Bennett, D. A. (2001). How can I deal with missing data in my study? *Australian and New Zealand journal of public health*, 25(5), 464-469. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1326020023036488>

- Chen, L., Jia, J., Xiao, M., Wu, C., & Zhang, L. (2024). A study on the influence of digital literacy on elderly user's intention to identify social media false information. *The Electronic Library*, 42(5), 701-721. https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/el-10-2023-0257/full/html?casa_token=I5Tf3sfhTU4AAAAA:nCvtm8e0suStSE1o-vl9hwtUZW2BkcwpjarjywXZf7yPClRSdeZupy669TliRF9u4sbSOL9MkAqO-ZLfd3UWV9xefgiAOQqlR5abiazHQLiTM9IFFq4
- Cheung, C. K., Wyman, J. F., & Halcon, L. L. (2007). Use of complementary and alternative therapies in community-dwelling older adults. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 13(9), 997-1006. https://www.liebertpub.com/doi/abs/10.1089/acm.2007.0527?casa_token=P93qLdrVKGYAAAAA:1QxQ1AJbqjt7QRAFbdcsMOp5F2Cw_wjW0LVljKe-05MyRj0QfHOWz89xZA5KSMZdU4ZAs-bfqP3fw
- Chrisler, J. C., Barney, A., & Palatino, B. (2016). Ageism can be hazardous to women's health: Ageism, sexism, and stereotypes of older women in the healthcare system. *Journal of Social Issues*, 72(1), 86-104. https://spssi.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/josi.12157?casa_token=XUBtgfYHvO4AAAAA:lik-I3ZTydX5fzTuUfRYLdyohR9SUSXjlpmhst5Nbg5PPtPNBYj0DEsWz7i4-wfMj6l_cPg87JFmrEY
- Clarke, T. C., Black, L. I., Stussman, B. J., Barnes, P. M., & Nahin, R. L. (2015). Trends in the use of complementary health approaches among adults: United States, 2002-2012. *National health statistics reports*(79), 1-16. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4573565/>
- Dong, Y., & Peng, C.-Y. J. (2013). Principled missing data methods for researchers. *SpringerPlus*, 2, 1-17. <https://link.springer.com/article/10.1186/2193-1801-2-222>
- Eardley, S., Bishop, F., Prescott, P., Cardini, F., Brinkhaus, B., Santos-Rey, K., Vas, J., von Ammon, K., Hegyi, G., & Dragan, S. (2012). CAM use in Europe patients' perspective. Part I: a systematic literature review of CAM prevalence in the EU. *Forsch Komplementmed*, 19(Suppl 2), 18-28. https://cam-europe.eu/wp-content/uploads/2018/09/CAMBrella-WP4-part_1final.pdf
- European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC). (2024). *ESS round 11 - 2023. Social inequalities in health, Gender in contemporary Europe. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research.*, <https://doi.org/10.21338/ess11-2023>.
- Fisher, P., & Ward, A. (1994). Medicine in Europe: complementary medicine in Europe. *Bmj*, 309(6947), 107-111. https://www.bmj.com/content/309/6947/107.short?casa_token=TEYY8aNBsWwAAAAA:HMioxxsw1GQ1vihOusWmguCbSbYVBjLzGSpJi3q5whyAoxsftViToo3fUQTNNXq8n0lfYTvveoM
- Fjær, E. L., Landet, E. R., McNamara, C. L., & Eikemo, T. A. (2020). The use of complementary and alternative medicine (CAM) in Europe. *BMC complementary medicine and therapies*, 20, 1-9. <https://link.springer.com/article/10.1186/s12906-020-02903-w>
- Foster, D. F., Phillips, R. S., Hamel, M. B., & Eisenberg, D. M. (2000). Alternative medicine use in older Americans. *Journal of the American Geriatrics Society*, 48(12), 1560-1565. https://agsjournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1532-5415.2000.tb03864.x?casa_token=0eXjTjhpkhYAAAAA:FZQGCoyL_B9jPz8QspBj5tSxKij2mnq5FvG-DwyjAEMEaveXlKZJPsfqqSLeh6XRX7LUQSGFBmXOBkw

- Harris, P. E., Cooper, K., Relton, C., & Thomas, K. (2012). Prevalence of complementary and alternative medicine (CAM) use by the general population: a systematic review and update. *International journal of clinical practice*, 66(10), 924-939.
https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1742-1241.2012.02945.x?casa_token=F1k51Hj_ylcAAAAA:-1doCUTWd1BC7TyFh4VcadL6rwNNAhCLjLn8nJ-YDt_QFLEdGbJlysk7t7Fyo9NA13nS6fsvdy7SKDw
- Iverson, S. A., Howard, K. B., & Penney, B. K. (2008). Impact of internet use on health-related behaviors and the patient-physician relationship: a survey-based study and review. *Journal of Osteopathic Medicine*, 108(12), 699-711.
<https://www.degruyter.com/document/doi/10.7556/jaoa.2008.108.12.699/html>
- Kemppainen, L. M., Kemppainen, T. T., Reippainen, J. A., Salmenniemi, S. T., & Vuolanto, P. H. (2018). Use of complementary and alternative medicine in Europe: Health-related and sociodemographic determinants. *Scandinavian journal of public health*, 46(4), 448-455.
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1403494817733869>
- Long, J. S., & Freese, J. (2006). *Regression models for categorical dependent variables using Stata* (Vol. 7). Stata press.
- Medlock, S., Eslami, S., Askari, M., Arts, D. L., Sent, D., De Rooij, S. E., & Abu-Hanna, A. (2015). Health information-seeking behavior of seniors who use the Internet: a survey. *Journal of medical Internet research*, 17(1), e10. <https://www.jmir.org/2015/1/e10/>
- Miller, G. A. (1956). The magical number seven, plus or minus two: Some limits on our capacity for processing information. *Psychological review*, 63(2), 81-91. <https://psycnet.apa.org/record/1957-02914-001>
- Nakagomi, A., Shiba, K., Kawachi, I., Ide, K., Nagamine, Y., Kondo, N., Hanazato, M., & Kondo, K. (2022). Internet use and subsequent health and well-being in older adults: An outcome-wide analysis. *Computers in Human Behavior*, 130, 107156.
https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0747563221004799?casa_token=PgnW3eqM8hKAAAAA:KzmyiyuUvgF_qOp-TnCBovBjjG127LOa5Lf9l-tNqwBUflwqoGQHBPLJWVoGc-a06HW1oxt5-A
- Ng, J. Y., & Gilotra, K. (2021). Web-information surrounding complementary and alternative medicine for low back pain: a cross-sectional survey and quality assessment. *Integrative Medicine Research*, 10(3), 100692. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2213422020303292>
- Ng, J. Y., Verhoeff, N., & Steen, J. (2023). What are the ways in which social media is used in the context of complementary and alternative medicine in the health and medical scholarly literature? A scoping review. *BMC complementary medicine and therapies*, 23, 1-48.
<https://link.springer.com/article/10.1186/s12906-023-03856-6>
- Pearson, N. J., & Chesney, M. A. (2007). The National Center for complementary and alternative medicine. *Academic Medicine*, 82(10), 967.
https://journals.lww.com/academicmedicine/fulltext/2007/10000/the_national_center_for_complementary_and.13.aspx

- Peltzer, K., & Pengpid, S. (2018). Prevalence and determinants of traditional, complementary and alternative medicine provider use among adults from 32 countries. *Chinese journal of integrative medicine*, 24, 584-590.
https://idp.springer.com/authorize/casa?redirect_uri=https://link.springer.com/article/10.1007/s11655-016-2748-y&casa_token=5V_CsHXOa-8AAAA:WM4lEXEyKYAiY47rkphoQgLuP8kM6eu2xHYsVw92DrEieZDrUK8AE5FcFe3fAn801cfoxlYMRN7cPC
- Peng, W., Adams, J., Sibbritt, D. W., & Frawley, J. E. (2014). Critical review of complementary and alternative medicine use in menopause: focus on prevalence, motivation, decision-making, and communication. *Menopause*, 21(5), 536–548.
https://journals.lww.com/menopausejournal/fulltext/2014/05000/Critical_review_of_complementary_and_alternative.18.aspx?casa_token=OC2wHxxhZocAAAA:upyl1caTa49_6Rg2vUXJ9l4SLDrSu5YHk6XIGquSJOoyMBrw23jVhUJ2zTlnXIUTlwEB4oj_eaDJ8tyn1yZICw0eVQ&casa_token=-6ko4Yp8uesAAAA:vVd8LxxOf_vXz49PaxXfOprzU6VrtibQ1jf5kUTiIUKIFOFpbEEformTnXXk6tbGZ5GL00U0MPNdhkgdoy7KJ3gA
- Pew Research Center. (2009). Alternative treatments or medicines. 35% of internet users look online for information about alternative treatments or medicines.
<https://www.pewresearch.org/internet/2009/06/11/alternative-treatments-or-medicines/>
- Rabe-Hesketh, S., & Skrondal, A. (2008). *Multilevel and longitudinal modeling using Stata*. STATA press.
- Rossi, P., Di Lorenzo, G., Malpezzi, M., Faroni, J., Cesarino, F., Di Lorenzo, C., & Nappi, G. (2005). Prevalence, pattern and predictors of use of complementary and alternative medicine (CAM) in migraine patients attending a headache clinic in Italy. *Cephalalgia*, 25(7), 493-506.
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1111/j.1468-2982.2005.00898.x>
- Schnabel, K., Binting, S., Witt, C. M., & Teut, M. (2014). Use of complementary and alternative medicine by older adults—a cross-sectional survey. *BMC geriatrics*, 14, 1-9.
<https://link.springer.com/article/10.1186/1471-2318-14-38>
- Shippee, T. P., Schafer, M. H., & Ferraro, K. F. (2012). Beyond the barriers: Racial discrimination and use of complementary and alternative medicine among Black Americans. *Social science & medicine*, 74(8), 1155-1162.
https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0277953612001025?casa_token=HT0he9KBmeGAAAA:K3X2QVx1DYqwBAowVg5FMSyYrSLS2MpLq7s0BNDa2cXDWpZM_VobwzFjHX5BgSm6ee2vEO1mQw
- Tangkiatkumjai, M., Boardman, H., & Walker, D.-M. (2020). Potential factors that influence usage of complementary and alternative medicine worldwide: a systematic review. *BMC complementary medicine and therapies*, 20, 1-15. <https://link.springer.com/article/10.1186/S12906-020-03157-2>
- Tascilar, M., de Jong, F. A., Verweij, J., & Mathijssen, R. H. (2006). Complementary and alternative medicine during cancer treatment: beyond innocence. *The oncologist*, 11(7), 732-741.
<https://academic.oup.com/oncolo/article-abstract/11/7/732/6397108>

- Tennant, B., Stellefson, M., Dodd, V., Chaney, B., Chaney, D., Paige, S., & Alber, J. (2015). eHealth literacy and Web 2.0 health information seeking behaviors among baby boomers and older adults. *Journal of medical Internet research*, 17(3), e70. <https://www.jmir.org/2015/3/e70/>
- US Department of Health Human Services. (2021). Complementary, alternative, or integrative health: What is in a name? *National Center for Complementary and Integrative Health*. <https://www.nccih.nih.gov/health/complementary-alternative-or-integrative-health-whats-in-a-name>
- Van Deursen, A. J., Courtois, C., & van Dijk, J. A. (2014). Internet skills, sources of support, and benefiting from Internet use. *International journal of human-computer interaction*, 30(4), 278-290. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10447318.2013.858458?casa_token=UVdRG3WOixUAAAA:UbmCsGw1wHU7KqYSaehCSGBuN95lwujkISvtPLXRc7i2Atn7d1QGfGooxvyQP9-ybb4_U4bdQoOh
- Votova, K., & Wister, A. V. (2006). Self-care dimensions of complementary and alternative medicine use among older adults. *Gerontology*, 53(1), 21-27. <https://karger.com/ger/article-abstract/53/1/21/147114>
- Welz, A. N., Emberger-Klein, A., & Menrad, K. (2018). Why people use herbal medicine: insights from a focus-group study in Germany. *BMC complementary and alternative medicine*, 18, 1-9. <https://link.springer.com/article/10.1186/s12906-018-2160-6>
- White, H. (1980). A heteroskedasticity-consistent covariance matrix estimator and a direct test for heteroskedasticity. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 48(4), 817-838. <https://www.jstor.org/stable/1912934>
- Williamson, A. T., Fletcher, P. C., & Dawson, K. A. (2003). Complementary and alternative medicine: use in an older population. In (Vol. 29, pp. 20-28): SLACK Incorporated Thorofare, NJ.
- Xavier, A. J., d'Orsi, E., Wardle, J., Demakakos, P., Smith, S. G., & von Wagner, C. (2013). Internet use and cancer-preventive behaviors in older adults: findings from a longitudinal cohort study. *Cancer Epidemiology, Biomarkers & Prevention*, 22(11), 2066-2074. <https://aacrjournals.org/cebp/article-abstract/22/11/2066/69442>
- Zhao, Y. C., Zhao, M., & Song, S. (2022). Online health information seeking behaviors among older adults: a systematic scoping review. *Journal of medical Internet research*, 24(2), e34790. <https://www.jmir.org/2022/2/e34790/>



A Systematic Review and Meta-Analysis of Capital Accumulation from International Migration in Indonesia

By

Syahrul Syahrul¹ and Dusadee Ayuwat^{2*}

¹ Ph.D. Student of Sociology Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, Khon Kaen, 40002

² Professor, Director of Ph.D. Sociology Program, Director of Labor and International Migration Service Centre, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, Khon Kaen, 40002

* Corresponding author: E-mail address: dusayu@kku.ac.th



Abstract

Capital accumulation in Indonesia is perceived in many ways. Some assert that left-behind households invest and convert capital derived from international migration into capital accumulation, while others contend that capital is solely allocated for expenditures such as food, clothing, and entertainment. This paper aims to identify future research on international migration and find the relationships between capital accumulation and international migration in Indonesia. We conducted a Systematic Literature Review employing the VOSviewer for bibliometric analysis and then continued with Meta-Analysis. We searched in the Scopus and Google Scholar databases from 2010 to 2024, yielding 192 articles, of which 27 were included. We found a lack of studies on social capital compared to economic and cultural capital and on left-behind husbands compared to left-behind children, wives, and parents. While a study shows that many international migrants come from Indonesia, this does not significantly affect the capital accumulation of left-behind households. Thus, future studies on international migration in Indonesia should focus on social capital accumulation and left-behind husbands regarding capital investment and conversion.

Keywords: Capital Accumulation, International Migration, Left-behind Households, Indonesia

A Systematic Review and Meta-Analysis of Capital Accumulation from International Migration in Indonesia

1. Introduction

Capital accumulation refers to acquiring and increasing assets or wealth through capital investment and conversion that can occur at both individual and societal levels. The capital accumulation theory differs significantly between Karl Marx and Pierre Bourdieu in terms of scope, focus, and its role in explaining power and inequality. On the one hand, for Marx, capital is strictly economic and refers to material wealth, such as money, factories, and machinery, used to generate surplus value (profit) through labor exploitation (Xie, 2023). Capital is tied directly to the capitalist mode of production and economic systems, while Bourdieu expanded the definition of capital beyond economics and rejected economic determinism. He identifies several forms of capital: economic capital (money and material resources), cultural capital (knowledge, education, skills), social capital (networks, relationships), and symbolic capital (honor, prestige, recognition) (Bourdieu, 1989). Therefore, capital accumulation should be achieved through investments and conversions, while direct expenditures without investments to the same forms of capital or conversions to other forms of capital are not mentioned as capital accumulation.

Regarding international migration, left-behind households can accumulate capital from migrants in host countries (Hossain & Sunmoni, 2022; Khamnoi & Ayuwat, 2019, 2020). This phenomenon is often discussed in the context of international labor migration, where women or men, particularly from developing countries, seek employment abroad as domestic workers, caregivers, nurses, or in other roles (Auraiampai et al., 2023; Lam & Yeoh, 2018; Spaan & van Naerssen, 2018). Some studies have shown the case that migrant mothers tend to invest more in children's education compared to migrant fathers. At the same time, it has a negative effect on children's educational motivation because they feel ashamed and neglected without their mother's emotional support and care (Arlini et al., 2019; Somaiah et al., 2020). Other studies demonstrated that children who were abandoned by migrated parents, particularly fathers, exhibited more favorable responses, while those who were abandoned by mothers or both of their parents exhibited more adverse responses (Anas et al., 2022; Ball et al., 2017; Purwatiningsih, 2016). Moreover, while some researchers argued that left-behind families in Indonesia utilized remittances for children's education, increased food security, and buying property, others found that they did not invest and convert capital sent by international migrants because the money was just used for expenditures, such as buying food, clothes, and entertainment (Beazley et al., 2018; Lu, 2013).

Previous systematic literature reviews (SLR) of international migration show a relevant and diverse focus of studies. Gil et al. (2023) conducted SLR to analyze scientific articles about parental stress due to international migration and lack of social support. We found a similar study conducted by Li (2023) that studied the negative effects of parental migration on mental health for left-behind girls and educational outcomes for left-behind boys. Obi et al. (2020) and Sunge & Mudzingiri (2023) studied the impact of international migration on rural areas. They argued that international migration from developing countries could create a dynamic process of structural and functional transformations in rural areas, such as utilizing remittances to agriculture and the socioeconomics of mountainous communities. In other studies, Radogna

(2022) conducted SLR to investigate the use of the concept of habitus in migration theory, focusing on migrants with a higher social status and the effect on their position and status in their home country. Tovar-Cuevas et al. (2019) also conducted an SLR of the international migration effects of remittances, transfer of ideas, habits, and behavioral norms, but they focused on the effect of international migration on the health of households in the countries of origin and of returned migrants. Therefore, our systematic review fills the gap in the previous SLRs about the characteristics of capital accumulation of left-behind households from international migration.

Based on the study areas of the previous SLRs, we did not find a systematic review focusing on international migration from Indonesia. A global systematic literature review on relationships between capital accumulation and international migration, specifically targeting left-behind households in Indonesia, is missing. Therefore, we took this to raise two questions: How are studies of capital accumulation from international migration in Indonesia? And what are the relationships between international migration and capital accumulation in Indonesia? Both central questions have motivated us to systematically review previous research on the interplay between capital accumulation and left-behind households in the case of international migration in Indonesia. This paper aims to identify future research on international migration in Indonesia by utilizing the VOSviewer analysis and to find the relationships between capital accumulation and international migration in Indonesia by employing meta-analysis. The evidence from this study is essential in providing key stakeholders with a hub of evidence that informs policy on enhancing the sustainability of international migration as we fill this gap.

The following is the structure of the remaining sections of this paper. The subsequent section explores the systematic literature review method and the specific procedures implemented during the review. The systematic review's findings will subsequently be presented. The concluding section summarises the primary findings and elaborates on their implications for future research and the capital accumulation of left-behind households from international migration.

2. Methodology

Our study was a systematic literature review (SLR) by combining bibliometric analysis and meta-analysis. We follow the updated Preferred Reporting Items for Systematic Review (PRISMA) 2020 statement to conduct bibliometric analysis and meta-analysis. A SLR was conducted to find the gaps in capital accumulation of left-behind households from international migration and what future research on this topic is in Indonesia. Then, we conducted a meta-analysis to determine the effect or relationships of international migration with capital accumulation and left-behind households in Indonesia. This merger was intentionally conducted to identify the most recent research regarding capital accumulation from international migration.

2.1. Search Strategy

The Scopus and Google Scholar databases were chosen to access the variety of research publications. The Scopus database is often considered the most comprehensive source of high-quality papers for a systematic literature review. Therefore, it was utilized predominantly to gather publications on 22 December 2024. Google Scholar was also used to access publications from Indonesian journals, which Scopus does

not index, conducted on 28 December 2024. We used Bahasa (Indonesian language) as the keywords to search the articles in the Google Scholar database. We used the Advanced Document Search in Scopus, focusing on article titles and using the keywords in Table 1. Then, we filtered the searches by years (2010-2024), subject areas (social sciences, economics, econometrics, and finance), document types (article, conference paper), and language (English). Meanwhile, due to the broad range of publications in Google Scholar, we searched manually with advanced search based on the years (2010-2024) and the keywords in Bahasa in Table 1. As a result, we found 192 articles: 161 articles in Scopus and 31 articles in Google Scholar databases.

Table 1. Strategy for searching publications in the databases

Database	Keyword	Article
Scopus	TITLE (migration OR migrant* AND "Indonesia") AND PUBYEAR > 2009 AND PUBYEAR < 2025 AND (LIMIT-TO (DOCTYPE , "ar") OR LIMIT-TO (DOCTYPE , "cp")) AND (LIMIT-TO (SUBJAREA , "SOCI") OR LIMIT-TO (SUBJAREA , "ECON")) AND (LIMIT-TO (LANGUAGE , "English") OR LIMIT-TO (LANGUAGE , "Indonesian"))	161
Google Scholar	" <i>Migrasi Internasional</i> (international migration)" or " <i>Tenaga Kerja Indonesia</i> (Indonesia migrant worker)" and <i>Modal</i> (capital)	31

Source: Summarized by authors

2.2. Screening and Selection

Two researchers worked in the team during the screening and selection processes using the Covidence website (<https://app.covidence.org/>). After the articles were imported into the Covidence website, we read the titles and abstracts to screen and select 161 articles from Scopus and 31 articles from Google Scholar. We manually identified one duplicate article when reading articles from the Google Scholar database. Then, we continued to screen 191 articles and excluded 113 articles because the topics and abstracts were irrelevant to this study. 78 articles were selected to continue the assessment processes for eligibility criteria. We excluded 51 articles due to 19 articles irrelevant to capital research, 30 articles irrelevant to left-behind research, and 2 no full-text papers. As a result, the study included 27 articles for data analysis: 9 for meta-analysis and 18 for narrative review. The reasons for selecting the 27 publications are stated below.

2.3. Eligibility Criteria

This study's eligibility criteria relied on population, intervention, comparison, and outcome (PICO), as shown in Table 2. The population of the study was international migrants. We only included the articles if they studied international migration from Indonesia, and internal migrant studies were excluded. Intervention criteria were capital accumulation and left-behind households. Capital accumulation was relevant to articles that studied remittances sent back to Indonesia, and left-behind households were relevant to articles that studied their left behind in utilizing and investing remittances to support livelihoods.

Comparison criteria focused on economic, cultural, or social capital and left-behind children, wives, husbands, or parents. We utilized comparisons to identify particular publications related to the extensive research on capital accumulation and left-behind households, thereby excluding articles that did not meet these criteria. The outcome criteria used in this study were the effect of international migration on left-behind households in Indonesia. We identified the objectives and results of the publications to find their relevance of this study.

Table 2. Framework for selecting the eligibility criteria (PICO)

Criteria	Description
Population	International migrants from Indonesia
Intervention	Capital accumulation; Left-behind households
Comparison	Economic, cultural, or social capital and left-behind children, wives, husbands, or parents
Outcome	Effect of international migration on left-behind households in Indonesia

Source: Summarized by authors

2.4. Quality Review

Two researchers independently evaluated the articles following the template set up on the Covidence website, consisting of low-risk, moderate-risk, or high-risk categories. A review of the ratings would have been carried out by the research team in the event that an agreement could not be reached. If we did different assessments, we continued the consensus process to discuss the quality of the articles. We discussed any discrepancies and ultimately reached a consensus on the final evaluations. Consensus results were used as the final quality assessment, as shown in Table 3 and Table 4. In our evaluation, we focused on the quality of the sample, which was evaluated based on its capacity to generalize to the population as well as its capacity to represent the population from which it was derived accurately. If the studies could meet the standards for different risk levels within a domain (for example, both low and moderate risk), then a judicious judgment was made, and the higher risk level was assigned. A second rater independently confirmed the reliability of the risk of bias assessments by using a sample from the initial search.

2.5. Data Extraction

Both researchers conducted a data extraction process independently by following the template set up on the Covidence website. We set up the extraction template based on the research questions: name of researchers, date of publications, methods (quantitative: sample and regression), and findings (capital accumulation and left-behind households). Data extraction for capital accumulation was divided into three forms of capital (economic, cultural, and social capital accumulation). Some studies did not cover all forms of capital but focused on one or two forms, thereby extracting data adjusted its capital studies. Similarly, studies of left-behind households focused on four cases: left-behind children, husbands, wives, and parents, thereby extracting data adjusted its case of studies. The data extraction results from each researcher were

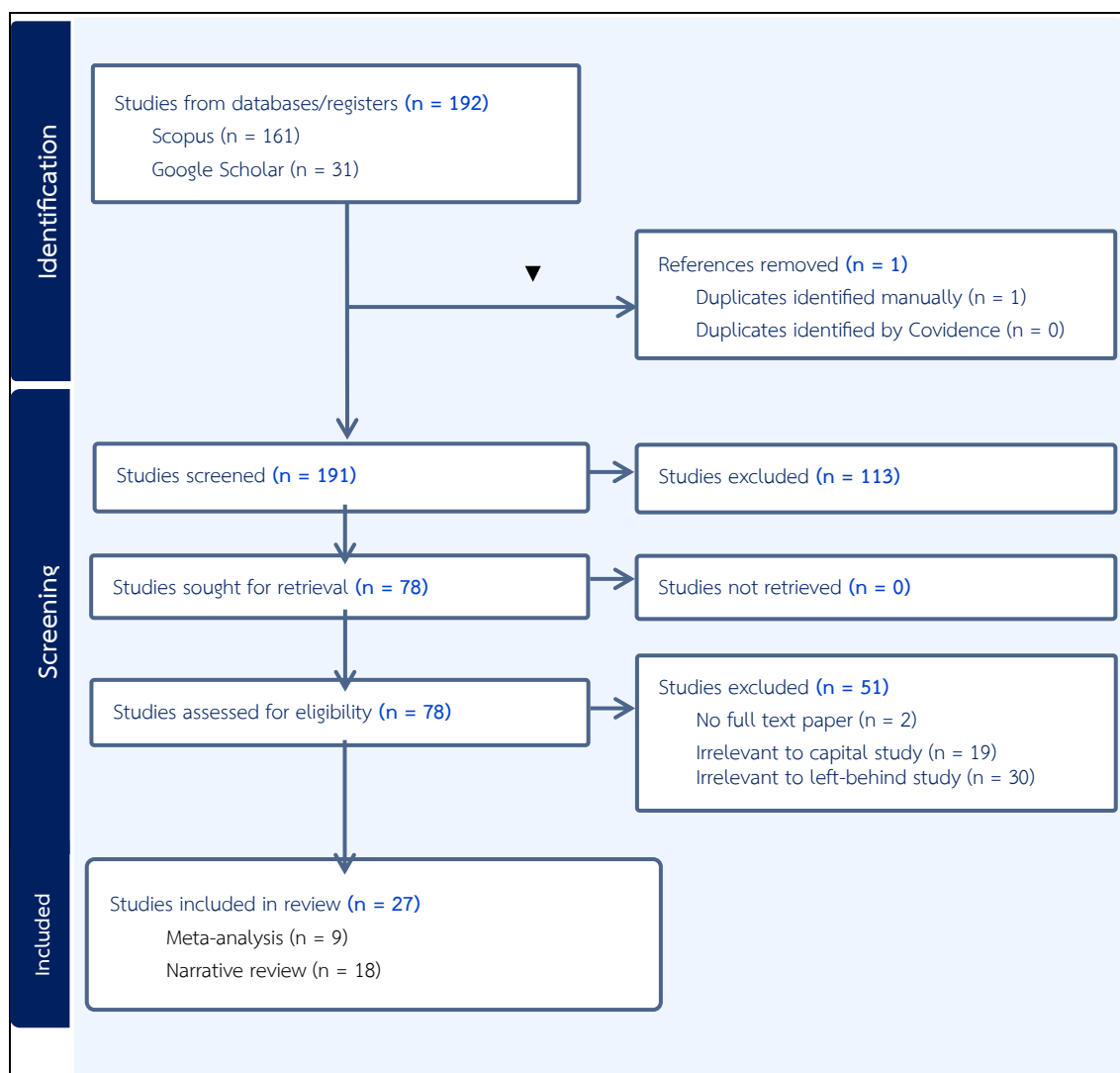
discussed in the consensus stage. Similar data was extracted directly to the final extraction, and different data was triangulated by reading the article to find the same interpretation. As a result, the final data extraction was divided into two categories: 9 articles for meta-analysis and 18 articles for narrative review.

2.6. Data Analysis

Bibliometric analysis is regarded as a quantitative instrument that is effective in characterizing the development trend of a research subject or field. To understand the current studies of capital accumulation of left-behind households from international migration in Indonesia, we conducted bibliometric analysis using the VOSviewer with data directly retrieved from the Scopus database. Keywords that appeared in multiple articles were employed to execute co-word analysis. In the VOSviewer, a link is a co-occurrence connection between two keywords, and the intensity of each link is determined by the number of publications in which the two keywords occur together. A full-text review was conducted on the selected articles for the final and advanced review in order to document and characterize them in accordance with the objectives of this study. Information on study areas, types of capital accumulation, cases of left-behind households, and character of internal migration from Indonesia.

A meta-analysis was employed to estimate the correlation between 9 publications. Funnel and Forest Plots were used to figure out the distribution of correlations. The variance of the true correlation was employed to analyze the correlation and group-level data in the fixed effects model, as there was evidence of non-normality. The fixed effects model was chosen as the more appropriate option. A conclusion regarding the relationship between international migration and capital accumulation was reached through an inverse variance-weighted fixed-effects meta-analysis that combined relative risk estimates. The I² statistics were implemented to characterize inconsistency, and Cochran's Q test was implemented to assess heterogeneity formally. Forest Plots were employed to visually represent the effect estimates from the studies included in the meta-analysis. We conducted post-hoc sensitivity analyses to examine the impact of the meta-analysis estimates on excluding studies that employ fixed-effect models.

Figure 1. PRISMA flowchart



Source: Summarized by authors

Table 3. Publication for meta-analysis and assessment of risks of bias

No	Authors name	Method	r	N	Focus Studies	Risks of Bias
1	Arlini et al. (2019)	Mixed-Method	0.580	1031	Cultural capital and left-behind children	Low risks
2	Ng (2019)	Quantitative	0.060	3064	Economic capital and left-behind children	Low risks
3	Muliansyah & Chotib (2019)	Quantitative	0.056	3874	Cultural capital	High risks
4	Surjaatmadja et al. (2019)	Quantitative	0.795	220	Economic, cultural, and social capital	Moderate risks
5	Hasanah et al. (2017)	Quantitative	0.244	2117	Cultural capital	Low risks
6	Wirastyan et al. (2016)	Quantitative	0.820	30	Economic capital	Moderate risks
7	Lu (2013)	Quantitative	0.305	1437	Economic capital and left-behind households	Low risks
8	Retno (2013)	Quantitative	0.847	50	Cultural capital	Moderate risks
9	Anggun (2022)	Quantitative	0.802	30	Economic capital	Moderate risks

Source: Summarized by authors

Table 4. Publication for narrative review and assessment of risks of bias

No	Authors name	Method	Focus Studies	Risks of Bias
1	Pitoyo et al. (2022)	Quantitative	Left-behind households	Low risks
2	Somaiah et al. (2020)	Qualitative	Cultural capital and left-behind children	Low risks
3	Anggaunitakiranantika & Hamidi (2020)	Qualitative	Social capital and left-behind households	Moderate risks
4	Elizabeth et al. (2020)	Qualitative	Left-behind husbands	Moderate risks
5	Asmorowati et al. (2019)	Qualitative	Left-behind children	Moderate risks
6	Butt & Ball (2019)	Qualitative	Cultural capital	Moderate risks
7	Aminuddin et al. (2019)	Qualitative	Left-behind parents	Low risks
8	Lam & Yeoh (2018)	Qualitative	Left-behind parents	Low risks
9	Ullah & Alkaff (2018)	Qualitative	Left-behind children	Moderate risks
10	Beazley et al. (2018)	Qualitative	Left-behind children	Low risks
11	Butt et al. (2017)	Qualitative	Left-behind children	Low risks
12	Ball & Beazley (2017)	Qualitative	Left-behind children	Moderate risks
13	Purwatiningsih (2016)	Quantitative	Left-behind children	Moderate risks
14	Budijanto et al. (2015)	Quantitative	Economic capital	High risks
15	Pangestu & Pitoyo (2015)	Qualitative	Cultural capital and left-behind children	Moderate risks
16	Dibyantoro & Alie (2014)	Qualitative	Economic and cultural capital	High risks
17	Lindquist (2012)	Qualitative	Economic capital	Low risks
18	Yuniarto (2012)	Qualitative	Economic and social capital	Low risks

Source: Summarized by authors

3. Result

3.1. Studies of International Migration from Indonesia

The identified keywords can indicate the research priorities and interests in the field of international migration, capital accumulation, and left-behind households in Indonesia. The VOSviewer was employed to execute co-word analysis, connecting the keywords in all articles. A total of 150 keywords were collected from the chosen publications, with three minimum word occurrence thresholds for each article per term, as presented in Table 5 and Figure 2. The keyword "Indonesia" had 99 occurrences and 333 link strengths, and the international migration keyword reached 15 occurrences and 52 link strengths. Both are gathered into migration groups. The Indonesia keyword shows that there were six places which where the top studies of international migration in Indonesia, such as the Sunda Islands, Semarang, Yogyakarta, Bali, Lombok, and Sumatra. The international migration keyword shows the most destination countries by Indonesian migrant workers, such as Malaysia, Saudi Arabia, and Singapore. The keyword "illegal immigrant" indicates that numerous researchers have discovered that some migrant laborers from Indonesia enter these countries illegally.

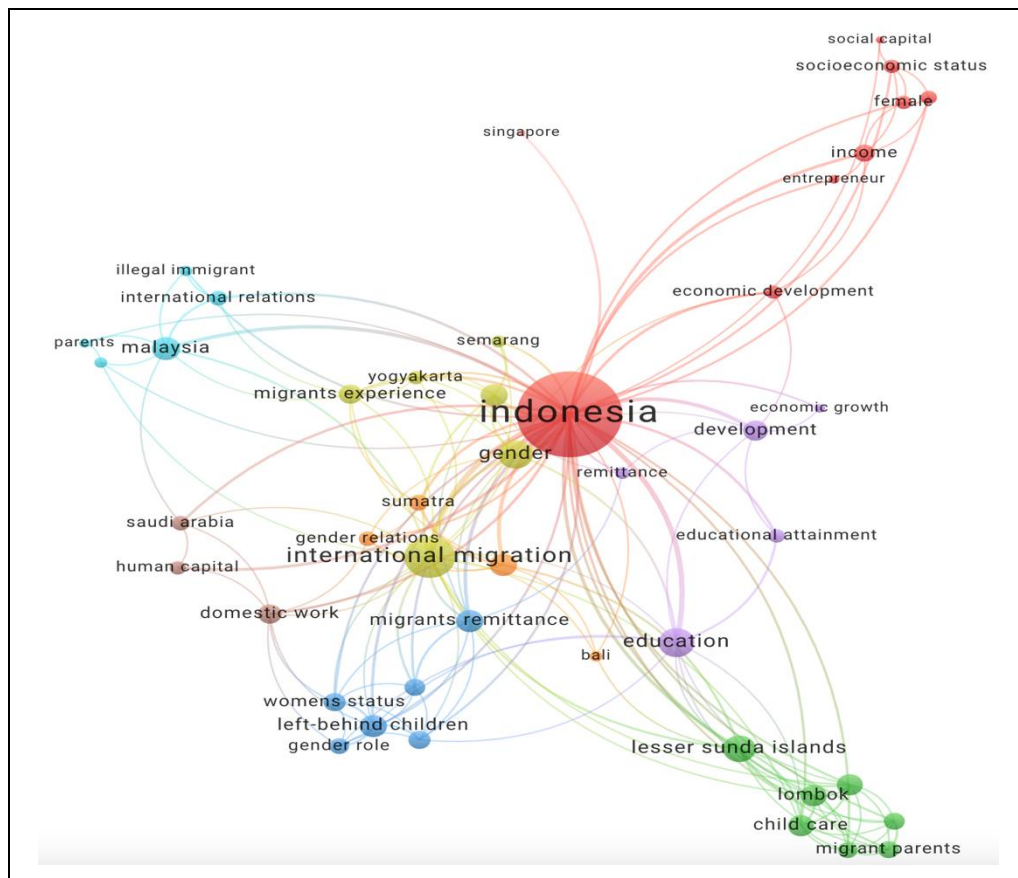
Studies of capital accumulation were grouped into three keywords including economic, cultural, and social capital. To illustrate, most economic capital research encompassed the following cases: human capital, income, remittances, economic development, economic growth, socio-economic impact, and entrepreneurship. Most studies of cultural capital encompassed the following aspects: education, educational attainment, and migrant experience. Most studies of social capital encompassed the following areas: gender relations, international relations, domestic labor, and gender roles. This shows that the keyword "cultural capital" had the highest occurrence (24) and total link strength (109), followed by "economic capital," which had 18 occurrences and 90 link strengths. The keyword "social capital" had the lowest occurrence (10) and total link strength (63). Therefore, we found a lack of social capital studies regarding international migration in Indonesia compared to economic and cultural capital.

Table 5. Top keyword from co-word analysis

Group of Study	All Keywords	Number of Occurrences	Total Link Strength
Migration	Indonesia (Sunda Islands, Semarang, Yogyakarta, Bali, Lombok, Sumatera)	91	333
	International migration (Malaysia, Saudi Arabia, Singapore, illegal immigrants)	15	52
Capital accumulation	Economic capital (human capital, income, remittances, economic development, economic growth, socio-economic impact, entrepreneur)	18	90
	Cultural capital (education, educational attainment, migrants experience)	24	109
	Social capital (gender relation, international relation, domestic worker, gender role)	10	63
Left-Behind Households	Left-behind children (children, child care, caregiver)	12	79
	Left-behind husbands (male)	2	68
	Left-behind wives (female migration, women status)	6	102
	Left-behind parents (migrant parents)	4	60

Source: Summarized by authors

Figure 2. Network visualization of co-occurrence of keywords (VOSviewer)



Source: Summarized by authors

Studies of left-behind households were also grouped into four main keywords (left-behind children, husbands, wives, and parents). Cases of children, childcare, and caregivers were the most used of left-behind children studies. Keywords most used for left-behind wives were female migration and woman status. Left-behind husbands and parents had no case keywords dynamic compared to children and wives. The keyword “left-behind children” had the highest occurrence (12) and total link strength (79), followed by “left-behind wives,” which had 6 occurrences and 102 link strengths. Meanwhile, the keyword “left-behind parents” had 4 occurrences and 60 total link strength, and the keyword “left-behind husbands” had the lowest occurrence (2) and total link strength (68). As a result, we found a lack of left-behind husband studies regarding international migration in Indonesia compared to left-behind children, wives, and parents.

3.2. Relationships Between International Migration and Capital Accumulation

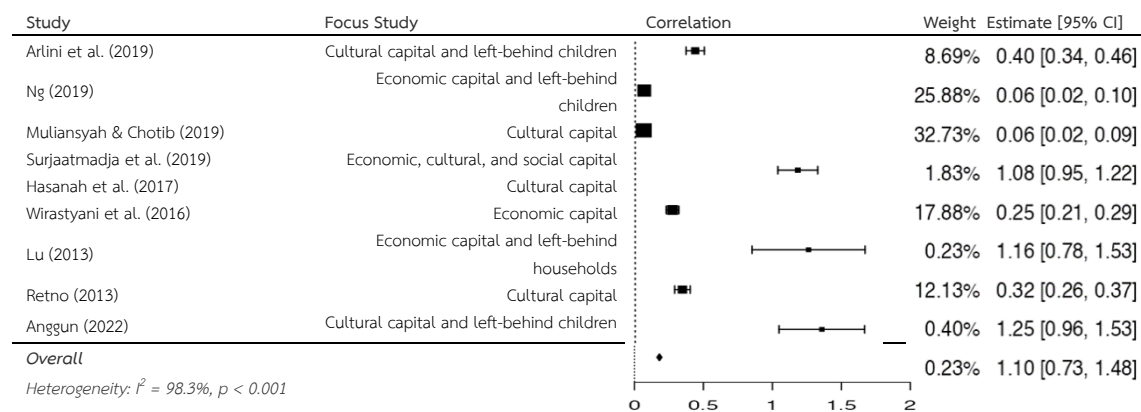
The resulting metric used in the analysis was the Fisher r-to-z transformed correlation coefficient. In order to analyze the data, a fixed-effects model was applied. Both the I² statistics and the Q-test for heterogeneity, developed by Cochran in 1954, were employed. Using studentized residuals and Cook's distances, it was possible to identify studies that could be outliers or important inside the model. When adopting the Bonferroni correction with two-sided alpha = 0.05 for k studies included in the meta-analysis, studies with studentized residuals greater than the 100th percentile $\times (1 - 0.05/(2 \times k))$ of the regular normal

distribution were considered as possible outliers. It is generally agreed that studies with a Cook's distance that are more than the median and contain six times the interquartile range of the Cook's distances are regarded to be influential. To determine whether or not the funnel plot is asymmetric, the rank correlation test and the regression test were utilized. The standard error of the observed outcomes was utilized as the predictor.

In total, nine studies were incorporated into the study. The observed Fisher r-to-z transformed correlation coefficients fluctuated between 0.0561 and 1.2454, with most estimates being positive (100%) and falling within the previous range. According to the fixed-effects model, the estimated average Fisher r-to-z transformed correlation coefficient was 0.1814 (95% confidence interval: 0.1634 to 0.1994), derived from the Fisher r-to-z matrix. In the light of this, it may be concluded that the average outcome was substantially different from zero ($z = 19.7276$, $p < 0.0001$). According to the Q-test, the true outcome appeared to be heterogeneous ($Q(8) = 469.3197$, $p < 0.0001$, $I^2 = 98.2954\%$). An examination of the studentized residuals revealed that several studies (Anggun, 2022; Arlini et al., 2019; Hasanah et al., 2017; Lu, 2013; Muliansyah & Chotib, 2019; Ng, 2019; Retno, 2013; Surjaatmadja et al., 2019; Wirastyani et al., 2016) had values larger than ± 2.7729 and may be potential outliers in the context of this model. According to the Cook's distances, one study (Muliansyah & Chotib, 2019) could be considered to be overly influential. The regression test indicated funnel plot asymmetry ($p < 0.0001$) but not the rank correlation test ($p = 0.1159$).

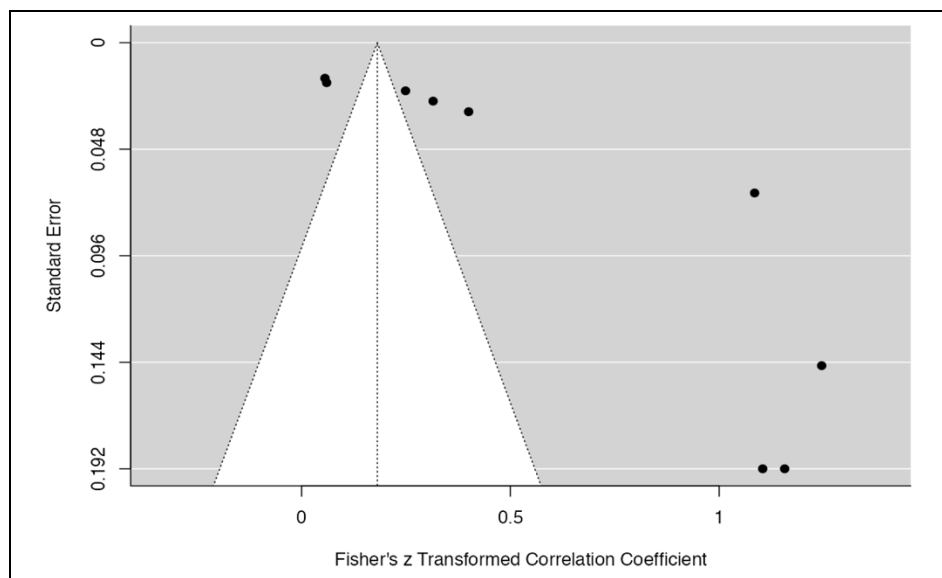
Looking at the details of the studies of cultural capital, Arlini et al. (2019) found that migrant mothers affect young and old children differently in terms of education. Migrant mothers positively affect older children because remittances can improve children's education, while they have a negative effect on younger children remaining at school or educational motivation. The younger children need a mother's presence to provide everyday care (Arlini et al., 2019). This effect differs from migrant fathers because remittances can increase children's educational enrolment (Arlini et al., 2019). Muliansyah & Chotib (2019) also said migration positively affects educational attainment and well-being. For the studies of economic capital have shown a positive effect due to increasing food expenditure, food security, and food diversity in the household (Anggun, 2022; Hasanah et al., 2017; Retno, 2013). Lu (2013) found that remittances consequently improved living standards, such as food intake and nutritional status. Wirastyani et al. (2016) argued that the utilization of remittances increased household welfare but did not affect the neighborhood due to the small number of migrant workers who use remittances for productive activities. Ng (2019) also stated that although mother migrants can support economic capital, it has a negative effect on left-behind children. In the studies of social capital, Surjaatmadja et al. (2019) found that Indonesian migrant workers hold entertainment events, such as sports activities or fun-together karaoke.

Figure 3. Forest plot of the relationship between capital accumulation and international migration



Source: Summarized by authors

Figure 4. Funnel plot of the relationship between capital accumulation and international migration



Source: Summarized by authors

4. Discussion

Capital accumulation from international migration research in Indonesia shows more studies of human and economic capital, while we found a lack of studies of social capital. This is due to the domain studies conducted by scholars from the field of economics. Meanwhile, employing social capital theory is the scope of study in sociology or other social sciences, but we found few sociologists studied international migration and capital accumulation in Indonesia. This shows that economic determinism in international migration studies is dominant in Indonesia because most researchers studied the effect of economic capital on international migration while ignoring another factor, particularly social capital. Although Marx saw all societal problems as a result of economics, Bourdieu (1989) rejected economic determinism because he needed to explain other aspects that affect capital accumulation. In international migration studies, we can employ three forms of capital accumulation including economic, cultural, and social capital. We identified

numerous studies that analyzed the effects of international migration using human capital theory and econometric analysis despite the fact that they were primarily focused on education. While education can be described by both human and cultural capital, human capital is more likely to be viewed from an economic perspective, and cultural capital is more likely to be viewed from a sociological perspective based on the previous studies of international migration in Indonesia.

Although Lam & Yeoh (2018) and Elizabeth et al. (2020) studied left-behind husbands, they did not study and link it to economic, capital, or social capital accumulation. Their study focused on cases of role exchange, gender transformation, or the division of labor in households. However, we found many studies of left-behind children regarding education and childcare. The number of children in Indonesia reflected a large number in this study due to the international migration of parents (Mintarsih, 2019). In addition, most academics focused their attention on female migrant workers from Indonesia but did not pay attention to male workers or husbands who remained at home. The absence of information regarding the international migration of male migrant workers from Indonesia is a consequence of the feminist determinism that is prevalent in the field of gender studies. This is due to the fact that there are organizations, non-governmental organizations (NGOs), or feminist activism that are focused on the empowerment and protection of women. On the other hand, we need to discover organizations or institutions that are targeted toward males who are international migrant workers or men who have been left behind.

This case of international migration and left-behind households is relevant to Bourdieu's theory of practice in capital accumulation. His theory refers to left-behind actions or behaviors in investing and converting capital in the field, especially in households. Forms of capital from international migration are divided into three forms: economic capital (money/remittances), cultural capital (migrants' experiences, education), and social capital (international relations). Bourdieu argued that these forms of capital are interrelated and can be converted into one another (Franklin, 2003). For example, cultural capital (education) can lead to economic capital (higher-paying jobs), and social capital (networks) can facilitate access to both economic and cultural capital (Franklin, 2003). The possession and accumulation of different forms of capital determine one's position within a field. The accumulation and utilization of capital are essential for comprehending power dynamics in society, as individuals employ diverse forms of capital to compete and establish dominance across multiple domains (Djajić et al., 2019). For instance, a prestigious university degree (cultural capital) might give someone a higher status in the academic field, while being well-connected (social capital) might provide advantages in the political field and earning a higher salary (economic capital).

5. Conclusion

This study presents a systematic review of the literature investigating the capital accumulation of left-behind households from international migration in Indonesia. Based on bibliometric analysis utilizing the VOSviewer, we found a lack of social capital studies regarding international migration in Indonesia compared to economic and cultural capital. We also saw a lack of studies on left-behind husbands regarding international migration in Indonesia compared to those on left-behind children, wives, and parents. On the other hand, meta-analysis shows that an examination of the studentized residuals revealed that most

studies might be potential outliers in this model, and according to Cook's distances, one study could be considered overly influential. The regression test indicated funnel plot asymmetry but not the rank correlation test. It means that while a study shows that many international migrants come from Indonesia, this does not significantly affect the capital accumulation of left-behind households. Moreover, future studies on international migration in Indonesia should be focused on social capital accumulation and left-behind husbands. While several researchers have conducted studies on economic and cultural capital, future studies can focus on the capital theory of Pierre Bourdieu by employing capital investment and conversion.

6. References

- Aminuddin, M. F., Pallikadavath, S., Kamanda, A., Sukesu, K., Rosalinda, H., & Hatton, K. (2019). The social and economic impact of international female migration on left-behind parents in East Java, Indonesia. *Asian and Pacific Migration Journal*, 28(1), 97–114.
<https://doi.org/10.1177/0117196818815512>
- Anas, Y., Alisjahbana, A., Purnagunawan, Rd. M., & Fahmi, M. (2022). The Effect of Parental Internal Migration on Children's Education: Evidence from Indonesia | Kesan Migrasi Dalam Ibu Bapa terhadap Pendidikan Anak: Bukti dari Indonesia. *Jurnal Ekonomi Malaysia*, 56(2), 115–127.
<https://doi.org/10.17576/JEM-2022-5602-8>
- Anggaunitakiranantika, & Hamidi, M. (2020). Emotional Entanglement and Community Empowerment of Transnational Migrants' Families: a Cross-Sectional Study in Malaysia and Indonesia. *Global Social Welfare*, 7(4), 395–404. <https://doi.org/10.1007/s40609-020-00191-3>
- Anggun, A. R. (2022). Migrasi Internasional Perempuan Desa dan Pemanfaatan Remitan di Desa Tanjung Rejo, Kecamatan Wuluhan, Kabupaten Jember, Provinsi Jawa Timur. *Jurnal Ekonomi Pertanian Dan Agribisnis*, 6(2), 602–615. <https://doi.org/10.21776/UB.JEPA.2022.006.02.24>
- Arini, S. M., Yeoh, B. S. A., Khoo, C. Y., & Graham, E. (2019). Parental migration and the educational enrolment of left-behind children: evidence from rural Ponorogo, Indonesia. *Asian Population Studies*, 15(2), 190–208. <https://doi.org/10.1080/17441730.2019.1609294>
- Asmorowati, S., Pitaloka, D. M. S., & Triana, R. W. (2019). Community parenting: The caring of the migrant workers' children in East Java, Indonesia | Crianza comunitaria: El cuidado de los hijos de los trabajadores migrantes en java oriental, Indonesia. *Opcion*, 35(Special Is), 2899–2913.
- Auraiampai, N., Ayuwat, D., Jampaklay, A., & Onaka, F. (2023). Entrepreneurial Processes of Thai Female Returning Migrants. *Comparative Sociology*, 22(5), 717–739. <https://doi.org/10.1163/15691330-12341559>
- Ball, J., & Beazley, H. (2017). The relational ethics of cultural safety, rights, and desire: Reflections on doing community-engaged research with migrant families in Indonesia. *Migraciones*, 42, 119–147.
<https://doi.org/10.14422/mig.i42.y2017.006>
- Ball, J., Butt, L., & Beazley, H. (2017). Birth Registration and Protection for Children of Transnational Labor Migrants in Indonesia. *Journal of Immigrant and Refugee Studies*, 15(3), 305–325.
<https://doi.org/10.1080/15562948.2017.1316533>

- Beazley, H., Butt, L., & Ball, J. (2018). 'Like it, don't like it, you have to like it': children's emotional responses to the absence of transnational migrant parents in Lombok, Indonesia. *Children's Geographies*, 16(6), 591–603. <https://doi.org/10.1080/14733285.2017.1407405>
- Bourdieu, P. (1989). The Forms of Capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241–258). CT: Greenwood.
- Budijanto, Wan Ahmad, W. I., & Komang Astina, I. (2015). Level of economic prosperity, social status and comfortable living of migrant workers in Tulungagung District, Indonesia. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(3), 282–286. <https://doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n3s2p282>
- Butt, L., & Ball, J. (2019). Strategic actions of transnational migrant parents regarding birth registration for stay-behind children in Lombok, Indonesia. *Population, Space and Place*, 25(3). <https://doi.org/10.1002/psp.2152>
- Butt, L., Beazley, H., & Ball, J. (2017). Migrant Mothers and the Sedentary Child Bias: Constraints on Child Circulation in Indonesia. *Asia Pacific Journal of Anthropology*, 18(4), 372–388. <https://doi.org/10.1080/14442213.2017.1346699>
- Dibyantoro, B., & Alie, M. M. (2014). Pola Penggunaan Remitan Tenaga Kerja Indonesia (TKI) Serta Pengaruhnya Terhadap Perkembangan Daerah Asal. *Teknik PWK (Perencanaan Wilayah Kota)*, 3(2), 319–332. <https://doi.org/10.14710/TPWK.2014.5072>
- Djajić, S., Docquier, F., & Michael, M. S. (2019). Optimal education policy and human capital accumulation in the context of brain drain. *Journal of Demographic Economics*, 85(4), 271–303. <https://doi.org/10.1017/dem.2019.10>
- Elizabeth, M. Z., Abdullah, I., Wulan, T. R., Safitri, R. M., & Darwis, M. (2020). As the world turns: Men left behind due to the international migration in Indonesia. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 11(2), 468–478.
- Franklin, J. J. (2003). Anthony trollope meets Pierre Bourdieu: The conversion of capital as plot in the mid-Victorian British novel. *Victorian Literature and Culture*, 31(2), 501–521. <https://doi.org/10.1017/S1060150303000263>
- Gil, P. H. C., da Silva Peixoto, C., Piccinini, C. A., & Pizzinato, A. (2023). Parental Stress Associated with International Migration Processes: A Systematic Review. *Universitas Psychologica*, 22, 1–14. <https://doi.org/10.11144/JAVERIANA.UPSY22.PSAI>
- Hasanah, A., Mendolia, S., & Yerokhin, O. (2017). Labour Migration, Food Expenditure, and Household Food Security in Eastern Indonesia. *Economic Record*, 93, 122–143. <https://doi.org/10.1111/1475-4932.12344>
- Hossain, M. S., & Sunmoni, A. (2022). Remittances and Household Investment Decisions: Evidence from sub-Saharan Africa. *IZA Journal of Development and Migration*, 13(1). <https://doi.org/10.2478/izajodm-2022-0004>
- Khamnoi, S., & Ayuwat, D. (2019). Roles in Public Space of Wives Who Left Behind International Migrant Husbands. *Journal of Economics and Business*, 2(3). <https://doi.org/10.31014/aior.1992.02.03.110>

- Khamnoi, S., & Ayuwat, D. (2020). Role of People Who Left Behind in Public Space: A Case Study of The Wife of International Migrant. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 10(14), 181–189. <https://doi.org/10.6007/ijarbss/v10-i14/7687>
- Lam, T., & Yeoh, B. S. A. (2018). Migrant mothers, left-behind fathers: the negotiation of gender subjectivities in Indonesia and the Philippines. *Gender, Place and Culture*, 25(1), 104–117. <https://doi.org/10.1080/0966369X.2016.1249349>
- Li, J. (2023). A Scoping Review of Internal Migration and Left-behind Children's Wellbeing in China. *General Economics*. <http://arxiv.org/abs/2305.04348>
- Lindquist, J. (2012). The elementary school teacher, the Thug and his grandmother: Informal brokers and transnational migration from Indonesia. *Pacific Affairs*, 85(1), 69–89. <https://doi.org/10.5509/201285169>
- Lu, Y. (2013). Household migration, remittances and their impact on health in indonesia. *International Migration*, 51(SUPPL.1). <https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2012.00761.x>
- Mintarsih, A. R. (2019). Media coverage of a shelter for abandoned children in Indonesia: A feminist critical discourse analysis of the representation of female migrant workers. *Pertanika Journal of Social Sciences and Humanities*, 27(4), 2621–2634.
- Muliansyah, N., & Chotib. (2019). Level of well-being among migrants in Indonesia. *Pertanika Journal of Social Sciences and Humanities*, 27(3), 2169–2184.
- Ng, J. (2019). Labor migration in Indonesia and the health of children left behind. *IZA Journal of Development and Migration*, 10(2). <https://doi.org/10.2478/izajodm-2019-0006>
- Obi, C., Bartolini, F., Brunori, G., & D'Haese, M. (2020). How does international migration impact on rural areas in developing countries? A systematic review. *Journal of Rural Studies*, 80, 273–290. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.09.016>
- Pangestu, F. W. (Faniza), & Pitoyo, A. J. (Agus). (2015). Pemanfaatan Remitan Tenaga Kerja Wanita untuk Pendidikan Anak di Desa Jangkaran, Kecamatan Temon, Kabupaten Kulon Progo. *Jurnal Bumi Indonesia*, 4(3), 222933. <https://www.neliti.com/publications/222933/>
- Pitoyo, A. J., Ihwanudin, I., Sukamdi, Alfana, M. A. F., & Aryati, S. (2022). Migration Trajectories among Rural Households in Indonesia. *Indonesian Journal of Geography*, 54(2), 290–302. <https://doi.org/10.22146/ijg.57819>
- Purwatiningsih, S. (2016). Respons anak-anak migran terhadap migrasi internasional di Perdesaan Ponorogo. *Populasi*, 24(1), 57–71. <https://doi.org/10.22146/JP.23695>
- Radogna, R. M. (2022). The concept of habitus in migration studies. A systematic literature review. *Sociologie Românească*, 20(1), 108–125. <https://doi.org/10.33788/sr.20.1.5>
- Retno, R. N. H. (2013). Analisis Keputusan Investasi oleh Tenaga Kerja Indonesia (Studi Kasus di Kecamatan Watulimo Kabupaten Trenggalek). *Jurnal Ilmiah Mahasiswa FEB*, 2(2). <https://jimfeb.ub.ac.id/index.php/jimfeb/article/view/1003>
- Somaiah, B. C., Yeoh, B. S. A., & Arlini, S. M. (2020). 'Cukup for me to be successful in this country': 'staying' among left-behind young women in Indonesia's migrant-sending villages. *Global Networks*, 20(2), 237–255. <https://doi.org/10.1111/glob.12238>

- Spaan, E., & van Naerssen, T. (2018). Migration decision-making and migration industry in the Indonesia–Malaysia corridor. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(4), 680–695.
<https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1315523>
- Sunge, R., & Mudzingiri, C. (2023). A Systematic Literature Review on Migration and Remittances in Mountainous Regions: Key Takeaways for Phuthaditjhaba, Free State, South Africa. *Sustainability (Switzerland)*, 15(19). <https://doi.org/10.3390/su151914621>
- Surjaatmadja, S., Hubaib, A., & Muda, I. (2019). The effect of brand image, service quality and price towards the decision of the use of remittance (The remittance from the Indonesian migrant workers in hongkong to Indonesia through the state-owned banks). *International Journal of Scientific and Technology Research*, 8(8), 214–221.
- Tovar-Cuevas, L. M., Victoria-Paredes, M. T., Zarama, C., & Arellano-Morales, M. (2019). International migration and health in the countries of origin. The effect on households with migrants and/or recipients of remittances, and on returned migrants. A systematic review. *Revista Gerencia y Políticas de Salud*, 18(37). <https://doi.org/10.11144/Javeriana.rgps18-37.imhc>
- Ullah, A. K. M. A., & Alkaff, S. N. H. (2018). Biological Remittance Among Migrant Workers: Social Ramifications in the Philippines and Indonesia. *Journal of Asian and African Studies*, 53(6), 896–916.
<https://doi.org/10.1177/0021909618762481>
- Wirastyani, R., Kanto, S., & Siahaan, H. M. (2016). Migrasi Internasional dan Pemanfaatan Remitansi Dalam Rangka Pengentasan Kemiskinan (Kasus di Desa Clumprit Kecamatan Pagelaran Kabupaten Malang). *Wacana Journal of Social and Humanity Studies*, 19(3).
<https://wacana.ub.ac.id/index.php/wacana/article/view/418>
- Xie, H. (2023). The Opium Wars and Capital Accumulation: Comments on Karl Marx’s Perspectives on the Qing and England Recorded in The New York Herald Tribune. *World Review of Political Economy*, 14(4), 535–554. <https://doi.org/10.13169/worlrevipoliecon.14.4.0535>
- Yuniarto, P. R. (2012). Dari Pekerja ke Wirausaha: Migrasi Internasional, Dinamika Tenaga Kerja, dan Pembentukan Bisnis Migran Indonesia di Taiwan. *Jurnal Kajian Wilayah*, 3(1).
https://www.academia.edu/download/40822130/Dari-Pekerja-ke-Wirausaha__Paulus-Rudolf-Yuniarto__JKW-Vol.-3-No.1-Thn-2012__Page73-102.pdf



GENDER INEQUALITY, HEALTH RIGHTS, AND HIV/ AIDS AMONG WOMEN IN THE BORDER OF TIMOR-LESTE AND INDONESIA

By

Dulce Martins da Silva^{1*}

¹ PhD candidate, Waseda University, Postcode 169-8050 1-6-1

* Corresponding author: E-mail address: dulcetl@ruri.waseda.jp



Abstract

Gender inequality significantly impacts women's health and their vulnerability to HIV/AIDS, particularly in the border regions where healthcare access is often limited. This study explores the intersection of gender inequality, health rights, and HIV/AIDS among women living along the Timor-Leste-Indonesia border, focusing on the structural and policy-related barriers they face. Utilizing a qualitative research approach, data were gathered through secondary sources, policy analysis, and interviews with healthcare providers, and affected women. The analysis of national and regional policies highlights gaps in cross-border healthcare coordination, while interviews reveal how gender-based discrimination, economic dependency, and cultural stigma prevent women from accessing timely HIV/AIDS prevention and treatment services. Findings suggest that policy inconsistencies, lack of gender-sensitive healthcare programs, and weak enforcement of health rights contribute to the persistence of HIV/AIDS among women in these marginalized communities. The study underscores the need for stronger cross-border health policies, gender-inclusive healthcare frameworks, and community-based interventions to improve health outcomes for women. Addressing these systemic inequalities is crucial in ensuring equitable healthcare access and strengthening the regional response to HIV/AIDS.

Keywords: Gender Inequality, Health Rights, HIV/AIDS, Border Health, Timor Leste-Indonesia



GENDER INEQUALITY, HEALTH RIGHTS, AND HIV/ AIDS AMONG WOMEN IN THE BORDER OF TIMOR-LESTE AND INDONESIA

Introduction

Gender inequality persists as a substantial impediment to healthcare access, particularly among women in marginalized and geographically isolated regions (Alcalde-Rubio et al. 2020). On a global scale, women encounter obstacles to their health rights due to structural discrimination, socio-economic disparities, and cultural stigmas. These factors, when considered collectively, exacerbate their susceptibility to diseases such as HIV/AIDS (Egede, Walker, and Williams 2024). In border regions, these challenges are further compounded by inadequate healthcare infrastructure, weak policy enforcement, and limited access to essential healthcare services. The Timor-Leste-Indonesia border region offers a distinctive case study, where women encounter elevated risks of HIV/AIDS due to socio-economic instability, cross-border migration, and inadequate public health interventions (Ghanis Kristia 2025). Despite the implementation of national and international initiatives aimed at curbing the proliferation of HIV/AIDS, women in these regions persistently encounter substantial impediments to the prevention, diagnosis, and treatment of the condition (Truby 2014). The reference number HIV as systemic gender-based discrimination, in conjunction with policy inconsistencies between Timor-Leste and Indonesia, has resulted in fragmented healthcare access, further marginalizing women at risk of or living with HIV/AIDS (Order, Integrated, and Systems 2021; Women and Girls Empowered-WAGE 2021). Addressing these challenges necessitates a critical examination of the intersection between gender inequality, health rights, and cross-border healthcare policies to identify gaps and propose sustainable solutions to improve health outcomes for women in border communities.

According to the Statista Indonesia data, HIV/AIDS in Indonesia in general, with a total of 9,901 in 2022 and 16,410 in 2023 (Statista 2025). And in NTT province in 2015, with total of 3,734 individuals lived with HIV/AIDS (Dinas Kesehatan NTT Province n.d.). In 2023, from provincial HIV/AIDS control Commission in NTT province recorded 5,204 people with HIV/AIDS, which are 162 housewives, 200 entrepreneurs, 129 farmers, 81 unemployed, students and university students 57, etc. (AMA, 2024). In the Timor-Leste side, the National Institute for Combating HIV/AIDS reported in 2023, a total of 2,002 individuals affected, 1,065 patients who were still actively receiving intensive treatment, 577 dropped out of treatment, 200 had died, and 42 patients had been undergoing the treatment overseas. The 3 municipalities on the border such as Bobonaro 111, Covalima 90, and Oecusse 50.

Additionally, based on national statistics of both countries, the majority of the NTT province is a young population, and same Timor-Leste, the majority of those affected by HIV-AIDS are of reproductive ages. in Timor-Leste, 14.9% of women aged 20-24 were married before 18, the adolescent birth rate stood at 41.9 per 1,000 women (2015), and 28.2% of women reported experiencing intimate partner violence (2018). Despite women holding 38.5% of parliamentary seats (2024) and only 45.9% had their family planning needs met with modern methods (2016) (UN Women n.d.). Another side, Indonesia's East Nusa Tenggara province, the gender inequality index (2023) was 0.428, and HIV prevalence is 0.41%, with women accounting for over 35% of new infections annually (Gagnon 2023). These statistics highlight the urgent

need for cross-border collaboration and targeted interventions to address gender-based disparities, improve healthcare access, and strengthen HIV/AIDS prevention and treatment programs.

Indonesia's National HIV/AIDS policies (Kartono et al. 2024) focus on prevention, treatment, and reducing stigma. The National Action Plan on HIV/AIDS in the Workplace (2023) aims to achieve the 95-95-95 targets and the three zeros by implementing prevention programs, ensuring treatment access, and eliminating discrimination in workplaces. The National HIV and AIDS strategy (2010-2014) emphasized reaching at-risk populations, increasing antiretroviral therapy coverage, and improving surveillance. The National AIDS Commission (2006) was established to coordinate multi-sectoral efforts, while Ministerial Decree No. 88/2023 strengthened workplace protections against discrimination. Together, these policies reflect Indonesia's commitment to a comprehensive and inclusive HIV/AIDS response. These policies face challenges such as stigma, limited healthcare access, funding shortages, and lack of awareness, especially in rural areas. Additionally, vulnerable populations struggle with legal barriers and discrimination, while weak coordination among stakeholders hinders effective policy implementation.

Timor-Leste National Strategic Plan (Hiv and Programme 2022) for HIV, STIs, and Viral Hepatitis (2022-2026) focuses on prevention, testing, treatment, and stigma to combat HIV/AIDS effectively. Launched in December 2023, the plan prioritizes community-led initiatives, improved access to healthcare services, and targeted interventions for key populations. It also includes monitoring and evaluation mechanisms to track progress and adapt strategies as needed. By integrating education, awareness, and healthcare services, Timor-Leste aims to reduce HIV transmission rates and ensure better care for affected individuals. There are challenges such as healthcare access, stigma, low awareness, and reliance on international funding. Weak data monitoring and difficulties in community engagement also hinder effective implementation.

Indonesia and Timor-Leste have collaborated to combat HIV/AIDS in the border areas through initiatives like the 3rd Cross Border Meeting on AIDS, TB and Malaria (2019), focusing on coordination and disease control. However, challenges remain, including inconsistent healthcare access, limited ARV availability and treatment discrepancies between the two countries. While both nations have national strategies, there are no comprehensive specifically addressing cross-border healthcare (Tatoli 2023). Strengthening cooperation and developing joint policies are crucial to ensuring continuous HIV/AIDS treatment and prevention for people living in the border regions.

Despite global advancements in the prevention and treatment of HIV/AIDS, women in border regions continue to experience a disproportionate impact due to systemic gender inequalities and limited healthcare access. In the Timor-Leste-Indonesia border region, a nexus of socioeconomic vulnerabilities, cultural stigmas, and policy inconsistencies engenders significant barriers for women seeking HIV/AIDS-related healthcare services (Atikawati et al. 2024). A considerable number of women encounter limitations in their mobility, financial independence, and deeply entrenched patriarchal norms, which impede their access to timely treatment and preventive care. Furthermore, the fragmentation of cross-border health policies engenders inconsistent healthcare provisions, resulting in a significant number of women being deprived of adequate medical support (Spicer et al. 2020). The paucity of healthcare programs that are sensitive to gender further exacerbates the issue, as extant policies fail to address the unique challenges

faced by women in these marginalized communities (Alcalde-Rubio et al. 2020). Moreover, the social stigmatization and fear of social exclusion experienced by women can act as deterrents, discouraging them from seeking HIV testing or disclosing their status. This, in turn, perpetuates the cycle of undiagnosed and untreated infections (Paudel and Baral 2015). It is imperative that policy reforms and targeted interventions be implemented without delay to ensure the health rights of women in these border areas are adequately protected. Failure to do so will invariably compromise the effectiveness of efforts to control the spread of HIV/AIDS (Khan et al., 2023).

Previous studies on HIV/AIDS and gender inequality, legal instruments addressing health rights adopt an urban gaze or a national-level lens, also missing out on how health rights matter to women with border lives. Most studies focus on one or the other; although studies in Timor-Leste and Indonesia have shown the influence of socio-economic determinants of health on HIV/AIDS and the role of gender-based discrimination in health systems in determining healthcare access, they have failed to analyze the intersectionality of these determinants in a cross-border context. Moreover, few researchers have mirrored the healthcare needs of women on the move specifically, who may also face policy inconsistencies, a lack of cross-border health coordination and support systems in both destination and origin countries. A comprehensive study at the intersection of gender-sensitive health intervention and border regions is similarly limited, particularly in informing practice in this sector to ensure relevant interventions are developed if existing gaps are to be bridged through policies created under the lens of these two domains. Moreover, in addition to international frameworks recommending equitable healthcare policies that include gender considerations, there remains an absence of empirical studies evaluating their implementation and effect in low-resource border communities. This study aims to fill these important gaps by analyzing gender inequity, health rights, and HIV/AIDS in the border region of Timor-Leste and NTT- Indonesia, to identify related policy solutions that could enhance equitable and effective access and outcomes to healthcare among the women affected.

This paper presents a novel and original examination of the intersection between gender inequality and health rights & HIV/AIDS in a poorly studied border region between Timor-Leste and Indonesia. Previous studies have examined socio-economic determinants of HIV/AIDS and gender disparities in health care, however, there are few studies on the complex challenges faced by women in cross-border communities when policy fragmentation, healthcare inaccessibility, and socio-cultural barriers interconnect. By adopting a perspective that incorporates policy analysis, a review of secondary data, and qualitative analysis, the points of concern for cross-border health governance and the gendered effects of HIV/AIDS policies, this study adds new empirical data to inform the design of inclusive and effective health policies. In addition, it contributes to international discourses around gender-sensitive healthcare intervention by offering site-specific recommendations for improving health rights and HIV/AIDS services in those border regions. This was a qualitative study, and the findings would be of greatest value for policymakers, health care practitioners, and international organizations working in the area of health toward equitable development and sustainable health solutions for marginalized women of border areas.

Research Objectives

This paper will critically examine the intersections of gender inequity, health rights, and HIV/AIDS, exposing current gaps in policies, while also providing strategic recommendations on how to tackle key healthcare barriers faced by women in the Timor-Leste- Indonesia border area (Temmerman et al., 2015). To this end, this paper will critically discuss gender inequality and the health rights of women in the Timor-Leste-Indonesia border region, focusing on the issue of access to prevention, diagnosis, and treatment of HIV/AIDS. 1) to analyze the socio-economic, cultural, and structural barriers that hinder women's access to HIV/AIDS-related healthcare services; 2) to evaluate existing national and cross-border health policies to identify gaps and inconsistencies in addressing the needs of women living in these marginalized communities; 3) to assess the role of gender discrimination and stigma in shaping healthcare-seeking behaviors among women at risk of or living with HIV/AIDS; 4) to propose evidence-based policy recommendations and community-based interventions to improve healthcare access, strengthening cross-border cooperation, and promoting a gender-sensitive approach to HIV/AIDS management by establishing a new evidence base for women in this marginalized population and allowing marginalized women to be stakeholders in their management.

Research Method

This study employs a documentary research approach combined with qualitative methods to examine how gender inequality and structural barriers affected women's health rights and vulnerability to HIV/AIDS in the Timor-Leste and Indonesia border region. Guided by intersectionality theory (Crenshaw, 1991) and structural violence (Galtung, 1969; Farmer, 2004), it explored how overlapping identities and systemic neglect shaped experiences. Data were gathered through semi-structured interviews with women, healthcare workers, and local officials. Thematic analysis (Braun & Clarke, 2006) was applied to identify patterns of discrimination, limited access, and resilience. Policy content analysis using a rights-based lens (CESCR, 2000; Hunt, 2006) revealed institutional gaps in addressing women's needs. Ethical protocols ensured voluntary, informed participation.

The research focuses on key stakeholders, including chief villages (xefe suco), doctors in the border health centers, local NGOs, and people living with HIV/AIDS.

Nu	Key Stakeholders	Quantity	Observation
1.	Chief village	4 Persons	From Indonesia 2 and TL 2
2.	Doctors	2 Persons	From Indonesia 1 and TL 1
3.	HIV effected persons	2 Persons	From TL
4.	Local NGOs	2 Persons	From TL
5.	National hospital	2 Persons	From TL
	Total	12 Persons	

Community leaders provide insights into local governance and gender norms, while healthcare professionals offer a perspective on medical services and health challenges. NGOs contribute expertise on advocacy efforts and policy implementation, and women affected by HIV/AIDS share firsthand experiences of stigma, discrimination, and healthcare access. A purposive sampling technique is employed to select participants from each group, ensuring diverse and relevant perspectives.

Data collection methods include documentary analysis, semi-structured interviews, and observation. Documentary analysis, semi-structured interviews, and observation. Documentary analysis focuses on laws, health policies, and research reports related to gender inequality and HIV/AIDS. Semi-structured interviews allow for in-depth discussions, enabling participants to share insights while allowing for follow-up questions. Observation in healthcare centers, Community meetings, and local outreach programs helps assess how policies are implemented in practice and how affected women navigate their daily challenges.

Thematic analysis is applied to identify patterns and recurring themes related to gender inequality, health rights, and HIV/AIDS. Qualitative data from interviews and observation are transcribed, coded, and categorized into themes using manual coding techniques. Findings from documentary research are cross-referenced with field data to ensure consistency and reliability. A triangulation approach is employed to enhance the validity of the research by comparing multiple data sources, ensuring a holistic analysis of the intersection between gender inequality, health rights, HIV/AIDS in the border regions of Timor-Leste and Indonesia.

Research Results

Gender-Based Barriers to HIV/AIDS Healthcare

Stigma and discrimination, which women often face social stigma, prevent them from seeking HIV testing and treatment. Women living with HIV/AIDS practice unrelenting social ostracism as a result of the societal tendency to equate HIV infection with moral failing, promiscuity, or immorality, conditions that manifest to a greater degree in women, owing to prevailing gender norms. This stigma, gendered assumptions of women's sexuality, in which the most common ways to blame women are for transmitting the virus or for not living up to notions of sexual purity. This leads many women to fear public condemnation, ostracization by family, and even physical harm if their HIV status becomes known. This fear of stigma and discrimination also prevents many women from delaying or avoiding HIV testing, treatment, and even preventive services, including counseling or antiretroviral therapy. Adding to this reluctance is internalized stigma, whereby women feel undeserving of care or are hesitant to speak up about their health care needs in the light of societal attitudes. In HIV/AIDS prevalent areas, social impacts of HIV/AIDS diagnosis are highly damaging and include loss of work, social isolation, and breakdown of family constructs. Overcoming this stigma is crucial to making sure that women feel comfortable coming forward to receive the appropriate treatment in a way that works for them, and further necessitates community-led efforts to undo stereotypes, foster awareness, and establish safe spaces for women who live with HIV/AIDS to receive the services they require free from judgment or discrimination. In the rural area community believes that

women are the ones most perfect to serve families, living with etc. But if women with the illness HIV they will be bullied and discriminated against by their families. For example, participant 1 (an affected individual, 2025) said that she is a woman, so she got more discrimination from family and neighborhood, which makes her not concentrate on her treatment, but depressed with what people talk. Additionally, a doctor in Salele village Border said the health staff give information to all regarding protecting against the illness by using a condom, and distributed in the health center, normally, it is sensitive to talk; the health staff always put the condom in the toilet, for example in the toilet of Border Control office. It finishes quickly compared they put in the desk of the community health center (Interviewed Dr. A, 2024). Thus, these situations will not give women more care with their illness, and the concern about using condoms is there, but still stigma in the community.

Limited access to services: gender norms and legal restrictions can limit healthcare access, particularly for women. Limitations for Health facilities include complicated women's access to information and treatment. Women on the border only have information regarding HIV about once a month. Through the Ministry of Health socialization program, which comes from the municipality (Interviewed Dr. A, 2025).

“The majority who come already have this illness for a long time, and the majority of cases are imported from inside the country is Papua and Kalimantan” (Interviewed, Dr. Stefani, NTT, 2023).

Besides that, for example, health staff socialization enters every village to share information and ask who has symptoms of the disease to go to the main hospital and take the test. This aligns with previous studies, gender inequality is a major barrier to healthcare access for women, especially in low-resource settings where socio-economic and cultural determinants are compounded by healthcare infrastructure constraints (Bastian, Metcalfe, and Zali 2019; Cosma et al. 2022; Fisher and Ryan 2021; Rietveld and Patel 2022). The fact that women don't feel important to go do their treatments in the hospital.

Violence and coercion, which is gender-based violence, including intimate partner violence, can prevent individuals from accessing HIV prevention and treatment services. Stigma and discrimination affecting treatment-seeking behavior, stigma and effects on women with HIV happen to their family, friends, etc. And the other is that the health staff also discriminate and are disgusting to the patient. For example, One woman affected in the community said many things, as women have this illness will make the community think about many in a negative way. People like to gossip. And the family said that it makes an embarrassing family (Participant 1 an affected, Individual 2025). And on the other side, this study found that the affected woman declared that her friend couldn't survive because she didn't have money to buy the medicine and was shy to ask other people for help and died easily compared to her (Participant 2 an affected, Individual 2025). Some of the doctors are discriminatory in the beginning, but after building the relationship, the doctors will encourage them and make them strong and gain maturity to face the problem (Interviewed Dr. B, 2025). Thus, stigma and discrimination is helping them to stand and survive in this illness. The finding indicates that gender-based stigma significantly affects healthcare access for women.

Policy Gaps and Cross-border Healthcare Challenges

This study revealed that policies on women's access to HIV/AIDS-related health services in the Timor-Leste and Indonesia border region fall short of AAAQ criteria. Health facilities were often insufficient (availability) and difficult to reach due to geographic and economic barriers (accessibility). Services frequently lacked cultural sensitivity and gender responsiveness (acceptability) and were compromised by outdated resources and inconsistent care standards (quality). Women faced discrimination based on gender, health status, and socioeconomic background. Their participation in health-related decisions was minimal, and transparency around available services was poor. Weak accountability mechanisms meant that systemic gaps remained unaddressed. A rights-based approach is urgently needed to ensure equitable and inclusive healthcare. For example; increased vulnerability due to migration, trafficking, and absence of healthcare infrastructure. Migration, human trafficking, and lack of sufficient health care infrastructure render individuals, especially women residing in border regions, relatively more vulnerable to HIV/AIDS. Women who migrate across borders are often at risk of higher levels of sexual exploitation, unsafe working conditions trafficking — all of which are closely associated with higher levels of exposure to HIV (Kemenkes RI 2020; Qashqari et al. 2022; Tian et al. 2023).

In these circumstances, women's access to health services is extremely limited owing to insufficient healthcare facilities, especially in rural and neglected areas. Women in these regions are at a greater risk for HIV, as whose robust health systems do not allow them to get timely testing, prevention methods, or treatment. Combined with the displacement and social isolation often exacerbated by migration, these factors put women at disproportionate risk of both HIV infection and of not receiving care when needed. For example based to explanation local NGO in Maliana the common case in the border area is the people who affected they lost in the middle of treatment, and with health staff with coordination of chief villages, tried to find but what the family said they live in the other side already (NTT) (reported in National Media Tatoli.tl). These challenges interact with no insufficient intervention for migrant and trafficked women in the border areas and the benefit of cross-border health care.

The interrelationship between migration patterns, trafficking, and cross-border movements that heighten vulnerability to HIV/AIDS in border regions. Migration patterns, human trafficking, and cross-border movements intersect in ways that make women particularly vulnerable to HIV/AIDS in border regions. Fluid borders, economic disparity, and political instability are often widespread in these areas, which fuels high rates of migration for economic opportunity or amid conflict or social unrest. Women — particularly those on the move for work or escaping conflict zones — are particularly vulnerable to sexual exploitation and trafficking. Trafficked women are often forced to engage in work, sex work, or other compromising situations that increase their risk for HIV on a scale of dramatic proportions.

HIV/AIDS affected women said *“Before I got the HIV I used to move around back and forth NTT villages near by border and TL Border villages for job hunting, that way I got this illness* (interviewed affected women A 2025).

Correspondingly, these intersecting aspects of migration, trafficking, and cross-border movements produce dynamics under which women are exposed to various vulnerabilities for HIV infection and

insufficient treatment, highlighting the need for comprehensive health interventions and protection of the human rights of women within these areas.

Weak coordination between Timor-Leste and Indonesia on HIV/ AIDS treatment for Border Communities. The number of HIV cases on the border is increasing, hence the need for collaboration in the health center border or bilateral collaboration. Furthermore, the absence of legal protections for migrant workers and trafficked individuals creates barriers that prevent women from seeking justice, healthcare, or reporting cases of abuse. Limited cross-border harmonization of national health policies impedes effective cross-border healthcare delivery — which results in women in these regions missing out on better health outcomes. It enables the community to access health facilities and a basic laboratory for HIV testing (Interviewed Dr. A Salele, 2025).

“During the observation, Timor-Leste and NTT-Indonesia did not yet have a collaboration in general. The national program of TL in the last year 2024, implemented socialization in the border area. In my opinion, the positive thing is that by doing this, we can control the affected in the area. The director of NGO Feto said that the government already plans to install the tester in place nearby border area but has not said it will be when” (Interviewed NGO Feto, 2025).

Both in TL and Indonesia each has Health programs on the border is always a sensitization in every health center and posto in the area, the health care comes from hospital referrals, which are from the municipality. This showed that there is no coordination between the two countries.

Lack of gender-sensitive health programs in existing policies. In the border area, women are very vulnerable lack of information and knowledge of women's health. Besides that is sensitive about sexual education. For Example, during this time, all the decisions about women did not include them to decide it, involve women, which means to learn to involve them in making their decisions properly regarding their rights and healthcare (Interviewed Febriano Pereira, chief Village oges, Maucatar, 2024), as explained by a doctor;

“In the border area women are shy to talk about reproductive health specially HIV case, that the health staff gives information all the same men and women all the same, we don't have preferences, but normally it is sensitive to talk, we always have private talking and we always send letters to maintain the privacy of our patients” (Interviewed Dr. 1, Salele, 2025).

Thus, the lack of knowledge of women in rural areas is very close to the issue of HIV policy inconsistencies remain a major obstacle, particularly for migrants and refugees. This study showed that healthcare facilities in the border region revealed HIV positive women faced treatment interruptions due to legal and administrative restrictions. Moreover, a lack of international coordination makes it difficult for patients to maintain consistent treatment. These findings highlight the urgent need for cross-border healthcare agreements to ensure continuity of care, especially for mobile populations.

Socioeconomic and Cultural Influences

Economic barriers to treatment, which are high costs of HIV treatment and no insurance coverage, make it difficult for low-income individuals to access care. Cultural stigmas and the fear of being judged by

the community prevent women from revealing their health condition or seeking treatment; in this regard, HIV/AIDS is not an exception and is still heavily stigmatized in many countries, including Timor-Leste and Indonesia. Therefore, bridging gaps in gender inequality can play a pivotal role in improving healthcare access and guaranteeing equitable health rights for women in these regions. For example, a study in India related to economic dependence on male partners, HIV/AIDS patients in North East India, elaborated on another key constraint that limits a woman's ability to seek HIV/AIDS prevention or treatment in many low-resource settings -economic dependence on male partners. Regardless, in these contexts men typically own the resources and are more likely than women to be decision makers, and women often rely on their husbands or fathers (or even other male family members) to pay for things, making it hard to make independent decisions about their health. Economic dependence results in women having limited access to health care, as they simply may not be able to pay for medical care/or transportation, and/or HIV and or AIDS services.

Dealing with this issue is related to the economic empowerment of women so that they have the financial independence to visit health facilities and make health decisions on their own without relying on men (Latif 2022). As marginal people in rural areas, of course, they face economic challenges their face. First, the access from the village health centre to the municipality health center is far away. And second, in TL and Indonesia, there is free access to health services, but for specific illnesses will ask for them to buy the medicine by themselves. For example, a doctor in Salele, Suai Municipality, explained;

"We have dissemination, in the border post, but still challenges with local knowledge they don't think it is important, maybe because it far away, to go make test in lab., people need to pay 6\$ for going to referral hospital which is in the municipality and far away from the border. Plus 1.50\$ for lunch. People with low income cannot afford to spend this amount, which is one day (Interviewed, Dr. A. Salele, 2025).

Thus, the fact that women's economic and social environment influences them to seek treatment for their illness.

Cultural beliefs and misinformation, traditional beliefs, and stigma can discourage people from seeking HIV testing and treatment. The influence that cultural norms and gender-based violence have on women's autonomy and ability to independently make their own reproductive health care decisions is paramount, especially in low-resource settings. To improve women's autonomy and equitable access to healthcare service, particularly in HIV/AIDS -endemic areas, it is crucial to address these cultural and structural barriers. Patriarchal structures heavily impact women's health rights and autonomy, especially in conservative communities, where women have limited health rights due to traditional gender roles and norms that govern their decision-making power in the household and society. In these contexts, women utilize health services by prioritizing the needs of male family members, and their access to health care is contingent upon the approval of male authority figures, such as husbands, fathers or brothers. When these patriarchal dynamics are at play, women's autonomy is often compromised, impacting their ability to make independent decisions about health care, including sexual and reproductive health as well as HIV/AIDS prevention and treatment.

“Only my mom. After being affected by this illness, she gave me support, and when I went into isolation and got treatment, only she came to visit me; no other family member wanted to see me. Only her.” (Interviewed Affected 1, 2025).

Patriarchal structures therefore perpetuate a cycle of inequality with women then unable to access their fundamental health rights, further entrenching poor health outcomes and social marginalization. This is essential to ensure that women living in conservative communities can access necessary health care services and the autonomy that is essential for their health and well-being.

Education and awareness gaps, which limit education about HIV transmission and prevention, reduce adherence to treatment and increase infection rates. Impact of education and awareness on women’s ability to seek HIV/AIDS services. Education can guide people to an understanding of what something is, which is HIV/AIDS. Most rural women are challenged with this, which makes them not openly discuss their health. For example, the health staff need to be trained and can be patient and skilled to talk with them and need to have tactics to convince them. (Cesar, 2025). During the observation, they don’t know enough about women’s health, especially sexual health. And they are very shy to talk about that (interviewed Dr. A, Salele). All show that women without knowledge still struggle with their lives, especially women’s health. Based on observation, the reproductive health education, especially the HIV/AIDS already been put in the curriculum of Senior high schools, but in rural areas this subject some teachers just ignore teaching this subject because it is taboo, or they do not have the skills to teach it. There are several trainings conducted by INFORDEPE-the Ministry of Education Timor-Leste. Thus, cultural beliefs also impact healthcare-seeking behavior, discouraging individuals from disclosing their status. Increasing public health education and financial assistance programs may help mitigate these barriers and improve treatment adherence rates.

Summary and discussion of results

This research shows that gender inequality, health rights, and HIV/AIDS among women in the border area have significantly affected gender-based barriers to HIV/AIDS Healthcare, which is when the patient has difficulty accessing the health center, need some cost to spend, and challenges with stigma from family and neighborhood. Additionally, policy gaps and cross-border healthcare challenges, which the policy aplay in the border need to be sensitives with the gender, need to hear to women what they want to be treated, and education needs to be introduce in the community level, and socioeconomic and cultural Influences, which is the role of traditional gender roles in shaping healthcare access and impact of education and awareness on women’s ability to seek HIV/AIDS services. Education can guide people to an understanding of what is something, which is here HIV/AIDS. These difficulties in gender inequality are really paying attention to women in rural areas who lack health right, especially in HIV/AIDS treatment.

Suggestions

From the research results the researcher has suggestions as follows:

1) Policies from both country Timor-Leste and Indonesia, should focus on reducing stigma, increasing healthcare accessibility for vulnerable populations, and fostering international cooperation to ensure uninterrupted HIV treatment, and fostering international cooperation to ensure uninterrupted HIV treatment. Future research should explore the effectiveness of gender-inclusive healthcare programs and economic interventions in improving HIV/AIDS outcomes.

2) It is important and very urgent to have a laboratory for serologic tests installed at the border in the two countries, so that the public, especially mothers, can access and control their health, and can carry out early prevention. Considering that transportation is usually also expensive.

3) Due to the presence of HIV cases from outside the city, such as abroad, the governments of the two countries must control migrant workers, such as implementing mandatory HIV testing and treatment at the expense of the state. So that the spread of HIV does not occur.

4) Institutions that work with HIV and Human rights issues on the border recommend that in the socialization, they must use language that is easy to understand and a friendship-based approach. And the utilization of a local media approach is a high recommendation to decrease the stigma in society.

Acknowledgments

In this research, the researcher would like to thank the health staff in the border area, the local community, the local leader, and border securities who have given their time and patience to be interviewed. And also Prof. Yamada Mitsuru, who has given support and guidance in this study.

References

- Alcalde-Rubio, Lorena, Ildefonso Hernández-Aguado, Lucy Anne Parker, Eduardo Bueno-Vergara, and Elisa Chilet-Rosell. 2020. "Gender Disparities in Clinical Practice: Are There Any Solutions? Scoping Review of Interventions to Overcome or Reduce Gender Bias in Clinical Practice." *International Journal for Equity in Health* 19(1):1–8. doi: 10.1186/s12939-020-01283-4.
- AMA, KORNELIS KEWA. 2024. "Jalan Terjal Memutus Rantai Infeksi HIV Di Kalangan Perempuan NTT." *KOMPAS*. Retrieved March 28, 2025 (<https://www.kompas.id/baca/nusantara/2024/02/16/suami-suka-jajan-ratusan-irt-di-ntt-terinfeksi-hiv>).
- Atikawati, Dini, Nuddin Harahab, Nico Rahman Caesar, Dhiana Puspitawati, Dimas Andika Muflihulafi, Supriyadi Supriyadi, Novar Kurnia Wardana, Andy Ilman Hakim, Aulia Lanudia Fathah, Berlania Mahardika Putri, Andik Isdianto, Mohammad Maskan, and Alifiulahtin Utaminingsih. 2024. "Political and Ideological Vulnerabilities in Indonesia's Border with Timor-Leste to Support State Resilience and Security: A Study on Belu and Malaka Regencies." *International Journal of Sustainable Development and Planning* 19(6):2319–31. doi: 10.18280/ijstdp.190630.



- Bastian, Bettina Lynda, Beverly Dawn Metcalfe, and Mohammad Reza Zali. 2019. "Gender Inequality: Entrepreneurship Development in the MENA Region." *Sustainability (Switzerland)*. doi: 10.3390/su11226472.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Committee on Economic, Social and Cultural Rights [CESCR]. (2000). General Comment No. 14: The right to the highest attainable standard of health (Art. 12). UN Doc. E/C.12/2000/4.
- Cosma, Alina, Ylva Bjereld, Frank J. Elgar, Clive Richardson, Ludwig Bilz, Wendy Craig, Lilly Augustine, Michal Molcho, Marta Malinowska-Cieślak, and Sophie D. Walsh. 2022. "Gender Differences in Bullying Reflect Societal Gender Inequality: A Multilevel Study With Adolescents in 46 Countries." *Journal of Adolescent Health*. doi: 10.1016/j.jadohealth.2022.05.015.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299. <https://doi.org/10.2307/1229039>
- Dinas Kesehatan NTT Province. n.d. "Jumlah Kasus HIV/AIDS, DBD, Diare, TB, Dan Malaria, 2017-2018." Retrieved March 28, 2025 (<https://ntt.bps.go.id/id/statistics-table/2/MjI2IzI=/jumlah-kasus-hiv-aids-dbd-diare-tb-dan-malaria.html>).
- Egede, Leonard E., Rebekah J. Walker, and Joni S. Williams. 2024. "Addressing Structural Inequalities, Structural Racism, and Social Determinants of Health: A Vision for the Future." *Journal of General Internal Medicine* 39(3):487–91. doi: 10.1007/s11606-023-08426-7.
- Farmer, P. (2004). An anthropology of structural violence. *Current Anthropology*, 45(3), 305–325. <https://doi.org/10.1086/382250>
- Fisher, Alexandra N., and Michelle K. Ryan. 2021. "Gender Inequalities during COVID-19." *Group Processes and Intergroup Relations*. doi: 10.1177/1368430220984248.
- Gagnon, Georgette. 2023. "Forward By Resident Coordinator."
- Ghanis Kristia. 2025. "HIV and AIDS Control on the Border of Indonesia and Timor Leste." *CD BETHESDA YAKKUM*. Retrieved February 4, 2025 (<https://www.cdbethesda.org/en/2024/06/06/hiv-and-aids-control-on-the-border-of-indonesia-and-timor-leste/>).
- Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167–191. <https://doi.org/10.1177/002234336900600301>
- Hiv, National, and Aids Programme. 2022. "National Strategic Plan for HIV, STIs and Viral Hepatitis 2022 – 2026."
- Hunt, P. (2006). The human right to the highest attainable standard of health: New opportunities and challenges. *Transactions of the Royal Society of Tropical Medicine and Hygiene*, 100(7), 603–607.
- Kartono, Rinikso, Ali Roziqin, Ardhia Saveria Regita, and Muhammad Kamil. 2024. "A Critical Documentary Analysis on HIV/AIDS Policies in Indonesia." *Journal of Infrastructure, Policy and Development* 8(10):1–19. doi: 10.24294/jipd.v8i10.4501.
- Kemenkes RI. 2020. "Infodatin HIV AIDS." *Social Issues in America: An Encyclopedia*.



- Khan, Zahra, Zoe Vowles, Cristina Fernandez Turienzo, Zenab Barry, Lia Brigante, Soo Downe, Abigail Easter, Seeromanie Harding, Alison McFadden, Elsa Montgomery, Lesley Page, Hannah Rayment-Jones, Mary Renfrew, Sergio A. Silverio, Helen Spiby, Nazmy Villarroel-Williams, and Jane Sandall. 2023. "Targeted Health and Social Care Interventions for Women and Infants Who Are Disproportionately Impacted by Health Inequalities in High-Income Countries: A Systematic Review." *International Journal for Equity in Health* 22(1):1–19. doi: 10.1186/s12939-023-01948-w.
- Latif, Abdul. 2022. "The Socio-Economic And Healthcare Challenges Of HIV / AIDS Patients In North East India : A Multidimensional Review." 19(2):10495–503.
- Order, Task, Usaid Integrated, and Health Systems. 2021. "GENDER AND SOCIAL INCLUSION ANALYSIS AND ACTION PLAN USAID HEALTH SYSTEM SUSTAINABILITY ACTIVITY DECEMBER 2021 Local Health System Sustainability Project." (DECEMBER).
- Paudel, Vikas, and Kedar P. Baral. 2015. "Women Living with HIV/AIDS (WLHA), Battling Stigma, Discrimination and Denial and the Role of Support Groups as a Coping Strategy: A Review of Literature." *Reproductive Health* 12(1):1–9. doi: 10.1186/s12978-015-0032-9.
- Qashqari, Fadi S., Radi T. Alsafi, Saeed M. Kabrah, Rayda'a A. AlGary, Sara A. Naeem, Malak S. Alsulami, and Hatim Makhdoom. 2022. "Knowledge of HIV/AIDS Transmission Modes and Attitudes toward HIV/AIDS Infected People and the Level of HIV/AIDS Awareness among the General Population in the Kingdom of Saudi Arabia: A Cross-Sectional Study." *Frontiers in Public Health*. doi: 10.3389/fpubh.2022.955458.
- Rietveld, Cornelius A., and Pankaj C. Patel. 2022. "Gender Inequality and the Entrepreneurial Gender Gap: Evidence from 97 Countries (2006–2017)." *Journal of Evolutionary Economics*. doi: 10.1007/s00191-022-00780-9.
- Spicer, Neil, Irene Agyepong, Trygve Ottersen, Albrecht Jahn, and Gorik Ooms. 2020. "'It's Far Too Complicated': Why Fragmentation Persists in Global Health." *Globalization and Health* 16(1):1–13. doi: 10.1186/s12992-020-00592-1.
- Statista. 2025. "Number of New AIDS Cases in Indonesia from 2014 to 2023." Retrieved March 28, 2025 (<https://www.statista.com/statistics/705415/number-of-new-aids-cases-in-indonesia/>).
- Tatoli. 2023. "RAEOA Realiza Cross Border Meeting Ho TTU Prevene Moras Hada'et Iha Lina Fronteira." *Tatoli.Tl*.
- Tian, Xuebin, Jingjing Chen, Xi Wang, Yiwen Xie, Xiaodi Zhang, Dating Han, Haijing Fu, Wanpeng Yin, and Nanping Wu. 2023. "Global, Regional, and National HIV/AIDS Disease Burden Levels and Trends in 1990–2019: A Systematic Analysis for the Global Burden of Disease 2019 Study." *Frontiers in Public Health*. doi: 10.3389/fpubh.2023.1068664.
- Truby, Katherine. 2014. "Bodies on the Border: The State, Civil Society and HIV at Mexico's Fronteras." *Policy and Society* 33(1):53–64. doi: 10.1016/j.polsoc.2014.03.003.
- UN Women. n.d. "Timor-Leste." Retrieved March 28, 2025 (<https://data.unwomen.org/country/timor-leste>).
- Women and Girls Empowered (WAGE). 2021. "Preliminary Gender and Inclusion Analysis for Timor-Leste." (December).

คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในการอ่านและให้ข้อเสนอแนะผลงานวิจัย ในเอกสารประกอบการประชุม

รายนามคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในการอ่านและให้ข้อเสนอแนะผลงานวิจัยในเอกสารประกอบการประชุม
วิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ 2568 มีดังต่อไปนี้

1. ศาสตราจารย์ ดร.ดุขฎิ์ อายุวัฒน์
2. ศาสตราจารย์ ดร.ป๋องบอนด์ รักอำนวยกิจ
3. ศาสตราจารย์ ดร.ปัทมา วาพัฒน์วงศ์
4. ศาสตราจารย์ ดร.วิพรรณ ประจวบเหมาะ
5. ศาสตราจารย์ ดร.สุรีย์พร พันพิง
6. รองศาสตราจารย์ ดร.จงจิตต์ ฤทธิรงค์
7. รองศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมพล แจ่มจันทร์
8. รองศาสตราจารย์ ดร.ชฎานิศวรร โคโนะ
9. รองศาสตราจารย์ ดร.ฐิติกาญจน์ อัครกุล
10. รองศาสตราจารย์ ดร.ปัทพร สุคนธมาน
11. รองศาสตราจารย์ ดร.ปิยวัฒน์ เกตุวงศา
12. รองศาสตราจารย์ ดร.ภูเบศร์ สมุทรจักร
13. รองศาสตราจารย์ ดร.ยศ อมรกิจวิทย
14. รองศาสตราจารย์ ดร.รัตติยา ภูละออ
15. รองศาสตราจารย์ ดร.วิราภรณ์ โพธิศิริ
16. รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริพงศ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา
17. รองศาสตราจารย์ ดร.ศุทธิดา ขวนวัน
18. รองศาสตราจารย์ ดร.สุธรรม นันทมงคลชัย
19. รองศาสตราจารย์ ดร.สุภาภรณ์ คำเรืองฤทธิ์
20. รองศาสตราจารย์ ดร.อัลญาน์ สมุห์เสนโต
21. รองศาสตราจารย์ ดร.อารี จำปากลาย
22. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กนกวรรณ ตั้งจิตนุสรณ์
23. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กนกวรรณ พวงประยงค์
24. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชฎาธาร โอษฐ์ศรี
25. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทองแสงรัมย์ ถิณะแก้ว
26. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนากร บัวทอง
27. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เบญจมาศ ยศเสนา
28. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุกัญญา มีสกุลทอง
29. อาจารย์ ดร.จุฑาภรณ์ อัมระปาล
30. อาจารย์ ดร.นพวรรณ พจน์พิศุทธิพงศ์
31. อาจารย์ ดร.อรรณพ ประสิทธิ์ศิริผล
32. ดร.ชลธิชา อัครนรินทร์
33. ดร.มนทกานต์ ฉิมมามี



สมาคมประชากรไทย THAI POPULATION ASSOCIATION



ขอขอบพระคุณ

LION

บริษัทไลออน (ประเทศไทย) จำกัด

ที่ให้ความอนุเคราะห์ของที่ระลึกกับ

ผู้เข้าร่วมประชุม องค์ปาฐก ผู้นำเสนอ

ผู้ดำเนินรายการและตัดสินบทความ

